

**T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI**

HASAN İZZETTİN DİNAMO HAYATI VE ESERLERİ

DOKTORA TEZİ

Zeliha YILDIRIM

KOCAELİ 2024

**T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI**

HASAN İZZETTİN DİNAMO HAYATI VE ESERLERİ

DOKTORA TEZİ

Zeliha YILDIRIM

Prof. Dr. Hakan B. SAZYEK

KOCAELİ 2024

T. C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI

HASAN İZZETTİN DİNAMO HAYATI VE ESERLERİ

DOKTORA TEZİ

Tezi Hazırlayan: Zeliha YILDIRIM

Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Kararı ve No: 24.07.2024-24

Prof. Dr. Hakan B. SAZYEK

Prof. Dr. H. Sinan ÖZBEK

Doç. Dr. Cem Yılmaz BUDAN

Doç. Dr. Metin AKYÜZ

Dr. Öğr. Üyesi Fatma ŞEN AKDEMİR

KOCAELİ 2024

ÖNSÖZ

Cumhuriyet Dönemi'nin çok yönlü sanatçısı Hasan İzzettin Dinamo, 1909-1989 yılları arasındaki seksen yıllık ömründe, verdiği farklı türlerden eserlerle Türk edebiyatına katkıda bulunmuştur. İlk şiirini 14-15 yaşlarında yazan Dinamo; önce Mehmet Emin Yurdakul, Yusuf Ziya Ortaç, Orhan Seyfi Orhon ve Rıza Tevfik'i, ardından da Faruk Nafiz Çamlıbel'i örnek alarak şiir yazmayı sürdürür. Nâzım Hikmet'in 1929 yılında yayımladığı 835 *Satır* kitabı, Dinamo'nun aşk şiirlerini bırakıp sosyal içerikli şiirlere yönelmesini sağlar. Toplumcu gerçekçiliğin ifadesi olan bu şiirleri yazmak, hâlihazırda sosyalist görüşü benimsemiş olan Dinamo için zor değildir; hayatının gerçeklerini şiirine taşıması yeterli olur.

Sanatçı şiirlerinin yanı sıra romanlarıyla da dikkat çeker. Genelde yaşantısıyla paralel içeriklere sahip olan romanları otobiyografik niteliktedir. Yaşamının her safhasını Musa adını verdiği figürün hikâyesi aracılığıyla romanlarına işleyen Dinamo, Kurtuluş Savaşı'nı konu edinen romanlar da yazar. *Kutsal İsyan* ve *Kutsal Barış* adlı nehir romanları, Gazi Mustafa Kemal liderliğindeki Türk halkının ülkenin dört bir yanında verdiği mücadeleyi anlatır.

“Hasan İzzettin Dinamo'nun Hayatı ve Eserleri” tez konusu olarak kararlaştırıldığında YÖK'ün tezler kataloğunda yazara ve eserlerine dair herhangi bir akademik çalışma bulunmamaktaydı. O günlerde sadece Ömer Asan'ın 2000 yılında yayımladığı, bu çalışmaya da yol gösteren *Hasan İzzettin Dinamo* isimli kitabı mevcuttu. Daha sonraki yıllarda çalışmada ilerlenirken kimi akademisyenlerin Dinamo'nun eserlerine dair tematik incelemelerde bulunduğunu gördük. Emine B. Türk 2014 yılında “Hasan İzzettin Dinamo'nun Romanları Üzerine Bir İnceleme: Roman-Otobiyografi” adlı doktora tezini; Tuba Kamçı 2021 yılında “Hasan İzzettin Dinamo'nun Romanlarında Sosyal Eleştiri”, Rabia Bayar 2022 yılında “Hasan İzzettin Dinamo'nun Eserlerinde Mitolojik Unsurlar” ve Ebrunur Öztürk 2023 yılında “Hasan İzzettin Dinamo'nun Eserlerinde Millî Mücadele Ve Cumhuriyet” adlı yüksek lisans tezlerini; Yeliz Akar da 2021'de yayımladığı *Sessiz Bir Sürgün Hasan İzzettin Dinamo* adlı kitabı kaleme aldı. Bunun yanında değişik pencerelerden

yazılmaya başlanan makaleler de Dinamo'nun yapıtlarının fark edildiğinin ve onun Türk edebiyatında hak ettiği değere kavuşmaya başladığının göstergeleri oldu.

Bu çalışmada Hasan İzzettin Dinamo'nun tüm eserleri tür ayırt etmeksizin incelenirken, şairin yaşadığı yılların atmosferine de göz atılmadan geçilmez. Bu amaçla çalışmanın “Giriş” bölümünde ilk olarak Cumhuriyet'in kurulduğu 1923 yılından Dinamo'nun hayata veda ettiği 1989 tarihine kadar geçen süredeki ülkenin sosyal, siyasal meseleleri ve kültürel ortamı hakkında açıklamalara gidilir.

Daha sonra sanatçının edebiyat anlayışının oluştuğu yılların, yani Cumhuriyet Dönemi'nin şiiri ve romanı dönemin dünya görüşlerine göre incelenmiş, böylece Dinamo'nun sanatının oluşmasında yaşadığı dönemin sosyal, siyasal ve kültürel yapısının nasıl bir rolü olduğu ve sanatçının hangi eğilimlerden beslendiği belirlenmeye çalışılmıştır.

“Giriş” bölümünden sonra dört ana bölümün yer aldığı çalışmada, Hasan İzzettin Dinamo'nun hayatının anlatıldığı “Birinci Bölüm”; şairin çocukluğunun, gençliğinin ve yaşlılığının ayrıntılı şekilde gözler önüne serildiği kısımdır. Sanatçının eserlerinin birçoğunun otobiyografik özellikte olması, hayatına detaylı bakılmasını gerekli kılmıştır. Meşrutiyet havasını teneffüs eden bir bebeklik, Kurtuluş Savaşı'na şahitlik eden bir çocukluk, Darbelerle geçen bir gençlik-olgunluk... Budur Dinamo'nun hayatı.

“İkinci Bölüm”ün konusunu Dinamo'nun “Şairliği ve Şiirleri” oluşturur. Bu başlığın altında sanatçının şairlere ve şiire dair görüşü verilmeye çalışılmıştır. Ardından Dinamo'nun şiirleri; içerik, yapı ve dil bakımından incelemeye alınmıştır.

“Romanları ve Romancılığı” adlı “Üçüncü Bölüm”de, ilk olarak Dinamo'nun roman ve romancılar hakkındaki görüşlerine yer verilmiştir. Daha sonra “Otobiyografik Romanları”, “Macera Romanları”, “Aşk Romanı”, “Nehir Romanları” ve “Diğer Romanları” şeklinde sınıflandırılan romanlarının hepsi roman unsurlarına göre ayrı ayrı incelenmiştir.

“Dördüncü Bölüm”ün ana konusunu Dinamo’nun “Diğer Eserleri” oluşturur. Bu bölümde sanatçının anı türündeki kitapları, çocuklar için yazdığı kitabı, yabancı yayınlardan derlemeleri, çevirileri ve eleştirel yazıları derlenmiştir.

“Sonuç” bölümünde çalışmanın özet mahiyetinde genel bir değerlendirmesi yapılırken “Kaynakça” kısmında da “Çalışmaya Esas Olan Eserler” ve “Yararlanılan Kaynaklar” adlı iki başlık altında, çalışmaya katkı sağlayan eserler ortaya konmuştur. Tüm bu çalışmalar doğrultusunda Hasan İzzettin Dinamo’nun eserlerinin özellikleri ve şairin Türk edebiyatındaki yeri belirlenmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmanın her aşamasında yardımını ve desteğini benden esirgemeyen, hatalarımı ve eksikliklerimi anlayışla karşılayıp nasıl düzeltileceğine dair yönlendirmelerde bulunan, danışman hocam Prof. Dr. Hakan B. Sazyek’e saygılarımı ve teşekkürlerimi sunarım. Tez izleme jürisinde yer alan, fikirleriyle görüş açma katkıda bulunan değerli hocalarım Prof. Dr. H. Sinan Özbek’e, Doç. Dr. Cem Yılmaz Budan’a, Doç. Dr. Metin Akyüz’e ve Dr. Öğr. Üyesi Fatma Şen Akdemir’e teşekkürü bir borç bilirim.

Çalışmamı rahat bir şekilde yapmam için gereken imkanları sağlayan İSAM çalışanlarına; araştırmalarım esnasında bilgi paylaşımında bulunan Işık-Cemil Acar ailesine; bana şehirler ötesinden Samsun’dan, Sivas’tan, Balıkesir’den, Niğde’den, İstanbul’dan, İzmir’den, Ordu’dan, Dinamo hakkında bilgiler gönderen arkadaşlara sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Tez süresince benden manevi desteğini esirgemeyen arkadaşlarım, sizlere de teşekkür ederim. Beni bugünlere getiren, okullarımı bitirmemi dört gözle bekleyen, bana inanan, bana güvenen, dualarını benden esirgemeyen canım annem Emine Büyükkılıç ve canım babam Hüseyin Büyükkılıç’a minnettarlığımı sunarım. Her ne kadar işler kendilerine kalıyor diye kitap okumama zamanında karşı çıkmış olsalar da işleri yaptıkları için de kız kardeşlerime de teşekkür ederim. Evliğimiz boyunca benim okul yolumu gözleyen, zor anlarımda bana teknik destek veren, işimi kolaylaştırmak için her şeyi yapan eşim Tacettin Yıldırım’a ne kadar teşekkür etsem azdır.

Takdirlerin, teŖekkürlerin en büyüğünü hak eden, tezimle yatıp tezimle kalkan ve tezimle büyüyen kızım Ezgi, oğlum Ozan, çocukluğunuzu tezimle paylaştınız, sağ olun, var olun.

Zeliha Yıldırım
Acıpayam/2024

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER	v
ÖZET.....	xviii
ABSTRACT	xix
TABLolar LİSTESİ.....	xxi
GİRİŞ	1
1. 1923-1989 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE’DE SOSYAL, SİYASAL MESELELER VE KÜLTÜREL ORTAM	1
1.1. ATATÜRK DÖNEMİ (1923-1938).....	1
1.2. İNÖNÜ DÖNEMİ (1938-1950)	5
1.3. DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ (1950-1960).....	9
1.4. DARBE YILLARI, 1960’LI-1970’Lİ YILLAR.....	14
1.5. 1980’Lİ YILLAR-ÖZAL DÖNEMİ	25
2. CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK EDEBİYATI.....	30
2.1. CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK ŞİİRİ	31
2.2. CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK ROMANI	43
BİRİNCİ BÖLÜM	
1. HAYATI.....	64
1.1. AİLESİ, DOĞUMU, ÇOCUKLUĞU VE YETİŞME TARZI.....	64
1.2. ORTA ÖĞRETİM VE SİVAS YILLARI	68
1.3. MEMURİYET HAYATI.....	75
1.4. ANKARA YILLARI VE ÜNİVERSİTE HAYATI.....	75
1.5. İSTANBUL YILLARI.....	83
1.5.1. Edebî Çevrelerle Tanışma	84
1.6. EVLİLİK	92
1.7. ASKERLİK YILLARI	94
1.8. DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ	101
1.9. ÖLÜMÜ	108
İKİNCİ BÖLÜM	
2. ŞAİRLİĞİ VE ŞİİRLERİ.....	110
2.1. POETİK GÖRÜŞLERİ	110
2.2. SANAT VE SANATÇI	112
2.3. ŞİİR DİLİ.....	114
2.4. TEMALAR.....	115
2.4.1. Doğa	115
2.4.1.1. Hayvanlar	119
2.4.1.2. Bitkiler	122
2.4.1.3. Doğa Olayları	125
2.4.1.4. Çoban Şiirleri.....	132
2.4.1.4.1. Kırlara Sığınma	136

2.4.1.4.2. Ormanların Yok Edilmesi.....	136
2.4.1.4.3. Kentleşme	138
2.4.1.4.4. Çoban.....	139
2.4.1.4.5. Çoban Kızı.....	141
2.4.2. Otobiyografik Şiirler	144
2.4.3. Mitolojik Şiirler	151
2.4.4. Kişi Şiirleri	157
2.4.4.1. Vergilius.....	157
2.4.4.2. Homeros.....	157
2.4.4.3. Hayyam.....	158
2.4.4.4. Hâfız-ı Şîrâzî.....	160
2.4.4.5. Fuzûlî	162
2.4.4.6. Galileo Galilei.....	163
2.4.4.7. Andre Chenier.....	164
2.4.4.8. Percy Byshe Shelley	165
2.4.4.9. Puşkin	167
2.4.4.10. Nâzım Hikmet	169
2.4.5. Hapishane Şiirleri	173
2.4.6. Özgürlük.....	177
2.4.7. Ölüm	181
2.4.8. Yalnızlık.....	186
2.4.9. Sürgün Şiirleri.....	189
2.4.10. Gecekondu Şiirleri.....	191
2.4.11. Şiirlerindeki Kişiler Dünyası	194
2.4.12. Aşk Şiirleri.....	201
2.5. YAPI	206
2.5.1. Nazım Birimi	206
2.5.1.1. Dize Uzunluğu	206
2.5.1.2. Dize Sayısı.....	210
2.5.1.3. Dize Bölümlemesi.....	211
2.5.2. Nazım Şekli.....	213
2.5.2.1. Halk Edebiyatı Nazım Şekilleri	213
2.5.2.1.1. Koşma	214
2.5.2.1.2. Türkü	216
2.5.2.1.3. Ağıt.....	217
2.5.2.1.4. Destan.....	221
2.5.2.1.5. Masal.....	222
2.5.2.2. Divan Edebiyatı Nazım Şekilleri	223

2.5.2.3. Yeni Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri.....	223
2.5.2.3.1. Düzenli Nazım Şekilleri.....	223
2.5.2.3.1.1. Sone.....	223
2.5.2.3.1.2. Çapraz Uyaklı Nazım Şekilleri.....	228
2.5.2.3.1.3. Sarmal Uyaklı Nazım Şekilleri.....	229
2.5.2.3.2. Serbest Düzenli Nazım Şekilleri	229
2.5.2.3.2.1. Eşit Dizeli Nazım Şekilleri	229
2.5.2.3.2.1.1. Üçlüklerle Oluşturulan Nazım Şekilleri	230
2.5.2.3.2.1.2. Dörtlüklerle Oluşturulan Nazım Şekilleri	230
2.5.2.3.2.1.3. Beşliklerle Oluşan Nazım Şekilleri	231
2.5.2.3.2.1.4. Onluklarla Oluşan Nazım Şekilleri	232
2.5.2.3.2.2. Karışık Dizeli Nazım Şekilleri	233
2.5.2.3.3. Serbest Nazım Şekli	234
2.5.2.3.3.1. Kırık Dize	235
2.5.2.3.3.2. Dizelerde Kısa Çizgi.....	235
2.5.2.3.3.3. Dize Şekilleri.....	236
2.5.2.4. Divan Şiirinden Geliştirilen Nazım Şekilleri.....	237
2.5.2.4.1. Gazel.....	237
2.5.2.4.2. Tuyuğ	239
2.5.2.4.3. Şarkı.....	242
2.5.2.4.4. Kaside	243
2.5.3. Vezin, Kafiye, Redif	243
2.5.3.1. Vezin.....	244
2.5.3.2. Kafiye ve Redif	246
2.6. DİL	249
2.6.1. Kelime Kadrosu	249
2.6.2. Deyimler.....	250
2.6.3. Atasözleri	251
2.6.4. Sapmalar.....	253
2.6.4.1. Yazım Sapmaları	253
2.6.4.1.1. Özel İsimleri Küçük Harfle Başlatmak	253
2.6.4.1.2. Özel İsim Olmayan Sözcükleri Büyük Harfle Başlatmak.....	255
2.6.4.1.3. Bazı Sözcükleri Tamamen Büyük Harfle Yazmak.....	256
2.6.4.1.4. Sözcükleri Bölerek Hecelerinden Ayrı Mısralar Oluşturmak .	257
2.6.4.1.5. Mısralar Arasında Boşluk Bırakmak	257
2.6.4.2. Ses Sapmaları	259

2.6.4.2.1. Ünlü Daralması	259
2.6.4.2.2. Ünlü Düşmesi	261
2.6.4.2.3. Ünsüz Yumuşaması	262
2.6.4.2.4. Yöresel Ağız Özellikleri.....	263
2.6.4.3. Kelime Sapmaları	266
2.6.4.4. Sözdizimsel Sapmalar.....	271
2.6.4.4.1. Edatların Yanlış Kullanımı.....	272
2.6.4.4.2. Eklerin Yanlış Kullanımı	272
2.6.4.4.3. Birleşik Kelimelerin Kural Dışı Kullanımı.....	273
2.6.4.5. Anlamsal Sapmalar/Alışılmamış Bağdaştırmalar	274
2.6.5. Benzetme (Teşbih)	277
2.6.6. Eğretileme.....	280
2.6.7. Yinelemeler.....	282
2.6.7.1. Ses Yinelemeleri	283
2.6.7.1.1. Aliterasyon-Asonans.....	283
2.6.7.1.2. Ön Yineleme	285
2.6.7.1.3. Art Yineleme	287
2.6.7.1.4. İkiz Yineleme.....	289
2.6.7.1.5. Bağlaç Yinelemesi	291
2.6.7.1.6. Söz Dizimsel Yinelemeler	292
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
3. ROMANCILIĞI VE ROMANLARI.....	295
3.1. ROMANCILIĞI	295
3.2. ROMANLARI.....	301
3.2.1. Otobiyografik Romanlar	301
3.2.1.1. <i>Savaş ve Açlar</i>	301
3.2.1.1.1. Özet	302
3.2.1.1.2. Teknik Özellikler	310
3.2.1.1.3. Olay Örgüsü	311
3.2.1.1.4. Kişi Kadrosu	313
3.2.1.1.4.1. Başkişi.....	314
3.2.1.1.4.2. İşlevsel Figürler	317
3.2.1.1.4.3. Fon Figürler	321
3.2.1.1.5. Zaman	322
3.2.1.1.6. Mekân	323
3.2.1.1.6.1. Kapalı ve Dar Mekânlar	323
3.2.1.1.6.2. Açık ve Geniş Mekânlar	325
3.2.1.2. <i>Öksüz Musa</i>	327
3.2.1.2.1. Özet	327

3.2.1.2.2. Teknik Özellikler	334
3.2.1.2.3. Olay Örgüsü	337
3.2.1.2.4. Kişi Kadrosu	340
3.2.1.2.4.1. Başkişi.....	340
3.2.1.2.4.2. İşlevsel Figürler	342
3.2.1.2.4.3. Fon Figürler	343
3.2.1.2.5. Zaman	345
3.2.1.2.6. Mekân	347
3.2.1.2.6.1. Kapalı ve Dar Mekânlar	348
3.2.1.2.6.2. Açık ve Geniş Mekânlar	350
3.2.1.3. <i>Açlık</i>	352
3.2.1.3.1. Özet	352
3.2.1.3.2. Teknik Özellikler	359
3.2.1.3.3. Olay Örgüsü	360
3.2.1.3.4. Kişi Kadrosu	362
3.2.1.3.4.1. Başkişi.....	362
3.2.1.3.4.2. İşlevsel Figürler	363
3.2.1.3.4.3. Fon Figürler	366
3.2.1.3.5. Zaman	366
3.2.1.3.6. Mekân	367
3.2.1.3.6.1. Kapalı ve Dar Mekânlar	368
3.2.1.3.6.2. Açık ve Geniş Mekânlar	369
3.2.1.4. <i>Musa'nın Mapushanesi</i>	370
3.2.1.4.1. Özet	371
3.2.1.4.2. Teknik Özellikler	374
3.2.1.4.3. Olay örgüsü	376
3.2.1.4.4. Kişi Kadrosu	378
3.2.1.4.4.1. Başkişi.....	378
3.2.1.4.4.2. İşlevsel Figürler	379
3.2.1.4.4.3. Fon Figürler	381
3.2.1.4.5. Zaman	381
3.2.1.4.6. Mekân	382
3.2.1.4.6.1. Kapalı ve Dar Mekânlar	383
3.2.1.4.6.2. Açık ve Geniş Mekânlar	383
3.2.1.5. <i>Koyun Baba</i>	384
3.2.1.5.1. Özet	385
3.2.1.5.2. Teknik Özellikler	387

3.2.1.5.3. Olay Örgüsü	389
3.2.1.5.4. Kişi Kadrosu	390
3.2.1.5.4.1. Başkişi.....	391
3.2.1.5.4.2. İşlevsel Figürler	392
3.2.1.5.4.3. Fon Figürler	394
3.2.1.5.5. Zaman	395
3.2.1.5.6. Mekân	396
3.2.1.5.6.1. Kapalı ve Dar Mekânlar	397
3.2.1.5.6.2. Açık ve Geniş Mekânlar	397
3.2.1.6. <i>Musa'nın Gecekondu</i>	398
3.2.1.6.1. Özet	399
3.2.1.6.2. Teknik Özellikler	407
3.2.1.6.3. Olay Örgüsü	408
3.2.1.6.3.1. Kişi Kadrosu	410
3.2.1.6.3.2. Başkişi.....	410
3.2.1.6.3.3. İşlevsel Figürler	411
3.2.1.6.3.4. Fon Figürler	415
3.2.1.6.4. Zaman	415
3.2.1.6.5. Mekân	416
3.2.1.6.5.1. Kapalı ve Dar Mekânlar	416
3.2.1.6.5.2. Açık ve Geniş Mekânlar	417
3.2.1.7. <i>Adalet Sıtması</i>	419
3.2.1.7.1. Özet	419
3.2.1.7.2. Teknik Özellikler	421
3.2.1.7.3. Olay Örgüsü	423
3.2.1.7.4. Kişi Kadrosu	424
3.2.1.7.4.1. Başkişi.....	424
3.2.1.7.4.2. İşlevsel Figürler	426
3.2.1.7.4.3. Fon Figürler	428
3.2.1.7.5. Zaman	428
3.2.1.7.6. Mekân	430
3.2.1.7.7. Kapalı ve Dar Mekânlar	430
3.2.1.7.8. Açık ve Geniş Mekânlar	431
3.2.2. <i>Aşk Romanı</i>	432
3.2.2.1. <i>Ateş Yılları</i>	432
3.2.2.1.1. Özet	432
3.2.2.1.2. Teknik Özellikler	438
3.2.2.1.3. Olay Örgüsü	440

3.2.2.1.4. Kişi Kadrosu	442
3.2.2.1.4.1. Başkişi.....	442
3.2.2.1.4.2. İşlevsel Figürler	444
3.2.2.1.4.3. Fon Figürler	449
3.2.2.1.5. Zaman	450
3.2.2.1.6. Mekân	451
3.2.2.1.6.1. Kapalı ve Dar Mekânlar	451
3.2.2.1.6.2. Açık ve Geniş Mekânlar	454
3.2.3. Macera Romanları.....	455
3.2.3.1. <i>Anadolu'da Bir Yunan Askeri</i>	455
3.2.3.1.1. Özet	456
3.2.3.1.2. Teknik Özellikler	458
3.2.3.1.3. Olay Örgüsü	459
3.2.3.1.4. Kişi Kadrosu	461
3.2.3.1.4.1. Başkişi.....	461
3.2.3.1.4.2. İşlevsel Figürler	463
3.2.3.1.4.3. Fon Figürler	464
3.2.3.1.5. Zaman	465
3.2.3.1.6. Mekân	466
3.2.3.1.6.1. Kapalı ve Dar Mekânlar	466
3.2.3.1.6.2. Açık ve Geniş Mekânlar	467
3.2.3.2. <i>Türk Kelebeği</i>	468
3.2.3.2.1. Özet	470
3.2.3.2.2. Teknik Özellikler	475
3.2.3.2.3. Olay Örgüsü	476
3.2.3.2.4. Kişi Kadrosu	479
3.2.3.2.4.1. Başkişi.....	480
3.2.3.2.4.2. İşlevsel Figürler	481
3.2.3.2.4.3. Fon Figürler	485
3.2.3.2.5. Zaman	485
3.2.3.2.6. Mekân	486
3.2.3.2.6.1. Kapalı ve Dar Mekânlar	487
3.2.3.2.6.2. Açık ve Geniş Mekânlar	488
3.2.4. Nehir Romanları	489
3.2.4.1. <i>Kutsal İsyân 1</i>	489
3.2.4.1.1. Özet	491
3.2.4.1.2. Teknik Özellikler	505

3.2.4.1.3. Olay Örgüsü	508
3.2.4.1.4. Kişi Kadrosu	509
3.2.4.1.4.1. Başkişi.....	510
3.2.4.1.4.2. İşlevsel Figürler	512
3.2.4.1.4.3. Fon Figürler	514
3.2.4.1.5. Zaman	515
3.2.4.1.6. Mekân	516
3.2.4.1.6.1. Kapalı ve Dar Mekânlar	516
3.2.4.1.6.2. Açık ve Geniş Mekânlar	518
3.2.4.2. <i>Kutsal İsyan 2</i>	518
3.2.4.2.1. Özet	518
3.2.4.2.2. Teknik Özellikler	528
3.2.4.2.3. Olay Örgüsü	530
3.2.4.2.4. Kişi Kadrosu	531
3.2.4.2.4.1. Başkişi.....	532
3.2.4.2.4.2. İşlevsel Figürler	533
3.2.4.2.4.3. Fon Figürler	535
3.2.4.2.5. Zaman	536
3.2.4.2.6. Mekân	537
3.2.4.2.6.1. Kapalı ve Dar Mekânlar	537
3.2.4.2.6.2. Açık ve Geniş Mekânlar	539
3.2.4.3. <i>Kutsal İsyan 3</i>	539
3.2.4.3.1. Özet	539
3.2.4.3.2. Teknik Özellikler	550
3.2.4.3.3. Olay Örgüsü	553
3.2.4.3.4. Kişi Kadrosu	555
3.2.4.3.4.1. Başkişi.....	555
3.2.4.3.4.2. İşlevsel Figürler	558
3.2.4.3.4.3. Fon Figürler	561
3.2.4.3.5. Zaman	561
3.2.4.3.6. Mekân	562
3.2.4.3.6.1. Kapalı ve Dar Mekânlar	563
3.2.4.3.6.2. Açık ve Geniş Mekânlar	563
3.2.4.4. <i>Kutsal İsyan 4</i>	564
3.2.4.4.1. Özet	564
3.2.4.4.2. Teknik Özellikler	578
3.2.4.4.3. Olay Örgüsü	581

3.2.4.4.4. Kişi Kadrosu	583
3.2.4.4.4.1. Başkişi.....	583
3.2.4.4.4.2. İşlevsel Figürler	584
3.2.4.4.4.3. Fon Figürler	585
3.2.4.4.5. Zaman	586
3.2.4.4.6. Mekân	587
3.2.4.4.6.1. Kapalı ve Dar Mekânlar	587
3.2.4.4.6.2. Açık ve Geniş Mekânlar	588
3.2.4.5. <i>Kutsal İsyan 5</i>	589
3.2.4.5.1. Özet	589
3.2.4.5.2. Teknik Özellikler	604
3.2.4.5.3. Olay Örgüsü	608
3.2.4.5.4. Kişi Kadrosu	609
3.2.4.5.4.1. Başkişi.....	610
3.2.4.5.4.2. İşlevsel Figürler	611
3.2.4.5.4.3. Fon Figürler	613
3.2.4.5.5. Zaman	613
3.2.4.5.6. Mekân	614
3.2.4.5.6.1. Kapalı ve Dar Mekânlar	615
3.2.4.5.6.2. Açık ve Geniş Mekânlar	616
3.2.4.6. <i>Kutsal İsyan 6</i>	617
3.2.4.6.1. Özet	617
3.2.4.6.2. Teknik Özellikler	629
3.2.4.6.3. Olay Örgüsü	631
3.2.4.6.4. Kişi Kadrosu	633
3.2.4.6.4.1. Başkişi.....	634
3.2.4.6.4.2. İşlevsel Figürler	636
3.2.4.6.4.3. Fon Figürler	638
3.2.4.6.5. Zaman	638
3.2.4.6.6. Mekân.....	639
3.2.4.6.6.1. Kapalı ve Dar Mekânlar	640
3.2.4.6.6.2. Açık ve Geniş Mekânlar	640
3.2.4.7. <i>Kutsal İsyan 7</i>	641
3.2.4.7.1. Özet	641
3.2.4.7.2. Teknik Özellikler	656
3.2.4.7.3. Olay Örgüsü	659
3.2.4.7.4. Kişi Kadrosu	661

3.2.4.7.4.1.	Başkişi.....	661
3.2.4.7.4.2.	İşlevsel Figürler	663
3.2.4.7.4.3.	Fon Figürler	664
3.2.4.7.5.	Zaman	664
3.2.4.7.6.	Mekân	665
3.2.4.7.6.1.	Kapalı ve Dar Mekânlar	666
3.2.4.7.6.2.	Açık ve Geniş Mekânlar	666
3.2.4.8.	<i>Kutsal İsyan 8</i>	667
3.2.4.8.1.	Özet	667
3.2.4.8.2.	Olay Örgüsü	681
3.2.4.8.3.	Teknik Özellikler	683
3.2.4.8.4.	Kişi Kadrosu	686
3.2.4.8.4.1.	Başkişi.....	687
3.2.4.8.4.2.	İşlevsel Figürler	687
3.2.4.8.4.3.	Fon Figürler	688
3.2.4.8.5.	Zaman	689
3.2.4.8.6.	Mekân	689
3.2.4.8.6.1.	Kapalı ve Dar Mekânlar	690
3.2.4.8.6.2.	Açık ve Geniş Mekânlar	690
3.2.4.9.	<i>Kutsal Barış 1</i>	691
3.2.4.9.1.1.	Özet.....	691
3.2.4.9.2.	Teknik Özellikler	700
3.2.4.9.3.	Olay Örgüsü	703
3.2.4.9.4.	Kişi Kadrosu	704
3.2.4.9.4.1.	Başkişi.....	704
3.2.4.9.4.2.	İşlevsel Figürler	705
3.2.4.9.4.3.	Fon Figürler	707
3.2.4.9.5.	Zaman	707
3.2.4.9.6.	Mekân	708
3.2.4.9.6.1.	Kapalı ve Dar Mekân	708
3.2.4.9.6.2.	Açık ve Geniş Mekân	709
3.2.4.10.	<i>Kutsal Barış 2</i>	709
3.2.4.10.1.	Özet	709
3.2.4.10.2.	Teknik Özellikler	721
3.2.4.10.3.	Olay Örgüsü	723
3.2.4.10.4.	Kişi Kadrosu	724
3.2.4.10.4.1.	Başkişi.....	725

3.2.4.10.4.2.	İşlevsel Figürler	726
3.2.4.10.4.3.	Fon Figürler	727
3.2.4.10.5.	Zaman	727
3.2.4.10.6.	Mekân	728
3.2.4.10.6.1.	Kapalı ve Dar Mekânlar	729
3.2.4.10.6.2.	Açık ve Geniş Mekânlar	729
3.2.4.11.	<i>Kutsal Barış 3</i>	730
3.2.4.11.1.	Özet	730
3.2.4.11.2.	Teknik Özellikler	740
3.2.4.11.3.	Olay Örgüsü	742
3.2.4.11.4.	Kişi Kadrosu	743
3.2.4.11.4.1.	Başkişi.....	744
3.2.4.11.4.2.	İşlevsel Figürler	745
3.2.4.11.4.3.	Fon Figürler	746
3.2.4.11.5.	Zaman	746
3.2.4.11.6.	Mekân	747
3.2.4.11.6.1.	Kapalı ve Dar Mekânlar	747
3.2.4.11.6.2.	Açık ve Geniş Mekânlar	748
3.2.4.12.	<i>Kutsal Barış 4</i>	749
3.2.4.12.1.	Özet	749
3.2.4.12.2.	Teknik Özellikler	759
3.2.4.12.3.	Olay Örgüsü	761
3.2.4.12.4.	Kişi Kadrosu	762
3.2.4.12.4.1.	Başkişi.....	762
3.2.4.12.4.2.	İşlevsel Figürler	763
3.2.4.12.4.3.	Fon Figürler	764
3.2.4.12.5.	Zaman	765
3.2.4.12.6.	Mekân	765
3.2.4.12.6.1.	Kapalı ve Dar Mekânlar	766
3.2.4.12.6.2.	Açık ve Geniş Mekânlar	766
3.2.4.13.	<i>Kutsal Barış 5</i>	767
3.2.4.13.1.	Özet	767
3.2.4.13.2.	Teknik Özellikler	780
3.2.4.13.3.	Olay Örgüsü	782
3.2.4.13.4.	Kişi Kadrosu	783
3.2.4.13.4.1.	Başkişi.....	783
3.2.4.13.4.2.	İşlevsel Figürler	786

3.2.4.13.4.3.	Fon Figürler	786
3.2.4.13.5.	Zaman	787
3.2.4.13.6.	Mekân	788
3.2.4.13.6.1.	Geniş ve Açık Mekân	788
3.2.4.13.6.2.	Kapalı ve Dar Mekân	789
3.2.4.14.	<i>Kutsal Barış 6</i>	789
3.2.4.14.1.	Özet	789
3.2.4.14.2.	Teknik Özellikler	812
3.2.4.14.3.	Olay Örgüsü	813
3.2.4.14.4.	Kişi Kadrosu	817
3.2.4.14.4.1.	Başkişi	817
3.2.4.14.4.2.	İşlevsel Figürler	818
3.2.4.14.4.3.	Fon Figürler	819
3.2.4.14.5.	Zaman	819
3.2.4.14.6.	Mekân	820
3.2.4.14.6.1.	Kapalı ve Dar Mekân	820
3.2.4.14.6.2.	Geniş ve Açık Mekân	821
3.2.4.15.	<i>Kutsal Barış 7</i>	821
3.2.4.15.1.	Özet	821
3.2.4.15.2.	Teknik Özellikler	851
3.2.4.15.3.	Olay Örgüsü	853
3.2.4.15.4.	Kişi Kadrosu	858
3.2.4.15.4.1.	Başkişi	858
3.2.4.15.4.2.	İşlevsel Figürler	860
3.2.4.15.4.3.	Fon Figürler	861
3.2.4.15.5.	Zaman	861
3.2.4.15.6.	Mekân	862
3.2.4.15.6.1.	Kapalı ve Dar Mekânlar	863
3.2.4.15.6.2.	Açık ve Geniş Mekân	863
3.2.5.	Diğer Romanları	865
3.2.5.1.	<i>Sübyan Koşuşu</i>	865
3.2.5.1.1.	Özet	865
3.2.5.1.2.	Teknik Özellikler	868
3.2.5.1.3.	Olay Örgüsü	870
3.2.5.1.4.	Kişi Kadrosu	871
3.2.5.1.4.1.	Başkişi	872
3.2.5.1.4.2.	İşlevsel Figürler	873

3.2.5.1.4.3.	Fon Figürler	874
3.2.5.1.5.	Zaman	874
3.2.5.1.6.	Mekân	875
3.2.5.1.6.1.	Kapalı ve Dar Mekânlar	875
3.2.5.1.6.2.	Açık ve Geniş Mekânlar	875
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM		
4.	DİĞER ESERLERİ	877
4.1.	ANILARI	877
4.1.1.	6-7 Eylül Kasırgası	877
4.1.2.	İkinci Dünya Savaşından Edebiyat Anıları	881
4.1.3.	TKP Aydınlar ve Anılar	884
4.2.	ÖYKÜ	884
4.3.	ÇOCUK KİTAPLARI	885
4.3.1.	Kenti Yiyen Çocuk	885
4.4.	YABANCI YAYINLARDAN DERLEME KİTAPLAR	887
4.4.1.	Modern Amerikan Mizahı	887
4.4.2.	En Yeni Muaşeret Kaideleri	888
4.4.3.	Amatör Fotoğrafçılık	889
4.5.	ÇEVİRİLERİ	890
4.6.	ELEŞTİREL YAZILARI	890
SONUÇ		893
KAYNAKÇA		898
ÖZGEÇMİŞ		922

ÖZET

1909-1989 yılları arasında yaşamış olan Hasan İzzettin Dinamo, şiir, roman, anı, çeviri, öykü ve eleştiri türlerinde eserler veren çok yönlü bir sanatçıdır. Hatta onun resim yeteneğini de göz ardı etmemek gerekir. Edebiyat dünyasına, çocuk yaşta yazdığı şiirleriyle giren Dinamo, daha sonra başta roman olmak üzere diğer türdeki eserlerini vermeye başlamıştır.

“Hasan İzzettin Dinamo Hayatı ve Eserleri” adlı çalışmada sanatçının hayatı, tüm eserleri ve sanat anlayışı bir bütünlük içerisinde verilmeye çalışılır. Giriş, sonuç ve kaynakça hariç, çalışma dört ana bölümden oluşmaktadır. “Giriş”te Cumhuriyet’in ilan edildiği 1923 yılından Dinamo’nun vefat ettiği 1989 yılına kadar geçen sürede Türkiye’nin siyasal, sosyal ve kültürel dönüşümlerine dair bilgiler verilir. Daha sonra Cumhuriyet Dönemi şiiri ve Cumhuriyet Dönemi romanı anlatılarak sanatçının nerelerden beslendiği ve sanat anlayışının arka planı gösterilmeye çalışılır.

Monografi özelliği taşıyan “Birinci Bölüm”de sanatçının hayatı, anılarından, otobiyografi nitelikli romanlarından ve onunla ilgili araştırmacıların çalışmalarından hareketle ele alınır. “Şiirleri ve Şairliği” adlı “İkinci Bölüm”de Hasan İzzettin Dinamo’nun şiirlerindeki yapı, içerik ve üslup sistematik olarak incelenirken sanatçının kişiliğinin oluşmasını sağlayan edebî çevrelere de değinilir. “Üçüncü Bölüm”de ise Dinamo’nun romanlarının özetleri verilip incelemeleri yapılır. “Diğer Eserleri” başlıklı “Dördüncü Bölüm”, Dinamo’nun anıları, çevirileri, çocuk kitapları, derlemeleri ve eleştirel yazılarının ortaya konduğu bölümdür.

Anahtar sözcükler: Hasan İzzettin Dinamo, Cumhuriyet, roman, şiir, çeviri.

ABSTRACT

Hasan İzzettin Dinamo, who lived between 1909 and 1989, was a versatile artist who produced works in the genres of poetry, novel, memoir, translation, short story, and criticism. His talent for painting should not be overlooked either. Dinamo entered the world of literature at a young age with his poetry and later began producing works in other genres, primarily novels.

In the study titled "Hasan İzzettin Dinamo: His Life and Works," the artist's life, all of his works, and his artistic vision are presented as a whole. Excluding the introduction, conclusion, and bibliography, the study consists of four main sections. In the "Introduction," information is provided about the political, social, and cultural transformations in Turkey from the proclamation of the Republic in 1923 to Dinamo's death in 1989. Then, the poetry and novels of the Republican Period are discussed, showing the sources of Dinamo's inspiration and the background of his artistic vision.

In the "First Chapter," which has the characteristics of a monograph, the artist's life is examined based on his memories, autobiographical novels, and studies conducted by researchers about him. In the "Second Chapter," titled "His Poems and Poetry," the structure, content, and style of Hasan İzzettin Dinamo's poems are systematically analyzed, while the literary circles that shaped his personality are also addressed. In the "Third Chapter," summaries and analyses of Dinamo's novels are provided. The "Fourth Chapter," titled "Other Works," presents Dinamo's memoirs, translations, children's books, compilations, and critical writings.

Key words: Hasan İzzettin Dinamo, Republic, novel, poetry, translation

KISALTMALAR LİSTESİ

- A.K.:** Atsız Kitap
Ç.Ş.: Çoban Şiirleri
D.F.: Deniz Feneri
G.Ş.: Gecekondundan Şiirler
K.S.: Karacaahmet Senfonisi
K.Ş.: Kavga Şiirleri
M.Ş.: Mapusanemden Şiirler
N.M.: Nazım'dan Meltemler
Ö.T.: Özgürlük Türküsü
S.Ş.: Sürgün Şiirleri
T.: Tuyuğlar
T.S.: Teşrini Sani
Yay.: Yayınları

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Kişi Şiirleri	172
Tablo 2: Şiirlerdeki Kişiler Dünyası.....	200
Tablo 3: Tek Sözcüklü Dize Sayısının Toplam Dize Sayısına Yüzdelik Oramı	209
Tablo 4: “On Altıncı Türkü” Şiirindeki Sözcük Sayısı	210
Tablo 5:Hasan İzzettin Dinamo’nun Şiir Kitaplarındaki Halk Edebiyatı Nazım Şekilleri	214
Tablo 6: Hasan İzzettin Dinamo’nun Şiir Kitaplarındaki Sone Sayısı	225
Tablo 7: Hasan İzzettin Dinamo’nun Şiir Kitaplarında Dörtlüklerle Yazılmış Şiir Sayısı	231
Tablo 8: Hasan İzzettin Dinamo’nun Şiir Kitaplarındaki Beşliklerle Oluşturulmuş Şiirler	232
Tablo 9: Hasan İzzettin Dinamo’nun Şiirlerindeki Farklı Dize Kümelenişleri	233
Tablo 10: Blok Şiir Örnekleri	234
Tablo 11: Hasan İzzettin Dinamo’nun “Şarkı” Başlıklı Şiirleri.....	242

GİRİŞ

1. 1923-1989 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE'DE SOSYAL, SİYASAL MESELELER VE KÜLTÜREL ORTAM

Hasan İzzettin Dinamo, 1909 yılında doğdu ve 1989 yılında vefat etti. Sanatçı, 80 yıllık yaşamında çocukluğunu, gençliğini ve yaşlılığını derinden etkileyen Türkiye Cumhuriyeti tarihinin önemli siyasi, sosyal ve kültürel olaylarına tanık oldu. Usta edebiyatçı, Meşrutiyet'in ilanından (24 Temmuz 1908) bir sene sonra doğan Hüseyin (Hasan İzzettin), Ömer Asan'ın dediği gibi bir "hürriyet" (2000: 12) çocuğudur. Küçük Hüseyin, çocukluğunu yaşamadan ve kendini idrak etmeden çok erken yaşta savaşlarla yüz yüze gelir. Babasını ve ağabeyini Birinci Cihan Harbi'nde, Doğu Cephesi'nde kaybeder. Kendisi de Millî Mücadele günlerinde Beykoz Darüleytamında arkadaşlarıyla birlikte İngiliz askerlerinin saldırısına uğrar.

Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte Dinamo, şiirleriyle edebiyat dünyasına adım atar. İlerleyen yıllarda şiirlerinin yanı sıra romanları, yazıları ve çevirileriyle sanatını genişletir.

Sanatçının kişiliğinin oluşumunda ve eserlerinin meydana gelişinde içinde bulunduğu dönemin siyasi, sosyal ve kültürel yapısının izlerinin oldukça fazla görülmesi, Türkiye Cumhuriyeti'nin en çalkantılı ve en sancılı yıllarına değinmeyi gerekli kılmaktadır. Bölümlendirmede, ülkenin siyasi yapısını belirleyen önemli olaylar, esas alınmıştır.

1.1. ATATÜRK DÖNEMİ (1923-1938)

Cumhuriyet'in ilanından önce Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'na girer. Savaşın ağır koşulları sonucunda Almanya, Avusturya Macaristan ve Osmanlı Devleti, ABD Başkanı Wilson aracılığıyla 4 Ekim'de barış isterler (Akşin, 2007: 114). 30 Ekim 1918 günü imzalanan Mondros Mütarekesi sonucunda İtilaf Devletleri, ülke genelinde işgallerle birlikte devlet yönetimine müdahale etmeye,

memleketin ekonomik ve sosyal yapısını sarsmaya ve ülkeyi haritadan silmek için her türlü faaliyeti yapmaya başlarlar. Türk milleti, Mustafa Kemal'in liderliğinde bağımsızlığına ve özgürlüğüne kavuşmak için örgütlenerek Kurtuluş Savaşı'nda emperyalist güçlere “Ya istiklal ya ölüm” diyecektir.

24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Barış Antlaşması, yeni Türkiye devletinin kuruluş aşamasında attığı önemli adımlardan biridir. Kurtuluş Savaşı'nda Türk milletinin elde ettiği başarıyı İtilaf Devletleri Lozan'da kabul etmiştir. Barış yapıldıktan yaklaşık üç ay sonra Türkiye'nin yönetim biçimi, cumhuriyet olarak kabul edilir. Meclis'te yapılan oylamayla Gazi Mustafa Kemal Paşa, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk Cumhurbaşkanı seçilir. Ertesi gün Mustafa Kemal Paşa, İsmet İnönü'yü Başvekil olarak atar (Koçak, ty: 134)

29 Ekim 1923'te Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte sosyal ve kültürel alanlarda hızlı bir yenileşme sürecine girilir. 1923-1938 yılları arasında yapılan devrimlerde Türk ulusunu muasır medeniyetler seviyesine erdirtme gayesiyle hareket edilir. Art arda gerçekleştirilen inkılaplarla laik, demokratik ve modern bir devlet oluşturma'nın yasal dayanakları hazırlanmış, Türk toplumunda akıl ve ilim yoluyla kökten bir zihniyet değışikliğı öngörölmüş ve devletin ekonomik işleri planlı olarak yürütmesi esas alınmıştır. 1 Kasım 1922'de saltanatın kaldırılması ve devrim için tehlike oluşturmaya başlaması sonucunda hilafetin 3 Mart 1924'te Meclis'in çıkardığı bir yasayla kaldırılması, Osmanlı Hanedanı'nın sınır dışı edilmesiyle sonuçlanır. Yeni Türkiye devletinin siyasi düzeni böylece kurulmuş olur. Hilafetin kaldırıldığı gün TBMM'de kabul edilen iki yasadan biriyle eğitim ve öğretim bir araya getirilerek tüm mektepler Millî Eğitim Bakanlığına bağlanır, dinî eğitim veren okullar kapatılır; diğeri yasayla da vakıflar ve askeriyeyle ilgilenen bakanlıklar kaldırılır (Karpas, 2021:137-139).

Tüm bu değışikliklerin yürürlüğe girmesinden sonra 20 Nisan 1924'te 1924 Anayasası yeniden düzenlenir. İlerleyen yıllarda Türkiye Cumhuriyeti'nin laikleşme sürecinde 1924 Anayasası'nda çeşitli değışiklikler yapılır. 1928 yılında Anayasa'nın 2. maddesindeki “Türkiye Devleti'nin dini İslam'dır” ibaresi çıkarılır, 1937 senesinde adı geçen maddeye eklenen Atatürk'ün altı ilkesiyle yeni Türk devletinin temel özellikleri de belirtilmiş olur (İnan, 2020: 146).

1924 Anayasası ile birlikte çok partili siyasi yaşama doğru adım atılırken Kazım Karabekir, 17 Kasım 1924'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasını kurar. Fırkanın ikinci başkanları, Adnan Adıvar ve Hüseyin Rauf olur. Bu partinin kuruluşu Hükûmet kanadını tedirgin eder. Muhalif partinin hücumları karşısında daha fazla dayanamayan İsmet Paşa, hükûmetten çekilerek başbakanlığı Fethi Bey'e bırakır (Karpas, 2021:141).

1925 Şubat'ında Diyarbakır'da Şeyh Sait İsyanı başlar. Şariat ve hilafet talebiyle kalkışılan ayaklanma, alınan tedbirler sonucunda bastırılamayınca Fethi Bey, hükûmetten çekilir. Onun yerine geçen İsmet Paşa'nın Meclis'ten çıkarttığı Takrir-i Sükûn Kanunu ile hükûmete kamu düzenini bozan örgüt ve yayınları yasaklama yetkisi verilir (Akşin, 2021:195). Fakat Takrir-i Sükûn Kanunu ile ayaklanma bastırılmaya çalışılmaz, onun yerine İstanbul'daki bazı gazete ve dergiler ile taşra gazeteleri kapatılır; sadece hükûmetin yayın organları yayınlarını sürdürür. Bazı gazeteciler de tutuklanarak Doğu'daki İstiklal Mahkemesi'ne gönderilir. İsyana bastırıldıktan sonra 3 Haziran'da isyanda etkisi olduğu iddia edilen Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kapatılır (Zürcher, 2019: 205).

Siyasal alanda “*tam hakimiyetin sağlanmasıyla*” (205) devrimler/inkılaplar süreci başlar. Yapılacak yeniliklerle “*Türk toplumunda köklü bir zihniyet değişikliğinin olması*” (İnan, 2020: 138), öngörülerek devlet rejiminde, sosyal hayatta, kısacası her alanda memleketin çağdaş medeniyet seviyesine erişmesi amaçlanır.

1925'te tekke ve zaviyeler kapatılır, Şapka Kanunu çıkarılır. Milletlerarası takvim ve saatin 1926'da rakamların 1928'de ağırlık ve uzunluk ölçülerinin 1931'de kabulü ile birlikte ülkede çağdaş bir görüntü sergilenirken ülkenin Batı ile iletişimi de kolaylaşır. 1926'da Medeni Kanun kabul edilir. Medeni Kanun'un kabulüyle Türk kadını birçok temel hakka sahip olur. Medeni haklarda bir ayrıma gidilmeden kadın erkek eşit sayılır, miras ve mülkiyet haklarında kadın ikinci konumda olmaktan çıkarılır. Toplumu oluşturan kadın ve erkek, ortak değerleri için birlikte hareket etmezse ilerlemenin mümkün olmayacağını söyleyen Gazi Mustafa Kemal, çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak için Türk kadınının ekonomik ve toplumsal hayatta yer

almasının gerekliliğine inanmaktadır (Narı,1998:155). Çıkarılan kanunlarla kadınlara belediye, muhtar ve milletvekili seçimlerinde oy verme ve aday olma hakkı verilir. Bu kanunlarla Türk kadını siyasi anlamda tüm haklara sahip olur.

Kültürel alandaki reformların en önemlisi, 1928’de eski harflerin yerine yeni harflerin kabul edilmesidir. Memlekette Millet Mektepleri açılarak okuma yazma seferberliği ilan edilerek halka yeni harfler öğretilmeye çalışılır. “*Cahillikle mücadele etmek ve onu bitirmek asıl meselemizdir*” (159) diyen Atatürk, halk eğitiminin Anadolu’da yaygınlaştırılmasına önem verir. Bu amaçla birçok şehirde ve köyde açılan okullar, halkı eğiten ve bilgilendiren kültür merkezleri hâline gelir. Türk tarihinin doğru şekilde öğretilmesi, Türk milletinin tarihteki yeri ve öneminin anlaşılması için 1931 yılında Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti; 1932’de dilin sadeleşmesi ve geliştirilmesi için Türk Dili Tetkik Cemiyeti kurulur (Akşin, 2021:207-208). Yine o dönemde Atatürk, Türk dili, coğrafyası ve tarihi alanında personel eğitmek, Türk dilini yabancı dillerin etkisinden kurtarmak ve başka dillerde eserler vermek amacıyla Ankara’da “Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi” adında bir fakülte kurulmasını ister. 14 Haziran 1935 tarihinde çıkarılan Kanun’la fakültenin kurulması kabul edilir ve 9 Ocak 1936 tarihinde Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi açılır (Yalçın, 2008:160). 1934’te Soyadı Kanunu kabul edilir, TBMM, Gazi Mustafa Kemal’e Atatürk soyadını verir (Zürcher, 2019:222).

Reformlar, birbiri ardına devam ederken TBMM’de ikinci bir partinin yer almaması üzerine “*Atatürk çok partili demokrasiyi kuramadı*” diyerek Atatürk’ü diktatör addedenlerin (Meydan, 2014: 326) sesleri yükselmeye başlar. Gazi Mustafa Kemal, mecliste bir muhalefet partisi bulunmasının gerektiğini düşünerek arkadaşı Fethi Bey’den bir parti kurmasını ister. 12 Ağustos 1930 yılında kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası ile demokratikleşmeye doğru bir kez daha adım atılır. İlerleyen zamanlarda laikliği kabul etmeyen, yeniliklere karşı çıkan tutucuların partiye girmesi üzerine Fethi Bey, 17 Kasım 1930’da partiyi fesheder (Akşin, 2021: 204).

Türkiye Cumhuriyeti’nin ekonomik meseleleriyle ilgilenilirken öncelikle “Devletçilik” prensibi kabul edilmiş, devlet, gerektiğinde serbest sektöre yardım etmiştir (Zürcher, 2019:232). Çıkarılan kanunlarla bankalar kurulurken, kamu ve özel sektörün kredi alımı kolaylaştırılır. Ziraat Bankası köylülere düşük faizli

krediler verir. Aşar'ın kaldırılmasıyla (1925) Türk ekonomisinde çok önemli bir payı olan tarım çalışanlarına kolaylık sağlanır. Hükûmet, çıkarttığı yasayla köylülere bedelini uzun vadede ödeyebilecekleri topraklar dağıtır.

Cumhuriyet yönetimi, demiryolu çalışmalarına çok fazla önem vererek yabancı demiryolu işletmelerini millîleştirir ve yenilerini yapmaya başlar (Ahmad, 2022:112). 1933 yılında I. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın uygulanmaya başlamasıyla o sene tekstilden kunduraya birçok ürünü üreten Sümerbank, iki sene sonra da yer altı kaynaklarıyla ilgilenen Etibank kurulur (121).

Cumhuriyet'in ilk yıllarında toplumun dünya görüşünü modernleştirmek için güzel sanatlar alanında da birçok girişimde bulunulur. 1924 yılında Ankara'da Musiki Muallim Mektebi açılır. 6 Mayıs 1936'da Devlet Konservatuvarı kurularak resim, heykel ve müzik eğitimi alması için bazı öğrenciler Avrupa'ya gönderilir. İstanbul'da ise Sanayi-i Nefise Mektebinin adı Güzel Sanatlar Akademisine çevrilir (Avcı, 2008:210-212).

Vatanı ve milleti yok olma sürecinden çıkartıp yeni bir devlet kuran, modern bir toplum oluşturmak için hayatın her alanında yeniliklere giden Gazi Mustafa Kemal Atatürk, 10 Kasım 1938'de hayata veda eder.

1.2. İNÖNÜ DÖNEMİ (1938-1950)

Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümünün ertesi günü toplanan TBMM, yapılan özel oturumda Cumhurbaşkanlığı makamına İsmet İnönü'yü getirir. Cumhurbaşkanı, hükûmeti kurma görevini Celal Bayar'a verir.

İkinci Cihan Harbi ve yeni siyasi partilerin kurulması, döneme damgasını vuran önemli olayların başında gelir. O yıllarda dikkat çeken bir başka konu da Cumhuriyet Halk Partisi'nin Kurultay'da aldığı kararla, Gazi Mustafa Kemal Atatürk'e Ebedî Başkan, İsmet İnönü'ye de Millî Şef ve Değişmez Genel Başkan unvanlarını verir (Aydemir, 1967:39-40).

Celal Bayar 1939 yılında görevden çekilince hükümet kanadında bir değişiklik olur ve Refik Saydam başbakanlığa atanır. Atatürk'ün üzerinde çok durduğu konulardan biri olan Hatay sorununun bu dönemde çözüme kavuşması, İsmet İnönü iktidarının dış politikadaki ilk başarısı olarak tarihe geçer. İkinci Dünya Savaşı (1 Eylül 1939- 2 Eylül 1945) dünyada ve Türkiye'de büyük hasarlara neden olur. İsmet İnönü, tarafsızlığını koruyarak ülkenin savaşa girmesini engellese de Türkiye'nin iç ve dış politikası ülkenin dışında meydana gelen savaştan etkilenmekten kurtulamamıştır (Eraslan, 2008:520-522).

Savaşın başlamasıyla beraber, 1930 yılından beri devletçilik ilkesiyle sanayi alanında uygulanan yenilikler kesintiye uğrar. Öyle ki kalkınma stratejilerini belirlemek için hazırlanan İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, uygulamaya konulamaz (Tokgöz, 2008:326-327). Savaş süresince yaygın olan mal kıtlığı, fiyatların artmasını kaçınılmaz kılarken çok sayıda üretici ve aracı kişiler, karaborsa ile zenginleşir (328-329). Savaş ekonomisi, ülkede yeni zenginleri türetirken halkın yoksullaşmasına ve alım gücünün azalmasına neden olur.

Türkiye ekonomisindeki bu olumsuz gidiş üzerine TBMM, etiketleri belirleme, mamulleri haczetme ve mecburi çalışma şartlarını düzenlemede hükûmete geniş yetkiler verir (Zürcher, 2019: 234).

İkinci Dünya Savaşı sürerken ülkedeki karaborsacılık ve stokçuluk önlenemez bir hâl alınca 12 Kasım 1942'de Varlık Vergisi çıkarılır. Ancak bu vergi daha çok gayrimüslim vatandaşlar üzerinde uygulanır. Vergiyi ödemeyen gayrimüslimler, Erzurum Aşkale'deki kampta çalışmaya gönderilir (Akar, 2000:115).

Varlık Vergisi'nden sonra tarımla geçimini sağlayan kesim için 7 Haziran 1943 yılında Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu çıkarılır. Kanun uygulanırken tüm tahıl ürünlerinden alınan vergi, büyük toprak sahiplerinden çok küçük çiftçinin üzerine ağır bir yük olur. Aşar Vergisi'ne benzeyen bu vergi, çiftçilerden gelen büyük tepkiler sonucunda 1946'da yürürlükten kaldırılır (Akkuş, 2004:316-317).

Savaş bittiğinde toplumda çoklu parti sisteminin gerekliliği konusunda yaygın bir inanış hakim olmaya başlar. Öyle ki Cumhurbaşkanı İsmet İnönü de tek partili

yönetimin demokratikleşme için bir engel teşkil ettiğini yaptığı konuşmalarda sık sık gündeme getirir. Ona göre ülkedeki tek eksik, bir muhalefet partisinin olmamasıdır (Aydemir, 1967:433-434).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında iktidar içerisinde hükûmetin icraatlarını onaylamayan muhalif sesler çıkmaya başlar. “Çiftçi Topraklandırma Kanunu” için Meclis’te yapılan görüşmelerde, CHP tabanındaki geniş topraklara sahip olan milletvekilleri, hükûmete karşı bir muhalefet oluştururlar. Yasanın kabul edilmesiyle kimi vekiller, “Dörtlü Takrir” adıyla bilinen bir önerge vererek demokratikleşme yolunda bazı talepleri olur. Fakat teklif reddedilir. Teklifi veren vekiller, CHP ile bağlarını koparınca yeni bir parti kurarlar. Celal Bayar, Refik Koraltan, Adnan Menderes ve Fuat Köprülü kurdukları partiye, Demokrat Parti adını verirler ve partinin başkanlığına Celal Bayar’ı seçerler (Toprak, 2002:94).

Savaş döneminde ülkenin ekonomik sıkıntılarıyla mücadele edilirken Atatürk’ün başlattığı eğitim ve kültür alanındaki reformların uygulanmasına devam edilir. TBMM’nin 1940 yılında kabul ettiği Köy Enstitüleri Kanunu ile köylerde açılan enstitülerde, yapılan planlar uygulamaya konur. Bu enstitüler sayesinde halka okuma yazma öğretmenin çok ötesinde bir eğitim verilerek onların bilinçlenmelerine ve köy halkının kalkınmasına katkı sunulur. İlk yıllarda enstitülerde başarılı sonuçlar elde edilirken, ilerleyen yıllarda muhalifler enstitü öğretmenlerini komünistlikle suçlarlar (Zürcher, 2019:229). Bu gelişmeler sonucunda DP iktidarının TBMM’de çıkarttığı 6234 sayılı Kanun’la 27 Ocak 1954’te “*Köy Enstitüleri ile İlköğretmen Okulları, ‘İlköğretmen Okulları’ adı altında*” birleştirilir (Resmî Gazete, 1954:8093).

İnönü döneminin eğitim ve kültür alanındaki modernleşme çabaları devlet desteğiyle gerçekleştirilmeye çalışılır. 1940’ta Ankara Devlet Konservatuarı Kanunu çıkarılırken Tatbikat Sahnesi temsilcileri de başlar. Yine aynı yıllarda Millî Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel döneminde açılan Tercüme Bürosu, dünya edebiyatı klasiklerinden pek çok eserin Türkçe ’ye çevrilmesine öncülük eder. Tercüme Bürosu’nun hazırladığı “Dünya Edebiyatından Tercümeler” dizisi, Batılılaşma yolundaki kültürel çalışmaların önemli bir parçası olur (Akşin, 1989:488). 1946’da Ankara’da Millî Kütüphane ve Ankara Üniversitesi kurulur.

Millî Şef döneminin önemli konularından biri de basın durumudur. Savaş nedeniyle basınla ilgili yasada yapılan değişiklikler ile basın özgürlüğü kısıtlanır. Basın hükûmet tarafından kontrol altına alınır. Öyle ki hükûmet yanlısı yazılar yazmayan yazarlar tutuklanırken hükûmete muhalefet olan dergiler ve gazeteler kapatılarak, filmler, tiyatrolar, resimler ve türküler sansüre uğrar. O dönemde Türk sanatının önde gelen kişileri hapishaneye atılır, sürgüne gönderilir ya da baskı altında tutularak eser üretmeleri engellenir. Hasan İzzettin Dinamo, Memet Fuat, Aziz Nesin, Rıfat Ilgaz, Şükran Kurdakul, Orhan Kemal, Samim Kocagöz, A. Kadir, Mahmut Makal, Sabahattin Ali ve Fakir Baykurt (Yetkin, 1970: 85-167) gibi sol görüşlü; Necip Fazıl Kısakürek gibi mistik ve Hüseyin Nihal Atsız gibi Turancı Türkçü sanatçılar hükûmetle uyuşmayan düşüncelerinden dolayı ağır bedeller ödemiştir (Lüleci, 2013:432).

Dergiler ve gazeteler de devlet tarafından uygulanan sansürlere maruz kalır. 1939-1944 yıllarında *Tasvir-i Efkâr*, *Vatan*, *Cumhuriyet*, *Tan*, *Haber*, *Vakit*, *Küllük*, *Yürüyüş*, *Son Havadis* ve *Yeni Edebiyat* gibi yayın organları devlet siyasetine zarar verecek mahiyette olduğu düşünülerek kapatılır.

Millî Şef döneminde birçok yazar ve gazeteci hükûmetin koyduğu yasaklar çerçevesinde yazmadıkları için yargılanmış ve çeşitli cezalara çarptırılmışlardır.

İnönü döneminde dış siyasette dünya düzenine uymak isteyen Türkiye, savaşın bitmesiyle birlikte Batı dünyasına özellikle de ABD'ye yakınlaşır. Türkiye, ABD'den aldığı güçle Sovyetlerin Boğazlardaki üs talebine karşı çıkar. Rusya'ya karşı yeni askerî stratejiler ve politikalar uygulayan ABD Başkanı Truman, 1947'de Truman Doktrinini ortaya atar. Bu doktrini kabul eden ülkelere Marshall Yardım Planı'nı açıklayan ABD, Yunanistan'a ve Türkiye'ye komünizm tehlikesine karşı mali ve askerî destek sağlayacağını taahhüt eder. "Türk liderleri, Amerika'nın vereceği yardımları almak için ABD'nin önem verdiği demokratikleşme ve serbest ticaret konularına uyulması gerektiğinin farkına varmışlardır" (2019:245), diyen Zürcher, Türkiye'nin 1945 sonrası siyasal ve ekonomik değişiminin uluslararası nedenlerini bu şekilde açıklar.

1.3. DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ (1950-1960)

21 Temmuz 1946'da yapılan seçimde DP, 66 milletvekiliyle TBMM'ye girme hakkı kazanır ve ardından 1950 yılındaki seçimde büyük bir zafer elde ederek CHP'den iktidarı devralır. Celal Bayar, Meclis tarafından cumhurbaşkanı seçilince ilk işi Adnan Menderes'i başbakan olarak atamak olur. Yirmi yedi yıllık tek parti iktidarına son veren DP'liler, seçim başarılarını yeni bir çağın başlangıcı olarak kabul ederler (Akşin, 2021:245-247).

DP'nin on yıllık iktidar döneminde Türkiye'nin iç ve dış siyasetinde önemli adımlar atılmış; ekonomik ve sosyal politikalar açısından da büyük değişimler yaşanmıştır. Çıkarılan kanunlarla endüstri, ulaşım ve turizm sektörlerinde yabancı sermaye desteklenirken yenileşme projeleri de birçok alanda uygulamaya konmuştur. DP üyeleri, iktidara geldikten sonra dinî uygulamalar konusundaki kısıtlamaları gevşeterek halkın maneviyatını serbestçe yaşaması için taviz verme siyasetini benimserler. Arapça ezan yeniden yasallaştırılır, din eğitimi genişletilir, dinî yayınların satışına tekrar izin verilir ve imam hatip okullarının sayısı artırılır (Zürcher, 2019: 270).

Kuruluşunun ilk yıllarında verdiği vaatlerle demokratik bir devlet imajı çizerek solcuların ve basının ilgisini çeken DP, yönetime geldikten sonra basın-yayın organlarına karşı baskıcı bir tutum uygular. Çıkarılan Basın Kanunu'na dayanılarak gazeteciler tutuklanır, gazete sahiplerine, yazarlara ve gazetecilere eğitim şartı getirilir. Gazete çıkarmak ve gazete imtiyazı almak ağır koşullara bağlanır. Ayrıca resmi statüsü olan kişileri küçük düşüren, haklarında olumsuz yargı oluşturacak yayımlar yapılmayacaktır (Toprak, 2002:292).

1954 genel seçimlerinde iktidar partisi, oyların çoğunluğunu alarak tekrar hükümeti kurar. DP, iktidarının ikinci döneminin başında bir dizi yasa çıkararak muhalefeti baskı altında tutmaya çalışır. Bu baskılara askerler, polisler, mahkemeler ve partiler de katılır (Akşin, 2021:256).

“6-7 Eylül Olayları”, Demokrat Partinin iktidar yıllarının en önemli ve trajik olaylarından biri 6-7 Eylül 1955'te yaşanan olaylardır. Türk tarihine “Rum azınlığa

yönelik 6-7 Eylül terörü” veya “İstanbul’u bitiren gün” olarak geçen bu olaylar (Dosdoğru, 1993: 369) 6 Eylül’de İstanbul’da çıkan bir gazetenin Atatürk’ün Selanik’teki evinin bombalandığı haberini vermesiyle başlamıştır. Bu haberle galeyana gelen halk, o akşam Rum vatandaşların evlerine, işyerlerine saldırmış ve kiliseleri ateşe vermiştir. Olayları bastırmak için ertesi gün sıkıyönetim ilan edilmiştir. Birçok sanatçı o gece yaşanan olayların sorumlusu olarak tutuklanmıştır. Aziz Nesin, Hasan İzzettin Dinamo, Hulusi Dosdoğru, Asım Bezirci ve Kemal Tahir, gözaltına alınanlar arasında yer alır. 6-7 Eylül olayları 27 Mayıs 1960 sonrasında Yassıada yargılamaları sırasında yeniden gündeme gelmişse de olayların hükûmet veya bazı hükûmet üyeleri tarafından tertip edildiği hususu açıklık kazanmamıştır (Toprak, 2002:268-271).

1950’li yılların sonlarına doğru iç siyasette bazı değişiklikler dikkat çeker. Bu dönemde yeni partiler kurulurken bazı partiler arasında da birleşmeler olur (Akşin,2021:251-256). 1960 yılına girildiğinde iktidar ve muhalefet arasındaki ilişkiler gittikçe gerginleşir. Takvimler nisan ayını gösterdiğinde DP Meclis Grubu, yayımladığı bildiride CHP’nin ülkedeki bölücü grupları topladığını, halkı ve orduyu iktidara karşı kıskırttığını öne sürer. Bildirinin yayımlanmasından sonra DP, Meclis’e aynı konuda önerge de verir. 18 Nisan 1960 günü önergenin kabul edilmesiyle birlikte bir Tahkikat Komisyonu¹ kurulur; muhalefet ve basın yayın organları üç ay incelemeye alınır (Özdemir, 2020: 238-239).

İktidarın aldığı kararlar ve yaptığı baskıcı uygulamalar, öğrenci eylemlerine neden olur. 28 Nisan 1960’da İstanbul’da, 29 Nisan’da Ankara Üniversitelerindeki öğrenciler, iktidarın yönetimine karşı gösteriler yaparlar. Gösteriler esnasında can kayıpları yaşanan bu şehirlerde sıkıyönetim ilan edilir. 21 Mayıs’ta bu sefer sesler,

¹ Tahkikat Komisyonu: Kuruluş yasasına göre Tahkikat Komisyonu’na her türlü yayını yasaklamak, yayın organlarının basım ve dağıtımını engellemek, soruşturma için her türlü evraka el koymak, her türlü siyasal faaliyet hakkında önleyici karar almak ve hükûmetin bütün araçlarından istediği gibi yararlanmak gibi geniş yetkiler verilmişti. Komisyonun alacağı önlem ve kararlar kesin olacak ve bu önlem ve kararlara hiçbir şekilde itiraz edilmeyecekti. Ayrıca komisyonun karar ve önlemlerine karşı çıkanlar için bir yıldan üç yıla kadar ağır hapis cezası getirilmişti. Geniş yetkilerle donatılan ve çalışmalarını gizli biçimde yürütecek olan Tahkikat Komisyonu ilk iş olarak partilerin kongre ve toplantı düzenlemelerini; siyasal etkinliklerde bulunmalarını ve yeni örgüt kurmalarını yasakladı. Aynı gün alınan başka bir kararla da komisyonun yetki, görev ve çalışmaları hakkında yayın yapılmasına ve konuyla ilgili TBMM görüşmelerinin yayımlanmasına yasak getirildi. (Cumhuriyet Ansiklopedisi, 2002:380).

Ankara Harp Okulundan gelir. Orada da öğrencilerin hedefinde iktidarın kararları vardır. Yapılan gösterilerde Askeriye ve hükûmet karşı karşıya gelir. Başbakan Menderes, ülkenin içinde bulunduğu durumu halka anlatmak üzere radyoda konuşmalar yapıp yurt içi gezilerine çıkar. Ancak bu açıklamalar ülke içerisinde esen ihtilal havasını engelleyemez. Tarihler 27 Mayıs 1960'ı gösterdiğinde silahlı kuvvetler yönetime el koyar. DP milletvekilleri ve parti yöneticileri tutuklanır (Akşin, 2021:259).

Soğuk Savaş rüzgarları bu dönemde ülkenin dış politikasını büyük oranda şekillendirir. Rusya'ya karşı Batı İttifakı'nın özellikle ABD'nin desteğini almak isteyen Türkiye, NATO'ya girebilmek için Haziran 1950'de Birleşmiş Milletler 'in Kore'ye asker gönderme teklifini kabul eder. Böylece Türkiye 1952'nin 18 Şubat günü NATO'ya kabul edilir. NATO'ya giriş, Meclis'te büyük bir başarı olarak nitelendirilir ve sevinçle karşılanır. DP döneminde Türkiye'nin Batı ile olan temasları, Türkiye'nin Ortadoğu ve Balkanlardaki konumunu büyük oranda belirler. Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'daki etkisinin ortadan kaldırılmasında Batı ülkeleri, Türkiye'nin önemli bir pozisyona sahip olduğunun farkındadır. ABD, Ortadoğu'da ittifak kurmak için Türkiye ve Mısır'a teklif götürür. Fakat her iki ülke de bu ittifaka onay vermez. 1949'da Türkiye, İsrail'i diplomatik olarak tanıdığını açıklayınca Ortadoğu ülkeleri bu durumdan memnun kalmaz. Türkiye, 1953'te Balkan Paketi'ne katılırken, 1954'te Pakistan'la, 1955'te Irak Krallığıyla anlaşmalar yapar (Zürcher, 2019: 273-274).

DP döneminde dış siyasette sorun olmaya başlayan bir konu da Kıbrıs meselesidir. 1954 yılında Rumlar İngilizleri adadan atmak ve Yunanistan ile birleşmek isterler. Türkiye'nin bu isteği kabul etmemesi üzerine Batılı devletlerin çabalarıyla 1959'da Zürih ve Londra Antlaşmaları yapılır. Antlaşmalar sonucunda 16 Ağustos 1960'ta Kıbrıs bağımsız bir cumhuriyet olurken cumhurbaşkanlığına da Başpiskopos Makarios seçilir. Ancak Kıbrıs, İngiltere, Türkiye ve Yunanistan gözetiminde olacaktır (Akşin, 2021: 252-253).

Serbest pazar ekonomisinden yana olan DP hükûmeti, ülkedeki modernleşme hamlesine tarım sektöründen başlar. Çiftçiye ucuz kredi verilmesi, TMO'nun tarım ürünlerinin fiyatını yüksek tutması ve traktör alımının hızlanması sonucunda tarımla

uğraşanların geliri artar. Hükûmet, yabancı teşebbüse destek veren kanunlar çıkarsa da yabancı yatırım sayısı beklenenin altında kalır. Türk şirketleri de kendilerinden beklenen girişimleri yapmaktan çekinince DP, devlet eliyle para yardımı yaparak yatırımlarını geliştirmek zorunda kalır. Hükümetin programlarından biri de karayolu çalışmalarının artırılması olur. Bu sayede kasaba ve köyler şehirlere bağlanır, kamyon ve otomobil sayıları artar. Ulaşım ağının ülke geneline doğru yayılması ürünlerin pazarlamasını ve dağıtımını kolaylaştırır. 1950'li yılların başında ülke genelinde yapılan çalışmalar ve ABD'den alınan mali yardımlar sayesinde ekonomide olumlu bir büyüme süreci yaşanırken 1954 yılında her şey tersine döner. Kötü giden hava koşulları tarım faaliyetlerini olumsuz etkiler, ABD'nin finansal yardım yapmaması, hükûmeti dışardan kredi alma arayışına sokar. Ekonomideki ticaret açığını kapatmak için hükûmet, fiyat denetimlerini artırmak amacıyla 1956'da Ulusal Korunma Kanunu'nu yeniden yürürlüğe koyar. Sonuç olarak halk, mağazalarda bulunmayan malları karaborsadan yüksek ücretlerle almak zorunda kalır. 1958'e gelindiğinde dış borca gereksinim duyan hükûmet, IMF'nin isteklerine uyma kararı alarak doları Türk lirasıyla sabitler. 1958'de yapılan kur ayarlaması ve istikrar kararları, enflasyonu bir parça düşürürken döviz gelirlerinde de artış yaşanmasını sağlar (Özcan, 2020: 41-67).

1950'li yıllarda Türkiye'nin sosyal dengelerini değiştiren bir diğer önemli etmen de köyden kente göçün yoğunlaşmasıdır. Kentlerin bu göçleri kabul edecek kadar alt ve üstyapıya sahip olmaması gelenleri mekân arayışlarına iter. Kentlerin çevresindeki kullanılmayan arazilerde gecekondu hızla yükselir. Bu durumun kaçınılmaz bir sonucu olarak kentlerin sosyal yapısında değişimler yaşanır. Elektrik, su, altyapı gibi gereklilikleri sağlanmayan gecekonduarda yaşamak (Yıldırımaz, 2020:50-51) pek çok zorluğu beraberinde getirirken kırsal kesimden şehirlere göç edenlerin birçoğu, sanayi alanında iş bulamayınca kapıcı, işportacı ve inşaat işçiliği gibi iş kollarında çalışmaya başlar (Aktaran: Akdemir, 2022: 11).

DP'nin eğitim politikası da önemli gelişmeleri beraberinde getirir. Otuzlu ve kırklı yıllarda kurulan Halk Odaları ve Halkevleri, 1951 yılında devlet bünyesine alınır. Bu kurumlara ait mal varlıkları hazineye aktarılır. Kurulduğu yıllarda başarılı çalışmalara imza atan Köy Enstitüleri, 1954 yılında öğretmen yetiştiren kurumlara dönüştürülür. Ülkedeki okul, öğretmen ve öğrenci sayısı devamlı artmaktadır. 1957

yılında Ankara’da ODTÜ, 1958’de ise Erzurum’da Atatürk Üniversitesi kurulur (Katoğlu, 1989:430-435).

Demokrat Parti döneminde köy kente yürürken, edebiyat da köye yürümüştür. (Yücel, 2001:850). Köy Enstitülü yazarların ve köy hayatını yakından tanıyan yazarların eserler vermeleri bu döneme rastlar. Mahmut Makal, köydeki yaşayışından edindiği tecrübelerini, 1950’de yazdığı *Bizim Köy*’de anlatır. Köy Enstitülü yazarlar Mehmet Başaran, Fakir Baykurt ve Talip Apaydın, romanlarında köye ve köylüye dair sorunları kendi görüşleri doğrultusunda ele alırlar (Karpas, 2019:106).

Menderes Hükûmeti’nin ABD ile siyasi, ekonomik ve askerî hamlelerde iş birliği yapması, Türk toplumunun sosyal hayatında da değişikliklere neden olur. Kentli burjuvalar, Amerikan hayat tarzını benimseyerek onlar gibi giyinip, onlar gibi yiyip içerler (Zürcher, 2019: 266). Tereyağı ve zeytinyağı yerini margarine bırakırken kolalı içecekler, süt tozu ve sigara kullanımı yaygınlaşır. İthal edilen beyaz eşyalar evlerin başköşesinde yer alırken ithal arabalar da yeni yapılan yollarda görülmeye başlar (Alkan, 2020: 598-600).

DP, 1950 yılında halkı arkasına alarak iktidara gelmiş ve 27 yıl süren tek partili sisteme son vermiştir. Menderes Hükûmeti iktidar olduğu on yıllık sürenin ilk yıllarında uyguladığı liberal ekonomi politikasıyla başarı sağlamış, ülkenin refah düzeyini artırmıştır. Ancak ileriki yıllarda hükûmet bu başarısını devam ettirememiş, ekonominin bozulan dengesi günlük hayatı oldukça olumsuz etkilemiştir. Ülkede yaşanan tüm sıkıntılara rağmen DP’nin belli başlı bazı başarılarını göz ardı etmemek gerektiğine değinen Kemal H. Karpas, hükûmet yetkililerinin ekonomiye dair görüşleri, icraat yapma istekleri ve enerji dolu çabalarının sosyal ve bireysel hayatta yeniliklere kapı açtığını; tarımda makineleşme, yeni yolların yapımı ve yatırım politikalarıyla ülkenin her kesimini etkisi altına aldıklarını belirtir. “*Birey ve toplum uygar yaşantının iyi ve kötü taraflarıyla yüz yüze kalmış, iyi koşullarda yaşamak, insanların isteklerinin başında gelmiştir,*” der (2021:513-514).

1950’li yıllarda Türkiye’nin siyasi, sosyal ve ekonomik hayatında yeni bir çığır açan Menderes hükûmeti, yöneticileri, iktidara geldikleri yıllardaki başarılarını ileriki yıllarda sürdüremeyişlerinin bedelini hayatlarıyla öderler.

1.4. DARBE YILLARI, 1960'LI-1970'Lİ YILLAR

27 Mayıs sabahı, Orgeneral Cemal Gürsel başkanlığındaki Millî Birlik Komitesi, Albay Alparslan Türkeş'in radyodan okuduğu bildiriyle Türk Silahlı Kuvvetleri'nin ülke yönetimine el koyduğunu duyurur. Açıklamada, darbenin amacının kavgalara son vermek ve ülkeyi içinde bulunduğu sıkıntılı durumdan kurtarmak olduğu belirtilir. Ayrıca kısa sürede adaletli ve serbest seçimlerin yapılacağını taahhüdü verilir. Bildiride dikkati çeken bir nokta da yapılan antlaşmalara ve ittifaklara bağlı kalınacağına dair söz verilmesidir (Özdemir,1989:230).

Darbeciler her ne kadar eylemlerini hiçbir kişi veya kuruma karşı yapmadıklarını belirtse de DP hükûmetini açıkça hedef aldıkları görülür. DP dağıtılır, çok sayıda parti yöneticisi tutuklanır. 28 Mayıs'ta Cemal Gürsel hem Devlet Başkanı hem Başbakan hem de Millî Savunma Bakanı olarak açıklanır. Yeni kurulan Hükûmet, 30 Mayıs 1960'da göreve başlar, hükümet programı da bir süre sonra Komite tarafından onaylanır (Akın, 2012:366).

27 Mayıs darbesiyle birlikte Millî Birlik Komitesi (MBK), İstanbul ve Ankara Hukuk Fakülteleri öğretim görevlilerinden oluşan bir kurula yeni bir Anayasa hazırlama görevi verir. Kurul ilk olarak darbenin haklı gerekçelerini açıklayan bir bildiri yayımlar. Bildiride Menderes yönetiminin, Anayasa'ya uymadığı için yasallığını yitirdiği ileri sürülür. Açıklama sonrası DP'nin çalışmaları durdurulur ve Parti 29 Eylül'de kapatılır. 38 subaydan oluşan Millî Birlik Komitesi'nde darbenin hemen ardından anlaşmazlıklar başlamış ve iki farklı görüş ortaya çıkmıştır. "Köktenciler" olarak adlandırılan grup, ülkeyi askerî rejimle yönetmek isterken "ılımlılar" adı verilen diğer grup, hukuki ve siyasal yeniliklerin yapılmasından sonra demokratik seçimlere gidilmesini talep etmektedirler. Komitedeki anlaşmazlık sonucunda "ılımlılar", Orgeneral Gürsel'in liderliğinde 13 Kasım 1960 günü, askeri rejim yanlısı olan 14 subayı ülkeden uzaklaştırırlar (Zürcher, 2019:281).

MBK'nin yaptığı “*en önemli inkılâp tasarrufu*” (Akın, 2012:369), DP yöneticilerinin ve bunların suçlarına katılanların yargılanması için Yüksek Adalet Divanı'nın kurulmasıdır. Mahkemede adli, idari ve askerî yargıçlar görev alır. Yüksek Adalet Divanı'nın yaklaşık bir yıl süren yargılaması sonucunda sanıklar çeşitli cezalar alır. Kimi beraat ettirilirken kimi ömür boyu hapse mahkûm edilir, kimi ise ölüm cezasına çarptırılır. 16 Eylül 1961'de Fatih Rüştü ve Hasan Polatkan'ın, bir gün sonra da Menderes'in cezası infaz edilir (286).

Millî Birlik Komitesi'nin bir diğer icraatı da ordu içerisinde olur. 3 Ağustos 1960'ta çıkarılan yasa ile ordunun yenilenme süreci başlar. Bu yasaya göre Komite'nin yanında yer almayan 25 yılını doldurmuş subaylar kendiliğinden emekliye ayrılır. Bu olay “Emekli İnkılâp Subayları: EMİNSU (Akşin, 1989: 235) adıyla tarihe geçer.

Ordudayapılan değişikliklerden sonra Komite, üniversitelerdeki 147 öğretim görevlisini “*tembellik, yeteneksizlik ve reform düşmanlığı*” gerekçesiyle üniversitelerden uzaklaştırır. Öğretim üyelerinin üniversiteden uzaklaştırılmalarına tepki gösteren Ankara ve İstanbul'daki üniversitelerin rektörleri görevlerinden istifa eder (235).

MBK, kesintiye uğrayan demokratikleşme çabalarına hız verir. 6 Ocak'ta yeni Anayasa'nın hazırlanması için Temsilciler Meclisi'ni kurma kararı alır. 13 Ocak'ta siyasi partilere uygulanan yasak kaldırılır ve yeni partilerin açılmasına zemin hazırlanır. Şubat ayı içerisinde arka arkaya Adalet Partisi, Türkiye İşçi Partisi ve Yeni Türkiye Partisi kurulur (Eraslan, 2008:579).

1961 Anayasası yapılan referandumla 9 Temmuz'da kabul edilir. Yeni Anayasa'nın kabulünden sonra yapılan seçimin sonuçlarına göre siyasi partilerin hiçbirisi hükûmeti kurmak için yeterli oyu alamaz. Cumhurbaşkanı seçilen Cemal Gürsel'in yetkisiyle İnönü, AP ile bir araya gelerek 20 Kasım'da Türk siyasi tarihindeki ilk koalisyon hükûmetini kurar (581).

CHP-AP Koalisyon Hükûmeti'nde bazı konularda anlaşmazlık baş gösterir. Koalisyonun bozulmasında etkili olan ilk konu eski DP'lilere çıkarılması istenen yapılması istenen affa yöneliktir. AP af yasası çıkarmak için çalışmalar yaparken

ortakları bunu kabul etmez. Koalisyon içindeki diğer bir sorun da CHP'nin desteklediği ama AP'nin onay vermediği “Planlı Ekonomi Projesi”dir. Partiler arasındaki anlaşmazlıklar sonucunda AP, cezaevindeki demokratların cezalarının indirilmesiyle ilgili teklifi yeterli görmeyerek kabineden çekilir. Başbakan İsmet İnönü CKMP ve YTP ile birlikte iş birliği yaparak hükûmeti kurar. 1963 belediye seçimlerinde AP çoğunluğun oyunu alınca CKMP ve YTP bakanları kabineden çekilir, İnönü de 2 Aralık'ta istifa eder. Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, hükûmeti kurma görevini, AP lideri Ragıp Gümüşpala'ya verir. Ragıp Gümüşpala, hükûmeti kuramayınca görev tekrar İsmet İnönü'ye devredilir. İnönü, bağımsız milletvekilleriyle koalisyon hükûmetini kurarak göreve başlamasına rağmen, bütçesini Meclis'te kabul ettiremeyince istifa eder. Bundan sonra ülkeyi seçime kadar Suat Hayri Ürgüplü başkanlığındaki geçici kabine yönetir (Zürcher, 2019: 287).

15 Ekim 1965'te yapılan seçimlerde Süleyman Demirel başkanlığındaki AP, salt çoğunlukla büyük başarı sağlar. Sosyalist bir anlayışla kurulan TİP'in %3 oy alarak 15 sandalye ile Meclis'e girmesi seçimlere damga vurur. 1961 Anayasası'nın sağladığı en önemli özgürlüklerden biri, sol fikirlerin serbest hâle gelmesidir. 60'lı yıllarda Türkiye'de sol ideoloji; TİP, sendika, dernek ve dergiler etrafında sesini duyurmaya başlar. Anayasa ile işçilere verilen grev ve toplu sözleşme hakkının uygulamaya konmaması üzerine 31 Aralık'ta Saraçhane'de yapılan mitingde işçiler taleplerini açıklar. Böylece dikkatleri üzerlerine çekmiş olurlar. Bir grup sendikacı tarafından kurulan TİP'in ülkede hızlı yükselişi, öğrencilerin ve aydınların desteğini alması, seçimlerden büyük başarıyla çıkması sonucunda sol görüşlüler ve TİP üyeleri, TİP'in tek başına iktidara gelebileceğini düşünürler. Mehmet Ali Aybar ve arkadaşları sık sık yasa teklifleri sunarak Meclis'te etkili bir muhalefet yaparlar (Özdemir, ty: 255-257).

Ülkede sol düşüncenin yaygınlaşmasıyla bazı dergiler, hükûmeti eleştirmeye ve otoriter sosyalist bir düzen isteğinde fikirler ileri sürerek siyaset yapmaya koyulur. 1961 yılında çıkmaya başlayan *Yön* dergisi, sahip olduğu sosyalist düşüncenin gereği olarak ülkenin kalkınması için hükûmet planlamasını ve korumacılığını savunması

nedeniyle 1967 yılında Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından kapatılır (Zürcher, 2019:292).

O günlerde İnönü'nün "*Ortanın soluyuz*" söylemiyle CHP'nin sola doğru kaydığını belirtmesi dikkatleri çeker. İnönü, yaptığı açıklamalarda, devletçilik ilkesini benimseyen partisinin ekonomik görüşünün ortanın solunda olduğunu ifade eder (Ukan, 2021:453-454).

1965 seçimi sonrasında ülkedeki siyasi partilerin politikalarında ve programlarında farklılıklar göze çarpar. Sağ kanatta yer alan Alparslan Türkeş'in muhafazakâr CMK'ye genel başkan seçilmesinden sonra partide gözle görülür bir kimlik ve kadro değişimi yaşanır. 1969 yılında partinin adı Milliyetçi Hareket Partisi olurken, parti programında yeni bir devlet düzeni kurmanın gerektiği belirtilir. Yenilenen tüzüğüyle MHP ne kapitalizmden ne de komünizmden beslenecektir. Kendi yolları ülkücülük olacaktır. Parti'nin programı Türkeş'in yayımladığı *Dokuz Işık* adlı kitapta açıklanır (Özdemir, ty: 258).

Sağ kanatın diğer partisi Millî Nizam Partisi, AP'den ayrılan Necmettin Erbakan tarafından Ocak 1970'te kurulur. MNP, küçük esnaf ve zanaatkârların sözcülüğünü üstlenerek iktidarın büyük sanayicileri destekleyen politikasına karşı çıkar. Bir süre sonra İslamiyet'i asıl dayanağı olarak işleyen MNP, laikliğe aykırı davrandığı gerekçesiyle 1971 muhtırasından sonra kapatılır (259).

Ekim 1965 seçiminde oyların çoğunluğunu alan Demirel'in hükûmeti kurması kolay olur. Türkiye'nin ekonomik büyümesinin hızlandığı yıllarda başa geçen Demirel, beş yıl boyunca Türk siyasetinde etkili bir liderlik yapar. Demirel, iktidarı boyunca hem halkla hem de orduyla ilişkilerini bozmamak için büyük gayret sarf eder. Partinin farklı kesimden taraftarlarını -köylüyü, sanayiciyi ve esnafı- bir arada tutmak için İslami ve geleneksel değerlere önem verdiklerini söyleyerek durmadan komünizm karalaması yapar ve sol hareketi yıpratmaya çalışır. Millî Güvenlik Kurulu ve Millî İstihbarat Teşkilâtı ile sol örgütlere, okul ve üniversitelere baskılar yapılır. Yabancı sosyalist yayınların çevirmenleri komünizm taraftarı oldukları gerekçesiyle tutuklanırlar (Zürcher, 2019:288-289).

Aynı günlerde rahatsızlanan Cemal Gürsel'in yerine Cevdet Sunay Cumhurbaşkanı seçilir (28 Mart 1966). Af çalışmaları, DİSK'i kapatma teşebbüsleri, işçi eylemleri, üniversite baskınları, politik şiddet ve 12 Mart Muhtırası gibi dönemi derinden etkileyen toplumsal ve siyasal olayların arka planında Cevdet Sunay'ın uyguladığı politikanın izleri görülür (Erdem, 2021:583).

12 Ekim 1969 tarihinde yapılan seçimlerde AP, seçmen sayısı azalmasına rağmen aldığı % 46,5'lik oyla Meclis'teki üstünlüğünü korur ve Süleyman Demirel yeni kabinesini kurar. Ekonominin tıkanma noktasına gelmesi, devalüasyon yapılması, parti içi muhalefetin artması ve partiden ayrılanların Ferruh Bozbeyli başkanlığındaki Demokratik Parti'yi kurması, Demirel Hükûmeti'ni bitirme noktasına getirir (Zürcher, 2019: 290).

1961 Anayasası'nın sağladığı fırsatlarla işçiler, yönetimde söz sahibi olduklarını göstermek için grev kararı alırlar. 13 Şubat 1967'de kurulan DİSK'in üyeleri, 15-16 Haziran 1970'te İzmit'te ve İstanbul'da yaptıkları eylemlerle, DİSK'e yönelik bir yasa tasarısını protesto ederek sosyalistlerin Türk siyasetinde nasıl etki yaratabileceklerini gösterirler. Hükûmet askerî güç kullanarak olayları kontrol altına alır (Ahmad, 1995:204).

1968 yılında Avrupa'da ve daha sonra Amerika'da görülen öğrenci eylemleri Türkiye'ye de sıçrar. İlk olarak Ankara Üniversitesinde görülen gençlik eylemlerinin amacı başta eğitim sistemi ve mezuniyet sonrası iş bulamama sıkıntısına yönelikken, daha sonra eylemlerin yönü, hükûmetin işleyişine ve istikrar programlarına kayar (Akşin,1989:260). TİP'in seçimlere katılması ve partiye bağlı Fikir Kulüpleri Federasyonu'nun (FKF) kurulması öğrencilerin siyasallaşmasına zemin hazırlar. 1969'da kurulan DEV-GENÇ ise öğrenci olaylarının Türkiye'de yaygınlaşmasında etkili olur (266).

1971 yılına gelindiğinde ülkedeki kargaşa sosyal düzeni tehdit etmeye başlar. Üniversiteler işlevlerini kaybederken üniversite, iktidar yanlısı olmayan hocaların konutları bombalanır (Ahmad, 1995:205).

Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu adı verilen örgütün 3 Mart 1971'de dört Amerikalı subayı kaçırması büyük olaylara neden olur. Kaçırılanları aramak için

ODTÜ'ye giren kolluk güçleriyle gençler, çatışmaya tutuşur. Burada bir askerin öldürülmesi, orduda tepkiyle karşılanır (Akşin, 2021: 268).

Tüm bu olayların sonucunda Genelkurmay Başkanı ve komutanlar Demirel'e 12 Mart 1971'de bir muhtıra verirler. Muhtırada kavgalara son vermek amaçlanırken, ülkedeki kaosu ortadan kaldıracak, anayasa doğrultusunda kanunları Atatürkçü bir bakışla uygulayacak güçlü ve inandırıcı bir hükûmet istenir. Muhtıra sonucunda Başbakan Demirel istifa ederken yerine Nihat Erim geçer (Ahmad, 2010: 353-356)).

Nisan ayında terör olayları yeniden başlayınca 27 Nisan'da on bir ilde sıkıyönetim ilan edilir. Ordu, sıkıyönetime dayanarak terör suçlusu olduğu düşünülen kişileri gözaltına alır. TKP (Türkiye Komünist Partisi) ile iletişim hâlinde oldukları iddia edilen bazı sanatçılar, çok sayıda öğretmen, yazar, sendikacı, gazeteci, aydın, profesör, subay, işçi ve öğrenci tutuklanarak hapisanelere konur. Yapılan sorgulamalar sonucunda tutukluların bazılarına ağır cezalar verilirken; Yusuf Aslan, Deniz Gezmiş ve Hüseyin İnan gibi sosyalistler ölüm cezasına çarptırılarak 6 Mayıs 1971'de infaz edilirler. Yine aynı dönemde TİP ve MNP Anayasa Mahkemesince kapatılır. Erbakan, Millî Selamet Partisi adıyla yeni bir parti kurar (Özdemir, ty: 266).

Demirel'in istifasıyla hükûmeti kuran Nihat Erim, bir süre sonra istifa edince yerine geçen Güven Partisi liderlerinden Ferit Melen, hükûmeti kurar. 22 Mayıs 1972- 10 Nisan 1973 tarihleri arasında hükûmeti yöneten Ferit Melen'in döneminde yaşanan en önemli olay, cumhurbaşkanı seçme işidir. Askeriye, Cumhurbaşkanlığı için Genelkurmay Başkanı Orgeneral Faruk Gürler'i önerirken partiler, Emekli Amiral Fahri Korutürk'ü aday gösterir. Yapılan oylama sonucunda Cumhurbaşkanı seçilen Fahri Korutürk, Naim Talu'ya hükûmeti kurma görevini verir (Akın, 2012:390-395).

Bu arada CHP kanadında büyük bir değişiklik olur. Mayıs 1972'deki Kurultay'da Ecevit, genel başkan seçilir. 1973 genel seçimlerinde CHP, birinci parti olsa da salt çoğunluğa sahip olamadığı için Erbakan'ın partisiyle koalisyon hükûmeti kurar. Yeni Hükümet iktidara geldikten bir süre sonra Kıbrıs bunalımı baş gösterir. Adaya asker çıkaran Başbakan Ecevit, halkın gözünde "*ulusal kahraman*" haline

gelir. Kıbrıs Zaferi ile elde ettiği başarıyı sandıkta da sağlayacağına inanan Ecevit, 18 Eylül 1974'te istifa eder. Cumhurbaşkanı Korutürk, kabineyi kurma görevini Sadi Irmak'a verir. Sadi Irmak'ın kabinesi güvenoyu alamasa da Irmak, aylarca görevde kalır. Daha sonra hükûmeti kurma görevi tekrar Sadi Irmak'a ve ardından Ecevit'e verilse de her iki isim de görevi kabul etmez. Sonunda AP lideri Süleyman Demirel Başbakanlık görevini alır ve hemen arkasından 31 Mart'ta koalisyon hükûmetini ilan eder (Ahmad, 1995: 223-231).

Seçimlere doğru gidilirken ülkedeki gerilim iyice yükselir, üniversitelerde ve sokaklardaki kanlı çatışmalar ölümlerle sonuçlanır. Haziran 1977'de yapılan seçimlerde CHP oyların çoğunluğunu alsa da tek başına hükûmeti kuramaz. Ecevit'in bağımsızlarla koalisyon oluşturma çabaları başarısız olunca Demirel tekrar Milliyetçi Cephe Koalisyonu' nu kurar. Koalisyonun ömrü kısa olur, bazı AP'li vekillerin partiden ayrılmasıyla hükûmet dağılır. Ecevit'in Ocak 1978'de bağımsızlardan kurduğu Kabine, Ekim 1979'a kadar görevine devam etse de ülkedeki şiddetin artışı ve siyasi kargaşa bir türlü engellenemez. Ekonominin gittikçe kötüleşmesi, Ecevit'in hem aydın hem de politikacı desteğini önemli ölçüde kaybetmesi onu istifaya doğru götürür. 16 Ekim'de Başbakan Bülent Ecevit istifa eder. Demirel ise Meclis'teki sağ partilerin desteğini alarak 12 Kasım 1979 'da Başbakan olur. Demirel Hükûmet'i, ekonomik krizi aşmak için yeni bir istikrar paketi sunar. 24 Ocak Kararları diye adlandırılan istikrar paketini dönemin DPT Müsteşar vekili Turgut Özal açıklar (Eraslan, 2008:624-626).

Yeni Hükûmet kurulduğunda ülkedeki kaos devam etmektedir. Türkiye'nin mahallelerinde güvenlik güçlerinin giremediği ve kurtarılmış bölgeler olarak ilan edilmiş yerler sağ- sol çatışmasıyla sıkıntı çekerken her geçen gün daha çok kişi hayatını kaybetmeye başlamıştır. Ardı arkası kesilmeyen suikastlar ve mezhep çatışmaları ülkenin her yanında etkisini gösterir olmuştur. Siyasal şiddetin yanı sıra ekonomideki istikrarsızlık, Nisan 1980'de görevi sona eren Fahri Korutürk'ün yerine yaklaşık altı aylık sürede TBMM'nin cumhurbaşkanı seçememesi, Millî Selamet Partisi'nin İslamcı grupları cesaretlendiren Konya mitinginde şeriata dönülmesi çağrısının yapılması gibi etkenler, 12 Eylül öncesi Türkiye ortamının siyasi ve sosyal anlamda gerginliklerle dolu tablosunu oluşturur (Zürcher, 2019: 306-307).

1960'lı yıllarda hükûmetler, ekonomik gelişmeyi sağlamak için planlama yapılması gerekliliğinin farkına varırlar. Bu düşünceleri, Devlet Planlama Teşkilatının kurulmasıyla uygulamaya konur. DPT, ekonomik ve sosyal alanlarda kısa ve uzun dönemde yapılacakları belirleyecek, planlar hazırlayacaktır. Teşkilat ilk olarak on beş yıllık süre içerisindeki beş yıllık planların birincisini hazırlar (Tokgöz, 2008: 336).

1963 ve 1967 yıllarını kapsayan ilk planda aşırı tüketime sınır koymak, sanayide ithal ikamesini gerçekleştirmek ve yatırımlara öncelik vermek amaçlanır. İthal sanayi ürünlerine ithalat kısıtlaması ve yüksek gümrük vergi ödemesi getirilir. Döviz kuru politikasında Türk lirasına diğer ülkelerin paraları karşısında aşırı değer verilmesiyle sanayicilerin ithal malları daha ucuza almaları sağlanır. Tarıma yönelik çalışmalarda ise çiftçilerden yüksek ücretlerle destekleme alımları yapılır (Zürcher, 2019:303).

Ağır sanayi projelerinin gerçekleştirilmesi doğrultusunda İskenderun Demir Çelik, Seydişehir Alüminyum Tesisleri ve Aliağa Petrol Rafinerisi kurulur. Devletin sanayideki payı artar. Sanayide ithal ikamesine ve kamu sektörüne ağırlık verilerek uygulanan stratejisi ile 1966 yılında ekonomide %12 büyüme hızı gerçekleşir (Tokgöz, 2008:337).

Demirel Hükûmeti tarafından hazırlanan İkinci Kalkınma Planı, 1968-1972 yılları arasında uygulanacaktır. Hükûmet, sanayi yatırımlarını ve özel sektör yatırımlarını desteklemek amacıyla bir yasa çıkarır. Bu yasayla girişimcilere “Teşvik Belgesi” verilerek onların kredi ve döviz bulmalarında devlet desteği almaları, vergi indiriminden ve yatırım indiriminden yararlanmaları sağlanır. İthal ikamesi ve sanayiciyi koruma planlarıyla ülke döviz krizine girer. Çözüm olarak uygulanan tedbirle Ağustos 1970'te devalüasyon yapılır. 1970'lerin sonlarında ülkede artan siyasal, sosyal ve ekonomik bunalımlar sokaklara taşınca, 12 Mart 1971'de Silahlı Kuvvetler olaylara müdahale eder. İkinci Kalkınma Planı'nın amaçladığı büyümeye ulaşamaz Ülkedeki siyasal kargaşa yerli ve yabancı özel sermayenin yatırım anlamında duraksamasına neden olur. Uygulanan sabit kur politikasıyla ithalat talebi artarken ihracatta azalma görülür. 1973-1977 yıllarında yapılması düşünülen Üçüncü

Kalkınma Planı da Nihat Erim hükümeti tarafından ocak ayında hazırlanarak yürürlüğü konur (338-341).

Uluslararası piyasalarda 1973-1974 ve 1979-1980 yıllarında yaşanan petrol kriziyle petrol fiyatlarının yükselmesi, ülkedeki ticaret açığının artmasına neden olur. Ülkenin döviz rezervlerinin çoğu petrol ithalatı için kullanılır. Avrupa piyasalarındaki ekonomik durgunluk ise Türk mallarının Batı pazarlarındaki yerini daraltır. Yurt dışındaki Türk işçilerinin Türkiye'ye gönderdikleri dövizlerle ekonomide bir derece büyüme sağlanırken 1974'ten sonra döviz naklinde azalma görülür. Ekonomide görülen bunalımla 1970'lerin başlarında %20'lerde olan enflasyon 1970'lerin sonlarında %90'lara çıkar. Hükûmet, fiyatları kontrol ederek enflasyonu indirmeye çalışırken Türk lirasının kur değerini de yüksek tutar. Yapılan devalüasyonlar ve ithalata getirilen kısıtlamalar, piyasalarda karaborsa ürünlere olan rağbeti artırır (Zürcher, 2019: 307).

Ecevit 1978 yılında dünya piyasasındaki kuruluşlarla yapılması istenen ekonomik reformlar karşılığında kredi antlaşması imzalar. Amerika'nın desteğinin artmasıyla mali durum düzelmeye başlar. Ekim 1979'da iktidara gelen Süleyman Demirel, geldiğinde Uluslararası Para Fonu'nun önerilerini uygular. Hazırlanan istikrar programının başına da Turgut Özal'ı getirir. Özal'ın hazırladığı istikrar paketi 24 Ocak 1980'de uygulanmaya konulur (Ahmad,1995:247-248).

Bu yıllarda ülkenin dış siyasetinde etkin olan konu "Kıbrıs Sorunu" olur. Kıbrıs, yaptığı anayasayla 16 Ağustos 1960'ta kendi cumhuriyetini resmî olarak ilan eder. Adada yaşayan Türklere tanınan hakları uygulamak istemeyen Rumlar, gizli çalışmalarla Türklere karşı saldırıya geçer ve birçok Türk'ü katlederler. Türkiye, 25 Aralık 1963'te olayları durdurmak için Türk jetleriyle Kıbrıs semalarında uyarı uçuşu yapar. Türkiye'nin çabaları sonucunda üç devletin askerlerinden oluşan Barış Koruma Kuvveti kurulur. Fakat Rumlar, Türklere karşı yaptıkları saldırılardan vazgeçmez. Türkiye, Kıbrıs'a müdahale etmeye hazırlanırken ABD Başkanı Johnson, Başbakan Ecevit'e bir mektup yazarak müdahaleden vazgeçilmesini ister. Hâl böyle olunca Kıbrıs sorunu, diplomatik sahada çözülmeye çalışılır. Ancak Kıbrıs'taki siyasi gerginliğin artması ve Kıbrıs'ta bulunan Yunan subaylarının hükûmeti devirerek Kıbrıs Helen Cumhuriyeti'ni ilan etmesi sonucunda Türk ordusu,

20 Temmuz 1974 günü adaya askeri çıkarma yapar. Bir süre sonra 1983'te bağımsız Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ilan edilir. Adada yaşanan bunalım Türkiye'nin dış politikada yalnız olduğunu ortaya koyunca Türkiye yönünü Sovyetler Birliği'ne ve Ortadoğu ülkelerine çevirir. SSCB ile geniş kapsamlı ekonomi anlaşmaları yapılırken üst düzey yöneticiler arasında ikili ziyaretlerde bulunulur. Arap ülkeleriyle yakınlaşmaya önem verilir. 1967'de İsrail'in Araplarla savaşında Türkiye'nin Araplardan yana tavır alması, İsrail'i memnun etmez. Kıbrıs sorununda ABD'nin Türkiye'yi desteklemeyen politikası, iki ülke arasındaki müttefikliğe mesafe koyar. Türkiye, Amerika'nın yörüngesinden çıkarak kendi dış politikasını geliştirmesi gerektiğini anlar (Ergüç, 2021: 274).

1970'lerde Türk diplomatlarını hedef alan Ermeni terörü, Türk Hükûmeti'ne dış politikada sıkıntılı anlar yaşatan bir konu olur. Ermenilerin örgütü ASALA, 1975'te çeşitli ülkelerde bulunan Türk diplomatları katleder. ASALA, 1983'te Paris'te Orly Havaalanı'nda THY yolcuları arasında bomba patlatır. Olayda Türkler haricinde başkaları da ölünce suçlular yakalanır. Örgütün faaliyetleri sona erer (Akşin, 2021:270-271).

1960'lı ve 1970'li yıllarda Türk halkının sosyal ve kültürel hayatı yeniliklere şahit olur. Şehirlere yapılan göçlerin meydana getirdiği yaşam şartlarındaki değişiklikler teknolojinin sağladığı imkânlar, sosyal hak arayışları, grevler, eylemler ve kültürel faaliyetler, gündelik hayatı farklı yönlerden değişime uğratar. 1950'li yıllarda başlayan kırsal kesimlerden şehirlere göçün boyutu 1960 ve 1970 yıllarında farklılaşır. Köyünü, toprağını geride bırakan birçok kişi büyük şehirlere taşınırken bir kısım işçi de yurt dışına göç etmeye başlar. Dış göçün çoğunluğu Almanya'ya olsa da Hollanda, Belçika, İsviçre, İngiltere ve Fransa da Türk işçilerine kapılarını açar. Başlangıçta ailelerini yanında götürmeyen Türkler daha sonra ailelerini yanlarına almaya başlayınca Avrupa'daki Türklerin sayısı gitgide artar (308-309).

Dış göçler gibi iç göçler de ülkedeki sosyal, ekonomik ve günlük hayatı derinden etkiler. Şehirlerde göç sonucunda konut ihtiyacı ortaya çıkar. Gecekondu, apartmanlar ve kooperatif evleri o yılların yaşam mekânları olur. Gecekondu kültürü zamanla kendine has özellikleriyle şarkılara, filmlere ve kitaplara konu edilir. Hükûmet de çıkardığı yasalarla halkın konut edinmesini kolaylaştırıcı

kararlar alır. Ayrıca konut sorununa kooperatif evleriyle çözüm bulunmaya çalışılır (Alkan; 2021: 935).

Radyo ve televizyon 1960'lı yıllarda günlük hayatın içinde yer edinmeye başlar. Halk yaşam şartlarını düzeltmek için çabalarırken radyo ve televizyon yayınlarıyla içinde bulundukları sıkıntılardan bir nebze uzaklaşmaya çalışır. O yıllarda sadece İstanbul ve Ankara'da bulunan radyo yayınlarına Erzurum, Kars ve Diyarbakır gibi illerdeki yayınlar eklenir. 1964'te TRT'nin kurulmasıyla artan radyo vericileri sayesinde radyo programları geniş halk kitlelerine ulaşır. 1952 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi ilk televizyon yayını yapar. Maçlar, yarışma ve eğlence programları, İstanbullular tarafından ilgiyle izlenir. 31 Ocak 1968 tarihinde TRT, yaptığı çalışmalarla Ankara'da deneme yayınlarına başlar. Başlangıçta yayınlar haftada üç gün olurken daha sonra yayınların kapsamı genişletilerek gün sayısı ve yayın saati artırılır (1964).

Televizyonun evlere girmesiyle kişilerin sosyal hayatında büyük değişiklikler yaşanır. Televizyon, eğlence sektörünün bir numarası olurken, sinema ve tiyatrolar eskiye oranla daha az tercih edilir. Kişiler arası ilişkilerin boyutu televizyonla birlikte gözle görülür şekilde değişir. (Tunç, 2001:55). Televizyonun sosyal ve ekonomik hayata yaptığı etkilerden biri de reklam sektöründe olur. Daha önceleri dergilerde ve gazetelerde yayınlanan reklam ilanları televizyon sayesinde geniş halk kitlelerine ulaşır.

1960'lar ve 1970'ler işçi hareketlerine de sahne olur. Grev, lokavt, sendika, toplu iş sözleşmesi gibi kelimeler günlük hayata yerleşirken Türkiye işçi sınıfı kendi çıkarlarının farkına varan ve bunun için mücadele eden, eylem yapan sosyal bir sınıf hâline gelir (Zürcher, 2019:259).

Bu dönemde ülkenin sosyal ve ekonomik alanda yaşadığı değişimin getirdiği toplumsal kimlik sorunları, yoksulluk, köy ve şehir yaşantısı, sınıfsal farklılıklar, kırsaldan kente göç, çarpık kentleşme ve grev gibi konular sanat dünyasının ilgisini çeker. Sinema, müzik, edebiyat, resim gibi sanat dallarında sanatçılar, devrin özelliklerini yansıtan bu konuları eserlerinde sıklıkla işlerler (Alkan, 2021:937). Döneme damgasını vuran arabesk müzik de böyle bir sosyal ortamda ortaya çıkar.

Arabesk müzik, hayat pahalılığının altında ezilmiş, köyden kente gelmiş, gecekonduda yaşamında bunalımış ve köy-kent ayırımına maruz kalmış halkın sıkıntılarından kaçıtkları ve rahatlamaya alıştkları bir liman olur.

Türkiye, askerî darbeyle girdiği 60'lı yıllarda demokratik özgürlüğü sağlama çabalarıyla uğraşmış, 1961 Anayasası'nın kabulüyle temel hak ve özgürlükler, sosyal devlet anlayışı, niversiteler, hâkimler ve TRT güvence altına alınmıştır. Aynı yıllarda Anayasa ile birlikte ülkede yeni siyasi fikirler görülmeye başlamış TİP, kuruluşuyla solu yanına çekerken, MHP milliyetçi gençleri rgt altında birleştirmiş, MSP ise uyguladığı İslamcı söylemiyle politik mücadelenin içinde kendine özgü bir yerde konumlanmıştır. Ülkenin 1970'li yılları, askerî darbeye giden süreci hızlandırmıştır. Sağ ve sol arasındaki şiddet ve kurulan koalisyon hkmetlerinin istikrarlı bir ekonomi politikası izleyememiş olması, askerleri 12 Eylül müdahalesine gtrmştir.

1.5. 1980'Lİ YILLAR-ÖZAL DÖNEMİ

Orgeneral Kenan Evren başkanlığındaki Millî Güvenlik Kurulu, 12 Eylül 1980 sabahı ülke yönetimine el koyar. MGK; Meclis'in dağıtılmasına, hkmetin feshedilmesine, milletvekillerinin dokunulmazlıklarının kaldırılmasına, siyasi parti liderlerinin tutuklanmasına, tüm yurttaki sıkıyönetim ilan edilmesine ve yurtdışına çıkışların yasaklanmasına karar verir. Darbeden iki gün sonra Kenan Evren devlet başkanı ilan edilirken, bir hafta sonra da Bülent Ulusu başbakanlığa atanır. Turgut zal ise başbakan yardımcısı olur. Darbe, terör saldırılarını büyük oranda azaltırken (Zürcher, 2017: 321) kaotik sürece de keskin bir şekilde son vermiştir. Darbenin diğer cephesinde yüzbinlerce insan tutuklanmış yüzlerce kişi idam cezası almış ve yaklaşık elli kişinin idamı infaz edilmiştir. O günlerde işten ıkarılanlar ve yurt dışına kaçanların sayısı da oldukça fazla olmuştur (Akşın, 2021:278).

Komutanlar, darbe sonrası demokratik yaşama yeniden dönmek için yeni bir anayasanın düzenlenmesi için çalışmalarına başlarlar. Başkanlığını Orhan Aldıkaçtı'nın yaptığı komisyonun oluşturduğu Anayasa, 1982'deki halk oylamasıyla çoğunluğun "Evet" oyunu alır. Yapılan oylamada Anayasa ile birlikte Kenan Evren'in Cumhurbaşkanlığı da halk tarafından onaylanmış olur (Tanör, ty: 43-44).

Çıkarılan kanunlarla siyasi partilerin yasakları kalkar. Ancak alınan kararla darbe öncesi faaliyette bulunan partilerin başkanları, yönetim kurulu üyeleri ve milletvekilleri yeni partilere giremeyecekleri gibi; Konsey, yeni siyasi parti kurucularını da veto edebilecektir. Kabul edilen yeni kurallarla ve yeni partilerle seçim hazırlıklarına başlanır. 6 Kasım 1983'te yapılan seçim sonrasında Turgut Özal liderliğindeki ANAP (Anavatan Partisi) birinci parti olur. Meclis'ten güvenoyu alan Turgut Özal, hükûmeti kurar (631-633).

25 Mart 1984'te yapılan yerel seçimler, genel seçimlere giremeyen partilerin katılımıyla dikkat çekerken seçim sonrası ülkenin siyasal görünümünde değişimler olur. Siyasi partilerin arasına yenileri katılırken, kimi partiler birleşir kimileri de dağılır. 14 Kasım 1985 tarihinde, geri planda Bülent Ecevit'in olduğu Demokratik Sol Parti (DSP), Rahşan Ecevit başkanlığında kurulur. 1 Aralık'ta Aykut Edibali liderliğinde Islahatçı Demokrasi Partisi (IDP) kurulur. Aynı yıl Halkçı Parti ile Sosyal Demokrat Partisi, Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP) adı altında birleşir. Bir sene sonra Milliyetçi Demokrasi Partisi liderleri ise bir yıl sonra partiyi dağıtırlar. Eski siyasi parti liderleri her ne kadar yasaklılar arasında olsalar da geri planda partilerini yönetmekten vazgeçmezler. Genel durum böyle olunca Özal, yasaklı siyasetçilerin tekrar partilere girmesi için halkoylamasına başvurulmasını ister. Yapılan referandumla eski liderlerin parti kurmalarını engelleyen yasa ortadan kaldırılır. Ecevit, Erbakan, Demirel ve Türkeş kendi fikirleri doğrultusundaki partilerin başına geçerler. 1987'de yapılan erken seçimde ANAP, oylarının düşmesine rağmen birinci parti olarak mutlak çoğunluğu sağlar. Özal Hükûmeti'nin oy kaybı, yerel seçimlerde iyice kendini gösterir, 1989'daki belediye seçimlerinde iktidar partisi üçüncü parti konumuna düşer. Kasım ayındaki cumhurbaşkanlığı seçimine adaylığını koyan Özal, ülkenin sekizinci cumhurbaşkanı olarak seçilir. (Akşin, 2021: 283-284).

O yıllarda Türkiye'nin gündemine giren ve yıllarca gündemden düşmeyen siyasi sorun ise Kürt sorunu olur. Kasım 1978'de Abdullah Öcalan'ın Ankara'da kurduğu PKK (Kürdistan İşçi Partisi) başlarda küçük bir örgütken ilerleyen zamanlarda silahlı eylemleriyle birçok ölüme sebep olur. 1980 Darbesi'nden sonra Suriye'ye kaçan Öcalan, Suriye'den aldığı destekle Lübnan'da kamplar kurar. Türk

askerine karşı ilk saldırılarını 15 Ağustos 1984'te Eruh ve Şemdinli'de yapan PKK, (Zürcher, 2019:342) o günden sonra ara vermeden terör eylemlerine devam eder.

Askerî darbe sonrası Türkiye ekonomisinin rotası, 24 Ocak 1980'de yürürlüğe giren istikrar programıyla belirlenir. Özal'ın ekonomiyi canlandırmayı hedefleyen programında faizler artırılmış, ihracat kazançları vergi dışı tutulmuş, Türk lirasının değeri düşürülmüş ve ihracat kredilerindeki vergiler kaldırılmıştır. Alınan tedbirler sonucunda 1980'li yılların başında ekonomik göstergelerde olumlu yönde gelişmeler görülür. Enflasyon düşer, büyüme hızı negatif değerlerden pozitif değerlere yükselir. Dış ticaret açığı, ihracat gelirlerindeki artışla küçülür. İstikrar tedbirleri piyasaya olumlu yansımaya rağmen işsizlik ve gelir dağılımındaki farklılıkların artması engellenemez (Tokgöz, 2008: 347).

1982 Anayasası kabul edildikten sonra Ocak 1984'te Beşinci Kalkınma Planı'nın yürürlüğe girmesi gerekirken, Özal 1984 senesini kapsayan geçici bir plan yapar. Ardından 1985-1989 yıllarında uygulanacak Beşinci Kalkınma Planı'nın hazırlıklarını tamamlar. Beşinci Kalkınma Planı ile enflasyonun düşürülmesi, yabancı sermayenin ülkeye girişinin serbest bırakılması, KİT'lerin özelleştirilmesine başlanması, ihracatta teşviklere devam edilmesi, ithalatta kısıtlamalara gidilmesi, döviz işlerinde serbestlik sağlanması ve günlük döviz kuruna geçilmesi hedeflenir. Yıllar içerisinde Hükûmet, aldığı kararları tam anlamıyla uygulamaya koyamamış ve hedeflerini gerçekleştirememiştir. Enflasyon oranı düşürülemediği gibi yükselmiş, hedeflenen büyüme hızına ulaşamamış, Hükûmet'in ihracat için mal üretenleri değil aracıyı desteklemesi sanayi yatırımını geriletmiştir. Bunun sonucunda hayali ihracatçılar ortaya çıkmıştır. Bu dönemde zenginliklerini artıranlar büyük şirketler olurken halkın alım gücü gün geçtikçe azalmıştır (348-349).

Özal Dönemi, birçok alanda yapılan reformlarla ve yeniliklerle dikkat çeker. Şehirlerarası yolların otoyola dönüştürülmesi, iletişim altyapısının yenilenmesi, İstanbul Boğazı'na ikinci köprü'nün yapılması, Sovyet Rusya ile doğalgaz antlaşmasının imzalanması, Güneydoğu Anadolu Projesi'nin (GAP) başlatılması, turizm yatırımlarının ve teşviklerin artırılması, Özal Hükûmeti'nin istikrar programının parçaları olur (Zürcher, 2019: 338).

Türkiye'nin Yunanistan ile olan ilişkisinde yaşanan gerginlik 1980'li yıllarda da devam eder. Birleşmiş Milletler nezdinde Kıbrıs sorununa dair görüşmelere başlanılmışsa da uzlaşma sağlanamamıştır. 1982 yılında her iki ülkenin Ege kıta sahanlığında petrol aramalarına başlaması ve Yunanistan'ın Ege Denizi üzerindeki hava sahasında hak iddia etmesi, Türkiye'nin ise o alanın uluslararası alan olduğunu söylemesi gibi nedenler, ilişkilerin daha da kötüleşmesine yol açar. 1987'de Turgut Özal'ın Yunan Başbakanı Papandreou ile uzlaşmaya varması, iki ülke arasında ilişkileri düzeltmeye başlar (349).

1980'li yılların başında komşu ülke Bulgaristan'da Türklere karşı yapılan saldırılar, dönemin dış siyasetinde etkin bir rol oynar. Bulgaristan'ın, ülkede yaşayan Türk azınlığın kimliklerini yok etmeye çalışması, Türklerin isimlerini değiştirerek onlara zorla Bulgar ismi vermesi, Türkçe yayınları yasaklaması ve Türk mezarlıklarını tahrip etmesi iki ülke arasındaki gerginliğe sebep olur. Bulgaristan'daki Türkler göç ettirilmek istenince Türkiye sınır kapılarını göçmenlere açmak zorunda kalır. Türkiye'ye gelen 300.000 göçmenden bir kısmı Bulgaristan'ın izin vermesiyle geri döner (Akşin,2021: 287).

Türkiye, 1982'de Irak ile İran arasında çıkan savaşta tarafsız davranır. ABD'nin İran'a ambargo uygulaması neticesinde İran, Türkiye'nin ihracat pazarı hâline gelir. Diğer yandan Türkiye, Irak toprakları üzerinden boru hattıyla Akdeniz'e petrol gönderilmesini kabul eder. 1980'lerin sonlarında ise Türkiye, güney komşusu Suriye ve Irak ile ilişkilerinde sıkıntılar yaşar. Fırat Nehri üzerinde yapılan barajın Suriye topraklarında sulamayı engelleyecek olması Suriye'yi endişelendirir; hatta Suriye destek verdiği PKK üzerinden Türkiye'ye baskı uygulamaya çalışır. Su karşılığında PKK'ya desteğini çekeceğini söyler (Zürcher,2019: 348-349).

1989 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılması, Türkiye siyasetinde mutlulukla karşılanır. Birlikten ayrılan cumhuriyetler bağımsızlıklarını ilan eder. Azerbaycan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Kazakistan Devletleri kurulur. Türkiye, bu ülkeleri diplomatik olarak tanıyan ilk ülke olur (351).

14 Nisan 1987’de Türkiye, Avrupa Birliği’ne (AB) tam üyelik başvurusunda bulunur. Birlik, başvuruyu reddetmese de üyeliği engelleyen unsurları göstererek Türkiye’nin tam üyeliğe hazır olmadığını belirtir (Balcıoğlu, 2008: 505).

Özal Dönemi’nde eğitim alanında önemli reformlar yapılır. Meslek liselerinin açılması, Anadolu ve fen liselerinin şehirlerde yaygınlaştırılması, vakıf üniversitelerinin açılmasının kolaylaştırılması ve bazı enstitülerin kurulmasıyla eğitimde kalitenin artırılması ve dünya ülkeleriyle rekabet edecek bilim insanlarının yetiştirilmesi hedeflenir (Ayaz, 2015:333).

Türkiye’nin, 1980’li yıllarda siyasi ve ekonomi alanında yaşadığı değişim, günlük yaşamda ve kültürel hayattaki yeniliklerle de kendini gösterir. Televizyonun popüler hayattaki etkisi bu yıllarda daha da artar. Televizyon kullanımının yaygınlaşmasıyla insanlar Batı yaşam tarzına özenerek, ekranlarda gördükleri yabancı ülkelerin ürünlerini talep etmeye başlar. Uygulanan liberal ekonomi modelinin sosyal yapıdaki olumsuz etkileri, tüketim çılgınlığında ve sahte faturalarla ihracat yapılmasında kendini gösterir (Duman, 2010:202).

1980’li yıllarda kadınların iş hayatındaki rollerinin artması, iş ve kariyer hayatlarına önem vermeleri gibi faktörler sosyal yaşantıda bazı değişikliklere neden olur. Ülkedeki boşanma sayısında artış gözlenmesinin gerekçelerinden biri, kadınların, çalışıp para kazanmanın verdiği güçle kimseye bağlı kalmadan yaşayabilir hâle gelmesi ve *“yaratıcı çalışmayı evlilik ve aileye kurban vermemek için boşanmayı”* tercih etmeleridir. Türkiye’de kadının yerini sorgulaması, kadın hakları konusunun 1980’lerde daha çok gündeme gelmesini sağlarken feminist hareketlerinin doğmasına zemin hazırlar. Sosyalleşen kadınlar, aile içi şiddet gibi sorunların yanı sıra insan hakları ve çevre gibi genel sorunlarla da ilgilenirler (310).

1923-1938 Atatürk Dönemi, Cumhuriyet’in ilanıyla birlikte ekonomi alanındaki gelişmeler, toplumsal yaşayıştaki düzenlemeler, eğitim ve kültür alanındaki inkılaplar, çok partili hayata geçiş denemeleri ve ülkenin çağdaş uygarlık seviyesinin üzerine çıkma idealini barındırır. İnönü’nün cumhurbaşkanlığıyla başlayan 1938-1950 Dönemi’nde CHP, Atatürk ilkelerine bağlı kalarak devletçilik ve laiklik yanlısı politikalarıyla reformların uygulanmasına devam etmiştir. DP’nin

1950 seçiminde halkın oylarıyla iktidara gelmesi Türk demokrasi tarihinde dönüm noktası olmuş ve 27 yıllık Tek Parti Dönemi sona ermiştir. Bu dönemin siyasetini belirleyen devletçi ekonomiden liberal ekonomiye geçiş yaşanmıştır.

1960'lı yıllara darbeyle girilmişse de 1961 Anayasası ile ülkedeki farklı ideolojik görüşlere sahip insanlara düşüncelerini ifade edecekleri bir ortam hazırlanmıştır. Buna rağmen Türkiye'yi daha demokratik bir düzeye çıkarması gereken düşünce özgürlüğünün anarşiyle ve şiddetle sağlanmaya çalışılması, 1960'lı ve özellikle 1970'li yıllarda ülkeyi sağ-sol çatışmasına götürmüştür. 1971'deki askerî müdahale sonrasında ülkedeki kargaşa ortamı bir süre dizginlense de siyasi partilerin uzlaşmaz tavırları, terörün artması ve ekonominin iflas seviyesine gelmesiyle çatışmalar had safhaya ulaşmıştır.

Türkiye'nin siyasi kaderi 1980 Darbesi'yle kırılma yaşarken, yeni liderlerle ve siyasi fikirlerle demokrasiye kaldığı yerden devam edilmiştir. Darbeden üç yıl sonra yapılan seçimle başa geçen Özal, ekonomide liberalizmi, siyasette ise muhafazakârlığı savunan yeni bir politik anlayışıyla hareket etmiştir. Türkiye, Özal'la birlikte hem ekonomik hem de sosyal açıdan bir değişime uğrarken, uluslararası kapitalist sistemin düzenine de uymaya çalışmıştır.

Hasan İzzettin Dinamo'nun 80 yıllık yaşamı, Türkiye tarihinin önemli dönemlerinin izlerini taşıırken, sanatı da bu dönemlerin etkisiyle şekillenip derinleşmiştir².

2. CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK EDEBİYATI

29 Ekim 1923'te Cumhuriyet ilan edilmiş ve ülkede birçok köklü değişim gerçekleştirilmiştir. Söz konusu değişimler başta siyasi alanda olmak üzere sosyal alanda da kendini göstermiştir. Toplumsal ve kültürel devrimlerle Atatürk Türkiye'si laik bir sistem üzerine temellendirilmiş, ülkenin çağdaş uygarlık seviyesine çıkması

² Türkiye tarihinin 1923-1989 yılları arasındaki siyasi, sosyal meseleleri ve kültürel ortamın genel hatlarıyla anlatıldığı bu bölüm, dönemlere ayrılarak incelenmiştir. Dönemler anlatılırken, ülkenin siyasi panoraması, hükûmetlerin ekonomik programları, devletin dış siyaseti ve halkın sosyokültürel yapısı ortaya konmuştur.

amaçlanmıştır. Atatürk'ün yaptığı yeniliklerin ve köklü reformların edebiyatı etkilemesi kaçınılmazdır.

Hasan İzzettin Dinamo'nun yaşadığı yıllar (1909-1989), Türk edebiyatının önemli değişiklikler geçirdiği, farklı akımlara sahne olduğu uzun bir süreci kapsamaktadır. Bu bölümde, Dinamo'nun edebî hayata katıldığı süreç olması bakımından Cumhuriyet Dönemi'nin şiir ve roman dünyasına bakarak, sanatçının hangi edebî oluşum ya da anlayıştan esinlendiğini belirlemeye çalışacağız.

2.1. CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK ŞİİRİ

Divan edebiyatı, halk edebiyatı ve Batı edebiyatından ayrı ayrı beslenen Cumhuriyet dönemi Türk şiiri, Meşrutiyet'le başlayan ve Millî Edebiyat ile ilerleyen şiirin bir nevi devamı niteliğindedir. 1897'de Mehmet Emin'in (1869-1944) şiirin yalın bir üslupla ve hece ölçüsüyle yazılması gerektiğine, halkın duygularına ancak bu yolla tercüman olunacağına yönelik fikri *Genç Kalemler*'de ses bulur. *Genç Kalemler* dergisinin çekirdek kadrosunu oluşturan Ziya Gökalp (1876-1924), Ömer Seyfettin (1884-1920) ve Ali Canip Yöntem (1887-1967), Millî Edebiyat akımının öncülüğünü yaparlar. Dilde sadeliği, vezinde heceyi, biçimde ise halk şiiri nazım şekillerini tercih ederler. Bunun yanında uzak ve yakın Türk tarihine, Türk coğrafyasına, Türk medeniyetine dair unsurlar (Özcan, 2001: 70), *Genç Kalemler* şiirinin oluşmasında önemli bir yer teşkil eder.

Millî Edebiyat akımı doğrultusunda şiirler yazan Orhan Seyfi Orhon (1890-1972), Halit Fahri Ozansoy (1891-1971), Enis Behiç Koryürek (1892-1949), Yusuf Ziya Ortaç (1895-1967) ve Faruk Nafiz Çamlıbel (1898-1973) eserlerinde hece veznini kullanmayı ve yalın bir Türkçe ile yazmayı prensip edinirler. Şiire Birinci Dünya Savaşı ve Mütareke döneminde aruzla başlayan şairler, Ziya Gökalp'in tavsiyesi ve ikazı üzerine aruzu bırakıp heceye yönelir (Coşkun, 2015: 89). Memleket temalı şiirlerinde Anadolu'nun doğasını, halkını tasvir ve hikâye ederler (Enginün, 2001: 34).

Beş Hececilerin bu dönemde başlayan “Memleket Edebiyatı” anlayışları, Cumhuriyet sonrasında millî edebiyat zevk ve anlayışını sürdüren şairlere de

kaynaklık eder. Bu bağlamda, Beş Hececilerden sonra gelen ve “Memleket Edebiyatı” çizgisinde şiir yazmaya başlayan İbrahim Alâeddin Gövsa (1889-1949), Şükûfe Nihal Başar (1896-1973), Ali Mümtaz Arolat (1897-1967), Kemalettin Kamu (1901-1948), Ahmet Kutsi Tecer (1901-1967) Halide Nusret Zorlutuna (1901-1984), Zeki Ömer Defne (1903-1992) ve Ömer Bedrettin Uşaklı (1904-1946) gibi şairler, hece vezni ve sade bir Türkçe kullanarak yazdıkları şiirlerinde, Anadolu insanını ve coğrafyasını realist bir söylemle tasvir etmişlerdir (geniş bilgi için bk. Korkmaz ve Özcan, 2016: 260-263).

Cumhuriyet’in ilk yıllarında Türk şiiri, Millî Edebiyat’ın devamı niteliğindeki hece şairlerinin yanı sıra Mehmet Âkif, Yahya Kemal ve Ahmet Haşim’in şiirleriyle gelişir (Özcan, 2001: 72).

Bu dönemde kendi poetikasını oluşturan şairlerden biridir Mehmet Âkif (1873-1936). Toplumsal faydadan yana olan şair, edebiyatın halkı ahlaki ve manevi yönde eğitecek en iyi kurum olduğunu ifade ederek sanatını toplum için kullanır. Şiirlerini aruz vezniyle yazmış, hece veznini hiç tercih etmemiştir (Akyüz, ty: 139).

Türk edebiyatının iki önemli şairi Ahmet Haşim (1887-1933) ve Yahya Kemal Beyatlı (1884-1958), modern Türk şiirinin gelişmesinde büyük payı olan şiirlerini Cumhuriyet Dönemi’nde de yazmaya devam ederler (Enginün, 2001: 24). Dönemin şairleri heceyle yazarken onlar aruzdan vazgeçmeyerek saf şiiri ve şairaneliği öne koyarlar (Çetişli, ty: 18).

Yahya Kemal, şiirde millî kaynaklara yönelerek ulusun sahip olduğu tarih, dil, gelenek ve göreneklere (geniş bilgi için bk. Oktay, 1993) kendi estetik anlayışıyla yoğururken; Ahmet Haşim, söyleyişte kapalılığı, üslupta musikiyi (Çetişli, ty: 13) esas kıldığı şiirlerinin anlaşılmasını okuyucunun hayal dünyasına bırakır (Korkmaz ve Özcan, 2016: 250-251).

Diğer yandan 1921 yılında Mustafa Nihat Özön’ün idaresinde yayın hayatına başlayan *Dergâh* dergisinin sanat ve estetik yanını Yahya Kemal, Ahmet Haşim ve Yakup Kadri; felsefi yanını ise Mustafa Şekip Tunç, İsmail Hakkı Baltacıoğlu ve Mehmet Emin Erişirgil oluşturur (geniş bilgi için bk. Uçman, 1994). Dergi,

Cumhuriyet sonrası Türk edebiyatının gelişimi açısından önemli bir yere sahiptir. Bunda birçok şairin şiirlerini burada yayımlamasının büyük etkisi vardır. Bunun yanında Yahya Kemal'in dergide çıkan dil, tarih, kültür, medeniyet ve edebiyat (Özcan, 2001: 71) hakkındaki yazıları da ulusal edebiyat açısından kayda değerdir.

1920'li yıllardan itibaren saf şiiri savunan, herhangi bir topluluğa katılmayan, bağımsız bir şekilde kendi şiirlerini oluşturan ve kendilerinden sonraki şairleri etkileyen Ahmet Hamdi Tanpınar (1901-1962), Necip Fazıl Kısakürek (1905-1983), Âsaf Hâlet Çelebi (1907-1958), Ahmet Muhip Dıranas (1909-1980) ve Cahit Sıtkı Tarancı (1910-1956) gibi şairlerin dönemin şiir anlayışının şekillenmesinde önemli katkıları vardır (Çetişli, ty: 19).

Ahmet Haşim ve Yahya Kemal'in tesirinde kalan Ahmet Hamdi Tanpınar; Valéry, Verlaine, Baudelaire ve Mallarmé gibi Batılı sembolist şairleri de örnek alarak kendi sanatını inşa eder. Eserlerinde “zaman, rüya, musiki, hülya ve tarih” temalarını “mükemmeliyetçi” bir anlayışla kullanan sanatçı, bir mücevher kıymeti taşıyan kelimelerini (Kaplan, 2001: 179), büyük titizlikle seçer.

Necip Fazıl Kısakürek, şiir anlayışını halk şiiriyle Batı şiirinin bileşiminden kurmuş, böylece özgün bir poetika oluşturabilmiştir. Şiirlerinde bunalım, çöküntü, bıkkınlık gibi ferdi sorunlarını, iç dünyasındaki saklı hislerini, ihtiraslarını ve ruhsal kavgalarını dile getirmiştir (Geçgel, 2014: 44-45). Şiirlerindeki mistik duyuşunu, hece veznine ve biçime verdiği önemle gösteren Necip Fazıl; Ahmet Muhip Dıranas ve Cahit Sıtkı üzerinde etkili olduğu gibi, kendinden sonraki kuşaklara da öncülük etmiştir (Kabaklı, 1997: 547-548).

Mistik akımın bir diğer temsilcisi olan Âsaf Hâlet Çelebi'nin “iç”e ve insan ruhuna verdiği önemle yazdığı şiirleri, kaynağını dinlerden, efsanelerden ve şairin düş ve hayallerinden alan simgelere dayanır (Kaplan, 2006: 173). Şairin içerikte yaptığı bu değişiklik biçimde de öne çıkar. Aruzu ve heceyi tamamen terk eden şairin, serbest biçime yöneldiği görülür (Belge, 2022: 186).

Saf şiir anlayışındaki Ahmet Muhip Dıranas, divan ve halk şiirini Fransız sembolist şiiriyle kaynaştırarak estetiğini oluşturur. Şiirlerinde üsluba ve dile önem veren şair, şiirinin yapısını kusursuz hâle getirmeye çalışır (Gür, 2015: 300-302).

Devrin şiir ve şair imgesine bağlılığıyla tabiat, aşk, tanrı, ölüm, ayrılık gibi tüm temalardan söz eden şair, Anadolu'nun folklorik özelliklerinin yanı sıra fizikötesi meselelerle de ilgilenir (Oktay, 1993: 619-620).

Cahit Sıtkı Tarancı, Fransız şairlerin yanı sıra divan ve halk şairlerinden yararlanarak sanatının temellerini atarken Yahya Kemal ve Ahmet Haşim'in şiirlerinden de ilham alır (Gür, 2015: 337). Türkçe ile güzel şiirler yazılabileceğini ifade eden şair, sade ve açık dil anlayışıyla (Korkmaz, 2002: 303) vezne, kafiye ve sese önem verir ve gereksiz kelime kullanmaktan kaçınır (259-260). Yaşama sevincini ve ölüm korkusunu işlediği şiirlerine hiçbir sosyal meseleyi katmayan Cahit Sıtkı, söyleyişe verdiği önemle saf şiire ulaşmaya çalışır (Korkmaz ve Özcan, 2016: 297).

1920'li yıllarda Türk şiirindeki değişime bir katkı da bir dönem yurt dışında bulunan iki şairden, Nazım Hikmet'ten (1902-1963) ve Ercüment Behzat'tan (1903-1984) gelir. 1921 yılında Sovyetler Birliği'ne giden Nâzım Hikmet; Rus şairler Mayakovski, Klebnikov ve Lermontov'u tanımasıyla birlikte şiirlerinin içeriğini ve biçimini değiştirir (267). "Açların Göz Bebekleri" (1922) adlı şiiri, fütürizmin ve Mayakovski'nin etkisinin görüldüğü ilk serbest şiiridir. Nâzım Hikmet, Türkiye'ye geldikten sonra yayımladığı 835 *Satır*'da (1929) ve diğer kitaplarında içerikte ve şekilde yaptığı değişikliklerle çağının dışına çıktığını gösterir. Basamak şeklinde dizeler, bölünen kelimeler ve daha önceleri işlenmemiş temalar, Nâzım Hikmet şiirinin öne çıkan özellikleri olur. (Oktay, 1993: 1082-1086). Nâzım Hikmet'in şiiri, geleneksel şiir anlayışına aykırı sesiyle, diliyle ve içeriğiyle gelecek nesillerin şiir anlayışını oldukça etkiler. İlhami Bekir, Nail V, İsmail Suphi, Suphi Taşhan, Hasan İzzettin, Kâmuran Bozkır, Fahri Kâmil; Nâzım Hikmet'in şiirini benimseyen genç şairlerdir (100).

Aynı yıllarda Almanya'ya eğitime giden Ercüment Behzat Lav, orada dadaizm, sürrealizm ve fütürizmi tanıma fırsatı bulur (1062). Bir konuşmasında, Nâzım Hikmet'in Rusya'dan döndüğünde (1924) heceyle şiirler yazdığını, kendisinin ise Almanya'dan geldiğinde (1925) sürrealizmi Türk şiirine getirdiğini ifade eden Ercümen Behzat, Türk şiirinde modernleşmenin kendisiyle vuku bulduğunun kabullenilmesini ister (Bilginer, 1978: 6). Sanatçı, geleneksel şiiri reddederek şiirin

kalıplaşan unsurlarında değişiklikler yapmaya çalışmış, biçimi öne koyan bir şiir anlayışını benimsemiştir (Korkmaz ve Özcan, 2016: 275).

Cumhuriyet sonrası Türk şiirinin ilk topluluğu olan Yedi Meşaleciler-Muammer Lütfi Bahşi (1903-1947), Kenan Hulusi Koray (1906-1943), Sabri Esat Siyavuşgil (1907-1968), Cevdet Kudret Solok (1907-1991), Vasfi Mahir Kocatürk (1907-1961), Yaşar Nabi Nayır (1908-1981) ve Ziya Osman Saba (1910-1957)- 1928 yılında şiir ve yazılardan müteşekkil *Yedi Meşale* adlı bir kitap çıkarırlar. Bu ortak kitabın ön sözünde kendilerinden önceki edebiyat anlayışına karşı çıktıkları gibi kendi dönemlerinde yazılan şiirleri de eleştirirler (Emiroğlu, 2011: 127-128). Gayelerinin özellikle şiirde “canlılık, samimiyet ve daima yenilik” olacağını belirtirler. Başlangıçta yazılarını *Servet-i Fünun* dergisinde yayımlayan topluluk, daha sonra Yusuf Ziya’nın desteğiyle çıkarttıkları *Meşale* (Temmuz 1938) dergisinde çalışmalarına devam eder. Dergi, sekiz sayı çıktıktan sonra kapanır. Şiire yeni bir açılım getirmek isteyen Yedi Meşaleciler, eserlerinde yapmak istedikleri değişiklikleri uygulayamadıkları gibi, Türk şiirinde de fazla bir iz bırakmazlar (Özcan, 2001: 72-73). Yine de Cumhuriyet dönemi Türk Edebiyatı’nın ilk edebî topluluğu olmaları bakımından kısmen de olsa önemli bir yere sahiptirler.

Cumhuriyet dönemi şiirinde yenileşme hareketleri devam ederken üç farklı tartışma 1930’lu yıllarda etkili olur. Genelde vezin üzerinden dönen bu tartışmalarda şiirin içeriğine ve teknik özelliklerine dair bir anlaşmazlık yaşanmaz. Cumhuriyet Dönemi’nin ilk tartışması aruz ve hece ölçülerinin kullanımı üzerine olur. Cenap Şahabettin’in bir ankete verdiği cevapta aruza dönme zamanının geldiğini söylemesi, hece ölçüsüyle yazan birçok şairin tepkisini çeker. Kendisine taraftar bulamayan Cenap Şahabettin, bir süre sonra aruz ölçüsünü savunan sözlerinden vazgeçse de hece vezninin ıslah edilmesi gerektiğini söylemekten de geri kalmaz (Sazyek, 2019: 94-95).

Hececiler arasında çıkan ikinci tartışma da Beş Hececilerin, 1935’te yayımlanan bir seçkide daha çok genç şairlere yer verilmesine tepki göstermesi üzerine vuku bulur. Orhan Seyfi, Halit Fahri ve Yusuf Ziya kendilerinden sonra yeni bir nesil yetişmediğini iddia ederler. Onların sözlerine genç hececilerden çok sert bir tepki gelir. Yaşar Nabi Nayır, Behçet Kemal, Cevdet Kudret, Ahmet Muhip, Ziya

Osman, Cahit Sıtkı Tarancı gibi hece şairleri, öncü şairlerin aruza karşı hecenin egemenliğini sağladıklarını ve şiir dilini sadeleştirdiklerini kabul etseler de onların artık işlevlerini tamamladıklarını ve etkinliklerini yitirdiklerini yazarlar. Ercüment Behzat Lav, Nâzım Hikmet ve İlhami Bekir Tez ise öncü ya da genç hececilerin birbirinden farklı olmadıklarını söyleyerek bu tartışmaya değişik bir bakış açısı getirirler. Genç kuşak hececiler de şiiri ideolojiye alet ettiği ve ölçüsüz şiiri yeniliğin tek temsilcisi olarak gösterdiği için Nâzım Hikmet'i eleştirirler (Karakuş, 1998: 211).

Dönemin son tartışması, Gavsi Ozansoy'un 1940 yılının başında yazdığı "Tasfiye Lazım" başlıklı yazıdan kaynaklanır. Yazar, birçok eski edebiyatçının, ülkedeki değişimlere ayak uyduramadıkları için sanat dünyasından çekilmeleri gerektiğini söyler. Tasfiyesi istenen edebiyatçılar Yahya Kemal, Peyami Safa, Aka Gündüz, Reşat Nuri Güntekin, Faruk Nafiz Çamlıbel, Fazıl Ahmet Aykaç, Halit Fahri Ozansoy, Necip Fazıl Kısakürek, Vâlâ Nureddin ve Orhan Karakurt'tur. Bu tartışmalar şiire yenilik katmış; bu sayede şiir yaşama, objektif realiteye ve dünyadaki sanatsal eğilimlere yönelmiştir (Sazyek, 2019: 95-96).

Cumhuriyet Dönemi Türk şiirinde Garip hareketi, farklı ve mühim bir yer kaplar. Orhan Veli (1914-1950), Oktay Rifat (1914-1988) ve Melih Cevdet Anday (1915-2003) adlı gençlerin 1937-1950 yılları arasında ortaya koydukları bu hareket, geleneksel şiire ağır bir darbe indirerek modern şiirin gelişimine katkı sağlamıştır. İlk şiir çalışmalarına lise yıllarında başlayan gençler, yazdıkları şiirlerden memnun olmadıkları için bir arayış içerisine girerler. Geleneksel şiirin kalıpları onlara göre değildir; modern dünyanın yeni insanlarıyla, yeni söyleyişleriyle şiir dünyalarını genişletmek isterler. Bu düşüncelerle yazdıkları ilk şiirleri 15 Eylül 1937'de *Varlık*'ta yayımlanır. Gerek biçim gerek muhteva bakımından farklı olan bu şiirler, edebiyat dünyasında geniş yankı bulur (Sazyek, 2019: 104-105).

Gençler şiirlerini yazmaya devam ederlerken şiire dair düşüncelerini 1941 yılında çıkardıkları *Garip* kitabının ön sözünde ortaya koyarlar (Karakuş, 1998: 213). Sürrealizm ve nihilizmden etkilenen Garip hareketinin temsilcilerinin kendilerinden önceki şiir anlayışlarını reddederek bir araya gelmelerinde, bu ideolojilerin ve akımların büyük etkisi vardır (Emiroğlu, 2011: 155).

Garipçiler; halkın konuşma dilini esas alan, sıradan insanların hayatlarına ve ilişkilerine yönelik, şiiri söz ve anlatım sanatlarından uzaklaştıran, şiirin yapısında öykülemeyi öne koyan, vezin ve kafiyeşi şiirselliğın temel öğeleri olmaktan çıkaran anlayışlarıyla dönemin şiirine farklılık katarlar (Sazyek, 2019: 106). Garipçiler, şiirdeki yenilik arayışlarıyla sanat dünyasının dikkatlerini üstlerine çevirdikten sonra ilerleyen yıllarda düşüncelerinde gevşemeye gitmişlerdir. Bir süre sonra birbirlerinden kopan bu üç şair, değişen şiir anlayışlarıyla farklı yollardan çalışmalarını sürdürmüşlerdir (Geçgel, 2014: 119).

Garipçiler, 1948’de Ankara’da çıkarılan *Yaprak* dergisi etrafında tekrar bir araya gelir. 1937 yılında üç arkadaşın başlattığı Garip hareketi, şiirin gidişatına dokunan, ona değişik olanaklar sunan verimli yılların ardından 1950’de Orhan Veli’nin ani vefatıyla gündemden düşse de edebiyat tarihindeki yerini alır (Sazyek, 2006: 87).

Bu dönemde Garip Hareketi’nin dışında kalan, hiçbir edebî oluşuma dahil olmayan Behçet Necatigil (1916-1979), Cahit Külebi (1917-1997), Ceyhun Atuf Kansu (1919-1978), Salah Bırsel (1919-1999) ve Sabahattin Kudret Aksal (1920-1993), bağımsız olmayı tercih eden Cumhuriyet Dönemi şairleri arasında kendilerine özgü edebî şahsiyetleriyle öne çıkan isimlerdir (Enginün, 2001: 87-94).

1940’lı yılların şiirinde toplumcu şairler de etkili olur. 1940 Kuşağı olarak adlandırılan toplumcu gerçekçi anlayışın önde gelen temsilcileri Hasan İzzettin Dinamo (1908-1989), Rıfat İlgaz (1911-1993), Cahit İrgat (1916-1971), A. Kadir (1917-1985), Ömer Faruk Toprak (1920-1979), Enver Gökçe (1920-1981), Mehmed Kemal (1921-1998), Arif Damar (1925-2010), Ahmed Arif (1927-1991) ve Şükran Kurdakul’dur (1927-2004). 1940 Kuşağı şiiri, kaynağını Nâım Hikmet’ten alırken; sözü geçen isimlerin toplumcu görüşlerinin oluşmasında 1930’larda ve 1940’larda meydana gelen siyasi hareketlerin ve otuzlu yıllarda basımına izin verilen Marksçı kitapların etkisi büyük olur (Canberk, 2001: 104).

Biçim olarak serbest şiiri temel alan 1940 Kuşağı şairleri, vezni yok saydıkları gibi kafiyeşe de sıcak bakmamışlar, ancak ihtiyaç duyduklarında fazla ön plana almadan ondan yararlanmışlardır. Söz konusu şairlerin şiirlerinde; savaşın neden

olduğu yıkımlar, hasreti çekilen dünya barışı, fakir insanların sorunları ve sıkıntıları tüm yönleriyle ele alınmıştır. Şairler toplumcu gerçekçi duyarlılıklarını gösterirken sıradan insanın dilini, ifadesini ve beğenisini eserlerine taşımışlardır (Çelik, 2010: 79).

1940 Kuşağı şairleri, ilk ortaya çıktıkları dönemde *Yeni Edebiyat* (1940-1941), *İnsan* (1941-1943), *Küllük* (1940), *Yeni Yol* (1940-1942), *Hamle* (1940), *Yurt ve Dünya* (1941-1944) (Kurdakul, 1992: 35-39); 1950'li yıllarda da *Yeryüzü* (1951-1952), *Beraber* (1952-1953), *Yeditepe* (1950-1984) ve *Dost* (1957-1973) adlı edebiyat dergilerinde ideolojileri doğrultusunda şiirlerini yayımlarlar (Canberk, 2001: 105).

Cumhuriyet Dönemi şiirindeki yenileşme hareketlerinin önemli bir kolunu oluşturan 1940 Kuşağı, Türk edebiyatında sosyalist şiirin esin kaynağı olmuştur. Toplumcu gerçekçi şiir, içinde bulunduğu dönemin siyasi ve sosyal yapısına göre yıllar içerisinde şekil değiştirirken şairlerinin farklı sesleriyle devinimine devam eder.

1950 ve 1960 yılları arasında Türk şiiri; Hisar topluluğu, Mavi grubu ve İkinci Yeni Hareketi ile gelişimini sürdürür. 16 Mart 1950 yılında Ankara'da yayımlanan *Hisar* dergisinin etrafında bir araya gelen Hisar topluluğu; Munis Faik Ozansoy (1911-1975), İlhan Geçer (1917-2004), Yahya Benekay (1925-1997), Mehmet Çınarlı (1925-1999), Gültekin Sarmanoğlu (1927-2003), Fikret Sezgin (1928-2014), Mustafa Necati Karaer (1929-1995), Osman Fehmi Özçelik (1930) ve Hasan İzzet Arolat (1925) gibi isimlerden oluşmaktadır (Karaca, 2005: 85).

Hisarcılar, eskiye körü körüne bağlanmadan fakat ondan yararlanmayı da ihmal etmeden yeniyi oluşturmayı, sanatı ideolojiler için kullanmamayı, Batı edebiyatını taklit etmeden onun tekniğinden yararlanmayı ve millî değerleri halkın anlayacağı bir üslupla aktarmayı sanat anlayışlarının temeli olarak kabul ettiklerini her fırsatta dile getirirler (Emiroğlu, 2011: 181).

Her ne kadar Hisarcılar, Türk şiirine orijinal bir yenilik getirememiş gibi gözükseler de gelenekçi şiiri ve millî sanat anlayışını korumayı hedefleyen poetik

tavırlarıyla, ileriki yıllarda yayımlanan *İlgaz* (1961-1971), *Çağrı* (1957), *Defne* (1966-1971) ve *Türk Edebiyatı* (1972) gibi dergilere öncü olmuşlardır (Karaca, 2005: 86).

1950-1960 tarihleri arasındaki bir diğer şiir hareketi de “Mavi Hareketi”dir. 1 Kasım 1952’de; Ülkü Arman, Ümran Kıratlı, Teoman Civelek, Güner Sümer ve Bekir Çiftçi tarafından çıkarılan *Mavi* dergisi, Kasım 1952 ile Ekim 1954 tarihleri arasında 24 sayı olarak çıkar. Daha sonra Aralık 1954-1956 tarihlerinde sekiz sayısı *Son Mavi* adıyla yeniden yayımlanır. Düşünsel anlamda kendilerine Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ü model alan sanatçılar, onun inkılapları doğrultusunda Anadolu’yu her yönüyle eserlerinde işleyeceklerini belirtirler. Klasik edebiyata uzak duran Maviciler, halk edebiyatına ise sıcak bakarlar. Onlara göre divan şiiri; hayattan, doğadan ve kendi toprağından uzak kalarak ömrünü tamamlamıştır. Peyami Safa (1899-1961), Avni Dökmeci (1919-1992), Ömer Faruk Toprak (1920-1979), Orhan Çubukçu (1928-1999), Oğuz Arıkanlı (1932-1991), Muzaffer Erdost (1932-2020), Ahmet Oktay (1933-2016), Bumin Gaffar (Fikret Hakan) (1934-2017), Ali Püsküllüoğlu (1935-2008) ve Ferit Edgü (1936) gibi sanatçılarla yazı kadrosunu genişleten dergi, Attila İlhan’ın (1925-2005) katılımıyla yeni bir döneme girer ve farklı bir boyut kazanır (Emiroğlu, 2011: 199-201).

Maviciler, Attila İlhan’ın önderliğinde toplumsal gerçekçi anlayışa yakınlaşır. 1940 Kuşağı’nı ideolojileri uğruna estetikten vazgeçtikleri için eleştiren Attila İlhan, sosyal temaların şiirde işlenmesinde söyleyişin ve imgenin de önemli olduğunu savunarak onlardan ayrı konumlanır. Attila İlhan, şiiri toplumsal fonksiyonundan ayırmakla suçladığı Garip ve İkinci Yeni Hareketlerine karşı da kalemiyle savaş verir (Karaca, 2005: 87).

1950’li yılların başlarında İlhan Berk (1918-2008), Turgut Uyar (1927-1985), Edip Cansever (1928-1986), Ece Ayhan (1931-2002), Cemal Süreya (1931-1990) ve Sezai Karakoç (1933-2021), birbirleriyle bağlantıları olmadan, *Şiir Sanatı* (1955), *İstanbul* (1953), *Pazar Postası* (1951), *A* (1956) ve *Yeditepe* (1950) dergilerinde dönem şiirindeki içeriğe, biçime ve söyleyişe tamamen aykırı şiirler yazarlar. 1956 yılından itibaren *Pazar Postası* etrafında bir araya gelen bu şairlerin hareketi İkinci Yeni diye adlandırılır (89-90).

Sanat anlayışlarını dadaizm ve sürrealizmden alan İkinci Yeni, kurulu düzene ait her şeyi reddeder. Soyut şiirin peşinde olan İkinci Yeniciler, imgeyi önceledikleri şiirlerinde anlaşılmayı okuyucuya bırakırlar. Halk şiirinden uzak duran İkinci Yeniciler, günlük konuşma dilini dışlayarak dilin kurulu yapısını bilinçli bir şekilde değiştirirler. Biçimin içerikten önemli olduğunu düşündükleri için yazdıkları şiirler şekil itibarıyla oldukça çeşitlidir (Korkmaz ve Özcan, 2016: 284-287).

İkinci Yeni şairleri; gerçek, akıl ve mantık konusundaki görüşleri, şiirin toplumla ve diğer sanatlarla ilişkisine dair fikirleri, tarihe ve geleneğe bakışları, dil ve mana anlayışları, soyutlama ve imgeyi öne koymaları, biçime ve öze dair görüşleriyle Türk şiirinde poetik anlamda bir yeniliğin işaretlerini verirler (Karaca 2005: 500).

1960 ila 1980 yılları, dünyadaki ve Türkiye’deki toplumsal ve siyasal gelişmeler doğrultusunda Türk şiirinde ideolojik söylemlerin arttığı; politikanın, poetikanın önünde ilerlediği yıllardır. Bu dönemde edebiyat dünyasına katılan dergilerin sayısı hayli çeşitli ve bu dergilerde ilk şiirlerini yayımlayan şairlerin sayısı da hayli fazladır. Bu çeşitlilik ve fazlalık Türk şiirine zenginlik katar (Asiltürk, 2019: 76-77).

1960 ve 1980 tarihleri arasında yazılan şiirleri dönemin siyasi ve sosyal olayları yoğun olarak etkilese de dönemin şairlerinin Nâzım Hikmet, Ahmet Haşim, Yahya Kemal ve Necip Fazıl gibi isimlerin şiir anlayışlarını ayrı ayrı sürdürdükleri görülür (Ay, 2001: 110).

1960 İhtilali yeni sosyalist gerçekçi şairlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlar (Akça, 2015: 220). 1960’lı yılların ortalarına kadar 1940 Kuşağı şairlerinin şiirlerinin rahatça gündeme geldiği bir süreç yaşanır. 1965’te Nâzım Hikmet’in şiirlerinin yayımlanmaya başlaması, 1940 Kuşağı’nın Ahmed Arif, Hasan İzzettin Dinamo ve Enver Gökçe gibi ortalarda gözükmeyen şairlerinin yayımladıkları kitaplarla seslerini duyurmaları ve aynı yıllarda İkinci Yeni etkisiyle şiirler yazan genç yeteneklerin toplumcu şiire yönelmeleri, dönemin toplumcu gerçekçi şiirle olan kopukluğunu giderir (Canberk, 2001: 107).

Şiire 1960'lı yıllarında başında başlayan Ataul Behramoğlu, İsmet Özel, Süreyya Berfe, Turgay Gönenç, Şennur Sezer, Afşar Timuçin, Refik Durbaş ve Güven Turan 1970'li yıllarda da yeni nesil toplumsal gerçekçi şairler olarak şiirlerini yazarlar. Marksist ideolojiyi önceki nesillere göre daha iyi tanıyıp özümseyen bu şairler, düşünceleri uğruna mücadele edecek cesarete sahiptirler (Akça, 2015: 221).

12 Mart 1971 muhtırasıyla ülkede demokrasi kesintiye uğrarken; baskıların arttığı, yargılamaların, hapislerin, sürgünlerin ve yasaklamaların görüldüğü bir ortam oluşur. Bu durum 1940 Kuşağı şairlerinin şiirlerini gündeme taşıyarak onlara olan ilgiyi artırır. Toplumcu gerçekçi sanatçıların bir araya geldiği dergiler yayımlanmaya başlar: *HalkınDostları* (1970-1972), *Gelecek* (1971), *Yansım*a (1972-1975), *Militan* (197-1976), *Türkiye Yazıları* (1977-1983), *Sanat Emeği* (1978-1980) ve *Yeni Adımlar* (1973-1975) (Canberk, 2001: 107).

70'li yıllarda toplumcu gerçekçi şiir anlayışı ağırlık kazanırken politik söylemler şiirde üst düzeye ulaşır. Şiir, propaganda kelimelerine ve slogancı söyleme boyun eğer. Sosyalist düzenden yana olan, sınıflaşmayı öne çıkaran, ferdi reddeden, gerçekçi ve materyalist bir sanat oluşur (Korkmaz ve Özcan, 2016: 314).

1970 Kuşağı şairlerinden Abdülkadir Bulut, Nihat Behram, Ahmet Telli, Hüseyin Yurttaş, İsmail Uyaroğlu, Ahmet Ada, Müştak Erenus, Barış Pirhasan, Erdal Alover, Erol Çankaya, Veysel Çolak, Yaşar Miraç, Adnan Yücel, Ali Cengizhan, Turgay Fişekçi, Ahmet Erhan, Haydar Ergülen, Seyyit Nezir, Gülten Akın ve Kemal Özer, 70'li yıllarda toplumcu gerçekçi şiir anlayışını devam ettiren önemli şahsiyetler arasında yerlerini alacaklardır (Canberk, 2001: 108).

1970'lerde toplumcu şairlerin yanı sıra Sezai Karakoç (1933-2021) başta olmak üzere Nuri Pakdil (1934-2019), Erdem Beyazıt (1939-2008), Akif İnan (1940-2000), Rasim Özdenören (1940-2022), Cahit Zarifoğlu (1940- 1987) ve Arif Ay (1953), Necip Fazıl'ın mistik/metafizik şiirini devam ettirmeleriyle dikkatleri üzerlerine çekerler. Bu şairler, Necip Fazıl'ın poetikasını kendi değişik biçim ve üsluplarıyla birleştirerek mistik/metafizik şiiri daha da ileriye götürme çabasındadırlar (Karaca, 2005: 78). İslami çizgide yürüyen bu dönem şairleri, *Edebiyat* (1969), *Aylık Dergi* (1978) ve *Mâvera* (1976) gibi dergiler çevresinde

kendilerini ifade etme imkânı bulup sanatlarını bu doğrultuda icra ederler (Akça, 2015: 236).

1960-1980 yılları arasında, kaynağını Türk kültüründen alan, geleneği içinde barındıran, ülkücü ve ulusal söylemleriyle Marksist sanat anlayışının karşısında varoluşsal bir mücadele veren bir başka anlayış da mevcuttur. İlhan Geçer (1917-2004), Bekir Sıtkı Erdoğan (1926-2014), Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu (1929-1992), Bahattin Karakoç (1930-2018), Abdurrahim Karakoç (1932-2012), Yavuz Bülent Bakiler (1935), Ali Akbaş (1941), Dilaver Cebeci (1943-2008) ve Yahya Akengin (1946) gibi sanatçılar, halk edebiyatını referans alarak söz konusu birikimden en üst düzeyde faydalanma yoluna giderler. Gelenekten beslenen bu şairlerin asıl gayesi ise dönemin siyasi ortamından bunalan yeni nesle halk edebiyatının birikiminden yola çıkarak ulusal bir edebiyatın inşa edilebileceğini ispatlamaktır (Korkmaz ve Özcan, 2016: 316-317).

Bu dönemde roman ve öyküde olduğu gibi şiirde de pusula güncele çevrilmiş, bu da şiirin hayatla bağlantısını sağlamıştır. Yani şiir yeniden politik, slogancı ve ideolojik bir şekle bürünmüştür. Ancak şiirdeki devrimci ve slogancı tutum fazla uzun sürmez. 1980 darbesiyle birlikte 70'lerin ideolojik havası, toplum üzerindeki etkisini kaybetmeye başlar. 1960-1980 yılları arasında üç büyük darbe yaşayan ülke, hemen hemen toplumun her kesiminin, bilhassa aydınların ve şairlerin kendi içlerine dönmelerine imkân vermiştir (Ay, 2001: 110).

12 Eylül darbesiyle ülkenin siyasi ve sosyokültürel yapısı değişime uğrarken Türk şiiri de bundan payını almıştır. Türk şiirinin politik ve slogancı söylemden imgeci, biçemci ve sembolizmin takipçisi olan bir şiir anlayışına yönelmesi bunun göstergesidir. Dönemin şairleri, geleneksel şiirin önemine vurgu yaparak, geçmişten günümüze Türk şiirine katkısı olan bütün şairlerin şiirlerinin son derece önemli olduğunu bizzat ifade etmişlerdir. Klasik Türk şiirini modern şiirle sentezleyip bunu poetikalarının temeli hâline getiren dönem şairlerinin, her ne kadar ideolojik açıdan farklı konumlansalar da aynı dergilerde bir araya gelerek eserlerini yayımlamaları Türk şiirine zenginlik katmıştır. *Üç Çiçek* (1983), *Fanatik* (1989), *Poetika* (1984), *Edebiyat Dostları* (1987), *Şiir Atı* (1986), *Yönelişler* (1981) ve *Yarın* (1986) dergileri 80'li yılların şiir anlayışını belirleyen önemli dergilerdir. Tuğrul Tanyol (1953),

Şavkar Altınel (1953), Metin Cengiz (1953), Ali Günvar (1953), Arif Ay (1953), Roni Margulies (1955-2023), Salih Bolat (1956-2022), Lale Müldür (1956), Haydar Ergülen (1956), Necat Çavuş (1957), Adnan Özer (1957), Enver Ercan (1958-2018), Oktay Taftalı (1958), Ahmet Erhan (1958-2013), Osman Hakan A. (1959), İhsan Deniz (1960), Metin Celâl (1961), Seyhan Erözçelik (1962-2011), Hüseyin Atlansoy (1962), Vural Bahadır Bayrıl (1962), Sunay Akın (1962), Birhan Keskin (1963) ve küçük İskender (1964-2019) bu dergilerde şiir yazan dönemin öne çıkan şairleridir (Asıltürk, 2015: 243-277).

1980 Kuşağı şairleri, şiire bir bütün olarak yaklaşır ve sanat anlayışlarını oluştururken herhangi bir ayrıma gitmezler. Kendi nispetleri ölçüsünde geçmiş ve mevcut edebî oluşumlardan yararlanma yolunu tercih ederler. İmgeci, folklorik, anlatımcı, gelenekselci, toplumcu, modernist, metafizikçi ve Yeni Garipçi gibi farklı anlayışlarla aynı zaman diliminde bir araya gelmeleri, bu şairlerin Türk şiirine bir bütün olarak yaklaştıklarının bir göstergesidir (244).

12 Eylül 1980 İhtilali ile birlikte Toplumcu Gerçekçi şiirlere ilgi artarken edebiyat camiasında “hapishane edebiyatı” diye adlandırılan bir olgu ortaya çıkar. Soysal Ekinci (1954-1994), Nevzat Çelik (1960) ve Yılmaz Odabaşı (1962) “mahkûm şairler” olarak bu olgunun içerisinde yer alırlar (Canberk, 2001: 108).

Yukarıda ana hatlarıyla anlatmaya çalışılan Cumhuriyet Dönemi Türk şiiri manzarası içinde Hasan İzzettin Dinamo, 1940 Toplumcu Gerçekçi Kuşağı veya 1940 Kuşağı diye tabir edilen şairler arasında yer alır. Cumhuriyet’in ilk yıllarında Faruk Nafiz, Yusuf Ziya, Orhan Seyfi Orhon ve Enis Behiç gibi şairlerin etkisiyle aşk, hamaset ve gurbet şiirleri yazan sanatçı, Nâzım Hikmet’in 835 *Satır*’ını (1929) okuduktan sonra toplumcu gerçekçi şiire yönelir ve 1929-1989 yılları arasında toplumcu gerçekçi sanat görüşüyle şiirlerini yazar. Onun şiirleri yaşadığı dönemin sosyal, siyasal ve kültürel değişimlerinden izler taşıırken kendi dünya görüşü ve ideolojisinin de birer vesikası niteliğindedir.

2.2. CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK ROMANI

Cumhuriyet'in ilanıyla gerçekleştirilen sosyal, siyasal ve kültürel reformların olumlu tesirleri edebiyat dünyasında da kendini gösterir. Hasan İzzettin Dinamo'nun romanlarını Cumhuriyet döneminde yayımlaması, o dönemin sanatçılarının edebî anlayışlarının bütünsel olarak değerlendirilmesini gerekli kılmıştır.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türk romanı Cumhuriyet ideolojisi etrafında şekillenmiştir. Her alanda uygulanan köklü reformlar roman dünyasına da yansımış, önceleri romanlarda işlenmeyen konular bu dönemde işlenir hale gelmiştir. Devletin gücünü ve desteğini Anadolu'dan alma düşüncesi, romancıların Anadolu'ya yönelmesini sağlamıştır. Cumhuriyet'in önem arz eden değerleri; uygarlaşma, milliyetçilik, millet şuurunun oluşturulması, batıl inançlara çağdaş düşüncelerle karşı durma gibi düşünceler romanlara konu olmuştur (Gündüz, 2016: 399-400).

“Atatürk Dönemi” olarak adlandırdığımız Cumhuriyet'in ilk yıllarında; II. Meşrutiyet, Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı yılları ya da yeni rejimin yaptığı reformlar, roman konularını oluştururken; aşk ve tarih konulu romanlarla birlikte köyü ve köylüye dair sorunları anlatan romanların sayısı da artmaya başlamıştır.

Millî Mücadele'yi ele alan romanların kimi kurtuluş ve kuruluş konusu etrafında şekillenirken kimi de bir bu konuları birer fon olarak kullanır. Millî Mücadele'nin yurdun dört bir yanına yayılması, cephelerdeki kanlı olaylar, çeteler, Kuvayı Milliye'den düzenli orduya geçiş, direnişin örgütlenmesi ve savaş vurguncularıyla fakir halk arasındaki uçurum, dönemin romanlarına yansır (Balabanlılar, 2003:14-15). Romanlarda Gazi Mustafa Kemal, Millî Mücadele'nin lideri, zaferin ve istiklalin sembolüdür (Kıymaz, 1991: 239).

Romanlarını Cumhuriyet dönemi öncesinde yazmaya başlayan Halide Edib Adivar (1882-1964), ilk eserlerinde kadının Osmanlı toplumundaki yerini belirleme çabasıdadır. Millî Mücadele yıllarında ise sosyal bir görev üstlenerek halkı kurtuluş mücadelesine katılmaya çağırır. Bu bağlamda savaşın meydana getirdiği çeşitli sorunları ele alır. *Ateşten Gömlek* (1922) ve *Vurun Kahpeye* (1926) isimli romanları kadın kahramanların etrafında şekillenerek Kurtuluş Savaşı'nı ve Anadolu gerçeğini ortaya koyar (Çelik, 2019: 247-248).

Dönemin özelliklerini eserlerine taşıyan isimlerden olan Yakup Kadri Karaosmanoğlu (1889-1974), Millî Mücadele’yi ve Anadolu’yu ele aldığı eserlerinde rejime ve Atatürk ilkelerine bağlılığını açıkça gösterir. 1932 yılında yayımlanan *Yaban* romanında Yakup Kadri, Kurtuluş Savaşı yıllarındaki Anadolu köylüsüyle Türk aydını arasındaki kültür ve anlayış farklılığını, Ahmet Celal üzerinden gösterirken, din adamlarının din kisvesi altında halkı istismar etmelerini çarpıcı bir dille ve toprak ağalarının halkın mallarına el koymak istemelerini ortaya koyar (Yalçın, 2017:253,256).

Reşat Nuri Güntekin (1889-1956), eserlerinde Millî Mücadele ile birlikte halkın eğitimi konusunu da işler. *Çalılıkı*’nın (1923) Feride’si, *Yeşil Gece*’nin (1928) Ali Şahin’i ve *Acımak*’ın (1928) Zehra’sı, öğretmenlik göreviyle Anadolu’ya giderek halkı Cumhuriyet fikri doğrultusunda medeni bir toplum statüsüne ulaştırmak için çabalayan kişilerdir. Toplumu çağdaştırma görevini üstlenmiş olan bu öğretmenlerin karşısında cahil ve bağınaz kişiler vardır (Narlı, 2019: 79).

1923-1938 yılları arasında basılan romanların önemli bir kısmında Millî Mücadele döneminde ve öncesinde toplumsal ve ahlaki değerlerde meydana gelen çöküş, yolsuzluk, rüşvet, haksız kazanç gibi konular işlenirken, manevi anlamda bozulmuş insanlar ve dönemin özellikleri ağır şekilde eleştirilir. Bu özelliğe sahip romanların başında Selahattin Enis Atabeyoğlu’nun (1892-1942), *Zaniyeler* (1923), Peyami Safa’nın *Sözde Kızlar* (1923), *Mahşer* (1924) ve *Cânân* (1925); Mahmut Yesari’nin (1895-1940) *Çoban Yıldızı* (1925) ve *Çulluk* (1927); Yakup Kadri’nin *Sodom ve Gomore* (1928) romanları gelir (Yalçın, 2017:113-143).

Atatürk Dönemi romanlarında Birinci Dünya Savaşı ve Millî Mücadele yılları haricinde II. Meşrutiyet yılları da konu edilmiştir. 1889-1926 yılları arası ülke tarihinde oldukça etkili olan İttihat ve Terakki ile Jön Türkler, bütün yönleriyle romanlara yansımıştır. Bu dönem romanında genellikle İttihatçılara eleştirel bir tutumla yaklaşılır (Koç, 2005: 601-602).

Yakup Kadri’nin bu bağlamdaki romanı olan *Hüküm Gecesi*’sinde (1927), 1910-1913 yılları arasında İttihat ve Terakki Fırkası ile muhalefet arasında yaşanan çekişmeler, dönemin bilinen isimleri ve olayları eşliğinde ele alınır. Romanda Talat

Paşa, Enver Paşa, Cemal Paşa, Ali Kemal, Ziya Gökalp, Rıza Tevfik gibi o günlerin tanınmış isimlerinden, Gazeteci Ahmet Samim'in ve Sadrazam Şevket Paşa'nın öldürülmesi gibi olaylardan bahsedilir. Romanın kahramanı Ahmet Kerim, ülkede istikrar sağlayamayan, olaylar karşısında çözüm üretemeyen ve “*gençlikte ideal namına bir şey bırakmayan*” (Naci, 2021: 63) İttihat ve Terakki'ye tepki gösterirken, muhalefeti eleştiren de Yakup Kadri'nin dış sesi olur. Yazarın 1937'de yayımladığı *Bir Sürgün* (1937) romanında, II. Abdülhamit yıllarının yarattığı bir Jön Türk'ün Paris'teki yaşayışı anlatılır. Romanda II. Meşrutiyet aydınının yaşadığı sorunlar ve devrin siyasi kargaşası, Doktor Hikmet'in dünyasından gösterilir (Çelik, 2019:253).

Mithat Cemal Kuntay'ın (1885-1956), *Üç İstanbul* (1938), romanı II. Abdülhamit, II. Meşrutiyet ve Mütareke dönemi İstanbul'undaki toplumsal değişimleri eleştirel tarzda ele alır (Koç, 2005:98).

II. Meşrutiyet öncesi ve sonrasındaki sosyal ve siyasi tablo, Reşat Nuri Güntekin'in (1889-1956), romanlarında da konu edilir. Dönemin siyasal gerçeklikleri, bozulan bürokrasi, vagon ticareti ve harp ihtikârı *Damga*'da (1924) işlenirken (Naci, 2002: 73); İttihat ve Terakki'nin uygulamak istediği fikirlerin zayıflıkları, cemiyetin kendi taraftarlarını koruması ve tedhiş yöntemleriyle muhalefeti susturmaya çalışması *Gökyüzü*'nde (1935) anlatılır (Koç, 2005: 606).

Tanzimat, Servet-i Fünun ve Millî Edebiyat döneminde sıkça işlenen Doğu-Batı sorunu Cumhuriyet dönemi romanlarında da önemli bir konu olmuş ve eserlerde sıkça Doğu ile Batı uygarlığının karşılaştırılması yapılmıştır. Halide Edib'in II. Abdülhamit devrinde geçen *Sinekli Bakkal* adlı romanın kişileri olan Rabia, İtalyan Peregrini, Rabia'nın babası Karagöz oyuncusu Kız Tevfik, Vehbi Dede ve mahalle eşrafı çevresinde Doğu ve Batı farklılığı gözler önüne serilir. Halide Edib, romanın ilerleyen sayfalarında Rabia ile Peregrini'yi birbirine yakınlaştırarak Doğu ve Batı birleşimini onların sevgisi etrafında irdeler (Çelik, 2019: 349).

Peyami Safa, bir aşkın çevresinde Doğu-Batı çatışmasını ele aldığı *Fatih Harbiye*'de (1931) Batılılaşmayı yanlış anlayan gençlerin yaşadıkları kimlik problemi, aidiyet eksikliği ve bunların ardından gelen pişmanlıkları konu alır. Romanda Doğu- Batı sorunu, farklı kişilerle (Şinasi Doğulu, Macit Batılı,) ve iki

semtin birbirinden ayrı yaşayış tarzlarıyla (Doğulu Fatih, Batılı Beyoğlu) karşılaştırılmalı şekilde anlatılır. İki kutup arasında çatışmalar yaşayan Neriman'ın romanın sonunda Macit'ten ayrılarak Şinasi'ye dönmesi, eserdeki Doğu-Batı çatışmasının kazananının Doğu olduğunu ima eder (Gülendam, 2015: 439).

Cumhuriyet'in ilk on beş senesinde yazılan romanların birçoğu toplumsal özellikler taşımaktadır. Toplumun temel parçalarından olan aile de dönemin romanlarında ele alınan bir konudur. Reşat Nuri'nin birçok romanında aile ve evlilik önemli bir yere sahiptir. *Gizli El* (1924), *Yaprak Dökümü* (1930) ve *Eski Hastalık* (1938), yazarın aile bireylerinin yaşadığı sorunları anlattığı romanlarıdır (Önertoy, 1984:19).

Türk edebiyatında daha çok hikâyeleriyle tanınan Memduh Şevket Esendal (1883-1952), üç roman yayımlamıştır. Bu romanların üçü de aile ve evlilik üzerinedir. *Miras*'ta (1924) Silahtar Ali Paşa ailesinin parçalanması ve beşe bölünen ailenin birleşme çabaları, romanın başkişisi Asım çevresinde okuyucuya sunulur. *Ayaşlı ile Kiracıları*'nda (1934) Ayaşlı İbrahim Efendi'nin kiraladığı apartmanın dokuz odasında farklı kültürlerden gelen insanların birlikte geçirdikleri günler anlatılır. Dönemin politik, ekonomik ve kültürel değişimlerinin aile ve birey üzerindeki olumsuz etkisi, birbirinden değişik karakterlere sahip figürler vasıtasıyla gözler önüne serilir. İşsizlik, boşanma, kumar, rüşvet, aile tartışmaları, cinayet gibi sosyal sorunlar romanın satır aralarına yerleştirilmiştir. Yazarın *Ayaşlı ile Kiracıları*'ndan sonra yazdığı fakat 1983'te yayımlanan *Vassaf Bey* (1983) adlı romanında da bireylerin ve toplumun mutluluğu için ailenin ne denli önemli olduğu gösterilmeye çalışılır (Çelik, 2019: 276-277).

Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki romanlarda sosyal değişimler ele alınırken bireyler arasındaki sınıf farkına da dikkat çekilir. Reşat Nuri'nin *Kızılılık Dalları* (1932), bir konakta yaşayan paşa ailesi ve hizmetçiler arasında farklı sosyal tabakalara ait olmadan kaynaklanan çatışmaya (Emil, 1984:453); Halide Edib'in *Yol Palas Cinayeti* (1937) ise toplumdaki zengin ve fakir sınıf arasındaki uçuruma ve zenginlerin fakirleri nasıl sömürdüğüne değinir (Çelik, 2019:250).

Toplumcu gerçekçiliğin tohumlarının atıldığı bu dönemde ilk işçi romanlarını yazan Sadri Ertem (1900-1943), kaleme aldığı üç romanında toplumun değişik kesimlerini ve sorunlarını sorgular. *Çıkrıklar Durunca* (1931), *Bir Varmış Bir Yokmuş* (1933) ve *Düşkünler'de* (1935), sömüren ağa/işveren ile sömürülen köylü/işçi ilişkisi anlatılırken ucuz Avrupa dokumaları karşısında yerli dokuma tezgâhlarının kullanılmamasına endişeyle bakılır. Ayrıca bu eserlerde Osmanlı Devleti'ni çökerten sebepler ve kapitülasyonlar üzerinde durularak devrin eleştirisi yapılır (Enginün 2001:282-283).

Dönemin sosyal meselelerini realist bakış açısıyla gözler önüne seren bir diğer yazar olan Sabahattin Ali (1907-1948) de *Kuyucaklı Yusuf*'ta (1937), devlet otoritesinin etkisini yitirdiği Anadolu'daki bir kasabada zorbalık yapan esnaf ve eşrafın devlet güçleriyle el ele verip yoksulları ezmesini anlatır. Ramazan Korkmaz, romana için, “*Yusuf'un şahsi sergüzeşinde Anadolu'daki Toplumsal gerçekçilik üzerine tutulmuş bir aynadır*” (2016: 283) der.

1923-1938 yılları arasında bireysel konuları işleyen romanlar da yazılmıştır. Bireyin aşkları, bunalımları ve duyguları eserlerde dönemin genel atmosferiyle birlikte verilmiştir. Bu dönemde Reşat Nuri, Halide Edib ve Peyami Safa başta olmak üzere kimi yazarlar bireyi merkeze alan anlatılar kurarlar.

Reşat Nuri'nin bireyi temel aldığı romanlarından olan *Dudaktan Kalbe*'de (1925), aşkı bir gönül eğlencesi olarak gören müzisyen Kenan'ın, verdiği yanlış kararlarla maddi ve manevi çöküş yaşaması ve duygularıyla oynadığı masum bir genç kızın mutsuzluğuna neden olması anlatılır (Kacıroğlu, 2008: 319). *Akşam Güneşi*'nde (1926), macera dolu gençlik yıllarının ardından kalbinden hasta olan yaşlı erkeğin sakin hayatına giren eşinin yeğenine duyduğu yasak aşk konu edilir (481). *Bir Kadın Düşmanı* (1927) romanında ise Reşat Nuri, kendinden başka kimseye güvenmeyen genç bir adamın bütün kadınları düşman bilmesini işler (322).

Bu dönemde Halide Edib, *Kalp Ağrısı*'nda (1924) ve onun devamı olan *Zeyno'nun Oğlu*'nda (1928) yönünü Millî Mücadele'den kadının hislerine çevirir. Zeyno'nun aşk çıkmazıyla başlayan evliliğini ve Diyarbakır'da devam eden

macerasını anlatan bu eserlerde, kadının his dünyası ve cemiyetteki konumu birlikte ele alınır (Çelik, 2019: 248).

İşlediği konular ve uyguladığı anlatım teknikleriyle dönemin önemli şahsiyetlerinden biri de Peyami Safa'dır. Yazarın birey odaklı romanlarından olan *Şimşek*'te (1923) aile içerisinde yaşanan gayrimeşru ilişkinin bireyler arasında yarattığı huzursuzluk ve sonunda bu durumun aile faciasına dönüşmesi konu edilirken; *Bir Akşamdı* (1924) romanında yaşadığı çevreden, anne ve babasından usanan ve farklı bir yaşam isteğiyle evden kaçıp bir zabitle evlenen Meliha'nın mutlu gitmeyen evliliği ve hayal kırıklıkları işlenir (Kacıroğlu, 2008: 208). Yazar ustalık dönemi romanı olarak kabul edilen *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu*'nda (1930), rahatsızlık evhamları ve kimsesizlik hisleri içinde acıyla kıvranan isimsiz başkışının psikolojisine odaklanırken, aşkına cevap alamayan genç adamın içsel dünyasındaki kavgalarını da okuyucuya sunar (Gündüz, 2016: 415). *Bir Tereddüdün Romanı*'nda (1933) ise Birinci Dünya Savaşı sonrasında insanların yaşadıkları şüphe ve tereddütler anlatılırken bireyin tereddüt karşısındaki dramı ortak kadere sahip olduğu kişilerle birlikte ele alınır (Çelik, 2019: 269).

İkinci Dünya Savaşı sonrası sanayileşmenin hızlanması ve buna bağlı olarak köyden kente göç olgusunun kent yaşantısında meydana getirdiği sıkıntılar, soğuk savaş, çok partili hayata geçiş ve demokratikleşme süreci, Türk tarihinde dönüm noktaları olmuştur. Toplumu sarsan bu siyasi ve sosyal olayları, dönemin roman dünyasından ayrı düşünmek mümkün değildir. Özellikle 1940'larda açılan Köy Enstitülerinin dönemin kültürel hayatına bir hareketlilik getirmesiyle birlikte köy ve kasaba yaşantısı 1950'li yılların romanında ağırlık kazanmaya başlar (Geçgel, 2014: 260).

Bu dönemde eserlerinde tarihî romanların sayısındaki artış hayli fazladır. Yakup Kadri, *Panorama I* (1949), *Panorama II*'de (1952) Türkiye Cumhuriyeti'nin 1923-1950 yılları arasında yaşadığı sosyal değişikliği konu edinirken (Çelik, 2019: 254); Hilmi Ziya Ülken (1901-1974), *Yarım Adam*'da (1943) Mütareke'nin ilk aylarında bir Türk aydınının yalnızlığını, umutsuzluğunu, mutsuzluğunu ve ülkenin genel görüntüsü içerisinde verir. Yazarın *Posta Yolu* (1941) romanı da *Yarım Adam*'ın devamı niteliğindedir (Mutluay, 2011:65).

1938-1950 yılları arasında kimi romancılar yakın geçmişe özlemle bakmaya başlar. Abdülhak Şinasi Hisar (1888- 1976), *Fahim Bey ve Biz* (1941), *Çamlıca'daki Eniştemiz* (1944), *Ali Nizamî Beyin Alafrangalığı ve Şeyhliği* (1952) adlı romanlarında geçmişe duyduğu özlemi dile getirir (Naci, 2021:60).

Tanzimat'ın ilanıyla birlikte meydana gelen tüm değişimlere muhalif, muhafazakâr bir yazar olan Samiha Ayverdi'nin (1906-1993) romanlarında Doğu-Batı, mazi-hâl çatışması; Osmanlı hayranlığı ve özlemi açıkça görülür (Enginün, 2001:290-291).

Yakın tarihe Cumhuriyet zihniyetinin dışına çıkarak bakan bir diğer sanatçı Refik Halit Karay'dır (1888-1965). Sanatçı, 1918 yılında yazdığı *İstanbul'un İç Yüzü*'nde, II. Abdülhamit devrinden I. Dünya Savaşı sonuna kadar geçen sürede İstanbul'da yaşayan değişik çevrelerden insanların iç yüzünü gözler önüne serer. Harp zenginleri, vurguncular, karaborsacılar, İttihat ve Terakki'nin adamları gibi karakterler romanlarda ön plana çıkar (Naci, 2021:46). Yazar, eski devir ile yeni devri kıyaslayıp eski ve yeni İstanbul'u anlatarak sosyal değişimi göstermeye çalışır ve eserini geçmişe özlemle noktalar (Kudret;1981: 194).

Tek partili yönetim anlayışın devam ettiği İnönü döneminde sosyoekonomik koşulların değişmesi, toplum yaşamını ve bireyin gündelik hayatını etkiler. Söz konusu değişimlere kayıtsız kalamayan romancılar, toplumun bir kısmını veya tamamını irdeleyen romanlarıyla edebiyat sahnesine çıkarlar. Halide Edib'in *Tatarcık* (1939) ve *Sonsuz Panayır* (1946) romanlarında konular bireylerin etrafında şekillenmez; örf ve adetlere, onların şekillendirdiği dönemlere ve nesillere bağlanarak ele alınır (Geçgel, 2014: 274).

Reşat Nuri'nin *Ateş Gecesi* (1942), Abdülhamit döneminde Milas'a sürgün gönderilen Kemal Murat'ın önce karşılıksız yaşadığı sonra karşılık bulduğu aşkını anlatır. Kitap bir aşk romanı olmasına rağmen olay örgüsünün geçtiği yıllardaki siyasal ve toplumsal gerçeklikleri de dile getirir. *Değirmen* (1944), kendi hâline bırakılmış bir kasabadaki idarecilerin sorumsuzluğunu, bürokrasinin içler acısı hâlini, gerçek durumu deprem yaşamış bir yerden farksız olan Sarıpınar'ın yurt içinden ve

yurt dışından gelen yardımlarla yeniden inşasını ironik bir dille ele alır (Naci, 2011:182).

Reşat Nuri'nin toplumsal eleştiri içeren *Miskinler Tekkesi* (1946) romanında Kocabaş Kazasker'in torunu, mesleği olan dilenciligi; dalkavukluk ederek mal, mülk, koltuk ve rütbe uğruna yapılan çağdaş dilencilikten üstün tutar (Yıldırım, 2017:174). Romanın kahramanı kendi yaşamını anlatırken dönemin siyasi, sosyal kargaşasına ve değişimlerine ayna tutar, tarihî olaylara da göndermelerde bulunur (184).

Refik Halit'in *Anahtar* (1947) romanında II. Dünya Savaşı yıllarında İstanbul sosyetesinin, sanatçılarının ve memurlarının sosyal yaşantıları ve aile hayatları çeşitli yönleriyle sunulur. Eserde dış görünümü Batılı olan fakat düşünce yapısıyla Türk yaşayışından kopmamış insanların dramı konu edilir. *Bu Bizim Hayatımız* (1950) romanında, Osmanlı zamanından kalan ailelerin 1947-1948 yılları arasındaki sosyal yaşantıları kaleme alınır. Romanda İstanbul'un sosyal yapısı verilirken toplumun yaşadığı değişim de olay örgülerindeki kişilerle okuyucuya aktarılır (Aktaş, 2004: 108-111).

1948 yılında yayımlanan Samim Kocagöz'ün (1916-1993) *Bir Şehrin İki Kapısı* adlı romanında Kurtuluş Savaşı yıllarında İngilizlerle iş birliği içinde olan hâkim güçlerle, ülkenin ilerlemesini ve halkın refah seviyesinin yükselmesini isteyenler arasındaki çatışmalar ele alınır (Yalçın, 2017: 95).

İlhami Bekir Tez'in (1906-1984) *Taşlı Tarladaki Ev* (1944) adlı eserinde savaşlar sonrasında perişan olan insanlar, toplumcu gerçekçi duyarlılığıyla gösterilir. Bu dönemde toplumun çalışan kesimlerini anlatan romanlardan olan Reşat Enis Aygen'in (1909-1984) *İrodit Buhurdanında Bir Kadın* (1938) isimli eseri, maden ve fabrika işçilerinin yaşadıkları zorlukları; *Toprak Kokusu* (1944), Çukurova topraklarındaki “ağa-ırgat, mütegalibe- öğretmen ve hükümet-halk” (Mutluay, 1973: 588) çatışmasını; Faik Baysal'ın (1922-2002) *Sarduvan'ı* (1944) birbirine güvenmeyen fakir insanları kaleme alır (Enginün, 2001: 285).

Dönemin siyasi, sosyal ve ekonomik sıkıntılarının yanı sıra bireyin iç dünyası da romanlarda ele alınmıştır. Bireyin sorunları, psikolojisi, mutluluğu, aşkları ve duyguları yazarlar tarafından göz ardı edilmez.

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın (1901-1962) 1944'te *Ülkü* dergisinde tefrika edilen *Mahur Beste* romanında Abdülhamit dönemi, İstanbul'un seçkin zümre hayatı, konakları ve insanları işlenir. Tarihsel gelişimin ve medeniyet değişiminin bireyde ve toplumda sebep olduğu sorunlar irdelenir (Özkırımlı,1983:141). Yazarın *Huzur* (1949) romanı bireysel olarak aşk konusuna deyinse de geri planda Doğu-Batı çatışmasının yaşandığı tarihsel dönemde bir aydın kuşağının Cumhuriyet devrinin başarısızlıkları karşısında soyut fikir düzeyinde kalan endişelerini, arayışlarını ve huzursuzluklarını yansıtır (Naci, 2021: 207-217).

Millî Şef döneminde bireyin psikolojisine değinen romanların yanı sıra aşk ve kişisel yaşantı gibi bireye ait konulara yer veren romanlar da yazarlar tarafından kaleme alınmıştır. Sabahattin Ali, aşkın ön planda olduğu *İçimizdeki Şeytan* (1940) ve *Kürk Mantolu Madonna* (1943) romanlarında bireylerden hareketle halk ve yönetim arasındaki uyumsuzlukları ele alır (Enginün,2001:285). Mistik bir dünya görüşünün savunulduğu *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu*'nda (1949) Peyami Safa, toplumsal ve ahlaki sorunu geri plana iterek metafizik prensiplere ve mistisizme yönelir (Moran, 1998:180,190).

Bu dönem Türk romanında denizi konu alan romanlar da dikkat çeker. Her ne kadar birden çok yazar deniz ve deniz insanını konu olarak işlemişse de romanlarının tamamı deniz üzerine kurulu olan yazar (Yalçın, 2017: 374) Cevat Şakir Kabaağaçlı'dır (1886-1973). Halikarnas Balıkcısı olarak da tanınan yazarın *Aganta Burina Burinata*'sı (1946), okuru bir başka dünyaya, denize götürerek; onlara ekmeklerini denizden çıkaran balıkçıların, dalgıçların ve sünger avcılarının hayatını aktarır (Kudret, 1981: 395).

Kişilerin yaşantılarını konu edinen otobiyografik özellikteki romanlar da dönem içinde ön plana çıkar. Orhan Kemal (1914-1970) *Baba Evi* (1949), *Avare Yıllar* (1950), *Cemile* (1952) ve *Dünya Evi*'nde (1958) çocukluk ve gençlik yıllarını anlatırken, Türkiye'nin geçirdiği değişimlerin insanları etkileyişini kendi perspektifinden yansıtmaya çalışır (Alangu, 1965: 384). Yusuf Ziya Ortaç (1943) da *Göç* (1943) adlı romanında, babasının öldüğü başlayan günden işgal İstanbul'undan gittikleri zamana kadarki süreyi kapsayan gençlik yıllarını anlatır. Cevdet Kudret'in (197-1992) *Sınıf Arkadaşları* (1942) ve Kemal Bilbaşar'ın *Denizin Çağırışı* da

otobiyografik izler taşıyan eserler olarak özellikleriyle edebiyatımızda yer alırlar (Mutluay, 1973: 586-587).

1950-1960 yılları arasındaki sosyal, siyasal ve kültürel gelişmeler edebiyatı etkilediği gibi sanatçıların fikirlerinde de yeni pencereler açar. Ülkedeki sosyal yaşamda büyük değişimlerin meydana gelmesi, özellikle köye yapılan yatırımlara önem verilmesi, köyden kente göçün artması, şehirleşmenin çarpıklaşması, köyden gelenlerin şehir hayatına ayak uyduramaması ve kapitalist sistemin yavaş yavaş gündelik yaşamın içine sirayet etmesi, yazarların zihin dünyasını bu sorunlar üzerinde yoğunlaştırır. Sosyal sorunların yanı sıra dönemin baskı iklimi, yaşanan ideolojik çatışmalar ve ekonomik bunalımlar da romanların içeriğine yansır (Karaca,2005: 83).

Bu dönemde Türk edebiyatımızda köy ve işçi konulu romanların sayısında artış gözlenir. Köyün edebî eserlere yansımalarının Köy Enstitülü yazarların çabalarıyla olduğunu söyleyen Ramazan Korkmaz; köy ve köylünün sorunlarının köyün içinden çıkan insanların bilgileri, fikirleri ve görüşleriyle ortaya konduğunu aktarır (1997: 134).

Mahmut Makal'ın (1930-2018) köylü yaşantısını bütün ayrıntılarıyla anlatan *Bizim Köy* (1950) adlı romanı, yayımlandığında büyük ilgi görür. Köy Enstitülü yazarlardan Talip Apaydın (1930-2018) *Yar Bükü* (1959) ve *Sarı Traktör*'ü (1958); Fakir Baykurt (1929-1999) *Yılanların Öcü*'nü (1959); Mehmet Başaran (1926-2015) *Çarığımı Yitirdiğim Tarla*'yı (1955) yazarak köyü ve köylüyü gündelik yaşayışlarıyla kaleme alırlar (135-136). Köy Enstitülü yazarların yanı sıra Kemal Tahir (1910-1973), Orhan Kemal (1914-1970) ve Yaşar Kemal (1922-2015) de romanlarında köyü ve köyle kent arasındaki ilişkiyi gerçekçi ve nesnel bir anlatımla ele alır.

Memleket sorunlarını, edebiyatın merkezine yerleştirmiş olan Kemal Tahir, ferdî bunalımlar ve ikilemlerden çok toplumsal meselelere eğildiği eserlerinde, gerçekçi sanat anlayışını sergilemiştir. Onun romanlarında kişiler, bulundukları toplumsal şartlar içerisinde ele alınmıştır (Tosun, 2012:47). Alemdar Yalçın, Kemal Tahir'in eserlerini, köyü konu edinen diğer romanlardan ayıran en büyük özelliğin, onun köylünün geçmişine gitmesi ve ülkede meydana gelen toplumsal ve siyasi

durumları köylünün hayatına bağlaması olduğunu belirtir. (2017:182). *Sağırdere* (1955), *Kör Duman* (1957), *Rahmet Yolları Kesti* (1957), *Yedi Çınar Yaylası* (1958), *Köyün Kamburu* (1959) *Büyük Mal* (1970) romanlarında Kemal Tahir, köy ve köylü yaşayışını bütün ayrıntılarıyla ele alır (165-179).

Gerçekçi anlatımın önemli temsilcilerinden olan Orhan Kemal, Çukurova'nın romanlara girmemiş, iyi bilinmeyen hayatını, fabrika ve tarım işçilerini, şehrin varoşlarındaki halkı ve ekmeğinin peşinde koşan insanları merkezde tutar. Yazar, konularını ve kişilerini geniş bir kitleden aldığı gibi onların dilinden de rahatlıkla faydalanır. İstanbul ağzını Anadolu'ya götürmez, yaşadığı çevrelerde konuşulan halk ağzını İstanbul ağzına uydurmaya çalışır. Orhan Kemal; *Murtaza* (1952), *Bereketli Topraklar Üzerinde* (1954), *Suçlu* (1957), *Serseri Milyoner* (1957), *Devlet Kuşu* (1958) ve *Gâvurun Kızı* (1959) ile 1950'li yılların toplumsal yaşantısını roman dünyasına aktarmıştır (Alangu,1965:381-382).

Köy romanı yazarlarından olan Yaşar Kemal, gerçekçi bakış açısıyla kaleme aldığı romanlarında Çukurova bölgesinde yaşayan insanların yaşamla ve tabiatla olan mücadelelerini, halk kültürü unsurlarıyla “*gerçekliğe dönüştürür*” (Moran, 2021:101). Yaşar Kemal; ilk romanı olan *Teneke*'de (1955), bir kaymakam ve bir memurun çıkarıcı gruplara- ağalar, zenginler ve kolluk güçlerine- karşı inandıkları ahlaki değerlerle direnmelerini anlatır. Yazarın dört kitaplık *İnce Memed* serisinde ise İnce Memed, adaletsizliğe karşı ayaklanan, ferdî mücadelesiyle öç alan, sosyal düzensizliklere çözüm arayan ve kahramanlıklarıyla halkın özlemini gideren yiğit bir eşkıyadır (Mutluay,1973:608).

Popüler romancılığın kollarından olan tarihsel roman, Demokrat Parti döneminde de önemini korumuştur. Millî Mücadele, II. Meşrutiyet, Osmanlı tarihi ve Türkiye dışında yaşayan Türklerin tarihi bu dönemdeki romanlarda konu olarak ele alınmıştır. İlhan Tarus (1907-1967); *Var Olmak* (1956), *Hükümet Meydanı* (1962), *Vatan Tutkusu* (1967) isimli romanlarında hazırlanma safhasından itibaren Millî Mücadele'yi ele alır (Gündüz, 2019: 372-373). Tarık Buğra (1918-1994), *Siyah Kehribar*'da (1955), Mussolini İtalya'sındaki yöneticilerin kısıtlamalarına uğrayan entelektüellerin direnişlerini anlatırken, gerçekte 1940 yıllarındaki Türkiye aydınına fikirlerini söylettirmeyen, onları yalnızlığa yönelten iktidara gönderme yapar

(Gündüz, 2016:479). Hüseyin Nihal Atsız (1905-1975), *Deli Kurt*'ta (1958) Osmanlı tarihinin ilk yıllarına değinirken, *Z_Vitamini*'nde (1959) ise İsmet İnönü yıllarına eleştirel bir açıdan bakar. Nahit Sırrı Örik'in (1895-1960) *Sultan Hamit Düşerken* (1957) romanı 24 Temmuz 1908 ve 31 Mart 1909 arasındaki sürede sarayın etrafında meydana gelen hadiseleri, İttihatçıların siyasi ve sosyal entrikalarını ve dönemin kokuşmuşluğunu anlatır. Türkiye dışındaki Türklerle ilgili romanlar yazan Cengiz Dağcı (1920-2011) genelde İkinci Dünya Savaşı'nda Kırımlıların yaşadığı zorlukları ve onlara uygulanan baskıları gözler önüne serer. Birbirini tamamlayan *Korkunç Yıllar* (1956,) *Yurdunu Kaybeden Adam* (1957) ve *Onlar da İnsandı* (1958) romanlarında Kırımlıların Rus baskılarına karşı verdikleri mücadeleleri kaleme alır (Gülendam, 2015:479-480).

Dönemin romanlarında toplumsal sorunlar ağırlık kazanırken bireysel yaşamın çeşitli yönlerine ayna tutan eserlerle de karşılaşılır. Bireyin özeli, çevresindeki yeri, ailesi, yazarların dünyasında gün ışığına çıkar. Orhan Akbal'ın *Garipler Sokağı* (1950) romanında II. Dünya Savaşı'nın son yıllarında Garipler Sokağı'nda yaşayan fakir insanların endişeleri, korkuları ve aşkları zengin üniversite öğrencisi Salih'in bakış açısından aktarılır. Orhan Akbal, *Suçumuz İnsan Olmak*'ta (1957) geçim sıkıntısı yaşayan küçük insanların mutsuz çırpınışlarını ve yalnızlıklarını realist bir yaklaşımla gösterirken, tedirgin ve huzursuz hâldeki aydın kişinin kurtuluşunu aşkın bencil mutluluğunda arar (Alangu,1959:629).

Birçok türde eser veren Orhan Hançerlioğlu (1916-1991), Türk aydınının ve kentli insanın bunalımını konu edindiği eserleriyle dönemin edebiyatında yer alır. Yazar, hemen hemen tamamı “ben” odaklı olan romanlarının içeriklerini, Türkiye'nin çeşitli görev yerlerinde yaptığı gözlemlerden hareketle oluşturmuştur. Yazar, *Karanlık Dünya* (1951), *Ekilmemiş Topraklar* (1954) *Büyük Balıklar* (1952), *Oyun* (1953), *Ali* (1955), *Kutu Kutu İçinde* (1956) adlı romanlarından özellikle *Karanlık Dünya* ve *Ekilmemiş Topraklar*'da Anadolu insanını ve onun sorunlarını ele alırken, diğerlerinde ise ele aldığı şehrin genel görünümünü okuyucuya sunar (Çelik, 2019:305-306).

Mehmet Seyda (1919-1986), toplumcu gerçekçi bakış açısıyla yazdığı romanlarda kişilerin ruhsal durumlarına değinmeye önem verir. Cumhuriyet sonrası sosyal değişimler sonucunda geniş bir ailenin yaşadığı sarsıntıları, yıkımları ve parçalanışı *Yaş Ağaç* (1958) ve onu takip eden *Ne Ekersen* (1959), *Bir Gün Büyüyeceksin* (1966) ve *Cinsel Oyun* (1966) adlı kitaplardan oluşan seride başkişi Osman'ın gözünden aktarır (379-380).

Eserlerini Demokrat Parti döneminde veren ve bireyi anlatan yazarlardan olan Cevat Şakir Kabaağaçlı, *Ötelerin Çocukları'nda* (1956) ailesini kaybeden Elif'in veya Tiycan'ın kendisiyle evlenmek isteyen köyün ağası Hacı Resul'e karşı verdiği mücadeleyi ve sonucunda ölümünü konu edinir. Tarık Dursun K. (1931-2015), *Rıza Bey Aile Evi* (1957) ve *İnsan Kurdu* (1959) romanlarında zor koşullar altında yaşayan yoksul insanların çatışmalar içindeki dostluklarını, aşklarını ve sahip oldukları insan sevgisini konu edinir. Peyami Safa; *Yalnızız* (1950) ve *Biz İnsanlarız* (1952) romanlarında sıradan insanların geçim deritlerine öncelik vererek; onların hislerini, fikirlerini ve yaşantılarını aşk, para ve metafizik kavramları eşliğinde konu edinir (Enginün,2001:267). Yazar, görünen ve bilinen maddi âlemin arkasında, insanların bilmediği büyük bir metafizik çevre olduğu fikrine sahiptir (Yalçın, 2017: 320).

Yusuf Atılgan (1921-1989), romanlarında kullandığı modern anlatım teknikleriyle ve bireyin iç dünyasını yansıtan konularıyla dikkati çeker. Yazar *Aylak Adam*'da (1959), toplumdan kopmuş aydın bir kişinin gerçek sevgiyi yaşayacağı “tek kadın”ı arayışını anlatırken bireyin psikolojisini de varoluşsal açıdan derinlemesine irdeler (Moran, 2021:291).

Attila İlhan ve Hikmet Erhan Bener de bu dönemde modern çağın insanların sorunlarını, topluma yabancılaşmalarını ve ruhsal durumlarını romanlarına konu edinirler. Attila İlhan (1925-2005), *Sokaktaki Adam*'da (1953), kent sorunlarıyla boğuşan modern insanın yalnızlaşmasını, yabancılaşmasını ve kendi kendisiyle kavga etmesini irdeler; Hikmet Erhan Bener (1929-2007) *Acemiler*'de (1952) lise sonrası gençlerin hayata tutunmak isterken karşılaştıkları sorunlarla mücadelelerini, yaptıkları hataları ve hayal kırıklıklarını anlatırken iç çatışmalarına ve kendilerini sorgulamalarına değinir (Dirican, 2011:20-21). *Yalnızlar*

(1956) romanında ise büyük şehirlerden Edremit'e gelen birkaç aydının aşklarını, buhranlarını kendilerini yerli halkla soyutlamalarını ve burada karşılaştıkları insanlarla ilişkilerini konu edinir (40).

1960- 1980 yılları arasında ülkedeki siyasal, sosyal ve ekonomik şartlardaki değişimler, Türk romanının konularını genişletir. 27 Mayıs, 12 Mart ve 12 Eylül darbeleri, yeni anayasa, ideolojik ayrışmalar, işçi-öğrenci hareketleri, terör ve sağ sol çatışmaları edebiyat dünyasını da oldukça etkiler. Dönemin sanatçıları siyasi fikirleri doğrultusunda eserler verirken yaşanan tüm bu olayları kendilerine konu edinirler. Toplumsal sorunların yanı sıra bireyin kalabalık içerisindeki yalnızlığı, çevresiyle uyumsuzluğu ve bunalımını yansıtan romanlar da yazılır. Dönemin romanlarında şehirlerde yaşayan ve geçim sıkıntıları çeken aydınların ve varoşlarda, gecekonduarda yaşayan insanların dertleri üzerinde durulurken Almanya'ya giden Türklerin hayatları da yeni bir konu hâline gelir (Önertoy, 1984:330-332).

Bu devir Türk romanında Yaşar Kemal, Orhan Kemal, Kemal Tahir, Fakir Baykurt, Kemal Bilbaşar (1910-1983), Samim Kocagöz (1916-1993) ve Necati Cumalı (1921-2001) gibi yazarlar köyü ve köylüyü anlatmaya devam ederler. Tek partiden çok partili hayata geçişte partililer arasındaki çekişmeler, iktidar savaşları, halkı hüsrana uğratan boş vaatler, ırgatların yaşadığı sorunlar, köy zengini ağaların köylülerin ellerinden topraklarını alma uğraşları, eşkıyalığın türemesi, makineleşmenin köylüyü etkilemesi, kasaba ve kente göç, işçi-patron ilişkileri romanlarda somut olarak ortaya konan konulardır (Okur, 2002:91-92).

Yaşar Kemal; *Orta Direk* (1960), *Yer Demir Gök Bakır* (1963), *Ölmez Otu* (1969) *Demirciler Çarşısı Cinayeti* (1972) ve *Yusuçuk Yusuf* (1974) romanlarında doğup büyüdüğü Çukurova yöresinin ve halkının sorunlarını doğanın koşulları ve özellikleriyle bütünleştirerek sunar. Halk edebiyatından ve kültüründen yararlanan Yaşar Kemal, romanlarında yöresel kültür öğelerinin tüm unsurlarını sergiler (Yalçın, 2017: 143). Yazar, bu dönemde Anadolu halk kültürünün önemli bir parçası olan efsanelere yönelir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da halk arasında yaşayan efsaneleri derleyerek roman kurgusuna yedirir (148). *Üç Anadolu Efsanesi* (1967), *Ağrı Dağı Efsanesi* (1970), *Binboğalar Efsanesi* (1970) ve *Çakırcalı Efe* (1972)

tarihsel gelişim içinde Anadolu trajedisini yansıtan romanlar olarak edebiyat tarihinde yer alır (156).

Orhan Kemal de romanlarında doğup büyüdüğü, iyi bildiği Çukurova'nın insanlarına eğilmiş ve onların sorunlarını dile getirmiştir. *Hanımın Çiftliği* (1962), *Eskici ve Oğulları* (1962), *Kanlı Topraklar* (1963) ve *Kaçak* (1970) romanlarında güneydeki köylü ve işçilerin kahr dolu hayatlarını (Naci, 2021: 302) ortaya koyan yazar, İstanbul'a taşınmasıyla birlikte yönünü kentin kenar mahallerine çevirir. Büyük kentlere göç eden insanların kenar mahallelerdeki kötü yaşam şartları, daha iyi bir yaşama kavuşma arzuları ve uyum sorunları *Gurbet Kuşları* (1962) *Sokakların Çocuğu* (1963) ve *Bir Filiz Vardı* (1969) romanlarında ortaya konur.

Fakir Baykurt, çok iyi bildiği ve tanıdığı köyü ve köylüyü romanlarında hayatın içinde ve her yönüyle yansıtırken köyün geliştirilmesini, köylünün gücünün farkına varmasını amaç edinir (Kaplan, 1997: 365). *Irazca'nın Dirliği* (1961), *Onuncu Köy* (1961) ve *Kaplumbağalar* (1967) gibi romanlarında köylü yaşantısını bir bütün olarak okuyucuya sunarken bürokrasiyi de ağır bir şekilde eleştirmekten geri kalmaz (Naci, 1981:310).

Köy romanının bir başka anlatıcısı Samim Kocagöz (1916-1993), doğup büyüdüğü Ege civarındaki köylerin sıkıntılarını, politik yapıdaki düzensizlikleri, ağa-köylü ve yönetici-köylü çatışmasını *Bir Karış Toprak* (1964) ve *Bir Çift Öküz* (1970) romanlarında anlatır (Gündüz, 2019:371).

Necati Cumalı (1921-2001); *Yağmurlar ve Topraklar* (1973), *Viran Dağlar* (1974) ve *Acı Tütün* (1974) romanlarının konularını Urla civarında geçen çocukluk anılarından seçer. Tütün pazarının geri plandaki gerçeklerinin gösterildiği romanlarda, tütün ekincilerinin düşük fiyat karşılığında tütünlerini satmak zorunda kalmaları, sömürülmeleri, yoksullukla mücadeleleri, bir aşk öyküsünün eşliğinde konu edilir (Önertoy, 1984:135).

1960 -1980 yılları arasında tarihî romanlarda artış olur. Kimi yazarlar yakın tarihe kimi yazarlar da uzak tarihe yönelerek tarihî hadiseleri incelerler. Kemal Tahir, konusunu Millî Mücadele'den alan *Esir Şehrin İnsanları* (1956), *Esir Şehrin Mahpusu* (1962), *Yorgun Savaşçı* (1965) ve *Yol Ayrımı* (1972) romanlarında

Meşrutiyet yıllarından Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet yıllarına kadar uzanan yakın tarih sürecini ele alır. Yazar, 1967’de yayımladığı *Kurt Kanunu* romanında 1926’da Gazi Mustafa Kemal’e İzmir’de yapılması planlanan suikastın arka planını anlatır (Alangu,1965:466-472). Kemal Tahir’in Osmanlı tarihine uzanan *Devlet Ana* (1967) romanında, Osmanlı İmparatorluğu’nun kuruluşunu hazırlayan faktörler, dönemin sosyoekonomik yapısı ve kültürel değişimlerle birlikte gözler önüne serilir. Dönem, Ertuğrul Gazi’nin öldüğü ve Osman Gazi’nin onun yerine bey olarak geçtiği 1290’lı yıllardır (Işıksalan, 2012: 221-224).

Tarık Buğra; *Küçük Ağa* (1963), *Firavun İmamı* (1978) *Dönemeçte* (1980) ve *Yağmur Beklerken* (1981) romanlarında Kurtuluş Savaşı’na, Serbest Cumhuriyet Fırkasının kurulmasına ve çok partili sisteme geçiş çalışmalarına değinir (Yalçın, 2017: 510). Yazar, *Osmancık* (1983) romanında ise Osmanlı Devleti’nin kurucusu Osman Bey’i görevlerini yerine getiren bir lider olarak yapıtına taşırken, aşiretten devlete giden yolda meydana gelen maceraları da bireylerin yaşantılarıyla birlikte sunar (Enginün, 2001:322).

Samim Kocagöz, birbirinin devamı olan *Kalpakkıllar* (1962) ve *Dolu Dizgin* (1963) romanlarında Millî Mücadele’yi belgelerden ve kaynaklardan yararlanarak okuyucuya aktarır. İzmir’in işgaliyle başlayan roman serisi, şehrin geri alınmasıyla son bulur (Ertop, 2003: 350-352). Yakın tarihe değinen yazarlardan Ahmet Hamdi Tanpınar, *Sahnenin Dışındakiler* (1973); Münevver Ayaşlı, *Pertev Bey’in Üç Kızı* (1968), *Pertev Bey’in İki Kızı* (1969), ve *Pertev Bey’in Torunları* (1972); Samiha Ayverdi, *İbrahim Efendi Konağı* (1965) romanları ile Osmanlı İmparatorluğu’nun son yıllarını ve bu yıllardaki sosyal değişimin toplum ve birey üzerindeki etkilerini anlatırlar (Köroğlu, 2003:95).

Bu dönemde toplumcu gerçekçiliği temsil eden yazarlar, kentlere ve kasabalara yönelerek oralarda yaşayan insanların dünyasındaki tüm sorunlara dikkat çekmeye çalışırlar. Dar gelirli insanların geçim sıkıntısı, iş ve işveren ilişkisi, işçilerin sömürülmesi, sendikalaşma, gecekondu yaşantısı, kent insanının bunalımları, aydının toplumla uyumsuzluğu, kokuşmuş siyasi ortam, suça itilen insanlar ve hayatın içerisinde rastlanabilecek tüm konular toplumsal hassasiyetle ele alınır (Okur, 2017: 93).

Bu bağlamda Kemal Bilbaşar, *Ay Tutulduğu Gece* (1961) isimli eserinde, bir Ege kasabasındaki yerlilerin yaşantısını siyasilerin çıkar çatışmalarını, halkın sıkıntılarını ve sosyal bozulmayı; *Cemo* (1966) ve *Memo* (1968) romanlarında Doğu Anadolu’da meydana gelen Şeyh Sait Ayaklanmasında bey-halk-devlet üçgeninde yaşanan bir aşk hikâyesini; *Yeşil Gölge* (1970) *Yonca Kız* (1971) *Başka Olur Ağaların Düğünü* (1972) ve *Kölelik Dönemeci*’nde (1977) ise söz konusu yerlerdeki çarpıklıkları, çıkar çatışmalarını, toplum baskısını ve cahilliği işlemiştir (Gündüz, 2016: 475). Mehmet Seyda; *Bir Gün Büyüyeceksin* (1966) ve *Cinsel Oyun* (1966) adlı kitaplarında iki gencin çocukluktan gençliğe geçiş sürecindeki gelişim evrelerini yaşadıkları aile içerisindeki sorunlarla ortaya koyar (Önertoy, 1984: 173). Tarık Dursun K., ise herkesin hayatından bir roman çıkabileceği düşüncesiyle yazdığı *Sabah Olmasın* (1967), *Denizin Kanı* (1968), *Kopuk Takımı* (1969), *Gün Döndü* (1974) *Kayabaşı Uygarlığı’nın Yükselişi* ve *Birdenbire Çöküşü* (1980) adlı romanlarında geçim derdine düşmüş insanları, işçileri ve onlara adaletli davranmayan zenginlerle patronları konu edinir (Okur, 2017:140).

1960-1980 yılları arasında toplumcu gerçekçi düşünceye sahip romancılar, toplumun sorunlarını eserlerine yansıtırken kimi romancılar da kentlerdeki entelektüellerin ilişkilerini, yaşadıkları açmazları ve zıtlıkları merkeze alır (Yalçın, 2017:286). Kentli aydınının sorunları üzerine yazılan romanlardan Ahmet Hamdi Tanpınar’ın *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*’nde (1962), medeniyet değişikliği yaşayan toplumda bölünmüşlük, karmaşıklık, parçalanmışlık yerilirken insanın hayat karşısındaki umutsuzluğu ve boyun eğmişliği gözler önüne serilir (Aliş, 2003: 26). Oğuz Atay’ın (1934-1977), *Tutunamayanlar*’ında (1972) burjuva dünyası; erdemleri, idealleri ve hasretleriyle alaya alınır (Naci, 1981: 369). Ferit Edgü (1936-1924), *Kimse* (1976); Nezihe Meriç, (1924-2009) *Korsan Çıkmazı* (1961); Sevgi Soysal, *Yenişehir’de Bir Öğle Vakti* (1973); Adalet Ağaoğlu (1929-2020), *Bir Düğün Gecesi* (1979), Demir Özlü (1935-2021), *Bir Uzun Sonbahar* (1976) adlı romanlarıyla aydınının sıkıntılarını ve yalnızlığını okuyucuya sunarlar.

Aynı yıllarda, içinde yaşanan çağı ve toplumu ironik bir dille hicveden mizah romanları da geniş okuyucu kitlesine ulaşır. Türk mizah edebiyatına eserler kazandıran mizah yazarları arasında Rıfat Ilgaz (1911-1993), Aziz Nesin (1915-

1996), Salah Bırsel (1919-1999) ve Muzaffer İzgü (1933-2017) önde gelir (Okur, 2017: 95).

Demokrat Parti'nin politikaları, 28-29 Nisan öğrenci olayları (Esin, 2005: 185), sıkıyönetimle gelen boğucu ortam gibi siyasi ve sosyal meseleler, 27 Mayıs'ı ele alan romanlara konu olur. Attila İlhan, *Kurtlar Sofrası* (1963), *Bıçağın Ucu* (1973), *Sırtlan Payı* (1974), *Yaraya Tuz Basmak* (1978); Samim Kocagöz, *İzmir'in İçinde* (1973); Vedat Türkali, *Bir Gün Tek Başına* (1974) romanlarında 27 Mayıs'ın nedenlerini, ihtilali hazırlayan olayları ve ihtilale giden süreci işlerler (Naci, 1981:232-256).

12 Mart döneminde birçok politik roman arka arkaya yayımlanır (Belge, 2020:79). Romanlarda genellikle hapishanelerin, karakolların ve sıkıyönetim mahkemelerinin geri planında yaşananlar ve bunların dışında bulunan insanların gündelik hayatı konu edilir (Moran, 2021:14). 12 Mart öncesi ve sonrasını siyasi yönüyle ele alan romanlardan bazıları şunlardır: Çetin Altan (1927-2015), *Büyük Gözaltı* (1972); Tarık Dursun K. (1931-2015), *Gün Döndü* (1974); Erdal Öz (1935-2006), *Yaralısin* (1974); Sevgi Soysal (1936-1976), *Şafak* (1974); Füruzan (1932-2024), *47'liler* (1974); Pınar Kür (d.1943), *Yarın Yarın* (1976); Selim İleri (d.1949), *Her Gece Bodrum* (1976).

1970'li yıllarda modernist ve postmodernist tekniklerin kullanıldığı romanlar yazılmaya başlanır. Toplumun sorunlarına çözüm arayan romancılar, artık bireyin iç dünyasına ve bilincine subjektif şekilde olsa bakmaya yönelirler. Türk romanının geleneksel çizgisinin dışına çıkan yazarlar, çeşitli biçim ve ifade unsurlarını kullandıkları romanlarıyla seslerini duyurmaya çalışırlar. Yetmişli yıllarda Oğuz Atay'ın *Tehlikeli Oyunlar* (1973); Yusuf Atılgan'ın (1921-1989) *Anayurt Otel* (1973); Ferit Edgü'nün (1936-) *Hakkari'de Bir Mevsim* (1977) isimli eserleri Türk edebiyatında bu tarz romanların örnekleri olur (Ecevit, 2012: 85-89).

12 Eylül 1980 darbesiyle birlikte Türkiye'nin siyasi yapısında meydana gelen değişimler, yazarların edebî anlayışlarında ve romanların içeriğinde de kendini gösterir. Bu değişimi sağlayan nedenler arasında 12 Eylül darbesinin sol ideolojiyi temelden çökertmesi, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla sosyalizme olan güvenin

azalması, toplumun sahip olduğu ahlaki değerlerin yıkılması ve yazarların toplumsal gerçeklerden uzaklaşması gösterilebilir. Kendini boşlukta bulan romancı yeni arayışlara girer. Romanda klasik anlatım tekniklerine, olay örgüsüne, anlatıcıya, kahramanlara, zaman akışına ihtiyaç duyulmaz. Gerçekçiliği onaylamayan, romanı kurmaca metin olarak değerlendiren yenilikçi roman türleri, 1980 sonrası Türk edebiyatında seçkin bir yer edinir (Moran, 2021:49-57). Bu tarzın örneklerini veren yazarlar arasında Bilge Karasu (1930-1995), Leyla Erbil (1931-2013), Pınar Kür (d.1943), Orhan Pamuk (d.1952) ve Latife Tekin (d.1957) sayılabilir.

1980 sonrasında yazılan bazı romanlarda 12 Eylül'e giden süreç sorgulanırken, olayların içinde olan veya çevresindekileri gözlemleyen gençler, romanlara konu edilir. Kent yaşamının zorluğunun ve yalnız kalan kent insanının bunalımlarının anlatılması, kadın sorunlarına dikkat çekilmesi ve belgelere dayanan tarihî romanların yazılması, 1980'li yılların roman dünyasının özelliklerini yansıtır. Bu dönemde ayrıca otobiyografik özellik taşıyan romanların ve İslami söylemi dillendiren yazarların sayısında da artış olur. 1980-1989 yılları arasında eserlerini yayımlayarak edebiyat dünyamızı konu renkliliği ve kurgu tekniği açısından zenginleştiren romancılardan, Ayla Kutlu (d.1938), *Tutsaklar* (1983), *Hoşça Kal Umut* (1987); Samim Kocagöz (1916-1993), *Mor Ötesi* (1986); Vedat Türkali (1919-2016), *Mavi Karanlık* (1983); Ahmet Altan (d.1950) *Sudaki iz* (1985); Adalet Ağaoğlu, *Hayır* (1987) ve Orhan Pamuk, *Beyaz Kale* adlı eserleriyle dikkat çekerler (Önertoy, ty:132).

1923'ten 1989'a gelinceye kadarki sürede Türkiye'nin sosyal, siyasal ve kültürel yapısındaki değişimler roman dünyasına da yansımıştır. Romancılar, toplumun değişen yapısını çeşitli konular çerçevesinde ele alırken, insan gerçekliğini de göz önünde bulundurmuştur. Batılılaşma, Millî Mücadele yılları, Anadolu'nun sorunları, köy ve köylü problemleri, işçi-işveren ilişkileri, köyden kente göç, gecekondulaşma, aydının bunalımı, yozlaşmış siyasi ve sosyal yapı; 27 Mayıs, 12 Mart ve 12 Eylül darbeleri Cumhuriyet dönemi Türk romanının konularını teşkil eder.

Tüm müelliflerin olduğu gibi, çalışmamızın konusu olan Hasan İzzettin Dinamo'nun da sanatsal altyapısını yaşadığı dönemin siyasal, psikososyal,

sosyokültürel şartları birinci derecede etkilemiştir. Bunun yanında, yazarın şahsi yaşantısında deneyimlediği dramatik olaylar da sanat anlayışına fevkalade derecede yansımıştır.

Bu dönemde Batı edebiyatında şekillenen düşünce akımları, çeşitli biçim ve anlatım teknikleri romanlara yansır. Yazarlar, edebiyattaki bu yeni yaklaşımları uygularken geleneksel halk edebiyatı ürünlerinden de beslenerek özgün eserler verirler. 1923 ve 1989 yılları arasında roman, konularındaki çeşitlilik ve anlatımındaki değişikliklerle yenileşme sürecine devam eder.

Tezimize konu olan Hasan İzzettin Dinamo, bu dönemde yazdığı romanlarında Mütareke yıllarını, Kurtuluş Savaşı atmosferini ve cephe gerisindeki yaşantıları, hapishaneleri, sürgünleri ve aydının yalnızlığını, kısaca dönemin toplumsal sorunlarını, Türk tarihinin seyrine yön veren önemli siyasi ve sosyal olaylarla birlikte anlatmaktadır. Yazarın realist roman anlayışıyla yazdığı romanları, Türkiye'nin insan ve toplum gerçekliğine ayna tutmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.HAYATI

1.1. AİLESİ, DOĞUMU, ÇOCUKLUĞU VE YETİŞME TARZI

Hasan İzzettin Dinamo'nun asıl adı Hüseyin'dir. Dinamo, 1909 (Hicri 1325) yılında Trabzon'un Akçaabat ilçesine bağlı Ahanda köyünde dünyaya gelir. Babası Ahmet Çavuş ve annesi Şakire Hanım, tarımla uğraşan Karadenizli bir ailedir.

Ahmet Çavuş, Trabzon'da askerlik yaparken Başkumandanlığın emri doğrultusunda taburuyla birlikte Yemen'e gönderilir. Geride karısı ile Ali ve Asile adlarındaki iki çocuğunu bırakır. Yemen'deki Arap ayaklanmasını bastırmak için yola çıkan askerler, gemi ile İstanbul üzerinden Yemen'e doğru yol alırlar. İstanbul'da birkaç gün kalan Ahmet Çavuş, şehri çok beğenir.

Trabzon'dan Yemen'e gittiğinde rütbesi onbaşı olan Ahmet, Yemen'de çavuş rütbesine layık görülür. Komutanları, ondan tezkere bırakarak başçavuş olmasını isteseler de karısını ve iki çocuğunu özleyen Ahmet Çavuş, komutanlarının isteğine uymayarak Trabzon'a döner. Dönüş yolunda birkaç gün İstanbul'da kalan Ahmet Çavuş, orada yaşayan hemşerilerini bulup onların şehir yaşantılarına ve geçimlerini nasıl sağladıklarına dair bilgiler aldıktan sonra Akçaabat'a doğru yola çıkar. Memleketine vardığında birkaç akrabasından başka kimse onun yüzüne bakmayınca genç adam büyük bir hayal kırıklığı yaşar. Demek ki yedi yıldır ülkesi için binlerce kilometre uzakta verdiği mücadele, kahramanlıktan sayılmamıştır.

Ahmet Çavuş, tüm bu duygular içerisinde İstanbul'a gitme kararı alır. Evini ve tarlasını satıp karısı ve üç çocuğuyla yola çıkar. İstanbul'a vardıklarında Sarıyer'de tek odalı bir kulübeye yerleşirler. Geçimlerini sağlamak için birkaç inek satın alarak sütçülük işine girerler. Birkaç yıl sonra ineklerin ölmesi üzerine Ahmet Çavuş, ailesi ile birlikte ırgatlık yapmaya başlar. Yaşam şartları aile için ağırlaşınca Ahmet Çavuş memleketine dönme planları yapar. Fakat İstanbul'da başarısız olduğunu itiraf edip köyüne dönmek onun için gurur meselesi hâline gelir. Yine de

memlekete dönmekten başka çıkar yol bulamaz. Beş nüfusla çıktıkları Ahanda'ya sekiz nüfusla döndüklerinde nasıl yaşayacakları konusunda karamsar düşüncelere sahip olan Ahmet Çavuş, Gülcemal Vapuru Galata Rıhtımından hareket ederken kara kara düşünmektedir; eşin dostun yüzüne nasıl bakacaktır? Vapur Samsun'a vardığında genç adam, Osman Bey adlı bir akrabasıyla karşılaşır. Osman Bey; tütünden, tütüncülüğten anlayan bir adama ihtiyacı olduğunu, eğer onunla giderlerse onlara köyde bir ev de verebileceğini söyler. Ahmet Çavuş teklifi kabul eder ve aile Samsun'da gemiden iner.

Samsun Irmağı'nın kaynakları üzerinde kurulmuş Kötüköy'e yerleştirildiklerinde sene 1914'tür. Birinci Dünya Savaşı patlak verdiğinde Hasan İzzettin (Hüseyin) beş yaşındadır (Asan, 2000: 13). Sekiz nüfuslu aile için zor günler orada da baş gösterir. Tütüncülük yapmak üzere yerleştikleri yer bataklık olduğundan sivrisineklerle ve sıtma hastalığıyla mücadele etmeye başlarlar. Ahmet Çavuş, kendisi ve çocukları için uygun olmayan bu duruma dayanamaz ve Osman Bey ile görüşmeye gider, ondan kendilerini insanca yaşayabilecekleri bir yere yerleştirmesini ister. Bunun üzerine Osman Bey, onları sivrisinekli yerden alıp bir başka eve götürür ve evin çevresindeki toprağı onlara kiralar. Böylece Ahmet Çavuş ve ailesi için yeni bir hayat başlar. Bu kıraç toprak; onların umutları, ekmekleri ve yemekleri olur.

1915 senesinde Osmanlı Devleti savaşa girmiş; ülkede seferberlik ilan edilmiş, kırk yaşın altındakiler askere alınmaya başlamıştır. Ahmet Çavuş da "*Vatanda savaşacak insan kalmadı,*" söylemiyle cepheye gönderilenlerdendir (Dinamo, 1968: 143). Erzurum'un zorlu kış şartları Türk ordusunun askerlerini karlar altına gömerken Ahmet Çavuş'u da bu hayattan koparır.

Acı haber Samsun'a ulaştığında kocasının öldüğünü kabullenemeyen Şakire, onun savaştan sağ döneceğine olan inancıyla durmadan çalışarak oradan oraya koşar durur. Hayatları daha güç biçimde sürmeye devam etmektedir. Bir süre sonra on altı yaşındaki Ali de askere alınır ve Erzurum'a gönderilir. Omuzlarında ailenin yükünü taşıyan Ali'nin yokluğunda ne yapacağını bilemeyen Şakire, 1915 senesinin son günlerinde gelen bir mektupla oğlunun da şehit olduğu haberini alır.

Şakire ve geride kalan beş çocuk için hayat şartları iyice zorlaşır. Açlık ve evsizlik bir yandan, hastalık ve ölümler diğer yandan Ahmet Çavuş'un ailesini perişan eder. Hasan İzzettin'in o günleri anlatan anılarında sefaletle geçen çocukluğunun izleri vardır: "... Evde anamla biz beş küçük kardeş aç kaldık. Kentten kaçmış Rumlardan kalan bahçeleri sahiplenene Türklerden biri, babasız oluşumuza bakmadan, barındığımız kulübeden bizi sokağa attı. Anam dağda odun keserek satmağa çalıştıysa da çeşitli engeller yüzünden bunu sürdüremedi. Beş yaşına basmışım, Reji 'ye girip işçilik yapmak istedimse de yaşımın küçük olduğunu ileri sürerek beni işe almadılar. Deniz kıyısındaki boşaltılmış Tatar evlerinden birine sığınmıştık. Açlık her yanı kasıp kavuruyordu. Beşkardeşlik, ikisi bir erkek kardeşimle bir kız kardeşim, açlıktan öldüler. Anam iş için çırpınıyorsa da hiçbir yanda iş yoktu. Gerek Balkan Savaşı'nın Rumelili göçmenleri gerekse seferberliğin Karadeniz göçmenleri kenti doldurmuştu" (Seyda, 1980: 102-103).

Hasan İzzettin altı yaşına geldiğinde etrafında olan bitenin farkındadır. Ailesinin geçimine katkıda bulunmak için geceleri bahçelerden sebze çalmaya başlar. Annesi de gelen sebzelerle çocuklarının karnını doyurarak onları ölümden kurtarmaya çalışır. Bir gün küçük Hasan, civarda dolaşırken, mezbahanedan dışarıya bağırsakların atıldığını, onları da bazı köpeklerin ve insanların aldığını görür. O da ertesi gün eline aldığı bir kovayla mezbahaneğe gider ve topladığı bağırsakları eve götürür. Ev halkı, bağırsakları pişirerek büyük bir sevinçle yer. Ancak bir süre sonra bu sevinçli günler sona erer. Mezbahanedan bağırsak atılmaz olur.

Ailenin erkeklerinin cephede şehit olmalarının üzerinden bir yıl geçmiştir. Şakire, etrafını saran açlık cehenneminden çocuklarını kurtarmak için geride kalan iki kızını ve bir oğlunu darüleytama bırakır, kendisi de bir hastaneye yatar.

Hasan İzzettin, Mehmet Seyda'ya anlattığı anılarında, bir hafta sonra hastaneye gittiğinde annesinin ölmüş ve hatta gömülmüş olduğunu öğrendiğini söyler. Kardeşleriyle birlikte öksüzler yurduna dönen Hasan İzzettin, orada on seneden fazla bir süre kalır (103).

Öksüz ve yetim kalan küçük Hasan için, darüleytam günleri hiç de kolay başlamaz. Birinci Cihan Harbi, Samsun Darüleytamındaki çocuklarla birlikte küçük

Hasan'ı da olumsuz etkiler; yarı aç, yarı tok günler onun için geri gelmiştir. O günlerde kız kardeşlerinden de ayrı düşmesi Hasan İzzettin'i derinden etkiler, kendisini yalnız ve çaresiz hissetmesine sebep olur.

1918 yılında Sultan Reşat'ın ölümü sonrası tahta geçen Sultan Mehmet Vahdeddin'in onuruna okul birkaç gün daha ayakta kaldıysa da çok geçmeden dağıtılmaya başlanır. Akrabaları ve tanıdıkları olan çocuklar onların yanlarına gönderilir. Ancak Hasan İzzettin ve iki kız kardeşinin gidecek yerleri yoktur, neredeyse bütün akrabaları ölmüştür. Sultan Vahdeddin'in bütün öksüzleri İstanbul'da toplamak istemesi üzerine çocuklar gemi ile İstanbul'a götürülür. Hasan İzzettin, Beykoz Darüleytamına bırakılır.

O yıllar, Mondros Mütarekesi'nin imzalandığı, ülke topraklarının İtilaf Devletleri tarafından işgal edildiği, hiçbir suçu olmayan anne babasız çocukların savaşa yüz yüze geldiği yıllardır.

Seneler geçse de çocukluğuna ait acı dolu günleri unutamayan Dinamo, dünyayı altüst eden ve hayatına açlık ve ölüm getiren savaşın etkilerini hafızasından silememiştir:

“Ne var ki, Mütareke olup da biz Samsun Darüleytamından İstanbul'a Beykoz Darüleytamına geçirildiğimizde ilginç olaylar geçmeğe başladı. Beykoz çayırları İngiliz sömürge askerlerinin talim meydanı haline getirilmişti. 16 Mart İstanbul'un işgali günü, İngiliz askerleri bizim okulumuzu makineli tüfek ateşine tutarak bütün camları şangır şungur aşağı indirdiler. Öğretmenlerimizi İngiliz subayları alıp Beykoz dağlarına götürdüler. 10 Marttan sonra İngilizlerin böyle oyunlar edeceği dedikodusu zaten ortalığa yayılmıştı. Okulumuzun Müdürü olan Kâzım Nami (Duru) 16 Marttan birkaç gün önce kimseyle helalleşmeden önce çekilip gitmişti. Okulumuzun ambarları, depoları süngülerle delik deşik edilen erzak çuvalları ve eşya ile bir yangın yerine döndü. Okulumuzun cephesine karşı mevzilenmiş iki ağır makineli tüfek ödümüzü koparıyordu. Dört yüz çocuk, İngilizlerce kuşatılmış olan okulun arkasındaki bir delikten kaçıp İstanbul'a dağıldı. Zaten aç ve susuzdular.”

“... Ben, ancak sekiz on sünepe arkadaşım, sonuna kadar aç ve korku içinde döşemeleri kırarak, altında fareler ve akreplerle bir iki gün saklandım. Sonunda bizde kaçıp gitti” (Seyda, 1967: 12).

16 Mart'ta İstanbul'un işgal edilmesinden bir müddet sonra Darüleytamda bazı yenilikler yapılmaya başlanır. Okulun geniş bahçesinde çocuklarla birlikte sebze ve meyve yetiştirilir. Çocuk korosu kurulup milliyetçi duygularla çocuklara marşlar ezberletilir. *Sakarya Marşı*, Kâzım Karabekir Paşa'nın hem yazıp hem bestelediği *Türk Yılmaz Marşı* ve İzmir'in kurtuluşu için yazılan *İzmir Marşı*; gösterilerde, törenlerde çocuklar tarafından coşkuyla söylenir. Kurulan mızık takımıyla, emperyalizme savaş açmış bir ulusun marşları çalınır. Çocuklar, kendi çabalarıyla sahneledikleri oyunlar vasıtasıyla tiyatro ile tanışır. Küçük Hasan, bu faaliyetlerin içinde yer alırken eğitime de sıkı sıkı sarılır. Kitaplar okur, şiirler yazmaya başlar. Bulduğu boya kalemleriyle gün boyu resimler yapar (Dinamo, 1973: 112-118).

Beykoz Darüleytamında geçen güzel günler ansızın biter. Hasan İzzettin, çok sevdiği bu okuldan, öğretmenlerinden ve arkadaşlarından ayrılmak zorunda kalır. Önce Halıcıoğlu, sonra da Bigados (Salimpaşa) Darüleytamlarına gönderilir. İstemeyerek gönderildiği Bigados Darüleytamındaki kitaplık, onun için mutluluk kaynağı olur. Hüseyin Cahit'in Malta sürgününde çevirdiği bir yığın kitap raflarda onu beklemektedir. Küçük Hasan sabahdan akşama dek kitaplar okuyup şiirler yazmayı sürdürür. Okuduğu kitaplardan biri de İstanbul'dan gelirken aldığı, Grimm Kardeşler'in *Garp Masalları*'dır. Bu kitabı anlattığı arkadaşları onu ilgiyle dinlerler. O günden sonra Hasan İzzettin, bir kitap anlatıcısına da dönüşmüş olur. Buradaki günleri de Amasya Öksüzler Yurduna doğru yola çıkmasıyla sona erer.

1.2. ORTA ÖĞRETİM VE SİVAS YILLARI

Mustafa Kemal'in Ankara'da Cumhuriyeti ilan etmesinden birkaç gün sonra Hasan İzzettin, yüz arkadaşı ve iki öğretmeniyle birlikte Amasya'ya varır. Okula gidip okul müdürünün “sanat okulu müdürü” olduğunu öğrendiğinde hayal

kırıklığına uğrar. Müdür; tornacılık, demircilik, marangozluk, tesviyecilik ve motorculuk öğrenmeleri için çocukların atölyelerde çalışmalarını istemektedir. Tesviye bölümünü seçen Hasan İzzettin, demirci atölyesindeki arkadaşlarının yanına sık sık gitmeye başlar. Onlar örs üzerinde demir döverken o da demir ocağının karşısında ilk şiirini söyler. Henüz 14 yaşındadır:

“Vur demirci çekicini boş durma sen bugün de
Ocağından dört bir yana kıvılcımlar saçılınsın.
Şimdiye dek o pas tutan altın örsün önünde
Sana bolluk ve mutluluk kapıları açılsın.” (Asan, 2000:31)

Hasan İzzettin, Mehmet Emin Yurdakul’un *Milli Edebiyata Doğru* adlı yapıtından etkilenererek kaleme aldığı yukarıdaki şiirini, İbrahim İlhan’la birlikte el yazısıyla yazdıkları *Yuva ve Yavru* adlı dergiye taşır (Timuroğlu, 1988: 16).

Şiire ilgisinin başladığı o yıllarda Hasan İzzettin’in kitaplarını okuduğu ve şiirlerinden etkilendiği şairler Enis Behiç, Yusuf Ziya ve Orhan Seyfi’dir. Kitap okumayı çok seven ve alışkanlık hâline getiren Hasan İzzettin, daha ilkökul sıralarında Rıza Nur’un on dört ciltlik *Türk Tarihi*’ni okuyarak Turancı düşünceler içerisine girer. Bu durum onu Millî Edebiyat şairlerine daha çok yaklaştırır ve bu tarz şiirler yazmaya özendirir. Öyle ki Ziya Gökalp’ın sanat görüşü onun şiirlerinde şu dizelerle gün ışığına çıkar:

“Ey rüzgâr haber ver dilmaç hasta mı?
Acaba o büyük Turan yasta mı?” (Asan, 2000: 32).

Hasan İzzettin İstanbul’da ilkokulu bitirmiştir. Fakat bu durum Amasya’ya iletilmediğinden beşinci sınıfı tekrar okur. Sınıfı kolaylıkla bitiren Hasan İzzettin, Mehmet Emin Erişirgil’in *Kant ve Felsefesi*’ni, Vedat Örfi’nin çevirdiği Goethe’nin *Werther*’ini, Müfide Ferit’in *Aydemir*’ini okur.

Sivas Öğretmen Okuluna gitmek isteyen Hasan, başvurusu kabul edilmeyince yurda yakın olan bir ortaokula başlar ve okulunun birinci sınıfını başarılı bir şekilde bitirir. Yaz tatilinde boş durmayan Hasan; İsmail Habip’in *Teceddüt Edebiyatı*

Tarihi'ni, *Kovadis*'i, Victor Hugo'nun *93 İhtilali*'ni, *Manon Lescaut*'yu tekrar tekrar okur. Aynı zamanda şiir denemelerine de devam eder.

Hasan İzzettin'in yayımlanan ilk şiiri 1926'da Giresun'da çıkan *İzler* dergisinde okuyucuyla buluşur:

“Sevgilim, seninle bu ıssız yerde
Dilekler saçalım yıldızlara biz
Aşkımız dolaşsın yine dillerde
Bu akşam kaçalım yıldızlara biz” (1926: 15).

Hasan okuldan mezun olunca Tokat Asker Lisesine gönderilir. Buradaki yemeklerin bolluğu, kıyafetlerin güzelliği ve derslerin kolaylığı Hasan'a cazip gelir. O da Harbiyeli bir subay olabilecektir. Ne var ki yapılan sağlık muayenesinde okula devam etmesi için gerekli şartları sağlamadığını, vücudunun askerlik için uygun olmadığını öğrenir. Büyük bir hayal kırıklığı yaşayan Hasan, gerisin geri Amasya Öksüz Yurduna gönderilir. 1927 yılında ortaöğretimini başarıyla tamamlayan genç adam, öğretmen olmaya karar verir. Bu arada Hasan İzzettin'in darüleytam günleri bitmek üzeredir. Maarif Vekâletinden gelen bir mektup yeni sorunları da beraberinde getirir. Mektupta öksüz yurtlarının sadece ilkokul çocukları için olduğu, oradan şahadetname alan bir çocuğun okuldan uzaklaştırılması gerektiği yazmaktadır. Okul müdürü, zor durumda kalan bu çocuklar için bir çözüm yolu bulur. Müdür, Amasya'nın birçok köyünde öğretmen bulunmadığını, çocukların bu köylerde vekil öğretmen olarak görev alabileceklerini, bir süre sonra da oradan Öğretmen Okuluna geçiş yapabileceklerini söyler. Yapacak başka bir şeyi olmadığını düşünen Hasan, vekil öğretmenlik teklifini kabul eder ve yurttan ayrılır. Kendisini almaya gelen köylülerle birlikte, öğretmenlik yapacağı Zana bucağına gider (225-235).

Hasan İzzettin, Zana bucağında bir yıl öğretmenlik yaptıktan sonra, 1928 yılında, hep gitmek istediği yere, Sivas Öğretmen Okuluna başlar. Fakat büyük bir hevesle gittiği bu okulda hayal kırıklığı yaşayacaktır:

“*Âdem baba zamanından kalma bir sürü öğretmen, bir sürü insan yıkıntısı, oraya sığınmış, devletin kesesinden geçimini sağlamaya çalışıyordu. İçlerinde bir iki genç öğretmen varsa da bunlar döküntüler arasında kaynayıp gidiyordu. Ben, oraya*

salt birkaç kuruş ekmek parası arkasında terleyip duracak zavallı bir öğretmen kırıntısı (!) olmak üzere değil, geleceğin büyük sanatçılarından biri olmak tutkusuyla yanıp tutuşarak gitmiştim. Öğretmen okulunu bir binek taşı olarak kullanmak kararındaydım. Oysa öğretmen okulu kendisi ayakta kalabilmek için benim, benim gibi birkaç yüz delikanlının sırtından tutunabilmek çabasıındaydı...

...Ne yazık ki bütün okul bir kültür ocağı olmaktan çok uzaktı. Yazdığım şiirler, yaptığım resimler büyük ilgi uyandırıyor da kişiliğim üzerinde gereken ilgiyi toplayacak güçte değildi” (Dinamo, 1980: 6).

1928 yılının yaz tatilinde öğretmenlerinden izin alarak İstanbul’a giden Hasan İzzettin, bir daha Sivas’a dönmemeye karar verir. Hedefinde İstanbul’daki Güzel Sanatlar Akademisine girmek ve edebiyat alanındaki tasarılarını geliştirmek için çalışmak vardır. Yükselmek isteyen her gence açık olan İstanbul’un nadide fırsatlarından yararlanmanın yolunu kendi çabasıyla bulacaktır. Fakat İstanbul’daki günleri onun istediği gibi geçmez. Genç adam, parası bittiğinde kendisine kalacak bir yer bulamadığı gibi, yiyecek bir dilim ekmeğe de muhtaç olur. Gündüz parklarda dolaşan, gece cami tuvaletlerinde yatan Hasan İzzettin, açlığın verdiği çaresizlikle zor günler yaşar. Büyük hayallerle geldiği İstanbul’da yapamayacağını anlayan genç adam, şehirden bir an önce ayrılmanın yollarını arar. Sonunda eski bir arkadaşının tanıştırdığı bir komiserin yardımıyla önce gemiyle Samsun’a, oradan da Sivas’a gider.

Aynı yıl *Servet-i Fünûn* dergisinde, Faruk Nafiz’in etkisinin görüldüğü, hece ölçüsüyle yazılmış bazı şiirleri yayımlanır. Özellikle Faruk Nafiz’in o günlerde herkes tarafından beğenilen aşk, hamaset ve gurbet şiirleri Hasan İzzettin’i de etkisi altına alır. Asım Bezirci bu şiirler için “*Fakat bunlar ne toplumcu idiler ne de özgür koşuğa yaslanıyorlardı*” diyecektir. (1993: 102). “Rüyalar Ülkesi” şiiri 2 Ağustos 1928’de, “Geçenler Kim” şiiri 6 Eylül 1928’de *Servet-i Fünûn*’un sayfaları arasında yer alır:

“Rüyalar Ülkesi”

“Gözlerimin önünde göl çalkanıyordu,

Mavi nur gözlerinde rüyalar yanıyordu.

Sedef sahillerinde kızıl oyalı güller

Bir yarası dinmeyen kalp gibi kanıyordu.

Ay düşmüş sularına şiirin heykeli gibi,
Hülya renkli kuğular suda yıkanıyor.
Baktım ince sandallar içinde beyaz çiftler
Saadetten bayılmış yorgun uzanıyordu.
Sordum: yarabbi bu ne? Bu şiirin cenneti mi?
Her şeye bir ilahi nur halkalanıyordu.
Uzaktan cevap verdi çiftlerin kahkahası:
Rüyalar ülkesi bu ruhun ne sanıyordu?”

Sivas Öğretmen Okuluna devam eden Hasan İzzettin, kendisini okumaya verip kalemını şiire yöneltir, öğretmenlerini kendine örnek almaya başlar. Öğretmen Okulu, onun için kişiliğini geliştirecek ve hedeflerine yön verecek bir üniversite olur. Okulda Ruşen Zeki Koca gibi Türk sol hareketi içinde yer almış ve Dr. Neşati gibi Türk devriminde etkin rol üstlenmiş öğretmenler vardır. Vehbi Cem Aşkun ve Şair Kâmuran Bozkır da Sivas’tadır. Öğretmen adayı Hasan İzzettin, yıllar sonra Çetin Yetkin’e okulunun siyasi yapısını anlatırken, okulda 1920’lerden itibaren sosyalizmi benimseyen bir grubun olduğunu, oraya gittiğinde o kişilerle sosyalist bir dergi olan *Adım*’ı çıkardıklarını, fakat dergi çalışmalarını iyi karşılamayan bazı kişilerin kendisini jurnallediğini söyler. O günlerde yaşadığı zor anlardan birini şöyle aktarır:

“Sivas Öğretmen Okulu’na müdür olarak yeni gelmiş olan Tatar Faik Bey, bütün öğretmenler gibi beni el üstünde tutuyordu. Bir gün beni yanına çağırarak kimi dergilerde tehlikeli şiirler yazdığım, bu yüzden polisçe ve Maarif Vekâletince kontrol altına alınmış olduğumdan söz ettikten sonra açık insanca öğütlerde bulunarak tehlike içinde bulunduğumu, kendimi korumam gerektiğini söylemişti. (...) Sivas’ta çıkan Adım dergisinde “Ehram-Piramit” şiiriyle Merzifon’da Çıkan “Ölüm ve İnsan” şiirim, az kalsın okuldan kovulmama yol açacaktı” (Yetkin, 1970: 102).

Nâzım Hikmet, 1929’da 835 *Satır* adlı şiir kitabıyla birçok şairi kendi zihin dünyasının sınırlarına çektiği gibi Hasan İzzettin’in de heceyi bırakıp toplumcu şiirler yazmasında etkili olur. Şair, hayali sevgililer için yazdığı aşk şiirlerini bırakıp toplumcu şiirlere yönelir. O, artık Nâzım Hikmet’in yolunda yürümeye koyulmuştur (Bezirci, 1993: 102). Yeni tarzda yazdığı şiirlerini *Resimli Ay*’a, Nâzım Hikmet’e

gönderen Hasan İzzettin, ondan aldığı cevaba çok sevinir. Nâzım, onun şiirlerini beğenir, başka şiirlerini de ona göndermesini ister. Hatta şiirleri yayımlayacağını da söyler. Hasan İzzettin'in Nâzım Hikmet'e gönderdiği şiir şöyledir:

“Vurunca başına ilham denilen viski
Kızıl meydanda milyonla kişiye
Megafonla şiir okuyan Mayakovski
Gibi rüzgâr
Açmış ağzını uluyor
Enginlere karşı
Kutsal ateşleri üfleyen ağızlar
Gibi haykırıyor
Uyuyan kinlere karşı.” (Timuroğlu, 1988: 16)

Şükran Kurdakul, Hasan İzzettin'in Nâzım Hikmet'i tanıdıktan sonraki değişimine dair düşüncelerini şu şekilde ifade eder:

“Bir süre Faruk Nafiz ve öteki hececi şairlerin beğeni çizgisinde gençlik duyarlıklarını işleyen Dinamo'nun, 1929'larda, Nâzım Hikmet'in yüksek sesle okunan şiirlerindeki kuruluş tekniklerini benimsediği görülür. İçerik yönünden de yeniliklere yol açan açık bir beğeni değişimidir bu. Şairin emekçilerle kendisi arasındaki yakınlıkların bilincine varması olayıdır. Nedir ki, şiirin yapısal zorunlulukları karşısında gereken iç öğeleri elde etme olanağına kavuşamamıştır henüz. Yüksek sesi uzaklarda aramaktadır. Daha önemlisi, dize, yadırganan sözcüklerden arınamamıştır” (Kurdakul, 1992: 135).

1930 yılında Sivas Öğretmen Okulu öğretmenlerinden Ruşen Zeki Koca ve Ahmet Şazi ile Belediye Doktoru Neşati'nin çıkardıkları *Adım* dergisinde Hasan İzzettin'in şiirleri de yayımlanır. Şairin şiir anlayışının değiştiği, heceyi bırakıp serbest ölçüyle yazmaya ve şiirlerini toplumsal fikirlerle bezemeye başladığı burada yayımlanan şiirlerinde iyiden iyiye hissedilir. Şair, “Firavun ve Ehram” şiiriyle birlikte ele aldığı konularda da değişikliğe gider:

“Hürriyet, demir kafeslere tıklımış
Bir aslan gibi kükrüyor, yırtınarak

Hürriyet,
Ey nazlı şerbet!
Yarın, kalmayacaksın dudaklarımızdan uzak
Sen bizimsin, değilsin kimsenin
Senin
İçin canımız
Kanımız
En taze anımız.
Helal!” (Dinamo, 1930: 13-17).

Hasan İzzettin’in *Adım* dergisinde şiirleri yayımlandığında birtakım çevreler *Adım* aleyhine çalışmalar yapmaya başlar. Vecihi Timuroğlu, Hasan İzzettin’in o günlerde içinde bulunduğu durumu şöyle açıklar:

“Sivas’ta bulunan Muhsin Adil ile Ahmet Kutsi Tecer, *Adım*’a karşı savaş açarlar. Bakanlığa ihbarlar başlar. Hasan İzzettin, öğretmen okulunda olduğu için onu da bakanlığa ihbar ederler. Bakanlık okul müdürüne Hasan İzzettin’in okuldan atılmasını resmi yazıyla bildirir. Felsefe Öğretmeni Sarı Ziya (Ziya Somar) bu oyunu bozar ve öğrencisini kurtarır” (Timuroğlu, 1 Kasım 1988).

Her şeye rağmen dergi çalışmalarına devam etmekten geri kalmayan Hasan İzzettin’in, Merzifon’da çıkan *Taşan* ve Samsun’da çıkan *Yürüyüş* dergilerinde de şiirleri yayımlanır (Asan, 2000: 37). Hasan İzzettin, Sivas Öğretmen Okulundan mezun olduğu 1931 yılında, okul arkadaşlarından Vehbi Cem ve Mehmet Cevdet ile birlikte *Atsız Kitap*’ı çıkarır. *Atsız Kitap*’ta Dinamo’nun gençlik günlerinin şiirleri yer alırken, değişen düşüncelerinin izleri de görülmeye başlar.

Atsız Kitap çıktığında Nurullah Ataç 4 Ağustos 1931 tarihli *Milliyet*’te, Peyami Safa da 5 Ağustos 1931 tarihli *Son Posta*’da kitap için olumlu değerlendirmede bulunurlar. Peyami Safa, eseri zihnî olarak demokrat ve temayül olarak sosyalist bulurken, fikirleriyle ve yazılarıyla şeklen inkılapçı görünmek isteyen yazarların gerçekte romantik olduklarını söyler:

“Bütün şeniyetleri kendi "ene"lerinin tamamile enfüsi mihrakından görüyorlar ve cemiyet namına kopardıkları çığlıklar, ferdi iştihaklarının ifadesinden

başka bir şey değildir. Bütün bu şekil kargaşalığı ve ideoloji buhranı arasında güzel satırlara tesadüf mümkün oluyor. Hasan İzzettin Beyin "Deniz Feneri" şiiri en mes'ut parçalarından biridir. Hayal itibarile bazı orijinalitelerini ve zenginliğini inkâr etmek kabil olmayan bu kitap karşısında üç müellifinden ümidimizi bedbin değiliz" (1931:3). Genç şair, şiirleri hakkındaki yapıcı eleştirilerden memnun kalır.

1.3. MEMURİYET HAYATI

1931 yılında Sivas Öğretmen Okulundan mezun olan Hasan İzzettin, ilk görev yeri olarak Malatya iline gönderilir ve ardından Adıyaman'a atanır. Adıyaman'da 1932-1933 yıllarında iki yıl ilkokul öğretmenliği yapan (Dinamo, 2013: 83) Hasan İzzettin, daha sonra sınavlarını kazandığı Gazi Eğitim Enstitüsü Resim-İş bölümünde okumak üzere Ankara'ya gider.

1.4. ANKARA YILLARI VE ÜNİVERSİTE HAYATI

Ankara'da üniversiteye başlayan Hasan İzzettin, hayatının önemli bir evresine gelmiş durumdadır. Yeni çevre, yeni insanlar hayatının seyrini kim bilir nasıl değiştirecek, geleceğini nasıl şekillendirecektir?

Enstitünün ilk yıllarında genç adam, *Werther* çevirisini bitirmiş, *Faust* çevirisine başlamıştır. Kendisini Faust gibi görmektedir. Yükselme isteğinin ve dünyayı yeniden inşa etme hayalinin yoğunluğu içerisinde. Gençliğinin verdiği coşkuyla her şeye kafa tutan duyguları onu sel gibi alıp götürmektedir.

Okul müdürünün Hasan Ali Yücel olduğunu söyleyen Hasan İzzettin, onun yazdığı bütün yazı ve şiirleri, yaptığı çevirileri beğenerek okumuştur. Ancak okula başladığı ilk günlerde, bütün öğrencilerin yürüyüş için hazır beklediği bir sırada, Hasan Ali Yücel'in genç adama ters bir söz söylemesi ve Hasan İzzettin'in de ona aynı tarzda cevap vermesi, aralarında bir soğukluğa neden olur.

Hasan İzzettin, okul yıllarında çeşitli aktivitelere katılır; özel günlerde şiirler okur, tiyatro gösterileri düzenler ve öğrenci dergisi çıkarır. Tüm bu faaliyetleri yaparken Hasan İzzettin'in önüne okul yöneticileri tarafından sürekli engeller konur.

Bir gün Hasan Ali Yücel, düzenleyecekleri bir etkinlikte genç adamın okuyacağı şiirde geçen "burjuva" kelimesine takılır. Türkiye'de burjuva bulunmadığını söyleyen müdür, başka zararlı bir şey içermediğini görünce şiirin okunmasına izin verir. Bir başka gün Şube Şefi İsmail Hakkı Tonguç, arkadaşlarıyla dergi çıkarmak isteyen Hasan İzzettin'i yanına çağırarak ona hazırladığı dergiyi iptal etmesini, yakında bütün şube adına bir dergi çıkarılacağını, o dergide istediği gibi yazabileceğini söyler. Genç adama bir uyarı da yeni müdür Halit Ziya'dan gelir. Halit Ziya, Hasan İzzettin'in Sivas Öğretmen Okulunda yazdığı ve Adıyaman'da öğretmen arkadaşlarıyla oynadığı "Kubilay" adlı oyunun gösterim için hazırlanmasına onay vermez, oyunu oynatmayacağını söyler (Dinamo, Nisan 1977).

Ankara, Hasan İzzettin'in geniş bir çevre edindiği, edebî faaliyetlerde bulunduğu ve yeni insanlarla tanıştığı bir şehir olmuştur. Şair, burada tanıştığı kişilerden kendisini etkileyenlerin Sabahattin Ali ve Emin Türk Eliçin olduğunu söyler:

"Ankara'da, Gazi Eğitim Enstitüsü'nde bulunduğum sürece benim için en ilginç, en sempatik tip Sabahattin Ali olmuştu. Bu sevgimin bir yanını da Emin Türk Eliçin besliyordu. Ancak, sıcak sanatçı kimliğiyle Sabahattin Ali bana daha yakındı. Atatürk'ü yeren bir şiiri dolayısıyla hapse düşüp, Sinop hapisanesinde demlendirilen, oradan da bir parça deha yükü alan bu büyük çaplı genç adam, yine Atatürk tarafından affedilerek bir iş aramak üzere Ankara'ya geldiğinde o zaman yetmiş beş bin kişi nüfusu olan kentin sokaklarıyla birlikte sık sık da bizim okulun yollarını eskitiyordu. Bizim öğretmenlerin kimileri, İstanbul Öğretmen Okulu'ndan onun tanıdıklarıydı. Bu ziyaretlerden birinde okula daha sık gelip öğretmenlerimizden kimileriyle, ayrıca benimle tanışmış olan Emin Türk Eliçin bir gün ikimizi tanıştırdı. Sabahattin yıllardır beni gıyaben tanımakta olduğunu, Nazım'dan işittiğini söyledi. Hemen koluma girdi. Üçümüz Gazi Eğitim Enstitüsü'nün geniş bahçesinde volta atarak bir mahpushane gezisi yaptık. Atatürk

Sabahattin'in kendisine karşı yazmış olduğu politik yergide hiç de öldürücü bir çekirdek görmediğinden, onun işe alınması için de yeşil ışık yakmakta direnmemiştir. Ancak, Atatürk, Sabahattin'in arkasını bıraktığı halde o zamanki faşizan Halk Partili yöneticiler, onu şiddetle izlemişlerse de paşanın sağlığında ona bir şey yapmak yürekliliğini gösterememişlerdi” (Dinamo, Şubat 1978: 20).

Hasan İzzettin; Sabahattin Ali ve Emin Türk Eliçin ile görüşmeye devam ederken, düşüncelerinden dolayı öğretmenlikten atılan bu iki arkadaşının akıbetinin kendi başına da gelebileceğinden endişelidir. Bu endişesini şöyle ifade eder:

“...Çabucak yakın dost olduk. Nazım'ın en yakın dostları olarak (ben Nazım'ın 1930'dan beri tanıdığı giyabi dostuydum) sık sık görüşüp konuşuyorduk. Onların ikisi de öğretmenliklerini yitirmişti. Ben de o yol üzerindeydim. Eli kulağındaydı. Bunu derinden seziyordum. Nâzım Hikmet, içeri düşmüştü. Almanya 'da faşizm dev adımlarıyla ilerliyordu. Türkiye'de bürokrasi, yine de devrimci düşüncelerinden dolayı işini yitiren aydınlara patriyarkal bir yönetimin sevecenliğiyle davranıyor, onların zekâlarından yararlanmanın gerektiğine inanıyordu. Bu düşünce Atatürk'ün varlığından geliyordu” (Dinamo, 1977: 28).

1935 yılında son sınıfta olan Hasan İzzettin, enstitüyü bitirme sınavlarını vermek üzeredir. Kendisine “Türk Köylüsü” konulu bir bitirme tezi seçer. Bu arada sol bir çevre edinmiş ve toplumcu şiirler yazmaya başlamıştır. Şiirleri yüzünden polisin dikkatini çektiğinin farkında değildir. Hocalarının uyarılarını da göz ardı eder. Bir gün Hasan Basri, Ruşen Zeki'nin Sivas Lisesinden Ulvi adında bir öğrencisini getirip onunla tanıştırır. Bu kişi ileriki zamanlarda onun başına dert açacak olan provokatör Ulvi'dir. Genç adam, hayatının dönüm noktası olan o günleri anılarında şöyle anlatır:

“... Ben Sivas Öğretmen Okulu'ndan bu yana, lisenin eski öğretmenlerinden ve Sivas bölgesinin de en eski sosyalisti Ruşen Zeki ile ilişkideydim. Ben Sivas Öğretmen Okulu'ndan çıkıp, Malatya emrine verildikten sonra, Sivas'ta bölgesel bir sosyalist kongre yapıldı. İşte ben, Gazi Eğitim Enstitüsü'ne girdiğimde bu örgütün

üyeyi idim. Ancak, bu örgüt hiçbir yana bağlanmamıştı. Kongreyi de toplayanlar da genellikle düşün adamı ve öğretmen olduğundan Nâzım Hikmet'e bağlanmaya karar vermişlerdi. Ruşen Zeki, Nâzım Hikmet'le buluşmak üzere İstanbul'a gitmiş, orada buluşmuşlar ve Sivas'a dönerken Ankara'ya uğramıştı. Hemen geldiği akşam beni de çağırması, büyük şairle yapmış olduğu tarihsel görüşmeyi anlatmıştı” (Dinamo, 1989: 18-19).

Bir gün Hasan İzzettin'in yanına gelen Ruşen Zeki, ona Nâzım Hikmet ile görüştüğünü söyler. Görüşmelerinde Suriye'de bir dergi çıkarılmasını ve derginin Türkiye'ye gizli yollarla sokularak gereken yerlere dağıtılmasını kararlaştırmışlardır. Nâzım Hikmet, Ruşen Zeki'ye, derginin Orta Anadolu ayağı çalışmaları için Hasan İzzettin'e güvendiğini, onun dergiler için haber toplayarak merkeze göndermesinin isabetli olacağını söylemiştir. Haber için elde edilen bilgiler görünmez mürekkep ile yazılacaktır. Ruşen Zeki, Nâzım ile konuşmasını anlattıktan sonra cebinden iki tane ilaç şişesi çıkararak Hasan İzzettin'e verir. Şişenin biri görünmez yazıyı yazmak, diğeri de görünmez yazıyı meydana çıkarmak için kullanılacaktır. Aldıkları karara göre Hasan İzzettin haberleşme örgütünün başında bulunacak, dağıtım şebekesini de Ulvi yönetecektir. O günden sonra Hasan İzzettin, polisin ne derece korkunç olduğunu bildiğinden geceleri kara düşler gördüğünü, haber toplamanın casuslukla karıştırılabileceğini düşünerek terler döktüğünü ve bitirme tezi için köylere gitmekten çekindiğini söyler.

Bir gün Ulvi, Hasan İzzettin'in yanına gelip dergilerin ne zaman çıkacağını sorar ve *“Daha hızlı bir şeyler yapmalıyız,”* diyerek sabırsızca davranır. Ardından *“Siz, aydınlar salt aşk şiiri yazarsınız, biz işçilerse, atölyelerde aç aç kahrolur gideriz. Bir an önce ihtilalin patlaması gerekir. Yoksa bu hükümet böyle, işçileri, köylüleri ezmekte sürüp giderse bir zaman sonra ülkenin dağı taşı aç insanların kemikleriyle ağaracaktır. Sen okulu bitirmek üzeresin, birkaç ay sonra çekip gideceksin. Örgüt de elbette, dağılıp gidecek. Bak, aylardır bekliyoruz, İstanbul'dan hiç haber yok. Bize güç verecek hiçbir şey yapmıyorlar. Bence biz, şu elimizdeki arkadaşlarla Ankara'da bir şeyler yapıp Ankara'nın göbeğinde bomba gibi patlayalım. Ezilen Türk işçisini biraz olsun canlandıralım. Kendileri için çalışanların*

bulunduğunu görerek biraz kendilerine gelsinler” (Dinamo, Nisan 1977: 1, 30) sözleriyle genç adamın bir an önce eyleme geçmesini ister.

En ateşli devrimci gibi konuşan Ulvi’nin sözlerine uyan Hasan İzzettin, kendisinden istenenlerin toplum yararına olacağını düşünerek illegal bir dergi çıkarmaya ve bildiri yazmaya karar verir. *Internationale Literatur* dergisinden çeviriler yapar, işçi sınıfının o anki durumu üzerine haberler yazar. Yazıları da arkadaşı Kâmuran Bozkır, bir devlet kuruluşunun daktilosunda gizlice yazmaya başlar. Oysa çıkarılacak dergiden ne Nâzım’ın ne de Ruşen Zeki’nin haberi vardır. Nâzım Hikmet, her zaman bildiri olayına karşı çıkar; bildirileri, kişileri polisin ağına düşüren bir tuzak olarak görür, hatta yurt içinde illegal dergi ve gazete basımını da onaylamazmış. Ona göre yazıları yurt dışında basıp ülkeye getirmek en iyi seçenekmiş.

Nâzım Hikmet’in bu düşüncelerinden Hasan İzzettin’in haberi yoktur. Sürekli Hasan İzzettin’in çevresinde dolanan Ulvi, onu birçok kişiyle tanıştıtır. Bunlardan biri de Muzaffer Erkan’dır. Muzaffer Erkan, Genel Kurmay Başkanlığından bir generalin sekreteri olup yazıları teksir etmekten sorumludur. Bir başka gün yine Ulvi’nin tanıştırdığı bir kişi, Hasan İzzettin’e, Nâzım’ın yanından geldiğini, ona selam getirdiğini, eğer Nâzım’a bir haber göndermek istiyorsa haberi götürebileceğini söyler. Ayrıca adam Dinamo’ya Nâzım Hikmet’in “*Hasan İzzettin’e çok selam söyle, dergiyi çıkarmaya çalışsın. Başmakalesini de ben yazacağım. Benim yazım gelmeden dergiyi çıkarmasın*” dediğini iletir. Ankara Valisi Nevzat Tandoğan ile Polis Müdürü Salih Kılıç’ın adamı olan Ulvi’nin ve arkadaşlarının kurduğu tuzağı göremeyen Hasan İzzettin, “*Ey Türk İşçisi ve Köylüsü Teşkilatlan*” sloganını yazar ve baskıya verir. Yazılan bildirileri almak için hipodroma giden genç adam, Muzaffer Erkan’dan bildirileri aldığı anda aniden çevresini saran polisleri görünce ne yapacağını bilemez. Bu olay, Hasan İzzettin’in ve arkadaşlarının dört yıl (1935-1939) hapis yatmasına neden olur (30).

Dinamo, anılarında ve kendisiyle yapılan görüşmelerde ceza almasının sebebinin yazdığı bildiri olmadığını, tutuklanmasına aramalarda dolabında bulunan

“Tren” şiirinin neden olduğunu belirtir. Şiirin, dönemin başbakanı İnönü’nün demiryolları projesine karşı yazıldığı söylemiyle genç adamlar tevkif edilmiştir. Dinamo eğer “Tren” şiiri ele geçmeseydi kendisinin ve arkadaşlarının sadece altı ay hapiste kalacaklarını belirtir (Yetkin, 1970: 102-103)³.

Sanatçı, anılarında, davaya bakan hâkimin, davadan sonra çevresindekilere, “Bugün çok üzgünüm. Yukarıdan gelen bir emirle dört gence çok ceza vermek zorunda kaldım. Oysa bana kalsaydı, cezaları en çok altışar aydı” (Dinamo, 1989: 21) diyerek, verdiği cezanın çok fazla olduğunu itiraf ettiğini söyler.

Dinamo ve arkadaşlarının tutuklanmasıyla yer yerinden oynar. Devrin Valisi Nevzat Tandoğan, onu ve bir arkadaşını yanına çağırır. Ağzını açıp gözünü yuman Vali, onları sövgü yağmurlarına tutar. Dinamo, Vali’nin söylediklerini şu sözlerle aktarır: “Size oturduğum bu koltuğu mücadelesiz vereceğimi mi sanıyorsun? diye sordu. Neden bizim gibi normal politika yollarından yükselmek istemiyorsunuz da böyle dikenli, yalçın ve çapraşık yollar seçiyorsunuz? sizler komünizm rejimini getirmek istiyorsanız, endişelenmeyin. İhtiyaç olduğunda bu rejimi ülkeye biz getiririz, Gazi Mustafa Kemal getirir”. Bu sözlerin ardından Vali, odada oturan otuz kırk yaşlarındaki adama, “Kırın bunların bellerini,” diyecektir. Ankara Emniyet Müdürü olan bu genç adam, “Kıracağız bellerini,” diyerek sözünü tutar (Seyda, 1970: 178).

Dinamo, Ankara Cezaevi’nde dört yıl kalır. Bu süreçte şair, hapishaneyi de kendisi için bir üniversiteye dönüştürür. Umudunu yitirmeyen, yaşam sevincini kaybetmeyen Dinamo, “Eğer insanın içi aydınlıksa hapishane karanlığında yaşamak güneşli olacaktır,” (Dinamo, 1974: 85) düşüncesiyle hiç durmadan edebî çalışmalarda bulunur. Bir yandan okuduğu kitaplar bir yandan da yazdığı şiirlerle

³ Bu mahkûmiyet kararı verildiğinde Dinamo şu şiiri yazar:

“Son duruşmamızda bugün oldu bitti.
On yediden on üçü berat edip gitti.
Kaldık dört arkadaş baş başa
Ağırlığı altında dört yılın,
Aldırış etmez olduk ekmeğe aş.
.....”

sanatını şekillendirir. Almanca, Fransızca, İngilizce, Latince ve Rusça öğrenmeye çalışır. Artık boşa geçirecek vakti yoktur. Şair, çalışmalarının meyvesini, kız kardeşinin yardımıyla İstanbul’da yayımlanan *Deniz Feneri* (1937) adlı şiir kitabıyla alır. Nurullah Ataç bu kitabı da öven yazılar yazar. Genç sanatçıların da iyi eserler verebileceğini düşünen Ataç, bu fikrini savunan bir yazısında Dinamo’ndan da bahseder:

“... Ben ise ne yalan söyleyeyim yeni şairlerimiz arasında- gerek hece vezni ile gerek serbest nazımla yazanlar arasında- eskilerden üstün şairler bulunduğu kaniim. H.İ. Dinamo’nun *Deniz Feneri* adlı kitabını-bir gencin elinde görülmesi tabii olan kusurlarına rağmen- eski divanlarımızın çoğuna, belki de hepsine tercih ederim” (Ataç, 13 Ağustos 1937: 2). Bununla birlikte Ataç, Hasan İzzettin’in kendisine yolladığı çoban şiirlerinin birkaç tanesini Hilmi Ziya Ülken’in *İnsan* dergisinde yayımlatır.

1938 senesinin yaz aylarında, “Yüzellilikler” adı verilen kişiler, Atatürk’ün direktifleriyle çıkarılacak olan af yasasından yararlanacaktır. Cezasının bitmesine bir yıl kalan Dinamo, Cezaevi Savcısı’nın Yüzelliliklerle birlikte bütün siyasi suçluların da affedileceğini ve onların da tahliye için hazırlanmalarını söylemesi üzerine umutla tahliyesini beklemeye başlar. Aynı tarihlerde Nâzım Hikmet, Harbiyeli gençlerle bir devrim örgütü kurma suçuyla yakalanıp hapse atılmıştır. Nâzım Hikmet ve arkadaşlarının durumlarındaki belirsizliği merak eden Hasan İzzettin, bu merakını otobiyografik romanı olan *Musa’nın Mapusanesi*’nde Musa’nın ağzından dile getirir:

“Demek oluyor ki Yüzelliliklerin affına biz de girersek Nâzım Hikmet’le arkadaşlarının da girmesi gerekiyor. Ama nasıl olur? Yetkililer bütün hışımlarıyla çullanmışlar onun üzerine. Bu durumda onu salıverirler mi hiç? Kim bilir: Nâzım Hikmet’le öbür çocukları affın dışında tutmak isterlerse bizim af işi de suya düşebilir. Ne yapalım, şurda kala kala bir yılımız kaldı. Yatarız” (Dinamo, 1974: 200).

Meclisin kabul ettiği Af Kanunu⁴ *Resmî Gazete*'de ilan edildiği hâlde Ankara Cezaevi'nde tahliyelere dair herhangi bir çalışmanın olmadığını gören Dinamo ve arkadaşlarının tedirginlikleri artmaya başlar. Uzun bir süre bekledikleri hâlde siyasi suçluları kapsayan tahliye kararı bir türlü çıkmaz.

O günlerde Nâzım Hikmet'in Harbiye Okulu davası sonuçlanır. Mahkeme, *"29 Mart 1938'de Nâzım Hikmet'in on beş yıl ağır hapsine ve ölünceye değin kamu hizmetlerinden yoksun bırakılmasına karar verir"* (Bezirci, 1994: 42).

Tarihler 13 Haziran 1938'i gösterirken Ulus'taki Merkez Komutanlığı Askerî Cezaevi'nden Cebeci'deki Ankara (Sivil) Cezaevi'ne gönderilen Nâzım Hikmet, Dinamo'nun kaldığı koğuşa verilir. 1930 yılından beri mektuplaştığı Nâzım Hikmet'i karşısında gören Dinamo çok sevinir. Artık onunla bol bol konuşacak, voltalar atacak; ona kafasındaki bir sürü soruyu sorabilecektir. İki kader arkadaşının konuşmaları sanat, roman ve şiir üzerine olur. Romanlarını, şiirlerini ve oyunlarını Dinamo'ya okuyan Nâzım Hikmet, Dinamo'nun şiirine ve romanlarına dair uyarılarda bulunarak yorumlar yapar: *"Üstadım, dedi, ben mapusanede yazdığım şiirleri hiç beğenmem. Kansız, cansız cılız oluyorlar. Ben şiirlerimi dışarda, sokakta, caddede yürürken düşünüp yazmağa alışmışım. Şiirlerimden adımlarımın sesi gelmelidir. Burda yazdıklarımında bu ritm yok. Senin şiirlerinde de böyle bir kansızlık göze çarpıyor. Resimli Ay'da çalışırken bana gönderdiğin şiirlerle Deniz Feneri adlı şiir kitabında, Atsız Kitap'da yayımladığın şiirler daha gürbüzdü. Sana şunu da söyleyeyim ki şiirinin çok sağlam, parlak, renkli bir kumaşı var. Zamanla bundan çok iyi şiirler çıkaracağını umuyorum. Bu herkese vergi bir 'talent' değildir. Romanların daha gerçekçi bir güç taşıyor"* (Dinamo, 1974: 230).

Bir süre sonra Ankara Cezaevi'nden alınıp İstanbul'daki Sultan Ahmet Cezaevi'ne, oradan da Silivri karşısında demirlenmiş bulunan Erkin Zırlısına götürülen Nâzım Hikmet, hapisneden ayrılmadan önce Dinamo'ya bazı öğütlerde bulunur:

⁴ Yüzellilikleri kapsayan Yasa, 29 Mayıs 1938'de Meclis'te kabul edilerek 16 Temmuz 1938'de *Resmî Gazete*'de ilan edilir.

“Kendini çok afişe etmeden yaz yoksa benim kadar da dayanamaz, çok çabuk harcanırsın. Faşizm bütün öncü güçleriyle Türkiye’ye sızmağa başladı. Şimdi her kara politikacı kendini bir Hitler ya da Mussolini gibi görüyor. Faşizmin en tehlikeli yanı, disiplinli güçlere sızmış olmasıdır. Mapusanelerde çürümekle sanat yapılmaz. Evet, insan kahraman olur, ama sanatçı olmak için zaman ve ortam bulamaz. Bütün yırtıcı kuşlar, gözlerin bir köşede gizli-gizli karaladığın birkaç zavallı şiirciğe dikmiştir. Onu eline geçirip ateşe atarsa dünya sanki güllük gülistanlık olacaktır. Hür olmayan şair, şiirin cennetine düşse bile, bunları toplayıp yurttaşlarına, dünyadaşlarına sunamaz. İstanbul’da Kemal Tahir’le çalışırsınız. (Kemal Tahir’in de bu sırada aynı davadan içeri atıldığını bilmiyordu.)” (214).

Ankara Cezaevi’nde dört yılını dolduran Dinamo, 24 Nisan 1935’te girdiği hapisane kapısından 24 Nisan 1939’da çıkarken hayatın onun için hangi sürprizleri hazırladığını bilememektedir. Genç adam hemen Adana’da yaşayan ablasının yanına gider. Yaptığı tren yolculuğunda bavulunu kaybeder. Bu bavulda, Tolstoy’un *Savaş ve Barış*’ı örnek alınarak yazılmış on ciltlik *Savaş ve Açlar*⁵ romanının ilk ciltleri; *Kaldırım Mühendisi*⁶, *Kızılırmak Donjuanı*, *Tahiregiller* ve *Simavneli Bedrettin* isimli romanları; *Mapusane Şiirleri*’nden bazıları ile *İdiller* ve *Egloglar* bulunmaktadır.

1.5. İSTANBUL YILLARI

Adana’da üç ay kaldıktan sonra İstanbul’a giden Dinamo, kız kardeşi Lütfiye’nin yardımıyla Beyoğlu’nda bir bekâr odası tutarak oraya yerleşir. Genç adam, sabıkalı olduğu için öğretmenlik yapamayacağı gibi, herhangi bir resmî kurumda devlet memurluğu görevinde de bulunamayacaktır. O da geçimini edebiyat dünyasında sağlamak için arayışlara girer. “Çeviriler yapabilirim, gazetelere ve dergilere şiirler yazabilirim,” düşüncesiyle, ilk olarak, kendisini gıyabında tanıyan Nurullah Ataç’a durumunu bildiren bir mektup yazar. Dinamo, mektubunda Babiâli’de çalışmak için Ataç’tan yardım istemektedir. Nurullah Ataç’ın, mektubuna cevap vermesi üzerine Dinamo, onunla *Akşam Gazetesi*’nde buluşur.

⁵ Sonradan yazdığı *Savaş ve Açlar*, o taslaktan aklında kalanlardır.

⁶ Bu kitap *Açlık* adıyla yayımlanır.

1.5.1. Edebî Çevrelerle Tanışma

Nurullah Ataç, kendisinden yardım isteyen Dinamo'yu bazı gazetecilerle tanıştırır. Ataç'ın tanıştırdığı gazetecilerden biri de *Tan* gazetesi yazarlarından Mehmet Zekeriya Sertel'dir. Nurullah Ataç'ın Dinamo'yu tanıştıırken “*Hasan İzzettin Dinamo, Nâzım'ın arkadaşlarından*” (Dinamo, 1984: 9) demesi, Mehmet Zekeriya'nın ilgisini çekmez. Dinamo bu durumu, “*Mehmet Zekeriya, Nâzım Hikmet'in arkadaşı denen genç adamı gazetesine alıp da başını belaya sokmak istemedi,*” diye yorumlar.

Nurullah Ataç, Dinamo'yu Büyükkada'daki evine davet eder. Davete icabet eden Dinamo, sohbetleri boyunca Ataç'la dönemin edebiyatı üzerine fikir alışverişinde bulunur. Bir ara Nurullah Ataç, Dinamo'ya, içinde Orhan Veli'nin şiirlerinin olduğu bir defter vererek buradaki şiirleri okumasını, şiirler hakkındaki düşüncelerini onunla paylaşmasını ister. Dinamo, defteri okuduktan sonra Orhan Veli hakkında şu düşüncelere kapılır: “*Karşımda şiirle oyun oynayan bir genç şair buldum. Bunlar, küçük burjuva şairlerine özgü, şairanelikten uzak, pasif gerçekçilik, mizah, alay havası içinde oynayan şeylerdi. Yeni bir söyleyiş içinde oldukları su götürmezdi*” (Dinamo, 1984: 12). Ardından da Ataç'a “*Dört yıl hapiste yatıp çıkmış birine bu şiirler bir şey anlatmıyor,*” diyerek düşüncesini ifade eder.

Sohbetleri esnasında Nurullah Ataç, Dinamo'yu dostane bir şekilde uyararak onun soyadını değiştirmesini, yoksa soyadından dolayı başının beladan kurtulamayacağını söyler. Dinamo, soy ismini 1934'te almıştır. Ataç'a, 1936 yılında bir dil bilgininin “dinamo” sözcüğünün öz Türkçe bir sözcük olduğunu Güneş Dil Teorisi'ne göre kanıtladığını, kendisinin de dinamik varlığından hoşlandığı için bu sözcüğü soyadı olarak aldığını açıklar (14). Nurullah Ataç'ın Ankara'ya taşınmasıyla iki arkadaş bir daha görüşmemiştir.

Dinamo, edebiyat dünyasına girme çabaları devam ederken, mekânların kişiler arası ilişkilerde etkili olduğunu düşündüğünden Küllük kahvehanesine sık sık uğramaya başlar. Dönemin ünlü kişileri, yayımcıları, ressamı, yazarları ve şairleri Küllük kahvesine müdavim olmuştur.

İkiye ayrılan Küllük'ün ön tarafında Mehmet Kaplan, Mustafa Şekip Tunç, Enver Ziya Karal, Zahir Sıtkı Güvenli, Nurullah Ataç, İbnülemin Mahmut Kemal İnal, Ahmet Hamdi Tanpınar, Ali Nihat Tarlan, Peyami Safa, Hilmi Ziya Ülken, Vecdi Bürün, Sabri Esat Siyavuşgil; arka tarafında ise Arif Dino, Âsaf Hâlet Çelebi, Rıfat Ilgaz, Yahya Kemal, Bedri Rahmi Eyüboğlu, Hüsametdin Bozok, Suat Derviş, Ömer Faruk Toprak, Oktay Akbal, Hasan Tanrıkut, Neriman Hikmet, Orhan Veli, Cahit Sıtkı Tarancı, Nuri İyem, A. Kadir, Abdülbaki Gölpınarlı, Suat Derviş (Sudi, 2004: 33) gibi sanatçılar oturmaktadır.

Dinamo, devrin ünlü şairi Yahya Kemal ile ilk kez Küllük'te karşılaşır. Bir gün Küllük'e giden Dinamo, Nurullah Ataç'ın Yahya Kemal ile oturduğunu görür ve yanlarına gider. Ataç, onları tanıştırır. Yahya Kemal, onun yazdığı “Mihrabat'ta Bir Gezinti” şiirini okumuştur ve şiiri çok beğendiğini söylemiştir.

Yahya Kemal'in doğa güzelliklerini anlatan lirik şiirleri ile yitik aşkları söyleyişi Hasan İzzettin'in hoşuna gitse de onu “*en büyük burjuva şiir ustası.*” (Dinamo, 1984: 81) olarak tanımlamasını engellemez.

1939 yılının yazında İstanbul'da bulunan Dinamo, Divan Yolu'ndan çıkarken Gazi Eğitim'den arkadaşı Ekrem ile karşılaşır. Öğretmen olan Ekrem, onu çalıştığı okula götürür. Orada Dinamo'yu Hasan Tanrıkut ile tanıştırır. Hilmi Ziya'nın öğrencisi olan Hasan Tanrıkut, Dinamo'ya *Yeni İnsanlık* adlı dergiyi çıkarmak için çalışmalar yaptığını ve isterse dergide onun da yazabileceğini söyler. Dinamo, Tanrıkut ile Beyoğlu'na doğru giderken karşılına çıkan Hilmi Ziya Ülken, onları Suavi Koçer ve Avni Atasoy ile tanıştırır. Ayaküstü yapılan sohbetten sonra herkes tek tek ayrılırken Suavi ile yalnız kalan Dinamo, onunla birlikte edebiyatçıların, şairlerin takıldığı Viyana kahvesine gider. Sohbet konuları genelde Deniz Feneri ve Abidin Dino üzerine olur. O esnada kahvehaneye gelen Şevket Rado ve Ahmet Muhip Dıranas, Dinamo'nun tanıştırıldığı edebiyatçılardandır.

Dinamo, uzun bir aradan sonra dergi faaliyetleriyle kendisini göstermeye başlar. Hasan Tanrıkut'un 1940 Şubat'ında çıkardığı *Yeni İnsanlık*'ta şiirler yazar. *İlyada* çevirisi de burada ek olarak yayımlanır. Aynı tarihlerde Hasan Tanrıkut'un

çıkardığı *Hamle* dergisinde de Dinamo'nun şiirleri yer alır. Fakat *Hamle*'nin ömrü kısa sürer, beş sayı çıktıktan sonra dergi kapanır.

Dinamo'nun edebiyat çevresi yeni tanıştığı şairlerle ve yazarlarla genişledikçe genişler. Mistik bir duyuş tarzı içeren şiirleriyle Asaf Hâlet Çelebi; bir şiirin, bir sanat eserinin toplumcu bir amacı olabileceğine inanmayan Sabahattin Kudret Aksal; yaşayışa karşı bir ürkekliği, bir güvensizliği olan Cahit Külebi; insanda efendi bir adam izlenimi bırakan Ziya Osman Saba; Nâzım Hikmet'in sırlarını bildiğini söyleyen Sabri Esat Siyavuşgil ve Dinamo ile birkaç kez tanışmış olsa da onu devamlı unutan Yaşar Nabi, Dinamo'nun tanıştığı diğer edebî şahsiyetler olur (34-43).

Hasan İzzettin Dinamo, *Yeni İnsanlık*'ta yazmaya devam ederken yazıları polisin ve edebiyatçıların dikkatini çeker. Hasan Tanrıkut da dergiye yapılan olumsuz eleştirilerden etkilenir. Dinamo'ya derginin solcu dergisi olmadığını, yazılarını bunu göz önünde bulundurarak yazmazsa dergiden ayrılması gerekeceğini dolaylı ifadelerle anlatır. Dönemin baskıcı rejiminden dolayı siyasete dokunmaktan çekinen Dinamo çaresiz kalmıştır. Bütün şairlerin, yazarların ya hapiste olduğu ya da bir yerlerde saklandığı o günlerde hiçbir yere gidemeyeceğinin farkındadır. Dönemin şartlarının istediği sayıda eser vermesini engellediğini belirten Dinamo, *“hiç olmazsa birkaç gün gönlümü burda eğlendirmem gerekiyordu. Bu yayın organını bırakıp gitmek, beni büsbütün yalnızlığa düşürebilirdi”* diyerek dergide kalma gerekçesini açıklar (40- 41).

Aynı yıllarda Fahir Önger'in çıkardığı *Sokak* adlı derginin ilk sayısında Sabahattin Kudret'in, Cahit Külebi'nin ve Behçet Necatigil'in şiirlerinin yanı sıra Dinamo'nun da bir şiiri yayımlanır. Kısa bir ömrü olan bu dergi iki sayı sonra kapanır. Hasan Tanrıkut, Dinamo'yu bir gün çalıştığı okula götürür, orada şair bir öğrencisiyle tanıştır. Öğrencinin adı Arif'tir. (Arif Barikat) Arif'in serbest tarzda yazdığı şiirlerini Yahya Kemal'in etkisiyle eskimiş hayaller üzerine kurduğunu düşünen Dinamo, o an için *“Çocukta henüz bir şey yok”* dese de onun yetenek ışıltıları yansıttığı kanaatindedir (45).

Dinamo'nun yolu ikinci kez *Servet-i Fünun*'a düştüğünde dergiyi Halit Fahri yönetiyorsa da işleyişi oğlu Gavsi Ozansoy yürütmektedir. Dergiyi canlandırmak için neler yapılabileceğini görüşmek üzere bir araya gelen Gavsi Ozansoy, Cavit Yamaç, Rıfat Ilgaz ve Dinamo, suya sabuna dokunmayan yazılar ve şiirler yazmaya karar verirler. Böylece Dinamo da doğa ile insan arasında gidip gelen şiirler kaleme alıp bunları *Uyanış Servet-i Fünun*'da yayımlamış olur.

Servet-i Fünun dergisi, Dinamo'nun etrafındaki sanatçıların artmasını sağlar. Gerçekçi hikâyeler yazan Cavit Yamaç, zengin bir mizahi dile sahip olan Türkçe öğretmeni Rıfat Ilgaz, ufacık ve esprili şiirler yazmaktan zevk alan genç şair Orhan Murat Arıburnu, düzyazı biçiminde dizelerle uzun şiirler yazan İlhan Berk, Dinamo'nun bu derginin çatısı altında bir araya geldiği sanatçı arkadaşları olur.

İkinci Dünya Savaşı'nın rüzgârları Türkiye'de de eserken Dinamo'nun çevresinde onu izlemesi için gönderilen adamlar eksik olmaz. Etrafındaki tehlikenin farkında olan Dinamo, şiirlerinde zamanın şairleri gibi kırlardaki nergislerden, papatyalardan ve yaban güllerinden bahseder. Hapishane yıllarının korkularından arınmaya, silkinmeye çalışan Dinamo, her gün şiir yazmaya devam eder; Fransız, İngiliz, Alman şairlerinden pastoral şiirler okur. Gillaumme Apollinaire, Baudelaire ve Rimbaud'un şiirleriyle ilgilenir (65).

Hitler'in Fransa'ya girmesi hükümeti ve aydın kesimi şaşkına çevirir. Yıkılmaz denem Fransa'nın Almanlar karşısında on beş gün bile dayanamaması o günün önemli konularından biri olur. O günlerde tüm gözler Almanya ve İngiltere üzerindeyken Hitler yönünü Kremlin'e çevirir. Hitler'in Balkanlardan sonra Türkiye'ye de saldırabileceği korkusu böylece ortadan kalkar. Tam bu sırada Halk Partisi iktidarı, ülkede özgür düşünceye savaş açarak Türk yazarlarını, şairlerini kovalamaya çalışır (87).

Arka arkaya yaşanan olumsuz hadiseler neticesinde Hasan Tanrıkut, bir gün Dinamo'ya dergiyi finanse eden kişinin artık dergi için para vermeyeceğini söyler. Dolaylı yoldan kapanan *Yeni İnsanlık* dergisine kıyasla *Uyanış Servet-i Fünun*'un akıbeti daha kötü olur. Derginin yazarları ve şairleri solculuk yaptıkları gerekçesiyle işten çıkarılır.

Aynı tarihlerde Avrupa'dan dönen Abidin Dino, Talha denilen bir ajanın verdiği parayla *Yeni Yol* diye bir dergi çıkarmak için çalışmalarına başlar. Dergi sol eğilimli bir dergi olarak yayına başlayacak ve bütün sol düşünceli şairler, yazarlar yazılarını orada yazacaktır. Böylece Talha'nın aracılığıyla av alanı olarak kurulan *Yeni Yol*'da edebiyatçılar kolaylıkla avlanılacaktır. Lakin dergide sıkıntılar yaşanır; Abidin Dino, derginin ikinci sayısının kapağı için yaptığı resmin kullanılmaması sebebiyle dergiden ayrılır, diğer yazarlar da birer bahaneyle onu izler.

Dergilerin arka arkaya kapanması, yazarları ve şairleri yıldırılmaz. Abidin Dino, arkadaşlarıyla üniversite yurdu işleten Alaattin Hakgüder'in mali desteğini alarak yeni bir dergi çıkarma arayışına girer. Dinamo dergi için sık sık toplantılar yaptıklarını, bir program çizmeye çalıştıklarını ve dergiye isim bulmak için çabaladıklarını söyler. O günlerde Dinamo, Yahya Kemal ile görüşmektedir. Arkadaşları, derginin ismini Yahya Kemal'in bulmasını ister. Dinamo bu isteği Yahya Kemal'e iletir. Yahya Kemal biraz düşündükten sonra "Kayık" ismini önerir. İsim komik bulunarak kabul edilmez. Bunun üzerine tekrar isim arayışına girilir. Sonunda Dinamo'dan çıkan derginin adını *Küllük* koyma fikri herkesin hoşuna gider (106).

Derginin ilk sayısına girecek yazılar, şiirler seçilirken Orhan Veli'nin "Vesikalı Yârim" şiiri de *Küllük*'te çıkacaklar arasında yer alır. *Küllük*'ün Eylül 1940'ta yayınlanmasıyla birlikte, Orhan Seyfi'nin dergiyle ilgili yazısı, Ankara'nın, dikkatini dergiye yöneltmesine neden olur. Orhan Veli'nin şiirinin Hasan Ali Yücel ile sevgilisini hedef aldığı gerekçesiyle *Küllük*'ün Bakanlar Kurulu kararıyla kapatıldığı söylentisi etrafta dolaşmaya başlar (108).

Bir dergi kapatılırken çok geçmeden bir yenisi arkasından gelmektedir. Hasan Tanrıkut, bir arkadaşıyla beraber Dinamo'nun yanına gelerek, Celalettin Ezine ile tanıştığını, *Yeni İnsanlık* dergisini *Hamle* adıyla çıkaracağını haber verir. *Hamle*'nin çalışmaları sürerken, dergiye maddi destek sağlayacak olan kişi, onlardan komünizme karşı yayım yapmalarını, Peyami Safa'yı da aralarına almalarını ve dergiye *Gün* ismini vermelerini ister. Dinamo, derginin Nazi yanlısı bir dergi olacağı ve finansmanını sağlayanın da başkaları olduğu kanısına kapılır. Dergi ekibinin finansörle yaptığı görüşme sonrasında derginin bekleyiş sürecine girdiğini ve bu

süreçte hiç kimsenin kendisini aramadığını söyleyen Dinamo, Küllük'te karşılaştığı Abidin Dino'nun haberiyle şaşkına döner. Filistin radyosu, akşamki yayınında, “İstanbul'da Nazilerin çıkarmaya kalktığı *Gün* gazetesinin yayımlanması hükümet yetkilileri tarafından engellenmiştir” haberini vermiştir (116-117).

Kamu işlerinden yoksunluk, işsizlik ve kız kardeşinin az miktardaki aylığını paylaşmanın ağırlığı Dinamo'nun zor günlerinin göstergesi olur. Geçimini sağlayacak bir iş bulamamanın çaresizliği onu tedirgin eder. Bir gün Suat Derviş ile tanışması ve onun yardımıyla tekrar şiirleriyle para kazanacak olması Dinamo'yu çok sevindirir. Reşat Fuat Baraner ile evli olan Suat Derviş bir dergi çıkaracaktır. *Yeni Edebiyat* adlı derginin sahibi Neriman Hikmet'tir ve derginin tüm yayım işlerini Suat Derviş'e bırakmıştır. Suat Derviş de Dinamo'dan dergide yazmasını ister. Sol bir dergi olan *Yeni Edebiyat*'ta Dinamo'nun tüm arkadaşları toplanacaktır. O da artık burjuva şiirlerini bırakıp arkadaşlarıyla birlikte özgürlük ve barış üzerine şiirler yazacaktır. Dergi, 5 Ekim 1940 tarihinde yayın hayatına başlar.

Suat Derviş'in Dinamo'ya yardımları kesilmez, ona *Haber* gazetesinde musahhihlik işi bulur. *Haber* gazetesi edebiyatçıların gelip gittiği bir yer olduğundan, Dinamo orada da Necip Fazıl, Vedat Terim Tör, Şevket Süreyya Aydemir, İsmail Hüsrev Tokin ve Mihri Belli gibi edebiyat dünyasından kişilerle tanışmaya devam eder.

Haber gazetesinde çalışmaya başladıktan on beş gün sonra, gazeteyi çıkaran Hakkı Tarık Us, Dinamo'yu odasına çağırarak gazetesinde onun yerinin olmadığını söylediğinde kurşun yemiş gibi olan şair, hiçbir şey söylemeden odadan çıkar.

Abidin Dino, bir gün Dinamo'ya Yusuf Ahıskalı'nın çıkardığı *SES* dergisinden bahseder. 1939 yılında gazete olarak çıkan *SES*, beş sayı çıktıktan sonra kapanır. Daha sonra Yusuf Ahıskalı gazeteyi *S.E.S.* adıyla dergi biçiminde çıkarmaya karar verir. Fakat *S.E.S.* ikinci sayısından sonra İçişleri Bakanlığı tarafından kapatılır. Bir süre sonra dergi, *Yeni S.E.S.* adıyla tekrar yayın hayatına başlar. 1940 yılının güz aylarında *Yeni S.E.S.* 'in sayfaları arasında; Abidin Dino, Güzin Dino, Rıfat Ilgaz, A. Kadir, Suphi Taşhan, Sabri Soran ve Hasan İzzettin Dinamo'nun adları görülür.

Hasan İzzettin Dinamo'nun şiirleri ülkedeki yabancı istihbaratçıların ve konsolosluk çalışanlarının dikkatini çeker. Almanya'nın kışkırttığı savaş atmosferinde Dinamo'nun demokrasi, özgürlük ve barış isteyen şiirleri dillerde dolaşmaya başlayınca İngilizler ve Amerikalılar şiirlerin İngilizceye çevrilmesini ister (Dinamo, 1989:81).

Dinamo toplumcu gerçekçi şairlerin dünyasına girdiğinde, burjuva dergilerinde yazan şairler onunla ilişkilerini keser. Dinamo'nun çevresi artık toplumcu sanatçılardan oluşmaktadır. Ömer Faruk Toprak, Suavi Koçer, A. Kadir, Hilmi Büyükşekerci gibi isimler şiirleriyle Dinamo'yu etkilerler.

Attila İlhan, Nusret Oytam, Cahit Irgat, Sabri Soran, Arif Damar ve Hulusi Dosdoğru; *Yeni Edebiyat* ve *Yeni S.E.S.* dergileri etrafında faşizme karşı toplanırlar. Attila İlhan, faşizme karşı savaşan bu şairlere “Fedailer Mangası” adını verir. Fedailer Mangası'nın üyeleri, Almanya'da işkence gören sosyalistlerin ve sanatçıların kaderlerine ortak olurcasına Türkiye'de işkence ve insanlık dışı muamele göreceklidir.

Kasım 1941'de, dergi çalışmaları devam ederken, Suat Derviş, elinde bir kâğıt parçasıyla telaşlı bir hâlde Dinamo'nun evine gelir. Elindeki resmî belgede şunlar yazılıdır:

“Hasan İzzettin Dinamo'nun ‘Vatan Şarkısı’ adlı şiiri sınıfları birbirine düşürücü nitelikte görüldüğünden vekiller heyetinin kararıyla Yeni Edebiyat Dergisi'nin kapatılmasına gidilmiştir” (94).

Dergi kapattıran bu şiir, yıllar sonra Dinamo'nun şiirlerinden derlenen *Ateş Ormanları Arasında* adlı şiir kitabında yer alacaktır.

“... ”

Vatan, dertlerle vıcık-vıcık kaynayan

bir memleket!

Vatan, çocukları ve torunları için

İstedığı haklar

Ulusal kurtuluş savaşında giden

yüz binlerce ölünün,
Vatan, en sonra mutluluklarla örtülü
bir Türkiye
biricik dileği
Bu vurulmuş, ezilmiş şair gönlünün.
Türkçesi: vatan
Başka bir şey değil
Yediden yetmişe tok,
Zincirsiz, kelepçesiz ve özgür yaşamaktan!” (Dinamo, 2013:
26).

Dinamo’nun bu şiiri yazmasındaki en büyük etken, dönem şairlerinin vatana bakış açıları olmuştur. O dönemde İsmet Paşa, etrafındaki milliyetçilere, “*İstanbul’daki Yeni Edebiyat ve Ses dergilerindekilere vatan ve millet sevgisi içeren bir şiirin nasıl yazılacağını öğretin*” şeklinde direktif verir. Bunun üzerine Ahmet Kutsi Tecer ve Behçet Kemal Çağlar, hece veznini kullanarak; köylü kızların güzelliğinden, su başlarının serinliğinden, delikanlıların vatan için şehit düşmelerinden bahseden şiirler kaleme alırlar. Başkent’in dergilerinde yer alan bu şiirlerdeki vatan tanımı Dinamo’nun canını sıkar. Böylece “Vatan Şarkısı” ortaya çıkmış olur (Dinamo, 1989: 94).

Yeni Edebiyat’ın kapanmasıyla birlikte dergidekiler, Yusuf Ahıskalı’nın çıkardığı *Yeni S.E.S.* dergisi etrafında toplanır. Dinamo, şiirleri daha önce de *Yeni S.E.S.*’te çıktığı için yazılarına burada devam eder.

İkinci Dünya Savaşı devam ederken Almanya, Sovyetler Birliği’ne saldırır. Herkes Sovyetler Birliği’nin Hitler’i yeneceğini düşünse de Sovyetler yenilgiye uğrar. Duruma üzülen Dinamo, bu hisler içerisinde “İki Emekli General ve Bir Sivil Amirale Yergi” adlı şiiri yazar. Şiirin dergideki basımının ertesi günü yapılan bir çağrıyla Dinamo ve derginin sahibi Yusuf Ahıskalı sıkıyönetim komutanlığına çağrılır. Komutan, bugünlerde böyle bir şiirin yazılmasının tehlikeler doğurabileceğini, Hitler’in bu şiiri gördüğünde İstanbul’a saldırabileceğini ve herkesin onun eline düşebileceğini söyleyerek onları uyarır. Bu görüşmeden birkaç gün sonra Dinamo mahkemeye çağrılır. Duruşma esnasında başkanın, Dinamo’nun bir şiirini kâtibeye okutturup şiir için “güzel” ifadesini kullanması, şairin

mahkemeden rahat ayrılmasını sağlar. Fakat netice hiç de düşündüğü gibi olmaz. Yargılama sonucunda bir yıl hapse mahkûm edilen Dinamo, tutuklanarak önce birinci şubeye oradan da Beykoz Askerlik Şubesine götürülür. Şubede ona asker kaçağı olduğu söylenir ve Selimiye Kışlasına gönderilerek orada işlemleri için bir ay bekletilir. Ardından da İslâhiye'ye nakledilir (101-112).

Askerlikte geçen yedi yıldan sonra 1949'da İstanbul'a gelen Dinamo kendi ülkesinde unutulup giderken yurt dışında onun adı konuşulmaya, şiirleri antolojilerde yayımlanmaya başlar. Derek Patmore tarafından yazılan *The Star and The Crescent* (An Anthology of Modern Turkish Poetry), Kasım 1945'te İngiltere'de basıldığında Dinamo'nun dört şiiri kitapta yer alır. Kitabın önsözünde Patmore, Dinamo için şunları yazar: “Hasan Dinamo, one of the most promising of the new poets, shows the influence of Nâzım Hikmet and of Walt Whitman in his work, and, like most of the young Turkish poets, he is obsessed with political problems facing the world at present. (Yeni şairlerin en umut verenlerden birisi olan Hasan Dinamo, çalışmalarında Nâzım Hikmet ve Walt Whitman'ın etkisini gösterir ve genç Türk şairlerinin çoğu gibi şu anda dünyanın karşı karşıya olduğu siyasi sorunlarla ilgilenir.)” (Patmore, 1946: 9).

Dinamo'nun kitapta bulunan şiirleri, “Song for the Men of the Twenty-first Century (Yirmibirinci Yüzyıl İnsanlarına Şarkılar)”, “Testament (Vasiyetname)”, “Fragments from a Song of Freedom (Hürriyet Şarkısından Parçalar)” ve “A Song for Peace (Sulha Şarkı)” dir (25-30). Ayrıca, Unesco'nun Birleşmiş Milletler dergisinde ve Unesco Radyosu'nda da Yahya Kemal ve Nazım Hikmet ile birlikte Hasan İzzettin Dinamo'nun da adından bahsedilmiştir (Dinamo, 1984: 143).

1.6. EVLİLİK

Bir gün evine doğru giden Dinamo, yolda eski tanıdıklarından Ziya Tüzmen'e rastlar. Ziya Tüzmen onu evine davet edip eşiyile tanıştırır. Dostluk havasında geçen akşamlarına birkaç misafir de dâhil olur. Gelenler Halil Yalçınkaya⁷ ve ailesidir.

⁷ Halil Yalçınkaya: Zile'nin Küçüközlü (Esiköy) Köyünde 1895 yılında doğar. Çocukluk ve gençlik yıllarına ait fazla bilgi yoktur. Askerlik çağına kadar, köyde yaşayan Halil, tahmini 1914 veya 1915 yılında silâh altına alınır, Doğu Cephesine gönderilir. Orada Sovyetlere karşı savaşırken esir düşer ve Sibirya'ya gönderilir. Ekim-1917'de Bolşevik Devrimi olur.

Sohbetlerinin ana konusu; dönemin siyasi olayları, Almanların çevrelerindeki ülkelere saldırmaları ve Türkiye sınırlarına kadar gelmeleri olur. Güzel bir gece geçirdiğini düşünen Dinamo, tanıştığı kişilerden de memnun kalmıştır. Hatta Halil Yalçinkaya'nın kendisine yönelttiği yemek davetini kabul eder. Ertesi akşam Halil Yalçinkaya'nın evine giden Dinamo, Halil Bey'in on beş on altı yaşlarındaki oğlu Mehmet Ali ve ortaokul son sınıfta okuyan kızı Şerife ile tanışır. Ev sahibinin geçmiş yaşantısı Dinamo'nun dikkatini çeker. Halil Yalçinkaya, Dinamo'ya; Rus Cephesi'nde savaşırken Ruslara esir düşüşünü, eşi Fatma ile evlenişini, Rus İhtilali'ni, Mustafa Suphi ile tanışmasını ve İstanbul'a gelişini anlatır. Halil Bey'in dostluğundan memnun kalan Dinamo, onunla sık sık görüşmeye başlar.

O günlerde Dinamo, Dede Ahmet ismindeki bir tanıdığı ile karşılaşır. Dede Ahmet'in ona söyleyecekleri vardır. Dinamo, Dede Ahmet ile arasında geçen konuşmayı şöyle aktarır: *“Hasan, seni en yakın arkadaşımın Halil'in kızı Şerife'yle evlendireceğim. Aman ne yapıyorsun, dede? Dedim. Ben işsiz güçsüz bir adamım. Evlenmek benim için hem hayal. Hem de korkunç bir serüven. Bir genç kızın başını nasıl nâra yakarım? Sonra en kötüsü, önümüzde savaş var. Kıza bir nişan yüzüğü takacak param bile yok. Şaka mı ediyorsun benimle?”* (Dinamo, 1986: 88).

Dinamo, evlilik için şartlarının uygun olmadığını belirtse de TKP'liler ve sanatçı dostlarının teşvikiyle Halil Yalçinkaya'nın kızı Şerife'yle nişanlanır, ardından da 22 Mayıs 1941'de evlenirler (Asan, 2000: 53).

Dinamo, hayatının bu özel gününe dair anılarını şöyle anlatır: *“Evlendik. Cağaloğlu'ndaki kâgir evde, İstanbul'un birçok aydın ve ilericisini kapsayan öyle anlamlı şanlı bir düğün yapıldı ki şaşarsınız. Birçok küçük burjuva arkadaşlar, yazılı çağrı kartı almadıklarından gelmediyse de ağızdan çağırmalara pek çok sanatçı,*

Bolşevikler, kendilerine katılanları serbest bırakacaklarını söyleyince Zileli Halil kabul eder. Rusya'nın başkentinde siyasi düşünceleri doğrultusunda aldığı eğitim sonrasında Kızılordu'ya girer. Ordudaki rütbesi Yüzbaşı olduğunda İngilizlerle Bakü ve Gence'de savaşır. Orada Bakülü bir Azeri olan Fatma ile evlenir. Ocak-1921 tarihinde, Mustafa Suphilerle Türkiye'ye dönecekken David Nae isminde Yahudi asıllı komünist ile daha sonra yola çıkar. Pasaport Kanunu'na muhalefetten sınırda tutuklanır. Önden giden Mustafa Suphi ve yanındakiler Türkiye'de Karadeniz kıyılarında bir kayıkta ölü bulunurlar. Zileli Halil Yalçinkaya ve David Nae tekrar Rusya'ya döner.

1924 yılında kızı Şerife, 1925 yılında oğlu Mehmet Ali, Bakü'de doğar. 1928 yılında tekrar ailesi ile birlikte Türkiye'ye döner. 1929 yılında tutuklanan Yalçinkaya, Laz İsmail Bilen ile birlikte Diyarbakır Cezaevinde yatar. 1933 yılında, 10. Yıl Affı ile çıkar. Kapalı Çarşı'nın kapısı önünde dolmakalem tamirciliği yaparak geçimini sağlayan Halil, bu sayede kendisini de kamufle eder. 1951 yılına kadar tekrar komünist faaliyetlerine devam ederken bir ara doğduğu köy olan Küçükközlü (Esi) Köyüne sürgüne gönderilir. Sürgün günleri bittikten sonra İstanbul'a döner. Döner dönmez de TKP'deki çalışmalarına başlar. 1951 Tevkifatı'nda tutuklanan Zileli Halil, illegal Türkiye Komünist Partisinin 5 kişilik (Rasih Nuri İleri'ye göre 3 kişilik) Merkez Komite Üyesinden birisidir. Adana Cezaevinde 6 sene yattıktan sonra çıkışa da Adana'daki sürgün hayatı devam eder. Mayıs-1960 tarihinde, ihtilalden birkaç gün önce Adana'da, 65 yaşında vefat eder. Yılmaz, Orhan (31 Mart 2008).” Türkiye'nin İlk Komünistlerinden Zileli Halil Yalçinkaya”. Zile'nin Sesi.

şair, ressam, avukat, hukukçu, öğretmen severek geldi. Giderler kolektif yapıldığından, beş parasız şairin evinde içki sel gibi aktı. Fatma Hanım'ın tavan arasındaki mutfağında pişirdiği bitmez tükenmez yemekler, yüzlerce kişiyi doyurdu. O gece böyle barışçıl, idealist insan yüzler yumuşak, insancıl toplarıyla odaları doldurdu. Faşizme karşı kararlı, korkusuz bir yığın aydın burada genç şairlerden antifaşist, toplumcu şiirler dinlediler. Genç şairlerden Arif Kızıltaş, Hilmi Şekerci, ben, şiirler okuduk. Abidin Dino, sonradan eşi olacak üniversite asistanı Güzin'le birlikte geldi. Elinde tatlı renklerle pırıldayan boyları henüz kurumamış bir tablocuk tutuyordu. Acaba Mina Urgan da var mıydı? Şimdi pek usumda yok. Bedri Rahmi Eyüpoğlu, Asaf Hâlet Çelebi, Esat Müstecaplıoğlu, Muvaffak Şeref, Semih'a (Kemal Tahir'in eşi), şair Suphi Taşhan, Sebati Selimoğlu, daha bir yığın değerli arkadaş ki, şimdi hepsini anamıyorum” (Dinamo, 1984: 52-53).

Düğün gününde, uzun zamandır birbirleriyle görüşmeyen TKP üyeleri bir araya gelirken birçok sanatçı da hayatlarını birleştiren yeni çiftin yanında bulunur.

1.7. ASKERLİK YILLARI

10 Temmuz 1942'de (Asan, 2000: 62) asker kaçağı olarak tutuklanan Dinamo, İslâhiye'ye gönderilmeden önce bir ay kadar Selimiye Kışlası'nda bekletilir. Dinamo, kışladayken karısı Şerife'ye mektup yazarak ona olanları anlatır. Şerife, gözaltında tutulan ve kendisine gösterilmeyen kocasını ancak Haydarpaşa Garı'ndan yolcu etmeye gittiğinde görebilir.

Uzun bir tren yolculuğundan sonra İslâhiye'ye varan Dinamo, Yirminci Tümen'e teslim olur. Ertesi gün kendisini muayene eden doktorun, şair arkadaşı Hulusi Dosdoğru olduğunu görünce çok sevinir. Hulusi Dosdoğru, “*Dinamo, faşizm ordunun saflarında kol geziyor, çok dikkatli ol,*” (Dinamo, 1989: 118) uyarısında bulunarak, sıtmadan korunması için ona ilaç verir.

Dinamo, Tümen Karargâh Koğuşu'nda bir hafta kadar kaldıktan sonra Muharebe Takım Komutanı tarafından Takım Koğuşu'na alınır. Burada yönetime

ayrılan barakada kalacak, subaylara İngilizce ve Almanca öğretecek, askerlere de Türk tarihi ve İstiklal Savaşı üstüne bazı dersler verecektir.

Bir gün İstanbul'dan, karısı Şerife'den gelen mektupta bir kız çocuklarının olduğunu öğrenen Dinamo, İstanbul'a gitmek için komutanından izin ister. İsteği kabul edilir. Bir yıldır herhangi bir vukuat işlemediği için, verilen izin kâğıdıyla İstanbul'a doğru yola çıkabilmiştir. Bir daha kolay kolay İstanbul'u göremeyeceğini düşünen Dinamo, İstanbul'a geldiğinde ailesiyle, dostlarıyla bol bol hasret giderir. Arkadaşlarını bulmak için Babıâli'yi, Cağaloğlu'nu gezer; Küllük Kahvesi'ne uğrar. Fakat etrafta eski arkadaşlarından hiç kimseyi göremez. Çok sevdiği arkadaşları ya uzak kentlere, kasabalara sürülmüş ya da sakıncalı günler dolayısıyla ortalıkta görünmez olmuşlardır.

İzni bittiğinde birliğine dönen Dinamo canını sıkkan bazı olumsuz olaylarla karşılaşır. Birliğin komutanları değiştiği gibi, o da sıkı bir askerî eğitime tabi tutulur. Tüm bunların yanı sıra hayatının da tehlike altında olduğunu öğrenir: Bir gün gezi için ormana gittiğinde bir avcıyla karşılaşır. Avcının köpeğiyle ilgilenirken avcı ona bir itirafta bulunur. Kendisine onu öldürmesi için para verdiklerini fakat bu işi yapamayacağını söyler. Ardından da Dinamo'ya bir an önce kendisini güvenceye almasını tavsiye eder.

Dinamo'nun birliğinde yaşadığı sıkıntılı günler bitmek bilmez. Bir gün Takım Komutanı, Maraş Komutanlığı'ndan gelen bir emirle Dinamo'yu başka bir bölüğe göndereceğini söyler. Genç adam, yeni bölüğüne gittiğinde, gelecek günlerinin hiç de kolay geçmeyeceğini, Üsteğmen'in kendisine söylediği sözlerle gayet iyi anlar:

“— Hüseyin, ben senin ne mal olduğunu biliyorum. Gelir gelmez Rıfkı seni mal bulmuş mağribi gibi kaptı ama bunun sonunun böyle çıkacağını ben biliyordum. Sen üç tane değil de üç yüz tane yabancı bir dil bilsen bana vız gelir. Sonra şiir de yazarmışsın, roman da yazarmışsın. Bunların hiçbirini beni katımda sökmeyi; anladın mı?”

— Anladım, dedim.

— *Hitlerin orduları Rusya bataklığına saplanmasalardı çoktan burada olurlardı ve sen-sen gibiler çoktan fırınlarda kebab edilmiş olurdunuz. Ama ben seni onlara bırakmak niyetinde değilim. Onların görevini ben üstlenmek istiyorum. Bu çavuşlarımı görüyor musun? Bu dağ gibi delikanlılar seni ufalaya ufalaya bir avuç bir şey haline getirecekler*” (Dinamo, 1989: 186).

“*Bir cehennem tuzağının içine*” (189) düştüğünü anlayan Dinamo, buradan kaçmak için planlar yapmaya başlar. Bir arkadaşının yardımıyla edindiği teğmen kıyafetini giyerek asker kılığında bölüğünden kaçır. Önce trenle ablasının Adana’daki evine, oradan da eniştesi ve yeğeniyle birlikte Kırşehir’in Toklügen köyündeki ablasının yanına gider. Köyde bulunduğu birkaç gün zarfında köylülerin meraklı bakışlarını sürekli üzerinde hisseden Dinamo, orada daha fazla kalamayacağını anlayınca İzmit’e gitmeye karar verir (208-209). İzmit’te, Sivas Öğretmen Okulundan yakın arkadaşı olan Matematik Öğretmeni Kemal Aydınç’i bulur. Fakat buranın da kendisi için emniyetli olmadığını görünce Amasya Öksüz Yurdundan ve Sivas Öğretmen Okulundan tanıdığı Muhasebeci Sebati Selimoğlu’nun yanına, İstanbul’a gider; Sebati’den kendisini cezaevinden arkadaşı olan Muzaffer’in evine götürmesini ister.

Üsküdar Bağlarbaşı’nda bir gazino işleten Muzaffer; karısı Leyla, bebeği Doğu, yatalak bir anne ve ahretlikleri Hikmet ile yaşamaktadır. Muzaffer’in verdiği bir odada kalan Dinamo, burada kitaplarını yazmaya devam etse de bir süre sonra üzerinde kaçak yaşamının ağırlığını hissetmeye başlar. Bulunduğu yer, onun için güvenli değildir. Karmaşık düşünceler içerisinde olduğu bir gün Hasan Basri Alp adındaki arkadaşı ansızın çıkagelir ve ona Muzaffer’in evinin tehlikeli olduğunu söyleyerek onu kendi evine götürür. Muhabir olan Basri de üç çocuğu ve öğretmen olan eşi ile Bağlarbaşı’nda yaşamaktadır. Basri’nin evinde kendini huzurlu hisseden Dinamo, gece gündüz şiirler ve destanlar yazmaya odaklanır. Bir süre sonra Basri’nin eşinin tayininin çıkması üzerine hep birlikte Kurt köyüne taşınırlar. Günler Dinamo için sakin ve huzurlu geçmektedir. Bir gün Basri, Yusuf Ahıskalı’nın Dinamo’dan bir kitabı çevirmesini istediğini söyler. Ayrıca Ahıskalı, ona saklanacak ev de bulmuştur. Bu haberden kısa bir süre sonra Yusuf Ahıskalı eve gelerek Dinamo’yu alır ve onu Orhan Akkaya’nın evine bırakır. Gidecek yeri bulunmayan

Dinamo, güvenmediği hâlde Orhan Akkaya'nın evinde mecburen kalır. Konakladığı derme çatma odada aç, susuz ve soğuktan üşümüş vaziyette kendisine ekmek ve yemek verilmesini bekleyerek günler geçiren Dinamo'yu; arkadaşları Rıfat Ilgaz, Niyazi Akıncıoğlu, Ömer Faruk Toprak ve Sabri Soran'ın ziyareti çok mutlu eder. Şiir ve edebiyat hakkında yaptıkları sohbetler, çektiği sıkıntıları bir nebze de olsa unutturur. Sohbet anında Dinamo, arkadaşlarına “Sosyalist Türkiye Cumhuriyeti” adındaki şiirini okur. Şiir çok beğenilir. Fakat Ömer Faruk, Dinamo'ya, bir tuzağın içinde olduğunu ve Orhan'ın polisle çalıştığını söyler. Ardından da ondan şiiri çabucak yok etmesini ister. Dinamo, arkadaşları gider gitmez elindeki şiir yazılı kâğıdı paramparça ederek çöpe atar (251). Ertesi gün attığı kâğıt parçalarını geri almak isteyen Dinamo, kağıtların çöp kutusunda olmadığını görür.

O günden sonra farklı arkadaşlarının evinde saklanmaya devam eden Dinamo, bir gün polis tarafından sokakta yakalanma tehlikesi atlatınca doğru Muzaffer'in evine gider. Muzaffer, Dinamo'nun daha güvenli yerlere götürülmesi için arkadaşlarından yardım ister. Böylece genç adam evden eve savrulur durur. En sonunda kaldığı eve yapılan polis baskınıyla Dinamo yakalanır ve Sansaryan Hanı'na götürülür.

Türkiye Komünist Partisi'nin lideri olmakla suçlanan Dinamo, uzun sorgulamalar sonrasında Garnizon Mahkemesi'nde yargılanmak üzere Ankara'ya, Askerî Hapishane 'ye gönderilir. Mahkemeye çıkarılan Dinamo, Orhan Akkaya'nın, hakkındaki tüm bilgileri yetkililere ilettiğini ve yırtıp çöpe attığı “Sosyalist Türkiye Cumhuriyeti” şiirinin parçalarını da suç belgesi olarak savcıya verdiğini görür. Yargılama sonucunda güvenlik kuvvetlerini güç duruma düşürmekten ve mahkemede uygunsuz davranışlarda bulunmaktan bir yıl ceza alan Dinamo'nun, kaçtığı birliğe, İslâhiye'ye gönderilmesine karar verilir.

Dinamo, İslâhiye'ye vardığında aldığı kötü haberlerle sarsılır. İlk olarak Askerî Mahkeme'nin hapishane cezasından sonra bir yıllık askerlik hizmetini iptal ettiğini, ardından da İslâhiye'den Aydın'a gönderildiğini öğrenir. Aydın Jandarma Komutanlığı'na götürülen Dinamo, orada da iki kişi ile birlikte Muğla'ya sürgüne gönderildiği haberini alır.

Jandarmalarla birlikte yola çıkan kabile yaya olarak ilerlerken, ilk uğrak yerleri olan Çine Jandarma Tabur'una varırlar. Jandarma Onbaşı'nın “*Nerdesiniz yahu fikir zeybekleri? Sabahtan bu yana sizi bekliyoruz*” (325) sözlerini Dinamo hiç de hayra yormaz.

Mahkûmlar hemen kümese benzer bir yere konur, ardından da teker teker dışarı çıkarılarak çeşitli işkencelere maruz bırakılırlar. Sıra Dinamo'ya geldiğinde onu önce at gibi yatırıp üzerine biner ve kırbaça bacaklarına vururlar. Daha sonra bir salona götürerek yumruklarla dövmeye başlarlar. Yumruklardan sonra çırılçıplak soyup ellerinden ve ayaklarından sıkıca bastırarak yere yatırılırlar, devamında da erkekliğini bir telle bağlayarak çekerler. Onun acı içindeki bağırtısına da kahkahalarla gülerler. Sonu gelmeyen işkencenin ardından Hayati adlı onbaşı askerleri çağırarak kiminden Dinamo'nun ağzına tükürmesini kiminden de sümürmesini ister. Elleri, kolları bağlı olan genç adam hiçbir şekilde yapılanlara karşı koyamaz. Öfkesi dinmeyen Hayati, başka bir askere Dinamo'nun ağzına işemesi emrini verir. Asker hiç tereddüt etmeden verilen emri uygular. İşkencenin dozu gittikçe artmaktadır. En sonunda Onbaşı, “*Bu adamın ağzına sıçacak birisi yok mu,*” der. Jandarmalar bu sefer emre itaat etmek istemezler (Yetkin, 1970: 108-109).

Ertesi gün kabile Muğla'ya doğru hareket eder. Karargâha vardıklarında hepsinin çantaları aranır, Dinamo'nun boş kâğıtlarına el konur. Dinamo ve yanındakiler önce karantinaya alınır, ardından da bölüklerine dağıtılırlar. Dağıtım sonucunda gönderildiği bölüğün komutanından memnun kalan Dinamo, bölükteki okuma yazma bilmeyen çavuşlara okuma yazma öğretir, Çavuş Kursu'nda da çavuş adaylarına matematik dersi verir. Fakat bir zaman sonra bu rahat günler sona erer, Dinamo da diğer askerler gibi sırtında çanta elinde tüfekle her gün talime çıkarılır. Bir gün karargâhı teftişe gelen General, sırtındaki ağır çantayla sırada duran Dinamo'yu görünce ona, “*Sen şu Hasan İzzettin Dinamo'sun değil mi?*” diye sorar. “*Evet,*” cevabını alınca oradaki albaya, “*Bu adam bu yükün altında daha çok dayanamaz, bunun çaresine bakın,*” der (Dinamo: 1989: 336). O günden sonra Dinamo, koğuş nöbetçiliği yapmaya ve koğuşun temizliğiyle ilgilenmeye başlar. Muğla'da üç yıl askerlik yapan Dinamo, bölüğe gelen bir emirle Pülümür Müstakil Tabur'una sevk edilir.

Pülümür’de Alay Karargahı’na verilen Dinamo, yazı odasında kâtiplik öğrenir, daktilo kullanır. Askerlik günlerini sorunsuz geçiren genç adam, izin günlerinde civardaki köyleri dolaşmaya gider, oralarda yeni dostluklar edinir. Günler onun için ne kadar rahat geçse de o, kendisini hapsedilmiş gibi hissetmeye başlar. Geleceği ona çok karanlık gelmektedir. Sürgün olarak askerliğini bitirse de kovalamacaların bitmeyeceğine inanır ve yeniden kaçma planı yapar. “*Hapishane içinde hapishane; sürgün içinde sürgün dayanılmaz şeylerdir. İnsanın başına gelmedikçe anlayamaz,*” (345) diyen Dinamo, asker kıyafetlerinden yaptırdığı giysisiyle taburundan kaçır. Dinamo’nun amacı, Zile’de sürgün olan kayınpederi Halil Yalçinkaya’nın yanına gitmek ve orada bulunan karısıyla kızını görmektir. Dinamo, Zile’ye vardığında kayınpederinin yardımıyla üzerindeki kıyafetlerden kurtulur ve hemen karısıyla kızının yanına gider. Onlarla bir süre hasret gideren genç adam, eski arkadaşlarını görmek, onların yanında saklanmak için Zile’den ayrılarak Sivas’a doğru yola çıkar. Sivas’a vardığında Öksüz Yurdundan ve Öğretmen Okulundan bazı arkadaşlarını ziyaret eden Dinamo, gönülden bağlı olduğu şehirden ayrılırken; Samsun’a, akrabalarının yanına gitmenin iyi olacağını düşünür. Dinamo, Samsun’da trenden indiğinde şehrin çok değişmiş olduğu gerçeğiyle karşılaşır. Eskiden yaşadığı mahalleye doğru yürürken vaktiyle oturdukları kerpiç kulübeden, ettikleri sebze bahçelerinden hiçbir iz bulamaz. Yaşadığı hayal kırıklığı ile dayısının çocuklarının evine giden Dinamo, onların evlendiklerini ve geniş bir aileye sahip olduklarını görür. Kısa süren akraba ziyaretinden sonra bir daha ne zaman onlarla görüşebileceğini bilemeden vedalaşır.

Dinamo, yine yollara düşerek Gazi Eğitim Enstitüsüne gitmeye karar verir. Fakat oraya gitmeden önce bir zamanlar borç para verdiği arkadaşı Kâzım Işık’tan borcunu almak için Kırşehir’e uğrar. Bir handa oda tutarak arkadaşını aramaya koyulur. Sokakları dolaşırken önüne çıkan bir kahveye girer. Kahvede oturup etrafı kolaçan ederken yabancı bir adam yanına oturur. Adam sivil polistir. Dinamo, adamla yaptığı sohbet esnasında, kendisinin eskiden öğretmen olduğunu, oraya da arkadaşına verdiği borç parayı almak için geldiğini anlatır. Polis giderken Dinamo’nun kimlik olarak yanında taşıdığı Sivas Öğretmen Okulu diplomasını alır, ona da ertesi gün karakola uğrayıp kimliğini almasını söyler. Dinamo girdiği bu

çıkılmazdan kurtulmak için ne yapacağını bilemez. Hemen bir plan kurar: Karakoldan diplomasını alamazsa yaşlı bir kadın kılığında şehirden kaçacaktır.

Ertesi gün diplomasını almak için karakola giden Dinamo, orada Adıyaman'dan tanıdığı kaymakamı, Kırşehir Valisi olarak görür. Vali'nin erken saatlerde orada bulunmasını şüpheyle karşılayan Dinamo, diplomasını almadan oradan ayrılır ve planını uygulamak için pazara gider. Pazardan aldığı kadın kıyafetlerini giyerek Yerköy'e gitmek üzere otobüse biner. Yolda bir iki yerde jandarmalar kimlik kontrolü yapsalar da yaşlı olan bu köylü kadına kimlik sormazlar. Sıkıntılı ve tehlikeli geçen yolculuk sonrasında Dinamo, Yerköy'e varır. Tam otobüsten inerken başındaki yaşmağın uçmasıyla birlikte zor anlar yaşasa da hiç paniğe kapılmadan yaşmağını alıp başına takar. Ardından da İzmit'e gitmek için tren bileti alır. Amacı İzmit'te inip banliyö trenleriyle İstanbul'a geçmektir. Lakin planını uygulamaya vakti olmaz. Tam o esnada iki jandarma yanına gelir, içlerinden biri “*Sen kadın mısın?*” diye sorarak başındaki yaşmağı alır (365).

Yeniden tutuklanan Dinamo, Yozgat ve Sivas üzerinden götürülüp Erzincan Alayı'na teslim edilir. Alay Mahkemesi'nin verdiği iki aylık hapis cezasını Erzincan Askerî Cezaevi'nde tamamlayan Dinamo, oradan Pülümür'deki birliğine gönderilir. Genç adam, yine Tabur Karargahı'ndaki yazı odasına yazıcı olarak verilse de odada bulunan diğer askerler Tabur Komutanı'nın emriyle onun yüzüne bakmaz ve onunla tek laf bile etmezler. Askerliği uzamış erlerden olan Hüseyin, bir gün Dinamo'nun yanına gelerek ona ilginç şeyler anlatır:

“Seni cezaevine tıkanlar, Hüseyin, Rus ajanı bir adam geldi koğuşunuza, ordudan kaçmış, mareşal de kızmış, sınır boylarında, nerde kaçak olarak görürseniz bu zındığı, öldürün diye emir verdi, sen bir punduna getirerek bu herifi gebertebilirsen hem hapis cezanı bağışlar hem de askerliğinden bir bölümünü indiririz. Baktım beni kiralık katil olarak tutmak istiyorlar; efendim, ben şimdiye kadar hiç adam öldürmedim. Katil değilim. Hele bana hiçbir zararı dokunmamış bir adamı nasıl vurup öldürebilirim? Dedim. Yine de seni benim ranzamın üstündeki ranzaya yatırdılar. Belki gerekir diye bana birkaç tane bıçak verdiler” (387-388).

Bu konuşma sonrasında hayatının tehlikede olduğunu düşünen Dinamo, daha dikkatli olması gerektiğini anlar. Bir gün Asteğmen Beşir Bey, Dinamo'nun yanına giderek onunla konuşacaklarının olduğunu söyler:

“Tabur komutanı bugünle birlikte seni tabur karargahından alıp, ağır makineli tüfek bölüğüne verdi. Bunu bildirmek için de beni görevlendirdiler. (...) şimdi, seni komutanın o ağır bölüğe verişinin bir kastı var: “azgın katırlar tepsin, öldürsün hergeleyi” diyor. Herif senin kendisini öldürteceğine inanmış. (...) tabur komutanı sana tavlanın⁸ temizlenmesi görevinin verilmesini emretti. Bunu salt fişkuları süpürürken azgın katıra yanaşacaksın, bir çiftesi ya da tekmesiyle karşı duvara cansız yapışacaksın” (392-393).

Asteğmen Beşir'in söyleyecekleri bitmemiştir: *“Sen ordudan kaçınca yukardan Hasan İzzettin Dinamo, ordudan kaçmıştır, hudut üzerinde görüldüğü her yerde vurularak ele geçirilmesi diye bir talimat gelmiş. Yani senin Sovyet Rusya'ya kaçacağını sanıyorlar. Bütün sınırdaki birliklere senin için vur emri gitmiş, görüldüğün yerde vurulacaksın. Bu emir bizim komutanın eline de geçmiş, onun için seni bir ayak önce öldürtmenin yollarını arıyor” (393).*

Dinamo kendisine söylenenleri düşünürken Bölük Üsteğmeni onu yanına çağırır ve kendisini bölüğe yazıcı olarak aldığını ve korumaya çalışacağını söyler. Lakin Dinamo'nun yazıcılık görevi iki gün sürer. Gelen emir üzerine kışlanın avlusuna yığılmış olan ot yığınının başına nöbetçi olarak dikilir. Yaklaşık bir hafta sonra Bölük Üsteğmeni Erzincan'a gönderilir. Yeni gelen Üsteğmen de Dinamo'ya karşı sert tavırlar sergiler. Dinamo, bunalımlı günlerin yeniden başladığını düşünürken, gelen bir emirle İzmir'e gideceğini öğrenir.

Dinamo'nun yedi yıl süren askerlik macerası 22 Nisan 1949'da sona erer.

1.8. DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ

⁸ At ahır.

Hasan İzzettin Dinamo, uzun süren askerliğini bitirdiğinde Türkiye’de siyasi yapı değişmiş, çok partili döneme geçilmiştir. Demokratikleşmeye giden süreçteki önemli adımlardan biri olarak 1946’da yeni bir parti kurulmuştur. 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan seçimlerde Demokrat Parti sandıktan büyük bir zaferle çıkarak CHP’den 27 yıllık iktidarı devralmıştır. Cumhurbaşkanı olarak Celal Bayar seçilirken Hükûmet’i kurma görevi de Adnan Menderes’e verilir. Demokrat Parti’nin seçimleri kazanması tüm yurttan coşkuyla karşılanır.

Türkiye’de demokratik anlamda büyük adımlar atılırken Dinamo, Küçükçekmece’nin Menekşe semtinde ailesi ile birlikte yaşamayı planladığı tek odalı bir ev satın alır. Bu küçük ev; evin etrafındaki yeşillikler, çimenler, çiçekler, su sesi, kuş sesi, gökteki ay, yıldız ve güneş; onun kitaplar okuduğu, romanlar yazdığı, çeviriler yaptığı sığınağı olur. (Dinamo, 1976: 37).

Sevinçle karşılanan DP iktidarı, bir süre sonra halkın beklentisine cevap veremez. Yasaklar, baskılar ve sansürlerin yanı sıra ekonomik sıkıntılar da insanları bunalttıkça bunaltır.

Tarihler 6-7 Eylül 1955’i gösterdiğinde İzmir’de ve İstanbul’da azınlıklara karşı yapılan saldırılar sonucunda 7 Eylül’de sıkıyönetim ilan edilir. Olayların failleri araştırılırken 8 Eylül gecesi Dinamo’nun Menekşe’deki evinin kapısı çalınır. Kapıya gelen iki polis memuru, Dinamo’ya, onu birkaç soruya cevap vermesi için Birinci Şube’ye götüreceklerini, daha sonra serbest bırakacaklarını söylerler. Dinamo, Sansaryan Hanı’nın üst katındaki Birinci Şube’ye götürüldüğünde yalnız olmadığını, tanıdığı bazı kişilerin de orada bulunduğunu görür. Bu kişiler; Müeyyet Boratav, İsmet Selimoğlu, Can Boratav, Hulusi Dosdoğru, Kemal Tahir, Emin Sekün, Örfi, Asım Bezirci ve Tabelacı Ziya Tüzmen’dir (Dinamo, 1971: 10). Bir süre sonra Aziz Nesin ve Nihat Sargın da onların arasına katılır.

Beşer dakikalık sorgulardan sonra orada bulunanlar otobüse doldurularak Harbiye Zindanlarına götürülür ve ikişer ikişer hücrelere konurlar. Aziz Nesin, *Salkım Salkım Asılacak Adamlar* adlı anı kitabında hücreleri şöyle anlatır:

“Hücreler çok küçüktü. Bir zengin mezarı genişliğinde, ama tavanı yüksek. Tavanın ortasında ölü gözü gibi yanan bir lamba vardı, belki on mumluk. Lambayı

örgü telle çevirmişler. Örgü telin delikleri biriken tozlardan, örümcek ağlarından kapandığı için, o on mumluk lamba pek de ışık vermiyor. Önce her hücreye bir kişi verdiler Arkadan daha başkalarını da yakalayıp getirdiklerinden hücreler yetmeyince kimi hücrelere iki kişi koydular” (1987: 36).

Dinamo’nun bir işçiyle birlikte kaldığı hücrenin betonu ıslaktır, içeride ne oturacak ne de yatacak bir şey vardır. Ertesi gün yöneticiler, tutukluların paraları ile dışarıdan yiyecek ve mukavva aldirmalarına izin verirler. Tutuklulara niçin evlerinden apar topar alınıp zindana getirildikleri açıklanmasa da onlar bunu tahmin etmiyor değillerdir. İstanbul’un yakılıp yıkılması için halkı galeyana getirmenin sorumlusu onlar olmuştur.

İki hafta sonra görüş gününde Dinamo’yu karısı Şerife ziyarete gelir. Kısa süren görüşmede Şerife; geçim sıkıntısı çektiklerini, mahallelinin onları evden kaçırmak için evlerini taşladıklarını ve bir gece polislerin eve zorla girip kitapları karıştırdıklarını, yabancı dilde yazılmış birkaç kitabı alıp götürdüklerini söyler. Hücrelerine dönen Dinamo, adalet terazisinin onlardan yana olmadığına karar verir:

“İnsan bir suç işlerse bunun ceza kanununda belli bir karşılığı vardır, aşağı yukarı kaç yıl ceza yiyeceğini, kaç yıl yatıp çıkacağını bilir. Bizse doğrudan doğruya aslanın ağzına atılmak üzere sokaktan rastgele toplanıp getirilmiş kişiler olduğumuzdan büsbütün karanlık içindeydik. Dava öyle alınmıştı ki ya hükümet ile devlet başkanlarının ya da elli kişinin kellesi gidecekti” (Dinamo, 1971: 32).

Günler geçerken hücrelerin kapıları açılıp kapanır, açılan kapıların ardındaki kişiler, tutuklulara sorular sorar. Dinamo’nun hücre kapısı açıldığında ona adı, soyadı ve kaç tane yabancı dil bildiği sorulur. Dinamo, Fransızca, İngilizce ve Almanca bildiğini söylediğinde bunlarla hiç ilgilenmeyip ona *“Peki Rusça biliyor musun?”* diye sorarlar. Bu soruyu iğrenç bulan Dinamo, karşısındakilere tükürürcesine *“Hayır,”* der. Onlara göre Dinamo ve diğerleri Moskova’dan direktif alıp İstanbul’u tarumar etmişlerdir (24).

Tutukluların gazete okumalarına izin verildiğinde içeridekiler, dışarıda adlarına başlatılan iftira kampanyalarının kendi düşündüklerinden daha korkunç olduğunu görürler. Gazetelere göre 6-7 Eylül gecesi meydana gelen olayların suçlusu

onlardır, komünistlerdir. Aziz Nesin’e göre komünistler, haklı da olsalar halkın gözünde hep suçlulardır. Hiç kimse onlar için ağzını açıp savunma yapmamaktadır (Nesin, 1987: 56).

6-7 Eylül mahkûmları, tutuklanışlarının üçüncü ayında Vala Nurettin’den bir haber alırlar. Haber, hapishanedekilerin yüreklerine korku salar. Sözde Sıkıyönetim Komutanı’na, tutuklu bulunan elli kişiye ne yapacakları sorulduğunda, o da hepsine hak ettikleri cezaların verileceğini, kimini astırıp kimini de yıllarca hapislerde yatıracaklarını söylemiştir. (Dinamo, 1971: 38).

Günler, aylar geçerken tutuklular, mahpushane hayatını çekilir kılmak için kendilerine uğraşacak işler bulurlar. Kemal Tahir romanlarını yazmakta, Hulusi Dosdoğru masasının başında kabuğuna çekilmiş hiç kimseyle konuşmamakta, Boratavlar İngilizce çalışmakta, Dinamo da onlara yardım etmektedir (50).

Hulusi Dosdoğru, 6-7 Eylül’ü anlattığı *6/7 Eylül Olayları* kitabında Aziz Nesin ve Dinamo’nun hapishane günlerini nasıl geçirdiklerini şu sözleriyle anlatır:

“Aziz Nesin ortalıkta pek görünmüyor, hüccresine kapanıp çalakalem yazılar yazıp dışarıya gazete ve dergilere göndererek nafakasını çıkarıyordu. Dinamo (Hasan İzzettin) şaşılmalı bir kayıtsızlık içerisindeydi. Berbat yaşam koşullarına hiç aldırdığı yoktu. Boyuna gerçeklerden kaçıyor, karıncaların yaşamından, tropikal bitkilerden, dünya ve evrenin oluşumundan dem vuruyor, sanki bulutların üstünde yaşıyordu” (Dosdoğru, 1993: 53).

Dört beş ay sonra 6-7 Eylül sanıkları hiçbir açıklama yapılmadan birdenbire salıverilmeye başlanır. Aylarca ağır koşullar içerisinde hücrelerde tutulan ve çile çektirilen insanlar, herhangi bir açıklama yapma gereği duyulmadan teker teker serbest bırakılmıştır. Kendilerine karşı yapılan bu harekete çok içerleyen Aziz Nesin, söz konusu hadiseyi kabalıkla yorumlar. Kendilerine bir incelik göstermelerinin gerekli olduğunu düşünen Nesin, *“Örneğin ‘geçmiş olsun.’ Bir yanlışlık sonucunda burada tutuldunuz. Dileriz bir daha başınıza gelmez. Güle güle...”* (Nesin, 1987: 97-98) sözlerini duyamadığı için çok incindiğini söyler.

Bir ikindiüstü beş dakika bile sürmeyen sorgulama sonrasında serbest bırakılan Dinamo, 6-7 Eylül kasırgasının yüreğinde açtığı yaraları hiçbir gücün onaramayacağını bilerek evine doğru yol alır.

Dinamo, Menekşe'deki evinde tekrar yazılarıyla baş başa kalmıştır. Bir gün Dinamo, eve gelen kayınvalidesiyle, oturdukları evin paylaşımı yüzünden gergin anlar yaşar. Tartışma sonucunda karısı ve kızı evi terk ederek kayınvalidesine giderler. Dinamo, karısının ve kızının evden ayrılmasının şokunu üzerinden atamadan kız kardeşi Lütfiye'nin elinde bavullarla Menekşe'ye gelmesiyle iyice sarsılır. Hastanede hemşire olarak çalışan kardeşi için biri bir ihbarda bulunmuş, bunun üzerine hastane yönetimi onu açığa almıştır. İki kardeş bir süre birlikte yaşarlar. Lütfiye verdiği büyük mücadele sonucunda masum olduğunu kanıtlar ve işine geri döner.

Menekşe'deki gecekonduda hareketli günler devam eder. Yine o günlerde, tanıdıkları bir kadın Dinamo'yu ziyarete gelir. Ona, yeğeni Teoman'la Işık'ı evlendirmek istediğini ve babası olarak onun düşüncesini almaya geldiğini söyler. Teoman'ı tanıyan Dinamo, teklifi kabul eder fakat kızının ne nişanına ne de düğününe gidebilir. Karısı ile ayrılımlarının üzerinden bir yıl geçmiştir. Dinamo, bir öğleden sonra karısının ve kızının komşularına geldiğini görünce içine bir acı çöker. Bir süre sonra, önce kızı ardından da karısı onun yanına gelir. Dinamo yeniden ailesiyle bir aradadır. Karısına ve kızına kavuşan Dinamo'nun sıradaki mücadelesi, gecekondusunu elinden almak isteyen güçlere karşı olacaktır.

Devrim Hükûmeti başa geçince tüm toprak beyleri, köy ağaları, arazi fırsatçıları sevinmeye başlar. Hükûmet ilk iş olarak elliye aşkın derebeyini egemen oldukları çok geniş topraklardan kopararak başka yerlere sürgüne gönderir. Toprak reformundan korkanlar, topraklarını oğulları, kızları, yakınları arasında paylaştırıp uydurma satışlar yaparak, arazisi olmayan halka topraklarından pay vermemek için türlü entrikalar çevirerek düzen kurmaya çalışırlar. Menekşe'deki evlerin hemen hepsi tapusu olmayan gecekondulardır. Evlerin arazilerinin tapusunu elinde bulunduran şahıslar, orada oturanları *"Ya arazilerin parasını verirsiniz ya da evleri terk edersiniz,"* diye tehdit ederler. Arazi sahipleriyle gecekondusu sahipleri uzlaşmaya varmak için uzun görüşmeler yaparlar. Sonunda anlaşmaya varılır. Ceplerindeki son

kuruşları arazi sahiplerine veren gecekonducular, minnacık kulübelerini toprağa perçinlerler. Bundan sonra onlar, evlerinden atılma korkusuyla yaşamayacaklar, kolluk kuvvetlerinin her an onları evlerinden atmalarını beklemeyeceklerdir. O minik insanlar yıllarca evleri için verdikleri mücadeleyi kazanmışlardır (Dinamo, 1976: 430).

Dinamo, evinin tapusuna kavuştuktan sonra inzivaya çekilip kâğıt ve kalemine dört elle sarılarak şiirlerini, romanlarını rahat düşünceler içerisinde yazmaya devam eder. Özellikle yıllardır üzerinde çalıştığı *Kutsal İsyan*'ı bitirmek için çabalar.

1960 yılında Dinamo, yayımladığı ilk kitap olan *Deniz Feneri*'nden 23 yıl sonra, kendi çabalarıyla *Karacaahmet Senfonisi*'ni yayımlar. Kitabın Aralık 1976'daki birinci basımının arka kapağında, eserin 1960 yılında ilk kez basıldığı ancak dağıtımının yapılamadığı yazılıdır.

Dinamo, arka arkaya yazdığı şiirleri ve romanlarıyla yılların acısını çıkartırcasına nasıl çalışkan ve üretken bir yazar olduğunu ortaya koymaya çalışırken, maddi imkânsızlıkları yüzünden yayınevlerinin istekleri doğrultusunda yabancı kitaplardan çeviriler yapmaya başlar. Amerikan mizahı, görgü kuralları ve fotoğrafçılık gibi konularda derleme kitaplar meydana getirir. 1958'de *Modern Amerikan Mizahı*, 1961 yılında *Muaşeret Kaideleri* ve 1969'da *Herkes İçin Amatör Fotoğrafçılık* kitapları Dinamo'nun Hasan Deniz takma adıyla yayımladığı ısmarlama kitaplar olur.

1960'lı yılların ortasından sonra Hasan İzzettin Dinamo'nun yazarlık günleri oldukça verimli geçer. 8 ciltlik *Kutsal İsyan*, 1966-1967 yılları arasında May Yayınlarından çıkar. Eserde Kurtuluş Savaşı'nı kronolojik sırayla anlatan Dinamo, kitabına *Millî Kurtuluş Savaşı'nın Gerçek Hikâyesi* başlığını atar.

Attila İlhan, *Varlık* dergisindeki “Hasan İzzettin'in Dönüşü” başlıklı yazısında sanatçının *Kutsal İsyan*'la ortaya çıkmasına sevindiğini söyler:

“Demek ki o ilk maden işçilerinin akla durgunluk veren sabrıyla bir yer yerler de tezgâhını dokuyor; yalnız dualarda, bir de çok büyük sevilerde varılabilen bir sessizlik içerisinde hepimizi o kadar içlendiren Kurtuluş Savaşımızın tarihe

benzer bir romanını, ya da romana benzer bir tarihini yazıyormuş” (İlhan, 1 Mart 1966: 7).

Kutsal İsyan’ı, *Savaş ve Açlar* (1968) ve *Ateş Yılları* (1968) kitapları izler. Otobiyografik bir roman olan *Savaş ve Açlar*’da Dinamo, ailesinin ve kendisinin başına gelenleri anlatır. *Ateş Yılları*’nın yazarı, kendisiyle yapılan bir röportajda Zühtü Bayar’a, romanı üç kez yazdığını ve otuz yıllık bir aradan sonra nihayet onu gün ışığına çıkarabildiğini söyler.

Tarihler 12 Mart 1971’i gösterdiğinde Türkiye, demokrasi yönetiminden otoriter yönetime geçer. Genel Kurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanlarının birlikte imzaladıkları “Muhtıra” aynı gün saat 13.00’de radyodan okunur. Muhtırada, “Hükümet’in ve TBMM’nin yönetiminde ülkede kargaşa, kaos, terör, kardeşin kardeşle mücadelesi, içinden çıkılmaz bir durum almış, Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün çağdaş uygarlığa giden yenilikleri gerçekleştirilememiş ve ülkenin geleceği tehdit altına girmiştir,” sözleri yer alır. Nihat Erim, yeni hükûmeti kurar.

12 Mart döneminde on gün gözüaltına alınan Dinamo, bu sürenin sonunda serbest bırakılır. Ancak serbest bırakılmasına sevinemez çünkü yıllarca kendisinin çektiklerini şimdi genç kuşaklar çekiyordu.

Dinamo, yaşadığı sıkıntılı dönemlerin acısını, ortaya çıkardığı eserlerle bir parça olsun azaltmaya çalışır. Yayımladığı şiir kitapları ve romanlarıyla 70’li yıllara damgasını vurur. O, artık tüm ülkede tanınan, bilinen yaşlı bir yazar ve şairdir. *Özgürlük Türküsü* (1971), *Mapusanemden Şiirler* (1974), *Sürgün Şiirleri* (1975), *Gecekondumdan Şiirler* (1976) ve *Kavga Şiirleri* (1977) birbirini izler.

Yine aynı yıllarda romanlarının yayımı da hızlı bir şekilde sürmektedir. 1972-1976 yılları arasında 7 ciltlik *Kutsal Barış*, 1973’te *Öksüz Musa*, 1974’te *Musa’nın Mapusanesi*, 1976’da *Musa’nın Gecekondusu* ve *Koyun Baba* romanları edebiyat tarihinde yerlerini alır. 6-7 Eylül Kasırgası (1971) adlı anı kitabıyla da Dinamo, her türde eser verebileceğini okuyucularına gösterir. Sanatçı, çalışmalarını, aldığı ödül ile taçlandırır. Mayıs 1977’de, Orhan Kemal Roman Armağanı, *Kutsal Barış*’a verilir.

Kitap yayınlarının ardı arkası kesilmezken dergi çalışmalarına da devam eden Dinamo, *May*, *Militan*, *Sanat Emeği*, *Türkiye Yazıları*, *Eleştiri*, *Düşün*, *Yazko Edebiyat*, *Vatan*, *Yeditepe* gibi dergilerde şiirlerini yayımlatırken, bazı gazete ve dergilerdeki köşelerinde yazdığı eleştirel yazılarıyla da dönemin edebiyat kitaplarını değerlendirir. Dinamo sanatla, edebiyatla uğraşırken ülkede yaşanan siyasi, sosyal ve ekonomik olayları takip etmekten de geri kalmaz. Türkiye tarihine “Kanlı 1 Mayıs” olarak geçen 1 Mayıs 1977 gününde yapılan gösterilerde işçi sınıfı saflarında o da yer alır. Gösterilerin ve konuşmaların yapıldığı Taksim Meydanı’nda birdenbire çıkan silah sesleri ile ortalık mahşer yerine döner. Dinamo hayatını zor kurtarır.

Takvimler 1980 yılını gösterdiğinde Dinamo, eserler vermeye devam etmektedir. 1981 yılında *Çoban Şiirleri* kitabı yayımlanırken yeni romanların baskısı da hiç durmaz. *Açlık* (1980), *Türk Kelebeği* (1981), *Adalet Sıtması* (1983), *Anadolu’da Bir Yunan Askeri* (1988) ve *Savaşta Çocuklar* (1981) adlı romanları kitap raflarında yerlerini alır. 1939-1949 yılları arasındaki yaşantısını anlattığı *İkinci Dünya Savaşından Edebiyat Anıları* kitabı da 1984 yılında yayımlanır.

1986 yılı Dinamo için acı dolu bir yıldır. 14 Mart 1986’da kırk beş senelik hayat arkadaşı, can yoldaşı Şerife vefat eder. Sanatçı, üzüntüsünü ve yalnızlığını yıllarca kendisinden yardımını esirgemeyen kardeşi Lütfiye ile avutmaya çalışarak onunla yaşamaya başlar. Mayıs 1989’da yayımlanan anı kitabı *Tkp Aydınlar ve Anılar*, onun, baskısını gördüğü son kitabı olur.

1.9. ÖLÜMÜ

20 Haziran 1989, edebiyat tarihine Hasan İzzettin Dinamo’nun ölüm tarihi olarak kaydedilir. Ölümünden birkaç gün önce beyin kanaması geçiren Dinamo, Haseki Hastanesi’ne kaldırılır. Ancak yapılan müdahaleler sonuçsuzdur. 1909 senesinde Ahanda’da açılan mavi gözleri, Haseki Hastanesi’nde, bir daha açılmamak üzere kapanır. Ertesi gün Şenlikköy’de cenazesi toprağa verilirken arkadaşları ona karşı son görevlerini yapmak için orada toplanırlar. Hamdi Konur, Zihni T. Anadol, Osman İşçi, Rasih Nuri İleri, Hasan Kıyafet, Hilmi Büyükşekerci, Aydın Aydemir,

Ergin Ağır, Enver Atılğan, Güngör Gençay, Mustafa Suphi İleri, Muharrem Yurtseven ve Hasan Hüseyin Yalvaç, cenazeye katılan isimlerdir.

Onu çok sevdiğini ve saygısını ondan esirgemediğini söyleyen Hasan Hüseyin Yalvaç, Hasan Amcasının ölümüyle yaşadığı duyguları şöyle ifade eder:

“Sevmiştim, saymıştım seni. Onur duymuştum tanışmaktan, söyleşmekten. ‘Kutsal İsyan’, ‘Kutsal Barış’ suskun. ‘Öksüz Musa’, öksüz koydu sevenlerini. Kâğıtlar, daktilolar anılarını bekler, romanlarını, şiirlerini. Ölümün adı bir kez daha kalleşe çıktı. Gittin, güle güle Hasan Amca. Güle güle 80 yıl umudu yeşerten, onuru bayraklaştıran insan. Güle güle güzellik kavgasının dirençli insanı” (Yalvaç, 1994: 12).

Doğumundan itibaren hayatı çilelerle geçmiş olan Dinamo’nun peşini kötü talih âdeta bırakmamıştır. İçinde yaşadığı dönemin sosyoekonomik şartları çocukluğundan itibaren onun en büyük sınavlarından biri olmuştur. Yokluk, açlık, sefalet, savaş kaynaklı kayıplar, benliğinde derin yaralar açmıştır. Yaşadığı tüm bu olumsuzluklar onun sanatçı kişiliğine de yön vermiştir. Öyle ki tüm eserlerinde bu yaşanmışlıkların izlerini görmek mümkündür.

İKİNCİ BÖLÜM

2. ŞAIRLİĞİ VE ŞİİRLERİ

“Biraz da şairce düşlere dalmak benim mutluluğum
Sigaram yok, içkim yok, aşkım yok, köşküm yok.
Belki şiir söylerken çıkacak son soluğum
Evet, şiir söylemekten başka benim aşkım yok.”

(G. Ş. 48)

2.1. POETİK GÖRÜŞLERİ

Hasan İzzetin Dinamo, toplumcu gerçekçi sanat anlayışının içerisinde yer alan 40 Kuşağı yazar ve şairlerindendir. Toplumcu gerçekçilik anlayışı, 1930’larda Sovyetler Birliği’nde ortaya çıkmış, ilkeleri de 1934’deki Sovyet Yazarlar Birliği Kongresi’nde Maksim Gorki (Çetin ve diğerleri; 2021:109) tarafından açıklanmıştır. Kongre tüzüğünde bu anlayışın misyonu/görevi şöyle yapılır: “*Toplumcu Gerçekçilik, sanatçıdan, ileriye doğru gelişmesi içinde gerçekliğin hakikate bağlı somut- tarihsel olarak verilmesini ister*” (Oktay, 2008:108). Kaynağını diyalektik ve tarihsel materyalizmden alan toplumcu gerçekçilik, işçi ve köylü kitlesinin sorunlarının gündeme getirilmesinde sanatı bir araç olarak görür (Cengiz, 2015: 17).

Türk şiirinde Nazım Hikmet’in 835 *Satır*’ıyla ortaya çıkan toplumcu gerçekçilik tarzı 1940 Kuşağı’nın şiirleriyle geniş kitlelere yayılır. Kuşak mensubu şairler, siyasî otoriteye karşı tavır alırlarken içinde bulunan düzenin ancak işçi kesiminin yönetimi ele almasıyla kurulacağını savunurlar (Canberk, 2001: 102-103).

Savaşın insanlığa verdiği zarar, siyasal baskı, insanların yoksullukla mücadelesi ve sanatçıların ezilmesi temaları yalın bir dille bu şiirlerde işlenir. Serbest şiir özelliklerini benimseyen Türk toplumcu gerçekçi şairleri, geleneğe karşı gelecek şekilde vezni kaldırmışlar, kafiye de yok sayarak ihtiyaç duyduklarında fazla önem vermeden kullanmışlardır (Çelik, 2010:79).

Cumhuriyet’in ilk yıllarında aşk şiirleri yazan Dinamo, Nazım Hikmet’in 1929’da 835 *Satır*’ını okuduktan sonra toplumcu şiire yönelir. Dinamo, o günleri

Hikmet Altınkaynak’a anlatırken gerçek olmayan sevgililer için yazdığı şiirlerin geçmişte kaldığını, devrimci şiirin ise ne kadar önemli olduğunu hayatı boyunca unutmadığını söyler (119).

1940 Kuşağı şairleriyle özdeşleşen Hasan İzzettin Dinamo, *Dönemeç* dergisinde yazdığı “1940 Kuşağı Üstüne” başlıklı makalede bu kuşağın özelliklerine değinirken kuşağa dair yapılan eleştirilere de cevap verir. Ona göre, 1940 Kuşağı, yaşla ilgisi olmayan anlamsal bir kuşaktır. Bu kuşak, Nazi Almanyası tarafından ezildiği yıllarda direnişe geçerek, özgürlük şiirleri yazarak faşizme karşı başkaldırmıştır. Dinamo’ya göre o yıllarda özgürce, rahatça şiir yazan, resim çizen, müzikle uğraşan ve karaborsacıların kadehlerine şarkılarını katık yapan sanatçılar, 1940 Kuşağının içerisinde değildir. 1940-1950 arası kavgaların şehitleri olan 1940 Kuşağı üyeleri “*gerek kendileriyle çağdaş küçük burjuva şairleri gerek devrimci küçük burjuva şairleri gerekse ondan sonra gelip İkinci Yeni diye bir akımın içinde yer alan bütün şairlerin, varlıklarını benimsemek istemedikleri, karşılıklarına aldıkları şairler, sanatçılarıdır. 1940 faşizmine savaşıp, türlü yaralar almış, ezgiler çekmiş olan devrimci, savaşçı şairlerdir*” (Nisan 1977:2) diyen Dinamo, bu kuşağın sahip olduğu özellikleri ve nitelikleri yerli faşizmin yok etmeğe çalıştığını; kendilerinin de faşizme karşı savaş veren bu şairleri, sanatçıları ve yazarları unutmamak uğruna 1940 yılını kullandıklarını söyler.

Sürgün yılları, Dinamo’nun şiirlerinin yönünü doğaya çevirmesine neden olur. Düzeni eleştiren ve faşizme karşı cephe alan şiirler, yerini doğa ve insan sevgisinin işlendiği temalara bırakır. Dinamo, kendisiyle yapılan bir görüşmede doğaya sığınışının nedenlerini anlatırken geçmişe gider. 1946-1949 yılları arasında hapisane, askerlik ve sürgün dönemi yaşadığı için şiirler yazamadığını söyleyen sanatçı hatta o yıllarda şiir yazmak değil soluk almak bile suç durumundaydı, diyerek içinde bulunduğu zor şartları anlatır. Kendisinin ruhsal bir çöküntü yaşamaması için şiirler yazması gerektiğine inanan Dinamo, yazacağı şiirlerin düzene karşı olamayacağı için kavga şiirleri yerine doğa şiirleri yazarak mutlu olunabileceğini anlatmak istemiştir. O, doğa gibi sağlıklı olmak ve hayatta kalabilmek için dağları, ırmakları ve ağaçlarıyla doğaya sığınmak zorunda kalmıştır (Altınkaynak, 1977:119-120).

2.2. SANAT VE SANATÇI

Hasan İzzetin Dinamo, çeşitli dergilerdeki yazılarında ve kendisiyle yapılan röportajlarda sanata ve sanatçıya dair düşüncelerini açıkça belirtir. Dinamo'nun sanatçıya ve sanata dair fikirlerine değinmeden önce kendisine ve kendisi gibi devrimci fikirlere sahip kişilere sanatçı gözüyle bakmayanlara ve içinde idealist düşünceler barındıran eserleri sanat yönünden zayıf bulanlara verdiği cevaba değinmek istedik. Dinamo, Politika dergisinde Recep Bilginer'in kendisiyle yaptığı görüşmede içinde bulunduğu dönemde, yaşadığı baskılar ve demokrasiye-özgürlüğe yapılan saldırılar karşısında sanatını, toplumun yararı için kullandığını ifade eder.

Dinamo, küçük burjuva sanatçıları diye tabir ettiği kişilerin *“görüşüne göre, su katılmadık bir sanatçı olmak için mutlaka devrimci düşünceden uzak gibi görünen, daha silik devrimci düşünceler taşıyan yapıtlar vermelidir”* (21.08.1976, s.2) düşüncelerine katılmadığını belirterek faşizmin üstümüze geldiği o günlerde kendimizi savunmak için elimize geçen her şeyi kullanmak zorundaydık, der. Ardından da şüphesiz her sanatçı büyük sanat yapıtları meydana getirmek ister, ancak zaman, öyle baskı uyguladı ki büyük sanata ulaşmak için bize imkân bırakmadı, sözleriyle konuşmasına devam eder. Bu sebepten sanatı vurucu bir güç olarak kullandıklarını söyler. Sanat, isabet imkanları sağladığı müddetçe bize yararlıdır, onun dahice bir yapıt olup olmaması o günlerde ikinci sırada bir sorun olarak kaldı diyerek, sanatına ve sanatçılığına karşı yapılan eleştirilere karşılık verir.

Dinamo, sanatının amacını belirttikten sonra “sanatçı kimdir” sorusunu cevaplandırırken sanatçıların karşılaştığı sorunlara da değinir. Ona göre sanatçı, ortamın üstünde yetenek sahibi olandır. Bu sanatçıların karşısındaki en büyük engel de siyasal iktidardır. Geri kalmış ülkelerin iktidarları, özellikle devrimci düşünceler taşıyan sanatçının yaratma atılımlarına çelme takarak onların düş bahçelerini çöle çevirir. Kendisi de etrafı düşman duvarlarla çevrili olduğundan eserler veremediğini, düşlerinin çok az bir kısmını gerçekleştirdiğini söyler:

“Baskıcı rejimlerle karşılaşp gırtlakımıza dek türlü huñlar, komplekslerle dolmadan önce bizim de büyük dünya yazarlarının, şairlerinin geçtiğı yollardan geçerek büyük romanlar, tiyatro oyunları, şiirler vermek tutkumuz vardı. Ne var ki siyasal iktidarın demir yumrukları bizi döve döve bu tasarımlardan uzaklaştırdı, ötelere sürdü” (Dinamo, Mart 1971, S.5, s.5).

Tüm bunlara rağmen, Dinamo, sanatçının güzel bir şeyler yapabileceği inancını yitirmediğini ifade eder:

“Sanatçı, kendi küçük sorunlarının dışında büyük saraylara benzer hesaplı kitaplı sanat abideleri kurabildiği gün gerçekten güzel şeyler yapabildiğine inanabilir. Yaşayışları boyunca bu olanağı bulan sanatçılar az olmakla birlikte vardır: Goethe, Beethoven, Tolstoy, Victor Hugo, Shakespeare, Balzac, Homeros, her şeye karşın Nazım Hikmet, Uşşakizade Halit Ziya vb. bu olanağı bulmuş ya da yaratabilmiş mutlu sanatçılardır” (5).

Dinamo, içinde bulunduğu edebiyat dünyasındaki sanatçıların beğendiği yönlerini açıkça söylediği gibi onların kendisiyle uyuşmayan fikirlerini de eleştirmekten çekinmez. Ona göre edebiyat dünyası birbirini kıskananlarla ve dostluk bağları olmayan isimlerle doludur. Öyle ki kimi sanatçılar meydana getirilen eserlere karşı önyargılı davranarak kendilerinden başkalarının iyi şiirler yazacağını kabul etmemektedir (Dinamo, 1984:23-24).

Dinamo, devrindeki sanatçıları eleştirirken kendisi de bazı eleştirilere maruz kalır. Nazım Hikmet ve Nurullah Ataç onun şiirlerini övgüyle anlatırken siyasal rejimin temsilcileri onun karşısına dikilip kırk katır mı kırk satır mı istediğini sorduklarında kendisinin seçiminin ne olduğunu şöyle anlatır:

“Ben masaldaki gibi ehveni şer olarak kırk katırı seçtiysem de beni kırk katırın kuyruğuna bağlayarak kırk yıl dağ bayır sürüdüler. Bu siyasal eleştiriydi. Bundan alası can sağlığıydı. Bizi kırk katır böyle dağ, taş sürükleyip dururken biz sanatımızla birlikte yitikler listesinde sayıldığımızdan şiirlerimiz üstüne eleştiriler görmedik” (Dinamo, Mart 1971, S.5, s.6).

Dinamo, yaşadığı o sıkıntılı günlerde ona övgüler söylemeye hazırlanan birçok anlayışlı kişinin de dut yemiş bülbül gibi susmasına bir anlam veremez. Dinamo, kendisini kırk katırın kuyruğundan kurtarıp sanat eserleriyle bir kez daha meydana çıktığında, yapıtlarına karşı yaylım ateşi başlar. Yapılan bu saldırıların tamamıyla art niyetli olduğunu düşünmektedir:

“Benim gibi toplumcu olduklarını öne süren sahte toplumcu delikanlı kimi zaman dergilerde, çoğu zaman da meyhanelerde bizi eleştirmeğe başladılar. Bunlar da ön yargılarla sıvanmış siyasal kokular, düşmanlık kokuları taşıyan yaverlerden başka bir şey değildi. Örneğin, Taylan adlı bir delikanlı Asım Bezirci’nin içine toplumcu şairleri aldığı büyük antolojiyi eleştirirken orda eskiden beri boy gösteren bir sürü kötü şairi görmeden, bizleri nasıl olup da araya tıktığına şaşıyor, bu yüzden hayıflanarak ona verip veriştiriyordu. Bunlar artık eleştiri filan değil, siyasal, hesaplı, güdümlü düşmanlıklar. Biz bunların kökenini yakından biliyoruz” (6).

Taylan Altuğ’un Dinamo’yu hedef alan bir başka eleştirisine de bu noktada değinilebilir. Altuğ, Aydın Hatipoğlu’nun Gebe isimli şiir kitabı için yazdığı eleştirisinde, *“Aydın Hatipoğlu’nun bütünüyle kendinin olan bir şiir kurmasını beklemek gerek daha. Bu biçimde bir toplumculuk anlayışı şiirde kalıcı değerler getirebilir mi, bilmem. Ama Hatipoğlu’nun “Gebe” de yer alan şiirlerinin şu sıralarda dergilerde boy gösteren toplumcuların-Dinamo, Rıfat Ilgaz, A. Kadir-şiirlerinden çok daha etkili ve dinamik oldukları yadsınamaz”* (Altuğ, 1969:62) diye söyledikleri dikkat çekicidir.

2.3. ŞİİR DİLİ

Dinamo, edebî hayatı boyunca romanlarında, şiirlerinde ve diğer türlerdeki eserlerinde herkes tarafından anlaşılabilircek yalın bir dili tercih eder. Öyle ki yazdığı ilk şiirlerle altmış üç sene sonraki şiirleri karşılaştırıldığında yalınlık açısından bir fark göze çarpmaz. Bu onun hep aynı düzeyde kaldığının değil, şiire başladığından beri dil hususunda istikrarlı bir anlayış içinde olduğunu göstergesidir.

Halk için, halkın sesini duyurmak üzere yazan şairin şiirlerini halkın her kesiminden kişiler -bir işçi, bir çiftçi, bir çoban- rahatlıkla anlayabilir. Dizelerin arasında onların diline yabancı gelecek sözcük sayısı yok denecek kadar azdır. Dinamo kendi hesabına tek satırı dahi, insanoğlunun bir basamak daha yukarı çıkabilmesini sağlayacak bir itici güç olarak düşündüğünden eserlerini yazarken her kesimin anlaması için çaba sarf ettiğini söyler.

“Bu yüzden de yazdığım şiir ve düzyazı türlerini -pek çok zor olmasına karşın- hem halkın hem de gerçek aydının tat alabileceği bir nitelikte vermek isterim. Halk için ayrı, aydın için ayrı yapıt vermeyi anlamam. Dikkat edilirse, yeryüzünün bütün büyük yapıtları hem aydını hem de halkı ilgilendirir. Donkişot. Sefiller, Monte Kristo, Hamlet vb. gibi. Ben genel olarak yazarken türlü katlardan gelen okuyucularımın beğenebileceği bir hava içinde yazmayı hiç yabana atmam” (Köklügiller,1975:140-141).

“Bir işe yaramadım gitti şimdiye dek,
şu yeryüzünde
Şiir yazmaktan başka,
Ara sıra insana
bahta kızmaktan başka.”(Ö.T. s.108)

Dinamo, yukarıdaki dizelerde görüldüğü üzere hem halkın hem de aydının anlayacağı sade bir dili tercih etmiştir.

2.4. TEMALAR

2.4.1. Doğa

Hasan İzzettin Dinamo, şiirlerinde doğayı, doğaya ait unsurları ve doğa olaylarını çok fazla ele alan bir şairdir. Aydan aya, mevsimden mevsime sürekli bir değişim içinde olan doğa, onun şiirlerinde tüm unsurlarıyla yer alır. Şairin, şiirlerinde doğaya yer vermesinin nedeni, çocukluğunu köyde, bahçede, tarlada geçirmesi; gençlik yıllarını ise hapisanede, kapalı alanda yaşamak zorunda kalmış olmasıdır.

Dinamo, kendisiyle yapılan görüşmelerde, “*Ruhumun sağlığını koruyabilmek için şiirler yazmak zorunda kaldım. Bunlar da zaman zaman elimden alınıp yok edildi. Bu yüzden kavga yerine doğaya sığınmak, doğayla insanın erdemce bir barışa doğru giderek mutluluk duyabileceğini anlatmak istedim*” (Altinkaynak, 1979:119) diyerek doğaya yönelmesinin gerekçesini açıklar.

Hayatının ilerleyen yıllarında şehrin gürültüsünden, kaosundan kaçıp bir gecekonduya yaşamını devam ettiren şair, doğayla baş başa kalmayı tercih ederken bilir ki doğa da kendisini çağırmaktadır.

“Biliyorum ki yine
Beni o yerlere çağırıyorsunuz;
Radyo gürültüleri, vapur düdükları
kömür dumanından uzağa!
zeytin dalları gibi
Gümüş bir inziva içinde yaşamağa!” (G.Ş. ,134)

Dinamo, doğaya olan ilgisini, hemen hemen bütün şiir kitaplarında açıkça gösterir. Doğaya yönelmesinin nedenini şiirlerinde sık sık yineler. 1925 senesinde *İzler* dergisinde çıkan ilk şiirinden itibaren doğaya açılma; çok uzaklara, gökyüzüne kaçma isteği şairde kendini göstermektedir.

“Sevgilim seninle bu ıssız yerde
Dilekler saçalım yıldızlara biz.
Aşkımız dolaşsın yine dillerde
Bu akşam kaçalım yıldızlara biz” (Bezirci, 1997:34-35)

Daha önce de belirtildiği gibi ilk şiirlerinde Faruk Nafiz Çamlıbel’in etkisi görülen Dinamo, tıpkı Çamlıbel gibi, halk şiirinin insanı doğaya ait imajlarla anlatma veya doğaya insani vasıflar verme özelliğini kullanır. Kasım 1930’da Sivas’ta çıkan *Adım* dergisinde ve Kasım 1937’de Merzifon’da çıkan *Taşan* adlı dergide yayımlanan “Akşamın Yollarında” şiiri, içerdği duygu yüklü doğa imgeleriyle şairin Hececilerin özellikle de Faruk Nafiz’in izinde olduğunu gösterir.

“Birer damla gül gibi karşı bayırda kuşlar,
Birer pembe kalp gibi yan yana oturmuşlar
Elbisem baştan başa şafaklaşıyor.
Ruhumdan geçecek kabile yaklaşıyor!
Havayı kızartarak ruhundaki kanları.
Hülyalı kız sesleri, akşamın kervanları.”
(Dinamo, İkinciteşrin1930:30).

İlk şiir kitabı olan *Atsız Kitap*’tan itibaren Dinamo, şiirlerinde doğa unsurlarını ve olaylarını tasvir eder, benzetmelere başvurur ve insanın doğayla ilişkisine sık sık değinir. Anadolu coğrafyası, kadim tarihiyle onun şiirlerine büyük bir kaynak oluşturur. *Atsız Kitap*’taki “Anadoluda Arkadya” şiirinde, Rousseau’nun hayalinde mutluluğu yaşayacağı çobanlar ülkesi olan Arkadya’yı; Anadolu’da bulduğunu söyleyen Dinamo, çocukluğunun bir kısmını geçirdiği Sarıyer sırtlarındaki köyü Arkadya’ya benzetir. Orada saf yürekli temiz insanlar vardır. Geniş ormanları ve dallardan sarkan meyveleriyle, içinden geçenlerin kendisini cennette hissettiği bu yer için fazla uzağa gitmeye gerek yoktur.

“Kulakların çınlasın Ruso,
Senin o,
Saf yürekli çobanlarına gıpta ile daldığın,
En temiz insan modelini içinden aldığın
Arkadyayı
Anadolumda buldum ben! (A.K., 60)

Dinamo, doğanın onda hissettirdiği duygularla şairlik coşkusu ilk orada yaşamıştır. Ona göre şiirlerin en güzeli de ancak orada, çobanlar milletinin memleketinde bulunur. Lakin şair, bu huzurlu yerden uzaklaşıp üzerinde dert nehirleri akan toprakta yaşamaya başlayınca, içinden geçenlerin ruhunu cennete boyayan, her dem taze ormanlarla süslü olan o diyarı özlemle anar.

“*Deniz Feneri*” şiiriyle birlikte doğaya romantik duygularla bakmayı bırakan, fikirleri özgürlük düşüncesine kayan Dinamo, kendisini anlatma çabasına girer. Bunu

yaparken de doğanın aracılığına baş vurur. Asım Bezirci, sanatçının, doğa şiirlerini yazarken bir kent şairinden ziyade kır şairine yaklaştığını ve kalabalıktan kaçarak doğaya sığınan mahzun bir çoban şairine benzediğini söyler (Bezirci, 1997: 38).

Çoban şairi, kır hayatının bütün unsurlarını şiirlerinde kullanarak doğayı olduğu gibi gözler önüne serer. *Bahar, kış, akşam, sabah, fecr, gece, bulut, kar, yağmur, dalga, fırtına, poyraz, rüzgâr, kaya, deniz, yanardağ, güneş, dünya, yıldız, ateş, hava, su, gök, zeytin, fındık, söğüt, gül, lotus, çilek, kekik, sümbül, nane, leylek, kartal, serçe, kurt, salyangoz, bildircin, arı, sülün, bülbül, turna, aslan, keklik, atmaca, angut, kurbağa, yaban ördekleri, akbabalar...* gibi çevresel öğeleri betimlemelerinde ve imgelerinde kullanan Dinamo, bu zengin imgelerle ya soyutu somutlaştırır ya da somutu soyutlaştırır:

“Kayaların çıplak omuzlarına/ karlı bir kürk gibi/örtülen köpükler/Yıkıyor şehrin son ışığında”, “Yedi yıl susuz kalmış birer yolcu gibi/ Yüzü sararmış otlar”, “Yıldızlar oturmuş sükunun dallarına/Sarı kanaryalar gibi durmadan akıyor”, “Kara yamyam kızları gibi enginde ip atlıyor/dalgalar”, “Geçtikçe ormanından hatıraların/Yerlere devrilmiş meşeler/dev gibi ağlar”, “Yüklü ağaçlar olgun bir baş gibi mağrur/duruyor”, “Ve güneş/asılmış maviliğe/İçi, dünya cennetinin tohumlar ile dolu altın bir sepet gibi, “Rüzgârın elinde bir kırık kemeçe/ Çıplak kollu ağaçlar/Horon oynuyorlar”, “Beyaz kanatlı kuşlar/veremli bir piyanodan koparılmış tuşlar/gibi inliyor/ Rüzgârda”, “Sıcak rüyaların üstünde beyaz gece yatıyor” vb.

Dinamo, doğaya ait unsurları şiirlerinin kaynağı yaparken doğanın kendisine hissettirdiklerini de dizelerine yansıtır. Birçok şiirinin ismi bile doğaya dairdir: “Deniz Feneri”, “Vezünün İsyanı”, “Anadoluda Arkadya”, “Bağcı Kızına Kaside”, “Tabiata İstida”, “Güneşi Galgalayan Kuşlar”, “Kahramanlar ve Gece”, “Saman Yolları”, “Baharda Step”, “Fecir ve Kahramanları”, “Mor sümbüller”, “Dağ Keçisi”, “Gül Bahçesi”, “Bahar Türküsü”, “1976 İlkyazı”, “Arı Kuşları”, “Güz Türküsü”, “Tarlakuşu ile Söyleşme” “Halay Çeken Akbabalar” vb.

İlerleyen yıllarda Dinamo, siyasi fikirlerinin şekillenmesiyle birlikte politik ve sosyal olayları anlatırken veya insan gerçekliğini yansıtırken doğaya ait tüm unsurlara başvurur. Sanatçı, bir şair olarak ülkesinde mutsuzdur; şiirleri yasaklanır,

özgürlüğü kısıtlanır, düşünceleri hapsedilir. O da kendisini yaşama bağlayan, özgürlük düşleri kurmasını sağlayan doğaya sığınır. Doğa ona kol kanat gererken o da doğayla hemhâl olur. Şair, böceklerle, çiçeklerle, toprakla, tarla kuşuyla söyleşir; söğütlere şiir okur, tabiata bir dilekçe sunar, dağların çağrısına koşarak bulutlara onu da götürmeleri için yalvarır, ağaçlardan onu saklamalarını ister.

Şairin doğayı oluşturan varlıklara olan bağlılığını şiirlerinde nasıl ele aldığı; hayvanlar, bitkiler, doğa olayları ve doğa unsurları olmak üzere alt başlıklar altında incelenecektir.

2.4.1.1. Hayvanlar

Antik çağdan günümüze kadar sanat dünyasının en önemli izleklerinden biri doğa olmuştur. Sanatçılar, eserlerini meydana getirirken; düşüncelerini ve hislerini yansıtmak için doğanın vazgeçilmezi olan hayvanlar âleminden çok fazla yararlanmışlardır. Dinamo da içinde bulunduğu şartlara göre duygularını ve fikirlerini şiirlerinde yansıtırken hayvanlar âlemine başvurarak onları benzetme, tenkit veya öğüt verme amacıyla kullanır. At, akbaba, üveyik, bülbül, kartal, ceylan, turna, keçi, tavşan, tarlakuşu, arı, balık, inek, kuzu, köpek, kedi, tavuk, horoz, dinazor, eşek, baykuş, atmaca, yılan, aslan, karga, albatros ve angut gibi hayvanlar şairin söylemlerini genişletir.

Dinamo'nun dizelerinin arasında kuşlar, özgürlük sembolü olarak en çok kullandığı hayvan türüdür. Çocukluğu darüleytamlarda, gençliği hapisanede ve ileriki yaşları da şehirden uzak bir gecekonduya geçen şairin kapalı ve dar mekânlardaki yaşantısı onda kuşlar gibi gökyüzünde özgürce dolaşma isteğine neden olur.

Tarlakuşları şairi etkileyen kuş türlerinin başında gelir. Öyle ki *Yazko Edebiyat* dergisindeki “Batı Edebiyatında Tarla Kuşu” adlı denemesinde ve yazdığı birçok şiirde bu kuşa dair övgü dolu sözleri vardır. “Doğrusunu söylemem gerekirse İngiliz edebiyatını kendi dilinden okumaya başladıktan sonra onu da bütün çıplaklığıyla keşfettim” diyen Dinamo, bu kuşa ilgisinin nasıl başladığını ve kuşun onun dikkatini nasıl çektiğini şu sözleriyle dile getirir: “*Tarla kuşunun değeri*

nerdedir derseniz büyük bir ötücüdür derim. Bülbulden sonra gelir, ancak ötüş süresi âşıklığı süresince. Nisan, mayıs ayları onun aşk, şarkı aylarıdır” (Dinamo, Kasım 1981, s. 82-83).

Dinamo, “Tarlakuşu ile Söyleşme” şiirinde, tarla kuşlarıyla sabah türkülerine başlar, çünkü onlar kuşların en gösterişsiz ve renksiz olmalarına rağmen baharın türkü krallarındırlar. Şair tarlakuşlarıyla yaptığı söyleşide onların doğadaki yaşantılarıyla kendi yaşantısını kıyaslar. Kuşlar özgür bir dünyada yaşamaktadır. Onların dünyasında hep aydınlık, türkülerinde yaşama sevinci ve ülkelerinde ise en güzel düşler vardır. Dinamo’nun sahip olamadıklarıdır bunlar.

“Sizin ne devletin var ne de hükümetiniz
Yine de yaşamaktasınız özgürlük içinde.
Tarlakuşu korkusundan solmaz benziniz betiniz
Zulmetmez tarlakuşu tarlakuşuna yaşamak sevincinde.”
(Ö.T., 169)

Dinamo, şiirlerinde tarlakuşları ile öyle bir bağ kurar ki âdeta kuşlar da şairin farkındadır ve onun doğadan ayrı kalamayacağını bilirler. Şair mayıs sabahında tutuklandığında doğa onun şiirlerini beklemekte, kuşların gözleri şairi aramaktadır.

“Üç höyüklerde tarlakuşları
Nerdesin, Şair, nerede? diyordu.
İşte o gün şairin kartal kanatları yolunmaktaydı
Dört yılda büyümeleri hükmolunmaktaydı.” (M.Ş.,103)

Türk kültüründe kutsal sayılan birçok kuş türünün içerisinde turnanın ayrı bir yeri vardır. Halk kültürümüzde turnalar, her davranışı doğru kabul edilen kutsal bir kuş türüdür. Uçuşlarındaki nizam buna bağlanır. Öte yandan insanların dünyada yaptıkları kötü hareketlerden etkilendiği, bunlardan üzüntü duyduğu ve düzenlerinin bozularak yollarını şaşırdıkları düşünülür (Elçin, 1997: 66).

Turnalar katar halinde gökyüzünün sonsuz maviliğinde çığlıklar atarak kanat çırparken Dinamo da onlarla birlik olup içinde bulunduğu ortamdan uçarak gitmek

ister. Onun özlemi, yolculuğu esnasında şiirlerini içinden geldiğince bağırarak, haykırmaktır.

“...Bulutlarla yan yana yürüyen bir turna sürüsünün
Üzerimden geçişini gördüğüm an kopar
Üzerinde yaşadığım toprakla her bağım.
Mavi bir melankoli uzar içimde, uzar:
Turnaların hıçkırarak tükettiği yollar.
Ben de öyle hıçkırarak

çıgllıklar atarak
bulutların üzerinden
isterim uçup gitmek
İçimdeki ağlayışı yollarda tüketmek” (M.Ş. ,87-88)

Dünya edebiyatında sıkça yer verilen hayvanlardan olan “at”, destan, masal, atasözü, mâni, roman ve şiir gibi birçok türde konu edilmiştir. Günlük hayatta ulaşım ve nakliye aracı olarak kullanılan atlar, geçmişteki savaşlarda da önemli rol oynamışlardır. Cesaretin, gücün, dayanışmanın, iktidarın ve servetin sembolü olan atlar, sahiplerinin de en yakın arkadaşları olmuşlardır.

“Halay Çeken Akbabalar” şiirinde Dinamo, bir zamanlar saltanat süren bir atın ölmesini ve akbabaların onun leşiyle karınlarını doyurmasını anlatırken doğanın bu, acımasızlığını, insan doğasıyla bağdaştırır. Bir insan, kahraman da olsa, çok iyi savaşçı da olsa, gün gelip gözden düşünce etrafı ona zarar vermek isteyen düşmanlarıyla çevrilir. Herkes kendi yararına pay kapma derdine düşer, tıpkı akbabalar gibi.

Bir bahar günü gezintiye çıkan Dinamo, yolda kanlar içinde yatan bir at ölüsüyle karşılaşır. “*Ben yine tanıdım bu atı. /Serilecek miydi böyle yerlere/ Gücün, güzelliğin saltanatı?*” (Ö.T.,138)diyerek üzüntüsünü belirtir. Atın geçmişi gözlerinde canlanır. Bir zamanlar özgürce koşan bu at, ağzına vurulan gem ve sırtına atlayan binicisiyle yaşam fırtınasının önünde koşturmaya başlamıştır, insan dünyasında önemli bir görev üstlenmiştir, savaşlara katılmıştır, cepheye cephane ve ekmek taşımıştır. O da silahlı Türk çocukları gibi gece gündüz demeden, su içmeden, yem

ve yemek yemeden düşmanın arkasından kopmuştur. Lakin bir gün hayat koşusunun sonuna gelmiş ve ne bir çukura atılmaya ne de gömülmeye layık görülmüştür.

“Akbabalar halay çekiyor
Çevresinde eski savaşçının
vererek kanat kanata.
Akbabalar halay çekiyor
Bakarak kanlı gözbebekleriyle
Kaburgalarını deldikleri ata. (Ö.T. 143)

Dinamo, “Umut Küheylanı⁹” şiirinde ise yaşama dair umutlarını küheylana benzetir. Şiirinin başlarında hapishane duvarları arasında karamsarlığa düştüğünü ifade eden şair, geleceğe dair umutlarını bitirmiş, hayallerini yitirmiştir.

“Umut küheylanımın düştü kanatları
Mapusane duvarlarından aşamıyor.
Umut küheylanımın nalları düştü
Artık uçarcasına koşamıyor” (M.Ş.,56)

Şiirin ilerleyen dizelerinde ise güneşin doğuşuyla umutlar yeniden yeşerir. Şair pes etmez. Umut küheylanına tekrar güvenmeye başlar. Ondan aldığı güçle bir gün yeniden koşacağını düşler.

“Sabah güneşine karşın
Bir gün doludizgin yine sen koşacaksın.” (M.Ş.,57)

2.4.1.2. Bitkiler

Dinamo, dünyayı ve kendini anlatırken, insanlığa dair eleştirilerini yaparken ve hislerini yansıtırken doğanın ayrılmaz parçası olan bitkiler âleminden de yararlanmıştır. Bitkilerin bireyde uyandırdığı hisleri teşbih ve mecazlarla dizelerine

⁹ Küheylan: Soylu Arap atı.

aksettiren şair, kimi zaman şiirlerinin adını çiçek isimlerinden seçer. Gül, lale, karanfil, nergis, lotus; onun şiirlerine estetik katan çiçeklerdendir. Dinamo'nun şiirlerindeki bitki motifleri, şairin tüm duygularının ve düşüncelerinin aynası niteliğindedir. Şair, mutluluğunu onlarla paylaşır, üzüntüsünü onlarla yaşar; haksızlıklara karşı onlarla birlikte mücadele verir. Baharın gelişiyle çiçek açan laleler, şairin gönlünü mutlulukla doldurur, onu âşıklık günlerine götürür.

“Bir kez daha açtı kır laleleri,
Kapısı önünde Nisan’ın.
Alıp götürmekteler gönlünü,
Âşıklık günlerine insanın!” (T. ,29)

Yine bir bahar gününde dere boyunda toplanan laleler, şairde özgür bir yurt özlemini çağırıştırır. Lalelerin içinde bulundukları ıssızlığın tadını çıkarmalarına şair gıptayla bakar.

“Dere boyunda yaban laleleri
Ufacık özgür bir yurt kurmuşlardı.
Yurtlarına girdiğimden habersiz
Sanki gerdek odasındaydılar
Şehvetle kızarmaktaydı hepsi aygın baygın.
Bir tadını çıkarmaktaydılar ki
sormayın gitsin
ıssızlığın.” (Ö.T.,119)

Türk edebiyatında gül ve bülbül aşkının konu edildiği birçok şiir mevcuttur. Gül, aşkın her çeşidinde sevgilidir; bülbül ise onun aşkıyla yanıp tutuşan âşıktır. Dinamo da şiirlerinde gül ve bülbül motifini kendi ideolojik görüşüne göre işler. Bazen bülbülün ah çeken sesi, kendi gönül sesiyle bir olup şiire dönüşür. Bazen de bülbülün şarkı söylemesiyle şair kıskançlığa boğulur ve “*sadece bülbüllerin mi şarkı söylemek hakkı*” diyerek bülbülün sesini keser. Nasıl onun sesinin çıkmasını engellemişlerse o da bülbülün sesini engeller.

“Nedir gülüstanda bu hoş şarkı,
Yalnız bülbülün mü söylemek hakkı.
Kestim bülbülün şarkısını, bir çırpıda,
Kalmadı onun da benimle farkı.” (T, 30)

Bir gün gül bahçesine giden şair, güllerin açıldığını görünce kendi şiirinin üzerindeki örtü kalkmış ve gönlünün de yeni hayallere, şiirlere kapısı açılmıştır.

“Gülistana vardım güller açılmış,
Şiirin yüzündeki tüller açılmış.
Bülbüller ah çektikçe derinden,
Bir gonca gül gibi, gönüller açılmış!” (T.,31)

Gülistanda şairin bülbülden bir isteği vardır. Günlerce karga seslerinden bıktığını söyleyen şair, bülbülün güzel sesine hasret kalmıştır.

“Gülistana vardım seher vakti
Yoluma bülbül sesleri çıktı.
Çoktandır kargaları dinlemekteyim
Ötün, dedim, gönlüm çok acıktı!” (T. ,37)

“Adagülü” şiiri hapisanede açan bir çiçeğin hikâyesidir. Şair, daha önce görmediği bu çiçeğin adının adagülü olduğunu öğrenir. Ha var ha yok olan kokusuyla şairin hoşuna giden çiçek, bundan sonra onun şiirlerinden eksik olmaz. Adagülü, dört duvar arasındaki şairin yalnızlığını seyrederken onun gözündeki birçok şeyi görür.

“Adagülü,
Açmış benim acılarımın yanbaşımda.
Türküsünü dinliyor mahpusların
Hoca’nın Kozanoğlu türküsünü dinliyor
Her gece
Demir kapılar üstümüze kilitlenince.” (M. Ş.,74)

Bir çiçeğin kapalı kapılar arkasındaki dünyayı nasıl cennet bahçesine çevirdiği “Mapusane Karanfil” şiirinde anlatılır. Bir tek karanfil; demirleri, duvarları ve şehirleri aşar, insanları büyüler, mahkûmların kafasını bir cennet macerasına sürükler.

“Cennette patlar da insan yalnızlıktan
Cehennemde bir karanfil açtığı zaman
Olur işkenceler bir çiçek bahçesi.
Yeğnikleşir¹⁰ ruhun işkencesi.” (M.Ş.,72)

Cennette insan yalnızlıktan sıkılırken cehennemdeki bir karanfil, işkenceleri çiçek bahçesine çevirerek ruhun işkencesini de hafifletir.

2.4.1.3. Doğa Olayları

Doğanın düzeni bir döngü içerisinde vuku bulurken Dinamo da doğayı bir ressam-şair gözüyle gözlemleyerek eserlerinde gece, gündüz, yaz, kış, bahar, güz, aydınlık, karanlık, şafak, yağmur, rüzgâr, kar, fırtına, dalga, bulut, cemre gibi doğa olaylarını bir tablo hâlinde ortaya koyar. Bu doğa olaylarını tasvir ve tarif ederken onları düşüncelerinin ve kalbinin sesiyle somutlaştıran Dinamo, doğanın varlıklarını insana ait özelliklerle kişileştirir. Sular, dağlar, ağaçlar şaire arkadaş olurlar. Onun garipliğini anlayıp onunla konuşmak için bağdaş kurarlar.

“Doğanın bu yemyeşil dergâhında
Ağaçlar, sular bile anlıyor garipliğimi” (S.Ş.,20)
Kimi zaman dağlar bağdaş kurar şairin yamacına:
“Bağdaş kurmuş yamacıma dağlar
Neredeyse benimle konuşacaklar” (S.Ş.,37)

Dinamo, doğanın tüm unsurlarıyla kendi ruhu ve düşünceleri vasıtasıyla bir ilişki kurarak bütünleşir. Onlarla dost olur, konuşur, dertleşir. Kimi zaman onlara sığınır, kimi zaman da onlardan medet umar. Öyle ki gökyüzünde hareket eden

¹⁰ Yeğnik: hafif.

bulutlardan kendisini de alıp insanların olmadığı yerlere götürmelerini ister. Şair, yalnızlıktan bıkmış olmasına rağmen, tercih ettiği mekânların başında insanların yaşamadığı yerler gelir.

“Nereye böyle ak bulutlar?
Nereye böyle hızlı hızlı?
Hani şu insanoğlunun hiç yaşamadığı
Yerlere doğruysa yolculuğunuz
Nolur beni de alın kanadınıza
Nolur bana da olun kılavuz
Götürün beni de ah götürün
Yalnızlığından şu Pülümür’ün.” (S.Ş.,78)

Özgürlük olma düşüncesi Dinamo’nun doğa unsurlarına sığınmasını sağlayan en önemli olgulardan birisidir. Yaşayamadığı özgürlüğü her baktığı yerde, doğanın tüm unsurlarında gören şair, birçok şiirinde de bu unsurları bir arada kullanır.

“Serçeler, sığırcıklar, bibicanlar hep birlikte
Kutluyor ilkyazı kendilerinin malı sayarak.
Bu sıcak nisan gününün yok üstüne güzellikte
Sanki geçiyor özgürlük saçlarımı okşayarak.
İnanmak istiyor şair yüreğim özgürlüğe
Güneşi rüzgârı, denizi odur sanıyorum.
Odur sanarak dalıyorum yüksek mavi göğe
İçimde onun olduğuna inanıyorum” (G.Ş.,50)

Yaz gecelerini seven şair, “Ağustos Gecesi” şiirinde yaz gecesinde doğanın ona verdiği coşkuyu anlatırken kötülerin ve kötülüklerin olmadığı bu yerde sevinç içerisinde ve gençlik duygularının coşkunluğuyla doludur.

“...Bu gece bir tuhaf gencim ben yine şair eskisi bir genç
Doğa bir kez daha dile gelmiş konuşuyor.
Ne bir alçak insan var dünyada bu an ne iğrenç
İçimde tanrıça bir yürek coştukça coşuyor.” (S.Ş.,142)

Kışın bitip baharın geldiğini müjdeleyen cemre, hava ve suyun arkasından toprağa düşer. Cemrenin düşmesiyle doğa kış uykusundan uyanır, toprak yeşerir, âdeta yeni bir hayat başlar. “Cemre” şiirinde doğanın canlanışını kendi hayatına benzeten şair, acılar çekmesine, zulümlere uğramasına rağmen yılmadığından ve bir kez daha dimdik ayağa kalktığından söz eder.

“Artık ötesi bahardır
Üçüncü cemre düştü toprağa.
Acının ve zulmün yenemediği insan
Bir kez daha kalktı ayağa.” (Ö.T.,30)

Dinamo, gecelerin şairi olarak gecenin sessizliğini, ıssızlığını sever. Doğadaki her şey uyumuş, etrafı mis gibi ot kokuları almıştır. Ancak şair uyanıktır ve ona köpeği ile birlikte yıldızlar da eşlik etmektedir. Pülümür Çayı’nın şırıldayarak akması Dinamo’da bir yerlere gitme isteği uyandırırken gönlü de türküler söylemeye başlar.

“Vakit gece yarısını çoktan geçmiş
Ne de hoş kokuyor biçilmiş ot yığınları.
Evren bütün anlamıyla ıssız
Uzanmış ayaklarımın dibine benim sarı kıtmir
Gözleri yerden bana bakan iki yıldız.
Denilebilir ki salt yıldızlarla şair
Bir de kıtmir uyanık.
.....
İçim Pülümür çayı gibi şırıldayarak
Bir yanlara geçip gitmeye hevesleniyor
İçimdeki dünyada garip türküler sesleniyor” (S.Ş. ,117)

“Gece”yle birlikte doğa değişime uğrar: Güneş batar, gökyüzü kararır, yıldızlar açığa çıkar, ay ıslıl ıslıl parlar, dünya sessizliğe bürünür; insanlar ve hayvanlar rahat edebilecekleri, uyuyabilecekleri yerlere çekilir. Gece âşığı olan Dinamo, geceyi bir doğa olayı olarak şiirlerine almasının yanı sıra, “Gece Başlıyor” şiirinde onu bir metafor olarak kullanır. Şaire göre dönemin ağır siyasi ortamı gece gibi kapkaranlıktır. Hitler’in ruhu şairin ülkesine gelmiş, kara ışık saçan lambasını

yakarak etrafı geceye boğmuştur. Her yer kararmış, düşünceler karartılmıştır. Öyle ki bu karanlık, aydının kafasındaki aydınlığa, insanın yüreğini ısıtan ışığa ve özgürlük şiirlerini söylemeye düşmandır. Sabah olsa da güneş doğsa da kuşlar ötse de gecenin korkunçluğu her yerdedir.

“Güneş parlamaktadır, ama, gecedir,
Kuşlar ötmektedir, ama, gecedir,
Ancak insan anlar bu gecenin korkunçluğunu,
Radyoyu aşk şiirleriyle donatmaktadır
Ellerinde ağulu kara güller kara aydınların
Kasaplık dersi vermekte genç enkizitörlere.” (K.Ş.,13)

Dinamo’nun şiirlerinde geçen hava, su, toprak, dağ, ova, nehir, deniz, gök, güneş, yıldız, ay gibi bütün doğa unsurları yaşamı anlatırcasına hareket hâlinde dirler. Bu unsurlar konuşur, düşünür ve ağlar. Doğadaki bu varlıkların isimleri, şiirlerin iç ahengine uyum sağlarken “Suyun Bayramı”, “Çayda Ayışığı”, “Altın Tepeler”, “Dağlar İnsanlar”, “Denizdeki Şişe”, “Kızılıрмаğın Karşısında”, “Samanyolları”, “Karadeniz”, “Nurdağları”, “Toprakla Söyleşi”, “Dağ Yolculuğu” örneklerinde görüldüğü gibi şiir başlıklarında da yer alırlar.

Sürgün Şiirleri kitabında yazdığı “Sonnet” şiirinde deredeki suyun yanına giden Dinamo, suya verdiği şahsiyetle onun sözlerini dinlemeye başlar. Suyun ondan yapmasını istediği şeyler vardır:

“Güzel şeyler söylediğini işittim dereye suyun
Oturdum söğüt altında ben de düşündüm güzel şeyler
Dedi güzel su, sürgün çullarından soyun
Gir kutsal suya su neylerse güzel eyler.
Yıkar düşüncelerini kurak sürgün çölünün
Geçer yanan duygularının çiçeksiz yatağından.
Açarsın temizliğinde bir yaban gülünün,
Dost çingirak sesleri gelir Pülümür dağından
Düşmanların gözlerinden yüzünde kalan izler
Yıkanır gider burada birer birer.

Çağltısıyla başka bir hava çalar sana güzel su.” (S.Ş.,127)

Hayatın devamını sağlayan su, aynı zamanda temizlik kaynağıdır. Şaire üzerindeki sürgün çullarını yıkamasını söyleyen su, kurak sürgün çölünün düşüncelerini ve şairin yüzündeki düşmanlarının gözlerinden kalan izleri de bir dost gibi yıkar.

Dinamo, doğa varlıklarıyla yaptığı görüşmelerinin birinde toprakla konuşmaktadır. “Toprakla Söyleşi” şiirinde toprakla aynı kaderi yaşadığını ifade eden Dinamo, onunla söyleşiye başlar. Şairle toprak birbirine benzemektedir. Toprak, yemişler verdiği hâlde çiğnenmiş, şair de şiirler yazdığı için acı çekmiştir. Tüm bunlara rağmen; yapılan zulümler, çekilen acılar onları yıldırmamış, hâlâ ayakta olmalarını engelleyememiştir.

“Her gittiğim yerde ben seni çiğnedim
Senin üstüne bastım her durduğum yerde.
Toprak, senin en güzel yemişlerini yedim
Ne hoş vakit geçirdim serdiğin çimenlerde.

Sen de bu çileli şairi andırmaktasın
O şiir verdi, ulus dövdü onu bir halı gibi.
Sen de hala yattığın yerde ayaktasın
Zulüm aramızda kara dikenli bir çalı gibi.” (S.Ş. ,141)

Dağlar, Dinamo’nun doğayı anlatan şiirlerinde en fazla dikkat çeken doğa unsurudur. Öyle ki şiir başlıklarında da dağlar ismi çok fazla bulunur: “Dağların Çağrısı”, “Dağ Yolculuğu”, “Dağlar, İnsanlar”, “Dağ Başında Dert”, “Nurdağları”, “Parnas Dağının Yolcuları” gibi.

Dinamo’nun şiirlerinde birçok doğa unsuru gibi dağlar da somutlaştırılma ve kişileştirilme yollarıyla işlenmiştir. “Dağlar oturmuş çevremde dostça”, “Sana acımazsa bir tike çocuk/Korkma acır dağ, taş”, Eğlenir küçüklüğüne Mercan dağları”, “Dağların gümüş gözyaşları”, “Dostluğu ne hoş dağın taşın”, “Bekler başında kuzgunlar görürüm/Dağ gibi bir gençlik ölüsünün” vb.

Şair tarafından insani ilişkiler açısından ele alınan dağlar, onun dostu, sırdaşı olur. Dostunun kendisini çağırın sesine o da “Dağların Çağrısı” şiirinde kulak verir. Dağların çağrısına uyan Dinamo orada çobanlarla birlikte, yoksulların yaptığı kilimlere oturur. Kendisinin rahat hissetmesini sağlayan o mekânda yalın kafasındaki yeni düşüncelerle sohbete başlar.

“Koştum dağların çağrısına
Çobanlarla baş başa oturdum
Güzel yoksullukların
Kiliminde bağdaş kurdum.
Kovdum düşü şair kafamdan daldım
Doğaya yalın kafa.
Yaktım bir şimşegin aydınlığında
Düşün sigarasını karıştım lafa.” (S.Ş.,109)

“Garip Sorular” adlı şiirindeki dizelerinde dağların kendisinin dostu olduğunu söyleyen Dinamo, çok sevdiği akşam vaktinde dostuyla birlikte. Etrafta kimseler yoktur, dağ ve taşın varlığı mutlu olması için yetmektedir.

“Oturur akşamları dağ başında
Yıldız kümelerini okşarım serin serin
Şiirin ateşinde ısınmış parmaklarımla
Bu tatlı çavuş üzümlerini okşadığımı
Görmez gözü kimseciklerin
Yalnızlık akşamları işte bundan güzel:
Dostluğu ne hoş dağın taşın.
Kocaman bir dünyası var
En küçük kuşun.” (S.Ş.,119)

Dünyanın var oluşundan bu yana denizler, akarsular (ırmak, nehir, çay, pınar) insanların yaşamlarını sürdürdükleri, geçimlerini sağladıkları ve ulaşım için kullandıkları mekânlardır. Bu mekânlar kimi zaman şiirlerde ulaşılması gereken bir yer veya aşılması gereken doğa unsurları olurken kimi zaman da özgürlüğü çağrıştıran bir sembole dönüşürler. Aynen Hasan İzzettin Dinamo’nun şiirlerinde

olduğu gibi. Denizde bir yolculuğa çıkmak isteyen Dinamo, “Seyahat¹¹” şiirinde açık denizlere sandalıyla açılmak, açık deniz kuşları olan albatroslar gibi denizin sonsuz sularında kayarak özgürlük düşlerini tamamlamak ister.

“Haydi denizlere
Açık denizlere,
Ey kumlar üzerinde
Oturmuş sandalım
Okyanusların beyaz ihtişamı albatroslar gibi
Genişliğin denizinde kayalım ah, kayalım!
Rüzgârları koku yüklü iklimlere doğru
Başlayan rüyamızı tamamlayalım.” (D.F.,64)

Dinamo, doğayı oluşturan varlıklarla arkadaşlığını akarsuyla da sürdürür. “Akarsu Arkadaşlığı” şiirinde, söğütlü dere boyunca yürürken onun çağıltısını dinler, derenin içindeki alabalıkları gözler. Dağların tepelerinde, bulutların üzerinde, kuşların kanatlarında bulduğu özgürlüğü, akarsudaki alabalığın suda kayıp gitmesinde de görür. Şair, artık özgür bir ortamdadır ve ona bu özgürlüğü doğa sağlamıştır. Şimdiye kadar netameli damgası yiyen şair, “*Belanı mı arıyorsun daha doğadan*” diyerek kendisine de kızmadan geçmez.

“Yürüyorum söğütlü dere boyunca
Dinleyerek çağıltı
Koklayarak yonca

Görüyorum dupduru suyun dibinde
Keyifle gittiğini alabalığın

¹¹ Dinamo bu şiiri *Mapusanemden Şiirler* kitabında adını “Yolculuk” olarak değiştirdiği gibi bazı kelimeleri de eşanlamlılarıyla değiştirir. “Seyahat” şiirinden aldığımız dizeleri, “Yolculuk” şiirindeki karşılığı şöyledir:

Haydi denizlere
Açık denizler
Ey kumlar üstünde oturmuş sandalım
Okyanusların ak güzelliği albatroslar gibi
Sonsuzluğun denizinde kayalım ah, kayalım
Rüzgârları koku yüklü özgürlüğe doğru
Başlayan düşümüzü tamamlayalım.” (M.Ş. s. 91)

Yurdu boyunca özgür.
Oh, diyorum, işte, yanıbaşında özgürlük
İşte, bol bol gözyaşında özgürlük
Belanı mı arıyorsun daha doğadan
Şiirin netameli damgasıyla doğmuş insan?” (S.Ş.,10)

Yukarıda verdiğimiz örneklerden de anlaşılacağı üzere sanatçı, doğa ve doğaya ait tüm unsurları poetikasıyla özdeşleştirmekle beraber kişiliğinin de bir yansıması olarak kullanmaktadır.

2.4.1.4. Çoban Şiirleri

Pastoral şiir, “*Latince Pastoralis (Çobanlar için) kelimesinden çıkmış bir terimdir*” (Kabaklı, 1985: 693) Kır ve köy hayatını, doğanın güzelliklerini, çobanların aşklarını, üzüntülerini ve sevinçlerini anlatan şiirlere çoban şiirleri veya pastoral şiir denir. “*Râiyâne*” ve “*rüstâî*” kelimeleri de Türkçe literatürde pastoral şiiri karşılamak üzere zaman zaman kullanılmıştır. Bu şiirlerin idil ve eglog adında iki türü vardır. Fransızcası “*idylle*” ve Yunancası “*eidylion*” olan idilin anlamı, tabiat ve kır tasvirlerinden oluşan resimlerdir. İdillerde daha çok aşk konusu işlenir. Fransızca karşılığı “*eglogue*” olan eglog ise İlk Çağ Batı edebiyatında çobanlar arasındaki konuşmaları anlatan kır şiirleridir (Çetin, 2009: 22-23).

Çoban şiirlerinin öncüsü olarak Helenistik devrin şairi Theokritos (M.Ö.310-250) ve Latin edebiyatı şairi Vergilius (M.Ö.70- 19) gösterilmektedir. “*Theokritos, idillerindeki hayvan ve bitki yaşamının zenginliği bakımından hayvanları ve ağaçları en çok sevmiş iki büyük Yunan şairinin, Homeros ile Aristophanes’in soyundandır*” (Bonnard 2004: 295). Tabiat sevgisi Homeros’tan itibaren metinlerde bulunmasına rağmen “*bu motifler hiçbir zaman müstakil bir mevcudiyetle belirmemiştir*” (1949: XIV) diyen Suat Sinanoğlu, *Yunan Çoban Şiirleri 1* adlı çalışmada köy ve kır şiirlerine ilk olarak Tegealı Anyte’nin dizelerinde rastlandığını söyler. “*IV. asrın sonlarında yaşamış olan bu Arkadia’lı kadın şairin yirmi epigramı elimize geçmiştir: hemen hepsi doğduğu ve büyüdüğü Arkadia toprağından ilham alır. Hassas bir şairdir: etrafını çeviren rustâî dünyanın küçük hadiseleri ile içten alâkalanan bir*

ruhtur. (...) şiirlerinde göz kamaştırıcı ışıklar doğrudan doğruya ifade edilmiş gözyaşı döktüren ıstıraplar, iç ürperten heyecanlar yoktur. Her his tahfif edilmiş, hatıranın, hikâyenin veya tasvirin dinlendirici, soldurucu süzgecinden geçirilmiştir” (XV). Anyte’nin şairler üzerindeki etkisi büyük olmuştur. Theokritos da Anyte’nin tesiriyle; doğaya olan sevgisini, Sicilya’da tanıdığı çobanları, dilden dile dolaşan efsaneleri ve çobanların kendi aralarında yaptıkları şiir yarışmalarını eidyllionlarında ele alır.

Roma şairi Vergilius ise “Bukolik”lerinde Theokritos’un “eidyllion”larından yararlanmasına rağmen şiirlerine kendi ülkesinin de ruhunu katarak “*kuru bir ardçı değil, kendine öz bir yeniliğin, bir gerçekçiliğin bulucusu*” (Vergilius, 2015: 7) olur. Türk edebiyatında doğa şiirlerinin ilk örneklerine *Divan-ı Lügat’it Türk*’te rastlanır. Halk edebiyatında ozanlar doğa tasvirlerini kullanırken divan edebiyatında da şairler gazellerde, kasidelerde doğal betimlemelere yer vermiştir. Yeni Türk edebiyatında ise Abdülhak Hamit’in “Sahra” adlı eseri ilk pastoral şiir olarak kabul edilir. Muallim Naci ve Recaizade Ekrem’in de bazı doğa şiirleri bulunmaktadır. Serveti Fünun döneminde bu şiirlere “eş’âr-ı râiyâne” (çoban şiirleri) adını verirler. “*Tevfik Fikret, daha çok tablo altı şiirlerinde tabiat güzelliklerini ve insana verdiği huzuru dile getirmiştir. İkinci Meşrutiyet döneminde de bu türde bazı örneklerle rastlanmaktadır*” (Çetin, 2009: 25)

Köylere ve kırsal mekânlara, daha kapsamlı asıl yönelim Cumhuriyet dönemi Türk şiiriyle (Narlı, 2014: 328) olur. Anadolu’ya ve kırsala açılan edebiyatçılar köyleri, dağları, ovaları, denizleri anlatan şiirler yazmaya başlar. Faruk Nafiz Çamlıbel, Orhan Seyfi Orhon, Ahmet Kutsi Tecer, Ömer Bedreddin Uşaklı, Cahit Külebi, Kemalettin Kamu, Oktay Rifat bu türde şiirler yazan şairlerin başında gelirler. Söz konusu isimlerin yazdığı pastoral şiirlere bazı örnekler vermek gerekirse:

“Biz buğday tarlalarında buğday,
Ağu yeşili bahçelerde ot,
Trenlerde düdük sesiydik.
Yıldızlarda çobandık, değirmenlere su
Bozkırlara bulut gölgesiydik.” Cahit Külebi

(Çetişli, 1998: 162)

“Bu güzel mevsimde kapanmak niçin?

Her şey güzel: Dallar, çiçekler, otlar...

İşte su içmeye inen güvercin,

İşte ardı sıra koşan bir de yâr!”

Ahmet Kutsi Tecer (Özbalcı, 1998: 164)

“DAĞ”

“Bütün suç bu dağda

Köyün üstündeki bu mor dağda

Yaz ortası bulutlar

Bu fırtına bu şimşek

Bu sağanak bardaklardan boşanan

Onun yüzünden hep.” (Rifat: 1976: 12).

Doğaya karşı sevgiyle ve imrenmeyle bakan Hasan İzzettin Dinamo, pastoral dünyaya olan ilgisini göstermek için çoban şiirleri yazar ve bu şiirlerini 1982 yılında *Çoban Şiirleri* adlı kitabında yayımlar. Dinamo, *Çoban Şiirleri*’ni nereden esinlenerek ve nasıl yazdığını verdiği bir röportajda şu sözlerle anlatır:

“Ben, yaşamı çok kapalı yerlerde geçmiş bir adamım. (...) Bütün bu zaman içinde ben hep Teokritos’un, Vergilius’un, Andre Chenie’nin şiirlerini okumağa can attım. Ama nerde Ruşen eşref Ünaydın’ın güzel, lirik çevirilerindeki tad: Virjil’in Çobanları sanki kırk yıldır tanıdığım kişilerdir. Ben, bu hastalığa asıl Sivas Öğretmen Okulu’nda okurken tutuldum. Geniş mavi ufukları gözleyen günlerin her saniyesi şiirle kaynaşmaktaydı. Yirmi yaşlarındaydım. Bu yaşamımın şu günlerine dek sürdü. Bütün hızıyla sürüyor. Özgürlük dolu geniş mavilikler benden durmadan mavi şiirler istedi. Yağmurlu şiirler, rüzgârlı şiirler, içimden kuzu meleyişleri gelen sıcak maviliklerle gelen şiirler istedi ben de eski dostum keçi çobanı Tiris’le ortaklaşa sevgili Amarills’i çağırdım. Derdimi onlara anlattım, benimle bu zamanda yaşamağa karar verdiler. Onlar çaldı söyledi. Ben de onların türkülerini yazdım” (Nezir, Eylül 1982, s.7-8).

Kitapta “Türkiye İdilleri” başlığı altında “İdil: I”, “İdil: II”, “İdil: III” şeklinde ilerleyen 92 idil, 2 eglog ve farklı başlıklar altında çoban şiirleri yer alır. Yaptığımız incelemede idillerin sayısal sıralamasında bir karışıklık göze çarpmıştır: 55. idilden sonra 58 yazılmış, 58’den sonra da 63’ten devam edilmiştir.

Çoban Şiirleri haricinde Dinamo’nun, *Tuyuğlar* (s.68), *Sürgün Şiirleri* (s.101) ve *Nazım’dan Meltemler* (s.32) kitaplarında birer tane “İdil” bulunmaktadır. Dinamo, bu şiirlerinde kullandığı kişileri ve seçtiği bazı konuları, sanatlarından etkilendiği Theokritos’un ve Vergilius’un eserlerinden yararlanarak ortaya koyar.

Aşağıda Dinamo’nun şiirlerindeki figürlerle mezkûr şairlerin şiirlerindeki figürlerin isim benzerlikleri gösterilmiştir. Bu örneklendirmede Suat Sinanoğlu’nun *Çoban Şiirleri I* adıyla çevirdiği Theokritos’un eseri ve Ruşen Eşref’in çevirisini yaptığı *Çoban Şiirleri Bukolikler* isimli Vergilius’un eseri temel alınmıştır.

Şekil 1: Dinamo’nun Çoban Şiirlerindeki Figürlerle Theokritos ve Vergilius’un Çoban Şiirleri Benzerlikleri

Dinamo	Theokritos	Vergilius
Amarillis	Amaryllis (S. 29)	Amaryllis (S. 101)
Tirsis	Thyrsis (S. 6)	Thyrsis (S. 139)
Melibeus		Melibaeus (S.101)
Dametas	Damoitas (S. 52)	Dametas (S.. 109)
Aleksis		Alexis (S..104)
Koridon		Corydon (S.105)
Testilis		Thesylis (S.. 107)

Dinamo’nun, *Çoban Şiirleri*’ndeki özne, Tirsis ismiyle şairin kendisidir. O, kır hayatına sığınarak gibi koyun ve keçi otlatan, türkü söyleyen, kaval çalan çobanların yaşantılarını, aşklarını, acılarını, mutluluklarını ve özlemlerini gerçekçi bir söylemle anlatır. Dinamo, bu şiirlerinde kendi “benini” çoban dünyasının aracılığıyla sunarken yaşadığı dönemin güncel yaşantısını da doğanın içinden dışarıya yansıtır.

Dinamo’nun çoban şiirleri, “kırlara sığınma, ormanların yok edilmesi, kentleşme, çoban ve çoban kızı” başlıkları altında incelenecektir.

2.4.1.4.1. Kirlara Sığınma

Kentteki yaşamından bıkan Dinamo, mutlu değildir. Kent yaşantısı onu yalnızlıklara itmiş, can sıkıntısına mahkûm etmiştir. Çevresindeki insanlar ise onu yaralamış, üzmüş ve şiirlerini tekmelemiştir.

“Kentler vurmuş beni imanıma dek yorulmuşum
Kırıp dökmüş beni çanak çömlek gibi namert insanlar” (Ç.Ş.,71)

Kent yaşantısından kaçıp kırlara sığınan şair, özlediği çoban yaşayışına kendini bırakırken sevgilisine seslenerek onu da yanına çağırır,

“Gel, benim güvercinim, üveyiğim, cennet kuşum
Unutalım kentlerde şiirimizi tekmeleyen insanları
Gel, bu yerler, kovulmuş şairlerin vatanları.”

Dağlar, ormanlar, kentlerdekilerin aksine, şaire ve düşünen insanlara sığınak olur.

“Koğulup kentlerden bu mağaraya sığınmasaydım ben
Kim söylerdi bu içli çoban türkülerini?
Günlerim kum gibi akıp gitmekte elimden
Henüz şiir yapamadan kalbimin gürültülerini.
Kentlerin tahtında oturan felek vurdu belime
Baktım, dağlar, ormanlar, düşünen insanın sığınağı.
Doğa, tatlı tatlı gönderir insanı ölüme
Korkunç, korkunç, insanın zindanı, ipi ve bıçağı.
Bir tatlı kaval sesinin ölümsüzlüğüne,
Sığınıp dolaştığım günden beri dağbaşlarında
En acı mutluluklar duymaktayım gözyaşlarımda” (Ç.Ş.,89)

2.4.1.4.2. Ormanların Yok Edilmesi

Ormanların yok edilmesi Dinamo’nun çoban şiirlerinde ele aldığı konuların başında gelir. Dinamo, ormanların tarla açmak için yok edilmesine dikkat çekerek

dizelerinde ağaçların kesilmesine karşı çıkar. Bir gün kendisine: “odun yarar mısın, Tirsis” diyen güzel bir kadına cevabı şu olur:

“Ben ağaç kesmem, cana kıymam, her can kutsaldır
İnan ol, keçilerimin salt sütünü içtim ben
Tattıysam kafir olayım bir lokma etlerinden.
Dirim benim için yemyeşil bir daldır
Ona dokunan bıçağın, baltanın can düşmanıyım
Ben bıçaksız, ölümsüz ülkelerin sultanıyım.” (İdil: VII, s.11)

Ağaçlar insanların çıkarları için kesilirken tüm canlıların yaşamı bundan etkilenir, doğanın düzeni bozulmaya başlar. Kaval seslerinin, çingirak seslerinin yerini hızar sesi alır, geyikler tırmanılmaz kayalıklara sığınır ve söğütler alabalıklara gölge vermez.

“Kaval sesinden çın çın öten ormanlar nerde?
İşitilmekte hızar sesleri ta uzaklardan.
Çingirak sesleri uzaklaşmakta perde perde
Ağlayışlar gelmekte meşeden, kayından, Akçakavaktan.

Vaktiyle Amarillis’i altında sevdiğim kayınlar
Çoktan kesilip taşındı uzak kentlere.
Hala balta sesleri boşlukta çınıçınlar
Buz gibi pınarları aramaktayım şimdi boş yere.

Geyikler sığındı tırmanılmaz kayalıklara
Ağıtı pek yaman dişisini yitirmiş erkek geyiğin
Artık gölge vermiyor söğütler alabalıklara.” (Ç.Ş., 22)

Ormanların yok olmasıyla birlikte çobanların keçilerini otlatacak yeşillikleri de kalmaz. Hâl böyle olunca geçimini sağlayamayan çobanlar kentlere gitmek zorunda kalır. Şair de bu dertli durum karşısında kaval çalamamakta, sevdiğinin

güzelliğinden bahsedememektedir. Belki bir süre sonra o da kente gitmek için yollara düşecektir.

“Oldukça yürekler hey Melibeus, gittikçe taştan beter
Traktörler sürmekte bütün dağı taşı.
Artık, bir yük oldu Arkadya’ya büyük sürüler
Belaya girmekte her Allah’ın günü çobanların başı.
Sen ol da bu dert içinde otur da kaval çal
Sıkıysan sözet Amarillis’in güzelliğinden
Titremekte bütün insanın sinirleri dal dal
Nerde dem vuran saatler keçi çingiraklarının
gevezeliklerinden.
Şaşmam seni de bir gün bir fabrikada işçi görürsem
Ya da bir apartmanda yapıcı ustası.
Ben de ineceğim kente bir gün toplayıp tırağı taşı.”
(Ç.Ş. ,15)

2.4.1.4.3. Kentleşme

İnsan nüfusunun artmasıyla birlikte kırların taş binalara yenik düşmesi, şairin kitapta ele aldığı konulardan bir diğeridir. Kırların modernleşme uğruna insanlar tarafından tahribi şairi üzmektedir. Yeşil ovaların yerini taş binalar alırken gökyüzünün maviliğini fabrika dumanları karartır. Ormanlık alanlar tarlalara çevrilirken keçiler de otlatılacak yer kalmadığı için ya kesilir ya da satılır. İnsanlar için uğursuz günler başlar. Şair o günlerin panoramasını, doğanın yok edilmesini arkadaşına ıslak gözlerle anlatır:

“Demir günler geçirmekteyiz, hey Melibeus, hem ne demir günler
Arkadya’nın yarısını ev diye taşlar kapladı.
Topraklar kapışılıp başlamakta sürgünler
Şairin gözünü yağmur gibi yaşlar kapladı.

Kentler yutmakta yavaş yavaş bütün ovaları
İnsan oğluysa bir afet gibi çoğalıp durmakta.

Fabrika dumanı karartmakta bütün havaları
Yeşillik özlemi kömür dumanı gibi başa vurmakta.

Bilenip durmakta bıçaklar keçilerle ormanlar için
Uğursuz günler başlamakta insanlar için.
Nerde o ecza karıştırılmamış bal gibi sütler?

Süreceksin pazara sürünü sen de anlaşılan
Artık kalmadı koyunları da otlatacak yer.
Bir anı olacak belki Arkadya'dan bir tek kalan..." (Ç Ş.,17)

Kentleşmeyle birlikte doğanın tahrip edilmesi doğal yaşamın dengelerini alt üst eder. Yeşillikler yok olur, hayvanların yaşam alanları azalır, keçi çobanları hayvanlarını otlatmak için yeni bir iş aramak zorunda kalır.

Dinamo, devrinin sorunlarına çoban şiirleriyle ışık tutarken kendi yaşadıklarını da bu şiirlerle okuyucusuna sunarak toplumsal gerçekçi bakış açısıyla sosyal mesajlar verir.

2.4.1.4.4. Çoban

Edebî eserlerde çobanlar, genellikle pozitif düşüncelere sahip, yardımsever, insancıl, dertsiz ve mutlu kişiler olarak gösterilir. "*Çoban tipi bir bakıma kentin ağır ve bunalımlı işlerinde çalışan büyük zorluklar, mücadeleler içinde bulunan kentli çalışan erkek tipinin karşıtı olarak alınır* (Çetin, 2009:26). Kentli insan yoğun iş temposu içerisinde stresli, mutsuz günler geçirirken çoban ya kavalı elinde sürüsünün başında ya da türküleriyle sevdiği kızın yanındadır. Dinamo'nun idillerindeki çoban Tirsis, yukarıda belirtilen çoban tipi özelliklerinin aksine mutsuzdur. Yaşadığı kırlarda ağaçlar tarlalar için kesilmiş, hayvanları otlatmak için kalmamış, kıl keçisi beslemek yasak olmuştur. Çobanlar işsizlikten kentlere göç etmiştir. Şair, durum böyleyken çoban Tirsis'in nasıl mutlu olabileceğini sorgular.

“Artık ormanlar insanlarımızı barındırmaz oldu
Sığırtmaç Dametas da bırakıp gitti Arkadya’yı
Bütün sığır, davar ormandan koğuldu
Tarlalar kaplamakta öbür yandan ovayı.
Mal şaşırdı artık nerede otlayacağını
Ormanda kolcu kol geziyor, tarlada köylü.
Her gün kırmaktalar birkaç sığırın bacağı
Birçoğu da yatmakta tarla sınırında ölü.
Bu yüzden bütün davar, sığır sürüldü mezbahaya
Sahipleri onların etinden tatmadı bir lokma.
Başını ağrıtırsam Tirsis, kusura bakma
Dametas böyle dedi ağlaya ağlaya
Hiç olmazsa zümrüt çam ormanları kurtulsun dedik
Onunla oturup birer yanık türkü söyledik.” (İdil: IV, 8)

Dinamo’nun *Çoban Şiirleri*’nde Tirsis, sevgilisini kaybetmiştir. Çaresizdir, ne yapacağını bilemez. Sevgilisinin ölümüyle birlikte doğanın yok oluşu da başlamıştır. Artık türkülerini kime söyleyecek, kime kaval çalacaktır?

“Hem sana ağlıyorum Amarillis hem karaağaçlara
Gitti o ölümsüz yeşillikler senin arkandan
Nasıl gömülürdü düşlerim senin arkandan o yemyeşil saçlara
Nasıl karşıladı o güzeller ikimizi candan.

Koyu gölgesinde düşü ne güzel sakladı
Yakan güneşten korur, korurdu kem gözden.
Onlar ne sık ne cömert ne insancıl yapraklardı
Daha güzeldi o güzeldi o güzellik en güzel sözden.

Artık kalmadı Arkadya’da bir tek ilaçlık
O koyu gölgelikte anımızı sakladık
Hiç olmazsa senin arkandan bir zaman daha.

Nedir bütün sevgileri oburca yutan?
Nedir ezgilerime bu acı ölümsüzlüğü katan?
Kime gideyim türkümle, kavalımla söyle yakınmağa?”
(İDİL: XII, 16)

2.4.1.4.5. Çoban Kızı

Nurullah Çetin, köylü kızı tipinin özelliklerinde onun iyilikler, saf güzellikler ve mutluluklar izafe edilen bir tip olduğunu, davranışlarındaki serbestlikle kurallara çok fazla bağlı kalmadığını (2009: 27) söyler. Oysa Hasan İzzettin Dinamo’nun şiirlerine yansıyan çoban kızı özellikleri Nurullah Çetin’in betimlediği “köylü kızı tipi” ne benzemez. Dinamo’nun şiirlerindeki çoban kızı, Yunan şiirinde tasvir edilen; bazı ahlaki kaygılardan uzak ve cinsellikte sınır tanımayan çoban kızına benzer. *Çoban Şiirleri* kitabında şairi etkileyen üç çoban kızı görülür. İlk olarak şair, Amarillis’ten bahseder. Amarillis, şair Tirsis’in yirmi yıldır âşık olduğu güzel bir çoban kızıdır. Amarillis gençliğinde birçok çobanla birlikte cinsellik yaşamıştır. Bunu da Tirsis’e çekinmeden anlatır:

“Amarillis derdi ki ufacık çobanlarıydık Arkadyanın
Suların aynasında tarardık saçlarımızı.
İlkyazın fokur fokur kaynadığı zaman kanın
Kekik kokan sütlerle doldurduk bakraçlarımızı.
Bizi ellemeyen çoban yoktu en küçüğünden en büyüğüne dek
Çiğner geçirdi insanın koduğunu doğanın kanunları
Korkulacak bir şey değildi atık bizim için erkek
Su başında birer keklik gibi beklerdik onları.
Biz bir şey bilmedik hiçbir zaman gerdek gecesi diye
Türlü çobanlar süsledi günlerimizi bir diziye
Birinden kurtulur birine çatardık hiç aralıksız.
Tekeler nasıl saldırırsa dışisine utanç duymadan
Bize de öyle saldırırdı her erkek çoban
Hepsinin sevgisi sürerdi birkaç dakika yalnız.” (İdil: XLIV, 48)

Amarillis, âşık olduğu Tirsis’in şairliğini sever, onu diğerk erkeklerden ayıran özelliğinin türküleri olduğunu söyler. Ayrıca bu çoban kızı, yirmi yıldır Tirsis’ten başkasına gönöl vermemiştir.

“Usunu başına devşir, Tirsis yine çıktın Tirsis’likten.
Bir pul vermem şiirinden uzak bil ki sana ben.
Seni bütün erkeklerden ayıran türkü
Şu sırada yadsımağa çalıştığın türküdür ki
İlk günden seni bende ısıtan ışığı yaktı
Seni bende bir ölümsüzlük gibi bıraktı.
Sen bende kaldın yirmi yıl düş değil, şaka değil,
Sevgi diye düşündüğüm senden başka değil
Şair bir erkek biçiminde karşıma dikilen.” (Amarillis,118)

Tirsis’in sevdiği ikinci çoban kızı Amarillis’in yetiştirdiği Testilis’dir. Tirsis, Amarillis ölünce gönlünü Testilis’e kaptırır, onda Amarillis’i arar. Oysa; aşkta sadakat tanımayan Testilis, tek bir çobana değil birden fazla çobana yönelmekte, onlarla çıkar uğruna cinsellik yaşamaktadır. Testilis’in bu özelliğini bilen Tirsis, kahrolmaktadır:

“Leylaklarım açtı güllerim tomurcuklandı bu yıl yine
Eski bahçemde tek başıma oturmaktayım.
Hayranım doğanın övgü istemeyen şiirlerine
Yine güzel Testilis üzre düşler kurmaktayım.

Ben senin nice kahpeliklerini görmüşüm Testilis.
Her zaman neden böyle nazlısın Tirsis’e karşı?
Bu yüzden gözümde tütüp durmakta Amarillis
Onun o ak çiçek rüzgârıyla süslü barışı.
Senin iki ayaklı kara tekelerle seviştiğini görmek
En barışçıl kişiyi bile çileden çıkarıyor
Ne zaman düşecek sırtımdan bu ateşten gömlek?”
(İdil: LII,56)

Testilis, çevresindeki çobanlarla birlikte olurken çıkar ilişkisi gözetir. Öyle ki Tirsis'e de bu isteğini söylemekten çekinmez: “*Ne iştahlısın, haydi ordan yaramaz/Beni yatar mı sandın Amarillis gibi bir tas ayrana/ Bir külek yağ, bir tulum peynirle gelmeli bana* (Testilis, 124). Amarillis'in ölümüyle yalnız kalan şair, Testilis'le gönlünü avutur ve onunla cinsel arzularını giderir.

“Testilis, başımın yeni belası, güzel Testilis
Senin aşkında Amarillis'in ilk günleri gibi hasis.
Ben kaval sesiyle çın çın öttürürken ormanları
Sen hep düşünmektesin ufacık tefecik armağanları
Nerden bileceksin aşkımın en büyük armağan olduğunu?
Seni düşünmekle geçiriyorum günlerimin çoğunu.
Sözde hep yanıbaşındasın kolum hep belinde”
(Testilis'e Türküler,101).

Dinamo'nun bir tek “İDİL: XCVII” adlı şiirinde bahsettiği üçüncü çoban kızının adı Elektra'dır. Tirsis'in ormanda gördüğü Elektra, güzelliğiyle yaşlı çobanı büyüler. Bu güzellik karşısında gözleri kararan ve başı dönen Tirsis, “Artık ne gül ne lale ne zambak ne fesleğen/ Eski güzelliğine beni inandıramaz. / Artık, boşuna açacak kırdan yabani kiraz.” sözleriyle Elektra'nın güzelliği karşısında duyduğu hayranlığı ifade eder. Ardından onunla birlikte *olmak* istese de yaşlılığının buna engel olduğunu belirtir.

“Elektra senin gibi bir kızla yatmamış çoban
Bir damla tatmamıştır dünyanın tadından.
(...)
Yaşlılığın beni yerden yere vurduğu şu sırada
Yeri miydi sabah sabah bana oynadığın oyunun?”
(İDİL: XCVII,96-97)

Elektra ağaçların arasından kaybolduğunda çoban, hayal kırıklığı içerisinde kalarak ne bir yudum su içer ne de ekmek yer ve her sabah söğütlükte onu beklemeye koyulur.

Hasan İzzetin Dinamo, Helenistik devrin şairi Theokritos ve Latin şair Vergilius'un çoban şiirlerinden yararlanarak yazdığı *Çoban Şiirleri* adlı eserinde “mitolojik zamanları kendi zamanıyla birleştirerek kişisel duygularını toplumcu bir duyarlılıkla gerçek ile ütöpik mekanlar arasında” (Türk, 2013:479) ele alır.

Hasan İzzetin Dinamo şiirlerinde doğa temasını işlerken gökyüzü, gece, dağlar (Pülümür), nehirler, ağaçlar (meşe, çam, söğüt), çiçekler (gül, menekşe, lale, sümbül, karanfil, gelincik, papatya, çiğdem, adagülü, nergis, lotus), gece temasında zifiri karanlık, lacivert ifadelerini kullanmıştır. Ayrıca nehir ve yeşil ifadelerine sıkça yer vermiştir. Hayvanlar temasını işlerken; kuş, bülbül, keçi, balık, arslan, at, kurt, koyun, köpek, yılan, saka, kedi, katır, keklik, kaplan, karınca, tavuk, maymun, kaplumbağa, bıldırcın, koç, ceylan, kertenkele, yaras, kanarya, tarla faresi, leylek, tarla kuşu, baykuş) ifadelerine fazlasıyla ele almıştır. Doğa olayları temasında gece, gökyüzü, güneş, yıldız, karanlık, çok fazla yer alır.

2.4.2. Otobiyoğrafik Şiirler

Dinamo, yazdığı otobiyoğrafik romanlarının yanı sıra birçok şiirinde de otobiyoğrafik söylemlerle hayatını okuyucuya sunar. Öyle ki şiir kitaplarının isimleri ve içerikleri hayatıyla paralel gider. *Sürgün Şiirleri* kitabında sürgüne gönderildiği yerde hangi hisler ve düşünceler içerisinde olduğunu anlatan Dinamo, *Mapusanemden Şiirler*'de de demir parmaklıklar arkasındaki dünyasının çaresizliğini, mutsuzluğunu-umutsuzluğunu ve düşlerinin sıcaklığını paylaşır. Menekşe'deki gecekondusunda inzivaya çekilen Dinamo, burada yaşadığı iyi kötü olayları, ekmeğini kazanmak için yaptığı çalışmaları ve çevresinde bulunan komşularıyla ilişkilerini *Gecekondumdan Şiirler* adlı kitabında anlatır. Devrinin sosyoekonomik ve siyasal yapısına da *Kavga Şiirleri* kitabında değinir. Dinamo, bu şiirlerinde yaşamından kesitler sunarken çevresinde bulunan şahısları, yaşadığı olayları sık sık sorgular, eleştirir ve elde ettiği sonuçları aktarırken kişilik özelliklerini yansıtır. Şair, şiirlerinde kendisinden çokça bahsettiğinin farkında olduğu için bu durumun sebeplerini sorgulama gereği duyar.

“Neden bıraktım da toplumu, zekâ oyunlarını

Hep kendi derdimden dem vuruyorum?

Ben çektim örnek olarak feleğin kahrını

Bundandır şiirlerimi kendimle dolduruyorum.” (M.Ş.,117)

“Şiir Değil Tercemei Hal” Dinamo’nun kendi “ben”ini, yaşantısını anlattığı şiirlerinden biridir. O; Balkan, Birinci Dünya ve Kurtuluş Savaşı yıllarının acı dolu günlerini bütün yönleriyle yaşar, savaşın cephe gerisindeki insanları nasıl etkilediğini görür ve bir şair olarak zorluk ve yoksulluk içinde geçen yıllarını şiir diliyle anlatır. Babası Sarıkamış’ta şehit olan şair, şehit çocuğu olarak 12 yıl yetimhanede kalmıştır. Yamalı mantosunu giyerken zengin ve yoksul arasındaki uçurumun farkındadır. Ortada bir haksızlık vardır. Kimi sıcak konaklarında müzik dinlerken kimi soğuk yetimhane duvarları arasında hıçkırık sesi dinler. Küçük bir çocuk ise gördükleri ve duydukları karşısında kin duygusuyla dolar, taşar.

“Burjuva çocukları, dinlerken konaklarda viyolonsel,
piyano,
Mandolin,
Yangınlı hıçkırıklar sokakta bestelerdi bana, kin!”

Birinci Dünya Savaşı sürerken önce babasını ardından ağabeyini cephede, kardeşlerini de açlıktan ve hastalıktan kaybetmiş olan Hasan İzzettin, kızgınlık içerisinde. Neslinin kökü kurutulmuştur. Artık milletin kendisine sahip çıkması gerektiğini düşünür.

“Sildi süpürdü umumî harp
Neslimin köküne kibrit suyu ekti.
Mecburdu elbet
Bana millet,
Babamın ‘Sarı Kamışta’ yüzülen
Üzerinde kurşun delikleri gülen
Derisini giydirecekti!”

Yaşadığı zorluklar ve çevresinde gördüğü haksızlıklar karşısında kendini de sorgulamaya başlayan şair, sekiz yıldır işçi sınıfından olmayanlara şiirler yazdığını söyleyip bundan sonra şiirlerini emekçiler için yazacağını sözünü verir:

“8 yıl şairlik yaptığım yeter
Proleter
Olmıyanlara,
Göğsümün altındaki yara
Bundan sonra, yalnız sizin için
Sızlayacak
Ey her gün ademe kucak kucak
Atılan sefalet çiçekleri!..” (A.K.,27-28)

Sürgün Şiirleri kitabında yer alan “Yürüyüş Senfonisi’nde şairin yaşamını temsil eden yürüyüşü, doğumuyla başlayıp ailesiyle birlikte İstanbul’a doğru yola çıkmasıyla devam eder. Dinamo, bu dizelerde ailesinin Ahanda’dan İstanbul’a hangi sebeple göç ettiğini belirtmese de şairin hayat hikâyesini aktardığımız bölümde ifade edildiği üzere baba Ahmet Çavuş ailesini daha iyi şartlarda yaşatmak için bu kararı almıştır. Şair, Gülcemal vapuruna bindiğinde beşikteki bir bebektir.

“Ahanda köyünde başladı benim dünyaya yürüyüşüm
Ahanda, sarı tütün saçlı Trabzon kızlarının köyü,
Çok sonra işittim delikanlıların dudaklarındaki demir türküyü
Gözyaşını en güzel gizlemesini bilen,
Saçaklı Trabzon tütününün bu güzel vatani
Daha henüz taşımamıştı kundakta Hasan’ı,
Göründü Karadeniz’den İstanbul’a doğru yolculuk,
En tatlı yaşayış umutlarıyla doluydu ufuk.” (S.Ş.,158)

Şiirin ilerleyen dizelerinde Dinamo’nun yolu Sivas’a (Sivas Öğretmen Okulu) düşer. Burada dört yıl kalır. Mutlu bir okul hayatı geçirdiğini söyleyen şair, dünyayı mutlu görme isteğiyle dolup taşar.

Dinamo, 1945 senesinde iki kişiyle birlikte Aydın’dan Muğla’ya sürgüne gönderilirken Çine Karakolu’na götürülür. Karakolda onu bekleyen jandarma erleri tarafından yanındakilerle birlikte işkenceye maruz bırakılır. Sopa yer, kamçılanır, horlanır.

“Koşturulduk sivri taşlarla döşenmiş bahçede yalınayak at gibi
Sırtımızda binici, kamçılı günlerin uşakları,
Silinmişti bütün yıldızlar haritadan,
Tanık bir mapuslar, bir de dolunaydı bakan yukardan.” (T.,70)

Yaşadığı bu ıstırap dolu anları “Çine Gecesinde İşkence Türküsü”nde okuyucusuyla paylaşan Dinamo, “Oysa biz salt düşünen kişilerdik, sürgüne gitmekteydik” diyerek uğradıkları haksızlığı dizelerine dökerken içinde bulundukları bu durumu da kime şikâyet edeceğini bilemez:

“Demokrasi bunun adı,
Kime şikâyet edeceksin Dinamo,
Ananı belleyen kadı” (T.,71)

Dinamo, askerlikten öldürölme korkusuyla kaçtığında gidecek bir yeri olmadığı için Karacaahmet Mezarlığı’nda saklanır. Mezarlıktaki duyguları, düşünceleri, gördükleri, hissettikleri *Karacahmet Senfonisi* kitabında mezar taşları, ağaçlar, çiçekler, hayvanlar ve kara toprakla birlikte bir ruh olur. Kitabın adı olmayan üçüncü şiirinde şair, Karacaahmet’te ne için bulunduğunu dizelerinde söyleyerek okuyucusunun merakını giderir.

“Ne o?
Ne olacak
Pölümür mapushanesi kaçkını
Hasan İzzettin Dinamo,
Karacaahmet servilerinin arasında aramakta sığınmak.
Kaçmakta yaşayan hortlaklardan:
Ölüm işkencesi korkusu” (K.S. s.12)
Şair suçunun ne olduğunu soranlara vereceğı cevapta şiir imdadına yetişir:
“Ne mi yapmış Dinamo?
Şiirler dizmiş
Söver gibi anasına avratına
Sınırlarımıza dayanmış Hitler faşizminin.” (K. S.,12-13)

Demokrasi yanlısı olan Dinamo, hayatı boyunca özgürlükten, barıştan yana tavır sergilerken savaş, zulüm ve haksızlığın da karşısında yer alır. Hitler, faşist düzen kurmak için Avrupa’da önüne gelene topla, tüfekte saldırırken Dinamo da şiirleriyle bu düzene başkaldırır. *Mapusanemden Şiirler* kitabının ilk şiiri “Prolog” Dinamo’nun Ankara Hapishanesine girişini anlatır. Şair bir mayıs günü doğadan koparılır, ömrünün dört yılını geçireceği karanlık cehennem bahçelerine kapatılır.

“1935 yılı

Mayıs serdi yine Ankara bozkırlarına

Doğanın mucizeli tezgâhında dokunmuş

Üstüne yan gelinip

Mutluluk düşleri görülesi bir halı.

İşte, biz,

Kaldırılıp bu çimen, çiçek desenli

Capcanlı halısı üstünden mayısın

Atıldık içeri” (M.Ş.,11)

Yazdığı insancıl gençlik şiirleri yüzünden hapishaneye düşen Dinamo, yazdıkları için pişman olmaz, yaşama sevincini kaybetmez.

“İyi ki biz, kalbimizi kafamızın buyruğuna vermişiz.

Belki bu yüzden sarsıntımız daha az olacak.

Belki bu yüzden yaşamak sevincimiz

Daha az ağlayıp

Saçlarını daha az yolacak.” (M. Ş.,11)

Dinamo’nun hayatından kesitler içeren şiirlerden biri de “1 Mayıs Yürüyüşü” şiiridir. *Kavga Şiirleri* adlı kitapta bulunan bu şiirde, 66 yaşındaki şair, 1 Mayıs kutlamalarına katılmanın kendisine verdiği coşkuyu anlatırken o günün panoramasını da kendi gözünden ortaya koyar.

“Görkemli oldu işçinin 1 Mayıs direnişi:

Dün faşizmi çiğnedik

Yollarda üç yüz bin kişi
Beşiktaş'da Barbaros Hayrettin paşanın
Şaşkın bakışlarını geride bırakarak
Geniş caddelerde yaşamı sildik.
Birkaç saat olsun
Yolların gürültünün egemeni kesildik.” (K.Ş.,61)

Yürüyüş esnasında etrafta faşizmin kanlı düşünceleri, demir çubukları, zincirleri, silahları yoktur; her taraf işçi doludur. Dinamo, yıllarca demir kapıların arkasında kaldığından yollarda özgürce yürüyememiştir, o gün ilk kez bir buyruk altında kalmadan yürümenin sevincini yaşarken devrim uğruna, özgürlük uğruna hayatını kaybeden gençlerin düşüncesiyle hüzünlenmeden edemez. Elli yıldır kutlanmayan 1 Mayıs'ı tüm coşkusuyla kutlayan Dinamo, devrimci düşüncenin ellerinden tutmuş hâlde çiçekli yokuşlardan yukarıya doğru koştururken yürüyüşe katılan herkes özgürlük düşleriyle mutluluk içerisinde.

“Hepimiz, güzel bir gün yaşadığımızın bilincindeydik,
Hepimiz devrimci düşüncenin içerisindeydik.
Tarih, bir demir seliydi akmaktaydı gürül gürül
ayaklarımızın dibinden
Renkli dev uçurtmalardı umutlarımız
tutmuştuk ipinden,
Bulutların hemen yanbaşıyla süzülmekteydi.
Bir mucizenin içindeydik,
İçimiz, dışımız gülmekteydi.” (K.Ş.,65)

Dinamo'nun unutamadığı ve anılarında da sık sık gündeme getirdiği günlerden biri de 6-7 Eylül 1955 tarihidir. Bu tarihte yaşadıklarını “Yirmibirinci Yüzyılın İnsanlarına Şiirler” adlı eserinde detaylı bir şekilde işler. Şiire başlamadan önce “*Bu şiiri korkunç 6-7 Eylül olaylarında acı çeken bütün suçsuz insanlara armağan ediyorum*” diyen Dinamo, şiirde torunlarına seslenir.

“Biraz da kulak verin şu öykümüze
Güler yüzlü torunlarımız bizim ”

Daha sonra şiirlerinin zehir gibi acı olmasının nedeninin bunca yıl çektiği acılar olduğunu söyler. Ardından da o tarihlerdeki cumhurbaşkanının ve başbakanın kim olduğunu vurgular.

“Toplumumuzun başında örneğin
Menderes diye bir başvekil
Cumhurbaşkanı diye
Bayar adlı biri var.
Bunlar cenneti yönetseler
İnsanın başına ateş yağar.”

O gece neler yaşandığını detaylarıyla aktarır. Birilerinin kışkırtmasıyla galeyana gelen halk, caddedeki esnafların vitrinlerini kırıp ürünlerini yerle bir etmiştir.

“Her güzel nesne, her değerli, nesne
Artık başıboş kalmış açıktı.
Sanki Amerikanın Pasifik kıyılarını
Yalayıp geçen
O, korkunç Helena ya da Kamilla, kasırgalarından biri
Girmişti İstiklal Caddesinin bir başından
Yakmakta, yıkmakta, kırmakta dökmekteydi.”

Tüm bu olaylar olurken hiçbir şeyden haberi olmayan şair evinde uyumaktadır. Olup bitenleri ertesi gün gazetelerden öğrenir. Fakat 8 Eylül gecesi birinci şubenin iki komiseri kapısını çalar:

“Haydi, Dinamo, dediler, giyin çabuk,
Trene ancak beş dakika var.
Arslanın ağzına atmak üzere
Beni alıcı kuş gibi
Yatağımdan aldılar.
Atıldık Harbiye’nin zindanlarına elli iki kişi

Üç insancıl doktor, bir mühendis
Bir felsefe öğretmeni
Bir yığın zavallı eski işçi
Romancı Kemal Tahir, Mizahçı Aziz Nesin,
Eleştirmen Asım Bezirci ” (T.,77)

Dinamo, dört ay hapiste yattıktan sonra hiçbir açıklama yapılmadan serbest bırakılır.

Yukarıda sıraladığımız örneklerden hareketle Dinamo’nun otobiyografik şiirlerindeki temel unsurların korku, açlık, sefalet, ölüm, öfke, kin, kızgınlık, özlem, demokrasi, egemenlik, adalet, hesap sorma, haksızlık, çaresizlik ve umut gibi duygular silsilesi olduğu net bir şekilde görülmektedir.

2.4.3. Mitolojik Şiirler

Mitoloji, Yunanca “*mythos*’la bilgi yahut söz manasına gelen ‘logos’ kelimelerinin birleşmesinden meydana gelmiştir; ‘mythos bilgisi’ ve ‘mythoslar toplamı’ demektir”(Ayvazoğlu,1987:74) Aristoteles, *Poetika*’da “mythos”u öykü ve olay tanımıyla eş tutarken (Aristoteles,1998:11) Behçet Necatigil mitler, ilkel toplumların kainatı, dünyayı ve doğa olaylarını kişileştirerek açıklamak, henüz gizemini çözemedikleri yaşamın ve kainatın farklı görüşüne bir mana verme gereksiniminden meydan gelmiş hikayelerdir (Necatigil, 1969:7) diye açıklar.

İnsanlar çağlar boyunca önce kendini daha sonrada yaşadığı dünyayı anlamaya çabalamış, bunun içinde mitlere başvurmuştur. Böylelikle mitlerle doğal olaylar ve varlıklar arasındaki ilişkiyi belirleyerek evreni izah etmeye girişilir. Afacan, 2005:25). Bu açıklamalarda mitler sadece insanların, dünyanın, bitkilerin ve hayvanların kaynağını açıklamakla yetinmez, insanın içinde bulunduğu ana kadar geçen süredeki olup biten tüm önemli olayları da izah eder (Eliade, 1993:17).

Mitoloji, Batı sanat ve düşüncesinin her alanında, resimde, heykelde, müzikte, tiyatrodan operada, şiirde ve romanda bir kaynak olarak önem taşır. Derman Bayladı, *Mitoloji Tanrıların Öyküsü* kitabında mitolojiyi bilmeden sanat eserlerinin

kavranılmayacağını ona “*Batı kültürünün temeli diye bak [ıl]malı*” fikrini öne sürer, (1995: 12).

Mitolojiye düşkünlüğüyle tanınan sanatçılardan olan Dinamo, mitolojiye ait öğeleri şiirlerinde kullanarak şiirde yenilik yapmaya çalışır. Ahmet Oktay, *Cumhuriyet Dönemi Edebiyatı* kitabında sanatçının bu şiirsel girişimini olumlu bir çaba olarak nitelendirse de bu çabasının başarısız olduğunu belirtir:

“Ancak hemen belirtmek gerekir ki, bu çaba başarısızdır. Dinamo, mitologyadan nasıl yararlanabileceğini, onu kendi şiirsel söylemine nasıl eklemleyebileceğini, tıpkı Aktay gibi belirleyemez. Kolajın ötesine geçemez” (Oktay, 1993:634).

Dinamo, şiirlerinde mitoslardan farklı şekillerde yararlanır. “Vezünün İsyanı”, “Homiros”, “Anadoluda Arkadya”, “Prometeus” gibi şiirlerin isimlerinde; Promete, Herkül, Pan, Homiros, Diyonizos, Artemis, Hermes, Zevs ve Hira gibi Antik Yunan kişilerini dizelerinin arasında kullanarak mitolojik olayları hatırlatacak ifadeler kurar.

Prometheus, edebiyat dünyasında birçok şiire konu edilmiş mitolojik bir kahramandır. Tanrıların kralı Zeus, ateşi çalıp insanlara veren Prometheus’u cezalandırmak için onu Kaf Dağı’ndaki bir kayaya bağlatır. Her sabah buraya gelen bir kartal, gece eski hâline dönen Prometheus’un ciğerini yer. Bir gün Herkül (Herakles) kartalı öldürerek Prometheus’u bu işkenceden kurtarır (Necatigil, 1969: 37). Dinamo, Prometheus’u bir devrimci gibi görüp kendi gerçekliğiyle birleştirir çünkü o da güçlüye karşı zayıfın yanında yer almış, haksızlıklara karşı mücadele etmiştir:

“Sen benim soyumdansın hey Prometheus
Yirmi yaşından beri
İşitirim zincirlerinin şakırtısını
Kaf dağlarından” (M.Ş., 85)

İçinde bulunduğu düzene başkaldıran, Prometheus'ta Galileo, Campanella, Apollon ve Nâmık Kemal gibi devrimcilerin ruhu vardır, o da yeni düşüncenin önderidir.

“Sen yeni düşüncenin önderi
Gökten ateşi çaldığından beri
Nice-nice bilgin, bilge, sanatçı
Giydi İsa'ya giydirilen dikenli tacı.”

Şair, “İnsanları daha iyi bir şekilde yaşatabilmek” (Can, 1970:11) için onlara ateşi vererek iyilik yapan Prometheus'un kartal işkencesine karşı dirençli olmasını takdir eder.

“Hey Prometheus hey
Dayandın acı, dert çeşitlerinin nicesine
Tanrılar tanrısı seni koyalı
Kartal işkencesine.” (M.Ş.,85)

Bir başka şiirinde daha Prometheus'a gönderme yapan Dinamo, “Sarsıyordu dalgaların oturduğum kayayı/ Prometenin/Kartalı gibi!” (D.F.,10) dizeleriyle Karadeniz'in hırçın dalgalarının oturduğu kayayı sarsmasını, kartalın Prometheus'un ciğerini parçalarken onu sarsmasına benzetir.

“Bağcı Kızına Kaside” şiirinde de Prometheus'un bahtsızlığını, onun çektiği işkenceyi ve onu bu acılardan kurtaran Herkül'ü konu eder.

“Hergül kopardı zincirlerini
Prometenin:
Yeter didiklendi
Artık yeter, dedi,
Bahtsız Prometenin bahtsız ciğerleri!
Ve Kaf dağlarında kopan zincirlerin
Salladı yıldızları boğuk şakırtısı!” (D. F.,23)

Tanrı ile bir insanın aynı kaderi yaşayabileceğini göstermeye çalışan Dinamo, dizelerinde sanki bir itirafta bulunur. Prometheus'un yazgısıyla şairin yazgısı aynı yazılmıştır; o da ateşten bir kıvılcım kaçırmış, bunun üzerine Zeus'un zincirleri onun peşinden gelmiştir. Şair, eğer ileride bu yangında bir kıl gibi yanarsa bunun sorumlusunun Prometheus olacağını söyler.

“Ben de bir kıvılcım aşırdım senin ateşinden
Sonra Zeus'un zincirleri boşandı
bu şair arkadaşının da peşinden.
Ah, sevgili Prometeus, ah,
Sen açtın başıma bu işleri hep.
Yarın bu yangında
Bir kıl gibi kıvrılıp giderse bu şaircik
sensin sebep.”(M.Ş., 40-41)

Kuraklıkla kavrulan doğayı anlattığı “Tabiata İstida” şiirinde Dinamo, çareyi mitolojide arar ve on iki Olympos tanrısından biri olan Bacchus'a (Dionysos)a seslenerek ondan kendisine merhamet etmesini ister. Bacchus, şarap tanrısı addedilmeden önce “*ilkbaharda ağaçları, bitkileri çiçeklendiren besi suyunun Tanrısı*” sayılmış (Can, 1970:161). O, bolluk, bereket ve iyi ürünler sağlama gücüne sahip oluşu için yağmur yağdırarak doğadaki tüm mahlûkatın beklediği suya kavuşmasını sağlayabilir.

“...Bekler son yağmuru
Yedi yıl susuz kalmış birer yolcu gibi
Yüzü sararmış otlar!
Merhamet eyle merhametsiz Baküs,
Yeşil yapraklar ile maviliklere bakan
Asmaların damarından çekildi şerap!” (D.F.,27)

Dinamo, hayatının uzun bir kısmını sıkıntılar içerisinde geçirmiş biri olarak, yaşadığı acıları, uğradığı haksızlıkları, kendisine yapılan zulümleri şiirlerinde anlatırken Prokrustes'in işkencesine uğramış gibidir. Denizlerin Tanrısı Poseidon'un

oğlu Prokrustes, Atina’da ovalar arasında oturarak eşkıyalık yapar. Karşısına çıkan yolcuları soyar bu da yetmezmiş gibi onları yatakta yaptığı işkenceyle öldür (Can, 1970: 144). “*Bu tanınmış zalim, yolcularını bir demir karyolaya yatırır, yolcular karyoladan kısa ise, ayaklarını ipe bağlatıp, uzasın diye çektirir; karyoladan uzunsalar, keser, kısaltırmış*” (Granger, 1983: 93). Dinamo da yıllarca kendisini bir kalıba sokmaya çalışanlar tarafından ya başından ya ayağından edilmiştir.

“Doğdum doğalı Prokrustes’un işkencesinde

Başım kısalır ayağım uzar

Ayağım kısalır, başım.” (M.Ş.,15)

Dinamo’nun bir çoban şairine benzetilmesine vesile olan şiirlerinden biri de *Deniz Feneri* kitabındaki “Homiros” adlı şiirdir. Şair, doğayı anlatırken eğretilmeler yoluyla okuyucuyu Yunan mitolojisine götürür. Şarap tanrısı Dionysos; azgın tekeler gibi perilerin peşinden koşan, umulmadık zamanlarda gürültüler koparıp etrafa panik ve korku saçan, yarı hayvan yarı insan çobanların tanrısı Pan (Necatigil, 1969:48); Zeus ve Lato’nun kızı, Apollo’nun ikiz kardeşi olan, avcıların koruyucusu, ay ilahesi Artemis (Aktay, [t.y.]:22-23); Zeus ve Maia’nın oğlu, yaptığı lirin sesiyle etrafındakileri etkileyen, tanrıların en kurnazı ve en hızlısı Hermes, (Can, 1970: 78-84) temsil ettikleri özelliklerle elli iki dizelik şiirde yer alan mitolojik kişilerdir.

Mitoloji kişilerinin yanı sıra mit dünyasının nesneleri de Dinamo’nun şiirlerinde yer alır. “Pandora Kutusu” kutusu adlı şiir buna örnektir. Bu şiirde şairin hapisaneyeye girmesine neden olan, Pandora’nın kapağını açan Epimetheus’dur. O günden beri tüm kötülükler insanların yüreklerine sığınmıştır. Pandora’nın öyküsüne gelince; Zeus, ilk kadın olarak yaratılan Pandora’ya esrarlı bir kutu armağan edip ona, kutuyu açmaması gerektiğini eğer açarsa iyiliklerin kaçacağını; onun yerine kötülüklerin geleceğini söyler. Ayrıca insanların mutluluklarının ve felaketlerinin kutunun açılıp açılmamasına bağlı olduğunu sözlerine ekler. Bir gün Epimetheus Pandora’nın kutusunda ne olduğunu öğrenmek için kutuyu açar. Kutu açıldığında dünyaya hastalık, açlık, savaş, ıstırap, yalan gibi vahametler yayılır. Bunun üzerine Epimetheus, hemen kutuyu kapatır. Pandora ise kocasını bu denli korkutan şeye

duyduğu merakla kutuyu tekrar açar. Hatasını anlayan Pandora, kapağı kapattığında kutunun içinde sadece “umut” kalır (16).

“Ondan geri
Yayılmış yeryüzüne
Fırlayarak dışarı insanoğlunun bütün kötülükleri.
İşte o günden beri
Hepsi içimizde kollarını sallayarak gezer.
Sığınabilecekleri en uygun yer elbette, insan yürekleri.”
(M.Ş.,69-70)

Dinamo’nun şiirlerindeki mitolojik kişiler sadece bunlarla sınırlı değildir. Tanrıların tanrısı Zeus, aşk acısı çeken Amaryllis, başının üzerinde asılı bir kılıçla Demokles, hamile olan ve doğum yapan kadınları koruyan tanrıça Juno (Hera), müziğin, sanatın ve şiirin tanrısı Apollon, “fizik ve moral gücün, kahramanlığın simgesi” (Erhat,1997:140) kahraman- tanrı olan Herkül, güzelliğıyle Truva Savaşı’na neden olan Helena, sevgi tanrısı Eros ve kötülük tanrısı Mephistopheles, Dinamo’nun dizelerine konu olan nesnel bağdaşık yoluyla göndermede bulunulan ve sahip oldukları özellikleri vurgulanan karakterlerdir.

Dinamo, mitolojiye has unsurları şiirinde isim olarak sıralar, onlara derinlemesine yer vermez; okuyucudan mitoloji ile ilgili kaynaklara gitmesini ister. Dolayısıyla Dinamo’nun mitlerden esinlenerek yazdığı şiirleri anlamak için, metafor olarak alınan mitin bilinmesi gerekmektedir. Bu durum, şiirde atfı yapılan anlatılan hikâyeyi bilen okuyucu için sorun teşkil etmezken konuya dair bilgisi olmayan okuyucunun şiirin dünyasını algılamasında sıkıntı yaratabilir.

Dinamo’nun mitolojik şiirleriyle ilgili “Ancak hemen belirtmek gerekir ki, bu çaba başarısızdır. Dinamo, mitologyadan nasıl yararlanabileceğini, onu kendi şiirsel söylemine nasıl eklemleyebileceğini, tıpkı Aktay gibi belirleyemez. Kolajın ötesine geçemez” (Oktay, 1993:634) şeklinde ifade eden Ahmet Oktay’ın düşüncesine kısmen katılmakla beraber sanatçı şiirlerindeki mitolojik unsurlarla konteksin dışında yeni bağlamlar, yeni kavram alanları oluşturmaktadır. Bu mitolojik unsurları adeta

güncelleyerek şahsi ve toplumsal alanda yeni yorumlamalara-teşbihlere, teşhislere, eğretilmelere- yer vermektedir.

2.4.4. Kişi Şiirleri

Dinamo, şiirlerinde kültür, sanat ve bilim alanında öne çıkan bazı tarihî şahsiyetleri de şiirlerine konu edinir. Antik Yunan edebiyatından Homeros, İtalyan bilim adamı Galileo, İngiliz edebiyatının Romantik Dönem şairi Percy Bysshe Shelley, Antik Roma şairi Vergilius, Fransız şair Andre Chenier, Rus şair ve yazar Puşkin, Divan şairi Fuzuli, Cumhuriyet Dönemi Türk edebiyatı şairi Nâzım Hikmet, İran şairlerinden Ömer Hayyam ve Hâfız-ı Şîrâzî eserleri, fikirleri ve düşünceleriyle Dinamo'nun şiirlerinde yer alır.

2.4.4.1. Vergilius

Şair Publius Vergilius Maro M.Ö.70-19 yılları arasında Roma'da yaşar. Eski Yunanlı şair Theokritos'u kendisine örnek alan Vergilius, kır yaşamının güzelliğini pastoral şiirlerinde lirik bir söyleyişle anlatarak kendinden sonraki şairleri de etkiler. Dinamo, Dante, Ovidius ve Milton gibi birçok ünlü ismi etkileyen bu şairden şiirlerinde bahsetmeden geçmez. "Vergilius'u Okuyorum" şiirinde Dinamo, Vergilius'un kitaplarını okurken hapishanenin kasvetli ortamı yerini kır havasına bırakır, kaval sesleri arasında keçiler otlamaya başlar. Hapishaneyi şenlendiren şiirlerin her satırı tanrıların ölümsüzlük içkisi gibidir; Dinamo'ya mutluluk verir, üzüntülerini yerlere çarpar, doğa kaygılarının arasından bir sabah gibi ışıldar. Şair Vergilius'u okudukça özgürlük pencereleri açılır.

"Başlıyor şırıldamaya söğütlü dereler.

Duvarlar kalkıp aradan

Açılıyor özgürlüğe doğru

Altın çerçeveli pencereler" (M.Ş.,54)

2.4.4.2. Homeros

M.Ö. 9. yüzyılda İzmir ve çevresinde yaşadığı düşünülen Yunan şairi Homeros, yazdığı İlyada ve Odysseia destanlarıyla dünya edebiyatını ve mitolojisini derinden etkilemiştir.

“Homiros” adlı şiirinde Dinamo, mitolojik kahramanlardan yararlanarak doğayı anlatırken Homeros’un destanlarındaki efsanelere göndermeler yapar. Dionysos, Artemis, keçi tırnaklı Pan, Hıra, Zeus ve Hermes şiirde adı geçen tanrı ve tanrıçalardır. Elindeki liriyle çimenleri dolaşan Homeros, İlyada ve Odysseia ile ilahlara vahiy gönderirken fanilere de insanlık öğretir. Dinamo’ya göre, İzmirli ihtiyar, yazdığı bu destanlarla Grekler ülkesinden büyük olduğunu dünyaya gösterir.

“Ey Grekler ülkesi!
Büyükmüsün söyle Homirosundan?”

Öyle ki tanrılar, tanrıların dağı Olimpos’ta değil de kırlarda dolaşmayı tercih eden Homiros’a ulaşmak için çabalamaktadır.

“Ne bahtiyardır o ilâhlar ki
Tırmanırılar beyninin
Oлимпüsuna!” (D. F.,44-45)

Dinamo, “Homiros” şiirinde yerlere göklere sığdıramadığı şaire olan hayranlığını, anılarında da şöyle anlatır: “*Dünya şairlerinin babası olarak alınan Homeros’u okuyamamış olmak, on sekiz yaşından beri bende bir aşağılık duygusu yaratmıştı. Üç Avrupa dilini hemen hemen bir türlü Türkçeye aktarılamayan bu yapıtları okuyabilmek için öğrenmişimdir denebilir*” (Dinamo, 1984:34). Dinamo şairlerin babası dediği Homeros’un İlyada destanını, 1940 yılında Türkçeye çevirerek büyük bir isteğini gerçekleştirir.

2.4.4.3. Hayyam

Asıl adı Giyaseddin Ebu'l Feth Bin İbrahim El Hayyam' dır. 1039-1048 yılları arasında doğduğu ve 1123-1132 yılları arasında öldüğü düşünülmektedir. Ömer

Hayyam, İran ve Doğu edebiyatında rubai türünün kurucusudur. Matematik, fizik, astronomi ve tıp alanlarında birçok icadı ve önemli eseri bulunmaktadır (Unat, 2007: 66-68).

Ömer Hayyam, konusu dünya, aşk, şarap, insan hayatı ve yaşama sevinci olan şiirlerinde alaycı ve yergili bir dille zamanının haksızlıklarını eleştirmiştir. Felsefi yönü ağır olan rubailerinde Hayyam, insanın yokluktan gelip yokluğa gideceğini bu sebeple içinde yaşanılan anın iyi değerlendirilmesi gerektiği fikri hâkimdir. Varlığı bir muamma olarak gören Hayyâm bu muammayı çözmeye çabalamanın boşuna olduğunu söyler (Kırlangıç, 2007: 68-70).

Dinamo, “Hayyam Üstüne Tuyuğlar” şiirinde kendi yaşadıklarıyla Hayyam’ın yaşantısını karşılaştırır. Şiirin başlangıcında Hayyam; eğlencelerle, yeme içmeyle vaktini geçiren, aşk şiirleri yazan bir şairdir. Açlığı, susuzluğu bilmez ekmekten söz etmez. Oysa Dinamo açlıkla mücadele etmekte kurduğu düşlerle şarap içmeden sarhoş olmaktadır.

“Hiç rastlamadım övgüsüne peynir-ekmeğin
Okudum da dünyanın şiirini bu yaşa değin,
Hayyam, salt şaraptan söz eder, ekmeği vardır,
Etmez sözünü açlığın, o demir geçeceğin” (T.,45)

Şair, Hayyam’a ne kadar zevkusefa içerisinde olursa olsun ömrünün elbet bir gün biteceğini hatırlatır.

“Bir çalar saatim var, altı buçukta kalk, diyor,
Ben uyurken o dakika dakika ömrümü yiyor.
Rakı da çeksen şarap da Hayyam, boş,
Ömür, bir şişe şarap, işte, bitiyor.” (T. S.,48)

Şiirin son dörtlüğünde Dinamo, yazdıklarından hareketle Hayyam’a atfedilen şaraba düşkün bir kişi olduğu düşüncesine katılmadığını ifade eder. Sufi olan şairlerin içkiyle ilgili sözlerinin sembolik olduğunu ve onların şiirlerinde geçen şaraba dair kavramların da tasavvufi anlamlar içerdiğini bilen Dinamo, bu özelliğinden dolayı Hayyam’ı çok az bilgenin anlayabileceğini belirtir.

“Yıkamakta toplumun midesini sel gibi içki,
İnsan yarını düşünmemekten öyle sevinçli ki.
Hayyam, senin dediğin daha başka, biliyorum,
Seni üç beş bilgedir anlayacak belki.” (T.,48)

Dinamo, kendisiyle yapılan bir röportajda “Tuyuğlar”ında Hayyam’a geniş yer vermesinin nedenini şöyle açıklar: Ona göre Batılılar, Hayyam’ı yanlış anlamışlardır. Hayyam’ın “İç, kafayı çek” gibi sloganlar içeren tuyuğlarını “Ye, iç, sarhoş ol” şeklinde algılamışlardır. Halbuki, Hayyam öncelikle şiirlerini bir silah olarak zahitlere yöneltmiş, eleştiri oklarını dinin zorba olan zümresini oluşturan softalara çevirerek onlarla mücadele etmiştir. Dinamo açıklamasına şu sözleriyle devam eder:

“Oysa batılılar, Hayyam’ın zahitlik ve softalık savaşımını bir yana bırakıyorlar. Hayyam’ı içki içmekten ibaret bir darlığa sokuyorlar. Bu dar ve yersiz anlam, imkanlar bolluğunda yüzen batılı kapitalistlere çok uygun düşüyor. Hayyam’ı bir tür epüküryenist gibi anlıyorlar. Dünyayı sadece içip eğlenecek bir zevk âlemi almak düşüncesi. Oysa Hayyam’daki rint anlayış, insanın kendisini doğaya vermesi ve buradan hareketle insanüstü düzeyde algılamalar erişmesidir... Bilgeliktir bir yerde” (Hikmet, Haziran 1977, s. 8). Dinamo için Hayyam’da kendisi gibi anlaşılamamıştır.

2.4.4.4. Hâfız-ı Şîrâzî

Hâfız-ı Şîrâzî’nin 1317-1326 tarihleri arasında Şiraz’da dünyaya geldiği sanılmaktadır. Büyük şöhretine rağmen hayatına dair fazla bilgi yoktur. Kaside, rubâî ve kıtalarının yanı sıra gazelleriyle ünlenmiştir. Gazellerinde kendinden önceki şairler gibi aşk ve şarap meclislerini şiirlerine konu etmiştir (Yazıcı, 1997:103-106).

Dinamo, şiirine başlarken Hafız’ın Timur’la arasında geçen konuşmaya atıfta bulunarak İranlı şairi takdir ettiğini gösterir.

“Çiğneyip geçtiğin Hafız’dır, biraz dur Timur,
Gelmedi mi kulağına gazelleriyle üfllediği sır?
Pembe Merih yaylasına onun fırlattığı mağra
Ölümsüzlüğün ufuklarına doğru yolcudur!” (T.,49)

Denir ki Timur Şiraz’ı aldıktan sonra yeni vergiler koymuştur. Hâfız da kendisinden istenen vergiyi veremeyeceğini söylemek üzere Timur’a başvurur. Ona: “Eger an Türk-i Şîrâzî bedest âred dil-i mârâ/ Behâl-i hinduyeş bahşem Semerkand ü Buhârâ” beytini okur. Timur’un “*Sevgilisinin yüzündeki bir ben için Semerkant’ı ve Buhara’yı veren insan nasıl yoksul olur?*” sorusuna “*Bu kadar cömert olduğumuz için bu hâle düştük*” cevabını verince vergi vermekten kurtulur (104).

Hâfız hayatının bir döneminde saray halkıyla iyi ilişkiler içindeyken Şiraz’ın bağları ve bahçeleri, kalender meşreplerin hayat tarzları onu etkiler. Bu etkilenme şiirlerine de yansır. Aşk, şarap, sevgili ve Şiraz’ın bahçeleri, yazdığı gazellerin konusunu oluşturur (104).

Dinamo, şiirlerini çok beğendiği Hâfız’ın fakir olduğuna da sevinmektedir. Fakirliği sayesinde böyle güzel şiirler yazdığını düşünür. Kendisi de “Hâfız’ın Üstüne Tuyuğlar” şiirinde Hâfız’ı Şiraz’ın bahçelerinde anlatırken onu öven sözlere yer verir. Ona göre Hâfız, cennet nimetlerine kanmayan bir gönül adamıdır.

“Hafız’a düşünde seslendi bir huri
Şairim, kokla cennette ölümsüz gülleri!
Hafız, acıyarak güldü Huriye:
Ölümsüz benim için insan gönülleri!” (T.,50)

Hâfız’ın gazellerine durmadan övgüler yağdıran Dinamo:

“...Hafız, kemiklerin bile kalmamış ama gazellerin
Hâlâ yanar kandil gibi güzellerin başucunda” (T., 55) dizeleriyle de dünyanın birçok yerinde bu gazellerin söylendiğini şaire müjdelir:

2.4.4.5. Fuzûlî

16. yüzyılda yaşayan Fuzûlî, divan edebiyatının en gözde şairlerinden biridir. Irak Türklerinden olan ve Âzeri Türkçesiyle eser veren Fuzûlî, yazdığı lirik şiirlerle bütün Türk ülkelerinde tanınmıştır (Tarlan, 1998:5).

“Fuzuliden Dinamo’ya Cennetname” adlı şiirinde Dinamo, Fuzûlî’nin kendisine cennetten gönderdiği mektubu okur. Mektup Dinamo’nun düşüncelerini içerir niteliktedir. Fuzûlî, mektubunda birbirleriyle tanışmadıklarını ama Dinamo’nun şiirlerini okuduğunu ve onun yaşadığı dünyadaki edebiyatın özelliklerini de bildiğini söylemektedir. Serbest Nâzımla yazan Fuzûlî, yeni kuşak şairler anlasın diye Arapça ve Farsça sözcükleri dilinden atmıştır.

“Dur hele Dinamocuğum,
Biraz da sizlerden konuşalım:
Yeni kuşak şairleri de anlasın diye
Attım dilimde bütün arapça, farsça sözlükleri.
Azizim,
Gözlerini yummuş da el yordamıyla arıyor
Sizin genç şairler güzellikleri
Körün güneş arayışı: özellikleri ” (Ö.T.,176)

Dinamo’nun devrindeki yeni kuşak şairlerini eleştiren Fuzûlî’ye göre onlar, dünyadaki güzellikleri göremedikleri gibi şiirlerini de gönül pencerelerinden yazamamaktadırlar.

“Sanki karakışa uğramış gönül telleri,
Sanki onlar için değil
Yeryüzünün canlı cansız bütün güzelleri.
Neden bir haber yok gönül kaplıcasından?

Neden bir tutam duman çıktığı yok
Gönül bacasından?” (Ö.T.,178)

İlerleyen dizelerde Dinamo’ya seslenen Fuzûlî, onun bu şairleri uyarmasını ister. Öyle ki cansız şiirler yazmaya devam ettikleri sürece ölümsüzler arasında yer alamayacaklardır.

“Yalnız söyle yeni kuşak şairlere
Ölümsüzler arasında kulak asan yok
Gönül rüzgârlarında ısınmamış şiirler
Aklın aydınlığında yazsınlar
Gönlün sıcaklığında” (Ö.T.,179)

Dinamo, “Fuzuliden Dinamo’ya Cennetname”de Fuzûlî’nin diliyle devrinin edebiyat özelliklerini belirtirken eleştiri oklarını da fırlatmaktan geri durmaz.

2.4.4.6. Galileo Galilei

İtalyan bilim adamı Galileo (1564-1642) kendi yaptığı teleskop ile gökyüzünü inceleyerek evrenin merkezinin dünya olmadığını ve dünyanın güneşin etrafında döndüğünü savunmuş ve bunu kanıtlamak için çalışmalar yapmıştır. Fikirleri kilisenin genel anlayışına ters düştüğünden 1633’te İspanyol engizisyon mahkemesi tarafından yargılanarak hapsedilir. Mahkemede savunduğu fikirlerinden vazgeçen Galileo, dünyanın dönmediğini söyleyerek cezasının ev hapsine çevrilmesini sağlar.

Dinamo, bilim vasıtasıyla ulaştığı doğruları savunmaktan geri durmayan Galileo’yu Mapusanemden Şiirler adlı kitabında “Galileyle Söyleşi” şiiriyle anar. Şair, bu şiirinde Galileo’ya kinayeli bir şekilde güneşin dünya etrafında döndüğünü kabul etmesini ve bilim uğruna hayatını tehlikeye atmamasını öğütler.

“Galile!
Galile!
Bırak dönsün güneş

Dünyanın çevresinde
Yine eski haliyle.
Sana ne?
Uğraşma hiç nafile.
Sen mi düzeltecektin bu dünyayı?
Bilim için ne başını yakarsın nara?
Yak çubuğunu, keyfini ara.” (M.Ş., 25-26)

Şiirin ilerleyen satırlarında da Dinamo kinayeli öğütlerine devam eder. Haksızlıklara karşı hayatı boyunca mücadele eden, doğrularının peşinden giden Dinamo, doğruyu savunan bir bilim adamının yanında yer alırken şiirinde bunun tersini göstererek dikkat çekmeye çalışır.

“Neden kaçırsın yeryüzünün rahatını?
Varsın otursun dünya
Yaşlı apis öküzünü boynuzunda.
Hem sana ne kuzum
Öküzle dünya
Durumundan hoşnut olduktan sonra ”

Dinamo, kendisinin büyük bir adam olmadığını lakin içinde bulunduğu zor şartların Galileo’nun şartlarına benzediği için avunduğunu dizelerinde ifade eder. Aynı zamanda bu dizeler şairin “Galileyle Söyleşi” şiirini neden yazdığını da anlatır niteliktedir.

“Seni düşünüyor da avunuyorum, Galile.
Ben, ne büyük bir adamım
Ne de büyük bir güç sahibi,
Ancak, çetin günlerde yaşıyorum ben de
senin gibi” (M.Ş.,26-26)

2.4.4.7. Andre Chenier

1762’de İstanbul’da doğan Fransız şair, 1794 yılında Fransız Devrimi sırasında devrim karşıtlığı suçlamasıyla guillotine ile idam edilerek öldürülür. Chenier,

Yunan lirik şiirinden esinlenmiş, Homeros ve Vergilius onun örnek aldığı klasik dönem şairleri olmuştur.

Andre Chenier, şiirleriyle, hapishane hayatıyla ve genç yaşta giyotinle idam edilmesiyle Dinamo'nun dikkatini çeken bir şairdir. Chenier'in özgürlüğü kırlarda arayan şiirleri Dinamo'nun dilindedir hep. Dinamo, çağın en büyük şairlerinden biri olarak kabul ettiği Chenier'in şiirlerinin hapishanede bile kendisini sarhoş ettiğini söyler.

“Teokritos’tan mı, Vergilius’tan mı
Yoksa Ronsard’dan mı aldın meşaleni?
Her kimden alırsan al
Ankara mapusanesinde bile
Sarhoş ediyor beni Paris’te çaldığın kaval
Mapushane öyle bir yer ki bilirsin Chenier
İnsan bir orman görür

Bir yeşil yaprağın kımıldanışında.” (M.Ş.,36) diyen Dinamo, Chenier’in, dizeleriyle kendinden önceki pastoral şiir şairlerinin meşalesini söndürmediğine memnun olurken “*Giyotin sepetine düşürülen o güzel baş*”ın çağın en büyük başlarından biri olduğunu düşünür.

2.4.4.8. Percy Byshe Shelley

Percy Bysshe Shelley (1792-1822), İngiliz Romantik Dönem şairlerindendir. Doğayı kendisine ilham kaynağı alan Shelley, genç yaşta denizde boğularak gerçekleşen ölümüyle de hafızalarda yer alır. Shelley, 26 yaşında veremden ölen arkadaşı John Keats’e ithafen “Adonais” isimli bir ağıt yazarak arkadaşına hayat vermeye çalışır. Shelley, devrin yaşlı şairlerinin Keats’i anlamadığını, arkadaşını öldüren şeyin onların ağır eleştirileri olduğunu öne sürer.

“Kıskançlık ve iftira ve nefret ve acı,
Ve insanların yanlışlıkla zevk sandığı yerinde duramama,
Ona dokunamayacak artık ne de işkence edebilecek;
Dünyanın yavaş yavaş sıvışan kirinin bulaşmasından

Uzak o artık ve şimdi buzlaşmış bir yüreğe

Ya da boşu boşuna ağarmış saçlara bakıp yas tutmayacak,”¹²

Keats’in onu yanına çağırdığını söyleyen Shelley, yazdıklarıyla dünya gerçeklerinden uzaklaşıp Keats’in şiir evrenine girer.

“...Uzaklara gidiyorum. Gökyüzünün

En derinliklerini bile yakan Adonais’in ruhu

Bir yıldız gibi beni sonsuzların oturduğu yere çağırıyor”

(Seçkin, ty :88-89).

Dinamo da 30 yaşında ölen Shelley’in edebiyat dünyasındaki büyüklüğünü kabul ettiğini göstermek istercesine “Şellinin Ölümü” şiirini yazar. İki bölüm halinde yazılan şiirin ilk bölümünde Dinamo, Şelli’nin hayal gücünü kullanarak yazdığı şiirler sayesinde genç yaşta ünlü olduğuna değinir; ikinci bölümde ise teknesinin devrilmesinin ardından Şelli’nin dalgaların arasında verdiği yaşam mücadelesini gözlemci bir bakışla anlatır.

Shelley’in “*Genel anlamda şiir, tahayyülün ifadesi olarak tanımlanabilir*”

(Shelley, 2011: 26) diyen fikirlerine katılan Dinamo, hayatı güzelleştiren, insanlara mutluluk veren ve her şeyi olduğu gibi anlatanın şiirler olduğunu söyler.

“Bulutları fırtınalar gibi ufuktan ufka süren muhayyele

Hayatı güldüren, muhayyele;

İnsanlara kanat takan, gecelere, geceler gibi bakan

Cinayetleri öldüren muhayyele.” (A.K., 21)

Şiirin ikinci bölümünde Shelley’in arkadaşıyla yaptığı deniz yolculuğu anlatılır. Fırtınanın gelişile birlikte doğada yaşanan değişim şair tarafından mısralara dökülür:

¹² Murat Seçkin, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/13558/> 03.04.2019 tarihinde erişildi.

“Kara bulut kanatlı fırtına
Ağır ağır yürüyordu,
Esatiyri bir ordu
gibi,” (A.K.,22)

Neticede tekne devrilir ve Shelley azgın dalgaların arasında kaybolur.

“Son isyanla yumruklarken ufukları
Açıldı bir mağara gibi deniz,
Aldı koynuna bu dümensiz
Uçurumlarda gezen şairi” (A.K.,22)

Shelley, Keats için yazdığı şiiri bir ağıt olarak kaleme alır, arkadaşını sürekli över, onu eleştirenlere karşı savunur, ona haksızlık edildiğini söyler ve şiiriyle onu yükseklerle oturtarak ona karşı son görevini yerine getirir. Şiirin sonunda Shelley, “Adonais”te şiire konu olanın mı, yoksa şiiri yazanın mı ölümsüz olduğunu okuyucusuna bırakır. Dinamo da Shelley için ağıt niteliğinde olan “Şellinin Ölümü”nü kaleme alır.

“Şellinin Ölümü”nde şiirin gücüne inanan Dinamo, Shelley’in de bu gücü kullanarak eserler verdiğini beğeniyle anlatırken onun ölümü karşısında kendi his dünyasında neler yaşadığını dizelerine dökmez.

2.4.4.9. Puşkin

Aleksandr Sergeyeviç Puşkin (1799-1837), Rus edebiyatının kurucusu kabul edilen Rus şair ve yazardır. En büyük Rus şairi olarak da nitelenen Puşkin, “*şiirden romana, oyundan tarih incelemelerine kadar çeşitli eserleriyle Rus edebiyatına hem ölümsüz eserler kazandırmış hem de batı felsefesini, özgürlük düşüncesini, insana saygı kavramını aşilayarak bu edebiyata yeni bir ruh getirmiştir*” (Puşkin, 1996:26).

Dinamo, “Puşkin” isimli şiirinde Puşkin’e hitap ederek onun şiirlerinin güzelliğine, Nâzım ile olan benzerliğine ve dünya edebiyatındaki bazı şairlerin

özgürlük mücadelesi yolunda onun gibi can verdiğine değinir. Şiirin ilk dizelerinde övgü dolu sözlerle Puşkin’e seslenen Dinamo, Türk halkı Yunus ve Nâzım’ı nasıl seviyorsa Rus halkının da onu öyle sevdiğini söyler:

“Türk halkını nasıl sarmışsa
Yunus’la Nazım’ın aşkı Puşkin,
Senin ulusunun da sarmış bağrını
Sıcacık rüzgârlarıyla senin aşkın.” (N.M.,38)

Puşkin’in şiirlerine olan beğenisini anlatan Dinamo, onun Nâzım Hikmet’i çağrıştıran yanlarının olduğuna değinmeden geçmez:

“Ekvatorun yemiş bahçeleri gibi taşkın
Şiirlerinden sarhoştuk hepimiz Puşkin;
İşte, o Nazım’ı andıran yanı,
O mis kokulu şiirleri
Deccalin rüzgârı gibi gösterdi soylulara,
Hele, o cücelerin başlarındaki çara!” (N.M.,39)

Şiirin ilerleyen dizelerinde Nâzım’ın başına gelenleri Puşkin’e anlatmaya başlayan şair, Nâzım’ın fikirleri yüzünden hapse atıldığını, daha sonra salıverildiğinde onun yurduna gittiğini ve orada öldüğünü üzüntüyle ifade eder. Dinamo son dizelere doğru ise Puşkin’e dünya edebiyatındaki bazı ünlü şairlerin arkasına Azrail’in yamaklarının takıldığını anlatır.

“İşte böyle, büyük, güzel Puşkin,
Sencileyin her büyük şiir babasının daha ilk adımında
Arasına azrailin yamakları takılır.
Shelley, denizde kalır,
Petöfi yitip gider yirmi altısında
Savaş alanlarının ortasında,
Kobayasi’nin başını Japon polisi yer,
Yağlı kurşunlarla
Garcia Lorca’nın iflahını keserler.
Andre Chenier’in başı

DüŖer giyotinin kanlı sepetine
Ŗiirin bu güzel arkadaşı!
Neruda,
Son Ŗili sırtlanının Ŗölen sofrasında
En pahalı yahni olur
En kanlı askerin sefertasında.” (N.M.,40)

İntihar ederek hayatlarına son veren Ŗairlerden Yesenin ve Mayakovski’den de PuŖkin’e bahseden Dinamo: “*Bilmem, nice kandılar azrailin yalanlarına/kıydılar güzel canlarına,*” diyerek onların intihar etmelerine Ŗaşırmıştır. Son olarak da Hitler’in Rusya’ya yaptığı saldırıyı PuŖkin’e anlatır.

“Girdiler bu güzel topraklara.
Yaktılar, yıktılar, astılar, kestiler,
Yediler, içtiler, zehirlenip kustular.
Özgürlüğün birisi de senin bayrağında,
Senin demir bayrağına çarpırmaktaydı faşizmin başı,
Demir dikenler gibi dalamaktaydı faşizmi
Ŗiirinin barışı (N.M.,41).

Dinamo, bu saldırının bertaraf edilmesinde onun Ŗiirindeki barış dolu mesajların katkısı olduğunu söyler.

2.4.4.10. Nâzım Hikmet

Hasan İzzettin Dinamo’nun sanat anlayışının oluşmasında çok büyük bir etkisi olan Ŗairlerin başında Nâzım Hikmet (1902-1963) gelir. 1930 yılında Türkiye’ye dönen Nâzım’ın 835 *Satır* adlı kitabını çıkarmasıyla Dinamo’nun Ŗiir anlayışı değıŖime uğrar. Gönlündeki Faruk Nafiz, Goethe ve Shakespeare, yerini 835 *Satır*’ın ustasına bırakır. Ŗiirlerini Nâzım Hikmet’e gönderen Dinamo ondan övgü dolu sözler alır. 1938 yıllarında Dinamo’nun yolu Ankara Merkez Cezaevinde Nâzım’la kesişir, burada ilk kez yüz yüze gelirler.

Nâzım Hikmet, Dinamo'nun şiir kitaplarında adı en çok geçen şairdir. Öyle ki yazdığı şiir kitaplarından birinin ismi *Nazım'dan Meltemler*'dir. Bu kitaptaki on sekiz şiirden beş tanesi Nâzım Hikmet'i anlatırken dört tanesinde de onun adı geçmektedir. Biz Nâzım Hikmet'e hitaben yazılan şiirlerden *Nazım'dan Meltemler* ve *Gecekondu*ndan *Şiirler* kitabında da yer alan "Nâzım Hikmet'e Ağıt" ile *Kavga Şiirleri* kitabındaki "Nazım'ı Düşünürken" şiirini incelemeye aldık. "Nâzım Hikmet'e Ağıt" şiirinin şairi Dinamo, gazetelerden Nâzım Hikmet'in öldüğü haberini alınca şaşkınlığa uğrar. "Nazım Hikmet de bu dünyada ölmüş meğer" (G.Ş.,105) diyerek şaşkınlığını ifade eder. Şairin ölümüne sevinen gazetelere öfkeli. Bu hisler içerisinde başlar ağıtını yakmaya: "Bu sahipsiz, güzel yurdun o büyük çocuğu/ Yaptı anayurdundan uzak son yolculuğu." "Gitti, gitti" nidalarıyla ağıtına devam eden şairin ağzı kilitlenir, üzüntüsünden konuşamaz ve ağlamaya başlar.

"Gitti o elleri öpülesi dost ve insan Nâzım
Gitti konuşmadım bir zaman kilitledi ağzım.
İçten ağlamanın da kahredici bir güzelliği var
İnsan ömründe ancak böyle bir iki kez ağlar" (G.Ş.106)

Dinamo, o gün onun ardından ağlayanların sayısı az olsa da bütün Türk ulusu onun sanatının büyüklüğünü ileride haykıracaktır, diye düşünmektedir.¹³ Hayatının büyük bir kısmını hapisanelerde geçiren Nâzım'ın zulüm karşısındaki kavgasını haklı bulan Dinamo, "Ekmeğimizi çalanlar hep düşmandı ona/ sövüp durdular kırk yıl ona ve sanatına" diyerek onun sanatının anlaşılmadığına dair fikrini bir kez daha yineler. Gazeteler dostunun, arkadaşının ölüm haberini ufacık bir yerde verince son olarak şunları söyler Dinamo: "Bir ölümsüz daha ölmüştü apıştık kaldık." (G.Ş., 108)

Hasan İzzettin Dinamo'nun Nâzım Hikmet'e hitaben yazdığı bir diğer şiiri de "Nazım'ı Düşünürken"dir. Bu şiirinde Dinamo, Nâzım'ın ölümüne inanamaz. Onun gibi bir güzelliğe ölümü yakıştıramaz.

¹³ 25 Temmuz 1951 yılında Adnan Menderes Hükümeti Nazım Hikmet'i vatandaşlıktan çıkarttıysa da 5 Ocak 2009 yılında Bakanlar Kurulu, aldığı kararla onu Türk vatandaşlığına yeniden kabul etti.

“Demek, Nâzım’ı da alıp götürdün, akşam,
Demek. Koca Nâzım’ı da götürdün,
O ölümsüz güzelliğe de en sonu
Ölümün katran gibi kirini sürdün? (K.Ş.,23)

Türk burjuvaları onu hapislerde çürütmüş olsalar da onun şiirleri çın çın ötmektedir,
“Ağla, ölümsüzlük, ağla.
Nazım’dan daha iyisine mi döneceksin
gözyaşını”

(K.Ş.,24), diyen Dinamo, Nâzım’ın büyüklüğünü her fırsatta söylemeye devam eder.

Dinamo, Vergilius, Homeros, Hayyam, Hâfız-ı Şîrâzî, Fuzuli, Galileo, Andre Chenier, Percy Bysshe Shelley, Puşkin ve Nazım Hikmet adına bizzat şiir yazmıştır. Kişi şiirlerindeki yelpazesi Antik Yunan’dan başlayıp Nazım Hikmet’e kadar sürmektedir. Dinamo için Vergilius onun kısıtlanmış hayatının kaçış noktasıdır. Bu kaçış noktası zaman zaman dağlara, çeşme başlarına, özgür çobanlara kadar varmaktadır. Ona göre doğa eşittir özgürlük. Şair, Homeros’u Olympos’un beyni olarak dillendirirken onu çağlar ötesinden bir fikir babası olarak nitelendirmektedir. Hayyam’ı epiküryenist gibi anlayan Batılılara karşı Dinamo’nun söyleyecekleri vardır. Ona göre Hayyam’ın duygu ve düşünce dünyası pek çoklarınca anlaşılammıştır. Onun rubailerindeki anlamları yakalayabilmek için adeta bir bilim adamı titizliği gerekmektedir. Dinamo’ya göre Doğu’nun Şirazlı Hafız’ını içinde bulunduğu şartlar her ne olursa olsun şahsi poetikasına bağlı kalmakla yüceltmektedir. O yüzdendir ki gönül okşayıcı gazelleri güzellerin başucundaki kandiller misali bazen titrek ve ürkek bazen de canaver şekilde yanmaktadır.

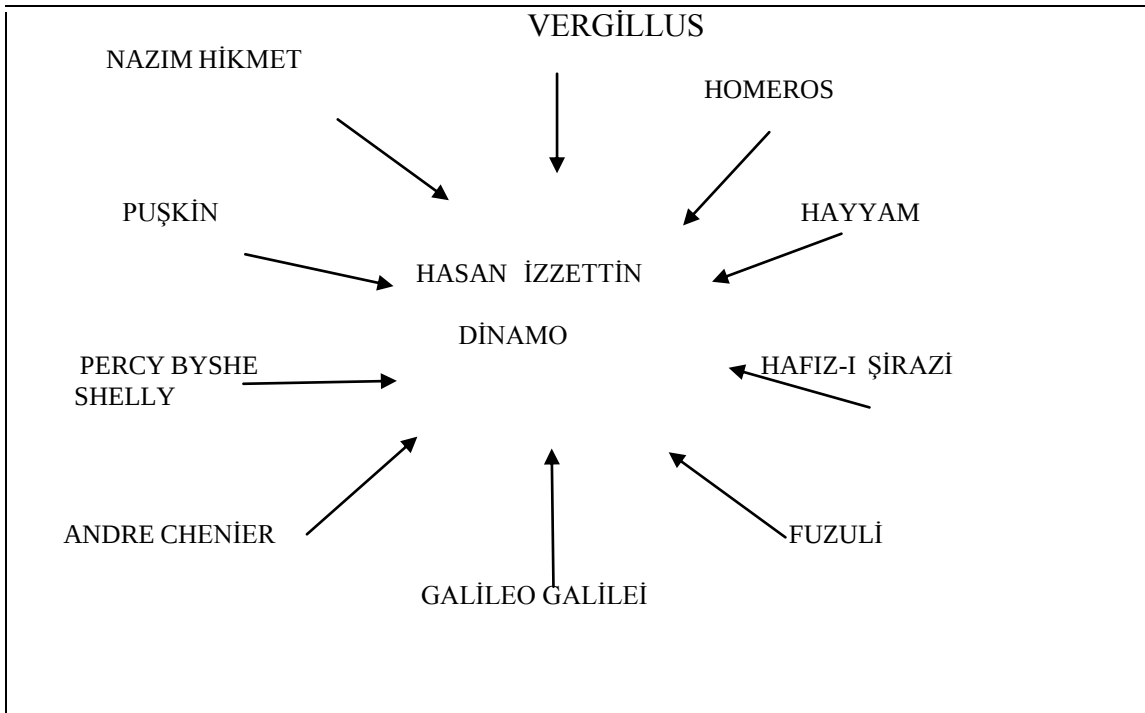
“Fuzuli’den Dinamo’ya Cennetname” şiirinde Dinamo, Fuzuli’den bir mektup alır. Mektupta Fuzuli ile Dinamo düşünce ekseninde bir araya gelmiştir. Dönemin şairleri ölümsüz olmak istiyorlarsa aklın aydınlığında gönlün sıcaklığında yazmalıdır. Bu şiirde Dinamo, klasik edebiyatın zirve şairini kendine muhatap almaktadır. Öyle ki poetikasına ait duygu ve düşünceleri ancak Fuzuli gibi derin bir şairin dilinden söylediği zaman kabul görecektir. Nitekim Fuzuli, üç dilde divan yazmış, divanlarının önsözünde şiire ve şaire dair asırlardan süzülüp gelen, kabul

görmüş nice fikrin babasıdır. Hem beşerî aşkın hem de ilahî aşkın gönül rüzgarlarıyla harmanlandığı nice şiirler yazmıştır. Dinamo, Galileo'nun verdiği mücadelesini baştan sona tasvip etmekle beraber mücadelenin boşa gitmesinden üzüntü duymaktadır. Sanatçı, Chenier'i, lirizm ve pastoral şiirdeki bir kaynak gibi görmektedir. Bu yönüyle pastoral şiirin kendi duygu dünyasındaki açılımıdır.

“Şellinin Ölümü”nde şiirin gücüne inanan Dinamo, Shelley'in de bu gücü kullanarak eserler verdiğini beğeniyle anlatırken onun ölümü karşısında kendi his dünyasında neler yaşadığını dizelerine dökmez, aslında dökmek istemez. Çünkü, dalgalı denizde teknesini süren Shelly'le kendi hayatının dadaları çok benzeşmektedir. Puşkin'i bir şair olarak çok beğendiğini dile getiren Dinamo, Puşkin gibi her büyük şiir babasının daha ilk adımında eserlerinin kesilmesinden yeise düşerken; kimi şairlerin genç yaşta intihar etmelerine de anlam veremez. Ancak içten içe yaşıntısal yakınlıklarından dolayı sezgisel bir bağlılık hisseder.

Dinamo'nun düşünce dünyasında Nazım'ın ne sanatı ne de kavgası anlaşılamamıştır. Anlaşılması da çok zaman alacaktır. Fakat gerçek anlaşılma iadeitibar ile değil zihinlerde ve gönüllerde olmalıdır.

Tablo 1: Kişi Şiirleri

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi Dinamo, farklı nitelikteki tarihî şahsiyetler üzerinden duygu ve düşünce dünyasını beslemiştir. Nazım'dan Fuzuli'ye, Puşkin'den Chenier'e kadar kısmen ortak yönleri olsa da farklı fikirlerden etkilenmiştir. Bunu zaman zaman övgülerle betimlemiş zaman zaman da onlara nasihat vererek dillendirmiştir.

2.4.5. Hapishane Şiirleri

Tarih boyunca “şairler, siyaset, din, sosyal ve ahlâk hayatının egemenleri tarafından veya kanunların öngördüğü hukuk düzeni içerisinde zindanlara, haislere atıldılar; sürgünlere” (Narlı, 2014: 291) gönderildiler. Hayatının bir kısmını hapishanede geçiren sanatçılardan biri de Hasan İzzettin Dinamo'dur. Dinamo içeride kaldığı yıllarda boş durmaz, kitap okumaya ve şiir yazmaya devam eder. Yazdığı bu şiirlerde demir parmaklıklar arkasındaki yalnızlığını, çaresizliğini, umutsuzluğunu ve dışarıda bıraktığı sevdiklerine karşı duyduğu özlemi anlatan şair sık sık zıt duygular arasında gidip gelir. Bazen dış dünyanın özlemiyle dolup taşarken bazen de hapishane demirlerinin gerçekliğini kabullenir. Yapacak bir şeyi yoktur başını demirlere dayamaktan başka. “Gidiş” şiirinde şair, giden filoların ardından çırpınan gönlüne seslenir:

“Artık hücrende otur
Ey gönlü giden filolar ardında çırpınan,
Tahtakuruları ezilmiş duvarlara
Donmuş rüyalarının altında ağırlaşan
Kumral başın daya
En iyi dostun gibi
Günden güne soğuyan demirleri
Sonsuz bir şefkatle git
Okşa pencerende!” (D.F.,75)

O pencereler ki mahpusların hayatla bağlantılarını sağlayan, daracık odalarını aydınlatan dostlarıdır. Şair, içinde bulunduğu durumu kabul ettiği gibi dünyada olup bitenlerle kendi durumunu kıyaslayınca hâline şükretmeye bile başlar.

“Daha nice kötü günler görmüş insanoğlu
Halimize şükür.
Gestapo’nun işkence odalarında değiliz, ne zehirli gaz odası
Ne içinden oluk oluk ölü akan dehliz
Ne yer altı kurşunlama yerleri.
Ne başımızda
Eski, yeni İspanya’nın kanlı enkizitörleri,
Ne de germekte, kolumuzu, bacağımızı
Döndükçe çarklar gıcır gıcır.
Orda sana ne insan
Ne tanrı acır.
Bizim mapushanede yalnız acı sıra türküleri
Karısızlık, kızsızlık
Biraz keyfince gezememek
Biraz kötü yemek
Biraz kin, biraz öfke
İşte, hepsi bu.
Kara ekmek yerine pislik yemiyoruz
Sidik içmiyoruz su yerine.
Pazar yerinde zincirlenip yakılmıyoruz.
İsa gibi çarmıha çakılmıyoruz
Halimize şükür.” (M.Ş.,19-20)

Ağaçlar, kuşlar, ırmaklar, meşeler ve çamlar ona yetmektedir. Onun için bir dilim ekmek, bir tas ayran ve yazı masası hayatını sürdürmesini sağlayacak nesnelerdir.

“Ne aşk ne meşk ne dava bir zaman
Bir çamlıkta uyusam, uyusam.
Bir kara ekmek, bir tas ayran

Sonra bir taştan yazı masam.” (M.Ş.,75)

“Usandım” şiiri de Dinamo’nun demir pencerelerden sıkıldığını anlattığı ve doğaya çıkmak istediğini haykırdığı bir diğer şiiridir.

“Doğaya bakmaktan usandım pencerelerden
Nolur ilkyazın çiçek gibi doğada açsam.
Geçsem şırıltılı sular gibi derelerden
Ak bulutlar gibi yaylalarda uçsam.” (M.Ş.,133)

Dinamo’nun “Mapusane Karanfil” ve “Ada Gülü” adlı iki şiiri, hapishane bahçesinde yeşeren iki çiçeğin, pencerenin olmadığı, karanlığın kol gezdiği o duvarların arasındaki şairi ve mahpusları nasıl etkilediğini anlatır. “Mapusane Karanfil” şiirinde hapishanenin büyük bahçesinde teneke saksıda büyüyen karanfil, bahçenin anası gibidir.

“Bir sonsuz bahçe var pencerede
Ucu nerede, bucağı nerede?
Bir tek karanfil bahçenin anası
Teneke saksının baygın madonnası.” (M.Ş.,71)

Bu küçük çiçekle bahçe genişleyerek demirleri, duvarları ve şehirleri aşarken mahpuslar da onunla kendilerini cennette hissederler:

“Bu paslı demir çerçevede
Bir kızıl karanfil pencerede
Alıp bunu mahpusun kafası
Yapar koca bir cennet macerası.” (M.Ş.,71)

Cehennemi andıran hapishanede açan bir karanfil ruhun işkencesini alır götürür:

“Cennette patlar da insan yalnızlıktan
Cehennemde bir karanfil açtığı zaman

Olur işkenceler bir çiçek bahçesi.
Yeğnikleşir ruhun işkencesi.” (M.Ş.,72)

Susuř kulesinin dibinde ačan bir çiçek Dinamo’nun dikkatini çeker. İlk kez gördüğü bu çiçeğin adının “adagülü” olduğunu arkadaşı Hoca’dan öğrenen řair, uçucu olan çiçeğin kokusuyla da mest olur. Artık adagülü, onun şiirlerinden eksik olmayacağı gibi şairin yalnızlığını paylaşan dert ortağı da olacaktır.

“Seyrediyor benim yalnızlık dolu bakışlarımı
Her ikindiüstü kendisini suladığım zaman.
Daha birçok şey görüyor gözümde
Sevgiyle birlikte
Derinlemesine.
Ne dertli türkü dinliyor dinlemesine
Yine de hiçbir şey işitmemiş gibi görünüyor.” (M.Ş., 74)

Sadece şair değil, adagülünden etkilenen Hoca da bu çiçekle demir kapıların arkasındaki özgür doğaya açılmaktadır.

“Hoca
Dikiliyor bu birkaç çiçeğin başında saatlerce.
Adagülün kapısından girip
Çıkıyor koskoca bir doğa gezisine
besbelli.
İstediğince demir kapılı olsun zulüm
demir elli.”(M.Ş.,75)

“Ölmek mi yaşamak mı?” şiirinde başlıktan anlaşılacağı üzere ikileme düşen şair, hapishanenin ıstıraplı yaşantısından tatlı tatlı ölmenin daha iyi olabileceği fikrine kapılır. Artık dayanacak gücü kalmamıştır, çaresizlik içerisinde. Verem, melankoli, hasret ve sıla ile dolu kanlı bir resme benzetilen hapishanede yaşamaya karşın yapraklardan meydana gelen altın bir yastıkta ölmek ne tatlı olacaktır.

“Ne halt etsin zindanında şair,
Sağlam kaburgalarile
Pashı demirleri
Vurup parçalasın mı?
Böğrüne oklar saplı
Koca bir arslan gibi
İnleyerek mahbesinde böyle yaşasın mı?” (D.F.,77)

“Bir Çamlıkta Olsam” şiirinde şair doğaya çıkma isteğini anlatırken doğayı oluşturan elemanların da onun için yeterli olduğunu dile getirir.

“Şimdi bir çamlıkta olsam yapayalnız
Rüzgar içsem reçineli rüzgar.
İstemem yanımda ne kadın ne kız
Yeter bana düşümdeki kızlar.”

Bu dizelerle Dinamo, aslında hapishane konulu şiirlerini ve bu şiirlerde ele aldığı duygu ve düşünceyi özetlemektedir. Hapishane dışındaki hayat, hapiste yatanlar için özlenen, bir an önce kavuşulmak istenen bir hayatken Dinamo’da bu istek hapishane dışındaki toplumsal hayata dönme olarak değil, doğaya gitme, doğayla bütünleşme şeklinde kendini gösterir.

2.4.6. Özgürlük

Hayatı yasaklar ve işkencelerle, sürgün ve hapisle geçen Dinamo’nun şiirlerinde en çok kullandığı temaların başında özgürlük gelir. Bireylerin ve toplumun yegâne var oluş kaynağının hürriyet olduğunu anlatmaya çalışan Dinamo için her şeyin başıdır özgürlük.

“Özgürlük, ah, özgürlük,
İnsanı insan yapan
En çıldırtıcı düşlerin anası.
Yeryüzünü cennete çevirmeğe çalışan
En görkemli başların anası.” (K.Ş.,45)

Bu özgürlük ki, çocukluğundan beri onun şair yüreğinin sevdası olmuştur.

“Ben, şair olmuşsam, özgürlük,
Yalansız riyasız söylüyorum
Senin aşkından olmuşum.
Ben bacak kadar çocukluğumdan beri
Hep sensizliğin yarattığı
Dayanılmaz serüvenlerin
O korkunç ağusuyla dolmuşum.” (Ö. T.,9)

“Ben bu yeryüzünü neyleyeyim/ Aşksız, arkadaşsız, özgürlüksüz” (Ö.T. ,10) diyen şair, özgürlüğü insanın yaşamdaki temel gayesi olarak görür. Dinamo’nun duvarlar arasında geçen yıllarında demir kapıların ardında kalan doğa, onun bireysel özgürlüğüne kavuşacağı, hayallerinin ve umutlarının göstergesi olan bir yerdir. Doğanın dingin akışı, şairin kaçıp sığındığı ve özgürlüğünü elde ettiği bir alandır. Eğer; insan hürse kırlarda, ovalarda ve dağlarda özgürce yürüyebilir, istediği yemişleri toplayabilir, ırmakların sesini dinleyebilir, yılanların ve kertenkelelerin üzerinden hoplayarak rahat bir şekilde yol alabilir.

“Arkadaş
Hürsen eğer,
Yani kollarını
İstediğin gibi sallayıp
Dağ taş demeyip
Kekik, koca yemiş, yabani nane toplayarak
Köy kızlarının çılgın kokular ile dolu
Güneşli patikalardan yürürsen eğer. (D.F., 66-67)

Dinamo, “Dolaşacaksın” şiirinde hür bir insanın doğada gezinirken neler yapması gerektiğini anlatır gibi görünse de bu şiir onun kendi hayallerinin, isteklerinin ve özlemlerinin sesidir. Hatırasındaki sokakları gezen kişi önce dünyayı garipseyecek, güneş ışıkları gözlerine bir hançer gibi saplanırken adımları boşluğa düşecektir. Ardından göğsünü hürriyet dolu rüzgârla şişirerek dolaşırken yeşil

yapraklar içinden ay ışığını seyredecek, istediği yazarın istediği kitabını özgür duygularıyla okuyacaktır.

“Kara ağaçlar altında
Marksla yan yana
Virjil okuyacaksın
Dolaşacaksın hasılı
Hürriyetin kendisi gibi
Dolaşacaksın” (D.F., 71)

Hayalleri sona erip de gerçek dünyasıyla yüz yüze gelen kişi kendisine sormaya başlar: Ama içeride, hapishanede olan biri bunları nasıl yapabilir?

“Nerde, dallarında
Sarı asmaların
Neşeli kız sesleri gibi
Haykırışlarını
İşitmek
Nerde?” (D.F., 66-67)

Hapishane hayatı sona erdiğinde Dinamo’nun özgürlük anlayışı, bireysel olarak doğada yaşamaktan çıkıp toplumsal yaşama kayar. Şairin şiirlerinde özgürlük problemi kendi problemi olmaktan öteye geçip ülkenin sorunu hâline gelir, kendisi gibi ülkesi de özgür değildir. Kurtuluş Savaşı’ndan beri vatana göz diken düşmanlar ülkede kol gezmektedir.

“Şundan ki o, 1919-1922’de
Savunmuştu asker dehasıyla
Gelecek sosyalist Türk yığınlarının
Güzel vatanını.
Acırım yitik kardeşlerim gibi
şu yitip gitmiş elli yıla.
O yıllardan zafer sarhoşluğunun senfonisi kaldı
Tatlı bir uğultu gibi
Bağrımızda kala kala.

Har vurup harman savurdu
Elli yıl boyunca
Yurdumun ölümsüz yeşilliklerinde
En zararlı haşerat” (K.Ş.,34-35)

Dinamo, yaşadığı yıllarda yabancı ülkeler tarafından yağmalanmak istenen ülkesinin içinde bulunduğu duruma çok üzülmekte, geçmişi düşündükçe ağlamaktadır. Kurtuluş Savaşı yıllarında Türk milleti, bağımsızlığını elde etmek için çok canlar feda etmiş, çok kanlar dökmüştür. Oysa şimdi emperyalist güçlerin baskısı ülkenin özgürlüğünü tehdit etmektedir.

“Gözlerim dalar, düşünürüm
Ulusal kurtuluş savaşını kazanan biz,
Neden bugün hala özgür değiliz diye.
Kara düşler alır gündüzlerimi, gecelerimi
Gözyaşlarım ıslatır düşüncelerimi
Bir diziye.” (K.Ş.,35)

Ağlamakla işlerin çözülemeyeceğini anlayan şair, kalbi attığı sürece vatan topraklarının yağmalanmasına izin vermeyecek, yaşadığı bu toprakların havasını, suyunu ve insanını her daim savunacaktır.

“Göğsümüzün altında çarptıkça yüreğimiz
Savunacağız biz
Güneşi, havayı, suyu ve insanı,
Savunacağız biz
Kalbin öğrettiği
En güzel şeyi:
VATANI.” (Ö.T.,10-11)

Hayatının büyük bir kısmı kapalı alanlarda geçen Hasan İzzettin’in, şiirlerinde “mavi” kelimesinin fazla tekrar edilmesi dikkatleri çekmektedir. Yaptığımız incelemede *Deniz Feneri* kitabında “mavi” kelimesi yirmi bir kez, “masmavi” ve “mavilik” kelimeleri de ikişer kez kullanılmıştır. Bu da bize şairin gönlündeki özgürlük isteğini mavi renk ile sembolleştirdiğini düşündürür. Dünya

literatüründe bilinir ki mavi, gökyüzünün ve geniş ufukların olduğu gibi, sonsuzluğun ve özgürlüğün de simgesidir. Dinamo, özgürlük temalı şiirlerinde bireysel özgürlüğü milletin özgürlüğüyle denk tutmaktadır. Her ikisi de ayrı ayrı çok önemlidir.

2.4.7. Ölüm

İnsanın bu dünyadaki hayat serüvenini sona erdiren ölüm, tüm sanat dallarında olduğu gibi edebiyatta da yüzyıllar boyunca ana temalardan biri olur. Türk edebiyatı tarihi boyunca şairler, ölüm temasını farklı bakış açılarıyla ele alırlar. Dinamo da çocukluğunda, gençliğinde ve ileriki yaşlarında ölümün etkileriyle yüz yüze gelen bir şair olarak şiirlerinde hislerini ve düşüncelerini ölüm temasıyla yoğurmuştur. Şair, çok küçük yaşta babasını ve kardeşlerini kaybettiğinde ölümün geride kalanlarda bıraktığı derin üzüntüyü yaşarken sefaletin de kucağına düşer. Öyle ki babasının ve ağabeyinin savaşta arka arkaya ölmesiyle geçim derdinin yükü onun küçük omuzlarına biner. Annesinin dediği gibi küçük Hasan için o günlerde ölümün karşısında yaşayabilmek, yığıtlıktır. Annesinin de ölümüyle küçük Hasan'ın darüleytam yolculuğu başlar. Dinamo ilk şiirlerinde ölüm temasını fazla kullanmasa da çevresindekilerin ölümü sonrasında yaşadığı acı ve ıstırapı unutamaz.

“Şiir Değil Tercemei Hal” şiirinde ailesini kaybetmenin hayatında meydana getirdiği değişikliğe değinir: 12 yıl darüleytamlarda kalmış ve yamalı manto giymiştir. Kendisini burjuva çocuklarıyla kıyaslayan şair, onların konaklarında viyolonsel, piyano ve mandolin dinlediğini, kendisinin ise sokaklarda hıçkırıklarıyla kin bestelediğini söyler.

Yıllar sonra, 1966 yılında Dinamo, “Yaşamak Kahramanlığı” şiirinde açlığın ve ölümün sık sık kapılarını çaldığı çocukluk günlerinde bir lokma ekmeklerinin bile olmadığını vurgularken bu durumu yaşama umutlarının da ellerinde olmayışıyla bağdaştırarak ifadesine güç katar.

“O günlerde yığıtlıktı yaşayabilmek

Yiyecek ekmek yoktu içecek su

Ve oturacak ev.

Açlık ve ölüm
Her gün vakitli vakitsiz
Çalmaktaydı kapımızı
Bu iki karşı durulmaz dev.” (Ö.T.,181)
Ölümle ve açlıkla büyüyen şair:
“Günün doğusunda ölüm
Günün batısında ölüm

Yazında, kışında ölüm.” (182) dizeleriyle o günlerin tablosunu çizerken hayatına giren ölümlerin kendi üzerinde yarattığı etkiyi de şiirin geri kalan dizelerinde değinir:

“Ben, o günlerin çocuğuyum işte
Ben yaralı Hasan,
Geçtim semender gibi
Ateş ormanları arasından.
Ondan açlık düşmanıyım
Ondan savaş düşmanı.
Ondan oldu yaşayışım boyunca yerim
Gözyaşının yanı.
Ondan oldu bağrım
Evrensel barışın vatanı.” (184)

Dinamo 1943 yılında; yaşadığı siyasal baskı, para sıkıntısı, yalnızlık duygusu ve öldürülme korkusu ile bunalıma girerken çareyi askerden kaçmakta bulur. Kendisine saklanacak bir yer bulamayınca birkaç gün Karacaahmet Mezarlığında saklanır, orada hissettiklerini de *Karacaahmet Senfonisi*’ndeki şiirlerinde dizelere döker. Ölüm düşüncesinin hâkim olduğu bu eserde şair ölümü sorgular, ölümü ister, hatta ölümlere gıpta ile bakar. İnsanların şerrinden kaçarak mezarlığa saklanan Dinamo, karşısına çıkan ormandaki ağaçlardan şefkat dilenerek onlara sığınır. Öyle ki Karacaahmet Mezarlığı, ormanıya, ağacıyla, serviliğiyle gidecek yeri olmayan şaire çok güzel gözükür.

“Kaçtım insanoğlunun elinden
Kaçtım acı acı,

Kaçtım köşe bucak” (K.S.,16)

(...)

Baktım karşımda kocaman bir orman

Bir servilik, güzel, yeşil, derin,

Bir servilik, yaslanmış dünyasına eski rindlerin.

Yaklaştım, bakışlarımla şefkat dilenerek.

Bıkmış usanmıştım insanın şerrinden.

Kaçıyordum köşe bucak ellerinden

Kaçıyordum alabildiğine

Kuytulara, ıssızlara, mağaralara.

İçim yara doluydu, dışım yara.

Yol bulsaydım kaçmak isterdim belki de yıldızlara.

(...)” (K.S.,15)

Mezar taşlarının arasında gezinen şaire hiç kimsenin karışmaması ve hiç kimsenin baskı uygulamaması onu rahatlatır. Hatta sığınmak için girdiği bu limandaki ölülerin mekânı ona çekici gelmeye başlar:

“Girdim Karacaahmet’e kendi bahçem gibi

Hiçbir taştan kavuk bana ‘kış’ demiyor

Serviler ‘kış’ demiyor.

Taştan Bektaşiler, Nakşibendiler, Mevleviler

‘kış’ demiyor.

Baktım, hiçbir acı bu yerde

Hırsından demirleri, taşları yemiyor.

Burada üzüntüler, kaygular, tasalar

Oturmuş insan alınlarına gönül eğlemiyor.” (K.S.,22-23)

Dinamo, hayatı boyunca yaşadığı sıkıntıların hiçbirini mezarın içine girdiğinde yaşamayacağını düşünerek ölümü bir kurtuluş olarak görür ve ölülere imrenerek bakar. Ölülerin ne evinin kirası ne elektrik faturası ne de su faturası derdi vardır. Maddi çıkarların olmadığı bu mekânda, manevi olarak rahatlık veren huzur ve sessizlik mevcuttur.

“Demek en sonunda olacak
Benim de burada bir evceğizim.
Tavanı toprak, döşemesi toprak
İnsandan uzak, şiirden uzak.
Ne kira ister ne terkos parası
Ne ampul ister ne gaz lambası.
Felsefenin istediği en dingin huzur
Şiirin istediği düş gibi sessizlik
Hepsi mi hepsi burada
Yitip gideceğim demek ben de bir gün
Bilgenin imrendiği en eski huzurda.” (K.S.,27)

Şairin imrendiği bir başka olay da hayvanların ölümüdür. “Ben bir hayvan gibi yaşamak istemem ama bir hayvan gibi ölmeyi isterim” diyen Dinamo, hayvanların ölümleri yaklaştığında çevrelerindeki kilerden kaçıp sessiz sedasız bir köşeye sığınmalarıyla insanların öldükten sonra tabutlarında eller üzerinde taşınmalarını kıyaslar. Onların ölüm karşısındaki sessizliğiyle insanların şatafatlı cenaze törenlerini ve o törenlerde dökülen sahte gözyaşlarını karşılaştırır. Oysa bir hayvan ölünce onların ne ağlamaktan gözleri şişmekte ne de saçları yolunmaktadır.

“Elimizden gelse
Tabuttan başımızı kaldırıp
Rahmetli Nasrettin Hoca gibi
Dönüp bakacağız geriye
Acaba ölüme ağlayan var mı diye?
Dökmekte mi gözyaşı dostlar?
Rüzgâr
Taşıyor mu diye vaveylalar? (K.S.,62)

Ölümü iyice kabullenen şair, “Ne yazık ki ölüm de insana/ Dirim gibi gerekli” (K.S.,74) diyerek Karacaahmet’te geçirdiği saatlerden sonra ölümle yaşam arasında bir gel-git yaşar: “Bir elimden ölüm tutmuş, birinden dirim/ İkisi de ayrı ayrı beni avutuyor. /Tutmuş nabzımı saymakta birisi/ Öbürü, sıcak eliyle gözyaşımı kurutuyor.” (K. S.,78)

Dinamo, sıkıntılarla geçen hayatında ölüme bir kurtuluş gözüyle baksa da mezarlıkta kalma düşüncesi yavaş yavaş değişmeye başlar. “Ben daha çok sevdim dirimi/ Ölümü daha yakından tanıyınca. / Ölüm, dirimin gülünün ucunda açan/ Bir kapkara gonca” (K.S.,83) diyerek ölüleri Karacaahmet’te bırakıp umudunun ölüsüne basarak yeryüzüne çıkar. Artık “*kolunda bir tatlı umutla gezen umutsuzluğuyla*” devam edecektir yoluna. Ölüsüne karşın dirisini tercih eden şairin ileriki yaşlarında ölümle imtihanı bitmez. Yasaklarla geçen yıllarında düşüncelerini rahatlıkla söyleyememesi, şiirlerini özgürce yazamaması ona “Bir Siyasal Mevtanın Türküsü”nü yazdırır. Bu şiir, Dinamo’nun çevresindekiler tarafından yok sayılarak diri diri tabuta konmasını anlatırken ölümün sadece toprağın altına girmekten ibaret olmadığını da göstergesi olur.

“Ben bir siyasal mevtayım
Bir ölü ne umar öldüm işte,
Ve diri diri gömüldüm işte.
Şiir ayaklarına keçe sarar
Gelir karanlıkta beni arar
Üfler başucumda
Karanlığın mumunu
Işık içinde kalır tabutum
Anlarım onun olduğunu.
(...)
Ben bir siyasal mevtayım
Korkarak gelir yanıma karım
Korkarak gider yanımdan kızım.
Telleri rüzgâra sürtünerek
Tınlamasın diye
Toprağa gömülüdür sazım.” (Ö. T.,100-101)

Her şeyi elinden alınan Dinamo’nun yazdığı şiirler de suçların en büyüğü sayılır. Hâl böyle olunca siyasal bir mevta olarak tabuta konmak bu yaşayan ölüyü isyan ettirir.

“İnsaf, bir ömür boyu böyle ben
Hep bu tabutta mı yatayım?
Bir sarısabır gibi yağmuru yaşı
Yalnız düşlerimde mi tadayım?” (Ö.T.,101).

Sanatçının ölüm temalı şiirlerinde görüldüğü üzere ölüme farklı anlamlar yüklemektedir. Bazen açlık, bazen nefret, bazen kurtuluş, bazen de ölen sevgilinin ardından duyulacak sonsuz hüzündür ölüm Dinamo’nun hayatında. Bazen de ölüm ve hayat arasında gider gelir şair. Sanki bir seçme şansı verilmişçesine kıyaslamalar yapar ölümlerle hayat arasında. Ama o ölüme karşı yiğitlik taslamaktan da geri durmaz. Hatta kendini semender tıynetli olarak addeder. Çünkü yaşadıkları kolay şeyler değildir. Bu yüzden de zaman zaman ölümün sessiz huzuruna ermek ister. Fakat ölmeden de siyasal bir mevta olarak gömüldüğünü de dile getirir.

2.4.8. Yalnızlık

Yalnızlık duygusu, Dinamo’nun çocukluğundan itibaren bütün hayatını kaplar. Daha altı yaşında anne ve babası başta olmak üzere ailesinden birçok kişiyi kaybettiğinde, iki kız kardeşiyle birlikte onun yalnızlıkla mücadelesi darüleytamlarda başlar. Okul yıllarında, dört senelik hapishane yaşantısında, yedi sene süren askerliğinde ve ilerleyen yaşlarında gecekondur günlerinde yalnızlık onun bir parçası olur. Başlangıçta ailesinin yokluğuyla kimsesiz kalan küçük Hasan, daha sonraki yıllarda ülkedeki sosyal, ekonomik ve siyasal olayların hayatını etkilemesi sonucu duyduğu kırgınlık ve kızgınlıkla kentin dışındaki gecekondusunda kendi “ben”ine kapanarak inzivaya çekilir. Çevresindeki insanlar onun için bir yabancıdır artık. Dinamo, kalabalıklar içerisinde kendisini en çok yalnız hissettiği anları hapishane duvarları arasında yaşar. Başlarda yalnızlığa alışmaya çalışan şair onunla dost olmanın peşindedir, bu yolda ona tüm kapılarını açar.

“Yalnızlığım,
Kapımı çalıyor
Aralıyorum
Onu içeri alıyorum.
Ne yazık,
Yine bitmedi yalnızlık
Yine iki kişi olmadık.”

Daha sonraları ise yalnızlığına sığınmasından memnun kalmaz, küserek kapılarını onun yüzüne kapatır. Yalnızlığı ona bir arkadaş olamadığı gibi başına dert de açar, çoğaldıkça çoğalır.

“Küstüm yalnızlığıma
Koğuşun kapısını kapadım yüzüne
Gitti yalnızlığım
Azizlik olsun diye
Bana yalnızlık getirdi ertesi gün
Bir düzine” (M. Ş.,27-28)

Dinamo her ne kadar hapishanede yalnız kalmak istemese de onun derdiyle ilgilenmek isteyen insanların yardımını da kabul etmez. “Yalnız Bırak Beni” şiirinde ifade ettiği gibi, dertleriyle baş başa kalmak, acılarını çekmek ister. Çünkü yaşadığı çevrede en büyük kötülüğü ona insanlar yapmıştır. O insanlar ki yeryüzünün en korkulu düşüdür.

“Beni derdimle baş başa bırak
Olamam ben bir dakika derdimden ırak.
Gece yıldızlarıyla çiselesin,
Gece hücremde gecelesin.
Yalnız bırak beni insanoğlu
Korkma derdimle etmek dövüş.
Yemyeşil türküsünde yeryüzünün
Sensin en korkulu düş.
Yalnız bırak beni insanoğlu.” (M.Ş.,78)

Gecekondu da yaşadığı yıllarda Dinamo, çevresine yabancılaştığını ve çevresinden dışlandığını hisseder. O, yapayalnız kaldığında, ölüm gelir aklına. Hemen şiirlerine sığınır ve her zaman yardımına koşan doğanın kollarına kendini bırakır. Şiir ve doğa yalnızlık duygusuyla kıvranan şaire el uzatarak onu avuturlar.

“Gecekondumun bahçesinde yine yapayalnızım
Düşüncelerim çekiyor beni kurşun gibi toprağa
doğru.
Ne sevgili karım yanımda ne torunlarım, kızım
İtilmekteyim Sizifos’un kayasını sürdüğü dağa
doğru.
Doğa yine de beni avutmağa çalışmakta
Şiirin elini bırakma diyor, o sıcacık eli
İnsan, insan oldu şiir söyleyeli.
Damlarda kötü kötü kokan yoksul bulakta
Yine belirlemekte şiirin en ak dizeleri
Onun üstünde daha güzel maviliğin yelpazeleri.” (G.Ş.,60)

Yalnızlığıyla sık sık mücadele eden Dinamo kâh yalnızlığına sığınır kâh yalnızlığından kurtulmak ister. Hatta yalnızlığına olumlu gözlerle bakarak şairliğinin bu duygusu sayesinde oluştuğunu söylediği de olur. Tüm bu dünya dertlerinin içerisinde şairlerin gerçek vatani yalnızlık olmuştur.

“Hey yalnızlık, yalnızlık
Ölüm yalnızlığı, tanrı yalnızlığı!
Şaşırtmasın dost azlığı.
Yazgı, çektirmek üzre şair eder insanı
Bu da yazgının bir kurnazlığı.
Yalnızlık her zaman
Gerçek şairin vatani!” (S.Ş.,100)

Yaşadığı üzücü olaylar neticesinde öncelikle kendisini toplumdan soyutlayarak içine kapanan Dinamo, sonraları doğadan ve şiirlerinden aldığı güçle yalnızlığını aşmaya çabalar. Sanatçının hayatında yalnızlık başı sonu olmayan bir serüvendir. Yalnızlık duygusu darüleytam ve hapisane yıllarında zirve yaparken, askerlik ve gecekondü günlerinde kendi “ben”ine açılan bir penceredir. Bu yüzden zaman zaman yalnızlıkla barışmış gibi görünür. Ancak yalnızlık onda ölüm

duygusuyla eşleşmektedir de. Bu yalnızlık ve ölüm korkusunda gene doğaya sığınarak kurtulabilmiştir.

2.4.9. Sürgün Şiirleri

Sürgün, “Ceza olarak oturduğu yerin dışında bir yere gönderilen ve orada oturmaya mecbur edilen kimse, belli bir yerde oturtulan kimse” (Ayverdi, 2011: 1143) olarak tanımlanır. Sürgün cezalarına maruz kalan insanların hayatları birçok yönden etkilenir. Onlar ailelerinden uzak, evlerinden ayrı; mesleksiz, aç ve susuz kalarak ölümden sonraki en büyük cezayı çekerler.

Edebiyat dünyasından sürgüne gönderilen şair ve yazarlardan biri de Hasan İzzettin Dinamo’dur. Şair, *Sürgün Şiirleri* kitabında Pülümür’deki sürgün günlerini anlatır. Sözlüklerde tanımı yapılan sürgün kelimesini Dinamo da “Devlerle Güreş” şiiriyle şöyle açıklar:

“İnanın:

Hiçbir tatlı yanı yok sürgünlüğün

Bir kez sürülmüşsün sevdiğin dünyadan

Sazdan, sözden, kitaptan, şiirden

Eşten, dosttan, en yakın akrabadan.” (S.Ş.,104)

Eşinden, dostundan, şiirinden, kitabından ayrı düşen şair, gittiği coğrafyada halkın bir sürgüne bakışından rahatsız olur. İnsanların onunla konuşmaması ve onu gördüklerinde birbirleriyle fısıldaşmaları, kendisini garip bir kuş gibi hissetmesine neden olur. Sürgün, sürüldüğü yerde bu kez de halk tarafından dışlanmıştır.

“Sürülmüşsün binlerce kilometre uzağa

Her saat ayağın değer bir tuzağa

Kimseciklerle bir söz edemezsin

Bir garip kuş gibi seyrederseni herkes.

Fısıltı olur yanbaşında en yavuz ses.” (S.Ş.,104)

Dinamo, sürgüne gönderildiği yerlerde mutsuzdur: “Atılmadım yurdumdan dışarı/ Öylesine uzun sürülmedi. /kentten kente sürüldüm bu güzel ülkede/ Bir gün olsun gülmedim.” (S.Ş.,8).

Gariptir: “Evet, bir garibim bu yerde ben/eşim yok/dostum yok. /İçine birkaç yudum umut suyu koyacak/ bir kırık destim yok.” (S.Ş.,20). Yalnızdır: “Hey yalnızlık, yalnızlık/ölüm yalnızlığı, tanrı yalnızlığı! /şaşırtmasın seni dost azlığı. /yazgı, çektirmek üzre şair eder insanı/ bu da yazgının bir kurnazlığı. / yalnızlık her zaman/ gerçek şairin vatanı!” (S.Ş., 100).

Şair, çektiği tüm acılara rağmen olumlu düşünmeye gayret sarf eder. Sürgün olarak gönderilmesinin güzel yanlarını keşfetmeye çalışır. O, bu sayede doğayla, insanlarla köprüsünü kurmuş, Pülümür’ü görmüş, doğaya dair yeni bilgiler öğrenmiş ve ülkesini tanımaya başlamıştır.

“Doğa razı olsun
Beni sürgüne gönderen felekten.
Bir şair çekmese şair mi olur?
Bu güzel Pülümür’ü nerde görürdüm ben?
Nerde görürdüm ben
Bu alabalık cenneti akarsuları
Nerde görürdüm ben
Bu alabalık cenneti akarsuları?
Nerde görürdüm ben
Bu uçsuz bucaksız meşelikleri
Ben nerde dinlerdim
Tabur tabur kınalı keklikleri?
Sürgün deyip de geçme:
Neler öğretir insana neler, neler!
Alay-ı vâlâ ile inceleme gezisine çıkan
Bir bakan bile
Göremez senin gördüğünün binde birini.
Bir sürgün tanır ülkesinin ciğerlerini.” (S.Ş.,107-108)

Sürgün teması Dinamo için ölüme eşdeğerdir. Sürgün olmak akabinde ayrılık, aşığılanma, garip bir kuş gibi dışlanmaktır onun için. Çoğunlukla ümitsizlik içinde sürgünü dillendiren Dinamo, gene de umudunu kaybetmez. Bir sürgünle de olsa Pülümür Çayı'nı tanımış olmak onun için çok büyük bir kazançtır. Hatta sürgünde gördüğü tabur tabur kınalı keklikler onun gönlünün ve şair ruhunun alay-ı valasıdır.

2.4.10. Gecekondu Şiirleri

Gecekondu hayatı, köyden kente göç ile görülmeye başlanan ve beraberinde ciddi sorunlar getiren sosyal bir olgudur. Dinamo, bizzat gecekonduya yaşaması ve benimsediği sanat anlayışı sebebiyle şiirlerinde bu konuya yer verir. Hatta şiir kitaplarından birine *Gecekonduymdan Şiirler* adını verecek kadar bu hayatın tesiri altındadır.

Dinamo'nun gecekondu yaşamını tema olarak işlemeyi tercih etmesi köyden kente göç şeklinde değil, kentten kaçarak şehrin dışındaki mahallelere sığınma şeklinde tezahür eder. Kaçtığı yerde haksızlığa uğramış, hapishanelerde özgürlüklerden yoksun bırakılmış ve şiirlerinin göğsünden çıkmasına izin verilmemiş bir sanatçı olarak Dinamo, sırtını kente dönerek gecekondu yaşamını tercih eder. Dinamo, "Dördüncü Sonet" diye adlandırdığı şiirinde bir gecekonduya neden sığındığı şöyle açıklar:

“Ölçüsü yükseldikçe baktık, okumuşluğumuzun
Sığmaz etti güzel kentlere bizleri felek.
Geldik gecekonduya sürüldük uzun uzun
Zavallı köylülerle yarım insanlarla her gün dövüşerek.
(...)
Kaçtık bakmadan ardımıza kan ağlayarak
Kaçtık yine köylü olmayı usumuza koyarak
Köylüler kente koştu biz köylere koştuk.” (G.Ş. 8).

Dinamo ve ailesi için gecekondudaki yaşantıları kolay değildir. Yazdığı şiirler nedeniyle “vatan haini” olarak nitelendirilen şair, ailesiyle birlikte türlü tacize uğrar. Gecekonduda karşı karşıya kaldığı birçok olayı eserine taşıyan şairin bu şiirleri zorluklarla yaşanmış bir ömrün semeresidir. Kaotik bir gecekondu yaşantısının içinden doğan bu şiirlerde; yoksulluk, çile, bozuk düzen ve işsizlik ana eksendir. Dinamo, gecekonduya gittiği ilk günle başlar şiirlerine.

“BİRİNCİ SONNET

Vardık karımla gecekondumuza yağmur yağıyordu,
Bir kış yağmuru iyimserliği ve umudu ıslatarak.
Baktık, içerde soğuktan karanlık mosmordu,
Meydan okuduk gecenin zulmüne sarılıp yatarak.

Artık, şehirdeki evin budak deliğinden
Yazı masama çiş ettirilecek çocuklar yoktu.
Artık, uzaktaki şehirdeki insanın kahpeliğinden
Yalnız, bir duvarı çadır bezinden evimiz soğuktu.

Bir dağbaşı ıssızlığı, şefkat ıssızlığı, dost ıssızlığı
Çevremizi kuduz bir kurt sürüsü gibi kaplamaktaydı.
Felek, dağdaki felâketimizi de hesaplamaktaydı.

Yetiştirdi arkamızdan ‘vatan hainliği’ kurşun hızıyla
Her komşu bir polis kesildi ve başladı çile.
Örtündük bir duman perdesi gibi yalnızlığı.” (G.Ş.,5)

Damı akan gecekondusunda yıpranmış kıyafetleriyle ve açlıkla zor günler yaşayan Dinamo, zaman zaman umutsuzluğa düşer.

“Yağmur yağıyor, kış yağmuru şakır şakır
Gecekondumuz birkaç yerinden yine damlıyor.
Üstümüz eski püskü, tel dolap tamtakır
Umutsuzluk aç karga sesleriyle bizi selamlıyor.” (G.Ş.13).

Yaşadığı sıkıntıların yanı sıra çevresinde bulunan insanların cahilliği de şairi bezdirir. Dinamo bu insanları kullanan politikacılara beddualar eder.

“Kaplandan daha korkunç okumamış insan
Ne güzel kullanıyor onu azgın külhaniler.
Bıktım cahil insandan, pis politikacıdan
Alsın her ikisini de tez günde kara yer.” (G.Ş.42)

Gecekondu mahallesinde yaşadığı yirmi yıl boyunca çevresindeki bilgisiz insanlara bir şeyler öğretemediğini düşünen Dinamo, direncini kaybettiğini kabul eder. Öte yandan ki bu cahil insanlar kendilerini bilgin sanmaktadır.

“Hele bir gecekonduda bilgisiz yurttaşlar içinde
Şairin hain, şiirin ihanet sayıldığı
En yiğit insanın bile gerçekten yıldığı
Bir kahpe yirmi yıl düşünün ordaki inde
Bir tek harf bile öğretemedim bin kara cahile ben
On kez bilgin sandı kendini kara cahil kendini benden”
(G. Ş.46).

Çevre gecekondulardaki kışkırtılan ve korkutulan cahil komşuları, Dinamo’ya “vatan haini” diye saldırıp küfürler ederek onu taşlarlar.

“Berduşlar taktılar arkamıza esrarkeş berduşlar
Elle ve ağızla atılan sayısız taşlar
Komadı yarılmadık yer gönlümüzde ve başımızda.” (G.Ş. 7)

Onun iyi bir insan olduğuna ve onlar için şiirler yazdığına inanmayan kadınların şairin yüzüne tükürmeleri de cehaletin bir başka korkunç yüzünü gösterir.

“Ben onlar için yine güzel şiirler söyledim.
Halk, şairin çocuğudur bunu bildiğimden
Onu şiirin bahçesinde gezdirmek istedim.

Onu her zaman mutlular mutlusu görmek istedim.
Ne acıydı halk kadınların yüzüne tükürüşü
Şairin bundan daha korkunç mu olur karadüşü?
Seven kadınlar görmek ister şair, değil tüküren.” (G.Ş.,25)

Oysa Dinamo, karşısında yüzüne tüküren değil, ona sevgiyle bakan halk kadınları görmek ister. Sanatçının muhayyilesinde reel yaşamından kaynaklı olarak gecekondlu hayatı yoksulluk, işsizlik, bozuk düzen, hainlik ve ihanetle örtüşmüştür. O, gecekondlu şiirlerinde proletarya ile burjuvanın zıtlığını şiirlerinin ıssızlığında dile getirmiştir. Çünkü gecekondlu hayatı onun için ötekileştirmenin bir diğer adıdır. Buna rağmen Dinamo, sırtını kente yaslar ve realist şiirlerini yazmaya devam eder. Şairin hain, şiirin ihanet sayıldığı bu ortamda kendini taşıyanlara asla kızmaz, ama acır.

2.4.11. Şiirlerindeki Kişiler Dünyası

Dinamo, eserlerinde dünya tarihinde yer almış kişilere ithafen şiir yazdığı gibi birçok kişinin ismini de dizelerinde kullanır. Şairin isimlerini zikrettiği kişiler genellikle sanat camiasında ve siyaset dünyasında yer almaktadır. Eserlerinde genellikle edebiyat alanındaki sanatçılara öncelik verirken müzik, felsefe ve heykeltıraş alanındaki ünlü isimlere de değinir. Bu yolla onları anarak vefa borcunu ödemekte ve onların insanlık için yaptıklarını herkese hatırlatmaktadır. Şair, siyasi alanda aktif rol alan ve dünya politikasında etkili olan liderleri de şiirine konu edinerek onları önemli kılan yönleriyle ele alır.

“Kar Altında Lirizm” şiiri birçok sanatçının adının kullanımıyla dikkat çeken bir şiirdir. Şair karlar altındaki doğanın tablosunu çizerken kendisi gibi doğa yanlısı kişilerin adını anmadan geçemez. Pastoral şiirin kurucusu Yunan şairi Teokritos, Romalı çoban şairi Vergilius ve doğal yaşamı savunan fikirleriyle Rousseau, çiçeklerin ışığına koşan ruhlara sahiptirler.

“Teokrit
Virgil
ve Ruso gibi
Çiçeklerin ışığına koşuşan ruhlar:
Ağlıyor karların altında kâküllü kuşlar!
Dinliyor içim bu ‘mizantrop’ları
Yeşil inzivasında Telemakı dinleyen
Kalipso gibi!”

Göğün altın gözü olan güneşin, ünlü Yunan felsefecisi Sokrates gibi öteki âlemlere daldığını söyleyen şair, şiirin son dizelerinde Chopin ve Vergilius’a seslenerek onlardan yardım ister:

“Ey karlar altında inleyen Şopen,
Ey boşluğa hıçkıran mini mini Virgil
Lanet et de yeni Romanın
esmer faşistine
düşen bir name gibi
sırt üstü devril!” (D.F.34)

Ona göre bu sanatçılar, eserleriyle, Roma’nın başına geçen faşist lideri devirebilir.

“Bağcı Kızına Kaside” şiirinden alıntılanan aşağıdaki dizelerde şair, bağcı kızına seslenerek doğadaki güzelliklerin yanı sıra cehennemi anlatan yangınlara karşı da dikkatli olmasını ve bu cehennem tablosunu Dante ve Milton’a sormasını ister. Çünkü İtalyan şair Dante *İlahi Komedya*’da Cennet’e, Araf’a ve Cehennem’e yaptığı yolculuğu, İngiliz şair Milton da *Kayıp Cennet* (Paradise Lost) adlı kitabında insanın cennetten kovulmasını ve tekrar cennete girmek üzere verdiği mücadeleyi anlatır. Dolayısıyla cehennemin nasıl bir yer olduğunu en iyi bu iki ünlü şair anlatacaktır.

“Aç gönlünü kızım aç
arzın kahramanlarına
Dalma uzun uzun
Kalın pipolar gibi çektiğimiz
Kızıl yangınlı cehennem dumanlarına!
Sorki Danteye,

Sorki Miltona

Anlatsın içtiğimiz alevleri sana!” (D.F. 22).

Şairin birçok şiirinde eleştirmek üzere adını geçirdiği kişilerden biri Alman lider Adolf Hitler’dir. Dinamo, Hitler’in masum insanları toplama kamplarına göndererek öldürtmesini sık sık eleştirir. Öyle ki kendi hayatına yapılan müdahaleleri dönem dönem Hitler’in saldırılarına benzetir. Dinamo bir gece evine yapılan baskını “Faşizm Menekşede” şiirinde anlatırken saldırganları Hitler gibi tasvir eder.

“ (...)

İşte böyle benim gecekonduyun bahçesini de çiğnedi
kanlı çizimleri Hitler’in.

Bir teneke benzinle kebab oluşundan
bilmem kaç yıl sonra,

Benim kulübemin de yolunu bulmuştu sora sora.

Bravnu’ndan yola çıkmış

Münich birahanesinde kafayı çekmiş

Sonra, insan kültürünün çiçek bahçelerini çiğneyerek

yollanmıştı doğuya doğru yine

Yapmak üzere şöyle bir yakın doğu turu.

(...)

Menekşe’de yetişmiş ilk kurtlar

Birgün ilk yuhayı bana çekti.

Bir ikindi üstüydü

yirmi genç kurdun birden

karşımda dişleri şimşek çaktı.

Birden alnına düşmüş perçemiyle gördüm Hitler’i

yolumun üzerinde

Benden “Heil Hitler” bekleyen bir sertlik vardı gözlerinde.”

(N.M., 64-66).

Dinamo’nun şiirlerinde Hitler’e yaptığı göndermeler, şairin onun uyguladığı saldırgan politikayı onaylamadığını açıklar niteliktedir.

“Bir kez daha yirminci yüzyıl insanların
en yozu
en kara vicdanlısı
Hitler yanlısı
kişiler,
Cehennemin en karanlık köşelerinde
Fink attılar.
Düşünen insanları acıdan bağırıttılar,
analarını ağlattılar.” (N.M. 78).

Bir başka şiirinde de faşizm yanlısı liderlere söyleyecek sözü vardır:

“Ne Mussolini’ler, ne Hitler.
Kulağınızda küpe olsun şu son sözüm:
Rüzgâr ekenler, fırtına biçer” (K. Ş. 90)
“Geliyor
Kuşanmış Hitler’in bütün paslanmış silahlarını” (K.Ş. ,17)

Dinamo, Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ü ve onun liderliğindeki Türk ulusunun Kurtuluş Savaşı’nı da şiirlerinde anmadan geçmez. “Çal Çoban Çal” adlı şiirinde Mustafa Kemal’i masal olarak nitelendiren Akbal’a verdiği cevapta Atatürk’ü hiçbir zaman yadsımadığını ve ona verdiği değeri de yazdığı kitapla göstermeye çalıştığını söyler.

“O pis karanlıklar elli yıl sürdü, Akbal:
O pis karanlıklarda biz kırk yıl çile çektik,
Bıraksalar ulusça ne güzel türküler söyleyecektik.
Demek, senin için de bir tatlı masal
Anti emperyalist Mustafa Kemal?
Türk’ün gücünü bir çelik yumruk yapan
Büyük komutanı yadsımadım ben hiçbir zaman.
Onun hakkını kapsar bütünüyle
benim Kutsal İsyen.

Kurtuluş savaşı yemişlerinin de olmaması için masal
Aman, kardeşlerim bu kez sıkı durun.
Sakın o büyük komutanın mukallitlerinden
Basmasın nar gibi kızarmış
Kutsal ekmeğimizin üzerine
Demir çizmeleri gavurun.” (K.Ş. 33-34).

Şiirin geri kalan kısmında şairin sosyalizmin yok olduğunu düşünenlere cevap verirken Mustafa Kemal’i takdir etmektedir.

“Yarın,
En hırçın, en bağınaz sosyalist bile
Paylaşacak Ankara’daki anıt kabire
dikilen dost bakışların
en gönülden bakanını.
Şundan ki o, 1919-1922’de
savunmuştu asker dehasıyla
Gelecek sosyalist Türk yığınlarının
güzel vatanını.”(K.Ş., 34)

“27 Mayıs Üstüne Dizeler” şiirinde 27 Mayıs 1960 yılındaki ihtilali sevinçle karşılayan Dinamo, bu sevincini anlatırken Atatürk’ü anmadan geçemez. Bir güneşe benzettiği Atatürk’ün sahip olduğu özgürlük dolu fikirleri yurt genelinde tekrar doğmaya başladığını söyler.

“Gördük bir kez daha yurt ufkunda güneş Atatürk’ü,
Dinledik özgürlük, onur kokan binlerce türkü.
Kalktı üstümüzden karadüşler ağır ağır.
Bir özgürlük ülkesi gibi silkindi her bağır.” (K.Ş., 98-99)

Dinamo için Mustafa Kemal, büyük bir komutan, dahi bir lider ve ufku aydınlatan bir güneştir.

Dizeler arasında adı geçen tarihi kişilerin ve sanatçıların genişliği yukarıdaki örneklerle sınırlı değildir. Hasan İzzettin Dinamo'nun sanat alt yapısını meydana getiren pek çok etmen vardır. şahsi hayatı, dönemin çalkantılı geçen siyasi, sosyal ve kültürel özellikleri, dünya tarihinde yer alan sanatçılar; devlet adamları, felsefeciler, bilim insanları ve dini liderler sanatçının kendi poetikasının oluşmasını doğrudan veya dolaylı olarak etkilemiştir. Dinamo'nun şiirlerindeki reel kişilerin önemli bir kısmını sanatçılar oluştururken onları devlet adamları, felsefeciler, dini liderler ve bilim insanları izler. şairin şiirlerindeki kişiler dünyası, aşağıda verilen pano ile şekillendirilmiştir:

Tablo 2: Şiirlerdeki Kişiler Dünyası

DEVLET/SİYASET ADAMLARI	YERLİ DEVLET ADAMLARI		Yıldırım Beyazıt, Sultan Süleyman, Sultan Mahmut, Mustafa Kemal Atatürk, Enver Paşa, Celal Bayar, İsmet İnönü, Sadık Aldoğan, Nurettin Aknoz, Adnan Menderes, Kasım Külek, Nihat Erim, Osman Bölükbaş, Süleyman Demirel, Bülent Ecevit,
	YABANCI DEVLET ADAMLARI		Karun, İskender, Neron, Cengiz Han, Timur, Şah İsmail, Robespierre, Napolyon, Mussolini Pierre Laval, Vidkun Quisling, Hitler, Franco, Herman Göring, Goebbels, Leon Degelle, Pinochet
SANATÇILAR	EDEBİ SANATÇILAR	Yerli	Mevlâna, Hayyam, Hafız, Nesimi, Fuzuli, Baki, Nefî, Evliya Çelebi, Nedim, Namık Kemal, Tefik Fikret, Yahya Kemal, Mehmet Akif, Hüseyin Cahit, Ahmet Haşim, Fuat Köprülü, Arif Dino, Salih Zeki Aktay, Faruk Nafiz, Tanpınar, Fikret Adil, Vala Nureddin, Nazım Hikmet, Necip Fazıl, Sabri E. Siyavuşgil, Behçet Kemal, Sabahattin Ali, Kemal Tahir, Aziz Nesin, İlhan Berk, Oktay Akbal, Asım Bezirci, Çetin Altan,
		Yabancı	Ezop, Vergilius, Homeros, Teokritos, Dante, Milton, Ronsard, Shakespeare, Corneille, Rousseau, Goethe, Andre Chenier, Beranger, Shelly, Heinrich Heine, Puşkin, Blanqui, Musset, Baudelaire, Rimbaud, Meterlinque, T.S. Eliot, Mayokovski, Fitzgerald, Garcia Lorca, Neroda
	MÜZİSYENLER	Beethoven, Chopin, Enrico Caruso.	
	HEYKELTIRAŞLAR/RESSAMLAR	Phidias, Leonardo Da Vinci, Picasso,	
	FELSEFECİLER	Sokrates, Eflatun, Diyojen, Epikür, Montesquieu, Voltaire, Diderot, Hegel, Kant, Marx	
	DİNİ LİDERLER	Âdem, İbrahim, Eyüp, Musa, Buda, İsa, Muhammet.	
BİLİM İNSANLARI		Kopernik, Galileo, Kepler, Einstein	

Genelde edebiyat dünyasındaki sanatçılara yer veren Dinamo, en çok da şairleri kaleme alır. Şiirlerde en fazla (98) adı geçen edebî yerli sanatçı, Nâzım Hikmet'tir. Nâzım Hikmet, 835 *Satır* şiir kitabıyla Dinamo'nun toplumcu gerçekçi şiir anlayışına yönelmesini sağlayan başkişidir. Öyle ki Dinamo onun adına şiir

kitabı bile yazar. Yabancı edebî sanatçılardan Shelly'in (19) şiirin gücünü çok iyi kullanarak eserler vermesini çok beğenen Dinamo, onun genç yaşta şöhret olmasını da taktir etmektedir. Devlet adamları kategorisinde Hitler'in adı 19, Menderes'in adı da 13 kez geçmektedir. Hitler'in aydın kafasındaki aydınlığa ve insan yürekleri ısıtan ışığa düşman olduğunu düşünen Dinamo, şiirlerinde Hitlerin faşizmine cehennem gibi kızmaktadır. Adnan Menderes döneminde çok sıkıntılar yaşayan Dinamo, 6/7 Eylül olaylarının müsebbibi olarak onu görmektedir. Onun yüzünden Harbiye Zindanlarında kalmıştır. Bunu unutamadığı için şiirlerinde sık sık ona göndermelerde bulunur. Sokrates (6) eski düşüncenin en büyük başı olduğu için Dinamo'nun şiirlerinde yer alır. Sanatçı, zulmün altında kahrolan insanları ve kendisini İsa'ya (12) benzetir. Yıllardır o da çarmıha gerilmiş, İsa'nın çektiğini çekmiştir. Bilim insanı olarak Galileo, şiirlerde ismi en fazla (10) geçen kişidir. Yapılan haksızlıklara ömür boyunca karşı çıkan Dinamo, doğruyu savunan bilim insanının hep yanında olduğunu dizelerinin arasında gösterir. Beethoven ve senfonileri (6) övgü dolu sözlerle şiirlere konu olur.

Dinamo, şiirlerinde Türkiye'de ve dünyada yaşamış olan tarihi şahsiyetleri ve sanatçıları beğendiği ya da eleştirdiği yönleriyle çizerken o kişilerin en belirgin karakteristik özelliklerini de vurgular.

2.4.12. Aşk Şiirleri

Aşk, evrensel bir tema olarak sanatın birçok dalında ilham kaynağı olmuştur. Hasan İzzettin Dinamo'nun ilk dönem şiirlerinde aşk, öne çıkan tema olurken ileriki yıllarda şairin sosyal gerçekçi sanat anlayışını benimsemesiyle geri planda kalır. Dinamo, şiirlerinde aşkının başlangıcını, bitişini ve özlem duygusunu genelde doğa olaylarıyla birlikte anlatır. Şairin hayatının bir parçası olan doğa, aşkının ifadesinde de ona aracı olur.

1926 senesinde Giresun'da yayımlanan *İzler* Mecmuasındaki şiirinde, sevgilisini doğaya çağırarak şair, onun kırlarda gezmesini; korkularını, üzüntülerini ve sevdasını kırlarda yaşamasını ister. O kırlar ki şiirlere ilham olur.

“Gezin! şu kokulu yollarda süzöl
Her korku şiirden ilhamdan eser
Kırlarda sevda çek, kırlarda üzöl;
Tutuşsun içinde en ulvî bir yer.”

şair, kimsenin olmadığı o yerde sevgiliyle birlikte yıldızlara karşı niyazlar saçmak fikriyle dolar. Daha sonra da aşkaları dallarda dolaşırken sevgilisine, birlikte doğanın bir başka unsuruna, yıldızlara kaçmayı teklif eder.

“Seninle ikimiz bu hücre yerde
Niyazlar saçalım yıldızlara biz;
Aşkımız dolaşsın yine dallarda
Bir akşam kaçalım yıldızlara biz.”
(Gençaslan, 2013: 19-20).

“Bekleyiş” adlı şiirinde şair, sevgilisini beklediği tepelerdedir. Doğanın döngüsü devam etmektedir; eşek dikenleri mavi çiçek açar, eski kevenleri de rüzgâr sürükler.

“Seni beklediğim tepelerde
Mavi çiçekler açıyor
Eşek dikenleri,
Seni beklediğim tepelerde
Rüzgâr sürüklüyor eski kevenleri”

Sevgilinin gelmemesi sebebiyle doğadan zevk almamaya başlayan şair, bir zamanlar mutluluğunun simgesi olan kanatlarının artık yerinde olmadığını söyler. şair mutluyken doğada ona eşlik etmiş, şairin mutsuzluğuyla birlikte doğanın da tadı kalmamıştır.

“Seni beklediğim tepelerde
Artık bulutlarda o tat yok.
Varsa da kollarım, bacaklarım,
Ne yazık kollarımın yerinde
Artık o bir çift pembe kanat yok.” (Ö.T., 130)

Dinamo'nun şiirlerinde aşk ne şimdiki zamanında yaşadığı bir aşktır ne de gelecek zamanını süsleyecek hayali bir aşktır. Onun aşk şiirleri geçmişte kalan ve ulaşılmaması mümkün olmayan aşklardan oluşur. Dinamo'nun geride kalan hayatının birer parçası olan Müebbet, Fatmacık ve Gülçubuk, uğruna aşk şiirleri yazdığı şahıslardır. Müebbet, şairin gençlik aşkıyken Fatmacık ve Gülçubuk Pülümür'deki sürgün günlerinde şairin sevdalandığı keçi çobanlarıdır.

Dinamo'nun hapishane düşlerinde on beş yaşında âşık olduğu Müebbet'in hayali vardır. Müebbet'e olan hislerini "Mapusaneden Sevgi Sonetleri" şiirinde dile getirir. Hapishanede zor geçen zaman içerisinde şairin gönlü, yazdığı şiirlerle ve Müebbet'in aşkının özlemiyle avunmaktadır. Müebbet'e duyduğu aşk, ona dertlerini unutturmakta, bu hâl içinde zindan ise onun gözüne İrembağı gibi görünmektedir. Şair, aşkın onda hissettirdiklerini bir kez daha doğadaki güzel mekânlarla anlamlandırır. Ölüm anında şairin götüreceği tek şey de Müebbet'e duyduğu aşkı olacaktır.

"Senin aşkınla yan yana güzelleşiyor dert

Senin aşkınla yanyana ısınıyor şiir.

Senin aşkınla mut dertte bile cömert

Senin aşkınla zindan şaire İrembağıyla bir.

.....

Ey on beş yaşımın yüreğiyle sevdiğim güzel kız

Yeryüzünde götüreceğim en güzel şey yalnız

Sensin, biliyorum, gelip çattığı gün o kanlı gece."

(M. Ş. 151-152).

Dinamo, 1947 yılında Pülümür'e sürgüne gönderildiğinde o yörenin keçi çobanlarıyla tanışır ve oradaki keçi çobanlarından birine âşık olur. Bu aşk şairin kendisini sorgulamasına neden olur. Farklı duygular ve düşünceler içerisinde sürüklenen şair, bazen küçük bir kıza âşık olduğu için kendisine kızıp aralarındaki yaş farkından ötürü kendisini ayıplarken bazen de bu kızın onun aşkını taşıyıp taşıyamayacağı konusunda şüpheyne düşer.

“Ararken en sonra belamı buldum
Vah bana vah
Bir tike çocuğa nasıl tutuldum?
Keçi güdebilir ama
Bakalım aşkımı güdebilir mi?
Vah bana vah
Bir tike çocuğa nasıl tutuldum?”

Kendisine kızmaya devam eden şair, doğaya sığınarak bu duygularının üstesinden gelebileceğini, ağaçlarla, taşla, sularla, bulutlarla ve toprakla gönlünü eğlendirebileceğini söyler.

“Bir tike çocuğa gönül verilir mi?
Şimdi bile çocuğum demek
Ne oldum ne kocadım
Sen ne sandın ya aptal gönül?
Yalnızlık öyle bir kara duman
Döne döne çıkar gider başından.
Ağaca sarılır taşı öpersin
Gökteki buluttan kızlar yaparsın
Sararsın gövdene ılık suları
Sıcak toprakları kucaklarsın,
Çekersin bir hoş aşk uykuları.”

Son dizelerde şair gönlüne seslenerek “Bu çocuk senin aşkına cevap vermezse korkma; dağ, taş sana acır. Eğer onlar da acımazsa gözünden akan bir damla yaş sana acır” demektedir.

“Sana acımazsa bir tike çocuk
Korkma acır dağ taş.
Dağ taş acımazsa
Acır gözündeki bir damla yaş.” (S.Ş.,42)

Keçi çobanı Fatmacık, evinden, barkından uzak olan bu sürgün şairin aşkına cevap verir, onunla buluşmaya başlar. Cinsellik çağrıştıran “İlgın Çiçekleri” şiirinde

şairin yanında olan Fatmacık, onunla birlikteyken doğada olup bitenlerin farkında değildir. Öyle ki çobanlığını yaptığı keçilerini kurt yer mi diye de düşünmez:

“Pülümür çayı ne de hızlı!
Pembe çiçeklerin cennetinde
İlgınlar salınmakta nazlı nazlı.
Giriyoruz bodur bir söğüdün yeşil çadırına
Fatmacık türküsüyle sokulmuş bana.
Artık, Pülümür çayı
İsterse en güzel türküsünü söylesin,
Çağlayancıklardan yukarı sıçrayıp
Yapsın bin türlü cambazlık
İsterse alabalık
Bütün keçileri isterse kurt yesin.
Duymaz Fatmacık’ın ruhu artık.” (S.Ş.,52)

Dinamo’nun Pülümür’de hoşlandığı bir diğer keçi çobanı da Gülçubuk’tur. Fakat Gülçubuk şairin ilgisine cevap vermez, o daha çok kendisine genç âşıklar istemektedir.

“Bize yüz vermiyor güzel Gülçubuk
Daha körpe âşıklar arıyor
O da yazgımız gibi gururlu.
Şair bile olsa
Sürgünün de sözü olur mu?”

Şair kendisine ilgi göstermeyen Gülçubuk’a verdiği vaatlerde de Pülümür’ün doğasından yardım alır. Eğer Gülçubuk ona bir gülücük gönderse onun için o söğüt olur, meşe olur, yaban gülü olur, mor menekşe olur.

“Bana bir gülücük gönderirsen
Bir daha ayrılmam bu yerlerden.
Derende
Acı söğüt olurum
Dağında meşe!

Başının üstünde yaban gülü

Ayağının altında mor menekşe!” (S.Ş.,67-68)

Bir aşk şairi olmayan Dinamo’nun şiirlerinde aşk, ölesiye veya çıldırması bir aşk değildir. Onun aşkında sakinlik, mutluluk ve huzur vardır. Dinamo’nun aşkı önce soyut bir kavramken ilerleyen zamanlarda ete kemiğe bürünmüş bir kavram olarak çıkmaktadır. Aşkla dizelerini oluşturan şair, yukarıda da değinildiği gibi doğanın tüm unsurlarını şiirlerinde aşkını ve sevgilisini anlatmak için kullanır.

2.5. YAPI

2.5.1. Nazım Birimi

Hasan İzzettin Dinamo, incelenen 11 şiir kitabındaki şiirlerinde çeşitli nazım birimlerinden yararlanmışır. Geleneksel nazım birimlerini nadiren tercih eden şair, genelde şiirlerini farklı dize sayılarına sahip bentlerden meydana getirir. Bentlerin kullanımında da belli bir sistem gözetmeyen Dinamo, aynı şiirde birbirinden farklı dize sayısına sahip birden fazla bendi bir arada kullanabilmektedir. Onun şiirlerinde genellikle üçlük, dörtlük, beşlik, altılık, yedilik ve daha fazla dizeden oluşan nazım birimleri karma bir şekilde bulunur. Bunun yanı sıra bazı şiirlerinde blok yapıları, bazı şiirlerinde de halk edebiyatı nazım birimi olan dörtlüklere yer verdiği görülür.

Şairin yeni Türk şiirinin nazım birimi olan dizeyi kullanırken dize uzunluğunu, dize sayısını ve dize bölümlemesini serbest şiirin verdiği özgürlükle uyguladığı göze çarpar.

2.5.1.1. Dize Uzunluğu

Hasan İzzettin Dinamo, serbest formda yazdığı şiirlerinde, dizelerdeki sözcük sayısını herhangi bir ölçüye bağlı kalmadan belirler. Genellikle bir ila yedi kelimedenden oluşan dizelerde bazen tek heceli bir sözcüğün müstakil olarak bulunduğu dahi görülür. Özellikle tek kelimeyle kurulan dizeler, içeriğin duruluğuna referans veren biçimsel bir dokunuş olarak yorumlanmaya müsaittir.

Dinamo, henüz ilk şiirlerinde Nâzım Hikmet'in etkisiyle serbest şiire kayar. İçeriğin yanı sıra biçimde de gelenekselden kopmaya başlayan şair, sözcük sayısında tasarruf yaparak az sözle geniş anlamlar yaratma arzusundadır. Şairin uzun dizeler oluşturmayı tercih etmemesi, metnini düzyazıya yaklaştırmaktan çekindiğini de gösterir. Tek kelime ya da tek heceden oluşan kısa dizeler, şiiri biçimsel açıdan hareketlendirmekle kalmayıp şiirin hafızalardaki kalıcılığına da katkı sağlar.

Şairin *Atsız Kitap* ve *Deniz Feneri* adlı ilk şiir kitapları, serbest şiirin özelliklerinden olan tek sözcüklü dize örnekleriyle doludur. *Deniz Feneri* kitabına adını veren “Deniz Feneri” şiiri, tek sözcüklü dizelerin sayısındaki fazlalık açısından başı çekmektedir. Bu dizelerin yarattığı biçimsel görüntü, şiire denizin dalgalanmasını çağrıştırmaya bir hareket vermektedir.

“Deniz esiyor

püfür!

püfür!

Ejder gövdeleri gibi yuvarlanıyor dalgaları poyraz;

Koca dalgaları Çin sedleri durduramaz!

Püfür!

Püfür!

Esen enginden

vapur..

geçer,

yelkenliler

geçer!

Sarı saçlı bir deniz kızı fener:

Kayaya diz çöküyor,

Kara köpüklü dalgalara sarı dualar döküyor

Güneşli şehirlere koşan yolcular

İçin!

Kara bağırlı sular

Uzakta beyaz güvercin.

Yelkenlilerle döğüşüyor.
Fener, bir ana yüreği gibi üşüyor.
Püfür!
Püfür!
Esen enginden geçiyor
bir vapur..
daha!
Kaptan bakıyor: bir şey kalmamış sabaha,
Fakat ortalık:
karanlık!
karanlık!
Ne hoş, kara köpüklü dalgalara
sarı saçlar gibi
sızan
ışık!
Koşuyor, yuvarlanıyor, çatlıyor
dalgalar!
Kara yamyam kızları gibi enginde ip atlıyor
dalgalar.
Dalgalar, havada fıravun kamçısı gibi şaklıyor,
Dalgalar, uçurumları kucaklıyor..
Dalgalar, koşuyor fenerin ışığında yıkanmak için!
Dalgalar, yükseliyor dalgalanmak için!
Fener
sarı fecirleri
gibi sızıyor sulara!
Mor sulara!
Mor sulara! (D. F.,3-5)

Şairin ilk iki kitabında yer alan tek sözcüklü dizelerin sayısı oldukça fazladır. *Atsız Kitap* ve *Deniz Feneri*'nden seçilen bazı şiirlerde, şiirdeki tek sözcüklü dize sayısının toplam dize sayısına oranı aşağıdaki tabloda görülmektedir.

Tablo 3: Tek Sözcüklü Dize Sayısının Toplam Dize Sayısına Yüzdelik Oranı

KİTAPIN ADI	ŞİİRİN ADI	SAYFA NUMARASI	TOPLAM DIZE SAYISI	TEK SÖZCÜKLÜ DIZE SAYISI	%'LİK ORANI
DENİZ FENERİ	DENİZ FENERİ	3-5	47	19	% 40,4
ATSIZ KİTAP	KIŞ GECESİNDEN NOTLAR	39	48	18	% 37,5
DENİZ FENERİ	DOLAŞACAKSIN	69-71	62	19	% 30
“ “	TRAKTÖRCÜ	78-80	52	13	% 25
“ “	GİDİŞ	74-75	33	8	% 24
“ “	ANADOLU'DA ARKADYA	15	42	10	% 23
“ “	BAHARDA STEP	17-20	39	9	% 23

Bazı şiirlerin tek sözcükle başlayan dizelerinde metnin ana fikrini belirtecek kelimelere dikkat çekilir ve anlam o kelimelerde yoğunlaştırılır. Aşağıdaki şiirlerin son dizelerinde kullanılan “işte” ve “ölüm” kelimeleriyle şair sözünü bitirdiğini, anlatacak bir şeylerin kalmadığını gösterir.

“İşte

Düşlerle taşların iç içe

Yaşadığı o ünlü bahçe.” (K.S.,21)

“Ölüm,

Uzun, zincirleme dirim kasidesinin

En kolay okunuş şekli.” (K.S.,74)

Hasan İzzettin Dinamo, daha sonraki şiir kitaplarında tek sözcüklü dizelere fazla yer vermez, tek sözcüklü dize sayısının şiirin toplam dize sayısına oranı gittikçe düşerken dizelerdeki sözcük sayısı artar. Genelde kullanılan sözcük sayısı beş, altı ve yedi olurken bazı şiirlerde bu sayı on biri bulur. *Karacaahmet Senfonisi* kitabındaki “On Altıncı Türkü” şiirinin son dizesi on bir sözcükten oluşan en uzun dize:

“Ne Ferhat’ın külüngüne baş eğer bu duvar ne de bir silaha” (K.S., 58) dir.

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11

Dinamo, aynı şiirde, şiirlerindeki sözcük sayısını artırmasının nedenini de açıklar gibidir.

“Söyleyecek çok sözüm var nasıl yazmayayım

Konu mu arayayım bendeki dertlerden uzakta?” (K.S.,57)

Yukarıdaki dizelerinde belirttiği gibi şairin dertlerini anlatacak birçok sözü varken bunları ifade etmemesi düşünülemez.

“On Altıncı Türkü” şiirin tamamındaki dizelerde sözcük sayısının fazlalığı dikkat çeker. Aşağıdaki tabloda, Söz konusu şiirindeki dizelerin kaçar sözcükten oluştuğunu görmek mümkündür.

Tablo 4: “On Altıncı Türkü” Şiirindeki Sözcük Sayısı

	4.SÖZCÜKLÜ DİZE SAYISI	5.SÖZCÜKLÜ DİZE SAYISI	6.SÖZCÜKLÜ DİZE SAYISI	7.SÖZCÜKLÜ DİZE SAYISI	8.SÖZCÜKLÜ DİZE SAYISI	11.SÖZCÜKLÜ DİZE SAYISI
“ON ALTINCI TÜRKÜ”	4	11	19	9	5	1

Şair en fazla 7, 11 ve 19 sayılı sözcükler kullanarak serbest nazmın verdiği rahatlıkla herhangi bir sayı sınırlanmasına gitmemiştir.

Dinamo şiirlerinde ana fikri belirten kelimeleri yoğunlukla kullanmıştır. Başlarda sözcük sayısı azken ilerleyen zamanlarda sözcük sayısını artırmıştır. Dizelerindeki sözcük farklı sayılardadır (7-11-19). Duygu ve düşüncesini anlatabilmek için serbest ve ölçsüz formu rahatça kullanır. Ona göre şiir şiirdir, metni nesre yaklaştırmaktan çekinirken içerik ve biçim olarak gelenekten uzak durmayı tercih eder.

2.5.1.2. Dize Sayısı

Şiirler, hacimleri açısından kısa ve uzun şiir olarak ikiye ayrılmaktadır. Kısa şiirler, bir sayfayı aşmayan şiirler iken uzun şiirler tahkiyeye dayalı, olay anlatan şiirlerdir (Çetin, 2009: 165).

Dinamo, ilk şiirlerinde dize sayısını kısa tutarken sonraki şiirlerinde yaşadıklarına paralel olarak anlatacaklarının çoğalmasıyla dizelerini artırma yoluna gider. Onun en kısa şiiri *Tuyuğlar* kitabında yer alan iki dizelik “Şiir”dir.

“Nerde ölüme bir şaka gözüyle baktığımız günler?

Yedi bitirdi şiirimizi sorumsuz sürgünler.” (Tuyuğlar, Şiir, 63).

Yukarıdaki dizelerde şair yaşadığı sürgünlerin şiir yazma isteğini bitirdiğini söylemekte, bu da söz konusu şiiri niçin kısa yazdığını da açıklamaktadır.

Dinamo’nun en kısa şiiri iki dizeden oluşurken en uzun şiiri yedi yüz yetmiş dokuz dizedir. Şair, genelde bir sayfayı aşmayan kısa şiirler yazmayı tercih etse de anlatının gereklerini karşılamak üzere uzun şiirler de yazmıştır. *Özgürlük Türküsü* kitabındaki “Yirmibirinci Yüzyılın İnsanlarına Şiirler” yirmi yedi sayfadan ve yedi yüz yetmiş dokuz dizeden meydana gelen, Dinamo’nun en uzun şiiridir. Bu şiiri, *Sürgün Şiirleri* kitabında yer alan “Yürüyüş Senfonisi” üç yüz yetmiş altı dize sayısı ile izler.

2.5.1.3. Dize Bölümlemesi

Dinamo, ilk kitaplarından itibaren bazı şiirlerinin yapısında değişiklik yaparak dizeleri bölümlere ayırır. Ayırdığı bu bölümleri ya isimlendirir ya da ardışık sayılar hâlinde başlıklandırır. *Atsız Kitap*’taki “Anadoluda Arkadya” ve “Şellinin Ölümü” adlı şiirlerini iki bölüme ayıran şair, bölümleri roma rakamıyla numaralandırır. Farklı dize sayılarıyla meydana getirilen şiir bölümlerinde aynı muhteva yer alırken şair bu izleği farklı yönleriyle işler. Böylece bu bölümler bir yandan kendi içlerinde yeni anlamlar oluştururken bir yandan da beraberce bütünlük arz eder. “Anadoluda Arkadya” şiirinin ilk bölümünde Rousseau’ya seslenen şair, onun aradığı Arkadya’yı kendisinin gençken Anadolu’da bulduğunu söyler. İkinci bölümde ise oradan ayrıldığı andaki hislerine değinir. “Şellinin Ölümü”nde ise ilk bölümde Şelli’nin sanatçılığından övgüyle bahseden şair, sonraki bölümde onun nasıl öldüğünü bir film şeridini takip edercesine anlatır.

Dinamo, şiirleri bölümlere ayırarak oluşturduğu bu yapıyı daha sonra yazdığı metinlerde de kullanır. *Özgürlük Türküsü* kitabında yer alan “Yirmibirinci Yüzyılın İnsanlarına Şiirler” adlı metin I-II-III-IV-V-VI-VII-VIII-IX-X-XI ara başlıklarıyla oluşturulmuştur ve bölümlerdeki dize sayıları düzensizdir. 11 bölüme ayrılan şiirde şair, bir dedenin torunlarına masal anlatışındaki üslubu esas alır ve başından

geçenleri şiirleştirerek anlatır. Bölümler kendi içerisinde farklı anlamlar taşıyabilirler da şiirin bütününe bakıldığında şairin hayatı gözler önündedir. Şiirin dikkat çeken özelliği, IX’uncu ve X’uncu bölümler haricinde diğer bölümlerin altında tarihlerin bulunması ve bu tarihlerin genelde birbirinden farklı olup kronolojik bir akış takip etmemesidir. Şiirlerin altlarındaki tarihler şu sırayı izlemektedir: I-1939, II-1940, III-1940, IV-1941, V-1939, VI-1957, VII-1965, VIII-1962, XI-1956. IX’uncu bölümdeki “Yirmi birinci yüzyılın insanı/Sana varmağa otuz yılımız kaldı şurada.” dizeleri, bu bölümün 1970 yılında yazıldığını düşündürür.

“Mapushaneden Aşk Sonetleri” şiirinde ise “Sonnet I, Sonnet II, Sonnet III, Sonnet IV, Sonnet V, Sonnet VI, Sonnet VII, Sonnet VIII, Sonnet IX” ara başlıkları kullanılmış ve dizeler düzenli bir şekilde bölümlenmiştir.

Şairin dize bölümlemesiyle yazdığı şiirlerin tamamı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 3: Hasan İzzettin Dinamo’nun Şiir Kitaplarındaki Dize Bölümlemesi Sayısı

Kitabın Adı	Şiirin Adı	Sayfa numarası	Bölüm Sayısı
Atsız Kitap	Anadoluda Arkadya	60-63	2
“ “	Şelli’nin Ölümü	21-23	2
Deniz Feneri	Baharda Step	17-20	2
Özgürlük Türküsü	Yirmibirinci Yüzyılın İnsanlarına Şiirler	47-75	11
“ “	Mapusaneden Aşk Sonetleri	187-191	9
Mapusanemden Şiirler	Ölü Günler	45-49	2
“ “	Mapusaneden Sevgi Sonnetler	150-153	7
Kavga Şiirleri	Özgürlüğe Ağıtlar	49- 60	6
Tuyuğlar	Mezar Kitabeleri	60	3

Sanatçı, geleneksel şiir yapısında değişikliğe giderek şiiri sayı ve isim başlıklandırmasıyla bölümlere ayırmaktadır. Ancak kendi içinde bölümlere ayırdığı şiirlerde kronolojik bir sıralama yoktur. Buna rağmen dizelerin tamamı okunduğunda konu bütünlüğü sağlanır.

2.5.2. Nazım Şekli

2.5.2.1. Halk Edebiyatı Nazım Şekilleri

Dinamo'nun ilk iki kitabında halk edebiyatı nazım şekilleri görülmezken daha sonraki kitaplarında koşma, türkü, ağıt ve destan nazım şekillerinin kullanıldığı görülür. Halk edebiyatının ana özellikleri olan hece ölçüsü, uyak, redif, dörtlük ve başlık kullanımı, bu şiirlerde şaire özgü uygulamalarla yer bulur. Şair beşinci şiir kitabı *Mapusanemden Şiirler* ve altıncı şiir kitabı *Sürgün Şiirleri*'nde halk edebiyatı nazım şekli olarak koşmayı bariz şekilde kullansa da üçüncü kitabı olan *Karacaahmet Senfonisi*'ndeki "Uvertür" şiiri, 27 dörtlükten ve 2 üçlükten oluşan düzeniyle bazı halk şiiri özellikleri göstermesi bakımından ilktir.

9'lu, 10'lu ve 11'li karma hece ölçüsüyle yazılan "Uvertür" şiirinde Dinamo, serbest nazmın etkisiyle ölçü düzenine uymadığı gibi durakları da göz ardı eder. Hece ölçüsünün kullanımındaki düzensizliğe rağmen, şiirdeki dörtlüklerin sarma ve çapraz uyak düzeniyle, üçlüklerin ise "a b a" şeklinde, son dizesi eksik çapraz uyak düzeniyle yazılması, şiirin halk şiiri özelliklerini taşıdığını gösterir. Şiirin dikkat çeken bir diğer özelliği de üçlüklerden önce gelen dörtlüklerin uyak düzeninin farklılık göstermesidir. Öyle ki bu dörtlüklerin son dizeleri, kendilerinden sonra gelen üçlüklerin ikinci dizesiyle aynı uyak düzenine sahiptir. Bu sayede şair, dizelerde ahengi sağlama hususunda yeni bir form oluşturmuştur.

Dörtlük	Üçlük
----- a	----- d
----- b	----- c
----- a	----- d
----- c	

Dinamo'nun halk edebiyatı nazım şekillerinden nasıl yararlandığı, şiirlerinden alınan örneklerle açıklanmaya çalışılacaktır. Bu açıklamaya geçmeden önce söz konusu şiirlerin hangileri olduğu ve hangi kitaplarda yer aldıkları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. *Karacaahmet Senfonisi* kitabındaki şiirler "Birinci Türkü",

“İkinci Türkü”, “Üçüncü Türkü” diye başlayarak “Otuzikinci Türkü”ye kadar devam ettiğinden, yer tasarrufu sağlamak için tek satırda verilmiştir.

Tablo 5:Hasan İzzettin Dinamo’nun Şiir Kitaplarındaki Halk Edebiyatı Nazım Şekilleri

Kitabın Adı	Şiir Adı	Sayfa Numarası
Mapusanemden Şiirler	Koşma	154
Sürgün Şiirleri	Koşma I	146
Sürgün Şiirleri	Koşma II	147
Karacaahmet Senfonisi	Birinci Türkü,.....,Otuz ikinci Türkü	14-94
Özgürlük Türküsü	Özgürlük Türküsü	9
Özgürlük Türküsü	Bahar Türküsü	19
ÖZGÜRLÜK TÜRKÜSÜ	Bir Siyasal Mevtanın Türküsü	100
ÖZGÜRLÜK TÜRKÜSÜ	İnsanın Türküsü	160
Mapusanemden Şiirler	Özgürlük Anacığma Türkü	34
Mapusanemden Şiirler	Yurt Sevgisine Değgin Türkü	120
Sürgün Şiirleri	Sürgün Türküleri	74
Sürgün Şiirleri	Kaçığın Türküleri	121
Sürgün Şiirleri	Umutun Türküleri	144
Gecekondundan Şiirler	Güz Türküsü	128
Gecekondundan Şiirler	Koroğlu’nun Türküsü	130
Kavga Şiirleri	Güz Türküsü	46
Çoban Şiirleri	Yaşlı Tirsis’in Üzgünlüğü Üstüne Türkü	100
Çoban Şiirleri	Testilis’e Türküler	101
Özgürlük Türküsü	Yitik Şiirlerime Ağıt	84
Sürgün Şiirleri	Yiğite Ağıt	110
Gecekondundan Şiirler	Nazım Hikmet’e Ağıt	105
Kavga Şiirleri	Özgürlüğe Ağıtlar I	49
Çoban Şiirleri	Karaağaçların Ölümüne Tirsis’in Ağıtı	103
Nazımdan Meltemler	Nazım Hikmet’e Ağıt	42
Kavga Şiirleri	Şazi’nin İspanya Destanı	77

Yukarıdaki tabloda sanatçının hangi şiir kitabında hangi halk edebiyatı nazım şekillerinin bulunduğu görülmektedir.

2.5.2.1.1. Koşma

Koşma, halk şiiri türleri içerisinde en çok sevilen, işlenen ve yaygın olan halk edebiyatı nazım şeklidir (Dizdaroğlu, 1969: 68). Divan edebiyatındaki “gazel”in halk

edebiyatındaki karşılığı “koşma”dır (Kabaklı, 1985: 629). Mısraları genellikle 4+4+3 veya 6+5 duraklı on bir heceden meydana gelir. Cem Dilçin, 4+3 yedili ve 4+4 sekizli kalıpla yazılmış koşmaların da bulunduğunu söylemektedir. Koşmanın son dördlüğünde şairin mahlası yer alır (1997: 306).

Koşmanın kafiye örgüsü, ilk dördlük hariç, bütün dördlüklerde birbirine benzemektedir. Genel şema “abab, cccb, dddb...” şeklinde ilerler. Tabiat güzellikleri, sevgi, ıstırap, yiğitlik gibi duygular; hayata, insana dair düşünceler ve tenkitler koşmaya konu olabilir (İlaydın, 1997: 98).

Hasan İzzettin Dinamo’nun *Mapusanemden Şiirler* kitabında bir, *Sürgün Şiirleri* kitabında da iki tane “Koşma” bulunur. *Sürgün Şiirleri* kitabındaki “Koşma I” ve “Koşma II” adlı şiirler 8’li hece ölçüsünün 4+4 duraklı formuyla ve dördlükler hâlinde kaleme alınmıştır. “Koşma I”ın uyak şeması “abab, cccb, dddb...”, “Koşma II” ninki ise “aaab, cccb, dddb...” şeklindedir. Şair, bu iki şiirde de mahlas kullanmamıştır.

Her iki “Koşma”sında Dinamo, sürgünde ve hapisanede üzüntü, acı ve yalnızlık içerisinde geçirdiği günlerini, kendi “ben”ini, duygularını ve düşüncelerini anlatır; kaderinden ve talihinden yakınır.

Aşağıda, *Mapusanemden Şiirler* kitabından örnek olarak alınan “Koşma”da halk edebiyatı nazım biçiminin tüm özelliklerini görmek mümkündür. Hece ölçüsünün 6+5 duraklı 11’li kalıbıyla yazılan şiir, dördlüklerden meydana gelmiştir. Uyak düzeni “abab, cccb, dddb...” şeklinde olan şiirde yarım kafiye ve redifler ahenk unsurlarını oluşturur. Şiirde şair, yaşadıklarından yakınmakta, yaşamında çektiği sıkıntıları anlatmaktadır. Dilin sadeliği, anlatımın yalın ve içten oluşu, Dinamo’nun son dördlükte “Âşık Hasan” mahlasını kullanması gibi özellikler koşmanın yapısını tamamlar.

“KOŞMA

11 Çileler zinciri hep peşimdedir	a
11 Işığa gözümü açtım açalı.	b
11 Yaşamak destanı hep düşümdedir	a

- 11 Ecel köprüsünden geçtim geçeli. **b**
- 11 İnsanın garibi eşimdir dedim **c**
- 11 Cenneti yaratmak düşümdür dedim. **c**
- 11 Son durağım mezar taşımdır dedim **c**
- 11 Dostlar şerbetinden içtim içeli. **b**
- 11 İnsan kapısında insan **kul** olmaz **d**
- 11 Bu güzel dünyada kul yoksul olmaz **d**
- 11 İnsanla evlidir cennet **dul** olmaz **d**
- 11 İstemem arada bir kara çalı. **b**
- 11 Kul olmadım ama köle süründüm **e**
- 11 Ateş ateş esen yeke süründüm **e**
- 11 Güzele seslenen telle süründüm **e**
- 11 Ellerimde gümüş bir zeytin dalı. **b**
- 11 Aşık Hasan der ki yoksulluk çektim **f**
- 11 Sebil gibi cömert gözyaşı döktüm **f**
- 11 Aşkımı bir çürük diş gibi söktüm **f**
- 11 Kâh serbest dolaştım kâh kelepçeli”... **b** (M.Ş., 154)

2.5.2.1.2. Türkü

Çeşitli ezgilerle söylenen türkü, anonim halk şiiri nazım biçimlerinden biridir. Türküler genelde anonim olsalar da söyleyeni belli olanları da bulunmaktadır (Dilçin, 1997: 289). Hece ölçüsünün her kalıbıyla söylenen “türkülerini düzenin de söyleyenin de başlıca amacı dert, acı, sevinç, umut duygularını en yoğun bir şiir anlatımı ile dile getirerek içlenmek”, (Boratav, 2000: 152) dinleyeni duygulandırmaktır.

Halk şiirinin nazım şekillerini ve özelliklerini olduğu gibi kullanan ya da kendi tasarrufu doğrultusunda değiştirerek şiirlerine uygulayan Dinamo, bir şiir kitabının isminde ve farklı şiir kitaplarında bulunan on altı şiirinin başlığında “türkü”

kelimesini kullanır. Bu şiirler, genelde içerik ve biçim açısından türküyle aynı özellikleri göstermeseler de birkaçında halk edebiyatı formu görülür.

Şairin türkü başlıklı on altı şiirinden “Umudun Türküsü” adlı şiir, dörtlüklerle yazılan tek şiir olmasıyla dikkat çeker. Yer yer 12’li hece ölçüsüyle, yer yer de 21 heceli mısralar hâlinde yazılmış olan şiir, 12 dörtlüğüyle ve sarmal uyak düzeniyle, biçim olarak türkü formuna benzer. Her ne kadar şiirin uzun dizeleri ezgili bir söyleyiş içermeseler de “Şıkır şıkır”, “cıvıl cıvıl” ve “şakıyor” yansıma sözcükleri ile “ta be seher!” ünlenişi, şiirde türküyü çağrıştıran ifadeler olarak yer alırlar. “Umudun Türküsü” nde mitolojiden ilham alan şair, bir periyle olan karşılaşmasını ve perinin ona rahatlaması için verdiği tavsiyeleri anlatır:

“Düşünme insanoğlunun durumunu birkaç saat
Bırak birkaç saat daha gömülsün kendi Kaanlığına.
Sen bana gönlündeki son birkaç mücevheri fırlat
Biraz saatçik daha devam et insanlığına.” (S.Ş., 143).

Dinamo’nun “Türkü” başlıklı şiirlerinden “Bir Siyasal Mevtanın Türküsü”, “Ben bir siyasal mevtayım” şeklindeki nakaratıyla; “Güz Türküsü” de beşlik bentlerin arasında yer alan dörtlükleriyle türkü formunu çağrıştıır. Şairin geri kalan türkü başlıklı şiirleri, halk edebiyatı nazım şekillerinden olan türküyle isim benzerliği dışında bir ortaklık içermez.

2.5.2.1.3. Ağıt

Batı Türkçesi’nde ağıt, insanların ölüm karşısında veya sahip oldukları bir varlığı kaybettiklerinde yaşadıkları üzüntülerini, korkularını, heyecanlarını, feryatlarını ahenkli ya da ahenksiz sözlerle ifade eden türkülere denir (Elçin, 200: 290). Dinamo’nun altı şiir kitabında, başlığında ağıt olan altı şiir bulunmaktadır. Bunlardan “Nazım Hikmet’e Ağıt” hem *Gecekondumdan Şiirler* hem de *Nazım’dan Meltemler* kitabında yer alır. “Yitik Şiirlerime Ağıt”, “Yiğite Ağıt”, “Nazım Hikmet’e Ağıt”, “Özgürlüğe Ağıtlar” ve “Karaağaçların Ölümüne Tirsis’in Ağıtı” isimli şiirler, biçim olarak halk edebiyatı nazım şekli olan ağıttan farklılık gösterebilir.

de içerik olarak aynı kaynaktan beslenirler. “Yitik Şiirlerime Ağıt” ve “Yiğite Ağıt” şiirleri, dörtlükler hâlinde ve serbest formda yazılmışlardır. Şair, “Yitik Şiirlerime Ağıt”ta “abab, cdcd, efef...” sarmal uyak düzenini; “Yiğite Ağıt”ta ise “aaba, cada, eafa...” uyak düzenini kullanır.

Dinamo, “Yitik Şiirlerime Ağıt”ı neden yazdığını şiirin başında şöyle açıklar: “Beş altı kez tutuklanışım, mapusanelere, sürgünlere yollanışım sırasında yitip gitmiş dört bine yakın şiirim, on-on beş romanım, oyunum için yazılmıştır” (Dinamo, 1971: 84). Kaybolan şiirlerinin arkasından üzüntülere boğulan şair, ağlayarak ağıtını yakar ve üzüntü dolu hislerle şiirlerine seslenir:

“İşittim çağrınızı benim yitik şiirlerim
İşittim de ağladım yine için için.
İnsan eliyle yakılmış, yıkılmış içerim
Ürperdi en karasiyle yine tiksintinin.” (Ö.T., 84)

Sürgün Şiirleri kitabında yer alan “Yiğite Ağıt”, Dinamo’nun sürgün yıllarında kendi “ben”ini anlattığı manzumesidir. Şiirde dağ başındaki bir mezarda yattığından söz edilen yiğit, şairin kendisidir. Şair, ağıtına mezarın çevresini anlatmakla başlar. Mevsim bahardır, doğanın tüm unsurları bu yiğit için seferber olmuştur. O, her ne kadar görünürde bir fatih ya da büyük bir adam olmasa da doğa için büyük bir adamdır. Yaban lalesi başucunda kıpkırmızı açar; nergisler, gelincikler, katırtırnakları onun karanlığına meşale tutar.

“Vurulmuş can evinden dağ başında bir yiğit yatar
İlkyazdır geçer üstünden turnalar katar katar.
Yaban lâlesi baş ucunda açar kan gibi
Böyle güzel bir yerde gönül ister mi mezar?
Nergisler, gelincikler, katırtırnakları
Onun karanlığına durmuş meşale tutar.
Bir fatih değil bu ölü, değil büyük adam
İstemezdi kabrine çaput bağlayalar.”

Şair, yiğidin kim olduğuna dair bilgi vererek ağıtına devam eder: “Merak etmeyin bu yiğit neyin nesiydi diye / Küçük bir insandı didinin, çabalar.”

Ağıtın sonlarına gelirken Dinamo, bu yiğidi kendisine benzetir. O da ekmeğini kazanırken devlerle savaşmakta, rüzgârın önünde savrulmaktadır.

“Bir cirit meydanı sanırken yeryüzünü birçoğu
Onu katmış kovalardı önüne rüzgâr.
Bir lokma ekmeğin ardındaydı o sabah akşam
Çarpıştığı devleri saysan bir destan çıkar.” (S.Ş., 110)

Kimsenin ondaki büyüklüğü görmediğini söyleyen şair, onun için ağıt yakmaya dilinin varmadığını, zaten onun ağıta gereksinimi de olmadığını sözlerine ekleyerek şiirine son verir.

Gecekondundan Şiirler kitabında bulunan “Nazım Hikmet’e Ağıt” şiiri, biçim olarak olmasa da içerik olarak geleneksel ağıtın özelliklerini taşır. 8+6+6+11+5+10 mısraya sahip bentlerle ve serbest şiir formuyla yazılan ağıtta, birbirinin ardı sıra gelen iki dize kendi arasında kafiyelenerek ahenk sağlanırken yer yer redifin kullanımı da iç uyuma destek olur.

“Okuduk yazdı o sabah kahpe gazeteler
Nazım Hikmet de bu dünyada ölmüş meğer.” (G.Ş., 105)

Dinamo, şair Nâzım Hikmet’in ölümü üzerine yaşadığı üzüntüyü, acıyı ve bu ölüm karşısında sevinenlere karşı duyduğu kızgınlığı ağıtın klasik yapısıyla anlatır. Ağıt yakan kişinin, ölenin ardından hissettiklerini paylaşması ağıtın temel özelliğidir.

Kavga Şiirleri kitabında yer alan ve sone nazım şekliyle yazılmış olan “Özgürlüğe Ağıtlar” şiiri, 6 alt bölüme ayrılmıştır. Beşinci bölüm haricindeki bölümlerde Dinamo, özgürlük üstüne ağıt yakarken mitolojiyi kullanır. Arkadya’nın çobanlarının özgürlüklerini kaybetmeleri konusunda ağıtlar yakan şair; çobanların yaşadığı zorlukları, çektikleri işkenceleri ve özgürlük için verdikleri mücadeleyi anlatır.

“Arkadya’yı kestikçe haraca kır haramiler,
Fışkıracak kahramanlar mantar gibi yerden.
Ne demiş batılılar, son gülen iyi güler

Tirsis'in mutlu sesi gelir kuytu gölgelerden" (K.Ş., 52)

Dinamo, "Özgürlüğe Ağıtlar"ın beşinci bölümünde mitolojik zamandan çıkıp Padişah Vahdettin zamanına gider ve tarihin seyrinde özgürlük mücadelesinin değişmediğini göstermek için devrin Türkiye panoramasını ağıt yakarak anlatır. Bu dönemde nice yiğitler, nice okumuş kişiler idam edilmiş, ülkede özgürlük yok edilmiştir. Özgürlüğün olmadığı yerde gökyüzü kararmıştır.

"Bir sırtlan deyip geçme, nice yiğitlerin içti kanını,
Kopmaz ipler hazırladı brütün okumuş boyunlara.
Nasıl koyun ağılı sandıysa Vahidettin vatanını
O da egemen oldu yurttaş denen koyunlara.
Kelleler satın aldı on biner liraya haydutlardan,
İçti bitirdi bir bardak su gibi bütün özgürlüğü.
Mutsuzluk kapladı kömür dumanı gibi yeri, göğü." (G.Ş., 58)

Ağıtın son dizelerinde şair, "Andıkça o günleri hâlâ ağlar içimiz, / Yatar yuvarlanır acıdan yerlerde yaşamak sevincimiz / Yükselir ufukta düşük bıyıklariyle Deniz Gezmiş, Yusuf Arslan, Hüseyin İnan" diyerek 1972 yılındaki siyasi olaylara göndermelerde bulunur.

Çoban Şiirleri kitabında yer alan "Karaağaçların Ölümüne Tirsis'in Ağıtı" isimli şiir, şairin mitolojik öğeleri kullanarak yazdığı bir diğer ağıttır. Hem biçim hem içerik olarak halk edebiyatı nazım şeklinin özelliklerini gösteren bu ağıt çoğunlukla dörtlüklerle yazılmıştır. Şiirdeki yirmi dört tane dörtlük çapraz uyakla kaleme alınmışken, iki tane üçlük de "aba" uyak düzenine sahiptir. Dinamo'nun bu seferki ağıtının konusu Arkadya'daki karaağaçlar olur. Şair, vereme tutulan karaağaçların Arkadya'da yaşayanlar ve kendisi için ne kadar önemli olduğunu ağıt formunda anlatır:

"Sana anlatamam erdemlerini bu karaağaçların
Binlerce yeşil dost gibiydi onların yaprakları.
Sanki gömülürdüm kürküne dost, dost diye fısıldayan saçlarım.
Oturur şiir söylerdim altlarında kaval çaldım
Etmezdi hiçbir yaprak türkülerimi beğenmezlik." (Ç.Ş., 104)

Şair, ağtın ilerleyen dizelerinde, karaağaçların vereme yakalanmalarıyla 1970 yılındaki taun salgını arasında benzerlik kurar. 1970 yılının ilkyazında başlayan taun; sevgilileri, büyük insanları ve en güzel umutları götürmüştür. Şair, ağtın son dizelerinde karaağaçları ve onlara benzettiği sanatçı dostlarını över.

“Ayakta ölmüş nice sanatçı dostlarım vardı

Bu kurumuş ağaçlar gibi hepsi de ayakta.

Yüreklerinde insancıl sanat ırmağı akardı.

Ustaydılar, güzel şeyler söylemekte, yaratmakta.” (Ç.Ş.,106)

Halk edebiyatı nazım türlerinden olan ağıt, Dinamo’nun bazı şiirlerinde geleneksel uygulamasıyla yer alırken bazı şiirlerinde de nüanslarla yer bulur. Şair kimi zaman biçimde kimi zaman da içerikte yaptığı değişikliklerle eski edebiyatı yeni edebiyatla birleştirir.

2.5.2.1.4. Destan

Destan, halk edebiyatının en uzun nazım biçimidir. Dört dizeli bentlerden meydana gelen destanlarda dörtlük sayısında sınırlama yoktur. Destanlar genelde hece ölçüsünün 11’li kalıbıyla yazılırlar da 8’li kalıpla yazılan destanlar da bulunur. Bu nazım şeklinin kafiye düzeni genelde “abab, cccb, dddb, eeeb...” biçiminde olmasına rağmen, bazen ilk dörtlüğün kafiye düzeni “xaxa” şeklinde de olabilmektedir. Şair, destanın son dörtlüğünde mahlasını söyler (Dilçin, 1997: 315).

Dinamo, öğretmeni olan Şazi’yi, İspanya İç Savaşı’nda mücadele veren bir kahraman olarak “Şazi’nin İspanya Destanı” adlı şiirinde anlatır. Bu anlatımında destanın biçim ve içerik özelliklerini kendi sanat anlayışıyla birleştirerek kullanır. 3 beşlik ve 21 dörtlükten oluşan 99 dizelik destanın bütününde sabit bir kafiye düzeni yoktur. Kafiye şeması “abba, cddc, effe” olan üç adet dörtlük, “abab, cdcd, efef...” biçiminde ilerleyen sekiz dörtlüğün arasına dağıtılmıştır. Şiirdeki beşliklerin ilki birinci dörtlükten, ikincisi altıncı dörtlükten, üçüncüsü de on dördüncü dörtlükten sonra gelir. Destanda 8’li, 9’lu, 10’lu, 11’li, 12’li ve 13’lü hece ölçüsünü karma biçimde kullanan şair, bu hususta özgür davranmıştır.

“Şazi’nin İspanya Destanı” Dinamo’nun yazdığı tek destandır. Destanda şair, Sivas Öğretmen Okulundaki öğretmeni Şazi’nin İspanya İç Savaşı’na katılmasını ve orada öldürülmesini anlatır. Dinamo, önceleri Şazi’den haber alamadığını belirtir, daha sonra ise onun Amerika’dan İspanya’ya giderek iç savaşa katıldığını öğrenir. Bu savaşta devrimci bir mücadele gösteren Şazi, şairi gururlandırır.

“Bu sensin, Şazi, iyi adam,
Öğretmen, Sivas öğretmen okulunda.
Sana olan saygımı anlatamam,
Arkadaştık devrimcilik yolunda.” (K.Ş., 79)

Şair, Şazi’nin İspanya’da verdiği mücadelenin etkisinin Türkiye’de de görüleceğini düşünür:

“Franko’ya atacağın sopayla
Bir şeyler kurtaracaktır Türkiye’nin
Güneşli düşlerinden, güzel yayla
Mahşere dek anacak seni.” (K.Ş., 81)

Dinamo, İspanya İç Savaşı’nı Şazi’nin hayatıyla birlikte anlatırken savaş esnasında yaşanan önemli olaylara da değinmeden geçmez. Badajoz ve Guernica Katliamı, İspanyol şair ve oyun yazarı Garcia Lorca’nın öldürülmesi ve Picasso’nun Guernica Katliamı’nı anlatan “Guernica Tablosu”nu yapması dörtlüklerde yer alan olaylardan bazılarıdır. Şairler destanlarda mahlaslarını kullansalar da Dinamo’nun bu destanında böyle bir tercihi olmaz. Bunun yerine destan kahramanına kendisini hatırlatan şu dizeleri kullanır:

“Beni de düşünmüşsündür, biliyorum,
Okulun tek devrimci öğrencisini.
Anın önünde eğiliyorum
Nasıl unuturum, nasıl seni?” (K.Ş., 81)

2.5.2.1.5. Masal

Dinamo'nun "Bir Akşam Masalı" adlı şiiri, anonim halk edebiyatı ürünü olan masalın söyleyiş, içerik ve biçim özellikleriyle uyuşmamaktadır. Şiirde ne olağanüstü konular ne üstün yeteneklere sahip kahramanlar ne de tekerlemeli söyleyişler bulunur.

Dinamo, şiirlerinde halk edebiyatı nazım şekillerinden istifade etmiştir. Özellikle koşma ve ağıt türünde yazdığı şiirler hem içerik hem de form olarak halk edebiyatındaki kullanımlarında tercih edilen tüm özellikleri bünyelerinde barındırmaktadır. Türkü ve destan başlığı taşıyan şiirleri ise yalnızca içerikleri bakımından bu nazım şekillerinin asıl örnekleriyle örtüşmektedir. Bunun yanında Dinamo'nun "Bir Akşam Masalı" adlı şiiri, sadece başlığı itibariyle okuyucuda masal beklentisi oluşturmakta ancak içerik olarak da biçim olarak da halk edebiyatındaki masal nazım şekliyle örtüşmemektedir.

2.5.2.2. Divan Edebiyatı Nazım Şekilleri

Dinamo, divan edebiyatı nazım şekilleriyle eser vermemiştir.

2.5.2.3. Yeni Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri

2.5.2.3.1. Düzenli Nazım Şekilleri

2.5.2.3.1.1. Sone

Sone (Fransızca sonnet), "İtalyan edebiyatından çıkmış ve sonra öbür Batı edebiyatlarında da kullanılmış kurallı bir nazım şeklidir" (Kabaklı, 1985: 638). İki dörtlük ve iki üçlüğün art arda dizilmesiyle meydana gelen "Sone"nin kafiye düzeni belli kurallara göredir; dörtlükler iki, üçlükler üç farklı kafiye ile örülürler" (İlaydın, 1997: 172).

On dört mısralı bu nazım şekli uyak şeması yönünden İtalyan tipi sone ve Fransız tipi sone olarak ikiye ayrılır. İtalyan tipi sonenin uyak düzeni "abba, abba, ccd, ede" şeklindeyken, Fransız tipi sonenin uyak düzeni "abba, abba, ccd, eed" (Dilçin, 1997: 368) şeklindedir. Türk şairleri sone nazım şeklinde bazı değişiklikler yaparak uyak şemasını farklı biçimde uygulamışlardır. Şu şemalar buna örnek

verilebilir: “abba, cddc, eff, egg”, “abba, cddc, eef, ggf”, “abab, cdcd, eff, egg”, “abab, cdcd, eff, ggf” (Çetin, 2009: 152).

Sonedeki “*asıl maksat üçlüklerde söyleneceği için dörtlüklerde buna hazırlık yapılır. Son mısra en kuvvetli mısra olur ve manzumenin bütün tesirini üzerinde toplar*” (1997: 173) diyen İlaydın, sonenin ince bir itina istediğini ifade eder.

Türk edebiyatında “*soneyi ilk kullanan şair Süleyman Nesib’tir. Daha sonra Tevfik Fikret, Cenab Şahabeddin, Hüseyin Siret, Ali Ekrem, Celâl Sahir, Ali Canip, Enis Avni, Tahsin Nahit, Hamit Macit Selekler, Ahmet Muhip Dıranas, Ümit Yaşar Oğuzcan, Hilmi Yavuz*” (Çetin, 2009: 152) gibi şairler soneyle şiirler yazarlar.

Tevfik Fikret’in “abba, cddc, eef, ggf” uyak şemasına sahip “Bisiklet” adlı şiirini bu bağlamda örnek verebiliriz:

“BİSİKLET

Uçar, uçar gibi kumlar, çimenler üstünde,
Geçen şu taze kadın bir nümûne-i hevesât;
Ayaklarında kanadlarla sanki aşk u hayât
Uçar uçar gibi sanki kumlar, çimenler üstünde,

Meşâm-ı rûha bahârın esîr-i nûkhetini;
Ten-i rakîki bahârın esîr-i nûkhetini;
Şitâbı tiretecek sîne-i tarâvetini
Pırıl pırıl uçuyor, muttasıl uçup gidiyor.

Uçup uçup gidiyor; sonra pür- gurur ü garâm
Zemîne resm ile bir nazlı hatt-ı istifhâm:
“Güzel değil mi şu hâlim bakın!” diyor... Parlak,

Güzel evet bu revişler, güzel bu câzibeler,
Güzel; fakat bu tahâluk nedir, değilse eğer
Hayâtı birkaç adım koşturup yormak?...

(Fikret, 2010: 166-167).

Her ne kadar Türk şiirinde soneyi kullanan şairlerin arasında Dinamo'nun ismi zikredilmese de o, Batı edebiyatından alınıp Türk edebiyatında kullanılan sone nazım şeklini şiirlerinde çokça kez uygulamıştır. Bu uygulamalarda sonenin kafiye örgüsüne ve mısra düzenine sadık kalan Dinamo, dizelerinde dili titiz bir şekilde ve sadelikle kullanır.

Aşağıdaki tabloda şairin hangi şiir kitabında kaç tane sone olduğu gösterilmiştir.

Tablo 6: Hasan İzzettin Dinamo'nun Şiir Kitaplarındaki Sone Sayısı

Kitabın Adı	Şiirin Adı	Sayfa Numarası	SONE SAYISI
Özgürlük Türküsü	Mapusaneden Aşk Sonnet'leri	187-192	9
Mapusanemden Şiirler	Mapusaneden Sevgi Sonnet'leri	150-153	7
Sürgün Şiirleri	Sonnet	127	1
Gecekondundan Şiirler	Sonnet	5-101	97
Çoban Şiirleri	İdil	5-93	90
Nazım'dan Meltemler	Karakoncoloslar Çağı	70	1
Tuyuğlar	Zulüm Üstüne Sonnet	72	1
Toplam			206

Dinamo, sadece *Tuyuğlar* kitabındaki sonesine “Zulüm Üstüne Sonnet” ve *Sürgün Şiirleri*'ndeki sonesine “Sonnet” ismini verir. Diğer şiirlerini ise İngiliz şair Shakespeare'in tarzında numaralandırır. “Mapusaneden Aşk Sonnet”lerini “Sonnet I”, “Sonnet II”, “Sonnet III...”; “Mapusaneden Sevgi Sonnet”lerini “I, II, III, IV...”; *Gecekondundan Şiirler* kitabındaki soneleri ise “Birinci Sonnet”, “İkinci Sonnet”, “Üçüncü Sonnet...” şeklinde isimlendirir. Dinamo, *Çoban Şiirleri*'nde bulunan idillerden 90 tanesini de sone nazım biçimiyle yazmıştır. Şiirlerinde soneyi tercih etme sebebini bir röportajında “Kimi klasik biçim özellikleri olmaksızın şiiri (hangi konuyu işlersem işleyeyim) düşünemediğimden ötürü de sone'yi seçtim” (Nezir, 1982: 8) sözleriyle açıklar. Yazdığı bu şiirlerin uyak düzeni genellikle şöyledir: “abab, cdcd, eef, ggf”, “abab, cdcd, eef, gge”, “abab, cdcd, eff, egg”.

Toplamda 206 tane olan sonelerinde şair, hayatının içinde olan birçok konuya değinir ve yaşayan insanın varoluş mücadelesini kendi “ben”inden yola çıkarak ele

alır. Gençlik aşkını, hapishanede deneyimlediği zorlukları, gecekondusunda yaşadıklarını ve vazgeçemediği doğa hayatını sonelerine konu eder.

“Mapusaneden Aşk Sonnet’leri” ve “Mapusaneden Sevgi Sonnet’lerinde şair, on beş yaşında âşık olduğu Müebbet’e ve ona karşı hissettiği duygulara yer verir. Bu dizelerinde Müebbet’in güzelliğine övgüler düzerken ona duyduğu sevginin ölümsüzlüğünü de sık sık dile getirir. Hapishanenin zor şartlarına Müebbet’in sevgisiyle katlanan şair, gönlünü de şiirler yazarak avutur.

Uyak düzeni “abab, cdcd, eef, ggf” şeklinde olan 4+4+3+3=14 dizeli sonede şair, hapishaneden seslenir. Müebbet’in aşkı, tüm dertlerini unutturduğu gibi ona şiirler de yazdırır ve yaşadığı dört duvarı İrem Bağı hâline getirir. Şair bu dünyadan ayrıldığı zaman yanında götüreceği en güzel şey sevdiği kızın aşkı olacaktır.

“Susuş kuleleri konuşuyor Müebbet,
Susuş kuleleri benim sesimle konuşuyor.
Senin şairin yitik bir genç, aşk yitik bir memleket
Halimi ne ben söyleyeyim ne de yanılıp sen sor.

Senin aşkınla yan yana güzelleşiyor dert
Senin aşkınla yan yana ısınıyor şiir.
Senin aşkınla mut dertte bile cömert
Senin aşkınla zindan şaire İrembağıyle bir.

Aşkın da şiirin de ayırımı yok burada avunmadan
Nasıl geçer, söyle, nasıl mapusanede zaman?
Aşkın da tadı yokmuş şarap gibi eskimedikçe.

Ey on beş yaşımın yüreğiyle sevdiğim güzel kız
Yeryüzünden götüreceğim en güzel şey yalnız
Sensin, biliyorum, gelip çattığı gün o kanlı gece.” (M. Ş., 151-152)

Dinamo’nun yazdığı sonelerde değindiği konulardan bir diğeri de gecekonduda yaşantısıdır. Şairin gecekonduda hayatına dair şiirlerini “Tema” başlığı altında yer alan “Gecekonduda Şiirleri” bölümünde incelediğimiz için söz konusu şiirlere burada tekrar değinmeyecek, bir tek sone örneği vermekle yetineceğiz.

“İkinci Sonnet” başlıklı şiirinde şair, ilk üçlüğü “eff” şeklinde değil, “eef” biçiminde değiştirerek klasik sonenin biçim özelliklerinin dışına çıkmıştır. Böylece şiirin uyak düzeni, “abab, cddc, eef, ggf” şeklini almıştır.

“İKİNCİ SONNET

16 Gecekonduya düştük burada da yok bize rahat

16 Yine yetişti arkamızdan eli sopalı felek.

13 Diktiğim fidanları gözetler her saat

18 Girer içeri vakitli vakitsiz kapımızı iterek.

15 Kullanır komşularımızın balık gözlerini

15 Koyun başlarını kullanır o zavallıların.

16 Görürüm onların duvar gibi dümdüz yüzlerini

15 Okurum düşman yazılar üstünde her duvarın.

15 ‘Vatan haini’ denmiştir ötekisi can sağlığı

15 Düşüncenin en güzel, duygunun en ılığı

15 Kalır bizde kilitli varmadan sahiplerine.

12 En yakın komşudan esrarkeş berduşlar

14 Her gece dua eder gibi sövmeğe başlar

13 Ve sığmaz eder bizi bu ufacık ine.” (G. Ş., 6)

Doğa hayatı ve doğanın unsurları; Hasan İzzettin Dinamo’nun çocukluğundan itibaren acısını ve mutluluğunu paylaştığı bir dost, düşmanından kaçıp sığındığı bir liman olmuştur. Dolayısıyla Dinamo, hayatında önemli bir yere sahip olan doğayı sonelerinde kullanmaktan çekinmez.

Aşağıdaki sonede şair, tema olarak suyu belirler ve her bentte suyun farklı yararlı özelliklerine değinerek soyut olan doğayı somutlaştırır. Su onunla konuşur, ona ninni söyler; çingirak sesi ona dost sesi olur. Uzaktan gök gürültüsüyle birlikte özgürlük geçer. Şair, diğer sonelerinde olduğu gibi bu şiirinde de ölçüye dikkat etmez. Klasik sonenin “abab, cdcd, “eff, egg” şeklindeki uyak düzenini “abab, cdcd,

eef, fgg” şeklinde değiştirir. Şair, “Sonnet”sinde yaptığı değişiklikle ikinci mısradaki anlatımı alt dizeyle tamamlayarak biçimde farklılığa gider.

“SONNET

17 Güzel şeyler söylediğini işittim derede suyun

17 Otudum söğüt altında ben de düşündüm güzel şeyler.

13 Dedi güzel su, sürgün çullarından soyun

14 Gir kutsal suya su ne eylerse güzel eyler.

15 Yıkar düşüncelerini kurak sürgün çölünün

16 Geçer yanan duygularının çiçeksiz yatağından.

14 Açarsın temizliğinde bir yaban gülünün.

15 Dost çingirak sesleri gelir Pülümür dağından.

16 Düşmanlarının gözlerinden yüzünde kalan izler

11 Yıkanır gider burada birer birer.

17 Çağıltısıyla başka bir hava çalar sana güzel su.

15 Su ninni söyledikçe gelir insanın uykusu

13 Zulüm kalır ötede demir türküsüyle

14 Özgürlük geçer uzaktan gökgürültüsüyle.” (S.Ş., 127)

2.5.2.3.1.2. Çapraz Uyaklı Nazım Şekilleri

Dörtlüklerle kurulan bentlerdeki tek ve çift sayılı dizelerin kendi aralarında uyaklı olması çapraz uyak olarak adlandırılır. Her tür konuya uygun olan çapraz uyakta dörtlük sayısı sınırlı değildir. Bu uyak çeşidinin tercih edildiği şiirlerde uyak şeması şu şekilde ilerler: “abab, cdcd, efef...”

Dinamo’nun kafiyeli şiirlerinde en çok tercih ettiği uyak çeşidi çapraz uyaktır. Çapraz uyağı halk edebiyatı nazım birimi olan dörtlükle kullanan Dinamo, birçok şiirini bu formda yazar.

düşlerin	a	“üş/uş” ve “en” tam kafiye, “lerin/ların” redif
ben	b	

kuşların **a**
içinden **b**

2.5.2.3.1.3. Sarmal Uyaklı Nazım Şekilleri

Sarmal uyak formunda her dörtlükte birinci ve dördüncü dizeler ile ikinci ve üçüncü dizeler kendi aralarında uyaklıdır. Dolayısıyla bu uyak çeşidiyle yazılmış şiirlerin uyak örgüsü şöyle ilerler: “abba, cddc, effe...”. Dinamo’nun şiirlerinde sarmal uyak, çapraz uyak kadar sık tercih edilmemiştir.

hanından **a** “an” tam kafiye, “ından” redif
sapsarı. **b**
canından **b**
dudakları. **a**

2.5.2.3.2. Serbest Düzenli Nazım Şekilleri

Sanatçılar, sanat anlayışlarına ve kendi beğenilerine göre Batı ve Türk edebiyatlarındaki kimi nazım şekillerini yaptıkları küçük değişikliklerle biçimlendirirler (Dilçin, 1997: 375). Bu şiirlerde kesin kurallar ve sınırlamalar bulunmamaktadır. Öyle ki bazıları ölçülü-uyaklı, bazıları ölçsüz-uyaksız bazıları da ne ölçülü ne de uyaklıdır (Çetin, 2009: 158).

Serbest düzenli nazım şekillerini; eşit dizeli nazım şekilleri, dörtlüklerle oluşturulan nazım şekilleri, beşliklerle oluşturulan nazım şekilleri ve onluklarla oluşturulan nazım şekilleri alt başlıklarıyla bölümlere ayırabiliriz.

2.5.2.3.2.1. Eşit Dizeli Nazım Şekilleri

Bentlerle yazılan şiirlerin eşit sayılı dizeleri vardır. Biçimdeki bütünlük ölçü ve uyak hususunda da geçerlidir. Bu şekildeki şiirler “Üçlüler”, “Dörtlüler”, “Beşliler”, “Altılılar”, “Yedililer”, “Sekizliler” gibi alt başlıklara ayrılır. Dinamo’nun şiirlerinde üçlük, dörtlük ve beşlik dize kümelenmelerini nazım birimi olarak görmekteyiz.

2.5.2.3.2.1.1. Üçlüklerle Oluşturulan Nazım Şekilleri

Dinamo'nun *Mapusanemden Şiirler* kitabındaki “Mutlu Dakikalar” ve “Güz Ezgileri” (138) şiirleri, üçlüklerle yazılmış şiirlerdir. Genelde söyleyecek çok şeyi olan şair, her iki şiirinde de kısa bir anlatım tercih eder. “Mutlu Dakikalar”da, hayatındaki mutlu anların çok kısa sürdüğünü göstermek için dizelerini hacimsel olarak küçültür.

“MUTLU DAKİKALAR

Kimisinin mutlu ömrü vardır

Kimisinin mutlu yılları,

Mutlu günleri kimisinin.

Benimse yalnız mutlu dakikalarım var

Bunlar yaşayışımın karanlık gecesinde

Ateşböcekleri gibi uçuşup dururlar...” (M.Ş., 134)

2.5.2.3.2.1.2. Dörtlüklerle Oluşturulan Nazım Şekilleri

Dinamo, halk şiiri nazım birimi olan dörtlüklere ilk iki şiir kitabında yer vermezken daha sonraki kitaplarında dörtlüklerin sayısı artmaya başlar. Üçüncü şiir kitabı *Karacaahmet Senfonisi*'ndeki “Uvertür” şiiri dörtlük sayısının fazlalığıyla dikkat çeker. 27 dörtlükten oluşan şiirin genelinde 10'lu hece ölçüsü kullanılırken bazı mısraların da 9 veya 11 heceye sahip olduğu görülür. “abbb, cddc, effe...” sarmal kafiye düzeniyle oluşturulan şiirde iki tane de üçlük mevcuttur.

“Düşmüş buraya milyonla insan

Ama bana ne bin bir cesetten.

Düş soyunmuş burada etten

Çırılçıplak kalmış o kahraman.” (K.S., 9)

Dinamo'nun *Sürgün Şiirleri*, dörtlüklerle yazılmış şiirlerin sayıca fazla olduğu bir kitaptır. Kitaptaki 109 şiirin 26'sı dörtlüklerle yazıldığı gibi, bazı serbest

biçimli şiirlerin içerisinde de (4+4+6, 6+4+4+4+5++3+5 ve 7+11+4 şeklinde) dörtlükler bulunmaktadır. Bu dizelerde belirli bir ölçü gözetmeyen sanatçı, ritim ve ahengi sağlamak için sarmal uyak düzeninin yanı sıra “abab, cdcd, dede...” şeklindeki çapraz uyak düzeninden de yararlanır.

Şairin dörtlük kullanımının sayıca en fazla olduğu şiiri, *Gecekondumdan Şiirler* kitabındaki “Nazi Gecesi” adlı şiirdir. Şiir 35 tane dörtlükten ve bir tane ikilikten meydana gelmiştir. Şair bu uzun şiirinde “abab, cdcd...” şeklindeki çapraz uyak düzenini, redif ve tam kafiye kullanarak söyleyişine canlılık verir. Şiirin ilk dörtlüğü 15’li hece ölçüsüyle yazılmasına rağmen diğer dörtlükler 13’lü ve 14’lü hece ölçüsüyle veya 17-18 heceden oluşan dizelerle oluşturulmuştur.

- 15 Durduk Nazi gecesini seyrettik pencereden **a**
15 Geçerdi kervan enkizisyon düşünceleri. **b**
15 Mahpustum evimde o gece ilk kez karımla **ben a**
15 İlk kez duyduk neyin nesiymiş Nazi geceleri. **b** (G.Ş.,112)

Dinamo, halk edebiyatı özelliklerinden vazgeçemediğinin göstergesi olarak dörtlükleri, uyağı ve redifi serbest şiirlerinde de kendine özgü bir söyleyişle kullanır. Şairin kitaplarında yer alan dörtlük nazım birimiyle yazılmış şiirlerin sayısı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. Tuyuğlar bu kapsamın dışında tutulmuştur.

Tablo 7: Hasan İzzettin Dinamo’nun Şiir Kitaplarında Dörtlüklerle Yazılmış Şiir Sayısı

Kitap Adı	Dörtlüklerle Yazılmış Şiir Sayısı
Karacaahmet Senfonisi	1
Özgürlük Türküsü	4
Mapusanemden Şiirler	8
Sürgün Şiirleri	26
Gecekondumdan Şiirler	3
Kavga Şiirleri	2

2.5.2.3.2.1.3. Beşliklerle Oluşan Nâzım Şekilleri

Bentlerdeki dize sayısı 5 olan ve uyak düzeni muhammese benzemeyen nazım şekilleridir. Bu şiirlerin uyak örgüleri şu şekillerde olabilir: “ababb, cdcd, effe...”, “ababa, cdcdc, efefe...”, “abbba, cdddc, efffe...”, “ababc, dedec, fgfgc...”

Dinamo'nun şiirlerinin uyak düzeni beşliklerin alışlagelmiş uyak düzeniyle kimi zaman aynı olsa da genelde şairin bu konuda farklı uygulamalara gittiği görülür. Aşağıdaki örneklerde bu farklılıkları görmek mümkündür:

“Yirminci Türkü”: abbba, cdddc

“Yirmi Birinci Türkü”: abbaa, cddcc, effee...

“Güz Türküsü”: abbab, cddcd, efefe, ghghh

Beşliklerle oluşturulan nazım şekillerinin Dinamo'nun hangi kitaplarında yer aldığı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 8: Hasan İzzettin Dinamo'nun Şiir Kitaplarındaki Beşliklerle Oluşturulmuş Şiirler

Kitap Adı	Şiir Adı	Dize Kümelenişi	Sayfa No
<i>Karacaahmet Senfonisi</i>	Yirminci Türkü	5+5	65-66
<i>Karacaahmet Senfonisi</i>	Yirmi Birinci Türkü	5+5+5	67-68
<i>Gecekondumdan Şiirler</i>	Güz Türküsü	5+5+5+5	128-129

2.5.2.3.2.1.4. Onluklarla Oluşan Nazım Şekilleri

Dinamo'nun şiirlerinde onluklar karma hâlde sık sık kullanılırken; şairin, tamamı onluk bentlerden oluşan şiiri yoktur. Buna rağmen *Sürgün Şiirleri* kitabında yer alan “Nurdağları” adlı şiir, çokça onluğa sahip oluşuyla dikkat çeker. Şiir, sırasıyla 10+10+10+10+10+10+10+10+10+10+10+12+10+10+10+11+9+10+16 dizelik 19 adet bendiyle uzun şiir kategorisine de girer. Şair, şiirde ahengi sağlamak için uyak ve redifi kullanır. Dizeleri ikişerli hâlde uyakladığı için bentlerde tercih ettiği dize sayıları çoğunlukla çift sayılardır. 11’li ve 9’lu dizelerde ise sanatçı bu dizgiyi kırmamak için 11’lik bendin son dizesiyle 9’luk bendin ilk dizesi arasında ses uyumuna devam eder. Şiirdeki bu durumu örneklendirirken hacimce kaplayacağı yeri azaltmak amacıyla 11’lik bendin son üç, 9’luk bendin ise ilk üç dizesi kullanılacaktır:

“Bu yurdun hangi yanında kurmadım ki ben cennetimi

Kurdum dağlarında, ovalarında gönül devletimi

Fağfur saraylarım her yanda bulutlara **değer**.

Buluttan bloklar kullandım olmayınca **mermer**

Yeni insanlar yoğurdum olmayınca insan.

Köprüler attım ırmaklar üstüne ebemkuşağından” (S.Ş., 156)

Sanatçının eşit dizeli nazım şekillerindeki kullanımı farklılıklar arz etmektedir. Sadece iki şiiri üçlüklerle oluşturulan nazım şekillerine örnek olarak gösterilebilmektedir. Dinamo’nun şiirlerinde dörtlüklerle oluşturulan nazım biçimleri; üçlüklerle, beşliklerle ve onluklarla oluşturulanlara göre sayıca fazladır.

2.5.2.3.2.2. Karışık Dizeli Nazım Şekilleri

Dinamo’nun tüm şiir kitaplarında, farklı dize sayılarıyla oluşturulan bentlerin bir arada kullanıldığı şiirler yer alır. İkilik, üçlük, dörtlük, beşlik, altılık, yedilik, dokuzluk, onluk gibi dize kümelerinin karışık dizilmesiyle oluşan bu şiirlerde şair, ele aldığı konunun seyrine göre dize sayılarında özgürce davranırken, dizelerin son kelimelerindeki uyak ve redif kullanımıyla ahengi sağlar.

Aşağıdaki tabloda şairin tüm kitaplarından seçilmiş serbest şiirlerindeki farklı dize kümelenişleri gösterilmektedir.

Tablo 9: Hasan İzzettin Dinamo’nun Şiirlerindeki Farklı Dize Kümelenişleri

Kitap Adı	Şiir Adı	Dize Kümelenişi
Atsız Kitap	Kış Gecesinden Notlar	Blok
Deniz Feneri	Dolaşacaksın	Blok
Karacaahmet Senfonisi	İkinci Türkü	8+5+10+7+8+3+20
Karacaahmet Senfonisi	Otuz Birinci Türkü	11+14+11+69+10+9+13+7+10
Özgürlük Türküsü	Doğaya Sığınış	11+12+12+19
Özgürlük Türküsü	Yürüyüş Senfonisi	7+5+8+6+4+6+6+8+7
Mapusanemden Şiirler	Özgürlük Anacığma Türkü	13+3+5+13+7
Mapusanemden Şiirler	Vergilius’u Okuyorum	6+6+5+8+7+7+5+4
Sürgün şiirleri	İlk Gün	3+5+2+2+4+3
Sürgün şiirleri	Yürüyüş Senfonisi	9+10+20+4+6+8+14+14+13+20+12+38+9+16+4+5+18
Gecekondundan Şiirler	Güzel Yurdum	10+6+4+9+14+9+5
Gecekondundan Şiirler	Köroğlu’nun Türküsü	21+9+6+10+5+16+17+10
Kavga şiirleri	Şair ile Toplum	9+8
Kavga şiirleri	1976 İlk yazı	6+5+6+6+5+5+3+5+6+5
Çoban Şiirleri	İdil:I	4+4+3+3
Çoban Şiirleri	İdil: XCVIII	18+19+16+28
Nazımdan Meltemler	Nazım’dan Meltemler	10+4+5+5+6+27+20+19+10+6+4+14+19+17+16+33+27+22+17+9+26+27+14+16+13+20
Nazımdan Meltemler	Yaşamak Kahramanlığı	7+4+7+5+7+5+12+8+4+4+8+14+10
Tuyuğlar	Şiir	2
Tuyuğlar	Darlık	4+2

Sanatçının karışık dize sayılı şiirlerinin yanı sıra ilk şiir kitaplarından itibaren blok şiirleri de bulunmaktadır. İlk kitapları *Atsız Kitap* ve *Deniz Feneri*, dize bölümlemesi olmayan küçük ve büyük blok şiirlerle dikkatleri çeker. Şairin daha sonra kaleme aldığı şiirlerde bu tarzı fazla tercih etmediği görülür.

Aşağıdaki tabloda Dinamo'nun şiir kitaplarında yer alan bazı blok şiirler örnek olarak gösterilmiştir.

Tablo 10: Blok Şiir Örnekleri

Kitap Adı	Şiir Adı	Sayfa No
Atsız Kitap	Şiir Değil Tercemei Hal	27
Deniz Feneri	Tabiata İstida	27
Karacaahmet Senfonisi	Yirmi Yedinci Türkü	79
Özgürlük Türküsü	Paydos Şarkısı	29
Mapusanemden Şiirler	Bir Müzik	16
Sürgün şiirleri	Meşelikte Bülbüller	63
Gecekondumdan Şiirler	Ölmezlik Duyguları	102
Kavga şiirleri	Şair ile Toplum	5
Çoban Şiirleri	Testilise Temmuz Şiirleri II	113

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere Dinamo, şiirlerinin çoğunluğunu karışık dize kümelenişleriyle meydana getirmiştir. Şiirlerinde herhangi bir sayısal kısıtlamaya gitmeyen şair; ikilik, üçlük, dörtlük, beşlik, altılık, dokuzluk, onluk vb. kümelenmeleri karma bir şekilde kullanır.

2.5.2.3.3. Serbest Nazım Şekli

Hasan İzzettin Dinamo, ilk şiirlerinde halk şiirine ait özelliklerden yararlanırken daha sonraki şiirlerinde heceyi bırakır ve serbest şiirler yazmaya başlar. Genelde vezin ve kafiye kurallarına uyulmayan (Dilçin, 1997: 385) bu şiirlerde ölçüyü bir kenara bırakan şair, dizelerdeki hece sayılarının denkliliğine ya da hecelerin uzunluk-kısalık durumlarına dikkat etmez. Dinamo'nun şiirlerinde serbest nazım özelliklerini nasıl kullandığı; kırık dize, dizelerde kısa çizgi ve dize şekilleri başlıkları altında gösterilecektir.

2.5.2.3.3.1. Kırık Dize

Dinamo, birçok şiirinde, bazen dizeleri sözcüklerle bazen de sözcükleri hecelerle bölerek alt dizeye geçer. Şair, serbest şiirin özelliklerinden olan kırık dizeyi kullanarak; uyak, redif, ölçü ve dize uzunluğu gibi klasik nazma ait esaslardan kaçınır ve şekil serbestliğini tercih eder. Aşağıdaki örneklerde şairin kırık dizeleri nasıl kullandığı görülmektedir.

“Yıl:1976

Sevgili okuyucum benim,

Elindeki şiirler,

bilir misin

kaç yangından artakaldı?” (K.Ş.,5)

Ölçüye bağlı kalınmadan yazılan serbest şiirlerdeki dizelerde duraklar, kırık dizelerle sağlanır.

“(…)

İşte, Pülümür’ün de dağında, taşında

bülbül şakıyor

o İstanbul’a özgü

o Emirgan korusuna özgü

eski sesiyle.

(...)” (S.Ş.,63)

2.5.2.3.3.2. Dizelerde Kısa Çizgi

Bazen şair, sözcükleri kısa çizgiyle hecelere bölüp alt dizeye geçerek dizelere çağrışımsal anlamlar katar, okuyucunun dikkatini kelimenin üzerine çekmeye çalışır

“Yeşil rüyalar gibi içli salkımlar,

Damlar-
ken
İhtiyar kütüklerden,” (D.F., 61)

Deniz Feneri kitabından alınmış aşağıdaki dizelerde de uygulanan bu teknik, şiir öznesiyle kurulan iletişimdeki vurgunun artırılmasına ve “an” sesleriyle sağlanan ahenge dikkat çekilmesine yardımcı olur.

“Serçelerin türkü söylediği kumral söğütler altında

rüyan-
dan uyan.

Ey kan renkli bir fecir altında uyuyan!” (D. F.,14)

2.5.2.3.3. Dize Şekilleri

Serbest şiirlerde görülen özelliklerden biri de dizelerin, dikey hizalarının bozulup bir merdiven şeklinde kullanılmalarıdır. Dinamo da metinlerinde bu tekniği uygulayarak şiirin temel ögesi olan iç uyumu sözcüklerin dizilişiyle sağlar:

“ (...)

Ne olur

yanın

yanın

yanın

yanın artık

Şiirin insancıl lambaları.

Aşılsın bir kez daha ülkemizde

insancıl şiirin duvarı.” (M.Ş. ,143)

Şair, “Gidiş” adlı şiirinde saatlerin geçmesini, bir bebeğin hayat basamaklarını yavaş yavaş emekleyerek çıkmasına benzetirken biçimde de merdiven şeklini kullanarak hem anlamı hem de söyleyişi güçlendirir.

“Saatler

Emekleye

Emekleye

Yürüyor! (...)” (D.F.,74)

Şairler, kimi zaman kısa dizenin arkasından uyguladıkları uzun dizeyle şiire estetik bir görüntü sağlarlar.

“Dolaşacaksın
Bakarak
Röntgen ışını gibi
her insanın içine.
Bakacaksın yüzlerin arkasında duran
her dünyanın içine”
(M.Ş.,100)

Dinamo şiirlerinde şekil serbestliğini fazlasıyla tercih ettiği için kırık dizeler yer vermektedir. Okurun kelimeye odaklanmasını anlamın kavram alanını genişletmek için yer yer kısa cizgilerle kelimeleri bölmüştür. İçerik ve biçim açısından uygunluğu sağlamak için merdiven basamaklarını andırır şekilde sözcük dizilişi yapmaktadır.

2.5.2.4. Divan Şiirinden Geliştirilen Nazım Şekilleri

Dinamo divan şiiri nazım şekillerini içerik ve biçim olarak değiştirerek onları yeniden yorumlamıştır. “Gazel”, “Tuyuğ”, “Şarkı” ve “Kaside” şairin divan edebiyatı nazmından esinlenerek eser verdiği nazım şekilleridir. Şair, zaman zaman şiirlerinde vezin, kafiye ve içerik açısından da değişikliklere gider. Bu bölümde, divan şiirinden alınan nazım şekillerinin Dinamo tarafından nasıl uygulandığı örneklerle gösterilecektir.

2.5.2.4.1. Gazel

Gazel, “kadınlarla aşk dolu sohbet etmek” manasına gelen Arapça bir sözcüktür. “Genellikle sevgili, aşk, güzellik ve içki konusunda yazılmış belirli kalıptaki şiirlere denir” (Dilçin, 1997: 104). Hikmet İlaydın ise gazelin konusunu “güzellik ve sevgi, bazan fıkirdir” (1997: 127) sözleriyle açıklar. Beyitlerle yazılan gazellerin birinci beytinde yer alan dizeler birbirleriyle, diğer beyitlerin ikinci

dizeleri ise birinci beyitle uyaklıdır; ilk beyitten sonraki beyitlerin birinci dizeleri ise kafiyesizdir. Kafiye örgüsü “aa, xa, xa, xa...” şeklinde ilerleyen gazellerin beyit sayısı 5 ile 9 arasında değişmektedir (Dilçin, 1997: 105-109).

Şiirlerinde birçok farklı nazım şeklini tercih eden ve yeniliklerden kaçınmayan Dinamo, divan edebiyatı nazım şekillerinden olan gazeli kendi bakış açısıyla şiirlerine uyarlar. Sanatçı, Doğan Hızlan’ın kendisiyle yaptığı röportajda, niçin serbest gazeller yazdığını şu sözleriyle anlatır: “*Biliyorsunuz yeni şiirde kafiye kalktı. Gazelde daha güzel kafiye yapabiliyorsunuz*” (Hızlan, 1989: 38).

Şair, *Tuyuğlar* kitabındaki “Gazel”lerinde gazelin birimini ve uyak düzenini olduğu gibi alırken, ölçü konusunda aruzdan değil, heceden yana olur. Ancak hece ölçüsünde de belli bir kısıtlamaya girmeyen Dinamo, şiirlerini hece sayıları 13 ile 27 arasında değişen mısralardan meydana getirir. Yine de şiirlerin beyitlerle yazılması ve kafiye örgülerinin “aa, xa, xa, xa...” şeklinde olması gazelin özellikleriyle tam olarak uyumaktadır.

Dinamo, “Gazel” şiirlerinin ikisinde, divan edebiyatı nazım şekli olan gazelerde işlenen sevgili, sevgilinin verdiği ızdırap; aşk, aşkın mutluluğu ve sıkıntısı; içki âlemi, dinî düşünceler ve tasavvuf gibi konuların yerine, kendi dünya görüşü doğrultusunda zulme karşı verdiği mücadeleyi ve bu mücadele sırasında yaşadığı sıkıntıları anlatır. Bu iki gazel de baştan sona tek bir konuyu irdeleyen yek-âhenk gazelleridir.

16 Delikanlı çağımızdı zulme tükürerek geçtik	a
16 Zalimin önünden kır atımızı sürerek geçtik	a
16 Serüvenler çağı başlıyordu bitmemecesine	x
14 Ses istemeyen geceden öksürerek geçtik	a
15 Yıldızlı burçlar bütün gökyüzü bizden yanaydı	x
20 Onların ışığında yayımızı sonuna dek gererek geçtik	a
23 Hileler yaptılar, izleyicileri uçurumlara düşürmek için	x
21 Biz, Tan’ın kapısından karşılayıcılarımıza gülerek geçtik	a
23 İşkenceciler ellerinde işkence aygıtları geçtiler saldırıya	x

Aynı kitapta bulunan diğer “Gazel”inde şair özne yaşlanmıştır; kendisine huzur verecek yerleri gözünün önünden geçirirken yaşlılığı onu ölüm, sonsuzluk ve cennet kavramları ile yüz yüze getirir. Ölüm ve sonsuzluk, şaire Yahya Kemal’in “Sessiz Gemi”sini, cennet ise İrem Bağını ve bu bağı dünyaya bir cennet olsun diye yaptıran Şeddat bin Ad’ı hatırlatır. Son beyitte hayal dünyasından gerçeğe dönen şair, insan eliyle yapılan gül bahçelerini ve gülistanı düşünür. Dinamo, bu şiirinde, divan edebiyatı nazım şekillerinden olan gazele konu bakımından da yaklaşır. Gerçek hayatında gülle, bülbülle eğlence içerisine girecek bir hayatı olmayan şairin hayal dünyasını yansıtmak üzere kullandığı “İrem Bağı” ve “gülistan” ifadeleri, onun, şiirini gazel anlayışıyla yazdığını gösterir.

Dinamo’nun, müstakil olarak “Gazel” adını taşımayıp başlığında gazel kelimesi bulunan bazı şiirleri de mevcuttur. Bu şiirler divan edebiyatı nazım şekli olan gazelin ne biçimsel ne de tematik açıdan herhangi bir özelliğini taşırlar. “Bir Gecekondu Gazeli” (T., 65), “Bursadaki Hergelelik İçin Gazel” (T., 66), “Çine Gecesine Gazel” (S.Ş., 149-150) adlı bu şiirlerde “gazel” kelimesi yalnızca ismen geçmektedir. Şiirlerin divan edebiyatındaki gazel nazım şekliyle hiçbir ortaklıkları yoktur.

2.5.2.4.2. Tuyuğ

Dinamo’nun divan şiirinden alıp geliştirerek kullandığı nazım şekillerinden biri de tuyuğdur. “Türk Halk Edebiyatındaki mani’nin, rubaî karşılığı olarak, Divan edebiyatına geçmesiyle ortaya çıkmış eski bir tür” (İlaydın, 1997: 138) olan tuyuğ, aruzun “*fâ’ilâtun, fâ’ilâtun, fâ’ilân [kalıbıyla yazılan] ve kâfiyeleri aaba şemasına göre tanzim edilen bir dörtlüktür*” (Köprülü, 1999: 347). Bazen tuyuğlarda da manilerde olduğu cinaslı kafiyeleler kullanılır. Tuyuğda 11 heceli hece vezni aruz ölçüsüne uydurulmuştur (İpekten, 1985: 105).

Şairler, fikirlerini kısaca ifade etmek; görüşlerini, inançlarını ortaya koymak için tuyuğu tercih ederler. Tuyuğun ilk iki veya üç dizesinde, söylenecek düşünceye

giriş yapılır; dördüncü dizede ise yargı veciz şekilde ifade edilir (Öztoprak, 2012: 450).

Dinamo'nun *Tuyuğlar* adlı kitabında “Tuyuğlar” başlığı altında 117, “Hayyam Üstüne Tuyuğlar”da 13, “Hafız Üstüne Tuyuğlar”da 28, “Eski Siyasal Dönemden Tuyuğlar”da 15 ve “Yarım Kalmış Tuyuğlar”da da 13 tane tuyuğu vardır. Bu tuyuğlarda uyak düzeni çoğunlukla “aaxa” şeklinde olsa da bazı dörtlüklerde çapraz (abba) ya da sarmal (abba) uyak düzenine de rastlanır. Tuyuğlarında aruz ölçüsünü tercih etmeyen Dinamo, hece ölçüsünün farklı kalıplarıyla yazdığı tuyuğlarında kafiye konusunda da serbest hareket ederek tuyuğlarının çoğunu cinassız yazmış; şiirlerin ritmini, dizelerin içinde bir kelimeyi birden fazla kez kullanarak sağlamıştır.

“Bir acı gördüm kanda yüzer,
Bir sevda gördüm canda yüzer.
Bu kandaki acı, candaki aşk,
Ben, bir deryayım bende yüzer” (T., 18)

Yukarıdaki tuyuğda kelimelerin kaç kez kullanıldığının sayısal ifadesi şöyledir: Bir: 3; yüzer: 3; acı: 2; kanda: 2; canda: 2; ben: 2; gördüm: 2

Aşağıdaki tuyuğ hecenin 10’lu kalıbıyla yazılmıştır. Uyak şeması “aaxa” şeklinde düzenlenen bu tuyuğ, divan edebiyatı nazım şekillerinden olan tuyuğla konu yönünden de benzerlik göstermektedir. Şair, dörtlükte kullandığı “ney, mey, hırka, dergâh” kelimeleriyle divan şiirine atıfta bulunmuştur.

10 Ne ney çalınır ne mey içilir,
11 Sükut hırkasın giyilip geçilir.
10 O dergâhı mısrağ mısrağ kurdum,
10 Kulelerinde gölgem seçilir.” (T., 17)

Sosyal konular ve toplumsal mücadeleler şairin ideolojik fikirleri doğrultusunda tuyuğlarında yer alırken tabiata yönelme teması da mısralarda kendini gösterir. Dinamo'nun hayat tecrübesini aktardığı aşağıdaki şiirin uyak düzeni “aaxa” şeklinde olup şair mısraları oluşturan hecelerin sayısı konusunda serbest

davranmıştır. Şiirde “gölmek” ve “öğrenmek” kelimeleri birden fazla kez kullanılarak ahenk sağlanmıştır.

“Toplamayı, çarpmayı, bölmeyi öğrendik,
Demegokları dinleyerek gölmeyi öğrendik.
Ekmeğimizin hırsızlarıyla vuruştukça
Kahramanca gülererek ölmeyi öğrendik.” (T., 20)

Dinamo’nun doğa şiirlerinde, doğanın içerisinde yaşama, onun bir parçası olma ve doğanın unsurlarıyla bütünleşme söz konusudur. Yazdığı tuyuğlarda şair, insanlardan kaçıp tek başına doğaya sığınma özlemiyle doludur. Onun düşünde, servinin altındaki yeşillikler, tek başına köşeye çekilip yattığı bir yatak olur.

“Yaşlı bir servinin yeşil altı
Olmuş bana münzevi bir yatak!
Düş, neden gerçekten tatlı
N’olur şu ağaç gibi yaşasak!” (T., 21)

Kafiye konusunda genellikle serbest davranan Dinamo, bazı tuyuğlarında cinaslı kafiyei kullanmadan geçmez. Aşağıda örnek olarak verdiğimiz tuyuğda şair, “geçmek” fiilini kendinden önceki kelimelerle birleştirerek üç farklı anlamda kullanmış; birinci mısırda “bitmek/ölmek”, ikinci mısırda “bir yerin içinden geçmek”, son mısırda ise “bir konu üzerinde çalışmış olmak” anlamlarını tercih ederek cinas yapmıştır.

“Ömür aşk gibidir hemen geçer,
O da babamın askerliği gibi Yemen’den geçer.
Oturur dinlerim de bülbülü sabaha dek
İnsanoğlunun derdi şiir olur benden geçer” (T., 35)

Bir başka dörtlükte ise “uyumak” kelimesi sırasıyla “kapanmak, kimsenin geçmemesi, uyku hâli” anlamlarıyla kullanılarak cinaslı kafiye oluşturulmuştur.

“Gülistana vardım güller uyur
Gülistana giden yollar uyur

Gül renkli yastıkta sereserpe
Bülbül sesiyle güzeller uyur!” (T., 37)

2.5.2.4.3. Şarkı

Şarkı, divan şiirine Türklerin kattığı bir nazım şeklidir (Timurtaş, 2000: 18). Halk edebiyatındaki türkünün karşılığı olan ve murabbaya benzeyen şarkılar “bestelenmek, bestelenip söylenmek için yazılır. Bunun için fazla uzun olmaz” (Karaalioğlu, 1966: 121). Dörtlüklerle kurulan şarkılarda kafiye düzeni “abab, cccb, dddb”, “aaaa, bbba, ccca, ddda”, yahut nakaratla beraber “aaⁿaaⁿ, bbbaⁿ, cccaⁿ...” tarzında tertiplenir (İlaydın, 1997: 141). Aruzun “Mef’ûlü, mefâîlü, mefâîlü, feûlün” kalıbıyla yazılan şarkılarda aşk, sevgili, hasret, ayrılık, eğlence ve içki gibi konular ele alınır.

Dinamo, şiirlerinde halk edebiyatı nazım şekillerinden gerek biçim gerek içerik olarak yararlanmasının yanı sıra divan edebiyatı nazım şekli şarkıya da bir çağrışım unsuru olarak şiir başlıklarında yer vermiştir.

Tablo 11: Hasan İzzettin Dinamo’nun “Şarkı” Başlıklı Şiirleri

Kitap Adı	Şiir Adı	Bent Düzeni	Sayfa Numarası
Özgürlük Türküsü	Barış Şarkısı	8+3+16+13+4+7+6	12
“ “	Barış Şarkısı II	14++7	15
“ “	Özgürlüğe, Barışa, Şiire Şarkı	7+10+5+5+11+6+4	17
“ “	Vatan Şarkısı	12+17+23+4+8+11+6+13+7+14	22
“ “	Güzelliğe ve Maviliğe Şarkı	7+14+7+8+15+6+2	26
“ “	Paydos Şarkısı	Blok	29
“ “	Şiirlerime ve Mutluluğa Şarkı	7+11+7+10+8+4+7	36
“ “	Hürriyet Cephesine Şarkı	Blok	42
“ “	Mutluluğun Şarkısı	7+3+4+5+7+4+6	114
“ “	Evden Kaçışın Şarkısı	9+5+6+7+4+4+4+4+6+4+9+6+4+5+4+7+5+4+3+3+6	170

Şairin vezni, ölçüyü ve ezgiyi göz ardı ederek yazdığı “şarkı” başlıklı şiirleri, bentlerindeki dize sayılarıyla birlikte yukarıdaki tabloda listelenmiştir.

2.5.2.4.4. Kaside

Divan edebiyatı nazım şekillerinden olan kaside, Dinamo'nun iki şiirinin başlığında geçer: *Gecekondumdan Şiirler*'de yer alan "Can Sıkıntısı Kasidesi" ve *Deniz Feneri*'nde bulunan "Bağcı Kızına Kaside". Kaside nazım biçiminin özelliklerini taşımayan her iki şiirde de "kaside" kelimesi çağrışım unsuru olarak kullanılmıştır.

Dinamo, bazı divan şiiri nazım şekillerinden esinlenmiş olsa da şarkı ve kaside türünde eser vermemiş, yalnızca bu nazım şekillerinin isimlerini şiirlerinin başlığında kullanmıştır. Yazdığı tuyuğlar da hem içerik hem form itibarıyla divan edebiyatı nazım şekli olan tuyuğdan farklılık arz eder. Bu şiirlerinde aruz yerine zaman zaman serbest biçime kayan bir hece usulünü tercih eden Dinamo, yaptığı cinaslarla ahengi yakalamaya çalışmıştır. Şairin gazel ismiyle kaleme aldığı şiirleri ise içerik bakımından kendi felsefesinden beslenmekle beraber kafiye tercihi ve uyak şeması açısından divan edebiyatı nazım şekli olan gazele yaklaşmaktadır.

2.5.3. Vezin, Kafiye, Redif

Şiirin dış yapısını oluşturan vezin, kafiye ve redif, ahenk unsurlarının başında gelir. Şairler; vezin, kafiye ve redifi oluşturmak için sözcük, dize, tümce, nazım birimi ve nazım şekli gibi şiirin muhtevasını meydana getiren unsurlar arasında seçici davranarak bir işçiliğe girişirler (Çetişli, 1998: 228).

Cumhuriyet Dönemi Türk edebiyatında, önceki dönemlerin şiirinin ölçü ve uyakla sağlanan dış ahenk anlayışı değişmeye başlar ve kimi şairler tarafından geleneksel şiirin özelliklerinde değişime gidilir. Bu şairlerin başında gelen Nâzım Hikmet, Rus şair Mayakovski'nin etkisinde kalarak serbest şiirler kaleme alır. Şair, bu şiirleriyle edebiyat dünyasında yankı uyandırırken kendinden sonra gelen şairlere de örnek olur.

Dinamo, Nâzım Hikmet'i tanımadan önceki şiirlerinde devrin şiir özelliklerine uyar; vezin, kafiye ve redife önem verir. Nâzım Hikmet'le ve serbest şiirle tanıştıktan sonra ise geleneksel nazmın özelliklerini -tümüyle bırakmasa da- geri plana atar. Dinamo, 1977 yılında Subutay Hikmet'e verdiği röportajda, *“Uyaklı ve ölçülü şiirler çok yazdım. Bu şiirlerimin belleğimde kalmasında yardımcı olması düşüncesiyle de ilgiliydi. Çünkü sürgün döneminin çoğu askerde geçti. Sürgünde gelir yatağımın altında, buldukları başka yerlerde şiirlerimi alıp götürürlerdi. Belleğimde kalsın, şiirlerim zayi olmasın diye, halk ozanları tarzında ölçülü ve uyaklı da yazdım çok”* (Hikmet, 1977: 8) diyerek ölçülü ve uyaklı şiirler yazmasının sebebini açıklar.

2.5.3.1. Vezin

Dinamo'nun gençlik yıllarındaki ilk şiirlerinde halk edebiyatının biçim ve içerik özelliklerini görmek mümkündür. Genellikle dergilerde yayımlanan bu şiirlerde hece ölçüsü kullanılmış, uyak düzenine dikkat edilmiştir. Sivas'taki *Adım* ve Giresun'daki *İzler* dergisinde yayımlanan “Kırlarda” adlı şiirinde Dinamo, 6+5 duraklı 11'li hece ölçüsünü kullanır ve “abab” şeklindeki çapraz kafiye düzenine yer verir, ikinci ve dördüncü dizelerin sonundaki “er” sesleriyle de tam kafiye meydana getirir.

11 Gezin! şu kokulu yollarda **süzül**

11 Her korku şiirden ilhamdan **eser**

11 Kırlarda sevda çek, kırlarda **üzül**;

11 Tutuşsun içinde en ulvî bir **yer**.

Şairin hece ölçüsüyle yazdığı şiirlerinin sayısı oldukça azdır. Yazdığı üç adet “Koşma”dan biri hece ölçüsünün 11'li kalıbıyla, diğer ikisi ise 8'li kalıbıyla yazılmıştır.

“Halk Edebiyatı Nazım Şekilleri” başlığı altında anlatılan “Koşma” konusunda *Mapusanemden Şiirler* kitabındaki “Koşma” şiiri ayrıntılı olarak incelendiğinden burada *Sürgün Şiirler* kitabındaki iki “Koşma”dan örnekler verilecektir.

8 Geçit vermez beller aştım	a	“ş” yarım kafiye
8 Kelepçeli kelepçeli.	b	“-tım, -tüm” redif
8 Bulanık sellere düştüm	a	
8 Akar gider deli deli.	b	
8 Aşk bilmedim uzun yıllar	c	“I” yarım kafiye
8 Şiirimi okurdu yeller.	c	“-ler, -lar” redif
8 Tanrıca hükmeti kullar	c	
8 Buyrukları tek heceli.	b	
8 Yattım soğuk taşüstünde	d	“ş” yarım kafiye
8 Atlastan bir düşüstünde.	d	“üstünde” redif
8 Gezindim ateşüstünde	d	
8 Nice bin gündüz geceli.	b	(M. Ş., 146)

Dinamo, yukarıdaki “Koşma”da ve *Mapusanemden Şiirler*’deki “Koşma II”de, geleneksel halk şiirinin vezin ve kafiye gibi özellikleriyle ses ve kelime tekrarlarını kullanarak hareketli bir ritim oluşturur. Her iki şiir de hecenin 8’li kalıbıyla yazılmıştır. Şiirlerin kafiye örgüsü “abab, cccb, dddc...” şeklindedir. Şiirlerde yarım ve tam kafiyenin tercih edilmesi, redif kullanılması ve ikilemelere yer verilmesi, tipik halk şiiri özellikleridir.

Dinamo, serbest nazmın sağladığı rahatlıkla ölçü konusunda ısrarcı olmaz ve şiirlerinde hece ölçüsünü çok az kullanır. Fakat birçok şiirinde uyak ve redif kullanması ya da ses, sözcük ve dize tekrarlarına başvurması, onun geleneksel halk şiirinden kopmadığını da gösterir. Şair, ölçü kullanmadığı serbest şiirlerinde durak ihtiyacını dizeleri kırarak sağlar.

“Traktör
Yaralı bir dinozör
gibi
Kazıyor toprağı pençelerile!
Aydınlığın
bir okyanus gibi doldurduğu
mavilik,
eğleniyor kainatın gecelerile!
Toprak

Yatıyor devrilerek kara bir et gibi!
Ve güneş
asılmış maviliğe
İçi, dünya cennetinin tohumlarıyla
altın bir sepet gibi” (D.F., 7)

2.5.3.2. Kafiye ve Redif

Dinamo’nun şiirin yapı taşlarından olan kafiye ve redif hususundaki tercihleri istikrar göstermez. Şair, kimi şiirlerinde yalnızca uyak, kimilerinde hem redif hem uyak tercihinde bulunurken kimi şiirlerinde ise iki unsuru da kullanmayıp ahengi sağlamanın farklı yollarını arar.

Dinamo, dörtlüklerle yazdığı tüm şiirlerinde ve sonelerinde sarmal uyak ya da çapraz uyak düzenini, tam veya zengin uyağı ve redifi kullanır. Ses, hece ve kelime yinelemelerini dizelerin bütününde uygulayan şair, bu yolla şiirlerine ahenk katar.

Aşağıdaki dörtlüklerin ilki “abba” şeklindeki sarmal uyak düzeniyle ikincisi ise “abab” şeklindeki çapraz uyak düzeniyle yazılmıştır. Şiirdeki ahenk, “ne”, “göz göz” ve “her” sözcüklerinin yinelenmesiyle güçlendirilmiştir.

Ne akan gözyaşıma yâr eli değdi	a	“em” tam kafiye
Ne göz göz yarama süren oldu merhem.	b	“eli” tunç kafiye
Her yüz düşman yüzüydü her bakan göz kem	b	“değdi” redif
Her açan çiçeğime bir samyeli değdi.	a	(S.Ş., 29)

“Umutsuz Gezgin” şiirinden alınan aşağıdaki dörtlükte tam kafiyenin, tunç kafiyenin ve redifin kullanımı ile dizelerdeki ses, ek ve kelime yinelemeleri şiire bir hareketlilik katar.

Yurdumun toprakları üstünde gezdim dolaştım	a	“aş” tam kafiye
Değmedi yıllarca ellerime umudumun eli	b	“eli” tunç kafiye
Seyhan’la köpürdüm, Kızılırmak’la Fırat’la taşım	a	“-tım” redif
Kimileri hain dedi bana kimileri veli .	b	(S.Ş., 128)

Dinamo, yazdığı iki yüz altı adet sonede de kafiye ve redifi yoğun bir şekilde kullanır.

17 Hâlâ geceler boyunca karadüşler izliyor beni	a “en” tam kafiye
16 Karadüşler ki gerçeğinden daha korkunç, daha pis .	b “is” tam kafiye
16 Ah, o korkusuz çağ, o zeytin dalları serüveni	a “-i” redif
16 Ay gökte bir gümüş menekşe, güneş bir altın nergis	b
17 Gözünü yumarsın her gece yaklaşır kapkara düşler,	c “ş” yarım kafiye
16 Yediğin bir lokma ekmek kursağında taş kesilir.	d “-ler” redif
14 Biri pirzolalık keser senden, biri şişler	c “aş” tam kafiye
16 Gören göz çıkarılır, düşünen baş kesilir.	d “kesilir” redif
14 Bir enkizisyon hücresidir her gece uykum ,	e “u” yarım kafiye
14 Bir gece hazırlar bana başka işkenceler	f “ce” tam kafiye
14 Bin yıllık mezarlardan kalkıp gelen geceler .	f “-ler” redif
15 Silahşörler girer kolayca duvardan içeri	g “eri” zengin kafiye
15 Araştırır kırk yıl önce yazdığım şiirleri	g “-m” redif
16 Döner bir mezbahaya sabahlara dek gecekondum .	e (G.Ş., 13)

Dinamo, şiirlerinde ölçüye riayet etmediği gibi kafiye düzeninde ve redif uygulamasında da sistematik bir yol izlemez. Fakat art arda gelen dizelerde ahenk unsurları olarak kafiye, redife ve seslerdeki uyuma dikkat eder.

“Ey kimsesiz söğütler altında uyuyan

su!

Fırtınalı bir ormanın uğultusu,

gibi dalgaların

Kamçıl原因 yüreklerimizin **sedlerini**

Kıyılarında uyuyan sahipsiz iskeletler

Açlıktan yiyip bitirdi **etlerini!**” (D.F., 12)

“Kızılıрмаğın Karşısında” şiirinden alınan yukarıdaki dizelerde ses uyumu ile kafiye iç içe geçmiş durumdadır. Birinci ve ikinci dizedeki “su” ile “uğultusu” kelimeleri arasındaki ses uyumu şiire âdeta bir ezgi katar. Bunun yanında “sedlerini”, iskeletlerini” ve “etlerini” kelimelerindeki “et” sesleri tam kafiye teşkil ederken, bu

sözcüklerin içerdiği “-ler” ekleri de aynı fonksiyona sahip olmaları bakımından redif olarak değerlendirilebilir.

Şair, blok tarzı şiirlerinde de kafiye ve rediften vazgeçmeyerek dize sonlarındaki ses uyumunu bu unsurlarla sağlamaya devam eder. Blok hâlinde yazılan ve 100 dizeden oluşan “Devrimciler Mezarlığı” adlı uzun şiirden alınan aşağıdaki bölümde şair, peş peşe gelen dizelerde kafiye, redifi ve ses tekrarını kullanarak şiiri akıcı bir hâle getirir. Şiirin tamamındaki ses uyumlarına örnek olabilecek söz konusu bölümde “-lıkta” eki redif, “eri” ve “oğu” sesleri zengin kafiye, “ar” sesi ise tam kafiye oluşturur. Örnek alınan bu bölümde yedi ve şiirin tamamında altmış üç kez tekrar edilen “ler” ve “lar” çoğul ekleri bu uzun şiirin ahenginin oluşmasında önemli bir paya sahiptir.

“Benim bağrım devrimciler mezarlığıdır eskiden

beri

Gözyaşıyla sulanmış süsenleri, zambakları gülleri.

Kimler, ne adsız yiğitler yatmaz ki bu mezarlıkta,

Her biri bir ateşten anlam taşırdı varlıkta.

Gencecik, çiçeği burnunda gitti onların çoğu

Hepsinin kanlarıyla sulandı batıyla doğu. (G.Ş., 118)

Dinamo’nun kafiye ve redifi ahenk unsuru olarak kullandığı soneleri “Düzenli Nazım Şekilleri” başlığı altında, tuyuğları ise “Divan Şiirinden Geliştirilen Nazım Şekilleri” başlığı altında örneklerle açıklanmıştır. Dolayısıyla bu bölümde sonelerden ve tuyuğlardan yalnızca birer şiir alınacak, şiirlerin uyak şemaları ile kafiye ve redifleri tespit edilecektir.

“YETMİŞ SEKİZİNCİ SONNET

Yere kanları damlarken tan vakti kır lalelerinin	a	“er” tam kafiye
Takıldı özgürlüğün bileklerine kelepçeler.	b	“-inin” redif
Yine, eski güzelliği bahçesinde tanyerinin,	a	“çe-ce” tam kafiye
Yalnız, çok daha karanlık, çok daha zalimdi geceler.	b	“-ler” redif

İndi durup dururken egemenin iğrenç balyozu	c	“zu” tam kafiye
Kara ya da ak demeden düşünenlerin başlarına.	d	“aş” tam kafiye
Karıştı bir kez daha birbirine kurt ile kuzu	c	“-larına” redif
Yeni bir güç geldi zalimlerin en yavaşlarına.	d	
Kesen, bayıltan, delen, öldüren her şey,	e	“ey” tam kafiye
Yöneldi düşüncenin barındığı sığınaklara.	f	“ak” tam kafiye
Özgürlüğün bütün kitapları atıldı ocaklara.	f	“-lara” redif
Ne günlerdi o günler hay anam, hey!	e	“ar” tam kafiye
Sanki doğurmamıştı onları analar,	g	
Aldı götürdü hepsini o kahpe rüzgar.”	g	(G.Ş., 82)
Ben, bu aşk deryasında faniyim,	a	“ani-eni” zengin kafiye
Acı çok eski ben yeniyim.	a	“-yim” redif
Bir gün acının vursam başını	b	
Tutarlar beni sanki caniyim”	a	(Tuyuğlar, 39)

Yukarıdaki şiirlerde görüldüğü gibi Dinamo, halk şiirinden ve divan şiirinden yararlanarak çağının serbest şiir özelliklerini geleneksel şiirin ahenk unsurlarıyla birleştirir. Böylece şair, okuyucusunda bırakmak istediği etkiyi kafiye, redif ve ses benzerliklerinin bütünselliğiyle sağlamış olur.

2.6. DİL

2.6.1. Kelime Kadrosu

Hasan İzzettin Dinamo’nun eserlerinde kullandığı kelimeler, onun dile hâkimiyetini ve sanatının kaynağını gösterir. Şiirlerinin “yapı taşları” (Aksan, 2015: 34) olan kelimeleri konuşma dilinden alan Dinamo, bu yolla, gündelik hayattan kopmadığını gösterir.

Dinamo’nun şiirlerinde tercih ettiği kelimeler, şairin sanatçı yönünün göstergesi olarak ayrı bir öneme sahiptir. Sanatçı; seçtiği kelimelerle kendi dünya

görüşünü, sanat yeteneğini, fikrini ve karakterini okuyucuya önemli ölçüde yansıtır. O, Türkçe'nin söz dağarcığından itinayla seçtiği kelimelerle şiirini inşa ederken üslubunun oluşmasını da sağlar. Resim alanında öğrenim gören Dinamo'nun bu sanattaki bilgisi, tasvir ve betimlemelerinde kullandığı kelimelerde kendini göstererek onun üslubuna renk ve canlılık verir.

Necip Fazıl Kısakürek'in bir yazısında, şairlerin şiirlerini yazarken kelimeleri nasıl bir süzgeçten geçirmesi gerektiğini söylemesi, şiir yazmanın ne kadar meşakkatli bir iş olduğunu gösterir. *“Şiirde her kelime, kendi zâtı ve öbür kelimelerle nispeti yönünden şairin gözündeki, içine renk renk, çizgi çizgi ve yankı yankı cihanlar sığdırılmış birer esrarlı billûr zerresidir. Şair bu kelimeleri göz bebeğine ve kulak zarına dayanarak seçer, dizer, kaynaştırır ve bir simyacı hüneriyle terkipini tamamlarken, iç şekli, kendi içindeki mana heykeline eş olarak, kalıba döker”* (Kısakürek, 1969: 254).

Dinamo da konuşma dilinin kaynağından aldığı kelime, deyim, atasözleri ve diğer unsurlardan genişçe faydalanarak dilini kurup kendine has üslubunu oluşturur.

2.6.2. Deyimler¹⁴

Dinamo, halk kültürü unsurlarından olan ve günlük hayatta sık kullanılan deyimleri, anlatımını güçlendirmek ve üslubunu zenginleştirmek için şiir diline taşır. Kimi zaman olduğu gibi, kimi zaman da bazı değişikliklerle kullanılan pek çok deyim şairin şiir dünyasında yer alır.

kılını (bile) kıpırdatmamak: Artık kılım kıpırdamıyor dünya oynasa yerimden

çalım satmak: Anladım, anlamı yok çalım satmanın, övünmenin,

baş eğmek: Ne Ferhat'ın külüngüne baş eğer bu duvar ne de bir silaha (K.S., 58)

köküne kibrit suyu dökmek: Neslimin köküne kibrit suyu ekti. (D.F., 27)

sebil etmek: Kimisinin sebil etti kanlarını, (N.M., 34)

ağızyla kuş tutsa... : Çıktık da ağızımızla kuş tutmak okulundan (Ö.T., 65)

arpacı kumrusu gibi düşünmek: Böyle arpacı kumrusu gibi pis pis

¹⁴ Deyim ve atasözü açıklamalarında Ömer Asım Aksoy'un 1 *Atasözleri Sözlüğü* ve 2 *Deyimler Sözlüğü* kitapları kaynak olarak kullanılmıştır. Bu açıklamalarda sadece sayfa numaraları yazılacaktır.

düşünmekteysen sen de eğer (Ö.T., 66)

göz koymak: göz korsun bir başka kıraç toprağa (Ö.T., 63)

kulak asmamak: Kulak asma, doğa da üvey anadan farksız (K.S., 17)

pabuç pahalı: Bakmış ki pabuç pahalı (K.S., 13)

çalım satmak: Anladım, anlamı yok çalım satmanın, övünmenin, (K.S., 58)

burnunda tütme: Amarillis, yine tütme tesin burnumda mis gibi. (Ç.Ş., 72)

gemi azıya almak: Gemi azıya almış tutkular şiirimizle eğlenmekte (Ç.Ş., 94)

can çekişmek: Can çekişip kurumakta ufak fışkınlar bile. (Ç.Ş., 103)

armut piş, ağzıma düş: Armut piş ağzıma düş, oh ne güzel düşünce. (Ç.Ş., 122)

hüsn-ü kuruntu: Bunlar başka bir şey değil hüsnükuruntudan (Ç.Ş., 123)

çileden çıkmak: En barışçıl kişiyi bile çileden çıkarıyor (Ç.Ş., 56)

gözünde tütme: Bu yüzden gözümde tütüp durmakta Amarillis (Ç.Ş., 56)

kafası dumanlı: Gittin de kafamı duman ettin (N.M., 12)

kök salmak: Kök salamadık bir türlü bizim toprağımızdır deyip

göğsümüzü gere gere (N.M., 65)

kulak vermek: Orda kulak verirdin (N.M., 74)

takke düştü, kel göründü: Düştü takke büsbütün göründü kel (N.M., 75)

taş taş üstünde bırakmamak: On yılda komamıştı düşünce mülkünde

taş üstüne taş (K.Ş., 98)

çanak yalayıcı: Grev kırıcılar yalaya dursun

efendilerinin yal çanaklarını (K.Ş., 44)

arpacı kumrusu gibi düşünmek: Kim derdi arpacı kumrusu gibi düşüneceğim
arkandan pis pis? (Ç.Ş., 42)

2.6.3. Atasözleri

Milletlerin geleneklerinin, düşüncelerinin ve yaşantılarının ürünleri olan atasözleri kendi milletin söz ve anlam sanatının birer göstergesidir. Günlük hayatta duyguları ve düşünceleri ifade etmekte kullanılan atasözleri Dinamo'nun şiirlerine de bir kaynak olur.

“Siz, zulmün en modern kılıcısınız,

Yalnız, sanmayın ki kalıcısınız:

Ne tirano dinazorlar gitti şimdiye dek
Ne Musslin'ler, ne Hitler'ler.
Kulağınızda küpe olsun şu son sözüm:
Rüzgâr ekenler, fırtına biçer!" (K.Ş., 90)

Yukarıdaki dizelerde geçen “başına gelen işten, unutamayacağı bir ders almak” (942) anlamındaki “kulağa küpe olmak” deyimini ve “herkesin zarar görmesine yol açacak işler yapan kimse, çok sert tepkilerle karşılaşır ve sonunda en büyük zarara kendisi uğrar” (416), anlamındaki “rüzgâr ekenler, fırtına biçer” atasözüyle şair, hayata dair ifadeleri şiirine katarak ona canlılık verir.

Dinamo, “çıkmayan canda umut var” atasözünü çaresiz bir insana umut vermek için; “sürüden ayrılan koyunu kurt kapar” atasözünü de arkadaşlarından ayrılıp tek başına iş yapmaya kalkışanın büyük zararlara uğrayabileceğini söylemek için kullanır.

“Ölüler sebze yetiştirmez
Serviler yemiş vermez
Benim istediğim yemişi.
Ama, ne zarar
Çıkmayan canda umut var demişler:
Yaşayanın ayağı altında
Başı üzerinde yetişir
en tatlı yemişler.” (K.S., 17)

“Kuytuda pusudadır her zaman kurtlar,
Sürüden ayrılan koyunu kurt kapar.
Toklularım, nasıl düştünüz kösemen koçtan uzak?
Tolu kaniyle kızarıırken kırlar
Elde mi zarı zarı ağlamak?” (K.Ş., 93)

Halkın yalın dilini ve kültürünü kullanan Dinamo, şiir dünyasını genişletmek için deyimlerin yanı sıra atasözleri de kullandığı şiirleriyle yaşadığı toplumun halk kültürü unsurlarının aynası olur.

2.6.4. Sapmalar

Dinamo, şiir dilini günlük dilden ayıran sapmalardan geniş ölçüde yararlanır. Sözcüklerin ses ve şekil niteliklerinde, dilin sözdizimi açısından özelliklerinde bilinçli olarak farklılıklara başvurma, dilde bulunmayan yeni sözcük ve anlatım biçimlerini kullanma sapma olarak tanımlanır (Aksan, 1995: 166). Şiirlerdeki sapmalar, genellikle ferdî yaratıcılığın gücüne bağlanır (Aktaş, 1986: 143).

Dinamo, kendine özgü kodlarla şiir dilini zenginleştirmek ve yeri geldiğinde yaptığı dilsel yanlışlara estetik bir değer katmak amacıyla sapmalara baş vurur. Şairin şiirlerindeki sapmalar, çalışmada “Yazım Sapmaları”, “Ses Sapmaları”, “Kelime Sapmaları” ve “Dilbilgisi Sapmaları” başlıkları altında incelenmiştir.

2.6.4.1. Yazım Sapmaları

Yazım sapmaları, şiirin yazım kurallarında olan değişikliklerdir. Başlıca yazım sapmaları; özel isimleri küçük harfle başlatmak, özel isim olmayan sözcükleri büyük harfle başlatmak, bazı sözcükleri tamamen büyük harfle yazmak, sözcükleri bölerek hecelerinden ayrı mısralar oluşturmak, mısralar arasında uzun boşluklar bırakmak şeklinde sıralanır. Ünsal Özünü’ye göre, dizeler içindeki sözcüklerin arasındaki olağan dışı boşluklar ve bazen dizeler arasındaki olağan olmayan düzenler de yazı sapmalarını gösterir (1997: 132).

Dinamo’nun ilk şiir kitaplarından itibaren karşılaşılan yazım sapmaları aşağıdaki başlıklar altında incelenecektir.

2.6.4.1.1. Özel İsimleri Küçük Harfle Başlatmak

Özel isimlerin büyük harfle başlaması kuralı, Dinamo tarafından bazı şiirlerinde göz ardı edilir. Bu yazım şeklini şair, şiirin konusu doğrultusunda uygular. Genelde kelimeler özel anlamlarından çıkartılarak kavramsallaştırılır. Başkaları için değerli, önemli ve özel olan şair için sıradan kabul görüyor olabilir.

“Yeni kuşak şairleri de anlasın diye

Attım dilimden bütün **arapça, farsça** sözcükleri” (Ö.T., 176)

Yukarıdaki dizelerde şairin, şiir dilini sadeleştirerek Arapça ve Farsça sözcükleri kullanmayı bıraktığını söylerken, bu dillere olan mesafesini göstermek için baş harflerini küçük yazdığı kanaatindeyiz.

Bir başka örnekte de Marmara Denizi, dünyadaki tek olması konumundan çıkartılarak taş, kaya, demir gibi sıradanlaştırılır.

“Kendi pislikleriyle uğraşan şair

Avuçlarında sanmaktadır kader kızlarını

Taştan, kayadan, demir ve hidrojen den evren

rüzgârını

Bulur **marmaranın** melteminden farksız.” (Ö.T., 105)

“Daha Nice” adlı şiirin Yahya peygamber-Salome hikâyesine gönderme yapılan dizelerinde Prenses Salome, yaptığı dans karşılığında Kral Herodes’ten Hz. Yahya’nın başının kesilmesini ister. Yaptığı bu hareketle Salome, şairin gözünde insan özelliğini yitirerek basit bir varlık durumuna düşer. Salome hakkında böyle düşünmesine rağmen isme getirilen ekin kesme işaretiyle ayrılması zannımızca şairin Salome’ye değil insana verdiği önemi gösterir.

“Herodes’in buyruğıyla kesilmiyor kafamız

Yahya gibi

Altın tepsi üzerinde sunulmak üzere

yeni bir **salome’ye**.” (M.Ş., 20)

Kişi adlarının büyük yazılmasıyla ilgili bir başka örnekte şair, Leyla ile Mecnun hikâyesine değinirken kadın kahraman Leyla’nın ismini küçük yazarak onu bir harmani¹⁵, bir altın gibi nesne kategorisine sokar.

“Eldoradodan geliyorum, dedim

Kral Midas’ı kurtardım altın belasından,

¹⁵ Harmani: Bütün vücudu saran, kolsuz ve bazen kukuletalı bir tür üst giysisi. <https://sozluk.gov.tr/E.t.31.05.2024>.

Mecnun'u kurtardım **leyla'sından**,

Sokrates'le Diyojen'i harmanisinden eski püskü ve tek." (Ö.T., 152)

2.6.4.1.2. Özel İsim Olmayan Sözcükleri Büyük Harfle Başlatmak

Şair, küçük harfle yazılması gereken bazı kelimelerin ilk harflerini büyük yazarak kendi bakış açısında ve kendi yaşamında bu kavramların önemli bir yere sahip olduğunu gösterir. Örneğin "Halay Çeken Akbabalar" şiirinden alınan dizelerde küçük harfle başlaması gereken "yer yuvarlağı" ve "yeryüzü" kelimelerinin büyük harfle yazılmasıyla şair, onlara özel bir değer verir. Birisi yeşil doğanın ve mavi gökyüzünün altındadır, diğeri ise kötü gün ve kötü zamanların nedeni olan insanın üzerinde yaşadığı yerdir.

"Bir kez daha

Yeşilin en güzeli, mavinin en parlağı

Gibi dönüp durmaktaydı altında

Yeryuvarlağı.

Yaşadıkça üstünde insan

Hiç eksik olur mu **Yeryüzünde**

kötü gün kötü zaman?" (Ö.T., 141)

Aşağıdaki dizelerde doğanın ısınmasını sağlayan cemre¹⁶yi büyük harfle başlatan şair, onu basitlikten çıkararak ona bir ayrıcalık verir. Cemrenin toprağa, havaya ve suya düşmesi doğanın canlanması anlamına geldiğinden onun ismi özeldir ve büyük yazılması gerektir.

"Şiirlerim!

Hayat güzel şeyler söylemek değil sade,

Yemiş ağacı bulamazsa

Bahçelerde bahar

Ve güneş ısıtacak eller

Sonsuz ovalarda **Cemre** boşuna titrer." (Ö.T., 36)

¹⁶ Cemre: Şubat sonu ve mart başında birer hafta ara ile havaya, suya ve toprağa düşerek sıcaklığın yükselmesine sebep olduğu kabul edilen ısıtıcı kuvvet. (Ayverdi, 2011: 189).

“Yirmibirinci Yüzyılın İnsanlarına Şiirler”den alınan dizelerde görüldüğü üzere şair, türkü kelimesini iki kez kullanmıştır. İlk kullanımında kelime, “hece ölçüsüyle yazılmış ve halk ezgileriyle bestelenmiş manzume” anlamını çağrıştıracak şekilde küçük harfle, ikinci kullanımda ise özel bir armağan olarak somutlaşan kelime büyük harfle “Türkülerimden” şeklinde yazılmıştır.

“Dedelerinin henüz gerdek odasında
Yeni-yeni düşünö gördüğü kardeşlerim
Benim mutlu görünüşlü dünyadaşlarım,
Ünlüyorum size
En güzel türkülerimin tepesinden.
Ünlüyorum size
Beyazıt kulesinden
Armağan ediyorum size
En içli **Türkülerimden** birini daha!” (Ö.T., 53)

2.6.4.1.3. Bazı Sözcükleri Tamamen Büyük Harfle Yazmak

Dinamo, bu tür kelime sapmalarına şiirlerinde fazla yer vermez. Şairin incelemeye aldığımız şiirlerinde sadece şu örneğe rastladık:

“Göğsümüzün altında çarptıkça yüreğimiz
Savunacağız biz
Güneşi, havayı, suyu ve insanı,
Savunacağız biz
Kalbin öğrettiğı
En güzel şeyi:
VATANI.” (Ö.T., 10-11)

Şair, dizelerinde “VATANI” kelimesini büyük harflerle yazarak metin içindeki anlamı belirginleştirirken kalbinin öğrettiğı en güzel ve en özel şeyin vatani olduğunu vurgulamış olur.

2.6.4.1.4. Sözcükleri Bölerek Hecelerinden Ayrı Mısralar Oluşturmak

Dinamo'nun ilk şiirlerinde gördüğümüz bu sapmalar, serbest şiirin de bir özelliği olarak şiirlerde kullanılır. Sözcüklerin hecelere ayrılarak dizeler oluşturması şiire estetik bir değer verirken, yeni bir açılım getirir. Aşağıdaki dizeler bu sapmaların örnekleridir.

“Yeşil rüyalar gibi içli salkımlar

damlar

ken

İhtiyar kütüklerden” (A.K., 61)

“Serçelerin türkü söylediği kumral söğütler altında

rüyan-

dan uyan.” (D.F., 14)

2.6.4.1.5. Mısralar Arasında Boşluk Bırakmak

Dinamo bazı şiirinde dizeler arasında olağan olmayan boşlukları bırakmasıyla buraları okuyucusunun kendi dünyasına göre doldurmasını bekliyor gibidir. Aşağıda görüldüğü üzere ilk dizelerde, şair şiirin kahramanına seslenerek onun bağırmasını ister ve bu bağırıtıyı da destelemek için boşluk bırakarak bekler.

“Kır kafanı beyaz takyeli dalga

granit taşlarda kır!

Bağır şehirlere doğru

kederinden bağır!

.....

.....

Bağın kenarından geçen kahramanlara,

Yürek serinleten şeffaf salkımlarından

Doldur eteklerini avuç avuç ver!

Serinlesin yollarda alev içen yiğitler!” (D.F., 23)

Bir başka şiirden alınan dizelerdeki boşluklarla söylenecek söz bitmiş ve sırada doğanın sessizliğini dinleme duyusu hâkimdir.

“Fecir

Bir çilek bahçesidir açılmış gök yüzünde,
Uyuklıyor bu bahar altında şehir!
Duyuluyor havada ışığın adımları,
Çilek, kekik, vahşi gül kokusu doldurmuş
Dağdan gelen rüzgârı!
Şimdi vahşi güllerin
İssızlığın tadile dolu gölgesinde.

.....
dinliyor, türküsü vahşi gül kokan kuşları dinliyor!”

(D.F., 62)

Son olarak vereceğimiz örnekte de şair öznenin yürümeye devam etmesini bıraktığı dize boşluklarıyla gösterir.

“Arkadaş

Hürsen eğer,
Yani kollarını
İstedığın gibi sallayıp
Dağ taş demeyip
Kekik, kocayemiş, yabani nane toplıyarak
Köy kızlarının çığlın kokularile dolu
Güneşli patikalarda yürürsen eğer,

.....

.....

.....

.....” (D.F., 68)

Dinamo, özel isimleri küçük harfle başlatmak (arapça), özel isim olmayan sözcükleri büyük harfle başlatmak (Yeryuvarlağı), bazı sözcükleri tamamen büyük harfle yazmak (VATANI), sözcükleri bölerek hecelerinden ayrı mısralar oluşturmak

(damlar/ken) ve mısralar arasında boşluk bırakmak türünden yazım sapmaları yaparak dilde yeni bir güç, yeni bir imaj ve ritmik bir yapı sağlamıştır.

2.6.4.2. Ses Sapmaları

Dilde kullanılan kelimelerin seslerindeki değişimlerden meydana gelen ses sapmaları; ünlü-ünsüz düşmesi, ünlü eklemesi ve yöresel ağız söyleyişleri gibi özelliklerin şiirde kullanılmasıyla oluşturulur.

Dinamo'nun şiir dilinde kullanmış olduğu bu sapmaları, onun tüm şiir kitaplarında görmek mümkündür. Şairin içinde yaşadığı çevrenin dilini yansıtan ses sapmaları; ünlü daralması, ünlü düşmesi, ünsüz yumuşaması ve yöresel ağız özellikleri gibi değişik yollarla oluşmuş ve şiirlerde yerini bulmuştur.

2.6.4.2.1. Ünlü Daralması

Bilindiği üzere, düz geniş ünlülerle “a, e” biten sözcüğün arkasına “-yor, -y” eki geldiğinde düz geniş ünlüler daralarak *a* ünlüsü *ı, u*; *e* ünlüsü *i, ü* olur.

Şair ilk kitaplarında Türkçedeki bu ses özelliğini fazla tercih etmezken daha sonraki kitaplarında ünlü daralması kullanımına dikkat eder. Aşağıda bu kullanıma dair örnekler görülebilir:

“Kara bulut kanatlı fırtına

Ağır ağır yürüyordu,

Esatiyri bir ordu

gibi

Alçalan ufukları nağralarla **kucaklıyarak...**” (A.K., 22)

“Traktörlerin sırtında yağız delikanlılar,

Türkünü **söyliyerek**

Tozu dumana katsın!” (D.F., 12)

Yukarıdaki dizelerde “kucaklayarak”ın yerine “kucaklıyarak” ve “söyleyerek” yazılması gereken sözcüğün yerine de “söyliyerek” yazmayı tercih eden şair, ses sapmasına neden olur.

“Kıl abalı köylülerin yorgun katırları
Sidiğini **yalıyor!**
Taş ve toprak yutamayan heybetli ağaçlar,
Rüzgârlarla ağlaşıarak yürek **parçalıyor!**” (D.F., 27)

Ünlü daralmasına göre doğru şekli “yalıyor ve parçalanıyor” olması gereken “yalıyor ve parçalıyor” sözcükleri ses sapmasına örnektir.

Dinamo’nun özellikle *Deniz Feneri* kitabında birçok ses sapmasına rastlanır:

“Sonsuzluğun kardeşi aydınlık step,
Uzıyor mavi gök altında yeşil bir deniz gibi!” (D.F., 17)

“Ey gecenin içinde güneşli seslerle
Uçan alevlere benzeyen turnalar,
İçimizin rüyaları gelir arkanızdan
Benzeyorsa eğer
Bizim içimize
Zafer tüküleriyle göçtüğünüz diyar” (D.F., 38)

“ve ruhumda bal yüklü bir kovan gibi
Uğuldayordu şiir!” (D.F., 61)

Kimi zaman a, e ünlüleri ile biten birden çok heceli fiiller, ünlüyle başlayan ek aldıklarında bu fiillerde a, e ünlülerinde bir daralma (ı ve i’ye dönme) görülür. Ancak söyleyişteki bu durum yazıya geçirilmez.¹⁷

Dinamo, konuşma dilinde daralmaya uygun olan bu tarz kelimeleri söyleyişine göre yazarak ses sapmasını örneklendirir. Aşağıdaki dizelerde “y”

¹⁷ <http://tdk.gov.tr/icerik/yazim-kurallari/unlu-daralmasi/> 10.05.2020 tarihinde erişildi.

kaynaştırma ünsüzü kelime içerisinde ünlü daralması meydana getirmemesine rağmen “inleyen” şeklinde yazılması gereken sözcük “inliyen” yazılarak bu kural bozulmuştur.

“Beyaz kanatlı,
Beyaz kefenli
Bir tabut gibi yüklenmişti **inliyen**
Denizin sırtına” (A.K., 22)
“Geceleri hançerleyen bu güzel kuşlar
Sakın kâinattan kâm **alamıyan**
gönüller olmasın?” (D.F., 26)

Yukarıdaki örnekte daralmaya uğramaması gereken “-ma, -me” olumsuzluk eki “alamıyan” sözcüğünde “mı”ya dönüşerek daralmıştır.

2.6.4.2.2. Ünlü Düşmesi

Bazen ölçüyü eşitlemek için bazen de söyleyişte kolaylık sağlamak için kimi sözcüklerin bir ünlüsü düşürülür.

“İyi ölümler, aldırmanın gözyaşlarına **n’olur**,
Siz olsun beni utandırmayın.” (K.S., 25)

Şair, yukarıdaki dizelerinde “ne olur” bileşik sözcüğünü hece uyumuyla yazmaktan ziyade konuşma dilindeki n’olur şekliyle yazıya dökmüştür. Bir başka ses özelliğinde “dışarı, içeri, ileri, bura, ora, şura, aşağı, yukarı” gibi sözler ek aldıklarında sonlarında bulunan ünlüler düşmez. Dinamo bazı şiirlerinde bu ses özelliğine uymayan kullanımlarıyla sapmalara neden olur:

“Felsefenin istediği en dingin huzur
Şiirin istediği düş gibi sessizlik
hepsi mi hepsi **burda**.” (K.S., 27)

“Güneş damlaları yanan böğürtlenliklerde
Kara tavukların

Haykırdığı o vahşi zevk

Nerde?

Nerde, dallarında

Sarı asmaların

Neşeli kız sesleri gibi

haykırışlarını

İşitmek

Nerde?

Nerde, ırmaklarla omuz omuza türküler söyliyerek,

Koku yüklü yemiş bahçeleri

Boyunca gitmek

Nerde?” (D.F., 67)

2.6.4.2.3. Ünsüz Yumuşaması

Türkçede sert ünsüzlerle “p, ç, t, k” biten sözcüklere ünlü ile başlayan bir ek getirildiğinde bu sözcüğün sonundaki ünsüz yumuşayarak “b, c, d, g” ye dönüşür. Dinamo bazı kelimelerde kural dışı bir kullanım göstererek kelimelerin halk söyleyişindeki formunu yazıya geçirir. Aşağıdaki örneklerde şairin bu kullanımından kaynaklanan ses saptmaları görülür: “Gök” kelimesinin sonundaki sert ünsüz “k” ek alırken “ğ”ye yumuşamalıdır lakin şair bunu yapmaz.

“**Gökü** kaplayan gözlerin

gökün küçüklüğünü

alayla süzüyordu” (D.F., 10)

Haykırış, çılgılık anlamına gelen “feryat” kelimesi, çoğul eki aldığı anda yumuşamaması gerekirken şair, “feryadlarının” şeklinde yazarak yukarıdaki kurala uymayarak kelimenin söyleyişindeki kolaylığa yönelir.

“Şimdi arı kuşları

Yere **feryadlarının**

İri boncuklarını

Yuvarlıyorlar.” (D.F., 28)

Şairin bir başka şiirindeki dizelerde “sütsüz” olması gereken kelime “südsüz”, “setlerini” kelimesi de “sedlerini” şeklinde yazılarak ses sapmasına uğramıştır.

“**Südsüz** analar çocuklarına suyundan emziriyor,
Gecelerin rüyasına nur topu aylar giriyor!” (D.F., 13-14)

“Ey kimsesiz söğütler altında uyuyan
su!

Fırtınalı bir ormanın oğultusu,
gibi dalgaların

Kamçılâsın yüreklerimizin **sedlerini!**” (D.F., 12)

2.6.4.2.4. Yöresel Ağız Özellikleri

Dinamo, toplumcu gerçekçi şair olmasının bir göstergesi olarak yöresel ağızların şiir diline yansıtılmasıyla ortaya çıkan ses sapmalarına kitaplarında yoğun bir şekilde yer vermiştir. Hayatı hapishanelerde, gecekondularda geçen şairin, şiirlerinde yaşadığı çevrenin ağız özelliklerini kullanarak oluşturduğu bu sapmalar, onun toplumsalcı yapısıyla bağdaştırılabilir.

Bu sapmalara verilecek örneklerin başında “hapishane” kelimesinin halk dilinde söyleşi olan “mapusane”yi şiir kitabının isminde ve şiirlerinde kullanmasıdır. Dinamo, hapishanede yazdığı şiirlerini *Mapusanemden Şiirler* kitabında yayımlarken kitabının ismini birlikte yaşadığı mahkûmların söyleyişinden alarak içinde bulunmuş olduğu ortamın havasını okuyucuya aktarır. Şairin en çok kullandığı kelimelerin başında gelen “mapusane”nin dizelere yansması da şöyledir:

“Yakalım **mapusanelere** götüren yolları
İnsansız kalsın bütün **mapusaneler**
Çıksın güneşe insanoğulları.
Mapusaneler mahpussuz kalsın
Yandan akan **mapusane** çeşmeleri
Bütün susuz kalsın.” (M.Ş., 14-15)

Yukarıdaki dizelerde hapisanede yatanlar için “mahkûm” değil de halk dilindeki ismi olan “mahpus” kelimesini tercih etmesi, şairin halk söyleyişinden vazgeçemediğini göstermektedir.

Kimi zaman şair, dizelerinde birkaç kelimeyle ses sapmasına neden olmaktadır. Aşağıdaki örnekte görüldüğü gibi sanatçı “mapusane”yle birlikte *Türkiye Türkçesi Ağızlar Sözlüğü*’nde “derece” anlamına gelen “kerte”yi birlikte kullanır:

“Zavallı Hasan
Ne **kerte** güzel yazarsan yaz
mapusane üstüne
Mapusane dediğin
Eşek cennetinden başka ne?” (M.Ş., 17)

Yöresel ağızlardaki kelimelere vereceğimiz örneklerin çokluğundan dolayı sapmaların dizeler içerisindeki kullanımlarını ve karşılıklarına da kelimenin doğru yazılımlarını belirteceğiz:

“**Apartımanların** üstünden geçen bulutlar” (apartman) (Ö.T., 20)

“Yollarında çıplak ayaklarile güneşi **çinyeyen**” (çığneyen) (D.F., 21)

Günlük hayatta duyguların ve düşüncelerin ifadesinde kullanılan ünlem kelimeleri de Dinamo’nun şiirlerinde sapmalar meydana getirir. Aşağıda *Karacaahmet Senfonisi*’nden alınan *Epilog*’da şair, şiirinin sonuna gelmiştir ve içinde bulunduğu sıkıntılı durumdan kurtulduğunu da konuşulan dille “dünya varmış be birader” diyerek yazıya geçirir:

“Ölüleri bırakıp Karacaahmet’de
Çıktım yeryüzüne
Basarak yüzlerce umudumun ölüsüne.
Dünya varmış be birader!” (K.S., 95)

Halk arasında bir sözün doğruluğuna inandırmak için söylenilen ve “en iyisini Allah bilir” anlamındaki “Alimallah” kelimesinin şiirdeki kullanımı şu şekildedir:

“Ama özgürlük bu şeylerin en güzeli
Alimallah başımı döndürür!” (Ö.T., 43)

Azarlama bildiren “behey”; ayıplama, kınama ve üzüntü ifade eden “yuf” ünlemlerinin dizelerdeki yerlerini şöyle gösterebiliriz:

“Bildiğim şu ki
Çektiğim alnımın yazısı değil.
Şair bu **behey** karakoncolos
Yediğin **hıdrellez** kuzusu değil.” (Ö.T., 16)

Yukarıdaki dizelerdeki “hıdrellez” sözcüğü de “hıdırellez” sözcüğünün yöresel ağızdaki kullanım şeklidir.

“Sana ünleyen bu şiirlerimi okuduğun gün
Oturmuş alçacık damı altında bir gece kondunun
İşsiz- eşsiz- aşsız
Radyosuz, arkadaşsız
Böyle arpacı kumrusu gibi pis pis
düşünmekteysen sen de eğer
Yuf ervahına derim, **yuf** insanlığın.” (Ö.T., 66)

Günlük yaşantı içerisinde kullanılan argo kelimeler de Dinamo’nun şiirlerinde sapmalar şeklinde yazıya dökülür. Aşağıda şiir kitaplarındaki sayfa numaralarıyla verdiğimiz bu kelimeler, şairin halk dilinden uzaklaşmadığının birer göstergesi olarak yer alır.

“Şair doğdum şair öleceğim,
Bütün ejderhalar, boşuna çabanız
Açlık ejderhası, işsizlik ejderhası
puştluk ejderhası,
Tok şairin zekâsı vardı
Aç şairin dehası.” (Ö. T., 129)

“O gün bu gündür insanımız
Dinler durur **maval**” (Ö.T., 120)
“Ya, sen bu vakitte kırlarda Homiros

Esirisin hangi **kahbe** iradenin?” (D.F., 45)

“Şırfıntı

Dikkat et, kalbindeki çarpıntı

Ölümsüzlükten başka nedir?

Sen ey aşk denen **şırfıntı**

Bil ki ölüm bir meyhanedir.” (K.S., 8)

“Hangi avunuş var şöyle insandan ötede?

Baktım dağlar taşlar arasında dost aramaktan.

Yemişsiz dalları yemiş ver diye **ırgalamaktan**.” (Ö.T., 67)

Yöresel ağız özelliklerinden kaynaklanan sapmalara “**papara**” (K.S., 16), “**avrat**” (K.S., 12), “**berduş**” (K.S., 43), “**sorhoş**” “**kaşarlanmış**” (K.Ş., 19), “**tebelleş**” (G.Ş., 128), “**yosma**” (S.Ş., 17) gibi kelimelerin kullanımını da örnek verebiliriz.

Sanatçımız, şiirlerindeki ses sapmalarını (ünlü daralması, ünlü düşmesi, ünsüz yumuşaması, yöresel ağız kullanımları), toplumsal gerçekçi şiirleri söyleyiş bakımından halk diline yaklaştırmak maksadıyla sık sık kullanmıştır.

2.6.4.3. Kelime Sapmaları

Şairler, şiirlerinde kullandıkları kök ve eklerle olağan dilde olmayan yeni kelimeler meydana getirdikleri gibi, günlük kullanımdan düşmüş eski kelimelere de yeniden yer verirler. Kelime sapmaları şairlerin “*yaratıcılık sürecinin en önemli belirtisi olarak nitelendirilir*” (Toklu, 2003:32).

Dinamo, dilin olanaklarından yararlanarak türettiği yeni kelimelerle şiir dünyasını zenginleştirirken kendi düşüncelerini ve duygularını da yeniliklere açar.

Yakutlamak: Dinamo, “-la” ekiyle “yakut” ismini fiil yaparak “yakuta dönüşmek, yakut haline gelmek” anlamına gelen yakutlamak sözcüğünü türetmiştir.

“İhtiyar Melezijen,
Her gece böyle sen,
yollarırsın kırlara serbest otlamak için,
Lirinin tellerini
Gönül incilerinle **yakutlamak** için!” (D.F., 45)

Dünyadaş: Şair, “beraberlik, ortaklık, eşitlik ve mensubiyetlik ifade eden kelimeler türeten” (Yüksekkaya, 2006: 99) “daş” ekiyle dünya üzerinde yaşayanlarla birlik içerisinde olduğunu göstermek için yeni türettiği bu kelimeyi kullanır.

“Yirmibirinci yüzyılın insanı,
Benim çocuğum, torunum, **dünyadaşım**” (Ö.T., 54)

Güneştan: Güneş kelimesine “-tan” ekini getiren şair bu kullanımla, hem dolaylı tümleç eki olan “-den, -ten”i çağrıştırırken hem de güneşe ülke anlamını verir. Sevgili de saçlarının rengini güneşten, güneşin sarısından almıştır.

“Saçının telleri **güneştan** güzelim
Sonra sana da bir balo giyneği ısmarlayıp
Buğday denizinde Sivas’ın,
Amasya’nın salıncağında kolan vururuz.” (Ö.T., 27)

Onlarleyin: Eklendiği kelimelere gibi anlamı veren “-layın, -leyin” eklerinin ben, sen ve biz zamirleriyle kullanımı “bencileyin, sencileyin ve bizcileyin” olarak mevcuttur. Dinamo’nun türettiği “onlarleyin” kelimesine, Türkçe’de kullanımı olmamasından dolayı, bir sapmadır, diyebiliriz. “-le” edatıyla yapılan “onlarla” yerine “onlarleyin”i kullanan şair, kelimeye birliktelik ve beraberlik anlamı vermiştir.

“Senin yeni şairin de onlar gibi çekmiş
Dalmış onar gibi senin felsefenin kuytularına,
Varmış nilüferler üstünde en kuytu sularına.
Yaralı hayvanına, kesik ağacına gözyaşı dökmüş
Koparılmış çiçeğine üzölmüş **onlarleyin**
Kavrulmuş otuna **onlarleyin** sızlamış içi.” (Ö.T., 113)

Yalnızcalık: Dinamo, tek başına, yalnız olarak anlamına gelen “yalnızca”ya isimden isim yapma eklerinden -lık ekini ekleyerek sözlüklerde rastlayamadığımız ve yalnız olma halini anlatan yeni bir sözcük türetmiştir.

“Bugün yine **yalnızcalığıma** sığınarak
Kutluyorum eski üzünlerimle (hüzün) 74 ilkyazını.” (G.Ş., 94)

Mestlik: Şairin -lık, -lik eklerini kullanarak türettiği sözcüğe bir başka örnek de “mestlik”tir. “Kendinden geçmiş, sarhoş” (Parlatır, 2006:1071) anlamındaki “mest”e, -lik ekini ekleyen şair, mest olma hâlini ifade etmek için sözlüklerde göremediğimiz bu sözcüğü meydana getirmiştir.

“Bir çimen yeşilliğin **daniskası**
İçmeden sarhoş ben şair ustası.
Şarap imrendi de seslendi destiden:
Sencileyin **mestlik**, sarhoşluğun hası.” (T., 36)

Şairin yukarıdaki dörtlükte kullandığı “daniskası” sözcüğü de argoda söylenildiği için sapmaya örnektir.

Avunuş: “Avun-” fiiline getirdiği –uş ekiyle fiilden isim yapan Dinamo, türettiği “avunuş” ile dilde kullanımı olmayan bir sözcük meydana getirmiştir.

“Boğulacak gibi oluyorum:
İlkel insan sesleri
Hiçbir **avunuş** taşımıyor, aman!” (K.Ş., 86)

Nidip nişleyelim: Dinamo, aslı “ne edip ne eyleyelim” olan sözcüğü “**nidip nişleyelim**” şeklinde dizelerinde yazarak yeni bir söyleyişle bu anlamı dile getirmiştir.

“Ne var ki sen bir teksin biz **nidip nişleyelim**?
Kavalımı sattım geçenlerde suçulardan birine
Bildiriyor onunla su geldiğinde apartıman sahiplerine.”
(Ç.T., 39)

Palaspandıran: Kelimenin aslı “toparlanmaya vakit bulamadan veya bırakmadan, alalecele, yaka, paça”¹⁸ anlamına gelen palas pandıraştır. Şair, sondaki “s” sesini “n” sesine değiştirerek yaptığı sapma ile kelimenin “birden, aniden” olan anlamını zihinlerde çağrıştırmak için bu kullanımı tercih etmiştir, diye düşünebiliriz.

“Bir ses işitip **palaspandıran** fırladım yerimden
Meğer ölüm korkusu mavzer kuşanıp yine çıkmış dağa
(K.S., 64)

Kokainkeş: Argoda genellikle uyuşturucu bağımlısı için “keş”, esrar içen kişileri tarif etmek için “esrarkeş” kelimesi kullanılır. Dinamo da “keş”i bir başka uyuşturucu maddesi olan kokain ile birleştirerek yeni bir kelime kullanımına gider.

“Avrupa’nın uçsuz bucaksız mapusanesinde
Kitaplarına kapanıp ağladığımız
Resimlerini öptüğümüz sevgili insanlar
Temizlerken aptesanelerini **kokainkeşlerin**” (Ö.T., 33)

Neomaydebekler: Dinamo, “Faşizm Geliyor” şiirinde İkinci Dünya Savaşı’ndaki toplama kamplarından bahsederken Majdanek Toplama Kampı’na da değinir. Polonya’nın Lublin şehrine 2,5 km uzaklıktaki Majdanek Toplama Kampı, Nazi imha kampıdır. Kamp, 1941’de Nazi Almanyası tarafından kurulmuştur¹⁹. Dinamo’nun kampı yönetenlere Neo-nazi adıyla kampın adını birleştirerek Neomaydenekler adını verir.

“Belki fayrap edilip **Noemaydanekler**
Duman edecekler altmış yıl
Açlığın şerrinden zorla koruduğumuz
kemiklerimizi.” (K.Ş., 18)

¹⁸ İlhan Ayverdi, Misalli Büyük Türkçe sözlük. İstanbul, Kubbealtı Yay. 2011. s. 973.

¹⁹ https://tr.m.wikipedia.org/wiki/Majdanek_toplama_kamp%C4%B1/ 19.05.2020 tarihinde erişildi.

Neo-hayyamistler: Dinamo, Hayyam'ı anlatan tuyuglarında, Hayyam'ın şiirlerini anlamadan eğlencelerde kullanan kişileri tarif etmek için kendi türettiği neo-hayyamistler sözcüğünü kullanır.

“Hayyam, görseydin çağımızın **neo-hayyamistlerini**
Yazmazdın güzelim dörtlüklerinden hiçbirini
Gırtlığına dek kadınla doymuş herifler
Şölenlerde çerez gibi yediler rubailerini!”

Mikropzade, basilzade: Mikrop ve basil, gözle görülmeyen mikroskopla görülen mikroorganizmalardır. “Zade ise eklendiği sözlere “oğul, doğmuş” anlamları kazandırarak birleşik söz varlıkları oluşturur.” (Parlatır, s. 1850). Dinamo, şiirinde, çevresinde bulunan bazı insanları mikropzade ve basilzade diye nitelendirirken günlük kullanımda olmayan bu sözcüklerle bu insanların kendi gözündeki değerinin çok küçük olduğunu ifade etmektedir.

“Biz çöplüğüz, çöpçüyüz onlar asilzade
Bizden üstün mikropzade, basilzade.
Hükümet sözcüsüdür sanki rezilzade;
Sövüntü yayılım ateşi yapar zaman zaman
Dinler ve düşünür bizim garip Hasan.” (T., 78)

Müzü: Dinamo'nun, *Özgürlük Türküsü* kitabındaki iki şiirinde üç kere kullandığı “müzü” kelimesi, Fransızca “kadın sanatçılar” için kullanılmaktadır. Şair Fransızca olan kelimeyi kullanarak kelime sapmasına neden olur.

“Çoktanberi Anadolu'nun ağlar sesli **müzü**
Bizden esirgedin türkülerini.
İşitmedik çok zamandır
Göğsümüzün üstünde
Kalbinin gürültülerini.”
(...)
Sen Anadolu'nun ağlar sesli **müzü**,

Aydın'da İzmir'de Homeros'unu
Tutup elinden
Kör olarak gezdirip şarkı söylemişsin de
Gözlerine henüz mil çekilmemiş şairlerine
Beş on şiir ya da beş on şarkı
Armağan etmeyecek misin?" (Ö.T., 22-24)

"Yıktırılan bir gecekonduya
ağlamayan **müzün**
Yok acıklı destanında yeri
türkümüzün!" (Ö.T., 63)

Vezü: Şairin Vezüv Yanardağı felaketini anlattığı şiirinin "Vezünün isyanı" başlığında ve dizelerinde "Vezüv" ismi yerine "Vezü"yü tercih etmesiyle harf eksiltmesinden kaynaklanan bir kelime sapması meydana getirmiştir.

"Hava, yanardağ kokuyordu:
Ah, bir sarsılınca ezeli kükremesile **Vezü**,
Hilkat başlangıcına dönmüştü gökyüzü.
Yıldırımlarla yuvarlanan karanlık bulutlar,
Ezeli cellâdın boynundan dökülen
Kara yağlı saçlar gibi
Vezü'ün boynundan
denize sarkıyordu." (D.F., 6)

Dinamo, şiir dünyasını zenginleştirmek, yaratıcılık unsurlarını genişletmek maksadıyla olağan dilde olmayan yeni kelimelerle kelime sapmalarına yer vermiştir.

2.6.4.4. Sözdizimsel Sapmalar

Dilbilgisel sapmalar olarak da adlandırılan sözdizimsel sapmalarda, dilbilgisi ve sözdizim kurallarına aykırı kullanımlar söz konusudur (Toklu, 2003: 39). Dinamo şiirlerinde edatların ve eklerin yanlış kullanımı, birleşik kelimelerin kural dışı kullanımı gibi dil bilgisi kurallarına uymayan sözdizimsel sapmalar yer vermiştir.

Şiirlerindeki bu tür kullanımlarla kendi duygu ve düşüncesini en iyi şekilde anlatabilme gayretinde olduğu görülmektedir.

2.6.4.4.1. Edatların Yanlış Kullanımı

Dilbilgisi kurallarına göre “ile” edatı ayrı yazılabildiği gibi kelimelere birleşik de yazılabilir. Kelime ünlü sesle bitiyorsa “ile”deki *i* düşer, araya kaynaştırma ünsüzü gelir. Eğer “ile”; ünsüzle biten kelimeye ekleniyorsa baştaki *i* ünlüsü düşer (Yüksekkaya, 2006: 166). Bu eklemelerde büyük ses uyumuna dikkat edilir. Dinamo’nun kitaplarında ile edatını sözcüğe birleştirirken yaptığı bazı değişikliklerde de dilbilgisel sapmalar görülür. Şair ilk kitabı olan *Atsız Kitap*’ta, ile edatıyla ilgili farklı uygulamaya gider. Kural gereği “ile”nin eklendiği sözcüğün son hecesinde ince ünlü varsa *i* sesi, kalın ünlü varsa *ı* sesi düşer ve araya kaynaştırma ünsüzü *y* girer. Şair kelimenin son hecesinde ince ünlü varsa kurala uyar: “eliyle, diliyle” (23). Kelimenin son hecesinde kalın ünlü varsa kurala uymaz, büyük ses uyumunu göz ardı eder: “saltanatiyle” (21).

İkinci kitap olan *Deniz Feneri*’nde şair, ile edatını değişiklik yapmadan kural dışı olarak ekler: “kokularile” (39), “gözlerle” (79), “ağlayışlarla” (76) vb.

Dinamo’nun ile’nin kullanımıyla ilgili değişik formları diğer şiir kitaplarında da görülür. Sapmalara neden olan bu formları kitap isimlerini vererek birkaç örnekle gösterebiliriz: “selamlariyle” (Ö.T., 55), “karanlıklariyle” (Ö.T., 68), “buyruğıyle” (K.Ş., 70), “pırlantasiyle” (Ç.Ş., 63), “duygulariyle” (K.Ş., 32), “alçaklarıyle” (G.Ş., 33) “kanatlarıyle” (G.Ş., 106).

2.6.4.4.2. Eklerin Yanlış Kullanımı

Dinamo, şiirlerinde bazı eklerin kullanımında sapmalara giderek dilin kurallarının dışına çıkar. Türkçe’de soru eki *mı*, *mi*, *mu*, *mü* ayrı yazılır ve kendinden

önceki kelimenin son ünlüsüne bağlı olarak büyük ünlü uyumuna uyar. Soru ekinden sonra gelen ekler ise *mi, mi, mu, mü* ekine bitişik yazılır.”²⁰

Büyükmüsün? (Büyük müsün?) (D.F., 45)

Yapım eklerinden olan -lı, -lu ekleri ve çoğul ekleri -lar,-ler özel isimlere geldiğinde bitişik yazılır. Fakat Dinamo’nun metinlerinde bu ekleri kesme işaretiyle ayrıldığı görülür:

Kangal’lı (Kangallı) (Ö.T., 23)

Zara’lı (Zaralı) (Ö.T., 23)

Malatya’lı (Malatyalı) (T., 57)

Hasan’lar (Hasanlar) (T., 57)

Dinamo, dize içlerinde kısa çizgi, parantez ve tırnak işareti içerisinde ara cümle olarak düşünebileceğimiz söyleyişlere yer vererek yapılan dilbilgisel sapmaları da kullanır. Şairin dizelerin arasına açıklayıcı sözler yerleştirmesi şiirin yapısına uymadığı için sapmalara neden olur.

“Bir gecekondur kuruyorsun
Güneşin yalınkılıç dolaştığı
Eşekdikenleri, böğürtlenle süslü
Sahipsiz tepelerde
-Ki buralara devlet bile benimdir diyemiyor
Doğa bile susmuş burada şarkı söylemiyor” (Ö.T., 70)

“Moğol ordularından yılgın
Dacik Baba (yiğit Celalettin Harzemşah) bile
Dövmüştü bu yerleri benim gibi üzgün
Atının eskimiş nallarıyla.” (S.Ş., 71)

2.6.4.4.3. Birleşik Kelimelerin Kural Dışı Kullanımı

²⁰ TDK Yazım Kılavuzu, Ankara: TDK Yay, 2005, s.12.

Dinamo, bazı kelimelerin yazımında dilbilgisi kurallarının dışına çıkar. O, şiirlerinde ayrı yazılması gereken birleşik kelimeleri bitişik, bitişik yazılması gereken kelimeleri de ayrı yazmayı tercih eder.

Aşağıda yazım kuralına uymayan kelimeler ve kelimelerin *TDK Yazım Kılavuzu*'na göre doğru yazım şekilleri örneklendirilecektir:

Gök yüzü → gökyüzü (D.F., 20)

Göz yaşı → gözyaşı (D.F., 40)

Saman yolu → Samanyolu (D.F., 37)

İnsan oğlu → insanoğlu (Ç.Ş., 17)

Kara fatma → karafatma (T., 37)

Hergün → her gün (T., 69)

Hertürlü → her türlü (Ç.Ş., 118)

Ogün → o gün (N.M., 48)

Eksiketek → eksik etek (Ç.Ş., 101)

Mercandağı → Mercan Dağı (S.Ş., 11)

Arıkuşları → Arı kuşları (S.Ş., 59)

2.6.4.5. Anlamsal Sapmalar/Alışılmamış Bağdaştırmalar

Şiirde sık sık kullanılan sapma çeşitlerinden birisi de “*gündelik dilin seçme ve birleştirme kurallarının dışına çıkarak oluşturulan alışılmamış bağdaştırmalardır*” (Toklu, 2003: 19). Bu tür sapmalarda “sözcüklerin anlamsal belirleyicileri ve anlam ayırıcıları olağanın dışında, ilk anda okuru şaşırtacak ve garipsetecek şekilde olur (Kul, 2008: 387).

Dinamo'nun şiir kitaplarında kendi sanat anlayışından hareketle, içinde bulunduğu dünyayı imgelerle algılamasından doğan alışılmamış bağdaştırmalar karşımıza oldukça fazla çıkar. Özellikle ilk şiir kitapları olan *Atsız Kitap* ve *Deniz*

Feneri imgesel söyleyişlerin örnekleriyle doludur. *Atsız Kitap*'da bulunan şiirlerin hepsi *Deniz Feneri*'nde de bulunduğundan ilk örneklerimizi *Deniz Feneri* kitabından vereceğiz:

Kitaba adını veren “Deniz Feneri” şiirinden alınan dizelerde “fenerin deniz kızı olması”, “kayaya diz çökmesi,” “dalgalara sarı dualar dökmesi” gibi anlam sapmaları dilin normal kullanımında bulunmamaktır.

“Sarı saçlı bir deniz kızı fener:
Kayaya diz çöküyor,
Kara köpüklü dalgalara sarı dualar döküyor
Güneşli şehirlere koşan yolcular
için” (3)

Genelde doğa unsurlarını anlattığı *Deniz Feneri* kitabında şair, görme ve işitme duyusundan yararlanır, görsel ve işitsel imgelerle alışılmamış bağdaştırmalar meydana getirir.

“Ey kimsesiz söğütler altında uyuyan
Su!
Fırtınalı bir ormanın öğultusu,
gibi dalgaların
Kamçılansın yüreklerimizin sedlerini!
Kıyılarında uyuyan sahipsiz iskeletler
Açlıktan yiyip bitirdi etlerini!
Ey yırtık ağızlı toprakların şah damarı,
Haydi yüksek yıldızlarla konuşturana
Altın fiskiyeler gibi serpilen
sonsuz tarlaları!” (2)

Yukarıdaki dizelerde “kimsesiz söğütler”, “dalgaların yüreklerin sedlerini kamçılması”, “kıyılarda uyuyan sahipsiz iskeletlerin açlıktan etlerini yiyip bitirmesi”, “yırtık ağızlı toprakların şah damarının tarlaları yıldızlarla konuşturması” gibi sapmalar meydana getiren söz grupları, varoluş düzleminde görülmesi mümkün olmayan durumların ifadesidir.

“Kayaların çıplak omuzlarına
karlı bir kürk gibi
örtülen köpükler
Yıkıyor şehrin son ışığında!” (11)

“Taş ve toprak yutamayan heybetli ağaçlar,
Rüzgârlarla ağlaşarak yürek parçalıyor!
Uzak ormanların öğutuları,
Çekiyor göklere bir isyan duvarı.” (28)

Şairin diğer kitaplarından aldığımız şiirlerindeki anlam sapmalarını şu örneklerle gösterebiliriz:

“Şiirimizi geçirelim ateşten,
Ateşle yıkayalım,
Şiirimizin yüzündeki kirleri.” (Ö.T., 39)

“Oysa felsefesiz bir uykuda ahret
Dönmüş sırtını felsefeye
Mışıl mışıl uyukluyor.” (K.S., 72)

“Gençliğin ölmezlik duyguları
çarptı başını taşlara
Kan sızmakta alınlarından” (K.S., 77)

“O zaman ölüm
Sırıtmazdı gösterip otuz iki dişini
böyle arsız arsız” (K.S., 93)

“İnsan acılarına katarak bulut yoğurdum
Seyrettim hep imrenerek yaz bulutlarını” (Ö.T., 82)

“Baksın bomboş gözlerle özgürlüğe
Bütün mapusane pencereleri.
Hasret kalsın insan kokusuna
Mapusanelerin insan yiyen hücreleri.” (M.Ş., 15)

“Yalnızlığım
Oturmuş demirleri sayıyor pencerede.
yalnızlığım şimdi buradaydı
Şimdi gitmiş çimiyor
Ayın altında süt kesilmiş
Söğütlü dere.” (M.Ş., 29)

“Ay doğuyor bir salkım üzüm gibi serin
Düşüncelerin içinde sarışın yemişler gibi
Olgunlaştığı gecenin.” (M.Ş., 93)

Dinamo’nun alışılmamış bağdaştırmalarla mantık dışı söyleyişlere yer vererek şaşırtıcı, yadırgatıcı, hayatın olağan akışında ve varoluş düzleminde yer almayan görme ve işitme öğelerine dayanan imgesel söyleyiş tarzı, ilk kitaplarından sonra azalmaya başlar. Yerini toplumcu gerçekçilik anlayışının getirdiği doğrudan anlatıma bırakır.

2.6.5. Benzetme (Teşbih)

Dinamo edebi sanatlar içerisinde benzetmeyi çok fazla kullanmıştır. Şair, etkilendiği olayları veya varlıkları okuyucunun zihninde canlandırmak ve orijinal imajlar oluşturmak için benzetmelerden yararlanır.

Özgürlük Türküsü kitabından alınan “Barış Şarkısı II” şiirinde Dinamo, “barış” imgesini bazen soyut bazen de somut nesnelere benzetir: Mesih, ipekli elbise, mutlu bahçe, neşe, konser; “barış”ın çağrışımlarla benzetildiği kavramlardır. Şiirde ayrıca “*kar gibi ak kanatlı kuş*” ve “*tankların kibrit kutusu gibi ezilmesi*” benzetmeleri anlamı zenginleştirmede kullanılmıştır.

“Pek uzaklardan gelmekte sesin:
Büyük sonsuz barış
Yeryüzünün gerçek Mesih’i
Seni benzetemiyorum ben

Gagasında bir zeytin dalıyla gezen
O kar gibi ak kanatlı kuşa.
Biliyorum ki geleceksin sen
Döğüşe- döğüşe
Vuruşa- vuruşa.
Geleceksin:
Demir, duvar, gamalı haç, tel örgü
vızgelecek gelişine.
Kâğıt oyuncaklar gibi atacaksın karaya
Dritnotları²¹ takıp dişine.
Geleceksin
Yeryüzünü örten
İpekli elbiseler gibi.
Geleceksin, Amasya'da
Kiloluk elmalar yetiştiren
Mutlu bahçeler gibi.
Geleceksin yemekler neşeler gibi.
Geleceksin iki buçuk milyar insanın
Bir ağızdan verdiği
Devler devi bir konser gibi.
Geleceksin
Tankları
Çelik ayaklarının altında
Kibrit kutusu gibi ezerek.
Geleceksin Hitler'in tereyağından döktüğü
Kırk ikilik topları
'Paris duvarı' dibinde kurşuna dizerek." (Ö.T., 16)

Şair, yaşı ilerlemesine rağmen kendini bir genç işçinin enerjisiyle dolu hissetmektedir. Bu enerjisini anlatmak için yaşamın belirtisi olan kalp imgesinden

²¹ Büyük harp gemisi. <http://osmanlicasozluk.speakdictionary.com/Diritnot.html>. 26.05.2020.

yararlanır. Şair, yaşlı kalbini genç bir işçinin kalbine benzetir, kalbi sıkıntısız çalışmaktadır:

“Yaşlı kalbim

En genç işçinin kalbi gibi vurmaktaydı” (K.Ş., 64)

Yıllarca cezaevlerinde kalan Dinamo, “Zavallı Hasan” adlı şiirinde hapishaneler için ne kadar güzel şiirler yazsa da onu insan cennetine benzetmeye çalışsa da eşek cennetinin²² değişmediğini söyler. Bu gerçek de demir kapılar gibi yüzüne çarpar durur:

“Zavallı Hasan

Ne kerte güzel satırlar yazarsan yaz

mapusane üstüne

Mapusane dediğin

Eşek cennetinden başka ne?

Ne kerte çabalasan

Eşek cennetini insan cennetine benzetmeye

Demir kapılar gibi

Çarpar durur sabah akşam yüzüne gerçek.” (M. Ş., 17-18)

Aşağıdaki dizelerde soyut bir kavram olan aşk, somutlaştırılarak insani bir özelliğe sahip olur. Kollarıyla sevgiden titreyen gövdelere dolanır, sarılır.

“Aşk dolanır sevgiden titreyen gövdelere

tunçtan kollar gibi” (M. Ş., 81)

“Ekmekle Söyleşi” şiirinde Dinamo, ekmeğin insan hayatındaki önemini anlatırken ekmezsiz kaldığı günleri hatırladığı dizelerde “ekmek” imgesini daha canlı, daha etkileyici kılmak için benzetmeden yararlanır. Ekmeğin, bir insan gibi eli ve ayakları vardır.

“Seni Birinci Dünya Savaşında

Yitiren bizim ev halkının

Bir görseydin çoluk çocuk halini

²² Argo.1.Öbür dünya. 2. Zindan. <https://kelimeler.gen.tr/esek-cenneti-nedir-ne-demek-113650>. E.T. 26.05.2020.

İnsan gibi iki ayaküstüne kalkar da
Uzatırdın onlara
firancala biçiminde kutsal elini.” (Ö.T., 99)

2.6.6. Eğretileme

Eğretileme, bir şeyi kendi ismi dışında farklı yönlerden benzediği başka bir şeyin ismiyle söylemedir. Bu özelliğiyle eğretileme hem bir benzetme hem de mecazdır (Çolak, 2004: 72). Osmanlıca “istiare”, Yunanca “metaphora” olarak ifade edilen kavram, Doğan Aksan tarafından “deyim aktarması” adıyla adlandırılır (1995: 128).

Dinamo, metinlerinde şiir dilinin bir sanatı olan eğretilmeye yer vererek okuyucusunun duygu ve düşüncelerini zenginleştirir. Aşağıdaki dizelerde ağaçlar, rüzgârlar, ormanlar ve bulutlar insana benzetilmiş; yutmak, ağlamak, duvar çekmek ve kırbaçlamak gibi insanın yapabileceği eylemler sanatçı tarafından doğa unsurlarına aktarılmıştır. Benzetilen insan, dizelerde kullanılmayarak kapalı eğretileme yapılmıştır. Ayrıca aynı dizelerde kullanılan eğretilmeli ifadelerde isyan (etmek) duvara, sıtma (olmak) otlara aktarılarak kendisine benzetilen insan yine söylenmemiştir.

“Taş toprak yutamayan heybetli ağaçlar,
Rüzgârlarla ağlaşarak yürek parçalıyor!
Uzak ormanların oğultuları,
Çekiyor göklere bir **isyan duvarı**.
Neredesiniz ey sağnak bulutlar?
Kırbaçlayın durmadan şu **sıtmalı otları**.” (D.F., 27-28)

Aşağıdaki dizelerde “haşerat”ın insana yakıştırılmasıyla açık bir eğretileme oluşturulmuştur. Bazı eğretilmelerde tabiattaki maddelerin isimlerinin ve bunlarla ilgili sıfatların insanlar için kullanıldığı görülür (Aksan, 2020: 83). “*Yılan, akrep vb. küçük hayvanlar, böcekler*” (Ayverdi, 2011: 479) anlamına gelen haşerat, şair tarafından, yurduna yıllarca zarar veren insanlar yerine kullanılmıştır. Bu zararlı insanlar yurdun yeşilliklerini gereksiz yere bol bol harcayıp tüketmişlerdir. Bir başka eğretileme de “yeşillikler” sözcüğüne yüklenen anlamla meydana

getirilmiştir. Yeşillik, bir ülkenin maddi değerlerini niteleyen bir eğretilime olarak kullanılmıştır.

“Har vurup harman savurdu
elli yıl boyunca
Yurdumun ölümsüz yeşilliklerinde
en zararlı **haşerat.**” (K.Ş., 35)

Dinamo, eleştirel bir dille yazdığı aşağıdaki dizelerde “sözcük sultanları” eğretilmesiyle devrinin şairlerini kastetmektedir. Dinamo’ya göre o şairler sözcüklerin arasından Leyla’yı, Şirin’i güldüren türküler söylerken halk acı çekmekte, gözyaşı dökmektedir. “*Bir veya birkaç heceden meydana gelen anlamlı söz*” (Ayverdi, 1998: 652) olan “sözcük” ile “hükümdar” anlamındaki “sultan” kavramları eğretilimede bir araya gelerek yeni bir anlama bürünür.

“Oturur bir yanda şairler
Uzatıp sözcüklerin aralığından
Söyler içinin zifır gibi karanlığından
Leyla’yı, Şirin’i güldüren türküler.
Halksa, öbür yanda döker gözyaşı,
Yatar acıdan ısıtır
toprağı, taşı,
“Sözcük sultanları
Gönüllerin harem dairesinde
Unutur giderler
Ulusçul, kayguyu, telaşı.” (K.Ş., 39)

Aşağıdaki dizelere kısaca bakacak olursak insana ait olan edimler; özgürlüğe, açlık ve ölüme, külaha aktarılırken benzeyen kullanılmış, kendisine benzetilen insan kullanılmamıştır. “Gamalı Haç” ile Nazi Almanyası, “yakılıp yıkılan İstanbul” ile de İstanbul’un maddi değerleri nitelendirilmektedir.

“Eğer sen **yenilirsen** özgürlük,
Elveda artık serbest zamanlar, deniz türkeleri,
Çevirecek şiirimizin dört bir yanını
Gamalı Haç markalı telörgüleri.” (Ö.T., 9)

“Açlık ve ölüm”

Her gün vakitli vakitsiz

Çalmaktaydı kapımızı

Bu iki karşı durulmaz dev.” (Ö.T., 181)

“İstanbulu yakıp yıkmış suçlular olarak

Atıldık Harbiyenin zindanlarına

Elli iki kişi.” (Ö.T., 74)

“Koydum külahımı önüme

Benim yerime **düşündü** külahım.” (K.Ş., 41)

Dinamo’nun insana ait özellikleri soyut kavramlara yüklediği şiirlerinden biri de “Yalnızlığım” şiiridir. Şiirden alınan aşağıdaki dizelerde “söz dinlemeyen, duvarları aşıp giden, koşup giden, geri dönen, gülümseyen ve içeri giren” bir insan değil şairin yalnızlığıdır.

“Yalnızlığım söz dinlemiyor

Yoruyor beni yalnızlığım.

Duvarlardan **aşıp gidiyor**

Bozkırlarda **koşup gidiyor**.

Elleri, ayakları diken dolu

Dönüyor geri

Hiçbir şey olmamış gibi

Yaramaz **gülümseyerek**

Giriyor demirlerden içeri.” (M.Ş., 29)

Sanatçı, teşbih unsurunu şiirlerinde oldukça yaygın bir şekilde kullanmaktadır. Metaforun zengin dünyasını şiirlerine aktarmakta oldukça başarılıdır.

2.6.7. Yinelemeler

Tekrar ya da yineleme olarak da ifade edilen söz sanatı, kelime veya kelime gruplarının dize içerisinde arka arkaya tekrar edilmesiyle meydana gelir. Şiirlerde

belirgin seslerdeki tekrarların yanı sıra tek bir ses öbeği, bütün bir dize ya da dizeler tekrarlanabilir (Aksan, 1995: 218).

Şiirde sözün etkisini güçlendiren ve ahengi meydana getiren önemli unsurlardan birisi olan yinelemeler, ritmik bir hava yaratırken dizelerin insan hafızasında kalıcı olmasını da sağlar.

Dinamo, hemen hemen birçok şiirinde ses düzeyinden sözcük düzeyine kadar hem ses hem de anlamı pekiştirmek için çeşitli yinelemeler kullanır. Şairin başvurduğu yineleme örnekleri; ses yinelemeleri “aliterasyon/asonans”, ön yineleme, ard yineleme, ikiz yineleme ve söz dizimsel yineleme başlıkları altında ele alınacaktır.

2.6.7.1. Ses Yinelemeleri

Farklı kelimelerdeki ses yinelemeleri şiirde en çok kullanılan yinelemelerden birisidir. Ramazan Korkmaz, “Hem anlam itibarıyla hem de ses değeri bakımından şiirin asıl zenginliğini bu tür yinelemeler oluşturur” (2002: 312) sözleriyle ses yinelemelerinin şiirdeki önemini anlatır. Mısra içinde ve mısralar arasındaki sesler, iç ahengi oluşturan unsurlardan biridir. Bu yinelemeler, müzikaliteyi sağlarken şiirdeki mananın genişlemesine ve yayılmasına aracı olur.

2.6.7.1.1. Aliterasyon-Asonans

Dinamo’nun şiirlerinde asonans-aliterasyon, kelime yinelemeleri ve dize yinelemeleri oldukça fazla yer alır. Dolayısıyla yinelemelerle şair, anlatımını güçlendirir, anlamı pekiştirir, kavramları zenginleştirir ve şiirselliğini artırır.

Mısra içi veya mısralar arası ünlü tekrarı olan asonans ve ünsüz tekrarı olan aliterasyon, Dinamo’nun şiirlerinde ritim ve ahenge yardımcı elemanlar olarak okuyanın kulağında bir müzik etkisi uyandırır.

“Gönlümün bahçesinde
Bir gül açmış yabani.

Yaşayanlardanım
Şimdi ben” (D.F., 62)

2.6.7.1.2. Ön Yineleme

Dize başlarında bazen tek bir sözcüğü bazen de söz öbeğini kullanan Dinamo, anlatımını güçlendirmek ve anlamı pekiştirmek amacıyla birçok şiirinde sayısı hayli fazla olan ön yinelemelere başvurur.

“Bir Akşam Masalı” şiirinden alınan aşağıdaki bölümlerde Dinamo sıkça ön yineleme sözcükleri kullanmıştır. 111 dizelik şiirde 7 kez ön yinelemeli dizeler yazmıştır. Bu bölümde hacimce fazlalık oluşturmamak ve başka şiirlerden de örnek vermek için aşağıdaki dizeleri örnek olarak kullandık. Şiirin aşağıdaki dizelerinde “bir” sayı sıfatı 4 dizede; “keman” sözcüğü 3 dizede ön yineleme olarak şiirin anlamını güçlendirmekte ve şiire ahenk kazandırmaktadır. Ayrıca çalmak fiili “çalıyor” ve “çalmıyor” anlamıyla “gibi” edatı da 2 kez yinelenerek şiirin ritmine hareketlilik verir.

“**Bir keman** çalıyor telleri mercan
Bir şarkı çalıyor notaya alınmamış.
Bir keman gibi şarkıya hevesli içim
Bir keman gibi hiç çalınmamış” (Ö.T., 132)

“İlkyaz Mapushanesi” şiirinden alınan dizelerde şair, “hani” sözcüğü ile bir arayış içerisinde olduğunu gösterir.

“**Hani** insanın umudun mavisine doğru uçtuğu günlerdi
Hani bülbül aşkın kapısında tatlı tatlı inlerdi.
Hani kendini tok sandığı günlerdi açların bile
Hani kapkara sandığı günlerdi ak saçların bile.
Hani ağaçlar maviliğe yeşil mendiller gibi sallanmaktaydı” (M.Ş., 102)

Çevresinde dost bildikleri şairi aldatınca o da onlarla ilişkisini bitirerek önce doğaya sonra da kendi “beni” ne seslenir. “Gel”, “gel” yinelemeleriyle yardım isterken şiirin anlamını da pekiştirir.

“Öksüz atıldım yaşamaya
Bütün evreni baba sandım
Ben de aldandım.
Paydos, dostluklara paydos
Düşümle doldurduğum boşluklara paydos.
Gel beri yabanî nanem benim
Gel küçük pınarım, çalikuşum.
Gel benim deli gönlüm, dertli başım.
Gel benim yalnızlığım, **gel** gözyaşım.” (S.Ş., 81)

Dinamo’nun “Deniz Feneri” şiiri yinelemenin birçok çeşidini içerisinde bulundurduğu için metnin tamamı örnek olarak alınmıştır. Şair eserde; ön yineleme, art yineleme ve ikiz yinelemeyi oluşturan sözcüklerle şiirin anlamını pekiştirirken söyleyişine şiirsellik katar. Aşağıdaki dizelerde doğadaki yansımadan meydana gelen “püfür” kelimesi hem ön yineleme hem de ikiz yineleme; şiirde 11 kez kullanılan “dalgalara” kelimesinin 6’sı da mısra başında ön yineleme olarak kullanılır. “Geçer”, “karanlık”, “sarı”, “kara”, “fener” ve “mor sulara” ön yinelemeleriyle sanki gece karanlığında fenerin ışığıyla yol bulmaya çalışan deniz araçlarının mücadelesi vurgulanır.

“Deniz esiyor
Püfür
Püfür!
Ejder gövdeleri gibi yuvarlıyor **dalgaları** poyraz..
Koca **dalgaları**, çin sedleri durduramaz,
Esen enginden
Vapur
Geçer
Yelkenliler
Geçer
Sarı saçlı bir deniz kızı **fener**;
Kayaya diz çöküyor:
Kara köpüklü **dalgalara** sarı dualar dökülüyor,
Güneşli beldelere koşan yolcular

için!

Kara bağırlı sular

Uzakta beyaz güvercin

Yelkenlilerle dögüşüyor!

Fener, bir ana yüreği gibi üşüyor..

Püfür, püfür

Esen denizden **geçiyor**

Bir vapur

Daha...

Kaptan bakıyor, bir şey kalmamış sabaha

Fakat ortalık,

Karanlık..

Karanlık!

Ne hoş, kara köpüklü **dalgalara** sarı saçlar gibi

Sızan

Işık..

Koşuyor, yuvarlanıyor, çatlıyor

Dalgalar..

Kara yaman kızları gibi, enginde ip atlıyor

Dalgalar!

Dalgalar, havada patron kamçısı gibi şaklıyor,

Dalgalar, uçurumları kucaklıyor..

Dalgalar, koşuyor fenerin ışığında yıkanmak için!

Dalgalar, yükseliyor **dalgalanmak** için!

Fener

Sarı fecirler

Gibi sızıyor sulara;

Mor sulara,

Mor sulara!” (D.F., 3-5)

2.6.7.1.3. Art Yineleme

Dinamo'nun şiirlerinde sık sık kullanmaktan çekinmediği art yineleme, birbiri ardı sıra gelen cümlelerin sonundaki kelimelerin ya da kelime öbeklerinin tekrarıyla oluşturulur (Özünü, 1997: 105). Şiirlerdeki redifler de art yinelemelerdir. Dinamo, şiirlerinde ritmik unsuru sağlamak ve dize sonundaki kelimenin anlamını vurgulamak için art yinelemelerden oldukça fazla yararlanır.

Aşağıda örnek olarak verilen “Şellinin Ölümü” adlı şiirinde Dinamo, dizelerin sonunda “muhayyele” kelimesini beş kez art yineleme ve bir kez de dize içi kullanmasıyla şiirin anlamını güçlendirerek muhayyelenin insanın ve özellikle bir şairin hayatında ne kadar önemli olduğunu okuyucuya bildirmeye çalışır. Ayrıca bir diğer art yineleme de “Şelli”nin tekrarıyla yapılır. Dinamo, bir ‘deha küresi’ diye ifadelendirdiği şair Şelli’ye olan hayranlığını art yinelemelerle göstermeye çalışırken şiirin söyleyişinde de bu uygulamayla bir ahenk yakalar. Dize sonlarında tekrar edilen bu kelimeler aynı zamanda rediftirler.

“Sarsılmaz ebediyetleri,
Cemiyetleri
Yıkan, yapan **muhayyele**,
Hele
Bir ‘deha’ küresi gibi dönen başında, **Şellinin**
Bütün saltanatıyla gülümserdi!
En genç yaşında **Şellinin**
Altın bulutlara çıkan şöhretini muhayyele verdi!
Bulutları fırtınalar gibi ufuktan ufuka süren **muhayyele**
Hayatı güldüren, **muhayyele**;
İnsanlara kanat takan,
Gecelere, geceler gibi bakan
Cinayetleri öldüren **muhayyele**..” (D.F., 21)

Dinamo, “Yaşamak Kahramanlığı” şiirinden alınan dizelerinde “ölüm” art ve dize ortası; “günün” ön yinelemesiyle dizelerdeki anlamı pekiştirerek vurguyu kuvvetlendirir. Şairin üç dizede de “ölüm” ü yinelemesi her tarafı saran ölümden

kaçışın imkânsız olduğunun kabullenişidir. Öyle ki günün her vaktinde insan ölümle karşı karşıya kalabilir.

“**Günün** doğuşunda **ölüm** vardı

Günün batışında **ölüm**.

Yazında, kışında **ölüm**.” (Ö.T., 182)

“Dağların Çağrısı” şiirinden alınan dizelerde “diye” 5 kez, “verdi” ise 4 kez art yineleme olarak kullanılmıştır. Bu yinelemeler, dizelerde birbiri ardına sırayla gelerek ahengi sağladığı gibi feleğin şaire sunduğu imkânların nedenini ve sonucunu da açıkça gösterir. Felek şaire koklasın diye katırtırnakları, konaklasın diye mağaralar, ejderhaları haklasın diye ejderha dişleri, yabancı gözlerden saklansın diye tılsımlı kıyafetler ve sevip kucaklasın diye düş güzelleri verir.

“Yedim feleğin paparasını

Yine de kahpe felek

Katırtırnakları dikti

Dağlarda koklayayım **diye**”

Buyruğuma yaz kış mağaralar **verdi**

Düşlerimle konaklayayım **diye**.

Ejderha dişleri **verdi** kafama

Olur olmaz ejderhaları haklayayım **diye**.

Bana tılsımlı giynekler **verdi**

Kendimi yad gözlerden saklayayım **diye**.

Düş güzelleri **verdi** bana

Şiir bahçemde sevip kucaklayayım **diye**.” (S.Ş., 109)

2.6.7.1.4. İkiz Yineleme

İkiz yineleme cümle içinde aynı kelimenin bağlaçla ya da bağlaçsız olarak tekrarıyla sağlanır (Özünlü,1997: 108). Şairler şiirde manayı güçlendirmek, fikirleri genişletmek amacıyla yineleme sanatına başvururlar.

Dinamo’nun şiirlerinde ikiz yineleme örnekleri de görmek mümkündür. Şair, aşağıdaki dizelerde aynı sözcükle yaptığı ikiz tekrarlarla şiirin anlatımını

güçlendirerek şiire ritmik bir coşku verir. Bu söyleyişle rutinlikten çıkan dizelere bir hareketlilik gelir.

“Bu umutsuz karanlığa
Bir hayvan dayanabilir ancak.
Çünkü düşleri yok bizim gibi
sıcak sıcak.
Umutları yok bizim gibi **kucak kucak**.
Donarsa onun yalnız
Etleri, sinirleri donacak.” (K.Ş., 15)

“Lotos yemişleriyle sarhoş mevsimlere
Gidenlerin sezilmiyor hayalleri bile.
Taşınıyor bütün düşlerle güzellikler
kervan kervan
kafile, kafile.” (M.Ş., 103)

“Gülçubuk tutturmuş vahşi bir türkü
Etler koparmakta yüreğimden
pençe pençe
Gülçubuk, etme, yeter bu işkence.” (S.Ş., 88)

Dinamo, ikiz yinelemeleri bazı şiirlerde ritim vermek için kullanmasının yanı sıra bazı şiirlerinde de metnin anlamını desteklemek için kullanır. Örneğin şiirlerden alınan aşağıdaki dizelerde “püfür püfür” yinelemesiyle denizin serin esintisi, “şırak, şırak” yinelemesiyle tokatın sert sesi, “ağır, ağır” yinelemesiyle de fırtınanın yavaş yavaş gelişi ve “şakır şakır” yinelemesiyle yağmurun durmaksızın yağması şiirde okuyucuya hissettirilir.

“Fener, bir ana yüreği gibi üşüyor..
Püfür, püfür
Esen denizden geçiyor
Bir vapur
Daha..” (D.F., 58)

“Kara bulut kanatlı fırtına
Ağır ağır yürüyordu, esatıyırî bir ordu gibi,
Alçalan ufukları nağralarla kucaklıyarak..
Uçurum bakışlı denizin kalbi,
‘Şırrak..şırrak!’
Yiyince fırtınadan yüzüne şamarları,
Savurdu bir anda göklere isyan buharları!” (D.F., 22)

“Yağmur yağıyor, kış yağmuru şakır şakır
Gecekondumuz birkaç yerinden yine damlıyor.” (G.Ş., 13)

2.6.7.1.5. Bağlaç Yinelemesi

Bağlaç yinelemesi, kelimeler arasında, bilinçli olarak aynı türden ya da başka türden birçok bağlaç kullanmak şeklinde yapılır. Şairler, bazen ritim bazen de anlam ayrımı verebilmek için bağlaç yinelemesine başvurabilmektedir (Özünlü, 1997: 103).

Dinamo’nun şiirlerinde çeşitli bağlaçlardan meydana getirilen “bağlaç yinelemeleri” oldukça fazla yer kaplar. Dilin her alanına hâkim olan şair, bağlaçların kullanımıyla da dikkat çeker. “İnsan Üstüne Düşünceler” şiirinde insanın vasıflarını sıralarken söyleyişine ritmik bir akış sağlamak için “belki” bağlacını ön yineleme şeklinde ve dize içerisinde birkaç kez kullanır.

“**Belki** akıllı, **belki** zeki, **belki** bencil, **belki** filozof
Belki sevinçli, **belki** dertli, **belki** de şair
Belki şefkatli, **belki** zalim, **belki** özgür ve esir
Belki akıllı, **belki** zeki, **belki** bencil, **belki** filozof,” (Ö.T., 80)

Hiçbir yerden haber alamayan şair, “ne...ne(de)” bağlacıyla yapı bakımından olumlu olan dizelerine olumsuzluk anlamı katarak haber almak istediği konuları bu bağlacın tekrarıyla art arda söyler.

“Haber gelmez sıladan
ah sıladan.
Ne bir sinemadan

ne bir tiyatrodan.

ne de bir galadan.” (S.Ş., 29)

Aşağıdaki dizelerde Dinamo kendisini sürgün diye nitelendiren köylüye yapacağı açıklamanın sinyalini “ki” bağlacını kullanarak verir:

“Yürüyorum söğütlü dere boyunca

Dinleyerek çağıldı

Koklayarak yonca.

Bir köylü görür beni mırıldanır sürgün!

Ne bilsin zavalcılık!

Bilmez **ki** insanoğlunun tarihi bunlarla dolu

Bilmez **ki** insanoğlunun tarihi

İtişmeler, kakışmalar, kanlar dolu

Bilmez **ki** en yüksek onur

Acı çekmek onuru insanoğlunun yüzünden.” (S.Ş., 10)

2.6.7.1.6. Söz Dizimsel Yinelemeler

Söz dizimsel yinelemeler, şiirin genelinde dizeler veya bölümlerin yinelenmesidir. Nakaratların da içine girdiği bu yinelemelerde şiir bir bütün olarak anlam kazanır. (Özünü; 1997: 110).

İlk şiir kitaplarından itibaren söz dizimsel yinelemeye geniş yer veren Dinamo, bu yinelemelerle ahengi ve anlatımı güçlendirerek şiirin yapısını oluşturur. Şair, “İnsanın Kahpesi” şiirinin ilk dördlüğün birinci ve üçüncü; ikinci beşliğin bir ve üçüncü dizesinde “insanoğlunun kahpesi” dizesini dört kez tekrar eder. Dinamo kendi yaşantısına gönderme yaptığı bu dizelerle onu sıkıntılar içerisinde bırakan ve ona kalleşlik yaptıklarını düşündüğü insanlardan ne kadar çok etkilendiğini belirtir.

“**İnsanoğlunun kahpesi,**

Ne arslana, ne kaplana benzer.

İnsanoğlunun kahpesi,

İlk bakışta sana bana benzer.

İnsanoğlunun kahpesi,

Arslandan kaplandan yırtıcı.

İnsanoğlunun kahpesi,

Her yanda haklı, her işte haklı,

Hem de gürültücü, patırtıcı.” (K.Ş., 103)

Dinamo, “Dolaşacaksın” adlı şiirinde anlamı pekiştirmek ve serbest dolaşma özgürlüğüne dikkat çekmek için tek kelimeden oluşan söz dizimsel yinelemeye başvurur. Cezaevinde yatan şair, dışarıda bulunan bir kişiden özgürce dolaşmasını ve dolaşırken de bazı şeyleri yapmasını ister. Dinamo, şiirin içeriğini, yapısını desteklemek ve ana izleğini vurgulamak için 62 dizesi olan şiirde “dolaşacaksın” kelimesini 11 kez kullanır.

“

Dolaşacaksın:

Bir cennet üfleyecek

Burnuna her çiçek!

Dolaşacaksın:

Hürriyetle dolu rüzgar

İçi sevinçle dolu mavi bir balon gibi

Göğsünü şişirecek!

Dolaşacaksın:

Dağların

İssızlığında devler gibi!

Dolaşacaksın:

Batıların

Kızıl musikisi içinde

İnsan şekline girmiş alevler gibi!

Dolaşacaksın:

Kayalıklarda

Ardında kekeliklerin

İlhamını kovalayan şairler gibi koşacaksın!

.....” (D.F., 69-70)

Dinamo; anlam genişlemesi, kavram zenginleşmesi, anlamı güçlendirip pekiştirmesi için yinelemeleri tercih etmiştir. Ritim, ahenk ve müzikalite için yineleme unsurlarını (aliterasyon-asonans, ön yineleme, art yineleme, ikiz yineleme, bağlaç yineleme) fazlasıyla kullanmıştır. İç ahengi sağlayan yinelemeler söz dizimsel olarak da mevcuttur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ROMANCILIĞI VE ROMANLARI

3.1. ROMANCILIĞI

Hasan İzzettin Dinamo sanat hayatına şiirle başlamış olsa da romanlarıyla ve diğer türdeki eserleriyle de Türk edebiyatına katkı sunmuştur. Realizmi kendisine ilke edinen sanatçı, “*romanı, daha çok yaşamış kitle ilişkilerini etkilemiş kişilerin, kişiliklerin yaşayışlarında ararım. Geçekçi roman, hayali kahramanların yaşayışları üzerinde kurulmuyor*” (Milliyet Sanat, 3 Haziran 1977), diyerek sanat anlayışını ortaya koyar.

Dinamo, “Realizm nedir, realist kime denir? sorularına yazılarıyla ve kendisiyle yapılan görüşmelerde cevap verir. Sanatçının 1943 tarihinde *Yürüyüş* dergisinde yayımlanan “Realizm Nedir” adlı yazısından alıntı yaparak onun bu konudaki açıklamalarına yer vermek istiyoruz. Realitenin iki tür hâlinin olmadığını, tek hakiki realizm bulunduğunu söyleyen Dinamo, “*geri sanatkârların sanatta realizim telâkkileri, tamimiyle mevzu darlığına ve cemiyetin hakiki çehresini gizlemeye doğru şuurlu veya şuursuz bir faaliyete dayanmaktadır*” demektedir. Burjuva realistlerini değerlendirirken, onların basit mevzuları ve kişilerin psikolojik hâllerini eserlerinde anlatmakta başarılı olduklarını fakat toplumu işleten kanunlara ve ancak bu kanunlar ışığında yorumlanabilecek olaylara yaklaşımlarının kısır kaldığını ifade eder.

Dinamo, “*İnkılapçı sanatkârın anladığı manada realizm ise; cemiyetin bütün esaslı tezatlarını olduğu gibi tasvirden ve incelemekten, bütün içtimai hadiseleri hakiki çehreleri ile anlatmaktan ibarettir*” düşüncesiyle toplumdaki karşıtlıkları sanata malzeme yapan realizmin, dönemin en güçlü sanat akımı olduğunu söyler. Realizm, toplumun birbirine zıt yönlerini sanatta kullanır. Burjuva edebiyatçılarını eleştiren Dinamo, burjuva sanatçısının “*dünyayı süt liman göstermeye çalışan eserler vererek realist olduğunu iddia etmesi*”ni gülünç olarak niteler. “*Bir sanatçı içinde bulunduğu toplumun tüm olaylarını her yönüyle eserlerine aksettirirse işte o zaman hakiki sanata yükselebilir*” düşüncesindedir.

Şolohov’u örnek veren Dinamo, *Sakin Don Nehri Üzerine* romanı yayımlandığında yazarın Rusya’da inkılapçı olarak anıldığını söyler. Çünkü adı geçen roman sadece ihtilalcilerin değil, Kazak köylerindeki ihtilalden habersiz köylülerinde hayatını anlatmaktadır. Kazakların ihtilaldeki tüm maceralarını olduğu gibi anlatan Şolohov, ilerleyen yıllarda Rus edebiyatının en büyük realist romancısı kabul edilecektir. Kendinden önceki bazı Rus yazarlar eserlerinde kimi zaman hayata dair fikirlerini dile getirirken Şolohov’un tüm kahramanları ondan bağımsız düşünmekte, yaşamakta ve eyleme geçmektedir. Bu durum realist eserin doğrudan doğruya yazarının dışında doğduğuna işarettir.

Dinamo, yazısında Fransız edebiyatçıları değerlendirirken; eserlerini realizmden uzak, subjektif eserler veren Emile Zola’nın aksine eserlerini objektif bir gözle kurgulayan Balzac’ı realist sanatçıların hocası konumunda gördüğünü belirtir. Fransız edebiyatında parnasyenlerin kendilerinden bağımsız eserler üretebilmek amacıyla Afrika’ya gidip fillerden, parslardan, pelikanlardan bahsetmelerinin, dejenere bir realizm kaygısından kaynaklandığını ifade eder. Dinamo sanatkarların bir kahraman edasıyla cemiyeti omuzlayan kişiler olduğunu belirtir ve sözlerine şöyle devam eder:

“Sanatkâr bütün öbür kahramanlar gibi cemiyeti omuzlayan adamdır. Gönüllü bir Robenson’a benziyen sanatkârın esasen inkişafına ve devleşmesine imkân yoktur. Çünkü bu adam, hiç olmazsa üzerine tohum serpeceği bir tarlaya muhtaçtır. Bunun için realist sanatkârın, eserini kendi dışında yaratırken fillerin, Panter’lerin hayatından bahsetmesi, insanlığa ve cemiyete bunca müessir hadiseler ortada dururken, en yanlış ve mantıksız bir harekettir. Çünkü Realizm, cemiyetin bütün diyalektiklerini sanata sokan bir metottur” (Yürüyüş, Haziran-Temmuz 1943:3-4).

Dinamo, realist düşünceleri doğrultusunda romanlarını yazarken figürler ve olayları hayatın içindeki tüm boyutlarıyla ve gerçekliğiyle gözler önüne serer. Şiir yazmaya çocuk sayılacak yaşta başlayan sanatçı ilk romanlarını da o yaşlarda planladığını söyler: *“Roman benim yaşantımda şiirle birlikte başlamıştır. İlk şiirlerimi yazmaya başladığım çocukluk çağlarımda çok ilkel konularda da olsa yazacağım romanları tasarlamaya çalışmışımdır”* (Önertoy, 1984:166).

Dinamo, roman konularını seçerken kitle ilişkilerini etkilemiş tarihî kişiliklerin yaşantılarından faydalanır. Gerçekçi romanın, hayali kahramanların yaşayışları üzerine kurulamayacağını söyleyen Dinamo, roman anlayışını desteklemek için Türk edebiyatından ve Batı edebiyatından örnekler verir:

“Dikkat ediyorum, benim bu düşüncüm dışındaki birçok romancı, romanı daha çok hayalinin olanaklarında arıyor. Vaktiyle Halide Edip, ‘roman, daha çok bizde derin izlenimleri kalmış etkili yaşam parçacıklarından başka bir şey değildir’ demişti. Tolstoy, Savaş ve Barış’ta, Anna Karenina’da birçok yaşamış kahramanın arasına hayali kahramanlar da karıştırarak da büyük bir şeyler yapmış gerçekçi bir üslupta iki abide yaratmıştı” (Milliyet Sanat, 3 Haziran 1977: 3).

Dinamo, on beş yaşından itibaren gerek Avrupa gerek dünya edebiyatını Türkçe çevirilerinden ve bildiği yabancı dillerden okur. Onu en çok Goethe’nin izinde yükselen Alman edebiyatı ve döneme damgasını vuran Sovyet edebiyatı etkiler. Söz konusu ulusların verdiği yapıtlarla tanıştıkça kendisi de büyük eserler ortaya koymayı; Hugo’nun *Sefiller*’ine benzeyen, Tolstoy’un yapıtlarını andıran ve Şolohov’a yakınsayan gerçekçi romanlar yazmayı ister. Hatta Şolohov’un üç büyük cildini okuyunca o türde yapıtlar vermeden gerçekçi bir edebiyatçı, sanatçı veya romancı olmanın olanaksız olduğunu düşünür. Bu eserlerin büyüklüğü örneklemek için “böyle yapıtlar yazabilmek uğruna canını vermeğe” (Sanat Emeği, Kasım 1978, S.9, s.18) hazır olduğunu belirtir.

Kutsal İsyan yazarının gerçekçi romanlara doğru giden yoldaki hazırlığı çocukluğunda yaşadıklarıyla başlar. 16 Mart 1920’de, henüz on yaşındayken, İstanbul İngilizler tarafından işgal edilmekte Hasan İzzettin’in eğitim gördüğü Beykoz Darüleytamının camları kurşunlanmaktadır. Okulun civarındaki işgalci askerler, öğrencileri bir araya toplayarak silahlarıyla çocukları tehdit ederler. Yunanlılar, Mustafa Kemal’i öldüreceklerini söyleyerek çocukların yüreğine korku salar. Bu korku, çocuklarda Kuvayı millîye ruhu uyandırır. Okulun öğretmenlerinin çocuklara gizlice gazeteler okuması da çocuk Hasan’ın milliyetçi duygularını coşturur. Hasan, Sivas Öğretmen Okuluna gittiğinde içindeki millî ruhu, yazdığı

tiyatro oyunlarına yansıtır. O yıllarda Kurtuluş Savaşı ile ilgili kaynak araştırmasına başlasa da yeterli kitap bulamaz. Tarihin sayfalarına altın harflerle yazılan ulusal mücadelenin Türk edebiyatı tarihine yazılmadığını gören genç adam kendine bir söz verir: “Ondan sonra kafama koydum. Ben dedim, bu işin hakkından geleceğim, *İstiklal Savaşı*’nı yazacağım dedim. Ondan sonra savaş üstüne bilgi toplamaya başladım” (Dinamo, 1981:15).

Genç Dinamo, on yedi yaşında *Kutsal İsyan* romanını yazmadan yıllar önce okuduğu yapıtların etkisiyle dört ciltlik bir Kurtuluş Savaşı anlatısı yazmayı tasarlar. Yazacağı kitapta birçok dünya edebiyatçısının yaptığı gibi hayali kahramanlarla gerçek kahramanları yan yana kullanacaktır. Daha sonra fikrini değiştiren Dinamo, romanına hiçbir hayali kahraman koymamayı, erinden subayına tüm kahramanları gerçekte yaşamış ve savaşmış kişilerden seçmeyi ve romanı kronolojik sırayla ilerletmeyi planlar. Böylece kahramanlara hakkettiği değeri vereceğini düşünür. Yazacağı bu kitap, diğer tarih kitaplarından ayırtırmayı arzulayan Dinamo’ya göre kuru bir dille anlatılan olayların ve resimlerde kalan kahramanların bu kitapta yeri olmamalıdır. Dinamik olaylar zinciri içerisinde her kahraman kanıyla, canıyla yaşamalı ve aksiyon hâlinde var olmalıdır.

Sanatçı, “*Büyük realistler gibi düşünmek ve çalışmak gerekiyordu. Kalıcı bir yapıt, böyle bir çalışma biçimi istiyordu. Sonra, bu kitap, öyle bir nesne olmalıydı ki, Sah İsmail, Arzu ile Kamber, Köroğlu, Kerem ile Ashı, Battal Gazi gibi halk kitaplarını okuyan bir okuyucu ile ortalama kültüre erişmiş bir okuyucu ve gerçek bir aydın kitabı zevkle heyecan duyarak okuyabilmeliydiler. Onun için, bu kitaba gerçekçi edebiyatın çoğu zaman denenmemiş gerçek gücünü yerleştirmeye çalışmıyordum*” düşüncesi içerisinde onu *Kutsal İsyan*’a götüren süreci anlatır.

Dinamo’ya göre yazar, eserinde tek bir gruba hitap etmemeli, ele aldığı konunun her kesim insan tarafından zevkle okunması sağlanmalıdır. Bunları yapamayan yazar, başarıya giden yolda muvaffak olamayacaktır (Seyda, 1967:12). Dinamo, yazacağı kitabın herkes tarafından okunmasını istemesi bir yana, bu geniş kitlenin de kitabı elinden düşürmeden tüketmesini arzu etmektedir. Hatta *Don Kişot* gibi büyük bir eser tasarladığı kanısındadır. Lakin böyle bir eseri yazmanın

zorluğunun da farkındadır: “Gerçi büyük bir tasarı, büyük bir istek...ama yazar da gözüne bunları almalıdır. Öyle bir şey yazayım ki, genci yaşlısı, kültürlüsü, az kültürlüsü, herkes beni severek okusun diye düşünmeden yola çıkmamalıdır” (Seyda, 1970:194).

Dinamo, Kurtuluş Savaşı için yüzlerce kitap yazıldığını fakat her yazarın bu büyük olayın ancak bir yanını alıp dev aynasında büyüterek verdiğini, neticede ise olayın muhteşem bütünlüğünün okuyucuya yaklaşacağı yerde ondan gittikçe uzaklaştığını söyler. “Kurtuluş Savaşı için yazılan şiirlerde ve destanlarda gerçek kahramanlar, mitolojik bir zamanın dumanları içine atılmış ve şairler de bu büyük olayı kendi sanatlarını geliştirmek için kullanmıştır”, diyen Dinamo, “Şairler ve yazarlar, yakaladıkları konuya yasaklı gibi kimsenin dokunmasına izin vermezler, diye sözlerine devam eder. Nihayetinde yirmi senelik bir çalışma sonucunda *Kutsal İsyan*’ı gün ışığına çıkaran yazar, olayları ve kahramanları kronolojiye uygun olarak yerlerine yerleştirir. Dinamo, eserinde gereksiz devrik cümlelerden, laf cambazlıklarından kaçınarak klasik bir anlatımı tercih eder.

Mustafa Kemal, eserin en güçlü kişisi olurken çevresinde de birçok kişi ona eşlik etmektedir. Eserini bir “kütle romanı” olarak tanımlayan Dinamo, savaşı bir orkestraya benzetir. Mustafa Kemal ise bu orkestranın şefidir: “*Kutsal İsyan bir kütle romanıdır. Ulusal Kurtuluş Savaşı bir orkestra gibi Mustafa Kemal’in elleriyle ve sihirli değneğiyle çalınmakta ve yürümektedir. En yitik sesleri bile yakalayıp bu senfonik hava içinde değerlendirmektedir. Bir Papa Eftim’den bir Ulusal Kurtuluş Savaşı kahramanı yaratmanın yolunu bulmaktadır*” (Seyda, 1967:12).

Dinamo, kimi romancıların alışıldığı üzere bir iki figürü ele alıp onları süsleyerek eser meydana getirdiklerini, tek kişi üzerine çok fazla söz söylemenin ise okuyucuyu sıktığını ifade eder. Kütle romanlarında çok kısa bir sürede birçok kahramanın yan yana getirildiğini ve bu kişilerin hem en ilginç yanlarıyla hem de daha hareketli, daha dikkat çekici sahnelerin içerisinde gösterildiğini belirten Dinamo; bu romanlarda karakterlerin çeşitli kahramanlar arasında bütünü meydana getirmek üzere bir halka gibi görev yaptığından söz eder. Bahsi geçen alıntılarda seçme kahramanların yerine işçi, köylü veya çiftçinin olayların arasında canlı birer

varlık olarak yer aldığını dile getirir. Tolstoy'un *Savaş ve Barış*'ı ile Şolohov'un *Durgun Don* romanlarını en büyük kütle romanları olarak niteleyen Dinamo, "*Kütle romanları gerçekçi, toplumcu yöntemlerle yazılır. Kütle romanların talihli olabilmesi için büyük günlük ya da tarih olayların içine dalması gerekir. Ulusal Kurtuluş Savaşı işte bu kütle romanları için çok iyi olanaklar sağlamaktadır. Bir ulusun kurtuluşu uğruna verilen bu savaş pek çok irili ufaklı kahramanın su yüzüne çıktığı büyük bir destandır*" (Politika, 8 Haziran 1977) sözleriyle de kendi eserinin neden kütle romanı olduğunu açıklığa kavuşturur.

Dinamo, kendisiyle yapılan röportajlarda ve yazdığı yazılarda bireyci romanlara karşı gerçekçi eserlerin savunucusu konumundadır. "*Benim Kutsal İsyan gerçekçiliğim, işte bu bireyci romancılara karşı duyduğum tiksintiden geliyor*" (Milliyet Sanat, 3 Haziran 1977, s.13) sözleriyle bu düşüncesini açıkça belirtir.

Devrimci yazarların romanlarına ve hikâyelerine kendi yaşayışlarını adayarak başladıklarını söyleyen Dinamo, "*Düş dünyasının kahramanları bir tarafa itilir, savaşın ve barutun içinden geçen yaşamış kahramanlar, insanlar ve toplumlar romanın karakterleri olur*", demektedir. Gerçekçi romanların okuyucuya bazı yararlar sağladığını belirten sanatçı, "*bu yararlarla devrimci gerçekçilik, insanların ve kahramanların kişiliklerini en gerçekçi yönleriyle yansıttığı gibi, onların devam edecekleri yönleri gösteren kuvveti kazanmıştır*", açıklamasını yapar (Dinamo, Yeni Ortam, 16 Eylül 1975).

Romanlarını gerçekçi bir anlayışla kaleme alan Dinamo, hayattaki ilginç ve büyük olayların roman olarak yazılabileceğini söyler. Ona göre kahramanları hayal dünyasından bulmaya, konuları oradan buradan kiralamaya gerek yoktur. Yazarların -genellikle de devrimci yazarların- kendi yaşayışları da ilginç roman ve hikâye konularıyla doludur. Bir düşüncüyü geliştirecek düzinelerce konu, hayatın tüm safhalarında yazılmayı beklemektedir. "*Avrupa edebiyatında böyle eserler oldukça fazladır*", diyen Dinamo, "*Gothe'nin başyapıtlarından biri olan Werther, gençlik otobiyografisinden başka nedir?*" (Dinamo, 1975), sorusunu sorar.

3.2. ROMANLARI

Edebiyat dünyasında ilk olarak şiirleriyle kendinden bahsettiren Dinamo, zaman geçtikçe romanlarıyla da ünlenmeye başlar. *Kutsal İsyan* (8 cilt, 1966-1967), *Ateş Yılları* (Temmuz 1968), *Savaş ve Açlar* (Aralık 1968), *Kutsal Barış* (7 cilt, 1971-1976), *Öksüz Musa* (Ocak 1973), *Musa'nın Mapusanesi* (1974), *Koyun Baba* (1976), *Musa'nın Gecekondu* (Eylül 1976), *Açlık* (1980), *Türk Kelebeği* (1981), *Adalet Sırtması* (1983), *Anadolu'da Bir Yunan Askeri* (1988) ve *Sübyan Koğuşu* (1994), sanatçının romanlarıdır.

Dinamo'nun birçok romanı otobiyografiktir. Romanlarının konusu hayatıyla paralel gider. Çalışmamızda söz konusu romanlar beş başlık altında incelenecektir.

1-Otobiyografik romanlar: *Savaş ve Açlar*, *Öksüz Musa*, *Açlık*, *Musa'nın Mapusanesi*, *Koyun Baba*, *Musa'nın Gecekondu*, *Adalet Sırtması*

2- Aşk romanı: *Ateş Yılları*

3- Macera romanları: *Anadolu'da Bir Yunan Askeri*, *Türk Kelebeği*

4- Nehir romanları: *Kutsal İsyan*, *Kutsal Barış*

5- Diğer romanları: *Sübyan Koğuşu*

3.2.1. Otobiyografik Romanlar

3.2.1.1. *Savaş ve Açlar*²³

Savaş ve Açlar, Hasan İzzettin Dinamo'nun otobiyografik romanlarının ilkidir. 1968 yılında May Yayınları tarafından yayımlanan kitap, Birinci Dünya Savaşı yıllarında savaşa giden askerlerin geride bıraktıkları ailelerinin yaşadığı zorlukları anlatırken savaşı kendi çıkarları adına fırsata çeviren yozlaşmış insanların dünyasına da ayna tutar.

Cephe gerisinde kalan yoksul aileler; açlıkla, sefaletle ve hastalıkla mücadele ederek var olma savaşının içine girerlerken etraflarını saran fırsatçıların

²³ Hasan İzzettin Dinamo, *Savaş ve Açlar*, İstanbul, May Yayınları, 1968.

acımasızlığıyla da ekmek kavgasına düşerler. Yoksulluk konusunun ağır bastığı romanda Temel Çavuş'un ailesinde çaresizlik, umutsuzluk ve sefillik birbirini takip eder. Yedi sene Yemen Cephesi'nde askerlik yapan Temel Çavuş, cepheden döndükten sonra ailesine insanca bir yaşayış sağlamak için evini İstanbul'a taşırsa da İstanbul'da hiçbir şey istedikleri gibi olmaz. Ellerindeki son parayla aldıkları inekleri ölürken Temel Çavuş da kendine göre bir iş bulamaz. Umutsuzluk tek odalı kulübelerinin kapısını sık sık çalmaya başladığında ise genç adam, çaresizlik içerisinde memleketine dönme kararı alır.

Savaş, bazı insanlar için acı ve felaket anlamına gelirken bazı insanlar bu çile dolu manzaradan çıkar sağlama peşindedir. Hasan İzzettin Dinamo, bu iki grup insanı *Savaş ve Açlar*'da bir arada vererek savaşın iki farklı yönünü işlerken yaşadığı trajedinin de okuyucuya daha fazla tesir etmesini sağlar. Savaşı sevmeyen Dinamo, Birinci Dünya Savaşı yıllarında babasının ve ağabeyinin askere alınmasının ailesinde açtığı yarayı *Savaş ve Açlar*'da gözler önüne serer.

3.2.1.1.1. Özet

Temel Çavuş, karısı Şakire ve çocukları Lütfiye ile Ali'yi Trabzon'da bırakarak Yemen'e askerliğe giden genç bir adamdır. Yedi yıl sonra memleketine dönerken kısa bir süre kaldığı İstanbul'u çok beğenir, memleketine gider gitmez de ailesini alarak İstanbul'a getirir. İstanbul'da Sarıyer'in karşı sırtlarında bir kulübeye yerleşirler, dört inek alarak sütçülüğe başlarlar. Birkaç yıl böyle idare ederlerken inekler hastalanıp ölür. Temel Çavuş ve ailesi ırgatlığa başlar. İstanbul'da yaşamak iyice zorlaşmıştır. Ahanda'dan beş nüfusla çıktıkları bu yolda sekiz nüfusla memleketlerine dönmeye karar verirler. Trabzon'a doğru yola çıktıkları Gülcemal vapurunda karşılaştıkları akrabaları Osman Bey, onlara Samsun'da kalmaları ve köyde tütüncülük yapmaları yönünde bir teklif sunar.

Kötüköy adı verilen bu köyde sıtma kol gezmektedir. Temel Çavuş'un ailesi de sıtmaya yakalanır. Bunun üzerine Temel Çavuş, Osman Bey'den kendilerini daha insani bir yere yerleştirmesini ister. Aile, Osman Bey'in yardımıyla, sivrisineğin olmadığı, bahçeli ve iki odalı bir yeri kiralar. Orada hep birlikte insan gibi yaşamının

umuduyla dolarlar. Yeni evlerine yerleşmeye geldikleri ilk gün, zengin bir beyin oğlu olan Mümtaz, pencereden yaptığı işaretlerle ilgisini çeken güzel Tatar kızı Tenzile'ye hava atmaya çalışırken, yolda yürüyen Temel Çavuş ve ailesine atıyla çarparak onların çamurlu suya düşmesine neden olur. Bu durumu gurur meselesi yapan Ali, Mümtaz'ı da çamura düşürerek onu döver. Çevredekiler Ali'yi güç bela Mümtaz'ın üstünden alırlar.

Temel Çavuş ve ailesi küçük tarlayı ekip biçerek karınlarını doyurmalarını sağlayacak sebzeleri yetiştireceklerdir. Tarla uzun süre sürülmediğinden türlü yabancı otlarla kaplıdır, bir şeyler ekmek içinde biraz geç kalmışlardır. Buna rağmen yılmadan usanmadan tarla ile uğraşmaya devam ederlerken Temel Çavuş'un aklına, ettikleri sebzelerin altına hayvan kanıyla karışmış su dökmek gelir. Salhaneden aldıkları hayvan kanlarını suyla karıştırıp sebzeleri günlerce sularlar. Tüm bu çalışmalar sürerken Temel Çavuş, karısı Şakire için, Yemen Harbi'nden beri sakladığı birkaç beşbirlik ile bir inek satın alır. Şakire buna çok sevinir.

Günler geçerken güz güneşinin yardımıyla cılız sebzeler yeşerir, boy atar ve serpilir; komşu bahçelerdeki yeşillikleri de geçerler. Bütün ev halkı sevinerek ayakkabı, giyecek ve yiyecek alma hesabı yapmaya başlar. Tüm bunlar olup biterken Ali, çarşıya gidip gelirken kapı önüne çıkan Tenzile'nin bakışlarıyla karşılaşmaya başlar. Bu güzel kızın bakışları Ali'nin içini umutla doldurur ve Ali Tenzile'yle evlenme hayali kurmaya başlar.

Tenzile, annesi Tahar Hanım ve üç kardeşiyle birlikte yaşayan güzel, genç bir kızdır. Güzelliğinin farkında olan Tenzile, yoldan geçen genç delikanlılara ayna tutarak dikkatlerini çeker ve onların kendisine âşık olmasını sağlar. Beyin oğlu Mümtaz'ı ayna oyunuyla kendisine âşık eden Tenzile, kapısının önünden geçen Ali'yi de bakışlarıyla etkilemiştir.

Bir sabah erkenden ava çıkan Temel Çavuş, dönüşte bahçelere bakmaya gider. Gördüğü manzara karşısında ne yapacağını bilemez. Emek emek uğraştığı bahçesi talan edilmiş, tüm sebzeleri çiğnenmiştir.

Yaşanan felaketin ardından evlerine aldıkları inek bir buzağı doğurunca ailenin yüzü güler gibi olur. Erkekler bahçeyi yüzüstü bırakmalarına rağmen, Şakire ezilmiş yeşillikleri getirip yemekler yapar ve işe yaramayanları da ineğine verir. Şakire bahçeye her gittiğinde, yan yatmış, çamura batmış yeşilliklerin büyümeye devam ettiğini görür; yüreği de bu bahçe gibi umutla yeşermeye başlar. O ana kadar ailesinden sakladığı bu gerçeği göstermek için bir gün hepsini oraya götürür. Bütün aile karşılaştıkları mucize karşısında mutluluktan ne yapacaklarını bilemez bir şekilde evlerine dönerler.

Zerzevatın kurtuluşunun sevinci hepsini sarmışken Tahar Hanım, yanında Tenzile ve elinde bir mektupla çıkagelir. Mektup Temel Çavuş'un memleketteki annesindendir. Yaşlı kadın oğlunun yanında kalmak üzere Gülcemal vapuruyla Samsun'a gelecektir. Bir hafta sonra Temel Çavuş hasta olan yaşlı annesini eve getirir.

Temel Çavuş ve Ali çiğnenmiş ve ezilmiş bahçeden yeşeren kocaman lahanaları pazara götürüp satmaya başlarlar. Sebzeciler onların getirdiklerini kapışarak alır. Bahçede birçok satılacak sebze varken erken gelen kar ve kış sebzelerin satışını baltalar. Temel Çavuş ve ailesi umutsuz oldukları bahçeden bazı ihtiyaçlarını karşılayacak miktarda para kazanabilmişlerdir. Kiralarını ödeyip yeni bahçe kiralarlar, çocukların üstlerine başlarına bir şeyler alırlar.

İlkbahar geldiğinde evin üç büyüğü, bahçeye domates, biber, patlıcan ve kabak fideleri eker; hasat zamanı geldiğinde de olgunlaşan sebzeleri pazara götürüp satmaya başlarlar. Bir gün bahçelerin sahibi Yanko Ağa gelir, malını mülkünü satıp İstanbul'a taşınacağını söyler. Elindeki eşeğini de pazara mal taşırken kullanmaları için taksitle Temel Çavuş'a satar.

Bir akşam Temel Çavuş'la Ali, kahveden somurtkan bir yüzle gelirler. Avrupa'da savaş çıkmış, İngilizlerle Almanlar birbirine savaş açmıştır. Enver Paşa da Almanlardan yana savaşa girmek istemektedir. Bu sebeple kırk yaşına dek herkesi toplamaya başlamışlardır. Temel Çavuş'u askere çağrılma korkusu alır. Eğer askere giderse ailesi perişan olacaktır. O, üstüne düşeni yapmıştır, yedi sene Yemen'de düşmana karşı savaşmıştır. Gece bu konuşmaları duyan büyükanne fenalaşır ölür.

Yaşlı kadının sandığından çıkan çarşaf ve kumaşları elde etmek isteyen Tahar Hanım, hortlak masalı uydurarak Şakire’yi kandırmaya çalışır. Temel Çavuş kadının niyetini anlayarak Şakire’ye kızar, eşyaları kimseye vermemesini söyler.

Temel Çavuş, tam bahçe işlerini, ev işlerini yoluna kaymaya başladığı sırada askere çağrılır. Askerlik şubesine giden Temel Çavuş, kendisinin yedi yıl askerlik yaptığını, gitmeyenlerin gitmesi gerektiğini söylese de şube başkanı seferberlik olduğunu, yediden yetmişe herkesin savaşaacağını belirterek onu ikna eder. Temel Çavuş, son gecesini ailesiyle geçirmek üzere eve döner. O gece karısının hamile olduğunu öğrendiğinde çocuk doğunca adını Sefer koymasını ister. Sabah erkenden kışlaya gitmek üzere yola çıkar.

Babası askere gittikten sonra evin tüm işleriyle Ali ilgilenir, anasıyla birlikte bahçeye gider, kışlık sebzeleri çapalar, yazlıkların olgunlarını toplar. Babasının yokluğundan kaynaklanan boşluğu doldurmaya çalışır. Tahar Hanımlar, artık kulübenin her günkü konukları olur. Bu gelip gitmelerde Ali ile Tenzile’nin yakınlaşmaları artar.

Bir gün Mümtaz ve babası kulübeye gelir. Şakire ve Ali’ye bu yerleri satın aldıklarını, kim daha çok para verirse ona kiralayacaklarını söylerler. Mümtaz’ın babası münakaşa esnasında Şakire’ye kamçı savurunca Ali tüfeği ile onlara ateş eder. Onlar uzaklaşırken tüm bu olup biteni gören kumandan, Şakire ve Ali’ye toprak vurguncularına fırsat vermeyeceğini söyleyerek onları rahatlatır. Öyle ki bir süre sonra kumandan elinde bir telgrafla gelir. Enver Paşa’dan gelen telgrafı okur: *“Kardeşim, Temel Çavuş ailesinin işledikleri toprak üzerinden atılmamaları için gerekenlere emir verilmiştir. Gözlerinizden öperim. Enver”* (180). Bu haber büyüklü küçüklü bütün aile fertlerinin yüzlerini güldürür.

1915 kışı Şakire ve ailesi için olaysız geçerken Kafkas Cephesi’ndeki askerlerin soğuktan dondukları haberi kulaktan kulağa yayılır. Şehit haberleri mahalleye gelmeye başlar. Temel Çavuş’un donarak öldüğü haberi de gelen mektupla aileye bildirilir. Kocasının şehit olması Şakire’yi fazlasıyla sarsar, Şakire o günden sonra işlerini bir makine gibi yapmaya başlar. Bir gün tarlada çalışırken

sancılanan Şakire, kendi başına bir erkek çocuk doğurur. Doğumdan birkaç gün sonra oğluyla bahçeye giden genç kadını Ali'nin de günün birinde askere alınması korkusu kaplar.

Yaz boyunca hiç durmadan çalışan Şakire'yle Ali, sebzeleri satarak geçimlerini sağlamaya çalışırlar. Şakire, elde ettikleri ürünlerden komşuları Tahar Hanım'a da vererek onlara yardımcı olur. Onlar da oğulları askere gittikten sonra zor günler yaşamaktadır. Bu arada Mümtaz, Tenzile'nin evinin önünden daha sık geçmeye, Tenzile'de gözü olan polis memuru Rıfkı da eli paketlerle dolu hâlde eve gelmeye başlamıştır. Tüm bunların farkında olan Ali, gizliden gizliye bu adamlara kin duyar. Sevdiği kızın bu zor günlerde onlardan biriyle evlenebileceği korkusuna kapılır.

Bir ikindi üstü iki jandarma, ellerinde bir kâğıtla gelerek Ali'ye ertesi gün askerlik şubesine gelmesini, kendisinin de asker kaçağı olarak ihbar edildiğini söyler. Şakire oğlunun on beş yaşında olduğunda ısrar etse de jandarmalar, eğer Ali onlarla gitmezse onu kelepçeyle götürceklerini söylerler. Ertesi sabah Ali annesiyle birlikte askerlik şubesine gider. Şakire, şube başkanına Ali'nin asker kaçağı olmadığını, yaşının küçük olduğunu, yirmi yaşını beklediğini söylese de kimse onu dinlemez. Ali muayene için orada alıkonur. Sabah erkenden askerlik şubesine giden Şakire, Ali'nin önceki akşam kışlaya gönderildiğini öğrenir. Oğlunu görmek için Musa'yı da alarak talim yaptıkları yere gittiğinde ona haftada bir oğlunu ziyaret edebileceğini söylerler.

Kötü günler peş peşe gelmeye başlamıştır. Ali'nin gidişinden bir süre sonra bahçeleri mahkemenin verdiği hükümle onlardan alınırken, üzerlerine bir yıllık kira yıkılarak evlerindeki eşek, tabanca, tüfek ve bakır kaplara da el konur. Bu süre zarfında izne gelen Ali, evin ve bahçenin ne durumda olduğunu görünce askerden kaçıp kendisini asker kaçağı diye ihbar eden Mümtaz ve babasını öldürmek ister. Annesi ısrar ederek onu bundan vazgeçirir.

Ali'nin askere alınması, sahip oldukları tarlanın ellerinden gitmesi, kullandıkları eşyalarının ve eşeklerinin icrayla alıkonması, Temel Çavuş'un ailesini uçurumun kıyısına getirir. Ancak elde kalan ineklerinin verdiği birkaç kilo süt,

çocukların açlıktan ölmesini önlemektedir. Fakat tam olarak beslenemeyen ineğin sütü de iyice azalır. Bu sırada Ali'den gelen mektup karamsarlık içerisinde olan Şakire'ye umut kaynağı olur.

1915 yılının son günlerinde Ali'nin Sivas'tan gönderdiği mektuptan bir ay sonra gelen yeni mektupta Ali'nin şehit olduğu yazmaktadır. Şakire aldığı haberle yıkılır, çılgına döner. Tek başına nasıl mücadele verecek, çocuklarının karınlarını nasıl doyuracaktır? Şakire, o akşamüstü Musa'yla birlikte bazı sorular sormak için kumandanın evine gider. Elindeki mektubu kumandana gösterir. Kumandan, Temel Çavuş'un askerde donarak öldüğünden şehit sayılmadığını ve onların maaş alamayacağını fakat Ali şehit olduğu için bir lira tutarındaki şehit aylığını alabileceklerini söyler.

Takvimler 1916 kışını gösterirken Şakire, çocuklarıyla birlikte soğuk kulübede ne yapacağını bilemez hâldedir. Evde çocuklara verecek bir lokma erzak yoktur. Kaç gündür arada sırada onlara ekmek veren kumandan da ortalıkta gözükmemektedir. Ali'nin şehit maaşı ise bakkaldan her gün alınan bir ekmeğe gider. Şakire ve çocukların birkaç kez komşu bahçelerden lahana çaldıkları bile olur. Bir gün onların bu durumunu bilen bir komşu, hasta olan keçisini keserek bütün eti Şakire'ye verir. Çoluk çocuk, keçi etiyle bir hafta bol bol et yediyse de etin yaptığı karın ağrısı ve ishale de epey mücadele ederler. Tam bugünlerde Tahar Hanım, kızı Tenzile ile çıkagelir. Tenzile, polis memuru Rıfkı ile evlenmiştir. Tahar Hanım Şakire'nin çocuklarından Asile'nin, kızının evine ufak tefek işler yapmak üzere karın tokluğuna gidip gelmesini ister. Asile bundan sonra Tenzile'nin evine gitmeye başlar. Açlık ve sefalet Şakire'nin ailesinin peşini bırakmazken Hüseyin yüzünde çıkan bir yaranın ilerlemesi sonucu hayatını kaybeder. Hüseyin'den kısa bir süre sonra Fatma da çektiği baş ağrısı neticesinde ölür. Bir çocuğunun daha ölmesiyle birlikte Şakire'nin içinde kadere meydan okuma arzusu yükselmeye başlar. Çocuklarına, “*Çıkmamış canda umut vardır, uşaklarım*” (319), sözleriyle cesaret verir.

Şakire, Tenzile'nin evine gelen polis memurlarının Asile'ye sarkıntılık ettiklerini öğrenir öğrenmez, kızını bir daha o eve göndermemeye karar verir. Asile, komşu kadın Emine Hanım'ın yanında biraz fasulye, nohut, bulgur ve mısır

karşılığında ev işleri yapmaya başlar. Emine Hanım'ın verdiği kuru baklagilleri pişirmek sorun olunca Şakire kızına bir daha bunları almamasını söyler. Yine bir gün kızı taş gibi nohutla eve gelince, nohut torbasını Emine Hanım'ın evinin önüne boşaltır ve eline aldığı kürekle fırının camlarını aşağı indirir. Yere düşen ekmekler, aç kalmış insanlar tarafından kısa sürede yağmalanır.

Bu olay sonucunda karakola götürülen Şakire'ye komutan kefil olur, polisler bu durumun açlıktan kaynaklandığını söyler. Bu olayın çevrede duyulmasıyla aileye etraftan yiyecekler gelmeye başlar. Yiyecekler bittiğinde ise Şakire, çocuklarına açlıktan ölmektense çalmalarını öğütler. Bunun üzerine Asile, Emine Hanım'ın tavuklarından birini çalar. Emine Hanım, Asile ve annesini karakola bildireceğini söylediğinde bu lafları duyan kumandan, bunu yaparsa oğlunu asker kaçağı diye şikâyet edeceğini kızgınlıkla belirtir. Kumandan bu tehditle de kalmaz ve akşam eve dönünce Emine Hanım'a kilerini açtırarak, tavana dek dolu olan kilerin kırkta birini zekât olarak alıp şehit ailelerine vermesini sağlar. Dağıtımın ertesi günü Emine Hanım hastalanır, ardından da ölür. Emine Hanım'ın kiracısı olan kumandanın ise eşyalarını toplayarak evden ayrıldığı görülür.

Emine Hanım'ın dağıtılan erzaklarından Şakire'nin ailesi de nasibini alır, mideleri bir ay boyunca bayram eder. Fakat hazıra dağ dayanmaz misali yiyecekler bitince, aç günler geri döner. Bakkal Osman, durmadan borcunu istemektedir. Açlıkla kıvranan Musa, kardeşi Adviye'yle birlikte evlerden eşya çalarak bunları satıp ekmek almaya başlar.

Şakire, çocuklarıyla birlikte açlığa karşı yaşam mücadelesi verirken yaşadıkları kulübeden de atılırlar. Deniz kıyısında boşaltılmış olan Tatar evlerinden birine yerleşirler. Çocukların açlıktan kıvrandığı bir gün Şakire, komşuların verdiği bağırsakları pişirerek çocuklarına yedirir. Asile ve Musa'yı da salhaneden bağırsak toplamaya gönderir. Bir süre sonra bağırsak toplamaya tek başına gitmeye başlayan Musa, evin geçimini sırtına alıp ailesinin yaşamasını sağladığından, evde önemli bir adam olur. Onun için kimseye bir şey söylemeden sık sık dışarı çıkarak gezip dolaşır. Bir gün arkadaşlarıyla ırmak kenarına giden Musa, kuduz bir köpeğin saldırısına uğrar. Şakire oğlunun kuduz olacağı korkusuyla sıkıntılı anlar yaşar.

Evlerine geçmiş olsuna gelen komşu Asiye Hanım, şakire'ye yeni bir fikirle gelir. Musa'yı dilendirmesini, ekmek paralarını böyle kazanmalarını tavsiye eder. Asiye Hanım ile dilenmeye çıkan Musa, hiç kimseye el açıp yalvaramaz. Ertesi gün yine salhanenin yolunu tutar.

1916 yılının yazıyla gözü geçmiş 1917 kış ı yoksulları daha da mşkle sokan sert soğuklarla gelmiştir. Bir gün kapıya dayanan hkmet memurları, şakire ve ailesini oturdıkları evden döşemeleri yaktıkları için dışarı atarlar. şakire, bulduğu ikinci evde de polis tarafından kapı önüne konunca bir başka tek odalı eve taşınır. Kış geçip giderken yoksullukla mücadele eden aileler için kırlardaki otlar yiyecek olur. Musa da son zamanlarda bağırsak getirememeye başlar. Aile yoksulluğa meydan okumaya devam ederken küçük Sefer bu hayata daha fazla dayanamayıp ölür. şakire'nin son umudu olan inek kısır çıkınca yavrusunu almayı planlayanlar hayvanı geri getirirler. Bakkal Osman'ın borçlar karşılığında ineği alması, şakire'yi ne yapacağını bilemez bir hâle getirir. Samsun'da kendileri için yaşama şansı kalmadığını anlayan şakire; Musa ve Advie ile arşamba'ya kardeşinin yanına çalışmaya gider. Kızı Asile'yi de tanıdığı bir ailenin yanına bırakır. Orada on beş gün işçi olarak mısır kırma işlerinde çalışır, çalışmasının karşılığında para yerine verilen on beş yirmi kilo mısırla evine döner.

Bir süre sonra evde yiyecek bir şey kalmayınca şakire, çocuklarına onları Darüleytama yazdıracağını, orada hepsine iyi bakılacağını söyler. Çocuklarını Darüleytama bırakan şakire, kendisini hastanede bir hafta yatırması için yalvardığı ve başlarından geçen her şeyi daha önce anlattığı başhekimin yanına gider. Başhekim onu hastaneye hasta gibi yatırır. Bu sayede şakire de hastanede yattığı süre zarfında ne yapacağına karar verecektir. Hastaneden çıkınca babasının evine gitmeyi planlayan şakire'ye hasta bakıcı gücü yerine gelsin diye akşam bir iğne yapar. İğne sonrasında uykuya dalan kadının koynundaki keseyi alan hasta bakıcı, sabah kendine gelmeye başlayan şakire'ye bir iğne daha yapar. Acılar içinde kıvranan kadın “*Ben liyorum, çocuklarımı getirin*” diye bağırır. şakire'nin isteği iki gün sonra çocuklara ulaşır.

Annelerini görmek için hastaneye gelen çocuklar onun öldüğü haberini alırlar. Dünya’da Temel Çavuş ailesinden üç kişi kalmıştır, yapayalnızdırlar. Büyük bir üzüntüyle Darüleytama dönerler. Orada aldıkları bir haberle daha da yıkılırlar. Kızlar, kız okuluna gönderilecektir. Kardeşlerin bu sefer ki ayrılıkları daha hüzünlü olur.

3.2.1.1.2. Teknik Özellikler

Savaş ve Açlar, figür olmayan anlatıcının ilahi bakış açısıyla kaleme alınmıştır. Her şeyi bilen, her şeyi gören anlatıcı, geniş bir hareket özgürlüğü içerisinde, zaman ve mekânla sınırlı olmadan eserin her yerinde sesini duyurur. İlk satırlardan itibaren olaylar üçüncü tekil şahsın ağzından aktarılır. Romanın başında anlatının işlevsel figürlerinden biri olan Tenzile’nin tanıtılması okuyucuya bir aşk hikâyesi anlatılacağı hissi verse de ilerleyen satırlarda başkişi Temel Çavuş okura sunulduğunda eserde bir aşkın yanı sıra savaşın ve yoksulluğun da hikâye edileceği anlaşılır.

“Tenzile, yine çırılçıplak aynanın karşısındaydı. Ak zanbak gibi ılık saçan bir teni, dal gibi ince canlı bir vücudu vardı. (...) Aynaya gülücükler, öpücükler gönderiyor, dilini çıkarıyor, bir yandan da karakolun arka bahçesinde her zaman görmeğe alıştığı birini arıyordu. Nedense Enver Paşa bıyıklı genç, yakışıklı polis, henüz görünürlerde yoktu” (7).

Tenzile’yi anlatan bu satırlardan birkaç sayfa sonra romanın asıl olay örgüsünü kuracak olan Temel Çavuş ve ailesi kitapta yerini alır. Temel Çavuş çocuklarıyla birlikte yaşam mücadelesi verecekleri yerlere doğru ilerlerken yaşananlar, kitapta hâkim anlatıcının sınırsız yetkileriyle sunulur. Romanda başkişi başta olmak üzere bazı figürlere ait bilgiler, geriye dönüş tekniğiyle verilir. Temel Çavuş’un memleketi Trabzon’dan İstanbul’a oradan da Samsun’a devam eden yolculuğunun başlangıcı, başkişinin ağzından dolaylı aktarımla özetlenir:

“Akçaabat’tan ilk çıkışını düşündü: Gencecik karısıyla iki çocuğunu Lütfiye ile Ali’sini geride bırakarak bir gemiye binmiş, İstanbul’a doğru yola çıkmıştı. Ne

var ki bu yolculuk gönlünce bir yolculuk değildi. Sırtındaki asker elbisesiyle doğruca Yemen'e gidiyordu” (23).

Geriye dönüş tekniğinin kullanıldığı yerlerden biri de bir gün Şakirelerin kulübesine gelen Ömer Çavuş'un Şakire'ye kocasıyla ölene kadar birlikte savaştığını anlatmaya başladığı kısımdır: *“Temel Çavuş'lan Samsun kışlalarında bir alaya düşmüştük. Neferi, onbaşı, çavuşu hep ihtiyattık (...) Olan olmuştu. Temel Çavuş, karabulut gibi ilerleyen düşman karşısında tek başına kalmıştı. Öyle sanıyorum ki yanı başındaki mermi sandıklarını tüketmeden donmamış, ya da vurulmamıştır”* (281, 289). Böylece Temel Çavuş'un düşmanla nasıl savaştığını ve nasıl şehit düştüğünü Şakire ve okuyucu öğrenmiş olur.

Kitapta başkişinin düşüncelerini ve içinde bulunduğu durumu daha gerçekçi kılmak için zaman zaman iç monolog tekniğinden de yararlanır. Temel Çavuş, oturduğu yerde yorgunluktan uyuyakalan karısını görünce içi sızlar: *“Allah belasuni versun böyle yaşamanın: Ne kadını rahat ne erkeği. Ha bu zavallı kadına kendimden çok acımayısam Allah bin kez kahretsun beni”* (63).

Roman boyunca geriye dönüş, özetleme ve iç monolog tekniklerinin yanı sıra anlatma ve diyaloglardan da yararlanır. Ayrıca kullanılan iç çözümleme tekniğiyle Musa'nın içinde bulunduğu durumu yorumlaması açığa çıkarılır. Musa, *“annesini kız kardeşlerini düşündü. Yıllardır ilk kez içinde bir rahatlıkla birlikte bir gariplik de duydu. Annesi de kız kardeşleri de ilk kez devletin şefkatli elleri arasındaydı. Yiyecekleri, yatacakları vardı, ama hepsi de çil yavrusu gibi dağılmıştı”* (421). Böylece bu teknikle okuyucu, annesi tarafından Darüleytama bırakılan Musa'nın hissettiklerini, düşündüklerini rahatlıkla öğrenir.

3.2.1.1.3. Olay Örgüsü

Savaş ve Açlar, dört bölümden oluşur. İlk bölüm on beş, ikinci bölüm sekiz, üçüncü bölüm on bir ve dördüncü bölümde on alt başlıktan oluşur. Başlıklandırmalar rakamlarla yapılmıştır. Romanı, Şakire'nin zor şartlar altında verdiği yaşam mücadelesi üzerinden üç vaka halkası altında incelemek mümkündür.

Şakire birinci bölümde kocasıyla, ikinci bölümde oğlu Ali'yle ve son bölümde de tek başına, ailesinin hayatını devam ettirmek için yaşadıkları sıkıntılara göğüs gerer.

İşlevsel figürlerden Tenzile'nin tanıtımıyla başlayan birinci bölüm, birkaç sayfa sonra Temel Çavuş ve ailesinin tanıtımıyla devam eder. Yemen Savaşı'ndan dönen Temel Çavuş'un ailesiyle Trabzon'dan çıkıp İstanbul'a çalışmaya gitmesi, İstanbul'da yaşayamayıp Trabzon'a geri dönmek isterlerken Samsun'da kalmaları, Samsun'da kiraladıkları bahçeye sebze dikmeleri ve elde ettikleri ürünleri pazarda satmaları, ekonomik durumlarını birazda olsa düzeltmeleri, Temel Çavuş'un annesinin yanlarına gelmesi ve bir süre sonra vefat etmesi, Samsun'da yaşamaya başlayan Temel Çavuş ve ailesinin Mümtaz ile karşılaşması, Ali'nin onunla kavga etmesi, Tenzile ve ailesiyle tanışılması ve son olarak da Temel Çavuş'un yeniden askere alınması bu bölümün vaka halkalarını oluşturur.

İkinci bölümde, Şakire'nin, oğlu Ali ile birlikte verdiği yaşam mücadelesi anlatılır. Ali'nin Tenzile ile gizli gizli görüşmelere başlaması, Şakire'yle Ali'nin bahçelerde gece gündüz çalışması, Mümtaz ve babasının kulübeye gelerek toprakları satın aldıklarını ve kirayı kim fazla verirse onlara kiralayacaklarını söylemesi, Mümtaz'ın babasının Şakire'nin yüzüne kamçıyla vurması, Ali'nin onlara ateş etmesi, bu sebeple Ali'nin karakola çağırılması, komşuları olan kumandanın Şakire ve çocuklarının topraklardan atılmamasını sağlaması, Temel Çavuş'un şehit haberinin gelmesi, Şakire'nin erkek bir çocuk doğurması, Ali'nin asker kaçağı olarak ihbar edilmesi ve yaşına bakılmaksızın askere alınması, mahkeme kararıyla bahçelerinin ellerinden alınması, icra yoluyla silahlarının ve bazı bakır kaplarının götürülmesi, Şakire'nin kulübeyi boşaltmasının istenmesi ve kumandanın bunu engellemesi ikinci bölümdeki olay örgüsünün zincirlerini meydana getirir.

Son bölümde küçük çocuklarıyla yalnız kalan Şakire'nin açlıkla, susuzlukla ve soğuk hava şartlarıyla mücadelesi anlatılır. Ali'nin askere gittikten kısa bir süre sonra şehit haberinin gelmesi, kumandanın aileye arada sırada ekmek vermesi, Ali'nin bir lira tutarındaki şehit aylığını alması, Şakire'nin bahçelerden lahana çalması ve çocuklara da çalmalarını söylemesi, komşunun onlara verdiği hasta keçinin etiyle bir süre idare etmeleri, polis memuru ile evlenen Tenzile'nin yanına Asile'nin karın tokluğuna çalışmak üzere gönderilmesi, yüzünde çıkan bir çiban

sebebiyle Hüseyin'in ölmesi, peşinden Fatma'nın baş ağrısı neticesinde ölümü, Asile'nin Tenzile'nin evinden alınıp komşu Emine Hanım'ın yanına verilmesi, Şakire'nin bir gün çıldırarak fırının camını kırması neticesinde bazı insanların Şakire'ye yiyecek yardımında bulunması, Musa ve Advie'nin evlerden çaldıkları eşyaları satıp ekmek almaları, ailenin kulübeden atılması ve boş Tatar evlerine yerleşmeleri, Musa'nın dilenmeye çıkıp becerememesi, yaşadıkları evden döşemeleri yaktıkları gerekçesiyle çıkartılmaları, başka bir eve yerleşmeleri, Musa'nın tabakhaneden getirdiği bağırsaklarla açlıklarını gidermeleri, bağırsakların bitmesi, en küçük çocuk Sefer'in ölümü, Bakkal Osman'ın Şakire'nin biriken borçlarına karşılık ineğini alması, Şakire'nin Asile'yi bir tanıdığına bırakıp Musa ve Advie ile Çarşamba'daki abisinin yanına gitmesi, orada on beş yirmi kilo mısır karşılığında çalışması ve geri dönmesi, mısırlar bitince çocuklarını Darüleytama bırakıp hastaneye yatması ve hastanede hasta bakıcının iğne yaparak Şakire'yi öldürüp koynundaki parasını çalması; son bölümün olay halkalarıdır.

3.2.1.1.4. Kişi Kadrosu

Kişi kadrosu, olay, mekân ve zaman ile birlikte roman kurgusunu meydana getiren dört ana öğeden biridir. Hatta bu öğelerin olmazsa olmazıdır; çünkü romanın kurmaca dünyasını oluşturan “*yaşantı dizisinin varlığı öncelikle onun mevcudiyetine bağlıdır*” (Sazyek, 2013: 139). Romanda kişi kadrosu, metnin “*hem varlık sebebi ve biricik konusu, hem de bu konunun soyuttan somuta taşıyıcısı*” (Çetişli, 2004: 66) olurken olayların beşerî bir ortamda vuku bulduğunu göstermek için de gereklidir.

Figüratif kadroyu oluşturan figürlerin ortasında başkişi vardır. Başkişi olayların kendi etrafında şekillenmesinde ve “*organik bir bütünlük sağlamasında yani romanın başı sonu belli bir kompozisyon oluşturmada*” (Çetin, 2009:146) birleştirici, kaynaştırıcı, idare edici bir role sahiptir. Romanda olay örgüsü devam ederken başkişinin etrafında çeşitli özelliklerle donatılmış gruplar vardır. Bu gruplardan ilkinin sırdaş, engelleyici, destekleyici konumlarıyla (Sazyek, 2013:133) işlevsel figürler oluşturur. Başkişinin içinde bulunduğu sosyal çevreyi somut olarak yansıtan fon figürlerde ikinci grubu temsil ederler.

Savaş ve Açlar romanı, savaşın getirdiği zor şartlar içerisinde yaşam mücadelesi veren Temel Çavuş ve ailesinin hikâyesidir. Romanın başlarında başkişi Temel Çavuş'ken ilerleyen bölümlerde olayların merkezinde Şakire yer alır. İyi ve kötü, zengin ve yoksul insanların karşı karşıya geldiği eserde komutan, iyi tarafta yer alırken kötülüğün sembolü de Mümtaz'dır. Mümtaz'ın babası zenginliğinin gücünü kullanarak Ali'nin askere gitmesine sebep olurken geride kalanların nasıl bir yoksulluk çukuruna düştüğünü bilemez.

3.2.1.1.4.1. Başkişi

Romanda başkişi Şakire'nin hayatını yönlendiren, onunla birlikte yaşam mücadelesi veren Temel Çavuş, romanın birinci bölümünde başkişi rolündedir. Ne zaman ki askere gider, rolünü Şakire'ye bırakır.

Temel Çavuş otuz iki yaşında, kahverengi gözlü, kara bıyıklı, yakışıklı bir adamdır. Karısını ve iki çocuğunu memleketinde bırakıp Yemen'e askerliğe gitmiştir. Yedi yıl süren askerliğinde gösterdiği yararlıklarla çavuş olmuştur. Onu çok beğenen kumandanları tezkere bırakmasını, başçavuş olmasını isteseler de o, çocuklarının ve eşinin özlemiyle Trabzon'a dönmüştür. Köyüne döndüğünde bir kahraman gibi karşılanacağını düşünen Temel Çavuş hayal kırıklığına uğramış, bunca yıl Yemen Çölü'nde ömrünü boşuna tükettiğini düşünerek kahrolmuştur. O, vatanı için ailesini bırakarak uzak diyarlara gitmiş, orada üstün başarılar göstermiş fakat vatanına döndüğünde tüm bunlar hemşerileri tarafından göz ardı edilmiştir.

Temel Çavuş, bu hayal kırıklığının etkisiyle ailesiyle birlikte cennet hayatı süreceklerini düşündüğü İstanbul'a taşınır. İstanbul'da umduğu mutluluğu bulamayan Temel Çavuş, kendisi için zor olan Trabzon'a da olsa dönme kararı alır. Trabzon'a giderlerken Samsun'da karşılaştıkları bir tanıdıkları vasıtasıyla orada kalmaya karar verirler. Mücadele etmeyi seven Temel Çavuş, kiraladıkları bahçeyi bıkmadan, usanmadan karısı ve oğluyla ürün ekebilecekleri hâle getirir. Emeklerinin karşılığını aldığı mutluluğu yere göğe sığmayan, azminin ve çabasının meyvelerini toplamaya başlayan Temel Çavuş, askere alınacağı haberiyle sarsılır.

İstemeye istemeye askere giden Temel Çavuş'un ölüm haberi çok geçmeden ailesine iletilir.

Ailesini daha iyi şartlarda yaşatmaktan başka şey düşünmeyen Temel Çavuş'un tüm çabası bu yönde olmuştur. O, çocuklarıyla birlikte şehirli gibi yaşamaya alışacak, çocukları da ilerde büyük adam olup onları "Kötüköy"lerden temelli kurtaracaktır. Okuma yazması olmayan Temel Çavuş'un en büyük hayallerinden biri çocuklarının okuyup adam olmasıdır. Sık sık bu isteğini çocuklarına da söyler.

Temel Çavuş yumuşak bir mizaca sahiptir. Karısı Şakire onun bu özelliğinden çok memnundur. Sık sık ona yumuşak başlı olduğu için teşekkür eder. Eğer kocasının çok parası olursa onları saraylarda yaşatacağını da bilir (55). Her ne kadar karısı onun yumuşak başlılığından memnun olsa da Temel Çavuş bu özelliğini beğenmemektedir. Bundan dolayı hep ezildiklerini, insanların yumuşak başlıları iyi olarak nitelendirmediklerini, dünyada kaba kuvvetin makbul olduğunu düşünmektedir (56).

Temel Çavuş, yedi yıl askerlik yapıp döndüğünde çocuklarının geçimini sağlamak için bütün gayretiyle çalışıp çabalasa da yoksulluktan kurtulamamıştır. Kendisi cephede savaştayken geride savaş vurguncularının iyice zenginleşmelerine çok kızan Temel Çavuş, bu duygularını sık sık dile getirir. O, cephede düşmanla çarpışırken geride kalanlar gitgide zengin olmuş, evlatlarını askere göndermeyenler de zenginliklerine zenginlik katmışlardır (80).

Yapılan bu haksızlık, Temel Çavuş'un içini kavurdukça kavurur. İsyankâr sesi hiç durmaz: *"Asker urubasını geçirip sırtımıza yolladılar bizi Yemen denen Allah'ın cehennemine, yedi yıl yanıp kavrulduk o belalı yerde. Biz orda katırların sidiğini içerken bu yellemeler buralarda sulak yerlerin sebzeleri gibi yetişip boy attılar"* (89).

Hasan İzzetin Dinamo'nun romanlarında çoğu figür bir müzik aleti çalar. *Savaş ve Açlar*'da da Temel Çavuş çok iyi kemençe çalmakta, maniler ve türküler

söyleyerek sıkıntılı günlerinde çocuklarının ve karısının yüzünü bir nebze olsun güldürmek istemektedir. Kemeçesi iyi gününde de kötü gününde de hep onun yanındadır. Oğlu Ali ile kemeçe eşliğinde mani atışmaları, ailenin geri kalan fertlerinin sevinç içerisinde coşmalarını sağlar.

Savaş ve Açlar romanının başkışisi Temel Çavuş gözükse de roman boyunca varlığını hissettiren Şakire, onun askere gitmesiyle iyice ön plana çıkar. Şakire; ince, yumurta biçimi kemikli sarışın yüzüyle ve mavi gözleriyle genç bir Anadolu kadınıdır. Eserin başında üç kız, üç erkek altı çocuğuna, ilerleyen sayfalarda bir erkek çocuğu daha katılır.

On dört yaşında Temel Çavuş'la evlenen Şakire, oğlu ve kızıyla yedi yıl askerdeki kocasını beklemiş, bu süre zarfında oğlu Ali'yle birlikte tarlada geceli gündüzlü çalışarak kocasının yokluğunu çocuklarına hissettirmemeye çalışmıştır. Temel Çavuş'un askerden dönüşünde verdiği taşınma kararında onun yanında olan, gittikleri yerlerde kocasıyla birlikte bağda bahçede çalışan, çocuklarına sevgi ve şefkatle bakan Şakire, vefakâr bir ana ve fedakâr bir eştir. Kocasını tekrar askere alındığında Ali'yle beraber evin geçimini, çocukların bakımını sırtına alır; çocukları aç kalmasın diye tüm zorlukların üstesinden gelmeye çalışır. Kocasının ölüm haberi, ardından Ali'nin askere alınması ve onun da şehit haberinin gelmesi Şakire'yi umutsuzluğun pençesine itse de o, geride kalan çocukları için yaşamaya devam eder.

Beş çocukla kalan Şakire ne kadar zorluk çekse de pes etmez; art arda gelen felaketler karşısında yıkılmadan, hayatın yakasına dört elle sarılır. Çocukların karnını doyurmak için türlü yollara başvurur. Ormandan odun toplar ve onları satar; komşu tarlalardan lahana çalar ya da çocuklarına çaldırır. Yapacakları hırsızlık için sunduğu gerekçe ise babalarının ve abilerinin vatan için kanlarını dökerek tarladaki bütün yiyecekleri onların malı yaptıklarıdır.

Şakire'nin başına gelen felaketlerin ardı arkası kesilmez. Ali cephede şehit düşerken Hüseyin, Fatma ve Sefer de içinde bulundukları vahim durum neticesinde ölürlür. Dört çocuğunu kaybeden Şakire, elinde kalan üç yavrusunu yaşatabilmek için onlardan ayrılmayı göze alır, onları Darüleytama bırakarak bir ana olarak üstüne

düşen vazifeyi yapar. Yaşadığı açlığa, kimsesizliğe, sahipsizliğe ve umutsuzluğa rağmen çocukları için dimdik ayakta durmaya çalışan Şakire; cefakâr, vefakâr ve fedakâr bir annenin temsili olur. O; aç kalmış, açıkta kalmış, şavaşı fırsata çevirenlerle uğraşmış, haksızlıklara karşı mücadele etmiş yiğit bir kadın olarak ölür.

3.2.1.1.4.2. İşlevsel Figürler

Şakire'nin, kocası askere gittikten sonra onun sağ kolu olan on beş yaşındaki oğlu Ali, bir işlevsel figürdür. Kendinden umulmadık bir şekilde annesinin yanında yer alan Ali, bağ bahçe işlerinde yaz kış demeden ekip biçen çalışkan bir çocuktur. Tek zaafı Tenzile'ye olan aşkı olsa bile bu, onun ailesine karşı olan sorumluluklarını yerine getirmesini engellemez.

Ali, kumral saçlı, yeşil gözlü, yakışıklı bir gençtir. O da annesi ve babasıyla hayatlarını devam ettirmek için verdikleri mücadelede kendine düşeni başarıyla yerine getirir. Haksızlıklar karşısında dayanamayıp öcünü almak için hiç çekinmeden kendisini ortaya atar. Daha romanın başında cesurluğu meydana çıkar. Samsun'da yaşayacakları mahalleye taşınırken aile fertlerine atıyla dokunup onları çamura düşüren Mümtaz'ın üstüne atlayıp onu da çamura boylu boyunca yatırması, izleyenlerin ve babasının takdirini alır. Bir gün kulübelerine gelen Mümtaz ve babası onlara bu topraklardan çıkmalarını söylediğinde Ali çok kızar. Bu da yetmez gibi Mümtaz'ın babası kırbaça annesinin yüzüne vurunca Ali silahını çekerek onlara doğru korkusuzca ateş eder ve onlara hemen oradan gitmelerini, babasına söz vermemiş olsa ikisini de cehenneme göndereceğini haykırır (172).

Bu olay üzerine kulübenin önüne tel çekilip yol kapatıldığında ve Şakire, *“Heriflere kafa tutmakla iyi etmeduk oğul”* (176) dediğinde, Ali yaptıklarının doğru olduğundan emin bir şekilde, her namuslu insanın hırsızlara karşı yapması gerekeni kendisinin yaptığını söyler (176). Ali davasında haklıdır ve yapılan haksızlığın karşısındadır.

Ali, Mümtaz ile yaşadıklarının karşılığını asker kaçağı olarak ihbar edilmesiyle alır. Yaşının küçüklüğüne bakılmadan bölüğe eğitime gönderilir. Kışlaya

gitmeden önce eve izinli gelen Ali, annesine Mümtaz ve babasını öldürüp dağa çıkmak istediğini söylediğinde Şakire yalvararak onu bundan vazgeçirmeye çalışır. Ali'nin bu esnadaki feryadı göz ardı edilemez. Onun tepkisi haksızlıklara ve yanlış olan düzenedir:

“Nene, (...), bu herifler beni cephede öldürttükden sonra sizleri de açlıktan öldirecekler. Peki, ben kimun için askerlik edeceğum? Sizun geride yaşayacağınuzi bilsem seve seve gider cephede elürüm. Ama ortada boyle bir şey görmeyrum. Nedir bu?” (218).

Ali her şeyin farkındadır. Yaşı küçük olsa da neyin doğru, neyin yanlış olduğunu tasavvur edebilmektedir. Yine de bazı durumlarda elinden bir şey gelmez. Annesinin ısrarıyla askere gider. Osman Çavuş'un Şakire'ye anlattığına göre Ali'yi bütün bölük çok sevmiştir. İyi nişancı olduğu gibi eğlenceyi de çok seven Ali, kemeçesiyle türküler söylemiş, Trabzonlu hemşerileriyle horon tepmiştir. Osman Çavuş, Ali'nin savaş meydanındaki yiğitliğini de öve öve bitiremez:

“Tüfekler patlamaya başlayınca onun bütün şakaları, türküleri biter, o, tepeden turnağa asker kesilir, her kımıldayan düşmanı mıhlardı. Makineli tüfek denilen canavarların yuvalarını dağıtmak için gönüllü ileri atılır, kimi zaman yanındakilerden birkaçını yitirmiş, kendi de yaralanmış olarak geri dönerdi ama oradaki demir canavarlarını da sustururdu. Türkçesi, Temel oğlu Ali bir ateş parçasıydı vesselam. Onun göğsüne bir Alman nişanı bile takmışlardı. Alay kumandanımız: Bu oğlan okuyup subay olsaydı mutlaka paşa olurdu, diyordu” (330-331).

Eserin işlevsel figürlerinden biri de küçük Musa'dır. Musa, roman boyunca sanki sıranın kendisine gelmesini bekler. Babasının ölümü, ardından ağabeyinin ölümü, sonunda Musa'nın sahneye çıkmasına vesile olur.

Temel Çavuş'un Musa'nın geleceğine dair umutları vardır, onun okula gidip ileride iyi bir mevkide yer almasını hayal eder. Bu hayalini sık sık dile getirir. Musa yetenekli bir çocuktur. Hiç kimse öğretmediği hâlde çamuru istediği biçime getirip

heykeller yapmayı öğrenir. Bir gün yaptığı inek heykelini gösterdiğinde babası onunla gurur duyarak ona, “*Seni okulda okutup adam edeceğim*” der (59).

Ağabeyinin askere gitmesinden sonra küçük Musa, sanki birdenbire büyümüşçesine annesiyle birlikte ekmek peşine düşer. Aç kalmamak için, annesinin isteği üzerine bahçelerden lahana çalar. Lahana çalarken, yaptığına kötü bir şey olduğunu bilmesine rağmen yaşamak için yapacağı başka bir şey kalmadığının bilincindedir (234). Bundan sonra açlıkla kıvranan kardeşlerine lahanaları böyle getirecektir. Fakat bahçelerin bahçıvanları çocukları lahanaları çalarken gördüklerini söylediğinde Şakir’e çocukları bir daha oraya göndermez.

Musa mahalleden on yaşındaki Şuayip’le iyi anlaşır. Şuayip köpek pisliklerini toplayıp tabakhaneye satarak ekmek parası kazanmaktadır. Tabakhanede deriler bu pisliklerle terbiye edilmektedir. Musa da bu işi yapmak üzere Şuayip ile birlikte erkenden yola çıkar. Musa sırtındaki tenekesini doldurduğunda bu işten çok para kazanıp ailesine rahatlıkla bakabileceğinin hayalini kurar. Annesini odun kesmeye göndermeyecek, kardeşi Sefer’e süt alabilecektir. Onu büyük çocuklardan koruyan Şuayip, bir süre sonra teyzesinin yanına gönderilince Musa’nın bu işi yapması da uzun sürmez.

Bir gün çok acıkan Musa, kız kardeşiyle birlikte yoksul mahalledeki bazı evlerden eşya çalıp satar ve kendilerine ekmek alırlar. Birkaç kez daha bu işi yapsalar da fazla para kazanamazlar.

Tabakhanenin oluğundan atılan bağırsakları alan komşularından biri Şakire’ye pişirmesi için bağırsak verir. Bunu gören Musa ertesi sabah kardeşi Asile’yle birlikte bağırsak toplamaya gider. Artık Musa’nın çocukluğu bitmiş; küçük adam, evin geçim derdine düşmüştür. Her gün mezbahanenin önüne gidip kovasını doldurarak gelir. Bir süre açlıklarını pişirdikleri bu bağırsaklarla giderirler.

Musa’nın para kazanmak için başvurduğu yollardan biri de dilenmek olur. Komşularından Asiye Hanım’la birlikte caddelerde dilenmeye çıkan Musa, el açıp dilenemez. Ona göre; dilenmek hırsızlıktan daha aşağılık bir iştir. Hırsızlıkta yakalanmadığın sürece hiç kimseye boyun eğmez, yalvarmazsın. Oysa dilencilik tüm

kent insanı karşısında bayağı bir kişi olduğunu kabul etmek anlamına gelir. Yedi sekiz yaşlarındaki bir çocuğun çaresizlik içerisinde kardeşlerinin karnını doyurmak için çabalaması, kendinden büyük işlere girişmesi, mücadeleci Temel Çavuş ailesinin bir ferdi olmasındandır.

Kumandan, Şakire'nin zor anlarında onun yanında yer alan, elinden geldiğince ona destek olmaya çalışan, ailenin yardımlarına koşan tek kişi olma fonksiyonunu yüklenen bir işlevsel figürdür. Kısa bir süre önce oraya taşınan Kumandan herkes tarafından sevilmeaktadır. Onun sert asker görüntüsünün arkasında yardımsever, merhametli bir kişilik yatmaktadır. Kumandanın savaş mağdurlarına yaptığı yardımların sayısı azımsanamaz. Temel Çavuş tekrar askere alındığında Mümtaz ve babası Şakire ve çocuklarını yaşadıkları yerden atmak isteyince Kumandan Enver Paşa'dan bir kâğıt getirterek onların atılmasını engeller.

Çocuklarına yiyecek bir şeyler bulamayan Şakire bir gün cinnet geçirerek fırının camını aşağı indirir. Bunu gören aç insanlar, fırını talan eder. Karakola götürülen Şakire'ye tanıklık eden Kumandan, onun açlıktan çıldırdığını, kendisinin bile böyle bir olayı çok az gördüğünü söyleyerek onun ceza almasını engeller. Bir başka gün Asile'yi hırsızlıkla suçlayarak onu karakola şikâyet edeceğini söyleyen Emine Hanım'ın karşısında yine Kumandan vardır. Kumandan, Emine Hanım'a oğlunun tekrar askere alınabileceği korkusunu saldığı gibi, onun ağzına kadar dolu olan kilerini görünce oradaki malların zekâtını yoksullara verilmesi gerektiğini söyleyerek Şakire ve ailesini bir süreliğine de olsa yoksulluktan kurtarır.

İri yarı, geniş omuzlu, ablak yüzlü, erkeğimsi bir kadın olan orta yaşlı Tahar Hanım, kocası öldükten sonra beş çocuğı ile yaşamaktadır. Evin geçimini büyük oğlu Osman sağlar. Şakire ve ailesine başta iyi bir komşu gibi yaklaşıp da ilk fırsatta kendi çıkarları için elinden geleni yapmaktan geri durmaz. Temel Çavuş'un annesi vefat ettiğinde, ölen kadının sandığından çıkan eşyaların en iyileri en yakın komşusuna verilmezse kadının hortlayacağını söyleyen Tahar Hanım, açıkgozlülük yapıp eşyaları alma peşindedir. Öyle ki bununla da kalmaz ve bir akşam evin çevresinde ulumaya, camların yerine takılan tenekeleri tırmalayarak gıcırtilar

çıkarmaya başlar. Temel Çavuş, Tahar Hanım'dan hiç hoşlanmaz ve bunu da karısına açıkça belirtir. “*Bu kari (...), hırsızın, dolandırıcının biridir*” der (130).

Ali ve Şakire'nin durup dinlenmeden çalışmalarının neticesinde 1915 senesinin ürünü çok iyi olur. Bunu gören Tahar Hanım, çocuklarıyla birlikte sık sık Şakirelere uğrar. Onlardan ayrılırken de sürekli bir şeyler alıp götürür. Kendisine yapılan bu iyilikleri kızını polis memuruyla evlendirdiğinde çoktan unutmuştur. Yalnızca Asile'yi karnını doyurmak şartıyla Tenzile'nin yanına temizliğe verir.

Şakire ne yapacağını bilemez vaziyetteyken ufak tefek yiyecekler karşılığında el değirmenini Tahar Hanım'a verir. Tahar Hanım'ın gözü ise Ali'nin şehit cüzdanındadır. Sonunda, Tahar Hanım, Şakire'yi kandırarak onu borç batağına sokar ve karşılığında cüzdanı alır.

3.2.1.1.4.3. Fon Figürler

Roman başkişisinin yaşadığı sosyal çevrenin somut olarak sunulmasında fon figürlerin rolü çok büyüktür. Roman içerisinde hayat bulan sosyal çevrenin istekleri ve sıkıntıları fon figürlerin birer fert olarak kurmaca dünyada yer almalarıyla mümkün olmaktadır (Stevick, 2010: 180).

Romandaki fon figürler, içinde bulundukları sosyal çevrede değişmeyen kişilik yapılarıyla yer alırlar. Eserdeki fon figürlerin başında Tenzile gelir. Tenzile, başta Ali olmak üzere Mümtaz'ın ve Polis Memuru Rıfkı'nın hayatını etkileyen on üç yaşlarında güzel bir kızdır. Evinin penceresinden dışarıya ayna tutma oyunuyla Mümtaz'ı ve Rıfkı'yı kendisine âşık etmiştir. Ali ve ailesi onlara komşu olduğunda Ali'yi çok beğenir, ona âşık olur. Tenzile, evlilik hayalleri kurduğu Ali askere gittikten sonra geleceğini garanti altına alıp açlık ve yoksulluk çekmemek için Rıfkı ile evlenir.

Mümtaz, 18-20 yaşlarında, kentin varlıklı ailelerinden Emiroğlu'nun oğludur. Bir süre İstanbul'da Galatasaray Lisesinde okumuşsa da okulu bitiremeden Samsun'a dönmüş, babasının parasını yemeyi daha kolay bulmuştur. İşi gücü babasının kendisine aldığı at ile yoksul bölgedeki kızlara hava atmak, onlara gösteriş yapmaktır. Tenzile'yi camda gören Mümtaz ondan etkilenir, Samsun'da onun kadar

güzel bir kız olmadığını düşünür. Temel Çavuşlar mahalleye geldiği gün Tenzile'ye gösteriş yaparken onların eşyalarıyla birlikte çamura düşmelerine neden olur. Ali bunun intikamını onu attan çamura düşürerek alır. Bunun acısını unutmayan Mümtaz, Ali'yi asker kaçağı diye şikâyet eder; babasıyla birlikte Ali'nin ve ailesinin yaşadıkları topraklardan atılmasını ister. Ali'nin yaşı küçük olduğu hâlde askere alınmasına sebep olur. Bu olay Şakire ve ailesi için dönüm noktasıdır. Zira Ali askere gitmese Şakire açlığa ve yoksulluğa rahatça göğüs gerebilecektir.

Savaş ve Açlar romanında, yaşayan bir toplum dinamiği sağlamak için birçok fon figüre yer verilmiştir. Stevic, fon figürlerin romanlardaki önemini “*Eğer bu figürler olmazsa romanda gerçekçi bir toplumun oluşturulması inandırıcı değildir* (180) diyerek açıklar.

Başkişinin kızları Asile, Advie, Fatma; oğlu Hüseyin, Tenzile'nin kardeşi Azime, ağabeyi Osman, Temel Çavuş'un annesi, hemşerisi Osman Bey, asker arkadaşı Osman Çavuş, Polis Memuru Rıfkı, Yanko Ağa ve askerlik şubesi başkanı, romanın ilk bölümlerinde karşımıza çıkan fon figürlerdir. Şakire'yi kulübeden atmak isteyen Mümtaz'ın babası, Tahar Hanım'ın gelini, komiser, Ali'yi askerlik şubesine çağıran iki jandarma, komşu Emine Hanım, Bakkal Osman Efendi, Musa'nın arkadaşı Şuayip ve Zekeriya, Musa'nın elinden köpek pisliğini almak isteyen çocuk, Temel Çavuş'un askerlik arkadaşı Ömer Çavuş ve oğlu Bilal, Şakire'nin kardeşi Ahmet, Emine Hanım'ın oğlu Mehmet, muhtar, komşu Fatma Hanım, Pembe Bacı, dilenci Asiye, Darüleytamin müdür yardımcısı, hastane başhekimi ve hasta bakıcı diğer bölümlerdeki fon figürlerdir.

3.2.1.1.5. Zaman

Savaş ve Açlar'da, Temel Çavuş ve ailesinin Birinci Dünya Savaşı yıllarındaki yaşam mücadelesi kronolojik sırayla anlatıldığından olaylar belli bir zaman dilimi içerisinde meydana gelmiştir.

Temel Çavuş'un ailesiyle birlikte İstanbul'dan Samsun'a gelmesiyle başlayan roman, 1913 yılının yaz sonundan 1918'de savaşın bitişine kadar devam etmektedir. Yazar, eserin başlangıç tarihini tam olarak vermez. Olayların hangi yılda geçtiğine dair ilk bilgiler Sene olarak tarihe dair ilk bilgiler Temel Çavuş ile konuşmaya gelen

Yanko Ağa'nın Avrupa'da savaşın çıkmak üzere olduğunu söylemesiyle verilir. Bu tarih 1914'e tekabül etmektedir. Ayrıca eserde söz konusu konuşmadan geriye gidersek "*Martin acı günleri*" (105), "*ilkyaz başladı*" (105), "kış zerzevatı" (92) ve "güzün son günleri" (91) gibi belirteçler görürüz. Buradan anlaşılan ailenin Samsun'a 1913'ün sonbaharında geldiği ve olayların bu tarihte başladığıdır. Eserin sonuna doğru görülen "1917 kışı" (398) ve "Rus Padişah'ının geberip gitmesi" (422) ifadeleri olayların bitiş tarihinin 1918 olduğunu gösterir. Şakire'nin Rus padişahının ölümüne dair verdiği bilgi, bizlere Rus Çarı II. Nikolay'ın 17 Temmuz 1918' deki ölümünü hatırlatır.

Savaş ve Açlar da kullanılan "tan yeri, gece yarısı, sabahın köründe, ikindiüstü, kışın başları, bir ay sonra, bir hafta sonra, bir zamandan beri, akşamüstü, ertesi sabah, güzün son güneşleri, 1916 yazında, 1917 kışı" gibi zaman belirteçleri olay halkalarını gerçekçi bir zemine oturtmuştur.

Romanda olayların kronolojik sırası, yer yer yapılan geri dönüşlerle sekteye uğrar. Bu teknik, olay figürlerinin tanıtımı için tercih edilebildiği gibi, geçmiş yaşantılarına dair bilgiler sunmak için de kullanıldığı görülür. Temel Çavuş'un geçmişe dönerek Yemen Savaşı'nda yaşadıklarını hatırlaması, savaşın insan hayatını ne kadar perişan ettiğini göstermesi bakımından önemlidir.

3.2.1.1.6. Mekân

Anlatmaya dayalı edebî eserlerde olay örgülerinin hareket kazandığı, figürlerin değişimini ve gelişimini etkilemeyen çevresel/fiziksel mekânlar dekoratif bir unsur olarak yer alırlar (Akar, 2021: 47).

Savaş ve Açlar romanında fiziksel mekânlar; Samsun, Çarşamba, Trabzon, İstanbul, Kötüköy, Irmak Mahallesi, Sarıkamış, Yemen ve Sivas'tan oluşmaktadır. Bu alanlarda roman figürlerinin kişisel vasıflarında ve ruhsal yapılarında herhangi bir değişiklik olmaz.

3.2.1.1.6.1. Kapalı ve Dar Mekânlar

Mekânlar, olayların vuku bulduğu, figürlerin içerisinde yaşadığı, fikirlerini ve hareketlerini gerçekleştirdiği alanlardır. Korkmaz, kişilerin ruh hallerine ve düşünce evresine göre mekânları iki bölüme ayırır; labirentleşen dünya ya da kapalı ve dar mekânlar, sınırları sonsuza açılan açık ve geniş mekânlar (2007: 403). Mekânın kapalılığı fiziksel küçüklüğünden değil, figürün imkansızlığından ve kendini orada sıkışmış hissetmesinden; mekânın açıklığı ise figürün kendisiyle ve çevresiyle uyum içerisinde hissetmesinden kaynaklanır (Korkmaz, 2021:14-21).

Temel Çavuş ve ailesinin daha insani bir yere yerleşmek için yaptıkları yer değişikliklerinde konakladığı mekânlar başlangıçta geniş mekân olarak nitelendirilirken daha sonra yaşanan olayların etkisiyle daralır. Yaşam koşullarının gittikçe kötüleşmesi, açlıkla yüz yüze gelinmesi ve umutlarının sönmesiyle mekânların algılanma biçimi paralellik gösterir. Açık olan mekân başkalaşarak kapanmaya, daralmaya başlar. Figürlerin hayatlarını devam ettirmeye çalıştıkları Yemen, İstanbul, Kötüköy ve Irmak Mahallesi; anılarda hep acı çekilen, mutsuzluk getiren yerler olmuştur. Temel Çavuş da Yemen’i, o çöl yürüyüşünü unutamaz. Fiziksel anlamda açık ve geniş olan çöl, bir cehenneme dönüşerek daralmıştır:

“Ne korkunç bir yürüyüştü o. Hepsinin ayakları, postalların içinde pişip kavrulmuş, yüzleri yanıp kavlamış, dudakları çatlayıp yarılmıştı. Üzerine bastıkları kayalar külrengi birer kor parçası gibi yakıp kavuruyordu. Mataralarındaki sular kaynıyordu. Susuzluktan baygınlıklar geçirdikleri günler olmuştu. (...) Orda, yedi yıl kalmış, insanlıktan çıkmışlardı” (24).

İstanbul, Temel Çavuş için insanın yaşaması gereken bir şehirdir. Hem çok güzel hem de zengindir. Yemen’e askerlik yapmaya giderken İstanbul’da mola verdiklerinde böyle düşünür, Temel Çavuş. Askerlik dönüşünde de yine İstanbul’da birkaç gün kalır ve bu güzel şehirde yaşayanların mutlu olduklarına karar verir. Trabzon’a döndüğünde kahraman gibi karşılanmamasına, hiç kimsenin ilgisini çekmemesine şaşırır. Bu sebeple ailesiyle birlikte İstanbul’a gidecek, bu geniş şehirde insanca yaşayacaktır:

“Akrahasıyla, dostlarıyla helalleşerek çocuklarıyla Gülcemal vapuruna bindi. Kalbi güzel umutlarla çarparak İstanbul’a yollandı. Orada daha güzel yaşayacaklar,

çocuklar da okulda okuyup adam olacaktı. Yaş, hızla ilerliyordu. Hiç olmazsa bundan sonra kalan günlerini felek yağma edemeyecekti” (26).

Sarıyer’deki ağaçlardan arınmış kulübeye taşındıklarında çoluk çocuk buraya çabucak ısınır. İnekleri alıp sütçülüğe başladıklarından birkaç yıl sonra işler tersine döner. Temel Çavuş ve ailesi ırgatlık ve işçilik yapmaya başlar. Aksilikler tek odalı bu kulübenin kapısını sık sık çalmaya başladığında; geniş olan, mutluluk veren İstanbul küçüldükçe küçülür, umutsuzlukla birleşerek dar bir mekâna dönüşür.

İstanbul’dan Trabzon’a doğru yola çıktıklarında vapurda karşılaştıkları akrabaları Osman Bey, Temel Çavuş’a Samsun’da kalıp tütüncülük yapmalarını teklif eder. Ailenin karamsarlığı aydınlanmıştır. Hızır, onların yardım çağrısına gelmiştir. Osman Bey, onları Samsun ırmağının kaynakları üzerine kurulmuş olan köye getirir, iki odası ve bir sofası olan iki katlı evin giriş katında bir de ahır vardır. Köyün adı Kötüköy’dür. Köyün her tarafını sivrisinekler kaplamıştır. Sıtma hastalığına yakalanan insanlar, hastalıktan bitap düşmüş birer hayalet gibidirler. Gördüğü bu sahneler Temel Çavuş’u başlangıçta yıldırılmaz. *“Bizim ölmeye niyetimiz yok” (31)* diyerek tütün tarlalarına hayran hayran bakıp tütün yapraklarını okşar, kendisinin de böyle tarlası olacak mı diye hayal kurar. Gün olur, tütünleri kırma zamanı gelir. Temel Çavuş’un evinde gün geçtikçe hastaların, sıtmalıların sayısı artar, çocuklar ateşler içinde kıvranırlar. Büyük umutlarla geldikleri Kötüköy’de içi dışı katran gibi kararmış evlerin bir-iki yılda insanda yaptığı değişiklikleri gören Temel Çavuş, bu belalı yerden kaçıp gitmek ister. Beklentilerinin gerçekleşmemesi, bu yeşil köyü karanlıklara gömer ve darlaştırır.

3.2.1.1.6.2. Açık ve Geniş Mekânlar

Anlatılarda figürlerin iç alemini aydınlatan, figüre huzur ve güven duygusu aşılayan açık ve geniş mekânlar, ferah mekânlardır. Açık ve geniş olan bu mekânlar, *“içtenlik mekânlarıdır. İçtenlik içten dışa doğru çeviren ve açan bir niteliktir. Bu mekânlarda karakter, kendisiyle, çevresi ve bütün evrenle uyuşum içindedir. Kapalı ve dar mekânları nasıl çatışma mekânları ise, açık ve geniş mekânlar da uyumun ve huzurun mekânlarıdır” (Korkmaz; 2007: 411).*

Romanda temel Çavuş ve ailesinin sıtma cehenneminden kaçıp sığındıkları iki odalı ev, Irmak Mahallesi'nde bulunan evlerden biridir. İstanbul'daki ve Kötüköy'deki o sessizlik, kimsesizlik geride kalmıştır. Cadde üzerindeki birkaç kahveyi gören Temel Çavuş, geceleri gidip oralarda oturabileceğini düşünür. Artık Temel Çavuşlar, şehre yerleşmişlerdir. Yeni evleri küçük bir mekân olmasına rağmen onlara mutluluk ve umut vererek huzur içinde düş kurmalarını (Bachelard, 2017: 36) sağlar. Açık ve geniş hüviyetine bürünen evde aile kendini güvende hisseder. Kişiliği ve varlığı koruma altında olan Temel Çavuş, evde olmanın verdiği memnuniyetle beklentilerini ve hayallerini ailesiyle paylaşır:

“Uşaklarım, dedi, artık köyleri pirakup şehre geldik. Bundan böyle yavaş yavaş hepimiz şehirli gibi yaşamağa alışacağız. Ali'den geçti, ama ufak uşaklarımızı hep mektebe göndereceğim. Okuyup adam olsunlar. Gezdim, gördüm, öbür insanlar da bizden ayırt edilmez kişiler. Elllerine geçmiş, okumuş adam olmuş, en güzel nimetlerin başına çökmüşler” (40).

İşlevsel figürlerden Tahar Hanım ve ailesi için Şakire'nin bahçesi önemli bir mekândır. Küçük evlerinde sıkıldıklarında, bunaldıklarında hava almak için kendilerini açık mekâna, bahçeye atarlar. Sokakta büyüdükleri için oyun oynayamayan kızlar, burada kovalamaca, saklambaç oynar; bahçedeki patlıcan, domates ve biberleri toplarlar. Tenzile, kendisine huzur veren bu geniş mekândan bahsederken yemyeşil bahçelerde ömrünü devam ettirmeyi; her şeye karşı tercih ettiğini, kendisinin öyle bir bahçesi olursa sarayların bile ona vız geleceğini söyler Savaş, açlık, ölüm, sefalet, çaresizlik, çıkar ilişkisi, *Savaş ve Açlar* romanın konularını oluştururken savaş hem cephede hem de cephe gerisinde toplumu sosyal, kültürel, ekonomik olarak derinden nasıl etkilediğine ayna tutar.

Hasan İzzettin Dinamo'nun *Savaş ve Açlar* romanı, savaşın getirdiği felaketleri hem cephede hem de cephe gerisinde birbirini takip eden üç olay örgüsü ve yer yer geri dönüşlerin yaşandığı toplumcu realist ve otobiyografik romandır.

Birinci Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde ve savaş yıllarında Trabzon, Samsun, İstanbul ve Amasya'da geçen olayların ilahi bakış açısıyla anlatıldığı romanda iki başkişi vardır.

3.2.1.2. *Öksüz²⁴Musa*

Hasan İzzettin Dinamo, *Savaş ve Açlar* adlı romanının devamı olan *Öksüz Musa*'da çocukluk yıllarına ait anılarını roman kurgusu içerisinde yazıya dökerek otobiyografisine devam eder. 1973 yılında yazılan *Öksüz Musa*'da annesini, babasını ve ağabeyini kaybettikten sonra iki kız kardeşiyle Darüleytam'a giren Musa'nın şehit çocuklarıyla birlikte açlığa ve savaşın meydana getirdiği sefaletle karşı verdiği mücadele anlatılır.

Öksüz Musa romanında yazar, bir çocuğun gözünden darüleytamlarda yaşayan çocukların sıkıntılarını anlatırken devrin siyasî atmosferine de ışık tutar. 1918 ve 1924 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğu I. Dünya Savaşı'ndan mağlup çıkmış, ülke toprakları işgal edilmeye başlamıştır. Savaşın sadece cephede değil cephe gerisinde de yaşandığını anlatan romanda yetim çocuklar başrolde dir.

Çocuklar okullarında işgal kuvvetleri tarafından saldırıya uğrarlar, aç kalırlar, üzerlerine giyecek kıyafet bulamazlar. Acıdır ki devlet için canlarını feda eden kahramanların emanetlerine devlet sahip çıkamamıştır.

3.2.1.2.1. *Özet*

Annesi tarafından iki kız kardeşiyle Samsun Darüleytamı'na bırakılan Musa, başları açık, ayakları yalın bin küçük çocukla birlikte eski bir Ermeni okulunda kalmaya başlar. Musa ailesiyle geçirdiği zor günlerini unutmaya çalışırken orada yemekten başka bir şey düşünemez olur. Ne yazık ki açlık duygusunu tam anlamıyla yok edecek miktarda yemek orada da verilmemektedir. İçerisinde sebze parçacıkları yüzen bulanık su ve hangi undan yapıldığı anlaşılamayan kapkara bir ekmek parçası yemek diye sürekli önlerine atılmaktadır.

²⁴ Hasan İzzettin Dinamo, *Öksüz Musa*. İstanbul, May Yayınları, 1973.

Okulda Musa ve yaşıtlarından daha büyük, iyi giyimli; yatıp kalktıkları, yedikleri içtikleri ayrı olan yüz kişilik bir öğrenci grubu bulunmaktadır. Bunlar okuma yazma bilen çocuklardır. Musa bu çocuklara imrenir, onlar gibi okuma yazma öğrenmek ve güzel kıyafetler giymek ister.

Günler geçip giderken, Musa kız kardeşlerini göremediği gibi doğru düzgün yemek de verilmediğinden sürekli açlık çeker. Bir gün güzel giyinen çocuklar vapura bindirilerek İstanbul'a gönderilir, geri kalanlar arasında da dağıtılacakları haberi yayılır. Ardı arkası kesilmeyen haberler sonrasında hükûmetin artık şehit çocuklarına bakamayacağı, akrabası olanların onların yanına gitmeleri gerektiği söylenir. Kısa bir süre sonra yurttaki çocukların çoğu akrabalarının yanlarına gider. İçlerinde Ermeni papazların da bulunduğu Ermeni örgütünün adamları üç yıl boyunca Türklerin kullandığı okulları teslim almaya geldiklerinde Samsun Darüleytamı kapanır. Samsun Belediyesi, kızlar bölümünden içlerinde Asile ve Advie'nin de bulunduğu sekiz on kızı; erkekler bölümünden de on beş yirmi kişiyi sahipsiz bir Ermeni konağına yerleştirir. Çocuklara iki hizmetli ve bir öğretmen tutarlar. Yapılan yemekler, çocukların karnını doyurmasa da eskisinden daha iyidir.

1918 yılının sonlarına doğru Musa'nın dayısının çocukları Yaşar ve Hava'nın okula başlamasıyla üç kardeş çok sevinir. Öyle ki Yaşar ve Hava'nın oyunlarıyla, neşeleriyle okul canlanır, tüm çocuklar eğlenceli vakitler geçirir. Birtakım tersliklerin ortaya çıkmasıyla bu güzel günler sona erer. Önce ekmek ve yemek işi aksamaya başlar, öğünler teke düşer. Ardından Musa ve altı çocuk uyuz olduğu için diğerlerinden ayrı bir daireye yerleştirilir. Bir süre sonra Musa ve arkadaşları uyuzdan kurtularak arkadaşlarının arasına katılır.

1919 ilkyazında Bandırma Vapuru'nun limana demir atmasıyla kentte milliyetçilik rüzgârları esmeye başlar, kentin ileri gelen milliyetçi tüccarları okulla ilgilenirler. Okulun başına Cevat Bey isimli bir müdür atarlar. Cevat Bey, çocuklara yeni kıyafetler, ayakkabılar alır; kazanlarda yemekler kaynamaya, sofralarda ekmekler görülmeye başlanır.

Darüleytamın şartlarının düzelmesi üzerine, okula başvuran yersiz yurtsuz öksüzler kabul olur. Okulda kalanların sayısının çoğalması yönetimin yükünü artırır, çocuklar kalabilecekleri başka evlere taşınır. Bir süre sonra sürgünden dönen Ermenilerin evlerine taşınmalarıyla birlikte okul, belediye sarayının karşısındaki medreseye nakledilir. Okulda şimdilik okuma yazma öğretilmese de çocuklar yedirilip içirilir, giydirilip kuşandırılır. Darüleytamlıların medresedeki günleri de daha büyük bir yapıya taşınmalarıyla sona erer. Yeni okullarında geniş bir bahçeleri, Avni Bey adında bir müdürleri ve öğretmenleri vardır. Güz gelip de herkes ders yılına hazırlanırken İstanbul'dan gelen bir emirle okul boşaltılır. Padişah Vahdettin, bütün öksüzlerin İstanbul'da toplanmasını ister. İstanbul'a gidip gitmemek çocukların isteğine bırakılır. Musa ve kız kardeşleri gitmek isterken Hava ile Yaşar gitmek istemezler. Gemiyle İstanbul'a getirilen çocuklar önce Yedikule Darüleytamına oradan da Beykoz Darüleytamına götürülür. Darüleytamlıların Beykoz'da toplanmasının bir nedeni de burada büyük bir fabrikanın bulunmasıdır. O günlerde; öksüz, yetim olan bu çocukları okutma olanağı bulunmadığından fabrikada zanaat öğrenmeleri gerektiği düşünülür. Okuldaki dört yüz çocuk sınıflara ayrılıp yatakhanelere yerleştirilir. Okula daha önce gelmiş olan yüz kadar çocuk Beykoz Devlet Fabrikasında çok az bir para karşılığında türlü işlere başlamıştır.

Sınıflara ayrılan çocukların başına sınıf öğretmenleri verilir. Pertev Bey'in sınıfına düşen Musa, kendisine verilen tahta ayakkabıya ve okul formasına çabucak alışır. Yaptıkları sadece yiyip içip oyun oynamaktır. Bir gün atlama yarışı yaparken Musa sol bacağını kırar. Bu zor günlerinde Celal isimdeki arkadaşı ona yardımcı olur, yeri geldiğinde onu sırtında bile taşır. Bir gün öğretmenler tüm çocukları fabrikaya götürüp grup grup ayırarak onları sanat bölümlerine dağıtırlar. Musa sekiz on arkadaşıyla yün hane bölümüne düşer. İşleri yün hanedeki yünleri belirli zamanlarda çevirerek kurutmaktır., Çocuklar, pis kokan yünleri karıştırmaktan hoşnut olmadıkları gibi, elinde kırbaçı olan Alman baş ustadan da memnun kalmazlar.

1919 kışı, baş ustanın kırbaç tehditleri ve dondurucu günlerle geçer. İlkyaz geldiğinde, öğretmenler; çocukları çağırıp tek tek okuma yazma bilip bilmediklerini kontrol ederler. Musa, kendisine verilen parçaları okuyunca onu ikinci sınıfa alırlar. Manastırlı Pertev Bey'in sınıfına düşen Musa, çok sevinir. Kalem, defter ve kitabın

olmadığı sınıfta bir tebeşir ve bir de kara tahta ile ders yapılır. Musa'nın bu yokluğa bulduğu çare, üst sınıflardaki öğrencilerden kitaplar alıp şiirler ve hikâyeler okumaktır.

16 Mart 1920'de Beykoz Darüleytamındaki çocuklar ve öğretmenler birdenbire kendilerini savaşın içinde bulurlar. Darüleytamın önündeki çayırılıkta çadır kurmuş olan İngiliz birlikleri, Beykoz sarayına ve boş çayırılıklara ateş açar. Ne olduğunu anlayamayan çocuklar, Muavin Adil Bey'in okulu terk etmeleri gerektiğine yönelik çağrısını duyunca şaşırır. Adil Bey, Beykoz İngiliz Kumandanlığının emri gereği okulu boşaltmalarını, yoksa askerlerin okula ateş etmelerini sürdüreceklerini söyler. Dört yüz çocuk korku içerisinde okul kapısından çıkarken yolların İngiliz ve Hintli askerlerle tutulmuş olduğunu görür. Yol boyunca ilerlerken öğretmenlerden Galip Bey'in İngiliz subayları tarafından zorla dağa doğru götürüldüğünü gören çocuklar kendilerinin de öldürüleceği korkusunu yaşamaya başlar. Tam bu esnada öğretmen Mehmet Ali Bey, Musa'nın yanına yaklaşıp onun eline bir tabanca verir. Musa'nın silahı saklamasını ve korkmamasını söylediği sırada bir asker öğretmeni sürükleyip götürür. Çayırılıkta bekletilen çocuklar askerler tarafından çevrilen bir çember içerisine alındığında, Musa ormandan gelen silah seslerinin İngilizlerle Kuvayı Milliye güçlerinin yaptığı çarpışmadan kaynaklandığı fikrine kapılır. Silah seslerinin artmasıyla da Musa ve diğer çocuklar yalnız olmadıklarını, onların canını korumak için çarpışanların bulunduğunu düşünerek sevinmeye başlarlar. Saatler ilerleyip öğlen olduğunda iki İngiliz subayı ile yeni gelen Hintli mangası, okulun yolunu göstererek çocukları o yöne doğru yürütürler. Okula giren çocuklar; hizmetlilerin, öğretmenlerin ve aşçıların götürülmüş olduğunu fark eder. Aç olan çocuklar mutfağa gittiklerinde sabahleyin ocakta olan nohut kazanının devrildiğini, pilavlık pirincin mutfağın içine döküldüğünü, tencerelerin ve tavaların ayaklarla ezildiğini; ambara indiklerinde ise erzak çuvallarının delik deşik edilerek yere döküldüğünü, fasulye, nohut, pirinç, un gibi malzemelerin birbirine karıştırılarak işe yaramaz hâle getirildiklerini görürler. Yağ tenekeleri ve gaz yağı tenekeleri de süngüyle delinerek yerlere akıtılmıştır. Tüm bu umutsuzluk içerisinde Musa arkadaşlarına, yere dökülen pirinçten ve tenekelerin dibinde kalan yağdan pilav yapabileceklerini söyler. Büyük uğraşlar sonucunda pilavı pişirerek hep birlikte yerler.

Darüleytamın dışarıdan gelen sonra tüfek sesleri bir süre sonra kesilir. Bunu fırsat bilen çocuklar, camlardan dışarıya bakmaya başlar. Bu esnada Hintli askerlerin tüfeklerinin namlularının onlara doğru çevrildiğini gören Musa, “Bunlar bize ateş edecek diyerek arkadaşlarını uyarır. Birden bütün camlar döşemelere dökülür, etrafa kaçışan çocuklar sığınağa kendilerini zor atarlar. Musa sığınakta yüzükoyun yatarken koynuna koyduğu silahı hatırlar ve helalardan birine giderek silahı koynundan çıkarır. Eline aldığı silahı kurcalamaya başlar, tetiğe dokunup şöyle bir deneyeyim derken silah patlar. Silah sesinin ardından barakaya doğru bir yayılım ateşi açılır. Musa, korkuyla arkadaşlarının yanına gider. Bu olayın ardından içerden atılan tek kurşundan kuşkulanan Hint askerleri mevzilerini bırakıp kaçar. Askerlerin gittiğini gören bazı çocuklar İstanbul’da yaşayan yakınlarının yanına gitmek için okulu terk ederler. Geride Musa ile dört arkadaşı kalır.

17-18 Mart gecesini korkuyla geçiren Musa ve arkadaşları da okuldan ayrılıp iskeleye inmeye karar verirler. İskeleye geldiklerinde vapurun birkaç gündür işlemediğini öğrenirler. Tam o esnada genç bir adam yanlarına gelerek Ortaköy Darüleytamında öğretmen olduğunu, okuldan kaçan arkadaşlarının da bir iki gün içinde geri geleceklerini, kendilerinin de okullarına dönmelerini söyler. Musa, korkudan yalnız başlarına dönemeyeceklerini, arkadaşlarını bekleyerek onlarla gidebileceklerini, bildirir. Vapur geldiğinde yüz kişilik çocuk topluluğuyla bir iki öğretmen iner. Hep birlikte okula dönerler. Okuldaki tahribatın boyutunu görmek için etrafı gezen öğretmenler ve çocukların beraberinde İngilizler tarafından esir alınan okulun öğretmenleri ve hizmetlileri de içeri girer. Herkes çok sevinir.

16 Mart 1920 olayından sonra Darüleytamda bazı yenilikler yapılır. Getirilen kazma küreklerle etraftaki çayırılık bellenerek sebze bahçesine çevrilir. Çocuklar öğleye kadar ders işleyip öğleden sonra da bahçede çalışarak kendi yiyeceklerini ekmeye başlarlar. Okula atanan Müdür Mustafa Lütfü Bey, büyük bir tadilata kalkışır. İlk olarak da mutfaktan başlar. Eski tesisatları söktürerek attırır, modern bir mutfak yaptırır. Kısa süre sonra mutfakta kazanlar kaynamaya, yemekler pişmeye başlar. Bu durumdan memnun kalan çocuklar yiyip içerek oyunlar oynarlar.

Çocukların başlıca oyunu bezden taptıkları top ile oynadıkları futboldur. Fırsat buldukça kendi aralarında maç yaparlar.

Musa üçüncü sınıfa geçtiğinde Pertev Bey'in okuttuğu dersler ona basit gelmeye başlar. O yeryüzü üzerine geniş bilgiler edinmek istemektedir. Sınıfındaki namaz kılan, oruç tutan arkadaşlarından etkilenen Musa, namaz kılmaya, oruç tutmaya başlar. Ramazan bitip de bayram geldiğinde Musa kendisine verilen bayram harçlığıyla Validebağ'daki kardeşlerini görmeye gider.

Beykoz Darüleytamı gittikçe gelişir, okulda şehit çocukları yararına çalışmalar yapılır. Okula yeni gelen müzik öğretmeni bando ve musiki takımı kurar, öğretmenlerin el birliğiyle Halit Fahri'nin "Baykuş" isimli eseri sahneye konur ve çocuklara her sabah jimnastik yaptırılır.

Musa, kısa zamanda sınıfın gözdesi hâline gelir. Güzel resim yapar, güzel kompozisyonlar ve şiirler yazar, güzel Kur'an okur. Başarılı geçen ders yılını İsmail'le birlikte birincilikle bitirir. Dördüncü sınıfa geçtiğinde tüm vaktini resim yapmaya ayırır. Öğretmeni Pertev Bey de ona kalem, boya ve kâğıt vererek destek çıkar.

Sakarya Savaşı'nda Mustafa Kemal Paşa'nın kazandığı büyük başarının sevinci Darüleytamda da yaşanır. Bando öğretmeni bestelenene *Sakarya Marşı*'nı çocuklara öğretmeye başlar. Pertev Bey Kazım Karabekir Paşa'nın yazıp bestelediği *Türk Marşı*'nı öğrencilerine sık sık söyler. Mustafa Kemal Paşa'nın başarısının ardından İzmir'in kurtuluş zaferinin gelmesi, bando takımının marş sayısını artırır. Öyle ki nerede bir gösteri yapılacak olsa Beykoz Darüleytamının bandosu sahnede yerini alır. Kurtuluş Savaşı kazanıldıktan sonra Darüleytamın öğrencileri sık sık bandolarıyla birçok törende yer alırlar. Haftanın iki üç günü okul İstanbul'a götürülür fakat bu durum çocukları özgürlüklerinden, oyunlarından alıkoyar. Yeni ders yılının başlamasına az bir süre kala birdenbire okula gelen birkaç doktor çocukları muayene eder. Muayene sonucunda bazı çocukların trahom denen bulaşıcı göz hastalığına tutulduğu görülür. Bunun üzerine hasta olan çocuklar orada kalırken sağlam olanlar başka Darüleytamlara gönderilir. Musa da birçok arkadaşı ile Halıcıoğlu

Darüleytamına gider. Halıcıoğlu'nda kendini iyice resim yapmaya adan Musa, ileride büyük bir ressam olma hayalleri kurmaya başlar. Musa'nın hayal dolu günleri, iki yüze yakın çocukla Bigados'a gönderilme haberiyle kesintiye uğrar. Hayallerine bir süre ara veren Musa, bir köye sürgün gönderilmenin acısını yaşar. Gittiği köyde eğitiminin aksayacağını belki de biteceğini düşünen Musa çok üzülür. Yine o güzel kenti, o insanca yaşantıyı bırakıp toprakla mücadele edecektir.

Bigados'a varıp kalacakları okulu görünce Musa, çok şaşırır. Zira klasik bir okul ile karşı karşıyadır. Okuldaki haylaz çocuklara karışmayan Musa, İstanbul'dan gelirken aldığı Grimm Kardeşler'in *Garp Masalları*'nı okur ve bunları başına toplanan diğer öğrencilere anlatmaya başlar. Musa, gitgide okula benzemeye başlayan bu yerde, yeni yöneticinin aldığı kitapları sabahtan akşama dek okur. Bir süre sonra kitaplık kimse uğramadığı için kapanınca Musa da öbür çocuklar gibi haylazlıklar yapmaya başlar. Okulun durumu da hiç iyi değildir. Yemekler ve ekmekler devamlı bozulur, bir süre sonra ekmek bile verilemez olur. İstanbul'dan gönderilen ayakkabı, çamaşır ve birçok yiyecek yolda lodosa tutularak denize dökülür. Açlıkla yüz yüze gelen çocuklar, bağlarda bahçelerde yiyecekler arayıp sapanla kuş avlarlar.

Bir gün okul yönetimi çocukları büyük küçük ayırır. Büyükleri yerlerinde bırakıp küçükleri de Bigados'un bir başka yerindeki okula aktarırlar. Giden grubun içinde yer alan Musa, bu okulda da okumalarına devam eder. Ayrıca Fransızca öğrenmeye başlar. Kışın ortalarında okula gelen Öğretmen İsmail Hakkı, çocukları okuma düzenine sokarak Musa'yı önce dördüncü sınıfa sonra da beşinci sınıfa alır. Okul dönemini başarılı geçiren Musa, diplomasını beklerken sanayi mektebine gitmeye karar verir.

Cumhuriyet'in ilanından birkaç gün sonra Musa, yüz arkadaşıyla birlikte tekneyle Amasya Öksüz Yurduna götürülür. Okul Müdürü İbrahim Hakkı Bey, çocukların atölyelerde çalışarak iş sahibi olmalarını istemektedir. Musa tesviyeci olmak için atölyede işe başlar. Eline verilen demirleri eğelerken verdiği molalarda, yanında taşıdığı defterine sürekli şiirler yazmaktan da geri kalmaz. Onun bu hevesini gören müdür, diploması gelmediği için ona beşinci sınıfı tekrar okutur. Hocaları

tarafından takdir edilen Musa, şiirler yazmaya devam eder, arkadaşıyla el yazması dergi çıkarır, öğretmeni Arif Bey ile resimler yapar, girdiği izci takımıyla gezilere katılır. Musa, tüm bunlarla uğraşırken İbrahim Hakkı'nın kızı Müebbet'e âşık olur.

Beşinci sınıfı başarıyla bitiren Musa Sivas Öğretmen Okuluna gitmek için başvurur. Öğretmen okulundan bir haber gelmeyince Musa iki arkadaşıyla yakındaki ortaokula gidip gelmeye başlar. Okula kitapsız, deftersiz ve kalemsiz giden çocuklar, başarılarıyla öğretmenlerin dikkatini çekerler. Bir gün askeriyeden subaylar okula gelir, hemen ardından Musa ile on beş arkadaşı Tokat Asker Lisesine gönderilir. Okulun sağladığı imkânlarla mutlu olan Musa, Harbiye'ye girme hayalleri kurar. Ancak bir gün çocukları muayeneye gelen iki askerî doktor, Musa'nın kalbinde sorun olduğunu ve askerlik yapamayacağını söyleyecektir.

Amasya Öksüzler Yurduna geri dönerek tekrar ortaokula başlayan Musa'nın yakasını aksilikler bırakmaz. Maarif Vekâletinden gelen bir yazıya göre beşinci sınıfı bitiren çocukların yetimhaneden uzaklaştırılması gerekmektedir. Bu haberi çocuklara üzüntüyle bildiren müdür, onlara bir de güzel haber verir. İsteyeni köylere vekil öğretmen olarak gönderebileceklerini, söyler. Öğretmen olmak istediğini söyleyen Musa, için hazırlıklar yapılır, Zana Bucağı köylüleri onu almak için okula gelir. Müdürün penceresinin önünden geçerken Müebbet'i gören Musa, at üstündeki güvey gibi mutlu bir şekilde yoluna devam eder.

3.2.1.2.2. Teknik Özellikler

Öksüz Musa, ilahi anlatıcı bakış açısı ile yazılmıştır. Eserin ilk cümleleri üçüncü tekil şahsın ağzından okuyucuya aktarılır:

“Musa için artık civcivli yaşayış bitmiş, bir diziye yarı aç yarı tok günler başlamıştı. Eski Ermeni okulunun bahçesinde bin küçük çocuk, birer toz makinası gibi koşuşup duruyor, kaba yüнден ak giynikleri tozdan biraz daha ağarıyordu” (7).

Anlatıcı sahip olduğu sınırsız yetkiyle, başkışı Musa'nın çocukluk yıllarından gençlik yıllarına kadar geçen süre içerisinde yaşadıklarını belirli bir tarih sırasıyla aktarır. O, iyi gününde, kötü gününde sürekli başkişinin yanında yer alarak olay

örgüsünün onun çevresinde şekillenmesini sağlar. Her şeyi bilen ilahi anlatıcı, Musa'nın şiir karşısında ve Müebbet karşısındaki düşüncelerini de bildiğini okuyucuya şu ifadelerle sezdirir: *“Musa'nın gönlünde bu sıralarda nazlı, parlak çiçekler açan iki temelli konu yaşıyordu. Bunlar, şiir sanat kaygusu bir de Müebbet'ti”* (208).

Musa'nın altı arkadaşıyla birlikte uyuza yakalandığında yaşadıklarını da anlatıcı şu sözleriyle aktarır: *“Musa, her yanından buzlu yeller üfören odsuz, ocaksız ahşap evde 1918 yılının kışını titreyerek, hatır hatır kaşınarak geçirir”* (26).

İlahi anlatıcı, dönem dönem Musa'yı bırakıp eserdeki diğer şahısların hayatlarına dair kısa bilgiler vererek figürlerin tamamı hakkında bütün bilgilere vâkıf olduğunu gösterir. Musa'nın hayatında önemli bir yere sahip olan Amasya Öksüz Yurdu Müdürü hakkındaki bilgileri de okuyucu, ilahi anlatıcı sayesinde öğrenir: *“Müdür İbrahim Hakkı Bey, üniversite bitirmiş, büyük hırsları olmayan küçük insanlara kendini adanmış yaratıcı, çalışkan, girgin bir maarifçiydi. Bu yüzden de Amasya kentinin en tanınmış kişilerinden biriydi”* (200).

Öksüz Musa romanının olay örgüsünde ilahi anlatıcı; anlatma, tasvir, diyalog, iç monolog ve geriye dönüş teknikleri kullanarak anlatı boyutunun genişlemesini sağlar. Beykoz Darüleytamının işgal kuvvetlerinin askerleri tarafından yayılım ateşine tutulması esnasında yüzükoyun yere kapanan çocukların acizliği Musa'nın düşünceleri aracılığıyla ortaya konur: *“Hiç olmazsa salt bacaklarımı süngülerler de sağ kalırım. Topal da olsam yine yaşarım ya”* (76).

Musa'nın Müebbet ile karşılaştığında yaptığı konuşma, genç bir çocuğun, aşkına kayıtsız kalınmadığının göstergesi olarak şöyle aktarılır:

“- Yine şiirler yazıyor musunuz? Babamın anlattığına göre bir şiir dergisinde aşk şiiriniz çıkmış. Ben görmedim ama öğretmenlerle babam beğenmiş. Bu kapalı dört duvar arasında da kime âşık olmuş bu oğlan, diye babam bayağı merak etti.

(...)

- Size bir defter dolusu şiir verecektim, ama hiç fırsat bulamadım. Şimdi de temelli gidiyorum, dedi.

Müebbet 'in yüzü değişti. (...)

-Ne zaman olursa olsun şiirlerinizi beklerim, dedi” (233).

Sürekli Musa'nın yanında olan ilahi anlatıcı, rehin alınan öğretmenlerin başına gelenleri kendisi anlatmayarak olay kişilerinden birisi olan Öğretmen Pertev Bey'e anlattırır. Her şeyi bilen ilahi anlatıcı, yaşanan kötü olayları yaşayanlara anlattırarak okuyucuda gerçeklik duygusu uyandırırken savaşın acı yüzünü masum insanların çektiklerinde gösterir:

“Bizi mektepten alıp süngülüler arasında saraya götürdüler. İki İngiliz subayı bir Ermeni tercümanın yardımıyla bizi uzun boylu sorguya çekti. Bizden Beykoz'da saklı Kuvayı Milliyeciler üstüne bilgi sızdırmağa çakıştılar. (...) Bizi götürüp sarayın giriş yerinde sağ yandaki tek pencereyi ufak bir odaya tıktılar. Oturmak, yatmak üzere hiçbir şey vermediler. (...) Yüzünüze güler, büyük, küçük abdeslerimizi bile etmek için bizi ayakyoluna bırakmadılar. Birbirimizin yanında mendillerimize edip pencereden dışarı attık. Küçükümüzü de pencereden aşağı ediyorduk. Doğrusu bize çok zalim davrandılar” (91-92).

Her şeyi bilen, gören ve herkesi tanıyan figür olmayan ilahi anlatıcı eserlerdeki olayların aktarımında objektif bir tutum sergilemek zorundadır. Lakin *Öksüz Musa*'da ilahi anlatıcı, askerî okulda Musa'yı muayene ettikten sonra kalbinde sorun olduğunu söyleyip okuldan gönderilmesine neden olan doktorların yanıldığını belirterek tarafsızlığını bozar. Yazar da burada araya girerek eser dışı bir bilgi verir:

“Gerçekten de Musa uzun yaşamaya, sağlıklı kalmaya aday pek az insanlardan birinin altın çekirdeğini taşıyordu. Serüvenleri Öksüz Musa adı altında yazılıp yayımlanırken o yetmişine doğru yol almış sapasağlam, genç, dinç insanlardan biri olarak yaşamaktaydı” (229).

Hasan İzzettin'in *Öksüz Musa*'nın anlatımında ilahi anlatıcıya müdahale ederek araya girdiği diğer bir bölümde Musa'nın kız kardeşi Advie'den gelen mektupta yurt arkadaşları Zehra'nın Mustafa Kemal tarafından evlatlık alındığının yazıldığı pasajdır. Yazar burada dayanamayıp kitabın vaka zamanından sonra

Zehra'nın başına neler geldiğini anlatır. Londra'da bulunan Zehra, gidişinden birkaç sene sonra Türkiye'ye dönerken Paris'te bilinmeyen bir nedenden intihar ederek uluslararası camiada adından bahsettirecektir (230).

Romanın bitiş tarihi 1926 iken yapılan araştırmada Zehra'nın intihar tarihinin 19 Kasım 1935²⁵ olduğu görülmüştür. Yazarın araya girerek açıklamalarda bulunmasının, okuyucunun merakının giderilmesi amacıyla tercih edildiği düşünülebilir.

3.2.1.2.3. Olay Örgüsü

Öksüz Musa romanı rakamlarla ayrılmış elli iki bölümden ve kitabın sonuna konmuş şiirlerden oluşur. Yazarın eseri bölümlere ayırmasında başkişi Musa'nın yaşadığı olayların etkisi büyük olmuştur. Kitabın sonunda yer alan şiirler ise iki başlık altında yazılmıştır. İlki “On Sekiz Yaş Aşk Şiirleri Ya da Noktürnler²⁶”, ikincisi de “On Yedi Yaş Şiirleri” dir. “On Sekiz Yaş Aşk Şiirleri Ya da Noktürnler” başlığı altında kırk dört tane Roma rakamıyla başlıklandırılmış şiir bulunurken “On Yedi Yaş Şiirleri” başlığı altında da on bir tane isimleri verilen şiir yer alır.

Musa'nın hayatında, bulunduğu mekânların, özellikle yetimhanelerin çok büyük etkisi olmuştur. *Öksüz Musa* romanının olay örgüsü başkişinin kaldığı yetimhaneler esas alarak altı bölüme ayrılabiliriz.

Birinci bölümde Musa'nın kardeşleriyle birlikte bulunduğu Samsun Darüleytamında açlık dolu günler yaşaması, giyecek sıkıntısı çekmesi, olay örgüsünün başlangıcını oluşturur. Samsun Darüleytamının kapanmasıyla çocukların civardaki boş Ermeni evlerine yerleştirilmesi, Musa'nın uyuz olması, Müdür Cevat Bey'in gelmesiyle okulda sıcak yemeklerin pişmesi, yeni kıyafetlerin gelmesi, okulun önceleri lise olan büyük bir yapıya taşınması, ders yılına hazırlık yapılırken Padişah Vahdettin'in bütün öksüzleri İstanbul'da toplamak istediği haberinin Darüleytamın üzerine kara bir bulut gibi çökmesi, Musa'nın kız kardeşleriyle ve

²⁵<https://www.ahaber.com.tr/tarih/2016/02/21/mustafa-kemalin-bahtsiz-manevi-kizi>. (Erişim tarihi:11.02.2018)

²⁶ Noktürn; (Fransızca nocturne: “geceye özgü”), müzikte geceden esinlenen ya da geceyi çağrıştıran bestedir. 19. yüzyılda öncelikle piyano için yazılan bir karakter parçası olarak ortaya çıktı. (<http://www.nkfu.com/nokturn-ne-demek-hakkinda-bilgi>/Erişim Tarihi:08.02.2018)

arkadaşlarıyla gemiye binerek İstanbul'a doğru yola çıkması, birinci bölümün vaka halkalarını oluşturur.

İkinci bölüm, çocukların Galata Rıhtımına ayak basmalarıyla başlar. Birkaç gün Yedikule Darüleytamında kalan çocukların Beykoz Darüleytamına yerleştirilmesi, fabrikalarda çocuklara iş verilmesi, Musa'nın yün hanede çalışması, 1919 eğitim dönemi için sınıfların ayarlanması ve Musa'nın Öğretmen Pertev Bey'in sınıfında ikinci sınıftan başlayıp şiirler, hikâyeler okuması bu bölümde geçen sakin günlerin olayları olur. 16 Mart 1920 sabahında Darüleytamın İngiliz Kumandanlığı tarafından boşaltılma emrinin verilmesi, çocukların dağlara doğru götürülüp orada bekletilmesi, öğretmenlerin ve okul hizmetlilerinin esir alınması, çocukların İngilizlerle Kuvayı Millîye birliklerinin çatışma seslerini duyması, öğle vaktinde çocukları okula geri götürmeleri, yemekhaneye giren çocukların tüm erzakların askerler tarafından işe yaramaz hâle getirilmiş olduğunu görmeleri, Hintli askerlerin okula ateş açmaları, çocukların çoğunun okuldan kaçmaları, dört arkadaşı ile birlikte kalan Musa'nın arkadaşlarıyla iskeleye gidip vapur beklemesi, Ortaköy Darüleytam hocalarından birinin onlara geri gitmelerini, arkadaşlarının ve öğretmenlerinin döneceklerini söylemesi, çocukların iskelede kalıp arkadaşlarını beklemeleri, bir süre sonra gelen vapurdan arkadaşlarının iki hocayla inmesi üzerine okullarına dönmeleri, esir alınan diğer öğretmenlerin de gelmesiyle Darüleytamın yenilenmesi, çocukların öğretmenleriyle birlikte bahçeleri ekip biçmeleri, açlık günlerinin Darüleytamlar Genel Müdürü Selahattin Bey sayesinde sona ermesi, çocukların bezden yaptıkları top ile futbol oynayıp takım kurmaları, okula doğudan gelen bazı çocukların etkisiyle Musa'nın ve birçok arkadaşının namaz kılıp oruç tutmaları, Musa'nın bayramda Validebağ Yurduna gidip kız kardeşlerini görmesi, okulda birçok sosyal faaliyetin başlaması, bando takımının kurulması, tiyatroların sahnelenmesi, Musa'nın birincilikle dördüncü sınıfa geçmesi, başarılı resim çalışmaları yapması, Sakarya Meydan Muharebesi'nin başarısı, İzmir'in Yunan işgalinden kurtulması ve Kurtuluş Savaşı'nın kazanılması bu bölümün vaka halkalarından birçoğunu oluşturur. Okul bando takımının başarılı bir şekilde marşları çalması sayesinde okula olan ilginin artması, tüm törenlere çocukların çağırılması, okuldaki sağlık taramaları sonucunda çocuklarda trahom denen bulaşıcı hastalığın

çıkması ve sağlam olan çocukların da Halıcıoğlu Darüleytamına gönderilmesine karar verilmesi, ikinci bölümün son zincirlerini meydana getirir.

Üçüncü bölümün olay halkalarını; Halıcıoğlu Darüleytamını Musa'nın karmakarışık bulması fakat yemeklerinin bol olmasına sevinmesi, tekrar resim yapmaya başlayan Musa'ya okulun yakınlarındaki bakkalın resim kâğıtlarını bedava vermesi ve onu evlatlık edinmek istediğini söylemesi, Musa'nın bu teklifi “Ben okumak istiyorum, kız kardeşlerim de var” diyerek reddetmesi, Muavin Şevki Bey'in çocuklara Bigados'a gideceklerini bildirmesi, oradaki bağı bahçeyi onların işleyeceğini, isterlerse evlenip yuva kurabileceklerini söylemesi oluşturur. Bigados'a büyük bir hayal kırıklığı ile giden Musa'nın köy yerinde eğitimine devam edemeyeceği korkusunu yaşaması, Bigados'a gittikten sonra ise buranın Musa için okula benzemeye başlaması dördüncü bölümün ilk olay halkalarını oluşturur. Okuldaki eğitimin başlamamasına karşın Musa'nın yaramaz arkadaşlarına uymayarak çoğu gününü kitaplıkta geçirmesi, kimse uğramadığından kitaplığın bir süre sonra kapanması ve Musa'nın da haylazlıklara başlaması, okulda çocuklara yemek verilememesi yüzünden çocukların ava çıkması, yastık kavgası yapan çocuklara öğretmenin kızması ve çocukların da karanlıktan yararlanıp öğretmenin üzerine atlayıp ona vurmaları, bir gün çocukların büyük küçük diye ikiye ayrılması, büyüklerin yerlerinde kalıp küçüklerin Bigados'un ilerisindeki Rumlardan kalan taş bir okula gönderilmesi dördüncü bölümün vaka halkalarını meydana getirir.

Beşinci bölümde, yeni okulda Musa'nın daha özgür bir yaşayış ortamı bulması, temiz çarşaplarda yatıp kalkması, güzel yemekler yemesi, Fransızca öğrenmeye başlayıp Fransızca kitaplar okuması, okulun yemek verememeye başlaması, kışın ortasında okula İsmail Hakkı Bey adındaki öğretmenin gelmesi ve sınıfları oluşturması, Musa'nın beşinci sınıftan başlaması, çok kitap okuduğu için İsmail Hakkı tarafından öğrencilere örnek gösterilmesi, eğitim döneminin okulun bitmesi Musa'nın diplomasını beklerken sanayi okuluna yazılmanın pişmanlığını yaşaması ve yine okula gelen bir haberle Musa'nın ve arkadaşlarının Amasya'ya doğru yola çıkması, ilahi anlatıcı tarafından aktarılır.

Altıncı bölüm, Cumhuriyet'in ilanından birkaç gün sonra çocukların yola çıkmasıyla başlar. Musa'nın Yeni Camii'nin civarından kendisine bir kalpak alması,

Amasya'ya vardıklarında çocukları okul kurucusu İbrahim Hakkı Bey'in karşılaması, Musa'nın İbrahim Hakkı Bey'in kızı olan Müebbet'ten etkilenmesi, çocukların atölyelerdeki farklı sanat dallarını seçmeleri, Musa'nın tesviyeci olmaya karar vermesi, boş zamanlarında defterine şiirler yazması, diplomasının gelmemesinden dolayı beşinci sınıfı tekrar etmesi, bol bol kitaplar okuyarak öğretmenlerinin gözüne girmesi, okula gelen valiyle ve Amasya'nın nüfuzlu kişilerle tanıştırılması, onlara şiir okuması, öğretmeni Arif Bey ile resimler yapması, izci takımına girip takımıyla birlikte gezilere çıkması, Musa ile bazı arkadaşlarının Sivas Öğretmen Okuluna ile başvurması, başvurulara cevap gelmemesi üzerine Musa'nın iki arkadaşıyla birlikte ortaokula başlaması, okula gelen iki subayın çocukları gözden geçirmeleri, Musa ile on beş arkadaşını Tokat Askerî Lisesine kabul etmeleri, askerî okulu beğenen Musa'nın Harbiye'ye girme hayalleri kurması, yapılan sağlık kontrolünde Musa'nın kalbinde sorun olduğunun söylenmesi, Musa'nın üzüntülü bir şekilde ortaokula geri dönmesi, Maarif Vekâletinden gelen bir yazıda öksüz yurtlarında sadece ilkökul çocuklarının kalacağını yazması, müdürün çocuklara vekil öğretmenlik için başvuru yapabilecekleri bilgisini vermesi, Musa'nın öğretmen olmak istemesi, yola çıkmadan önce Müebbet ile konuşması, Zana köylülerinin Musa'yı almaya gelmeleri ve onunla birlikte yola çıkmaları, son bölümün olay halkalarını meydana getirir.

3.2.1.2.4. Kişi Kadrosu

Romanın başkişi Musa, bir darüleytam çocuğudur. Savaşın insan doğasına yaptığı tahribatın en büyüğü görmüştür, Musa. Annesini, babasını ve kardeşlerini yitirmenin acısına katlanmaya çalışırken, yarı aç yarı tok günler kâbusu olmuştur.

Musa'nın sık sık darüleytam değiştirmesi çevresindeki kişi kadrosunu artırırken, yeni işlevsel ve fon figürler, romana dahil olur. Her gittiği yeni yer ona yeni dostluklar, arkadaşlıklar kazandırır. Öğretmenler, Musa'ya kol kanat gerer, arkadaşları onunla ekmeğini paylaşır.

3.2.1.2.4.1. Başıkişı

Öksüz Musa romanın başkişisi eserin adından da anlaşıldığı gibi küçük Musa'dır. Musa Kurtuluş Savaşı yıllarında yaşadıklarıyla yoksul ve kimsesiz çocukların temsilcisidir. Samsun Darüleytamına yedi- sekiz yaşlarında iki kız kardeşiyle gelen Musa, orada ve diğer Darüleytamalarda bin küçük çocukla yaşam mücadelesi vermeye başlar.

Daha küçük yaşlarda okuma aşkıyla dolu olan Musa, okuldaki okuma yazma öğrenen çocuklara imrenerek kendisinin ne zaman okuma yazma öğreneceğini düşünüp durur. Eline geçirdiği bir alfabeyi sökebilme isteğiyle yanıp kavrulur. Bazen yumuşak yüzlü gördüğü bir öğretmene alfabesini göstererek ne zaman okumaya başlayacaklarını sorar. Öğretmenden aldığı “Yakında” cevabıyla dünyalar onun olur. Samsun Darüleytamında bu isteğine kavuşamayan Musa, daha sonra gönderildiği Beykoz Darüleytamında alfabeyi okuyabildiği için okul hayatına mutlu bir şekilde ikinci sınıftan devam eder.

Okumayı çok seven Musa, roman boyunca eline geçirdiği Türk ve Batı edebiyatlarından eserleri okuyarak her gittiği darüleytamda kendine bir dünya yaratır. Musa aynı zamanda sanata yatkınlığıyla öğretmenlerinin dikkatini çeker. Şiir çalışmalarına başlayan Musa, yaptığı güzel resimlerle, bando takımına girmesiyle ve piyeslerde aldığı rollerle yeteneklerini gösterir. Öyle ki bir dergide şiiri çıkar, bir öğretmeniyle el yazması dergi çıkarır. Başarıda sınır tanımayan Musa, kendi kendine Fransızca öğrenerek Fransızca kitaplar okur ve okumalarının yanı sıra da bir aşk romanı yazmaya çalışır. Bu ilk gençlik romanı hiçbir zaman basılmaz.

Musa derslerinde gösterdiği başarılarıyla öğretmeni İsmail Hakkı Bey'in gözbebeği olur. İsmail Hakkı Bey, bir gün Musa'yı kitap okurken görünce çocukları bahçede toplayıp onlara Musa'yı gösterir ve şunları söyler:

“... Ben şu okula ayak bastığımdan beri bakıyorum şu çocuğun elinden kitap düşmüyor. Bu kitabı küt yerde ne edip ediyor bulabiliyor. Her Allah'ın günü bir başka kitap bulup okuyor. Bak hepinize söylüyorum bu dediklerime parmak basın yarın yaşarsanız, o da bir kazaya uğramayıp yaşarsa onun bu ülkenin büyük adamlarından biri olduğunu göreceksiniz. Onu bu dağ başında, bu uygarlıktan uzak yerde okumak için kimse zorlamıyor...” (183).

Musa, mutluluğu okumada bulmuştur. Okumadığı zaman, yeni bir şeyler öğrenmediği zaman mutsuz olur, karamsarlaşır. Bir gün Halıcıoğlu Darüleytamında bulunduğu sıralarda resim kâğıdı aldığı bakkal, Musa'yı evlat edinip İzmir'e götürme teklifinde bulunur:

“Ne düşünüyorum biliyor musun? Keşke senin gibi bir oğlum olsaydı diyorum. İzmir’de evimiz barkımız, bağımız bahçemiz var. İstersen ayrıl Darüleytam’dan seni İzmir’e götüreyim. İlerde malım mülküm çoğunluğuyla sana kalırdı” (147).

Özgürlüğüne düşkün bir çocuk olan Musa, hayatını darüleytamlardan ve açlıktan, susuzluktan kurtaracak olan bu teklifi reddeder; sahip olduğu özgürlüğünü maddi değerlerle değişmez. O, yaşamı boyunca kendi yeteneklerinin arkasından giderek aydınlık yarınlara ulaşabileceğine inanır. Her türlü otoriteyi, ezilip geçilmesi gereken *“üstü cam kırıklarıyla örtülü bir mapushane duvarı gibi”* (147) görür.

3.2.1.2.4.2. İşlevsel Figürler

Başkişinin hayatında önemli bir yere sahip olan işlevsel figürler, eser boyunca Musa'nın yalnızlığını paylaşıp ona yol göstermeye çalışan ve ona değer veren kişilerdir. Musa, çocukluğunu ve gençliğini öksüzler yurdunda geçirdiği için çevresindeki işlevsel figürler öğretmenleri, kız kardeşleri ve arkadaşları olur. Eğitim hayatında Musa'nın yeteneklerini görüp ona destek çıkan, onun ileride büyük adam olacağına inanan öğretmenleri Beykoz Darüleytamından Pertev Bey, Bigados'dan İsmail Hakkı Bey ve Amasya Öksüzler Yurdundan İbrahim Hakkı Bey, eserde işlevsel figürler olarak yer alırlar.

Pertev Bey; otuz beş yaşlarında Manastırlı, sarışın, yakışıklı bir öğretmen olarak Musa'nın hayatına girer, iki sene onu sınıfında okutur. Musa'yı çok seven Pertev Bey, sık sık ona yardımlarda bulunur. Öyle ki duygusal davranarak onu cılız olmadığı hâlde cılız çocuklar listesine yazar ve yemek hakkından iki defa faydalanmasını sağlar. Pertev Bey'in yardımları bununla da kalmaz, dördüncü sınıfa birincilikle geçen Musa'ya resim yaparken kullanması için kalem, boya ve kâğıt

bularak destek verir. Musa'ya kol kanat geren bir diğerk öğretmeni de İsmail Hakkı Bey'dir. O, Musa'nın zekâsına çok önem verir, ileride onun büyük adam olacağına inanır ve bunu her fırsatta dile getirir. Gurur duyduğu öğrencisini okulun tüm çocuklarına örnek göstererek Musa hakkında övünç dolu güzel sözler söyler. Amasya Öksüz Yurdunun Müdürü İbrahim Hakkı Bey, Musa'daki yetenekleri gören, ona okuması için destek veren kişilerden bir diğeridir. Okula gelen ziyaretçilere okulu ve çocukları tanıtırken, harika çocuk olarak gördüğü Musa'yı onlara mutlaka anlatır. İbrahim Hakkı Bey, ilkokulu bitiren Musa ve iki arkadaşının Maarif Vekâleti emri ile okuldan ayrılmalari gerektiğinde onları vekil öğretmenlik yapmaları için teşvik eder. Musa'nın bu teklifi kabul etmesine çok sevinir, söyledikleriyle tüm öğretmenlerin Musa hakkındaki düşüncelerine tercüman olur:

“Aferin Musa, oğlum, dedi, yaşayışımız boyunca başarı kazanmak istersek her zaman ileriye doğru birkaç adım atmak üzere yüreklilik göstermeliyiz. Arkadaşların, şimdiye dek hep toplu olarak yaşamaya alıştıklarından tek başına bir köyün yoksunluğu, bilinmezliği içine atılmayı göze alamadılar. Sen bu yürekliliği gösterdin. Zaten bunu salt senden bekliyordum. Bu yüreklilik seni bütün yaşayışın boyunca aydınlık bir yerlere doğru götürecektir” (232).

Musa, Samsun Darüleytamında kız kardeşleriyle birlikte kalır. Kız erkek okul içinde ayrı yerlerde kalmalarına rağmen birbirlerini sürekli merak ederler. Çocukların en büyüğü olan Asile, her şeye akli erdiğinden Musa'ya bir yere gitmemesini söyleyerek abla olmanın verdiği sorumlulukla kardeşine nasihat eder. Musa'nın karnının fazla doymadığını öğrendiğinde de kardeşlik duygusuyla ekmeğini onunla paylaşmaya başlar. Okul mevcudu azalıp da kalan çocuklar aynı daireye taşınıncı Asile kendi yatakları daha rahat olduğu için Musa'yı kendi yatağında yatırır. Musa'nın yaşadıkları dünyada kardeşlerinden başka kimsesi kalmamıştır.

3.2.1.2.4.3. Fon Figürler

Öksüz Musa romanının fon figürleri, başkişi Musa'nın bir rüzgâr misali darüleytamlar arasında savrulmasına bağlı olarak çeşitlenir. Samsun Darüleytamındaki fon figürlerin başında, çaldığı ekmeği Musa ile paylaşan Hamdi;

Musa'yı ve kız kardeşlerini sahiplenen, onlardan birkaç yaş büyük olan dayı çocukları Yaşar'la Havva; akşama kadar kentte dolaşıp yiyecek bulan ve getirdiklerini arkadaşlarına da dağıtan Erzincanlı Mehmet ile Giresunlu İbrahim; Musa'nın ilk kez karnının doymasını sağlayan yeni Müdür Cevat Bey; sürekli şakalar yaparak arkadaşlarını güldüren Ermeni kızı Lütfiye; devamlı Musa'nın yanında oturan Fatma ve eski mahalle arkadaşlarından olup yurttan kalmaya başlayan Salih gelir.

Müdür yardımcısı Mehmet Bey; okulun öğretmenleri Bursalı Galip Bey, Tokatlı Talat Bey, Hulusi Bey, Adil Bey; bacağı kırıldığında iyileşene kadar Musa'yı taşıyan Celal; eğlenceli şeyler anlatan Ordulu Recep; okulun etrafını kuşatan Hintli askerler; okul aşçıların işgal kuvvetlerinin askerleri tarafından götürülmesiyle yemek yapmaya kalkışan Mecit ile Abdülkadir; iskeledeki Ortaköy Darüleytamı öğretmeni; Türk aleyhtarlığı yapan papaz; okula yeni gelen Müdür Mustafa Lutfü Bey; Beykoz futbolcularını çalıştıran Laz İsmail; doğudan gelen ve Kur'an'ı hafız gibi okuyan Ahmet; Kâzım Karabekir'in şiir kitabını Musa'ya okutturan Erzurumlu Şakir; öksüzlerle ilgilenen Maarif Vekili Şair Rıza Tevfik; Müzik Öğretmeni Hulusi Bey; çocukların çevresinde dolanan casus asker; Musa'nın en iyi arkadaşlarından olan Ordu'dan gelen kambur Hakkı; Türkleri seven Fransız yazar Claude Farerre ve Şehzâde Ömer Faruk Efendi Beykoz Darüleytamında Musa'nın çevresinde bulunan fon figürleri oluştururlar.

Halıcıoğlu Darüleytamına gittiğinde Musa'nın etrafında bulunan fon figürler, Muavin Şevki Bey, Kurtuluş Savaşı'nın kadın kahramanlarından olup gece bekçiliği yapan Kara Emine, Musa'yı evlat edinmek isteyen Bakkal Mustafa Bey ve Musa'nın yaptığı bir resmi alan bakkalın ahabıdır.

Musa'nın gittiği Darüleytamlardan birisi de Bigados Darüleytamıdır. Musa burada da farklı kişilerle tanışır. Tanıştığı kişilerin çoğu romanda fon figürler olarak yer alırlar. Musa'nın samimi arkadaşı Adanalı Şefik, şişman okul müdürü, kitap okumak için Musa'ya ışığını veren Adilcevazlı Ahmet ve Taksim Stadyumu'nda gişe memurluğu yapmış olan sportmen öğretmen, Musa'nın bu darüleytamda karşılaştığı fon figürlerdir.

Bigados'un yukarısında ve batısındaki Rumlardan kalma taş okula geçiş yapan Musa'nın bu yeni okulda irtibat kurduğu fon figürler, Sosyalist Öğretmen Nevzat Mahmut Bey; sanayi okullarını öven, aşağı okuldan mezun Bursalı İbrahim; Edirne Darüleytamından gelen Boşnak Mustafa, Faik; Halil ile kardeşi Hasan ve Hobracı Sabri'dir.

Musa'nın gittiği son öksüzler yurdu Amasya Öksüzler Yurdu'dur. Romanın geri kalan fon figürleri de Bigados'tan gelen Arif Bey, Rıza Bey, Musa'nın âşık olduğu Müebbet, gazeteci Ebussüreyya Sami, Vali Hilmi Bey, valinin oğlu Adnan, Musa'ya kitap getiren Zaralı Hasan, Muavin Mehmet Nuri, Musa'nın ortaokula birlikte gittiği arkadaşları İdris ve Âdil, ortaokuldaki coğrafya öğretmeni Saim Bey ve iki yarbay doktordur.

3.2.1.2.5. Zaman

Öksüz Musa'da vaka zamanı 1918 ve 1924 yılları arasındır. Bu dönem Türk milletin emperyalizme karşı açtığı var olma savaşında başarıya ulaştığı ve yeniden ayağa kalkıp Cumhuriyet'i ilan ettiği bir dönemdir. Bilindiği üzere bu savaşta binlerce insan bağımsızlık ve özgürlük uğruna hayatını kaybeder ve binlercesi de sakat kalır. Savaşın geri planında ise birçok çocuk anasız, babasız, yersiz yurtsuz ve savunmasız yaşamaya mahkûm olur. İşte bu sebeple darüleytamlar; sadece şehit çocuklarını barındırmak, eğitmek ve zanaat öğretmek için hükümet tarafından oluşturulmuştur.

Roman, Musa'nın kız kardeşleriyle birlikte Samsun Darüleytamına bırakılmasıyla başlar. Musa'nın Darüleytama bırakılma tarihi ay-gün²⁷ olarak belli olmasa da vaka tarihinin 1918 olduğu eserde yer alan şu ifadelerden anlaşılır: *"Sultan Reşat ölmüş, yerine Sultan Mehmet Vahidettin geçmişti. Onun onuruna okulu birkaç gün daha canlandırmak istedilerse de olmadı"* (11).

²⁷Yapılan kaynak araştırmasında Dinamo'nun damadının derlediği "Ateş Ormanları Arasından" şiir kitabında Hasan İzzettin'in 1917- 1919 yılları arasında Samsun Darüleytamında kaldığı yazmaktadır.

Tarihî kaynaklar Sultan Vahdettin'in tahta geçişinin 3 Temmuz 1918 olduğunu söyler. Bu olayın Darüleytamdaki çocuklar ve Musa için önemi, Sultan Vahdettin'in onuruna birkaç gün okulun canlandırılması ve ayaklarının ilk kez ayakkabı görmesi olur.

Öksüz Musa'da zaman atlamalarıyla ilerleyen olay örgüsünde kesin zaman ifadelerine pek rastlanmaz. Genelde aylar, mevsimler ve yıllar verilirken günler belirsizdir. Tarihinin tam olarak verildiği tek vaka halkası, 16 Mart 1920 sabahında okulun etrafında bulunan İngiliz birliğindeki kıpırdanmalar ve ilerleyen saatlerde de okulun İngiliz askerleri tarafından boşaltılmasıdır. O günkü olayların tamamı gözler önüne serilirken zamanda atlama yapılarak 17/18/Mart gecesinin Musa ve arkadaşları için kuşku ve korku içerisinde geçtiği belirtmekle yetinilir.

Yazar eser boyunca tarihî olaylardan bahsederek, meydana gelen vaka halkalarının sosyal zamanları konusunda okuyucuya ipuçları vermektedir. Sosyal zamana dair ilk ipucu yukarıda da bahsedildiği gibi Sultan Vahdettin'in tahta çıkışının söylenmesidir.

Eserin 22. bölümünde Musa'nın gazeteden kestiği Mustafa Kemal'in resmini sınıfa asması ile Bando Öğretmeni Hulusi Bey'in çocuklara *Sakarya Marşı*'nı ve *Türk Yılmaz Marşı*'nı öğretip söylettirmesi şeklinde vuku bulan anların 23 Ağustos-12 Eylül 1921 tarihinden sonra olduğunu gösteren ibare şudur:

“Sakarya Savaşında Mustafa Kemal'in ordusu, Yunan ordusuyla birlikte İstanbul'dan giden yerli Rum taburunu da ot gibi biçmiş, Haymana ovalarına sermişti. İstanbul'un tutsak Türkleri, başlarını biraz daha yukarı kaldırmışlardı” (120).

İzmir'in kurtuluşundan bahseden satırlar ise vaka zamanının 9 Eylül 1922'ye ulaştığını gösterir: *“Aradan çok geçmemişti ki, İzmir'in kurtuluşunu kutlayan İzmir Marşı, Abdülkadir'in basosundan, Mecit'in büylüsünden, Saim'in saksofonundan coşkun bir çağlayan gibi akmağa başladı. İzmir Marşı'nı çalan kalabalık sazların verdiği coşkunluk öyle yüksekti ki Musa'nın kalbi duracak gibi oluyordu”* (126).

İlahi bakış açısı anlatıcı, Musa'nın Bigados Öksüzler yurdundan Amasya Öksüzler yurduna gönderilme tarihini net olarak vermez. Devrin sosyal zamanından yararlanarak okuyucunun tahmini etmesini ister:

“Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'da Cumhuriyeti ilan etmesinden birkaç gün sonra aşağı okulun öğretmenlerinden Arif, Roza beyler, İzmir Sanayi okuluna, Mudanya'nın iki saat ötesinde, deniz kıyısındaki Trilye öksüz yurduna giden en büyük, en küçük çocuklardan sonra, Musa ile birlikte geri kalan yüz kişilik çocuk topluluğunu aldıkları gibi bir kavun karpuz motoruna yükleyip, Amasya Öksüz yurduna götürmek üzere yola çıkardılar” (191).

Hasan İzzettin, roman boyunca devrin önemli olaylarına değinerek olay örgüsünü sosyal zamanla paralel olarak ilerletmiş, tarihsel olayların Musa'nın ve çevresindekilerin hayatında meydana getirdiği değişimlerle ortaya koymuştur. Böylece savaşın verdiği acılar ve zaferin getirdiği mutluluklar yazar tarafından göz önüne serilmiş olur.

Öksüz Musa romanında yazar, tarihî olaylara değinip vaka zamanını oluştururken yaptığı zaman atlamalarında günlük yaşayışta kullanılan kelimelerden yararlanır: “İki gün içinde”, “1919 ilkyazı”, “bir gece”, “birkaç gün sonra”, “biraz sonra”, “ertesi gün”, “öğleden sonra”, “her sabah”, “sabahleyin”, “o akşam”, “kışın”, “yazın”, “ilkyaz”, “güz”, “kışın ortaları”, “perşembe günü”, “haziran”, “bir Eylül sabahı”, “bu sıralar”, “her sabah”.

Dinamo, anılarından yararlanarak yazdığı *Öksüz Musa* 'da değindiği tarihî bir olayın zamanı konusunda şaşırması olabilir. Yazar, Refet Paşa'nın İstanbul'a gelmesi sebebiyle yapılan karşılama töreninin tarihini 6 Ekim 1922 günü olarak belirtirken tarihî kaynaklarda bu tarihin 19 Ekim 1922'de (Cebesoy, 1957:102) vuku bulduğu yazmaktadır.

3.2.1.2.6. Mekân

Öksüz Musa'da olaylar; Samsun, İstanbul, Amasya, Tokat, Merzifon, Ladik, Vezirköprü, Beykoz, Halıcıoğlu ve Bigados'ta geçmektedir. Coğrafi yerlerin yanı

sıra farklı bölgelerde bulunan darüleytamlar, anasız, babasız, evsiz ve yurtsuz Musa için yeri geldiğinde sıcak bir yuva, yeri geldiğinde bir hapisane hükmündedir.

3.2.1.2.6.1. Kapalı ve Dar Mekânlar

Romanlarda mekânın darlığı, boyutsal anlamda küçüklüğünden değil, figürün olanaksızlığından ve kendini orada sıkıştırılmış hissetmesinden kaynaklanır (Demir, 2011: 72). Eserin daha ilk cümlelerinde Musa'nın bulunduğu kapalı mekânın onda yaptığı etki gözler önüne serilir: *“Musa için artık, dışarıdaki civcivli yaşayış bitmiş, bir diziye yarı aç yarı tok günler başlamıştı. Eski Ermeni okulunun bahçesinde bin küçük çocuk, birer toz makinası gibi koşuşup duruyor, kaba yünden ak giynekleri tozdan biraz daha ağarıyordu”* (7).

Musa, Samsun Darüleytamında geçirdiği birbirine benzer günlerde açlıktan uyuyamaz, *“Uyuya kalıp da yemeği kaçırırım” düşüncesiyle uyumamaya çalışır. Okulun boşaltılacağı haberi Musa'yı çok üzer. Kendisi de kız kardeşleri de hem çok küçüklerdir hem de gidecekleri bir yerleri yoktur. Musa, tekrar sokaklara dönmek istemez: “Gözü sokaktan o kerte yılmıştı. Irmak mahallesindeki o korkunç yoksulluk, yırtıcı bir hayvan gibi geliyordu kendisine. Açlıktan ölse de bu okulun bahçesinde ölecekti”* (14).

Başlangıçta dar bir mekân olarak algılanan okul, sokakla kıyaslayınca Musa'nın gözünde açık bir mekâna dönüşür. Okul açık ve geniş mekâna yerini bırakırken sokak darlaşmış, Musa'yı yutacak bir canavara dönmüştür.

Beykoz Darüleytamına gönderilen Musa, diğer arkadaşlarıyla birlikte Beykoz fabrikalarına götürülür. Bütün çocuklar ayrı ayrı sanat bölümlerine verilirken Musa da yün hane bölümüne düşer. Yün hane, son derece sevimsiz, havası pis olan rutubetli kapalı bir mekândır. Çocukların buradaki görevi yünleri aktarmaktır. Bıktırıcı ve usandırıcı olan bu iş Musa için *“hayal gıcıklayan hiçbir yanı olmayan bir işti”* r (52). Yaşamı boyunca yaptığı ya da yapacağını düşündüğü işler arasında yün aktarmayı en sıkıcı iş olarak gören Musa, kış günlerinde incecik kıyafetleri içerisinde üşüdüklerini, yün çuvallarını devirip üzerlerine oturarak soğuktan korunmaya çalıştıklarını unutamayacaktır. Kapalı ve dar bir mekân olan yün hane, sadece geniş

ve düz olan damlarıyla Musa'nın hoşuna gider, ona ferahlık verir. Buzlu camla örtülen damlar, bu kasvetli ortamın aydınlığa açılan geniş mekânları olur.

Musa'nın Halıcıoğlu Darüleytamında bulunduğu günlerden birinde, okul müdürü çocukları toplayarak onların bir köye, Bigados'a gideceklerini söyler: “O köy, yalnız sizlerin olacak. Oranın bağlarını, bahçelerini siz işleyeceksiniz. Sonra oraya Darüleytamlı kızları da gönderecekler. Hepiniz bunlardan birini seçip birer aile yuvası kuracak, o köyün sahibi olacaksınız” (49). Bu sözleri duyar duymaz Musa'nın içine bir karamsarlık çöker, demek ki devlet öksüzleri yurtlardan atarak onları köylü yapmaktadır. Musa için okumak artık bir hayal olmuştur.

Köyler fiziksel özellikleriyle; bağlarıyla, bahçeleriyle, havasıyla, suyuyla genelde bireylere huzur veren açık ve geniş mekânlar olarak nitelendirilir. Şunu unutmamak gerekir ki mekânın sahip olduğu fiziksel özelliklere kıyasla bireyin mekânı nasıl algıladığı çok daha önemlidir. İşte Musa'nın da açık ve geniş olan köyü engelleyici bir mekân olarak algılamasında köye sürgün edilmesiyle oluşan olumsuz sezgilerinin etkisi vardır. Musa bu haberi aldığı anda annesi, babası ve kardeşleriyle köyde yaşadığı kötü günler gözlerinde canlanır:

“Hayır, Musa, bir kez daha köylü olmayacaktı. Köylü olmak, aç kalmak, hem de her Allahın günü aç kalmak, yırtık pırtık, bin yamalı giynekler giymek, soyulup soğana çevrilmek, her önüne gelenin aşağılamasına uğramak, kentliler bedel verip ya da işini uydurup ölümden kurtulurken askere, savaşa gidip ölmek, çoluk çocuğunu da arkada ölüme bırakmaktı. Köylü dediğin, kentlilerin köle gibi kullandığı bir tür garip insancıklardan başka neydi ki?” (57). Oysa Musa, okumuş bir adam olmak ister. O; şiir yazacak, resim yapacak ve öğretmen olacaktır. Eğer sonuna kadar eğitimini devam ettirebilirse Türkiye'nin önemli insanlarından biri olacağına dair güveni sonsuzdur: “Ne var ki arka planda yükselen kapkara köylülük heyûlası, bu tatlı düşü katran gibi kara, ağır gölgesi altında çabucak eziyor, pestile çeviriyor, yok ediyordu” (157). Bigados, Musa'nın hayallerini ve gelecek umutlarını engelleyen kapalı ve dar bir mekân olmuştur.

Öksüz Musa'nın eğitimini engelleyen yerlerden bir diğeri de Amasya Öksüz Yurdundaki atölyelerdir. Yurtlardan kalan çocukları biraz okutup sanat okuluna

kaydırarak geçimlerini sağlayacak duruma getirmek için yapılan atölyeler, Musa'nın büyük adam olma idealine bir süre ara vermesine neden olacaktır. Atölyelerin bulunduğu eski, taş tuğla yapı; karanlık kuytu bölümlere ayrılmıştır. Daha çok yer altı zindanlarını andıran bu yerde küf, güherçile ve ıslaklık Musa'nın gözüne çarpar. Gezdiği bu yerden bir an önce kendini dışarıdaki güneşli, iyimserlik veren havaya atmak ister. *“Gelecek umutları birdenbire kararır gibi olmuştı. O burada kendini çürüterek bir el sanatı öğrenmiş olsa bile yarın okuldan çıkınca yine böyle karanlık, havasız, soluk tıkalı, öldürücü yerlerde çalışmak zorunda kalacak, bütün adam olma umutları güz yaprakları gibi dökülüp gidecekti”* (195).

Musa, gittiği darüleytamlarda kendisinin eğitimini engelleyen yerlerle karşılaşınca yeise kapılır, bu engelleri nasıl aşacağına karşı dair çözümler bulmaya çalışır. Onun öksüz ve yetim bir çocuk olarak hayatta okumaktan başka bir beklentisi yoktur. Seneler ilerlediğinde Musa, çalışkanlığıyla ve azmiyle önüne çıkan engellere karşı mücadele ederek istediği hedefe ulaşacaktır.

3.2.1.2.6.2. Açık ve Geniş Mekânlar

Açık ve geniş mekânlar, bireyin bakış açısı ve psikolojik değerlendirilmesine göre yapılanmaktadır. Figürler içinde bulundukları tüm koşullarına iç ve dış realite karşısındaki tutumlarına, çatışmalarına ve mekâna bakışlarına göre mekânla olan ilişkilerini değerlendirir (Demir, 2011: 80). Darüleytamlar arasında bir rüzgâr gibi oradan oraya savrulan Musa'nın içinde bulunduğu açık ve geniş mekânların sayısı oldukça azdır. Kitap okuduğu yerler ve okullarının çevresindeki yeşillik alanlar, Musa'nın güvende hissettiği; ona huzur ve mutluluk veren açık ve geniş mekânlar olmuştur.

Bigados'un yukarısında bulunan bir başka okula taşındığında Musa, dört gözle derslerin başlamasını bekler. Bu durum için hiçbir çalışmanın yapıldığını göremeyince kendi dünyasını kendi eliyle oluşturmaya karar verir. Okulun bahçesindeki mermer bir mezarın etrafını kapayarak orayı küçük bir kulübeye çevirip içine yerleşir. Yanındaki Fransızca kitabına çalışarak Fransızcasını geliştirmeye ve elindeki romanları okumaya çalışır. Bu küçük kulübe, fiziksel açıdan dar bir mekân olarak nitelendirilirken; Musa'nın sığınma ve kendine ait bir dünya oluşturma

ihtiyacını karşıladığı için genişler ve Musa için huzur kaynağı olur. O, kulübenin dar yahut küçük olmasından sıkıntı duymaz, bu dar mekânın kendisine verdiği mutluluğun keyfini çıkarmaya çalışır.

Musa, Amasya Öksüzler Yurdunda izci takımında yer alır. İzci takımı yaz tatilinde geziler düzenler. Gezi programında bulunan yerlerden biri de Lâdik kazasıdır. Lâdik'in sahip olduğu ormanları gezmeye çıkan Musa, uzun zamandır özlemine çekmişçesine gördüğü bu vahşi güzelliklere kavuşmanın sevincini yaşar. Orman güzelliğinin onun üzerinde bıraktığı etki kolayca silinecek cinsten değildir:

“Türlü kuş sesleri, ıssızlığı canlı, dinlendirici bir müzikle dolduruyordu. Güçlü bir rüzgâr, her ağaca ayrı bir şarkı söyletiyordu. Çok uzun yıllar süren okul bahçesinin düşleri ürküten tozlu, yeşilliksiz, zavallı, kurak düşünceler, birdenbire sanki gürül gürül akan bir yeşillik çağlayanaıyla yıkanıp temizlenmeye başlamıştı” (219).

Orman, Musa'nın dünyasında güzel duygular uyandırırken verdiği huzur ve güvenle açık ve geniş mekân özelliği kazanır. Musa, önceleri Amasya'nın bahçelerinde, Samsun'un ormanlıklarında gördüğü yeşillikleri *“Orman, sanki yıllardır çevresine yığılıp duran demirden karanlıkların zırhını kırarak onu Milton'un Yeniden Bulunmuş Cennet'ine kavuşturmuştu”* (219) ifadeleriyle anlatır. Amasya'nın yemiş ağaçlarıyla süslü bahçelerini ve Samsun'un sık ormanlıklarla kaplı Çarşamba Bölgesi'nin vahşi yeşilliklerini görmüş olan Musa, Lâdik'in ormanlarını el değmemiş başka bir yer olarak nitelendirirken arkadaşlarının yanına döndüğünde dahi ruhunun ormanın yeşillikleri içerisinde rüzgâr gibi esmeye devam ettiğini düşünür.

Öksüz Musa romanında Musa'nın Darüleytam günleri, açlık, savaş, hastalık konuları işlenmektedir. Savaşın getirdiği maddi imkansızlıklar nedeniyle yetimhanedeki çocuklar da göz ardı edilmek durumda kalmıştır. Romanda Öksüz Musa'nın yetimhanede geçirdiği sıkıntılı günler, birbirini takip eden altı olay örgüsü içinde ilahi bakış açısıyla anlatılmaktadır. Romanın içerdiği temalar, 1918-1924 yılları arasında İstanbul'un dört farklı semtinde (Yedikule, Beykoz, Halıcıoğlu, Bigados), Samsun ve Amasya'da geçmektedir.

3.2.1.3. *Açlık*²⁸

Hasan İzzettin Dinamo'nun otobiyografik eserlerinden üçüncüsü olan *Açlık* romanı, 1980 yılında Yalçın Yayınları tarafından yayımlanmıştır. Yazar romanı ilkin Ankara Hapishanesinde bulunduğu 1935-1939 yılları arasında (Dinamo,1974:261) *Kaldırım Mühendisi* adıyla yazdığını hatıralarında belirtir. Peşinden tahliye olduğu gün birçok eserini kaybettiğini açıklar: “*Hemen 1928 yılında, İstanbul’da geçirdiğim korkunç serüveni andım, içim tiksinti ile doldu. Bu olayların romanını hapishanede yazmıştım, ‘Kaldırım Mühendisi’ diye. Ne yazık ki öbür yazdığım romanlar ve şiirlerle, tahliye olduğum gün, içinde kimi eşyaman da bulunduğu bir bavulla yitiklere karışmıştı. (Yaşlı günlerimde bunu bir kez daha yazacaktım...)*” (Dinamo, 1989: 28).

Açlık, on sekiz yaşındaki bir gencin, çantasına koyduğu şiir taslakları ve cebindeki birkaç kuruşla İstanbul’a gelişini ve Güzel Sanatlar Akademisine yerleşmek için verdiği çabayı anlatır. Musa adındaki genç adam, hedefine ulaşma yolunda önüne çıkan zorlukları aşmaya çalışırken sokaklarda karşılaştığı insanlardan kendisine gelebilecek her türlü tehlikeyi bertaraf etmek için de yaşam mücadelesi verir. Ne başını sokacak bir yeri ne elinde beş kuruş parası ne de yiyecek bir lokması vardır. Gündüz park köşeleri, gece de cami helaları onun kalacak mekânlarıdır. Büyük umutlarla geldiği hayallerinin şehri İstanbul, tüm güzelliklerini kaybedip onun gözünde korkunç bir pislik çukuruna dönüşmüştür. Bu çukur onu yok etmeden hayallerinin şehrinden ayrılması gerektir.

3.2.1.3.1. **Özet**

On sekiz yaşındaki Musa, 1928 yılının Temmuz ayında Sivas Öğretmen Okulu’ndan ayrılarak İstanbul’a gelir. Niyeti, Güzel Sanatlar Akademisi’ne yerleşmek, bir yandan da edebiyat alanındaki tasarımlarını gerçekleştirmektir. Sirkeci’deki Amasya Otelinde kalan Musa’nın vekil öğretmenlikten kazandığı parası bitip kız kardeşinden beklediği para da gelmeyince Musa otelden ayrılır. İçi

²⁸ Hasan İzzettin Dinamo, *Açlık*, İstanbul, Yalçın Yayınları, 1980.

aşk şiirleriyle dolu olan çantasını alıp İstanbul sokaklarında parasız ve aşsız tek başına dolanmaya başlar. “*Nereden bir lokma ekmek bulabilir, bu gece nerde yatabilirim?*” düşüncesiyle Babîâli, Cağaloğlu, Çemberlitaş, Beyazıt civarında dolaşırken yetimhaneden yakın arkadaşı Recep ile karşılaşır. Recep de daha iyi şartlarda ve insanca çalışmak için Amasya’dan İstanbul’a gelmiştir. Musa’yı Beyazıt’ta kaldığı Şark Pansiyon’una götüren Recep, ona öğretmen okuluna dönmesini, İstanbul’da kalırsa perişan olabileceğini söyler.

Birkaç gün Recep’in yanında kalan Musa, Beykoz Darüleytamından Arap Mehmet ve Kaptan Kemal’in pansiyona gelmeleriyle onları da görür. Recep ilk günlerde arkadaşının eline birkaç kuruş bırakırken sonraları bırakmaz olur. Üç dört gün ağzına bir lokma koyamayan Musa, açlığın verdiği hızla acıklı şiirler, hikâyeler yazar. *Sadabat Tanrıçesi* diye bir tarihî romana başlar. Romanını çabucak bitirip gazetelerden birine götürmek isteyen Musa, yeteneğini göstererek açlıktan kurtulma umudundadır. Fakat romanı yazması uzadıkça umutlarının yerini umutsuzluk alır, harekete geçmesi gerektiğine karar vererek yazdıklarının yayımlanması için bazı girişimlerde bulunur. Öncelikle eğitim görme olanağı bulamayan yetenekli gençlere eğitim sağlayan İkmali Tahsil Cemiyeti Müdürü İbrahim Necmi Bey’e şiirlerini gönderir. Daha sonra *Servet-i Fünun* dergisini çıkaran Halit Fahri’nin yanına giderek ona da şiirleri gösterir. Şiirleri okuyan Halit Fahri, onları yayımlayacağını söyler. Haftada bir çıkan dergide on şiirinden ikisi arka arkaya çıksa da şiirlerinden biri başka isim altında çıkar.

Bu sıralarda Recep’in beş gün pansiyona gelmemesine endişelenen Musa sokaklarda aç bir şekilde dolaşırken karşısına çıkan Arap Mehmet’in cebine indirdiği birkaç kuruşla iki üç günlük yeme ihtiyacını giderir. Beş gün sonra pansiyona gelen Recep, bu süre zarfında parkta karşılaştığı bir adam yüzünden İstanbul Polis Müdürlüğünde içeri alındığını anlatır. Recep, polisle yaşadığı macerasını anlattıktan sonra Musa’ya tekrar okuluna dönmesini, İstanbul’da yaşayan canavarların onu çiğneyip parçalayarak yiyebileceğini, kendisinin de pansiyondan ayrılacağını, polisin bundan sonra onunla konuşan kişileri izleyeceğini söyler.

Recep’in yanından ayrılan Musa, Gülhane Parkı’nda bir sıranın üzerinde akşamlarken geceyi nerede geçirebileceğini düşünmeye başlar. Bekçiler parklarda

insanların yatmasına izin vermediği için kendine güvenli bir yer bakan Musa, Beyazıt Camii'nin duvar dibindeki bir mermerin üzerine uzanır. Tam uykuya dalmışken bekçinin sesiyle uyanır. Bekçiye öğrenci olduğunu, okula gidecek yol parasının bulunmadığını söylediğinde bekçi onu karakola götürmek ister. Orada bir sıra üzerinde geceyi geçirebileceğini, sabah da derdine bir çare bulabileceğini söyler. Beyazıt Karakoluna giderken yolda karşılaştıkları otuz kırk yaşlarındaki polis memuru, olanları dinledikten sonra ben oraya gidiyorum, onu da götürürüm diyerek Musa'yı yanına alır. Yolda ona nereden gelip nereye gittiğini sorar, acır gibi yaparak onu karakola götürürse hırsız sanıp rahatsız edebileceklerini, isterse kendisini evinde sabaha kadar konuk edebileceğini söyler. Evine geldiklerinde polis, odada bir karyola olduğunu, çekinmemesini, bir ucunda onun bir ucunda da kendisinin yatabileceğini söyleyerek Musa'yı ikna eder. Yatağa giren Musa bir süre sonra polisin ona sarkıntılık etmeye kalkışmasıyla yataktan çıkarak kendisinin sahipsiz olmadığını; şiirleriyle, romanlarıyla tanınmış biri olduğunu, serserilikle ilgisi bulunmadığını kızgınlıkla belirtir. Ummadığı bir tepkiyle karşılaşan polis kapıyı tutar, gece yarısı rezil olacağını düşünerek Musa'yı sakinleştirmeye çalışır.

Sabah yine yollara düşen Musa, Eğitim Müdürlüğüne giderek okuluna dönmek istediğini, yardıma ihtiyacı olduğunu açıkça belirttiğinde buradaki müdür, onun durumuna düşmüş öğrencileri yerlerine göndermek gibi bir tahsisatin ellerinde bulunmadığını söyler. Böylece bir kapı daha Musa'nın yüzüne kapanır.

Güvendiği dağlara kar yağan Musa, ne yapacağını bilemez bir vaziyette Gülhane Parkı'na giderek birkaç saat sıra üzerinde uyuduktan sonra Sultanahmet Parkı'na yönelir. Burada geç saatlere kadar şiirler yazarak vakit geçirir. İlerleyen saatlerde tuvalet ihtiyacını gidermek için Sultanahmet'in helalarına girdiğinde, buranın gece konaklamak için iyi bir yer olacağına karar verir. Artık gündüz parklar, gece cami helaları onun meskeni olur.

İş aramaya başlayan Musa, yanında hiçbir kimlik belgesinin bulunmadığı için iş yerlerinde güven teşkil etmez ve görüştüğü kişilerden devamlı ret alır. İstanbul'da kendisinin şahsına dair belge verecek tek kişi vardır. O da Beykoz'da yaşayan Darüleytamdan sınıf öğretmeni Pertev Bey'dir. Musa oraya gidecek parası olmadığı

için bitpazarında yeleğini satar. Daha sonra Beykoz'a gidip orada öğretmenini bulan Musa, derdini Pertev Bey'e tane tane anlatır. Pertev Bey bir kâğıdı gelişi güzel yırtarak üzerine kâğıdı taşıyanın eski öğrencisi olduğunu yazar. Öğretmenin maddi durumunun iyi olmadığını gören Musa, bir kez daha hayal kırıklığı yaşayarak geri döner.

Parklardaki günleri devam eden Musa, elindeki Hayyam'ın şiir kitabını satarak ucuz küflü çöreklerden alır. İstanbul'da kalamayacağını anlayan genç adam, okuluna dönmek üzere ne yapacağını düşünmeye başlar. Öncelikle Şark Pansiyonu'na gidip İbrahim Necmi'den bir haber gelip gelmediğini soracaktır. Pansiyona gittiğinde yönetime kendini tanıtıp bir mektup beklediğini söyler. Beklediği mektup gelmiştir. Lakin mektubun içinde sevinçli haberler yoktur, İkmal Tahsil Cemiyeti kapanmıştır.

Öğretmen okuluna dönmekten başka çaresi kalmayan Musa, yeni ders yılı başlamadan oraya ulaşmak için para bulması gerektiğinin farkındadır. Aklına Bakırköy'de dokuma fabrikalarında bazı arkadaşlarının çalıştığı gelir. Ertesi gün yürüyerek Bakırköy'e giden Musa, yurttan arkadaşı Adilcevazlı Ahmet'i fabrika çıkışında görür. Onunla başka bir arkadaşının Futbolcu Hüseyin'in yanına akşam yemeğine giderler. Geceyi Ahmet'in üç arkadaşıyla birlikte kaldığı evde geçiren Musa arkadaşlarının durumlarının içler acısı olduğunu görünce sabah erkenden eli boş hâlde önce Gülhane Parkı'na sonra da Sultanahmet Parkı'na gider.

O gece parkta her iki yanına birer genç kadın oturur. Kadınlar onu tahrik etmek istercesine laflar atar. Musa onların sözlerine hiçbir şekilde cevap vermez. Kısa bir süre sonra oraya gelen üç erkek de kadınlarla birlikte olunca Musa, endişelendiğini belli etmeden sessizliğini korur. Musa'dan herhangi bir karşılık alamayan grup oradan uzaklaşır. Musa parktan çıkarken birden karşısına biraz önceki gruptan bir kadın çıkar. Kadın parktaki kişilerin onu kandırıp erkeklere götüreceklerini ama onlara oyun oynayarak onu kurtardığını söyler ve gece vakti dışarıda kalmanın tehlikeli olacağını ekleyerek Musa'yı evine davet eder. Genç adam çaresiz bir şekilde kadına uyararak yürümeye başlar.

Karanlık yollardan geçerlerken parktaki üç adam birdenbire karşılarına çıkar, üstlerine atılır. Musa “*İmdat*” diye yardım isterken kadının da oradan kaçmaya çalıştığını görür. Kadının gitmesini engellemek için onun memelerinden birini ısırır birini de koparırcasına sıkar. Kadın acıdan çığlıklar atınca, ne olduğunu anlamayan üç erkek, kaçmaya başlar. Sesleri duyan bir bekçi ve polis onlara doğru gelir. Genç kadın, neler olduğunu soran polis ve bekçiye “*Kardeşimle ben saldırıya uğradık*” diyerek olayı örtbas eder. Polis ve bekçi kaçanların arkasından gidince, kadın olanlar için Musa’dan özür diler. Adamlar, Musa’yı kandırması için kadını ölümle tehdit etmişlerdir. Genç kadın eve götürme teklifini yineler. Geceyi kadının evinde geçiren Musa, ertesi akşam kimse görmeden evden ayrılır. Gecenin ilerleyen saatlerine kadar kendisine yatacak yer arayan genç adam hiçbir yer bulamaz. Yorgunluktan yürüyemez hâle geldiği bir anda Musa, düşmemek için önüne çıkan telgraf direğine sarılarak ondan güç alır. Gün aydınlanana kadar telgraf direği ona bir kurtarıcı olur.

Sabah olunca yollara düşen Musa soluğu Gülhane Parkı’nda alır. Parkta sıralara oturmuş hâlde insanların resmini çizen bir ressam dikkatini çeker. Musa ressamı izlemeye gittiğinde ressam aniden elinden tutar ve bir kızın önünde diz çökmesini söyleyerek onların resmini yapar. Olay sonrasında etraftaki kalabalıkla birlikte oradan uzaklaşan Musa, bir anda yanında resmi yapılan kızı görür. Kız, kendi isminin Suna, yanına gelen arkadaşının ismininse Seher olduğunu söyleyerek Musa’yla tanışır. Kızlara İstanbul’a ne amaçla geldiğini anlatan Musa, onlara şiirlerini okur. Bir süre sonra, yeniden görüşmek üzere ayrılırlar.

O gece helalarda kalmanın tehlikeli olabileceğini düşünen Musa Galata Köprüsü’nün altına gitmeye karar verir. Gecenin ilerleyen saatlerinde, biraz ötede sandalyeye oturmuş bir adamın denize bakarak bir şeyler yazıp okuduğunu görür. Musa’nın dikkatini çeken bu adam, oradan geçen bir polis devriyesinin de dikkatini çeker. Polis adama ne beklediğini sorduğunda adam; öğretmen okulundan mezun olduğunu, şiirler yazdığını, köprüde bir gece nasıl geçer diye merak ettiğini ve sabaha dek burada etrafı seyredeceğini söyler.

Adının Sabahattin Ali olduğunu polislere söyleyen adam, Musa’nın da onunla birlikte olduğunu belirtir. Polisler gittikten sonra Sabahattin Ali, ona yaşadıklarını

anlatan Musa'ya “İstediğin gibi yaz, söv, say; sen katıksız şiir konusunun içindesin. Aşk şiirleri dönemi artık Faruk Nafiz'le ya da Yedi Meşalecilerle kapanmalıdır, Türkiye'nin acıklı durumu bizim esin kaynağımız olacaktır” der.

Gün ağardığında yiyecek bir şeyler bulma umuduyla Hal'e giden Musa, orada sebze ve meyve çalan biriyle karşılaşır. Hırsızlık yapan bu kişi yetimhanedeki alt sınıflardan Ali ismindeki gençtir. Genç adam, Musa'yı yetimhane arkadaşlarıyla birlikte yaşadığı mağara gibi bir yere götürür. Orada bulunan gençlerin hâli hiç de iç açıcı değildir. Hırsızlık, kaçakçılık, berduşluk onların işi olmuştur. Onlar da Musa'ya okuluna dönmesini, buraların hayatını mahvedeceğini söylerler. Hatta onun okuluna gitmesi için gerekli parayı bulmak amacıyla soygun yapacaklardır. Gençlerin arasında Meryem isminde on iki yaşlarında bir kız vardır. Kız, Musa'ya buradakilerin onu mektebe göndereceğine inanmamasını, parayı bulunca uyuşturucu alacaklarını, bu yüzden bir an önce oradan gitmesini söyler. Duyduğu sözler karşısında kuşku duyan Musa, yapılan bir yanlış harekette kendisin de polise düşebileceği endişesiyle “Sabah gelirim” diye düşünüp oradan ayrılır. Geceyi helada geçiren Musa, arkadaşlarının bulunduğu mağaraya gittiğinde kalabalık bir grupla karşılaşır. Etraftakilere neler olduğunu sorduğunda orada yaşayan gençlerin bir öğretmen okulundaki arkadaşlarına yol parası bulmak amacıyla soygun yaparken yakalandıklarını, içlerinden bir gencin de yakalanmamak için bileklerini kestiğini öğrenen Musa, gözlerindeki yaşlarla hızlıca oradan uzaklaşır.

Soluğu Gülhane Parkı'nda alan Musa, orada Seher ve Suna ile karşılaşır. Kızların beraber piknik yapmak teklifini kabul eden Musa, yiyeceği yemeklerin hayaliyle kızlardan ayrılır. Ertesi gün kızlarla buluştuğunda hem eğlenceli vakit geçirir hem de getirilen yemeklerle bayram eder. Günün sonunda arkadaşlarından ayrılan Musa, birdenbire Seher'in ona doğru tekrar geldiğini görür. Seher ertesi gün onunla baş başa buluşmak istediğini söyler. Akıllı yiyeceği yemeklerde olan Musa, Seher'in teklifini kabul eder ve ertesi gün buluşurlar. Seher teyzesinin evi diye Musa'yı bir otele götürür, orada Musa'ya ondan çok hoşlandığını ve onunla olmak istediğini söyler.

Birkaç gün sonra tekrar Seher ve Suna ile buluşmaya giden Musa, Suna'ya asılan bir gencin kızlara bir şeyler anlattığını görür. Musa'yı fark eden çocuk, Musa'nın da duyacağı şekilde, onu takip ettiğini ve onun tuvalette yattığını, bu durumu da karakola şikâyet ettiklerini söyler. Bu sözleri duyan Musa büyük bir utançla hemen oradan ayrılır. Sokaklarda dolaşırken geceyi Ayasofya'nın helalarında geçirebileceğine karar verir. Sabah tekrar Gülhane Parkı'na giden Musa, Suna ve Seher ile karşılaşır. Kızlar çocuğun anlattıklarına inanmadıklarını söyleyerek hep birlikte teyze evine gitmeye karar verirler. Kızlarla birlikte özel anlar yaşayan Musa otelden ayrılırken, teyze denen kadın, ona ertesi gün gelmesini söyler.

Ertesi gün, cebinde hiç parası olmayan Musa şiirlerini koyduğu çantasını bitpazarında satarak otele gider. Teyze Hanım, *“Bir hanım anılarını yazdırmak için okumuş bir genç arıyordu”* diyerek Musa'yı bir eve götürür. Böylece Musa'nın kadınlarla olan macerası başlar. Seniha Hanım, Monica, Marika, Nükhet Hanım ve Canan Hanımla ile Kazanova misali günler geçirir.

Bir gün, Topkapı'ya doğru yürürken çok yorulduğu için bir evin merdivenlerinde uyuya kalır. Gözünü açtığında yaşlı bir adamın sevecen bakışlarıyla karşılaşır. Adam onu bahçeye davet eder ve kahve ikramında bulunur. Yanlarına gelen kızın Suna olduğunu gören Musa, bu tesadüfe çok şaşırır. Suna ile Musa, birbirlerini tanımaz tavırlar içerisine girerler. İsminin İsmail Hakkı olduğunu söyleyen adam, oğlunu da onunla tanıştırdıktan sonra Musa'nın kahvaltıya kalmasını ister. Kahvaltıdaki sohbet konuları şiirler ve şairler olur.

Evden ayrılan Musa'nın aklına yurttan bazı arkadaşlarının Kapalıçarşı'da bir yerde çalıştıkları gelir. Akşam karanlığına kadar o civarlarda nöbet tutan Musa, sonunda Halil- Hasan kardeşlerin geldiklerini görür. Halil ile Hasan anneleri ve üvey babalarıyla kaldıkları için, Musa onlarda iki üç gece kalabilir. Arkadaşları işe gidince Musa da parklarda dolaşmaya çıkar. Yine böyle sokağa çıktığında darüleytamdan arkadaşı Bاندocu Mehmet'e rastlar. Mehmet, ona başından geçenleri anlatan Musa'ya limanda tanıdığı bazı kişiler olduğunu söyler ve ona bir yardım eli bulabileceği müjdesini verir. O geceyi de Halillerde geçiren Musa, ertesi gün gelen Mehmet ile deniz kıyısındaki Salon Komiserliğine gider. Mehmet'in akrabası olan

Salon Komiseri, Karadeniz’e kalkan vapurlardan biriyle Musa’yı Samsun’a kadar gönderebileceğini söyler. İstanbul’un zorluklarından koparak bindiği güverteden Boğaz’ın sularına bakan Musa, Karadeniz’e yelken açan vapur gibi kendi umutlarına doğru yelken açar. Elindeki deftere, *“İstanbul 4 Eylül 928, Sivas’a sağlam umutlarla gidiyorum. Ancak bu umutlardan aşırı düş çiçeklerini kazıdım da öyle gidiyorum. Gerçeğin tunç bağına bu renkli porselen gibi nazik düş minyatürlerini çarpa çarpa bütün kırdım, dağıttım. Demir bakışlı gerçeklik kartalını başıma taç yaparak sevimli yuvama koşuyorum”* (Dinamo,1980: 294) diye yazar.

3.2.1.3.2. Teknik Özellikler

Başkişi bakış açısıyla kaleme alınan romanda anlatıcı başkişi Musa’nın kendisidir. Romanın ilk cümlesinden itibaren yaşananlar birinci tekil şahsın ağzından aktarılır: *“Başıma Kunut Hamsun’un ünlü Açlık romanındakilere benzer işler geldiğinde on sekiz yaşındaydım, onun kitabını da henüz okumamıştım”* (5).

Otobiyografik özellik gösteren romanda başkişi bakış açılı anlatıcı, eserdeki olayları yaşayan, yorumlayan ve sunan kişidir. Başkişinin vakanın figürlerinden biri olması, onun olay örgüsünün oluştuğu anda ne düşündüğünün ne duyumsadığının, etrafı ve fertleri ne türlü yorumladığının bilinmesini olanak sağlar (Aktaş, 2013: 84).

Olay örgüsü başkişi anlatıcının etrafında şekillenerek okuyucuya sunulurken okuyucu Musa’nın duygularını, düşüncelerini, hayallerini, umutlarını, korkularını ve dış dünyayı kendi değerleri doğrultusunda algılayışını bizzat kendi ağzından öğrenir. Musa isteyerek geldiği İstanbul’a karşı değişen düşüncelerini paylaşırken kendisini haklı çıkarmak için şunları söyler:

“İnsanı helâlarda bile yatırmayan kentten iyiden iyiye tiksine başlamıştım. Yükselip büyük bir adam olmanın düşleri penbe bulutlar gibi bu kentin göklerinde dolaşıp durmasaydı gaz döküp bu kenti baştanbaşa yakmak isterdim. Bu duygu, elbet, çok ilkel bir anarşizm düşüncesinden başka bir şey değildi. İnzivaya itilen, topluma sokulmayan insan, ufacık küskünlükleri kolayca bir yok etme felsefesine doğru geliştirebiliyordu” (175).

Başıkişi anlatıcı bazı zamanlar figürlerin hayatına dair bilgilerin verilmesinde geriye çekilerek sözü onlara bırakır. Darüleytamdan arkadaşı olan Recep de Musa ile ayrıldıktan sonraki hayatını şöyle anlatır:

“Biliyorsun, sen ortaokula bizde Sanat İkmal Okuluna ayrılmıştık. Beş altı ay oda şoförlük, traktör şoförlüğü için ders gördük. Çabucak mezun olduk. Amasya’nın büyük çiftliklerinden birine traktör şoförü olarak girdim. Çok çalıştım. Çok zordu oralarda çalışmak. Ne var ki, biraz para toplayıp İstanbul’da fılan geleceği daha garantili, daha insanca bir iş tutmayı kafama koymuştum. Bu yaz başında topladığım parayı koynuma koyarak ver elini İstanbul, dedim, ama parayı yemek için değil ha” (9-10).

Roman genelinde tasvir, diyalog ve anlatma teknikleri kullanılırken zaman zaman iç monolog tekniğine de başvurulur. Bu teknikle okuyucu figürle yalnız kalarak onun düşüncelerini onun ağzından öğrenir: *“Yoksa iyi yazar, şair olmak için aç mı kalmalıydım? Açlıkla terbiye etmek, yoksa bu muydu? Romanımı çabucak bitirip gazetelerden birine götürecek, bunun bir yetenek ürünü olduğunu göstererek açlıktan kurtulmağa çalışacaktım” (8)* diyen Musa’nın İstanbul’da verdiği yaşam mücadelesinde neler yapmak istediği iç monolog tekniği sayesinde öğrenilir.

3.2.1.3.3. Olay Örgüsü

Eser, rakamlarla yazılan 23 kısma ayrılmıştır. Başkişinin İstanbul’da parası bitince Sirkeci’deki Amasya Otelinden ayrılmasıyla olay halkaları başlar. Romanda başkişi, İstanbul’da yaşamını devam ettirmek için maceradan maceraya atılır. Öncelikle başını sokmak için darüleytamlardan eski arkadaşlarını bulmaya çalışır, ardından *“sıcak bir yatak, yiyecek birkaç lokma ekmek yemek” (250)* uğruna kadınlarla maceralar yaşar. En sonunda yaşadığı zorluklara katlanamayınca İstanbul’da yapamayacağını anlar ve gidiş parası aramaya başlar. Böylece eseri başkişinin yaşadığı maceraların konusuna göre üç vaka halkasına ayırabiliriz.

Birinci bölüm, başkişinin parası bitince ve ablasından beklediği para gelmeyince kaldığı oteli terk etmesiyle başlar. Sokaklarda nerede, nasıl kalacağını düşünüp dolaşırken darüleytamdan samimi arkadaşı Recep ile karşılaşması, onunla

birlikte beş altı gün birlikte kalması, Recep'in polisle başı derde girince ondan ayrılması, Beyazıt Camii'nin duvarında uyurken bekçinin onu karakola götürmek istemesi, tam bu esnada bir polisin onu "*Ben bırakırım*", diyerek alması ve kendi evine götürmesi, gece polisin ona sarkıntılık etmesi, sabah olunca erkek öğretmen okuluna gitmesi, öğretmen okulunun müdürüne okulda kalıp kalamayacağını sorması, ret cevabı alması, Sultanahmet Camii'nin tuvaletlerinde kalma kararını vermesi, iş için dergiye başvurması, kimliğinin olmaması nedeniyle kabul edilmemesi ve bunun üzerine ilkokul öğretmeni Pertev Bey'i bulması bu bölümün vaka halkalarının ilk kısmını oluşturur.

İkmalî Tahsil Cemiyeti'ne yardım için yaptığı başvuruya olumlu cevap alamaması, yurttan arkadaşı Adilcevazlı Ahmet'i bulup geceyi o ve işçi arkadaşlarıyla geçirmesi, Ahmet'in durumunu görünce oradan ayrılması, Gülhane Parkı'nda üç erkek, iki kadından oluşan erkek avlayan çetenin elinden kadınların biri sayesinde kurtulması, gece kadının evinde kalması, ertesi gün parkta resim yapan ressamın kendisini elinden tutup bir kızın önünde diz çöktürerek resimlerini yapması, kız ve arkadaşının oradan ayrılan başkişinin peşinden gelmesi, Musa'nın onlarla tanışması, gece köprü altında Sabahattin Ali ile tanışması, pazar civarında dolaşırken hırsızlık yapan bir gencin çaldığı fileyi eline sıkıştırması, o gencin de onu darüleytandan tanınması, ismi Ali olan bu genç ile onun yaşadığı yere gitmeleri, orada kalan çocuklardan bazılarını tanınması, çocukların gece ona para bulmak için soygun yapıp yakalanmaları, parkta tanıştığı Seher ve Suna ile karşılaşması ve onlarla piknik yapmak üzere anlaşması, piknik sonrasında Seher'in buluşma teklifini kabul etmesi birinci bölümün son olay zincirini oluşturur.

Seher'in Musa'yı "*Teyzemin evi*" diyerek bir otele götürmesi, orada birlikte olmaları, gece helada yatarken polisin gelip bir daha buralarda yatmamasını söylemesi, kalmak için Ayasofya Camii'nin helâlarına gitmesi, kızlarla piknik yaptıktan sonra otele gitmesi, otelden ayrılırken teyze denen kişinin onu ertesi gün için çağırması, teyzenin çağırısına cevap vermesiyle kadınlarla maceralarının başlaması; Seniha Hanım, Marika, Monica, Nükhet Hanım ve Canan Hanım ile biraz yemek ve bir sıcak yatak için birlikte olması, ikinci bölümün vakalarıdır.

Üçüncü bölümün olay örgüleri: Musa'nın kadınlarla yaşadıklarının onu bir adım öteye götürmediğini düşünerek İstanbul'dan ayrılması gerektiğine karar vermesi, sokaklarda dolaşırken yorgunluktan bir evin bahçe merdivenlerinde uyuyakalması, kapısında uyuduğu evin sahibinin Suna'nın babası olduğunu görmesi, Amasya Öksüz Yurdundan Halil-Hasan kardeşlerin çalıştıkları yere gitmesi, birkaç gün onların evinde kalması, Sultanahmet Parkı'nın etrafında dolaşırken yine yurttan arkadaşı Bandocu Mehmet'e rastlaması, Mehmet'in limanda tanıdıkları olduğunu söylemesi, birkaç gün sonra Mehmet'in başkişiyi Salon Komiseri 'ne götürmesi ve Salon Komiseri'nin onu Samsun'a gönderebileceğini söylemesidir.

3.2.1.3.4. Kişi Kadrosu

Açlık'ta başkişi, aynı zamanda olayların anlatıcısı konumunda yer alan figürdür. Başkişi Musa, yaz tatilinde İstanbul'a gelir; amacı Sanat Akademisi'ne gitmektir. Lakin düşündüğü ve hayalini kurduğu ortamı bulamayan başkişi, kendisine yardımcı olanların yanı sıra zarar vermeye çalışan kişilerle de karşılaşır.

Recep, Arap Mehmet, Halil, Hasan, Bandocu Mehmet ve Suna Musa'ya yardım eden işlevsel figürlerdir. Musa'yı taciz eden polis memuru ve parkta Musa'yı kaçırma teşebbüsünde bulunan iki genç adam ise ondan faydalanmak isteyen kötü niyetli kişilerdir.

3.2.1.3.4.1. Başkişi

Açlık romanın başkişisi Musa, on sekiz yaşında Sivas Öğretmen Okulu öğrencisidir. Cebindeki birkaç kuruşla, Güzel Sanatlar Akademisi'ne yerleşmek için İstanbul'a gelir. Büyük umutlarla şehre gelen Musa, karşılaştığı zorluklara bilinen bir şair-yazar olma umuduyla katlanır; günlerce aç kalır, park köşelerindeki sıralarda uyur, gecelerini cami helalarında geçirir, karnını doyurmak için kadınlarla birlikte olur.

Darüleytamlarda başarılı bir çocuk olan başkişi; şiirler, romanlar yazar, çeviriler yapar, beş yabancı dili kendi kendine öğrenir, sahip olduğu yetenekleri sayesinde de öğretmenlerinin ve arkadaşlarının takdirini alır. İstanbul'da karşılaştığı

ve kısa bir süre yanında kaldığı arkadaşı Recep de Musa'nın başarılı olacağına inananlardandır:

“Sevgili kardeşim Musa, sen yaşayışın boyunca yapacağın yüksek işler yüzünden biz öksüz yurtlarının yüzlerini güldürecek zeki bir çocuksun. Sakın benim başımdan geçen şu saçmalıklar kapılayım deme. Bir ayak önce okuluna dön. (...) Sen, yarın hem öksüzlerin hem de yurdun yüzünü güldürecek kişilerden biri olacaksın. Ben senin zekâna güveniyorum” (37).

Yazdıkları kadar okuduklarıyla da göz dolduran Musa, Türk ve Batı edebiyatlarını çok iyi bilmekte; Petöfi, Baudelaire, Campanella, Goethe, Victor Hugo, Dante, Hayyam, Abdülhak Hamit, Faruk Nafiz, Yusuf Ziya ve Enis Behiç, okuduğu edebiyatçıların başında gelmektedir.

Başkişinin yazdığı şiirlerin *Servet-i Fünun* dergisinde yayımlanması başarılarına bir örnek olarak verilebilir. Başkişi, şiirlerini *Serveti Fünun* dergisinin imtiyaz sahibi Halit Fahri'ye gösterir. Şiirleri beğenen Halit Fahri *“Şiirlerinizi dergimizde yayımlayacağım. Siz yine yazdıkça bana uğrayın”* (13) diyerek onu gönderir. İki hafta üst üste şiirlerinin dergide çıkmasıyla Musa'nın içini büyük bir sanatçı sevinci kaplar. Öyle ki bu sevinçle açlığını bile unuttur.

3.2.1.3.4.2. İşlevsel Figürler

İstanbul'daki zorlu yaşantısında yanında başkişi Musa'nın yer alan ve ona yardımcı olmaya çalışan işlevsel figürlerden birçoğu darüleytamdan arkadaşlarıdır: Recep, Arap Mehmet, Halil, Hasan ve Bandocu Mehmet.

Recep, gittiği tüm öksüz yurtlarında Musa'yla beraber olan, içtikleri su ayrı gitmeyen Musa'nın en yakın arkadaşlarından biridir. Çemberlitaş civarında ansızın Musa'nın karşısına çıkan Recep, birkaç ay önce daha iyi çalışma koşulları bulmak için İstanbul'a gelmiştir. İkisi birlikte önce bir lokantaya, sonra da Recep'in kaldığı pansiyona giderler. Recep, Musa'ya akşamları yatacak bir yer sağlamasına rağmen, yiyecek ve içecek sorununa bir kolaylık sağlamaz. Bir iki kez küçük bir harçlık verir, bir iki kez de yiyecek bir şeyler getirir. Recep elindeki parayı yeni işinde

kullanacağından ve arkadaşına İstanbul'da yersiz, yurtsuz, beş parasız barınılamayacağını göstererek okuluna dönmesini sağlamak istediğinden ona yardım etmekten çekinmektedir. Musa polisle başı derde giren Recep'in yanından ayrılmak zorunda kalır. Arap Mehmet, Musa'nın Bigados ve Amasya Darüleytamlarından arkadaşısıdır. Musa, arkadaşına neden Arap Mehmet dendiğini şöyle anlatır: *“Ona boşuna Arap Mehmet demiyorduk: Sütlü kahverenginde, tatlı yüzlü, yumuşak, sıcakkanlı, dal gibi ince uzun bir çocuktü. Nesi, katıksız bir Sudan zencisi, babası, ak bir Türk'tü. İkisnin çabasıyla bu tatlı çocuk doğmuştur”* (16-17).

Musa'nın Recep'in kaldığı pansiyonda karşılaştığı Arap Mehmet, şoför yardımcılığı yapmakta, annesi ve üvey babasıyla yaşamaktadır. Bir gün Musa'yı evlerine götürerek annesinin yaptığı güzel yemeklerle onun karnının doymasını sağlar. Yediğı bu güzel yemekler, Musa'nın içinde buruşmaya başlayan düş dünyasını birdenbire canlandırır. Mehmet, arkadaşından ayrılırken cebine birkaç kuruş koyar. Böylece Musa'nın üç dört günlük küflü çörek parası çıkar.

Musa, çevresindeki cenderenin günden güne daraldığını düşündüğü bir anda kafasının içerisinde bir şimşek çakar, Kapalıçarşı'da çalışan iki arkadaşını aklına gelir. Bigados ve Amasya'dan tanıdığı arkadaşları Halil ile Hasan'ın yolunu gözlemeye koyulur. İki kardeş olan Halil ile Hasan, Musa'yı anneleri ve üvey babalarıyla yaşadıkları evlerine götürürler. Üvey baba, Musa'nın onlarda kalmasına memnun olmaz. Yine de çocukların ve annelerinin ısrarı üzerine Musa orada üç dört gün kalır. Musa'nın yatıp kalkacağı bir yeri; bol yemekli, bol ekmekli bir sofrası ve güler yüzlü arkadaşları olur.

Bandocu Mehmet, Musa'nın Sultanahmet Parkı'nın etrafında karşılaştığı Amasya Öksüz Yurdundan arkadaşısıdır. Musa'nın durumuyla çok ilgilenen Mehmet, limandaki tanıdıklarına ondan bahsedeceğini, onun kurtuluşu için çabalayacağını söyler. Kalabalık bir ailede yaşadığı için Musa'ya herhangi bir yardımda bulunamayacağını da ekler. Kısa bir süre sonra Mehmet, Musa'yı alarak limandaki Salon Komiserliğine götürür. Salon Komiseri, Samsun'a gidecek bir vapurda Musa'ya yer ayarlar. Gazi'nin, valinin ve okul müdürünün yapamadığı yardımı Salon Komiseri yapar. Böylece Mehmet, Musa'ya verilecek en büyük hediye, vapur biletine vesile olur.

Musa'ya yardım eden darüleytam arkadaşlarının yanı sıra parkta tanıştığı lise son sınıf öğrencisi Suna da ona destek olmaya çalışanlardan biridir. Musa'dan hoşlanan Suna, ona yiyecekler getirir, ağabeyinin bir ayakkabısını ona verir. Şiir okumayı seven Suna, Musa'nın şiirlerini okuyarak yaptığı yorumlarla kendisini kayıp bir insan olarak gören Musa'ya cesaret verir: “*Musa kardeşim, dedi, siz bayağı güzel şiirler yazıyorsunuz. Rastgele insan sizin gibi yazamaz. Serveti Fünun'daki şiirlerinizin biri, olgun bir şair işi. Ben, sizin şiirleriniz üzerine yargı verecek güçte değilim. Duyduklarımı söylüyorum*” (108).

Darüleytam arkadaşları haricindeki işlevsel figürler ise roman boyunca Musa'nın İstanbul'daki maceralı günlerinde ya yanında yer alıp ona iyilik ederler ya da onun gençliğinden yararlanmak isterler. Asiye, Teyze Hanım ve Marika diğer işlevsel figürlerdir.

Asiye, bir gece parkta Musa'ya tuzak kuran üç homoseksüelden onu koruyan genç bir kadındır. Başlangıçta o da Musa'yı tuzağa düşürmek isteyenlerin yanında yer alırken daha sonra bundan vazgeçerek onu kurtarmaya karar verir. O gece Musa'nın sokakta kalmasının tehlikeli olacağını söyleyerek onu evine davet eder. Sabah onu yolcu ederken de oralarda kalmamasını, bir an önce okuluna dönmesini tembihler: “Tehlike içindesin. Sonra, bu Sultanahmet, Gülhane parklarında çok dolaşma. Hele uykusuzluktan ölsen oralarda uyuyup kalma. Oralar, senin gibi sokakta kalmış delikanlılar için tuzaklarla doludur” (95-96). İstanbul'un bir başka gerçeğiyle yüzleşen Musa, kendisini büyük bir beladan kurtaran Asiye'ye teşekkür eder.

Fon figürlerden bir diğeri olan Teyze Hanım -Suna ve Seher'in teyze dedikleri kişi-kendi çıkarları doğrultusunda Musa'yı kullanarak ondan yararlanan, ismi romanda verilmeyen orta yaşlı bir kadındır. Tepebaşı'nda bir otelde çalışmaktadır. Musa'nın kızlarla otele gelip gitmesini görmesi üzerine “*delikanlı, sen yaman bir şeysin*” (186) diyerek ertesi gün onun yanına gelmesini ister. Musa da “*Yol parası elde ederim,*” düşüncesiyle kadının yanına gider. Kadın, Musa'ya, “*Bir hanım anılarını yazdıracak, senin gibi birini arıyor*” diyerek onu bir eve götürür. Böylece Musa'nın karın tokluğuna kadınlarla birlikte olma macerası başlar ve teyze hanımın teklifleri doğrultusunda bir süre devam eder.

Marika, başka Seniha Hanım olmak üzere birçok kişinin evinde hizmetçilik yapan bir kızıdır. Musa'dan çok hoşlanan Marika, Teyze Hanım gibi etrafındaki zengin, dul ve kocasıyla mutsuz olan kadınlarla onu tanıştırır, tanıştırdığı kadınlardan da bahşişler alır. Mal gibi alınıp satıldığını anlayan Musa içine düştüğü durumdan utanınca Marika, bunun zararsız bir ticaret ve alışveriş olduğunu söyleyerek Musa'nın yaptığı şeyi normal bir işmiş gibi anlatır: *“Pulakimu (güvercinim) dedi, korkma, ben pezevenk, çaça filan değilim. Seni güzel kadınlarla tanıştırıyorum. Ondan sonrası senin bileceğin iş. Hiç kimse senin namusuna dokunmuyor. Birkaç güzel kadınla yatmaktan başka bir iş yapmıyorsun. Bu arada ben hem kadınlardan hem de senden bahşiş alıyorum”* (232). Musa istemediği halde bu işi yapmaya devam eder.

3.2.1.3.4.3. Fon Figürler

Fon figürler, anlatı metinlerinde olay örgülerinin gözler önünde daha iyi oluşmasını sağlayan dekoratif özellikte kişilerdir (Aktaş, 2013:49). Başkışisi Musa'nın yaşadığı ortamı somutlaştıran fon figürler, varlıklarıyla vaka kurgusunu zenginleştirirler.

Hiçbir kimliği yanında olmayan Musa'nın kendisinin kim olduğuna dair belge vermesini istediği eski öğretmeni Pertev Bey, pazardan çaldığı torbayı Musa'nın eline bırakan Ali, fabrikada işçi olarak çalışan darüleytamdan Adilcevazlı Ahmet, köprüde sabahlayan Sabahattin Ali ilk kısımdaki vaka halkalarının fon figürleridir. Musa'nın kadınlarla yaşadığı maceralardaki fon figürler ise şunlardır: Musa'nın arkadaş olduğu kızlardan fuhuşu seçen Seher, kocası milletvekili olan Seniha Hanım, evlendiği gece kocasını kaybeden Monica, hizmetçi Asula, Musa'yı sevgilisine benzeten Nükhet, röntgenci bir kocası olan Canan Hanım. Musa'nın İstanbul'dan gitmesini sağlayan Salon Komiseri de bir diğer fon figürdür.

3.2.1.3.5. Zaman

Eserde olay örgüsü, kronolojik zaman akışına uygun olarak ilerlerken vaka zamanı üç aylık bir zaman dilimini kapsar. Başkışinin 1928 senesinin Temmuz

başlarında kaldığı pansiyondan ayrılmasıyla başlayan öykü, 4 Eylül 1928’de sona erer.

Roman figürlerinin geçmişlerine dair bilgilerin zamanda geriye dönüşlerle anlatılmasıyla olay zamanı genişletilerek çok daha geniş bir süreyi kapsar hâle getirilir. Başkişi İstanbul’a gelmeden önceki hayatından bahsederek buraya gelmesinin gerekçesini anlatır: “*Amasya’nın güzel görünüşlü, güzel insanlı Zana bucağında bir yıl öğretmen vekilliği yaptıktan sonra Sivas Öğretmen Okulu’na girmiş, orda düş kırıklıklarına uğramış, yaz tatilinde bir daha oraya dönmek üzere ayrılıp İstanbul’a gelmişim*” (6).

Vaka zamanı geriye dönüşlerle ve sıçramalarla yer yer bölünürken kronik özelliğini yitirerek akronik bir yapı sergiler. Eserde vaka halkaları sıra dizimsel olarak ilerlerken yıl, ay, gün ve günün belirli saatleri ile ifade edilerek gerçekçi kılınır: Bugün, yarın, sabah, akşam, gece, ertesi gün, öğleden sonra, bir hafta önce, “saat gecenin bir bucağında” (69), “birkaç gün önce” (86), “yarın öğleye doğru” (148), “vakit kuşluğu geçiyordu” (155), “sabah ezanı okunurken” (154) gibi.

Sosyal zaman unsurlarına romanda fazla yer verilmez. Başkişi Gülhane Parkı’ndan çıkıp Sultanahmet’e doğru giderken gördüğü çınar ağacına bakıp “*Ünlü Vakayi Vakvakiye’de dallarına bir yığın suçlunun asılarak öldürüldüğü birkaç yüzyıllık çınar ağacına yan bakarak Sultanahmet’e doğru çıktım*” (39) demesiyle tarihî bir olayı, Vaka-i Vakvakiye’yi hatırlatır.

3.2.1.3.6. Mekân

Romandaki fiziksel mekânlar, başta İstanbul olmak üzere, Beyazıt, Sultanahmet, Gülhane Parkı, Sultanahmet Parkı, Beykoz, Sarayburnu, Cağaloğlu, Kapalıçarşı, Sahaflar Çarşısı ve Sirkeci’dir.

Roman kahramanı Musa için mekânlar, gece gündüz, günün her saatinde önem kazanır. Parası biten Musa’nın, gece başını koyup yatacağı, gündüz oturup yazılarını yazacağı bir yer özlemi roman boyunca gözler önüne serilir. Cami helaları,

park sıraları, kapı önleri ve duvar kenarları, işlevselliklerinin dışında Musa'ya yatak yorgan olurlar.

3.2.1.3.6.1. Kapalı ve Dar Mekânlar

Mekânlar, varlığın üzerinde bulunduğu, yer aldığı alanlar değil, anlam üreten, anıları barındıran, bireyin iç hâlini aksettiren bir unsurdur (Korkmaz, 2007:403). İstanbul da başkışının umutlarına ve umutsuzluklarına göre şekillenen mekânlardan biri olur. Musa, İstanbul'a akademiye yazılma, orada eğitimini yaparken edebiyat alanında da tasarılarını gerçekleştirme hayalleriyle gelir. *“Böylece yükselmek isteyen her gence açık olan İstanbul'un sonsuz kültür, güzellik hazinelerinden yararlanmanın yolunu kendi çabamla ben de bulmuş olacaktım”* (7).

İstanbul'da yaşadığı hayal kırıklıklarıyla beklentisinin karşılığını alamayan başkışı, çevresine farklı gözlerle bakmaya başlar, başını sokacak bir yer bulamaz, beş parasız kalınca da açlık dolu günlere mahkûm olur. İstanbul, Musa'nın yaşadığı sıkıntılarla birlikte giderek darlaşır ve onun yaşam alanlarını sınırlayarak mutsuz hissetmesine neden olur. *“Evet, koca İstanbul, artık benim için büyük bir mapusaneden başka bir şey değildi. Yalnız, bir ayrım vardı: Ben sürekli bu mapusanenin koğuşlarına alınmıyor, onun avlusunda yatırılıp kaldırılıyordum. Hem de açlık cezasına çarptırılıyordum”* (144).

Yaşanan mekânlar, roman karakterlerinin kişiliklerinin oluşmasında fizyolojik, sosyolojik ve psikolojik olarak son derece önem kazanır. Genelde geniş mekânlar, kişilerin daha sosyal ve aktif bir tavır içerisinde olmasını sağlarken dar ve kapalı mekânlar, bireylerin kendi içine kapanık ve çevresiyle iletişim içerisinde olamayan hâller sergilemesine neden olabilir. Musa'nın arkadaşı Recep içinde Darüleytamlar, psikolojisini derinden etkileyen, umutlarını söndüren ve kalbini yaralayan kapalı ve dar bir alan olmuştur:

“Her şeyden önce, darüleytamlarda üvey evlat gibi yetiştirildiğimizden dolayı hiç kimseden sevgi, yakınlık göremeyeceğimizi düşünerek biz de hiç kimseye sevgi, yakınlık gösteremiyoruz. Herkesten uzak duruyoruz. Hiç kimsenin bizi sevmeyeceğini sanıyoruz. Devlet hem üvey anamız hem de üvey babamızdı. Bize

karşı yüzü her zaman asıktı. Kışın ayakkabısız gezdiğimiz günler, ayakkabısızlıktan çok acı çektiğimizi anlamaz görünüyordu. Sırtımızda bir Amerikan bezinden fanila, ya da gömlekle bir de kaba yünden eski, korumasız bir ceket, renksiz, yırtıl, kirli bir kısa pantolonla sokağa çıkmağa utandığımız bu üvey ana-babamız hiç anlamıyordu ya da anlamazlıktan geliyordu” (79-80). Recep, Darüleytamlarda geçirdiği günlerin, onun çocuk yüreğinde ve bedeninde açtığı yarayı unutamamıştır.

3.2.1.3.6.2. Açık ve Geniş Mekânlar

Ülke, bölge, deniz, kıy, dağ, şehir ve parklar açık ve geniş mekânlar olarak nitelendirilir. Mekânlar, kahramanların psikolojik durumlarına ve içinde bulundukları çevresel şartlara göre fiziksel özelliklerinde bir değişim göstermezken algılanma biçimlerinin değişmesiyle darlaşıp genişleyebilirler. Anlamını bakan kişiden alan mekân, bakan kişilerin sayısına göre farklı mekân tabloları ortaya çıkar (Tekin, 2006:151).

İstanbul’da parasız, yersiz, yurtsuz kalan Musa, geceyi geçirmek için sokaklarda ve parklarda sığınacağı bir yer arar. Umutsuzlukla dolaşan Musa ihtiyacını karşılamak için Sultanahmet Camii’nin tuvaletine girer, birdenbire kafasında şu fikir oluşur:

“Bu geniş, ferah, kontrolsüz helâlardan iyi otel mi olurdu? Gündüzün boş saatlerinde buraya girip çıktığım olmuştu. Helâlar, çok temiz, çok genişti, çok temizdi. Lağama giden çukurlarda hiçbir pislik bulaşığı yoktu. Çok geniş yapılan çukur ağızları, en sakar gereksinim sahiplerinin bile kirletemeyeceği biçimdeydi. Türkçesi, bu ayakyolları, içi çinilerin ışığıyla aydınlanmış bir ilkyaz güzelliği, ferahlığı gösteren Sultanahmet camiinin görkemine yakışır durumdaydı. (...) Burası çok temizdi. Sanki bu ayakyollarını temiz ev kadınları yıkıyordu. Geniş lağamlardan denize doğru akıp giden pis sular, pis kokuları da alıp götürüyor, insan bu geniş helâların içinde bir ayakyolunda olduğunu hiç düşünmüyordu” (52).

Dar ve kapalı mekân olan bir tuvalet, Musa’nın evsizliğine çare olur, onu gecelerin belalarından korur. Onun gözünde genişleyen, ferahlayan hela, “WC Palas” (54) olur.

Anlatılarda yer alan nesneler mekânı bütünleyen birer parça olarak mevcudiyet bulurken roman kahramanlarını içinde bulundukları alana dâhil edip kişilerde mekân hakkında duygusal çağrışımlar oluşturabilirler. Musa, yine bir gün kapılar kapanana kadar parklarda kaldıktan sonra zamanın geçmesi için caddelerde, sokaklarda yavaş yavaş yürümektedir. Çok yorgun olmasına ve ayağına kara sular inmesine rağmen, bekçiler gelir korkusuyla bir yerlere oturamaz, dinlenmek bahanesiyle bir telgraf direğine yaslanır. Uykusu bütün ağırlığıyla üstüne çökünce, yere düşmemek için direği kucaklayan Musa'nın içini bir huzur kaplar. Bir süre sonra da telgraf tellerinden gelen vınlama sesi, Musa'nın kollarındaki direği onun gözünde bir müzik kutusuna çevirir: “*Bütün çaresiz ve acıkmış kişilerin bahçesinde bu tür bir müzik ağacının bulunması, ne güzel olurdu*” (99 -101).

Fiziksel konumuyla mekâna ait bir nesne olan telgraf direği, anlatı içerisinde değişkenlik göstererek, başkişiye huzur veren, onu sevinçlere boğan bir sığınak hâline gelmiştir. Telgraf direği, Musa'nın o anki ihtiyacını karşıladığından ve ona mutluluk verdiğinden, odun hâlinde çıkmış, açık ve geniş bir mekân hüviyetine bürünmüştür.

Hayaller, umutlar, yoksulluk, açlık, taciz, çaresizlik, uygunsuz ilişkiler, hayal kırıklıkları, *Açlık* romanın ele aldığı konulardır.

Hayalleri gerçekleştirmek için çıkılan yolda ortaya çıkan engeller, insanları yapmak istemedikleri şeylere mecbur bırakabilir. Hasan İzzettin Dinamo'nun *Açlık* romanı hayallerinin peşinden koşan bir gencin yaşadığı hayal kırıklıklarını birinci tekil bakış açısıyla iki bölümden oluşan olaylar silsilesidir. Yaşanan olaylar, 1928 yılı yaz döneminde İstanbul'un camii tuvaletlerinde, parklarda, otellerde ve tanımadığı kadınların evlerinde geçmektedir.

3.2.1.4. *Musa'nın Mapushanesi*²⁹

Musa'nın Mapushanesi, Hasan İzzettin Dinamo'nun 24 Nisan 1935 ile 24 Nisan 1939 tarihleri arasındaki Ankara Hapishanesi günlerini Musa kişinin ağzıyla

²⁹ Hasan İzzettin Dinamo, *Musa'nın Mapushanesi*. İstanbul, May Yayınları. 1974.

anlatır. Musa, Ankara’da Eğitim Enstitüsünde öğrenciyken yazdığı “*Ey Türk işçisi ve köylüsü teşkilatlan*” bildirisi nedeniyle yakalanarak on altı arkadaşıyla birlikte tutuklanır.

Romanda Ankara Hapishanesine girip çıkan birçok mahkûmun birbirinden ayrı dünyaları, Musa’nın gözüyle okuyucuya anlatılır. Onlar kader mahkûmlarıdır; kaderin isteklerine boyun eğmişler, adam kesmişler ve öldürmüşler; bir şeyler çalmışlar ve bir yerler yıkmışlardır. Demir kapıdan içeri adımını atan herkes gibi onlar da suçsuzdur. Hemen hemen hepsi bir suçlunun cezasını keserek içeriye düşmüştür.

İlk defa 1974 yılında May Yayınları tarafından İstanbul’da yayımlanan eser, günümüzde Tekin Yayınevi tarafından basılmaktadır.

3.2.1.4.1. Özet

Musa, 24 Nisan 1935’te Ankara Hapishanesinin sekizinci koğuşuna girdiğinde çift kanatlı kapı arkasından kapanır, o da artık suçlu insanlar dünyasındadır. Musa, Gazi Eğitim Enstitüsünde okurken öğretmeni Ruşen Zeki’nin Sivas Lisesinden öğrencisi olan Ulvi sürekli onun peşinde dolaşarak ve “*böyle ihtilalcilik olmaz, arkadaş, biz işçileri hareket getirmedikten sonra senin şiirlerin beş para etmez*” (19) diyerek onun bir beyanname yazmasını sağlar. Yazdığı beyannameyi Ulvi’ye de veren Musa, ertesi gün arkadaşlarıyla birlikte ellerindeki kâğıt parçalarıyla yakalanır. Musa’yla birlikte on yedi kişi, tutuklanarak Ankara Hapishanesine gönderilirler. Hapishanede her yaştan, her çeşit suça bulaşmış insanla tanışan Musa, hepsinin ayrı ayrı hikâyelerini dinler. Dilaver, hapishanenin en tanınmış mahkûmlarındandır. Makedonya’dan Anadolu’ya gelen Dilaver’e hükûmet, Rumlardan kalma bir fındık bahçesi verir. Dilaver gösterdiği üstün gayretle fındık bahçesini öyle bir yetiştirir ki herkes bahçeye gıpta ile bakar. Lakin Dilaver’in bahçesine göz diken Belediye Başkanı silah zoruyla bahçeyi sahiplenir. Genç adam, kanun yoluyla bahçesini geri almak istese de Yusuf Bey’in gücünün üstesinden gelemmez. Bir gün Yusuf Bey’in karşısına dikilerek elindeki silahın altı kurşununu da onun üzerine boşaltır.

Hapishanede hayatın sıradan geçmediği günler de olmaktadır. Bir sabah silah sesleriyle uykusundan uyanan Musa, on üç kişinin kazdıkları tünelden firar ettiğini öğrenir. Kaçan on üç firariden on ikisi yakalanır. Firar olayı sonucunda mahkûmların ranzaları altlarından alınarak onlara yerde yatmaları söylenir. Çünkü firar edenler kazdıkları tünelin topraklarını ranzaların altına koymuşlardır.

Musa ve arkadaşlarının son duruşmaları da görülür. On yedi kişiden on üçü beraat ederek giderlerken Ruşen Zeki, Eyüp, Muzaffer ve Musa aldıkları dörder yıllık cezaıyla hapishaneye geri dönerler. Hapishanenin basımevini işleten hükümlü eski polis memuru Tatar Kadri'nin söylediklerini duyan Musa, bu haber evliaları bile gâvur eder, diye düşünür. Tatar Kadri'nin karısı, Ağır Ceza Reis'inin evde ailesine; birkaç zamandan beridir vicdanının sızladığını, meslek yaşayışında ilk kez yukarıdan gelen emirle birkaç masum gence dört yıllık bir ceza kestiğini, oysa onların hak ettiği cezanın altı ay olduğunu itiraf ettiğini duymuştur.

Musa ve arkadaşlarını hapishanedeki altıncı aylarında sekizinci koğuştan iki odalı koğuşa verirler. Bu ayırmanın amacı adi suç işleyen mahkûmlara siyasi fikirlerini bulaştırmamalarıdır. Onlara yataklarını tahta sedirlere koyma izni de verirler. Sabahattin Ali arada sırada Musa'ya kitaplar göndermektedir. Bir gün Musa'ya Almanca şiir kitabı gönderir. Musa kendine gelen kitapları ve elindeki romanları okumaya başlar. Bu başlangıçla birlikte hapishaneyi ikinci üniversitesi olarak kabul eder. Almanca, Fransızca, İngilizce, Latince ve Rusça dillerinde felsefe, şiir ve roman türünde kitaplar okur. Artık boşa geçirecek vakti yoktur, onun için bir dakikanın bile sonsuz bir değeri vardır.

Hapishaneden kaçıp özgür olma fikri Musa'nın uykularını bölmeye başlar. İçinde bir kaçma hevesi canlanır. Muzaffer ile Eyüp'ü kandırır ve plan yaparlar. Kaçmaları için iki yol vardır. Birincisi koğuştan altından lağım vurmak, ikincisi de ayakyolu çukurundan yararlanmak. Ruşen Zeki yaşlı olduğundan ona kaçış planlarını söylemezler. Hapishaneden kaçır kaçmaz bir köylü kıyafetine bürünüp Muzaffer'in memleketi Kastamonu'ya gideceklerdir. Daha sonra da yabancı ülkelere kaçmanın yollarına bakacaklardır. Fakat önce Eyüp'ün, sonra da Muzaffer'in vazgeçmesi üzerine plan suya düşer.

Ruşen Zeki, son duruşmanın ardından Musa'ya karşı bir tavır alır, ona küser. Durmadan yapılan hatayı dile getirir, ondan habersiz bildiri basarak hapse düşmesine neden oldukları için yakınıp durur. Özellikle de kendisini hapse düşürenin Musa olduğunu ileri sürerek onu can düşmanı beller. Bir geleni olmayan hocanın hâli içler acısıdır. Musa'nın kız kardeşinden gelen parayla alınan yemekleri yemediği gibi, soğuk taşlarda oturup kara kara düşünür. Hocanın durumuna üzülen Musa, arkadaşlarıyla konuşur ve onu aralarına alırlar.

Köse, hapishanenin bir başka yüzünü yansıtan yaşantısıyla Musa'nın dikkatini çeker. Yirmi yaşlarında sakalsız, bıyiksız, buruşuk yüzlü, ufak tefek bir oğlandır. Sık sık hırsızlık yaptığı için içeriye girip girip çıkar. Köse hapishaneye gelince bütün çocuklar sıraya girerek bayram eder. Dışarıda kart insanların hırpalamalarına maruz kaldığı için içeridekilerin hiçbirine karşı durmaz. Yasak olan bu ilişki, gece gündüz demeden aralıksız devam eder.

Eyüp, Musa'nın Gazi Üniversitesi Resim Bölümü arkadaşlarından olup bildiriye hazırlayan bir diğer kişidir. Durmadan çevresindeki arkadaşlarından şüphelenmektedir. İlk olarak kendisini ziyarete gelen Bulgaristanlı Nadejda'dan şüphelenir. Onunla görüşmesinin yanlış algılanacağını, hapisten çıktıktan sonra onu Bulgar casusu zannederek kovacaklarını düşünür. Ardından dışarıda sivil memur olan bir mahkûmdan “*Beni ispiyonlamaya geldi.*” diyerek şüphelenir. Daha sonra da en yakın arkadaşları olan Muzaffer'in polis olduğu kuşkusu Eyüp'ün içini kemirir. Nâzım Hikmet davasında tutuklanıp Ankara Hapishanesine gelen Ömer Deniz'in de onu gözetlemesi için gönderildiğini söyler. En sonunda Eyüp, Musa'yı da kara listesine alır. Buna sinirlenen Musa, bir plan yapar. Eyüp'ün onu gözlediği bir sırada aniden yanına giderek “*Senden bunu beklemezdim, senin jurnalci olduğun aklımın ucundan geçmezdi, sözde arkadaşlarımızdan kuşkulandır gözüdürken sen bizim yaptıklarımızı savcılığa iletmeye utanmıyorsun*” der. Bu sözler üzerine Eyüp bir şey söyleyemez.

Bu olaydan bir süre sonra voltaya çıkan Musa koğuştaki arkadaşını göremeyince tuvalete bakar. Eyüp, tuvalette bir sandalyeye çıkmış, çamaşır ipini boynuna geçirmeye çalışmaktadır. Muzaffer ile birlikte Eyüp'ü oradan uzaklaştıran Musa, Eyüp ile konuştuklarını, anlamazlar diye kimseye söylemez. Eyüp'ün içinden

çıkılmaz şüpheciliği onun delirmesine sebebiyet verir, bir zaman sonra tuvaleti geldiği hâlde tuvalete bile gitmez olacaktır. Bunun üzerine akıl hastanesine gönderilen Eyüp, bir süre sonra menenjit tüberkülozundan ölür.

Atatürk, Ulusal Kurtuluş Savaşı'nda vatana ihanet suçuyla yüz ellilikler listesine girmiş bütün politikacıları ve askerleri affeder. Cezaevi savcısı, Musa ve arkadaşlarının da affedileceğini söyler. O günlerde Nâzım Hikmet, otuz Harbiyeliyle birlikte gizli bir örgüt kurduğu gerekçesiyle hapse atılır. Cezaevinden çıkmayı bekleyen Musa, koğuşa gelen Ömer Deniz'den Nâzım Hikmet olayının tamamını öğrenir. Ömer Deniz'den bir hafta sonra Nâzım Hikmet de koğuşa gelir. 1930 yılından beri gıyaben tanıdığı Nâzım Hikmet'i 1938 yılında karşısında gören Musa, ona merak ettiği birçok konuda sorular sorar. Nâzım da Musa'ya bazı öğütler vermekten geri kalmaz.

Atatürk'ün ölüm haberi hapishanedeki herkeste bir şaşkınlık yaratır. Af düşmanı olduğunu düşündükleri İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanı olmasıyla bütün mahkûmlar üzüntüyle söylenip durur: “*Arkadaş, artık, bu herif başa geçti ya bu memlekette kıyamete dek af olmaz*” (246).

23 Nisan'ı 24'üne bağlayan gece bütün koğuşları dolaşarak mahkûmlarla helalleşen Muzaffer ile Musa, açılan iki kanatlı kırmızı kapıdan dışarı çıkarlar. Muzaffer, Ankara'daki akrabasının yanına giderken Musa da daha sonra Adana'ya ablasının yanına gitmek üzere geçici bir süre otelde kalır. Musa ne zaman otelden çıkıp Ankara sokaklarında dolaşsa kendisini bir polisin takip ettiğini görür.

3.2.1.4.2. Teknik Özellikler

Musa'nın Mapusanesi, başkişi bakış açısıyla yazılmış bir romandır. Otobiyografik romanlarda sıklıkla kullanılan bu bakış açısında başkişi ile anlatıcı aynı figürdür. Romanın başından sonuna kadar yazar-anlatıcı ön plandadır. O, olayları gördüğü, duyduğu ve bildiği kadarıyla aktarır. Anlatım, ben ve biz zamirleri kullanılarak yapılır.

Eserin ikinci cümlesi, okuyucuya anlatıcının romanın bir figürü olduğu ipucunu verse de onun kim olduğuna dair bilgi vermez: “*Vakitsiz gençlik türküleri söyledik diye mayısın bu çimen, müzik, çiçek desenli halısı üstünden kaldırılıp içeri atıldık*” (7). Ancak 10. sayfaya gelindiğinde karşılaşılan “*Ah, Musa'm*” ifadesi anlatıcının kimliğini ele verir (10).

Başkişi bakış açısıyla yazılmış olan *Musa'nın Mapusanesi*’nde olay halkalarının arasına şiirler serpiştirilir. Bu şiirlerin konusunu; mahkûmların hayatı, işledikleri suçlar, hapisanedeki durumları, Musa’nın okuduğu kitapların kahramanları ve dönemin siyasi olayları oluşturur. Evlat katili damgası yiyen Mehmet için Musa şu şiiri yazar:

“Öbür katiller
Bıçak vurmuş, kurşun atmış
Kurtulmuş kendini kavuran
Adalet sıtmasından
Hiç olmazsa giderken mapusaneye.
Ne var ki bizim Mehmet Ener
İlk kez mapusanede başlamış duymağa
adalet sıtmasını.
Boşalarak çıkar gider buradan öbür katiller
Ne yazık, dopdolu çıkacak buradan
Yanık yüzlü, lirik sesli Haymanalı
bizim Mehmet Ener.” (140).

Birinci şahsın ağzından aktarılan romanda başkişinin Ankara Hapishanesinde kaldığı yıllar anlatılırken geriye dönüş, tasvir ve diyalog teknikleri kullanılır. Romanda geriye dönüş tekniğinin tercih edilmesi, bazı mahkûmların geçmişteki yaşantılarına değinmek ve karakterlerin neden hapse düştüklerini merak eden okuyucuyu aydınlatmak amacıyla:

“*Şu sırada bayağı çarık hırsızlıklarından dolayı içerde yatan Hıdır, anlattığına göre birkaç yıl önce toprakla boğuşmayı delice seven bir köylü çocuğu, bir ırgattı. Sonra, bütün gücüyle çalıştığı halde sürüp giden parasızlığa, yoksulluğa karşı ayaklanmış. Beş parasız çalışkanlığı, namusu, eski bir gömlek gibi çıkarıp bir*

kenara atmış. Hıdır, Çorum'a bağlı Osmancık kasabasının ünlü hırsızı olmuş. Bir gün ağasının sandığındaki on altı bin sarı altını heybelere doldurup yine ağasının katırına yüklediği gibi ver elini demiş dağlara. Ancak, aradan yirmi dört saat geçmeden jandarmalarca enselenmiş" (73).

Diyalog yönteminden yararlanan kahraman anlatıcı, metni zenginleştirerek kahramanların kendilerini açıklamalarına fırsat verir. Ruşen Zeki Hoca ile Musa'nın bir konuşması şöyle cereyan eder:

"- Hoca bana ahmak mı demişti? Çok önceden bana tek yanlı olarak saatlarca sövüp saymış, böylece biraz olsun boşalmıştı.

- Evet, ahmaksın.

- Bana alçak mı demiştin?

- Evet, alçaksın

- Bana sersem mi demiştin?

- Evet, sersemsin." (164).

Romanın olay örgüsünde kullanılan tasvir tekniğiyle kişi, zaman yer ve olay unsurları somutlaştırılarak anlatılır. Başkişi anlatıcı, "Sekizinci koğuşun bahçesinde güneşleniyoruz. Üstümüzde avuç içi gibi masmavi bir gökyüzü parçası. Mapusane çölünün üzerinde bir cennet vahası gibi ışıklı, mutlu yine de. Ne o bize yaklaşabilir ne de biz ona. Kırlangıçlar orda çığlıklar atarak mekik dokuyor. İlk kez burada kanatsız olduğuma yandım" (37) diyerek yaptığı tasvirle okuyucunun kafasında gerçeklik olgusunu oluşturmaya çalışır:

3.2.1.4.3. Olay örgüsü

Musa'nın Mapusanesi bölümlere ayrılmamış, onun yerine kitap sayfaları arasına (●) sembolü yerleştirilmiştir. Toplam sayısı 130 olan bu semboller, her yeni konuyu veya düşünceyi ifade etmeye başlamadan önce kullanılmıştır. Romanda başkişi, etrafındaki suçluların hikayelerine ve kendi hayatıyla ilgili meselelere sadece nesir yoluyla değil şiir (46 adet) yoluyla da pencere açar.

Musa'nın bir mayıs günü Ankara Cezaevi'ne girmesiyle başlayan romanda durağan geçen hapishane günleri eserin olay örgüsüne de akseder. Öyle ki eserde belli bir zamanın olay örgüsü yoktur. Musa, daha çok bir kenarda oturur ve sanatçı kimliğiyle çevresindeki mahkumların hayat hikayelerine yönelir, onların hapishaneye giriş sebebi olan suç işleme süreçlerini anlatır: “*Gelen konuşma olanağı bulduğum bütün mahpusları deşer, en önemli serüvenlerini dinlerim. Bu bende bir sanatçı çabasıdır*” (196).

Soygun yaparken adam öldüren Karaşarlı Hüseyin, fındık bahçesine göz koyan Belediye Başkanı'nı öldüren Dilaver, düşmanın başını mavzer kurşunuyla bedeninden ayıran Mevlüt Ağa, yirmi beş kuruşluk zimmet yüzünden ceza alan genç eczacı, konsolosluğun parasını yiyen Eski Konsolos Cemil Selman, Atatürk'e suikast girişimi suçlusu Ali Saip, bar kadını sevgilisini öldüren Şükrü, çocuğunu öldürmekle suçlanan Mehmet Ener, kalacak bir yeri olmadığı için sık sık hırsızlık yapıp hapishaneye giren Arap Hacı, kızının sevgilisini öldüren Ahmet Ağa, öküzlerinin katilini mavzeriyle öldüren Mehmet Çavuş, amcasını uçurumdan aşağı itekleyen Uzun Muammer, reşit olamayan bir kızla beraber olduğu için tutuklanan Kazanlı Hasan ve eşkıyalık yapan Kara Paşa, ibretlik yaşamlarıyla Musa'nın kalemine takılırlar.

Dinamo, *Musa'nın Mapusanesi*'nde Dilaver'in Belediye Başkanı'yla yaşadığı fındık bahçesi sorununu ileride *Adalet Sıtması* romanının konusu yapacaktır. Ayrıca Sivaslı Garson Ahmet'in hayatı da *Savaş Yılları* romanının başkişisi Mehmet Kemal'in hikayesiyle örtüşür.

Musa, hapishanede geçen saatlerini ortalıkta başıboş dolaşarak geçirmek istemez, kendisini bilinçlendirmenin peşine düşer. “*Dört yılı bitirip dışarı çıktığımda gerçek bir üniversite bitirmiş gibi olmalıyım*” (253) düşüncesiyle kitap okuyarak, şiir ve roman yazarak hapishaneyi kendisi için ilim irfan yuvası hâline getirmeye çalışır.

Musa, şiirde örnek aldığı ve usta bildiği Nazım Hikmet'in kısa bir süreliğine Ankara Cezaevine gelmesine çok sevinir. Birlikte yaptıkları sohbetlerde karşılıklı

olarak şiirlerini ve romanlarını eleştirirlerken dönemi de yargılar, sosyal ve siyasi tenkitlerde bulunurlar.

3.2.1.4.4. Kişi Kadrosu

Bir aydının 1935-1939 yılları arasında hapishanede geçen günlerinin anlatıldığı *Musa'nın Mapusanesi*'nde başkişi Musa figürüdür. Roman, sayısı hayli fazla olan kişi kadrosuna sahiptir. Hapishane, yıllar geçerken birçok kader mahkumunun uğrak yeri olmuştur.

Eserde, cinayet, hırsızlık, yolsuzluk, dolandırıcılık ve siyasi suçtan hüküm giyen mahkumlar, hayatlarına dair fazla ayrıntıya girilmeden işledikleri suç çerçevesinde anlatılmışlardır. Sakin bir mizaca sahip olan Musa, genelde koğunu paylaşığı kişilerle iyi anlaşır. Okuduğu kitaptan dolayı Musa'yı ispiyonlayan Şükrü, onun karşısındaki bir figürdür.

3.2.1.4.4.1. Başkişi

Musa'nın Mapusanesi romanının başkişisi Musa, genç bir adamdır. Bol bol kitap okur, şiir ve roman yazar. İngilizce, Almanca, Fransızca, Latince ve Rusça bilir, bu dillerden çeviriler yapar. Hapishaneyi bir üniversite olarak görmeye başlayan Musa, bu üniversiteden yararlanmak için harıl harıl çalışmaya, gözlerinden kan sızınca kadar kafasını yormaya, yabancı dilini geliştirmek için o dilin farklı konulardaki kitaplarını okumaya başlar. Artık kaybedecek bir dakikası bile yoktur. Türk ve dünya edebiyatlarından çok sayıda eser okuyan Musa, okuduğu kitapları öyle çok özümser ki o kitaplardaki türlü serüvenlere katılıp o da kahramanlar gibi yaşamaya çalışır. Robinson Crusoe'ye imrenir, onun gibi yalnız yaşamak ister; Maksim Gorki'nin üniversitelerinin de çetin yolların sonunda olduğu düşüncesiyle ondan güç alır; Latince gramer sayfaları arasında Jül Sezar'la başa başa kalır; Smirnenski'nin şiirlerini arkadaşlarıyla okurken onu andıkları için şairin onlara âdeta sonsuz bir dostlukla gülümsediğini düşünür; Virgil'in şiirlerini okuduğunda ise hapishane Vergilius'un çobanlarıyla dolar.

İyi niyetliliği ve içinin insan sevgisiyle dolu olması Musa'nın dört yıllık hapisane hayatında fazla düşman sahibi olmasını engeller. O, insanları dinler, onlara önerilerde bulunur ve onlarla ekmeğini paylaşır:

“Bizim çay, şeker aşacak paramız yok. Arkadaşlar içinde yalnız bana kız kardeşimden on lira harçlık geliyor. Ötekilerin zırnık gelirleri yok. Bu on lirayı Hamdi'ye veriyoruz, bize bununla bir aylık yiyecek alıyor. Yarı aç yarı tok idare etmeğe çalışıyoruz” (104-105).

Hayvanları ve bitkileri de çok seven Musa, koğuşun bir köşesinde bir karınca halkı keşfeder. Onlara her gün ekmek kırıntıları verir, onları sahiplenir:

“Karıncalarım, şiir yazdığımdan dolayı beni ısırıyor, kendilerini sevdiğimden dolayı falakaya yatırıp tabanlarımı patlatmıyor, kafamı duvara çarpıp kırmıyorlar. Sonra bana korkunç adlar takıp Prokrustes³⁰'in demir yatağına yatırmıyorlar. Kutsal kitapların dediği gibi tanrı insanları nasıl karşılıksız, çıkarsız severse bende onları öyle seviyorum” (6).

Bir gün mahkûmlardan biri, Musa'nın koridorda beslediği kedi yavrusunu gardiyanlardan birine vererek onu dışarı attırır. Kedisini çok seven Musa'nın bu olayla içi yanar, sanki yüreği koparılıp buz tutmuş ve sokaklara atılmış gibi olur.

3.2.1.4.4.2. İşlevsel Figürler

Musa'nın Mapusanesi romanı, kalabalık şahıs kadrosuyla dikkat çeker. Musa'nın dört yıllık hapisane hayatına birçok insan girip çıkar. Bu insanlardan Musa'yı en çok etkileyen ve onu tamamlayan işlevsel figürler Muzaffer ve Nâzım Hikmet'tir. Muzaffer, Musa'nın Gazi Eğitim Enstitüsünden arkadaşı olup onunla beraber bildiri hazırlayan ve dağıtmaya başlamadan yakalanan kişidir. Sempatik, yakışıklı bir genç olan Muzaffer; uzun boyu, geniş omuzları, güleç yüzü, tatlı, şakacı konuşmasıyla herkes tarafından sevilir. Dört yıllık mahkûmiyetlerinde sürekli

³⁰ Prokrustes. Atina ile Megara yolu üstünde bulunan bir haydut. Biri küçük, biri büyük iki yatağı varmış ve gelen geçen yolcuları soyduktan sonra uzun boyluları küçük yatağa yatırır, ayaklarını keser; kısaları büyük yatağa yatırır, ayaklarından çeker, uzatırmış. Tanrılar Theseos'u göndererek onu başkalarına yaptığı aynı işkenceyle öldürtürler. (Şefik Can, Klasik Yunan Mitolojisi, İstanbul, İnkilap ve Aka Kitabevleri.

Musa'nın yanında yer alan Muzaffer, bulduğu ilk fırsatta arkadaşına iyilik yapmaktan çekinmez. Şükrü'nün ispiyonuyla müdürün Musa'nın elinden aldığı *Das Kapital* kitabını müdüriyet bölümünün elektrik işlerini yaparken çalıp arkadaşına geri getirir.

Nâzım Hikmet, Musa'nın üstat diye hitap ettiği ve fikirlerine önem verdiği şair ve yazardır. Musa, Nâzım'a sorular sorarak merak ettiği siyasi ve edebî dünya hakkında bilgiler edinir. Nâzım Hikmet ise Musa'nın şiirleri ve romanları hakkında yorumlar yapar, ona uyarılarda bulunur.

Ulvi, Ruşen Zeki ve Şükrü, Musa'nın karşısında yer alan ve fırsat buldukça ona zarar vermeye çalışan işlevsel figürlerdendir. Ulvi, Vali Nevzat Tandoğan ve Emniyet Müdürü Salih Kılıç'ın adamıdır. Provokatörlük yaparak bütün solcuları tuzağa düşürüp yakalatır. Polis, sürekli onu kullanarak solcu öğretmen ve öğrencileri avlar. Musa'nın başına musallat olan Ulvi, sık sık onun yanına gider, onu işçilerle tanıştırır, bir yerlere gittiklerinde yüksek sesle Stalin'den, Lenin'den söz eder, en ateşli devrimci gibi konuşur. Sonunda Musa'yı ve arkadaşlarını kandırarak bildiri yazmalarını sağlar, bildiriler yazılınca da onları alıp Vali ve Emniyet Müdürü'ne götür. Ulvi yaptığı ispiyonla Musa'nın hayatının dört senesini karartarak onu suçlular dünyasına iter.

Ruşen Zeki Hoca, Musa'nın Gazi Eğitim Enstitüsünden öğretmenidir. Eski öğrencisi Ulvi'nin tuzağına düşen on yedi kişiden biridir. Hapishanede Musa'ya küskün olan hoca, ondan habersiz bildiri basarak kendisinin içeri düşmesine neden oldukları için yakınıp durur. Öyle ki bunu daha ileri götürerek özellikle Musa'yı can düşmanı olarak benimser, onun verdiği yemeği bile yemez. Bir ara Ruşen Zeki ile barışan Musa, içeriden çıkmalarına kısa bir süre kala onun iftiralara maruz kalarak savunmaya geçer. O anki yaşadıklarını “*İçimde hiç patlamayacak gibi görünen en sessiz yanardağ öyle bir kükremiş ki lavları dünyaya her zaman tatlı tatlı dostça, şairce bakmış olan gözlerimden alev alev fışkırtıyordu*” (248) sözleriyle anlatır. Hayatında ilk kez, saygı duyduğu biri, Musa'nın adalet duygularını temellerinden sarsarak onu isyana sürüklemiştir.

Bir milletvekilinin şoförü olan Şükrü, sevdiği kadını öldürerek hapishaneye düşer. Hapishanede onu siyasal hükümlülerin yanına koyar ve ondan ispiyonculuk

yapmasını isterler. Yaptığı ilk ispiyon, Musa'nın aramalarda sakladığı Marx'ın üç ciltlik Almanca *Kapital*'inin yerini müdüre söylemek olur. Musa'ya gizli düşmanlık besleyen Şükrü, bir gün onun kutuda beslediği kedi yavrusunu gardiyanlar vasıtasıyla kış soğuşunda sokağa attırır. Buna çok kızan Musa'nın elinden sövüp saymaktan başka bir şey gelmez.

3.2.1.4.4.3. Fon Figürler

Ankara Hapishanesine mahkûmlar girip çıktıkça Musa'nın çevresindeki fon figürlerin sayısı da bir hayli kabarır. Hapishane sahnesinin tamamlanmasında ihtiyaç duyulduğu zaman kendilerine başvuru (Çetin, 2009:165) fon figürlerin roman içerisinde fazla bir görevleri yoktur.

Başkişinin çevresinde yer alan fon figürler şöyle sıralanabilir: İnce, uzun boylu ve esmer olan ve her zaman çakırkeyif gezen Gardiyan Rasim Baba, Rodin'in *Düşünen Adam*'ı gibi kımıldamadan duran Mustafa Bey, idamlık Mevlüt Ağa, firari İsmail, deliren Abdurrahman, eski polis ve matbaacı Tatar Kadri, yeryüzündeki biricik evi hapishane olan Arap Hacı, Halil'e âşık olan İpsiz Recep, Osmancık Hırsız Karşı Hıdır, Sidikli İsmail, eski Hamburg Başkonsolosu Cemil Selman, Komiser Çakır Osman, kara kara düşünen Keskinli Ömer, Çekoslovakyalı Jozef, Cafer Gardiyan...

3.2.1.4.5. Zaman

Musa'nın Mapusanesi'nin ilk sayfası şu cümleyle başlar: “Mayıs, yine bozkıra doğanın mucizeli tezgâhında okunmuş üstüne yan gelip mutluluk düşleri görülesi bir halı sermişti” (7). Lakin bu cümledeki “mayıs” ifadesi bizlere vaka zamanını tam tarihiyle vermez, bahsedilen hangi yılın mayıs ayıdır, bilemeyiz. Bu bilinmezlik kitabın son sayfalarında, yazarın açıkça belirtmesi sonucu çözülür: “dört yıl önce 1935'in 24 Nisan günü girdiğimiz iki kanatlı kırmızı boyalı kocaman kapının içinde açılmış kapımsı bir delikten 1939 yılı 24 Nisan'ında dışarı çıktık” (261). Böylece romanın vaka zamanının dört senelik bir süreyi kapsadığı görülmüş olur.

Roman kronolojik bir sırayla ilerlerken geriye dönüşlerle roman kahramanları hakkında bilgiler verilerek zaman da genişletilir. Altı yıldır hapiste yatan Mevlüt Ağa'nın içeriye düşme öyküsü anlatılırken zamanın sınırları uzar: “*Bir akşam üzeri gerçek bir ağa olan düşmanın penceresine mavzerini doğrultmuş, yağlı kurşunlarla herifin kafasını bir şapka gibi başından uçurmuş*” (32).

Otobiyografik bir roman olan *Musa'nın Mapusanesi*, Hasan İzzettin'in 1935-1939 yılları arasında Ankara Hapishanesinde geçen günlerini anlattığından vaka zamanı ve anlatı zamanı arasında geçen sürede sosyal olaylar yaşanmaya devam eder. Yazar da bazı olayların gidişatı hakkında haber vererek okuyucuyu bilgilendirir. Musa'nın koğuştaki Nâzım Hikmet ile yaptığı bir sohbette Nâzım; Mustafa Suphi ve on dört arkadaşının ölümünden Kâzım Karabekir'in sorumlu olduğunu söyler. Yazarın parantez içindeki açıklaması şöyledir: “*Oysa Nazım'ın bunları söylemesinden otuz yıl sonra onların, Mustafa Kemal'in Yahya Kâhya'ya çektiği telgraf üzerine öldürüldüğü kesinlikle anlaşılmıştır. Telgraf özel ellerdedir*” (218).

Yazarın, bilgilendirmek amacıyla romanın seyrine müdahale etmesi olay akışını bozsa da anlatma zamanında otuz yıl sonrası hakkında bilgi vermesi okuyucunun zihninde meydana gelecek olası merakları giderir.

Eserde, Hasan İzzettin'in diğer romanlarında olduğu gibi sosyal ve tarihî olaylardan bahsedilip olayların yorumları yapılsa da bu hadiselerin kozmik tarihleri açıkça verilmemektedir. Ancak sosyal olaylardan hareketle zamanı belirlemek mümkündür. Örneğin “*Meclis'ten af kanunu çıktı*” (201) bilgisiyle adı geçen af kanununun 29 Mayıs 1938'de Atatürk'ün yüz ellilik listesine girmiş kişileri affetmesiyle çıkartılan kanun olduğu anlaşılır. Eserde zikredilen: “*Bu sırada Atatürk'ün Dolma Bahçe Sarayı'nda ölüşü, hepimizde bir şaşkınlık yarattı*” (46) cümlesi, anlatıdaki zamanın 10 Kasım 1938'e rastladığını gösterir.

3.2.1.4.6. Mekân

Musa'nın Mapusanesi, adı üzerinde bir hapishane romanıdır. Anlatıcının hapishaneye girişiyle başlayan roman, başkişi hapishaneden çıkana kadar devam eder. Romanın coğrafi mekânı Ankara'dır. Ankara'da bir hapishane, hapishanedeki koğuş ve avlu, olay örgüsünün geçtiği mekânlar olmuştur. Olay kahramanlarının geçmişi geriye dönüşlerle anlatılırken hayali olarak gidilen yerler ise şöyle sıralanabilir: Makedonya, Elmadağ, Atatürk Orman Çiftliği, Bulgaristan, Bostancı ölüm kampı, Kütahya, Sivas, Kastamonu, Kazan, Buhara ve Üç Höyükler.

3.2.1.4.6.1. Kapalı ve Dar Mekânlar

Hapishaneler, etrafını çeviren kalın duvarlar ve dışarıya kapanan demir kapılarıyla içinde yaşayan insanı mutsuz eden yerlerdir. Musa da adımlarını kapıdan attığı anda suçlular dünyasına girerek “yeryüzünün en korkunç okulu”na (11) düştüğünü anlar, cehenneme benzeyen o yerde mutluluğun varlığını düşünmesi artık zulümdür.

Metinde geçen “*lambaları söndü*” (10), “*Ayaklarımız sanki kokmuş leşlere, göllenmiş irinlere bastı*” (10), “*kezzap gibi yakıcı eskimiş gözyaşları*”, “*acılarla cilalanmış kara taşlar*” (11), “*ilk mapusaneye girdiğim gün, küçümencik bir deney tüpüne doldurulan bir okyanus gibi bir daralış daraldım*” (12) ifadeleriyle tarif edilen mekân, insanın içini daraltarak onu kasvetli bir ortama sürükler. Böylece yazar mekânın özellikleriyle başkişinin ruhsal durumunu ortaya koymuş olur.

3.2.1.4.6.2. Açık ve Geniş Mekânlar

Dört duvardan başka şeyi olmayan hapishane koğuşu, fiziksel olarak kapalı ve dar mekân özelliği gösterir. Lakin kahramanların hissettiklerine bağlı olarak mekânlar olgusal anlamda genişken dar, darken geniş algılanabilirler. Bir gün Musa kendisiyle küskün olan Ruşen Hoca ile barışır. Bu barışmanın etkisiyle Musa'nın yaşadığı koğuş genişleyerek onun içine ferahlık katar: “*Sen sonuca bak. Koğuş birdenbire genişledi, bir ferahladı, bir açıldı: dört duvar çini mavi bir gökyüzü gibi ıslıl ıslıl, şimdi. Bir yük daha kalktı omuzlarımdan. Bilen bilir: bir ufacık odanın içinde iki can düşmanın yıl yıl doldurduğu çile ne güç ne güç*” (164).

Hapishane avluları veya koğuşun bahçeleri ya da taşların arasından çıkmış bir ağaç, dört duvar arasında sıkışmış insanlara huzur ve mutluluk verir. Koğuş bahçesinin ortasındaki göbeğe ekilen bir avuç buğdayın yeşilliği mahpusları başına toplar. Sanki hepsi engin bir buğday tarlasının içindedir:

“Mahpuslar her Allahın günü bu tarlanın başında çepeçevre oturup yürekleri gözyaşı içinde yüzerken gözleriyle, elleriyle okşaya okşaya bir hal oluyorlar bu güzelim yeşilliği. Bu tarla, bu günlerde sekizinci koğuşun biricik şenliği. Bizde köylü arkadaşlarla birlikte onun başına oturup tatlı düşler, düşünceler içinde bitiyoruz” (38).

Hapishane günleri, mahkumların hayatlarından kesitler, hapishanedeki olumsuz şartların insanların psikolojisi üzerine etkileri, yaşanan acı tecrübeler (tecavüz), içe kapanış ve kendini geliştirme çabası, *Musa'nın Mapusanesi*'nin konularını oluşturur.

Sanatçı, *Musa'nın Mapusanesi* adlı romanında hapishane günlerini, kader mahkumlarının hayatlarından kesitleri, ortamın olumsuz şartlarından kaynaklanan tiksiniç tecrübelerini, bütün bunlara rağmen hapishaneyi kendine bir okul haline getirebilme gayretindeki kişinin gözlemlerini zaman zaman objektif zaman zaman da subjektif olarak dile getirmektedir.

1935-1939 yılları arasında Ankara Cezaevinde geçen olaylar, ben merkezli bakış açısıyla anlatılmaktadır.

3.2.1.5. Koyun Baba³¹

Hasan İzzettin Dinamo, *Koyun Baba* adlı romanını 1976 yılında yazar. Romanın ilk baskısı May Yayınlarından, ikinci baskısı da 2007'de Tekin Yayınevinden çıkar. Kitapta, Demokrat Parti döneminde görev yapan aydın bir

³¹ Hasan İzzettin Dinamo, *Koyun Baba*, İstanbul, May Yayınları, 1976.

felsefe öğretmeninin iktidar sahipleri tarafından Anadolu'daki bir köye sürgüne gönderilmesi, daha sonra affedilerek İstanbul'a geri dönmesi anlatılır.

Sürgün edildiği yerde dağ başında bir mağarada yaşayan Koyun Baba, doğaya karşı sürekli bir savaş içerisinde. Tüm ihtiyaçlarını alet edevatı olmadan kendisi karşılar. En yakın köydeki insanlarla dahi iletişim kurmayan Koyun Baba, dağ çobanlarıyla dostluk eder. Yaşam şartlarının zorluğuna rağmen mutlu olan genç adamın bu mutluluğu, casusluk suçlamasıyla İstanbul'a sürülmesi sonucu son bulur.

O da sevdiği kızla birlikte İstanbul'a gelir. İlk önce kendisine “denizde boğularak öldü” süsü vererek tüm kimliklerinden arınır. Sonra da Ahmet adıyla, sevdiği kız Buncuk'u da alıp gecekondu bölgesine yerleşir. Koyun Baba, İstanbul'da yaşamak için mücadele verirken toplumsal bir yaraya da ışık tutacaktır: Gecekonduculuk ve gecekonducuların sorunlarına.

3.2.1.5.1. Özet

Koyun Baba, yani Ahmet, yıllar önce İstanbul'da felsefe öğretmeni olarak görev yapmıştır. Evlidir ve çocukları vardır. “*Türkiye’yi kurtaracağını sandığı bir düşünceye saplanmış*” (9) bu “*düşünceyi meşale gibi yakarak insanlığın gecesini aydınlatmak*” (32) istediği için hapsedilmiş, ardından da bir kasabaya sürgüne gönderilmiştir. Sürgüne gönderildiği bu yerde; kasaba dışında, dağ başında bir mağarada yaşayan Koyun Baba, bütün modern alet ve edevattan yoksun bir şekilde kendi çabasıyla doğanın verdiği nimetlerden yararlanır. Ok, yay kuşanır; keçi besler, sütünden yararlanır; kurt besler, güvenliğini onunla sağlar; ceviz ağacı, yabani elmalar, avladığı hayvanlar, Rabat Çayı'ndan tuttuğu balıklar onun yemekleri olur. Bu dağlardaki arkadaşları da keçi çobanlarıdır: Buncuk, Kemal, Binat, Musa ve Fatma. Öyle ki Koyun Baba ismini ona bu küçük arkadaşları koyar.

Buncuk, Koyun Baba'nın hayatında önemli bir yere sahiptir. O, 13-14 yaşlarında öksüz bir kızdır. Geçmişte yaşanan bir ayaklanmada ailesinin ölümü üzerine uzak bir akrabasının yanında kalır. Yedi yaşından beri keçi çobanlığı yapan Buncuk'un Koyun Baba ilk aşkı olur.

Bir gün kasabanın kaymakamı, jandarma komutanı ve askerlerle birlikte Koyun Baba'nın mağarasına gelerek onun sürgünlüğünün kalktığını ve kasabayı yirmi dört saat içinde terk etmesi gerektiğini söyler. Bu sürenin çok kısa olduğunu, gitmek için yol parasının olmadığını söyleyen Koyun Baba, kasabadan ayrılmak için birkaç gün ister. Kaymakam bu teklifi kabul eder. Hükûmet adamlarının geldiğini gören ve ne olduğu hakkında meraklanan Buncuk, soluğu mağarada alır. Koyun Baba, Buncuk'a kaymakamın niçin geldiğini anlatır. Buncuk'un onun gidişine çok üzüleceğini düşünmektedir. Fakat Buncuk, “*gideceğiz, İstanbul'a gideceğiz ha?*” (26) diyerek çok sevinir ve Koyun Baba'dan İstanbul'da kendisine nikâh kıymasını ister Koyun Baba duyduklarına çok şaşırır, Buncuk'u İstanbul'a götürmeyi aklından geçirmemiştir.

Bu arada Buncuk'un baktığı sürüden iki tane keçi kayıp olunca babalığı onu sopayla döverek evden dışarı atar. Bu da Buncuk'un Koyun Baba'nın mağarasına gelmesi için vesile olur. Buncuk'la birlikte hazırlıklara başlayan Koyun Baba, onu erkek kılığına sokup kasabadan bu şekilde ayrılmayı planlar. Bunun için de kendine ve Buncuk'a kıyafet alır. Tüm hazırlıklarını yaptıktan sonra yürüyerek kente giderler. Koyun Baba, İstanbul'a gitmek için bilet parasını nasıl bulacağını düşünürken, yanlarına yaklaşan bir adam, onun vagonla gidecek koyunlarının başına koruyucu olmasını ister. Adam, Koyun Baba'nın ve Buncuk'un biletlerini alır, yemeklerini verir ve İstanbul'da Haydarpaşa Garı'nda indiklerinde de ellerine biraz para tutuşturur. Vapurla karşıya geçerek Tahtakale'den kendisine bir bot ve bir kat kıyafet alan Koyun Baba, deniz kıyısına giderek kıyafetlerini değiştirir, eski kıyafetlerini oradaki çöplüğe atarken öğretmenlik şahadetnamesini de içine koyar. Böylece polis o esnada denizde boğulan kişinin o olduğunu sanacaktır. Çöpe atılan kıyafetlerle, Koyun Baba ve felsefe öğretmeni artık ölmüştür.

Bir halk adamı olan Ahmet, Buncuk ile birlikte Yedikule'ye, gecekonduardan oluşan bir mahalleye gelir. Mahallede sığınacak bir yer ararlarken yaşlı bir kadın Ahmet'i bir işçiye benzeterek ondan yardım ister. Bu teklifi sevinçle kabul eden Ahmet, Gülizar Kadın'ın yarım kalan gecekonduğunu tamamlar. Gülizar Kadın'ın gecekonduusunun geldiği hâli gören komşular, Ahmet Usta'dan kendi evlerindeki tamirat işlerini de yapmasını isterler. Ahmet ve insanlara karısının kardeşi olarak tanıttığı Mehmet (Buncuk, Mehmet olmuştur) tüm bu işleri zevkle

yaparak para kazanırlar, bir de kendilerine gecekondur yapabilecekleri bir yer bulurlar. Kendi gecekondusunu da yaptıktan sonra Ahmet Usta, Buncuk’a kadın kıyafetleri alır, çevresindekilere de Buncuk için “*Köyden gelen karım Sevda’dır*” der. Sevda hamiledir.

Ahmet ve Sevda’nın evlerinin çevresine yeni yeni komşular gelerek evler yaparlar. Bu komşularından biri Muzaffer ve karısı Şahika; diğeri de oğlu Hacı, gelini Fidan ve kızı Nergis’ten oluşan Mahi Nur’un ailesidir.

Gecekonduların süratle artması bazı çıkarıcı insanların dikkatini çeker. Bunların başında da Mazhar ve Nevres gelir. Bu iki fırsatçı, yaptıkları dalaverelerle gecekondur bölgesinin arsalarının tapusunu alırlar. Ardından da buradaki insanlara ya arazinin parasını vermelerini ya da evleri boşaltmalarını söylerler. Bu da yetmezmiş gibi hükümet, belli bir tarihten sonra yapılan gecekonduların yıkılması hakkında kanun çıkarır. Herkesi bir korku alır; hop oturup hop kalkmaya başlarlar. Evleri ellerinden alınırsa ne yapacaklardır? Yıkım ekibinin geliş haberiyle kadınlar dayanışma içerisine girerek kaymakam ile konuşmaya giderler. Kaymakam onlarla görüşmek istemeyince kadınlar yönlerini Vali’nin yazlık köşküne çevirirler. Büyük ısrarlar sonucunda Vali görüşmeyi kabul eder, o günkü yıkımı durdurur ve gecekonduların hangi tarihte yapıldığının yeniden araştırılmasını ister. Mahallede oturan herkes birbirine tanıklık ederek evlerin 1950’den sonra yapıldığını tutanaklara yazdırtırlar. Geçici bir süreliğine evlerinin yıkılmasını engellerler.

İleride evlerinin yıkılmasını istemeyen mahalle halkı, mahallede bir Demokrat Parti Ocağı kurarak bunu engelleyebileceklerini düşünürler. Ankara’ya bir ültimatı vererek “*Hey aklınızı başınıza devşirin. Eğer gecekondularımızı yıktırmağa kalkarsanız gelecek seçimde oylarımızı hep CHP’ye veririz ha!*” (265) diyeceklerdir.

3.2.1.5.2. Teknik Özellikler

İki bölümden meydana gelen *Koyun Baba*, üçüncü tekil şahsın ağzından ilahî bakış açısı ile anlatılır. Romanın ilk satırlarında verilen diyalogla hâkim bakış açısı okuyucuya sesini duyurur:

“Jandarma komutanı, karşısında dizilen beş jandarma erine: Tüfeklerinizi doldurun, komutunu verdi. Jandarmalar kütüklüklerinden birer bağ mermi alarak tüfeklerine sürdüler.

- Çabuk kaymakamla savcıya yetişelim.

Yüzbaşı önde, erler arkada jandarma dairesinden fırlayıp bayır aşağı koşmaya başladılar” (5).

İlahî anlatıcı, olayları üstten görerek eserdeki figürlerin tüm fikirlerini, duygularını ve düşüncelerini bilir, iç konuşmalarını duyar. Jandarma komutanının Koyun Baba hakkındaki düşüncelerini de bildiğini gösterir:

“İri yarı bir adam ama kuzu gibi. Toplumda kendisine açık bütün nimet kapılarına sırtını çevirmiş, kafasında taşıdığı siyasal çıkmazın derinliğini anlayarak alın yazısına boyun eğmiş” (8).

Her şeyi bilen ilahî anlatıcı, başkişinin ve onun etrafındaki figürlerin bütün geçmişini bilir, okuyucunun kim, kimdir, diyen merakını gideren açıklamalarını yapar veya yaptırtır. Koyun Baba’nın geçmişine dair bilgileri savcıya söylettirir:

“Oysa buradaki adam, ilk önce bir Türk’tür. Türkiye’yi kurtaracağını sandığı bir düşünceye saplanmış. Biz de bu düşüncenin cezası olarak onu tutmuş, yıllarca hapis etmiş, sonra da bu kasabaya sürgün etmişiz. Gelgelelim, o daha buraya ayak basmadan bura yetkilerine korkunç ‘vatan haini’ canavarı dört gözle gözetlenmesini buyurmuşuz. Adam, İstanbul’da evini-barkını, karısını, çoluğunu, çocuğunu yitirmiş, yanmış, yıkılmış dünyasıyla kalkıp buraya gelmiş” (9).

Koyun Baba romanında olay zincirini meydana getiren vaka halkaları tasvir, anlatma, diyalog ve iç monolog teknikleriyle ifade edilir. Gece kondular arasında Buncuk ile yürüyen Koyun Baba etrafına baktığında gördüğü manzaranın iç karartıcılığı tasvir tekniğiyle verilir:

“Tahta artıklarından, kontrplaklardan, briketlerden, daha birçok çerden çöpten şeyden yapılmış son kerte yoksul görünüşlü, cüce evler, kulübeler arasından geçiyorlardı. Eğri büğrü sokaklarda kışın kalın çamurundan doğmuş kalın bir toz katı vardı. Damlara örtülmüş olan katranlı muşambalardan güneşin etkisiyle soluğu

tıkayan çok ağır, yoğun bir katran kokusu kalkıyor, evlerin mini- mini daracık yollarından ağı gibi akıyordu” (81).

Koyun Baba, kendisinin affedildiğini ve bu kasabayı terk etmesi gerektiğini öğrendiği zaman İstanbul’a gideceğine çok sevinemez, derin düşüncelere dalar:

“Saygıdeğer İstanbul halkı hiç onunla Bunçuk’a bu kılıklarıyla ev verir miydi? Bu son kerte önemli sorun, Koyun Baba’nın kafasını pek çok tırmalıyordu. Şimdiden anlıyordu ki, İstanbul’da kurulmuş düzene, siyasal baskıya, kışkırtılmış halk yığınlarına karşı vereceği savaş, burada doğanın kör güçlerine karşı verdiği savaştan daha kolay olmayacaktı” (35). Koyun Baba, iç monolog tekniğiyle İstanbul’da yaşamanın hiç de kolay olmayacağını kendine itiraf eder.

3.2.1.5.3. Olay Örgüsü

Hasan İzzettin Dinamo, *Koyun Baba* romanını iki bölüm hâlinde kaleme almıştır. Birinci bölüm, üç alt bölüme; ikinci bölüm de on alt bölüme ayrılmıştır. 272 sayfadan oluşan eserin 5 ila 79. sayfaları birinci bölüme; 81 ila 272. sayfaları ikinci bölüme aittir. Eseri, başkişinin hayatı çevresinde üç ana bölümde inceleyebiliriz.

Birinci bölümde Koyun Baba’nın hayatına dair bilgiler okuyucuya sunulur. Onun kim olduğu, niçin bu dağ başında yaşadığı ve hangi zor şartlar içerisinde yaşam mücadelesi verdiği bu bölümün vaka halkalarını oluşturur. Eski bir felsefe öğretmeni olan Ahmet’in, düşünce suçundan dolayı çeşitli cezalar alarak dağ başına sürgün gönderilmesi, çevresinde keçi çobanlarından başka kimsenin olmaması, ihtiyaçlarını doğadan karşılaması vaka halkalarının ilk kısmını oluşturur. Keçi çobanlarından biri olan Buncuk’un onun için özel olması ve Ahmet’in hükûmet tarafından affedildiğinde Buncuk ile İstanbul’a gelmesi aynı halkanın devamıdır. Birinci bölümün sonunda Koyun Baba İstanbul’da üstündeki kıyafetleri çıkarıp çöpe atarken kıyafetleriyle birlikte öğretmenlik şahadetnamesini de atar. O, artık ne Koyun Baba ne de Öğretmen Ahmet’tir. O, gecekodu mahallesinin Ahmet Ustası olarak yeni hayatına başlar.

Yeni kimliğine kavuşan Koyun Baba’nın Buncuk’la birlikte gecekodu mahallesine gelmesiyle başlayan ikinci bölüm, fakir insanların başlarını içine

sokacakları bir konu için yaptıkları mücadelelere sahne olur. Elinden her iş gelen Ahmet'in usta olarak tanınması, insanlara gecekondularını yaparken yardım etmesi, kendisine de bir gecekondu yapması, Buncuk'a Sevda ismini vermesi, çevrelerine yeni komşuların yerleşmesi, mahallelinin yıkım kararı verilen evlerini korumaya çalışması, mahalleye dadanan fırsatçıların yaptıkları dalaverelerin anlatılması bu bölümde meydana gelen olaylardır.

Son bölümde, mahallede oturan Kemal Umar'ın gecekonducular için verdiği mücadele anlatılır. O, mahallede Demokrat Parti Ocağı açarak partinin dikkatini çekmeyi ve evlerin yıkılmasını parti kanalıyla engellemeyi planlar. Bucak müdürünün Kemal'e tavsiyesi bu bölümün ana halkasını oluşturur.

3.2.1.5.4. Kişi Kadrosu

Dinamo, askerlik yaparken Pülümür'e sürgüne gönderilir. Dağların, ormanların arasında yaşadığı yıllardan esinlenerek yazdığı *Koyun Baba*, sanatçının hayatının bir başka safhasına pencere açtığı kitap olur.

İlahi bakış açısıyla anlatılan romanda iki karakteristik özellik gösteren başkişi vardır. Birinci bölümde başkişi, Koyun Baba iken ikinci bölümde Ahmet Usta'dır. Koyun Baba'nın Pülümür'deki hayatında yok denecek kadar az olan kişi kadrosunu, keçi çobanları, Buncuk, Fatma ve Kemal, oluşturur. Buncuk, ileriki zamanlarda Sevda ismiyle başkişinin hayatının merkezine oturan işlevsel figürdür. Fatma, Kemal, Buncuk'un babası ve komutan da başkişinin küçük olan sosyal çevresinin fon figürleridir.

İkinci bölümde Koyun Baba gitmiş, ufak tefek tamirat işleri yapan Ahmet Usta gelmiştir. İstanbul'un bir gecekondu semtinde geçen yıllarda başkişinin etrafındaki işlevsel ve fon figürlerin sayısında artış olur. Gülizar Kadın, Mükerrerem, Şahika, Hacı, Mahi Nur, Nevres, Mazhar, Salise ve Kemal, Arnavut bahçıvan, Mevlüt Ağa, Trabzonlu yaşlı adam, Hacı Osman Ağa, berduşlar, Çingeneler, *Koyun Baba* romanının kişi kadrosunda yer alır.

3.2.1.5.4.1. Başkişi

Koyun Baba romanının başkişisi Ahmet, kırk yaşlarında iri yarı bir adamdır. Kitaba adını veren Koyun Baba lakabını, ona dağdaki keçi çobanları vermiştir. Robinson Crusoe'ya benzetilen Koyun Baba, kılık kıyafetiyle görenleri ürpertir: *“Sirtına ters giyilmiş bir koyun postu, pantolon yerine de düz giyilmiş bir kurt postu vardı. Uzun gür kumral saçlarla örtülü başı açıktı. Geniş omuzlu, geniş göğüslü, uzun boyluydu. Kendi halinde büyümüş sakalları saçlarına göre karaya çalıyordu”* (29).

Ahmet, bir zamanlar felsefe öğretmeni olarak görev yaparken *“geri bir ülkenin sorunlarını çözümlemek”* (21) istediği için mahkûm edilen, sürgüne yollanan *“yitik bir memleket aydını”*dır (19). *“İktidar sahipleri, ellerindeki demirle vura vura onu bu kayalıklara sürmüş, felsefesiyle burada baş başa bırakmışlardır”* (21). Siyasal korku, eşinin dostunun onunla ilişkilerini kesmelerine neden olur.

Yıllarca ıssız bir yerde doğaya kafa tutarak ayakta kalmaya çalışan Ahmet, yaşaması için gereken yiyecekleri doğanın nimetlerinden yararlanarak çıkarır. Ceviz toplar, yabani elmalardan turşu yapar, etleri kışın karlar içinde saklar, keçi besler, sütünü içecek yapar. O, bu dağlarda, yaşadığı tüm zorluklara rağmen mutludur. Affedilip İstanbul'a gitmesi gerektiğinde sevinemez. Şimdi de dağdan şehre sürülmüştür. Parası, kıyafeti, evi yokken İstanbul'da nasıl yaşayacaktır? Polis tarafından sürekli izlenmek, komşularca durmadan gözetlenmek, siyasal baskıyla ezilmek de İstanbul'da yaşayacağı sıkıntıların bir başka boyutudur. Tüm bu düşünceler sonucunda Ahmet, geçmişiyile ilgili bağları kesmeye karar verir. Bu yaşına dek edindiği bilgi, kültür ve eğitimi, üzerinden çıkarttığı kıyafetlerle birlikte deniz kenarına bırakır. Sıradan bir halk adamı olmayı seçer: *“Böylece halk adamının çalıştığı işlerde çalışabilecek, ekmek, yemek, ev kaygusunu çözümleyebilecekti”* (74).

Aydın olarak dışlanan, cezalandırılan Ahmet, halk adamı olarak kabullenilir; sevilen, sayılan bir usta olur. Herkese yardım eder, elinden gelen tüm işleri çekinmeden yapar. *“Yapacakları işler için para yönünden hiç güçlük çıkarmadıklarından halk onları ideal usta olarak benimsedi. Ahmet Usta, parayı herkesin gönlüne bırakıyor, hiç kimseyle pazarlığa girişmiyordu. Çok yoksul*

olduğunu anladığı konducularдан beş para almadığı gibi kendilerine yemek çıkarmalarını da istemiyordu. Ufak tefek işleri olup da bunları yaptırmak için para, usta bulamayan herkesin yardımına koşuyordu” (100). Artık o, fakir babası olarak sabah akşam birçok kişinin duasını alır.

Ahmet Usta’nın fakir insanlara yardımı bununla da kalmaz. Onlara gecekondualarını yaparak yardım ettiği gibi, evlerini ellerinden almaya çalışan fırsatçılara ve onları yıkmak isteyen devlet adamlarına karşı nasıl mücadele edeceklerini de söyler: *“Biz, 50’den sonra yapılan gecekondularımızı hükûmete, çıkmış, çıkacak kanunlara karşı koruyacağız. Ancak bir koşulla: Tek başımıza değil topluca, hep birlikte davranacağız. Hükûmete ilkin yalvaracağız, eline, ayağına düşeceğiz. Onun babalığına sığınacağız. Baktık ki yalvarış yakarışlarımız yararlı olmuyor. O zaman Demokrat Parti’yi korkutacağız: ‘Eğer bizim gecekondularımızı yıkarsan bir dahaki seçimlerde oylarımızı sana vermeyeceğiz’ diyeceğiz. Onları en çok yıldırان budur” (208-209).*

Yıllardır dağ başında yaşam mücadelesi veren Ahmet, şehirde de başını içine koyduğu evinin elinden alınmaması için mücadelesine devam eder.

3.2.1.5.4.2. İşlevsel Figürler

Eserdeki işlevsel figürlerden ilki Buncuk’tur. O, Koyun Baba’nın da Ahmet Usta’nın da hayatındaki en önemli kişidir. Kapkara gözleri ve esmer teniyle on üç, on dört yaşlarında öksüz bir kızdır. Yaşadığı yerde çıkan ayaklanmada ailesinin tamamını kaybettiği için uzaktan bir akrabasının yanında kalan genç kız, yedi yaşından beri keçilere çobanlık yapmaktadır. Arkadaşlarıyla hayvanlarını otlatırken tanıştığı Koyun Baba’dan etkilenen Buncuk, onun konuşmalarından çok hoşlanır ve okumuş bir adam olduğunu kanısına varır. Koyun Baba, Buncuk’un tek aşkıdır; genç kızın umudunu bağladığı hayallerinin erkeğidir. Cesur bir kız olan Buncuk, sevdiği erkek uğruna hiç çekinmeden yollara düşer, bilmediği İstanbul’a sevdiğiyle gözü kapalı gider. Sevdiğine ayak bağı olmamak için de erkek kılığında onun yanında yer alır. Gecekondu mahallesinde bir gecekonduları olduğunda o, artık Ahmet Usta’nın karısı, doğacak çocuğunun da annesidir.

Gecekondlu mahallesinin kalabalığı, işlevsel figürlerin sayısını da artırır. Gülizar Kadın, Mükerrer, Şahika, Hacı, Mahi Nur, Nevres, Mazhar, Salise ve Kemal gibi işlevsel figürler, kimi zaman başkışının çevresinde bulunup ona yardımcı olurlarken kimi zaman da ona ayak bağı teşkil ederler.

Gülizar Kadın; uzun boylu, geniş omuzlu, yaşlılıktan yüzü kırışmış bir kocakarıdır. Gecekondlu mahallesinde Ahmet ve Buncuk'un karşısına çıkan ilk kişidir. Ahmet'i bir işçiye benzeterek ona gecekondusundaki bazı işleri yapıp yapamayacağını sorar. Bu bakımdan Ahmet'in usta olmasına vesile olan kişidir. Tatlı dili ve güzel yemekleriyle Ahmet Usta'nın gönlünü fetheder.

Mükerrer ve Şahika; Ahmet ve Sevda'nın ilk komşularıdır. Mükerrer bir devlet dairesinde memur olarak çalışmaktadır. Afyon'dan İstanbul'a tayinini aldırır. Kardeşi Bakırköy'deki evlerini sattığı için ailesiyle gecekondlu mahallesine gelmek zorunda kalır. Karısı Şahika güzel bir kadındır. Altı yaşında bir oğlu olan Şahika hamiledir. İlk günlerde gecekondlu yaşantısına dudak büken Şahika, ileride yıkım kanununun çıkmasına başkaldırarak çevredeki kadınların lideri durumuna gelecektir.

Ahmetlerin ikinci komşuları; Mahi Nur'un, oğlu Hacı, kızı Nergis ve gelini Fidan'dan oluşan ailesidir. Geçmişte maddi imkânları iyi olan, konaklarda büyüyen Mahi Nur ve oğlu alkoliktir. Mahi Nur, buralara düşmelerinin sebebinin oğlu olduğunu sık sık söyleyerek onunla kavga eder. Tek amacı kızını zengin biriyle evlendirmektir. Mahi Nur'un ailesi, bozulmuş bir aile yaşantısına örnek olarak eserde yerini alır.

Fırsatçıların, “gecekondlu çağında” (108) da boş durmadıklarının göstergesi olarak Nevres ve Mazhar, halkın sırtından geçinmek için kollarını sıvarlar. Hükûmete ait ıssız yerdeki arazileri satın alıp üzerine gecekondlu yaparak gariban insanların oralara gelmesini ve gecekondularını yapmasını sağlarlar. Bir süre sonra fırsatçılar, zavallı halkın karşısına çıkarak evlerin arsalarının sahipleri olduklarını söyleyip ya arazinin parasını vermelerini ya da arsayı boşaltmalarını ister. Gecekondlu sahipleri ne kadar mücadele etse de sonuç değişmez, parayı vermek zorunda kalırlar. Nevres'e göre “*halk, bu yüzden çok zavallıdır. Herkes onun sırtından geçinir*” (109). Onlar da bu zavallıların sırtına çökerek paylarını alır.

Gecekonduların yıkılması kararına karşı verilen mücadelede kadınlar arasında en etkin kişi Salise'dir. Salise; orta boylu, sarışına yakın kumral, beyaz tenli, yeşil gözlü, otuz-kırk yaşları arasında olan bir dikiş öğretmenidir. Otoriter görünüşüyle mahallenin en akıllı, zeki kadını olarak bilinir. Güzel ve etkili konuşmasıyla gerek kendinin gerekse komşularının haklarını savunur. Vali'yle gecekondu yıkımlarını konuşmaya giden kadın grubunun başında yer alır. Salise'nin etkili konuşması Vali'nin yıkımları durdurmasını sağlar. Kitapta, bir hak savunucusunun nasıl konuşulması, nasıl davranılması gerektiğini bilmesinin yararını gösteren kişidir Salise. Kemal, karısı Salise'yle birlikte gecekondu sahiplerini ellerinden almak isteyenlere karşı duran zeki ve güçlü bir kişidir. Gecekondu sahiplerini kurtarmak için Demokrat Parti Ocağı kurar. Böylece partiye, gecekondu sahiplerini korumadıkları takdirde oylarını onlara vermeyecekleri restini çekecektir. Köylüler onu ocak başkanı seçer. Onların gözünde *“o, köylüyü, halkı anlayan bir adama benziyordu. (...) Dört- beş yıldır köylere gelip giden bir sürü politikacı, hep yapamayacakları şeylerden atıp tutarak onları yemlemeğe çalışmışlardı. Kemal, hiç de onlara benzemiyordu”* (272).

İsmail Onbaşı, her gecekondu yapıldığında sahiplerinin karşısına çıkan, gecekondu sahiplerine göz yumarak rüşvet kazanan biridir. İnce uzun, biraz kambur; oynak sarı, pars gözlü olan Onbaşı, gecekondu sahiplerine göz yummanın bedelini almak için anında kondu sahiplerinin yanında belirir. Rüşvetin devletin belli kademelerindeki işlerin yürütmesi için bir basamak olması alışlagelmiş bir durumdur.

3.2.1.5.4.3. Fon Figürler

Romanda değişime ve dönüşüme uğramayan, tek bir kişilik özelliği gösteren fon figürlerin sayısını oldukça fazla tutan yazar, bu kişilerle esere bir canlılık verir, onlarla gecekondu yaşantısının sosyal hâlini yansıtır.

Koyun Baba romanında, olayların gözler önüne serilmesinde görev alan fon figürler, başkışının hayatına kısa süreliğine girip çıkarlar. Jandarma komutanı, kaymakam, savcı ve askerler; keçi çobanları Fatma, Kemal, Binat; Buncuk'u aramaya çıkan babalığı, İstanbul'a giderken koyunlarına bakmasını isteyen koyun taciri, birinci bölümün fon figürleridir.

İkinci bölümde fon figürlerin çokluğu dikkat çeker. Bahçesine gecekondular yapacak diye Ahmet ile ağız dalaşına giren Arnavut bahçıvan, evine ilave yaptırmak isteyen Mevlüt Ağa, Nevres'i gecekondular mahallesine sokmak istemeyen Trabzonlu yaşlı adam, birkaç gecekonduya göstermelik yerleştirilen berduşlar, Çingeneler, Kemal'i dükkânından çıkarmak isteyen Hacı Osman Ağa, eserin ikinci bölümünde varlık gösterirler.

Romanın fon figürleri arasında devlet memurlarının ayrı bir yer oluşturması, kahramanın yıllarca hükûmet kanadıyla sıkıntılar yaşamasının göstergesidir. Rüşvet isteyen bekçiler ve jandarma erleri, valilik kapısındaki polis, kadınların dertlerini dinleyen vali, evlerin yıkılmasına üzülen iyi kalpli bucak müdürü, gecekonduları yıkmaya gelen jandarmalar ve Kemal'e yardım eden polis arkadaşı Bekam, fon figürler olarak romanda yerlerini alırlar.

3.2.1.5.5. Zaman

Koyun Baba romanında vakalar, yaklaşık 9-10 aylık zaman diliminde gerçekleşir. Tarihler açıkça verilmese de bahsedilen önemli olaylardan hareketle tahmin edilebilirler. Kitabın başlarında Yüzbaşı'nın Koyun Baba'ya söylediklerinden, Türkiye'nin tek partili sisteme geçtiği 1950 yılında olunduğu anlaşılır. Yüzbaşı'nın; tek adam yönetiminin bir daha yıkıldığı, artık ülkede her çeşit fikrin özgür olacağı ve hiç kimsenin fikrinden dolayı dağ başına kovulamayacağına yönelik sözleri, ülkede demokratik adımlara devam edildiğini gösterir (12-13).

Türkiye tarihinde 14 Mayıs 1950'de DP, mecliste çoğunluğu sağlayarak hükûmeti kurmuş ve 14 Temmuz 1950'de Genel Af Kanunu'nun TBMM'de kabul edilmiştir. Verilen bilgilere dayanarak eserdeki olayların başlangıç tarihinin 1951'in Mayıs ayının sonu ya da Haziran ayının başı olduğunu söyleyebiliriz.

Romanda Koyun Baba ve Buncuk'un İstanbul'a varma zamanının haziran ayı olduğunu hâkim anlatıcı okuyucuya direkt olarak söyler: "*Koyun Baba, biraz sonra haziran güneşi altında parlayan yıkanıp arınmış çakıl taşlarının üzerine çökerek Buncuk'u da yanı başına oturttu*" (70). Ahmet Usta'nın gecekondular mahallesinde tamirlere gitmesi ve kendi gecekondusunu yapması temmuz ayına rastlar: "...Dört

direk dikerek bir gölgelik yapmıştı. Dört yanı açık, üstü temmuz güneşinin hışmına karşı örtülüydü. Gündüzleri iş paydosundan sonra orda dinlendikleri gibi geceleri de artık orda yatmağa başlamışlardı” (100).

Sevda'nın hayatına dair ipuçları da eserdeki vaka zamanını anlamamıza yardımcı olur. Sevda hamiledir. Hamilelik başlangıcı temmuz ayı gibidir: “*Fidan’ın gözleri, Sevda’nın artık iyice şişmeğe başlamış olan karnının üzerinde iyice dinlendi: Herhalde çok kalmadı” (206)* der. Kitabın sonlarına doğru Sevda henüz doğumunu yapmamıştır, karnı burnundadır.

3.2.1.5.6. Mekân

Romanda mekân, yapı unsuru olarak başkişinin ve diğer kahramanların hayatlarında önemli bir yere sahiptir. Eserin fiziksel mekânlarının başında Doğu Anadolu Bölgesi, Erzincan, Tunceli ve İstanbul gelir. *Koyun Baba* kitabın başında Doğu Anadolu Bölgesi’nde bir köye sürgün olarak gönderilmiştir. Bu köyün Tunceli sınırları içerisinde olduğu verilen coğrafi bilgilerden ve sosyal olaylardan anlaşılmaktadır: “*Fırat Vadisi, çok sıcaktı. Göz doyuran bir yeşillik alabildiğine uzuyor, bir yandan Mercan Dağları, bir yandan Spikor dağları yükselerek maviliği tırmalıyordu” (60).* Koyun Baba ve Buncuk’un, bulundukları yerden uzaklaşırken gördükleri manzara, bulundukları mekânı kesinleştiren bir ipucu verir. Fırat Nehri’nin üzerinden geçerken 1938 yılındaki depremin çok büyük zarar verdiği kentin kalıntılarıyla (60) karşılaşmaları, o yıllardaki Erzincan Depremi’ni hatırlatır. Buncuk’un hayatına dair bilgiler verilirken söylenen “*(...) ayaklanışında ölümden kurtulanlardan biriydi” (22)* ifadesinde bahsi geçen ayaklanmanın Dersim Ayaklanması olduğu düşünülmektedir.

Koyun Baba romanının ana izleğini oluşturan gecekondular, eserde işlevleri olan birer mekân hüviyetine bürünmüştür. Yeri geldiğinde başkaldırının timsali olmuşlar, yeri geldiğinde kültür mozaigi diye anılmışlar, yeri geldiğinde de demokrasiye giden yolda bir araç olarak görülmüşlerdir. Ahmet, yoksul ve çaresiz hâldeki halkın içinden geçerek mahalleyi dolaşırken; gecekondular diye nitelendirilen, insanların hükûmete başkaldırısının sembolü olan bu evlerde ülkenin birçok

yöresinden gelen kişilerin farklı kültürleri yansıtacak şekilde bir arada yaşadığını düşünür. Batı bölgesinin sarışın, renkli gözlü insanlarıyla Doğu ve Güney bölgesinin esmer insanları yöresel dilleriyle, kılık kıyafetleriyle ve yemekleriyle orada bir araya gelmişlerdir. Ahmet'in Sevda'yla birlikte yaşayacağı gecekondusu da belirli bir işlevi üstlenir. Bu gecekondu, başkışının yıllarca hükûmetle yaptığı mücadelenin simgesi olur. Ahmet, gecekondusunu ayakta tutmak için tüm yollara başvuracaktır.

İşlevsel figürlerden Kemal, gecekondularına musallat olan fırsat düşkünlerinin ellerinden gecekonduları kurtarmak için DP Ocağı açıp haklarını demokratik yollarla almaya çalışır. Kemal'in bu amacı doğrultusunda gecekondular, demokratik çalışmalar için aracı olmuş olur.

3.2.1.5.6.1. Kapalı ve Dar Mekânlar

Koyun Baba, sürgün cezasının kalktığını öğrendikten sonra Buncuk ile İstanbul'a gelir. İstanbul, onun kimliğini değiştirdiği, geçmişine sünger çekip bir halk adamı olarak hayatına devam etme kararı aldığı mekândır. Ahmet ve Buncuk, bir ev bulmak maksadıyla Yedikule taraflarındaki gecekondu mahallesine giderler. Başlarını sokabilecekleri, rahat günler geçirecekleri, çocuklarını büyütecekleri (83), umutlarını yeşertecekleri bir eve ihtiyaçları vardır. Ancak mahallede dolaşan Ahmet ve Buncuk'un gördükleri manzara içler acısıdır:

“Tahta artıklardan, kontrplaklardan, briketlerden, daha birçok çerden çöpten şeyden yapılmış son kerte yoksul görünüşlü, cüce evler, kulübelar arasından geçiyorlardı. Eğri büğrü sokaklarda kışın kalın çamurundan doğmuş kalın bir toz katı vardı. Damlara örtölmüş olan katranlı muşambalardan güneşin etkisiyle soluğu tıkayan çok ağır, yoğun bir katran kokusu kalkıyor, evlerin mini-mini daracık yollarından ağı gibi akıyordu” (81).

Akan çatıları, çamurlu bahçeleri ve ağır zift kokusuyla gecekondular, kapalı ve dar mekân olarak vücut bulmuştur.

3.2.1.5.6.2. Açık ve Geniş Mekânlar

Koyun Baba, dağda ve şehirde yaşamını şekillendiren, fikirlerini yansıtan mekânlar içerisinde hayatını devam ettirmiştir. Sürgün gittiği kasabanın dağlarında bulduğu bir mağara, ona ev ve yuva olur, orada yıllarca yaşar. Fiziksel olarak kapalı olan mağara, düşüncede bile insanı kasvete sokarken Koyun Baba'nın hayatında sıcak bir yuvaya dönüşmüştür:

“Dipte baltayla kesilmiş, yontulmuş meşe dallarından bir ranza üzerindeki kuru otlardan oluşan yataklı kocaman boz bir ayı postu göze çarpıyordu. Köşede dumanı dışarı verilmiş bir ocak, ortada meşe dallarından uydurulmuş bir masa, tavanda boydan boya uzatılmış sııklar üzerine asılmış, tütsülenmiş etler, balıklar, ahlât, yaban elması turşusu dolu iki teneke, büyük bir su testisi, nacak türünden bir yeğnik balta göze çarpıyordu. Keçilerin bölümünden ağır bir koku geliyordu” (16-17).

Verilen tasvirde de görüldüğü üzere mağara dar ve karanlık özelliğini yitirmiş, Koyun Baba'nın ev ihtiyacını gideren açık ve geniş bir mekâna dönüşmüştür.

Koyun Baba romanında işlenen konuların başında, sürgün, sürgünde yaşam, doğa sevgisi ve gecekondü hayatı gelir. Romanda yaşam şartlarını biraz iyileştirmek amacıyla gecekondüya sığınmış insanlar, devrin çıkarıcıları tarafından örselenmektedir. Bu duruma tepki gösteren vatandaş, eğer hakkını alamazsa seçim zamanı hükümeti oy vermemekle tehdit eder. Mekânın öne çıktığı romanda sosyal zamana dair net bir bilgi bulunmamaktadır. Romanda ikiye bölünmüş olay örgüsü, ilahi bakış açısıyla kaleme alınmıştır.

3.2.1.6. Musa'nın Gecekondusu³²

Hasan İzzettin Dinamo, otobiyografik romanlarından biri olan *Musa'nın Gecekondusu* 'nda 1950 Türkiye'sinin siyasal, toplumsal ve ekonomik yapısını gözler önüne serer. Bu dönemde kıran kırana süren seçim savaşlarının yapılması, bazı siyasi faaliyetleri meneden Tahkikat Komisyonu'nun kurulması ve arka arkaya gelen sosyal reformlar, roman başkışisi olan Musa'nın hayatını her yönden etkilemiştir. O, aydın

³²Hasan İzzettin Dinamo, *Musa'nın Gecekondusu*, İstanbul, May Yayınları, 1976.

bir yazar olarak bozuk düzene karşı mücadelesini verirken gecekondu mahallesinde yaşayanların karşılaştıkları zorlukları da en ince ayrıntısıyla ele alır.

Eser, ilk olarak May Yayınları tarafından Eylül 1976'da okuyucuya sunulmuştur. Sonraki yıllarda ise Tekin Yayınevi'nin yönetiminde kitabın yeni basımları yapılmıştır.

3.2.1.6.1. Özet

1950 senesinin Aralık ayında Musa ve karısı Zarife, yeni aldıkları, bir odalık evlerine taşınırlar. İki metre eninde, üç buçuk metre boyundaki odada boğulur gibi olsalar da ilk kez kendilerine ait bir eve sahip olmanın sevincini yaşarlar. Bir fabrikada çalışan Zarife sabah erkenden işe giderken Musa da kitap çevirisi yapmaktadır. Aile burada yeni bir düzen kurmanın mutluluğundayken birileri onları takip etmeye başlamıştır bile. Birinci Şube'den gelen bir sivil polis, önce Mükerrerlerin sonra da Hacıların kapısını çalarak Musa'nın komünist bir Rus casusu olup vatan hainliği yaptığını söyler. Ardından Emekli Polis Kasım'a ve Fahri'ye uğrayan sivil polis, onlardan Musaların evini takip etmelerini ve kendisine bilgi getirmelerini ister. Yayılan bu söylentiler sonucunda mahallede hiç kimse onlarla komşuluk yapmak istemez. Hacı ve ailesi de sürekli kavga çıkartarak, Musalara sattıkları bu tek odayı onların elinden almak isterler.

Gecekondu mahallesinin Ahmet Ustası, elinden her iş gelen, mahalledeki herkese yardımcı olan ve karısı Sevda ile yaşayan genç bir adamdır. Onlar da mahalleye yeni taşınan Musa ve karısı Zarife'yle görüşmemeleri konusunda uyarılmıştır. Fakat Usta ve karısı etrafta dolaşan laflara kulak asmayarak Musalarla görüşmeye başlar. Ahmet'in Musa ile fikirlerinin uyuşması iki aile arasında bir dostluğun başlamasına neden olur. İyi günlerinde, kötü günlerinde birbirlerine destek olan bu aileler, gecekondu dünyasındaki acımasız hayat şartlarına ve üzerlerindeki siyasi baskılara birlikte göğüs gererler.

Musa'nın, kayınvalidesi Ferhunde ile arası iyi değildir. Ferhunde, onlarla birlikte kalan kızı ve damadını evinden kovmuş, bu olay sonucunda sokakta kalan çift ellerindeki parayla ancak bu gecekonduyu satın alabilmişlerdir. Kızları Işıl okula gittiği için anneannesinin yanında kalmaya devam eder. Anneanne hafta sonları

çocuğu anne ve babasına getirir. Ferhunde, Işıl ile birlikte eve ilk geldiğinde “İyi ki bu eve gelmişsiniz,” diyerek memnuniyetini bildirir.

Musa ile Zarife ancak pazar günleri görüşebilmektedir. Diğer günler Zarife erkenden işe gidip yatsıya doğru eve gelmekte, Musa da tercüme yapmak için gittiği yerden akşam dönmektedir. Henüz mahalleden hiç kimse onlarla görüşmeye gelmemişken, bir pazar günü Kemal Tahir ve iki arkadaşları onları ziyarete gelir.

Musalar, kulübelerini sağlamlaştırmak için biriktirdikleri paralarıyla tuğla ve çatı malzemeleri alırlar. Tuğlaları gören gecekonducuların “*ihbar müessesesi*” (54) hemen işlemeye başlayarak jandarmaya haber verilir. Musa, eve gelen İsmail Onbaşı’ya yeni gecekondu yapmayacağını, mevcut odasının duvarlarını ve çatısını güçlendireceğini söyler. Rüşvet karşılığında İsmail Onbaşı’yı başından savan Musa, tamiratını Ahmet Usta ile Hacı’ya rahatça yaptırır. Bu tamirat esnasında Musa ve Zarife, Ahmet Usta ve karısı Selda ile sohbet ederek birbirlerini tanır ve arkadaş olurlar.

Mahalleli kadınlarca dostça karşılanmayışı Zarife’nin zoruna gider. Bu düşünceler içerisinde işine gidip gelen Zarife, kıskanç bir kadın olan Nükhet’in saldırılarına ve kötü sözlerine maruz kalmaya başlar. Nükhet, kocasını mahalledeki tüm kadınlardan kıskanan ve kuruntularıyla kocasının ve çevresindeki insanların hayatını zehir eden biridir. Zarife de onun kıskançlık oklarına hedef olur. Zarife’yi iş yerine kadar takip eden Nükhet, yetmezmiş gibi Musa’nın da önüne çıkarak ona karısının kocasıyla birlikte olduğunu söyler. Musa’nın bu iddiaya aldırış etmeden karısının namuslu bir kadın olduğunu söylemesi Nükhet’i şaşırtır.

Nevres ile Mazhar, gecekonducuların bulunduğu arazileri satın alarak burada oturanlara ya ecir misillerini ödeyip gitmelerini ya da arsa paralarını verip evlerinde kalabileceklerini söylemenin planlarını kurarlar. Hatta bazı komünistlerin arsalarını işgal ettiğine dair Büyük Millet Meclisine dilekçe yazmayı dahi düşünürler. Planlarını hemen uygulamaya koyup arsaların sahibi olduklarını söyleyen Nevres ile Mazhar, yaptıkları mahkeme çağrısıyla bütün gecekonducuların yıktırılmasını, gecekondu sahiplerinin de ecir misil ödeyerek arsalarını boşaltıp gitmelerini ister. Bu

ağır istekler karşısında ne yapacaklarını bilemeyen mahalleli, DP Ocak Başkanı Kemal Umar'ın avukat tutma teklifini kabul eder.

Yargılama esnasında anlaştıkları avukat, arsaların Nevres ile Mazhar'a ait olduğunu mahallelinin yıkılana kadar evlerinde oturabileceklerini söyler. Avukatın bu sözlerini fırsat bilen Muharrem Cenker, CHP yanlısı olduğu için, DP'li Kemal Umar'ın arsa sahipleriyle anlaştığını söyleyerek yeni avukat tutmak için destekçiler arar. Bir yandan da CHP ocağını kurmak için Muhtar Sefer ile iş birliği içine girer. Ahmet Usta'yı ve Musa'yı da yanına çekmek için ziyaretlerine gider. Ahmet ve Musa, gecekondularını kurtarmak için Muharrem'e destek olacaklarını söylerler. Musa da ona tanıdığı bir avukatın ismini verir.

Bunlar olurken boş durmayan Nevres ve Mazhar, Büyük Millet Meclisine yazdıkları dilekçede, arazilerini komünistler, Bolşevikler ve Rusların işgal ettiğini bildirirler. Emniyet alarmına geçerek Musa'yı gözetmesi için eski bir arkadaşı olan Enver'i onun yanına gönderir. Enver yaşadığı aile faciasını anlatarak kalacak yeri olmadığını söylediğinde bir ay Musalarda kalır. Bu sırada Enver'in bir polisle konuşurken ki rahatlığı Musa'nın dikkatini çeker. O zaman anlar ki Enver polis için çalışıyordur. Olanları fark eden Musa, bir şey yokmuş gibi davranır.

Musa kendisine kūs olan kız kardeşi Adviye'den bir mektup alır. Bir hastanede başhemşire olan Adviye, ağabeyini yanına çağırmaktadır. Ağabeyine her ay maaşından para vereceğini, kendisinin bu paraya ihtiyacı olmadığını söyler. Musa ve Zarife, Adviye'den gelecek olan bu paraya çok sevinirler, hemen evlerini genişletme planı yapmaya başlarlar.

Tüm bu olaylar esnasında yazılar yazarak geçimini sağlayamayacağını anlayan Musa, tavukçuluk yapmaya karar verir. Bu konuda kitaplar okur, hindi ve tavuk alır ve onları kuluçkaya yatırmak için yumurtalarını Ziraat Okulundan tedarik eder. Bir gün Musa, beş tavuğun kötü kötü düşünüp yemlerini yemediğini görünce onların tavuk vebasına yakalandığını anlar, tavuklarına geceli gündüzlü bakıp ilaçlar içirir. Bir hafta sonra tavuklar hastalıktan kurtulur. Tavukları kuluçkaya yatıran Musa, bir süre sonra çıkan civcivleri görünce mutlu olur, düşler kurmaya başlar.

Bütün civcivler piliç olmaya, bahçede dolaşmaya başladığında piliçlerin birkaçının gözleri akmaya başlar. Bu sefer de hayvanlara çiçek bulaşır. Musa tavuklarıyla uğraşırken Ankara’da oturan ablası Asile’nin kocasının öldüğü haberini alır. Asile, oğlu ile birlikte bir süre onlarda kalmaya gelir. Asile’nin ağıtları, ekonomik durumlarının kötüleşmesi ve tavukların vebaya yakalanıp ölmeleri, Musa’nın gecekondusundaki umutları alıp götürmeye başlar. Yüz kırk beş tavuk ve piliçten kala kala Musa’nın yanlışlıkla üzerine basıp ayağını kırdığı Gluk adını verdiği tavuk kalır. Tavuklarını kaybetmenin acısını yaşayan Musa, Zarife’nin evi terk etmesi üzerine iyice boşluğa düşer. Zarife, Asile’nin ona elkızı demesine çok içerlenir. Bunun yanı sıra Ferhunde de Musa’nın işe yaramaz bir adam olduğunu kızına işledikçe işler. Tüm bu olanlar Zarife’nin, annesinin yanına taşınmasına neden olur.

Birkaç gün sonra Ferhunde’nin ev sahibi ve Zarife’nin bir akrabası Zarife’yle birlikte gelirler. Zarife kocasının yanında kalır. Birkaç gün sonra Zarife’de çıkan sivilceler Musa’nın dikkatini çeker. Bunun üzerine karısını hastaneye götürmesi için annesine bırakır. Ferhunde ise kızını hastaneye götürmeyip hocalardan, kurşun döktürmelerden medet umar. Zarife’nin çok hasta olduğunu ve kayınvalidesinin onu hastaneye götürmediğini Musa’ya ev sahibi Muzaffer Hanım söyler. Musa’nın çabaları sonucunda Zarife hastaneye yatırılır. Hastane çıkışında annesine giden Zarife daha sonra evlerine döner.

Musa, Babî’li’ye iş bulmak için gidip gelse de eli boş dönmektedir. Bu çaresizlik içerisinde tekrar tavukçuluk yapmak üzere hindi alır, onları aldıkları yumurtalarla kuluçkaya yatırır. Tüm çabalarının sonucunda elli piliçle, yüz seksen dört hindi yavrusuna sahip olur. Her şey düzelecek derken hindiler hastalanır, salgın tüm hindi yavrularını yere serer. Yine de büyük hindilerin ve tavukların sağ kalması Musa’yı memnun eder, tavuklarını mahalledeki diğer tavukların veba hastalığından korumak için de onları dışarıya göndermez. Tavuklardan birinin kafesten kaçıp dışarı çıkması üzerine aldığı mikropla diğer tavuklardan yirmi beş tanesi ölür, geriye yirmi beş tane kalır. Tavuklarla yaşadığı bu macera sonucunda Musa, bir kenara bıraktığı kâğıdını ve kalemini eline alarak tavuklara bel bağlamanın çocukluk olduğunu düşünür, yazmayı tasarladığı kitapları hazırlamaya başlar. O, yine düşünce sahnesine atılmalıdır.

Mahkeme günü geldiğinde Muharrem Cenker ve grubu, hâkimin “*Bu davayı anladım,*” sözünü nasıl yorumlayacaklarını bilemeden mahkemeden ayrılırlar. Grup mahalleye geldiğinde, hükûmet sorumlularının beraberinde gelen yıkıcı ekibinin, DP’ye karşı olanlarla CHP taraftarlarının gecekondularını yıkmaya geldiklerini görür. Ahmet Usta’nın evi de yaşanan kargaşada nasıl olduğu anlaşılamadan yıkılır, bunun üzerine Ahmet ve ailesi evini tekrar yapana kadar Musalarda kalır.

Yurtta seçim savaşları başlamıştır. Gecekondu mahallesi de bütün Türkiye gibi iki düşman kampa ayrılır. Mahallenin çoğu DP’lidir. Başta Kemal Umar ve karısı Salise mahalleliyi Musa ve onun gibi Demokrat Partili olmayan birkaç aileye karşı sürekli örgütlerler. Yapılacak seçimlerden önce onları mahalleden göndermek için ellerinden geleni yaparlar. Salise’nin örgütlediği kadınlar, Musa’nın en korkunç düşmanları kesilir. Köpeklerini zehirlerler, bakkala giden Zarife’yi aşağılayarak ona küfredeler, onu taşa tutarlar, Nükhet eline bir silah geçse ilk olarak Musa’nın karısını öldürmenin bir yurt borcu olduğunu söyler, yine bir gün Nükhet’in eline alıp attığı taş, Işıl’ın baş hizasından ve kucağındaki çocuğun yanından geçer. Bunun üzerine Musa, yazdığı dilekçe ile karakola başvurur.

Musalara bir saldırı da yan komşularının hapisten çıkan oğulları Bekri’den gelir. Bekri bir gece eline aldığı taşla evin damının kiremitlerini kırarak hane halkına küfürler eder. Musa önce Bekri’nin kayını Muharrem Cenker’e giderek onu engellemesini ister. Muharrem bir şey yapamayacağını söyleyince Musa bekçiye evinde bulur. Bekçi, Musa’ya karakola gidip şikâyetle bulunmasını söyler. Ertesi gün eve gelen polis Bekri’yi bulamaz. Musa etrafı dolaşarak onu bir gazinoda bulur. Polise haber verir. Karakola götürülen Bekri komiser tarafından azarlanır, tokatlanır. Musa’dan ve polislerden özür dileyen Bekri serbest bırakılır.

Seçim günü gelir. Mahallede CHP oyları fazla çıksa da Türkiye genelinde DP seçimi kazanır. Seçim sonuçlarını arkadaşları Hatice Hanımlarda izlemeye gittiklerinde bir kalabalık evin etrafını çevirir, Musa’nın vatan haini olduğunu söyleyerek kendilerine teslim edilmesini isterler. Hatice Hanım buna karşı çıksa da kızını ve karısını alarak gizlice evden ayrılan Musa, yakın komşuları Fahri ile Cemil kardeşlere ailesini bırakır. Birkaç gün arkadaşlarında kalan Musalar, Zarife’nin çocuğunu düşürmesinin suçlusunu Demokrat Parti olarak görürler.

Mahalledeki seçim heyecanı dinince Kemal Umar ve karısı, mahalleye su, elektrik getirmek ve istasyon kurdurmak için çalışmalara başlarlar. Umar ailesinin çabaları boşa çıkmaz, istasyonun temelleri atılır.

Geçmişte felsefe öğretmeni olan Ahmet, siyasi düşüncelerinden dolayı kendisini bu gecekondu mahallesine saklamasına rağmen ülkedeki seçim savaşları sonucunda kimliği ortaya çıkar. Bir gece polisler tarafından alınan Ahmet Usta, beton hücrede tutulur, aylarca dayak atılarak sorgulanır. İstanbul'a geldiği, tüm kıyafetlerini ıssız kıyılarda bıraktığı andan itibaren konuştuğu, ahabplık ettiği kişilerin adını, yaşadığı tüm günlerin hesabını veren Ahmet Usta, üç aydır Sansaryan Han'da tutuklu bulunmaktadır.

Musa, ayağı kırılan arkadaşı Enver'den hastanede yattığına dair mektup alır. Karısıyla birlikte onu ziyarete gider. Enver de hastaneden çıkınca Musalara gelerek bir ay onlarda kalır. Enver, kentten eve geldiği bir gün Musa'ya yayınevini birinde iş bulduğunu söyler. Musa'nın çevirdiği iki çocuk kitabını yayınevine götürür. Bir başka gün Kemal Tahir'den bir haber gelir. Tahir, Musa'nın iki serüven kitabını çevirip çevirmeyeceğini sormaktadır. Musa, bu iş olanaklarına çok sevinir.

Musa kendini yazmaya adanmış o günlerde şehirde feci olaylar olur. 6 / 7 Eylül gecesinde bir grup insan, Beyoğlu'ndaki Rumlara ait tüm dükkânları kırıp dökerek talan eder. Bir tek polis, jandarma veya bir yetkili meydana çıkıp olayları engellemez. Ertesi gün çıkan gazetelerde İstanbul'un bir komünist komplosuna uğradığı yazar. Tüm bu olaylardan habersiz yazısını yetiştirmeye çalışan Musa, gece kapısına gelen iki polis memurunu görünce çok şaşırır. Polisler İstanbul'un yıkılışı ile ilgili birkaç soru sorulacağını söyleyerek onu Birinci Şube'ye götürürler. Musa şubeye götürülürken İstanbul sokaklarının ne hâle geldiğini görür. Kendisiyle birlikte sol görüşlü elli iki kişinin daha aslanın ağzına atıldığını düşünür.

Musa'nın ansızın tutuklanması Zarife ve kızının hayatını kötü etkiler. Mahinur ve Bekri onları mahalleden kaçırmanın yollarını ararken bakkal da onlara mal vermez ve mahalleli kadınlar Zarife'ye hakaretler eder. Mahalleli Musa'nın arkasından atıp tutar, onun için komünist Rus casusu derler. Ancak DP'lilerin

sevinçleri kısa sürer. Musa ve tutuklanan diğer kişiler dört buçuk ay sonra beş dakikalık bir yargılamayla serbest bırakılır.

Musa, hapisten çıktığında, arkadaşı Enver'in, çevirdiği kitapları kendi adıyla bastırıldığını öğrenince yıkılır. Bu da yetmezmiş gibi Kemal ve karısı çevredeki insanların onlarla iletişim kurmamalarını, yoksa iş yerlerinden atılabileceklerini söylemiştir. Komşular, Musalara zarar verme yarışındadır. Tavuklarının bacaklarını kırıp köpeklerini zehirlerler.

Kemal Umar, mahalleye elektrik getirtmek için para toplamaya çıkar. Demokrat Parti'nin önemli bir bölümü bile para vermezken Musa bu fikre sıcak bakar. Gecekonduların çıkarı için yapılan bütün işlerde onlarla birlikte olacağını söyler.

Musa ve arkadaşlarının arsa sahiplerine açtıkları dava devam etmektedir. Şimdilik yıkımların durdurulmasıyla mahalleliler zaman kazanmıştır. Ancak birkaç ay sonra mahalleliye gelen bildiride evleri boşaltıp gitmeleri gerektiği, aksi takdirde silahlı kuvvetlere başvurulacağı yazmaktadır. Kemal Umar konuyu parti kanalıyla çözmeye çalışır, Musa da onun yanında yer alır. Musa ile Kemal'in sık sık görüşmesi diğer partililerin dikkatini çeker. Kemal, onu eleştirenlere, Musa'nın casus olmadığına inandığını ve şüpheli bir davranışına rastlamadığını söyler.

Mahalleye gelen elektriğin evlerinin içini aydınlatmasına ve istasyon suyunun mahallenin ortasından akmasına herkes çok sevinir. Böylece yararlı işler yapan DP'nin gücü arttıkça artar. Fakat CHP ocağının kurulması DP ocağının sevinçlerini kursaklarında bırakır.

DP, "tahkikat komisyonu" kurup bütün aydınları, düşünürleri, siyaset adamlarını komünizmle suçlayarak zindanlara atma politikası güder. Musa bu haberi duyduğunda kendisini zor günlerin beklediğini düşünür. Düşündüğü gibi de olur, polis tarafından izlenmeye başlanır.

Güzel bir mayıs sabahında radyolardan askeriye'nin yönetime el koyduğu anonsu yükselir. Ülkede ihtilal olmuş; Bayar, Menderes ve birçok DP milletvekili

tutuklanmıştır. Musa, bu habere sevinir. Böylece kendilerini öldürmek isteyen katiller ortadan kaldırılmıştır.

Bu sırada Ferhunde, gecekonduya ahşap bir oda ekleyerek onlarla birlikte kalmaya başlar. Başlangıçta Ferhunde, damadıyla iyi anlaşır hatta ders vermesi için ona bir öğrenci bile bulur. Ama daha sonra yine huysuzluklara başlayarak Musa'nın ders verdiği çocuğun ailesine damadını kötüler ve işten çıkarılmasına neden olur. Kısa bir süre sonra Ferhunde, oğlunun yardımıyla kendisine bir apartman dairesi tutar. Zarife ile Işıl Ferhunde'yi ziyarete gittiklerinde Ferhunde boş durmaz, Musa hakkında ailesini zehirlemeye başlar. Sonunda Zarife kızını ve bazı eşyaları alarak evi terk eder. Musa'nın bu yalnız günlerinde sığınacağı liman Türk Kurtuluş Savaşı'nı anlattığı romanı olur. Musa, kendini yazmaya kaptırdığı bir gün, kız kardeşi Adviye geçici olarak işten uzaklaştırıldığı için kardeşinin yanına gelir. Haksızlığa uğradığını söyleyen Adviye, yetkililere derdini anlatmak üzere birçok yere mektuplar yazar, sonunda masum olduğunu kanıtlayarak işinin başına döner.

Bir gün Musa'nın yanına gelen eski aile dostlarından Zeliha, Işıl'ı yeğeni Teoman'la evlendirmek istediğini, babasının fikrini almaya geldiğini söyler. Musa bu teklifi onaylarsa da kızının ne nişanına ne de düğününe Ferhunde istemediği için gitmez. Bu olaydan sonra kızını ve karısını komşularında gören Musa üzülür. Bir süre sonra yanına gelen kızıyla sarılarak hasret giderir. Işıl gidip annesini getirdiğinde konuşmaktan çok susmayı tercih ederler. Karısını Ferhunde'den kurtaran Musa, sıradaki kurtuluşun gecekondusu için olduğunu düşünür.

Geçici Meclis, Anayasa'yı ulusa kabul ettirdiğinde tüm mütegalibe, toprak sahipleri, köy efendileri, toprak fırsatçıları; toprak reformundan etkilenmemek için türlü dolaplar çevirirler; topraklarını oğulları, kızları, yakın akrabaları arasında bölüştürerek uydurma satışlar yaparlar. Nevres ve Mazhar da telaşa düşen toprak sahiplerindendir. Toprak reformuna karşı şu çözümü bulurlar: Arsaları gecekondusu sahiplerine uygun bir fiyatla satmak. Bunun için mal sahipleriyle bütün gecekonducular toplanır ancak fiyatta anlaşamayarak dağılırlar. İkinci buluşmalarında Musa metrekaresine kırk lira verdiği teklifte ısrarcı olur. Bazı gecekonducular bu miktarı fazla bulur, yine anlaşmadan dağılırlar. Üçüncü toplantıda yine farklı sesler yükselir. Nevres ile Mazhar masadan kalktıklarında

Musa “*Bu teklifi kabul edenlerin ismini yazalım,*” deyince işler değişir. Herkes adını yazdırır. Ertesi günlerde arazilerin ölçümleri yapılır, tapuların verilmesine başlanır. Bir pazar günü bütün gecekonduculardan toplanan parayla tapuların şerefine şölen verilir. Artık gecekonducular, evlerine korkmadan girebilecek; zabıtanın, jandarmadan korkmadan dolaşacaklardır (430).

3.2.1.6.2. Teknik Özellikler

Musa’nın Gecekondu romanında figür olmayan anlatıcı, olayları ilahi bakış açısı aracılığıyla aktarır. İlahi anlatıcı, her yerde bulunma özelliği gereği, roman şahıslarının geçmişini, hâlini ve geleceğini bilir. Aynı zaman diliminde farklı yerlerdeki farklı kişilerin yaşadıklarına da hâkimdir. Romanın ilk satırlarından itibaren olaylar üçüncü tekil şahsın ağzından aktarılmaya başlanır: “*Aralık 1950 ortalarıydı. Buz gibi bir kış yağmuru durmadan yağıyordu. Sanki alçak tepelere sürünürcesine geçen kül rengi bulutlar, yere karanlık umutsuzluk yağıyordu*” (5).

İlahi anlatıcı, eser boyunca başkışı Musa’nın çevresinde oluşan olay halkalarının yanı sıra işlevsel figür Ahmet Usta’nın yaşadığı olaylara, duygularına ve düşüncelerine de sık sık yer verir. Ahmet Usta, Musa’nın her anında yanında yer alan samimi dostudur. Öyle ki mahalledeki insanlar Musa hakkında olumsuz fikirlere kapılsa da Ahmet Usta bu iftiralara inanmaz ve karısına da bunu açıkça söyler:

“*Yalan, sana kaç kez söyledim, hepsi yalan, Sevda. O adam, Türkiye’nin büyük yazarlarından biri. Sıkıştırmışlar, aç komuşlar, dara düşürmüşler, adamcağız kentten kaçıp bu kulübeye sığınmış. Adam, kör boğaz için durmadan dövüşmek zorunda. Kentte kitapları basılıp satılıyor, ama burada kimsenin haberi yok*” (36).

İlahi anlatıcı, sahip olduğu sınırsız yetkiyi kullanarak kahramanların geçmişini geriye dönüşlerle aktarır. Bunu bazen üçüncü tekil şahsın ağzından yaparken bazen de bizzat figürlerin ağzından birinci tekil şahsı kullanarak uygular. Gecekondu mahallesine taşınan Cemile, geçmiş hayatını “*... dediğim gibi ben Suşehri Kaymakamının karısıydım. Kocam Çerkeşti. Enver Paşa’nın da yakın bildiği idi. Sık görüşürlerdi. Seferlik günleriydi. Tifüs cephelede olduğu gibi cephe gerisindeki şehirlerde de kol geziyordu. Kocam kaymakam olduğundan halklaydı*

bütün girdisi çıktısı, bu yüzden zavallı beyim tifiye yakalandı. (...)” (167) diyerek Salise’ye anlatmaya başlar.

Romanda tasvir, tahlil, anlatma, diyalog ve iç monolog tekniklerinden yararlanılır. İlahi anlatıcı, roman boyunca olayların sunumunda objektif bir tavır sergilemek zorundadır. Buna rağmen eserde anlatıcı, *“Halk, CHP’yi öyle bir mahkûm etmişti ki hala oylarını kin çamuru gibi onun suratına kusup duruyordu. Yirmi yedi yıl öksüz bırakılan halk, kuzu postu giymiş yeni aç kurtlara kurtarıcısı, sahibi sanarak sevinçle oy veriyordu”* (305) ifadesini kullanarak tarafsızlık ilkesinin dışına çıkar.

3.2.1.6.3. Olay Örgüsü

Musa’nın Gecekondu, üç bölüme ayrılmış bir romandır. İlk bölüm dokuz, ikinci bölüm on bir ve üçüncü bölüm de sekiz alt kısımdan oluşur. Roman, Kemal ve Ahmet Usta’nın yolda karşılaşmasıyla başlasa da ikinci sayfadan itibaren odak noktası Musa olur. Başkışı Musa’nın ailesinden sonra gelen en çok önemseydiği şey gecekonduudur. Gecekonduunun etrafında gelişen olaylara göre roman dört kısımda incelenecektir.

Birinci bölümde, Ahmet Usta ve Kemal’in yolda karşılaşmaları ve o esnada Musaların eşyalarının kamyonla mahalleye gelmesi olay örgüsünün başlangıcını oluşturur. Musaların taşınmasıyla birlikte bir sivil polisin gelip Musa’nın komünist bir Rus casusu olduğunu söylemesi, mahallelinin yeni gelen bu aile ile uzun bir süre görüşmemesi, Kemal Tahir ve arkadaşlarının gecekonduya Musaları ziyarete gelmesi, Musa’nın derme çatma olan kulübelerini tuğlayla sağlamlaştırmak üzere Ahmet Usta ile anlaşması, bunu üzerine Ahmetlerin ve Musaların görüşmeye başlaması, muhtarın Musa’yı mahalle defterine kayıt için çağırıp hangi partiden yana olduğunu anlamaya çalışması, Nükhet’in mahalledeki tüm kadınları kocasıyla ilişki yaşadıkları iddiasıyla rahatsız etmesi ve Zarife’ye hakaretler ederek onu Musa’ya şikâyet etmesi bu bölümün olay halkalarını oluşturur.

İkinci bölüm, Musa ve diğer gecekonducuların evlerinin ellerinden alınmaması için yaptıkları mücadeleye sahne olur. Nevres ve Mazhar’ın gecekondu

arazilerinin kendilerine ait olduğuna dair mahkeme yazısıyla gelip gecekonduculardan evleri ecir misillerini vererek boşaltmalarını istemeleri, mahallelinin DP Ocak Başkanı Kemal ile birlikte avukat tutması, avukatın pes edip “*Evleri boşaltın,*” demesi, Muharrem Cenker’in DP’ye karşı olarak CHP Ocağı’nı kurması; Muharrem, Ahmet Usta ve Musa’nın bir araya gelerek yeni bir avukat tutmaları, Musa’yı gözetlemesi için polislerin Musa’nın eski arkadaşı Enver’i onun evine göndermeleri, kız kardeşi Advie’nin Musalara para yardımında bulunması, Musa’nın tavukçuluğa başlaması, tavuklarının veba olması, aile içi sorunlar yaşayan Zarife’nin evi terk edip geri gelmesi, yaptığı çevirilerle geçimini sağlayamayan Musa’nın tavukçuluğa tekrar başlaması ve bir kez daha veba salgınıyla karşı karşıya kalması, gecekondü davasının sonuçlanmayıp devam etmesi, CHP’liler ile DP’ye karşı olanların evlerinin devlet güçleriyle yıkılması ve Ahmet Usta’nın evinin de ne olduğunu anlayamadan yıkılması ikinci bölümü oluşturan olay örgüsünün zincirlerini meydana getirir.

Üçüncü bölümde ülke genelinde yapılan seçim çalışmaları ve seçim sonrası meydana gelenler ağırlık kazanır. Ülkenin genelinde olduğu gibi gecekondü mahallesinin de DP ve CHP taraftarları olarak ikiye bölünmesi, gecekondü halkının muhalif komşularına kötülükler yapmak için düşünüp durmaları, kadınların tuttukları partiler nedeniyle kin ve nefretle birbirlerine saldırılarda bulunmaları, bu saldırılardan Musa ve Zarife’nin de etkilenmesi, komşuları Bekri’nin gece yarısı çatılarındaki taşları kırarak onlara küfürler etmesi, Musa’nın Bekri’nin ceza alması için elinden geleni yapması, Ahmet Usta’nın da partililerce geçmişinin araştırılıp şikâyet edilmesi, ülke genelinde yapılan seçimi DP kazansa da mahallenin sandığından CHP’nin birinci parti çıkması, DP’lilerin CHP yanlılarına saldırımları, onları öldürmeye çalışmaları, Musa ve ailesinin kendilerini koruma mücadelesi sonucunda Zarife’nin çocuğunu düşürmesi ve mahalledeki heyecan fırtınasının dinmesi üçüncü bölümün olay halkalarıdır.

Son bölümde gecekondünün refah seviyesinin yükseltilmesine yönelik yapılan çalışmalar ve tapuların alınması için verilen mücadeleler konu edilir. Kemal ve karısı Salise’nin mahalleye tren istasyonu açmak üzere çalışmalara başlaması ve bunu başarmaları, bu arada Ahmet Usta’nın üç ay sonra polis tarafından serbest bırakılması, Musa’nın birkaç yayınevinden iş teklifi alması, işleri yetiştirmek için

gece gündüz çalışırken 6-7 Eylül olayları yüzünden tutuklanması, bunu duyan mahallelinin çok sevinmesi ve Zarife’yi mahalleden atmak istemeleri, Musa ve tutuklanan diğer kişilerin dört buçuk ay sonra serbest bırakılması, mahalleye elektrik getirmek isteyen Kemal ve eşine Musa’nın tam destek vermesi, gecekonduda yığımların durdurulması kararının çıkması, ülkede “Tahkikat Kanunu” nun çıkması ve Musa’nın yine gözetim hâline alınması, askeri ihtilalin Musa ve Ahmet Usta’yı geleceğe dair umutlandırması; Ferhunde’nin, damadına özel öğretmenlik işini ayarlaması, kısa bir süre sonra ise Musa hakkında kötü sözler ederek onun işi bırakmasına neden olması; Zarife’nin, annesinin Musa hakkındaki sözlerine kanıp kızını da alarak onun evine taşınması, Işıl’ın aile dostlarından biriyle evlenmesi, babasının nişanına ve düğününe Ferhunde istemediği için gitmemesi, Musa’nın tüm günlerini Ulusal Kurtuluş Savaşı’nı anlatan bir roman yazmakla geçirmesi, kız kardeşi Advie hakkında soruşturma açılması nedeniyle Advie’nin gecekonduya gelmesi, Advie’nin aklanıp işine dönmesi, Zarife’nin bir süre sonra evine dönmesi, toprak reformundan korkan Nevres ve Mazhar’ın arazileri üstünde yaşayanlara evlerini satmak istemeleri ve uzun görüşmelerden sonra gecekonducuların anlaşmayı imzalayarak evlerine tamamıyla sahip olmaları, romanın bitişini sağlayan vaka halkaları olur.

3.2.1.6.3.1. Kişi Kadrosu

Romanın başkışisi şehrin siyasi çalkantılarından sıkılarak gecekonduya yerleşen Musa’dır. Musa, cezaevinde siyasi mahkûm olarak yattığından iş bulmakta güçlük çekmektedir. Gecekondusunda kitap çevirileri yaparak, özel dersler vererek hayatını idame ettirmektedir.

Başkışinin etrafında yer alan işlevsel figürler: Zarife, Ahmet Usta, Advie, Sevda, Kemal Umar ve karısı Salise’dir. Romanın fon figürleri ise oldukça kalabalıktır.

3.2.1.6.3.2. Başkışı

Hasan İzzetin Dinamo’nun otobiyografik romanlarından olan *Musa’nın Gecekondusu*’nun başkışisi, romanda Hasan İzzettin’in yerini tutan Musa’dır. Musa;

yeşil gözlü, orta boylu ve orta yaşlı bir adamdır. On beş yaşından beri yazılar yazan Musa ya arkadaşlarının imzalarıyla ya da farklı isimlerle eserlerini yayımlayarak (43) edebiyat dünyasında geçimini sağlamaya çalışır. Öğretmenliği elinden alınıp Fransızca, İngilizce ve Almanca özel ders verme yetkisi de ortadan kalkınca kent dışında bir gecekondu alıp tavukçuluk yapmaya karar verir. Böylece gecekondu mahallesindeki yaşam mücadelesi başlar. Musa, mücadelecî yapısını roman boyunca gösterir. Tavukları hastalandığında gece gündüz onların başında durup ilaçlarını verir, onları yaşatmak için ne gerekiyorsa yapar.

Mahalledeki gecekonducuların arsasının kendilerine ait olduğunu söyleyen Nevres ve Mazhar’a karşı mücadeleye başlayanların başında gelen Musa, bulduğu mantıklı çözümler ve anlaşmalarla evlerinin tapularını almada azımsanmayacak bir çaba gösterir. Evlerin arsalarını almak için gecekonducularla arsa sahipleri arasında yapılan pazarlıkta iki taraf bir türlü uzlaşma sağlayamaz. Arsa sahipleri masadan kalkıp giderken Musa, kendisinin belirttiği ücreti söyleyerek, teklifi kabul edenlerin isimlerinin kâğıda yazılmasını ister. Bunun üzerine ortam yumuşar ve herkes sakin bir şekilde adını yazdırır.

Musa’nın hayvan sevgisi, roman boyunca beslediği kedide, köpekte, tavukta ve hindide görülür. Öyle ki sevildiğini anlayan kediler, köpekler sürekli onun etrafında yer alır. *“Gecekonduya taşındıkları ilk günde kapıdan içeri giren sarı kedi, kırk yıllık sahibi gibi Musa’nın paçalarına sürünür. Tam kapıyı kapatacakken bir dişi av köpeği de içeri girer. Köpek dostça salladığı kuyruğuyla ve acıklı gözleriyle içeri alınmak için yalvarıyor gibidir”* (9).

Musa’nın hayvan sevgisinden tavukları da nasiplenir. Musa onlardan her türlü ilgisini eksik etmez. Tavuklara gelen bir veba salgınında yirmi beş tavuğu ölen Musa, bir lokantacı geri kalan tavuklarını kesim için kendisine satmasını istediğinde onların bıçak altına yatmalarına razı olmaz: *“Onlar benim çocuklarım gibidir, diyerek kendi eliyle hiçbirinin öldürülmesine razı olamayacağını itiraf eder”* (231-232) ve hayvanları kestirmeden kendi haline bırakır.

3.2.1.6.3.3. İşlevsel Figürler

Eserin olay örgüsünde başkişiden sonra en fazla derinliğe sahip olan işlevsel figürler Ahmet Usta, Zarife, Advie, Sevdâ, Kemal Umar ve karısı Salise'dir. Başkişi Musa'nın en yakın arkadaşı olan Ahmet Usta, geçmişte felsefe öğretmeni olan aydın bir kişidir. Uzun yıllar dağlarda kaldıktan sonra halkın içine girmek için gecekondu mahallesine gelir. Lakin kendisini Taş Devri'ndeki mağaralarda yaşayan insanların arasındaymış gibi hisseder. Kitapların, kitaplıkların, aydınların bulunduğu yerlere adım atamadığından dolayı yaşadığı mutsuzluk, Musa'nın mahalleye gelmesiyle son bulur. Onunla yaptığı sohbetlerden zevk alır. Ahmet Usta, ustalık işinden çok iyi para kazanmamasına rağmen Musa'nın evini yaparken para almaz, karşılığında ondan okumak üzere kitaplarını ister. Yardımsever bir usta olan Ahmet, birçok kişinin evini bedava yapmasına rağmen, Musalarla dost oldukları için kimse onun yüzüne bakmaz. O, Musa'nın yaptığı işlerde sürekli yanında yer alarak onu tamamlayan kişi olur. Ferhunde, Musa'nın tavukçuluk işine girmesini istemezken Ahmet Usta onu destekleyen fikirlerini şöyle ifade eder: *"Vallahi, diyeceğim çok bir şey yok. Musa bir kez denesin bu işi. Zaten ufaktan başlayacak. Bir sermaye filan batırmayacak. Başaramazsa, salt umudu batar. Fırsat bulsam bende tavukçuluk yapmak istiyorum"* (143).

Zarife; koyu tenli, minyon tipli, genç bir kadındır. Başkişinin çok sevdiği biricik karısıdır. O, bir işçi olarak kimya fabrikasında sabahın erken saatlerinden akşamın geç saatlerine kadar çalışmaktadır. Zarife iyiliksever, iyi huylu bir kadındır. Lakin annesinin kocası hakkında söylediklerine inanmadan edemez, birkaç kere onu terk edip annesine sığınır.

Advie, Musa'nın bir hastanede hemşirelik yapan bekâr kız kardeşidir. O, ağabeyinin yaşadığı sıkıntılı günlerde sürekli onun yanında yer almış, ona maddi manevi destek vererek ağabeyini onu yok etmeye çalışan düzenden kurtaran bir iyilik meleği olmuştur (35). Musa'nın kentte güzel evlerde yaşamayıp bir gecekonduya yaşamaya başlamasına çok üzülen Advie, birkaç senedir ona olan küskünlüğüne son vererek onunla görüşmeye başlar. Musa'nın maddi olarak zor günler geçirdiğini düşünen Advie, her ay aldığı maaştan onlara yardım edeceğini söyler. Advie'nin verdiği paralar, bu sıkıntılı günlerinde Musa'nın ve Zarife'nin gecekonduyu güzelleştirmek için düşler kurmalarını sağlar.

Musalardan aile dostu olan Ahmet Usta'nın karısı Sevdâ, Zarife'nin en yakın arkadaşı olur. Sevdâ, Zarifelerin mahalleye taşındığı zamanlarda komşularından çekinip onlarla konuşamasa da ilerleyen günlerde onlarla görüşmeye başlamıştır. Sevdâ, gecekondudaki insanların nankörlüğünü gördükçe oralardan gidip köyünde yaşamak ister. Yanlışlıkla evleri yıkıldığında ve Ahmet tutuklandığında Zarifeler hariç hiç kimse ona ve küçük oğluna yardım etmemiştir. *“Hiç bu kerte nankör insanlar arasında yaşanır mıydı? Nerdeydi, o güzelim (...) yaylaları? (...) İstanbul denen bu kentte her şey var ise de burada adalet denen şeyin zırnığı yoktu. İnsanları da kötüydü”* (248).

DP Ocak Başkanı Kemal Umar'ın ve karısı Salise'nin romanın ilk sayfalarında Musa hakkında düşündükleri hiç de iyi şeyler değildir. Özellikle seçim çalışmaları sırasında onların çok sinirlendiği ve rakip gördükleri kişiler, Muharremler ve Musalardır. Muharrem'i CHP Ocağı'nın kurucusu ve Musa'yı da onun akıl hocası olarak nitelendirirler. Seçim çalışmaları boyunca özellikle Kemal'in karısının Zarife'ye ve Musa'ya karşı kadınları kızdırtması, onları takip ettirmesi; yalancı tanıklar vasıtasıyla Musa'nın tabanca taşıdığını, kendileriyle birlikte DP'nin ocak üyelerini öldüreceğini yazarak karakola şikâyet etmesi, gecekondu mahallesinde kötü günlerin yaşanmasına neden olur. Hatta 6-7 Eylül olaylarının ardında Musa tutuklanıp geldikten sonra Kemal ve Salise Umar, bütün gecekonducuları uyarak Musa ve ailesiyle iletişime girmemelerini söylerler. İki aile arasındaki sıkıntılı günler Umar ailesinin mahalleye elektrik getirmek için Musalardan destek almalarıyla sona erer. Ardından gecekondularını kurtarma savaşında da yan yana mücadele veren bu iki aile görüşmeye başlar. Çalışkan, azimli ve mücadeleci olan bu iki aile; mahalleleri için, gecekonduları için siyasi fikirlerini göz ardı ederek el ele verirler.

Romanda başkışının bireysel olarak kendini kanıtlamasına karşı duran işlevsel figürlerin hemen hemen hepsi eser boyunca Musa ve Zarife'nin karşısında yer alır. Onların gözünde Musa vatan haini, Rus casusu ve para karşılığında vatanını satan biridir. Fırsat buldukça bu aileye her türlü zararı vermekten çekinmeyen bu figürler, onların hayvanlarını zehirler, evlerini taşu tutar, hatta canlarına kastetmeye bile çalışırlar.

Bu işlevsel figürlerin içinde yer alan Muharrem Cenker ve Ferhunde özel olarak incelenmesi gereken kişilerdir. Muharrem eserin başında Musa'nın yanında yer alırken ilerleyen sayfalarda Musa'nın karşısında konumlanır. Ferhunde ise ailevi sebeplerle başkişinin tepkisini çeken bir figürdür.

Muharrem Cenker, DP Ocağı'na karşı olup ocağa alınmayan, girmek istemeyen veya oradan ayrılanları toplayarak onları CHP Ocağı altında birleştirmeye çalışan bir gecekonducudur. Mahalleli tarafından sempati duyulan Ahmet Usta ve mahalleli tarafından komünist olduğu düşünülen Musa'yı gecekonduların yıkımı için verilecek olan mücadelede kendi yanına çeken Muharrem, her fırsatta Musa ile birlikte hareket eder. Birlikte avukat tutarlar, mahkemelere giderler. Ancak Muharrem'in seçimden sonra polislerle iş birliği yapması, Musa'nın onunla bağlantısını kesmesine neden olur. Önceleri Musa'nın yanında yer alan Muharrem, bu noktadan sonra onun karşısında durur.

Ferhunde, Musa'nın kayınvalidesidir. Çekik gözlü, esmer bir kadın olan Ferhunde, Bakülü zengin bir halı tacirinin kızıdır. Bolşevik Devrimi'nde ailesini ve kocasını kaybederek yalnız kalır. Türk tutsaklarından Zileli Halil ile evlenen Ferhunde, kocasının dünya devrimi hevesine kapılıp Moskova'ya gitmesiyle üç çocuğuyla İstanbul'da yalnız kalır. Kocasını, Rusya'dan döndükten sonra tutuklanıp hapse atılır. Yaşadıklarını kızına ve damadına sık sık anlatan Ferhunde, hükûmetin kanunlarına karşı çıkanlara kız verenlerin akılsız olduğunu söyler. Musa'yı kendi kocasına benzettiği için onun intikamını ondan almaya çalışan kayınvalide, Musa'nın yaptıklarına müdahale ederek hayatı ona zehir eder. Kızına kocasının bir işe yaramadığını, onun hiçbir işi başaramayacağını ve kendisini çalıştırarak parasını yediğini söyleyen Ferhunde, dönem dönem Zarife'nin aklını karıştırarak onun kocasını terk edip kendi yanına yerleşmesine neden olur. Ferhunde'nin Musa'ya yaptığı başka bir kötülük de (Oysa bu işi o bulmuştu.) söylediği yalanlarla, Musa'nın yabancı dil dersi verdiği öğrencilerin velilerini dolduruşa getirmesi olur. Velilere Musa'nın bir deli olduğunu, onun öğretmen değil kapıcılık yaptığını, torunlarını aç bırakmaması için onlara yalan söylediğini ifade eder. Sürekli Musa'nın karşısında olan Ferhunde, yaptığı kötülüklerle onu karısından ayırarak yalnız bırakıp ona acılar çektirir, onun iş imkânlarını elinden alarak geçimini sağlamasını zorlaştırır.

Genel özelliklerine değinilen diğer işlevsel figürlerin başında Hacı, Mahi Nur, Bekri, Nükhet, Perihan, Şahika, Cevriye, Cemile, Nergis, Rezzan kız kardeşler, Mükerrerem ve Enver gelir.

3.2.1.6.3.4. Fon Figürler

Derinliği az olan fon figürler, romanlarda olay örgüsüne gerçeklik kazandırmak için bulunurlar, roman “*içeriğin entrik ya da düşünsel yapısı üzerinde hiçbir etkisi bulunmayan kişilerdir*” (Sazyek,2013: 137). Bir gecekondu mahallesinin romanı olan *Musa'nın Gecekondu*'nda, çok sayıda fon figür yer alır. Musa'nın hayatında hiçbir zaman aktif olarak yer kaplamayan fon figürler şunlardır: Fidan, 1. Şube Memuru, Kasım, Polis Memuru Fahri, Halim Bağcı, Yüzbaşı Faruk, Kemal Tahir, Reşit, Safiye, Onbaşı İsmail, Erdoğan Mengü, Harun, Avukat Cavit Alp, Çakır Hüsmen, Nükhet'in kocası Ahmet, Asile, Çaça, Abdullah, Macide, Muzaffer, Tefvik, Hatice, Servet, bakkalın karısı Fatma, Bekçi Mehmet, Müslim, Öğrenci Çelik, Zeliha ve Tuğrul.

3.2.1.6.4. Zaman

Musa'nın Gecekondu romanında kronolojik bir şekilde ilerleyen vaka zamanı yaklaşık on bir yıllık bir zaman dilimini kapsarken kitabın arkasındaki açıklamadan da yazma zamanının 1967 olduğu öğrenilir. Romanın ilk cümlesinde olayların başlangıç tarihi açıkça verilir: “*Aralık 1950 ortalarıydı*” (5). Romandaki olay örgüsünün bitiş zamanı ise açıkça belli olmamasına rağmen devrin tarihî olayları, sosyal zamanı belirleyecek ipuçları içerir. “*Geçici Meclis, Anayasa denen, şimdiye dek ki düzen kurucu kanunlardan daha üstünün yapıp ezici bir çoğunlukla ulusa kabul ettirince*” (419) ifadesi zamanın 27 Mayıs 1960 ihtilali sonrasına, 1961 Anayasa'sının kabulüne tekabül ettiğini işaret etmektedir.

Romanda Nevres ve Mazhar'ın toprak reformundan zarar göreceklerini düşünerek gecekonduların bulunduğu arazileri üzerinde oturanlara satma planıyla görüşmelere başladıkları zaman, Anayasa'nın *Resmî Gazete*'de yayımlandığı 20 Temmuz 1961 sonrasını gösterir. Sonuç olarak eserdeki sosyal olaylara dayanarak

vaka zamanın Aralık 1950'den 1961 yazının sonlarına kadar devam ettiği söylenebilir.

Musa'nın Gecekondu romanı, 1950-1961 Türkiye'sindeki siyasi ve sosyal olaylardan doğrudan etkilenen Musa'nın hayatını anlattığından, eserde devrin önemli olaylarına oldukça geniş yer verilir. Musa, 2 Mayıs 1954 seçim savaşlarının içinde kendisini bulur. 6-7 Eylül 1955 olayları İstanbul'un tarihine kara gece olarak geçerken Musaların da hayatını karartır. 27 Mayıs 1960 Darbesi "*Menderes'in yapacağı kanlı resmî ihtilâl, ordunun kansız, ilerici ihtilalıyla tersine çevrilmişti*" (388) düşüncesiyle Musa'yı sevindirir. 1961 Anayasası'nın zorla kabul ettirildiğini düşünen Musa, yasadaki toprak reformuyla ilgili 38.³³ maddeyi görünce içi umutla dolar. Bu reform, belki de gecekonduya tamamıyla sahip olmasını sağlayacaktır.

Eserde bazı figürlerin yaşamları geriye dönüşlerle anlatılırken zamanda bir genişleme sağlanır. Kronik ilerleyen zaman; Ferhunde'nin, Cemile'nin ve Hüsrev'in geçmişine gidildiğinde akronikleşir.

3.2.1.6.5. Mekân

Roman bir mahallenin romanı olunca, yazar olayları bu çerçevede tutarak mekânın sınırlarını daraltır. İstanbul, Bakırköy, Halkalı, Babiâli, Beyoğlu, Harbiye ve İstiklal Caddesi eserdeki coğrafi mekânlar olurken mahalle içerisindeki belli başlı yerler de diğer yaşam alanlarını oluşturur: Gecekondu, mahalle karakolu, kahvehane, bakkal, Sansaryan Hanı...

3.2.1.6.5.1. Kapalı ve Dar Mekânlar

³³ 20 Temmuz 1961 tarihli *Resmî Gazete*'ye göre: MADDE 38 — Devlet ve kamu tüzel kişileri, kamu yararının gerektirdiği hallerde, gerçek karşılıklarını peşin ödemek şartıyla, özel mülkiyette bulunan taşınmaz malların, kanunda gösterilen esas ve usullere göre, tamamını veya bir kısmını kamulaştırmaya veya bunlar üzerinde idari irtifaklar kurmaya yetkilidir. Çiftçinin topraklandırılması, ormanların devletleştirilmesi, yeni orman yetiştirilmesi ve iskân projelerinin gerçekleştirilmesi amaçlarıyla kamulaştırılan toprak bedellerinin ödeme şekli kanunla gösterilir. Kanunun taksitle ödemeyi öngördüğü hallerde, ödeme süresi on yılı aşamaz. Bu takdirde, taksitler eşit olarak ödenir ve kanunla gösterilen faiz haddine bağlanır. Kamulaştırılan topraktan, o toprağı doğrudan doğruya işleten çiftçinin hakkaniyetli ölçüler içerisinde geçinebilmesi için zarurî olan ve kanunla gösterilen kısmının ve küçük çiftçinin kamulaştırılan toprağının bedeli herhalde peşin ödenir.

Musa'nın Gecekondu romanında başkişinin hayatını etkileyen ve onu mutsuzluğa sürükleyen mekânların başında Harbiye'deki zindan gelir. 6-7 Eylül olaylarında tutuklanıp götürülen Musa, dört buçuk ay içeride kalır. Harbiye'deki daracık hücrelerde birçok aydın gibi ölüm tehdidi altında yatarken gecekonduğunu bırakıp geldiğine çok üzülür. Kim bilir onun arkasından neler söyleyeceklerdir. Zorluklarla meydana getirdiği düşün yaşayışı, yeniden kararmaya başlamıştır. İçinde bulunduğu bu çıkmaz durum, yaşamak zorunda kaldığı hücreyi daralttıkça daraltır, tüm kapılarını aydınlığa kapatır.

Romanın başında büyük umutlarla sarıldığı gecekondu, kocası tutuklandıktan sonra Zarife için bir hücreye dönüşür. Komşuları Mahi Nur'un Zarife ve kızını evden atma planları; parasız, pulsuz, korku içinde yaşayan ana-kızın hayatını yaşanmaz kılar. Bir zamanlar Zarife ve Musa'nın umutlarıyla genişleyen bu küçük ev, yapılan fiziksel ve psikolojik saldırılarla daralarak kapanır.

Musa'nın hayatında önemli bir yere sahip olan İstanbul da kapalı ve dar bir mekân özelliğine sahiptir. İşi için İstanbul'a giden Musa'nın bütün tanıdıkları, eş dost bildikleri ondan köşe bucak kaçmakta, onu görünce yollarını değiştirmektedir. Koskoca kentte yalnız kalan Musa için İstanbul, darlaştıkça yaşanması zor bir yer hâlini alır. Yaşadığı bunalımdan kurtulmak için sonsuz bir özlemle mahallesine koşan Musa, aradığı huzuru küçücük evinde bulur. Musa'nın gecekondu "onu gökten inen fırtınalara koruduğu gibi, yaşamdaki fırtınalara karşı da ayakta" (Bachelard, 2017:37) tutacaktır.

3.2.1.6.5.2. Açık ve Geniş Mekânlar

Toplumsal değişimin simgesi olan gecekondu, eser içinde merkezî bir öneme sahiptir. Gecekondu, basit bir fiziksel mekân olmanın ötesinde çağrışım değeri yüksek bir unsur olmuştur (Yıldırım, 2021:95). Romanda başkişi ve eşi, satın aldıkları iki metre eninde, üç buçuk metre boyundaki odaya girdikleri zaman boğulur gibi olsalar da hayatları boyunca ilk kez kendilerine ait bir yerde olma duygusuyla içsel bir huzur duyarlar. İçleri sevinçle doldukça mekân açılmaya, genişlemeye başlar. Evlerinde yaptıkları ilk çaylarını içerlerken karı kocanın suratlarında iyi oluş aydınlığı parlar. Hiçbir yere, hiçbir kimseye bağlı olmadan yaşayacakları

gecekondularında hissettikleri özgürlük sevinci, onlara yüzlerine yayılan bir mutluluk dalgası bahşeder (10). Şimdiye kadar daracık bir yerde oturmamalarına rağmen, önce evlerini sonra da yaşayışlarını ve dünyalarını genişletme hevesiyle geleceklerine umutla bakarlar. Alçak damıyla; kerpiç, kontrplak ve çadır bezinden oluşan duvarlarıyla kapalı ve dar bir mekân olan gecekonduları, Musa-Zarife çiftinin mutlu düşleriyle güzelleşerek açık ve geniş bir mekân özelliğine bürünür.

Ülke, kır, dağ, şehir, park gibi alanlar açık ve geniş mekânların başında gelir. Bu mekânlar roman kişilerinin daha aktif ve sosyal olmalarını sağlarken kişiliklerini de rahatça ortaya koymalarına vesile olur. Şehirde bir ev kiralayıp minik adamların içerisinde bunalmaktansa kirası ucuz ve imkânı bol olan (44) gecekonduyu mesken edinen Musalar, kırların keyfini çıkartmaktan geri kalmaz, sık sık doğaya açılırlar. Bu yeşilliğin ortasında Ferhunde bile damadına düşman olmaktan vazgeçer: *“Göğün maviliği, yerin yeşilliği, ortalığın sessizliği, havanın sıcaklığı, öyle büyüleyici bir etki yapıyordu ki insanın ruhundaki bütün düşmanlıkları, karanlıkları, tiksintileri, ifritlerden sağılmış sütlerden çıkarılmış kara tereyağı toprakları gibi eritip yitiriyordu”* (44).

İstanbul’dan kaçarak gelip sığındığı bu ıssız yerde, gecenin bir vaktinde, büyük koyu karanlıklar içinde, bir arkadaşıyla yan yana oturup korkusuzca nefes alabildiğine bile sevinen Musa, kendisine sırtını çeviren koskoca bir kentte yalnızlığın ve arkadaşsızlığın verdiği bunalımdan artık kurtulmuştur. Başkişinin yaşam alanı olan ev *“ontolojik anlamda bir tutunma yeridir”* (Karabulut, 2021:110). Gecekondu ve gecekondu mahallesi, Musa’nın hayatına huzur verdikçe genişlemeye başlar.

Musa’nın Gecekondu romanının konuları, gecekondu hayatı, siyasi ayrılıklar, sosyal reform, işsizlik, siyasi iktidarın yaptığı kanunların çıkarlar uğruna kullanılmasıdır.

Gecekondu hayatı yoksulluk içinde var olmaya çalışan insanların oluşturduğu bir kültürdür. Bu kültürün yapı taşı olan insanlar çoğunlukla köyden göç etmişlerdir. Ancak istisnai olarak şehrin gürültüsünden gecekonduya sığınan aydın vasıflı kişiler de olabilir. 1950-1961 Türkiye’sindeki siyasi ve sosyal olaylardan doğrudan

etkilenen Musa'nın hayatı, dört bölüm halinde ilahi bakış açısıyla anlatılmaktadır. Gecekondu, mahalle karakolu, bakkal, kahvehaneler ve Sansaryan Han bu bölümlerde geçen mekanlardır.

3.2.1.7. *Adalet Sıtması*³⁴

Hasan İzzetin Dinamo, *Adalet Sıtması* romanında biri aydın, diğeri komitacı olan Arslan Bey ve Dilaver Bey'in kendilerine zarar veren iki kişiye karşı ortaya koydukları adalet mücadelesini konu edinir. Bu mücadele, görünürde iki kişiye karşı veriliyor olsa da arka planda toplumun duyarsızlığına ve adalet mekanizmasının işlevsizliğine karşıdır.

Nedir adalet sıtması? İlacı bulunmayan korkunç bir hastalıktır: “*Halk haksızlıklara, zulümlere uğradıkça gerçek malaryadan daha korkunç olan bu sıtma, içine düştüğü gövdeleri ruhuyla birlikte kasıp kavurur. Adalet sıtmasına tutulmuş bir insan artık yalnız kendisi için yaşamağa başlar*” (15).

Adalet Sıtması romanı, 1983 yılında Yalçın Yayınları tarafından yayımlanmıştır.

3.2.1.7.1. **Özet**

Arslan Bey, karısı Ayşe ve kızı Ayşıl ile on yıl önce aldıkları küçük bir evde yaşamaktadır. Evi aldıkları kişinin erkek kardeşi Akrep Fikri, evine gece geç saatlerde sarhoş gelen, devamlı gürültü yapan, ağza alınmayacak sözlerle Arslan Bey'in ailesini neredeyse her gece rahatsız eden biridir. Aile, Fikri'yi karakola şikâyet etse de hiç kimse korkusundan şahitlik yapamadığı için bir sonuç elde edemez. Ayşıl'ın nişanlısının eve geldiği bir akşam Fikri aynı taşkınlıkları yaptığı yetmezmiş gibi Ayşe Hanım'a ve kızına iftiralar atar. O geceden sonra nişanlısı Ayşıl'ı terk eder. Bu durumu kabullenemeyen Ayşıl evden kaçır. Ayşe Hanım da kızını bulmak için evden ayrılır. Yıllardır Fikri'nin yaptıklarına sabırla katlanan

³⁴ Hasan İzzetin Dinamo, *Adalet Sıtması*, İstanbul, Yalçın Yayınları, 1983.

Arslan Bey, kullanmaya karşı olsa da silahına sarılarak Fikri'yi öldürme planları yapar. Bir süre sonra eve gelen Ayşe Hanım, kızının dayısında olduğunu, Fikri'nin de siroz hastalığına yakalandığını söyler.

Arslan Bey'in samimi dostları olan Dilaver ve Remziye Hanım, mübadele yıllarında Makedonya'dan gelen göçmen bir ailedir. Türkiye'ye geldiklerinde hükûmet, bu aileye, kaçan Rumlardan kalan bir fındık bahçesini tahsis eder. Dilaver Bey gece gündüz çalışarak insanları kışkandıracak kadar fındık hasadı yapar. Belediye Başkanı Yusuf Bey, tapuda boşluk bularak yaptığı dolandırıcılıkla bu bereketli fındık bahçesini kendi üstüne geçirir. Dilaver Bey, uğradığı bu haksızlığı bir türlü kanıtlayamaz. Mahkeme onun aleyhine kararlar verince Yargıtay'a başvurur. Sonucu beklerken Ankara'ya giderek dönemin Dâhiliye Vekili'ne fındık bahçesinin başına gelenlerin yazdığı bir mektup verir. Mektubuna bir türlü cevap alamayınca bir mektup daha yazarak Çankaya'ya postalar. Mektubu postaladıktan sonra sivil polisler onu valiliğe götürerek çok fena döver ve Ankara'dan gönderirler.

Bu ara temyizde de onun için bir karar çıkmaz. Tüm bu olanlara çok kızan Dilaver Bey, arkadaşında bulunan silahını almak için karısı ile Arslan Bey'in evine gelir. Arslan Bey Dilaver Bey'in Belediye Başkanı'nı öldürmesini engellemek için çok uğraşmış, elinden silahını almıştır. O gün, Yusuf Bey'den son bir kez fındık bahçelerini istemeye gidecek olan Dilaver Bey'e silahını verip arkasından da onu takibe koyulur.

Arslan Bey, arkadaşından önce kahveye girdiğinde, Yusuf Bey'in alaycı tavırlarla Dilaver Bey'in Ankara'da yaşadıklarını anlattığını görür. Kısa bir süre sonra içeri giren Dilaver Bey, Belediye Başkanı'nın karşısına dikilip ondan bahçesini ister. “Hayır,” cevabı alınca da elindeki silahı çeker. Ancak silah patlamaz. Yusuf Bey, silahı patlamayan Dilaver Bey'e kendi silahını doğrultur. Dilaver Bey bu esnada Arslan Bey'e bakarak mermileri onun boşalttığı düşüncesiyle onu Yusuf Bey'in adamı olmakla suçlar. Oysa Arslan Bey, yalnızca arkadaşının katil olmasını istememiştir. Bu sırada Yusuf Bey, Dilaver Bey'e ateş etmek için saymaya başlar. Tam o esnada beklenmedik bir şey olur; Arslan Bey, Yusuf Bey'e doğru silahını ateşler, arkasından da “*Bu senin, bu da Akrep Fikri için,*” sözleriyle tabancasındaki

bütün kurşunları boşaltır (69-70). Arslan Bey, ona “*Ne yaptın?*” diye soran arkadaşına, “*Ben ne yaptığım biliyorum, karakola gidip teslim olalım*” (70) der.

3.2.1.7.2. Teknik Özellikler

Adalet Sıtması, her şeyi bilen, gören ve duyan ilahî bakış açısı ile anlatılır. Figür olmayan ilahî bakış açılı anlatıcı, vaka halkalarını, kişilerin dünyasını, zaman ve mekâna ait ayrıntıları kurmaca dünyada bütünleştirerek eseri sunar. Romanın genelinde olaylar üçüncü tekil şahsın ağzıyla anlatılırken eserin bazı yerinde, bölümlere birinci çoğul şahsın ağzıyla giriş yapılır. “*Kentin bir ucunda bir küçük evin yatak odasındayız*” (5), “*Bir kez daha Arslan bey gillerin Uğurtepe’deki evlerinin oturma odasındayız*” (27), “*Güzel ağaçlı tepede, Arslanların evinde oturma odasındayız*” (33), “*Yine Aslan Beygillerin evindeyiz*” (57).

Anlatıcı “biz” diye başladığı anlatımlarda okuyucuyu da kurmaca dünyanın içine çekerek “birlikteyiz” imajını yaratır. Uygulanan bu teknik, okuyucuyla bütünleştirilen esere, gerçekçilik olgusu kazandırır.

Eser boyunca geriye dönüşlerle geçmiş öykü zamanına taşınırken, figürlerin geçmişine ait bilgiler okuyucuyla paylaşılırken diyalog, iç monolog ve tasvir tekniklerinden de yararlanır. İşlevsel Figürlerden olan Dilaver Bey’in Türkiye’ye gelmeden önceki hayatına dair bilgileri şöyle verir:

“*Dilaver ki oldukça mürekkep yalamış, hakkını aramasını bilen bir adamdır. Eskiden Makedonya dağlarında çetecilik yapmış, Florina’da çok arkadaşı Liman’la, Ramazan’la çok adı işitilmiştir. Yunanlılar Anadolu’da çarpıştığı sürece o da arkadaşlarıyla Yunanlıların makedonyası Florina’da Yunan arkasından bir yığın asker koşturmuştur. Türkiye’ye geldikten sonra hükümetçe kendisine kaçan Rumların fındık bahçelerinden biri verilmişti*” (11).

Adalet Sıtması romanında diyalogların yoğunluğu oldukça dikkat çeker. Anlatıcının aradan çekilip karakterleri baş başa bırakması eserin gerçeklik düzleminde yer almasını sağlar. Bu anlatım tekniğiyle figürlerin hisleri ve fikirleri kendi söylemleriyle doğrudan ifade edilir. (Sazyek, 2013: 113).

“Remziye Hanım Korku içinde sordu.

- Nasıl görünüyor?
- Bilmem çok öfkeli gibi. Yusuf Bey nasıl oluyor da bu adamdan korkmayarak onun bahçesine sahipleniyor?
- Arslan:
- Zarar yok, dedi, şimdi ben onu yatıştıırım mapusane hiçbir vakit öç duygularımız gibi tatlı değildir” (13).

Okuyucuyu, figürlerin ruhsal durumuyla yüz yüze getiren iç monolog, anlatıya doğallık kazandırdığı gibi figürlerin hislerini ve fikirlerini gerçekçi kılar. Arslan Bey, kızının ve arkasından karısının evden gitmesiyle tek başına kaldığı evde alın yazısı üstüne düşünür durur:

“Bizim çoluk çocuk gitti. Mutluluk gitti. Pis herifin de sesi kesildi. Bağırsana yine namussuz herif, bağır da yüreklendir beni hiç olmazsa. Bir insana silah, atabilmek meğerse ne zormuş! Şu elimdeki tabancayla seni gebertmeye sonuna kadar kararlıyım. Namludan çıkacak mermiler kendi etime saplanacakmışçasına ürperiyorum, elim ayağım kesiliyor...” (53).

Adalet Sıtması eserinde ilahî bakış açısı anlatıcının başvurduğu tekniklerden birisi de tasvirli anlatımdır. Kurmaca evreninde bulunan figür, vaka, zaman ve mekân öğelerinin sanatsal olarak resmedildiği (Tekin, 2006:200) tasvir tekniğiyle anlatıya gerçekçi bir nitelik kazandırılır:

“Akrep Fikri’nin gürültü yaptığı, ufacık, derme çatma odada, bir kerevetin üzerinde kanlı, pis çullara sarınmış olarak rahim kanserinin en kötü döneminde bulunan yaşlı annesi yatıyordu. Ancak, onun bu kepezelikten tedirgin olduğu söylenemezdi. Zaten, bu her geceki şenlikleri(!) biraz da o kışkırtıyordu. Çok aşağılık, korkunç bir kadındı. Denilebilirdi ki oğlunun, ancak oğlunun sataşmaları gölgesinde yaşıyordu” (7).

Romanda her gece zil zurna sarhoş olup Arslan Bey’in evinin yanında gürültüler yapıp küfür eden Akrep Fikri’nin evinin ve annesinin tasvirini yapılırken

objektifliğini kaybeden anlatıcı kendi duygularını ve düşüncelerini ifade etmekten geri kalmaz.

3.2.1.7.3. Olay Örgüsü

Adalet Sıtması romanı, Hasan İzzettin Dinamo'nun hacimce küçük olan, yetmiş sayfalık bir romanıdır. Roman, yazar tarafından sayısal ifadelerle veya sembollerle değil, işlenen konulara göre dokuz bölüme ayrılmıştır. Başkişi Arslan Bey ve işlevsel figür Dilaver Bey'in yaşadığı olaylara göre şekil alan roman, üç ana bölüm etrafında incelenebilir.

İlk bölümün vaka halkalarını Arslan Bey'in ve Dilaver Bey'in kendilerini rahatsız eden insanlarla mücadeleleri oluşturur. Bölüm, Arslan Bey ve ailesinin bir gece vakti komşuları Akrep Fikri tarafından rahatsız edilmeleriyle başlar. Çıkardığı gürültüler üzerine Arslan Bey'in Fikri'yi dövmesi, komşuların onu Arslan Bey'in elinden alması, Arslan Bey'in şikâyet için karakola gitmesi, ertesi gün aile dostları Remziye Hanım'ın onlara gelip kocasının Yusuf Bey'i öldürmemesi için silahını Arslan Bey'e vermesi, kısa bir süre sonra Dilaver Bey'in eve gelmesi, silahını istemesi, Yusuf Bey'in ona ait olan fındık bahçesini elinden nasıl aldığını anlatması ve Arslan Bey'in dostunun katil olmaması için onunla konuşması bölümün vaka halkalarını oluşturur.

İkinci bölümde de Arslan Bey'in Fikri ile yaşadığı sıkıntılar anlatılır ancak bu sefer eşi ve kızı da bu kavgaya dâhil olur. Bu bölümün olay halkaları; Arslan Bey ve eşinin, kızları Ayşıl ile nişanlısı Hurşit hakkında sohbet etmesi, o gece Hurşit'in onlarda kalması, Fikri'nin taşkınlık çıkartıp küfürler ederek Ayşe Hanım ve Ayşıl hakkında ileri geri konuşması, bunun üzerine Hurşit'in Fikri'yi dövmesi, bu geceden sonra Ayşıl'ın bir mektup bırakarak evi terk etmesi; Arslan Bey'in, arkadaşının evine gidip önce kızının sonra da karısının evden ayrıldığını söylemesi, şimdiye kadar silaha karşı olan Arslan Bey'in silah almaktan ve Fikri'yi öldürmekten bahsetmesi, son olarak Dilaver Bey'in Yusuf Bey'e karşı açtığı mahkemenin duruşmasına gideceğini söylemesi şeklinde sıralanabilir.

Dilaver Bey'in bürokrasi karşısında verdiği mücadeleyi konu alan üçüncü bölüm, karakterin kendi adaletini kendisinin sağlamak istemesiyle nihayete erer. Arslan Bey, Fikri'yi öldürme planları yaparken karısının eve gelip Ayşıl'ın İstanbul'da akrabalarında kaldığını bildirmesi ve Akrep'in karaciğerinin iflas ettiğini müjdelemesi; Dilaver Bey'in mahkemeyi kaybedip Ankara'ya gitmesi; Ankara'da Yargıtay'a, Dışişleri Bakanı'na ve Çankaya'ya dilekçe yazması; başvurularından sonuç alamayan Dilaver Bey'in polis tarafından dövülmesi ve Ankara'dan sürülmesi; Dilaver'in Arslan Bey'e Ankara'da yaşadıklarını anlatması, Arslan Bey'den silahını alıp Yusuf'u öldürmeye gitmesi, Arslan Bey'in onun arkasından koşması, kahvede Yusuf Bey'den fındık bahçesini isteyen Dilaver Bey'in "Hayır," cevabını alınca silahını çekmesi, silah ateş almayınca Arslan Bey' "Sen de ondan yanasın," diyerek kızması ve tam bu esnada Arslan Bey'in silahını çekerek tüm kurşunları Yusuf Bey'in üzerine boşaltması, eserin son vaka zincirlerini oluşturur.

3.2.1.7.4. Kişi Kadrosu

Romanın başkişisi mülayim, babacan, hoşgörülü, iyimser ve terbiyeli bir aydın olan Arslan Bey'dir. İşlevsel figürlerden komitacı Dilaver Bey ile adalet arayışında aynı kaderi paylaşırlar. Komşusunun taşkınlıklarından rahatsız olan Arslan Bey ile elinden alınan arazisinin peşine düşen Dilaver Bey, adalet sıtmasına yakalanırlar. Bu mücadelede Arslan Bey'in eşi Ayşe ve Dilaver Bey'in eşi Remziye onları daima destekleyen işlevsel figürlerdir.

Başkişiyi ve ailesini sürekli rahatsız eden Akrep Fikri ve Dilaver Bey'in arazisini elinden alan Belediye Başkanı Yusuf romanda adaletsizliği temsil eden işlevsel figürlerdir.

3.2.1.7.4.1. Başkişi

Adalet Sıtması romanının başkişisi Arslan Bey, karısı ve kızıyla yaşayan bir aile babasıdır. On yıldır komşusu Fikri tarafından hanesine saldırılmakta, ailesine karşı küfürler edilip aşağılamalarda bulunmaktadır. Arslan Bey, Fikri'yi, aklını kullanarak; öğütlerle, dostlukla ve insanlıkla yola getirmeye çalışır. Mizacı gereği

hoşgörölü, iyimser, uysal, sessiz ve terbiyeli bir aydın olan başkişi, bir süre sonra Akrep Fikri'yi tabancayla öldürmeyi düşünmeye, anarşizmin savunucuları olan Bakunin ve Kropotkin'e hak vermeye başlar. Karısıyla yaptığı konuşmasında kendisinin ne hayvana ne ağaca ne insana, hiçbir canlıya zarar veremeyeceğini söyleyen Arslan Bey, fakirleri kurtarmak için fakirliğin en kötü safhalarına indiğini, pislilik, kir dalgaları içinde yüzdüğünü sözlerine ekler.

Kendi “ben”iyle, yaşadığı gerçeğin oluşturduğu benliği arasında bocalayan Arslan Bey, “*Herkese, her şeye acıdım. En güçlü düşmanlarımı çabucak bağışladım. Yaptıkları sayısız kötülüklere hiç yapılmamış gibi bakmaya başladım*” (6) derken içindeki tüm iyi niyet duygularını bitiren Fikri'yi acımadan öldürebileceğini de itiraf eder.

Arslan Bey, yasal yollara başvurarak birçok kere Fikri'yi karakola şikâyet eder, şahit bulamadığı için de şikâyetleri hep asılsız kalır. Meşhut suç mahkemesine gitmesine rağmen hâkim yargılamaya değer bir şey olmadığını söyler. Çevresindeki insanların duyarsızlığı ve adalet mekanizmasının işlemeyişi Arslan Bey'in iyi niyetini yok eder. O da yasanın veremediği cezayı insanın verebileceğini, dostuna düşmanına göstermek ister.

Başkişi, bir yandan Fikri'nin saldırılarıyla uğraşırken bir yandan da arkadaşı Dilaver Bey'in Yusuf Bey'i öldürmesini engellemeye çalışarak ona nasihatler verir:

“*Bu henüz katil olmanı gerektirmez. Sen yine bugün salt öfkesin. Öfke, hiçbir şey çözümümez. Davanı, kutsal bir yurt davası durumuna getiriyor musun? Senin durumuna düşmüş bütün yurttaşları dürtüp uyandırıyor musun? İşte, o zaman, Yusuf Bey'in karnına boşaltacağın beş kurşunun çıkardığı sestten çok daha güzel, yüksek bir ses çıkarırsın. O zaman ölsen de şehit olursun, kahraman olursun*” (30).

Hasan İzzettin Dinamo, adalet mekanizmasının tam anlamıyla işlememesinin acısını yıllarca çektiğinden bu konudaki fikirlerini okumuş biri olan Arslan Bey'e söyletmiştir. Sonunda, Belediye Başkanı'nı vurmaya karar veren arkadaşının yerine Arslan Bey silahını kullanır ve Başkan'ı öldürür. Silahındaki kurşunları Yusuf Bey'in üzerine boşaltırken söylediği “*Bu Fikri için, bu senin için*” sözleri, Fikri'den

öcünü alamayan başkişinin, yakalanmış olduğu adalet sıtmasından kurtulamadığını, bu hastalığın mikroplarının meydana çıkıp kanını ateşlediğini gösterir.

3.2.1.7.4.2. İşlevsel Figürler

Romanda başkişiyi tamamlayan, onun hikâyesini farklı bir yönde genişleten, “*belli bir fonksiyonu icra ede*”n (Stevick, 2010: 181) işlevsel figürlerin başında Dilaver Bey gelir. Kırk beş yaşlarında, iri yarı, sarışın ve mavi gözlü olan Dilaver Bey, başkişinin en yakın dostudur. Eserde akliselimi temsil eden Arslan Bey’in aksine eylemi tercih eden Dilaver Bey, komitacı olmasından hareketle haksızlıklara karşı çözümü silahla savaşmakta arar. O, geçmişte, Makedonya’da, Yunanlıların sahiplendikleri Florina’yı savunmak için bir Türk çetesi kurmuştur. Dağlarda haksızlıklara karşı yaptığı savaşı kazanan Dilaver Bey, şehrin içinde yaşayan aç gözlü, insanı sömüren canavarlarla mücadelesinde mağlup olur. Mübadele yıllarında geldiği bu Karadeniz kasabasında Atatürk tarafından kendisine verilen fındık bahçesini cılız ve bakımsız hâlden kurtaran Dilaver Bey, bahçeyi bol ürün veren bir hâle getirdiğinde kâbus dolu günleri başlar. Belediye Başkanı Yusuf Bey, tapuda bulduğu bir açıktan faydalanarak bahçeye el koyar. Dilaver Bey, yasal yollarla mahkemeye, Yargıtay’a başvurursa da bir sonuç elde edemez. Adalet mekanizmasının zorbalardan yana olduğunu düşünen Dilaver Bey, Belediye Başkanı’nı öldürme ateşiyle yanıp tutuşur. Kendisini engellemek isteyen karısına söyledikleriyle sosyal çürümenin olduğu bir dünyada ona yapacak başka bir şey bırakmadıklarını, “*Ben şu sırada cehennem dibinde cayır cayır yanmaktayım. Yusuf Bey’i de yukardan tutup bulunduğum yere indirmeden, benim cehennemim söner mi? Bu pis cehennemi körükleyen kişiler, yeryüzünde rahat rahat yaşarken, ben nasıl ot gibi yaşamağa hazırlanabilirim. Arslan Bey, ver benim piştofumu...*” (63) sözleriyle ifade eder.

Başkişinin karısı Ayşe ve Dilaver Bey’in karısı Remziye, eserde eşleriyle birlikte hareket eden işlevsel figürlerdir. Her ikisi de eşlerinin yanında yer alıp, onların ev için, toprak için verdikleri mücadelelerini desteklerler. Ayşe, eşinin Akrep Fikri ile olan mücadelesinde onun yanında yer alarak, sıkıntılı geceleri onunla birlikte atlatmaya çalışır. Remziye de Dilaver Bey’in Yusuf Bey’e karşı yaptığı adalet savaşında eşinin silahını saklayarak onun yanlış bir şey yapmasını engellemek

ister. Bu iki işlevsel figür, eser boyunca eşlerinin onlara zarar veren kişilere olan öfkelerini kontrol altına almak için çaba sarf eder ve her fırsatta da katil olmaya giden yolda onların önlerine set koyarlar. Böylece eşlerinin geri kalan hayatlarını hapisanede geçirmelerini engellemek isterler. Her iki ailede de kadınlar, sakın davranışlarıyla ve mantıklı kararlarıyla öfkeli kocalarını tamamlayan bir tavır içindedirler.

Adalet Sıtması romanındaki işlevsel figürlerden Arap Fikri ve Belediye Başkanı Yusuf Bey, hiçbir değer yargısı bulunmayan bencil kişiler olarak başkişinin karşısında yer alan güçlerdir. Arslan Bey, tek boyutlu olan bu kişileri, Mehmet Emin Yurdakul'un "*Bıçaksız Katiller*" (31) dediği tiplere benzetir: "*Bu canavarlar, gidecekleri evi, parçalayacakları insanı kıl payı şaşmadan gidip kendileri komuş gibi bulurlar. Onların ilkin ciğerlerini, yüreklerini beyinlerini, böbreklerini çıkarıp yerler. Zamanla geriye bir insan posası kalır. O da az zaman sonra ufak bir rüzgârla devrilip gider*" (32).

Akrep Fikri, on yıldır komşusu olan başkişiye her gece sövüp sayan, bağırıp çağıran ve tenekeler çalarak rezillikler yapan alkolik biridir. Ağabeyinin evlerini Arslan Bey'e satmasını kabullenemediğinden hemen hemen her gece yarısı onları rahatsız ederek yıldırma politikası güder. Arslan Bey, on yıldır Türk kanunlarından türlü taktiklerle kurtulan Fikri'yi karakola şikâyet etse de hiçbir sonuç elde edemez. Çünkü onun yaptıklarını görmezlikten, söylediklerini duymazlıktan gelen mahalleli, korktuğundan şahitlik yapmamaktadır. Eserin sonunda, yozlaşmış düzende cezası verilemeyen Akrep Fikri'ye cezasını Tanrı verir. Fikri siroz olur, karnı davul gibi şişer.

İşlevsel figürlerin bir diğeri olan Belediye Başkanı Yusuf Bey; Dilaver Bey'in çocuğu gibi baktığı fındık bahçesine el koyarak onun hayatını zindana çevirir. Bir derebeyi gibi davranan Yusuf Bey, Kurtuluş Savaşı sonrasında yaptığı dalaverelerle insanların mallarına, mülklerine, emeklerine el koyarak zengin olur. Yaptığının gerekçesini de Atatürk'ün memlekette zenginlerin çoğalmasını buyurmasına bağlar. Dilaver Bey için felaket olan bu duruma Yusuf Bey'in bakışı hiç de adilane değildir. O, yozlaşmış bir toplumun orman kanunlarına göre nasıl işlediğini şöyle anlatır:

“Seninki bir felaket değil, bir alinyazısı. Bu olacaktı ki oldu. Büyük balık durmadan küçük balıkları yutacak. Bizler Karadeniz balığıyız. Ama hamsi değiliz. Sen de yabancı bir balıksın. Elbette ilk önce seni yutacağız. Başka türlü zengin olunur mu? Senden, şundan vurmazsak Ankara’da beklenenleri neyle doyuracağız? Benim buradaki Belediye başkanlığım, Tanrı’nın bir armağanı mıdır?” (23).

Dilaver Bey’in mahkemelerde bahçesi için verdiği mücadeleden elleri boş dönmesinin sebebi, Yusuf Bey’in hâkimleri bol paralarla beslemesi ve ölümle tehdit etmesidir. Öyle ki Dilaver Bey’in kapı kapı dolaşıp hakkını aramasına Yusuf Bey’in *“Bırak allasen Dilaver. İşleri o kerte büyütme. Dünya işleri, bu kerte ciddiye alınacak şeyler değil. Biz, bir mala, mülke bulaştığımızdan böyle tedirgin oluyoruz. Senin şurada benden daha rahat olman gerek, artık tığ teber şanı merdan sayılırsın. Bizim gibi her gün bizi üzen dünya malından uzaksın”* (67) diye verdiği yüz­süzce cevap, onun karakterinde ve sosyal hayatın bozulmuşluğunda yatar.

3.2.1.7.4.3. Fon Figürler

Romanlarda olayın akışına doğrudan katılmayan fon figürler, olay halkalarının daha net görülmesini sağlar. Başkişinin sosyal çevresi bu figürlerle gerçekçi kılınır. *Adalet Sıtması*’nda sosyal atmosferi oluşturan fon figürler şunlardır: Fikri’nin laflarını kaldıramayıp evden kaçan Arslan Bey’in kızı Ayşıl, Ayşıl’ın doktor nişanlısı Hurşit, Arslan Bey’e tanıklık yapacağını söylemesine rağmen sonrasında vazgeçen bekçi, Arslan Bey’e Fikri ile mücadelesinde destek veren Polis Alaattin, meşhut suç yargıcı, Fikri’nin yatalak annesi ve yaptığı nohut kahvesiyle insanları aldatan kahveci.

3.2.1.7.5. Zaman

Adalet Sıtması, Atatürk’ün yaşadığı yıllarda geçen bir romandır. Olayların takvim zamanı tam olarak belli değildir. Eserdeki bazı ifadeler döneme dair bilgiler verir: *“Hep savaşlarda çürüttük ömrümüzü. Bu yüzden de bir baltaya sap olamadık. Tarla faresi gibi yoksul kaldık. Balkan Savaşı, seferberlik, Yunan savaşı, hep bizi ateşler arasında buldu”* (21).

Dilaver Bey'in mahkemelerdeki hak arayışında bir sonuç elde edemezse Ankara'nın ona yardım edebileceği umudunu taşıırken söylediği sözler, olayların hangi tarihlerde geçtiğine ipucu olur: *“Ankara’da, Atatürk. Bir tek umudum onda. Ona başvuracağım. Benim hakkımı ancak o koruyabilir”* (24).

Sosyal zamana ait unsurların kullanıldığı eserde Cumhuriyet Türkiye'sinin panoraması gözler önüne serilerek ülkenin siyasi ve sosyal gerçekleri okuyucuya bilgi olarak verilir:

“Mübadil olarak Türkiye’ye geldiğimizde burasını bize Florina’da kalan topraklarımız için verdiler” (16). Mübadele 1923-1930 yılları arasında gerçekleşmiştir. *“Yargıtay’a da dert anlatamazsam bir dilekçe yazıp içişleri bakanı Şükrü Kaya beyin bürosunun kapısının arkasını adres verip bekleyeceğim”* (57) ifadesiyle de Şükrü Kaya'nın İçişleri Bakanı olarak görev yaptığı tarihin 2 Kasım 1927-11 Kasım 1938 olduğu anlaşılır.

“Polisler beni Vali Nevzat Tandoğan beyin karşısına götürüp diktiklerinde ve Tandoğan bey birden bire ‘ulan neden bizi tedirgin ediyorsun’ diye anama avradıma sövmeğe başladığında başımdan aşağı kaynar sular döküldü” (62) sözlerinden hareketle Nevzat Tandoğan'ın 1929-1946 yılları arasında Ankara'da valilik yaptığı sonucuna ulaşılır.

Böylece romanda belirli bir tarih verilmesi de anlatılan sosyal olaylarla okuyucunun zihninde tahmini bir zaman kavramı oluşur. İçişleri Bakanı Şükrü Kaya ve Ankara Valisi Nevzat Tandoğan'ın aynı anda görev yaptıkları tarih aralığı 1929 ila 1938'dir. Dolayısıyla eserdeki sosyal olayların meydana geldiği zamanlar, bize eserin vaka zamanının 1930'lu yılların başı olduğunu gösterir.

Olayların kronolojik olarak aktarıldığı eserde ilahi anlatıcı, geriye dönüş tekniğiyle figürlerin öykü zamanına kadar olan hayatlarını onlara anlattırarak geçmiş öykü zamanına taşır. Arslan Bey, Dilaver Bey'i ailesine *“Dilaver Bey, eğitim görmüş, hak, hukuktan anlayan biridir. Daha önceleri bir çetenin mensubu olarak Balkanlarda savaşmıştır”* (11) diye tanıtırken onun Türkiye'ye gelmeden önceki hayatına dair bilgileri geriye dönüş tekniğinden yararlanarak verir.

3.2.1.7.6. Mekân

Roman kişilerinin yaşadıkları mekânlar, onların kişiliklerinin belirlenmesinde etkili olurken, yaşanılan dönemin sosyal ve ekonomik yapısını da gözler önüne serer. *Adalet Sıtması* romanında adı tam olarak belirtilmeyen mekân, Karadeniz kıyısında bir kasabadır. Eserin diğer fiziksel mekânları Uğurtepe, İstanbul, Çorum, Ankara, Samsun, Makedonya ve Florina'dır.

Adalet Sıtması'nda mekân, olay örgüsünün şekillenmesinde etkili olan bir unsurdur. Öyle ki figürler, sahibi oldukları evleri, bahçeleri için büyük mücadeleler ortaya koyar ve bu yolda can verip can alırlar.

3.2.1.7.6.1. Kapalı ve Dar Mekânlar

Başkişi Arslan Bey'in geceleri sıkıntılar yaşadığı evi, kapalı bir mekândır. On yıl önce mutlu olmak için aldıkları bu ev, ailenin kâbusu olur. Komşuları olan Akrep Fikri, seneler boyu her gece gürültü yaparak ve küfürler ederek onları usandırıp canlarından bezdirir. Arslan Bey'in karısı Ayşe, evlerine yapılan bu saldırılardan bunaldığı için sık sık kocasına evlerini satıp gitme teklifinde bulunur. Kızıyla yaptığı konuşmasında evi satın aldıkları için maruz kaldıkları bu hareketlerin etkilerini anlatırken olgusal olarak ev iyice daralır:

“Kaç kez söyledim babana, şu kulübeyi satıp gidelim diye, ama gelgelelim, bir ejderha, bu serin suyun başını kesmiş bize soluk aldırılmıyor. Bir sarhoş, bıçağı, tabancası olmayan pis ağızlı bir berduş on yıldır burda bize kan kusturuyor. Öyle oldu ki herkes bize geceleri onun bağırdığı biçimde bakıyor. Biz başımızı ne kerte yüksek tutarsak tutalım, halk, yine bize onun sövüntülerinin anlamınca bakıyor” (27).

Romandaki bir başka dar ve kapalı mekân, Ankara'dır. İşlevsel figür Dilaver Bey, Yusuf Bey'in onun çok sevdiği fındık bahçesini elinden almasının ve yaşadığı yerdeki mahkemeden bir sonuç çıkmamasının ardından Yargıtay'a başvurur. Büyük umutlarla gittiği Ankara'da, uğradığı haksızlığa çözüm bulacağını düşünür. Fındık bahçesinin hikâyesini ayrıntılı bir şekilde yazdığı kâğıdı Dâhiliye Nazırı'na elden

verip bekler. Temyizden olumsuz cevap aldığı gibi Dâhiliye Nazırı da bir haber vermeyince yazdığı ikinci dilekçeyi de Çankaya'ya postalar. Bu olaydan sonra sivil polisler onu karakola götürüp sopalarlar. Dilaver Bey'in gözünde gittikçe darlaşan Ankara, polislerin onu sürgün etmesiyle kapılarını da ona kapatır. Üç ay boyunca kaldığı bu şehir, Dilaver Bey'in umutlarını alır, götürür.

3.2.1.7.6.2. Açık ve Geniş Mekânlar

Dağ, deniz, ova, çayır, çimen, bağ, bahçe romanlardaki açık ve geniş mekânların başında gelir. Bu mekânlar; samimiyet, mutluluk, huzur ve ferahlık hissettiren mekânlardır. Figürler bu alanlarda kendi benleriyle ve etraflındakilerle uyum hâlinindedir (Korkmaz, Şahin, 2021: 21).

İşlevsel figürlerden Dilaver Bey'in findık bahçesi de açık ve geniş bir mekân olarak eserde yerini alır. Mübadelede Makedonya'daki topraklarına karşılık devlet tarafından verilen bu bahçe onun umut bahçesi olur. O, cılız ve bakımsız olan findık çalılıklarını *“ressamların resim yaptığı, şairlerin şiir yazdığı, müzikçilerin şarkı beslediği gibi onarıp güzelleştir”*ir (16). Öyle ki bahçenin yeşilliği çevredeki findık yetiştiricilerinin gözlerini kamaştırır, onların bahçeye kıskanarak bakmalarına sebep olur. Bahçesine her geldiğinde yaşadığı güzel duygularla Dilaver Bey, kendisini cennete düşmüş gibi hisseder:

“O gür yeşillik içine her girişimde kendimi şimdiden cennete girmiş sanıyordum. Bütün ötücü kuşlar, öbür cılız, renksiz bahçelerden kaçmış, benim bahçelerime sığınmıştı. Ay ışığında sayvanda düş görür gibi uyandığımda bülbül yanı başımdaki bir çalı kümesinin güvenli kuytusunda alabildiğine öter, ruhuma mutluluklar yağdırırdı” (16). Dilaver Bey'in bahçesi, sahibine huzur ve mutluluk vermesiyle açık ve geniş bir mekân olur.

Romanda konu olarak hak, hukuk, adalet, hukuki mücadele işlenmektedir. Meşru yollarla elde edilemeyen ve geciken adalet adalet değildir fikrinin ağır bastığı romanda, geciken adalet can yakar. Hasan İzzettin Dinamo'nun *Adalet Sıtması* adlı romanı ilahi bakış açısı ile üç bölümde anlatılan bir hak arayış mücadelesidir. Atatürk döneminde geçen olayların mekânı Karadeniz'in bir kasabasıdır.

3.2.2. Aşk Romanı

3.2.2.1. *Ateş Yılları*³⁵

Ateş Yılları, Hasan İzzettin'in 1968 yılında Ararat Yayınevi'nden çıkan 622 sayfalık hacimli bir romanıdır. Roman, hacimli olmasının yanı sıra Kurtuluş Savaşı yıllarında geçmesiyle ve üç kere yazılmasıyla da ayrı bir önem kazanır. Hasan İzzettin, *Ateş Yılları*'nın ilk müsveddesini *Batan Güneş* adıyla, eski harflerle yazar. Kitabı, *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinin başyazarı Hikmet Şevki'ye gönderir. Tam o günlerde Hikmet Şevki'nin vurulup öldürülmesi sonucu kitap yayımlanamaz ve devamında kaybolur. *Batan Güneş*, 1944 yılında İzmit'te, eski *Hâkimiyet-i Milliye* muhabirlerinden birinin imzasıyla yayımlanır. Hasan İzzettin, 1948 yılında, Bandırma'da askerlik yaparken kitabı ikinci kez yazar ve bu yeniden yazıma *Vatan ve Aşk* adını verir. Daha sonra *Cumhuriyet* gazetesinde aynı isimle bir kitap tefrika edilince kitabın adı *Vatan Şarkısı* olur. *Vatan Şarkısı*, uzun bir roman olduğu için tefrika edilmez ve 6-7 Eylül olaylarında bu kitap da yitkilere karışır. Üçüncü kez yazılan romanın nihai adı *Ateş Yılları*'dır.

3.2.2.1.1. Özet

Abbas Bey, Balkan Savaşı yıllarında tehcirle Selanik'ten İstanbul'a gönderilen, oradan da ailesiyle birlikte kaçıp Amasya'ya yerleşen bir öğretmendir. Karısı İrfan Hanım, otuz beş yaşında genç bir kadındır. Kızı Müeyyet, on beş on altı; oğlu Selami on beş, evin en küçüğü Muhabbet ise sekiz yaşındadır. Amasya'yı çok sıkıcı bulan Müeyyet bir gün camdan dışarı bakarken üç tane subay görür. Bu subaylardan biri dikkatini çeker. Hayran hayran baktığı bu subayın Mustafa Kemal Paşa olduğunu yanına gelen annesinden öğrenir. Artık onun da hayallerine giren, kalbinin heyecanla atmasını sağlayan biri vardır. Çok güzel bir genç kız olan Müeyyet, civardaki genç erkeklerin dikkatini çekse de o, bu erkeklerin hiçbiriyile

³⁵ Hasan İzzettin Dinamo, *Ateş Yılları*, İstanbul, Ararat Yayınevi. 1968.

ilgilenmez. Amasya'nın ağalarından olan Osman Bey'in oğlu Emin de Müeyyet'e âşık olur ve ailesini onu istemeye gönderir. Müeyyet'in ailesi bu istemeye ret cevabı verince Emin kızı kaçırmaya karar verir.

Abbas Bey, bir gün ailesiyle birlikte, kiraladıkları elma bahçesine gider. Bahçelerindeki kulübelerinde yağmurdan kaçıp buraya sığınan bir gençle karşılaşır. On sekiz yirmi yaşlarında gözükten genç adamın adı Mehmet Kemal'dir. Aile, Mehmet Kemal ile konuşurken Emin'in iki adamla birlikte bahçeye girdiğini görür. Mehmet Kemal, tam o esnada, ağaçtaki bir sincabı kaçırmaya çalışan atmacayı vurur. Silah sesiyle birlikte Emin ve adamları bahçeden kaçır. Ancak yolda yeniden ailenin önüne çıkarlar. Aileyi oradan uzaklaştıran Mehmet Kemal, adamlarla kavgaya tutuşur. İki adamı yere seren Mehmet Kemal, Emin'i de ırmağa attıktan sonra Abbas Beylerle birlikte evlerine gider.

Kendilerini büyük bir beladan kurtaran bu genci tanımak isteyen Abbas Bey, Emin ve arkadaşlarının neden ona Gâvur Mehmet ve Pontusçu dediklerini merak eder. Bunun üzerine Mehmet Kemal, ailesinin öyküsünü anlatır. Pehlivan olan babası Hamza, köyündeki Rum kızı Sofya'ya âşık olur. Hiç kimse bu ilişkiyi onaylamadığı için, sevdiği kızı kaçıtır. Kısa bir süre sonra Hamza ve Sofya ikizlerini de yanlarına alarak köylerine dönerler. Müslüman olan Sofya, Safiye ismini alır. Safiye'nin iki tane de kızı olur. Rum ve Türk akrabalar birbirine yaklaşmaya başlarken babası askere çağırılır. Safiye ve çocukları zor günler geçirmeye başlar. Hamza'nın kardeşi Topal Himmet onları evden çıkartıp sokağa atınca Safiye'nin babası Yanko Ağa, kızını ve torunlarını yanına alır. Ahmet ve Mehmet adı verilen ikizlerin okul çağı gelince de onları şehirdeki Amerikan Okuluna yatılı olarak yazdırır. Misyonerlik çalışmaları sonucunda Hristiyan olan Ahmet Kemal, okulda eğitime ara verilince Amerika'ya gider. Mehmet Kemal de köye giderek köylü gibi çalışmaya başlar, tabancasıyla atışlar yapar, bol bol kitap okur, keman çalar. Kolej arkadaşlarıyla da arada sırada buluşarak eğlencelere gider. Bu buluşmalarda şımarıkça davranan Emin, Mehmet Kemal'e yaşantısı nedeniyle Gâvur Mehmet, kardeşi Ahmet Kemal'den dolayı da Pontusçu demeye başlar.

Savaş bittiğinde Merzifon Amerikan Koleji yeniden açılır. Mehmet Kemal, mezun olmak için okula başlar. Kardeşi Ahmet de dönenler arasındadır. Sokrates

adını alıp Amerikan vatandaşı olan Ahmet, Pontus ihtilalcisi olmuştur. Okuldaki Pontuşçuların faaliyetleri Mehmet Kemal'i huzursuz eder ve okuldan ayrılarak dedesinin yanına gider. Köye gider gitmez görenlerin ona Gâvur Mehmet demesi onu çok üzer, köyden ayrılarak bağ evlerinde kalmaya başlar.

Mehmet Kemal öyküsünü bitirdiğinde çalan kapı sesiyle birlikte muhtar, polis ve bekçi gelerek Mehmet Kemal'i sorarlar. Abbas Bey, Mehmet'in orada olmadığını söyleyerek gelenleri gönderir, Mehmet'i de gece evde misafir eder. Ertesi akşam Mehmet, son sınavını verip kolejden mezun olmak için evden ayrılarak okula gider. Okulda, müdür ve öğretmenler onu çok iyi karşılar. Kardeşi Ahmet ile karşılaştığında ona, onun Hristiyanlığı kabul etmesinden memnun olmadığını, bu yüzden bir gün zor durumda kalabileceklerini söyler. Ahmet ise Hristiyan olmuş olsa da hiçbir vakit bir Türk'e düşman olmayacağını belirtir. Mehmet, okulda Emin'le de karşılaşır. Emin ondan özür diler; Müeyyet'e âşık olduğunu, her şeyi onu kaçırmak için yaptığını itiraf eder.

Okulun öğretmenleri, Paskalya Yortusu nedeniyle Emin'in köyüne bir gezi düzenlerler. Çocukları ve öğretmenleri, Emin'in babası Osman Ağa ve Anastas Ağa ağırlar. Eğlenceler düzenlenir, ziyafet sofraları kurulur. Anastas Ağa'nın kızı Asula, Mehmet'e ilgi duyunca; Emin, Asula'nın onun çocukluk aşkı olduğunu söyleyerek Ahmet ve Mehmet'i uyarır. Geceyi orada geçiren okul grubu, ertesi gün Rum ve Türk köylülerle birlikte ava gider. Av esnasında bir ara gruptan ayrılan Mehmet'e, Emin'in işareti üzerine bir köylü ve Emin ateş ederler. Mehmet çalılıkların arasına yığılıp kalır. Emin ve adamı onu orada bırakarak geri dönerler. Mehmet'in köylülerle birlikte olduğunu tahmin eden öğretmenleri, onun başının çaresine bakabileceğini düşünerek köye doğru yol alırlar.

Asula, o gece Mehmet'i düşünmekten uyuyamaz. Uykuya daldığı bir anda Mehmet'in yaralı olarak evlerine doğru geldiğini rüyasında görür ve korkuyla uyanır. Yataktan çıkarak köpeğiyle birlikte çalılıklara doğru yürür, kanlar içinde yatan Mehmet'i görür; yarı sürükleyerek onu eve getirir. Evde konuk olarak bulunan Pontuşçu Doktor, Mehmet'in gövdesindeki yaraları yüzeysel şekilde temizledikten sonra kalçadaki kurşunun hastanede çıkarılması gerektiğini belirtir.

Gecenin ilerleyen saatlerinde Pontusçu çetelerden bazıları Anastas Ağa'nın evine gelir. Aralarında konuşurlarken Mehmet baygınlık numarası yaparak onları dinler, bir süre sonra eve gelen Osman Ağa'nın da bir hain olduğunu anlar. Anastas Ağa, adamlarıyla birlikte Mehmet'i hastaneye gönderir. Mehmet'in hastanede tedavisi sürerken ziyaretçileri de eksik olmaz. Okul müdürü, din dersleri hocası, Asula, dedesi ve kardeşi ziyaretçilerin başında gelir. Kardeşi Ahmet, hastaneye geldiğinde Mehmet'e Amerika'ya gidip papaz olacağını açıklar. Pontus Örgütü, Ahmet'ten Türk köylerini yakıp yıkmasını, Türk köylülerini de öldürmesini istemiştir.

Asula, hastaneden çıkan Mehmet'i alarak görev yaptığı okuldaki lojmana götürür. Orada Mehmet'e âşık olduğunu söyleyerek Pontusçulara mecburen katıldığını da itiraf eder. Gençler, okul bitince İstanbul'a gitme kararı alırlar. Mehmet, köydeki ailesiyle vedalaşmak için Amasya'ya gider. Yolda Abbas Bey'in oğlu Selami'yle karşılaşır. Selami'nin aşırı ısrarı üzerine onların evine gidip geceyi orada geçirir.

Abbas Bey, Mehmet'e Amerikan Kolejinden ayrılarak Amasya'da idadiye yazılmasını tavsiye eder. Abbas Beylerden ayrılan Mehmet, önce amcasını ziyaret etmek için doğup büyüdüğü köye, ardından da dedesinin köyüne gider. Dedesi de onun idadide devam etmesini istemektedir. Mehmet kendisine söylenenleri dikkate alır ve idadiye gider.

Bir süre sonra aynı okula Emin de başlar. Okula başlar başlamaz etrafa Gâvur Mehmet lakabını yaymaya çalışır. Buna kızan Mehmet, onu tabancasıyla tehdit eder, ona neden böyle şeyler yaptığını sorar. Emin, Müeyyet'e âşık olduğunu ve onu kışkandığını söyler. Mehmet, Emin'e Müeyyet ile aralarında bir şey olmadığını söyleyerek onu ikna eder. Bu olaydan sonra Emin; Selami ve Mehmet ile arkadaşlığını ilerleterek Abbas Beylerin evine girip çıkmaya başlar. Abbas Bey ve ailesi yazın Müeyyet'i okuluna göndermeyi planladıkları için Emin'e katlanmaya çalışırlar.

Mehmet, okulu bitince Asula'yla birlikte İstanbul'a gider. Asula, Müslüman olarak Asile ismini alır. Mehmet Tıbbiyeye yazılır, Asile de öğretmenliğe başlar. Mehmet, bir gün okula giderken iki sarhoş İngiliz askeri ona silahla ateş ederler.

Mehmet de kendisini savunmak için karşılık vererek iki askeri öldürür. Ağır yaralanan Mehmet, İngiliz Hastanesinde iki ay tedavi gördükten sonra yapılan sorgulama sonucunda üç duvarı olan bir hücreye konur ve ona Kuvayı Milliyecilerin kurşuna dizilişi izletilir. Zor koşullar içerisinde bir yıl geçiren Mehmet, İngiliz Generali tarafından affedilir.

Serbest kalan genç adam, karısıyla yaşadıkları pansiyona gider. Ev sahibi, Asile'nin hamile olduğunu ve Anadolu'ya gittiğini söyler. Yaya olarak İzmit'e kadar gidebilen Mehmet, İstanbul'a dönerek okulunu bitirme kararı alır. İstanbul'a giden bir vapura biner. Yolculuk sırasında denize düşen Lamia adında bir kızı kurtarması üzerine kızın annesi Selma Hanım, Mehmet'i evlerine davet eder. Evin babası Ethem Bey, askerî doktordur. Taşraya geçip işgalcilere karşı mücadele etmeyi istemektedir. Mehmet'i çok seven Ethem Bey, onun kızı ile evlenmesini ister. Mehmet bu teklife sevinse de karısı Asile'yi bulana kadar başka birini düşünemeyeceğini söyler.

1921 yılının Şubat ayında Ethem Bey'in ailesi ve Mehmet; Gülcemal vapuruyla Karadeniz yolculuğuna çıkarlar. Samsun'da inerek yolun kalan kısmını yaylılarla devam ederler. Gece kalmak için mola verdikleri handa, Pontusçuların yakındaki köye saldırı düzenlediklerini görürler. Ertesi sabah yaylılarıyla Havza yoluna girdiklerinde çeteci grup yollarını keser. Çete reisinin, kardeşi Ahmet olduğunu gören Mehmet çok şaşırır. Birbirlerine yaşadıklarını anlatırlar. Ahmet, Asile'nin İstanbul'dan Merzifon'a babasının evine geldiğini, Pontusçuların ona Kuvayı Milliye casusu gözüyle baktıklarını söyler. Babası da Asile ve doğan kızını Pontusçu olmayan köylere kaçırmıştır. Ahmet; dedesinin, annesinin, kız kardeşlerinin ve köy halkının zalimce öldürüldüklerini gördükten sonra onların intikamını almak için bu çeteyi kurduklarını anlatır. Kardeşler Amasya'da buluşmak üzere ayrılırlar. Kafiye Amasya'ya vardığında Ethem Bey, Mehmet'i babasının evine davet eder. Mehmet, tekrar geleceğini söyleyerek onların yanından ayrılır ve Abbas Beylerin evine gider. Onlara başından geçen olayları tek tek anlatır. Geceyi orada geçirir. Sabah olunca kardeşi Ahmet de Abbas Beylere gelir. Dedesinin köyde paralarını sakladığı yeri bildiğini ve gidip paraları oradan almaları gerektiğini söyler. Ahmet, Asile ve çocuğunun Topal Osman tarafından öldürüldüğünü anlattığında, orduya katılmayı düşünen Mehmet kararının ne kadar doğru bir karar olduğunu iyice anlar. Böylece ailesinin intikamını alabilecektir.

Ahmet de orduya katılma kararı alır. Orduya katılmadan önce iki kardeş, arkadaşlarını da yanlarına alarak, ailelerini katleden çeteye baskın düzenlerler. Hepsini öldürüp silahlarına, yiyeceklerine el koyarlar. Yiyecekleri köylülere dağıtıp silahları da köyün muhtarına teslim ederler. Dedelerinin altınlarını alan iki kardeş, altınları Abbas Bey'e emanet bırakırlar. Abbas Beylerle Ethem Beyleri tanıştırmak için birlikte vakit geçirirler. Mehmet ile Ahmet, Ankara'ya asker olmak için giderler. Yedek subay kampında iki ay eğitim gördükten sonra ordu karargâhında görevlendirilirler. Büyük Taarruz 'da karargâhtan cepheye giden iki kardeş, canları pahasına düşmana karşı savaşır. Lakin düşman toptanından düşen bir mermi Mehmet'in dünyasını karartırken Ahmet'in de ayağını parçalar. Gönderildikleri sıhhiye çadırında Doktor Ethem Bey ve kızı Lamia görev yapmaktadır. Ethem Bey, Ahmet'in ayağının kesilmesini engeller. Mehmet, körlüğünü bahane ederek; Lamia'nın Ahmet ile evlenmesini istediğini, Ethem Bey'e ve Lamia'ya söyler. Lamia, Ahmet'i sevmediğini, kendisini sevdiğini söylese de Mehmet bu isteğinde ısrar eder. Gençler, iki ay tedavi gördükten sonra Ethem Bey ve Lamia'yla birlikte Amasya'ya dönerler.

Amasya'da Abbas Bey ve ailesi iki kardeşin durumuna çok üzüldü onlara yardımcı olmaya çalışırlar. Mehmet, Ahmet'i Lamia ile evlenmesi konusunda ikna eder, nikâhları kıyılır. Müeyyet ise gizli aşkı Mustafa Kemal Paşa'nın Latife Hanım'la nişanlandığını duyunca onunla ilgili hayallerine son verir ve babasının arkadaşının oğlu olan Kenan ile nişanlanır. 1923 senesinin 15 Nisan'ında Abbas Beyler ve Ethem Beylerle birlikte iki kardeş, ağaçlık bir yere yemeğe giderler. Ahmet, karısıyla; Müeyyet, nişanlıyla; Abbas Bey de Ethem Beyle sohbet ederken; Mehmet, herkesten uzak bir yerde dinlenmeye geçer. Birdenbire hava bozulur, gök gürültülü sağanak yağış başlar. Herkes, yakınlarındaki kulübeye sığınır. Mehmet de kalkıp kaçmak istediye de bir yere kıpırdıyamaz. Tam o esnada çok yakınına düşen bir yıldırımın etkisiyle yere çarpılır. Yıldırımın, üzerine düştüğünü zanneden Mehmet, bütün duyularının çalıştığını ve sapasağlam olduğunu görür. Ardından da çevresindeki her şeyi görmeye başlar. Ayağa kalkıp kulübeye doğru giderken, çalılıklara takılmış olan Müeyyet'i fark eder, onu da taşıyarak kulübeye götürür. Kulübedekiler Mehmet'in gözlerinin açılmasına çok sevinir.

Bu olaydan kısa bir süre sonra Emin, bir gece adamlarıyla Abbas Bey'in evine girerek Müeyyet'i zorla alır, götürür. Abbas Bey, arkadaşlarıyla birlikte Emin'in peşine düşer. Emin yolda Müeyyet'i eli kolu bağlı hâlde bir sazlığa bırakır ve ona geri dönüp onu alacağını söyler. Kısa bir süre sonra sivrisinekler Müeyyet'e saldırmaya başlar. Abbas Bey, Ahmet, Mehmet ve Ethem Bey umutsuzluk içinde geri dönerlerken önlerindeki uçuşan sivrisinek yığını Mehmet'in dikkatini çeker. Mehmet, sivrisineklere doğru koşmaya başlar. Sivrisinekler ve böcekler, Müeyyet'in gözlerine saldırmış, elini yüzünü şişirmişlerdir. Müeyyet, hastaneye kaldırılır; bir ay hastanede tedavi görür. Hastaneden çıktığı gün Abbas Bey, Kenan'ın babasından bir mektup alır. Kenan'ın babası; Kenan'ın olanlara çok üzüldüğünü, bu yüzden onu İstanbul'a gönderdiklerini, orada Mülkiye Mektebine gideceğini yazar. Müeyyet buna çok sevinir, artık istemediği biriyle evlenmek zorunda kalmayacaktır. Zamanla Müeyyet'in gözleri iyileşmeye başlar. Abbas Bey, Mehmet'e kızıyla evlenmesini, onu damat olarak bağrına basmakla mutlu olacağını söyler. Bir ay sonra düğünleri yapılır. Sonunda Mehmet, sonsuz bir bekleyişin ürünü olan mutluluk kaynağını, Müeyyet'i yakalamıştır.

3.2.2.1.2. Teknik Özellikler

Ateş Yılları'nda anlatıcı, sonsuz ve sınırsız yetkileriyle içeriği oluşturan; olay, zaman, mekân ve kişi kadrosunu çok iyi bilen bir konumdadır. Anlatıya ilahi bakış açısı hâkimken arada sırada bazı figürlerin geçmişinin yine figürlerin ağzından aktarıldığını görürüz. Başkisi Mehmet Kemal, işlevsel figür Abbas Bey ve Yanko Efendi bu açıklamaları yapan kişilerin başında gelir.

Romanın ilk cümlesinde hangi olayın kim tarafından, ne zaman ve nerede gerçekleştirildiği ilahi bakış açısıyla ve üçüncü tekil şahsın ağzından okuyucuya aktarılır: *"1919 yılında haziran ayı içinde, Mustafa Kemal Paşa'nın Amasya İdadiyesiyle Hastanesinin hemen yanı başındaki 'Karanlık Oda'da yurdu kurtarmak uğruna kararlar almağa çalıştığı günlerden güneşli bir gündü"* (7).

Romanın başkisi Mehmet Kemal'in içinde yer aldığı ortamlar sunulurken betimleme, geriye dönüş, anlatım ve diyalog tekniğinden yararlanılır. Mehmet

Kemal'in, Müeyyet'in babası ile yaptığı diyalogda, anlatıcı aradan çekilir, okuyucu onların sohbetine direkt olarak şahit olur.

“Müeyyet:

- *Peki babacığım, o şimdi, kellesini koltuğuna almış demektir. Sen de öyle diyordun, değil mi? Ya, çoluğu çocuğu ne olacak? Buraya, salt erkekler gelmiş görünüyor.*
- *Mustafa Kemal, bekârdır, hiç evlenmedi. Şimdi, İstanbul'da bir tek annesiyle kız kardeşi var. Padişah Vahdettin ona kızı Sabiha Sultanı vermek istemiş, fakat almamış.”*
- *Sabiha Sultan güzel miymiş bari?”*
- *Söylendiğine göre çok güzelmiş. Güzelliği dillere destanmış” (21-22).*

Başkişi Mehmet Kemal, kitabın 40'ıncı sayfasından itibaren ortaya çıkar. Bu süre zarfında yardımcı figürlerin, özellikle Müeyyet ve ailesinin hayatı ön planda tutulur. Anlatıcı, onların çevresindeki olayları anlatarak onların duygu ve düşünce dünyalarına girer:

“Müeyyet biliyordu, bir genç kız cennetinin yakışıklı bir erkekte saklı olduğunu biliyordu. Genç kız ruhunun bütün çiçek bahçelerini bir üfleyişte renk renk açtıran bir erkek, cennetin nerde olduğunu bir genç kıza kolayca gösterebilirdi” (11-12).

Romanda bir figürün geçmiş yaşantısını veya bir olayın öncesini anlatmak için geriye dönüş tekniğinden yararlanılır. *Ateş Yılları*'nda da yazar, figürlerin ağzından geçmişe bakar, onların geçmişleri hakkında bilgiler verir. Abbas Bey, çocuklarına Mustafa Kemal Paşa'yı nereden tanıdığını anlatmak için eski Selanik günlerine döner:

“Mustafa Kemal o zaman Selanik'teki ordunun en göze çarpan, en atak, en zeki subayları arasındaydı. Subaylık bilgisi gibi politikaya da çok hevesliydi. Ben Selanik'teki okullardan birinde öğretemdim o zaman. Çoğu zaman Yonyo Gazinosu'nda toplanır, konuşur, oyun oynardık. Mustafa Kemal durmadan siyasetten konuşurdu” (21).

Başkişi Mehmet Kemal'in serüveni de Abbas Bey ve ailesinin dikkatini çeker. Mehmet Kemal, hayatına dair merak uyandıran bilgileri geçmişe dönerek anlatır:

“Öyküm çok kısa! Babam, Z. Köyünden Hamza Pehlivan’dı. El işi tutacak hâle gelince, dedemin eliyle everilmek istenir. Babam, köyümüzün en güzel kızı olan Sofya’yı sever, hem de çılginca. Köyümüzün yarısı Türk, yarısı Rum’dur. Burada kavgasız, dögüşsüz yaşanır, ama ne Rum’lar Türklere kız verirler ne de Türk’ler onlara. Sofya da babamı sevmese ya ne gezer. Babama köyün bütün kızları âşıktır; Rum kızları da Türk kızları da. (...)” (55).

Romanlarda olayların ve figürlerin aktarımında nesnel bir tutum sergilenmesi esastır. Oysa *Ateş Yılları*’nda Müeyyet’e görücü gelen kadınlar tasvir edilirken kullanılan “*Ama kadın, güleç ve sempattı*” (26) ifadesi, anlatımın objektifliğini yitirmesine neden olmaktadır.

3.2.2.1.3. Olay Örgüsü

Üç bölüm hâlinde yazılan *Ateş Yılları*’nda her bölüm sayılarla başlıklandırılan parçalara ayrılmıştır. İlk bölüm, otuz beş; ikinci bölüm, dört; üçüncü bölümse yirmi parçadan oluşur. Yazar birinci bölümün üçüncü, beşinci, yedinci ve sekizinci parçalarının başında, bölümde geçecek olan olayları anlatan ünlü şahısların sözlerine yer verir. Örneğin birinci bölümün üçüncü parçasının başında, Hazlitt’in “*İnsana takılan bir lakap şeytanın fırlattığı en sert taştır*” (40) sözü, aynı bölümün yedinci parçasının başında ise Tagor’un “*Huysuz köpek, herkesin kendi yerine göz diktiğini sanır*” (93) sözü yer alır. Ünlülerden alınan vecizlerle bölümlerin içeriğine göndermeler yapılır.

Başkişi Mehmet Kemal etrafında şekillenen roman, üç vaka halkasına ayrılabilir. Birinci bölümün ilk satırlarında eserin Kurtuluş Savaşı yıllarında geçeceğinin ve Mustafa Kemal’in de bu romanın bir figürü olacağının sinyalleri verilir. Ardından, ileride başkişinin hayatına girecek olan Müeyyet ve ailesi hakkında açıklama yapılır. Güzel bir kız olan Müeyyet’in etrafında ona âşık gençler vardır; görücüleri eksik olmaz.

Başkişi Mehmet’in, Müeyyet’i kaçırmaya gelen Emin ve adamlarına karşı onu koruması, ailenin güvenini kazanması ve onlarla sık sık görüşmesi bu bölümün vaka halkalarını oluşturur. Anlatıcı, Mehmet’in kendisine ve ailesine ait bilgileri,

Mehmet'in ağızından okuyucuya aktarır. Mehmet Amerikan Koleji'ne tekrar döner; kardeşine Hristiyanlara dâhil olmaması için nasihatlerde bulunsa da iş işten geçmiştir. Mehmet'in okul gezisinde Emin tarafından vurulması, hastanede yatması, gezide tanıştığı Asula'nın onunla ilgilenmesi, hastaneden çıktıktan sonra Amerikan Kolejinden Amasya İdadisine naklolması, Emin'in de oraya gelmesi; Emin'in, Müeyyet'in kardeşi Selami ile iyi geçinip ailesine yaklaşması; Asula ve Mehmet'in İstanbul'a gitmeye karar vermeleri, İstanbul'da evlenmeleri, Mehmet'in Tıbbiye yazılması ve Asula'nın Asile ismini alarak vekil öğretmenlik yapması birinci bölümün vaka halkalarını tamamlar.

İkinci bölüm, Mehmet'in Bostancı Cezaevinde yaşadığı günleri anlatır. Bu bölüm, Mehmet'in hayatının alt üst olmasına neden olan olaya doğru yol almasıyla başlar. Evinden çıkıp okula giden Mehmet'in önüne iki sarhoş İngiliz askeri çıkar. "Ne oluyor?" demeye kalmadan Mehmet'e ateş ederler. Mehmet de karşılık vererek iki askeri öldürür. Ağır yaralanan Mehmet, İngiliz Askerî Hastanesindeki ameliyatla kurtulursa da iyileşir iyileşmez cezaevine; önü açık, üç duvarlı bir hücreye konur. Duvarın birinin olmaması, avluda idam edilen kişileri görmesi içindir. Bir yıl cezaevinde kalan Mehmet, General Harrington tarafından serbest bırakılır. Yaşadığı pansiyona giden Mehmet, karısının ev sahibine bıraktığı mektubu okur. Asile, karnındaki çocuğu ile Anadolu'ya gitmiştir.

Son bölümde Mehmet, Bostancı ölüm kampında kaybettiği güzel düşlerinin yerine, yurt ve özgürlük özleminin peşine düşer. İlk olarak Anadolu'ya geçme kararı alarak İzmit'e yayan gider. Yolda birçok engellerle karşılaşınca İzmit'ten İstanbul'a dönme kararı alır. Vapurda Ethem Bey'in suya düşen kızı Lamia'yı kurtarması bu aile ile tanışmasına vesile olur. Doktor olan Ethem Bey'le birlikte Amasya'ya gider. Amasya'da kardeşi Ahmet'i ve Abbas Beyleri, Ethem Beylerle tanıştırır. İki kardeşle dost olan bu iki ailenin ilişkileri üçüncü bölümün vaka halkalarını oluşturur. Askeriyeye yazılan iki kardeşten Ahmet'in ayağından yaralanması, Mehmet'in ise gözünün kör olması; Ahmet'in Lamia ile evlenmesi, Mehmet'in gözünün açılması; Emin'in Müeyyet'i kaçırmaması, Mehmet'in Müeyyet'i bulması ve onunla evlenmesi *Ateş Yılları*'nın son vaka halkalarını oluşturur.

3.2.2.1.4. Kişi Kadrosu

Bütün iyi meziyetleri kişiliğinde toplayan Mehmet Kemal, yazarın idealize ettiği başkişidir. O spor yapar, keman çalar, kitap okur; doğruluk, çalışkanlık ve zekasıyla iyi bir Türk gencini temsil eder.

Ateş Yılları romanının kişi kadrosu oldukça kalabalıktır. İkizi Ahmet, Yanko Efendi, Asula, Müeyyet, Abbas Bey ve Ethem Bey, Lamia, İrfan Hanım, Selma Hanım ve Emin romanın başlıca işlevsel figürleridir. Romanda işlevsel figürlerin yanı sıra fon figürlerin de sayısı epeyce fazladır.

3.2.2.1.4.1. Başkişi

Romanı oluşturan olaylar dizisinin merkezinde bulunan başkişi Mehmet Kemal, on sekiz yirmi yaşlarında görünen, uzun boylu, ela gözlü, buğday benizli, irikıyım bir delikanlıdır. Türk bir babayla Rum bir annenin dört çocuğundan biridir. Mutlu geçen çocukluğu, babasının Arnavutluk ve Karabağ'da patlak veren ayaklanmayı bastırmak için askere gitmesiyle aksi bir hâl almaya başlar. Amcası Topal Himmet'in, ortaklaşa yaşadıkları evden onları atması; açlık ve yoksulluk günlerini beraberinde getirir. Annesinin babası olan Yanko Ağa'nın perişan aileyi yanına almasıyla hayatları tekrar değişir. Dedeleri; Mehmet Kemal ve ikizi Ahmet'i Amerikan Kolejine yatılı olarak verir. Kolejde çocukları Hristiyan öğretisiyle yetiştirmeye çalışmaları ve Pontus düşü ile beyinlerini yıkamaları, Mehmet'in okuldakilere karşı cephe almasına neden olur; kardeşinin de Hristiyanlığı seçmesi üzerine Mehmet okulu terk eder. Hayatının bundan sonraki günlerinde, okul arkadaşı Emin'in kendisine taktığı "Gâvur Mehmet" lakabını üzerinden atmak için, karşısına çıkan zorluklarla mücadele içerisine girecektir.

Yazarın ideal bir kişi olarak çizdiği başkişi Mehmet Kemal, birçok yeteneğe sahip olduğu gibi karakter olarak da iyi özelliklerle donatılarak okuyucuya sunulur. O; doğruluğuyla, çalışkanlığıyla ve zekâsıyla her işi başarıyla yerine getiren bir Türk gencidir. Karşısına çıkan haksızlıklara, kötülöklere ve insanların kallesliklerine eser boyunca cesurca göğüs gerer. Verdiği mücadelelerde, sahip olduğu yetenekleri

kullanmasıyla da çevresindekilerin dikkatlerini üzerine çeker. Eserde ortaya çıktığı ilk anlarda, Müeyyet'i kaçırmak isteyen Emin'e karşı usta nişancılığını göstermesi ve yolda önünü kesen Emin ve adamlarını boks vuruşlarıyla yere sermesi, Abbas Bey ve ailesini hayretler içinde bırakır:

"... Emin çenesine üst üste sağdan ve soldan yediği yumruklarla sendelemiş, köprüünün kenarına kadar gerileyerek oraya dayanmıştı. Ringin iplerine asılıp dinlenen bir boksör gibi birkaç saniye sonra büyük bir sövgü savurarak Mehmet'in üzerine atıldıysa da Mehmet'in şimşek gibi yumrukları onu yine olduğu yere dek geriletti" (50).

Mehmet, sadece sporda değil müzikte de başarılı bir gençtir, çok iyi keman çalmaktadır. Annesinden aldığı ilk dersten sonra kolejdeki öğretmeninden özel ders almıştır. *"Keman ve müzik hemen hemen yaşayışımın anlamıdır"* (72) diyen Mehmet, çevresindekileri de bu musiki sevgisinden mahrum bırakmaz: *"Mehmet Kemal, bu sırada bir etajerin üzerinde açık duran bir kemani alıp tellerini parmaklarıyla tınlatarak yokladı. Sonra kemani göğsüne dayadı ve yayımı teller üzerinde gezdirmeye başladı. Bu Batı müziğinden bir keman solosunu idi ve Mehmet'in usta yayı altında teller dokunaklı seslerle inledi. Mehmet Kemal'in keman sesleriyle evdeki bütün hareket durmuştu"* (71).

Müziğe olan ilgisi Mehmet Kemal'in cezaevindeki günlerinde de işine yarar. Hücredeki bunalımından kurtulmak için başvurduğu yollardan biri de ağzıyla çeşitli çalgı aletlerinin sesini çıkarmaktır. Bir süre sonra Mehmet'in bu eğlencesine cezaevi askerleri de katılır, verdikleri sigara karşılığında genç adamdan çeşitli parçalar çalmasını isterler.

Hasan İzzettin Dinamo'nun birçok romanında başkışiler, kitapları seven iyi edebiyat okuyucularıdır. Mehmet Kemal de Türk ve Batı edebiyatlarından birçok eseri okumuştur. Öyle ki bu eserlerdeki karakterlerle kendi hayatını özdeşleştirmekten geri kalmaz. *"Goethe'nin Genç Werther'in Acıları'nı okumuştun, biliyordun. O mavi ceketli aşk kahramanı, aşkı uğruna bir tabanca kurşununu beynine*

sıkarak yüreğini ölümsüzlüğe armağan etmişti. O ise bu zengin yürekten yoksundu. Onun Şarlot'u henüz, yüreğini altın parıltısıyla doldurmamıştı” (95).

Mehmet Kemal, Lord Byron'un *The Prisoner of Chillon* şiirini kolejde okuduğunda bu şiirden çok etkilenir. Zindanda eriyip giden Bonnivard Kardeşlerin destanı ise şimdi Bostancı Cezaevinde kendi yaşayışının destanı olmuştur. Vaktiyle okuduğu romanlardaki kahramanlar, düştükleri güç durumlardan kolaylıkla kurtulup özgürlüklerine kavuşmaktadırlar. Gerçek ise hiç de öyle değildir: “*Eğer, kendisi, şu prangalardan kaçamıyorsa, şu nöbetçilerin tüfeklerini ellerinden alıp hepsini tepeleyerek buradan kaçamıyorsa Aleksandır Düma'nın ya da Mişel Zevako'nun kahramanlarından daha aşağı olduğunu kanıtlamazdı bu!*” (381).

Cezaevinden çıkan Mehmet Kemal, özgürlük dövüşünün bitmediğini, bu kez kavganın hem iç hem de dış düşmanlara karşı olduğunu görür. Nâmık Kemal'in “Hürriyet Kasidesi” şiirini ayağındaki prangalar içinde yüzlerce kez söylemiştir. Şimdi ise şiirin mısralarını bir yana bırakarak onun ruhunu yaşamaya başlar.

3.2.2.1.4.2. İşlevsel Figürler

Ateş Yılları'na bütün olarak bakıldığında başkişinin yaşamında önemli yere sahip olan ve onu tamamlayan birçok işlevsel figür göze çarpar. İkizi Ahmet, Yanko Efendi, Asula, Müeyyet, Abbas Bey ve Ethem Bey, Lamia, İrfan Hanım, Selma Hanım ve Emin romanın başlıca işlevsel figürleridir.

Mehmet'in hayata birlikte başladığı ve kendisine fiziksel olarak tıpatıp benzeyen ikizi Ahmet, romanda işlevsel figür olarak yer alır. Ahmet, kardeşi Mehmet'le birlikte Amerikan Kolejine başlayana kadar onunla aynı kaderi paylaşır. Kolejde papazların etkisiyle Ortodoks bir Hristiyan olur. Öyle ki kendisine verilen Sokrates ismini kabullenir. I. Dünya Savaşı başladığında kolej kapanınca öğretmenleriyle birlikte Amerika'ya giden Ahmet, savaş bitip ülkesine döndüğünde bir Rum, bir Amerikalı, bir Pontusçu ve gerçek bir Sokrates (62) olarak karşımızdadır.

Savaşın ardından kolej tekrar açılır. Mehmet de diplomasını almak için okula döner. Bu süreçte sürekli olarak Ahmet'i sorgular, onu *“Bir Türk'e silah sıkarsan karşında beni bulursun”* diyerek uyarır. Ahmet de hiçbir Türk'ün ve Müslüman'ın burnunu kanatmayacağına dair söz verir. Kendisini kandıran papazların ve öğretmenlerin gerçek niyetlerini; dedesinin, annesinin ve kız kardeşlerinin işkence edilerek öldürülmüş olan bedenlerini görünce anlayan Ahmet, kendisi gibi düşünen bazı delikanlılarla birlikte Pontus çeteleriyle mücadele etmeye başlar. Artık o, kardeşi Mehmet'in yanında emperyalist devletlere karşı savaşıp vatani düşmanlardan temizlemek için gereken neyse yapacaktır.

Ahmet, eserin başlarında Mehmet'e göre zıt bir görünüm içindedir. Mehmet Müslümanken, o Hristiyan olur; Mehmet Kuvayı Milliyeciyken, o Pontus ihtilalcisidir; Mehmet, kimliğine sahip çıkarken o Sokrates adını alır. Dolayısıyla iki kardeşin uzunca bir süre karşı karşıya oldukları görülür. Fakat son bölümde Ahmet yaptığı yanlışların farkına varır ve bedenen benzediği kardeşine fikren de benzeyerek onunla bir bütün oluşturur.

Yanko Efendi, yaşadığı müddetçe kızına ve onun çocuklarına kol kanat geren, maddi ve manevi yardımını onlardan esirgemeyen bir dede olarak Mehmet'in hayatında önemli bir yere sahiptir. O; fikirleriyle, düşünceleriyle, önerileriyle torununa örnek olan, onu yönlendiren kişidir. Mehmet, Abbas Beylere dedesini şöyle anlatır: *“Dedem epeyce okumuş bir adam. Babası varlıklı olduğundan onu İstanbul'daki Fransız okulunu bitirdikten sonra Paris'e üniversite eğitime göndermiş. Dedem orda Ziya Paşayla, Namık Kemal'le, daha birçok Jöntürk'le tanışmış. 1871 de Paris komünü denen sosyalistçi bir işçi ayaklanması olmuş. Dedem Thier ordularının kuşattığı Paris'te işçi yığınlarının acı alinyazısını onlarla paylaşmış. Thiers binlerce işçi liderlerini, işçiyi bir duvarın dibinde kurşunlatmış. Dedem bir Türk öğrencisi olduğunu güçbelâ belgitleyerek kurşuna dizilmekten kurtulmuş. Bir yabancı olduğundan da bütün öbür yabancılarla birlikte Paris'ten ve Fransa'dan sınır dışı edilmiş”* (196-197). Bunları anlatmaktaki amacının, dedesinin insanlık sevgisiyle dolu bir adam olduğunu söylemektir. Bu Yunan ve Pontus belası için çok kaygılanan dedesi onların birçok masum insanın başına bela olacağını düşünmektedir. Yanko Efendi, Rum olmasına rağmen, yaşadığı bu topraklara bir Türk gibi sahip çıkarak, Venizelos'un “megalo idea” sına karşı gelir. Devrin siyasal

ve sosyal yapısını iyi değerlendirek Mehmet'i etrafındaki tehlikelere karşı sürekli uyarır. *Ateş Yılları*'nda okumayı seven bir diğer karakter de Yanko Efendi'dir. Türk edebiyatından ve dünya edebiyatından birçok eseri okumuştur. Öyle ki Tolstoy'un tüm kitapları onun için ilginç olmuş, *Savaş ve Barış* romanını birkaç kez okumuştur. Bu kitapları, torunlarının da okuması için onlara tavsiye eder: "*Torunlarım, onları okuyun, insanlığınız artar, insanların dinlerin ve ırkların üstünde görmeğe, öylece değerlendirmeye başlarsınız*" (227).

Başkişinin hayat arkadaşı olarak eserde yerini alan Asula, yeşile çalan iri gözleri, kumral saçları ve inci gibi dişleriyle "*afet denecek kadar güzel bir kız*"dır (112). Asula, Rum Anastas Ağa'nın kızıdır. İstanbul Fransız Kolejinde okumuş, iyi bir eğitim almıştır. Mehmet'i görür görmez ondan hoşlanır, onu sevmeye başlar. Tanışmalarının ilk gecesinde, Emin'in vurduğu Mehmet'i sevgileriyle çalılıklarda bulan Asula, onun hayatını kurtarır. Hastanede yattığı günlerde sürekli ona eşlik eder. Mehmet'e yakın olmak için Amasya'ya gelerek bir okulda öğretmenlik yapmaya başlar. Asula, yürekliliği ve becerikliliğiyle Mehmet'in çok hoşuna gider. Tıbbiye okumak için İstanbul'a giden Mehmet'e eşlik eder ve orada onunla evlenerek Asile ismini alır. Asile'nin İstanbul'daki mutlu yaşantısı, Mehmet'in cezaevine girmesiyle son bulur. Kocasından bir haber alamayınca Amasya'ya geri dönen Asile, biricik kızıyla yaşamına devam etmek ister. Lakin Rum mahallesindeki bir tanıdığını ziyarete gittiğinde, orayı basan Topal Osman'ın adamları tarafından çocuğuyla birlikte katledilir. Asile; canlı, neşeli ve şaşırtıcı şekilde kararlar alan yuvarlak bir figürdür. Eserin olay örgüleri onun yüklenmiş bulunduklarından daha ağır görevler üslenmelerini gerektirse bile, o ağırlığı kaldırabilecek güçtedir (Forster, 1985:116). Sevgi için mücadele etmiş, sevdiği adam uğruna ailesini bırakmış, mutluluğu için yeni bir şehirde yeni bir hayata yelken açmıştır.

Müeyyet, başkişinin âşık olduğu fakat bunu yıllarca söyleyemediği genç kızdır. Roman, Müeyyet'in Amasya'daki can sıkıcı günlerini anlatmasıyla başlar. Bu durum başkişinin Müeyyet olabileceği hissini uyandırır da yazar, ilerleyen sayfalarda okuyucuyu şaşırtarak durumun böyle olmadığını gösterir. Genç kız; yeşil gözleriyle, kumral saçlarıyla ve esmere çalan yüzüyle görenleri kendisine hayran bırakan bir güzelliğe sahiptir. Mustafa Kemal Paşa'ya olan karşılıksız aşkı yüzünden çevresinde kendisine âşık olan Mehmet'i görmez. Emin'in onu kaçırıp sazlıklarda

ölüme terk etmesi ve Mehmet'in onu kurtarıp yaralarıyla ilgilenmesi, Müeyyet'in başındaki kavak yellerinden kurtulup Mehmet'in aşkını görmesini sağlar ve Mehmet ile evlenir. Müeyyet, Mehmet'in hayatında önemli bir yere sahip olsa da romanda tek bir düşüncenin veya niteliğin sembolü (Forester, 2010: 170) olan düz bir karakterdir. Bu sebeple okuyucuyu şaşırtmaz. Roman boyunca; arzulanan, hedeflenen ve uğrunda her şey göze alınan genç kız olarak var olur.

Abbas Bey, başkışı Mehmet'in hayatına girdiği andan itibaren onun yanında yer alan bir işlevsel figürdür. O; kırk yaşlarında, yeşil gözlü, uzuna yakın boylu, gülbüz ve yakışıklı bir adamdır. Balkan Savaşı başladığında Selanik'te öğretmenlik yapmaktadır. Balkan Milletleri Türkleri tehciye zorladıklarında, Abbas Bey ailesini alarak Amasya'ya gelir. Mehmet ile tanıştıktan sonra onu çok seven Abbas Bey, Mehmet'i ailesinin bir parçası gibi görür. Mehmet için de Abbas Bey, küçük yaşta kaybettiği babasının yerini tutmaktadır. Mehmet, Abbas Bey'i Ethem Bey'e şöyle anlatır:

“Abbas Bey, pek güç girilebilen iyi bir yüreğe sahiptir. Küskün bir san'atçıdır. Bu küskünlük, kendisindeki san'at heyecanlarının ortamsızlık yüzünden boğulması sonucunda meydana gelmiştir. Karakteri çoğu zaman şiddete kaçır. Bu da ölüme bırakılmış san'atçının gizli ayaklanışından, bunalımından başka bir şey değildir. (...) övgüden çok hoşlanır. Başkalarını kolay kolay övmez. Hiç kimseyi beğenmez” (504).

Mehmet'in hayatına sonraları dâhil olan Ethem Bey de ona baba gibi davranan, geri kalan hayatında sürekli yanında yer alacağı izlenimi veren babacan biridir. Ethem Bey; kırk yaşlarında, iri yarı, sarışın, sarı gözlü, sarı burma bıyıklı, kırmızı yüzlü, yakışıklı bir adamdır. Binbaşı rütbesinde askerî doktordur. Tatlı diliyle, buzları eriten sevgisiyle, yaydığı arkadaşlık ve dostluk havasıyla kısa sürede Mehmet'in gönlünde yer edinir: *“Bu adamın yüzü ne de dostça! Bu salt bana karşı değil. Her halde her sevdiği ya da sevebileceği insana karşı böyle olsa gerek. Adamın kalbini güneş gibi ısıtıyor” (430).*

Ethem Bey de Mehmet'i çok sever; onun, kızı Lamia için iyi bir eş olacağını düşünerek ona kızıyla evlenmesini bile teklif eder. Ethem Bey'in söylediği şu sözler, onun Mehmet'e karşı hissettiği duygularına tercüman olur niteliktedir: *“Sen bizim*

ailenin ölünceye dek baş tacı olan yiğit bir insansın. Sen, benim kızımın kurtarıcısısın. Bırak gerisini” (589).

Mehmet, kendisini denizde boğulmaktan kurtarmasıyla Lamia’nın hayatına girer. On altı on yedi yaşlarında olan Lamia; dalgalı sarı saçlı, ince uzun boyunlu ve kalkık ufak burunlu güzel bir kızdır. Mehmet’e âşık olan Lamia, onunla evlenme hayalleri kurar. Ancak Mehmet’in aklı Müeyyet’tedir. Bu yüzden Lamia’ya hiç ümit vermez. Öyle ki gözleri kör olduğunda ona ikizi Ahmet ile evlenmesinin daha iyi olacağını söyler.

İrfan Hanım, Lübnan’ın eski ailelerinden birinin otuz beş yaşındaki kızıdır. Üç çocuk annesidir. Mehmet’i dördüncü çocuğu olarak görür, ona anne şefkatiyle yaklaşır. Eserde kocasını seven, onun yanında yer alan, çocuklarına iyi bir anne olmak için çabalayan, ev işlerini yapan, güzel sofralar donatan düz bir figür olarak yerini alır. Selma Hanım, Mehmet’i evlat olarak gören bir diğer düz özellikteki figürdür. Kızını denizde boğulmaktan kurtaran Mehmet’e karşı sürekli minnet duyar. Her geldiğinde ona sıcak bir ev ortamı sağlar.

Eserde başkişinin karşısında yer alan, roman boyunca onunla sürekli bir çatışma içerisinde olan Emin, Mehmet’i zıt yönleriyle tamamlayan karşı güçtür, hasımdır. Üstelik Mehmet de bunun farkındadır:

“Bütün bu eğlencelerde Emin civıtırıyor, herkesi eğlenceye katıldığına pişman ediyordu. Eğlenceye katılanlar, ava çıkanlar hep zengin ağa, derebeyi çocuklarıydı. Emin, her yerde mızıkçılık, tatsızlık yaptıkça her zaman karşısında beni buluyor, bir türlü üstün gelemediği ve dil bilemediği bir hasım, bir rakip olarak görüyordu beni” (60).

Emin; kocaman kafalı, kısa bıyıklı, kalın kısa boyunlu, geniş omuzlu, esmer, tıknaz bir gençtir. Olumlu özellikler göstermeyen, istediğini elde etmek için hiçbir şeyi yapmaktan geri durmayan, bencil ve şımarık bir karakter olan Emin’in yolu sürekli Mehmet ile kesişir. Her ikisi de aynı okullara giderler. Mehmet’e “Gâvur Mehmet” lakabını takan ve bu lakabı herkese duyurmak için çabalayan, Mehmet’in canına kasteden ve Müeyyet’i kaçırmak için Mehmet ile mücadele eden Emin, eserde ön planda yer alan kötü kişidir. Kötülüğü öyle bir boyuttur ki istediğini elde edemeyeceğini anladığında cana kastetmek onun için sorun teşkil etmez. Mehmet’i

türlü entrikalarla kurşunladığı gibi, kaçırdığı Müeyyet'i de sazlıkta eli kolu bağı bir şekilde ölüme terk etmekten geri durmaz.

3.2.2.1.4.3. Fon Figürler

Fon figürler, romanda başkişinin sosyal hayatını aktif etmek, kurguyu somutlaştırmak üzere bulunurlar (Harvey, 2010:180). Bununla birlikte bu kişiler, dekoratif yapının dinamik bir görünüm sunması itibarıyla çok az da olsa bir fonksiyona sahiptir (Sazyek, 2013:137). *Ateş Yılları*'nda da Mehmet'in sosyal hayatında yer alarak yaşayan bir toplum imajı yaratan fon figürler, başkişinin yer değiştirdiği mekânların sayısına paralel olarak geniş bir kadro oluştururlar.

Romanda Mustafa Kemal Paşa, Ali Fuat Paşa ve Rauf Bey Merzifon'a geldiklerinde onlara fon figür olarak rol verilir. Mehmet'in yeni tanıştığı Abbas Bey'in çocukları Selami ve Muhabbet; Mehmet'in babası Hamza pehlivan, annesi Sofya, amcası Himmet, amcasının karısı Kezban; Merzifon Amerikan Koleji Müdürü Vasil Bey, jimnastik hocası; Asula'nın babası Anastas Ağa, Emin'in babası Hacı Osman Bey; Mehmet'e vurulduğunda ilk müdahaleyi yapan Pontusçu doktor; Müeyyet'i oğulları Emin'e istemeye gelen Fatma Hanım; Saniye Hanım, Ferhunde Hanım ve Zehra Hanım Amasya'daki fon figürlerin başında yer alır.

Asula'yla birlikte İstanbul'a tıp eğitimi almak üzere gelen Mehmet'in hayatındaki değişiklikler fon figürlerin farklılaşmasında da kendini gösterir. Mehmet'in vurmak zorunda kaldığı iki İngiliz deniz eri, Mehmet'i yer altı örgütünün adamı sanan Yüzbaşı Bennett, zindanda Mehmet'e mangal getiren asker Robert, Mehmet'in tutsaklık hayatını sona erdiren General Harrington ve Asula'yla birlikte evinde kaldıkları pansiyoncu kadın, İstanbul'un sosyal hayatının birer parçası olarak roman sahnesinde yerlerini alırlar.

İzmit-İstanbul arasındaki vapur yolculuğunda yolcularından birini kurtardığı için Mehmet'e minnettar kalan kaptan; Mehmet, Ethem Bey ve ailesinin Amasya'ya dönüş yolunda konakladıkları hanın sahibi, yolda onları taşıyan iki arabacı; Ethem Bey'in annesi ve babası olay örgüsünü tamamlayan fon figürlerdir.

3.2.2.1.5. Zaman

Ateş Yılları romanının giriş cümlesindeki “1919 yılının haziran ayı içinde, Mustafa Kemal Paşa’nın, Amasya İdadisiyle Hastanesinin hemen yanı başındaki “Karanlık Oda’da yurdu kurtarmak uğruna kararlar almağa çalıştığı günlerden güneşli bir gündü” (7) ifadesi olay örgüsünün başlangıç zamanını verir. Bu tarih aynı zamanda Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının Millî Mücadele için 12 Haziran 1919’da Amasya’ya geldiğini gösterirken eserin bitiş tarihi olan 1923 yılı da Kurtuluş Savaşı’nın sonudur. Dolayısıyla öykü zamanının dört yılı kapsadığı söylenebilir.

Romanda olaylar kronolojik olarak aktarılır. Bununla birlikte başkışı Mehmet’in çocukluk ve gençlik yılları âna getirilirken ve işlevsel figürlerden Abbas Bey ve Yanko Ağa’nın geçmiş yılları bugüne taşınırken, Balkan Savaşı ve 1870 Alman-Fransız Savaşı, romanın zaman çizgisine dâhil edilir. Eserde figürlerin geçmişine gidilmesi olay zamanının çok daha geniş bir süreyi kapsamasını sağlar.

Kitabın başkışisi Mehmet; geçmişini, ailesini, yaşadıklarını; düşüncelerini ve bugününü belirleyen, karakter yapısının şekillenmesinde katkısı bulunan etkileri geriye dönüşlerle anlatır:

“Öyküm, çok kısa! Babam Z. Köyünden Hamza Pehlivan’dı. Eli iş tutacak hâle gelince, dedemin eliyle everilmek istenir. Babam köyümüzün en güzel kızı olan Sofya’yı sever, hem de çılgınca. Köyümüzün yarısı Türk, yarısı Rum’dur. Burda kavgasız, dögüşsüz yaşanır, ama ne Rum’lar Türklere kız verirler ne de Türkler onlara. Sofya da babamı sevmese ya ne gezer...” (56).

İşlevsel figürlerden biri olan Abbas Bey, Selanik’te öğretmenlik yaparken Mustafa Kemal Paşa ile tanıştığından, birlikte yaptıkları siyaset konuşmalarından ve çıkan savaşın onları nasıl etkilediğınden bahsederken andan geriye gider: “sonra Balkan Savaşı başladı. Hepimiz o güzel Rumeli toprağından atıldık. Mustafa Kemal, Çanakkale savaşında, Anafartalar denen köyler bölgesinde bir asker dehasına sahip olduğunu gösterdi” (21).

Yanko Ağa da yaşadıklarını anlatırken arada sırada maziye doğru bir yol alır: “Ben, kanın dereler gibi aktığını 1871’de Paris’te gördüm. Bu akan kan da yeryüzüne barış getirecek en ileri insanların, en insancıl insanların kanıydı” (231-232).

Geriye dönülerek anlatılan bu olaylar, kişilerin tanıtımına yardımcı olmakla kalmaz, devrin sosyal ve siyasal yapısının ayrıntılarını da yansıtır. Balkan Savaşı’nın, Çanakkale Savaşı’nın ve Alman-Fransız Savaşı’nın yarattığı felaketler, bu anlatılarla gözler önüne serilir.

3.2.2.1.6. Mekân

Anlatı metinlerinde vakayı oluşturan esas unsurlardan bir olan mekân, olay örgülerinin geçtiği çevrenin tanıtılmasında, kişilerin çiziminde ve toplumun yansıtılmasında önemli bir role sahiptir (Tekin,2004:130).

Ateş Yılları romanında olaylar, bir kısmı yurt içinde bir kısmı ise yurt dışında olmak üzere geniş bir coğrafyada geçmektedir. Amasya, İstanbul, Ankara, Merzifon, Selanik ve Paris eserde sadece üzerinden geçilen yerlerdir. Figürlerin yaşadığı bu mekânların ismi romanda açıkça verilirken; başkişinin, babasının köyünden Z. Köyü şeklinde söz etmesi dikkat çekicidir: “Babam Z. Köyünden Hamza pehlivandı” (55). Bu durum, çocukluğu Amasya’da darüleytamda geçen Hasan İzzettin’in, Amasya’yı *Ateş Yılları*’nın ana mekânı yaptığı gibi, vekil öğretmen olarak atandığı Zana Bucağı’nı da eserde kullanma ihtimalini düşündürür.

3.2.2.1.6.1. Kapalı ve Dar Mekânlar

Ateş Yılları romanında kapalı ve dar mekânlar geniş yer yutar. Bu mekânların başında ev, oda, daire, iş yeri, hastane, hapishane gibi yerler gelir. Bu mekânlardan fiziksel olarak kapalılık ve darlık özelliği göstermeyenler dahi eseri oluşturan figürlerin içinde bulundukları ruhsal durum neticesinde bu yönde anlam kazanabilmektedir (Korkmaz, 2007: 403).

Mekân algıları kişiden kişiye farklılık gösterir. Kimi insanlar yalnızlığı tercih ettikleri için kapalı mekânlarda inzivaya çekilmeyi severlerken kimileri de istemeden

bulunmak zorunda kaldıkları bu mekânlardan kaçmak isterler. Ev, içinde yaşayanları birbirlerine bağlayan, onları bir arada tutup koruyan bir yapıdır. Roman kahramanlarından Müeyyet için Amasya'daki iki katlı ahşap ev hem fiziksel hem de olgusal olarak kapanarak darlaşmış, figürü bunalıma sokmuştur. “... *Daha doğrusu ben yadırgıyorum buraları. Isınamıyorum bu kapalı şehre ben, zorla değil ya efendim!*” (10).

İstanbul'dan koparılarak getirildiğini düşünen genç kız, sanki eve hapsedilmiş bir mahkûmdur. Bir tarafta modern şehir İstanbul, diğer tarafta gelişmemiş şehir Amasya bulunmaktadır ve Müeyyet bu iki mekân arasında sıkışıp kalmıştır:

“Bıktım, bıktım bu evden, bu şehirden, artık, illallah be! Bu daracık, karanlık odanın içinde bir mahpustan başka neyim ki ben? Güzelim İstanbul’u bırak ta gel, bu dağlar arasına sıkışmış karanlık şehirde, bu daracık, karanlık odada can sıkıntısından geber! Aklına şaşayım o babamın ben” (8). Ruhu derin bir yalnızlık içerisinde. Oysa ondan başka herkes evde ve şehirde mutludur.

Bir şehir kimine göre açık bir mekân olurken kimine göre de kapalı, dar bir mekân hâline gelebilir. Tıpkı Müeyyet gibi Asula için de Amasya belalı, tehlikeli ve terk edilmesi gereken bir şehirdir. Asula, Mehmet’e Amasya’dan gitme isteğini gerekçelendirirken oldukça kararlıdır:

“... Beni hiç kimse alıkoyamaz İstanbul’a gitmekten! İnan bana, Mehmet! Şu topraklarda, barut fıçısı üzerinde yaşıyor gibiyiz. Burada kaldığımız sürece sen de benimle bu korkunç talihi paylaşacaksın. Çok korkunç günlerin doludizgin yaklaştığını görüyorum. Elimden gelirse anamı-babamı da mallarını, mülklerini sattırıp İstanbul’a kaçıracağım. Onların canları da tehlikede. Hades’ten yükselen ağulu rüzgârlar, bir gün buralardan bütün canlıları ve güzellikleri kavurarak korkunç bir samyeli gibi geçecek. Ben bunları düşünerek her gece yatağında korkudan büzülüyor ve tirtir titriyorum” (178).

Asula için Amasya’dan kaçmak tek çözümken İstanbul keyifle yaşanacak mutlu bir yerdir: *“İnsan, İstanbul’da yaşar da sevmez olur mu? Ah, o güzel İstanbul!*

Her yanı cennet gibidir. Her yanında sevillecek insanlar vardır. Orda insan, dünyaya salt sevmek için geldiğini sanır” (176).

Başıkişi Mehmet’in yaşayışında açık ve geniş mekânlar eser boyunca geniş yer alırken kapalı ve dar mekânlar da onun, başına gelen kötü olaylar sonucunda yaşadığı yerler olur. Mehmet’in gençlik yıllarında eğitim ve öğretim için gittiği Amerikan Koleji, Amerikan Kültür Ocağı adı altında çalışıyor gözükse de gerçekte Pontus ruhunu diriltmek için çalışan tehlikeli bir ocaktır. Başlangıçta ilimle, sanatla ve sporla gençleri aydınlatmaya çalışan açık ve geniş bir mekân hâlindeki okul, sonraları kışla hâline getirildiğinde Mehmet’in hayatında kapalı ve dar bir mekâna dönüşür:

“Sonra aylardır tiksiniğe başladığı bu uğursuz kolej yaşayışından da bir süre olsun uzaklaşacağını düşünerek ayrıca seviniyordu. Bu okulun artık bir cendere gibi kendisini sıkmağa başladığını duyuyordu. Burada yolunda gitmeyen kimi uğursuz ve tehlikeli girişimlerin varlığını duyarak her saniyetedirgin bir ruh durumu içinde yaşıyordu. Kardeşi Ahmet de bu cendereden yakınıyordu” (148-149).

Hapishaneler; ürkütücü, boğucu ve sıkıcı mekânlar olarak insana çaresizlik, yalnızlık ve ölümü çağrıştırır. Her ne kadar adaleti sağlamak için suçluları buralara koysalar da masum insanların da hapishanelere konduğunun örnekleri çoktur. Başkişi Mehmet, yolda giderken kendisini durdurup ateş ederek ağır yaralayan iki İngiliz askerine silahla karşılık verince askerler ölür. Tutuklanan Mehmet, önce hastaneye, iyileşince de hapishaneye götürülür. Mehmet’in hapishanedeki hücresinin üç duvarı vardır. Önce bu durumu anlamlandıramayan Mehmet, karşı duvarda kollarından halkalarla asılmış bir ölüyü gördüğü an anlar ki bir duvarı olmayan hücreden ona kurşuna dizilenleri izleteceklerdir (345-346). *“Mehmet, ayağına vurulan prangalarla, altına verilen delik deşik ot minderle, kaderin tutsağı olarak olan biteni kaygısızca karşılamaya çalışır” (349).*

Başıkişi için fiziksel ve olgusal olarak kapalı ve dar bir mekân olan hapishane, onu umutsuzluğa, karamsarlığa ve can sıkıntısına sokar ve intiharı normal bir olgu

gibi kabullenmesine neden olur. Öyle ki bir süre sonra Mehmet kendisinden korkar hâle gelmiştir.

3.2.2.1.6.2. Açık ve Geniş Mekânlar

Açık ve geniş mekânlar, olayların geçtiği köy, kasaba, deniz, kır, ova, orman, dağ gibi açık alanlardan oluşan mekânlardır. Figürlere huzur veren bu mekânların kullanımıyla roman figürlerinin kişilikleri ve ruhsal durumları okuyucuya aktarılabilir. Nurullah Çetin'e göre çevresiyle uyum içerisinde olan hareketli figürler sosyal kişilerdir ve onların enerjilerini meydana çıkarma kabiliyetleri vardır. Bu kişiler mevcudiyetlerini açık ve geniş mekânlarda ispat ederler (2009: 134).

Ateş Yılları romanında açık ve geniş mekânlar, başkışı Mehmet'in ve diğer şahısların hayatında geniş yer tutar. Amasya Vadisi, Yeşilırmak Vadisi, Yeşilırmak, elma bahçeleri, ceviz bahçeleri, kiraz bahçeleri; eğlenilen, huzur bulunan, bir araya gelip güzel vakitler geçirilen, mutluluk kaynağı yerlerdir. Aileler, öğrenciler, köylüler sık sık bu mekânlarda bir araya gelerek yemek şölenleri, av partileri ve sazlı sözlü eğlenceler düzenlerler.

Başkışı Mehmet'in de canı sıkıldığında, bir çıkmaza girdiğinde sığınağı; uçsuz bucaksız ovalar, şırıldayan ırmaklar, dallarının altına girdiği ağaçlar olur:

“Böyle ağır can sıkıntıları, ruhunu baskı altına alınca her zaman şehrin dışına kaçıp kendisini doğanın koynuna atar, sığınmanın, onun ruhu üzerinde çok sağlayıcı bir etkisi olmuştu. İnsan sesi gelmeyen ovalar, ormanlar, dağlar, bağlık-bahçelik ıssız yerler, onun ruhundaki kızgın ve öldürücü dumanı az zamanda dağıtır, ona bir çoban ruhunun hırssız görünen durgunluğunu aşıldı” (532).

Doğada geçirdiği saatlerin sonunda Mehmet, *“hiçbir nesne düşünmeden salt görmenin ve seyretmenin rahatlığı içinde yavaş yavaş, pastoral havanın eski cennetine ulaşmıştı. Şehrin ve insanların onun ruhuna doldurduğu toksinler, çabucak yıkanıp temizlenmiştir”* (534). O artık kötü duygulardan arınmış, kendi özüne kavuşmuştur.

Evlerden, mahallelerden uzaklaşıp doğaya açılmak Mehmet'in hoşuna gittiği gibi, Asula da bu kır gezilerinden zevk almaktadır. Bir gün Mehmet'le birlikte şehrin dışındaki bahçeleri dolaşmaya çıktıklarında yağmurdan kaçarak bağ evine sığınır. Bağ evi, fiziken küçük olmasına rağmen Asula'nın o an hissettiği duygu yoğunluğuyla açık ve geniş bir mekâna dönüşmüş ve karakterin kendisini bulmasını sağlamıştır:

“Kendimi bayağı mutlu duyuyorum, Mehmet! Gerçekten de iyi ettik buraya geldiğimize. İnsanlardan, onların herkes için her türlü düşünen ölçüsüz kafalarından, dedikodularından, korkunç etkilerinden uzaktayız şu sıra. Siyasetin, ölüm- dirim rüzgârlarının kum yığınları gibi savurup durduğu insan toplumuyla aramızda şimdi tipinin korkunç perdesi var” (175). Bu küçük bağ evinde Asula çok mutlu olmuş, kendisini rahatsız eden insanlardan, düşüncelerden ve dedikodulardan uzaklaşmıştır.

Ateş Yılları romanının konuları; aşk, aşk uğruna verilen mücadele, misyonerlik çalışmaları, Kurtuluş Savaşı'nda yapılan fedakarlıklar ve mistisizm olarak söylenebilir. Hem aşk için hem de vatan için verilen mücadele kazanılmıştır. *Ateş Yılları* romanında; emek ve gayret maddi manevi her zaman yerini bulur. İster aşk için ister vatan için verilen emekler zayi olmaz.

Sanatçının *Ateş Yılları* romanı 1991- 1923 yılları arasında Amasya'da birbiri içine girmiş olaylar silsilesini üç bölüm halinde ilahi bakış açısıyla dillendiren bir romandır.

Hasan İzzettin Dinamonun *Aşk Yılları* adlı eseri işlediği konular açısından aşk romanları türüne güzel bir örnek teşkil etmektedir.

3.2.3. Macera Romanları

3.2.3.1. Anadolu'da Bir Yunan Askeri³⁶

Anadolu'da Bir Yunan Askeri, Gerçek Sanat Yayınları tarafından 1988 yılında yayımlanmıştır. Konusunu Kurtuluş Savaşı'ndan alan eserde, Ege'den

³⁶ Hasan İzzettin Dinamo, *Anadolu'da Bir Yunan Askeri*, İstanbul, Gerçek Sanat Yayınları, 1988.

kaçarken uyuyakaldığı için Anadolu'yu terk edemeyen bir Yunan askerinin macerası anlatılır. Anadolu'da kalan bu Yunan askeri; cephedeyken masum insanları, hayvanları öldürmesine ve ocakları söndürmesine cephe gerisinden bakarak, savaşın haksızlıklar üzerine kurulu olduğunu roman boyunca sorgular.

3.2.3.1.1. Özet

Yunan ordusu, Türk ordusu tarafından Ege Bölgesi'nde bozguna uğratıldıktan sonra Anadolu'dan çekilmeye başlar. Adının Adamo olduğu söylenen Yunan askerlerinden biri hasta olduğu için yolda uyuyakalır. Uyandığında saatler geçmiştir. Ne yapacağını bilemez. Türklerin eline düşme korkusuyla kimliğine dair belgeleri çalılıklar arasına bırakır. Geceleri ağaç tepelerinde uyur, gündüzleri de ormandaki meyve ağaçlarıyla karnını doyurmaya başlar. Bir süre sonra havalar soğuduğunda kendisine kalacak bir yer arar. Uzun arayışları sonunda karşısına çıkan mağarada konaklar. Sabah uyandığında bu mağarada bir ayının iki yavrusuyla birlikte yaşadığını görür. Ayılarla dostluk kuran Adamo, bu sayede, ayılardan korkan kurt gibi zararlı hayvanların saldırısından korunur. Bir süre sonra ayılar çekip gider.

Gün ve ay kavramını yitiren Adamo için takvim ilkyaz, yaz, güz ve kıştan ibarettir. Bir gün ormana yiyecek aramaya çıktığında yaralanmış bir keçi bulur. Safo adını verdiği keçiye alıp mağarasına getirir. Yeni doğum yaptığını anladığı keçinin sütünü emmeye başlar. Safo'yla birlikte yaşamaya başlayan Adamo ormanda onunla gezer, dolaşır.

Bir yaz, Kazdağı Bölgesi'nin yakınlarına Çingeneler çadır kurar. Çingene çocuklarından biri olan on üç on dört yaşlarındaki Zülfikâr; Ali ve Veli isimli iki çocukla çevreyi dolaşmaya çıkar. Çocuklar hoplayıp zıplayarak eğlenceli vakit geçirirlerken fundalıklar arasında yerde ölü gibi yatan bir adam ve başında bekleyen bir keçi görürler. Zülfikâr adamın yanında nöbet tutar, Ali ve Veli ise çergeye dönerek oradakilere haber verir. Bir saat sonra Ahmedaki ve iki üç yaşlı adam olay yerine gelir. Yerde yatan adamı alıp çergeye götürürler. Kıyafetlerini değiştirip ağzına süt damlatırlar. İki gün sonra hasta adam uyanır. Başlangıçta, sorulan sorulara cevap veremez. Bir akşam, bir yaşlının Gümülcine Türküsü söylemesiyle onun Yunanca bildiğini anlayan hasta adam, onunla Yunanca konuşmaya başlar, ona

bunca sene yaşadıklarını anlatır ve adının Adamo olduğunu söyler. Çergenin en yaşlı çingenesi olan Ahmedaki ve ailesi, Adamo'nun temizlenmesine, tıraş olmasına yardım ederler.

Sağlığı yerine gelince genç adam fundalıklara giderek Çerge'nin yakacak ihtiyacını karşılamak üzere çalışmaya başlar. Çingeneler arasındaki gençlerden Laz Mehmet, Adamo'dan hiç hoşlanmaz; öyle ki onu jandarmaya casus diye ispiyonlar. Bu olay üzerine çergeden ayrılan Adamo tekrar fundalıklara kaçır ve çalıların arasına saklanır. Bir süre sonra fundalıklar arasından kendisine doğru gelen bir kadın görür. Bu gelen kişi Zülfikâr'dır. Çerge yerini değiştirirken Zülfikâr gitmemiş, Adamo'yu aramaya çıkmıştır. Eli boş gelmeyen genç kız; küçük bir balta, ekmek, peynir ve başka yiyecekler de getirmiştir. Adamo ve Zülfikâr kendilerine bir kulübe yaparlar; yiyeceklerini de ormandaki meyve ağaçlarından, sebzelerden ve hayvanlardan sağlarlar. Bir sabah Zülfikâr Adamo'yu terk ederek obasına döner.

Yine bir gün yiyecek aramaya çıkan Adamo, genç bir adama rastlar. Adama el işaretleriyle sağır ve dilsiz olduğunu anlatmaya çalışır. Adam onun baltacı olduğunu düşünerek elinden tutar ve “Kesilecek odunlar var,” diyerek onu evine götürür. Evde Adamo'ya yemek verirler, yatacak yer gösterip kıyafetini değiştirirler. Adamo'yu evine götüren adamın adı Mehmet'tir. Mehmet; annesi, babası ve bir kız kardeşiyle Bayramiç Kasabası'nda yaşamaktadır. Adamo'nun çalışmasından memnun olan aile ona çiftlikte kâhya olmasını teklif ederse de Adamo, jandarma korkusuyla tekrar kaçır. Yolda üç erkeğin Zülfikâr'ı zorla götürdüklerini görür. Kızıl adamların elinden kurtaran Adamo, onun dostlarının yanına gitmesini sağlar.

Mevsim kışa girmek üzereyken Adamo yeniden kendisine kalacak bir yer aramaya başlar. Önüne çıkan bir bağ evinde kalmaya karar verir. Etraftaki bahçelerde kalmış sebze ve meyveleri toplar. Lakin ormanın onun için en güvenilir yer olduğunu düşünerek burada da uzun süre kalmaz. Orman yolunda Karapaşa adlı eli tüfekli bir eşkıyaya rastlar. Karapaşa, saçı sakalı birbirine karışmış Adamo'yu evliya zanneder. Adamo, yine sağır ve dilsiz numarası yapar. Karapaşa, Adamo'ya birkaç incir vererek oradan ayrılır.

Adamo, yaşamak için seçtiği bu yeni ormanda yiyecek bulmakta zorluk çeker. Bunun üzerine bağ bahçeye çalışmaya gelen ırgatların yiyeceklerini çalarak açlığını gidermeye başlar. Yine çok acıktığı bir gün yemek çalmaya gittiğinde tepede eli silahlı birinin nöbetçi olarak bırakıldığını görür, gerisin geri döner.

Batı Anadolu'nun ormanlarında domuz avına çıkan sekiz on avcı, çalıların arasından çıplak bir adamın kaçtığını görürler. Onu uyarsalar da adam kaçmaya devam eder. Adamın hâlinden şüphelenen avcılar sağa sola ateş edince adam ellerini yukarı kaldırarak teslim olur. Avcılara; yirmi yıl önce Yunan ordusuyla Türkiye'ye geldiğini, isminin Adamo olduğunu, Yunan ordusu İzmir'e çekilirken hasta olduğu için kabileyle gidemediğini, o günden beri de ormanda yaşadığını anlatır. Yunanistan göçmeni olan bir avcı söylenenleri arkadaşlarına tercüme eder. Avcılar Adamo'yu alıp giderler.

3.2.3.1.2. Teknik Özellikler

Anadolu'da Bir Yunan Askeri, iki farklı bakış açısıyla kaleme alınmıştır: Birincisi tekil bakış açısı, ikincisi de ilahi bakış açısıdır. Kitabın genelinde olay örgüsü başkişinin bakış açısıyla aktarılırken figürlerin geçmişlerine dair bilgilerin verildiği kısımlarda ilahi bakış açısı devreye girer. Başkişi anlatıcı, roman boyunca ön plandadır. Yaşadığı olayları, karşılaştığı insanları, gördüğü yerleri bizzat kendisi anlattığı gibi; korkularını, çaresizliklerini, ihtiraslarını, hatalarını, pişmanlıklarını ve hayallerini de kendi bakışıyla gözler önüne serer. Romanın ilk cümlelerinden itibaren anlatıcının “ben” diyen sesi duyulur:

“Afyonkarahisar bozgunundan sonra Yunan ordusu düzensiz yığınlar halinde çekiliyordu. Yollar bozguna uğramış bir ordunun bütün takıntılarıyla tıklım tıklım doluydu. Zorunlu bir yürüyüş durumundaydı. En zorunlu gereksinimleri gidermek üzere orduya ara sıra beşi dakika mola veriliyordu. Ben hastaydım, derdimi kimselere anlatacak durumda değildim” (5).

Başkişi anlatıcı, eserin üç bölümünde yerini ilahi anlatıcıya bırakır. Her şeyi bilen, her şeyi gören bu anlatıcının bakış açısına, başkişinin dışındaki hayat ortaya serilirken başvurulur.

İlk olarak romanın Çingenelerden bahsedilen pasajında karşılaştığımız ilahi anlatıcı; önce onların Kazdağı Bölgesi'nin yakınlarına kurdukları yerleşim yerini, sonra da hasta olup bayılan başkişiyi kurtarmalarını anlatır: *“Kazdağı (İda Dağı) bölgesinin yakınlarında bir düzlüğe bir Çingene göçü, Çerge kurmuştu. Çoluk çocuk her yaz ülkeyi dolaşıyor, kadınlar erkekler, yazlık işlerde çalışarak birkaç kuruş kazanıyor, son kerte kıt olan ekonomilerini kurtarmağa çalışıyorlardı”* (29).

Olup bitenlerin tamamına hâkim olan ilahi anlatıcı, ikinci olarak, Laz Mehmet'e dair bilgiler vermek için sözü alır: *“Laz Mehmet, kızgın kızgın konuştu: Hiçbirini kıskanmıyorum. Hiçbir kadına güvenmem ben. İçimden şöyle bir kıskançlık rüzgârı esti, geçti, bundan sonra ben de seninle dostum, Adamo kardeş! Adamo'yu uzun kollarıyla kucakladı”* (47).

Son olarak da ilahi anlatıcı, avcılar ve onların Adamo'yu bulmalarını anlatan sayfalarda ortaya çıkar: *“Batı Anadolu'nun sık ormanlıklarında bir güz günü sekiz-on avcı sürek avına çıkmıştı. Bu sürek avı çok çoğalan domuzları azaltmak üzere yapılıyordu. Tenekeler çalınıp bol gürültü yapılıyor, gizli köşelerinde uyuyan bütün hayvanlar oradan kaçışmağa başlıyorlardı”* (114).

Eserde olaylar özet şeklinde anlatılırken, diyalog, geçmişe dönüş ve iç monolog tekniğinden de yararlanır. Başkişinin düşüncelerinin aktarımında iç monolog tekniğinin sıkça kullanıldığı görülür. Adamo, ormanda dolaşırken sürekli kendisiyle: *“Allahım, ben ne zaman kurtulacaktım? Bu ormanlarda, bu korkunç yoksulluklar içinde mi geberip gidecektim? (...) Adamo dedim. İnsanların bulundukları yerlere biraz daha yaklaş. Ölümünden korkuyorsun, ama bu yaşayışın ölümünden daha kötü”* (75) diye konuşmakta içinde bulunduğu çıkmaz duruma çözüm aramaktadır.

3.2.1.6.3.3. İşlevsel Figürler

Anadolu’da Bir Yunan Askeri on altı bölümden oluşur. Bu bölümler de geometrik (★) şekille parçalara ayrılmıştır. Yapılan incelemede 12. bölümün olmadığı; 11’nci bölümde ise “Gökten Düşen Kaplumbağa” ve “İnleyen Salyangozlar” adlı alt başlıkların yer aldığı tespit edilmiştir.

Romanın olay örgüsünü, başkişi Adamo’nun yalnız olduğu ve diğer insanlarla olduğu kısımları ayrıştırarak dörde ayırmak mümkündür. Birinci bölüm, bir Yunan askerinin, birliği İzmir’e doğru çekilirken uyuyakalıp onlarla gidememesiyle başlar. Ormanda yalnız kalan Adamo’nun yaşamak için yemek bulmaya çalışması, barınak yapması ve bir keçinin hayatını kurtararak onu yanına alması, birinci bölümde meydana gelen olaylardır.

İkinci bölümün ilk vaka halkasını Çingenelerin göçü oluşturur. Bunu, Çingene kızı Zülfikâr ile arkadaşlarının Adamo’yu baygın hâlde bulması ve onu, çağırdıkları büyükleriyle birlikte çadırlarına götürmeleri izler. İyileşen Adamo’nun Çingenelere odunlar taşıyarak yardım etmesi, Laz Mehmet’in onu jandarmalara ispiyonlaması, Adamo’nun oradan kaçarak ormana dönmesi, Zülfikâr’ın onun peşinden gelmesi, birlikte ormanda bir yaşam kurmaya çalışmaları, kendilerini yabani hayvanlardan koruyacak bir sığınak yapmaları, topladıkları meyve ve sebzeler ve yakaladıkları hayvanlarla yiyecek ihtiyaçlarını gidermeleri, bir süre sonra bu hayata katlanamayan Zülfikâr’ın Adamo’yu bırakıp Çingenelerin yanına dönmesi bölümün vaka halkalarını tamamlar.

Koca ormanda yine yalnız kalan Adamo’nun, gezintiye çıktığında genç bir delikanlıyla karşılaşması, ona sağır ve dilsiz numarası yapması, genç adamın ormancı zannettiği Adamo’yu evine götürmesi, ona odunlarını yardırması, buna karşılık yiyecek, giyecek ve yatak vermesi; çiftliklerinde kâhyalık yapmasını teklif etmesi ve teklifi kabul etmeyen Adamo’nun oradan da kaçması, üçüncü bölümün vaka halkalarıdır.

Son bölümün olay örgüsü ise Adamo’nun ormanda bir kez daha yalnız kalması, yaşam mücadelesine devam etmesi, yiyecek bulmakta zorlandığı için

avcılara kendisini göstermek zorunda kalması ve onlara kim olduğunu anlatmasından ibarettir.

3.2.3.1.4. Kişi Kadrosu

Romanın başkişisi bir Yunan askeridir. Adamo isimli asker, taburu Ege Bölgesi'ni terk ederken rahatsızlanarak bir ormanda yalnız kalmıştır. Ormanda bulunduğu mağarada Robinson Crusoe gibi kendisine bir yaşam alanı oluşturan Adamo, bu süreçte ülkesinin Anadolu'yu işgalini sorgular.

Romanın başında baş kişi yalnızken, Çingeneler tarafından bulunduktan sonra kişi kadrosunun sayısı artar. Ahmedaki Dayı, Zülfikar ve Laz Mehmet romanın az sayıdaki işlevsel figürleridir. Eserdeki fon figürlerin başında Ahmedaki'nin karısı Saniye, kızı Fatma; çiftlik sahibi, çiftlik sahibinin oğlu ve Eşkiya Karapaşa gelmektedir

3.2.3.1.4.1. Başkişi

Anadolu'da Bir Yunan Askeri romanında başkişi, Birinci Dünya Savaşı sonrasında Batı Anadolu'yu işgal eden Yunan ordusunun bir askeridir. Yunan ordusu bozguna uğramaları sonucu geri çekilirken yolda bayılan Adamo, saatlerce o hâlde kaldığından arkadaşlarına katılamaz. Böylece ormanda yaşamaya başlar. Eserde Adamo'nun geçmişine dair fazla bilgi verilmez; “*Kimdir, kimi kimsesi var mıdır?*” gibi soruların cevapları bulunmaz.

Adamo; yeşil gözlü, kumral saçlı, yakışıklı, genç bir adamdır. Anadolu'yu işgal eden bir ordunun askeri olarak eline silah verilmesini ve bu topraklara gönderilmesini şanssızlık olarak görür. Aynı zamanda Yunan askerlerinin Türklere yaptıkları işkencelerden duyduğu vicdan azabının ağırlığıyla ezilmektedir:

“... *Bizimkiler, çok Türk öldürmüşlerdi. Çoluk çocuk dememiş, kıymışlardı. Evleri yakmışlar, hayvanları süngülemişlerdi. Öyle çok kötülük edilmişti ki Türkler,*

şu sırada bir Yunan askerini ellerine geçirseler hepsinin acısını ondan çıkarmağa kalkmazlar mıydı? Bunları düşündükçe bir kez daha titredim” (8).

Subayları tarafından Türklerin ne kadar vurucu, kırıncı ve barbar olduklarına dair bilgiler verilmiş olan Adamo’ya; eğer tutsak düşerse derisinin yüzüleceği, ateşte kuzu gibi kızartılacağı söylenmiştir. Türk milleti hakkındaki bilgileri bunlarla sınırlı olan Adamo, Anadolu’daki gerçeklerle yüz yüze geldiğinde kendini sorgulayan bir karaktere bürünür. Savaş boyunca “*Siz yapmazsanız onlar size yapacak*” zihniyetiyle kandırıldıklarının farkına varan Adamo; Türklere çeşitli işkenceler yapanın, onları bir yerlere kapatıp yakanın kendileri olduğunu itiraf ederek geçmişiyile yüzleşme sürecine girer (10).

Genç asker; kitap okumayı, türküler ve şarkılar söylemeyi çok seven bir figürdür. Eser boyunca, okuduğu kitaplardan sık sık bahseder; kitaplardaki kahramanların hayatlarıyla kendi hayatındaki ortaklıkları dile getirir. Kendisini en çok da Robinson Crusoe’ya benzetir:

“Burada kısıldığımdan beri hep Robinson Crusoe’yu anımsıyordum sık sık. Doğayla baş başa kalan bir insanın bütün gereksinimlerini düşünüyorum. Evet, Robinson’u andıran yanlarım yok değil, ancak benim durumum onunkinden çok daha elverişsiz” (16).

Adamo, kitaplara olan sevgisini, çevresindeki insanlara ve hayvanlara kitap kahramanlarının isimlerini koyarak gösterir. Odun kesmek için gittiği çiftliğin sahibine Yunan mitolojisindeki Truva Kralı Pryamos’un, oğluna da Hektor’un ismini verir. Antik Yunan şairi Safo’nun adını ormanda yaralı olarak bulup iyileştirdiği keçiye veren Adamo, mağarada birlikte yaşadığı iki küçük ayıdan erkek olanına Werther, dişi olanına Scharlot adını takar.

Hayvan sevgisi, başkişinin bir başka özelliğidir. Adamo, eser boyunca karşısına çıkan hayvanlarla dostluk içerisinde iletişim kurar. İki yavru ayı ile bir süre aynı mağarada yaşar, yaralı bir keçiye iyileştirip ona bakar, ormanda bulduğu vaşak yavrusunu büyütür, odun yarmak için gittiği çiftlik evinin köpeğiyle dost olur ve

ipinden boşalan bir boğayı rahatlıkla yakalar. Adamo'nun hayvanlarla anlaşması çevresindeki insanların da dikkatini çeker. Çiftlik sahibinin oğlu, başkişinin hem köpekle dostluk kurmasına hem de boğayı rahatlıkla yakalamasına şahit olunca şaşkın bir şekilde *“Haydi gidelim dedi, bu hayvanı da büyüledin, karabaşı büyülediğin gibi. Karabaş da anasının gözü bir hayvandır. Onunla nasıl dost olduğuna şaşmıştım, ama boğayla böyle çabucak dost olduğunu görünce sende şeytan tüyü olduğunu anladım”* (86). Başkişinin hayvan sevgisi, ona iş olanağı sağlar.

3.2.3.1.4.2. İşlevsel Figürler

Anadolu’da Bir Yunan Askeri romanında en önemli işlevsel figür, Çingeneler arasındaki en yaşlı kişi olan Ahmedaki Dayı’dır. Ahmedaki Dayı, ormanda baygın buldukları Adamo’yu evine alarak onun bakımını üstlenir; ona yiyecek, giyecek ve yatacak yer verir. Ahmedaki Dayı, bir süre sonra sağlığı yerine gelen Adamo’ya, ormandaki hayatını sürdürürken zorda kaldığında yapması gerekenleri de söyleyerek ona yardım etmeye devam eder: *“Sana yine derim ki insan topluluklarının yaşadıkları yerlere yanaşacaksın, çalacaksın. Başkaca hiçbir umarın yoktur.”* Hırsızlık yapmayı beceremeyeceğini söyleyen Adamo’ya Ahmedaki Dayı yol gösterir:

“Büyük hırsızlık değil, Çingene hırsızlığı yapacaksın. Yani tavuk hırsızlığı. Tilki gibi. Tavuk hırsızlığını söz gelimi kullandım. Çiğ tavukları çalsan da yiyemezsin. Yazın ormanlardan çık, köylere, kentlere yanaş. Yemek çal, ekmek çal, pişmiş et çal, kısaca, pişmiş bir şeyler çal” (44).

Ahmedaki Dayı’nın Adamo’ya yaptığı yardımlar bunlarla da kalmaz. Adamo’yu casus olarak ihbar etme ihtimallerine karşı çerge halkını uyarır:

“Ne Yunan casusu be kardeş! Bir gurbet yolcusu gelip geçti. Bir gece Çergede konuk kaldı. Bizim Mehmet karılardan adamı kıskandı. Adam da geçti gitti. Adam Yunanlı değil, ne milletten olduğunu da söylememişti, Pomak mıydı neydi? Eskiden Türkiye’ye göçmüş Rumeli insanlarından biri” (49).

Adamo'nun yanına giden Zülfikâr'a Kaz Mehmet'in ayakkabılarını götürmesini söyleyen de yine Ahmedaki Dayı'dır: "... *En sonra yanına çağırdı, orada duran değerli ayakkabıları göstererek şunları da al götür, oğlanın ayakları kışın donmasın dedi*" (53).

Zülfikâr, eserdeki bir diğer işlevsel figürdür. On dört on beş yaşlarında bir genç kız olan Zülfikâr, hasta hâldeki Adamo'yu ormanda bulur, onun çergeye götürülmesini sağlar. Çergededen ayrıldığında da Adamo'nun arkasından giderek bir süre onunla birlikte ormanda yaşar. Zülfikâr çergededen ayrılırken yanına aldığı balta, tencere, kibrit, çakmak, kaşık, çatal ve ayakkabılarla Adamo'nun ormandaki hayatını kolaylaştırır. Bir süre sonra orman yaşantısına daha fazla dayanamayan Zülfikâr Adamo'yu bırakıp çergeye döner.

Çergede yaşayan Laz Mehmet, başkişinin hasmı olma rolünü üstlenen işlevsel figürdür. Sarışın, uzun boylu bir genç olan Laz Mehmet; bir Çingenenin, sarışın bir Yunan gencinden olma oğludur. Küçükken, yaptığı yaramazlıklarla; yetişkinliğinde de bulaştığı kötülüklerle çergedeki en belalı kişidir. Komşusu olan bütün kadınlara yan gözle bakar, içlerinde tecavüz ettikleri de vardır. Beyaz tenli olduğu için kendisini kara tenli insanlardan üstün görür: "*Tanrı, bunca soydaşı içinde onu boşuna ak tenli yapmamıştı*" (48). Adamo'yu "*Yunan casusu*" diyerek jandarmaya ispiyonlayan da odur. Geçmişte hükûmet katında muhbirliğiyle ünlü olan Laz Mehmet, hemşerileri arasında bulunan solcuları da polise ihbar etmekten geri kalmaz. Adamo'ya sıkıntılı anlar yaşatan Laz Mehmet, onun çergededen kaçmasına neden olur. Laz Mehmet'in nasıl bir karaktere sahip olduğunu anlayan Adamo, "... *Bu Laz Mehmet dedikleri Çingene örneklerine eski Yunanistan'da çok rastladığı pis kişilerdendi. Şunu bunu satmakla kendine önem verdirmek isteyen aşağılık bir karaktere sahipti*" (49) düşüncesindedir. Laz Mehmet'in yaptıklarına şaşırır.

3.2.3.1.4.3. Fon Figürler

Eserdeki fon figürlerin başında Ahmedaki'nin karısı Saniye, kızı Fatma; çiftlik sahibi, çiftlik sahibinin oğlu ve Eşkiya Karapaşa gelmektedir. Ahmedaki'nin karısı ve kızı başkişiyi evlerinde misafir ederek ona giyim kuşam ve yemek konusunda yardımcı olurlar. Çiftlik sahibi de Adamo'ya iş verir; ona kâhyalık teklif

eder. Çiftlik sahibinin oğlu Mehmet, Adamo'nun işini güzel yapmasını, hayvanlarla iyi anlaşmasını takdir eder; evlerinden ayrılmamasını ister.

Eşkîya Karapaşa ise ormanda Adamo'nun karşısına çıkan kırk yaşlarında bir adamdır. Sevdığı kızı kaçırdığı için yedi yıl hapis yatmıştır. Adamo, Karapaşa ile karşılaşmasından memnun kalmaz; onun arkasından jandarmalar da gelebilir düşüncesiyle bulunduğu yeri terk ederek başka bir yere gider.

3.2.3.1.5. Zaman

Anadolu'da Bir Yunan Askeri romanının vaka zamanı açıkça belli olmamasına rağmen eserin başkışısının söylediği şu sözler zamana dair ipucu vermektedir: “*Mevsim henüz yazdı. Ağustos ayının son günleri, belki de eylül başlarıydı*” (8). Ayrıca romanın ilk cümlelerinde geçen “*Afyonkarahisar bozgunundan sonra Yunan ordusu düzensiz yığınlar hâlinde çekiliyordu*” (5) ifadesi, Afyonkarahisar'ın Yunan işgalinden kurtulmasının 27 Ağustos 1922'de gerçekleştiği bilgisiyle birlikte düşünülürse vaka zamanını saptamamız mümkün hâle gelir. Eserin ilerleyen sayfalarında da Adamo, kendisini kurtaran Çingenelere kim olduğunu anlatırken, ormanda yaşamaya başladığı tarihten açıkça bahseder. Ordusunun 1922'de İzmir'e doğru çekildiğini söylemesi, onun ormandaki yaşayışının başlangıç tarihini verir (33).

Romanın vaka zamanının başlangıcı 1922 iken bitişi belli değildir. Adamo'nun ormanlarda yaşadığı süre tam olarak bilinmediğinden, vaka zamanının tahmini ipuçlarına bağlı kalır. Adamo, kitabın bir sayfasında “*on yıl*” (35), bir sayfasında da “*on beş yirmi yıl*” (56) ormanlarda zaman geçirdiğini söyler. Bu süre de 1930'lu ve 1940'lı yılların Türkiye'sine denk gelir.

Roman incelenirken vaka zamanı ile devrin özellikleri arasında uyumsuzluklar fark edilir. Adamo, Zülfikâr'ın çergeden getirdiği tencere ile salyangoz, yılan, kertenkele ve kaplumbağaları pişirebileceğini düşünür. Bu hayvanları pişirme işini de izlediği belgesellerden öğrendiği bilgilerle yapacaktır (58). O dönemlerde henüz televizyon yayınlarının olmadığını düşünürsek, kahramanın televizyonda izlediği bir

belgeselden bahsedişinin, yazarın vaka zamanı ve yazma zamanı arasındaki farka dikkat etmemesinden kaynaklandığı söylenebilir.

3.2.3.1.6. Mekân

Ülkesine dönemeyen bir Yunan askeri olan Adamo, Türk askerleri tarafından yakalanıp öldürölme korkusu yaşadığı için sürekli mekân değıştirir. Böylece romandaki olaylar Ege Bölgesi, Bigadiç, Bayramiç, Kazdağı Bölgesi, Aydın Ovası ve Menderes Irmağı kıyılarına yayılır. Coğrafi mekânların yanı sıra ağaç dalları, mağara, Çingenelerin kurduğı çerge, ormandaki kulübe ve çiftlik evi Adamo'nun hayatını devam ettirdiğı özel mekânlardır.

3.2.3.1.6.1. Kapalı ve Dar Mekânlar

Mekânlar, kahramanların içinde bulunduğı şartlara ve psikolojik algılarına göre fiziksel özellikleri göz ardı edilerek açık veya kapalı hâle gelebilmektedir. *Anadolu'da Bir Yunan Askeri* romanının kahramanı Adamo, birkaç ay yaşadığı çerge ve çiftlikte, ona geniş olanaklar sunulmasına rağmen kendisini sıkışmış hisseder; açık olan mekânlar başkişinin üzerine doğru kapanmaya başlar.

Adamo, Kazdağı Bölgesi'nin yakınlarına Çingeneler tarafından kurulan çergede, yıllarca yalnız süren yaşantısına kısa bir süreliğine ara verir. Çingene çocukları, ormanda gezerken rahatsızlanıp bayılan Adamo'yu olduğu yerden alıp çergeye götürürler. Burada sıcak bir yatak, temiz kıyafetler ve güzel yiyecekler bulan Adamo, bu sıcak ev ortamının keyfini çıkarır. Ancak bir yandan da birileri tarafından ispiyonlanacağı ve jandarmanın onu bulacağı korkusu içerisinde. Böylece bu huzurlu yer onun için cehenneme dönüşerek kapalı bir mekân hâlini alır ve bu durum Adamo'nun çergeden kaçmasına neden olur. Adamo, peşinden gelen Zülfikâr'la birlikte yeniden ormanda yaşamaya başlar. Bu sefer yalnız değildir. Bir barınağa ihtiyaçları olduğu için ağaçlardan, sarmaşıklardan, otlardan ve sazlardan bir kulübe yaparlar. Artık yeni yuvaları, evleri burasıdır.

Adamo'nun tekrar insan içine karışması, odunculuk için gittiği çiftlik evinde olur. Ormanda karşılaştığı genç bir adam onu dilsiz bir oduncu zannedip, kesilecek odunları olduğunu söyleyerek çiftliğine götürür. Bir kez daha temiz kıyafet, sıcak bir yatak ve güzel yemeklere kavuşan Adamo, durmadan çalıştığı için ev halkının gözüne girer ve onlardan kâhyalık teklifi alır. Bu teklifin onu bu mekâna bağlayacağını ve jandarmanın eline düşüreceğini düşünen Adamo, korkuyla çiftlikten kaçır. Çiftlikte yaşayanlar için mutlu bir yuva olan bu yer, Adamo için her an yakalanabileceği bir kapana dönüşür.

3.2.3.1.6.2. Açık ve Geniş Mekânlar

Türkler tarafından yakalanıp işkenceye uğrama korkusuyla sürekli kaçır hâlinde olan Adamo, her seferinde ormana sığınır; orman onun sığınağı, evi ve bahçesi olur. Onun için en güvenli bölge ormandır: *“Ormana yaklaştıkça içime güven doluyor, sanki bütün akrabalarımın yaşadığı yerlere gidiyor gibi oluyordum”* (95).

Adamo ilk önce vahşi hayvanlardan kendini korumak için bir meşe ağacının dallarında yatıp kalkır. Fiziksel ölçüleriyle küçük olan bu dar mekân, *kendinde ev kavramının özünü barındırır* (Bachelard, 2017: 35); başkişiyeye hissettirdiği huzurla açık bir hâle gelir. Öyle ki bu ağaç dalları ona ev güvenliğini ve rahatlığını vererek onu mutlu eder. Adamo, *“Günlerdir kendimi bir ağacın üzerinde dallara bağlayarak güvene alıyor, böylece sabahı etmeğe çalışıyordum. Yine aynı meşe ağacına tırmanıp güvenceye aldıktan sonra, kendimi bir kez daha evimde buldum. Moralim yükselmişti”* (10) sözleriyle mutluluğunu paylaşır.

Sonraları ağaç dallarında yaşayamayacağını anlayan Adamo, kendisine barınmak için yer arar. Uzun arayışlar sonunda insan eli değmiş bir mağara bulur. Geceyi mağarada bir ayı ile geçirdiğini sabah gün ağarınca anlar. Bir süreliğine burada kalmaya karar veren Adamo, meyveler toplayarak yeni yuvasında kışa hazırlanır. Mağara, kapalı ve sınırlı yapısına rağmen, genç adama güvenli veren huzurlu bir geniş mekâna dönüşür. Adamo, kendisini vahşi doğadan koruyacak sığınağını bulmuştur.

Anadolu’da Bir Yunan Askeri romanı, Yunanlıların Anadolu’dan çekilmesi esnasında Menderes Ovası civarlarında arkada kalan bir Yunan askerinin hayatta kalma mücadelesini anlatır.

Savaş hem saldırıda bulunan hem de savunma pozisyonunda olan halklar için yıkıcıdır. Eninde sonunda herkes geçmişiyile yüzleşir. Sanatçının *Anadolu’da Bir Yunan Askeri* adlı eseri, 1922-1930,1940 (?) yılları arasında Ege Bölgesinde kalan bir Yunan askerinin hayatta kalma mücadelesini ilahi bakış açısıyla dört bölümde anlatan bir macera romanıdır.

3.2.3.2. *Türk Kelebeği*³⁷

Türk Kelebeği, Rumeli göçmeni 17 yaşındaki Mehmet Ali’nin Kurtuluş Savaşı yıllarında verdiği mücadeleyi ve bu mücadele esnasında yakalanarak gönderildiği hapishanelerdeki serüvenlerini anlatır.

Mehmet Ali, işgaller karşısındaki mücadelesini, Fransız askerlerinin cephanelerini çalıp Anadolu’daki silahsız insanlara göndererek gösterir. Lakin bir gün Fransız askerlerine yakalanan Mehmet Ali, hapishaneden hapishaneye sürülerek kıtalar ötesine gönderilir. Geçirdiği acı dolu yıllarda onu ayakta tutan tek duygu, yurt özlemi olur.

Hasan İzzettin Dinamo, kitabın bir tanıtım sayfasında roman hakkında şöyle bir bilgi verir: “*Bu okuduğunuz kitap Mehmet Ali Kayen’in serüvenleridir. M. Ali Kayen’i ben otuz yıl önce tanıdım. Bana, ılık saçan Guyan kelebeklerinden söz ederdi. Onu çok konuşturmak istedim. Birgün ünlü Fransız ‘Kelebeği’nin çevirisini okuyunca şaşkınlıklar içinde kaldım. Hemen götürüp M. Ali Kayen’e verdim. O da okudu. ‘Hasan Bey’ dedi. ‘Benim serüvenlerim bundan çok daha zengindir. Hemen yazmaya başlayalım’. Yazmaya başladık. Altı ay durmadan her gün birkaç saatimizi bu işe verdik ve çalıştık. Kitabı böylece ortaya çıkardık*” (Altınkaynak, 1981: 105-107).

³⁷ Hasan İzzettin Dinamo, *Türk Kelebeği*, İstanbul, Yalçın Yayınları, 1981.

Türk Kelebeği'nin yazılışı hakkında Hasan İzzettin Dinamo'nun verdiği bilgilerin yanı sıra, yaptığımız bir araştırmada, Polis Memuru Cemil Efendi'nin hatıratında da aynı maceraların aktarıldığı görülmüştür. Mehmet Cemil, işgal yıllarında, kadınlara sarkıntılık eden sarhoş Fransız askerleriyle girdiği tartışmada iki Fransız askerini öldürmesi sonucu tutuklanarak önce Fransa'ya sonra da Fransız Guyanası'na sürgün edilir. *Türk Kelebeği* ile birçok ortak noktaya sahip olan Cemil Efendi'nin hatıratı bizim incelememize konu olmayacaktır. Eserlerdeki benzerlikler bir başka çalışmanın konusu edilebilir.

Türk Kelebeği ile benzerlik taşıyan bir diğer roman da *Kelebek (Papillon)*'tir. *Kelebek (Papillon)*, Fransız yazar Henri Charriere'nin 1968 yılında yayımlanmış olduğu otobiyografik romanıdır. İşlemediği bir suçtan dolayı tutuklanıp Fransız Guyanası'nda ömür boyu hapis cezasına çarptırılan yazar, tutuklu kaldığı yıllarda başına gelen olayları *Kelebek* adlı romanında anlatır. Lakabı “Kelebek” olan Henri Charriere, kaldığı farklı hapishanelerde sürekli kaçma teşebbüsünde bulunsa da bunda muvaffak olamaz. Nihayetinde uğruna büyük fedakârlıklara giriştiği özgürlüğüne 13 sene sonra Venezuela'da kavuşur³⁸.

Henri Charriere'nin *Kelebek (Papillon)* romanıyla, Hasan İzzettin Dinamo'nun *Kelebek*'ten on üç sene sonra yayımladığı *Türk Kelebeği* romanı çeşitli benzerlikler içermektedir. Her iki kitapta da verilen ağır ceza karşısında figürlerin zor durumda kalmaları fakat özgürlüklerine yeniden kavuşmak için bıkmadan, usanmadan kaçma girişimlerinde bulunmaları anlatılır.

Henri Charriere'nin *Papillon*'u, Dinamo'nun *Türk Kelebeği* ve Franklin J. Schaffner'in yönettiği *Kelebek* filmi, (Hiçyılmaz, 2014: 16) özgürlük uğruna verilen mücadeleye ışık tutarken, tarihî ve coğrafi bilgilerle Guyana Adası gerçeğini de gözler önüne sererler

³⁸ [https://www.wikiwand.com/tr/Kelebek_\(roman\)](https://www.wikiwand.com/tr/Kelebek_(roman))./ 29.06.2024 tarihinde erişildi.

3.2.3.2.1. Özet

On yedi yaşında olan Rumeli göçmeni Mehmet Ali'nin hikâyesi, İzmir'in işgaliyle başlar. İstanbul'da Halide Edip'in İzmir'in işgali için yaptığı mitinge katılan Mehmet Ali, tıpkı diğer katılımcılar gibi ulusal birlik duygusuna kapılarak düşmanla vuruşmaya karar verir ve ilk olarak Sandıklı'ya, bir akrabasının yanına gider. Dik başlı bir genç olduğundan efelerin arasına girmez, Afyon'da Kaymakam Arif Bey'in kurduğu Millî Savaşçı Örgütüne girmeye karar verir. Örgütte silah olmadığını gören Mehmet Ali, İstanbul'a gidip işgal kuvvetlerinin cephanelerini çalarak Anadolu'ya göndermeyi düşünür. İstanbul'da Müdafaayı Hukuk Derneğine üye olan Mehmet Ali, gündüzleri Avukat Emin Bey'in yanında kâtiplik yaparken geceleri de arkadaşlarıyla birlikte Fransız silah depolarını soyarak Anadolu'ya silah gönderir.

Bir gece Mehmet Ali'den, elinde bulunan filintaları Unkapanı'daki bir motora götürmesi istenir. Silahları üzerine asan Mehmet Ali, yolda Fransız devriyesiyle karşılaşır, onlarla çatışmaya girer ve yaralanır. Bir buçuk ay hastanede yatan Mehmet Ali, uzun süren sorgulama sonucunda ölüm cezasına çarptırılır. Dava sürerken kaçma planları yapan genç adam, anlaştığı dört kişiyle koğuşun altından tünel kazar. Tünelin bitmesine bir buçuk metre kala mahkûmlardan birinin ispiyonlamasıyla plan açığa çıkar. Bunun üzerine Kumkapı Hapishanesine gönderilen Mehmet Ali, orada ölüme mahkûm edildiğini öğrenince yeniden kaçma planları yapmaya başlar. Bir gün koğuşları saymaya gelen gardiyan kapıyı açık bırakarak diğer koğuşa gider. Bunu fırsat bilen Mehmet Ali, kapıdan çıkıp koğuşun kapısının yanındaki yağmur borusundan yukarı tırmanarak kaçır. Önce arkadaşı Çakır Hüseyin'in sonra da Çopur Mehmet'in yanına sığınır, tuğla fabrikasında iş bularak on beş gün çalışır. Bu süre zarfında resimleri her tarafa dağıtılarak Fransız askerleri tarafından aranmaya başlar. Rumeli yakasında güvende olmadığını düşünen Mehmet Ali; gizlice, Beykoz'un bir köyünde yaşayan Âdem Ağa'nın yanına gider, orada on beş gün kalır. Buradan Kadıköy'e geçerken yolda bir Trabzonlu ile tanışır ve ondan iş teklifi alır. Bu vasıta ile inşaatta bekçilik yapmaya başlar. Sokakta tanıştığı Dukter'le birlikte kalmaya başlayan Mehmet Ali, bir gün kendisini Fransızlara ispiyonlayan Çingene Yaşar'a rastlar. Onun yalanlarına inanarak ona güvenir. Lakin ertesi gün Fransız askerleri tarafından kuşatılarak tekrar Kumkapı Hapishanesine götürülür. Orada

Sürmeneli Kara Hasan Kaptan ile tanışarak çok iyi arkadaş olur. Hapishanede herhangi bir işkenceye maruz kalmadığı için şüphelenen Mehmet Ali, birkaç gün sonra Hasan Kaptan'la birlikte Fransızların Güney Amerika'daki sömürgelerinden Guyan'a gemiyle gönderileceğini örgenince şaşkına döner. Gemi Anadolu sularında ilerlerken kaçma planı yapan Mehmet Ali, Hasan Kaptan'la birlikte gemiyi ele geçirip durdurur. Gemideki filikayla kıyıya ulaşmaya çalışırlar. Lakin karşılarına çıkan savaş gemisi, projektörlerini kullanarak kıyıya ulaşmalarını engeller. Gemiden yapılan ateşe tüfekleriyle karşı koyamayacaklarını anlayınca teslim olurlar.

Gemi Marsilya'ya geldiğinde, limandaki kalabalık, Saint Pierre Cezaevine götürülen iki Türk adama yumruklarını sallayarak küfürler ederler. Neticede Mehmet Ali ve Hasan Kaptan cezaevine konur. Hapishanedeki koşulları büyükçe, ferah bir yerdir. Ayaklarında prangalar olmadığı gibi ellerinde de kelepçeleri yoktur. Mehmet Ali, Dukter'e mektup yazmaya karar verir. Dukter'den alacağı mektuplarla gurbette avunacağını düşünür. Oysa Fransızca yazmadığı için mektupları gitmemiştir. Buna çok kızan Mehmet Ali; Fransızların, mektuplarını göndermek zorunda olduklarını söyler ve tepkisini girdiği açlık greviyle gösterir. Yapılan tüm ısrarlara rağmen ağzına bir lokma koymayan genç adam, sonunda Hapishane Müdürü'nün, "Sen bir şeyler yersen ben mektuplarını kendim postalayacağım," sözüyle grevine son verir. Dört ay sonra buradan Edouard Maison Cezaevine gönderilirler. Konuşmanın yasak olduğu bu cezaevinden Guyan'a gönderilen yirmi beş mahkûmun arasında Hasan Kaptan ve Mehmet Ali de vardır.

Guyan'a gitmeden önce San Martino Adası'nda üç ay kalırlar. Üç ay sonra bir gemiyle Atlas Okyanusu'nu aşarak cezaevine gelirler. Cezaevinde seksen kişilik koğuşa Hasan Kaptan'la düşen Mehmet Ali, oraya gittiğinin ikinci günü sıtma belirtileri gösterince kendince hastalıkla mücadele etmeye çalışır. Bir süre sonra koğuştan birçok kişi sıtmaya dayanamazken o bir ay içinde sağlığına kavuşur. Sağlığı düzelen Mehmet Ali'yi, orman içindeki kereste fabrikasına, çalışmak üzere gönderirler. Yöneticiler, fabrikadaki özverili çalışmalarından dolayı onun emrine Arap işçiler verir. Buradaki çalışmaları esnasında bile kaçma planları yapan Mehmet Ali, düzenli gelmeyen tomrukların akıbetini araştırmak için iş kampına gönderilir. Burada yanına Arap Ahmet'i de alarak, kaçış planlarına dâhil edeceği Türk mahkûmları bulmak üzere, araştırma için geldiği yere yakın bir köye gider. Ancak

Türkleri bulamazlar. Geceyi geçirmek üzere Grand Pere denen kişinin kulübesine gelirler. Grand Pere, erkeklere düşkün biridir. Bunu öğrenen Mehmet Ali, geceyi temkinli geçirmek için önlemler alır. Gece Ahmet'e saldıran Grand Pere'yi öldürür ve onun paralarını alarak teknelerine dönerler. Ahmet ile parayı paylaşan Mehmet Ali, parasını bağırsaklarının içine yerleştirir.

Yine ölümcül bir hastalığa yakalanan başkışı, dört gün kaldığı yataktan iyileşerek kalkar. Bir gün Türk arkadaşı Ahmet Şevki'den "Yakında seni çalıştığımız bu yere alacağız," yazılı bir not alır. Saint Laurent İskeleyi'ne gelen yiyecek ve içecekleri gemiden indirip dağıtılmasını sağlayanlar arasında bulunan Mehmet Ali, yine kaçma planını uygulamak üzere, gelen yiyeceklerden alarak onları iskeleyi çeviren suyun içine koyar. Yemekler kötü çıktığında, sakladıklarını Hasan Kaptan'la birlikte yerler.

Bir gün, "gemici" adı verilen gruba, ırmağın yukarılarından sala tomruk yükleyip getirmeleri istenir. Altı kişi tomrukları yükleyip dönerlerken salları iki kere kuma saplanır, yiyecekleri de biter. Yakında bir kamp olduğunu daha önceden görmüş olan Mehmet Ali, zorlu bir yürüyüşten sonra kampa varsa da kamp yöneticisi ona yiyecek vermez. Mehmet Ali, bataklıkta ölüm kalım savaşı vererek tekrar sala döner. Saldakilerle birlikte cezaevine döndüklerinde açlıktan bitap hâledirler.

Mehmet Ali, bir süre daha sal ile gidip gelmeye devam etse de aklı hep kaçma fikrindedir. Sonunda, etraftan duyduğu bilgilerle, hiçbir Avrupa devletinin sömürgesi olmayan Piye adlı ormanlık bölgeye, Hasan Kaptan ve üç Fransız arkadaşıyla birlikte kaçmaya karar verirler. Önce birkaç tane silah bulurlar, ardından da suyun altına sakladıkları yiyecekleri sala yüklerler. Her şey tamam olunca bir saat kadar kıyı hattında gittikten sonra karaya çıkarlar. Balta girmemiş orman içerisinde bir ay gece gündüz ilerlerler. Lakin Piye bir türlü karşısına çıkmaz. Yiyecek ve içecekleri de biter. Ava çıkan Mehmet Ali, dövüşen iki maymuna ateş ederek birini öldürür ve onu yemek üzere arkadaşlarının yanına getirir. O sırada arkadaşlarının, kendi ekiplerinden olan Castelli'yi öldürerek yediklerini görür. Castelli'nin kalan parçalarını toplayan Mehmet Ali, bunları mezara koyar, kendisi de avladığı maymunu pişirerek yer.

Uzun bir yürüyüşten sonra bir akarsuya geldiklerinde kendilerine sal yaparak suda ilerlerler. Mehmet Ali salllarının bir bayrağa ihtiyacı olduğunu düşünür. Fanilasından parçalar kesip bunları bacağından aldığı kana batırarak sala bir Türk bayrağı diker. Bir tane de Kuvayı Milliye serpuşu yapar. Irmak boyunca ilerliyorlarken önlerinde kulübeleri ve birtakım insanları görünce havaya ateş ederler. İnsanlar ormana kaçışırken, kendileri gibi giyinmiş dört kişi bayrağı görünce “La Turkie” diye sevinçle bağırır. Birkaç dakika sonra, adını çok duydukları Paşazade Ahmet yanlarına gelir. Türkçe konuşmaya başlarlar, kim olduklarını anlatırlar. Paşazade Ahmet; Mehmet Ali ile Hasan Kaptan’ı evine götürürken ekipteki Fransızları da oradaki diğer Fransızlar evlerine götürür.

Ahmet, Sultan Hamit’in zulmünden Fransa’ya sığınmış bir paşanın oğludur. Parasız kalınca kalpazanlık yapan Ahmet yakalanıp Guyan’a sürülür. Buradan kaçan genç adam Piye’ye giderek oradaki zenci kabilesinden bir kızla evlenir ve çocuk sahibi olur. Burada bir dükkân işleten Ahmet, altın karşılığında insanlara yiyecek, içecek verir.

Kendilerine sazlardan ve kamışlardan bir kulübe yapan Hasan Kaptan ile Mehmet Ali, bir an önce altınlar bulup memleketlerine dönme arzusundadırlar. Mehmet Ali, Ahmet’in baldızı Kakita ile evlenerek, parasının ve silahının verdiği güçle yerlilerin arasında mutlu bir şekilde yaşamaya başlar. Elindeki paranın onu memleketine götürmeye yetmeyeceğini bilen Mehmet Ali, Hasan Kaptan’la altın aramaya çıkar. Fakat olanca çabalarına rağmen fazla bir altın bulamazlar. Daha fazla elmas ve altın bulmak için motorla ırmağın kaynağına doğru yola çıkarlar.

Sonunda ulaştıkları kaynakta elmas ve altın parçacıkları bulurlar. Bulundukları yerin güvenli olup olmadığını anlamak için etrafı dolaşırlarken bir kulübe görürler, kulübede kafaları kesilmiş üç ceset vardır. Cesetlerin birinin üzerindeki torbada bulunan elmas parçacıklarını gören Mehmet Ali, “*Bunların mutlaka devamı vardır*” diye kulübenin çevresine bakınırken dalların arasındaki çukurda hazine bulur. Piye’ye döndüklerinde Mehmet Ali, ateşler içinde yanan Kakita’nın son nefeslerine yetişir. Kakita’nın apansız ölümüne çok üzülen Mehmet Ali, kendine geldiğinde kabiledede gördüğü Makana’yı düşünmeye başlar.

Bu sıralarda kabileden gelen bir haber, tuzaklara bakmaya giden baba-oğulun iki gündür görülmediğine yöneliktir. Bunun üzerine Mehmet Ali, Hasan Kaptan ve Ahmet silahlı bir ekiple yola çıkarlar. Ormanda ilerlerken, ateş başında kemik yiyen üç kişiyi ve elleri bağlı bir adamı görürler. Cezaevinden kaçan üç mahkûm yolda karşılarına çıkan baba-oğulu rehin alarak oğlanı kesip yemişler, babayı da kesmek üzere bağlamışlardır. Adamları kabileye götüren ekip, cezalarının verilmesi için onları Reis'e teslim ederler. Çocuğu kesen adam suçlanıp yerliler tarafından öldürülürken diğer iki mahkûm Piye'ye götürülür.

Makana'yla evlenmek üzere kabileye giden Mehmet Ali, orada Makana'yla birlikte iki kızla daha evlenir. Yaptığı üç evlilik de Mehmet Ali'nin memleket sevdasını gideremez, aksine daha da harlar. Gitme hazırlıkları yapan Mehmet Ali, karılarını “*Geri geleceğim*”, deyip ailelerinin yanında bırakarak, Hasan Kaptan'la birlikte kılavuz eşliğinde Brezilya'ya doğru yola çıkar. Yolda mola verdikleri bir yerde Kızılderili ekibinin bir kızı kaçırmaya çalıştıklarını görünce onlara ateş ederler. İki Kızılderili ölür, biri de yaralanır. Kızı iplerden kurtarırlarken, Kızılderili kılavuz onların dost olduğunu kıza anlatmaya çalışır. Tam o esnada kız, elinde zehirli ok olan bir Kızılderili'yi engeller. Kızın ağabeyi olan adam, Mehmet Alileri kabilesine götürür. Kabilede herkes onlara kahraman gözüyle bakar. Adı Keta olan kız, Mehmet Ali'yle ilgilenmeye başlar. Fakat kızı seven bir genç adam onları devamlı takip ederek göz hapsinde tutar. İki Türk, orada daha fazla kalmak istemeseler de Mehmet Ali'nin hastalanmasıyla mecburen biraz daha kalırlar. Bir süre sonra kanolarıyla ırmağı aşıp Brezilya'nın bir kasabasına varırlar. Burada kendilerini okyanustan aşırarak tekneyi satın alırlar. Yolda Mehmet Ali iyice hastalanınca Kaptan'dan geri dönmesini ister. Kaptan buna karşı çıksa da kendisine doğrultulan silahı görünce direksiyonu geriye doğru çevirir. Saint Laurent İskelesine vardıklarında askerler tarafından cezaevine götürülerek yargılanırlar. Mehmet Ali'ye elebaşı olduğu gerekçesiyle Şeytan Adası'nda zindan cezası verilir. Hasan Kaptan da bir sene tomruk kesme cezasına çarptırılır. Zindanda bir buçuk ay yalnız başına yaşayan Mehmet Ali, daha sonra Saint Laurent'e gönderilir. İskeleye çıktığında herkes ona “*Geçmiş olsun, kurtuldun,*” demektedir.

Londra Konferansı, Mehmet Ali'nin Şeytan Adası'ndaki cezasını bitirir. Vapurla Türkiye'ye gelen Mehmet Ali, ilk önce Dukter'i arar ve onu bir genelevde

bulur. Daha sonra aradığı kişi, onu Fransızlara satan Çingene Yaşar olur. Ancak ne kadar arasa da onu bulamaz. Aylar sonra bir gün, bulunduğu tramvayın camından Yaşar'ı yolda yürürken görür, hemen tramvaydan inip karşısına çıkar. “*Sen Çingene Yaşar değil misin?*” diye sorduğunda Yaşar, “*Ben Çingene falan değilim*”, diyerek oradan uzaklaşır. Fakat içindeki ses Mehmet Ali'ye o kişinin Çingene Yaşar olduğunu söylemektedir. Bunun üzerine tekrar tramvaya binerek, hayli uzaklaşmış olan Yaşar'ın önüne yeniden çıkan Mehmet Ali, onu şiddetli bir yumrukla yere serer. Dayağı yiyen Yaşar, “*Beni affet, ben söylemedim, Fransızlar beni takip etmişler*” diye yalvarır.

Mehmet Ali'nin ülkesindeki şansı yaver gider, bir Paşa'nın akrabasıyla evlenerek konağına iç güveyisi girer.

3.2.3.2.2. Teknik Özellikler

Türk Kelebeği romanında kişilere ve mekâna ait özellikler başkişi bakış açısı ile aktarılır. Bu tür anlatılarda anlatıcı ve anlatılan aynı olduğundan birinci tekil şahıs kullanılır. Başkişi anlatıcı olayları anlatırken, içinde bulunduğu psikolojik, sosyolojik ve kültürel durumu da yansıtır. Çünkü eserde aktarılan her şey başkişi anlatıcının algıladığı ve yorumladığı şekilde sunulur.

Başkişi anlatıcı, *Türk Kelebeği*'nin daha ilk sayfalarında eserin bir macera romanı olacağını söyleyerek olayları birinci tekil şahsın ağzından anlatmaya koyulur: “*Benim serüvenim, 19 Mayıs'ının on beşinci günü İzmir'in işgaliyle başladı. O tarihte henüz on yedi yaşımdaydım*” (5).

Romanda faydalanılan anlatım yöntemleri; tasvir, diyalog, geriye dönüş ve ileri atlamadır. Tasvir tekniğiyle anlatıya canlılık verilerek okur olayların içine çekilir. Başkişi, Beykoz'un Dereseki köyünü ararken gördüklerini şöyle tasvir eder:

“*Gitmek istediğim köy, ormanlık bölgenin içinde bulunuyordu. Karanlıkta yolu zor söküyordum. Bir yerde önüme bir yol ayrımı çıktı. Hangisine sapacağımı bilemeden sağa sapıp ilerledim. Bir değirmene vardım. Taşlar gürültüyle çalışıyor, serin su sesleri gecenin sessizliğini dolduruyordu. Ortalık ormanın da etkisiyle, zifiri karanlıktı. Değirmende de hiçbir ışık yanmıyordu*” (36).

Eserde kullanılan diyalog tekniğiyle figürler karşılıklı konuşturularak metne gerçeklik izlenimi verilir. *Türk Kelebeği*’nin başkişi anlatıcısı, yaşadığı maceralarında birçok kişiyle diyalog hâlinindedir:

“Sonra, yine sevinçle eleği suya daldırırken Hasan Kaptan’a sordum:

— Ne buldun?

— İki parçacık.

— Ulan, iki parça olur mu? Daha derine daldır eleği. Biraz daha çokça çıkar, vallahi bu gidişle kalırsın burada, memlekete varamazsın” (182).

Başkişi anlatıcı, eserde kurgusal yapıyı oluştururken veya esere dâhil olan figürlerin hayatlarına dair bilgiler verirken geriye dönüş tekniğinden yararlanır. Nuri Başçavuş da okuyucuya bu teknikle tanıtılır. Mehmet Ali Kumkapı Hapishanesindeyken, mahkûmlar hava alıp içeri girdikten sonra avluya ayakları prangalı bir adam gelir:

“Bu Ankara’da Mustafa Kemal’in muhafız bölüğü görevlilerinden Nuri Başçavuştu. Daha önce İstanbul’da bulunduğu sırada Fransızlara karşı suç işlemiş, sonra kaçıp Ankara’ya gitmişti. Suçu çok ağır olduğundan aranıp durmaktaydı. Bir ara İstanbul’a gelen Başçavuş Nuri, Üsküdar’daki bir dostunun evinde konuk olmuş Fransızlardan para aldığı anlaşılan kadın, gidip durumu bildirmiş, ev basılmış. Başçavuşu yaka paça buraya getirilip prangalamışlar ve zindana almışlardı” (26).

Başkişi anlatıcı, arada sırada geleceğe dair ipuçları vererek zamanın kronolojik akışını bozar. “Daha sonraları ben silah kaçakçısı olarak Fransızlar tarafından yakalanıp da ölüme mahkûm edildiğim zaman verilen karara göre, Fransız silah depolarından beş küçük milyon liralık silah çalındığı açıklanıyor, bunların önemli bir bölümü de benim üstüme yükleniyordu” (9). Maceraların nereye bağlanacağı konusunda bilgiler içeren bu kesitler, okurun merak duygusunu sekteye uğrattır.

3.2.3.2.3. Olay Örgüsü

Türk Kelebeği, bölümlere ayrılmamış bir romandır. Mehmet Ali'nin bitmeyen macerası kitaba da yansımış gibidir. Vaka halkaları, aynı başkişinin yaşadıkları gibi, kesintisiz bir şekilde devam eder. Başkişi Mehmet Ali'nin maceraları çerçevesinde olay örgüsünü dört bölüme ayırabiliriz. Birinci bölüm başkişinin tutuklanmadan önce yaşadıklarını, ikinci bölüm Fransızlar tarafından yakalanıp Guyan'a gidene kadar çeşitli cezaevlerine gönderilmesini, üçüncü bölüm Guyan'daki günlerini ve dördüncü bölüm de cezaevinden kaçtıktan sonra başından geçenleri içerir.

Birinci bölümün ilk olay halkası; başkişinin, İzmir'in işgali üzerine Halide Edip'in Sultanahmet'te bir miting yapacağını duyup oraya gitmesidir. Mitingin coşkuluğuyla başkişinin Anadolu'ya geçmesi, efelerin yanında mı yoksa Arif Bey'in kurduğu Millî Savaşçı Örgütünün yanında mı savaşacağına karar verememesi, sonunda İstanbul'a dönerek İstanbul Müdafaa-yı Hukuk Derneğine üye olması, arkadaşlarıyla Fransız silah depolarındaki silahları çalarak Anadolu'ya göndermeleri, Türk birliklerinin onu ve arkadaşlarını Yunan casusu oldukları gerekçesiyle yakalamaları ve onlara inanmamaları, birkaç gün sonra serbest bırakılıp tekrar kaldıkları yerden devam etmeleri, bir gece Mehmet Ali'nin üzerine aldığı silahları teslim etmek için çıktığı yolda Fransız askerleriyle karşılaşp çatışmaya girmesi ve yaralanması, uzun süre hastanede kaldıktan sonra Nişantaşı'ndaki Fransız Cezaevine konması ve yargılama sonucunda ölüm hükmünün verilmesi bölümün diğer halkalarını oluşturur.

İkinci bölümün başında Mehmet Ali'nin tünel kazarak firar etme çabası başarısız sonuçlanır ve Mehmet Ali, Kumkapı Hapishanesine gönderilir. Mehmet Ali'nin bu cezaevinden kaçması, birkaç arkadaşının yanına gitmesi, İstanbul'un Anadolu yakasına geçerken tanıştığı Trabzonlu birinin ona inşaatta bekçilik işi vermesi, sokakta yaşayan Dukter ile tanışp onunla birlikte olması, yolda tesadüf ettiği Çingene Yaşar'ın onu ispiyonlaması üzerine Fransız askerlerince yakalanıp Kumkapı Hapishanesine tekrar getirilmesi, orada Sürmeneli Kara Hasan Kaptan'la karşılaşması, Fransız sömürgesi olan Guyan'a Hasan Kaptan'la sürülmesi, bindikleri gemiyi ele geçirerek kaçmaya çalışmalarının hüsrarla sonuçlanması, Fransa'ya vardıklarında Saint-Pierre cezaevine gönderilmeleri, Dukter'e yazdığı mektupların Türkçe olduğu için gönderilmemelerine tepki olarak başkişinin açlık grevine girmesi, Hapishane Müdürü'nün "Mektuplarını bizzat ben göndereceğim," demesi üzerine

Mehmet Ali'nin greve son vermesi, dört ay sonra Edouard Maison Cezaevine gönderilmesi, bir süre sonra San Martino Ada'sına getirilmeleri ve bu adada üç ay kaldıktan sonra gemiyle Guyan'a bırakılmaları ikinci bölümdeki olay halkalarıdır.

Üçüncü bölüm, Mehmet Ali ile Hasan Kaptan'ın Guyan'da koğuşlarına yerleştirilmeleriyle başlar. Birçok mahkûmun sıtma sonucunda ölmesi, Mehmet Ali'nin sıtmayı atlatması, Hasan Kaptan ile Mehmet Ali'nin kereste fabrikasına çalışmaya gönderilmesi, Hasan Kaptan'ın bazı Fransızlarla kaçma planı yaptığını Mehmet Ali'nin fark etmesi ve Fransızların aç kaldıklarında onu yiyebileceklerini söyleyerek arkadaşını uyarması, bu uyarıyı dikkate almayan Hasan Kaptan'ın bir Arap'ın aynı şeyleri söylemesi üzerine inanması ve Fransızlara uymaması, üç Fransız ve bir Türk mahkûmun kaçması, daha sonra yakalanan üç Fransızın Türk mahkûmu yediklerini söylemeleri, Mehmet Ali'nin bir gün bir görev için beş kişiyle birlikte kereste kampına gitmesi, orada evinde kaldıkları kişinin arkadaşını taciz etmeye çalışmasıyla Mehmet Ali'nin onu öldürmesi, adamın tüm paralarını almaları, Mehmet Ali'nin ağır bir hastalığa yakalanıp iyileşmesi, limanda çalışan Hasan Kaptan'la Ahmet Şevki'nin onu da limana aldirmaları, limana gelen tüm erzakları indirirlerken birkaç tanesini suyun altına saklamaları, yönetimin Mehmet Ali dâhil altı kişiyi seksen kilometre uzaktaki bir yerden sal ile kereste getirmeleri için görevlendirmesi, ekibin görev dönüşlerinde kuma saplanarak zor günler geçirmesi, kampa döndüklerinden birkaç gün sonra Mehmet Ali'nin Piye denen ormanlık bölgeye kaçma planları yapmaya başlaması, üç Fransız arkadaşının ve Hasan Kaptan'ın bu plana dâhil olmaları, lazım olacak silah ve yiyeceklerin sala yüklenmesi ve yola çıkılması ile üçüncü bölümün vaka halkaları tamamlanır.

Cezaevinden kaçarak Piye'ye ulaşmayı hedefleyen Mehmet Ali ve arkadaşlarının balta girmemiş ormanda ilerlemeleri dördüncü bölümün ilk olay halkasıdır. Yirmi gün ve gece ormanda durmaksızın yürümeleri ve yiyeceklerinin tükenmesi üzerine Mehmet Ali'nin ava çıkarak bir maymun vurması, bu esnada geride kalanların Castelli'yi öldürüp yemeye başlamaları, başkışının buna çok kızması, sonunda Piye'ye gelmeleri ve Paşazade Ahmet ile tanışmaları, orada kendilerine kalacak yer yapmaları, Ahmet'in baldızı Kakita ile Mehmet Ali'nin yerli törenleriyle evlenmesi, bir gün Hasan Kaptan'la kabilenin çevresine çit örmeye giden Mehmet Ali'nin orada gördüğü Reis'in torunu Makana'dan hoşlanması, karısı

Kakita'nın da bu hoşlantıyı fark etmesi, Piye'ye dönünce Mehmet Ali ve Hasan Kaptan'ın altın ve elmas aramaya başlamaları, civardaki yerlerde çok az altın ve elmas bulmaları üzerine ırmağın kaynağına gitmeye karar vermeleri, hazırlıklarını yaparak yola çıkmaları ve kaynağa geldiklerinde altın aramaya başlamaları, altın ve elmas parçacıkları bulunca etrafı daha dikkatli kolağan etmeleri ve bir kulübeye rastlamaları, kulübede kafaları kesilmiş üç adam görmeleri, adamların üzerindeki elmasları almaları ve kulübenin etrafını aradıkları esnada hazine bulmaları, hazineyle geri döndüklerinde can çekişen Kakita'nın ölümüne şahitlik etmeleri, Mehmet Ali'nin bu olaya yıkılmasına rağmen bir süre sonra Makana ile evlenmek üzere gittiği kabilede üç kişiyle birden evlenmesi, sonunda Hasan Kaptan'la memlekete dönmeye karar vermeleri, sahip oldukları paralarla gereken tekneyi almaları, Mehmet Ali'nin karılarını ailelerine bırakarak “Geleceğiz,” diye yalan söylemesi ve yola çıkmaları, mola vermek üzere durdukları bir sahilde iki kişinin Kızılderili bir kızı kaçırmaya kalkıştıklarını görüp kızı kaçıranları vurmaları, oraya gelen kızın ağabeyine olanları anlatmaya çalışmaları, Mehmet Ali ve Hasan Kaptan'ın suçsuz olduğunu öğrenen kızın ağabeyinin onları kabilelerine götürmesi, kabilenin onları kahraman gibi karşılaması, tekrar yola çıkacaklarken Mehmet Ali'nin sıtmaya yakalanması, hasta hâlde yola çıkarak ırmağı aşmaları, karşılarına çıkan Brezilya kasabasına giderek bir yelkenli bulmaları, mutlu bir şekilde denizde ilerlerlerken Mehmet Ali'nin sıtma nöbetlerinin tutması, geri dönmek için Hasan Kaptan'a silah çekmesi, bunun üzerine Hasan Kaptan'ın tekneyi Saint Laurent İskelesine yanaştırması, iskeledeki jandarmalara teslim olarak bağırsaklarındaki paralar hariç hepsini iskeledeki arkadaşlarına paylaşmalarını, hastanede yirmi gün yatan Mehmet Ali'nin daha sonra yargılanması, altı ay zindan cezası alması, cezasının bir buçuk ayından sonra Saint Laurent'a gönderilmesi, orada Lozan Konferansı sonucunda affedildiğini öğrenmesi, uzun vapur yolculuğundan sonra İstanbul'a gelince Dukter'i bir genelevde bulması, bir tanıdık vasıtasıyla İhsan Hanım'la evlenmesi ve yolda kendisini Fransızlara ispiyonlayan Çingene Yaşar'a rastlayıp ondan hesap sorması kitabın son vaka zincirini meydana getirir.

3.2.3.2.4. Kişi Kadrosu

Başkişi Mehmet Ali, Kurtuluş Savaşı yıllarında başına gelen korkunç bir olay sonucunda Fransa'nın Guyan Adası'na sürgüne gönderilen vatansever, cesur bir Türk gencidir. Roman boyunca özgürlüğü için hep bir mücadele içindedir. Bu mücadelede Hasan Kaptan, Paşazade Ahmet, Ahmet Şevki, Kabile Reisi, Kakita ve Âdem Ağa başkişinin yanında yer alan işlevsel figürlerdir. Çingene Yaşar, Roger ve Jozef ise başkişinin karşısına sürekli engellerle çıkan kişilerdir.

Yaşadığı dört yıla çok fazla macera sığdıran Mehmet Ali'nin karşısına birçok fon figür çıkmıştır. Halide Edip, Kaymakam Arif Bey Feyzi, Ankara Başçavuş Nuri, Çopur Mehmet, Âdem Ağa, Dukter; mahkumlar. Kakita Korsikalı Arap Ahmet, Grand Pere, Michel, Castelli, Gabriel, Makana, Sahda, Depumba; Reis Kapula, Keta Tapar, *Türk Kelebeği* romanında olay örgüsünü görünür kılmak üzere romana yerleştirilen dekoratif kişilerdir.

3.2.3.2.4.1. Başkişi

Romanın başkişisi Mehmet Ali, 15 Mayıs 1919'da olaylar başladığında on yedi yaşında bir gençtir. O, Rumeli göçmeni olarak yıllar önce Makedonya'dan Anadolu'ya gelir. İzmir'in işgalini protesto etmek için gittiği miting onun fikirlerinde bazı değişiklikler yapar. Mitinge gitmeden önceki yaşantısında gündüz bir avukatın yanında kâtiplik yaparken gece de tabancalı, bıçkın bir delikanlıdır. Polislerle ve İstanbul'un kabadaylarıyla yaptığı dövüşleri, kavgaları mitingden sonra yön değiştirir. Gündüz külahlı iken geceleri işgal güçlerine karşı savaştan bir grupta yer alır. Cesur ve vatansever Mehmet Ali, arkadaşlarıyla beraber Fransız askerlerinden çaldıkları çok sayıdaki silahı Anadolu'ya göndererek Millî Mücadele'ye kendi çabalarıyla katkıda bulunur.

Başkişi Mehmet Ali, özgürlüğüne düşkün bir kişi olduğunu eser boyunca gözler önüne serer. Dört duvar arasına kapatılması, ayaklarına prangalar bağlanması Mehmet Ali'nin özgür ruhuna kilit vuramaz. Bu sebeple, düştüğü hapisanelerde yaptığı ilk iş kaçma planları kurgulamak olur. Nişantaşı'ndaki Fransız Cezaevinden tünel kazarak kaçma teşebbüsü bir mahkûmun ispiyonlamasıyla başarısız sonuçlansa da ardından gönderildiği Kumkapı Hapishanesinden rahatlıkla çıkar. Fransa'ya

doğru hareket eden gemiyi arkadaşı Hasan Kaptan’la birlikte ele geçirseler de yakalanırlar. Guyan cehenneminden arkadaşlarıyla birlikte yaptıkları başarılı planla kaçan Mehmet Ali, esirliğin ona göre olmadığını sürekli kanıtlamaya çalışır.

İyi bir insan olan Mehmet Ali, yaptığı yardımlarla çevresindeki insanları mutlu etmesini de bilir. Guyan’dan birlikte kaçtıkları Michel ile Gaston, Piye’den ayrılıp uygar ülkelere gitmek istediklerini söyleyince onlara altın ve para vererek desteğini gösterir: “*Michel’le Gaston, bunu işitince minnetlerini göstermek üzere boynum sarılıp yanaklarımdan öptüler: Yaşa, koca Türk, sen bildiğimizden de iyi bir insanmışsın*” (48).

Türk Kelebeği romanının, üstün yeteneklere sahip olan başkışisi, aldığı tüm işleri başarıyla yerine getirir. Mehmet Ali’nin bu yeteneklerini gören Ahmet, onun Piye’den ayrılmamasını ister:

“*Mehmet Ali kardeşim sen çok acar bir delikanlısın gözüpeksin, akıllısın zekisin. Sonuna dek burada kalırsan senin de yardımınla burada ayrı bir memleket kurabiliriz. Şimdiden Amerikan şeriflerinde benzer bir şeriflik görevine görevlendirelim. Bütün buraya sığınan kürek mahkûmlarıyla Çinlileri, karaları bir kanun çerçevesinde yönetmenin çaresine bakalım*” (242).

Yazar tarafından üstün özelliklerle donatılmış olan Mehmet Ali’nin tek zaafı kadınlardır. Her gittiği yerde bir kadın mutlaka onun dikkatini çeker. İstanbul’da Dukter, Piye’de ilk karısı Kakita, sonraki karıları Makana, Sakda, Depumba, hayatını kurtardığı Kızılderili kız Keta ve İstanbul’a döndüğünde evlendiği İhsan Hanım, Mehmet Ali’nin hayatına giren kadınlardır.

3.2.3.2.4.2. İşlevsel Figürler

Romanlardaki işlevsel figürler, başkışiden sonra en çok boyuta sahip olan ve onun eksik yönlerini tamamlayan figürlerdir. *Türk Kelebeği*’ndeki işlevsel figürlerden Hasan Kaptan, Paşazade Ahmet, Ahmet Şevki, Kabile Reisi, Kakita ve Âdem Ağa başkışinin yanında yer alırken; Çingene Yaşar, Roger ve Jozef, başkışinin hayatını sürekli karartmaya çalışan figürlerdir.

Hasan Kaptan; orta yaşlı, namuslu, iş güç sahibi bir adamdır. Kumkapı Hapishanesinden beri Mehmet Ali'nin en yakın arkadaşıdır. Onunla birlikte dünya hapishanelerinde maceradan maceraya atılan Hasan Kaptan, arkadaşının iyi gününde kötü gününde hep yanında olur; ona cesaret ve güç verir. Maceralarının sonunda Türkiye'ye de birlikte dönerler. Her konuda birbiriyle anlaşır görünen bu iki arkadaş, arada sırada uyuşmazlığa da düşerler. Mehmet Ali'nin üç kadınla evlenmesi, Hasan Kaptan'ın artık onun karılarını bırakıp hiçbir yere gitmeyeceğini düşünerek küsmesine neden olur. Mehmet Ali ise ona merak etmemesini, yakında birlikte oradan ayrılacaklarını söyleyerek gönlünü alır.

İki dostun anlaşmazlığa düştükleri bir başka durum da yelkenli ile kaçarlarken Mehmet Ali'nin sıtma krizine tutulduğu andır. Hasan Kaptan, vatan hasretiyle dümenin başında yelkenliyi uçurmaya çalışırken, ateşler içinde yanan ve zangır zangır titreyen Mehmet Ali'nin “*Geri dönelim,*” uyarısını dikkate almaz. Bunun üzerine Mehmet Ali silahını ona doğrultur. Arkadaşının ciddiyetini anlayan Kaptan geri döner. Mehmet Ali'nin, ona “*Sen gerçekten beni vuracak mıydın?*” (93) diye soran Hasan Kaptan'a verdiği cevap düşündürücüdür: “*Hiç kuşkun olmasın. Denizin ortasında benim canımı düşünmeyen bir kişi arkadaş sayılmaz. Bu yüzden mutlaka vuracaktım. Ne var ki seni vurduktan sonra, kendimi de vurmayı düşünmüştüm*” (293).

Paşazade Ahmet, Sultan Hamit'in zulmünden Fransa'ya sığınan bir paşanın oğludur. Ahmet kalpazanlık yaparak para kazanmak istese de yakalanır ve Fransız Guyanası'na sürülür. Orada da boş durmayıp kalpazanlığa devam edince Şeytan Adası'na gönderilir. Kaçması zor olan bu adadan Piye'ye kaçan Ahmet, kendisinin denetimi altında olan bu yerde yaşamaya başlar. Mehmet Ali ve Kaptan Hasan'ın Piye'ye gelmesine “*Allah'tan bir dileğim vardı: Ölmeden bir Türk görmek. Çok şükür, Allah onu da bana gösterdi*” (140) diyerek çok sevinen Ahmet, hayatlarını kolaylaştıracak her türlü yardımı yaparak bu ikiliye destek olur. Güvenli olsun diye kulübelerini kendi kulübesinin yanında yaptırır, baldızını Mehmet Ali ile evlendirir, sahip olduğu bakkalı onların hizmetine bırakır, Piye'den ayrılmak istediklerinde yolculukta lazım olacak her şeyi tedarik ederek onlara bölgenin en iyi kılavuzunu

bulur. Ayrılırken Mehmet Ali'nin Ahmet'e söylediği sözler, bu işlevsel figürün onun hayatına nasıl yön verdiğini gösterir:

“Ahmet ağabey, seni burada buluşumuz çok büyük bir talih eseri olmuştur. Bunu bir yana bırak, senin Piye’de bulunuşun bile bize çok uzaklardan umut ışıkları yaptı. Biz seni kurdun bu küçükköye bırakarak yola çıkmıştı. Bundan dolayı senin insanlık değerini bizim gözlerimizde çok yüksektir. Buraya geldikten sonra her türlü kardeşçe yardımı yaptın. Bize zaman kazandırdın. Para pul sahibi olduk” (267).

Ahmet Şevki, Guyan’a sürülmüş birkaç Türk’ten biridir. O, Hasan Kaptan ile ormandaki kamplardan birinde çalışmaktadır. Bir gün Hasan Kaptan ve kamptan birkaç arkadaşıyla birlikte, hastalığı atlatan Mehmet Ali’yi ziyarete gelirler. Ziyaretten sonra görevli mahkûm aracılığıyla Mehmet Ali’ye üç limon gönderirler. Limonlarla limonata yapan Mehmet Ali, sonunda ekmek yemeye de başlar. Günlerdir ağzına bir lokma koyamadığı için, bu üç limona hayatının kurtarıcısı olarak bakmaktadır. Bir gün Mehmet Ali, Ahmet Şevki’den bir pusula alır. Pusulada şunlar yazıyordu: *“Prensipalle görüştüm. Ona senin iyi gemici olduğunu söyledim seni de yanımıza alacağız. Hasan Kaptan’la birlikteyiz. Gözlerinizden öperiz” (98).* Ahmet Şevki’nin gönderdiği pusula, Mehmet Ali’nin iki iyi arkadaşıyla çalışmasını müjdelerken kaçmalarını sağlayacak kapının da anahtarı olacaktır.

Çingene Yaşar, Mehmet Ali’nin Kumkapı Hapishanesinde tanıştığı bir mahkûmdur. Eskiler alıp satan Yaşar, elinde bir tabancayla yakalanınca altı ay ceza alarak hapse düşer. Mehmet Ali’nin Kumkapı Hapishanesinden kaçıp arkadaşının tekkesine gittiğini ve Belgrat Ormanı’nda çalıştığını öğrenen Çingene Yaşar, bu bilgiyi 200 lira karşılığında Fransızlara satar. Ormana gelen Fransız askerleri Mehmet Ali’yi tanımadıklarından, genç adam kaçıp kurtulur.

Mehmet Ali, bir gün bekçilik yaptığı inşaatın yakınlarında Çingene Yaşar’a rastlar. Yaşar türlü dalavereler çevirerek ihbar eden kişinin o olmadığına dair Mehmet Ali’yi inandırmaya çalışır. Yaşar’a inanmayan Mehmet Ali, onu öldürmek istediye de bu isteğini gerçekleştiremez. Ertesi gün yine Çingene Yaşar ile sohbet ederken Türk ve Fransız polisleri yanlarına gelir. Çingene Yaşar’a bir kez daha güvenen Mehmet Ali, bu defa 200 liraya satılmanın cezasını çok ağır ödeyecektir.

Mehmet Ali, cezası affolunup İstanbul'a geldiğinde Çingene Yaşar'ın peşine düşer. *"Bana o korkunç zulüm yıllarının karanlığını yaşatan insan kılığındaki paçavranın cezasını vermeliydim. O, paçavra, bu cezayı mutlaka yeryüzünde, benim elimle görmeliydi"* (297) diye düşünen Mehmet Ali, karşısına çıkan Çingene Yaşar'ı öldürmekten evli olduğu için vazgeçer.

Fransız kürek mahkûmu Roger, birçok erdemini yitirmiş, Paris'in en karanlık semtlerinde uzun yıllar haraç alarak yaşamış gangster tipli bir adamdır. Mehmet Ali, evliliğinin şerefine Piye'de bir eğlence düzenler. Yemekler yenilip şarkılar, türküler söylenirken Piye'nin haraççısı Roger, Ahmet'in evine asılı olan Türk bayrağını göstererek *"Kaldırın bu bayrağı"* der. Mehmet Ali, bayrağın inmeyeceğini, istiyorsa kendisinin de Fransız bayrağı asabileceğini söyler.

Çıkardıkları altın karşılığında Çinlilerden haraç alan Roger, Mehmet Ali'nin Çinlilere *"Ben varken ona haraç vermeyin,"* demesi üzerine ona iyice düşman kesilir. Bu düşmanlık duygusuyla bir gün Hasan Kaptan'ı gafil avlayıp öldürmeye çalışır. Hasan Kaptan'ın bağirtisini duyan Mehmet Ali, onu kurtarmak için Roger'in üzerine atlayarak yumruklarıyla dövüşür. Roger ona tam yumruk atacakken silahını çeken Mehmet Ali, Roger'i öldürür. Olay bittikten sonra oraya gelen Ahmet, Mehmet Ali'ye *"Kurşunlarını rastgele harcama"* dediğinde Mehmet Ali, Roger'in ne kadar kötü bir insan olduğunu ona anlatmaya çalışır: *"Bu herif yalnızca Hasan Kaptan'la beni değil seni de bütün sevdiklerini de öbür dünyaya gönderip malına mülküne konacaktı. Bu herif insanlık denen cevheri yitirmiş bir adamdı"* (211).

Jozef, Nişantaşı Hapishanesindeki mahkûmlardan biridir. Hapishaneden kaçmak için tünel kazan Mehmet Ali, tünelin bitmesine bir buçuk metre kala yapılan ihbarla yakalanır. Yüz yirmi kişiyle tünelden kaçmayı planlayan Mehmet Ali, ihbarcının kim olduğunu bir süre sonra öğrenir. İhbarcı, Romalı Yahudi Jozef'tir. Jozef, Fransızların kendisini affedeceği düşüncesiyle Mehmet Ali'nin tünel kazdığını müdüriyete bildirmiştir. Kendi özgürlüğü uğruna yüz yirmi kişinin özgürlüğünü yakan Jozef, yaptığı kötülükle Mehmet Ali'nin ayağına çelme takmıştır.

3.2.3.2.4.3. Fon Figürler

Fon figürler, roman kahramanının sosyal çevresini göstermek ve okurda gerçekçilik duygusunu uyandırmak için esere yerleştirilen figürlerdir. Romanda başkişinin çevresindeki fon figürlerin sayısı oldukça fazladır. Sultanahmet mitingiyle halkı coşturan Halide Edip, millî bir savaşçı örgütü kuran Kaymakam Arif Bey, cephaneliklere iple inen Feyzi, Türk askerlerinden Mehmet Ali'yi koruyan Başçavuş, Ankara askerlerinden Başçavuş Nuri, kaçarken başkişiye para veren Çopur Mehmet, kaçması için Mehmet Ali'yi uyaran bakkal, on beş gün Mehmet Ali'yi evinde misafir eden Âdem Ağa, Mehmet Ali'nin sevgilisi Dukter; cezaevlerinde Mehmet Ali'nin hayatına giren mahkumlar: Korsikalı Pierre, Marsilyalı Gaston, Arap Ahmet, Grand Pere, Michel, Castelli, Gabriel; ilk karısı Kakita ve evlendiği diğer kadınlar: Makana, Sahda, Depumba; Kakita'nın babası Reis Kapula, Kakita'nın teyzesi; yolda hayatını kurtardıkları Keta ve Keta'yı seven çocuk Tapar, *Türk Kelebeği* romanında olay örgüsünü gerçekçi kılmak üzere romana yerleştirilen dekoratif kişilerdir.

3.2.3.2.5. Zaman

Hasan İzzetin Dinamo, *Türk Kelebeği*'nde ferdi zamanla sosyal zamanı birlikte verir ve olayların akışını kronolojik bir sırayla anlatır. Romanın vaka zamanı; başkişinin, kendi macerasının İzmir'in işgal edildiği tarihte, 15 Mayıs 1919'da başladığını söylemesiyle anlaşılır.

Vaka zamanı yer yer geçmişe dönüşlerle değişkenlik gösterirken olay halkalarının son tarihi de Lozan Antlaşması'nın yapıldığı 24 Temmuz 1923'ten sonraki belirsiz bir tarihe denk düşer. Başkişinin sürgün hayatı Lozan Konferansı sonucunda bitmiş ve genç adam ülkesine bu sayede dönmüştür. Dolayısıyla eserin vaka zamanı, başkişinin macerasının başladığı 1919'dan bu maceranın son bulduğu 1923 senesine kadarki yaklaşık dört yılı kapsar.

Türk Kelebeği'nin anlatımında bazen geriye dönüşlerle genişletilen zaman, bazen de ileriye sıçramalarla geleceğe açılır. Paşazade Ahmet'in geçmişinden bahsedilirken geriye dönüşle on on beş sene öncesine, Sultan Abdülhamit zamanına

gidilir. Ahmet'in cezaevine düşmeden önceki yaşantısı bu teknikle okuyucuya anlatılır.

Eserde ileriye sıçramalardan biri Mehmet Ali'nin Hasan Kaptan'ı anlatırken kullandığı şu ifadede görülür: “*Felek, onunla beni çok uzun zaman dünya mapushanelerinde birlikte gezdirip yine birlikte Türkiye'ye döndürecek*” (40).

Romanın olay örgüsünde verilen ibareler tarihî zamanı açıkladığı gibi vaka zamanının da onunla paralel ilerlediğini gösterir. Mehmet Ali, Kurtuluş Savaşı yıllarındaki Anadolu hakkında bildiklerini paylaşırken şöyle der: “*Mustafa Kemal Paşa, sonradan öğrendiğimize göre, Yunanlıların İzmir'i işgal ettiği günlerde Anadolu'ya geçmişse de halkın bundan haberi yoktu*” (6). Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçtiği tarihin, İzmir'in işgalinden dört gün sonraya, 19 Mayıs 1919'a denk geldiği düşünüldüğünde, romanda verilen bilginin tarihî gerçeklikle uyduğu görülür. “*İşgal orduları İstanbul'a girdiğinde*” (7) sözleri de tarihin 16 Mart 1920 olduğunu gösterir. Mehmet Ali ve Türk arkadaşlarının vatanlarından binlerce kilometre uzaktaki sürgün hayatları ise “*Lozan Konferansı sonucunda*” (295), 24 Temmuz 1923'te sona ermiştir.

Eserde vaka halkaları zamana bağlı olarak ilerlerken günlük yaşantıda kullanılan ifadelerle zaman somutlaştırılır: “*Yatsı ezanı okunurken, bir gece, sabahleyin, o gece, bir gün, o gün, bir pazar, günüydü, o sırada hemen, şimdi, birdenbire, az sonra, gece yarısı, en sonra, öğle paydosunda, cumartesi akşamları, gecenin bir vaktinde, ara sıra, ertesi gün, akşama doğru, üçüncü gün, dördüncü gün, altı gün, bu günlerde, bir gün*” vb.

3.2.3.2.6. Mekân

Türk Kelebeği romanının geniş coğrafyasında dış mekânlar; semtler, şehirler, ülkeler, kıtalar, denizler ve okyanuslar olarak sıralanır. İç mekânların başında ise hapisaneler, hastaneler ve hücreler gelir.

Mehmet Ali'nin kıtalar arası, ülkeler arası süren macerası fiziksel mekânlara da yansır. Makedonya, Ayasofya, Topkapı Sarayı, Sirkeci Garı, Belgrat Ormanları,

Sultanahmet, Dereseği köyü, Sandıklı, Afyon, İstanbul, İzmit, Drama, Beykoz, Çanakkale, Marsilya, Fransa, Atlas Okyanusu, San Martino adası, Fransız Guyana'sı, Saint Lorant ve Şeytan Adası, romanın coğrafi mekânlarıdır.

3.2.3.2.6.1. Kapalı ve Dar Mekânlar

Romanın olay örgüsünde birçok vaka halkası kapalı mekânlarda, özellikle hapishanelerde ve hücrelerde geçer. Barakalardan, hangarlardan, adalardan oluşan hapishaneler, bir insanın rahatça yaşayabilmesini sağlayacak ortama sahip değildir.

Her yerde hapishaneler, kapalı ve dar mekân özelliği gösteren; ruhu karartan, ruha kasvet veren yerlerdir. Hapishanelerin doğanın içinde olması ya da denizin içinde olması fiziki olarak onlara estetik bir değer verse de onlar hissettirdikleriyle insanın hayallerini karanlıklara sürükler. Guyan Adası'ndaki kasabada gezen Mehmet Ali, gördüğü doğal güzelliklerin karşısında mutlu olamamıştır. İçinde bulunduğu çevre açık olma özelliğini yitirmiş, duygusal dünyasında gittikçe daralmıştır:

“Gerçek bir cengel olan ormanı geriye iterek muz, Hindistan cevizi, portakal, limon bahçeleri yaratmışlardı. Ne var ki, o günkü yaşayış koşulları içinde guyan toprağının Saint Laurent mapushane köyü güzel, yemyeşil bir cehennemden başka bir şey değildi. (...) Her halde bu cehennemin havasına suyuna alışmamızı bekliyorlardı” (81).

Mehmet Ali, uzun uğraşlar sonucunda Guyan Hapishanesinden kaçarak Piye'ye gider. Piye'de yiyecek, içecek ve yatacak yer sorun değildir. Hatta bir karısı bile vardır. Ancak bu bolluklar içinde yaşadığı mekân dahi ona dar gelmeye başlar. Onun aklında vatanına gitmek, vatan topraklarına kavuşmak vardır. Kendisi için yapılan şölen onun vatana kavuşma isteğini söndürmez.

Mehmet Ali:

— Ahmet ağabey, ben kesin olarak gitmeğe kararlıyım. Mutlaka vatana, güzel Türkiye'mize dönmeliyim Piye'ye gelirken kafamda hep bu düşünce vardı”

(156) sözleriyle kendisini karanlıklara sokan bu zengin mekândan gitmek istediğini her fırsatta kendisine ve çevresindekilere söyler.

3.2.3.2.6.2. Açık ve Geniş Mekânlar

Fiziksel olarak dar ve kapalı mekân tarifine giren hücreler, bireyin fikirleriyle ve hissettikleriyle boyut değiştirip genişleyebilir. *Türk Kelebeği* romanında mekânlar, başkişinin bakış açısıyla verildiğinden, onun ruh hâline göre şekillenirler.

Başkişi Mehmet Ali'nin, Edouard Maison Cezaevindeki tek kişilik hücresinde demir bir karyola, yatak, komodin ve tuvalet olarak kullanacağı olan topraktan bir kap vardır. Mehmet Ali, atölye çalışmasını bitirip yatakhaneğine geldiğinde; ona ferahlık veren, onda rahatlık hissi uyandıran yerin tek kişilik hücresi olduğuna karar verir:

“Yine de en rahat yer kendi hücremizdi. Hiç olmazsa orada emirsiz yatıp uzanabiliyor istediğimiz gibi sağa sola dönmek düş kurmak hakkına sahip bulunuyorduk. Tepemizde bol ışık vardı. Hücrelerimize erkenden tıklıyorsak da oradaki zamanımız kendimize bağıslıyor, hiç olmazsa onu dilediğiniz gibi kullanıyorduk” (58-59). Kapalı ve dar mekân olan tek kişilik hücre, başkişinin hissettikleriyle anlam kazanarak onun ruh hâline göre açılır ve genişler.

Özgür ülke Piye, bir Türk'ün yönetiminde olan ormanlık bölgenin adıdır. Hiçbir Avrupa devletinin sömürgesi altında olmayan bu yer, cezaevinden kaçan mahkûmlar için en güvenilir yerdir. Mehmet Ali, Piye'nin varlığından haberdar olduktan sonra oraya kaçmak üzere bütün gücünü seferber eder. Ayrıca, Piye'nin ortasından geçen ırmaktan altın çıkartılıyor olması başkişiye hayli cazip gelir. Eğer oraya kaçabilirse kendisi de altın çıkarıp zenginleşebilecek ve dünyanın her yerine, özellikle de yurduna rahatça gidebilecektir. Mehmet Ali, arkadaşlarıyla cezaevinden kaçıp Piye'ye geldiğine hiçbir zaman pişman olmaz. Orada kendisinin mutlu olmasını, huzur duymasını sağlayan maddi ve manevi değerlere kavuşur. Evlenir; oldukça büyük miktarda para, altın ve elmas kazanır; bunların yanında idari bir güce de sahip olur. Piye, etrafındaki balta girmemiş ormanıyla, öldürücü sivri sinekleriyle

ve yoksul görünüşüyle düş kırıklığı yaratsa da başkişiyeye hissettirdiği rahatlıkla, verdiği zenginlikle açık ve geniş bir mekân özelliği kazanır.

Kurtuluş Savaşı ve mücadelesi, yurt özlemi ve Mehmet Ali Kayen'in başından geçen olaylar romanın konuları arasında yer alır. *Türk Kelebeği* romanı, Kurtuluş Savaşı yılları mücadelesini; Halide Edip Adıvar'ın Sultanahmet mitingiyle başlayan Lozan Barış Antlaşması'yla biten olayları anlatmaktadır. Fransız Guyanası, Makedonya, Marsilya, İstanbul, İzmit, Afyon ve benzeri fiziki mekanlarda olaylar ilahi bakış açısıyla dile getirilmektedir.

3.2.4. Nehir Romanları

3.2.4.1. *Kutsal İsyân I*³⁹

“Bireysel saltanata ve onun temsil ettiği uğursuz bir yönetim biçimine karşı çekilen bir silah kutsaldır” (Mustafa Kemal Atatürk)

Kutsal İsyân, Kurtuluş Savaşı destanının; kahramanlarıyla, olaylarıyla ve cepheleriyle bütün yönlerini anlatan; ilk dört cildi 1966'da kalan dört cildi 1967'de yayımlanan sekiz ciltlik bir belgesel romandır. Başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere bu destanı yazan Türk ulusunun kahramanları, kitabın sayfalarında yeri ve zamanı geldiğinde kendilerini gösterirler. Yazar; eserde Anadolu, Trakya ve Afrika'daki cephelerde savaşan komutanları, askerleri, topraklarını savunmak için örgütlenen ve direnişe geçen sivil halkı tüm canlılığıyla, özel hayatlarıyla ve tarihsel boyutlarıyla anlatır.

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı mağlubiyeti, itilaf devletlerinin ülkeyi aralarında paylaşarak işgal etmesi, İstanbul'un işgali, İzmir'in işgali, halkın bir araya gelerek ayaklanması, Kuvayı Milliye ruhunun oluşması, azınlıkların zararlı cemiyetler kurması, ülkedeki partilerin rekabetleri, padişah ve taraftarlarıyla yapılan mücadeleler roman kurgusu içerisinde gözler önüne serilir.

³⁹ Hasan İzzettin Dinamo, *Kutsal İsyân: Milli Kurtuluşun Gerçek Hikâyesi I*, İstanbul, May Yayınları, 1966.

Dinamo, *Kutsal İsyân*'da olayları öyküleştiren tarihî belgelerden, *Nutuk*'tan ve anılardan yararlanarak gerçeklerden uzaklaşmadığını kanıtlar. Bunu yaparken belgelerin arasında boğulmadan romanını akıcı bir hâle getirmeyi de başarır. Kitabın bir tarih kitabı olduğu konusunda yapılan eleştirilere yazar, romanının bir tarih kitabı olmadığını, tarihin hakikat sahnelerinin bir edebiyatçı duyarlılığıyla ve abartısız şekilde roman kurgusunda ele alındığını (Balabanlılar, 2003: 312) söyleyerek cevap verir.

Dinamo, yirmi yıllık bir çalışmanın ürünü olan *Kutsal İsyân*'ı neden yazdığını sekizinci cildin sonunda anlatır. *“Türk milleti, ilk olarak vatanını dört bir yandan işgal eden güçlere karşı durmuş ve düşmanlarını ülke sınırından dışarıya atmıştır”* diyen Dinamo'ya göre, tüm bunlar olurken cihanın kıskanarak baktığı kahramanlar ve destansı hikâyeler açığa çıkmıştır. Bunların arasından sadece birkaç seçkin komutanın adının anıldığını söyleyen Dinamo, hayatları pahasına mucizeler yaratan geri plandaki kahramanların unutulup gitmemeleri ve tarih sahnelerinden silinmemeleri için *Kutsal İsyân*'ı yazdığını ifade eder (Dinamo, 1967: 515).

Kutsal İsyân'ın ardından *Kutsal Barış*'ı da kaleme alan Dinamo, *Kutsal Barış*'la 1977 senesinde Orhan Kemal Roman Armağanı'nda birinci olur. Bu birinciliğe sevinemeyen sanatçı, *Politika* gazetesine verdiği röportajda duygularını ve düşüncelerini dile getirirken yarışma sürecinde karşılaştığı zorluklara da değinmeden geçmez:

“Ben ‘Kutsal Barış’tan çok ‘Kutsal İsyân’ın ödül almasını istemişimdir. Ona, kendimden çok daha önemli şeyler koyduğumu biliyorum. Ne yazık ki ‘Kutsal İsyân’ı yayımladığımız zaman ben henüz bana bu ödülü veren çok aydın dostlarımca da yabancı bir sanatçı durumundaydım. Benim sonsuz bir sanat heyecanı ile yazmağa çalıştığım ‘Kutsal İsyân’ı bayağı bir inceleme ya da tarih düzeyine indirmeye çalışanlar o günlerde çoğunluğu oluşturuyordu. Benim sekiz ciltlik kitabımdan daha önemli olduğuna inanmadığım bir yakın arkadaşımın küçük kitabına verilen ödül beni hem sevindirmiş, bir yandan da üzmüştü. Benim kitabıma ödül verilmemesi için gerek emniyetten gerekse MİT’ten dosyalar istenmiş, getirilmiş, jüri üyelerinden bir zat, bir MİT adamı olarak bu dosyaları ortaya döküp, Dinamo’nun vatan haini aynı zamanda ahlaksız bir adam olduğunu, bu yüzden de kutsal bir davayı anlatan

kitabından dolayı ödül alamayacağım gizli bir jüri görüşmesinde kanıtlamaya çalışmıştı” (Politika, 8.6.1977, Hasan İzzettin Dinamo ile Bir Konuşma)⁴⁰. Dinamo, sanatının hakkettiği değeri alamaması karşısında çaresiz kalmıştır.

Kutsal İsyan serisinin ilk basımları May Yayınları’ndan 8 cilt olarak piyasaya sunulurken; son basımları 5 cilt halinde Tekin Yayınevi tarafından yapılmıştır. Çalışmada *Kutsal İsyan*’ın 8 ciltlik ilk basımları incelenmiştir.

3.2.4.1.1. Özet

“Milli Kurtuluş Savaşının Gerçek Hikâyesi” alt başlığıyla yazılan *Kutsal İsyan*’ın birinci kitabının ilk bölümü, 1918 yılı Kasım ayının bir gecesinde İttihat ve Terakki liderlerinden Talat Paşa’nın İhsan Namık Bey’le Bebek sahilinde Enver Paşa’yı beklemeleriyle başlar. Enver Paşa geldiğinde Talat Paşa onunla birlikte kıyıya yanaşan motora biner. İki Alman denizcinin kullandığı motor, Boğaz’da bulunan bir Alman torpidosuna yaklaştığında iki paşa torpidoya geçerler. Daha sonra Bahriye Nazırı Cemal Paşa ve İttihat ve Terakki büyüklerinden Doktor Nazım ile Bahaettin Şakir Bey’in de gelmesiyle torpido Almanların işgali altında olan Ukrayna’nın Odesa şehrine doğru hareket eder. Enver Paşa, Odesa’ya varmak için can atmaktadır. Çünkü buradan Kafkasya’da kurduğu ordunun başına geçerek sırtını Bolşeviklere dayayacak ve Anadolu Türklerini kurtarmak için savaşacaktır.

Padişah Vahidettin ise kaçış gününün sabahında, kaçakları yakalamak için bir torpido gönderir. Amacı onları yakalayıp kendi elleriyle İngilizlere teslim etmek ve İngiliz himayesine sığınıp onların gözüne girmektir. Lakin Vahidettin’in gönderdiği torpido avlarını yakalayamadan geri döner.

Paşaların kaçışından altı ay sonra Bandırma Vapuru’yla Karadeniz Boğazı’ndan Samsun’a doğru “Sarı Paşa” denen bir yolcu yola çıkar. Boğaz’da bulunan İngiliz harp gemisi onu yakalamak istese de başaramaz.

⁴⁰ *Politika* dergisindeki bu röportajın yazarının kim olduğuna dair bilgi bulunamamıştır.

“Ancazbap’taki İhanet” adlı bölümde Odesa’ya varan beş yolcu bir otelde ne yapacaklarına dair konuşurlarken Talat Paşa, Enver Paşa’nın yeni bir maceraya girmemesini, Kafkas ordusunun başına geçtiğinde İtilaf Devletleri’nin Anadolu’ya daha çok zarar verebileceklerini söylese de Enver Paşa kararından vazgeçmez ve oradakilerle vedalaşarak rıhtımda bekleyen yelkenliye biner. Talat Paşa ve arkadaşları ise Berlin’e doğru yola çıkarlar. Enver Paşa’nın yola çıktığı yelkenli fırtınaya tutulur. Yelkenli Anapa’ya demir attığında Enver Paşa sıırıslık olmuştur ve ateşler içinde yanmaktadır. Hastalığına bakmadan bir arabayla yoluna devam eden Enver Paşa, önüne çıkan bir köyde mola verir. Bu köyde on beş gün hastalıkla mücadele ettikten sonra iyileşen Enver Paşa, Ancazbap’a, tanıdığı bir dostunun evine gider. Sokaklarda İngiliz askerlerinin dolaştığını gören Enver Paşa, arkadaşından aldığı haberlerle amcası Halil Paşa’nın ve kardeşi Nuri Paşa’nın Kafkas ordusunun başında olmadığını, Yusuf İzzet Paşa’nın Abaza Çerkesleri teşkilatlandırmadan Karadeniz’e gittiğini, Halil Paşa’nın İstanbul’da olduğunu, kardeşinin de İngilizler tarafından tutuklandığını öğrenir. Böylece Enver Paşa’nın Kafkaslarda devlet kurmaya yönelik planı bozulur. Uzun düşünceler sonucunda Almanya’ya gidip her şeye yeniden başlamaya karar veren Paşa, gitmeden önce dost Abaza ve Gürcülerden oluşan bir grupla kardeşini kurtarır. Ardından gizlice Almanya’ya kaçar.

“Dönüş Yolu” diye adlandırılan üçüncü bölümde, Yıldırım Orduları Grup Kumandanı Mustafa Kemal Paşa, Adana Otel’inde düşünceler içerisindeyken yaverinin Sadrazam İzzet Paşa’nın makine başında onu beklediğini söylemesi üzerine Paşa’yla konuşmaya gider. İzzet Paşa ona görevinden istifa ettiğini, onun da İstanbul’a dönmesi gerektiğini söyler. Mustafa Kemal Paşa, yönetimdeyken kendisinin gücünden yararlanmayan İzzet Paşa’nın zor durumdayken ondan medet ummasına kendi kendine serzenişte bulunur (28). Paşa ile görüşmesinden sonra yaveriyle birlikte trenle İstanbul’a hareket eder. İstanbul’da onu eniştesi Mecdi Bey karşılar. Yol boyunca gördükleri Marmara Denizi’ndeki İtilaf donanması, caddelerdeki İngiliz askerleri ve Dolmabahçe’ye doğru çevrilmiş düşman gemisi topları Mustafa Kemal Paşa’yı düşüncelere boğar. Annesi ve kız kardeşinin yaşadığı eve doğru giden Mustafa Kemal Paşa, onlardan gördüğü sevgiyle bütün yorgunluğunu unutsa da aklı fikri vatanının içinde bulunduğu kötü durumdadır.

Dördüncü bölüm, “İlk Koçbaşı” diye başlıklandırılmıştır. Bu bölümde Rauf Bey’in Hükûmet içerisindeki çalışmalarına yer verilir. Rauf Bey, Bahriye Erkânı Harbiye Reisi olarak görev yaparken Bolşeviklerle Brest-Litovsk Antlaşması’nı imzalayan heyette bulunmuş, yurda dönünce de 5 Haziran 1918’de görevinden istifa etmiştir. O da Mustafa Kemal Paşa gibi Almanların kilit noktalarda bulunmasını istememektedir. Bir gün Ahmet İzzet Paşa, Rauf Bey’e Vahidettin’in sadareti Tevfik Paşa’ya, Erkânı Harbiye Reisliğini de İzzet Paşa’ya teklif ettiğini söyler. Rauf Bey, Tevfik Paşa’nın bu iş için uygun olmadığını, kendisinin de onlara yardımcı olamayacağını belirtir. Ekim ayında ise Rauf Paşa ile tekrar buluşan İzzet Paşa, Tevfik Paşa’nın Hükûmet’i kurmadığını ve Padişah’ın bu görevi kendisine teklif ettiğini söylediğinde Rauf Bey, Paşa’ya her koşulda destek vereceğini açıklar. Uzun uğraşlar sonucunda Ahmet İzzet Paşa kabinesini kurar ve Rauf Bey’i de Bahriye Nazırlığına getirir. Talat, Enver ve Cemal Paşaların o tarihlerde kaçmaları kabineyi zor durumda bırakır. Aynı zamanda Mustafa Kemal Paşa’nın, Cevat Paşa’nın Genel Kurmay Başkanı olmasına itiraz etmesi ve Halep’ten çekilirken bütün köprüleri yıktırıp demir yollarını bozarak bunları kullanılmayacak hâle getirmesi de Hükûmet’i sıkıntıya sokar. Padişah ile Hükûmet arasındaki anlaşmazlık sonucunda İzzet Paşa istifa eder ve Tevfik Paşa, Vahidettin ve destekçileriyle Hükûmet’i kurar.

Annesinin evinde pek az dinlenen Mustafa Kemal Paşa, güvendiği arkadaşları Rauf Bey ve Fethi Bey’i telefonla arayarak onlardan olan biten hakkında bilgiler alır, karşılıklı görüştüklerinde de yanlarına İsmail Canbolat’ı da alarak İzzet Paşa’yı ziyarete giderler. Mustafa Kemal Paşa, İzzet Paşa’nın istifasını onaylamadığını, yeni kabinenin itimat reyi almaması ve yine eski kabinenin gelmesinin sağlanması gerektiğini söyler.

Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey, Fethi Bey ve diğer arkadaşları vekillerin içerisinde yeni hükûmetin aleyhinde kampanyalar yapmalarına rağmen yeni kabinenin onay almasını engelleyemezler. Oylama sonucunda çok öfkelenen Mustafa Kemal Paşa, arkadaşlarıyla düşündükleri tedbirleri anlatmak için Padişah’tan randevu alır. Padişah onunla Cuma Selamlığında konuşacaktır.

“Arslan Yeleli Paşam”, “Namağlup Kumandanım” adlı bölümde Mustafa Kemal Paşa ile Padişah’ın görüşmesi anlatılır. Buluşmaya gideceği cuma günü ordu kıyafetlerini giyen ve aldığı madalyaları göğsüne takan Mustafa Kemal Paşa, yolda, Vahidettin ile ilk tanışmalarını hatırlar. Vahidettin henüz şehzade iken birlikte Alman İmparatoru Kayzer Wilhelm’in davetlisi olarak Almanya’ya gitmişlerdir. Yolculuk süresince onunla birçok görüşmeler yapan Mustafa Kemal Paşa, müstakbel padişahın memleket işleri üzerinde iyice hazırlanması gerektiğini düşünerek Vahidettin’in ülkenin durumunu görmesi için büyük çaba sarf eder.

İstanbul’a döndüklerinde görüşmek üzere sözleşmelerine rağmen Mustafa Kemal Paşa’nın böbreklerinden rahatsızlanıp yurt dışında tedavi görmesi onların buluşmalarını geciktirir. Mustafa Kemal Paşa, yurt dışında tedavisi devam ederken, Vahidettin’in padişah olduğu haberini, ardından da yaveri Cevat Abbas Bey’in İstanbul’a acilen dönmesi gerektiğine dair telgrafını alır. İstanbul’a döndüğünde Müşir İzzet Paşa vasıtasıyla Padişah’ın kendisini çağırdığını öğrenen Mustafa Kemal Paşa, Padişah ile görüşmeye gittiğinde, ona, Başkumandanlığı üzerine almasını; kendisine yardımcı değil, askerlerin başına bir komutan tayin etmesini; en önemlisi de ordunun kollarını ve orduya hükmedilmesini söyler. Padişah’ın kendisine “*Düşünelim,*” demesiyle umutsuzluğa düşen Mustafa Kemal Paşa, Vahidettin’in iradesi üzerinde oynayanlar olduğunu kabullenir. Yapılan bu görüşmeden birkaç gün sonra Vahidettin, Mustafa Kemal Paşa’yı tekrar huzuruna çağırır; bu sefer yanlarında Müşir Ahmet İzzet Paşa da vardır. Padişah ile görüşmelerinden bir şeyler elde edemediğini gören Mustafa Kemal Paşa, tekrar yalnız hâlde huzura kabulünü ister. Padişah teklifi kabul edip Mustafa Kemal Paşa bir kez daha ona düşüncelerini anlatmaya başladığında Vahidettin, ona her şeyden önce kendisinin aç olan İstanbulluları doyurmakla görevli olduğunu (131) söyleyerek konuyu kapatır.

Mustafa Kemal Paşa, bir başka gün yine Padişah’ın çağırısı üzerine onunla görüşmeye gider. Padişah bu sefer yanında iki Alman General ile onu kabul eder ve ona “*Sizi Suriye’ye kumandan tayin ettim*” der. Bu kararla Mustafa Kemal Paşa bir kez daha İstanbul’dan uzaklaştırılır. 7. Ordu Kumandanlığına getirilen Mustafa Kemal Paşa, ağustosun son günlerinde Suriye’deki karargâhına gider. Karargâh Nablus’tadır. Gittikten iki hafta sonra, İngilizlerin bir saldırı yapacağını sezinleyen

Mustafa Kemal Paşa, yaptırdığı hazırlıklar sonrasında ordusunu Şam'a getirerek bölgeyi İngiliz taarruzundan korur. Grup Kumandanı Liman Von Sanders'in emriyle Şam'ı savunma görevi Dördüncü Ordu Kumandanı Cemal Paşa'ya atandığı için Mustafa Kemal Paşa kendi ordusunu Cemal Paşa'ya bırakacak ve kendisi de Rayak yakınlarındaki kumandasız birlikleri alacaktır. Mustafa Kemal Paşa Rayak Karargâhına gittiğinde, karşılaştığı tablo içler acısıdır. Askerî birlik aç ve zayıflıktan kemikleri çıkmış yarı hasta insanlardan ibarettir. Bu durum karşısında acilen kararlar alması gerektiğini düşünen Mustafa Kemal Paşa, Şam'daki kuvvetlerin İsmet Paşa komutasında, Rayak'taki kuvvetlerin de Fuat Paşa kumandasında kuzeye gitmeleri emrini verir. Kendisi de önce Baalbek'e oradan da Liman Von Sanders'in bulunduğu Humus'a gider. Ardından yenilenen birlikleri Halep'te toplar. Birkaç gün sonra da İngiliz birlikleri Arap aşiretleriyle bir olarak Türk ordusunu Halep'ten atmak için taarruza geçer. Bu taarruz Mustafa Kemal Paşa'nın başarılı yönetimiyle püskürtülür. Gece kuvvetlerini geri çekerek İngilizlerin önce sevinmelerini sağlayan Mustafa Kemal Paşa, aniden karşı saldırıya geçerek düşman ordusuna pek çok kayıp verir.

O günlerde Talat Paşa Hükûmeti düşmüş, yeni hükûmeti kurma görevi Ahmet İzzet Paşa'ya verilmiştir. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, Padişah'a çektiği telgrafta, kabineye girmesini istediği arkadaşlarının ismini bildirdiği gibi, kendisinin de Harbiye Nazırlığına getirilmesini ister. İsimlerini ilettiği birkaç arkadaşı kabineye alınmasına rağmen Mustafa Kemal Paşa'ya Harbiye Nazırlığı verilmez.

1918 yılının son aylarında Mustafa Kemal Paşa, Yıldırım Orduları Grup Garnizonuna atandığı emrini alınca yerine Ali Fuat Paşa'yı bırakıp Adana'daki garnizona giderek Liman Von Sanders'ten görevi devralır. Ardından da İzzet Paşa'nın yardım çılgınlıklarına ses vermek için İstanbul'a gider.

Mustafa Kemal Paşa, Padişah ile görüşmeye giderken bütün bu anılarını yeniden canlandırmış, son aylardaki olayların bilançosunu çıkarmıştır. Vahidettin, bu düşünceler içerisinde Yıldız Sarayına gelen Mustafa Kemal Paşa'yı namazdan sonra salona çağırır. Padişah, ona ordunun kumandan ve zabitlerinin kendisine bir fenalık yapıp yapmayacağını sorar. Bu soruya şaşırان Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'a yeni geldiğini, ahval hakkında bilgisi olmadığını, komutanların ve zabitlerin Padişah'a

karşı çıkmaları için bir sebep bulunmadığını söyler. Mustafa Kemal Paşa, Padişah'ın bir karar arifesinde olduğunu ve onun kendisine güvenip güvenmediğini anlamaya çalıştığını düşünür. Bu düşünceler içerisinde Yıldız yokuşundan aşağı inerken saltanat arabasında gördüğü güzel kızın Padişah'ın kızı olduğunu fark eder. O sıralarda Vahidettin, haremde sık sık Mustafa Kemal Paşa'yı anlatmakta, haremdekilere onun padişaha yakışır bir damat olduğunu söylemektedir.

“Haremde Yeşeren Umutlar” diye ifade edilen altıncı bölümde Veliaht Vahidettin'in Almanya gezisi dönüşünde “Arslan yeleli Paşa'sıyla tanıştığı için memnun olduğu anlatılır. Padişah, kızına da Mustafa Kemal Paşa'yı anlatarak onun yakışıklılığından bahseder. Mustafa Kemal Paşa'nın kendisine layık bir damat olacağını düşünen Vahidettin, kızının bir başkasını sevdiğini bildiği hâlde sevgilisiyle görüşmesini engeller. Hatta onun Mustafa Kemal Paşa ile evlenmeyi kabul etmesini sağlar. Sabiha Sultan, görüşmesi yasaklanmasına rağmen sevgilisi Faruk'la mektuplaşsa da babasının ısrarları sonucunda Mustafa Kemal Paşa'yı düşünmeye başlar. Mustafa Kemal Paşa'nın Padişah ile konuştuğu gün onu görmek için can atan Sabiha Sultan, Yıldız yokuşunda arabasının perdesini açarak attığı kahkaha ile genç adamın ona bakmasını sağlar. Sultan, eve döndüğünde artık hayatına bir erkek hayali daha karışır.

Sabiha Sultan on iki yaşında iken Bahriye Subayı Rauf Bey'e âşık olmuş ve aşkını bildirmek için de yılların geçmesini beklemiştir. Diğer yandan Abdülmecit Efendi'nin oğlu Faruk Efendi de ara sıra onlara gelerek onun dikkatini çekmeye çalışmıştır. Babası Padişah olunca Sabiha Sultan ile evlenmek isteyenlerin sayısı artmaya başlar, Vahidettin de Mehmet Ali Bey ile kızının sözünü keser gibi yaparak görücülerin önünü kapatır. Bu esnada Sabiha Sultan, âşık olduğu Rauf Bey'e bir tanıdığı vasıtasıyla haber gönderse de Rauf Bey bu teklifi kabul etmez. Saray çevresindekiler Sabiha Sultan'ın Mehmet Ali Bey ile sözlenmediğini anladıklarında tekrar sarayın yolunu tutarlar. Maarif Vekili Saffet Bey ve İran'ın Türk Hükümdarı Ahmet Kaçar Şah, Sultan'ın reddettiği adaylardandır. Sabiha Sultan'ın adayları arasında en baskın çıkan kişi ise “Arslan yeleli Paşa'dır.

Yedinci bölümde Mustafa Kemal Paşa'nın ailesiyle olan ilişkileri “Küçük Evin Dırıltıları” başlığıyla anlatılır. Vahidettin'in huzurundan ayrılan Mustafa Kemal

Paşa, büyük bir ümitsizliğe kapılmış ve öfkelenmiştir. O günden sonra payitahtın ve Türk halkının seçkin düşünce ve eylem insanlarıyla ve birlikte hareket edeceği yoldaşlarıyla konuşacak, onların vatanseverlik hislerini kamçılıyarak Türk düşmanlarını kül edecektir. Annesinin evinde pencereden dışarı bakarken gördüğü puslu hava ona Tevfik Fikret'in "Sis" şiirini hatırlatır. *"Ufukları saran inatçı sisi yararak içinden çıkmak lazımdır,"* (187) diye düşünür.

Kapı sesiyle kara düşüncelerden uyanan Mustafa Kemal Paşa, Fikriye'nin içeri girmesiyle kendine gelir. Fikriye, Mustafa Kemal Paşa'nın uzaktan bir akrabasının kızıdır. Mustafa Kemal Paşa'ya çocukluğundan beri âşık olan Fikriye, Mustafa Kemal Paşa Adana'dan döndüğü günden beri sık sık Zübeyde Hanım'ın yanına uğrar. Bu ziyaretlerden memnun kalmayan Makbule Hanım ve Zübeyde Hanım oğullarının bu dul kadına yüz vermesini istemezler.

Sıradaki bölümün konusu, Mustafa Kemal Paşa'nın evinin İtalyanlar tarafından basılmasıdır. İstanbul'dan ayrılması gerektiğini düşündüğü bir günde Mustafa Kemal Paşa'nın kapısına İtalyan askerleri dayanır. Askerlerin içeriye girmesini engellemek için, emri veren komutanla telefonda konuşmak üzere Kazım Paşa'nın evine giden Mustafa Kemal Paşa'ya telefonda konuştuğu subay bir yanlışlık olduğunu söyleyerek askerlerini kapıdan çeker.

"Başarılı Bir Mizansen" başlıklı bölümde işgal altındaki İstanbul'un panoraması çizilir. Mustafa Kemal Paşa, annesinin evinden Perapalas'ın bir dairesine taşınır. Bir sabah gazetelerde Meclis-i Mebusan'ın dağıtıldığı, yeni kabineyi de Tevfik Paşa'nın kurduğuna dair yazıyı okuyan Mustafa Kemal Paşa, Vahidettin'in neden kendisine önemli insanlar gözetiminde randevu verdiğini anlar. Padişah, hâlihazırda tasarladığı bir işi ona danışarak yaptığı izlenimi vererek onu zor durumda bırakmıştır. Mustafa Kemal Paşa, içine düştüğü bu zor durumdan nasıl kurtulabileceğini bulmak için arkadaşı Fethi Bey'in evine gider. Onunla yaptığı görüşmede kendisi üzerinden oynanan bu oyuna karşılık vereceğini, bunun için de gözden uzak olan arkadaşı Salih Fansa'nın evine taşınacağını söyler. Salih Fansa ve ailesiyle Halep'te tanışan Mustafa Kemal Paşa, onların ev davetini sevinerek kabul edip oraya taşınır ve orada arkadaşlarıyla rahatça görüşmeye başlar. Bu eve

yerleştikten sonra yakın arkadaşı Ali Fethi Bey'in tutuklanarak Bekirağa Bölüğü'ne götürülmesi Mustafa Kemal Paşa'yı çok üzer.

Vahidettin'in kız kardeşi Prenses Münibe, bir gün Selma Fansa'yı ziyarete gelir. Kendisini Padişah'ın gönderdiğini, onun Mustafa Kemal Paşa ile Sabiha Sultan'ın evlenmesini istediğini söyler; iki gün içinde cevabı almak için geleceğini de ekler. Akşam eve gelen Mustafa Kemal Paşa'ya durumu anlatan Selma Fansa, aldığı ret cevabına şaşırır. İki gün sonra tekrar gelen Prenses, Selma Fansa'dan ret cevabını alınca suskunluğa bürünür ve ne yapacağını bilemez. Tam o esnada içeri Mustafa Kemal Paşa girer. Selma onları tanıştırır. Prenses Münibe, Paşa'ya teklifini tekrarlayınca Paşa da "Sabiha Sultan buraya teşrif etsin," der. Genç kadın söylenen sözler karşısında ne diyeceğini bilemeden oradan ayrılır.

On birinci bölümde "İhtilâl Komitesi" başlığıyla Mustafa Kemal Paşa'nın arkadaşlarıyla bir İhtilal Komitesi kurması anlatılır. Ali Fethi Bey'in tutuklanması Mustafa Kemal Paşa'yı endişelere sürüklese de bir süre sonra arkadaşının serbest bırakıldığı haberini alması onu çok sevindirir. Mustafa Kemal Paşa, çalışmalarını daha rahat yapmak üzere Şişli'de bir ev kiralar ve evinde sürekli arkadaşlarıyla görüşmeler yapar.

Mustafa Kemal Paşa, arkadaşlarıyla bir komite kurmak için bir araya geldiğinde, İsmail Canpolat Bey komitede çalışamayacağını söyleyerek onlardan ayrılır. Bu olay üzerine Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'da bir şeyler yapmanın mümkün olmayacağı fikrine kapılır. Tüm bu çalışmaları içerisinde Mustafa Kemal Paşa, eski dostlarına daha çok bağlanır. Bunlardan biri de okuldan tanıdığı ve karakterine çok güvendiği Kurmay Albay İsmet Bey'dir. Onunla sık sık görüşen Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'ya gidip halkı ayaklandırarak birlikte ülkeyi kurtarma çözümünü onunla da paylaşmaktan çekinmez.

"Kolonel Roletto'nun Balosu" on ikinci bölümün konusu olur. Mustafa Kemal Paşa vaktini mücadele hazırlıklarını düşünmekle doldururken evinin karşısındaki konakta İtalyan işgal kumandanı Kolonel Roletto'nun bir balo verdiğini öğrenir. Baloya kimin katılacağını, baloda kimin kiminle konuştuğunu öğrenmek için

arkadaşından, II. Abdülhamit'in kız kardeşinin kızı olan Prenses Mevhibe'den yardım ister. Prenses onun isteğini kırmayarak baloya katılır; balo sonunda, gördüklerini ve duyduklarını, kafasında sürekli planları olan Mustafa Kemal Paşa'ya anlatır.

“Mıknatıslı Dağ” bölümünde Mustafa Kemal Paşa'nın Şişli'deki evi Goethe'nin *Werther*'inde anlattığı mıknatıslı dağa benzetilir. Mustafa Kemal Paşa, mıknatıslı bir dağ gibi dostlarını çekmekte, yapılacak dayanışmada onlara güven vermektedir. Aralık ayında Mustafa Kemal Paşa, geçirdiği hastalıklar sebebiyle yatağa bağlı kalır. Bu sıkıntılı günlerinde gazeteler onun haber kaynakları olur. Artık İstanbul'dan ümidini kestiği için bütün aklı Anadolu'dadır. Anadolu'da kendisine yardımcı olabilecek arkadaşlarını düşünürken Ali Fuat Paşa'nın Kilikya'dan izne gelip onu ziyarete gelmesi ve Anadolu'dan haberler vermesi onu çok memnun eder. Paşa'yla sürekli görüşmeye başlarlar, yapılacak hazırlıklar için fikir alışverişinde bulunurlar. İki arkadaş uzun görüşmeler sonrasında önemli kararlar alır. En başta millî bir güç hareketi yaratılmalı, ordu ile millet el ele vermeli ve terhisler hemen durdurulmalıdır. Silahlar ve cephanelikler düşman eline geçirilmemeli, genç ve güçlü kumandanlar kıtaların başında bulunmalı, İstanbul'dakiler de Anadolu'ya gönderilmelidir. Millî direnişe taraftar olan idare amirleri yerlerinde bırakılmalı ve particilik adı altında kardeş kavgaları önlenmelidir. Tüm bunlar olurken halkın morali de yüksek tutulmalıdır.

Daha sonra yapacaklarının başında da siyasi hedeflerini uygulamak olacaktır. 1907 yılında belirledikleri hedeflere göre Misak-ı Millî sınırları içerisinde Türk devleti demokratik bir Cumhuriyet olacaktır. Mustafa Kemal Paşa ve Ali Fuat Paşa aldıkları bu kararları diğer arkadaşlarıyla paylaşmaya başlarlar. Bütün arkadaşları Mustafa Kemal Paşa'nın millî direnişte aktif olmasını sağlayacak bir görevle Anadolu'ya geçmesinde hemfikir olurlar.

“İkinci Baskın” bölümünde Mustafa Kemal Paşa'nın Şişli'deki evine İngiliz askerleri gelir. Zübeyde Hanım ve Makbule Hanım bu baskını engellemeye çalıştılsa da muvaffak olamazlar. Askerler, sözde Suriye'den getirilip saklandığı

ihbar edilen Ermeni çocukları bulmak için odaları karış karış arar fakat hiçbir şey bulamazlar.

On beşinci “Uysallaştırma Tekniği” adlı Ali Fuat Paşa’nın, Mustafa Kemal Paşa ile yaptıkları plan gereği Yirminci Kolordu’yu Ankara’ya taşıyarak orayı bir ara güzergâh hâline getirmesi anlatılır. Ali Fuat Paşa’nın bazı engeller yüzünden Ankara’ya geç ulaşması şehirde İngiliz hâkimiyetini artırmıştır. İngiliz askerleri Ankara’da serbest dolaşmakta; Vali, İngilizlerin her dediğini yapmakta ve halk yıldırılarak sindirilmektedir. Bir gün İngiliz zabıtlarından bir Subay, Ali Fuat Paşa’yı ziyarete gelir. Subay çok iyi Türkçe bildiği hâlde Paşa’yla Fransızca konuşur ve ona arka arkaya sorular sormaya başlar. Paşa kendisine cevap vermeyince sinirlenen Subay masaya vurarak, Türkçe, neden cevap vermediğini sorar. Bunun üzerine Paşa, Subay’ın rütbesini öğrenmek ister. Subay “İngiliz Yüzbaşısı,” dediğinde Ali Fuat, “Sizden rütbece büyük olan bir Türk paşasının karşısında böyle konuşamazsınız,” diyerek askerlerini çağırır. Onlara Subay’ı alıp bir hafta ona eğitim ve terbiye vermelerini ister. Bu olay Vali tarafından hoş karşılanmaz; Vali, Paşa’nın yanına gelerek onu uyarır. Validen sonra gelen İngiliz Kıtalar Komutanı ise Paşa’ya hak vererek Subay’ın serbest bırakılmasını rica eder. Paşa bunun üzerine askeri serbest bırakır.

“Gün Işığı Yolcuları” başlıklı bölüm, Kâzım Karabekir’in, arkadaşı Mustafa Kemal Paşa’yı ziyarete gitmesiyle başlar. Nisan ayının başlarında Kâzım Karabekir Paşa, Mustafa Kemal Paşa’yı hasta yatağında görmeye gider. Kâzım Karabekir, şarktaki Dokuzuncu Ordu’nun başına geçmiş olduğunu, bu görevinden dolayı şarkta millî bir hükûmetin esasını hazırlarken ordunun da gücünü koruyarak millî istiklali kurtarma için mücadele edilebileceklerini söyler. Paşa bunları konuşurken Mustafa Kemal Paşa, kafasında hemen bir plan yapar. Anadolu’nun göbeğinde Yirminci Kolordu’nun komutanı Ali Fuat Paşa, Anadolu’nun doğusunda ise Kâzım Karabekir Paşa’nın karargâhları vardır. Ülkenin iki bölgesi savunma için hazırdır. Kendisi de bir başka bölgeyi savunursa istiklal ve hürriyet yolunda rahatlıkla mücadele edebileceklerdir.

Kâzım Karabekir'e göre Mustafa Kemal Paşa acilen Anadolu'ya geçmeli, Erzurum'da toplanılarak millî hükûmet esasları hazırlanmalıdır. Bu sözler üzerine Mustafa Kemal Paşa, iyileşince Anadolu'ya gitmeye çalışacağını Paşa'ya bildirir. Kâzım Karabekir gittikten sonra Mustafa Kemal Paşa, onun savunduğu fikirlerin kendi arkadaşlarıyla verdikleri kararlara ne denli yakın olduğunu gördüğünde onun da kendisi ve arkadaşları gibi “gün ışığı yolcusu” olduğunu düşünür.

“Güneşin Doğduğu Yere Doğru” adlı on yedinci bölümde Kâzım Karabekir'in 1882'deki doğumundan 15 Mayıs 1919'a kadar olan süredeki yaşamı anlatılır. Kâzım Karabekir, 1882'de İstanbul'da doğmuş, çocukluğundan beri babasının memuriyeti nedeniyle Anadolu'nun birçok yerini gezmiş bir askerdir. Babası Mehmet Emin Paşa, Kırım Savaşı'na gönüllü katılmış, Sivastopol ve Silistre Savaşlarında bulunmuş ve yaralanmıştır. Daha sonra Jandarma'ya geçerek paşalığa yükselmiştir. Kâzım Karabekir Van, Harput ve Mekke'den sonra eğitimini Askerî Rüştiyede ve Kuleli Askerî Lisesinde tamamlar. Ardından girdiği Harbiye ve Erkan-ı Harbiye'den başarıyla mezun olur.

1919'un 12 Nisan'ında Galata Rıhtımından vapura binerek Erzurum'a doğru yola çıkan Paşa, yol boyunca bazı iskelelerde karaya çıkarak, hükûmet emriyle, bulduğu bütün erzakları gemiye taşır. 19 Nisan sabahı Gülcemal Vapuru, Trabzon Limanı'na demir atar. Paşa ilk olarak Trabzon'un Muhafaza-yı Hukuk Heyeti'ni yanına çağırır. Onlara vatanı ancak silah kuvvetiyle kurtarabileceklerini, bunun için de silahlarını düşmanlara vermemelerini söyler. Heyettekiler “Silahları vermezsek İngiliz donanması şehri yakıp yıkmaz mı?” diye sorduklarında Paşa, İngilizlerin işlere karışmadıklarını, silahları aldıktan sonra ya Rumların ya da Ermenilerin ayaklanarak onları keseceklerini söyler. Bunun üzerine heyettekiler Paşa'dan ayrılmayacaklarına söz verirler.

Kâzım Karabekir Trabzon'a ayak bastığında gördükleri karşısında çok ürker. Türk aileleri ekmeği zor bulurken Rumlar ve Ermeniler bira ve şarap eşliğinde ekmeklerini yiyor, şehrin sokaklarında havalı havalı geziyorlardır. Halkın bir kısmı Rus işgalinde Samsun ve Sinop'a göçtüğünden, erkeklerin bir kısmı da Doğu Cephesi taarruzlarında öldüğünden, Türk nüfusu azalırken gayrimüslim nüfus

artmıştır. Gerek mülki gerek adli otoriteler zayıflamış, gayrimüslimler Türk mahallelerine silahlı yürüyüşler yapmaya başlamıştır. 30 Nisan'da Trabzon'dan Erzurum'a doğru yola çıkan Paşa, 3 Mayıs'ta Erzurum'a varır varır varmaz çalışmalarına devam eder. Orada Erzurum Müdafaa-yı Hukuk Heyeti'yle bir araya gelir. Onlara her türlü teşebbüsün halkın ruhundan ve bağrından kopmasını, liderlerini kendilerinin seçmesini ve milletin savaşa isteyerek girmesini söyler. Paşa bundan sonra bölge teşkilatlanmasına müdahale etmez. Teşkilatlar, Erzurum Kongresi hazırlıklarına başlarlar. İzmir'in Yunan güçleri tarafından işgali Erzurum'da da kıyametler koparır.

Eserin “Diken Üstünde Günler” isimli on sekizinci bölümü, Mustafa Kemal Paşa'nın sıkıntı içerisinde olduğu günleri anlatır. Mustafa Kemal Paşa'nın payitahttaki Ordu Kumandanlığı görevi hâlâ devam etmektedir. Emekli edilmemiş, açığa alınmamış ve görevden el çektirilmemiştir. O günlerde Ali Fethi Bey'in ikinci kez tutuklanması Mustafa Kemal Paşa'yı endişe içinde bırakır. Paşa, her an kendisinin de tutuklanabileceğini düşünür. Bir gün her şeyi göze alarak arkadaşını hapisanede ziyarete giden Mustafa Kemal Paşa, Ali Fethi Bey ile artık harekete geçme zamanının geldiğini konuştuğu gibi, onun moralini düzeltmeye ve ona ümit vermeye de çalışır. Fethi Bey'i ziyaretinden birkaç gün sonra Harbiye Nezaretinden aldığı resmî tezkerede, otomobiliyle yaverinin alındığı ve tahsisatının kesildiği yazmaktadır. Bunun nedeninin kendisine teklif edilen Altıncı Ordu Kumandanlığını reddetmesi olduğunu düşünen Mustafa Kemal Paşa, bu hareketi, yaptığı hizmetlere karşı hakaret sayarak yazdığı bir dilekçe ile kararı reddeder.

Aksilikler Mustafa Kemal Paşa'nın peşini bırakmamaktadır. Muhalif gazetelerin birindeki bir yazı yüzünden Mustafa Kemal Paşa askeriyenin onurunun ve itibarının daha iyi korunması gerektiğini içeren bir yazıyı Harbiye Nezaretine gönderir. İlginçtir ki bu yazı aynı gazetede yayınlanır. Gazete sahibi kendisine hakaret edildiğini farz ederek Mustafa Kemal Paşa'ya dava açar. Dava, Mustafa Kemal Paşa'nın Bandırma Vapuruna binip Samsun'a ayak bastığı 19 Mayıs gününe değin devam eder.

Sıradaki “Şeytanın Bacağını Kıran Adam” bölümünde Abdülhamit’in kardeşi Mediha Sultan ile evli olan, bu yüzden “Damat” diye anılan ve Padişah Vahidettin’in eniştesi olan Arnavut Ferit Paşa, 3 Mart 1919’da Hürriyet ve İtilaf Partisi adayı olarak Sadrazamlığa getirilir. İtilaf Partisi’nin önemli kişilerinden olan Mehmet Ali Bey de Posta ve Telgraf Nazırlığına atanır. Mehmet Ali Bey, daha önceleri Mustafa Kemal Paşa’ya verdiği söz üzerine onun Anadolu’ya gönderilmesi çalışmalarına başlar, Mustafa Kemal Paşa’nın şerefine uygun bir görev verilmesi için Sadrazam’a ricada bulunur.

İngilizlerin hükûmet üzerinde baskıyı artırdıkları ve ardı arkası kesilmeyen şikâyetlere başladıkları günlerde Sadrazam kendisiyle anlaşılamadığı Dâhiliye Nazırı Cemal Bey’in yerine Mehmet Ali Bey’i atar. Bunu fırsat bilen Mehmet Ali Bey, eski ricasını tekrarlamak için beklemeye başlar. Bir gün İngiliz İşgal Kumandanlığından gelen raporda, Samsun ve köylerindeki Rumlara Türk çetelerinin zulmettiği yazdığı gibi, eğer Hükûmet bu saldırıları önleyemezse kendilerinin bu işe el atacağı bildirilmiştir. Damat Ferit Paşa bu durumu konuşmak için Mehmet Ali Bey’i çağırdığında Nazır, Mustafa Kemal Paşa’nın o bölgede asayişini sağlayabileceğini ve böylece İngilizlerin şikâyetlerini geri çekeceklerini söyler. Bu teklife şüpheyile yaklaşan Sadrazam, kararını vermeden önce Mustafa Kemal Paşa’yı yakından görmek istediğini söyler. Bir araya geldikleri yemekte Eski Erkânı Harbiye-yi Umumiye Reisi Cevat Paşa ile Mehmet Ali Bey de bulunur. Mustafa Kemal Paşa, samimi bir ordu paşası gibi görünerek kurnaz ve ince politikacı zekâsıyla Sadrazam’ın sorularına cevap verir. Yemeğin sonunda Ferit Paşa, onun gibi genç ve kıymetli kumandalara çok ihtiyaçları olduğunu söyler.

Mustafa Kemal Paşa’nın ataması yapılır. Mustafa Kemal Paşa, evrakını takip etmek için daireye gittiğinde eski arkadaşlarından Diyarbakırlı Kâzım Paşa ile karşılaşır. Ona, Harbiye Nazırının kendisine vermiş olduğu görevi anlatır. Kâzım Paşa’nın bu görevden haberi yoktur. Bunun üzerine Paşa ile açıkça konuşan Mustafa Kemal Paşa, onu İstanbul’dan uzaklaştırmak için ona böyle bir görev verdiklerini, kendisinin de hemen kabul ettiğini anlatır. Kâzım Paşa, “O taraflara Ordu Müfettişi olarak gidebilirsin” der. Mustafa Kemal Paşa kendisine verilen salahiyetnameye, Kâzım Paşa’nın yardımıyla, Samsun’dan itibaren doğu illerindeki güçlerin

kumandanı olma talebini ve bu güçlerin bulunduğu illerin valiliklerine doğrudan emir verme yetkisini eklettirir. Nihayet Mustafa Kemal Paşa'nın istediği olmuş, aldığı bu görevle kendisini, özgür semalara uçan bir kuş gibi hafif hissetmiştir.

“Mamon’un Azizliği” diye adlandırılan yirminci bölümde Para Tanrısı Mamon’un Mustafa Kemal Paşa'nın yanına uğramayışı resmedilir. Yeni görev yerine gitme hazırlıklarına başlayan Mustafa Kemal Paşa, kendisi ve karargâh personeli için istediği maaş ve tahsisatı almak üzere Harbiye Nazırlığına sık sık gider. Bir türlü parayı alamaması onun canını sıkar. Parasız bir şeyler yapmanın mümkün olmadığı gerçeğiyle geçmişte de yüzleştiğinden, o günler gözlerinin önüne gelir. Öğrenciliğinde parasız kalmış, göreve atandığında annesine ve kız kardeşine maddi destek sağladığından kıt kanaat geçinmiş, Mütareke yıllarında çalışmalarını atlarını satıp elde ettiği parayla otelde oda tutarak sürdürmüştü; Alman Generali Falkenhain, onu satın almak için evine küçük sandıklar dolusu altın göndermiş, o ise bu altınları General’e geri teslim ettirmiştir. Tüm bunlara ek, iki arkadaşıyla birlikte, paralarına para katacağını söyleyen bir dolandırıcıya paralarını kaptırmışlardır. Zenginlik ve Para Tanrısı Mamon, arada sırada onu ziyarete gelse de çoğu zaman onu zor durumda bırakmıştır.

Takvimler 15 Mayıs 1919’u gösterdiğinde Ege’nin şirin kenti İzmir’de bir kargaşa hâkimdir. “Altın Kurşunlar” bölümü de İzmir’in işgaliyle birlikte oluşan kargaşayı anlatır. İzmir’in önünde demirleyen Yunan savaş gemilerinden Eczun Taburu, 15 Mayıs’ta karaya ayak basar. Taburun bir kısmı şehrin içine doğru yürürken bir kısmı da şehre hâkim olan Kadife Kale’de mevzilenir. Rum halkının sevinç gösterileri eşliğinde yürüyüş yapan Yunan askerleri “askerî otel” denen yapının önüne geldiğinde, kalabalığın içinden hızla fırlayan genç gazeteci Osman Nevres, elindeki silahla gruptaki Bayraktar’ı alnından vurur, ardından da kaçmaya başlar. Lakin Yunan askerleri kurşunu biten genç adamı tez zamanda yakalayarak vücudunu delik deşik ederler. Bu arada etrafa kaçışmış olan Eczun Taburu da tekrar bir araya gelerek Kışla’ya ateş etmeye başlar. İçeride bulunan Türk Subayları, durumları kötüleşince beyaz teslim bayrağı çekerek dışarı çıkarlar. Kordon boyunca yürütülen Türk Subaylarına yol boyunca hem Yunan askerleri hem de İzmirli Rumlar saldırarak onları şehit ederler. Bazı subaylar da kıyıdaki Yunan gemilerinden ara sıra

açılan ateşle öldürölür. Sağ kalan Subaylar, kıyıdaki Patris Vapuru'nun hayvan ambarına indirilir.

Sokaklarda yakalanan Türklerin fesleri yırtılıp yerlere atıldığı gibi, birçok kadının ve kızın da evine girilerek onlara tecavüz edilir. Evlere yapılan baskınlarda tüm eşyalar yağmalanır veya alınıp götürölür. İzmir'in gerek içinde gerekse çevresindeki polis ve jandarmalar öldürölerek denize atılır. Devlet dairelerindeki eşyalar kırılır, parçalanır ve kasalardaki bütün paralar alınır. Kordon boyunda yatan Osman Nevres'in cesedini kimse kaldırmaz. Devriye gezen Amerikan askerleri yerdeki ölüyü kaldırmaya karar verirler. Kim olduğunu anlamak için evrak ararlarken nüfus kâğıdında "Hasan Tahsin Recep" ismini görürler. Daha sonra yerdeki ölünün *Hukuk-u Beşer* gazetesi sahibi olduğu anlaşılır. *Kutsal İsyân I*, bu şekilde sona erer.

3.2.4.1.2. Teknik Özellikler

İlahi bakış açısıyla sunulan romanda anlatıcı, figürlerle birlikte olayların içindedir. O, şahısların düşüncelerini ve hislerini bilirken bütün hareketlerinde ve davranışlarında onların yanındadır.

Romanın genelinde özetleme, tasvir, anlatım, geriye dönüş, ileriye gidiş, diyalog ve iç diyalog teknikleri kullanılır.

Eserde olaylar ve kişiler hakkında bilgi vermek için en çok başvurulanan teknik özetleme tekniğidir. Kurtuluş Savaşı sırasında yaşanan olaylar ve bu olayların içindeki sayısız kahramanların hayatları hakkında verilen bilgiler özetle anlatılırken kitabın hacimce genişlemesi de engellenir.

İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalinde ilk kurşunu atan Osman Nevres'in kim olduğuna dair bilgi verilirken özetleme tekniği kullanılır:

"Osman Nevres, 1304 de Selanik'te doğmuştu. Babası Hasan Tahsin Recep'ti. Annesi Ayşe ile bir ağabeyi ve iki kız kardeşi hâlâ yaşıyordu. Nevres, lise eğitimini Selanik'teki Fevziye lisesinde bitirerek İstanbul'a gelmiş ve Şamlı Mehmet Efendi mağazasında çalışan babasının yanında kalmıştı. Meşrutiyetin ilanı üzerine İttihat ve

Terakki Cemiyetine giren Osman Nevres, Talat Paşa'nın sivil muhafızı "Şefko" aracılığıyla sivil muhafız olmuştu" (369).

Romanlarda kişilerin veya nesnelerin okuyucunun zihninde canlandırılması tasvir tekniğiyle gerçekleştirilir. *Kutsal İsyan 1*'de Mustafa Kemal Paşa, Padişah Vahidettin, Enver Paşa, Talat Paşa, Faruk Efendi, Sabiha Sultan, Fikriye ve Fethi Bey gibi figürlerin fiziksel özelliklerinin yanı sıra Yıldız Sarayı ve Çengelköy Kasrı gibi mekânlar da tasvir tekniğiyle okuyucuya aktarılır. Eserde işlevsel figürlerden İzzet Paşa, fiziki görünüşünün yanı sıra karakteristik özellikleriyle de tasvir edilerek okuyucuya tanıtılır:

"Bu yüz, namuslu, doğru insanlara özgü bir yüzdü. Oldukça yaşlıydı, onun da birinci dünya savaşında moda olduğu gibi Kayzer Wilhelm ve Hindenburg gibi uçları yukarı kalkık ak bıyıkları vardı. Kayzer'in ve Hindenburg'un çelik miğferleri altında uçları yukarı burulmuş bıyıkları dünyaya kafa tutan bir enerjinin sembolü gibiydi. (...) Ahmet İzzet Paşa dürüst, temiz, faziletli bir insan ve mert, cesur, kabiliyetli ve vatansever bir kumandan olarak orduca olduğu gibi, herkesçe takdir edilip sevilen müstesna bir şahsiyetti" (63-64).

Geriye dönüş tekniği *Kutsal İsyan 1* kitabında çok fazla kullanılan bir tekniktir. Bu teknik; figürlerin, olayların ve mekânların geçmişiyle ilgili bilgi verilirken tercih edilir. Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey, Ali Fuat Paşa, Kâzım Karabekir, Fikriye Hanım, Sabiha Sultan ve Osman Nevres'in geçmiş yaşamlarının; Anadolu'nun işgali ve Mustafa Kemal Paşa'nın Şehzade Vahidettin ile Almanya'ya gitmesi gibi olayların arka planlarının; İzmir, Trabzon, İstanbul, Trakya, Şam, gibi mekânların geçmişteki durumlarının anlatımı bu teknikle yapılır.

Olayların veya figürlerin gelecekteki durumları hakkında verilen bilgiler ileriye gidiş tekniğiyle sunulur. Vaka zamanı 1918'in Kasım ayını gösterirken, 6 ay sonra olacak bir olay, Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a gidecek olması, ileriye gidiş tekniğiyle anlatılır. Enver Paşa ve Talat Bey İstanbul'dan kaçmışlardır:

"Yeni Sadrazam Ahmet İzzet Paşa'nın, kendi eliyle ve büyük bir gizlilikle tertiplediği bu kaçıştan 6 ay sonra Bandırma vapuru ile Karadeniz boğazından Samsun'a doğru Talat Paşa'nın 'Sarı Paşa' dediği pek değerli bir yolcu daha yola

çıkacak, onu da İstanbul'a yerleşmiş olan İngilizler bir harp gemisi ile kovalayarak yakalamak isteyecek, bunu başaramayacaklardır” (16-17).

Figürler, diyalog tekniği sayesinde birbirleriyle konuşturularak aralarındaki iletişim kurguya aktarılır. Bu teknikle okuyucu figürlerin fikirlerini, düşüncelerini ve hislerini kolaylıkla anlayabilmektedir. Mustafa Kemal Paşa evine döndüğünde annesi ve kız kardeşi arasında geçen konuşma, aile fertlerinin birbirlerine olan sevgisini ve özlemini birkaç kelimeyle açıkça ortaya koymaktadır. Aynı zamanda Mustafa Kemal Paşa'nın kız kardeşi ve annesiyle yaptığı diyalog, savaşlar kazanan bir kumandanın evinde evlat ve kardeş olarak sahip olduğu rolü gözler önüne serer:

Mustafa Kemal Paşa, “76 numaralı evin önünde durduğunda kız kardeşi Makbule hanımın bir sevgi ve heyecan çılgılığı atarak boynuna atılmasıyla karşılaştı; çünkü onu bekliyorlardı. Kız kardeşini gerçek bir kardeş özlemi ve içtenliğiyle kucakladı:

- *Nasıl, Makbuş, annem iyi mi? Diye sordu.*

Yukardan Zübeyde hanımın sesi geldi:

- *Hoş geldin, Mustafacığım!*

(...)

- *Ne kötü zamandayız, Mustafacık! Seni Allah bir kere daha sağ- salim gönderdi bana! Seni Hiçbir yana bırakmayacağım, artık!” (39).*

Eserde figürler bazen kendi kendilerine konuşarak duygu ve düşüncelerini okuyucuya iç diyalog tekniğiyle yansıtırlar. Bu teknikle anlatıcı aradan çekilir ve figür söz alır. Adana'dan İstanbul'a doğru tren ile yola çıkan başkişi, “*kafasında İstanbul olayları, geçmiş savaş yıllarının anıları ve geleceğin karanlık düşünceleri kaynaşırken*” (30) durmadan içinden şunları söyler:

“Dayanmak, dayanmak, bütün memleketin üzerine yürüyen karanlık felaket dalgalarına karşı dayanmak gerek, her şeyi yitirmedik daha! Her şey yitmedi. Hele bir İstanbul'a gidip iskandil edelim. Bakalım bu enkaz altından neler kurtarabileceğiz? Dikkat, Mustafa! Sen de sürüklenip gitmeyesin ha! Dayanmak dayanmak gerek! Artık hükûmet mükûmet hak getire! Artık kendi gücümüze, dayanmamız gerek, Artık, millet kendi gücüne güvenmeli, başını doğrultup

direnmelidir!” (30). Bu düşünceler içerisinde olan Mustafa Kemal Paşa, umudunu yitirmez.

3.2.4.1.3. Olay Örgüsü

Kutsal İsyan 1, farklı başlıklar altında yirmi bir bölümden oluşmaktadır. Başlıklar, altında anlatılan olayların özeti şeklinde olup on dört tanesinin altında yine başlıkla ve içerikle ilgili özlü sözler yer alır. *Kutsal İsyan* serisinde “Özet” başlığı altında eserlerin geniş özetleri verildiği için, “Olay Örgüsü” kısmında, tekrara düşmemek amacıyla, sadece bölüm başlıkları ve başlıkların altındaki özlü sözlerle yer verilecektir.

1- SONSUZ KAÇIŞ

“Denizde bulunan kimse, rüzgârın keyfine tâbidir.” (Danimarka Atasözü)

2- ANCAZBAP’ taki İHANET

“Yürekliplik, bütün zorluklar ile her biçimde savaşımdır.” (Clemenceau)

3- DÖNÜŞ YOLU

“Ondan bir dal koparır. Servi yıkılınca herkes” (Aristifanes)

4- İLK KOÇBAŞI

5- “ARSLAN YELELİ PAŞAM” “NAMAĞLUP KUMANDANIM!”

“Bir şeyi yapmak isteyen insan umutsuzluğa kapılmamalıdır. Amacına ve idealine inanla sarılmalıdır.” (Goethe)

6- YEŞEREN UMUTLAR

“Umut ta bir türlü mutluluktur! Belki de mutlulukların en büyüğüdür.” (Samuel Johnson)

7- KÜÇÜK EVİN DIRILTILARI

8- ESİR İSTANBUL’UN CİLVELERİ

9- BAŞARILI BİR MİZANSEN

Bir millet, bir memleket için necat ve muvaffakiyet istiyorsak bunu bir şahıstan hiçbir talep etmemeliyiz.” (ATATÜRK)

10- SABİHA SULTAN ve MUSTAFA KEMAL

“Geç kalan teselli idamdan sonraki affa benzer.” (Shakespeare)

11- İHTİLÂL KOMİTESİ

“Çok ihtiyatlı olan çok iş başaramaz.” (Schiller)

12- KOLONEL ROLETTA’NUN BALOSU

13- MIKNATISLI DAĞ

“Türklerin biricik sevdikleri şey, hak ve doğruluktur.” (W. Pitt)

14- İKİNCİ BASKIN

15- UYSALLAŞTIRMA TEKNİĞİ

16- GÜN İŞİĞİ YOLCULARI

“İyi bitirmek iyi başlamaktan daha üstündür.” (Ovidus)

17- GÜNEŞİN DOĞDUĞU YERE DOĞRU

18- DİKEN ÜSTÜNDE GÜNLER

“Korkudan başka korkulacak şey yoktur.” (Roosevelt)

19- ŞEYTANIN BACAĞINI KIRAN ADAM

“Dünyayı idare eden zekâdır.” (G. Emerson)

20- MAMON’UN AZİZLİĞİ

“Para, akıllı insanlara hizmet eder, fakat akılsızlara hükmeder.” (Th. Fuller)

21- ALTIN KURŞUNLAR

“Türkler öldürülebilir, fakat yenilemezler.” (Napoleon)

3.2.4.1.4. Kişi Kadrosu

Hasan İzzettin Dinamo’nun “Milli Kurtuluş Savaşı’nın Gerçek Hikâyesi” alt başlığıyla yayımladığı *Kutsal İsyân* serisinin birinci kitabı geniş bir kişi kadrosu mevcuttur. Her köşesi işgal altında olan ülkenin her bir cephesinde farklı kahramanların bulunması, bu kadronun artmasında etkili olmuştur. Eserin başkişisi olan Mustafa Kemal Paşa milletin bağımsızlığı ve vatanın bütünlüğü için planlar yapıp hedefler koyarken, etrafında yer alan işlevsel figürler de onu yalnız bırakmazlar. Komutanlar, paşalar, arkadaşları, aile dostları ve annesi, başkişinin dışındaki kişi kadrosunu oluşturan figürlerdir. Ayrıca Fikriye Hanım, Sabiha Sultan, Prenses Şivekar, başkişi hastalığında tedavisini üstlenen Dr. Tevfik Rüştü ve Dr. Rasim Ferit gibi olayların seyrinde rol alan ancak önemli görevleri bulunmayan fon figürler de sayıca bir hayli kalabalıklardır.

Kutsal İsyân 1’de başkişi ve figürlerin gerek fiziksel gerekse ruhsal özellikleri ayrıntılı şekilde sunulur.

3.2.4.1.4.1. Başkışı

Dinamo, 20 Nisan 1984 yılında *Somut* gazetesinden Mesude Honsari ile yaptığı röportajında *Kutsal İsyan* ve *Kutsal Barış* eserinin başkışı Mustafa Kemal Paşa için şunları söyler:

“Ben bir kahramanlık kültüne hiçbir vakit inanmadım. Kahramanlar, ulusların stoklarından oluşur. Uluslar gerekseyince onları yaratırlar. Nitekim Mustafa Kemalde öyle oldu. (...) Mustafa Kemal denince bütün Türk ulusunun onun çevresinde bir oğul arı gibi kümелendiğini düşünürüm. Ulusundan ayrı bir kahraman olamaz”.

Kutsal İsyan 1 romanının başkışı, tarihî bir lider olan Mustafa Kemal Paşa'dır. Mustafa Kemal Paşa, çevresindeki kadınlar tarafından yakışıklı olarak tabir edilen; gür, sarı saçlı, mavi şehla gözlü, çıkık şakak kemikli ve keskin dudak çizgili genç bir adamdır. Veliaht Vahidettin, “Arslan yeleli Paşam” diye nitelendirdiği bu genç adamı kızı Sabiha Sultan’a şöyle tarif eder:

“Yakışıklı da ne demek? Yok! Anlatayım da ona vurul! Fakat yine de anlatayım çocuklar: Orta boylu azıcık aşkın, kavi gövdeli, sarışın mavi gözlü bir adam. Fakat ne güzel sarı saçları var, kuvvetli ve çok zeki bakışlar, insanı hem ürküten hem de kendine bağlayan bakışlar. Türkçesi, Paşaların içinde ondan daha güzel, yakışıklı bir herif yok, doğrusunu isterseniz. (...) Asıl hayran olunacak yanı: zekâsı, akli. Hadiseleri bir görüşü var, şaşarsınız” (166).

Fiziksel özellikleriyle yakışıklı tabir edilen Mustafa Kemal Paşa'nın zeki ve ileri görüşlü bir komutan olması, vatani ve milleti için fedakârlıklar yapması, ülkesini içinde bulunduğu zor şartlardan kurtarmayı kendisine amaç edinmesi ve bu amacına ulaşması, onun liderlik özelliklerinin birer parçasıdır. Aynı zamanda bir evlat ve bir kardeş olarak da sevilmesi ailevi ilişkilerine ne kadar önem verdiğinin göstergesidir. Askerî zekâsı ve ileri görüşlülüğüyle Mustafa Kemal Paşa, olayların gidişatına göre sonuçlar çıkaran, kararlar alan ve bu kararları uygulayarak gerek kendini gerek ordusunu tehlikeli durumlardan kurtaran bir komutandır. Bir gün Kurmay Başkanı

ona günlük raporunu vermeye gelir. Raporda her şey normal gibi görünmektedir. Lakin bu normal görünen raporda Mustafa Kemal Paşa'nın dikkatini bir şey çeker:

“Bir İngiliz esiri sezilir gibi bir şey söylemişti. Mustafa Kemal Paşa'nın her zaman uyanık bulunan kafasında bir şimşek çakmıştı: bir iki güne dek bütün cephe üzerinde İngilizler ağır saldırılara girişebileceklerdi”. Paşa, hemen muhabere emri verir. Emirde şunlar yazmaktadır: “Düşman 19 Eylül günü akşamı umumi taarruz yapacaktır” (140).

Mustafa Kemal Paşa, amiri konumunda olan Alman General Liman Von Sanders'e de emri gönderir. Fakat General, Mustafa Kemal Paşa'nın raporlardan çıkardığı sonucu garip ve anlamsız bulur. Mustafa Kemal Paşa, tedbiri elden bırakmayarak Kolordu Kumandanları İsmet Bey ile Ali Fuat Paşa'ya, telefonla, gerekli tedbirleri almalarını söyler. 19-20 Eylül gecesi İngilizler Türk cephesine toplarla saldırırlar. Mustafa Kemal Paşa'nın ordusunun sağ kanadındaki bölük yarılır ve esir edilir. Açılan gedikten ilerleyen İngiliz Süvarileri, General'in karargâhını basarlar: *“Mustafa Kemal'in askeri dehası bir kez daha anlaşılmıştı. Ne yazık ki bu gerçeğin meydana çıkışı artık yararsızdı. Gerçek anlaşılınca dek iş işten geçmişti” (141).*

Vatan sevgisiyle dolu olan Mustafa Kemal Paşa, vatanını savunmak için hiçbir fedakârlıktan kaçınmamış, yeri geldiğinde cephede en önde savaşmıştır: Anafartalar'da *“İngiliz siperlerine karşı askerini ‘süngü tak’ saldırttığında en önde koşan ve askerlerine örnek olan o değil miydi? Hem nasıl bir cehennemdi bu saldırdıkları yer? Bunun hayali bile insanın tüylerini diken diken ederdi. Onun böyle birçok ölümü hiçe sayışları vardı, yalnız yerinde ve milletin yararına olarak” (84-85).* Mustafa Kemal Paşa'nın vatan ve millet aşkı onda *“milletini düşünen yalnız ve yalnız kendisi” (81)* olduğu inancını doğurmaktadır.

Eser boyunca Mustafa Kemal Paşa'nın vatanın bağımsızlığını ve bütünlüğünü sağlamak için sürekli bir hedef belirlemesi ve o hedefe ulaşmak için önüne gelen tüm engelleri aşması, onun ne kadar kararlı bir kişiliğe sahip olduğunu gösterir. Mustafa

Kemal Paşa, siyasi hedeflerinin rotasını uzun zaman önce çizdiğini Ali Fuat Paşa ile yaptığı bir konuşmasında şöyle anlatır:

“Eğer hatırlıyorsanız, şimdi konuşmamızı arzuladığınız siyasî hedeflerimiz çok daha evvel, ta 1907 yıllarında- meşrutiyetten de önce- İttihat ve Terakki Cemiyetinin Selanik’teki gizli umumî merkezinde- maalesef o zamanki arkadaşlarca hayal telâkki edilip kâle alınmak istenilmeyen fikirlerimizdir ki, bugün üzerinde durulması gereken ve artık ahvalin tatbikini zaruri ve mecburi kıldığı hedeflerimiz olmuştur. O zamanlar, biz bu hedeflere kendi irademizle varabilecektik. Bugün ise, bunları düşmanlarımıza zorla kabul ettirmek mecburiyetindeyiz” (259).

Liderlik ve komutanlık niteliklerine sahip olan Mustafa Kemal Paşa'nın aile ilişkilerindeki muvaffakiyeti de onun insani yönünün bir göstergesidir. Cepheden eve geldiğinde annesinin ve kız kardeşinin ona sevgiyle sarılmaları, annesinin onun sağ salim gelişi üzerine ettiği dualar, annesinin dizinin dibindeki mindere uzanarak söylediği “*Ana evi de ne rahat yermiş*” (40) sözü, her ay aldığı maaşı kendisine ufak bir miktar ayırarak annesine vermesi ve Şişli’de kiraladığı evde kız kardeşini ve hasta olan annesini yanına alması onun ailesine bağlı bir kişi olduğunun kanıtlarıdır.

3.2.4.1.4.2. İşlevsel Figürler

Kutsal İsyan 1 romanı, bir ülkenin kurtuluş destanını anlattığı için şahıs kadrosunun kalabalık oluşuyla dikkat çeker. Başkişiden sonra en çok boyutu olan işlevsel figürler; başkişinin eksik yönlerini tamamlayan, hatta bazen başkişi kadar önem arz eden isimlerdir. Eserde Ali Fuat Paşa, Kâzım Karabekir Paşa, İsmet Bey, İzzet Paşa, Rauf Bey, Ali Fethi Bey, İsmail Canpolat Bey, Fevzi Paşa ve Cevat Paşa başkişinin yanında yer alan, onun eksiklerini tamamlayan işlevsel figürlerdir.

Mustafa Kemal Paşa'nın vatani ve milleti savunma mücadelesinde işlevsel figürlerin hepsi gerek ordularıyla gerek savaş planlarıyla gerekse cephaneleriyle ona her türlü yardımı yapar ve başkişinin içinde bulunduğu zor şartlarda ona destek olurlar. Başkişi de çevresinde bulunan arkadaşlarının ona ne kadar güç verdiğinin farkındadır: “*İnsan tek başına her zaman umutsuzluğa düşüyor, kendi düşüncelerine*

uygun bir arkadaşla konuşmağa başlayınca dünyaları fethedecekmiş gibi enerji ve inanla doluyordu” (30).

Diğer işlevsel figürlerden Zübeyde Hanım ve Makbule Hanım, başkişinin annesi ve kız kardeşidir. Bu iki kadın, başkişinin dünyada varı yoğu olduğu gibi, onların da varı yoğu başkişidir. Başkişinin en çok istediği şeylerden biri, annesinin dizinin dibindeki mindere bağdaş kurarak onun kendisini sevmesi ve okşamasıdır. Zübeyde Hanım bir anne olarak oğlunu her daim düşünmekte, onun için sürekli endişelenmekte ve korkmaktadır: “*Çünkü Mustafa Kemal, bütün öbür subaylar gibi uslu bir asker değildi. İsyan doluydu; haksızlık düşmanıydı*” (81).

Oğlunun kendisine ne heyecanlı ne korkulu günler ve geceler geçirttiğini düşünen Zübeyde Hanım, her fırsatta onu uyarmaktan geri kalmaz: “*Aman Mustafam, dikkatli ol, bütün büyük adamları toplayacaklarmış diyorlar. Elin etlisine-sütlüsüne karşıyım deme; başına bir şey gelmesin, oğlum*” (80).

Başkişiye evini açarak ona destek olan Salih Fansa; Mustafa Kemal Paşa'nın isteği üzerine, İtalyan İşgal Kumandanının verdiği partiye giden Prenses Mevhibe; Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya gönderilmesi için çabalayan Mehmet Ali Bey; Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'daki görevi için verilen talimatnameye onun isteği doğrultusunda eklemeler yapan Kâzım Paşa ve Mustafa Kemal Paşa'nın sürekli yanında olup onun her istediği görevi yapan yaveri Cevat Abbas, romanda yer alan diğer işlevsel figürlerdir. Başkişinin başarılarında bu figürlerin etkisi oldukça büyüktür. Onlar başkişiyi duygusal ve düşünsel olarak hayata hazırlarlar.

Başkişiye karşı cephe alan, onun başarısızlığını isteyen ve onu yalnız bırakmaya çalışan işlevsel figürler, eser boyunca kişisel özelliklerini değiştirmezler. *Kutsal İsyan 1* romanında başkişinin yaşamında tek boyutlu birçok figür bulunur. Bunların en önemlileri Vahidettin, Enver Paşa ve Talat Paşa'dır.

Başkişinin hayatına şehzadeyken giren Vahidettin, tanıştıklarında onun fikirlerine, önerilerine önem verirken, padişah olduğunda onunla düşünce dünyaları ayrılır, olaylara farklı bakış açılarıyla bakmaya başlarlar. Mustafa Kemal Paşa, birkaç kere Padişah'ın huzurunda eski düşüncelerini tekrar anlatmaya çalışsa da Padişah en

sonunda ona gereken her şeyi Talat ve Enver Paşalarla görüştüğünü söyler: “*Vahidettin, Mustafa Kemal’in gözünden birdenbire düşüvermişti. Demek ki bu adamın karakterine hiç güvenilemezdi*” (13).

Enver Paşa ve Talat Paşa, romanın başından beri başkişinin karşısına zıt düşünceleriyle, farklı eylemleriyle çıkarlar. Padişah Vahidettin’in Mustafa Kemal Paşa’ya karşı cephe almasını sağlayan, savaşın başlangıç yıllarında onun Suriye Cephesi’ndeki görevinden istifa edip İstanbul’a gitmesine neden olan ve Padişah’a Mustafa Kemal Paşa’nın, ismi olup varlığı olmayan bir ordunun başına kumandan olarak atanması fikrini veren bu işlevsel figürler, roman boyunca başkişiye karşı olan tavırlarıyla ve fikirleriyle boy gösterirler.

3.2.4.1.4.3. Fon Figürler

Eserin az sayıda olan kadın figürlerinden Fikriye Hanım ve Sabiha Sultan, başkişiye duydukları hisleriyle dikkat çeken fon figürlerdir. Her ikisi de ona karşı ilgilidir ve her ikisi de ilgilerine karşılık bulamaz. Fikriye Hanım, Mustafa Kemal Paşa’nın üvey babası Ragıp Bey’in kardeşi olan Albay Hüsamettin Bey’in kızıdır. Fikriye ailece güzelliğiyle tanınmış on beş yaşından beri de sarışın paşa ağabeyine aşık bir genç kızdır.

Sabiha Sultan, Padişah Vahidettin’in kızıdır. Vahidettin, şehzade iken Mustafa Kemal Paşa ile Almanya’ya yaptıkları gezide onun kendisine yararlı bir damat olacağını hesap eder. İstanbul’a döndüğünde kızına durmadan Mustafa Kemal Paşa’yı över ve onu bir damat olarak seçtiğini de haremde herkese açıkça belirtir. Sabiha Sultan, babasının iradesine karşı çıkamaz ve Mustafa Kemal Paşa ile evlenmeyi düşünmeye başlar. Fakat başkişi kendisine yapılan teklifi kabul etmez.

Başkişiyle evlenmek isteyen her iki kadın da anlatı boyunca değişmeyen figürler olarak eserde yer alırlar.

Kurtuluş Savaşı destanını anlatan *Kutsal İsyan 1* romanında Mustafa Kemal Paşa’nın macerasını tamamlayan başka fon figürler de bulunmaktadır: Mustafa Kemal Paşa’nın hocası Albay Naci Bey, Alman İmparatoru Kayzer Wilhelm, Alsas

Valisi, Alman General Liman Von Sanders, Ali Fuat Paşa'nın babası İsmail Fazıl Paşa, Prenses Şivekar, Mustafa Kemal Paşa'ya Padişah'ın kızıyla evlenmesi teklifini getiren Münibe Sultan, Zübeyde Hanım'ın ahretliği Vasfiye, başkışının evlatlığı Abdürrahim ve Afife, Mustafa Kemal Paşa'nın evini basan İtalyan askerleri, İngiliz Generali Harrington, Mustafa Kemal Paşa'nın hastalığında tedavisini üstlenen Dr. Tevfik Rüştü ve Dr. Rasim Ferit, Sadrazam Halim Paşa, Avukat Sadettin Ferit Bey, Mehmet Ali Bey, Bahriye Nazırı Avni Paşa, Harbiye Nazırı Şakir Paşa, Sevkiyatçı Ali Rıza Bey, Ali Rıza Bey'in zengin arkadaşı, Mareşal Falkenhain.

3.2.4.1.5. Zaman

*Kutsal İsyan I'*in vaka zamanı, eserin adından da anlaşılacağı üzere Kurtuluş Savaşı yıllarıdır. Yardımcı figürlerden Enver Paşa ve Talat Paşa'nın 1918'in Kasım ayının bir Cuma akşamında İstanbul'dan kaçıyla başlayan vaka zamanı, 15 Mayıs 1919 İzmir'in işgaliyle son bulur. Vaka zamanının başlangıç tarihi kitabın ikinci sayfasında net bir şekilde okuyucuya verilir: “1918 yılı Kasımının Cumayı Cumartesiye bağlayan bu sıkıntılı gecesinde sat (saat) yirmi üç sularında Talat Paşa, sonsuz kaçışının henüz başlangıcında bulunuyordu” (7).

Romanda olaylar eş zamanlı bir şekilde ilerlerken olayların ve figürlerin geçmişine dair bilgiler geçmişe gidilerek okuyucuya aktarılır. Başkışı, sosyal zamanla paralel giden hayatında sık sık hâlden geçmişe dönüşler yaparak olaylara ayna tutar. Örneğin bir gün Padişah Vahidettin'in huzuruna çıkmak için yolda ilerlerken, onunla tanıştığı ilk günü hatırlayarak okuru da bu konuda bilgilendirir. Mustafa Kemal Paşa, Çengelköy'deki saraya gittiğinde onu bir odaya alırlar. Odada birçok redingotlu adam ayakta durmaktadır. Daha sonra bu redingotlu adamların içinden başka bir redingotlu adam onlara doğru yaklaşarak kanepeye oturur:

“Redingotlu adam, kanepeye oturunca gözlerini kapamış, vecde dalmış gibi bir hal almıştı. Burundan iliştirilmiş altın çerçeveli gözlüklerinin ardına sığınarak şekerleme kestirmeğe başlamış gibiydi. Güzel kalıplı fesinin yanlarından ağarmış saçları dışarı taşıyor, kır pos bıyıkları aşağı sarkıyordu, solgun, zayıf hastalıklı gibi

görünen bu yüzdeki uyku alametleri, yalnız gözlerini yeniden açışı ile silinmişti. Ürkek ve çekingen bir sesle iki konuğa:

— Sizinle müşerref oldum, memnunum! Diye iltifatta bulunmuş, sonra yine gözlerini kapamıştı. Oysa bu arada Mustafa Kemal, onun bu nazik sözlerine karşılık güzel bir iki söz söylemek için kafasının içini karıştırıp duruyordu” (87-88).

Eserde geçmiş zamana dair anlatımlarda özetleme tekniğine başvurulur ve yüklemelerde geçmiş zaman kipleri kullanılır: “Adamda bir deli hali yardı.”, “Veliahd ile Mustafa Kemal, Almanya’ya varmıştı.”, “Mustafa Kemal, zaten başkasının iradesine boyun eğmeyi hiçbir vakit becerememiş bir insandı.”, “Bu bilgileri alan Mustafa Kemal şaşkına dönmüştü.”

3.2.4.1.6. Mekân

Türkiye topraklarının işgal kuvvetlerinden kurtuluşunu anlatan *Kutsal İsyan 1*, kurgudaki mekân sayısının çokluğuyla dikkat çeker. Fiziksel mekânların içinde İstanbul, İzmir, Erzurum, Trabzon, Diyarbakır, Edirne, Şam, Selanik, Kafkasya, Odesa, Arabistan, Hicaz, Maan, Filistin, Irak, Trakya, Makedonya, Suriye, Halep ve Ankara başta gelse de Anadolu’nun her vilayeti, her ilçesi ve her beldesi romanın satır aralarında yer alır. Zira işgal güçleri tüm Anadolu’ya yayılmışlardır. Ayrıca Almanya, Viyana gibi Avrupa devletleri de çevresel mekânlar olarak başkişinin bulunduğu yerler arasındadır.

3.2.4.1.6.1. Kapalı ve Dar Mekânlar

Romanlardaki mekânlar, olayların geçtiği yerler olmalarının yanı sıra kahramanların psikolojik dünyası üzerindeki etkileriyle de yorumlanırlar. Ramazan Korkmaz, mekân ile insan ilişkisini şöyle açıklar: “*İnsan ve mekân arasındaki ilişki görecelidir; kişinin psikolojik durumuna göre mekân algılaması değişebildiği gibi, mekânın da üzerinde yaşayanın duygu ve düşünceleri üzerinde etkileri vardır. (...) Mekânın genişliği ve darlığı kişinin dünya ilişkisindeki başarılarla doğrudan ilgilidir*” (2006: 227).

Başıkişi, askerlik mesleğinden dolayı ülkenin birçok yerinde görev yapar. Onun görev yaptığı her coğrafya, ülkenin içinde bulunduğu savaş şartlarının etkisiyle dar ve kapalı mekân hâline gelir. Özellikle İstanbul'un İtilaf Devletleri tarafından işgaliyle başkişi, sanki Avrupa'nın yabancı bir şehrinde gibidir:

“Geniş caddelerden geçen Senegalli asker bölükleri entarili ve uzun boylu İskoçyalılar, başı sarıklı ve sakallı Hintli Sih askerleri ve Türkçeden başka her türlü dilden konuşup görüşmeler, bu yabancılık duygusunu arttıran başlıca nedenlerdi” (210).

Mustafa Kemal Paşa için İstanbul, güvenilir bir yer değildir artık. Onu tehlikelere sokacak dar bir mekân olmuştur: *“Kaldırımları mayınlarla döşenmiş tehlikeli bir yer olup çıkmıştı. Bu mayınlara basmamak için daha tedbirli davranmak gerekiyordu”* (210).

İstanbul, başkişinin kendisini güvende hissetmediği bir şehir olduğu gibi, onu yalnızlık duygusu içerisine de itmektedir. İnsanı ürperten kasvetli İstanbul panoraması karşısında Mustafa Kemal Paşa, *“kendisini dilsiz ve sağırlardan bir insan okyanusu ortasında yapayalnız da buluyordu. Bu şehir içi yalnızlığı insanların arasındaki yalnızlık, dağ başı yalnızlıklarından, yakan, kavuran çöllerdeki yalnızlıktan çok daha berbattı”* (186).

İstanbul'un kasvetler içerisindeki görüntüsü, başkişinin, annesinin evini hapisane gibi görmesine neden olur. Cepheden koşarak geldiği aile yuvası üzerine kapanmış, daraldıkça daralmış bir hapishaneye dönmüştür: *“Kendinde bir dev gücünün varlığını duyarken küçük, daracık bir odada yaşamağa zorlanmış bir zavallı mahkûmdan ayırt dilemez bir insan bilinciyle annesi Zübeyde'nin, Beşiktaş'ın yokuş bir yolunun her iki yanına sıralanmış evlerin 76 numaralısın da pencerenin önüne oturmuş sigara üstüne sigara içiyor ve acı acı düşünüyordu”* (186).

Başıkişi, İstanbul'dan uzaklaştırılarak Suriye'deki 7. Ordu Kumandanlığına getirilir. Her şeyinin bitmiş, sadece adının kalmış olduğu orduda *“cephe çizgisini türlü araçlarla dolaşıp görmek, hurdalaşmış, yağı, ismi bitmiş savaş makinesini yenilemek, işler bir hale getirmek gerekiyordu”* r (138). Görevini icra etmek üzere gönderildiği bu bölge tam bir yangın yeri hâline gelerek kapalı mekân özelliğine

bürünmüştür. Kapalı ve dar olan bu mekânda başkişi umutsuzluğa sürüklenir, çevresinde gördüğü acı olaylara da çok üzülür, içi kan ağlar.

3.2.4.1.6.2. Açık ve Geniş Mekânlar

Açık mekânlar, figürlerin ruh ve düşünce dünyasını huzura ve mutluluğa erdiren mekânlardır. *Kutsal İsyan 1* romanında başkişinin psikolojik olarak rahat hissettiği ve huzur bulduğu çok az sayıda açık mekân vardır. Anadolu'nun her köşesinin işgal kuvvetleriyle savaşılan bir cephe olması ve özellikle Türkiye'nin kalbi olan İstanbul'un İtilaf Devletleri'nce esir alınması başkişiyi gece gündüz mutsuz ederken onun İstanbul'da huzur bulduğu mekânlardan biri Prenses Şivekar'ın salonu olur:

“Güzel sosyete kadınlarının, yakışıklı yüksek rütbeli subayların her zaman ziyaret ettiği bu salonlar, bütün savaş süresince açık olduğu gibi Bırakışma yıllarında da açıktı. Mustafa Kemal, Mercedes otomobiline binip yanına da Rauf beyi alarak oraya giderken paşa giyneğini giyyordu. Felaket yıllarının zor-bela yarattığı bu iki kahraman orda, bol ışık ve güzel yüzler arasında avunma arıyorlardı” (205).

Fiziksel olarak kapalı olan salon, savaşın kol gezdiği İstanbul'da başkişinin gönlünü bir nebze de olsa teselli eder.

3.2.4.2. *Kutsal İsyan 2*⁴¹

3.2.4.2.1. Özet

Eserin “Bekirağa Bölüğü Hapishanesinde Bir Kara Gün Dostu” adlı birinci bölümü, Mustafa Kemal Paşa'nın, yaveri Cevat Abbas ve arkadaşı Rauf Bey ile, 15 Mayıs 1919'da Bekirağa Bölüğü'nde tutuklu olan arkadaşı Ali Fethi'yi görmeye gitmesiyle başlar. Ali Fethi, Erkân-ı Harbiye'de Mustafa Kemal Paşa'dan iki sınıf

⁴¹ Hasan İzzettin Dinamo, *Kutsal İsyan: Milli Kurtuluşun Gerçek Hikâyesi 2*, İstanbul May Yayınları, 1972.

üstte okumuştur. İkisinin tanışması ise Selanik'te olmuştur. Ali Fethi, Dâhiliye Nazırlığı zamanında; Sadrazam Talat Paşa, Enver Paşa, Cemal Paşa ve Doktor Nâzım Bey'in kaçışlarında müsamahalı davrandığı için tutuklanır.

Dönemin ünlü hapisanesi Bekirağa Bölüğü, adını eski bir askerden alır. Bayındırlı Zeybek Bekirağa, savaşlarda büyük başarılar gösteren bir binbaşısıdır. Saray, onun Torakan ve Karadağ Savaşlarındaki başarısını takdir etmek için ona Harbiye Nezareti ve Askerî Cezaevi Müdürlüğü görevini verir. Bekirağa göreve geldikten sonra kabadayı askerler, subaylar, paşalar, mareşaller ve siyaset adamları onun sayesinde ıslah edilir. Ali Fethi'nin tutuklu bulunduğu Bekirağa zindanlarının öyküsü işte böyledir.

Mustafa Kemal Paşa, Bekirağa Bölüğü'nde, kendisinin de tutuklanıp oraya getirildiği günleri hatırlar. Öğrencilik yıllarında ihtilal fikriyle dolup taşan Mustafa Kemal Paşa boş durmaz; gazetelere makaleler ve şiirler yazar, Erkân-ı Harp Okulundaki çalışma kulübüne “Vatan Kulübü” adını verirler. Dış görünüşüyle dersane olan kulüp, gerçekte ihtilal örgütünden başka bir şey değildir. Öyle ki kulüpte *Vatan* isminde gazete benzeri bir bülten yayımlarlar. Tüm bu ihtilalci çalışmalardan haberi olan Sultan Hamit, hafiyelerini onların arasına sokar.

11 Ocak 1905'te Kurmay Okulundan mezun olan Mustafa Kemal Paşa, atamasını beklerken ihtilal faaliyetlerine devam eder. Bir gün aralarına ihtilalci gibi giren bir hafiyenin onları ispiyonlaması sonucu ellerindeki suç belgeleriyle yakalanırlar. Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları Bekirağa Bölüğü'nde hücreye kapatılır. Hafiyeler Mustafa Kemal Paşa hakkında kara bir dosya hazırlarlar. Dosyada; gittiği mekânlar, yaptığı eğlenceler ve görüştüğü kadınlar rezilce anlatılır.

Hücrede günler, haftalar geçerken her an öldürölme korkusu yaşayan Mustafa Kemal Paşa, bir gün İsmail Hakkı Paşa'nın huzuruna çıkarılır. Paşa, padişahın onu affettiğini ve onu Şam'da bir süvari sancağına tayin ettiğini söyler. Hemen yola çıkarılan genç adam ne annesini ne de kız kardeşini görebilir. Uzun bir yolculuktan sonra Şam'a varan Mustafa Kemal Paşa, ordudaki subayların ihtilalci ruhu taşıdığını görünce Vatan Cemiyeti'ni genişleterek Vatan ve Hürriyet Cemiyeti'ni kurar. Bir süre sonra Suriye'deki askerî birlikleri toplayarak İstanbul'a yürüme fikrine olumlu

bakmamaya başlar. Çünkü Suriye’den İstanbul’a karadan da denizden de gitmek için binlerce kilometrelik yolu aşmak gerekmektedir. Bu düşünceler içerisindeyken arkadaşı Ali Fethi’den aldığı mektup kararını vermesini kolaylaştırır. Ali Fethi, mektubunda Mustafa Kemal Paşa’nın Şam’da vakit kaybettiğini, Selanik’e gelmesi gerektiğini ve ihtilalin beşiğinin Balkanlar olduğunu söyler. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa tayinini Selanik’e aldirmek için çok uğraşır. Edirne’deki Şükrü Paşa’nın umut veren mektubunu alınca Selanik’e kaçar. Ancak Şükrü Paşa Selanik’te hiçbir şey yapacak durumda değildir. Çaresizlik içinde kalan Mustafa Kemal Paşa, öğretmenlerinden birinden birkaç aylık tebdilihava alır. İlegal çalışmalara başlayan Mustafa Kemal Paşa, Vatan ve Hürriyet’i canlandırmak üzere, güvendiği arkadaşlarıyla buluşur.

Selanik’te kaçak olarak dört ay kalan Mustafa Kemal Paşa, Suriye’ye vardığında Selanik’e nakil işini tekrar ele alır. Yaptığı ısrarlı başvurular sonucunda tayini Selanik’teki Üçüncü Ordu Erkân-ı Harbiyesine verilir. Sevinçle doğduğu yere giden Mustafa Kemal Paşa, ihtilalci arkadaşlarıyla sürekli gizli toplantılar yapar. Vatan ve Hürriyet’in Selanik şubesini açmak için çabalasa da arkadaşlarından olumlu cevap alamaz. O günlerde İttihat ve Terakki Örgütünün güçlenmesiyle birlikte bazı arkadaşları da oraya kayınca, 1907 yılında bu yeni ve gizli kuruluşa girer (32).

Tarihî olayların sosyal zamana paralel şekilde anlatılmaya başlandığı bu bölümde; İttihat ve Terakki’nin kuruluşu, Masonların ve Ermenilerin onlarla ittifakları, Yahudilerin Abdülhamit’ten para karşılığında Kudüs’ü satın alma istekleri, Padişah’a yapılan suikast, Birinci Meşrutiyet’in ilanı, Mithat Paşa’nın Meşrutiyet’in ilanı için yaptığı çabalar ve sonucunda öldürülmesi, ilk meclisin toplanması ve dağıtılması, Abdülhamit’e başkaldıran Ali Süavi’nin hayatı, Mustafa Kemal Paşa’nın İttihat ve Terakki’ye eleştirileri, İngiltere ve Rusya’nın Reval görüşmeleri ve İkinci Meşrutiyet’in ilanı, 31 Mart Vakası, Hareket Ordusu’nun olayları bastırması, Sultan Abdülhamit’in tahtan indirilmesi, İtalya’nın Trablusgarp’ı işgal etmesi, Mustafa Kemal Paşa’nın Trablus’a gitmesi, Balkan ülkelerinin bağımsızlık ilan etmeleri, Selanik’in Yunanlılar tarafından işgali, Balkan ülkeleriyle barış görüşmeleri ve Mustafa Kemal Paşa’nın Bulgaristan’a sefir olarak gönderilmesi genişçe anlatılır.

Mustafa Kemal Paşa, Sofya'ya geldiğinde önce otellerde kalır sonra da mebus arkadaşı Zümrezade Şakir Bey ile bir eve yerleşir. 1914 yılının bir ilkbahar günü, Mustafa Kemal Paşa elçilikte yapılacak olan kıyafet balosunun davetini alır. Baloya İstanbul'dan getirilen yeniçeri kıyafetiyle giden Mustafa Kemal Paşa, tüm dikkatleri üzerine çeker.

1914 yılı yazında başlayan Birinci Dünya Savaşı'na katılmak istemeyen Osmanlı Devleti, Odesa ve Sivastopol limanlarının durup dururken bombardıman edilmesi sonucu Almanya'nın yanında savaşa girmek zorunda kalır. Mustafa Kemal Paşa, orduda görev almak için Enver Paşa'ya sürekli mektuplar yazar. Önceleri onu istemeyen Enver Paşa, sonunda ona telgrafla 19. Tümen Kumandanlığına atandığını bildirir. İstanbul'a gelen Mustafa Kemal Paşa Tümen'in henüz kurulmadığını, Tekirdağ'da hazırlık aşamasında olduğunu öğrenir. Bunu öğrenir öğrenmez Tümen'in kuruluşunu hızlandırmak için Tekirdağ'a gider. 19. Tümen; Ece Limanı, Settülbahir ve Morto Limanı'nı koruyacaktır. Conkbayır, Arıburnu ve Anafartalar Komutanı Yarbay Mustafa Kemal, Çanakkale'de düşmana verdiği zararlar tarihe adını yazarken rütbesi de albaylığa yükselir. Oysa o, oradan paşa olarak dönmeyi istemiştir.

Mustafa Kemal, Çanakkale'den İstanbul'a geldiğinde herkes onun zaferini kutlar. O ise ülkenin kötü idare edildiğini düşündüğü için arkadaşlarıyla sık sık görüşerek dertleşir. Bu görüşmelerinin birini arkadaşı Sakallı Tevfik Bey'in onun şerefine verdiği şölende onun evinde yapar. Evde Mustafa Kemal'in eski arkadaşlarından Sapançalı Hakkı, Hüsrev Sami ve Yakup Cemil vardır. Konu yine İttihat ve Terakki'nin ülkeyi uçuruma sürüklemesidir. Toplantı bittiğinde Talat Bey, orada ne konuşulduğunu bilir, hemen Enver Paşa'nın yanına gider. Enver Paşa'ya Mustafa Kemal'in ileride Hükümet'e karşı hareket edebileceğini tahmin ettiğini ve bu nedenden dolayı onu uzaktaki zor bir göreve göndermeyi teklif eder. Enver Paşa Mustafa Kemal'in terfiinin imzalandığını ve atamasının Bitlis-Muş Bölgesi'nde bulunan İkinci Ordu'ya yapıldığını söyler.

İttihat ve Terakki'nin üyelerinden olan Yakup Cemil ve Sapançalı Hakkı Bey, artık Enver Paşa ve Talat Bey'i Hükümet'te istememektedirler. Bu sebepten Mustafa

Kemal'in yanında olurlar. *Kutsal İsyân 2*'nin bu bölümünde Yakup Cemil'in ve Sapancalı Hakkı'nın hayatı ayrıntılı bir şekilde yer alır.

Mustafa Kemal, Harbiye Nezareti'nin bahçesinden Bekirağa Bölüğü'nün merdivenlerine varıncaya dek, ömrünün hareketli geçen yılları film şeridi gibi gözünün önünden geçer. Ardından Rauf Bey ve Cevdet Abbas ile içeri girer ancak Fethi Bey ile baş başa görüşür. Ona 16 Mayıs'ta Bandırma Vapuruyla Samsun'a gideceğini ve ondan sonra neler yapacağını anlatır. Ona konuşmaları kimseye anlatmamasını tembih eder.

“Dokuzuncu Ordu Müfettişi” diye isimlendirilen ikinci bölümde Mustafa Kemal Paşa Dokuzuncu Ordu Müfettişi olarak yola çıkmadan önce resmî ve özel ziyaretlerini yapar. Sadrazam Damat Ferit Paşa, Dâhiliye Nazırı Mehmet Ali Bey, Cevat Paşa resmî olarak vedalaştığı kişiler olurken; İsmet Bey, Prenses Şivekâr, Madam Corinne ve Fikriye ayrılık ziyareti yaptığı özel dostları olur.

Üçüncü bölüm “Son Padişahla Son Görüşme” başlığıyla verilir. Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'dan ayrılmadan önce Padişah Vahidettin'i de ziyarete gider. Padişah, doğudaki Enver tehlikesinin hakkından ancak namağlup kumandanının geleceğini düşünmektedir. Mustafa Kemal Paşa “*Merak buyurmayınız, efendimiz, nokta-i nazar-ı Şahane'nizi anladım. İrade-i seniyez olursa hemen hareket edeceğim ve bana buyurduklarınızı bir an unutmayacağım*” (224) diyerek Padişah ile vedalaşır.

“Gururun Gözyaşları” adlı dördüncü bölümde Prenses Şivekâr, Mustafa Kemal Paşa onu ziyarete gittiğinde, onu Sabiha Sultan ile tanıştırmak için yaptıkları entrikayı hatırlar. Münire Sultan, bir gün Selma Fansalara uğrayarak onlara Sabiha Sultan'ın bir resmini bırakır. Resmi gören Mustafa Kemal Paşa, “*Çok güzel bir kız, çok güzel. Fakat hem bir padişah kızı hem de benim evlenmeğe niyetim yok*” (230) der. Mustafa Kemal Paşa'nın verdiği bu cevap Sabiha Sultan'ı çok üzse de Sultan onunla tanışmak için çareler arar. Bunun için Prenses Şivekâr'dan yardım isterler. Prenses, Sabiha Sultan onun evindeyken Mustafa Kemal Paşa'yı da evine davet edecektir. Düzenlenen tertip uygulanır ve Paşa'nın Münire Sultan, Ulviye Sultan ve Sabiha Sultan ile tanışması sağlanır. Sabiha Sultan'ı çok beğenen Mustafa Kemal Paşa, onu bir padişah kızı olduğu için reddeder.

“Anadan Ayrılış” bölümünün başlarında Mustafa Kemal Paşa’nın annesi ve babasının tanışmalarından, evlenmelerinden ve hayatta olmayan çocuklarından bahsedilir. Ardından da Mustafa Kemal Paşa’nın Mahalli Mektebi, Şemsi Efendi İlkokulu, Askeri Rüştiye, Manastır Askeri İdadisi, Harp Okulu ve Erkânı Harp Okulu yılları ayrıntılı olarak anlatılır. Askerî İdadide Ömer Naci ile arkadaş olduğunda onun birçok klasik kitabını okuyan Mustafa Kemal Paşa, onunla hatiplik egzersizleri yapar. Yine Manastır Askeri İdadisinde iken Matematik Öğretmeni Yüzbaşı Mustafa, ona, “İkimizin adı aynı olmasın, senin adın Mustafa Kemal olsun,” demiştir.

Genç Mustafa Kemal’in aşklarının da anlatıldığı bu bölümde bir Rum kızı, komşu kızları Müjgan ile Hatice, Şevki Paşa’nın kızı onun gençlik günlerinin aşkları olarak sunulur. Bölümün sonunda Mustafa Kemal Paşa’nın Anadolu’ya doğru yola çıkmadan önce annesi ve kız kardeşiyle vedalaşması duygusal anlara sahne olur.

Altıncı bölüm “Bandırma Vapuru ya da yeni Argonatların Seferi” başlığıyla ele alınır. Bu bölümde Mustafa Kemal Paşa’nın arkadaşlarıyla Samsun’a doğru yaptığı vapur yolculuğu anlatılır. Yola çıkmadan Rauf Bey’in Mustafa Kemal Paşa’ya Bandırma Vapurunun yolda batırılacağı haberini vermesi Paşa’yı kaygılandırır. Yaşanan bu endişenin peşinden, vapur hareket etmeden önce İtilaf Devletleri subaylarının vapura çıkarak silah ve cephane araması yolcuları hayli tedirgin eder.

Vapur denize açıldığında Mustafa Kemal Paşa’nın yanında Müfettişlik Kurmay Başkanı Kâzım (Dirik), Hareket Şubesi Şefi Hüsrev (Gerede), Topçu Kumandanı Binbaşı Kemal (General Kemal Doğan), Sıhhiye Başkanı Dr. İbrahim Tali ve yardımcısı Yüzbaşı Refik (Saydam), Erkânı Harbiye Mülhakı Yüzbaşı Mümtaz ve İsmail Hakkı, Üsteğmen Arif Hikmet, Emir Subayı Üsteğmen Hayti, Yüzbaşı Ali Şevket, Başyaver Cevat Abbas, Yaver Muzaffer(Kılıç), Karargâh Kumandanı Yüzbaşı Mustafa, iase subayı Abdullah, şifre kâtipleri Faik ve Memduh Beyler, Mazhar Tevfik, Albay Refet(Bele) ve karargâh doktoru bulunur. Karadeniz’in fırtınasında zorluklarla ilerleyen vapur, 19 Mayıs 1919’da idealist yolcularını sağ salim Samsun’a götürür.

Sıradaki bölüm “Samsun Trajedisi”nin anlatıldığı numaralandırılmamış bölümdür. Samsun’da törenle karşılanan Mustafa Kemal Paşa, Bandırma Vapurundan sonra limana yaklaşan İngiliz savaş gemisini görünce bir an önce işe koyulup askerî ve sivil örgütleri ele geçirmenin ve şehri korunaklı bir hâle getirmenin planlarını kurar. Onun artık kaybedecek vakti yoktur. Masa başlarında sürekli direktifler verir, mektuplar yazar, Müdafaa-i Hukuk üyeleriyle görüşüp çevresindekilere yeni düşüncelerini aşılamaaya çalışır. Artık halkın güvenini de kazanmaya başladığından, memleketin içindeki durumu ve kurtuluş olanaklarını onların anlayabileceği bir dille halka anlatır.

Mustafa Kemal Paşa’nın Samsun’a neden gittiği anlaşılnca İngilizler Babîâli’yi sıkıştırmaya başlarlar. Vahidettin ve nazırları da onun İstanbul’a dönmesi için telgraf üstüne telgraf çekerler. O ise bunları dikkate almadan yoluna devam eder. Öncelikle Erzurum’daki 15. Kolordu’nun kumandanı olan Kâzım Karabekir’e telgraf çekerek ortaklaşa çalışma yapmalarının gerekliliğini anlatır. Ardından da Ankara’daki 20. Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa’ya telgraf çekerek, Samsun’da olduğunu ve onunla haberleşmek istediğini söyleyip İzmir olayları hakkındaki haberleri ona iletmesini ister.

Mustafa Kemal Paşa, Samsun’da Pontusçuların zulümlerinin gittikçe arttığını, Türk halkını işkencelerle öldürdüklerini ve köylerini yaktıklarını öğrenir. Pontusçular hakkında Samsun’a gelmeden önce geniş bilgi sahibi olan Paşa, onların temellerinin İstanbul’un Fethi’yle birlikte Yunan Kilisesinde atıldığını bilmektedir:

“Kilise papazları, ‘Büyük Yunanistan’ hülyasının gönüllü fedaileri olarak propagandalarıyla Küçük Asya’da rahat yaşayan Hristiyan Türk azınlıklığını Müslüman Türkler aleyhine kışkırtırlar ve ortalığı kana bularlar. Tüm bu eylemleri destekleyen Patrikane, kendisine inanan zavallı insanları doğrudan ihtilale çağırıyordu. Patrikane’nin kurduğu siyasal örgütlerden en korkuncu Kastamonu, Çankırı, Yozgat, Sivas, Gümüşhane, Tokat, Amasya ve Trabzon illerini ‘Megalo-İdeas’ını içine alan Pontos Hükûmetiydi. Pontos Hükûmeti’nin merkezi de Samsun olduğundan Pontos çetelerinin en azgınları, en beceriklileri ve en iyi kasapları o bölgede yakıyor, yıkıyor, kesiyor, doğruyor öldürüyorlardı” (312).

Anadolu metropolitleri⁴² İtilaf Devletlerine tüm bu vahşi cinayetleri Türklerin Rumlara yaptığına dair şikâyetle bulunur. Mustafa Kemal Paşa da bu cinayetleri işleyen Türkleri cezalandırmak için Samsun ve bölgesini teftişe gönderilir.

Romanın “Korku Rüzgârı” isimli yedinci bölümünde, 56.Tümen Komutanlığı’na atanan Kurmay Albay Bekir Sami Bey’in 21 Mayıs 1919 günü arkadaşlarıyla Bandırma’ya gelişine değinilir. Sami Bey, ilk iş olarak Bandırma halkını örgütleme çalışmalarına başlar. Şehirde gördüğü manzara çok acıdır. İzmir’in işgalini kutlayan Rumlar evlerine Yunan bayrakları asmışlardır. Bunları gören Bekir Sami Bey, tüm yabancı ulus bayraklarını indirtir. Tüm bunlarla uğraşırken İzmir’den gelen haberlerin hiç iyi olmadığını duyan Bekir Sami Bey, 23 Mayıs 1919’da Bandırma’dan Manisa’ya doğru yola çıkar ve Akhisar’a gider. Lakin Yunanlılar; Manisa’yı, Turgutlu’yu ve Kasaba’yı almışlardır. Bekir Sami Bey, Akhisar’da halka içinde bulundukları durumu anlatmaya çalışsa da halk, “(...) *biz sizin dediğinizi yapamayız. Hatta yarın Yunanlılar buraya geldikleri zaman, bugün buradaki görüşmemiz bile bizim için bir felaket sebebi olacaktır*” (334), cevabını verir. Akhisar’dan ümidi kesen Bekir Sami Bey civardaki yerleşim yerlerinde de aynı cevabı alınca ne yapacağını bilemez. Akhisar’a geri döndüğünde halktan hiç kimse ona ne yemek ne de yatacak bir yer verir. Ne yapacağını düşünüp dururken bir erin ona gizlice yemek getirmesi içindeki umutları yeşertir. Ertesi sabah Salihli’ye doğru yola çıkar.

“Dumanlı Dağ Başı ve Gümüş Dere” bölümünün başlarında Mustafa Kemal Paşa, Dokuzuncu Ordu Kurmay Başkanı Kâzım (Dirik), Heyeti Sıhhiye Başkanı Refik (Saydam) ve Doktor İbrahim Talî Bey ile eski bir otomobille Havza’ya doğru hareket eder. 25 Mayıs 1919 tarihinde Havza’ya varırlar. Havza’da ilk olarak yörenin ileri gelenleriyle bir toplantı yapılır. Toplantıda halkın silahlanması ve örgütlenmesinin gerekliliği üzerine konuşulur. 28 Mayıs’ı 29 Mayıs’a bağlayan gecede Belediye Başkanı İbrahim Bey’in evinde toplanan Havza’nın ileri gelenleri “Müdafaa-yı Hukuk Derneği”ni kurarak bunu Mustafa Kemal Paşa’ya bildirirler. Derneğin kurulduğu, birçok kasaba ve şehre de bildirilir. Havzalıların millî

⁴²Metropolit:Hristiyanlıkta bir bölgenin tüm kiliselerinden sorumlu piskopos ve başpiskopos. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Metropolit>. Erişim Tarihi: 27.01.2022.

örgütlenme için hazır olduklarını düşünen Mustafa Kemal Paşa, miting hazırlıklarına başlar. 30 Mayıs Cuma günü mitingin yapılacağı camide herkes toplanır. Fakat halka vaaz verecek olan Hoca Sıtkı Efendi kendisine geç haber verildiği için gelemez. Sönük geçen mitingden memnun kalmayan Mustafa Kemal Paşa, ertesi cuma mitingin tekrar edilmesini ister. Hoca Sıtkı Efendi'nin etkileyici vaazıyla halk coştukça coşar.

Giresunlu Topal Osman ile Mustafa Kemal Paşa'nın Havza'da kesişen yolu dokuzuncu bölümde "Mangal Yürekli Adamın Hikâyesi"nde okuyucuya sunulur. Balkan Savaşları'nda ve Kafkasya Cephesi'nde savaşan Topal Osman, savaşta ayağından yaralanarak sakat kalsa da düşmana karşı sürekli ön saflarda yer alır. 1918 yılının sonlarında, bırakışma günlerinde Giresun'a dönen Topal Osman, Pontusçu milislerin kenti kapladığını görünce Giresun'un bir Türk kenti olduğunu göstermek ve hemşerilerini korumak amacıyla belediye başkanlığı makamına oturur. Hâl böyle olunca çetesini toplayan Topal Osman hem dağda hem de kentte Pontusçulara savaş açar. Bu esnada İngilizler de boş durmayarak Damat Ferit Hükümeti'ne sürekli Topal Osman'ın ortadan kaldırılması için ultiatom verirler. Hükümet de Topal Osman'ın ölü ya da diri yakalanmasına yönelik emir verir. Bir gün jandarma bölüğünün baskınına uğrayan Topal Osman, Jandarma Kumandanını rehin alarak ona niçin dağa çıktığını anlatır. Bu Jandarma Komutanı, Padişah'a Topal Osman'ın çetesiyle birlikte devlet için çalışacağını söyleyerek onun İstanbul Hükümeti tarafından affedilmesini sağlar.

Bir gün Samsun Müdafaa-yı Hukuk'undan gelen bir kişi Topal Osman'a bir mektup verir. Mektupta Mustafa Kemal Paşa onu Havza'ya çağırılmaktadır. Paşa, Topal Osman geldiğinde ona "*Sen bu Karadeniz köy ve şehirlerini koruyacaksın. Çeteni derme-çatma bir kuvvet olmaktan çıkaracaksın. Bir alay teşkil edeceksin. Sen, bu alayın kumandanı olacaksın*" (381-382) der. Aldığı bu görevle Giresun'a giden Topal Osman, hemen adamlarını silahlandırıp onları savaşa hazır hâle getirme planları kurar.

Onuncu bölümde "Havza'dan Ayrılırken" Mustafa Kemal Paşa'nın para arayışına girmesine yer verilir. Mustafa Kemal Paşa, benzin yokluğu yüzünden arkadaşlarıyla Havza'dan ayrılamamıştır. O günlerde, başlarında Albay Budyenni

olan Bolşevik Rus Heyeti onu görmeye gelir. Budyenni, emperyalistlere karşı Türkiye'nin açacağı savaşta Bolşevik Rusya'nın onların yanında olacağını ve onlara her türlü para ve silah yardımı yapacaklarını söyler. Budyenni başkanlığındaki Rus Heyeti'nin Mustafa Kemal Paşa ile görüştüğü haberini alan İstanbul Hükûmeti ve İngilizler tedirgin olur. Ankara'daki Ali Fuat Paşa'dan bir telgraf alan Mustafa Kemal Paşa, kimseye haber vermeden Amasya'ya doğru yola çıkar.

“Hoş Geldin Kurşunları” adlı son bölümde, Bekir Sami Bey ve Yarbey Ali Bey'in Ege'de yaptığı çalışmalara değinilir. Ege'de bulunan Albay Bekir Sami Bey, Manisa ve Akhisar'da halkı bir araya getirip örgütleyemeyeceğini anlayınca 17. Kolordu emrinde bulunan son kuvvetleri bir araya getirmeye çalışır. Ayvalık Bölge Kumandanı Ali (Çetinkaya) Bey'den orada bir cephe açılmasını ister. 27 Mayıs 1919 günü Ayvalık Limanı'na Yunan torpidosu ve Yunan şilebi demirler. Bir gün öncede limana İngiliz torpidosu gelmiştir. Bunu gören Ali Bey, bölgede yönetimi tamamıyla eline almak için sıkıyönetim ilan eder. Dağılan askerleri toplayarak bir araya getirir ve gönüllü halktan oluşan milis bölüğünü kurar. Limandaki İngiliz gemisinin kumandanı, Ali Bey ile görüşmesinde, “*Yunanlılar buraya yanlışlıkla gelmişler, İtilaf devletleri, Ayvalık'ın işgaline izin vermemişler*” der (397). Bu konuşmadan birkaç saat sonra İngiliz torpidosu limandan ayrılır.

Ne var ki 28-29 Mayıs 1919 gecesi üç Yunan torpidosuyla iki şilep, adaya sayısı bellisiz asker çıkarır. Saldırı için gereken hazırlığı yapan Ali Bey, karaya ilk çıkan Yunan askerlerini kurşunlarla karşılar. Böylece İzmir'de Hasan Tahsin'in düşmana karşı attığı ilk kurşundan sonra ikinci kurşun da Ayvalık'ta atılır. Yapılan çarpışma sonucunda Ayvalık kentini alan düşman, zeytinliklerde siperlere giren 172. Alay'ın üzerine varmak istemez, kendi üstündeki sırtları elde etmeyi yeterli bulur. Siperlerde bekleyen Ali Bey'i en çok üzen şey; Edremit, Bergama, Burhaniye kazalarından yardım görmemesi ve bu kasabalıların onun feryadına kulak vermemesi olur. Tüm bunlar olurken Ali Bey, Kaymakam'dan bir haber alır. Kaymakam, Dâhiliye Nezaretinden aldığı emre göre onun Yunanlılara karşı savunmaya geçmemesi talimatını verir. Ali Bey'in cevabı “*Emir alınmamıştır, alınursa düşünülür*” (400) şeklinde olur.

3.2.4.2.2. Teknik Özellikler

Figür olmayan anlatıcının ilahi bakış açısı, romanda her yerde, her figürün yanında ve her olayın içindedir. Kâh Havza’da Mustafa Kemal’le birlikte mitingde, kâh Ayvalık’ta Ali Bey ile Yunanlılara karşı cephede, kâh da sarayda Sabiha Sultan’ın yanındadır.

Romanda kullanılan tekniklerin başında anlatma, özet, tasvir, geriye dönüş, diyalog ve ileriye gidiş gelir. Anlatma tekniğinde, eserle okuyucu arasında anlatıcı vardır. Anlatıcı sayesinde okuyucu hemen her şeyi okur ve öğrenir. Fakat okuyucu, anlatıcının anlattığı kadar bilgi sahibi olur. Örneğin, eserde Samsun halkının nasıl bir durumda olduğu anlatıcının anlattığı kadarıyla bilinir:

“Çilekeş Samsun halkı, elbette gelenlerin kim olduğunu bilmiyordu, bilemezdi de. Samsun’da bir İngiliz yüzbaşısının emrinde bir işgal kuvveti vardı. Bu yabancıları kentten kovmağa gücü yetmeyen Türk paşalarının ne anlamı vardı? İsterse, bir yerine bin tane gelsin!” (96).

Eserdeki bazı olaylar, figürlerin hayatı ve diğer unsurlar; zaman sıralaması kaldırılarak, kısaca birkaç paragrafta özetleme tekniğiyle anlatılır. Kurtuluş Savaşı destanını yazan kahramanların hepsinin bir hikâyesi vardır. Bu hikâyeler okuyucuyu sıkmadan, özet şeklinde sunulur. Örneğin Mustafa Kemal’in babası hakkında verilen bilgiler özetleme tekniğiyle aktarılmıştır:

“Ali Rıza Efendi de yine Anadolu’dan Rumeli’ye göçmüş Yörük ailelerinden Hafız Ahmet Efendi’nin oğluydu. Hafız Ahmet Efendi, kızıl saçlı, kızıl sakallı bir adam olduğundan ‘Kırmızı Hafız’ diye adlandırılmıştı. Ali Rıza Efendi’nin Rukiye adlı bir kız kardeşi, Salih adlı bir de erkek kardeşi vardı” (253).

Olay örgüsünde yer alan figürler ve mekânlar tasvir edilerek okuyucunun zihninde bir resim canlanması sağlanır. Bu tasvirlerde sadece figürlerin fiziksel özellikleri anlatılmaz, onların ruhsal tasvirlerine de yer verilir. Romanda Sabiha Sultan’ın fiziksel özellikleri Mustafa Kemal’in gözüyle tasvir edilir:

“İri, sarı bakışlarını gözlerine dikmiş olan bu genç kız, bir kez parlak bir güzelliğe sahipti. Alagarson kestirdiği saçları başını küçültmüştü, daha

güzelleştirmişti. Kısa kesilmiş saçları, cilalı gibi parlayan geniş alnının üzerine taranmıştı. Oldukça sade ve güzel giyinmişti” (236).

Sabiha Sultan’ın ruhsal durumu da okuyucuya tasvir tekniğiyle verilir:

“Sabiha Sultan ret cevabına benzeyen haberi alınca kendini yüzükoyun yatağına atmış, hıncından, öfkesinden, acısından yorganını ısırmış, gözyaşlarıyla yastığını ıslatmıştı. Mustafa Kemal, demek onu çirkin bir cadıkarı kızı sanmıştı. Şimdi paşa, şu salonda bunca kadın ve kız arasından güzelinin kendisi olduğunu elbette görüp anlamıştı. O da paşaya parlak güzelliğini göstererek ne güzel ne tatlı bir öç alıyordu. Paşanın parlak mavi gözleri, hep kendi üzerindeydi. İşte, şimdi, yüreğine su serpiliyordu. Kırılan gururu bir yumruk olmuş, Mustafa Kemal’in beğenme duygularını döğüp duruyordu” (237-238).

Geriye dönüş tekniğinde figürlerin, olayların ve mekânların geçmişine dair bilgilerin verilmesi amaçlanır. Eserde çok fazla kullanılan geriye dönüş tekniğiyle okuyucu, perde arkasında kalan olayları da öğrenmiş olur. Başkişi Mustafa Kemal Paşa başta olmak üzere romandaki birçok figürün 15 Mayıs 1919’dan önceki yaşadıkları geri dönüş tekniğiyle verilir. Mustafa Kemal’in çocukluğu, okul yılları ve katıldığı savaşlar geçmişe gidilerek anlatılır:

“Mustafa Kemal, sınavlarını vermişti. Bu, başarılı bir sınav olmuştu. 11 Ocak 1905’te kurmay okulunu otuz yedi kişilik sınıf içinde beşincilikle bitirmişti. Yirmi dört yaşında tığ gibi bir kurmay subaydı. Okulu bitirince ilk işi Beyoğlu’ndaki fotoğrafçılardan birine koşup bir resim çektirmek olmuştu” (13).

Diyalog tekniğinde figürler birbirleriyle konuşturulurken anlatıcı aradan çekilir. Bu teknikle figürlerin birbirleri hakkındaki düşünceleri de öğrenilir. Mustafa Kemal Paşa’nın halktan bir adamla görüşmesinde kullanılan diyalog tekniğiyle o şahsın Mustafa Kemal Paşa için düşündükleri ortaya çıkar:

“Mustafa Kemal:

- Gel bakalım evlat, bir arzun mu var? Diye sordu*
- Var paşam, zatınıza söyleyeceklerim var!*
- Haydi, çekinme söyle öyleyse!*

Adam boğazını temizledikten sonra:

- *Paşam, dedi, bana zatınızı vurmak için vazife verdiler.*
- *Peki, öyleyse vur beni, yap vazifeni haydi.*
- *Aman Paşam, sen vurulacak adam mısın? Sen, baş tacı olmağa layıksın”* (319-320).

İleriye gidiş, “figürlerin gelecekteki kesin veya olası durumlarına ilişkin aktarılan bilgi veya tahminden oluşan bir tekniktir” (Sazyek, 2013:186). Başkişi Mustafa Kemal, bir gün odasındaki bir kitabın üzerinde kırmızı karanfil görür. O karanfili evlerine gelen komşu kızı Hatice’nin koyduğunu düşünür ve bunun üzerine Zübeyde Hanım’ı Hatice’nin annesine göndererek kızı istetir. Hatice’nin annesi “Hayır,” cevabını verir. Karanfil işini çok ciddiye alan Mustafa Kemal, okula gittiğinde İstanbul’dan Hatice’nin annesine mektup yazarak Hatice’ye de selam gönderir. Oysa Hatice o karanfili kendisi için değil, komşusunun kızı için koymuştur. Başkişinin, Hatice ile ilgili gerçeği yıllar sonra öğrendiği ileriye gidiş tekniği kullanılarak okuyucuya bildirilir:

Mustafa Kemal, “*ancak 50 yaşında, yirmi beş yıl sonra Hatice’nin karanfili kendi hesabına değil de Nadire hesabına koyduğunu işitince gerçekten şaşmıştı. Demek ki, yaşamak hep kendi kendine gelin-güvey olmalardan meydan gelmiş uzun bir aldaniş zincirinden başka bir şey değildi*” (270) diyecekti.

3.2.4.2.3. Olay Örgüsü

Kutsal İsyan: Millî Kurtuluş Savaşının Gerçek Hikâyesi 2, on iki bölümden oluşur. Her bölümün girişinde içerikle ilgili başlıklar, başlıkların altında da özlü sözler bulunur.

Eserde “Samsun Trajedisi” ve “Dumanlı Dağ Başı ve Gümüş Dere” adlı bölümler numaralandırılmamıştır. Bu bölümlerin numaralandırılmamasının dizgi hatası sonucunda olduğunu düşünmekteyiz. Yapılan incelemede 2010 yılında Tekin Yayınevi tarafından beş cilt olarak basılan *Kutsal İsyan* serisinde tüm bölümlerin numaralandırılmadığı görülmüştür.

1-BEKİRAĞA BÖLÜĞÜ HAPİSHANESİNDE BİR KARA GÜN DOSTU

“En güzel hürriyet düşleri zindanda görülür” (Schiller)

2-DOKUZUNCU ORDU MÜFETTİŞLİĞİ

3-SON PADİŞAHLA SON GÖRÜŞME

4- GURURUN GÖZYAŞLARI

“Saatler kanatlıdırlar, zamanın yaratıcısına uçarlar; onları nasıl ve hangi biçimde kullandığının haberini götürürler.” (Milton)

5- ANADAN AYRILIŞ

“Cennet, anaların ayakları altındadır.” (Muhammet)

6- BANDIRMA VAPURU YA DA YENİ ARGONATLARIN SEFERİ

“İnsan onlar için doğuşmeye fırsat bulamazsa fikirler yaşamaz.” (Thomas Mann)

SAMSUN TRAJEDİSİ

“Tanrı, özgürlüğü ancak arayanlara verir.” (Webster)

7- KORKU RÜZGÂRI

“Kötülüklerin ilki ve en büyüğü haksızlıkların cezasız kalmasıdır” (Eflâtun)

DUMANLI DAĞ BAŞI VE GÜMÜŞ DERE

“Birbirimize vereceğimiz işaret ileri, daima ileridir.” (Atatürk)

9- MANGAL YÜREKLİ ADAMIN HİKÂYESİ

“Fırsatını bulsa ger ipini çeker. En iyi dostundan sakın sen seni.” (Sümmani)

10- HAVZA’DAN AYRILIRKEN

“Günün birinde insanlık idealinin tahakkuk ettirilmeyeceğini kabul etmek doğru değildir. Beşeriyetin, günün birinde bu mesut neticeye erişmesi gayri varit değildir.” (Mustafa Kemal)

11- HOŞ GELDİN KURŞUNLARI

3.2.4.2.4. Kişi Kadrosu

Kutsal İsyan 2 romanı, başkişi Mustafa Kemal Paşa’nın merkezde olduğu on bir bölüme ayrılmış ve bir destan şeklinde kaleme alınmıştır. Eserde, zaman zaman başkişinin hayatına dair bilgiler verilerek çocukluğu, aile hayatı, eğitim yılları ve bulunduğu cepheler aktarılmıştır. Ayrıca başkişinin yanı sıra başta ailesi olmak üzere arkadaşları, komutanlar ve beğendiği kadınlar da tanıtılmıştır.

Romanda başkişi, fiziksel özellikleriyle, düşünce ve duygu dünyasıyla ayrıntılı olarak verilirken başkişinin hayatında önemli rolü olan işlevsel figürlerin kişilik özelliklerine dair gerekli bilgiler okuyucuya sunulur.

3.2.4.2.4.1. Başkişi

Eser boyunca başkişi Mustafa Kemal Paşa'nın yakışıklılığı gerek çevresindeki kadınların gözünden gerekse figür olmayan anlatıcının dilinden sık sık anlatılır. Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın daveti üzerine akşam yemeğine giden başkişi, görenleri kendisine hayran bırakır:

“Lando, Nişantaşı'nda büyük bir konağın önünde durdu. Mustafa Kemal en yeni diktirdiği paşalık üniformasını giymişti. Yaveriyle arabadan indiğinde yoldan geçenler durup ona baktılar. Onu hiç kimse tanııyordu. Ne var ki paşa giyneği, mavi gözleri, sarı saçları ve levent gibi vücudu, başları zorla kendisine döndürüyordu” (208).

Başkişi bir kumandan olarak cephede savaşırken arka planda kalmaz, bizzat askerlerle birlikte ön hatta görevinin başındadır. Von Sanders, Mustafa Kemal Paşa'nın Conkbayır'da düşmana karşı yapacağı saldırıda ateşin içine girmemesi için onu çok zorladıysa da ona söz dinletemez:

“O biliyordu ki ateş hattına girmedikçe hiçbir zafer kendisine el sallayamazdı. O, bütün zaferlerin savaşın her dakikasını belki de her anını kullanmak, kontrol etmek ve yönetmekle kazanmıştı. Mareşal'in hatırı için prensibini çiğnemiyecek atıyla ateş hattına doğru ilerledi” (147).

Mustafa Kemal Paşa, girdiği birçok savaşta çok zor kararlar vermek zorunda kalır. Cesaretiyle ve mantıklı düşünüşüyle verdiği kararlar onun askeri dehasının bir göstergesi olur. Kafkas Cephesi'nde Mustafa Kemal'in Çapakçur Boğazı'nın kuzey ve doğusundaki dağlarda mevzilenen ikinci ordusu, kara kışın tehdidi altındadır. Paşa, askeri sıcak barınaklara çekme kararı verememektedir. Çünkü bu çekilmeyi sezen Ruslar bir saldırıya geçerlerse pek çok şey tehlike altında kalabilecektir:

“Mustafa Kemal, yalnız bir şey biliyordu: büyük ve yiğitçe düşünceler, çoğu zaman başarı sağlamamağa adaydı. Çanakkale zaferlerini sihirli ve parlak yemişler gibi devşirirken kullandığı metot hep buydu. Büyük ve yürekli davranışlar karşısında ortalama düşünüşlerin dili tutuluyordu. Evet, bu aç, soğuktan titreyen, yataksız, giyeksiz orduyu yüz binlerce kuduz ve ak tüylü kurt gibi saldıran doğu kışının dişlerinden kurtaracaktı. Büyük kumandan, her zaman kendisini bir risk çemberi içinde bulan adamdı. Riskten kaçan hiçbir asker, büyük kumandanlık rütbesine ulaşamazdı” (193).

Çanakkale Cephesi’ndeki başarısından dolayı başkışının rütbesi yarbaylıktan albaylığa yükseltilir. Aynı zamanda başkışı gümüş imtiyaz, altın harp liyakat madalyaları ve Alman Demir Haç nişanıyla da onore edilir. Kafkas Cephesi’ndeyken de ona Tuğgenerallik rütbesi verilir. Başkışının komutan olarak başarılı olduğu bu rütbelerle tescillenirken ondan hoşlanmayan Enver Paşa bile onun büyük bir asker olduğunu birçok kez kendi arkadaşlarına söyler (193).

Bingazili bir savaşçının Enver Bey ve Mustafa Kemal’i kıyaslarken:

“Enver Bey muharebe esnasında, muharebeyi kazanmak için her şeyi tehlikeye koyar, hamiyetli, yurtsever bir zattır; Mustafa Kemal Bey, az konuşur, çabuk karar verir. Muharebeyi asgari zayıyla kazanmak yolunu bilir, büyük kumandandır” (83) diye söyledikleri başkışının büyük komutanlığının herkesçe kabul edildiğinin göstergesidir.

3.2.4.2.4.2. İşlevsel Figürler

Eserde başkışiden sonra etkin rolleri olan ve başkışiyi duygusal ve düşünsel dünyasında yalnız bırakmayan kişilerden oluşan işlevsel figürler, kimi zaman da karşı güç olarak onun önüne çıkabilmektedir. Romanda destekleyici işlevsel figürler, kutsal savaşta başarıya giden yolda Mustafa Kemal’in en büyük yardımcısı olmuştur. Ali Fethi, Sakallı Tefik, Topal Osman, Şakir Bey, İsmail Hakkı Bey, Albay Refet

Bey ve Yunus Nadi kendi sahip oldukları görevleri doğrultusunda başkışının etrafında yer alır.

Mustafa Kemal'in ihtilal ruhu besleyen arkadaşlarından olan Ali Fethi, Erkân-ı Harbiye'de ondan iki sınıf üstte okumuştur. Orada şahsen tanışmamışlar. Asıl tanışmaları, Selanik'te Müşiriyet Dairesinde birlikte çalışmaya başladıklarında olmuştur. Ali Fethi, Fransızca'yı iyi bildiği için özgürlük kaynaklarını kolaylıkla okuyup Mustafa Kemal ile de paylaşır. Mustafa Kemal'in Samsun'a gideceğini söylediği kişilerden olan Fethi Bey, işlevsel bir figür olarak başkışının düşüncelerini paylaşırken onun eylemlerinin de yanındadır.

İşlevsel figürlerden biri de Sakallı Tefvik Bey'dir. O da başkışı için her tür yardımı yapmaya hazırdır. Sakallı Tefvik Bey, arkadaşı Mustafa Kemal Paşa onuruna verdiği şölende, onu iyi tanıdığı ve düşkünlüklerini bildiği için sevdiği yiyecekleri onun önüne koyar. Sakallı Tefvik Bey'in lakabı Acente Tefvik'tir. O, başkışiyi Arnavut Ayaklanmasından beri tanımaktadır. Acente Tefvik de karargâhta gazete muhabiri olarak yerleşmiş ve Mustafa Kemal Paşa ile arkadaş ve dost olmuştur: *“Tefvik Bey gazetesine yazdığı savaş yazılarının pek çoğunda Mustafa Kemal'in kaleminden yardım görmüş ve bu yüzden de gazetesine “dörtbaşı mamur savaş haberleri ve röportajları göndermişti” (170).*

Topal Osman, Mustafa Kemal Paşa'nın Giresun'daki sağ kolu olan işlevsel bir figürdür. Paşa ondan dağdan inip Giresun'u bilfiil işgal etmesini, kentte bulunan Pontusçuları ve Rumları kaçırmasını ister. Topal Osman, gücünü ulusun kurtuluşu için harcamaya başlarken, verdiği mücadeleyle başkışının de destekçisi olur.

Başkışıye Sofya'da ev bulma konusunda maddi ve manevi yardımı dokunan ve onunla ev arkadaşlığı yaptığı gibi dertlerine de yoldaş olan Mebus Zümrüzade Şakir Bey; Mustafa Kemal Paşa'yı çocukluğundan beri tanıyan, onun sağlığı için endişelenen ve düzenli bir yaşantısı olması için onu evlendirmek isteyen İsmail Hakkı Bey; başkışının yazılarını ve resimlerini gazetesinde basabilmek için askeri sansürle mücadele eden Yunus Nadi; Mustafa Kemal Paşa'ya sahip olduğu makamın avantajlarıyla yardım eden Erkânı Harbiye-i Umumiye Reisi Cevat Paşa; Mustafa Kemal Paşa'yla baş başa vererek gerekli bölgelere silah ve cephane gönderen Albay

Refet Bey ve Rauf Bey, roman boyunca işlevsel figürler olarak başkişinin hayatında yeri geldiğinde onun eksiklerini tamamlama görevlerini de üstlenirler.

Başkişinin çevresinde ne kadar çok ona yardım eden kişi varsa bir o kadar da ondan nefret eden, onun başarılarını kıskanan, onu engellemeye çalışan işlevsel figürler bulunmaktadır. Talat Bey ve Enver Bey, romanda hareketleriyle, düşünceleriyle sürekli başkişinin karşısındadır. Ondan kurtulmak için her şeyi yapmaya hazırdırlar.

Mustafa Kemal Paşa, İttihat ve Terakki'nin genel sekreterliğini yaparken partide sözü geçen, dizginleri ele alan ve gençleri etkileyen güçlü bir adam olmaya başlar. Lakin Talat Paşa partide kendisinden başka birinin etkin bir rol almasını istemez ve bu durumun çaresine bakılması gerektiğini düşünür. Enver Paşa'ya giderek, *“Bunlar devlet içinde devlet olmak istiyorlar, partimizin selameti için tekaüde sevkleri icap eden kişiler var. Bunlardan biri Mustafa Kemal'dir. Ben bu adamı hiç beğenmiyorum. Fırkanın her şeyine itiraz ediyor”* (92-93) der.

Enver Paşa da Mustafa Kemal Paşa'yı sevmemekte ve onunla geçinememektedir. O da zihninde çakan şimşekle Talat Bey'e, Mustafa Kemal Paşa'yı Sofya'ya ateşemiliter olarak göndermek istediklerini söyler. Böylece Mustafa Kemal Paşa onların gözü önünde olmayacaktır.

3.2.4.2.4.3. Fon Figürler

Bir ulusun destanı olarak kurgulanan eserde başkişinin etrafında sayıca çok fazla fon figür yer alır. Başkişinin yakın arkadaşlarından Ömer Lütfü'nün dul eşi Madam Corinne, başkişiye âşık olan Fikriye, Mustafa Kemal'i öldürmek isteyen Halil Bey, Padişah Vahidettin, Manastır Askeri İdadisindeki Geometri Öğretmeni Mustafa Bey, başkişinin komşu kızı Müjgan, Hatice, Harbiye Okul Müdürü Rıza Paşa, başkişinin kız kardeşi Makbule, Bekirağa Bölüğü Müdürü Ali Bey ve Havza mitinginde halkı coşturan Sıtkı Hoca, romanda sosyal çevrenin oluşmasını sağlayan dekoratif unsurlardır.

3.2.4.2.5. Zaman

Roman, 15 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal Paşa'nın Rauf Bey ve Cevat Abbas ile birlikte Harbiye Nezareti'ne girmesiyle başlar ve onun bazı arkadaşlarıyla Havza'dan Amasya'ya doğru yola çıkmasıyla biter. Tarihî kronolojide Mustafa Kemal Paşa'nın Havza'dan ayrılması 12 Haziran 1919'u göstermektedir. Buna göre eserin vaka zamanı yaklaşık bir ayı kapsar. Ancak geriye dönüş tekniğiyle romanın vaka zamanı uzatılır.

Başkişi, sık sık geçmişine dair bilgileri vermek için aktüel zamandan geçmiş zamana yolculuk eder. Böylece okuyucu, verilen bilgilerle olayların nasıl geliştiği sorusunun cevabını alır.

Mustafa Kemal, Samsun'a doğru yola çıkmadan önce annesi ve kız kardeşiyle birlikte bir akşam geçirmek üzere onlara gider. Bir ara annesinin yanında birdenbire çocukluk, ilk gençlik ve gençlik anılarının saldırısına uğrar:

“Annesinin karşısında bu anıları bir kez daha yıldırım gibi yaşadı: Vodina kasabasının batısındaki dağlık yerlere Tesalya⁴³'nın fethinden sonra Anadolu'dan Türkmen aşiretleri götürülüp yerleştirilmiş, oraların Türkleşmesine çalışılmıştı. Bunların Konya Türkmenleri olduğu iyice anlaşılmış gibidir. (...) Bu Türkmen aşiretlerinin yerleştikleri yerler Sarıgöl bucağı ile dolaylarıydı.

İşte, bu Sarıgöl Türkmenlerinden birkaç aile kalkıp Selanik toprağına varmış, oraya atla iki saat çeken Langaza kasabasına yerleşmişti. Selanik'e yerleşen bu aileler, eski Anadolu kılıkclarını hiçbir vakit sırtlarından atmamışlardı. Selanik'e yerleşen bu ailelerden birinin Feyzullah adlı bir çocukları vardı. Bu, Hacısofu'lar ailesinin çocuğuydu. “Feyzullah, delikanlılık çağına gelince Ayşe adında bir kızla evlenmişti. İşte Mustafa Kemal'in annesi Zübeyde, bu evlilikten dünyaya gelmişti” (252-253).

⁴³Osmanlıların XIV. yüzyılın ikinci yarısında Rumeli yakasındaki fetih faaliyetleri Tesalya'yı da etkiledi. Doğu ovası Gazi Evrenos Bey tarafından 1386-1387 kışında fethedildi. Kendisi ve oğulları daha sonra buraya Anadolu'dan Türk yerleşimcileri getirdi ve bölgede ilk İslâmî yapıları inşa ettirdi. (<https://islamansiklopedisi.org.tr/tesalya>)Erişim Tarihi:31.01.2022

Böylece başkişinin andan geçmişe doğru gitmesiyle soyuna ilişkin bilgiler kısaca açıklanmış olur.

Kimi zaman ilahi anlatıcı, romanda bir figürün hayatını anlatırken onun geçmiş yaşantısına gider. Figürün çocukluğu, eğitimi ve ailesi anlatılarak, geçmişinin karanlıkta kalmasının önüne geçilmiş olur. İşlevsel figürlerden biri olan Enver Paşa hakkında bilgi vermek için de hâlden geçmişe gidilir:

“1881’de İstanbul’da doğan Enver Paşa, 33 yaşında Harbiye Nazırı olmuştu. Enver Paşa’nın dedeleri Romanya’nın Kilye kasabasıındandı. Babası Ahmet Efendi kondüktör denen yol fen memuruydu. Ahmet Efendi’nin büyük babası Kilyeli Abdullah ağa, Kahraman ağa, Killioğlu Hüseyin ağa ve en sonra babası Ahmet Efendi, annesi Ayşe hamındı. Ahmet Efendi, Hürriyetten önce Manastır Nafia müdürlüğünde memurdu. Manastır’ın kenar bir semtinde, Eğrideğirmen’de Karaköprü’de bir evleri vardı. Enver Paşa’nın amcası Halil Paşa, Enver Paşa’nın babasıyla üvey kardeşti” (188-189). Böylece bu teknikle Enver Paşa hakkında bilgi sahibi olunur.

3.2.4.2.6. Mekân

Kutsal İsyan 2, bir ulusun özgürlüğüne kavuşmak için geniş bir coğrafyada verdiği mücadeleyi anlattığından romandaki mekân sayısı fazladır. Fiziksel olarak oldukça geniş bir coğrafyada geçen olayların belli başlı merkezleri; İstanbul, Edirne, Selanik, Manastır, Şam, Trablusgarp, Sofya, Giresun, Bafra, Amasya, Merzifon, Akhisar, Manisa, Menemen, İzmir, Ayvalık, Kasaba, Bergama, Bandırma’dır.

Başkişinin sosyal mevki gereği sık sık mekân değişikliğinde bulunması nedeniyle, eserde, Osmanlı Devleti’nin sınırlarını içerisinde bulunan birçok şehri, kasabayı ve köyü görmek mümkündür. Ayrıca hapishane, hücre, okul, otel, ev, konak, saray gibi sosyal mekânlar da figürlerin hayat sürdürdükleri yaşam alanları olarak kitapta öne çıkar.

3.2.4.2.6.1. Kapalı ve Dar Mekânlar

Hapishaneler, genellikle kapalı ve dar mekânların başında gelir. İnsanları toplumdan soyutlamak için koydukları bu yerler dış çevreden yalıtılmıştır. Her yer duvardır, demirdir ve giriş çıkışlar kurallar çerçevesindedir. Hücre ise hapishanenin de içerisinde soyutlanan kapalı ve dar mekânıdır, dar bir mekândır.

Başkişi, ihtilalci olarak tutuklandığında mahkemede “dik başlı” (16) davrandığı için karanlık bir hücreye atılarak tecrit edilir, kimseyle görüştürülmez. Hücrenin küçüklüğü ve karanlığı fiziksel olarak başkişinin hareket özgürlüğünü ve görme yetisini kısıtlar. Kendini biraz olsun rahat hissetmek isteyen başkişi hücre kapısındaki minik pencereden yararlanır. Lakin bu kapalı ve dar mekânda fiziksel ihtiyacına çözüm bulabilse de ruhsal durumu için yapacak bir şey bulamaz:

“Hücrenin biricik penceresi, küçümencik bir hava deliğiydi. Orda zor hava alıyor, daralan ciğerlerini oksijenle doldurabilmek için ağzını çoğu zaman küçük hava deliğine yapıştırıyordu. Duyduğu manevi boğuntu oksijensizlikten çok daha korkunçtu. Koca Osmanlı ülkesini dar bulup patlama kertesine gelen ruhu, bu küçücük hücrede çatladak çatlayabilirdi” (17).

Mekânlar, kimi zaman fiziksel büyüklüklerine rağmen kişilerin ruhsal dünyasında iç karartan, onları umutsuzluğa düşüren bir etkiye sahip olabilirler. Mustafa Kemal Paşa, Yıldız Sarayı’nın penceresinden baktığında İstanbul manzarasını bir tabloya benzetir:

“Yemyeşil ve kaygusuz, güzelliğiyle uzayan Anadolu yakasının üstünde bulutsuz, derin bir mavilik yükseliyordu boğazda gökyüzünün çini maviliğini taşıyordu. Öyle durgun ve kıpırtısız bir görünüşü vardı ki, insan kocaman yağlı boya bir tablodaki mavi bir süseridini seyrediyor gibi oluyordu. Yıldız korusunun derin gölgelikler yaratan bakımlı ağaçları insana yalnızlık ve inziva duyguları veriyordu. Ne var ki bütün bu romantik ve pastoral şiir havasını yaratan ve besleyen yeşil ve mavi güzellikleri hiçe indiren korkunç bir gerçek, çelik parıltılarıyla gözleri ve ruhu tedirgin ediyordu: birbirine muvazi hatlar üzerinde düşman zırhlıları! Bordalarındaki toplar sanki Yıldız sarayına doğrulmuştu” (220).

Yeşilin ve mavinin birlikte oluşturduğu bu güzellik, düşman toplarının saraya doğrultulmasıyla ruhları tedirgin eder.

3.2.4.2.6.2. Açık ve Geniş Mekânlar

Başıkişi Manastır'daki okulunu bitirince İstanbul'daki Harp Akademisine gider. Oraya giderken oradaki asteğmenlerin yurt sorunlarıyla, içeriden ve dışarıdan ülkeye gelecek olan kötülüklerle ilgileneceklerini düşünmemektedir. Ancak Yüksek Harp Akademisine gittiğinde orada vatan ve özgürlük fikirleriyle dolu subayları görür ve bu duruma çok şaşırır. Okulda derme çatma kafaların arasında olmadığını gören başkişinin şaşkınlığı onun için umut verici bir durumdur. Böylece, Mustafa Kemal'in içine yeni karıştığı, değerli ve seçme fikirlerle dolu mekân, okul olgusundan çıkar ve bir özgürlük meşalesi olarak istibdat gecesinin karanlıkları içinde ışıdayıp duran açık bir mekâna dönüşür.

3.2.4.3. *Kutsal İsyan* 3⁴⁴

3.2.4.3.1. Özet

Kutsal İsyan'ın üçüncü kitabı, “Hamidiye Kahramanı” Hüseyin Rauf Bey'in 24 Mayıs 1919'da İstanbul'dan Bandırma'ya gitmek üzere bir vapura binmesiyle başlar. Rauf Bey, Mustafa Kemal Paşa ile birlikte verdikleri karar gereği Paşa Samsun'a çıkınca kendisi de bazı arkadaşlarıyla Bandırma üzerinden Anadolu'ya geçecek; millî ayaklanış erkânıyla, efelerle ve başka aydın gruplarla buluşmaya çalışacak; İzmir dolaylarını inceleyip Afyon'a gidecek, oradan da Paşa'nın grubuna katılmak üzere yola çıkacaktır. Mustafa Kemal Paşa'nın yanındakilerle birlikte sağ salim Samsun'a çıktığını öğrenen Rauf Bey, arkadaşlarıyla Bandırma'ya doğru yola çıktığında anıları onu geçmişe götürür.

Balkan Savaşları başladığında Rauf Bey, Hamidiye Kruvazörü ile denizlerde seferden sefere giderek düşmana karşı saldırılarda bulunur. Varna Limanı'nı bombardımana koyarak Türk vapurlarını Bulgar saldırılarına karşı korur;

⁴⁴ Hasan İzzettin Dinamo, *Kutsal İsyan: Milli Kurtuluşun Gerçek Hikâyesi 3*, İstanbul, May Yayınları, 1979.

Yunanistan'ın Şıra Limanı'nı, Şingir Limanı'nı topa tutarak Yunanlıların tedirgin olmasını sağlar. Başkumandanlık 'tan akıncı olmak için izin alan Rauf Bey, Hamidiye ile Akdeniz'de, Karadeniz'de, Adalar ve Yunan Denizi'nde, Adriyatik'te ve Kızıldeniz'de başarıdan başarıya koşar. Hamidiye İstanbul'a döndüğünde Rauf Bey ve arkadaşları halkın coşkun gösterileriyle karşılanır.

Birinci Dünya Savaşı başlayıp Alman savaş gemileri Goben ve Breslav Türkiye'ye sığındıklarında bu gemiler Hükûmetçe satın alınır ve onlara Midilli ve Yavuz adları verilir. Ardından bu gemilerle Rus limanları bombardımana tutulunca, Türkiye'nin Almanların yanında savaşa girdiği kesinleşmiş olur. O günlerde Enver Paşa, Rauf Bey'i Afganistan'a Türk siyasal temsilcisi olarak gönderir. Fakat İngilizlerin, Rusların ve aşiretlerin saldırıları nedeniyle Rauf Bey, yine Enver Paşa tarafından Cenubî İran Başkumandanı olarak görevlendirilir. Rauf Bey, kurduğu karargâhla yapılan saldırılara karşı koyarak İngilizlere Bağdat'ın yolunu kapar. Bir süre sonra yarbaylığa yükseltilen Rauf Bey, Bahriye Kurmay Başkanlığı'na atanarak İstanbul'a çağırılır. İstanbul'da Donanma Kumandanının Alman Amiral Suşon olduğunu ve Alman subaylarının da nezarete görevlendirildiklerini görür.

1917'de Rusya'daki Bolşevik Devrimi'nden sonra yapılan Brest-Litovsk antlaşmasıyla Karadeniz'de savaş sona erdiği için Rauf Bey, Alman Amiral'in donanmanın başında kalmasına gerek olmadığını söylese de Suşon yerinde bırakılır. Bunu üzerine Rauf Bey istifa eder, istifası Cemal Paşa tarafından kabul edilmez. O da istifasında ısrar ederek aylarca Daire'ye gitmez.

O günlerde Hükümet kanadında olaylar hızlıca geçerken kabine değişikliklerinin ardı arkası kesilmez. Rauf Bey, arkadaşlarıyla Bandırma'ya çıktıktan sonra Balıkesir-Uşak üzerinden Mustafa Kemal'e ulaşmak üzere yola çıkar. Uşak'tan sonra Akhisar, Salihli, Manisa, Ödemiş, Aydın, Nazilli ve Sandıklı üzerinden Afyon'a varır. Ödemiş'te karşılaştığı Demirci Mehmet Efe ve kızanlarının "*Emredin, bizi anamız bugün için doğurdu: Emrinizdeyiz.*" (43) sözleri Rauf Bey'i heyecanlandırır. Yollarına devam eden ekip, Sivrihisar üzerinden Ankara'ya vardıklarında onların geleceklerini bilen Ali Fuat Paşa'nın evine giderler. Ankara'da

kalmak istemeyen Rauf Bey, Ali Fuat Paşa'nın Havza'ya çektiği şifreli telgraf sonucunda gelen cevapla Havza'ya gitme hazırlığına başlar.

“Giresun'da Yunan Bayrağı” bölümünde Osman Ağa'nın Giresun'daki Yunanlılara karşı yaptığı mücadele anlatılır. Mustafa Kemal Paşa, Osman Ağa'ya, bütün Karadeniz kıyılarını kaplayan Pontus yangınına söndürme görevini verir. Bunun üzerine adamlarını toplayan Osman Ağa, onlara, “*Bundan sonra hepimiz Mustafa Kemal Paşa'nın askeriyiz. Gerekirse yedi düvelle yine dövüşeceğiz. Ama ilk önce yarın sabah şafakla birlikte Giresun'a gireceğiz; orasını kurtaracağız*” (45-46) sözlerini söyler.

Ertesi gün silahlı bir şekilde Giresun'a giren Osman Ağa ve milisleri ilk önce okula çekilmiş olan Yunan bayrağını indirirler. Ardından da Belediye'ye giderek orayı işgal ederler. Belediye başkanlığı koltuğuna oturan Osman Ağa, şehrin akli başında olanlarıyla toplantı yapar. Toplantıda, diğer şehirlerde olduğu gibi bir kurtuluş derneğinin kurulması gerektiğini anlatır. Hemen Müdafaa-yı Hukuk Derneği kurulur, müftünün de “*Padişahın ve İstanbul hükûmetinin düşmanların elinde esir ve kukla olduğunu, onların buyruklarını dinlemenin dine ve Müslümanlığa aykırı düşüğünü, Anadolu'da başlamakta olan yeni millî savaşa katılmanın farz olduğunu bildiren*” (53) fetvayı durmadan okuması kararlaştırılır.

“Ödemiş Zeybekleri” adı verilen üçüncü bölümde ülkenin her köşesinde düşmana karşı örgütlenme mücadeleleri başlarken Ödemiş'te Hamit Şevket, Yüzbaşı Rasim Bey, Yüzbaşı Tahir ve Kaymakam Bekir Sami Bey'in bir araya gelmesiyle bir protestoname hazırlanır ve kaymakam imzasıyla İtilaf Devletleri'ne gönderilir. İlk olarak silahlı bir kuvvet, bir milis gücü meydana getirmeye çalışırlar. Ardından silah deposundan gelen silahlar ve cephaneye, efelerden ve zeybeklerden oluşan bin beş yüz kişiye dağıtılır. Lakin bin beş yüz kişiden sadece yüz yirmisi Tahir Bey ile birlikte savaşıma hazırdır. Tahir Bey, İlk Kurşun Cephesi Kumandanlığını Ali Orhan Bey'e verir. Ali Orhan Bey, 30 Mayıs günü on beş yedek subay arkadaşı ve on beş jandarma eri ile birlikte Hacıılyas tepelerini tutmak için Ödemiş'ten ayrılır. 31 Mayıs günü Tahir Bey de kırk elli gönüllüyle birlikte cepheye giderken, yanlarında bulunan bazı efeler yarı yolda cepheye gitmekten vazgeçer. Bunun üzerine Tire'nin ünlü

zeybeği Gökçen Efe'ye haber gönderirler. Gökçen Efe “*Olur,*” demesine rağmen verdiği sözü tutmaz. Yunanlıların saldırısı karşısında Ahmet Şükrü çekilmek zorunda kalır. Aynı anda Ali Orhan Bey'in bulunduğu Hacılyas sırtlarına Yunanlılar gelmeye başlar. Beklediği hiçbir yardımın gelmediğini gören Ali Orhan Bey, geriye çekilir, Hacı İlyaslar köyü ve istasyonu işgal ordusunun eline geçer.

Mitinglerin anlatıldığı “Sultanahmet Mitingi” adlı dördüncü bölümde İzmir'in işgali tüm ülkede bir üzüntü yaratırken edebiyatçı, romancı ve öğretmen Halide Edib de can evinden vurulanlardan biridir. Batı uygarlığına karşı içerisinde bir küskünlük olur, onların okulunda okuyup yetişmiş, Batı kültürüne inanmış birisi olarak ruhu derince yaralanır. Türk Ocağı'nın İzmir'in işgalini protesto etmek için yapacağı mitinglerde konuşmacı görevini üstlenen Halide Edib, 23 Mayıs'ta önce Fatih Belediyesi önünde, daha sonra Kadıköy'de, ardından da 6 Haziran'da Sultanahmet'te konuşmalarını yapar.

“Fare Doğuran Dağ”, beşinci bölümün başlığıdır. Sultanahmet mitingi üzerine Şura-yı Saltanat, Padişah Vahidettin liderliğinde Yıldız Sarayı'nda toplanır. Padişah, memleketin durumu hakkındaki fikirlerini Sadrazam Paşa'ya iletmelerini söyleyerek meclisten ayrılır. Padişah gidince başkanlık koltuğuna oturan Damat Ferit, İtilaf Devletleri'ne İzmir'in işgalini kabul etmediklerini ilettiklerini söylese de onlardan bir cevap alıp almadıklarını söylemez. İngiliz Muhipler Cemiyeti üyeleri, Türkiye'nin İngiliz mandasını kabul etmesine dair laflarını gülümseyerek dinleyen Damat Ferit'i görünce söylemek istediklerinden vazgeçerler. Yalnız Galip Kemalî Bey'in kürsüye çıkarak söylediği “*Bu vaziyet karşısında kalan milletimiz için yapılacak şey, umum milletin yekvücut bir kütle halinde kıyam etmesi olmalıdır*” (89) sözleri, Şura-yı Saltanat'tan kimilerini çok sevindirir, kimilerini de ürkütür.

“Tuz ve Ekmek” adıyla sunulan altıncı bölümde Bergama'daki işgal kuvvetlerine karşı verilen mücadele yer alır. 10 Haziran 1919'da Kurmay Yüzbaşı Kemal Bey'in Bergama'ya at sırtında giderken ki amacı, orada Kuvayı Milliye örgütü kurmaktır. Yüzbaşının halkı örgütleme konusunda tereddüdü vardır. Çünkü artık halk subaylara güvenmemektedir. Buna rağmen onu umutlandıran, Bergama halkının Balıkesir'den yardım istemesidir. Balıkesir, Yunan işgali karşısında

İttihatçılarıyla, İtilafçılarıyla, hacılarıyla, hocalarıyla, zenginiyle fakiriyle toplu olarak el ele savunma için bir araya gelir. Aralarında işleri sabote edenler olsa da Reddi İlhak'tan Müdafaa-yı Hukuk'a çevrilen Heyet, eli silah tutan herkesi alayın çevresinde toplamaya başlar. Meydana getirilen kuvvetin kumandanlığına Yüzbaşı Kemal Bey getirilir ve kurulan kuvvetle Yüzbaşı Soma'ya gönderilir. İlk iş olarak Müdafaa-yı Hukuk Heyeti kurduran Kemal Bey, bir miktar da para toplar.

Ertesi gün Kırkağaç'a giden Yüzbaşı Kemal Bey, müfrezesini Bakırköy'de konaklandırır. Akhisar'daki Yunan kuvvetlerine baskın yapmak üzere oraya gittiklerinde Yunanlıların oradan çekip gittiklerini öğrenirler. Hâl böyle olunca Kemal Bey Balıkesir'e döner, oradan da çağrı üzerine Bergama'ya gider. İlk olarak Kaymakam'la görüşen Kemal Bey, onun İstanbul Hükümeti'nin halkın Yunan kuvvetlerine karşı mukavemet etmemesini istediği telgrafı herkese gösterdiğini öğrenir. Artık işi zorlaşır, Bergamalılar bu telgraf üzerine Yüzbaşı'yı yalnız bırakırlar. Kemal Bey, kendisine katılan milislerle Eğrigöl Köprüsü'nü gören bir yere yerleşir. Bir ara silahsız bir adam gönüllülere yaklaşır ve fısıldayarak onlara bir şeyler söyler. Ondan sonra milisler, “*Bizler evimize gideceğiz, Padişah Yunanlıların dostuymuş. Sen Padişah düşmanısın!*” (100) diyerek gitmek isterler. Kemal Bey onları ikna etmeye çalışırken gelen dört silahlı atlının sözleri üzerine milisler oradan uzaklaşır. Atlıların başı olan Hamit Çavuş, Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin azıllarından olan bir Kuvayı Milliye düşmanıdır. Hamit Çavuş, yanındakilerle birlikte Kurmay Yüzbaşı Kemal Bey'in ellerini sıkıca bağlar ve onu götürüp Yunan Kumandanlığına bırakır. Ayrıca Kumandana elli Bergamalıının imza ve mührünü taşıyan Bergama'ya çağırış kâğıdını verir. Bu kâğıdı alan Yunan Kumandanı, ordusunun öncülerıyla Bergama'ya giderek, imzalı kâğıdı Kaymakam Rasim Bey'e gösterir. Rasim Bey kendisinden haberi olmadan imzalanıp gönderilen kâğıdı görünce şaşkına döner. Kumandan, kendilerinin bir düşman gibi değil çağrıldıkları için bir dost olarak geldiklerini söyler.

“Yeşilirmak Kıyısında İhtilâlciler” başlıklı yedinci bölümde Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının Havza'dan Amasya'ya gidişleri anlatılır. 12 Haziran 1919'da otomobiliyle Mustafa Kemal Paşa ve arkasında birkaç yaylı arabayla arkadaşları, Havza'dan Amasya'ya doğru yola çıkar. Birkaç saat sonra Amasya'ya giren kabile

Hükümet Konağı'ndaki salona girer. Mustafa Kemal Paşa, Amasyalıları yaptığı konuşmada, memleketin birçok köşesinin işgal edildiğini ve bu işgallere karşı halkın ayaklandığını söyler. Ardından da onlardan birlikte harekete geçmeleri için söz alır. 12 Haziran'da Amasya'ya varan Mustafa Kemal, 13 Haziran'da Beyazıt Camii'nde hocaya ihtilalci vaazı verir, ayın 14'ünde de Amasya yurtseverlerini toplayarak Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti'ni kurdurur.

“Ateş ve Demir” adlı sekizinci bölüm Albay Kâzım Bey'in Genel Kurmay Başkanı Cevat Paşa'dan 61. Tümen Kumandanlığını isteyerek İzmir ve dolaylarında Yunanlılara karşı mücadele edebileceğini söylemesiyle başlar. Paşa onun isteğini kabul eder. Albay Bandırma'ya döndüğünde Yunan işgallerinin ardı arkası kesilmez. 27-28 Mayıs gecesi Yunan İşgal Kumandanlığı, Ayvalık kasabasına asker çıkarmış ve Ali (Çetinkaya) Bey, şehre çıkan düşmana ilk nizami ordu birliğiyle ilk silahları patlatmıştı. Ali Bey'in yanı sıra Edremit'in Kuvayı Milliye Kaymakamı Hamdi Bey'in milisleri de büyük yararlılık gösterir. Binbaşı Cemal Bey de milisleriyle beraber Bergama'ya doğru gizlenerek ilerler. Bir öğle üzeri çete reisleriyle Yunan taburuna saldıran Yüzbaşı ve askerleri Bergama'yı alırlar. 61. Tümen Karargâhı, Kâzım Bey'in emrinde Bergama'ya yerleşir. Akif Bey ve Cemal Bey de Bergama Bölgesi Kumandanlığının altında bulunacaktır.

Kâzım Bey, Bergama'ya iyice yerleşmeden Yusuf İzzet Paşa'dan ona bir haber gelir. Buna göre, Yunan İşgal Kumandanlığı Bergama işini gözünde büyütmüş ve Bergama'ya kalabalık bir kuvvet göndermeye karar vermiştir. Dikili'den ve Menemen yönünden Bergama'ya gelen Yunan askerleri karşısında Cemal Bey, elindeki sayılı silahla ve dağılmış milis güçleriyle 19 Haziran 1919'da Bergama'yı boşaltarak geri çekilir. Yunan ordusu şehre ikinci kez girer. Kâzım Bey de karargâhını Soma'ya götürür.

“Malkoç Köprüsü” başlıklı dokuzuncu bölümde, Yörük Ali Efe'nin çocukluğu, gençliği, nasıl dağa çıktığı ve nasıl nizami orduya katıldığı anlatılır. Yörük Ali Efe bir gün Nazilli Jandarma Kumandanı Yüzbaşı Nuri Bey'in kendisini arattığını işitince kızanlarıyla birlikte 5 Haziran'da Çine'ye gider. Nuri Bey, Yörük Ali'yi 57. Tümen Kumandanı Kurmay Albay Şefik Bey'in yanına götürür. Albay,

Yörük Ali'ye; düşmanın toprakları işgal ettiğini, İstanbul Hükümeti'nin de onlardan işgal kuvvetlerine kolaylık göstermelerini istediğini söyler. Şefik Bey, Yörük Ali'den düşman üzerine baskın yapmasını ister. Ayrıca onun yanına zabıt de vereceğini ekler. Yörük Ali Efe “*Düşman çizmesi altında yaşamaktansa ölmek elbette daha hayırlıdır*” (150) der. 1919 yılı Haziran ayının onuncu günü Yenipazar'a yerleşen Yörük Ali, böylece Aydın'ın ilk millî gücünün başı olarak hızla hazırlıklara başlar. Tüm hazırlıklar bittiğinde Malkoç Köprüsü'nün yanında bulunan Yunan Karakoluna saldırılar olur. Karakola ilk giren Yörük Ali Efe, kızanlarına, hemen tüm cephanelikleri ve makineli tüfekleri yüklenip Menderes'e doğru olanca hızlarıyla koşmalarını buyurur. Yenipazar'daki karargâha geldiklerinde Albay Şefik Bey, onların en gerekli ganimetlerle dönüşlerine sonsuz sevinir, Yörük Ali'ye sarılarak onu yanaklarından öper.

Ethem Bey'in Kuvayı Milliye'ye katılması “Bir Masalın Doğuşu” bölümünde okuyucuya anlatılır. Rauf Bey, 1919 yılı Mayıs ayının son günlerinde bir haberciyi Ethem Bey'e göndererek onu Salihli'de Kuşçubaşızade Eşref Bey'in çiftliğinde görmek istediğini söyler. Ethem Bey, çiftliğe gittiğinde Eşref Bey'in kardeşi Ahmet onu karşılar ve ona Rauf Bey'in Salihli'de olduğunu söyler. Rauf Bey, Ethem Bey'i gördüğünde ona “*Ethem, Bandırma'ya indiğinde sizin eve de uğradım. Reşit ve Tevfik Beylerle uzun uzun konuştuk. Bütün bu bölgede düşmana karşı durabilecek kuvveti ancak ağabeylerinle sen yaratabilirsin. (...) Elimizde nizami kuvvetler kalmadığından gerilla savaşları vererek yıldırım hızıyla ilerleyen düşmanın bu hızını kırmağa çalışmalıyız. Sen çete harplerinde bulundun. Bu mücadele tarzını iyi bilirsin*” (168) diyerek isteklerini anlatır. Geçmişinde ağabeyleriyle çetecilik yapan Ethem Bey, Rauf Bey'in verdiği silahlarla müfrezesinin bir bölümü ile Soma'ya Kâzım (Özalp) Bey'in yanına gider. Kâzım Bey, resmî bir kâğıtla onu Akhisar'a gönderir ve ona halkı örgütleme görevini verir. Akhisar'a varan Ethem Bey, elindeki kâğıdı Kaymakam'a göstererek, ona kasabanın ileri gelenlerini; halkı, polisi, memuru toplamasını söyler. Toplantı başladığında Ethem Bey onlara halk ve Nizami Ordu'nun kuvvetler karması olan Kuvayı Milliye'nin, Ayvalık'ta, Ödemiş'te, Bergama'da düşmana dur demek için ellerinden geleni yaptıklarını anlatır. Daha sonra ilk olarak Reddi İlhak Cemiyeti kurmaları gerektiğini belirtir. Söz alan Belediye Başkanı Ali Bey, geçmişte Yunanlıları kendi istekleriyle çağırımlarının çok büyük hata olduğunu anladıklarını, kendilerinin de bir cemiyet kurma hazırlığında

olduklarını söyler. Artık Akhisar’da mavi-beyaz haçlı Yunan bayraklarının yerine evlerin ve dükkânların önlerinde gelincikler hâlinde Türk bayrakları sallanır.

“Karanlık Odada Aydınlık İnsanların” anlatıldığı on birinci bölümde Mustafa Kemal Paşa Amasya’dadır. 12 Haziran 1919’da Ankara’dan yola çıkan iki arkadaşı Rauf Bey’le Ali Fuat Paşa’yı Amasyalılarla birlikte coşkuyla karşılar. Üç arkadaş, akşama kadar gelen gidenden, birlikte olamazlar. Akşam olunca geçmişte olan olayları birbirlerine anlatıp kararlar vermeye çalışırlar. Ali Fuat Paşa, Mersinli Cemal Paşa ile; Mustafa Kemal Paşa da Kâzım Karabekir Paşa ile haberleşerek onların düşüncelerini alırlar. Her iki Paşa da verilen kararlara uyacaklarını söyler. Hep birlikte “Amasya Mukarreratı”nı hazırlarlar. 21 Haziran 1919’da son toplantılarını yaparlar. Bu sefer onlara Samsun’dan gelen Refet Beyde katılır. İhtilal vesikaları imzalandıktan sonra Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey ile Sivas üzerinden Erzurum’a; Ali Fuat Paşa da yaveri ile Ankara’ya doğru yola çıkar. Mustafa Kemal, yaptıklarıyla dikkatleri çekmeye başlar.

“Menemen’de Kan Bayramı” kitabın on ikinci bölümüdür. Bölümde Yunan kuvvetlerinin yaptığı katliamlara yer verilir. Kuvayı Milliyeciler tarafından Bergama’dan çıkarılan Yunan kuvvetleri, gözlerini Menemen’e diker. 21-22 Mayıs’ta Menemen’e giren Yunan askerleri, Türk halkını gözleri dönmüşçesine katlederler. Yıllarca Türk halkıyla birlikte yaşayan Rumlar da Yunan askerlerinden aldıkları güçle Türk komşularına çullanırlar. Üç saate yakın bir süre içinde iki yüz Türk öldürülmüş, iki yüz Türk de yaralanmıştır.

On üçüncü bölüm, “Yiğitlik Üstüne Yiğitlik” adını taşır. 20 Haziran 1919’da Yörük Ali Efe ile Kılıçoğlu Hüseyin Efe kızanlarıyla Nazilli’ye doğru gitmektedir. Yörük Ali, elli kişiden oluşan kızanlarıyla, Yunanlılar tarafından işgal edilen Nazilli’yi, Malkoç Köprüsü muhafızlarının ve Yunan Karakolu muhafızlarının ölüleri soğumadan kurtarmak için yola çıkar. İkinci vakti Nazilli’ye Türk mahallesinden giren atlılar, devamında Rum mahallesine oradan da Yunan Karargâhına giderler. Arkasında Nazilli halkıyla ilerleyen Yörük Ali’yi gören Yunan taburu geri çekilmeye başlar. Lakin geri çekilirken, yanlarına aldıkları Türk rehinelere canice öldürür ve Atça’ya kaçarlar. Bu sırada Nazilli’deki hengâmeyi

haber alan Komiser Hamdi Bey müfrezesi çabucak oraya koşar, hükümsüz ve başıboş kasabada hükümeti yeniden kurar.

Sıradaki bölüm, Sivas'taki Kurtuluş Savaşı mücadelesinin anlatıldığı “Çamlıbel'in Ardındaki Tehlike” adlı on dördüncü bölümdür. Reşit Paşa, 11 Haziran 1919 tarihinde Sivas'a vali olarak gelir ve görevinin başına geçer. Paşa ilk olarak ilin asayişine dair bilgiler toplar. Edindiği bilgiler karşısında şaşkına döner. Kurtuluş Savaşı'nın eşiğinde bulunan memlekette, işgal kuvvetleri yetmiyormuş gibi, vilayetin sınırları içindeki pek çok eşkıyanın da halka zulmettiğini öğrenir. Reşit Paşa, bu çetelerin çoğunun siyasi amaçlarla kurulmuş olduğunu ve iplerinin de dışarıdan çekildiğini tahmin eder. Vali, Dâhiliye Nazırı'na telgraf çekerek durumu bildirdiği gibi, asayiş sağlayacak eleman isteğinde de bulunur. Dâhiliye Nazırı Ali Kemal Bey telgrafa hiçbir karşılık vermez. Reşit Paşa'nın 22 Haziran'da Mustafa Kemal Paşa'dan aldığı bildiride “*Devletin tamamiyeti, milletin istiklâli tehlikededir*” (217) yazmaktadır. Aynı zamanda Dâhiliye Nazırı'ndan aldığı bildiride de ona Mustafa Kemal Paşa'yı kısıkıvrak bağlama emri verilir. Reşit Paşa her iki bildiriden sonra ne yapacağını bilemez. Gönlü Mustafa Kemal Paşa'dan yana olurken zihni de ona Nazır'ın emri altında ekmeğini kazandığını söyler. Reşit Paşa tüm bu duygular içerisindeyken Elazığ'a yeni atanan Vali Ali Galip Bey, Sivas'a uğrar. Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin Reisi Halit Bey ile birlikte Reşit Paşa'nın yanına giden Ali Galip, Paşa'ya Mustafa Kemal Paşa'yı tutuklamasının gerektiğini söyler. Reşit Paşa ona “*Mustafa Kemal Paşa'yı hapsetmek size lazım ve bilhassa kolay görünüyorsa onun kendi vilayetiniz hudutları içinde cevelan edeceği günleri bekleyiniz*” (222) diyerek kızar.

Mustafa Kemal, Reşit Paşa'ya bir telgraf çekerek 27 Haziran'da Sivas'a Üçüncü Ordu Müfettişi sıfatıyla geleceğini bildirir. Vali, Mustafa Kemal ve arkadaşlarını yolda karşılayarak onlarla birlikte Sivas'a gelir. Kafle Kolordu Merkezi'ne girdiğinde Mustafa Kemal, Ali Galip Bey ve yanındakileri çağırarak Ali Galip Bey'i yerden yere çarpar. Yediği ağır laflardan utanmayan Ali Galip, ilerleyen saatlerde özel görüşmek üzere Mustafa Kemal'in yanına Karargâha gider. Yalanla dolanla kendisinin de Anadolu'ya çalışmak için geldiğini anlatır.

“Bağlarından Yağ, Ovalarından Bal Akan Şehir: Aydın”, on beşinci bölümün konusudur. 57’nci Tümen Komutanı Albay Şefik Bey, efe eşkıyalar ile Aydın’lı şehirli ve köylülerden meydana getirdiği ilk millî güçle, düşmanların karşısına bir kez daha dikilme planı yapar. Yunan güçleri, 17 Mayıs 1919’da Urla, Çeşme ve Seferihisar’ı, 20 Mayıs 1919’da da Torbalı’yı işgal eder. Sıra Aydın’a gelmektedir. Aydın’da ise durum hiç de olumlu değildir. Aydın eşrafı, zenginleri ve Hürriyet ve İtilaf Partisi ilgilileri, eğer Yunan işgali olursa halkın sessizce işgali kabul etmesini ister. Yeniden örgüt kurmak mümkün değilken silahlı askerler de bu propagandalar yüzünden silahlarını bırakıp birer ikişer kaçmaya başlamıştır. Şefik Bey, kasabanın belediye başkanı ve askerlik şubesi başkanından gelen kendisinin ve askerlerinin gitmesi yönündeki telgrafi okuduğunda gözleri dolar, üzülür. 27-28 Mayıs gecesi Albay Şefik Bey, atlı bir müfreze çıkartarak Aydın yakınlarına bir keşif gezisi yaptırır. Sabah da makineli tüfeklerin sesleri ovada yankılanır. Binbaşı Hacı Şükrü Bey, Yörük Ali Efe ve Kılloğlu Hüseyin Efe’nin ortaklaşa güçleri ile saldırılar devam eder. İki ateş arasında kalan düşman çekilmek zorunda kalır. 29 Haziran sabahı düşmanın konuşlandığı Türk mahallelerindeki evlerden alevler yükselirken ölümle karşı karşıya kalan insanların çığlıkları işitilir. Yörük Ali, kızanlarıyla birlikte şehre girer. Rum evlerini yakarak eli silah tutan bütün erkek Rumları ve Yunan askerlerini kurşuna dikerler. Daha sonra üç camiin minaresine birden Türk bayrağı asarlar. Gece Yunan ordusu şehri boşaltırken, köylerden gelen halkla birlikte Kuvayı Milliye grupları şehre girer. Albay Şefik Bey’in kazanılan zafer karşısında sevinci fazla sürmez. Çünkü Aydın’ın alınmasından bir ilk gün sonra düşmana karşı kurşunlar atan efeler ve zeybekler grup grup çekilip giderken sadece Yörük Ali Efe ve Kılloğlu Hüseyin Efe kalacaktır.

Yunan ordusu 3 Temmuz’da Aydın üstüne yine yürür. Kendilerinden yirmi kat üstün olan düşman gücünü önlerine katıp kovalayan Türk gücünün sayısını gören Yunan Kumandanı karşı saldırıya geçer. 4 Temmuz gecesi Yunan taburları, Aydın’daki yanmaktan kurtulan son Türk evlerini de yakarlar. 5 Temmuz 1919 günü düşmanı Menderes’in öbür yakasına geçirmeyen Kuvayı Milliyeciler, 6 Temmuz’da düşman gücüyle çevrilme tehlikesi geçirirler. Aynı günün gecesi düşman Menderes Köprüsü’nden karşıya geçip Türk Karargâhına doğru ilerlerken, Yunan ordusunun

karşısına İtalyan asker gücü çıkar. Çine Karargâhını boşaltan Şefik Bey, Umurlu'da toplanan adamların başına geçmek üzere oraya gider.

Kutsal İsyân 3, Kâzım Karabekir Paşa'nın Erzurum'daki çalışmalarının anlatıldığı "Kutsal İsyân" adlı on altıncı bölümle son bulur. İzmir'in elden gidişi birçok gerçek yurtsever gibi, Erzurum'da bulunan Kâzım Karabekir'i de uyarmıştır. Ermenistan, Pontus ve Kürdistan için düşmanlar bütün güçleriyle çalışmaktadır. Yapılacak ufak bir yanlış, düşmanların sel gibi memleketin içine akmasına yol açabilecek, eğer silah elde beklenilmezse oralar da İzmir'in akıbetine uğrayabilecektir. Tüm bu tehlikeleri göz önüne alan Paşa, Narman Bölgesi'nde bulunan Üçüncü Tümen'i Trabzon-Gümüşhane Bölgesi'ne yerleştirmek ister. Böylece elinde Ermeni ordusuna karşı üç nizamiye tümeni ve iki tümenlik aşiret askeri olmasına rağmen Üçüncü Tümen'den de hemen yararlanabileceğini planlar. Kâzım Karabekir, askeri hazırlıklarının yanı sıra Vilayet-i Şarkîye Müdafaa-yı Hukuk Derneği vasıtasıyla civar illerdeki derneklerle örgütlenme içerisinde olur. Ayrıca yapılması kararlaştırılan kongrenin toplanacağı güne kadar İstanbul'dan gelecek emirleri oyalamak, geçiştirmek Paşa'nın en önemli görevleri arasındadır. Orada yapacağı bir başka görev de Erzurum'da İngiliz Temsilcisi Ravlinson'u durmadan aldatmaya çalışmaktır.

Paşa, 3 Temmuz günü arkadaşları Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey'i Erzurum'un girişinde karşılamaya gider. Kısa bir kahve molasından sonra üç arkadaş Erzurum'a girerler. Mustafa Kemal Paşa bütün şehir halkının yediden yetmişe orada toplanmış olduğunu görünce onları hoşnut bir şekilde selamlar. Üç arkadaş ancak akşam birlikte olabilirler. Kâzım Karabekir, Üçüncü Kolordu Komutanı Refet Bey'in 2 Temmuz'da Mustafa Kemal Paşa'ya çektiği telgrafı ona verir. Telgrafta Mustafa Kemal Paşa'nın istifa etmesinin uygun olacağı yazmaktadır. Telgrafi okuduktan sonra çok üzülen Mustafa Kemal Paşa'ya yardım eli Kâzım Karabekir'den gelir:

"Paşam, dedi, müfettişlikten, hatta askerlikten çekilmenize hiç teessür duymadan karar verebilirsiniz. Size mukaddesatım namına söz veriyorum. Size müfettiş bulunduğunuzdan daha ziyade hürmetkâr bulunurum" (318). Kâzım

Karabekir'in bu sözleri Mustafa Kemal Paşa'yı ve Rauf Bey'i çok duygulandırır, ikisi de hayran hayran Kâzım Karabekir'e bakarlar.

Mustafa Kemal Paşa 5 ve 6 Temmuz'da Harbiye Nazırı Ferit Paşa ile makine başında görüşür. Nazır, ısrarla Mustafa Kemal Paşa'yı İstanbul'a çağırırsa da o, bu teklifi reddeder. 8 Temmuz'da yapılan görüşmede ise Mustafa Kemal Paşa'nın görevine son verildiği bildirilir. Kâzım Karabekir'in ve Rauf Bey'in, kendi isteğiyle askerlikten istifa etmesinin daha iyi olacağını söylemeleri üzerine Mustafa Kemal Paşa, istifa dilekçesini Babıâli'ye gönderir. Bu istifa, onun İstanbul ve Saray'la tam anlamıyla karşı karşıya gelmesi ve onların hepsine meydan okuması anlamına gelmektedir: *“O, artık, Türk ulusunun bağrında patlamaya hazır bulunan kutsal isyanın temsilcisiydi”* (335).

Erzurum Vilayet-i Şarkiye Müdafaa-yı Hukuk-u Milliye Cemiyeti, 10 Temmuz 1919'da Mustafa Kemal Paşa'yı başkan, Rauf Bey'i de ikinci başkan seçerek onlara büyük bir jest yaparlar. Erzurum Kongresi hazırlıkları yapılırken delegelerin bir araya gelememeleri nedeniyle kongre 10 Temmuz'dan 23 Temmuz'a ertelenir. Bu arada Mustafa Kemal Paşa'nın kongreye gitmemesi için halka propaganda yapılır. Bu konu hakkında Kâzım Karabekir, fikrini almaya gelen delegelere: *“Mustafa Kemal Paşa, kongreye yalnız murahhas değil, Reis dâhil yapılmalıdır. Bir ordu kumandanı hayatının bütün kazancını sizler için feda etmiştir. Samimi çalışacağına millet kararından aykırı işler yapmayacağına itimat etmeliyiz”* (349) sözleriyle açık ve net olur.

3.2.4.3.2. Teknik Özellikler

Roman dünyasında yaşanmış olan, yaşanan ve yaşanacak olan her şeyi bilen, gören ve duyan ilahi anlatıcının hâkim bakış açısı, üçüncü tekil şahsın ağzından konuşur. *“Onun kendine has bir dil ve üslubu yoktur; yazarın dilini kullanır”* (Çetişli, 2004: 84).

Eserde vaka zincirini meydana getiren halkalar; anlatma, tasvir, özetleme, geriye dönüş, iç monolog ve diyalog yoluyla okuyucuya sunulur. Padişah

Vahidettin'in Şura-yı Saltanat ile Yıldız Sarayı'nda yapacağı toplantı öncesinde toplantı salonu tanıtılırken tasvir tekniği kullanılır. Bu teknikle okuyucunun zihninde salon görüntüsü oluşur:

“Bu tarihi salon, üç bölümden ibaretti. Yan bölümler, ikişer mermer direklerle ortadaki büyük parçadan ayrılıyordu. Salona merdiven başındaki iki kantlı bir kapıdan, kapı önüne konulmuş Hintkârî bir paravanın kenarından geçilerek giriliyordu. Salonun ortasındaki büyük avize altında yuvarlak bir masa bulunuyordu. Girilen kapının tam karşısındaki başka bir salona açılan kapalı üç kapıdan ortadakinin önünde başkanlığa özgü bir masa duruyordu” (83).

Figürlerin özellikleri ve olayların geçtiği mekânlar tasvir tekniğiyle sunulurken romanın görsellik yönüne katkı verilir. Böylece okuyucu kendisine verilen bilgiler doğrultusunda figürleri ve mekânları gözünde canlandırır:

“Duru mavi bir gökyüzü başlarının üzerinde bütün irili ufaklı yıldızlarını yakmıştı. Büyük ve küçük ayılar, parlak yıldızlarıyla apaçık görünüyor, türlü burçlar insan eliyle yapılmış pırlanta süsler gibi Haziran gecesini bir kat daha güzelleştiriyordu. Çobanyıldızı, bir lüks lambası parlaklığıyla lacivert dağ yığınlarının tepesinde pır pır ederek parlıyordu. Yol kıyısındaki yaban gülleri çalılıklarında ve öbür ağaç kümeleri içinde bülbüller, insan kitaplarındaki bülbül şiirlerine doğru yaklaştırarak seslerinin bütün şakraklığı ve sevinç serpintileriyle ötüşüyordu” (99).

Romanda olaylar, figürlerin hayatları ve diğer unsurlar birkaç paragraflık özetler şeklinde aktarılır. Bu sayede olaylar ve kişiler dikkat çeken yönleriyle kısaca sunulur. İşlevsel figürlerden olan Ethem Bey tanıtılırken hayatına dair bilgiler özetlenerek verilir: *“Ethem Bey, Bandırma ve Mihaliç sınırındaki Çerkes köylerinden birinde dünyaya gelmişti. Babası Çerkeslerin Sapsıh kabilesinden Ali Bey'di. Ali Bey, hem Ethem'in doğum yeri olan Emre köyündeki malı ve mülkiyle uğraşır, bir yandan da Bandırma'daki evinde otururdu. Ethem gözlerini Emre köyünün bol yeşillikleri ve güzellikleri içinde dünyaya açtıktan sonra bir düzeye değirmen gürültüsü dinlemiş ve çocukluğu ile ilk gençliği hep bu çiftlik havasını dolduran tatlı değirmen gürültüsü içinde geçmişti. (...) Ethem'in ailesi, savaşçı*

insanlar yetirmişti. Sağ kalan büyük ağabeysi Reşit Bey 1901’de Harbiye’den Piyade subayı olarak çıkmış, küçük ağabeysi Tevik Bey’de Reşit Bey’den bir yıl sonra aynı okuldan subay olarak çıkmış, orduya katılmıştı” (158-159).

Eserde okuyucunun merakını gidermek için figürlerin, olayların ve mekânların geçmişleriyle ilgili bilgi verilirken geriye dönüş tekniğinden yararlanılır. Böylece okuyucu figürlerin geçmiş hayatını ve olayların geçmişteki akışını daha iyi anlar. Yörük Ali Efe, Ege Bölgesi’nde kızanlarıyla birlikte Yunan askerlerine karşı yapacağı saldırıyı beklerken çocukluğundan beri geçirdiği serüvenleri bir bir kafasından geçirmeye başlayarak geçmişine döner:

“Yörük Ali Efe bir aydın çocuğuydu. Babası Sarıtekeli Türkmen aşiretinden Yörük Apti idi. Koyunculukla uğraşan bu adamcağız, pek genç denecek bir yaşta ölmüş ve Ali’yi iki yaşına değmeden öksüz bırakmıştı. Genç yaşında dul kalan annesi, Kasap Osman adında yine koyun işleriyle uğraşan bir adamla evlenmişti Ali, pek çok dağ köyünden biri olan Kavaklı ’da doğmuştu. Babasını hayal-meyal bile anamıyordu. Babalığı Kasap Osman, ona babasını aratmamıştı. Ali, koyun-kuzu güdecek yaşa gelince bütün köy çocukları gibi yalçın dağlarda ve yemyeşil yaylalarda üvey babasının davarını gütmeye başlamıştı” (134-135).

İç monolog, “okuyucuyu, kahramanın iç dünyasıyla karşı karşıya getiren bir tekniktir. Tekniğin uygulandığı bölümlerde yazarın-daha doğrusu anlatıcının- varlığı ortadan kalkar; muhtemel yorum ve açıklamalar, okuyucuya bırakılır” (Tekin, 2006:264). Bergama’da Kuvayı Milliye düşmanı olan Hamit Çavuş, Yüzbaşı Kemal Bey’i yakalayarak Yunan Kumandanına teslim etmeye götürür. Yüzbaşı, yolda içinde bulunduğu durumu kendi kendine konuşarak anlatır. Böylece onun duygu ve düşünceleri bu konuşmayla dışa yansır:

“Şu on- on beş kişi, şu anda bütün Bergama Halkını mı temsil ediyordu? Hele şu Hamit Çavuş denen tüyü bozuk, bu zavallı memleketin derin acısından bir zerresini duymak gücünde olmayan bir çıyandan, bir solucandan başka neydi? Yunan kumandanlığının vereceği birkaç kuruş mükâfata bir Türk yurtseverini satmak ne korkunç ne karışık ne aşağılık ne bayağı ne rezilce bir işti? (104).

Olayların gelişiminde önemli bir yeri olan diyalog tekniği, anlatıma gerçeklik katarken figürlerin kendilerini açıklamalarını da sağlar. Diyalog içerisinde olan figürler, birbirleriyle konuşurken dillerini, üsluplarını ve kültürlerini de yansıtır. Başkişi Mustafa Kemal'in yoldan geçen bir köylüyle kısa bir diyaloga girer:

“Mustafa Kemal, adamın hatırını sorup gönlünü aldıktan sonra:

— Ağa, böyle nereden geliyorsun? Dedi.

Koca adam (Mevlüt Ağa):

— Paşam, Rus gelirken muhacir olmuştum. Çukurova'da idim. Şimdi köyüme gidiyorum. Diye karşılık verdi.

Mustafa Kemal:

— Fakat ağa, dedi, böyle tehlikeli zamanda insan hiç buraya döner mi? Her taraf yakılıp, yıkılmış ne yiyecek kalmış ne yakacak... Üstelik Ermeniler de buralara gelip son canlıları kesmek için nöbet bekliyor! Yoksa oralarda geçinemedin mi?

— Hayır, paşam, Çukurova cennet gibi bir yer... Bir eken yüz biçiyor. (...) Çok rahattık. Yalnız son günlerde işittim ki, İstanbul'daki 'ırzı kırıklar' Bizim Erzurum'u Ermenilere vereceklermiş. Geldim, göreyim bu 'namertler' kimin malını kime veriyorlar? (313-314). Yapılan bu diyalog, memleketin durumunu da açıkça ortaya koymaktadır.

3.2.4.3.3. Olay Örgüsü

Kutsal İsyen 3 romanı on altı bölümden meydana gelir. Her bölümde bir başlık, başlığın altında da içerikle ilgili özlü sözler bulunur. Eserin bölüm başlıkları ve başlık altındaki özlü sözler şöyledir:

1-HAMİDİYE KAHRAMANI

“Yürek nerdeyse gerçek Vatanseverlik ordadır. (Berkley)

2-GİRESUNDA YUNAN BAYRAĞI

“Namuslu insanların, şerefsizler kadar yürekli olmadıkları bir memleketin sonucundan kuşulanılabilir.” (Roosevelt)

3-ÖDEMiŞ ZEYBEKLERİ

“Korkak, ölmeden önce birkaç kezölür; yürekli, ölümü bir kez tadarlar.”
(Shakespeare)

4-SULTANAHMET MİTİNGİ

“İnsan ölmedikçe yitirilmiş hiçbir şey yoktur.” (H. Baurdeau)

5-FARE DOĞURAN DAĞ

“Savaşı bilmeyen barışı da bilmez.” (Japon Atasözü)

6-TUZ VE EKMEK

“Erdemsiz zenginlik kadar tiksiniyecek hiçbir şey yoktur.” (Riverel)

7-YEŞİLİRMAK KIYISINDA İHTİLÂLCİLER

“Bir işe ne denli çok insan katılırsa o iş o denli çabuk biter. (Homeros)

8-ATEŞ VE DEMİR

“Zalimlere isyan etmek, Tanrı’ya boyun eğmektir.” (Th. Jefferson)

9-MALKOÇ KÖPRÜSÜ

“Affa lâıyk olmayanlara hoşgörü göstermemeliyiz. Kusurlar düzeltileceğı için bağışlanır. Suçlar hiçbir vakit bağışlanamaz.” (Anonim)

10-BİR MASALIN DOĞUŞU

“Dağda en kestirme yol tepeden tepeyedir, bunun için deuzun bacak ister.” (Niçe)

11-KARANLIK ODADA AYDINLIK İNSANLAR

“Büyüklik odur ki memleket için hakiki mefkure ne ise onu görecek ve o hedefe yürüyeceksin.” (Atatürk)

12-MENEMEN’DE KAN BAYRAMI

“Talihsizliklere dayanamayan gerçekten talihsizdir.” (Yunan Atasözü)

13-YİĞİTLİK ÜSTÜNE YİĞİTLİK

“İnsanlar, savaşmağa yettiğı sürece ağlamak hakkına sahip değildirler.” (E. Lami)

14-ÇAMLİBEL’İN ARDINDAKİ TEHLİKE

“En büyük düşman, sınırların dışında değil, milletin içindedir.” (RomainRolland)

15-BAĞLARINDAN YAĞ, OVALARINDAN BAL AKAN ŞEHİR: AYDIN

“Büyük düşünceler uğruna yaşayan kişi kendini düşünmeyi unuttur.” (Feuerbach)

16-KUTSAL İSYAN

“Zalimlere isyan etmek Tanrı’ya boyun eğmektir.” (Th. Jefferson)

3.2.4.3.4. Kişi Kadrosu

Kutsal İsyân 3'te, özet bölümünde görüldüğü gibi, romanın başkişisi, Amasya'da "Amasya Mukarreratı" adı altında ihtilal beyannamesini hazırladığında ve Erzurum'da "Vilâyeti Şarkıye" kongresi yapmayı planladığında çevresinde arkadaşı olan komutanlar vardır. Bu kişiler, başkişiyi yalnız bırakmadıklarını birlikte aldıkları kararlarla göstermişler, ona ordularıyla beraber onun emrinde olduklarını söylemişlerdir. Öyle ki başkişi askeriyeden istifa ettiğinde bile arkadaşları verdikleri sözleri tutmaya devam eder.

Başkişinin yakınında bulunan kişiler haricinde, ülkenin birçok bölgesinde kahramanlık sahnesine çıkan ve onun emirlerini yerine getiren bir yığın figür vardır. Romanın kişi kadrosu, figürlerin başkişinin çevresindeki rollerine göre tahlil edilecektir.

3.2.4.3.4.1. Başkişi

Başkişi Mustafa Kemal Paşa, sarışın, mavi gözlü bir kişidir. Fiziksel görüntüsüyle, onu görenlerin zihninde uyandırdığı yakışıklı imajıyla dikkatleri üzerine çeker. Sivas Valisi Reşit Paşa, onu ve arkadaşlarını Sivas'ta karşılarırken onun hakkındaki ilk izlenimi şöyle olur:

"Karşısında iki uzun boylu, yakışıklı, mavi gözlü adam dikilmiş kendisine bakıyordu. Bunlardan sivil giyinenin Hamidiye Kahramanı Rauf Bey olduğunu anlamıştı. Yaver kordonları takmış paşa giynekli olanı da elbette Mustafa Kemal Paşa'ydı. Hemen büyük bir sevgi ve heyecanla bu genç sarışın ve bakışları delip geçiren mavi gözlü asker doğru ilerledi, onun uzattığı kemikli ve iradeli eli sıkı" (242).

Başkişi, Millî Mücadele'de halkın özgürlüğü ve devletin bağımsızlığı için savaşırken sahip olduğu liderlik meziyetleri çevresindekilerin dikkatini çeker. Onun askerî dehayla ve devlet kurma yetisiyle dolu olduğuna inananlardan biri de arkadaşı

Kâzım Karabekir'dir. Kâzım Karabekir, Türkiye kapılarının kırıldığını, ev sahibinin yatağından kalkıp kapıyı kırana bir yumruk atmadığını düşündüğünde Mustafa Kemal Paşa ile Türkiye'nin kapısını çok önemli günlerin çalacağına inanır. Kâzım Karabekir'e göre doğuda merkezi Erzurum olan bir Hükûmet kurduklarında başına ancak iyi bir asker ve iyi bir siyasetçi olan Mustafa Kemal geçebilir:

“Bu hükûmetin başına ancak Mustafa Kemal geçebilirdi. Bunun İstanbul'da kendisiyle görüştüğü günden beri zaten aklına koymuştu. İçinde onun büyüklüğünü kıskanmamak prensibini yaşıyordu. Kendisi en sonra bir askerdirdi ve onun Çanakkale'de Anafartalar'da göstermiş olduğu çok yüksek kumandanlık dehasını vaktiyle değerlendirdiği gibi şimdi de unutmuş değildi. Sonra Mustafa Kemal Paşa'nın özelliklerini de pek yakından tanıyordu. Onda gerek sivil gerekse askerce iktidarın en yüksek doruğunda bulunmak isteği pek doğal bir biçimde yaşıyordu. Onun için Mustafa Kemal'in en yüksek dorukta emir verebilmek gücünü, bütün varlığıyla desteklemeğe karar vermişti” (294-295).

Mustafa Kemal Paşa ülkenin içinde bulunduğu en zor şartlarda bile milletine olan inancını kaybetmeyen, onlarla birlikte her türlü engeli aşacaklarına dair umudunu yitirmeyen bir liderdir. Eski Sivas mebusu Rasim Bey, Sivas Valisi Reşit Paşa'yla Mustafa Kemal Paşa'nın yaptıkları çalışmalara dair konuşmaktadır. Vali, Rasim Bey'e; devlet ekonomisinin çöktüğü, ülkenin her yerinin işgal edildiği ve askeriyenin sayısının düşürüldüğü bir zamanda Mustafa Kemal'in neye güvendiğini sorar. Aldığı cevap şöyledir:

“Rasim Bey, Reşit Paşa'yı şaşkına çeviren şu karşılığı vermişti:

— Mustafa Kemal Paşa, çok büyük bir şahsiyettir. Onun her güçlüğü yeneceğine inanmak gerekir. Millete gelince o, manasız bir harpten bıkkındır. Fakat boynuna zincir takılmak istendiğini anlarsa arslan kesilir, ateş kesilir, yıldırım kesilir. İşte Mustafa Kemal Paşa o arslana, o ateşe, o yıldırıma istinat ediyor” (226).

Başkişinin en önemli özelliklerinden biri de vatanseverliğidir. O vatanını savunmak uğruna her türlü zorluğa göğüs gerer, gerektiğinde en sevdiği askerlik mesleğinden istifa dahi eder. Mustafa Kemal Paşa, istifasıyla, kendisinin Babıâli'nin

adamı değil; Türk ulusunun adamı, askeri ve kumandanı olduğunu, vatani ve milleti için her şeyi yapabileceğini gösterir:

“Mübarek vatani ve milleti parçalamak tehlikesinden kurtarmak ve Yunan ve Ermeni amâline kurban etmemek için açılan mücadeleyi milliye uğrunda milletle beraber serbest suretle çalışmaya sıfat resmiye ve askeriyem artık, mani olmaya başladı. Bu gayei mukaddese için milletle beraber nihayetine kadar çalışmaya mukaddesatım namına söz vermiş olduğum cihette pek âşık bulunduğum gibi celili askeriye bugün veda ve istifa ettim. Bundan sonra gaye-i mukaddesei milliyemiz için her türlü fedakârlıkla çalışmak üzere sinei millete bir ferdi mücahit sıfatıyla bulunmakta olduğumu arz ve ilan eylerim. Mustafa Kemal” (335). Yazdığı bu istifa dilekçesiyle Babıâli’ye ve Padişaha meydan okuyarak milletin bağına sığınır.

Mustafa Kemal Paşa, kalbi insan sevgisiyle dolu olan, insani değerlere önem veren bir lider olarak halka hak ettiği saygıyı ve sevgiyi hareketleriyle, sözleriyle ve davranışlarıyla gösterir. Bilir ki halkla el ele vermezse hiçbir başarıyı elde edemez. Başkışi, Amasya’ya gittiğinde, şehrin girişinde, Gezirlik’te onu coşkun bir kalabalık karşılar:

“Halk, bu genç ve yakışıklı paşadan hoşlanmıştı. Hepsi ilkin merakla baktığı halde şimdi yüzünde sempati ışıklarıyla bakıyordu. Paşa, yol kenarında sıralanan ileri gelenlerin ellerini sıktı, hallerini-hatırlarını sordu. Halk ömründe ilk kez böyle yanlarına sokulup ‘hal-hatır’ soran bir paşaya rastlıyordu. Akılcıca bir reklam yapılmış olduğundan Mustafa Kemal halka mistik bir güzellikte görünüyordu” (110).

Paşa’nın askerî özelliklerinin dışındaki insancıl ve sevecen yönünü Erzurum halkı da görür. *“Mustafa Kemal subaylarla mülkî memurların ve halk ileri gelenlerin ellerini sıkarken yüzü, gözleri ve elleri sanki ışık sayıyordu. Öğrencilerin yanaklarını engin bir babalık duygusuyla okşarken, onlarla şakalaşıyordu. O, bu öksüzleri pekiyi bilirdi. Kendisi de bunlardan birçoğunu toplayıp annesinin evine göndermiş ve ölümden kurtarmıştı” (315). Mustafa Kemal Paşa, konuşmasıyla, hareketleriyle Erzurumluların sevgisini kazanır.*

3.2.4.3.4.2. İşlevsel Figürler

İşlevsel figürler, başkişiden sonra onu tamamlayan, ona yardımcı olan ve onu yönlendiren figürlerdir. Olay örgüsünün akışında önemli rolleri olan işlevsel figürlerin kurgunun yapısal bütünlüğünün gerçekçi kılınmasında da görevleri vardır. Eserde işlevsel figürlerin başında Rauf Orbay, Kâzım Karabekir Paşa, Osman Ağa ve Ali Fuat Paşa gelir. İşlevsel figürler, Mustafa Kemal Paşa'yı mücadelesinde fikirleriyle ve hareketleriyle desteklerler. Rauf Orbay, başkişi Mustafa Kemal'in işgal kuvvetlerine karşı verdiği mücadelede; Amasya'da, Sivas'ta ve Erzurum'da sürekli onun yanında olur. Arkadaşının yanında olmadığı zamanlarda da onun için hep endişelenir. Rauf Bey, Mustafa Kemal Paşa Bandırma Vapuruyla Samsun'a doğru yola çıktığında ayın 16'sından 19'una kadar sonsuz bir kaygı içerisinde bekler. Samsun'dan beklenen haber geldiğinde bu kaygı ortadan kalkar:

“Rauf Bey'in korkusu, İngilizlerin Mustafa Kemal'i tutuklayıp İstanbul'a getireceklerinden değildi, buna inanmıyordu. Asıl, onu kaygılandıran Bandırma vapurunun pek çürük bir tekne olduğu üstüne aldığı bilgiydi, böyle bir geminin Karadeniz'in azgın dalgalarına dayanabilmesi, ancak mucize olarak açıklanabilirdi. Bu güzel haberi İstanbul'da pek az insan vardı. Bu azlık içinde Rauf Beyle arkadaşları da önemli bir yer alıyordu” (7-8).

Başkişinin sürekli yanında olan Rauf Bey, askeriyeden istifasında bile ona destek çıktığını göstermek için bir manifesto yayınlar. “(...) Vatan ve milletin halas ve istiklali, makamı saltanat ve hilâfetin masuniyeti bilfiil temin oluncaya kadar Mustafa Kemal Paşa ile beraber çalışmaya mukaddesatım namına ahd-i misak eylediğimi arz ve ilan eylerim. 1919 Temmuz. Bahriye Nazırı Esbakı Hüseyin Rauf” (336).

Kurtuluş Savaşı'nda sahip olduğu tüm yetkilerini Mustafa Kemal Paşa için kullanan Kâzım Karabekir, onu destekleyen ve hiçbir yardımı ondan esirgemeyen bir diğer işlevsel figürdür. Kâzım Karabekir de Rauf Orbay gibi Mustafa Kemal için endişeler içerisindeydi. Onu en çok ürküten şey, “Mustafa Kemal'in Samsun'a çıktıktan sonra Dokuzuncu Ordu Müfettişliği resmi görevini bir yana bırakarak bir ihtilalcı gibi korkusuzca davranmaya başlamasıydı. Anadolu'ya ayak basar basmaz

maskesini atmış, bir antiemperyalist yurtsever olarak elindeki bütün olanakları kullanmağa başlamıştı” (305). Kâzım Karabekir resmî görevini kurallar çerçevesinde kullanırken, Mustafa Kemal Paşa, Padişah’ı dışarıda tutarak bütün tehlikeli noktalara saldırmaktadır. Mustafa Kemal Paşa’nın İstanbul Hükümeti’ne karşı isyan bayrağını çok erken çekmesi Kâzım Karabekir’i üzmektedir, zira yapılan işler Mustafa Kemal Paşa’nın aleyhine kararlar verilmesini sağlayabilecektir.

Kâzım Karabekir, 22 Haziran’da Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa’dan bir telgraf alır. Telgrafta onu Mustafa Kemal Paşa’nın yerine Dokuzuncu Ordu Müfettişliği ’ne atamak istedikleri yazmaktadır. Kâzım Karabekir için koca Mustafa Kemal’in yerini almanın hiçbir nedeni yoktur. Bu düşünceler içerisindeyken yapılan teklifi reddetmek üzere bir cevap yazar:

“(…) Eğer sağlık durumunun görevini yapmasına engel olduğunu gösteren bir sebep yoksa Mustafa Kemal Paşa’nın müfettişlikten ayrılması çok tehlikeli olacaktır. Kolordu kurmay başkanı vekili Mustafa Bey, görevini pekiyi yaptığından asil olarak atanmasını dilerim” (307-308). Kâzım Karabekir, verdiği kararla böyle tuzaklara düşmemek için bütün gücüyle savaşma kararı alır.

Kâzım Karabekir’in başkışiye verdiği destek bununla kalmaz. O, Mustafa Kemal Paşa askerlikten istifa ettiğinde yaptıklarıyla ve söyledikleriyle de ona olan bağlılığını gösterir:

“Kâzım Karabekir, üstünün katına çıkan askerlik geleneklerine saygılı bir kumandan doğruluğu taşıyan kılık-kıyafetiyle içeri girdi ve Mustafa Kemal Paşa’nın karşısında, onunla göz göze geldi, dimdik durdu, topuklarını birbirine vurup selam verdi ve öylece selam durumunda tok ve tatlı sesini duyurdu:

-Kumandamda bulunan zabitan ve efradın hürmet ve tazimlerini arza geldim. Siz bundan evvel olduğu gibi, bundan böyle de bizim muhterem kumandanımızsınız. Kolordu Kumandanına mahsus araba ile maiyetinize bir süvari takımı getirdim. Hepimiz emrinizdeyiz, Paşam!” (339).

Osman Ağa da işlevsel figür olarak Mustafa Kemal Paşa’nın söylediklerini uygulamaya koymaktadır. Paşa, bütün Karadeniz kıyılarını kaplayan Pontus

yangınına söndürme görevini Giresunlu Osman Ağa'ya verir. Osman Ağa aldığı bu görevden memnun bir şekilde adamlarını silahlandırır ve onları hazırlar. Arkasından da Kurtuluş Savaşı'nda Mustafa Kemal Paşa'nın çalışmalarına destek çıkacağını onlara söyler:

“Uşaklar, sevgili arkadaşlarım, bundan sonra hepimiz Mustafa Kemal Paşa'nın askeriyiz. Gerekirse yedi düvelle yine dövüşeceğiz. (...) Yakında bütün memleket şehirleri böyle bizler gibi memleketini seven silahlıların eline geçecek. Mustafa Kemal Paşa, şu sırada Amasya'da bütün memleketi kurtaracak tedbirleri almak üzere başka büyük adamlarla baş başa vermiş konuşmaktadır” (45-46).

Ali Fuat Paşa da Mustafa Kemal Paşa ekibinin bir parçası olarak kurtuluş mücadelesi için çıktıkları yolda önemli başarılarla imza atar. O da diğer arkadaşları gibi başkişiyi yalnız bırakmaz, her türlü desteği ona sağlarken ileride de ne olursa olsun onu yalnız bırakmayacaktır. Amasya Mukarreratı'nı hiç çekinmeden imzalayan Ali Fuat Paşa, genelgenin imzalanmasından sonra Mustafa Kemal Paşa'nın kafasında oluşan bazı endişeleri de giderir. Mustafa Kemal Paşa, Ali Fuat Paşa'yı bir kenara çekerek ona ordu müfettişliği makamında kendisini çok fazla bırakmayacaklarını, buna rağmen kendisinin ne olursa olsun mücadelesine devam edeceğini, arkadaşlarının da aynı yakınlığı ve vefayı göstereceklerinden emin olduğunu söylediğinde *“Ali Fuat Paşa, Mustafa Kemal'in ne demek istediğini anlamıştı. Ona, İstanbul'daki görüşmelerinde bir yemin gücüyle söylediği o ferahlık verici sözleri bir kez daha işitmek istediği belliydi. Bunu gerekiyordu. O, sözü bir kez daha yineledi:*
— *Vaziyet, ne şekilde tecelli ederse ettin, ben ve kolordum daima emrinde kalacağız!*
— *Bu adamlar seni de kolordunun başından ve hatta askerlikten ayırabilirler.*
— *Bu takdirde dahi seninle beraberim, Paşam.*
Mustafa Kemal, büyük bir dostluk heyecanıyla Ali Fuat Paşa'nın elini sıktı:
— *Biliyorum, biliyorum, Fuat!” (188-189).*

İşlevsel figürlerin bazıları Mustafa Kemal'in yanında olmasalar da onun yaktığı özgürlük ateşine ellerinden geldikçe katkıda bulunurlar. Batı Anadolu'nun Yunanlılar tarafından işgaliyle asker, halk ve efeler hep birlikte kahramanlık ateşini yakar. Akhisar'da Albay Bekir Sami Bey ile Albay Kâzım Bey: Ödemiş'te Demirci Mehmet Efe, Yüzbaşı Tahir, Yüzbaşı Rasim, Refik Şevket Bey ve Ali Rıza Bey;

Bandırma’da Kolordu Komutanı Yusuf İzzet Paşa; Akhisar’da Ethem Bey ve kardeşleri; Bergama’da Yüzbaşı Kemal Bey, Üsteğmen Nuri Bey, Binbaşı Cemal Bey; Ayvalık’ta Ali Çetinkaya Bey; Edremit Kaymakamı Hamdi Bey; Nazilli’de Albay Şefik Bey, Yüzbaşı Nuri ve Fethi Bey, Yörük Ali Efe, Kılılı Efe, Aydın’da Binbaşı Hacı Şükrü Bey ve Denizli Mutasarrıfı Faik Bey düşmana karşı eyleme geçer.

Cephede savaşanların yanı sıra cephe gerisinde de Kurtuluş Savaşı’na destek veren figürler eserde yer alır. Mitinglerdeki konuşmalarıyla Halide Edib, Sivas’taki Müdafaa-yı Hukuk işlerini yapan Sivas Mebusu Rasim Bey ve Doktor Talî Bey, Erzurum Müdafaa-yı Hukuk’ta görev yapan Necati Bey ve Cevat Bey, Vilayet-i Şarkiye Müdafaa-yı Hukuk-u Milliye adıyla kurduğu dernekle ve *Hadisat* gazetesindeki işgali protesto eden yazılarıyla Süleyman Nazif, halkı işgallere karşı örgütlenme faaliyetleri içerisinde bulunurlar.

Başkişinin karşı tarafında olan, onun önüne engeller çıkaran ve roman boyunca fikirlerini değiştirmeyen işlevsel figürlerden bazıları ise şunlardır: Dâhiliye Nazırı Ali Kemal Bey, Sadrazam Damat Ferit Paşa, Çeçen Hamit Çavuş, Hürriyet ve İtilaf Fırkası Sivas Şubesi Reisi Halit Bey ve Elâzığ Valisi Ali Galip Bey.

3.2.4.3.4.3. Fon Figürler

Romanda Mustafa Kemal’in yaveri Cevat Abbas, Sivas eşrafından Emir Paşa, Yunan İşgal Kumandanı Albay Zafiryos, Yunan Kumandan Siminas, Amasya Beyazıt Camii Vaizi Abdurrahman Kâmil Efendi, Komiser Osman Çağın, Denizli Müftüsü Ahmet Efendi, Mustafa Kemal’in Erzurum’daki postacısı Ali Çavuş ve İstanbul Türk Ocağı Başkanı Ferit Bey, fon figürler olarak esere bir hareket katarlar.

3.2.4.3.5. Zaman

Kutsal İsyan 3 romanının olay örgüsündeki tarihî zaman 24 Mayıs 1919 ile 14 Temmuz 1919 arasındaki yaklaşık iki aylık bir süreyi kapsar. Romanda metin halkaları sosyal zamanda kronolojik olarak ilerlerken; olayların, figürlerin ve

mekânların geçmişteki durumlarını göstermek için geriye ve ileriye yapılan atlamalardan dolayı olay örgüsü akroniktir.

Eserde olayların kesin tarihî bilgileri çoğunlukla yıl, ay ve gün olarak açık bir şekilde verilir. “1912 yılı kasım ayının yirmisi ve Kurban Bayramının birinci günüydü” (8), “Bu iki kuvvet de 17 Haziran 1919’da Bergama yönünde yürüyüşe geçti” (123), “Mustafa Kemal, 22 Haziran 1919 tarihli şifresinde” gibi ifadelerle sosyal tarihler tam olarak sunulur.

Ülkedeki Kurtuluş Savaşı mücadelesinde kahramanların çokluğu romana yansırken bu figürlerin geçmiş yaşantısı da okuyucuda merak uyandırmasın diye ilahî bakış açılı anlatıcı tarafından zamanda geçmişe doğru bir yolculuk yapılarak anlatılır. Eserin başkişiden sonra gelen işlevsel figürlerinden Rauf Bey, Bandırma’ya doğru gitmek için bindiği vapurda Anadolu dağlarının zengin yeşilliğini seyrederken kendisine “Hamidiye Kahramanı” dedirten denizcilik anılarını hatırlar ve Balkan Savaşı yıllarına gider:

“Balkan savaşı başlamıştı. Türk ordusuna, ivedi silah gerekiyordu. Bunun içinde en gerekli yol, İstanbul boğazıyla Romanya limanlarıydı. Bunlar, serbest olmadıkça silahsız kalma tehlikesi her zaman vardı. O limanlarla İstanbul Boğazı arasında işleyecek gemilerin korunması gerekti. Bu görevi de ancak Türk donanması yapacaktı” (8).

Romanda Ethem Bey’in ve Yörük Ali’nin hayatı da şimdiki zamandan geriye dönülerek anlatılırken vaka zamanı genişletilir. Yaklaşık iki ay süren vaka zamanı geçmişe gidişlerle yirmi otuz senelik bir periyoda uzar.

3.2.4.3.6. Mekân

Roman, fiziksel olarak geniş bir coğrafyada geçer. Ülkeler, şehirler, kasabalar, köyler, denizler, limanlar ve boğazlar, figürlerin olayları yaşadığı mekânların başında gelir. Ankara, İstanbul, Giresun, Amasya, Sivas, Erzurum, Aydın, İstanbul, Çanakkale, Bandırma, Ayvalık, Ödemiş, Nazilli, Akhisar, Afganistan, Nahcivan, Halep, Varna Limanı, Şingin Limanı, Malta Limanı, Şıra

Limanı, Beyrut Limanı, Erenköy Limanı, Süveyş Kanalı, Akdeniz, Karadeniz, Adalar ve Yunan Denizi, Adriyatik, Şap Denizi, Panama Kanalı ve İstanbul Boğazı gibi yerler eserdeki olay örgülerinin çevresel mekânları olur.

3.2.4.3.6.1. Kapalı ve Dar Mekânlar

Mekânlar, figürlerin algılarına, duygularına göre açık ve geniş mekân ya da kapalı ve dar mekân olur. Başkişinin en yakın arkadaşlarından olan Rauf Bey, Ali Fuat Paşa'nın Keçiören'deki evine kalmaya gittiğinde evin bahçesinden Ankara'yı izler. Ankara tarihteki yeriyle, sahip olduğu birçok ünlü şeyiyle oraya gidenlerin dikkatini çekmektedir:

“Ankara taştan, tozdan, susuzluktan, sıtmadan, bataklıktan, ıssızlıktan, eski bir kaleden, birkaç zavallı bağ ve bahçeden, kısa saplı ekin tarlalarından, kışın açlıktan can veren tarla kuşlarından, pisliyen tilkilerden, bir gözü sarı, bir gözü mavi ve sağır Ankara kedilerinden, ipek kılı Ankara keçilerinden, Ankara armudundan ve Ankara balından meydana gelmiş bir şehirdi. Çubuk ovasında Yıldırım Beyazıt'la Timurleng'in yapmış olduğu savaş, Ankara bozkırlarında asılmış eski ve zengin bir tablo gibi ortaya ilk gelen aydının gözlerini süslüyordu. Rauf Bey, Ankara'nın, bu insana hiçbir şey söylemeyen görünüşünden sıkılmıştı. Bir an önce Havza'daki gök gözlü arkadaşına erişmek istiyordu” (44).

Ankara sahip olduğu değerlerle gelenleri etkilerken Rauf Bey'i çok fazla etkilemez. Onun için Ankara koyu karanlıklar içine yitip giden, dalgalı bozkırlar arasında kapkara bir tümsekten başka bir şey olmayan kapalı ve dar bir mekândır. Onun süslü şeylerle işi yoktur, o arkadaşlarıyla yerli ve yabancı düşmanlarla dövüşmek üzere verdiği sözü yerine getirme peşindedir.

3.2.4.3.6.2. Açık ve Geniş Mekânlar

Başkişi ve arkadaşları devletin bağımsızlığı ve milletin özgürlüğü için çabaladıkça çevrelerindeki düşman sayıları artmakta ve içinde bulundukları bazı mekânlar da tehlike yuvası olmaya başlamaktadır. Her gittikleri yerde korkuya

kapılmakta ve huzur bulamamaktadırlar. Lakin Erzurum’a geldiklerinde tüm korkuları ve tüm huzursuzlukları ortadan kalkar. Kâzım Karabekir ve Erzurum halkının Mustafa Kemal ve arkadaşlarına verdikleri güven duygusuyla Erzurum onlar için sığındıkları bir liman, açık ve geniş bir mekân olur. Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey-İstanbul kaçakları-Payitaht’ tan korku ve heyecan içinde çıkıp, Türkiye’nin öbür ucunda, eski ve şanlı Türk şehrine şanla ve şerefle girerlerken şu duygular içerisinde oldukları:

“Burada, İstanbul’daki o yürekleri buz gibi donduran korku ve terör havası yoktu. Burası özgür ve gerçekten özgür bir Türk şehriydi. Kâzım Karabekir adlı o yiğit ruh, buradaki düşman korkusunu demir avuçlarına almış, sonra ezerek çiğnemiş, pestile çevirmişti. Amasya ihtilâlcıları, Kâzım Karabekir’in yarattığı özgür ülkeden içeri girerken gerçekten mutluydular. Mustafa Kemal ve onların büyük yürekli arkadaşları da Kâzım Karabekir’e karşı bir minnet duygusuyla doldular” (314-315). Hiçbir Türk şehri o günlerde onlar için Erzurum kadar güvenli değildir. Oradaki her şey, yiğit Erzurum halkının ve Kâzım Karabekir döneminin elindedir.

3.2.4.4. Kutsal İsyân 4

3.2.4.4.1. Özet

Kutsal İsyân: Milli Kurtuluş Savaşı’nın Gerçek Hikayesi’nin dördüncü kitabı, “Kesik Baş” başlığı altında Manisalı Halit Paşa’nın Rum milisler tarafından nasıl öldürüldüğünün anlatılmasıyla başlar. 8 Temmuz 1919 tarihinde Akhisar İstasyonu’nda duran trenden inen bir köylü, elindeki bezi açtığı anda içinden Halit Paşa’nın başı çıkar. Papazlı köyündeki Rumlar, Halit Paşa’nın başını bir sırığa takarak köyde gezdirmişler, ardından da bir köylüye başı vererek al bunu Akhisar’daki alayına götür, akıbetlerinin ne olacağını görsünler, demişlerdir. Ertesi sabah da Halit Paşa’nın yanında bulunan milislerden beşi yaralı olarak Akhisar’a gelir.

İttihat ve Terakki’nin Manisa’daki sözü geçen adamı olan Halit Paşa, Mondros Mütarekesi’nden sonra Hükümet’çe aranan bir kişi olduğundan, Yunan

işgaline karşı Kolordu Komutanı Bekir Sami Bey ve Albay Kâzım Bey ile anlaşarak ilk millî alayı kurma sorumluluğunu kabul eder. Halit Paşa, 7 Temmuz 1919 akşamı adamlarıyla birlikte Yunan işgal bölgesinde kalan Papazlı köyündeki çiftliğine gider. Amaçları ambardaki yiyecekleri almaktır. Sabaha karşı ambardaki yiyecekleri gizlice hayvanlarına yükleyip yola çıkacaklarken etraflarını saran Rum milislerin saldırısına uğrarlar. Evin içine tekrar giren Halit Paşa ve adamları, son kurşunları kalana kadar mücadele ederler. Bu esnada birçok kayıp verirler. Halit Paşa geride kalan beş milise etrafı çevrilmemiş olan bataklıktan kaçmalarını, kendisinin de orada kalarak düşmanı oyalayacağını söyler. Halit Paşa'nın bedeni kurşunların karşısında uzun süre dayanamaz. Silah sesleri kesildiğinde düşmanlar içeri girerler ve ibret olsun diye Halit Paşa'nın kafasını bedeninden ayırarak bir sırığa takıp köyde gezdirirler.

Halit Paşa'nın katledilmesinin öcünü almak için hazırlıklar yapan Akhisar Millî Alayı, 10 Ağustos 1919 gününün gecesinde Papazlı köyündeki Rumlara saldırır. Sokak savaşı sürerken Manisa, Mütevelli ve Koldere'de yerleşmiş olan Yunanlılar, Papazlı'daki Rumların ve Yunan Karakolu'nun yardımına gelir. Düşmanın yardıma gideceği yollar milis kuvvetleriyle tutulup yardımlar engellenmeye çalışılır. Köyü ve düşman siperlerini ele geçiren Türk milisleri, düşmanın sayıca üstünlüğü altında ezilmemek için düşman ölülerinin silah ve cephanelerini alarak geri çekilirler. Artık Yunanlıları yeneceğine inanan Türk milisleri, yeni gelen gönüllülerle sayılarını artırır. 27-28 Ağustos sabahında düşmana iyice sokularak saldırıya geçerler. Rum milisler ve Yunan askerleri kapana kısılr ve gelecek yardımları beklemekten başka çareleri kalmaz. Ancak Kumandanlıktan gelen emir üzerine Türk milisleri geri çekilir.

İkinci bölümün konusu “Erzurum Kongresi” çalışmaları olur. Erzurum'da Doğu İlleri Komutanı Kâzım Karabekir'in ev sahipliğiyle Erzurum Kongresi hazırlıkları yapılmaktadır. Bu hazırlıklar sürerken meydana gelen bazı tatsız olaylar Kâzım Karabekir Paşa'yı sıkıntıya sokar. 10 Temmuz'da Trabzon'daki tümenin cephaneliği sabotajla patlatılır. Bu patlamada askerlerden ve halktan bazıları hayatını kaybettiği gibi evler ve yapılar da ağır hasar görür. Katliamı İngilizlerin yaptırdığından şüphesi olmayan Kâzım Karabekir Paşa, İngilizlerin amacının Mustafa Kemal Paşa'nın çevresindekileri korkutarak onları o bölgeden kaçırmak olduğunu bilir. Aynı zamanda İngiliz Yarbay Rawlinson, Erzurum Kongresi'nin

yapılmaması ve Mustafa Kemal Paşa'nın kongreye alınmaması için bütün gücünü kullanır; eğer kongre yapıp Mustafa Kemal Paşa da oraya alınırsa doğunun bütünüyle işgal edileceği tehdidini savurur. Aynı zamanda kongreye gelen Karadeniz kıyı delegeleri, İtilaf Devletleri'nin donanmasından korkmaktadırlar. Onların korktuklarını gören Kâzım Karabekir, onlara İngilizlerin doğu işlerine karışmadığını, donanmanın bostan korkuluğundan başka bir şey olmadığını söyler.

Kâzım Karabekir Paşa, Mustafa Kemal Paşa'nın yerine, adı 3. Ordu Müfettişliği olarak değişen 9. Ordu Müfettişliği 'ne getirilir. Paşa'nın atamasından iki gün sonra, 23 Temmuz'da, Erzurum Kongresi şenliklerle açılır. O gün aynı zamanda Hürriyet Devrimi Bayramı olduğundan bütün memurlar törene katılır, kolordu bandosu neşeli marşlar çalar. Erzurum delegelerinden Geçici Başkan Raif Bey, kongreyi açarak toplantıya bir başkan seçilmesi gerektiğini söyler. Yapılan oylamada başkan seçilen Mustafa Kemal Paşa, açılış konuşması için kürsüye çıkar. Mustafa Kemal Paşa'nın üzerindeki paşa göyneği ve padişahın fahri yaveri olduğunu gösteren şatafatlı kordonlar, Gümüşhane Delegatesi Zeki Bey'in hoşuna gitmez; Zeki Bey, Mustafa Kemal Paşa'dan bunları üzerinden çıkarmasını ister. Bu sözlerle moralini bozmak istemeyen Mustafa Kemal Paşa, nutkunu okur ve okuması bitince büyük alkış alır. Daha sonra birkaç komisyon seçilerek çalışmalar başlar. Kongrenin olduğu günlerde Erzurum'a ataması yapılan Vali Reşit Paşa'nın nasıl bir siyaset güdeceği konusu Mustafa Kemal Paşa'yı endişelendirir; Paşa, Vali hakkında fikir sahibi olmaya çalışır.

İstanbul Hükümeti'nden gelen 30 Temmuz 1919 tarihli yazıda Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey'in Vilayetçe yakalanarak İstanbul'a gönderilmesi istenir. Vali Vekili Kadı Hurşit Efendi, emre iki ihtilalciyi öven yazılarıyla karşılık verir.

Vali Reşit Paşa Erzurum'a geldiğinde, ilk olarak, Müdafaa-yı Hukukçulardan Dursunbeyzade Cevat Bey ile Necati Bey, gözdağı vermek üzere onu ziyaret eder. Sonra da Vali ile İstanbul'dan beri yolculuk eden ve onunla ahabplık kuran Cevat Bey'in kardeşi Sıtkı Bey, Reşit Paşa'nın yanına giderek onun düşüncelerini öğrenir. Sıtkı Bey, Müdafaa-yı Hukuk'a, Vali ile bir sıkıntı yaşamayacaklarını söyler.

Erzurum Kongresi, alınan yararlı kararlar sonrasında biter. Kongrenin bittiği gece Mustafa Kemal Paşa, arkadaşı Süreyya Bey ile otururken, yaveriyle Mazhar

Müfit Bey'i çağırır. Paşa, Müfit Bey'den defterini getirmesini ister. Müfit Bey, önemseydiği olayları bir deftere günü gününe yazmaktadır. Defter getirildiğinde Paşa, Müfit Bey'e, o an yazılacak olanları hiç kimseye göstermemesini söyler. Deftere önce 7-8 Ağustos 1919 tarihi atılır. Ardından ilk olarak “*Şekl-i Hükûmet Cumhuriyet olacaktır*” yazılır. Daha sonra Paşa, söylediklerini sırayla yazdırır: “*İki, Padişah ve Hanedan hakkında zamanı gelince ne gerekiyorsa yapılacak; üç, tesettür kalkacak; dört, fes kalkacak, medeni milletler gibi şapka giyilecek; beş, Latin harfleri kabul edilecek*” (59). Mazhar Müfit Bey, yazılanların yeterli olduğunu söyleyerek defterini alıp odadan çıkar.

“Suyun Başındaki Ejderhalar” adlı üçüncü bölümde Sivas Kongresi hazırlıkları anlatılır. Sivas Valisi Reşit Paşa, Dâhiliye Nazırı Adil Bey'den telgraf üstüne telgraf alır. Nazır, Vali'den Mustafa Kemal Paşa'yla Rauf Bey'in Sivas'a gelir gelmez tutuklanıp İstanbul'a gönderilmesini ister. Vali de Nazır'a onların Sivas'ta tutuklanmalarının mümkün olmadığını yazar. Bu arada Fransız papazlardan ve subaylardan oluşan bir heyet, Reşit Paşa'ya, eğer kongre olursa Sivas'ın Fransızlar tarafından işgal edileceği ultimatoomunu verirler. Vali, Fransızların söylediklerini Mustafa Kemal Paşa'ya telgraf çekerek anlatır.

Reşit Paşa, 28 Ağustos'ta İstanbul'dan gelen gazeteleri okuduğunda canı çok sıkılır. Gazetelerde kendisinin valilikten alındığı yazmaktadır. Okuduğu haberlerin gerçek olup olmadığını Nazır Adil Bey'e telgrafla sorar, Adil Bey de ona gazete haberlerine kulak asmamasını bildirir.

Dördüncü bölümde “Orta Yaylada Yanan Meş'ale” başlığı altında Sivas Kongresi hazırlıkları devam eder. Mustafa Kemal Paşa, Sivas'a gitmeden evvel Erzurum'da da boş durmaz; tanıştığı aşiret reislerine, şeyhlere mektuplar yazarak onları davaya bağlamaya ve Kürt Teali Cemiyeti ile İngiliz İntellicens Servisi'nin halka saçmakta olduğu zehri yok etmeye çalışır.

Günler geçerken Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları benzin parası bulamadıkları için sıkıntılı anlar yaşamaya başlarlar. Nihayetinde Heyet-i Faale üyelerinden Emekli Subay Süleyman Bey, bir miktar parayı Müdafaa-yı Hukuk üyelerine verir ve onlardan parayı aldıklarını hiç kimseye söylememelerini ister.

29 Ağustos sabahı, Kâzım Karabekir'in hazırlattığı üç binek otomobil ve birkaç yaylı; içerisinde Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey, Raif Efendi, Erzincan Şeyhi Fevzi Efendi, onlara eşlik edecek iki kumandan, beş subay, Eski Bitlis Valisi Mazhar Müfit ve Eski İzmit Mutasarrıfı Süreyya Bey ile yola çıkar.

2 Eylül 1919'da Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarını Sivas'ta coşkun bir kalabalık karşılar. Sivas İdadiye Mektebi de Mustafa Kemal Paşa için karargâh olarak hazırlanır. 4 Eylül'de Kongre Mustafa Kemal'in nutkuyla açılır, yapılan oylamayla da Mustafa Kemal Paşa başkan seçilir. Kongre'de en çok tartışılan konu Amerikan mandacılığı olur. Uzun tartışmalar sonucunda manda fikri reddedilir.

“Malatya'daki İhanet” adlı beşinci bölümde özgürlük mücadelesine karşı yapılan ihanetlere yer verilir. Erzurum Kongresi yapılırken Dersim Kürtleri Dersim'de en yakın yerlere saldırarak malları, hayvanları ve paraları yağmalamaya başlarlar. Erzurum'daki Paşalar ile Osmanlı Hükûmeti birbiriyle mücadele ederken onlar da bu durumdan yararlanarak mal mülk edinme derdine düşerler. Elaziz Valisi Galip Bey, halkın eşkıyalardan şikâyet etmeleri üzerine Dersim aşiret reisleriyle görüşmeye gider. Vali'nin çabaları boşa çıkar, aşiretler yağmalarına devam eder.

İstanbul Hükûmeti, Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum Kongresi'nden sonra Sivas'ta da kongre yapacağını öğrenince Dâhiliye Nazırı, Vali Ali Galip Bey'e 29 Ağustos tarihinde bir telgraf çeker. Telgrafta Vali'nin Kongre'yi engellemesi ve Mustafa Kemal Paşa'nın tutuklanıp İstanbul'a gönderilmesi istenir. Galip Bey, eline geçen bu fırsatı lehine çevirmek için Nazır'dan birçok şey ister. İstekleri kabul edildiğinde hazırlıklara başlayan Galip Bey, ilk olarak Kürt aşiretlerinden atlı toplamak üzere Malatya'ya gider. Malatya'da onu Malatya Mutasarrıfı Halil Rahmi Bey ve Majör Noel adındaki İngiliz subayı karşılar. Majör Noel'in Kürtlerle iş birliği yapmasının amacı İngiltere himayesinde bir Kürdistan Devleti kurmaktır. Ali Galip Bey, hiç durmadan Kürtleri kışkırttığı gibi, Kürt aşiretlerine mektuplar yazarak onlara Eylül'ün on dördünde Malatya'dan Sivas üzerine yürüneceğini bildirir.

Ali Galip Bey ve çevresindekilerin millî direnişe karşı yaptıkları çalışmalardan haberleri olan Mustafa Kemal Paşa ve Kâzım Karabekir, önlemler alırlar. Paşaları yakalamaları ve Kürt ayaklanmalarını bastırmaları için Malatya

Süvari Alay Kumandanı Cemal Bey ve Elaziz Alay Komutanı İlyas Bey askerleriyle Malatya'ya doğru yola çıkarlar. Askerlerin yolda olduğu haberini alan Ali Galip Bey de önce aşiretlere sığınır, ardından da Halep'e gider.

Mustafa Kemal Paşa ile birlikte direniş yoluna çıkan Ali Fuat Paşa “Ankara'nın Başı Üstünde Bulutlar” başlığıyla altıncı bölümde anlatılır. Ankara 20. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa, arkadaşı 24. Tümen Kumandanı Mahmut Bey ile otururken Valilik'teki adamları ona bir genelge getirir. 31 Temmuz 1919 tarihinde Dâhiliye Nezaretinden gelen yazıda Kuvayı Milliye taraftarlarının tutuklanıp İstanbul'a gönderilmeleri gerektiği yazmaktadır. Paşa bu talimata gülüp geçer. O günlerde İstanbul'a giden Vali Muhittin Paşa, yanında Galip Paşa ve Öğüt Kurulu ile Ankara'ya döner. Öğüt Kurulu, Dâhiliye Nazırı Adil Bey'in Kuvayı Milliyecilere karşı propaganda yapmaları için Anadolu'ya gönderdiği adamlarından oluşmaktadır. Ali Fuat, Vali'nin ağzından bir ipucu almak için çok çabalasa da Vali, İstanbul'dan bir haber vermez.

Ali Fuat Paşa, 11 Ağustos 1919'da Harbiye Nezaretinden bir telgraf alır. Telgrafta Paşa İstanbul'a çağrılmaktadır. Ali Fuat, İstanbul'a giderse hemen tutuklanıp hapse atılacağına farkındadır. Paşa, Harbiye Nazırı'na hasta olduğu için İstanbul'a gidemeyeceğini yazar. Paşa'nın 15 Ağustos 1919 tarihinde aldığı telgrafta ise kumandanların kendi aralarında şifreli konuşmaması, yapılacak görüşmelerin direkt Nezaret ile yapılması gerektiği yazmaktadır. Genelgenin altında Yeni Harbiye Nazırı Süleyman Şefik Paşa'nın imzası vardır. Ali Fuat Paşa, Harbiye Nazırı ile yaptığı görüşmelerde onunla bir türlü anlaşamadığı için görevinden uzaklaştırıldığına dair bir emir alsa da görevinin başından ayrılmaz. Sivas Kongresi çalışmalarına devam eder.

Ülkede Hükûmet kanadında ve Kuvayı Milliye birlikleri arasında kargaşa devam ederken; Ali Fuat Paşa, İç Anadolu'da ve Batı Anadolu'da otoriteyi sağlamak üzere arkadaşlarıyla millî örgütlerin ve millî direnmenin egemen kılınması için gerekenleri yapma kararı alır. Bu arada İngilizler ve Harbiye Nazırının adamları Eskişehir'e saldırır. Ali Fuat Paşa yapılan saldırıya karşı Sivrihisar'a doğru yola çıkar. Paşa, Ankara'dan ayrılırken yerine bıraktığı Mahmut Bey'den; Ankara Valisi Muhittin Paşa'yı, Çorum Mutasarrıfı Samih Fethi Bey'i ve Kastamonu'daki Alay

Kumandanı Mustafa Bey'i tutuklamasını ister. Mahmut Bey, 24. Tümen Komutanı Ömer Halis Bey'le birlikte, Kuvayı Milliye'nin önüne çıkan bu üç kişiyi yakalar.

“Sinop Şehrinin Başında Dönerler” yedinci Bölümde, Sinop'taki işgalci kuvvetlere karşı yapılan mücadele yer alır. 4 Ağustos 1919 günü Samsun'dan gelip İstanbul'a giden yolcu vapurundan Sinop'ta inen bir Türk polisi ve bir adam, Hükûmet Konağına gidip Mutasarrıf Mazhar Tevfik Bey ile görüşürler. Polisin yanındaki adam eski Samsun Mebusu Osman Bey'dir. Osman Bey, İngilizler tarafından yakalanarak Malta zindanlarına doğru yola çıkarılmıştır. Mutasarrıfın yanına giden Osman Bey, ondan, kendisini Malta'ya göndertmemesini ister. Mazhar Bey; Belediye Başkanı, Hürriyet ve İtilaf Partisi Başkanı ve Askerlik Şubesi Başkanı'nı çağırarak onlarla Osman Bey'in durumunu görüşür. Hep birlikte Osman Bey'i göndermemek için İngilizlere karşı plan yaparlar.

Mazhar Fuat Bey'in ihtilalci fikirlerinin olgunlaşmasında Bandırma Vapuruyla Sinop'a gelirken vapurda Mustafa Kemal Paşa ile tanışmasının etkisi olur. Osman Bey'in gelmesinden birkaç gün sonra limana yanaşan İngiliz gemisinden inen İngiliz Yüzbaşı Solter, Hükûmet Konağına gelerek herkese Osman Bey'i sorar. İngiliz gemisinin limana yanaştığını gören Mazhar Fuat Bey, tehlikeyi fark ederek saklanmışdır. Solter, Osman Bey hakkında bir şeyler öğrenemeyince Sinop'tan ayrılır. Mutasarrıf, Osman Bey'in durumunu Mustafa Kemal Paşa'ya bildirdiğinde, Paşa, onu Sivas'a göndermelerini ister.

7 Eylül 1919 günü Sinop Limanı'na yanaşan iki Amerikan savaş gemisinden ayrılan motorun birinden iki İngiliz subayıyla üç silahlı deniz eri, diğerinden de Amerikalı Albay Boer ve maiyeti karaya çıkar. İngilizler, Rus Konsoloslukuna giderek bayrak direğine İngiliz bayrağını çekerken Amerikalılar da Hükûmet Konağına giderek Mutasarrıfı ziyaret ederler. Ziyaret sonunda Mazhar Tevfik Bey'i gemiye davet etmeleri üzerine o da Amerikalıların gemisine iadeiziyarete bulunur. Gemiden ayrılıp iskeleyle çıkan Tevfik Bey'in eline İngiliz Temsilcisi'nden gelen bir zarf verilir. Zarfıta, onun Amerikalıları ziyarete gitmesine ama onları ziyaret etmemesine dair bir soru bulunmaktadır. Ayrıca “*Hep Amerikalıların peşinde dolaştınız. Şimdi, gel, beni ziyaret et*” (233) emri verilmiştir. Mutasarrıf mektuba mektupla karşılık verip “Hoş geldiniz” diyerek bir isteklerinin olup olmadığını sorar.

Mazhar Bey'in zor günleri bitmez. 8 Eylül 1919 Kurban Bayramı sabahı Yüzbaşı Solter, Mazhar Tevfik Bey'in evine baskın yaparak onu götürmek ister. Mutasarrıf, kıyafetlerini giymek için diğer odaya gittiğinde camdan kaçır. Solter elinden kaçırdığı Mazhar Tevfik'in Hükümet Konağındaki odasına zorla girerek camdan İngiliz bayrağı sarkıtır. Solter'in Hükümet Konağını basmasıyla birlikte Kuvayı Milliyeciler ve halk silahlanarak konağın etrafını sarar. Kalabalığı gören Yüzbaşı bayrağı indirtir ve bayrağı bayramı kutlamak için astırdığını söyler. Yaşadığı olayları İstanbul'a, Mustafa Kemal Paşa'ya, İngiliz Siyasal Temsilcisi Amiral Bristol'e ve Kastamonu Valiliğine bildiren Mazhar Tevfik'e ilk cevap Kastamonu Vali Vekili Kumandan Osman Nuri Bey'den gelir. Gelen telgrafta onun İngilizlerden özür dilemesi istenmektedir. Mazhar Tevfik emri kabul etmeyince görevden alınır, görev Binbaşı Şevket'e verilir. O da emre uymayınca bu sefer görev Sinop Jandarma Kumandanı Remzi Bey'e verilir. Remzi Bey, hemen Mazhar Tevfik Bey'in makamına kurulur, ardından da İngilizlerden özür diler.

Belediye Başkanı Rasim Bey Sinop'un durumunu Kastamonu'ya bildirirse de Vali Vekili duruma inanmaz. Fakat 18 Eylül'de Kastamonu'dan Vali Vekili Ferit imzasıyla gelen telgrafta *“Sivas Kongresi'nde alınan karar sonucu İstanbul Hükümeti'yle bütün bağlar koparılmıştır, sizler de gösteriler yapınız!”* (241) yazması, onları sevindirir.

Sinop'tan ayrılmayı düşünen Mazhar Tevfik, Ferit Bey'in emriyle görevine döner. Mazhar Tevfik Bey işgallere karşı ne yapacağını düşünürken; Kastamonu Bölge Kumandanı Yarbay Mustafa Bey, topladığı işsiz güçsüz serseriler ve aldatılmış Kastamonuluları Mustafa Kemal Paşa'ya ve Kuvayı Milliyecilere karşı savaşa hazırlamakla meşguldür. Komutan, Alay Kumandan Vekili Binbaşı Şerif Bey'in kendisine yakın olduğunu düşünerek askerî anlamda bütün Kastamonu Bölgesi'nin elinde olduğuna inanır.

Üsteğmen Şevket Bey, Yarbay Mustafa'nın aksine, memleketin kurtuluşunun Kuvayı Milliye saflarına katılmakla mümkün olacağına inanmaktadır. Tüm Kastamonu'yu Kuvayı Milliyeci yapma hevesindedir. Bu fikrini de oda arkadaşı Tabur Tüfekçisi Yakup'la paylaşır. Yakup Bey, Şevket Bey'in her türlü fikrini kabul

ederken onlara Tabur Doktoru İbrahim Bey de katılır. Şehrin durumu Mondros Bırakışmasından sonra gittikçe kötüye gitmektedir. Yönetim aksamış, kendini kanundan üstün gören kişiler hırsızlık yapmaya, kaçakçılıkla uğraşmaya başlamıştır. Bunların yanı sıra Pontus davası da Kastamonu'yu derinden yaralar. İnebolu, Pontusçuların çalışma merkezi olmuştur.

Şevket Bey'in Kastamonu'daki kahramanlıkları, sekizinci bölümde "Kahraman Şevket Bey Destanı" başlığıyla konu olur İzmir'in Yunanlılarca işgali Kastamonu'da da ulusal ruhu harekete geçirir; halk, asker, sivil memurlar, okullar, medreseler, hocalar, şeyhler hep birlikte örgütlenerek protestolar yapar ve millî matem ilan ederler. Halkın kendiliğinden yaptığı mitingden sonra Mustafa Kemal Paşa, 28 Mayıs 1919 günü Havza'dan Kastamonu'ya gönderdiği telgrafla ulusal ruhu iyice ayağa kaldırır. Kastamonu Kuvayı Milliyecileri, basını da eylemlerinde kullanırlar. Şehirde çıkarılan *Açıksöz* gazetesinde Mustafa Kemal Paşa'nın bütün bildirileri yayımlanmaktadır. Halk kendi başına örgütlenirken şehrin yöneticilerinin Kastamonu'yu kurtaramayacağını anlayan Kuvayı Milliyeciler Mustafa Kemal Paşa'ya başvurarak ondan bir kurtarıcı isterler. Bu istek üzerine Mustafa Kemal Paşa'yla Ali Fuat Paşa, Albay Osman Bey'i Kastamonu Bölge Kumandanlığına göndermeyi kararlaştırırlar. Vali Vekili Osman Nuri, Bölge Kumandanı Yarbay Mustafa Bey ve PTT Başmüdürü Ramiz Bey, Osman Bey'in geleceğini öğrendiklerinde ona komplo kurarlar, onu tutuklayıp zararsız duruma getirme kararı alırlar.

Albay Osman Bey'e hazırlanan komployu duyan Şevket Bey, arkadaşı Yakup Bey'le beraber, Osman Bey'i bulup uyarmak için 16 Eylül 1919 sabahı yola çıkar. Osman Bey'i yolda yakalayan gençler olanı biteni ona anlatarak taburun zabitlerinin ve halkın onlarla birlikte olduğunu söylerler. İki arkadaş taburlarına dönerken Osman Bey de karakola gider.

Şevket Bey ile Yakup Bey, gece olunca harekete geçerler. Tek tek üst düzey komutanları dolaşarak bazılarının desteğini alır, bazılarını da odalarına hapsederler. Son olarak da Bölük Komutanı Yarbay Mustafa Bey'in yanına gidip ondan teslim olmasını isterler. Komutan silahına davranmaya çalışınca Şevket Bey üzerine atlar ve boğuşmaya başlarlar. Şevket Bey'in yardımına gelenlerin elinden kaçan Mustafa

Bey, merdivenlerden düşerek yaralanır. Daha sonra Vali Vekilinin evine giden Şevket Bey, onu da evinde tutuklar. Ardından bir yığın Kuvayı Milliyeci askerle beraber Osman Bey'in yanına giderler. Osman Bey, Şevket Bey'in yaptıklarından gurur duyar ve olanları Mustafa Kemal Paşa'ya anlatmak için telgrafhaneye gider. Mustafa Kemal Paşa her şeyi öğrendikten sonra vali vekâletinin Defterdar Ferit Bey'e verilmesini söyler.

Teğmen Seyfettin'in Padişahçılara hemen hemen tek başına indirdiği yumruğun hikâyesi "Kastamonu Yolunda Bilinmeyene Gidiş" başlığıyla dokuzuncu bölümde okuyucuya sunulur. Teğmen Seyfettin, 15 Eylül 1919 gününün ikindi vakti atıyla Ankara Kolordusuna, Kurmay Binbaşı Halis Bey'le görüşmeye gider. Halis Bey, 23 yaşındaki genç teğmene bir zarf verir. Zarfı verirken de hiç kimseye zarftan bahsetmemesini söyler. Komutanın yanından ayrılan Teğmen, sessiz bir köşede zarfı çıkarır ve üzerindeki *"16 Eylül, şafakla beraber Ankara'dan hareket edilecek. Çankırı boğazı yoluyla yirmi kilometre katedilecek ve yirmi kilometreye rastlayan değirmenler mevkiinde zarf açılarak vazifeler okunacaktır. Zarfın daha evvel açılması yasaktır"* (287) yazısını görür. 16 Eylül sabahı ağır makineli tüfekle kuşanmış süvari takımıyla yola çıkar. Yolda mola verdiklerinde zarfı açan Seyfettin Bey, zarfın içinden iki kâğıt çıktığını görür. Kâğıdın birinde Kolordu emri, ikincisinde de bir mektup vardır. Emirde Kastamonu'ya gidip Kastamonu Valisi'ni, Jandarma Kumandanını ve PTT Başmüdürü 'nü tutuklaması, tutukluları Ankara'ya götürmesi ve hâlihazırda tutuklu olan Osman Bey'i kurtarıp görevinin başına geçirmesi gerektiği bildirilmektedir. Ayrıca yollarda ve konakladığı köylerde halkı örgütlemesi de ondan istenmektedir. Genç Teğmen o satırları okurken Ankara yönünden onlara doğru Süvari Kıtasının geldiğini görür. Bölüğüyle gelen arkadaşı Üsteğmen Atâ Bey'dir. Onun da elinde bir zarf vardır. Birlikte kâğıtları okuyarak ortak karar verip beraber yollarına devam ederler. Karşılarına çıkan Ravlı köyüne girdiklerinde halka Kuvayı Milliye propagandası yapmak üzere mektubu okurlar. Onlar mektubu okurken İmam onların Padişah düşmanı olduklarını söyleyerek halkı galeyana getirir. O sesle birlikte oradakiler iki teğmene saldırır. Seyfettin Bey tabancasıyla ateş edince halk dağılır ve iki genç karargâhlarına döner.

Kastamonu'ya giren askerler, büyük tehlikeyle karşı karşıya olduklarını düşünürlerken şehrin sessizliği karşısında şaşkına dönerler. Doğruca Kışla'ya giden

Seyfettin Bey'i Şevket Bey karşılar ve ona her şeyi anlatır. Kentin girişinde bekleyen Atâ Bey de askerleriyle geldiğinde Albay Osman Bey'le görüşürler. Bir süre orada kalan gençlere Osman Bey yeni bir görev verir. Atâ Bey'in atlı bölüğü Kastamonu'da kalırken Seyfettin Bey de Vali Vekil'ini, Jandarma Komutanı'nı ve Posta-Telgraf Başmüdürü 'nü arabayla Ankara'ya götürür.

Onuncu bölümün başlığı "General Harboard Erzurum'da" dır. Kâzım Karabekir Paşa Sivas Kongresi için hazırlıklar yaparken General Harboard liderliğindeki Amerikan Araştırma Grubu Erzurum'a gelmektedir. Paşa, sözde Kafkas Bölgesi'nde insancıl çalışmalar yapmak üzere gelen General'in, Türkiye toprakları üzerinde Büyük Ermenistan'ı kurma hayaliyle hareket ettiğini bilmektedir. Harboard'un dost olarak gelmediğini sezen Kâzım Karabekir, Ermenilerin yaptıkları zulümleri ve İngilizlerin Ermenileri kışkırttığını belgelerle göstermek üzere bir yığın insanı çalıştırır. Aynı zamanda da Trabzon'da Pontus Rumlarına, Pasinler'de Ermenilere ve Van-Beyazıt yöresinde Ermeni ve Kürt olaylarına karşı tümenleri hazır bekletir.

25 Eylül'de Erzurum'un İstanbul kapısında törenle karşılanan Amerikalı ekip şerefine çay şöleni, futbol maçı, millî oyunlar, pehlivan güreşleri, bando gösterileri ve cirit oyunları yapılır. Tüm bu gösterilerden çok etkilenen Amerikalılara Kâzım Karabekir, daha sonra şehrin tarihî yerlerini gezdirir. Kolordu'da yenen öğlen yemeğinin ardından hep birlikte Hükûmet Konağına giderler. General Harboard, Amerika'nın Türkiye'ye sermaye yardımıyla bulunmak istediğini fakat sermayeyi korumak üzere ülkeye bir miktar askerin de geleceğini söyler. Kâzım Karabekir, General'in sözlerinden memnun kalmayarak; sermayeyi korumak için askerin gelmesine gerek olmadığını, Amerika'nın Türk sözüne güvenmesi gerektiğini açıklar. General de Paşa'nın sözlerine karşılık Amerikan sermayesinin Türkiye'ye yardımını sağlamak uğruna çalışacağını ifade eder. Kâzım Karabekir, Harboard'a Ermeni zulüm ve işkencelerini gösteren belgelerle dolu raporunu sunar. Amerikalılar Erzurum'dan ayrılıp Hasankale'ye doğru yola çıktıklarında Kâzım Karabekir, Amerika'nın asker çıkartmasını önlediğine inanır.

Tutuklanmış olan Trabzon Valisi Galip Bey, Erzurum'a getirildiğinde, Kazım Karabekir'e, ulusal akıma bütünüyle inandığını ve durumu iyice kavramış olduğunu söyler. Paşa'ya daha çok güven vermek için de kabinenin çekilmesini istediğini

belirten bir yazı kaleme alır. Vali'nin sözlerine fazla itimat etmeyen Paşa, onu Sivas'a göndertir.

“Eskişehir Üzerine Yürüyüş” adlı on birinci bölümde Ali Fuat Paşa'nın Eskişehir'i kuşatması anlatılır.13 Eylül günü Sivrihisar'a gelen Ali Fuat Paşa, Eskişehir'i her yandan kuşatarak içeriden dışarıya, dışarıdan içeriye kuş uçurtmadan darbesini vurmayı planlamaktadır. 13-14 Eylül gecesi verdiği emirle silahlı halk ve müfrezelerin hangi gün, hangi yerde bulunacağını bildirir. Plan gereğince Eskişehir'in merkezi dışındaki bütün kasabaların gerek Eskişehir'le gerekse İstanbul'la haberleşmesi kesilir.

Eski 20. Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa, tıpkı Mustafa Kemal Paşa gibi rütbe ve askerî giysilerinden soyunmuş bir sivildir. Ali Fuat Paşa'nın Sivrihisar'a gelmesi, Eskişehir Mutasarrıfı Hilmi Bey ile Konya Valisi Cemal Bey'i tedirgin eder. Her iki yönetici, çekinmeseler, halkı silahlandırıp Kuvayı Milliyecilere karşı yürütmek istemektedirler. Temsil Kurulu, kardeş kavgasını önlemek kaygısıyla, Cemal ve Hilmi Beylerden, Ulusal Kongre'ye bağlanmalarını ve İstanbul'la bağlantılarını kesmelerini ister. Fakat onlar fikirlerinden vazgeçmezler.

Kuvayı Milliye kıyafetleri içinde atına atlayan Ali Fuat Paşa, karargâhını 17 Eylül'de Mahmudiye'ye 18 Eylül'de ise Hamidiye köyüne götürür.

21 Eylül'de İsmail Hakkı Bey kumandasındaki Millî Müfreze Kütahya'ya girdiğinde orada bulunan İngiliz Taburu silah patlatmadan Eskişehir'e çekilir. Bu arada İngilizler şehre trenlerle asker sevk ederler.

Ali Fuat Paşa, 20 Eylül'de, dosta düşmana duyurulmak üzere, uyarı dolu bir bildiri yayımlar. Bu bildiri sonrasında İngiliz Kumandanı Sally Klad İstanbul'dan Eskişehir'e gelerek Paşa'ya çektiği telgrafta onu Eskişehir'de bir görüşmeye çağırırken, ona Haydarpaşa-Bağdat Demiryolu üzerinde ve çevresinde hiçbir harekette bulunmamasını ve Eskişehir ile Afyon'a girmemesini bildirir. Paşa, hareketin İngilizlere karşı değil, İstanbul Hükümeti'ne karşı olduğunu yazarak görüşmeye gidemeyeceğini bildirir. Bunun üzerine Sally Klad, Ankara Demiryolunda Beylikahır İstasyonu'nda buluşmak ister. Fakat Paşa o teklifi de reddeder ve kendisi bir teklif sunar. Eskişehir'e üç dört saat uzaklıktaki Yenihan

köyünde buluşmayı önerir. Bu sefer İngilizlerden gelen telgrafta Paşa'nın teklifini kabul ettikleri ve Sally Klad'ın yerine bir İngiliz Subay Kurulu'nu gönderecekleri yazmaktadır. Yapılan görüşmede İngiliz Sözcüleri Türkiye'nin iç işlerine karışılmayacağını; yalnız İzmit, Eskişehir, Kütahya ve Afyon gibi İngiliz gücünün bulunduğu yerlere Kuvayı Milliye'nin girmemesini, İstanbul-Bağdat Demiryoluna saldırılmamasını diler. Ali Fuat Paşa da Demiryoluna dokunulmayacağını, amaçlarının İtilaf güçleriyle çatışmak değil, milletin isteğine uyan bir kabineyi başa getirmek olduğunu ifade eder.

İngilizler oradan ayrıldıktan sonra verdikleri sözleri unutup Kuvayı Milliye'yi arkadan vurma çalışmalarına başlarlar. Ali Fuat Paşa, İngilizlere güvenmediği için hazırlıklarını yapmaya devam eder, Ankara-Eskişehir dolaylarından çok fazla atlı ulusal müfrezeler getirmeye girişir. Paşa'nın yapacaklarını tahmin eden Sally Klad, ona arka arkaya haberler göndererek geri çekilmesini ister.

İstanbul Hükûmeti ve İngilizler, Eskişehir'de Kuvayı Milliye'ye karşı birlikte hareket ederek 23 Eylül'deki Kuvayı Milliye darbesini engellerler ve birçok yurtsever aydını yakalarlar. Bu yenilgi, Kuvayı Milliye'nin her gün biraz daha ağır basmasını engellemez. En sonunda halkın gücüyle Vali Vekili Mutasarrıf Hilmi Bey koltuğundan indirilir, yerine Çolakoğlu Sabri Bey geçirilir ve Kuvayı Milliye'ye karşı çalışma yürütenler tutuklanır. Ekim ayının üçüncü günü meydana gelen bu darbeye Ali Fuat Paşa'nın Eskişehir'i silah patlatmadan kurtarma planı gerçekleşmiş olur. Bu olayın ardından General Sally Klad, Ali Fuat Paşa ile görüşme talebinde bulunur. 5 Ekim'de Eskişehir'in doğusunda buluşulduğunda iki ayrı ulusun iki ayrı generali dostça ve eşit duygularla el sıkışarak ayrılır. 9 Eylül'de başlayıp 6 Ekim'de biten Eskişehir Hareketi, Ali Fuat Paşa'nın topsuz-tüfeksiz politik zaferiyle sonuçlanır.

On ikinci bölüm "Kongrenin Gazetesi" başlığıyla anlatılır. Sivas'ta bulunan Mustafa Kemal Paşa, Kongre başarıyla devam ederken daha fazla propagandanın yapılması gerektiğini düşünmektedir. Sivas Kongresi'nin kararlarının halka inmesi için bir yayın aracına, gazeteye ihtiyaç vardır. Arkadaşı Rasim Bey ile bu fikrini paylaşan Mustafa Kemal Paşa onun da fikre olumlu bakmasıyla gazete çıkarma çalışmalarına başlar. 14 Eylül'de ilk sayısı çıkan gazetenin adını Paşa, *İradeyi Milliye* koyar. Ardından da Paşa, gazetede çıkan yazılara, Kongre'nin düşüncelerini

yansıtacağı için, imza atılmamasını ister. Gazetede ki “Ulusal Kımıldanışın Nedenleri” başlıklı yazıda Damat Ferit hain olarak nitelendirilmektedir. Mustafa Kemal Paşa’nın ve Kongre’nin düşüncelerini ve parolalarını taşıyan *İradeyi Milliye* gazetesi İstanbul’a gizlice gönderilir. Gazetenin basımına çok kızan Yeni Dâhiliye Nazırı Damat Mehmet Şerif, Kuvayı Milliye’ci bir vali olan Reşit Paşa’ya telgraf çekerek *İradeyi Milliye*’nin basımına izin verdiği için onu kınar. Mustafa Kemal Paşa, 18 Aralık 1919 günü Sivas’tan Ankara’ya doğru yola çıkarken *İradeyi Milliye*’yi Ankara’da da çıkarmanın planlarını yapmaya başlar.

On üçüncü bölümde, Giresun Eski Kaymakamı Nizamettin Bey’in Mustafa Kemal Paşa’nın yanında görev almasına giden süreç “Vay Vay” adı verilen başlıkla anlatılır. Trabzon Valisi Galip Bey, Giresun Kaymakamı Nizamettin Bey’e bir ay izin vermiş, o yokken yerine Aleşkirt Kaymakamı’nı atamıştır. Nizamettin Bey, Vali’nin kendisine bir oyun hazırladığını düşünerek, kendisini savunmak amacıyla İstanbul’a gitmeyi düşünür. Sonunda Giresun’dan ayrılan Kaymakam İstanbul yerine Samsun’a gider ve burada Mustafa Kemal Paşa ile görüşmek ister. Fakat Samsun’a vardığında Paşa’nın Havza’ya gittiğini öğrenir. Bunun üzerine tekrar İstanbul’a doğru yola koyulur. İstanbul’da vapurdan iner inmez tutuklanan Nizamettin Bey, yargılanmaya giderken bir fırsat bulup kaçır. İstanbul’da birkaç gün saklandıktan sonra Giresun’a gitmek için yola çıkarsa da bundan vazgeçer ve Samsun’a iner. Samsun’da eski valilerden Bekir Sami Bey’in Mustafa Kemal Paşa’yla görüşmeye geldiğini öğrenince onunla birlikte Sivas’a doğru yola çıkar. Sivas’ta Kongre devam ederken Mustafa Kemal Paşa, Nizamettin Bey’e, Müdafaa-yı Hukuk Örgütünün haberleşme işleriyle, kongre delegelerinin yedirilmesi ve içirilmesi işini verir. Nizamettin Bey, Kongre üyeleri için yapılan yemeklerin erzakını bulmada zorlanmaya başlar. O güne kadar olan masrafları Mustafa Kemal Paşa adına borç almıştır. Nizamettin Bey, Paşa’ya durumu anlattığında Paşa onun Rauf Bey’e sıkıntıdan bahsetmesini ister. Nizamettin Bey, Rauf Bey’e de erzak sıkıntısı yaşadığını söyleyince Rauf Bey ona bir miktar altın verir.

“Doğuda Gezen Kale” başlığının yer aldığı on dördüncü bölümde Kâzım Karabekir, Bolşeviklerin Kuvayı Milliye’ye verecekleri desteğin içeriğini öğrenmek amacıyla, Erzurum Askerî Hastanesinin Başhekimî Fuat Sabit Bey’i, Sovyet yetkilileriyle bağlantı kurmak üzere kuzeye gönderir. Sabit Bey’den mesajlar

beklerken onun bir Rus kızıyla evlenip Bolşevik olduğunu öğrenen Kâzım Karabekir çok şaşırır. Onun arkasından gönderilen Kurmay Subay İsmail Hakkı Bey'in de Komünist oluşu Paşa'yı çileden çıkarır. Kâzım Karabekir, Fuat Sabit Bey'e çok kızarken, aldığı bir haberle onun, şifreleri, çözülmesi için Sivas'a oradan da kendisine gönderdiğini öğrenir. Mesajların içinde Paşa'yı en çok ilgilendiren, Azerbaycan'ın İngilizlerin etkisi altında olmasıdır. İngilizlerin altınlarıyla ihya olan Azerbaycan Hükûmeti, bol para vererek askeriyedeki birçok subay, astsubay ve eratı kaçırmaktadır. Paşa da kaçışları önlemek üzere çok şiddetli tedbirler alır. 10 Kasım'da Sivas'a doğru yola çıkan Kâzım Karabekir;14 Kasım'da Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey ve Temsil Heyeti üyeleri tarafından karşılanır.

Kitabın son bölümünde Mustafa Kemal Paşa, “Yine Amasya’da” dır. Mustafa Kemal Paşa, İstanbul Hükümeti’nin gönderdiği Delege ile görüşmek üzere Amasya’ya gider. Damat Ferit Paşa’nın yerine sadrazamlığa getirilen Ali Rıza Paşa, bir yurtsever olarak, Anadolu ve İstanbul’u uzlaştırmak için Bahriye Nazırı Salih Paşa’yı Mustafa Kemal Paşa ile görüşmek üzere Amasya’ya gönderir. Mustafa Kemal Paşa, 19 Ekim’de Salih Paşa ile buluşur. Öncelikli konuları, seçilen yeni mebusların İstanbul’da mı yoksa Anadolu’da mı toplanacağıdır. Salih Paşa, yeni meclisin Anadolu’nun güvenli bir yerinde toplanması için gerekenleri yapacağını söyler. Ne var ki verdiği sözü tutamaz. Mustafa Kemal Paşa, birkaç arkadaşı dışında herkesin meclisin İstanbul’da toplanmasını istemesine bir anlam veremez. Bu çıkmazdan çıkmak için Kolordu Komutanlarına başvurmayı düşünen Paşa, 29 Ekim’de kumandanlarını Sivas’a toplantıya çağırır.

3.2.4.4.2. Teknik Özellikler

Eserde her şeyi bilen, her şeyi gören anlatıcı; tüm figürlerin düşüncelerini ve duygularını bilir, tüm olayların ayrıntısını anlatır ve tüm mekânların özelliklerini gözler önüne serer. Romanda anlatma, tasvir, özet, geriye dönüş, diyalog, iç diyalog ve ileriye gidiş tekniklerinden yararlanır.

Eserde figürler tanıtılırken ve olaylarla ilgili bilgi verilirken anlatma tekniğinden yararlanılır. Başkışı Mustafa Kemal Paşa'nın arkadaşı olan Doktor Refik Saydam, eserde ayırt edici özellikleriyle anlatılır:

“Refik Bey, çok titiz ve intizamı sever olduğundan yemeğe inmeden küçük sandıklar içinde bulunan sıhhî malzemesini ve alâtı tıbbiyesini karyolasının yanına dizmiş ve üzerine de bir etiket iliştirmişti: Elle dokunulmaz” (107).

Tasvir tekniği ile, olay örgüsündeki kişiler ve mekânlar resmedilerek, bunların okuyucunun gözünde canlanması sağlanır. *Kutsal İsyân 4*'te, Kongre için Sivas'a gelen başkışının ve Kongre üyelerinin kalacakları okul, okuyucuya tasvir edilerek tanıtılır:

“Şimdi, cümle kapısı üzerinde mermerden rölyef bir “lise” adı yazılı olan yapının üzerinde eskiden “Mektebi Sultanî” yazmaktaydı. Kâgir, uzun ve iki katlı olan bu yapının alt katında dersaneler, üst katında da yatakhaneler vardı. Okulun önünden her iki yanında yaşlıca kavakların yükseldiği Kayseri yolu geçiyordu” (107).

Zaman zaman olaylar, figürler ve romandaki diğer unsurlara ait özellikler eserde özetlenerek anlatılır. Kitabın başında Halit Paşa'nın Yunanlılar tarafından başının kesilmesi anlatılırken ve ilerleyen sayfalarda andan geçmişe dönülürken Paşa hakkında kısaca bilgiler verilir. Binbaşı Hüsnü Bey, silahlı örgütlere subay gerektiği için İstanbul'daki işsiz subaylara başvurmayı düşünür:

“Kalkıp İstanbul'a gitti, Ali Nadir Paşa'nın 17. Kolordusu'ndan ayrılmış olan subaylardan on beşini beraberinde alarak 14 Haziran 1919'a Akhisar'a döndü. Her müfrezenin milis kumandanının yanında böylece birer de askerî kumandan bulunmuş oldu. Bir alay olarak bir araya toplanan bu küçük müfrezelerin Kumandanı Halit Paşaydı” (11-12)

Romanda kronolojik akış sürerken zaman zaman geriye dönüş tekniğiyle geçmişe gidilerek; olayların, figürlerin ve mekânların geçmişine dair merak edilen

bilgiler gündeme getirilir. Sinop’a vali olarak atanan Mazhar Tevfik Bey’in nasıl Kuvayı Milliyeci olduğu geriye dönüşle anlatılır:

“Mustafa Kemal, karargâh arkadaşlarıyla Bandırma vapurunda İstanbul’dan Samsun’a giderken Sinop’a yeni atanmış olan bu genç ve iyi yürekli Sinop mutasarrıfına da rastlamıştı. Mustafa Kemal, bu genç adamda bir Hürriyet ve İtilafçı tipi bulmuş, İstanbul’dan Sinop’a dek üzerinde işleye işleye onu ihtilalcı aydınlardan biri olarak yetiştirmişti. İstanbul’dan bir Hürriyet ve İtilaf Partili olarak çıkan Mazhar Tevfik Bey, Sinop’a bir Kuvayı Milliyeci olarak ayak basmıştı” (224-225).

Figürlerin birbirleriyle yaptıkları konuşmalara romanın seyrinde zaman zaman yer verilir. Bu konuşmalar yapılırken anlatıcı aradan çekilir ve okuyucu figürlerle baş başa kalarak onların düşüncelerini öğrenir. Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının Erzurum’dan Sivas’a gitmek için gerekli araç konusunda sıkıntı yaşadıkları, birbirleriyle olan konuşmalarından açık bir şekilde anlaşılmaktadır:

“Bir akşam yemeğinde Mustafa Kemal arkadaşlarına:

- *Hazırmıyız?*
- *Elimizde çürük-çarık üç otomobil var. Karoserleri berbat. Körükleri yırtık-pırtık. Lambaları da yok. Karpit yakacağız. Geceleri yola devam etmek mecburiyetinde kalırsak karpit de yanmaz. Burada karpit tedarik etmenin de imkânı yok.*
- *Çürük-çarık, lambalı-lambasız gideceğiz. Ancak üç otomobil hepimizi ve eşyamızı nakle kâfi mi?*
- *Tabii kâfi değil” (79).*

İç diyalog tekniğinde figürler kendileriyle baş başa kalır ve kendi kendine konuşurlar. Diyalogdaki cümleler *“kişinin o anki psikolojisine göre, telaş ve heyecanına, sevinç ve kederine göre şekillenir ve öylece okuyucuya yansır”* (Tekin, 2004:259). Ali Fuat Paşa, Ankara Valisi Muhittin Paşa’yı ziyaret ederek ona İstanbul’a çağrıldığını, fakat o çağrıya gitmeyeceğini söyleyince Vali birdenbire durgunlaşır. Bunun üzerine Ali Fuat Paşa’nın zihninden şimşek gibi şu düşünceler geçer:

“Artık şüphem kalmadı, İstanbul’dan yeni talimat ile dönen Vali Paşa, benim Ankara’dan ayrılmamı bekliyor. O zaman icraatını mâniaya uğramadan yapmayı düşünüyor. İstanbul’da hükûmet erkânıyla temaslarında faydalı neticeler aldığına dair sarf edilmiş sözler de hilâfı hakikattir. Aklı sıra beni şüphelendirmemek ve oyalamak gayesini güdüyor. Bugün İstanbul temaslarına dair hiçbir şey söylemiyor” (192). Paşa, kendi hakkında istemediği kararların alındığının farkındadır.

İleriye gidiş tekniği, olay örgüsündeki nesnelerin, kişilerin ve mekânların gelecek günlerdeki hâllerinden haber verir. Verilen bilgilerle okuyucunun geleceğe dair merakı giderilir. Mustafa Kemal Paşa, Sivas’ta çıkarılan *İradeyi Milliye* gazetesini, Kongre kararlarının halka iletilmesi amacıyla kullanmaktadır. Fakat 18 Aralık 1919’da Ankara’ya giderken gazeteyi Sivas’ta bıraktığı için içi sızlar. *İradeyi Milliye*’nin daha sonraki günlerde başına gelenler ileriye gidiş tekniğiyle okuyucuyla paylaşılır:

“Ne yazık ki bu ilk ihtilal bayrağı, daha sonraları, Mustafa Kemal’e karşı olanların eline geçecek, Ankara’da başlayan siyasal boğuşmaların kara bayraklarından biri duruma gelecek, Sivas’ın pek sevdiği kimi çocukların da başını yiyecekti” (359) açıklamasıyla gazetenin ileriki zamanlardaki akıbetine dair bilgi verilir.

3.2.4.4.3. Olay Örgüsü

On beş bölümden oluşan eserde her bölümün başında içerikle ilgili bir ana başlık, ana başlığın altında da vecizeli sözler ve bazı mektuplardan alıntılar bulunmaktadır. Bölümlerin konu başlıkları ve başlıkların altındaki sözler şöyledir:

1-KESİK BAŞ

“Düşmana acımak, aciz ve zaafıdır. Bu, insaniyet göstermek değil, insanlık hassasının yokluğunu ilân etmektir.” (Mustafa Kemal)

2- ERZURUM KONGRESİ

“19 Ağustos 1919 Amiral Web’den Lord Curzon’a mektup: Amerika, Trabzon ve Erzurum’u içine alan bir Ermenistan, Türk otoritelerinden Ermenilerin korunmasını istiyor, yoksa fena olur, diyor.”

3- SUYUN BAŞINDA EJDERHALAR

“Amiral Robeck’ten Lord Curzon’a mektup: Mustafa Kemal’in etkisi gittikçe yayılıyordu. Sultan, İngiliz otoritelerinden, kuvvet kullanarak milliyetçileri durdurmalarını istedi.”

4- ORTA YAYLADA YANAN MEŞ’ALE

“17 Eylül 1919 Sir F. Robeck’ten Lord Curzona mektup: İzmir’in Yunanlılarca işgali üzerine Mustafa Kemal’ce Erzurum’da başlayan, Kastamonu ve Sivas’a yayılan bir harekete göre, Anadolu’da özgür bir cumhuriyet kurulmak üzeredir.”

5- MALATYA’DAKİ İHANET

“Bir adama kötülük ederken öyle bir kötülük et ki öç, almasın.” (Machievelli)

6- ANKARA’NIN BAŞI ÜSTÜNE BULUTLAR

“Kendilerinden sonrakileri düşünen milletler, yaşamak ve ilerlemek imkânına sahip olur.” (Mustafa Kemal)

7-SİNOP ŞEHRİNİN BAŞINDA DÖNENLER

“Fikirler, cebir ve şiddetle top ve tüfekte asla öldürülemez.” (Mustafa Kemal)

8-KAHRAMAN ŞEVKET BEY DESTANI

“Düşünceler, onları savunanlardan çok, onlara saldıranların gölgesinde yayılır.” (Anonim)

9-KASTAMONU YOLUNDA BİLİNMEYENE GİDİŞ

“Bir milletin evlatlarının fedakârlıkları için ölçü bulunamaz.” (Mustafa Kemal)

10-GENERAL HARBOARD ERZURUMDA

“1 Ağustos 1919. Amiral Galthrop’dan Lord Curzon’a mektup: Ermeniler, Erzurum’a saldırıya hazırlanıyorlar. Yunanlılar İzmir’i bir mezbahaya çevirdiler.”

11-ESKİŞEHİR ÜZERİNE YÜRÜYÜŞ

“Savaşı başarmak için manevi gücün rolü dörtte üç, maddînin ise dörtte birdir.” (Napoleon)

12-KONGRENİN GAZETESİ

“Hohler’den Kidston’a mektup: Bizim bataryanın Samsun’dan çekilmesine çok üzuldüm. Mustafa Kemal’in önünden çekiliyormuş gibi oldu. Ve bir doğulunun gözünden bu zayıflık alâmeti hiç kaçmaz. 11 Ekim 1919”

13-VAY VAY

“Başarısızlığa uğramamak için en güvenli yol, başarmağa and içmektir.” (Sheridan)

14-DOĞUDA GEZEN KALE

“Felaketler karşısında direnme, kahramanlıkların en büyüğüdür.” (Fenelon)

15-AMASYA’DA

“Ben, milletimin en büyük ve dedelerimin en değerli mirası olan bağımsızlık aşkıyla dolu bir adamım.” (Mustafa Kemal)

3.2.4.4.4. Kişi Kadrosu

Kurtuluş Savaşı cephelerinin artmasıyla ve yeni savaş kahramanlarının ortaya çıkmasıyla beraber *Kutsal İsyân 4*’ün kişi kadrosu da kalabalıklaşır. Başkişinin yanında yer alan arkadaşlarının dışında Anadolu’nun birçok bölgesindeki işlevsel figürler de onun emirleriyle görevlerini yerine getirmektedir. Halit Paşa Akhisar’da; Mazhar Tevfik Bey Sinop’ta, Üsteğmen Şevket Bey, Teğmen Seyfettin Bey ve Üsteğmen Ata Bey de Kastamonu’da düşmana karşı verdikleri mücadeleyle başkişiye bağlılıklarını gösterirler. Romanda yalnızca işlevsel figürler değil, olay örgüsüne yeni katılan fon figürler de genişleyen sosyal muhtevayla birlikte çoğalır.

3.2.4.4.4.1. Başkişi

Başkişi Mustafa Kemal Paşa, Kurtuluş Savaşı’nda bağımsızlık ve özgürlük için verilen mücadelede, sahip olduğu liderlik vasfıyla halkı örgütlerken, karşılaştığı zorluklar karşısında ümitsizliğe yer vermez. Bu umudunu yitirmeyen özelliğini çevresindekilere de yansıtır. Sivas Kongresi yapılırken iyi haberlerin yanında kötü haberler de kongreye gelmektedir. O anlarda başkişi umutsuzluğa kapılmadığı gibi arkadaşlarına da umut aşılar:

“Mustafa Kemal ‘vay vay’ diye bağıırıp döğünülecek zamanlarda bile ‘ha babam ha’ maskesini takınarak hiç kimseyi umutsuz düşürmemeğe çalışıyordu. O, çoğu zaman, gerçek bir liderin, olayların taşıdığı korkunç olumsuz potansiyel karşısında bile yüzünün çelik bir çizgisi ve bir davranışıyla duruma egemen olabileceğini biliyordu. En büyük zaferlerin ya da yenilgilerin yararlanılmış ya da

yenilgilerin yararlanılmış ya da yitirilmiş küçük bir an sorununa bağlı olduğunu Çanakkale boğuşmalarında yakından deneyerek öğrenmişti” (367-368).

Mustafa Kemal, liderlik özelliğinin yanı sıra, katıldığı cephelerde gösterdiği üstün başarılarla da iyi bir kumandan olarak kendini kanıtlamıştır. Başkışının arkadaşlarından Kâzım Karabekir Paşa da onun üstün yeteneklerle donandığının farkındadır. Onun zeki fikirlerini bazen dizginlemek gerektiğine inanan Kâzım Karabekir, *“Yalnız, kendisinden daha üstün güçlere sahip oldukları hemen anlaşılan bu iki adamı, daha çok Mustafa Kemal’i nasıl idare edecekti? O, olup bittileriyle tanınmış bir kumandan, ele avuca sığmaz bir zekâ”* (45) diye düşünmektedir.

3.2.4.4.4.2. İşlevsel Figürler

Kâzım Karabekir Paşa, Ali Fuat Paşa, Rauf Bey, Refik Bey, Mazhar Tevfik Bey ve Erzurum Valisi Reşit Paşa, roman boyunca başkışiden yardımlarını esirgemeyen, onun yanındayken ya da ondan ayrı mekânlardayken devletin bağımsızlığı ve milletin özgürlüğü için aynı fikirlerle hareket eden işlevsel figürlerdir.

Kâzım Karabekir, Doğu İlleri Komutanı olarak Erzurum’daki Kongre’nin tüm hazırlıklarına ev sahipliği yapar. Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının rahatını ve güvenliğini sağlamak uğruna, sahip olduğu tüm imkânları kullanır. İstanbul Hükümeti’nden Kongre’nin yapılmamasına yönelik emir alsa bile bu emirleri dikkate almaz. Öyle ki başkışı askerlik görevinden istifa ettiğinde bile, ona Kolordusuyla birlikte istediği her tür yardımı yapmaya hazır olduğuna dair bir yazı yazar.

Ali Fuat Paşa da Mustafa Kemal Paşa’nın Ankara’daki sesi olur. Özellikle Sivas’ta yapılması kararlaştırılan kongrenin örgütlenmesinde çok büyük rolü olan Ali Fuat Paşa, *“harıl harıl çalışıyordu. Sivas kongresine gönderilecek delegelere yol gösteriyor, onları adam akıllı uyararak Sivas’a doğru selametiylordu”* (207). Paşa, 20 Ağustos 1919 tarihinde aldığı telgrafta 20. Kolordu Kumandanlığından uzaklaştırıldığı haberini almasına rağmen görevini terk etmez, ordu ve ihtilal arkadaşı başkışiyi yalnız bırakmayan işlevsel bir figür olur.

Başışının aylardır birlikte bulunduğu, birlikte gezdiği ve birlikte yiyip içtiğı en yakın arkadaşı Rauf Bey, hiçbir kongrede onu yalnız bırakmaz gerek yaptığı konuşmalarla gerek hâl ve tavırlarıyla ona olan desteğini gösterir. Sivas Kongresi'nde Mustafa Kemal Paşa, manda olayının Rauf Bey'in konuşması üzerine kapanmasına sevinir.

Mustafa Kemal Paşa'nın Bandırma Vapurunda tanıştığı ve İstanbul'dan Sinop'a kadar geçen sürede onu ihtilalci bir aydın olarak yetiştirdiğı Sinop Mutasarrıfı Mazhar Tevfik Bey, bir Kuvayı Milliyeci olarak işgal kuvvetlerine karşı eylemlere başlar, yurtseverliğini her fırsatta Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarına gösterir. Yaptığı eylemler sonucunda görevinden alınan Mazhar Tevfik Bey, tekrar görevinin başına döndüğünde yayınladığı bildiriyle başkışı Mustafa Kemal Paşa'ya verdiği desteğı açıklar ve *“Sivas Kongresi kararlarının ve Mustafa Kemal'in sözü geçen bir yurttta yaşamağa başladıklarını, İstanbul hükûmetinin Sinop ufuklarında ve Kastamonu'nun Yeşil ağaç denizi üzerinde hüküm süremeyeceğini dosta-düşmana anlatmağa”* (242-243) çalışır.

Mazhar Müfit Bey, Üsteğmen Şevket Bey, Albay Osman Bey, Reşit Paşa ve Yakup Bey, memleketin kurtuluşu için aradıkları ışığı Mustafa Kemal Paşa'nın başında bulunduğı harekette görürler. Her biri kendi bulundukları şehirlerde Kuvayı Milliyeciliğı yayarak İstanbul Hükümeti'ne karşı başkışının yanında yer alırlar.

Yarbay Mustafa Bey, Salih Paşa, Ömer Fevzi Bey, Ali Galip Bey ve Ankara Valisi Muhittin Paşa gibi işlevsel figürler de başkışı Mustafa Kemal Paşa'nın karşısında yer alarak onun verdiği özgürlük mücadelesinde sürekli onun önüne engel çıkaran işlevsel figürlerdir.

3.2.4.4.3. Fon Figürler

Bir ulusun bağımsızlık için verdiği mücadeleyi anlatan romanda olaylar zincirinin geçtiğı ortamı somutlaştıran, dekoratif alt yapının canlı ve zengin bir görünüm sunmasını sağlayan ve ufak da olsa bir işleve sahip olan fon figürlerin (Sazyek, 2013:137) sayısı hayli fazladır. Sivas Kongresi'nin hazırlığını yapan Müftü

Abdür-rauf Efendi, 24. Tümen Kumandanı Mahmut Bey, Ankara Valisi Muhittin Paşa, Kurmay Başkanı Ömer Halis Bey, Ali Fuat Paşa'nın babası İsmail Fazıl Paşa, Sivas Mebusu Rasim Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın Selanik'ten arkadaşı Hüsrev Sami Bey, Müdafaa-yı Hukuk üyelerine para veren Emekli Subay Süleyman Bey, Eski Sivas Valisi Bekir Sami Bey ve Bahriye Nazırı Salih Paşa, Ruşen Eşref ve Albay Selahattin Bey, başkışının bulunduğu çevrenin somut olarak daha iyi algılanmasını sağlarlar.

3.2.4.4.5. Zaman

8 Temmuz 1919 tarihinde Akhisar İstasyonu'nda başlayan olay zamanının, 28 Ekim 1919 tarihinde son bulduğu düşünülmektedir. Yapılan araştırmada Mustafa Kemal Paşa ve heyetinin 27 Ekim'de (Kocatürk, 1983: 112) Amasya'dan ayrıldığı tespit edilmiştir. Eserde Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının yola çıktıkları geceyi Tokat'ta geçirdikleri, ertesi sabah da erkenden yola çıktıkları (404) yazar. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa'nın Ekim ayının 29'unda Kolordu Kumandanlarını Sivas'a toplantıya çağırması, romanın vaka zamanının 28 Ekim'de bittiğini kanıtlar.

Eserde zaman zaman geriye dönüşlerle andan geçmişe gidilerek vaka zamanı uzatılır. Kahraman Şevket Bey Destanı" adlı bölümde İnebolu'da Kurtuluş Savaşı günleri anlatılırken Pontusçulardan bahsedilir. Pontus davasını canlandırmak isteyen Rumlar karanlık örgütler kurarlarken kiliseleri de askerî karargâhları yaparlar. Bu olayların başlangıç tarihi romanda 1840 olarak verilirken vaka zamanı da bu bilgiyle 79 yıl geriye çekilir:

"1840 yılında elinde ağulu bir Pontos Karadüşü çalısıyla Amerika'dan göçmen olarak gelen Yunan ırkından Papaz Klematyos, şehre egemen bir tepede bulunan Geriş manastırının avlusuna ağulu çiçekler açan bu çalıyı büyük bit hırs ve umutla dikmişti. İşte bu manastır, bütün Karadeniz kıyılarında zaman-zaman küçük-küçük cehennemler yakan ve bunlarda Türk ve Müslüman denen garip yerli kuşları pişiren Pontos Karadüşünün ilk kuluçka makinesi olmuştu. Karadeniz kıyılarını bugün de kasıp kavuran bu ejderha yavruları, Cehennemlik Amerikan Papazı Kletmatyosun buraya yumurtladığı yumurtalardan çıkmıştı" (252-253).

Bir başka zamanda geriye dönüş, Kurtuluş Savaşı'nda kurulan derneklerden biri olan Karakol Derneği'nin kuruluşuna dair olur. “5 Şubat 1919'da İstanbul'un Sultanhamam semtinde avukat Refik İsmail beyin yazıhanesinde birkaç yurt sever toplandı. Bunlar arasında Galatalı albay Şevket Bey (Akdeniz Müstahdem mevkii kumandanı) Kurmay Albay Kara Vasıf Bey, Kur. Yzb. Edip Servet Bey, Kafkas tümeni kumandanı Kemalettin Sami Bey, Avukat Refik İsmail Bey, Samsun tayyare kurumu müfettişi Baha Sait Bey vardı. Gizli bir örgüt kurmak istiyorlardı” (139-140). Karakol Derneği'nin ne amaçla ne zaman ve nasıl kurulduğu okuyucuya geriye dönüşle sunulurken vaka zamanından 5 ay geriye gidilir.

3.2.4.4.6. Mekân

Romanda olaylar Erzurum ve Sivas başta olmak üzere Ankara, Akhisar, Papazlı köyü, Sinop, Kastamonu, Samsun, Amasya, Trabzon, İstanbul, Harput, Erzincan, Eskişehir, Refahiye, Suşehri ve Afyonkarahisar gibi yerleşim yerlerinde geçer.

Eserde sadece adı geçen bazı mekânlar da bulunmaktadır: Adana, Kozan, İzmir, Aydın, Bergama, Manisa, Mısır, Malta, Hindistan, Macaristan, Afrika, Afganistan, Suriye, Irak, Kafkas, Azerbaycan, Gürcistan, Nahcivan, Bayburt, Viyana, Paris, Ilıca, Elaziz, Sarıkamış, Anafartalar, Antep, Maraş, Antalya, Trakya, Alaşehir, İzmit.

3.2.4.4.6.1. Kapalı ve Dar Mekânlar

İşlevsel figürlerden olan Kâzım Karabekir Paşa, Sivas'a doğru giderken Erzincan ovasından geçer. Erzincan Ovası, içinden geçen Fırat Nehri'yle, bol ağaçlarıyla ve yeşil görünen yapraklarıyla bir cennete benzemesine rağmen; ovanın çevresindeki dağlar Paşa'ya hapishane duvarlarını hatırlatır:

“Erzincan ovasına girdiler. Ortasından sarı sularıyla Fırat ırmağının geçtiği bu bol ağaçlı ova, ağaçsız demir renkli Erzurum yaylasından Cennete geçilen bir

geçide benziyordu. Her iki yandan yükselen sivri dağ zinciri, bu Cennet bahçesini korumak üzere dikilmiş duvarları andırıyordu. Ağaçlardaki paslı sonbahar yaprakları bile uzaktan yeşil görünüyordu. Yalnız her nedense paşa, bu yüksek dağlar arasında Cennet vadisine ne zaman girse ciğerlerinin daraldığını duyuyordu. Bu kez de öyle oldu. Bu göz alıcı doğu güzelliklerinin hemen yanı başında göklere yükselen keskin kenarlı mapusane duvarlarını andıran dağlar, hemen içini daraltmağa başlamıştı” (386). Ova Paşa’nın hissettikleriyle ferahlığını, açıklığını yitirerek daralmıştır.

3.2.4.4.6.2. Açık ve Geniş Mekânlar

Başkişi Mustafa Kemal Paşa, arkadaşlarıyla birlikte uzun bir yolculuktan sonra Sivas’a gelir. Sivas İdadi Mektebi karargâh olarak hazırlanırken odalar da Mustafa Kemal Paşa ve mebusların rahat kalabilecekleri şekilde düzenlenir. Kapalı ve dar bir mekân hissi uyandıran okulun dershaneleri, yapılan düzenlemelerle bir mektep koğuşı özelliğinden çıkar ya yatak odasına ya oturma odasına ya da büroya çevrilerek açık ve geniş mekânlar olurlar:

“Epeyce korkulu ve yorucu bir yolculuktan sonra güzel ve temiz bir akşam yemeğinin arkasından artık, birkaç saat sürecekt tatlı bir uykuya Mustafa Kemal de nazlanmazdı. O zamanki adıyla (Mektebi Sultani) kongre üyelerine şöyle ayrılmıştı: Kapıdan içeri girince soldaki ve baştaki oda yazar ve gazeteci Ahmet Rasim beyin oğlu Mazlum beyindi. Son kerte dikkatli, atik ve atak, ‘kuş uçuramaz’ bir adamdı. Gerek Mustafa Kemal gerekse öbür arkadaşları, ancak onu aldığı güvenlik tedbirleri sayesinde korkusuz ve deliksiz bir uyku çekmek olanağı bulabileceklerdi” (106). Odaların rahat ve güvenli oluşu, başkişi ve arkadaşlarının korkusuz ve deliksiz bir uyku çekmelerini sağlar.

3.2.4.5. *Kutsal İsyân 5*⁴⁵

3.2.4.5.1. Özet

Kutsal İsyân 5’ in “Meclis Üzerine Kumandanların Tartışması” adlı birinci bölümü Mustafa Kemal Paşa’nın Ordu Kumandanlarıyla yaptığı toplantıyla başlar. Mustafa Kemal Paşa, yeni meclisin İstanbul’da toplanıp toplanmamasına bir karar verilememesi üzerine ordu mensuplarının fikirlerini almak için onları Sivas’a çağırır. Yapılan görüşmeler sonucunda Mustafa Kemal Paşa ve Ali Fuat Paşa istememesine rağmen meclisin İstanbul’da toplanmasına, Rauf Bey’in İstanbul’a gitmesine ve Mustafa Kemal Paşa’nın da Sivas’ta kalmasına karar verilir.

Anadolu Kuvayı Milliye’si işgal kuvvetleriyle mücadele ederken, İstanbul Kuvayı Milliye’si de İngiliz Dostları Derneği’ni, Dernek Başkanı Sait Molla’yı ve İngiliz Casusu Papaz Frew’i takip eder. Kuvayı Milliye’nin adamı Bulgar Sadık bir gün Papaz Frew’in evine girerek onun bazı evraklarını çalar. Çalınan evrakların içerisinde Sait Molla’nın papaza yazdığı birkaç mektup bulunmaktadır. Bu mektuplar, Sivas’a, Temsil Heyeti’ne gönderilir. Mustafa Kemal Paşa, mektupları inceledikten sonra, okumaları için en güvenilir arkadaşlarına da verir. 11 Ekim 1919 ile 5 Kasım 1919 tarihleri arasında yazılan on iki mektupta Sait Molla, Papaz Frew’e “Üstad” diye hitap eder. İstanbul Hükümeti’nin işgal kuvvetleriyle yaptığı antlaşmalar, parayla satın alınan casuslar; Kuvayı Milliye’nin dağıtılması için İngiltere ile birlikte hareket edilmesi, İngiliz basınının Kuvayı Milliye aleyhine yayın yapması ve Mustafa Kemal Paşa’nın İstanbul’a gitmesi için güven verilmesi mektuptaki konuların başında gelir. Mektupları okumayı bitiren Mustafa Kemal Paşa, bu ihanet belgelerini, Kuvayı Milliye liderlerinin ellerine verir.

Birinci Ordu Müfettişi Fevzi Paşa bir heyetin başında 24 Kasım’da Sivas’a gelir. Sivas’a gelmesinin amacı, Müdafaa-yı Hukuk örgütleri ve ulusal örgütler

⁴⁵ Hasan İzzettin Dinamo, *Kutsal İsyân: Milli Kurtuluşun Gerçek Hikâyesi 5*, İstanbul, May Yayınları, 1974.

üzerine bilgi almak, halkın eğilimlerini öğrenmek ve meclisin İstanbul’da toplanmasını sağlamaktır. Fevzi Paşa’nın gelişine Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey olumlu bakmazlar, hatta onun yolda yakalanıp tutuklanmasını isterler. Kâzım Karabekir ise çok eskiden beri arkadaşı olan Fevzi Paşa için endişelenir, onun hakkında söylenen sözlerin kendisini üzüntüye boğduğunu da arkadaşlarına anlatır. Ayrıca Kâzım Karabekir, Fevzi Paşa’yı kendi düşüncelerine ikna edebileceğini de söyler. 25 Kasım’da Fevzi Paşa Sivas’a gelir. Ertesi gün Fevzi Paşa ile baş başa görüşen Kâzım Karabekir, saatlerce süren konuşmaları sonucunda arkadaşını “Mutlaka Mustafa Kemal’i tutuklayıp İstanbul’a götüreceğim,” demekten vazgeçirir.

“İngiliz Kemal” bölümünde Esat Bey’in İngiliz Kemal olmaya doğru giden hayatı anlatılır. Asıl adı Ahmet Esat olan İngiliz Kemal’in maceralı geçen gençlik günleri, Harbiye Nezareti adına casusluk yapması ve Çanakkale-Biga dolaylarında halkı örgütlemek için girdiği zorluklar bu bölümde detaylarıyla açıklanır. Ahmet Esat, on üç yaşında İngiltere’ye gitmek için bindiği vapurda İngiliz kaptanın gönlünü fethederek onun evlatlığı olur. Londra’da okula giden Esat, Amerikalı bir boksörden boks dersi alarak kendisini iyice geliştirir. Maçtan maça koşan Boksör Esat, şampiyonluklarıyla tanınan biri hâline gelir. Bir süre sonra İstanbul’a dönen Esat sporla uğraşmaya başlar. Birinci Dünya Savaşı çıktığında askere çağırılır ve Çanakkale’ye gönderilir. Orada Mustafa Kemal Paşa ile karşılaşır. Bir gün bir şarapnel parçasıyla ağır yaralanınca İstanbul’a döner. Almanlar yüzünden girilen savaşın anlamsız olduğunu düşündüğü için tekrar cepheye dönmez. Altı ay sonra Merkez Kumandanlığından gelen çağrı üzerine gidip teslim olur. Önce hapishaneye ardından da oradan çıkartılıp Harbiye Nezareti’ne götürülerek Albay Kâzım Bey’in karşısına çıkartılır. Esat’ın İngilizceyi iyi bilmesi ve boksör olması dikkatleri çeker. Bir süre sonra oraya gelen Enver Paşa, Esat’ın Harbiye Nezareti için yapacağı görevlerin ilkinin verir. Aldığı tüm görevlerde başarılı olan Esat, İngilizlerden bile kendileri için çalışmasına yönelik teklif alır. Tüm bu olaylardan sonra Fransa’ya gidip boksörlüğe devam etmek isteyen Esat, bindiği vapurda Enver ve Talat Paşaları kaçıran komitenin reisi olduğu suçlamasıyla İngilizler tarafından tutuklanır ve karaya çıkarılır. Yapılan soruşturma sonucunda Çanakkale’deki askerî kampa gönderilen Esat Bey, kaçma planları yapmaya başlar. Anadolu’ya kaçarak Mustafa Kemal Paşa’nın açtığı yolda o da yürüyecektir.

Kamptan kaçan Esat Bey, Lapseki'ye Çerkes Lutfi Bey'in hanına gider. Lutfi Bey, onun öyküsünü dinledikten sonra ona bir tabanca, birkaç mermi ve elbise verir. Lutfi Bey'in Biga Müftüsü Ahmet Hamdi Bey'e yazdığı mektupla Biga'ya gelen Esat Bey, müftüyü bulur, ona oraya gitme sebebinin oradaki silahlı güçleri tespit ederek bir düzene soktuktan sonra Sivas ile bağlantı kurmak ve Mustafa Kemal Paşa'dan alınacak talimatlara göre davranmak olduğunu söyler. Ahmet Hamdi Bey, Esat Bey'i, Biga'da söz sahibi olan çete lideri Kara Hasan ve onun sağ kolu Suphi Bey ile; Kara Hasan da onu Eşkiya Kürt Mehmet Çavuş ile tanıştırır. Tanıştığı bu kişilerle kurduğu dernek sayesinde propagandalarını köylere yayan Esat Bey, bir hırsızlık olayı sonucunda karşılaştığı Hırsız Talat'ın yardımıyla da işgal askerlerinin depolarından silah çalmaya başlar. Esat Bey, örgütlenme faaliyetleri sırasında sık sık Mustafa Kemal Paşa ile iletişim hâlinde olur, ona haberler gönderir; ondan aldığı direktifleri de gerekli yerlere iletir. Bir gün Paşa'dan aldığı bir emir sonucunda Balıkesir'e doğru yola çıkar. Yolculuğu esnasında Bandırma'da mola verdiğinde Emekli Subay Hasan Bey ile karşılaşan Esat Bey, orada aynı düşüncede olan kişilerle Müdafaa-yı Hukuk Derneği'ni kurar. Hasan Bey de Esat Bey'e, ağzına dek silah dolu üç depo gösterir. Balıkesir'e doğru yoluna devam eden Esat Bey, Bandırma Delegatesi olarak Hasan Bey'i yanına alır. Balıkesir'e vardığında doğruca 61.Tümen Karargâhına giden Esat Bey, Komutan Albay Kâzım Bey'in yanına çıkar. Kâzım Bey onu Redd-i İlhak Derneği'nin üyeleriyle tanıştırır. Komutan ve derneğin yönetim kurulu üyeleriyle yapılan toplantıda Esat Bey'e "İngiliz Kemal" lakabı verilir.

Ödemiş'in kuzeydoğusundaki Yergi bucak merkezinde işgal kuvvetlerine karşı yapılan saldırılar, "Salihli Cephesi" bölümünde anlatılır. Yergi'nin Yunanlılar tarafından işgaliyle birlikte Salihli Cephesi Komutanı Ethem Bey, Yergi'ye bir saldırı yapmak üzere Demirci Mehmet Efe'yle anlaşır. Birlikte yapılan saldırılar sonucunda Yunanlıları yerlerinden oynatıp sürseler de arkadan gelen Yunan kuvvetleri karşısında geri çekilmek zorunda kalırlar. 22 Haziran 1919 günü Ahmetli'ye saldıran Yunan Kumandanı Albay İskandilis, birçok Türk savaşçının ölmesine ve birçoğunun da esir alınmasına neden olur. Ethem Bey'in yaptığı antlaşmayla esir değiş tokuşu yapılarak subaylar ve askerler kurtarılır. Ethem Bey'in pek değerli arkadaşı Gâvur Ali Bey'de esirlikten kurtulanlar arasındadır. İlerleyen

günlerde Ethem Bey'in hastalanmasını fırsat bilen iki çeteden Poyraz çetesi, karargâhlarını Salihli'nin içine; Alaşehir çetesi de karargâhlarını Alaşehir'in göbeğine taşıyarak kasabaları işgal ederler. Ethem Bey yatağından kalkınca ilk önce Salihli'deki Poyraz çetesinin içine adamlarını sokarak neler olup bittiğini kolaylıkla öğrenir. Bir gün Poyraz Çetesi Kumandanı Albay Ahmet Bey; Ethem Bey ve kardeşlerini vereceği şölene davet eder. Ethem Bey'in abisi Reşit Bey ve askerî kumandanı Yusuf Bey şölene giderlerken onu da götürmek isteseler de o bir şeyler olacağını düşünerek gitmek istemez. Şölen günü Reşit Bey ile Yusuf Bey, karargâha giderlerken yolda silahlı saldırıya uğrarlar. Silah seslerini duyan ve gereken hazırlığı yapan Ethem Bey adamlarıyla birlikte şehrin içine doğru girerek çatışmaya başlar. Çatışmalar sürerken Yunanlıların Ahmetli'ye saldırdığı haberini alan Ethem Bey, Poyraz çetesiyle anlaşma yapar. Anlaşmadan sonra cepheye giden Ethem Bey, Yunanlıların geriye çekilmesinden sonra tekrar Salihli'ye döner ve Salihli'deki Poyrazlıları alabildiğine kovalar. Ethem Bey, daha sonra Alaşehir'e doğru yola çıkar ve şehri kuşatır. Şehirdeki Mustafa Bey, Afyonkarahisar'a doğru kaçar.

Alaşehir çetelerden kurtarıldıktan sonra suçluların yargılanmasına başlanır. Toprak altına gömülen cesetler gün ışığına çıkarılır ve bunların katilleri tutuklanır.

Dördüncü bölümde, İngiliz Kemal'in Balıkesir ve civarındaki örgütlenme çalışmaları "İngiliz Kemal'in Atlıları" başlığıyla okuyucuya sunulur. Biga'da Kara Hasan, Suphi Bey, Kürt Mehmet Çavuş ve İngiliz Kemal'in başında bulunduğu dört yüz Kuvayı Milliyeci atlı çarşı meydanında toplanmış Balıkesir'e doğru yola çıkma hazırlığındadır. Büyük bir törenle yola çıkan Kuvayı Milliyeciler yolda Bandırma'ya uğradıklarında Bandırma halkı onları sevinç gösterileriyle karşılar. Bandırma eşrafiyla yapılan görüşmeler sonrasında tekrar yola çıkan kabile yolda saldırıya uğrar. Kara Hasan'ın atlıları saldırıyı savdıktan sonra Balıkesir'e dek olaysız ilerler ve şehre girişleri de pek parlak olur. Kara Hasan Balıkesir'de birkaç gün durduktan sonra Biga'nı savunmasız kaldığını söyleyerek geri döner. İngiliz Kemal'i de orada işi kalmadığı için Balıkesir'de bırakırlar.

Bir gün Balıkesir Müdafaa-yı Hukukçularıyla Kumandan ve İngiliz Kemal oturup konuşuyorlarken içeri Dramalı Rıza Bey girer. İki arkadaş herkesin şaşkın bakışları arasında kucaklaşırlar. Dramalı Rıza Bey, odadakilere İngiliz Kemal ile

olan içten dostluklarını anlatırken içeriye Edremit Kaymakamı Hamdi Bey girer. Hamdi Bey ve Dramalı Rıza Bey, yapılan konuşmalarda Kara Hasan ve çetesine güvenmediklerini açıkça ifade ederler. Durum böyle olunca Hamdi Bey ile Dramalı Rıza Bey, Kara Hasan'ın arkasından Biga'ya doğru yola çıkarlar.

Beşinci bölümde “Kara Hasan'ın Kara Talihi” başlığı altında Kara Hasan'ın ihaneti anlatılır. Hamdi Bey, Dramalı Rıza ve Bandırmalı Kani Bey, kırk Kuvayı Milliye atlısıyla birlikte Biga'ya girdiklerinde Kara Hasan'ın çetesi onların gelişinden memnun kalmaz. Hamdi Bey ilk olarak Kaymakam'la görüştüktan sonra şehrin bütün ileri gelenlerini Belediye'ye çağırır. Konuşmasında *“İlk işimiz, Yunanlıların topraklarımızdan çıkarmak olmalıdır. Ordunun başına Mustafa Kemal geçecektir. Paşayı elimizden geldiğince desteklemeliyiz. Ben buraya düşmana karşı koyacak teşkilatı kurmağa geldim, sizlerin yardımınızı bekliyorum”* (150) der. Daha sonra Hamdi Bey, çok kesin bir buyrukla herkesin elindeki silah ve cephaneyi getirip Hükümet'e teslim etmesini bildirir. Bu arada Kara Hasan çetesinin, Hükümet sorumlusu gibi köylülerden para toplaması Hamdi Bey'i rahatsız eder. Hatta dışarıdan gelecek bir isyan dalgasına Kara Hasan çetesinin destek vereceği düşüncesi Hamdi Bey ve arkadaşlarını korkuttuğu için çeteyi ortadan kaldırma kararına varırlar. Yapılan plan neticesinde Kara Hasan, Suphi Bey ve çetenin ileri gelenlerinden Halit Çavuş tuzağa düşürülerek yakalanır. Eşkîyaların yakalanmasıyla onlara haraç vermekten kurtulan köylüler sevinçlidir.

“Bayburtlu Şeyh Hasan Eşref Serüveni” başlığıyla Bayburtlu Şeyh Hasan Eşref'in Hükümet'e karşı ayaklanmasından bahsedilir. Kendisini mehdi ilan eden Şeyh Eşref'e inananların sayısının artması, Eşref'in karşısına çıkan askerleri efsunlayarak esir etmesi ve Türk askerlerini acımasızca öldürmesi üzerine Kâzım Karabekir, Yarbay Halit Bey'i, Şeyh'in yaşadığı Hart Köyüne gönderir. Halit Bey'den önce köye giden müfrezeler Şeyh Eşref ve müritleri tarafından esir alınır. Halit Bey, saldırıya geçmeden önce Şeyh Eşref'e teslim olması uyarısında bulunur. Onun bu önerisine ateşle karşılık verilir. Yarbay, kesin buyruğunu vererek Şeyh'in karargâh olarak kullandığı evine obüs topu gönderir. Bu ilk obüs mermisiyle Şeyh'in kendisi, çocukları ve müritleri parça parça olur. Adamlarıyla köye giren Halit Bey, halkı kırıp geçirerek saklanmış adamları yakalayarak Bayburt Divan-ı Harbi'ne

götürür. Tutuklulardan birkaçı tam suçlu bulunarak idam edilir. Şeyh Eşref baskınında on sekiz asker ve üç subay şehit olurken kırk üç er ağır yaralanır.

“Kozan Dağından Sesler” yedinci bölümün başlığıdır. Kozan’dan Sivas’a giden dört kişi; silahları, cephaneleri ve paralarının bulunduğunu, yalnız onları düzene koyup kullanabilecek bir kumandana ihtiyaçları olduğunu söyleyerek Mustafa Kemal Paşa’yı görmek istediklerini bildirirler. Onları karşılayan Yarbey Osman Bey, Mustafa Kemal Paşa’nın Amasya’da Salih Paşa ile görüşme yaptığını söyler.

Mondros Antlaşması’ndan sonra 17 Aralık 1918’de Mersin, 19 Aralık 1918’de Tarsus ve 20 Aralık 1918’de Adana İtilaf Devletleri’nce işgal edilince Kozanlılar endişeye kapılırlar. Kozan’ın eşrafları ve ileri gelenleri Adana’ya yerleşmiş olan işgal makamlarıyla görüşmek üzere üç kişilik bir kurul seçer. Adana’ya giden kurul, Fransız ve İngiliz Kumandanlarından; Kozan’ın işgal edilmemesini, eğer edilirse de oralara Ermeni askerlerin gönderilmemesini ister. Kumandanlar, bir işgal olursa Kozan’a Ermeni askeri göndermeyeceklerine söz verirler.

8 Mart 1919 günü Kozan’a gelen İşgal Kurulu’nda Yüzbaşı Tayyarda, Üsteğmen Sübi, Tayyarda’nın yardımcısı Ermeni Teğmen Terlemezyan ve Tercüman Baylan bulunmaktadır. Yüzbaşı Tayyarda, Kozan’a yerleşir yerleşmez Kozan’ı bir Ermeni yurdu hâline getirmek için çalışmalarına başlar. Belediye Başkanı Hüseyin Efendi’yi görevinden uzaklaştırarak yerine Ermenilerle dostça geçinen Yeğenzade Mehmet Efendi’yi atar; Savcı Ruhî ve Dava Vekili Mustafa Bey’i, Mahfezade İbrahim Hoca’yı Kilikya sınırları dışına sürer. İdare Meclisi, Belediye Meclisi ve Mahkeme Kurulu üyelerinin yarısını yerlerinden atarak onların yerine Ermenileri doldurur. Hatta Jandarma ve Polis Örgütü’nün yarısını Ermenilerden öbür yarısını da Çerkes, Arap, Kürt ve az sayıda Türklerden oluştururlar.

Kozan’da Ermeniler, kurdukları derneklerin barışçıl görünüşleri altında Kilikya Türklüğünü ezmek, Türkleri korkutmak ve öldürmek için cehennem makinesi gibi çalışırlar. Fransız-Ermeni zabıta ve hafıye örgütleri ve Ermeni

fedaileri, yollarda ve kırlarda ellerine geçirdikleri Müslümanları canavarca öldürürler.

Amasya'dan Sivas'a dönen Mustafa Kemal Paşa, Kozan'dan gelen Sehlizade Hasan Bey'in başkanlığındaki kurulun anlattığı korkunç hikâyeleri dinledikten sonra Kilikya'nın elden gitmekte olduğunu anlar. Kurul üyelerine istedikleri kumandanı vereceğini açıklayan Mustafa Kemal Paşa, üyeler gittikten sonra Binbaşı Kemal Bey ile Yüzbaşı Osman Bey'i Kilikya'ya gitmeleri için görevlendirir. Binbaşı Kemal Bey'i Kozanoğlu Doğan, Osman Bey'i de Aydınolu Tufan takma adıyla gönderir. Sivas'ta bulunan Ali Fuat Paşa da 30 Kasım'da Ankara'ya, oradan da 4 Aralık 1919'da Kayseri'ye gider. Orada yaptığı görüşmelerde Kilikya Kuvayı Milliyesi ile orduyu birleştirir ve Kilikya'ya gitmesi için Ali Ratıp Bey'i üçüncü kişi olarak görevlendirir. Mustafa Kemal Paşa, Ali Ratıp Bey'e Tekelioğlu Sinan takma adını verir. Üç Kuvayı Milliyeci, Develi'ye geldiklerinde Jandarma Kumandanı Ali Saip Bey'i karşılarında engel olarak bulurlar. Ali Saip Bey, üç Kuvayı Milliyeciyi yakalayarak Fransızlara teslim etmeyi ve karşılığında Fransızlardan altın almayı hayal etmektedir. Feke Belediye Başkanı Cezmi Bey'in çabalarıyla üç Kuvayı Milliyeci ile Ali Saip Bey görüşür ve birlikte İşgal Devletleri'ne karşı hareket ederler. Bir gün İşgal Kuvvetleri Komutanı Tayyada, Ali Saip Bey'i çağırır ve ona, hakkında araştırma yapıldığını; onun bir Kemalist olarak halkı kışkırttığını, bu sebeple evinde gözaltında tutulacağını söyler. Birkaç gün sonra Komutan onu tekrar çağırdığında bazı subayların onun lehine ifade verdiğini, Ermenilerin yakınmalarına son vermek için onun Urfa, Maraş ve Antep illerinden birine nakledileceğini bildirir. O da Urfa'ya gitmek istediğini söyler.

“Ankara Yolunda” adlı sekizinci bölümde Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının Ankara yolculuğu anlatılır. Kongreleri bitiren Mustafa Kemal Paşa, arkadaşlarıyla Ankara'ya gitmenin hazırlığına başlar. Lakin maddi sıkıntı içerisinde olduklarından bir türlü yola çıkamazlar. Sonunda Mazhar Müfit Bey, bankadan borç para alarak ihtiyaçlarını karşılar ve böylece yola çıkarlar. 19 Aralık sabahı Ankara'ya doğru yola çıkan Mustafa Kemal ve arkadaşları, Aka Mutasarrıfı Hakkı Behiç Bey hastalanınca Kayseri'de üç gün kalırlar. Daha sonra yola devam eden kabile

Hacıbektaş’a uğrar. Hacıbektaş’ta Mustafa Kemal Paşa Alevilerin başı olan Cemalettin Efendi ile görüşür.

27 Aralık 1919 günü Ankara’ya gelen Heyet’i yoğun bir kalabalık karşılar. Mustafa Kemal Paşa, halkın kendisine gösterdiği içtenlik ve yakınlıktan çok memnun kalır. Hep birlikte, Temsil Heyeti’nin konaklaması için hazırlanan Ziraat Mektebi’ne giderler.

Güneyde işgal kuvvetlerine karşı verilen mücadeleye “Güneye Kayan Işık” bölümünde değinilir. Mondros Bırakışmasından sonra Sadrazam Ahmet İzzet Paşa, Nuri Paşa’dan, Azerbaycan’daki Türk Ordusu’nun terhis edilmesini ve silahlarının bıraktırılmasını ister. Terhis edilen bütün kumandan ve subaylar, Batum’dan İstanbul’a doğru vapurla yola çıkarlar. Bu subayların arasında Ordu Birinci Yaveri Kılıç Ali Bey ile arkadaşı Süvari Yüzbaşı Salim Bey vardır. Bu iki arkadaş İstanbul’a vardıklarında çok şaşırırlar. İstanbul, artık bir Türk şehri değildir.

O günlerde birçok yurtsever Sivas Kongresi’ne, Mustafa Kemal Paşa’nın yanına gitmektedir. Kılıç Ali Bey ile Salim Bey de Sivas’a gitmek için önce askerlikten çekilirler, sonra da vapurla Bandırma’ya giderler. Ardından Balıkesir, Salihli, Afyonkarahisar ve Eskişehir güzergâhıyla Ankara’ya varır ve orada Ali Fuat Paşa ile tanışır. Daha sonra hep birlikte Sivas’a giderler. Sivas’ta Mustafa Kemal Paşa ile yaptıkları uzun görüşme sonucunda Paşa onlara Maraş ve Antep’in Fransızlardan kurtarılması görevini verir. Bu görev için Kılıç Ali’nin adını değiştirmezken Salim’in başına Yörük adını takar ve Salim’i Selim’e çevirir. Kılıç Ali ve Yörük Selim, 21 Kasım 1919’da Pazarcık’a varırlar ve Maraş’ta direnmeyi yönetenlerin lideri Arslan Bey’i Pazarcık’a çağırarak şehrin durumu hakkında bilgi edinirler.

İlk olarak Maraş’ı İngilizler işgal etse de daha sonra İngilizlerin yerine Fransızlar geçmiştir. O günlerde Uzunoluk Hamamı’nın önünde yaşanan bir olayla birlikte Maraşlılarla yabancılar karşı karşıya gelir. Fransız askerlerinin şehre girdiklerinin ikinci günü, hamamdan çıkan üç Türk kadını, Ermeni askerlerin saldırısına uğrar. Hamamın karşısındaki sütçü dükkânının sahibi Sütçü İmam,

kadınlara yapılan saldırı karşısında sessiz kalamaz ve silahını çekerek askerlerden birini öldürür. Sütçü İmam'ın işgalcilere karşı attığı ilk kurşunun tarihi 31 Ekim 1919'dur. Sütçü İmam dağlara doğru çıktıktan sonra Ermeniler intikam almak için onun akrabalarına saldırdıkları gibi, bazı Türkleri de sebepsiz yere işkencelerle öldürürler. Gün geçtikçe Ermeniler, Türkleri Maraş'tan süpürmek ve şehri Büyük Ermenistan şehirlerinden biri durumuna getirmek için birçok geceler Türk mahallelerine rastgele ateş ederler. Bu olaylar sonucunda Türkler, Müdafaa-yı Hukuk Derneği'nin kurulmasını hızlandırarak Kuvayı Milliye örgütlerinin yayılmasını sağlarlar. Kumandan Arslan Bey ve Kılıç Ali Bey'in önderliğinde Maraş halkı savunma savaşına göre hazırlanır.

21 Ocak 1920 günü İşgal Kuvvetleri Komutanı General Keret, Maraş'ın ileri gelenleriyle yaptığı toplantıda, onlara Kılıç Ali'yi getirmelerini yoksa hepsini hapse atacağını söyler. General'in şehrin ileri gelenlerini hapsedirmesi Maraş Savaşı'nın başlamasını hızlandıran etkenlerden olur. Çocuklar, kadınlar, gençler ve yaşlılar hep birlikte savaşa katılırlar.

Tarihler 10 Şubat 1920'yi gösterdiğinde General Keret Türklerin teslim olacaklarını düşünürken, o günden sonra durumun Türkler için değil Fransızlar için çok tehlikeli ve kritik olacağını anlar. 11 Şubat'ta askerlerine çekilme emri verir. Ertesi gün Kılıç Ali, arkadaşı Yörük Selim ve Arslan Bey, sağ kalan müfrezeleriyle Maraş'a girerler.

Urfa, Siverek ve Viranşehir'in işgal güçlerine karşı yaptıkları mücadele "Urfa Savaşçıları" başlıklı onuncu bölümde anlatılır. Şubat 1920'nin ilk günlerinde Urfa'yı işgal eden Fransız askerlerinden birkaçı, Türk kadınlarının bulunduğu bir hamama saldırır. Sarhoş olan Fransızlar oradan uzaklaştırılırken Urfa halkı namuslarına yapılan bu saldırıyı affetmez. Olay Urfa'nın bütün kaza ve köylerine yayılır. Haberi alan Siverekliiler, Urfalıların yardımına koşmak üzere atlarıyla, silahlarıyla hazırlık yaparlar. Siverek atlıları, 8 Şubat'ta Karaköprü'de Yüzbaşı Ali Saip Bey'in atlılarıyla buluşmak üzere 6 Şubat'ta yola çıkar.

Osmanlı ordularının bozguna uğrayarak dağılmasından sonra güney şehirleri Adana, Maraş, Antep ve Urfa İngilizler tarafından işgal edilir. İngilizler Urfa'ya yerleşir yerleşmez, Ermeniler Büyük Ermenistan hülyası peşine düşerler. Bir süre sonra İngilizler Urfa'dan çekilirken Fransızlar işgal güçleriyle Urfa'ya gelirler ve yanlarında da önemli bir Ermeni grup getirirler. Fransızlar Urfa'ya yerleştikten sonra bu sefer Suriye'den çok sayıda Ermeni kafilesi getirilir ve bir tek Ermeni'nin bulunmadığı şehirde Ermeni sayısını iyice artırılır. Ermeni papazları, Fransız Cizvit papazları ve Amerikan misyonerleri Türkiye'ye ve Türklere karşı düşmanlık propagandalarına başlarlar. Urfa'da hâl böyleyken Mustafa Kemal Paşa'dan gelen buyruk üzerine Ali Saip Bey, Urfa'ya saldıracak gücün kumandanı olarak benimsenir. 8 Şubat'ta Siverek Kuvayı Milliye atlıları, Ali Saip Bey ile birleşerek Urfa'ya girerler. Fransızlar kalabalık Kuvayı Milliye atlılarını görmezlikten gelseler de Kumandan Kapiten Sajo, savunma için siperler kazdırmaya başlamıştır. Jandarma Kumandanlığında silah ve cephane dağıtımı yapılırken bir Fransız asker arabasının tüfek dağıtılan alana doğru gelmesiyle bir jandarma eri tüfeğini kullanarak arabayı sürenlere ateş eder. Tam o esnada Fransızlar da evlerden ateş etmeye başlar. Karşılıklı silah sesleri susmak bilmezken Ali Saip Bey şehrin dışında siperler kazdırarak dışarıdan gelecek yardımı engeller ve Fransızların su aldıkları derenin yolunu değiştirerek onları susuz bırakır.

Kuşatılmış olan Fransızlarla bağlantı kuran Ermeni fedailerin Türklere karşı Fransız askeri gibi savaşması, yeni önlemleri gerektirir. Bunun üzerine Fransızlarla Ermenilerin bağlantı merkezi olan Bediüzzaman Karakolu 21-22 Şubat gecesi Bozan Ağa müfrezesiyle kuşatılarak ele geçirilir. Karakoldan sonra Gülaplı Tepesi de yapılan ani bir baskınla Fransız askerlerinden arındırılır. Kötü kış şartları bir an önce sonuç almak isteyen Türk savaşçıları endişelendirirken, Fransızlar kale gibi sağlam evlerinde, sıcak odalarında dışarıdan gelecek yardımı beklemektedirler. Düşmanı söküp atmanın topsuz mümkün olamayacağını anlayan Kuvayı Milliyeciler; Ankara'dan top, tüfek ve cephane isterler. Bir süre sonra Siverek üzerinden bir top Urfa'ya gelir. Artık zafer çantada kekliktir.

On birinci bölümde “Kahramanlar Şehri” Antep, 15 Ocak 1918'de İngilizler tarafından Mondros Bırakışmasının yedinci maddesine dayanarak işgal edilir. İlk

günlerde yerli Ermenilerin etkisiyle Türkleri hırpalarlar, şehrin ileri gelenlerini Mısır'a sürgün ederler ve halkın elindeki silahları zorla alırlar. Bir süre sonra İngiliz Kumandanlığının gösterdiği yumuşak tavır ve anlayış nedeniyle Antep halkı işgal karşısındaki direnme duygusunu kaybeder. Barış günleri devam ederken İngiliz ve Fransız Hükûmetlerinin yaptığı antlaşma sonucunda İngilizler Suriye ve Kilikya'daki işgal kıtalarından geri çekilerek yerlerini Fransızlara bırakırlar. Antepliler, Fransız işgalini protesto etmelerine rağmen 29 Ekim 1919'da Fransız askerleri şehre girer. Antep Ermenileri, askerleri bayraklarla, çiçeklerle ve "Yaşa!" sesleriyle karşılar.

Antep'te işgal ordusuyla Türk halkı ilk günden itibaren karşı karşıya gelir. Fransızlar, ilk olarak Akyol Camii'ne her cuma çekilen Türk bayrağını indirirler, ardından da şehirde hiçbir Türk bayrağı çekilmemesi için buyruk yayımlarlar.10 Kasım 1919 günü Ermeni alayının makineli tüfek taşıyan erleriyle Türk polisleri arasında kavga çıktığı gibi, Türk kadınları da tahkir edilir ve tiyatrodaki kavga çıkar.

25 Kasım'da Fransızlar, Türk Jandarma'sına ek maaş vererek onları kendi kumandanlıklarına bağlamak isterler. Fransız İşgal Komutanı, 30 Kasım 1919'da Mutasarrıfa gönderdiği bildiriyle Türk Polisi'nin ve Jandarma'sının Fransız buyruğu altına gireceğini söyler. Kısacası Fransızlar Antep halkını egemenlikleri altına almak için ne gerekiyorsa yapmaya başlarlar. Fakat yapılan bu haksızlıkları gördükçe Antep halkının savaşçı ruhu günden güne harlanır ve başlatılan ulusal propaganda kampanyası halkı birleştirir.

Kurtuluş Savaşı'1, birçok kahramanın gün ışığına çıkmasına vesile olur. Bunlardan biri de Kabalar Aşireti Reisi Mehmet'tir. Mehmet, Besni kazasının Kürt Elif köyünde 1888'de dünyaya gelir. Babasının ölümü üzerine on altı yaşındaki Mehmet aşiretin reisi olur. Birinci Dünya Savaşı'nda askere alınan Mehmet, Erzurum Cephesi'ne gönderilir. Askerde çavuşluk rütbesi alan Mehmet birçok savaşa girer. Fakat bir savaşta vurulması onun askerlik hayatını sonlandırır. Taburcu olduktan sonra köyüne dönen Mehmet, eşkıyaların köyleri kasıp kavurduğunu ve hiçbir yerde mal ve can güvenliğinin kalmadığını görür. Bir gün Bozan Ağa çetesinin Paşa Yakup'un çiftliğine saldırması Mehmet'i çok kızdırır. Paşa Yakup, Mehmet'in yakın bir akrabasıdır. Bozan Ağa'yı bulmak için yollara düşen Mehmet'in adı

Karayılan'a dönüşür. Karayılan'ın Bozan Ağa'nın peşine düştüğünü öğrenen Malatya İkinci İnzibat Kumandanı Ahmet Adil Bey, onu görüşmeye çağırır. Ona; Hükûmet'in de Bozan Ağa'nın peşinde olduğunu fakat köylülerin ölüm korkusu yüzünden ona yardım etmekten çekindiklerini söyler. Karayılan, uzun bir arayıştan sonra Bozan'ın çetesine baskın yaparak çeteyi darmadağın eder. Bozan'la kardeşinin başlarını Pazarcık'a gönderir.

Bu olaydan sonra Karayılan Aşireti'ni toplayarak ulusal dava uğruna birlik olma çağrısı yapar. Karayılan artık Antep Müdafaa-yı Hukuk'un verdiği emirleri yerine getirmeye başlar. Bu emirler doğrultusunda ilk olarak, Maraş'a giderken Antep'ten geçecek olan Fransız erzak kafilesine saldırır. Bu saldırıda birçok silah, cephanelik ve yiyecek elde eder. Daha sonra da köylere baskın yapan, halkın mallarına el koyan ve masum insanları öldüren Kel Ahmet çetesini ortadan kaldırır. İki büyük soyguncu çetesini ortadan kaldıran Karayılan ününe ün katmıştır. Bu arada Antep Bölgesi Kuvayı Milliye Kumandanı Şahin Bey, Karayılan'ın ününü duymuş, onunla birlikte Fransızlara karşı yapacağı baskınları hesaplamaya başlamıştır.

Mustafa Kemal Paşa tarafından Antep'e gönderilen Şahin Bey, Antep bölgesinin Kuvayı Milliye Kumandanlığını ele aldıktan sonra hızlı bir askerî örgütlenme işine girer. Asıl adı Mehmet Sait olan Şahin Bey, Mısır'da subay olarak görev yaparken İngilizler tarafından esir alınmış, daha sonra Mondros Mütarekesi hükümlerine göre serbest bırakıldığında İstanbul'a gitmiştir. İstanbul'da Harbiye Nazırı Cemal Paşa'dan kendisine görev isteyen Mehmet Sait, Birecik Askerlik Şubesi Başkanlığı'na atanır. Birecik'e doğru yola çıkan Mehmet Sait, önce Mustafa Kemal'den görev almak için Sivas'a gider. Mustafa Kemal Paşa 1911 yılında Derne'de takım kumandanı olan Mehmet Sait'i tanır ve ona şöyle der: “*Sende memleketin olan Antep'i Fransızlardan kurtaracaksın. Senin adın da bundan sonra Şahin olsun*” (285).

Şahin Bey, yaptığı hazırlıklar sonucunda, Kilis-Antep yoluna egemen olan mevkilere müfrezesini yerleştirir. 3 Şubat 1920 günü Kilis'ten Antep'e geçmek isteyen Fransız kolunun geçmesini engelleyen Şahin Bey Kuvvetleri, Fransızların Kilis'e dönmelerini sağlarlar. İkinci kez Antep'e girmek isteyen Fransızların geçmesi

Türk Kuvvetleri tarafından yine engellenir. Şahin Bey, Fransız İşgal Kumandanına da sık sık ultiimatlar vermeyi de ihmal etmez.

On ikinci bölümde Kozan'daki duruma tekrar dönülür. “Karga Pazarı” başlıklı bölümde, Maraş'tan Fransızların atılması sonucunda işgal komutanları panik içindedirler. Kozan İşgal Komutanı Tayyarda da Adana'daki albayından aldığı direktiflerle Kozan ileri gelenlerini toplayarak onlara yasakları sıralar. Bu konuşmadan birkaç gün sonra Kozan'ın ileri gelenlerini tutuklayarak hapse attırır. Kozan'ın ileri gelenlerinden Ethem Usta'nın karısı, oğlunun ve kocasının hapiste olduğunu söyleyerek Kadirli'deki Nuri Çavuş'tan yardım ister. Nuri Çavuş, ikili oynayarak Komutan Tayyarda'nın güvenini kazanır ve mahkûmların hapisten çıkarılmasını sağlar.

O günlerde Haçın'da bulunan Ermeniler, Kuvayı Milliyecilerden korkmaya başladıkları için Komutan Tayyarda'dan askerî kuvvet isterler. Tayyarda, istenen kuvvetleri Haçın'a göndermeyi kararlaştırır. Hangi yolun daha güvenli olduğunu Feke Belediye Başkanı'na güvendiği için ona sorar. Başkan yolu tarif ettikten sonra durumu hemen Karabacaklı Deli Hacı Ağa'ya bildirir. Hacı Ağa'nın adamları kayalıklara saklanarak Kozan'ı göz hapsine alırlar. Yol üzerinde bulunan köylüler de silahlanarak Tayyarda'nın adamlarını beklemeye başlarlar. Kafiye yoldan geçerken köylüler Ermeni askerlere ateş ederek tüm ganimetleri ele geçirir.

“Bombalar” başlıklı on üçüncü bölümde İngiliz Kemal'in İzmir'deki faaliyetleri anlatılır. İngiliz Kemal Biga'dan Balıkesir'e gittiğinde işsizlikten bunalmaya başlar. Tam o günlerde İzmir'de bulunan Rumların ve Yunanlıların İzmir'in bir Yunan şehri olduğunu şenliklerle bütün dünyaya ilan edeceklerini öğrenen Balıkesir Kuvayı Milliye liderleri, çaresizlikten ne yapacaklarını bilemez hâledirler. Yapılan toplantıda İngiliz Kemal, Kumandan Kâzım Bey'e, İzmir'e giderek gösterilere karşı çıkmak için bildiriler dağıtmayı ve bazı önemli noktalara bomba koymayı teklif eder. Bombalar ve bildiriler bir yumurta sandığının altına konularak İzmir'deki bir tüccara gönderilir. İzmir'e giden İngiliz Kemal, eskiden tanıdığı arkadaşı Naci'nin yardımıyla bildirileri ve bombaları kiliselerin, bankaların, türlü kuruluşların ve konsoloslukların kapılarına, pencerelerine bırakır. Daha sonra

İngiliz subayı kılığına giren İngiliz Kemal, sabah erkenden trene binerek Balıkesir’e gider. İngiliz Kemal, İzmir’den gelen haberlerle başarı sağladığını öğrenir.

On dördüncü bölüm, “Akbaş Cephaneliğine Baskın” adıyla anlatılır Dramalı Ali Rıza Bey’in Gelibolu yarımadasındaki Akbaş Cephaneliğine yaptığı baskın anlatılır. Alınan habere göre düşmanlar, Akbaş Cephaneliğindeki silah, cephane vb. savaş malzemesini Gelibolu’ya gelecek olan bir vapurla Bolşevik Ruslara karşı silahlandırdıkları Çar yanlısı Vrangel ordusuna gönderecektir. Dramalı Ali Rıza Bey, bu sevkiyatı engelleyip mühimmatların Anadolu’ya gönderilmesi için Gelibolu’ya geçer. Akbaş Cephaneliğine yakın olan alaya on dört asker, asker kaçağı diye yerleştirilir; cephaneler ele geçirildiğinde vapura taşınması için de köylülerden yardım istenir. 26-27 Şubat gecesi Akbaş Cephaneliği ele geçirilir.

“İhanet Eden Top” adlı on beşinci bölümde Mahmut Nedim Konağı’nı Fransızlardan alma çabaları anlatılır. Urfa’da Kuvayı Milliye için büyük bir engel olan Mahmut Nedim Konağı, Fransızların kalesi olmuştur. Siverek’ten gelen top bu kalenin aşılması için bir umut olur. Top, 4 Mart 1920 sabahı Mahmut Nedim Konağı’nın duvarlarını çökertirken, bilinmeyen bir nedenden dolayı birden sessizliğe bürünür ve susar. Türk savaşçıları açılan deliklerden girmeye çalışsa da Fransız makineli tüfeğinin kurşunları onları engellemeye çalışır. Urfa’nın tamamında savaş başlamış, Fransızlar tam anlamıyla kuşatılmıştır. Kuvayı Milliye Kumandanlığının tek isteği, dışarıdan Fransızlara yardım gelmesini engellemek ve cephaneliklerinin bitmesini hızlandıracak davranışlar ve düzenler yapmaktır. Kuvayı Milliye Komutanı Ali Saip Bey, Suruç’tan aldığı bir haberde Fransızların, Urfa’daki askerlerini kurtarmak için yardım göndereceklerini öğrenir. Bunun üzerine Ali Saip Bey, bir müfrezeyi gelecek düşman yardımını engellemesi için Suruç’a gönderir. Yolda Boztepe köyünde mola verdiklerinde köy ağası, Fransızların çok üstün güçlerle geldiklerini, yollardaki kölelerin teslim bayrağı çektiklerini söyler. Urfalı savaşçılar ve aşiret ağaları köy ağasının bozgunculuk taşıyan sözlerine inanarak Urfa’ya doğru dönmeyi kararlaştırırlar. Ali Saip Bey, kendisine katılacak Aneze Aşireti’ne gittiğinde Aşiret Reisi Haçim’i orada göremez. Aşiretin ileri gelenleri, Ali Saip’e büyük bir Fransız yardım birliğinin Urfa’da kuşatılmış olan Fransız Garnizonu ’nu kurtarmak üzere dört bataryalı bir topçu gücüyle geldiğini söylerler. Bu yalana

inanan Ali Saip ve birkaç aşiret reisi Urfa'yı boşaltma kararı alırlarsa da Siverek atlıları orada kalmayı tercih ederler. Ertesi gün bir propagandaya kurban gittiğini anlayan Ali Saip Bey savaşçılarıyla Urfa'ya dönerek eski mevzilerine yerleşir.

“Kadirli'nin Kurtuluşu”nun anlatıldığı on altıncı bölümde, Osman Tufan Bey'in mücadelesine yer verilir. Kadirli'de Ermenilerin ve Fransızların gerek siyasal gerek ekonomik baskısı dayanılmaz bir duruma gelmiştir. Kasabanın ileri gelenleri ilk olarak Kadirli Müdafaa-yı Hukuk Derneği'ni kurarlar. Tevfik Coşkun Bey, derneğin başkanlığına getirilir. Ardından da halk silah ve cephanelik edinmeye başlar. O günlerde Andırın'da bulunan Tufan Bey ve Coşkun Bey buluşarak birlikte hareket etme kararı alırlar. Tufan Bey, bir gün Kumandan Kemal Doğan'dan bir haber alır. Kumandan, kendisinin Haçin üzerine yürüyeceğini söyler ve onun da Kozan üstüne yürümesini buyurur. Kozan'a doğru yola çıkan Tufan Bey önce Kadirli'ye gider. Fransızlar kasabayı boşaltmışlar ve bütün Ermenileri beraberlerinde götürmüşlerdir. Kadirli'de sevinçle karşılanan Tufan Bey, Kadirli'yi Maraş'a bağlar ve orada ulusal bir yönetim kurar.

Kitabın son bölümünde Yahya Kaptan'ın Trakya'daki maceraları” Tavşancıl Şehidi” başlığıyla anlatılır. Bulgaristan'da ailesiyle yaşayan Yahya Kaptan, bir gün amcasını öldüren bir Bulgar gencini bıçaklayarak dağlara kaçır. Birkaç gün sonra bir Sırp çetesine sığınır canını kurtarır. Bir süre sonrada kendi Türklerden oluşan çetesini kurarak Bulgarlara karşı mücadele verir. Balkanlarda çete reislerine Kaptan dendiği için o da artık Yahya Kaptan ismiyle çağrılır. Yahya Kaptan, Balkan Savaşları'nda Bulgarların Türklere yaptığı zulümlerin karşısına çetesıyla çıkarken, Sırp ordusuna da yardım etmekten geri kalmaz. Öyle ki Sırp ordusu yaptığı yardımlardan dolayı ona krallığın en büyük nişanını verir. Fakat Balkanlarda barış rüzgârları eserken Yahya Kaptan'ın Sırbistan'daki durumu tehlikeye girer. Bunun üzerine Yahya Kaptan, Türkiye'ye gitmek amacıyla gizlice Selanik'e geçer. Orada bir tanıdığı onu Enver Paşa'nın amcası Halil Paşa ile tanıştırır. Yahya Kaptan, Halil Paşa'nın yardımıyla 1913 yılının sonlarına doğru bir İtalyan vapuruyla İstanbul'a gelir. İstanbul'da Halil Paşa onu Enver Paşa ile görüştürür.

Birinci Dünya Savaşı başladığında “Teşkilâtı Mahsusa” adlı sabotaj ve karşı casusluk örgütünü kuran Enver Paşa, Yahya Kaptan’ı örgütte önemli bir göreve getirir. Hükûmet için başarılı görevlerde bulunan Yahya Kaptan, İstanbul’un işgaliyle birlikte yalnız kalır ve ne yapacağını bilemez. Bir gün arkadaşı Mustafa Ragıp Bey ile Tavşancıl’a gider. Orada onun kahramanlıklarını öğrenen Tavşancıl halkı, ona köyün korucu başı olmasını teklif eder. O da dağıttığı çetesinin adamlarını çağırarak örgütlenmeye başlar.

3.2.4.5.2. Teknik Özellikler

İlahi bakış açısı, romanda her şeyi bilen, gören ve tahmin eden bakış açısıdır. “*Kelimenin tam anlamıyla o, her şeyin üstünde ve her şeye hâkimdir*” (Tekin, 2004: 50). O, sahip olduğu tüm güçle okuyucuyu bilgilendirir ve aydınlatır. Anlatım, özetleme, tasvir, geriye dönüş, ileriye gidiş, mektup, diyalog ve iç diyalog romanda kullanılan tekniklerin başında gelir.

Anlatım tekniğinde anlatıcı, okuyucu ile eser arasına girip olayları ve durumları anlatarak okuyucuya bilgi verir. Okuyucu, anlatıcının anlattığı kadar bilgiye sahip olur. Romanda Sütçü İmam’ın kim olduğuna dair bilgi verilirken anlatım tekniği kullanılır:

“*Hamamın tam karşısında bir sütçü dükkânı vardı. Bu dükkânı kırk beş yaşlarında, kırçıl sakallı, kimsenin etlisinde, sütlüsünde gözü olmayan bir adamcağız işletiyordu. Cılız yapılı bir adam olan bu dükkân sahibini herkes, asıl adını unutmuş olarak Sütçü İmam diye çağırıyordu. Hac’a da gittiğinden ayrıca ona Hacı İmam da diyorlardı*” (236-237).

Özetleme tekniğiyle olaylar, kişiler ve mekânlar hakkında bilgi verilirken uzun uzun değil, okuyucuyu sıkmayacak bir anlatım gerçekleştirilir. Allah tarafından gönderilmiş bir peygamber olduğunu duyurmaya başlayan işlevsel figürlerden Şeyh Eşref’in geçmiş yaşantısı okuyucuya özetlenerek sunulur:

“Bayburt’a dört saat çeken Hart köyünde Şeyh eşref adlı bir adam oturuyordu. Vaktiyle bir medrese öğrencisi iken tabur imamlığından emekli Osman Bedrettin efendinin Harput’taki dergâhına kapılanmış, sonra bir şeyh olacak kertede olgunlaşarak Şeyhinden ‘biat’ almış, Hart’ı merkez edinerek tarikatını kurmağa başlamıştı. Az zaman içinde Hart bucağının yarısı onun müritliğini benimsemiş, bu yolla ününü öbür köylere ve daha da uzaklara yayılmakta gecikmemişti” (158).

Olay örgüsünde yer alan figürler ve mekânlar, tasvir tekniğiyle anlatılarak bunların okuyucunun zihninde canlanması sağlanır. Tasvirlerde figürlerin fiziksel özelliklerinin yanı sıra ruhsal durumlarına da ayrıntılı olarak yer verilebilir. İşlevsel figürlerden Yahya Kaptan, Sırlıları beklerken müfrezesiyle birlikte sık ormanlarla kaplı yalçın bir kayalığa tırmanır ve elindeki dürbünle uzaklara doğru bakar. Yahya Kaptan’ın dürbününün arkasından görülen manzaranın tasviriyle okuyucunun gözünde Makedonya’nın doğal güzellikleri canlandırılır:

“Çok uzaktaki Makedonya’nın ünlü Kaymakçalan dağı, karlı başıyla yeşil ve mor renkler ortasında yükseliyordu. Onun eteklerinden başlayan mavi ormanlar, beriye doğru aydınlanarak ve yeşilleşerek geliyordu. Üzerinde bulundukları tepenin hemen eteklerinden de yemyeşil ve dümdüz Gevgili ovası başlıyordu. Onun ortasından platin rengindeki Vardar ırmağı uysal- uysal ve tatlı akıp gidiyordu” (414).

Geriye dönüş tekniğiyle eserdeki zaman akışı hâlden geçmişe taşınır. Figürlere, olaylara ve mekânlara dair bilgi verilmek istendiğinde bu teknik kullanılır. Böylece geriye dönüşle okuyucunun merakı da giderilmiş olur. Antep’in işgal kuvvetleri tarafından işgal edilmesiyle birçok halk kahramanı ortaya çıkar. Şahin Bey de bu kahramanlardan biridir. O, Mustafa Kemal Paşa’nın verdiği görevle Kuvayı Milliye Kumandanı olarak, memleketi Antep’i işgal güçlerinden kurtarmak için Antep’e gelir. Şahin Bey’in geçmişine dair bilgiler, eserde geriye dönüş tekniğiyle okuyucuya verilir:

“Şahin Bey, (Mehmet Sait) doğma büyüme Antepli idi. Dellakoğulları denen bir soydan geliyordu. Bostancı mahallesinde doğan Şahin Bey dört yaşındayken babası Abdullah’ı yitirmiş, annesi Ayşe, henüz pek genç bir kadın olduğundan

Elbeylioğlu Abdulkadir ağayla evlenmek zorunda kalmıştı. Öksüz ve kimsesiz kalan Mehmet Sait'i dayısı İspaha Hacıkara yanına alarak büyütmeğe ve yetiştirmeğe çalıştı. İlkokulu bitiren çocuk, Rüştüyede okuduysa da eğitimi yürütemeyerek bir zenaata, tabakçılığa atıldı” (287).

Antep'in Fransızlar tarafından işgalinde Başkomiser Fevzi Bey, Müdafaa-yı Hukukçuları halkın gözünden düşürmek için elinden geleni yapmaktadır. Savaş sırasında düşman ile iş birliği yapan komiserin gelecek günlerde Kuvayı Milliye yanlısı olacağı, ileriye gidiş tekniğiyle okuyucuya duyurulur:

“Yalnız, başkomiser Fevzi Bey, sonraları, bu kaçırılışın mutlu bir sonuca bağlanışından ömrünün sonuna dek hoşnut kalacaktı. Fevzi, Maraş'ta kıvılcım adlı Kuvayı Milliye örgütü kurarak bunun başında şerefle Antep'e girecek ve Fransız sömürgecileriyle savaşın sonuna dek yiğitçe çarpışacak ve birçok yararlıklar gösterecektir” (328).

Kutsal İsyan 5'te mektup tekniğinden de yararlanır. Bu teknikle olayların akışına müdahale edilmezken, figürlerin duygu ve düşünceleri farklı bir metotla okuyucuya sunulmuş olur. İngiliz Dostları Derneği'nin Başkanı Sait Molla'nın, İngiliz Casus Papazı Frew'e yazdığı on iki mektup başkişinin eline geçer. Mustafa Kemal mektupları okuduğunda onu yazan kişilerin ihanetlerini açıkça görür. Aşağıya aldığımız hacimce en küçük olan mektupta da kurtuluş mücadelesine karşı yapılan kötülükler dışa yansıtılmıştır:

“Sekizinci Mektup

Mebus seçimlerini geciktirmek ve karıştırmak için gerek Mustafa Sabri ve gerek Hamdi ve Vasfi efendilerle uzun uzadıya talimatınız için görüştüm. Muvafakatlerini aldım. Etrafta propagandalar başladı. Gerekenleri elde edecekler. Bol para dağıtarak oyları ve düşünceleri dağıtmaya çalışacaklardır. Zatı şahanenin aydınlatılması gerekir. Amacımıza sizin üstatça tedbir ve oylarınızla ulaşacağımızı ümit ederim, üstat!26.10.1919 Sait” (24).

Eserde figürlerin birbirleriyle yaptığı konuşmalar diyalog tekniğiyle verilir. Bu teknikle kişiler baş başa bırakılarak birbirleri hakkındaki düşüncelerini açıkça söylerler. Okuyucu da diyalog sayesinde figürlerin davranışını, dilini ve kültürünü öğrenir. İşlevsel figürlerden İngiliz Kemal’e evini açan, onun eğitimini karşılayan Mr. Walter, boks öğrenmesi için onu Amerikalı zenci boksör Dixil Kid’e götürür. Aralarında yapılan konuşmalarla okuyucu, figürlerin birbirleri hakkında neler düşündüğünü öğrenir:

“Mr. Walter:

— *Dixil, dedi, bu çocuğu sana takdim ederim, kendisi aslen Türktür.*

— *Türk müdür?*

— *Evet Türktür.*

— *Türkler, dünyanın en güçlü insanları olduklarını Amerika’da dünya şampiyonlukları aldıklarında gösterdiler. Türklerde yaman pehlivan çıkar.*

— *Evet, ama, bu boksör olacak. Geçen gün sokakta kolej şampiyonunu bir yumruktaki yere serdi” (59).*

İç diyalog tekniğinde figürler, duygu ve düşüncelerini karşılarında biri varmış gibi kendi kendilerine konuşarak ifade ederler. Bu teknik, figürün iç dünyasının okuyucu tarafından anlaşılmasını mümkün kılar. Başkişi, Sait Molla’nın ve Papaz Frew’in yazdığı mektupları okuduktan sonra duygu ve düşüncelerini kendi kendine konuşarak ortaya koyar:

“Mustafa Kemal soluk almadan son mektubu da okuyup bitirdikten sonra kendi kendine söylendi:

— *İngiliz dostları, sözüüm ona. Tam casusluğun zifiri karanlık bataklıklarındalar. Bu mektuplar, gelecek kuşaklara çağımızda ne denli alçak kişilerin de yaşadığını gösterecek. Yabancı milletlerle insan dost olabilir, fakat böyle vatan satıcı durumuna düşemez, düşmez” (26-27).* Böylece iç diyalog tekniğiyle okuyucu başkişinin fikirlerini aracısız olarak ağzından duymuş olur.

3.2.4.5.3. Olay Örgüsü

Kutsal İsyan: Millî Kurtuluş Savaşının Gerçek Hikâyesi 5, on yedi bölümden meydana gelir. Her bölümün içeriğiyle ilgili bir başlığı ve her başlığın altında da genelde özlü sözler bulunur. Bu özlü sözlerden on ikisi Mustafa Kemal Paşa'ya aittir. Bir tanesi H. Humboldt'un Lord Curzon'a yazdığı mesajdan oluşur. Başlık altında bulunan yazılardan biri de Kozan ile ilgili bir dördlüktür.

1- MECLİS ÜZERİNE KUMANDANLARIN TARTIŞMASI

“Satrançta olduğu gibi yaşamda da her zaman ileri düşünce üstün gelir.” (Charles Button)

2- İNGİLİZ KEMAL

“Başkalarının keyfine göre yaşamak, sefaletin en büyüğüdür.” (Syrus)

3- SALİHLİ CEPHESİ

“H. Humboldt'dan Lord Curzon'a: İzmir'deki askeri raporlar, iyimser değildir. Yunanlılarda askerî disiplinleri olmadığını söylemekten çekinmiyorlar. Kondilis üçüncü birliğinin başkanı, Salihli'den kömür vagonlarının altında kaçmış. Öyle görünüyor ki, Yunanlılar bu işi beceremeyecekler.”

4-İNGİLİZ KEMAL'İN ATILARI

“Bilhassa söylüyorum: Korkmayınız. Bu giriş zorunludur. Bu zorunluk bizi yüksek ve önemli bir sonuca götürür.” (Mustafa Kemal)

5- HASAN'IN KARA TARİHİ

6- BAYBURTLU ŞEYH HASAN EŞREF SERÜVENİ

“Tarihimizi okuyunuz, görürsünüz ki milleti mahveden, esir eden, harap eden fenalıklar hep din kisvesi altındaki küfür ve melânetten gelmiştir.” (Mustafa Kemal)

7- KOZAN DAĞINDAN SESLER

“Çıktım Kozan'ın dağına

Kar'ı dizleyi dizleyi.

Yaralarım göz göz oldu

Cerrah gözleyi gözleyi!”

8- ANKARA YOLUNDA

“Bugün vatanımızda bir ulusal güç varsa o akım, felaketlerden ders alan ulusun kalp ve kafasından doğmuştur.” (Mustafa Kemal 1919)

9- GÜNEYE KAYAN IŞIK

“Bundan sonra asker oluşumuz artık eskisi gibi başkalarının hırs ve şöhreti ve keyfi için değil, yalnız bu aziz topraklarımız içindir.” (Mustafa Kemal)

10- URFA SAVAŞÇILARI

“Bilelim ki, milli benliği bilmeyen milletler, başka milletlerin şikâridir.” (Mustafa Kemal)

11- KAHRAMANLAR ŞEHİRİ

“Bütün bu milyonlarca insan kütleleri, şunun ya da bunun tutsaklık ve zillet zincirlerini kırabilecek insanlık erdemlerini elde etmelidir.” (Mustafa Kemal)

12- KARGA PAZARI

“Bir milletin ruhu zapt olunmadıkça, bir milletin azim ve iradesi kırılmadıkça o milleti boyunduruk altına almanın imkânı yoktur.” (Mustafa Kemal)

13- BOMBALAR

“Felâketler, insanları, akılları başında milletleri, daima azimli, gürbüz, atılımlara iter.” (Mustafa Kemal)

14- AKBAŞ CEPHANELİĞİNE BASKIN

“Büyük şeyleri yalnız büyük milletler yapar.” (Mustafa Kemal)

15- İHANET EDEN TOP

“Yarım hazırlıkla yarım tedbir ile yapılacak saldırı, hiç saldırmamaktan çok daha fenadır.” (Mustafa Kemal)

16- KADIRLI’NIN KURTULUŞU

“Milletlerin tutsaklığı üzerine oturtulmuş kuruluşlar her yanda yıkılmaya mahkûmdur.” (Mustafa Kemal)

17- TAVŞANCIL ŞEHİDİ

“Ben, icap ettiği zaman en büyük hediyem olmak üzere Türk milletine canımı vereceğim.” (Mustafa Kemal)

3.2.4.5.4. Kişi Kadrosu

Kutsal İsyan 5’te de başkişi etrafında toplanan kalabalık bir kişi kadrosu vardır. İlahi bakış açısıyla anlatılan romanda, başkişiyle birlikte kişi kadrosunun bazı elemanlarının ruhsal dünyaları ve tüm kişisel özellikleri en ince detayına kadar tasvir

edilmiştir. Güçlü bir önderlik vasfına sahip olan başkişi, şahsına mahsus bu özelliğiyle kendisinden kilometrelerce uzakta olan figürleri etkileyebilmiştir.

Romanda başkişinin vatani işgalden kurtarmak için gerekli olduğunu düşündüğü ve savunduğu değerlere bağlılıklarını gösteren figürler dinamik ve güçlü çizilmiştir. Rauf Bey, Kazım Karabekir Paşa, Ali Fuat Paşa, Kılıç Ali Bey, Salim Bey, Binbaşı Kemal Bey, Yüzbaşı Osman Bey, Ali Ratıp Bey ve Ali Saip Bey, başkişinin inandığı değerleri özümseyip bu doğrultuda mücadele eden isimlerdir.

3.2.4.5.4.1. Başkişi

Başkişi Mustafa Kemal Paşa, sahip olduğu liderlik özelliğinin yanı sıra insancıl tavırlarıyla da çevresindekilerin dikkatini çekerek onların güvenini kazanmış bir kişidir. Kâzım Karabekir de başkişiye güvenenlerdendir. Öyle ki arkadaşı Fevzi Paşa'nın Mustafa Kemal Paşa hakkında söylediği olumsuz sözlerin doğru olmadığını ona kanıtlamaya çalışır. Fevzi Paşa'nın Kâzım Karabekir'e ifade ettiği, *“Mustafa Kemal Paşayı tutmaklığın felakettir; bu yüzden gelecekte adın kötüye çıkacak. Yegâne istinatgâhları sen olan Mustafa Kemal Paşa, muhteris ve menfaat düşküniüdür. Maksudı, hükûmetin şeklini değiştirmek, diktatör olmaktır. Ahlakça herkesçe fena tanınan bu zatın, milletin başına belalar getireceğini seni seven bütün arkadaşlarımız ve ben, yakinen biliyoruz”* düşünceleri karşısında, Kâzım Karabekir'in *“Paşam, Mustafa Kemal paşaya başımıza geçmesini daha İstanbul'da teklif eden de benim. Bugün, bütün gücümle tutmayı en büyük bir ödev bilirim. Ondan daha hamiyetli ve değerlisini İstanbul'da iken aradım, bulamadım. Pekâlâ hatırlarsınız. Hanginiz esaret altındaki İstanbul'dan çıkıp ta geldiniz? Bugün de sizden rica etsem ihtimal yine gelmezsiniz”* (33-34) sözleri, onun başkişiye ne kadar güvendiğini gösterir. Kâzım Karabekir'in dediği gibi Mustafa Kemal Paşa, özgürlük ve bağımsızlık mücadelesine oturduğu yerden dâhil olmamış; şehir şehir gezip halkın içine girerek onlarla birlikte başlamıştır.

Başkişi, nezaket kurallarını bilen, kişiler arası ilişkilerde karşındakine içten ve samimi davranan nazik biridir. Mustafa Kemal Paşa, arkadaşlarıyla Sivas'tan ayrılırken Sivas Valisi Reşit Paşa'ya, gösterdiği misafirperverlikten dolayı bir telgraf çeker. Başkişinin çektiği telgraf onun nezaketinin boyutunu gösterir:

“Vilayetiniz sınırını geçerken Sivas’ta hakkımızda göstermiş olduğunuz konukseverliğe ve değerli yardımlarınıza bir kere daha minnettarlığımızı bildirmeyi bir ödev sayarak hepimiz saygılarımızı arzederiz. Mustafa Kemal” (216).

Başkişi, misafirperverdir. Kendisini görmeye gelenlere karşı ilgi ve alakasını eksik etmez ve onları gerektiği şekilde güzelce ağırlar. Kılıç Ali Bey’le arkadaşı Salim Bey, Mustafa Kemal Paşa’yı görmek için Sivas’a gittiklerinde, Paşa, toplantı yapmaktadır. Toplantı geç saatlere kadar sürmesine rağmen başkişi misafirlerini kabul ederek onlarla ilgilenir. O anlar, *“Onlara karşı çok içten davrandı. Sosyete salonlarından gelme bir insan gibi en yüksek nezaket kurallarıyla onları hayran bıraktı. Sırtında, Erzurum’da giydiği o ünlü jaketatay, başında da sarışın yüzünü renklendiren o ünlü fes vardı”* (234) diyerek anlatılır.

Mustafa Kemal Paşa lider olarak çevresindekilerden bir şeyler yapmalarını isterken onlara nasıl davranacağını ve neler söyleyeceğini iyi bilmektedir. Aydın Bölgesi’nden Demirci Mehmet Efe’nin gönderdiği bir heyeti oturuma kabul eden Mustafa Kemal, onlara candan yakınlık ve ilgi gösterir, onlardan istekte bulunurken de güleç yüzünü eksik etmez:

“Mustafa Kemal’in kendilerinden pek çok şey beklediğini açığa vuran güleç yüzü onları yine çokça avuttu” (41). Heyet üyeleri ayrılırken Paşa, Demirci Mehmet Efeyle adamlarına kendisinin ve bütün temsil heyeti üyelerinin sıcak selamlarını gönderir.

3.2.4.5.4.2. İşlevsel Figürler

İşlevsel figürler, roman boyunca başkişinin ya yanında ya da yakınlarında yer alarak ona destek olurlar, onunla işgal kuvvetlerine ve İstanbul Hükümeti’ne karşı mücadele ederler. Başkişinin sürekli yanında olan figürlerden Rauf Bey, Ali Fuat Paşa ve Kâzım Karabekir Paşa, Mustafa Kemal Paşa’yla beraber örgütlenerek İtilaf Devletleri’ne karşı canları pahasına savaşır.

Rauf Bey, başkişiyile birlikte çıktığı Millî Mücadele yolunda onu yalnız bırakmayan, onun yanından hiç ayrılmayan işlevsel figürlerdendir. O, Millî Mücadele’de hayatını ortaya koymaktan çekinmez. Kâzım Karabekir’in; meclisin İstanbul’da toplanmasıyla özellikle İngilizler tarafından bir saldırıya uğranacağını, bu saldırıyla da herkesin Padişah ve Hükûmetinin hıyanetini göreceğini, durum böyle olunca da Millî Hükümet’in Anadolu’da kurulmasına hiç kimsenin karşı çıkmayacağını söylemesi üzerine Rauf Bey: *“İngilizlerin bunu yapmaması ihtimaline karşı bu işi behamehal gerçekleştirmek için ben, tehlikeyi kabul ediyorum. İstanbul’a meclise gideceğim ve dediğiniz olmazsa Anadolu’da millî hükûmeti kurmağa muvaffak olmanız için meclisin ortasında bomba patlatarak kendimi feda edeceğim”* (15) diyerek Mustafa Kemal Paşa’nın meclisin Anadolu’da toplanması fikrine destek verir.

Ali Fuat Paşa, 20. Kolordu’yla birlikte Mustafa Kemal Paşa’nın yanında, onun direktifleriyle ve bilgisiyle hareket eder. Ankara Jandarması tam anlamıyla Kuvayı Milliye’ci olarak çalışır ve Müdafaa-yı Hukukçuların silahlı gücünü meydana getirir. Ayrıca Ali Fuat Paşa, Kolordu’yla Ankara Bölgesi’ni güvenilir bir sığınak hâline getirerek Temsil Kurulu’nun oraya yerleşmesi için gerekli olan ortamı sağlar.

Kâzım Karabekir Paşa, birlikte yola çıktıkları Mustafa Kemal Paşa’ya askerî ve siyasi olarak her tür yardımı yapmaktadır. Bazı konularda başkişiyi onaylamasa da ona olan desteğini çekmez. Birinci Ordu Müfettişi Fevzi Paşa’nın bir heyetle Sivas’a, özellikle Mustafa Kemal’i tutuklamak üzere gelmesi, Kâzım Karabekir’i tedirgin eder. Kâzım Karabekir, arkadaşı Fevzi Paşa geldiğinde, onun Mustafa Kemal Paşa hakkında söylediği olumsuz sözlere karşı çıkar:

“Şu günlerde ulusal varlık, ulusal birlik meydan gelmiş, ulusal kararlar verilmiştir. Artık bu işlerle ve Mustafa Kemal Paşa ile uğraşmak yanlıştır. Ulusal karar karşı davranmaktır, ihanettir, felaketti” (35).

Mustafa Kemal Paşa’nın açtığı ihtilal bayrağı altında birçok işlevsel figür, vatan topraklarını kurtarmak için memleketin her köşesine dağılır. Kılıç Ali Bey’le Yüzbaşı Salim Bey Maraş’ta; Arslan Bey ve Şahin Bey (Mehmet Sait) Antep’ta; İngiliz Kemal Biga, Balıkesir ve Bandırma’da; Müftü Ahmet Hamdi Biga’da;

Binbaşı Kemal Bey (Kozanoğlu Doğan), Yüzbaşı Osman Bey (Aydinoğlu Tufan) ve Ali Ratip Bey(Tekelioğlu Sinan) Kadirli, Karaisalı ve Adana’da; Ali Saip Bey Urfa’da; Cusi Paşa ve Çerkez Nuri Çavuş Kozan’da; Dramalı Ali Rıza Bey Gelibolu’da; Tevfik Coşkun Bey Kadirli’de; Hasan Bey Bandırma’da ve Ethem Bey Salihli’de Mustafa Kemal Paşa’dan aldıkları emre göre teşkilatlanarak kuvvetler toplarlar; silahlı, silahsız her tür savaşıla işgal güçlerini ülkeden atmaya çalışırlar.

3.2.4.5.4.3. Fon Figürler

Fon figürler, başkişinin ya da işlevsel figürlerin etrafında bulunan ve derinliği az olan kişilerdir. Bu figürler, eserlerde gerçeklik olgusunu oluşturmak için kullanılır. *Kutsal İsyan 5* romanı, Türkiye’nin birçok bölgesindeki olaylar üzerine kurulu olduğu için fon figürlerin sayısı da hayli fazladır.

Mustafa Kemal Paşa’nın Sivas’tan Ankara’ya doğru yola çıkması esnasında dosyaları araca yerleştiren Hayati Bey, otomobilleri gözden geçiren Cevat Abbas Bey, Mustafa Kemal Paşa’nın yol üstüne düşüncelerini gözden geçiren Muzaffer Bey, hareket saatlerini ve kilometre hesaplarını düzenleyen Hüsrev Bey, para işlerini ayarlayan Mazhar Müfit Bey; Gelibolu’da Karaine Bey, köylü Recep, Çerkes oğlu İsmail, Cumali köylü Uzun Hasan Çavuş, Arnavut Ramazan; Kozludere köyünde Hüseyin Çavuş; Urfa’da Kerim Bey; Kadirli’de Osman Nuri Efendi; Kozan’da Sehlikzade Hasan Bey, Jandarma Teğmeni Yozgatlı Halil, Ali Kahyazade Ökkeş, Savcı Ruhi, Topal Mustafa, Bayan Saip, Bayan Tayyarda; Feke kazasının Yerebakan köyünde Hasan; İngiltere’de İngiliz Kemal’i yanına alan İngiliz Kaptan, boksör Dixil Kid ve Lapseki’de Çerkes Lütfü Bey fon figür olarak eserde yer alır.

3.2.4.5.5. Zaman

Eser, Mustafa Kemal Paşa’nın ordu kumandanlarıyla birlikte Sivas’ta yaptığı toplantıyla başlar. *Kutsal İsyan* serisinin dördüncü cildinin sonundaki bilgiler, beşinci cildin vaka zamanının hangi tarihte başladığını gösterir. *Kutsal İsyan 4*’ün son satırlarındaki Mustafa Kemal Paşa’nın “*Ekim ayının 29’unda on beşinci, yirminci, on ikinci ve üçüncü kolordu kumandanlarını Sivas’ta toplantıya çağırdı*”

(Dinamo,1974:408) ifadesi *Kutsal İsyân 5*’in vaka zamanının 29 Ekim olduğu fikrini verir. Eserin vaka zamanının sona erme tarihi, eserde açık şekilde verilmemiştir. Ancak bazı bilgilere dayanarak bu tarihi saptamak mümkündür. Romanın satırları arasında gerçekleşen en son olay Kadirli’nin düşman işgalinden kurtulmasıdır. Kadirli’nin işgalden kurtuluş tarihi 7 Mart 1920’dir.

Kutsal İsyân 5 romanının vaka zamanı 29 Ekim ile 7 Mart arasındaki dört aylık bir süreyi kapsamaktadır. Fakat olayların, şahısların ve mekânların merak edilen mazisi için eserde dönem dönem andan geçmişe gidilmesi vaka zamanının genişlemesine sebep olur. İşlevsel figürlerden Esat Bey’in Mustafa Kemal Paşa’nın açtığı ihtilal bayrağı altına girmeden önceki yaşantısının anlatılması amacıyla andan geçmişe, 1887 yılına gidilirken; olay zamanı, 1919’dan 1887’ye doğru genişler.

“O, 1887’de Altın mermer’de doğmuş bir İstanbul Çocuğuydu. Öz adı Ahmet Esat Tomruk’tu. Babası Evkaf Nezareti Varidat Kalemi Müdürü Mehmet Reşit beydi. Hovarda bir adam olan babası, öldüğünde geride küçük bir dükkândan başka bir şey bırakmamıştı. Beş yaşında babadan öksüz kalan Ahmet, Taksim’deki kira evinde yaşamağa başladı” (46) sözleriyle başlayan anılar, *“Esat, buraya dek olan anılarını yer-yer güneşli bahçelerin paraladığı korkunç kara düşlerle dolu bir roman gibi arkada bırakmıştı. Kendisini çevreleyen karadüşün son dikenli telleri”* (92) sözleriyle biter ve yeniden âna döner.

Romanda tarihlerin tam olarak verilmesinin yanı sıra aktüel zamanı anlatan: “ayın yirmi ikinci günü akşamı”, “iki saat kadar”, “Bu sıralarda Balkan Savaşı patladı.” “şafak sökerken”, “günlerden bir gün”, “tam bu sıralarda”, bugünlerde”, “birçok geceler”, “akşam karanlığında”, “geceleyin”, “Yarın”, “Savaş İkinci üstü bitmiş.”, “Akşam olmuş, gece ilerliyordu.”, “Ne yazık ki bırakışma olur olmaz”, “Balkan savaşının başlangıcındaki” gibi ifadelerle yer verilir.

3.2.4.5.6. Mekân

Başkişi Mustafa Kemal Paşa’nın roman boyunca uzun süre ikamet ettiği mekân Sivas’tır. Sivas, Kurtuluş Savaşı mücadelesinde Anadolu’nun ortasında,

tehlikelerden uzak bir konumda olmasıyla iller arasında birleştirici bir rol oynar. Millî Mücadele'ye destek vermek ve Mustafa Kemal Paşa'nın yanında yer almak isteyenler Sivas'a gelir.

İtilaf Devletleri'ne karşı verilen savaş ülkenin birçok yöresinde devam ederken olaylar geniş bir coğrafyaya yayılır. *Kutsal İsyan 5*'te genelde güney ve batı cephelerinde düşmana karşı verilen savaşlar anlatılır. Urfa, Antep, Maraş, Adana, Kayseri, Kozan, Kadirli, Feke, Siverek, Ankara, İstanbul, Makedonya, Çanakkale, Gelibolu, Çan, Lâpseki, Biga, Balıkesir, Bandırma, Salihli, Yergi, Alaşehir, Poyraz, Bayburt, Hart köyü, İngiltere, Paris ve Londra gibi mekânlar romandaki figürlerin hayatlarında önemli bir yer alırlar.

Coğrafi mekânların yanı sıra konaklar veya cephanelikler de savaşın seyrini değiştiren mekânlar olur. Urfa'da Fransızların bir kale gibi güçlendirdikleri Mahmut Nedim Konağı, alınması gereken kilit noktalardan biri olur. Urfa Kuvayı Milliyesi için büyük bir engel teşkil eden konağın alınmasıyla işgal güçlerine büyük zayıyat verilecektir.

Ulusal davada cephaneliklerin önemi büyük olur. Silahı ve cephanesi güçlü olan uluslar savaşın kaderini değiştirebilir. Gelibolu'da bulunan Akbaş Cephaneliğindeki savaş malzemeleri düşmanlar tarafından Ruslara gönderilmek istenir. Bunu duyan Kuvayı Milliyeciler, silahları alıp Anadolu'ya göndermenin peşine düşerler. Yapılan planlar sonucunda Akbaş Cephaneliğindeki silahlar Kuvayı Milliye'ye geçer.

3.2.4.5.6.1. Kapalı ve Dar Mekânlar

Mekânların ne ifade ettiği, içinde bulunulan şartlara ve figürlerin kişilik özelliklerine göre değişebilmektedir. Ülke, şehir, ova, bağ, bahçe, dağ, kır gibi alanlar geniş alanlar olarak nitelendirilse de devrin özelliklerine ve kişilerin mekânı kavrayışına göre farklı anlam kazanırlar. Eserde birçok açık ve geniş alan, savaşın sınırları içerisindeyken kapalı ve dar mekânlar hâline gelebilmektedir. Akdeniz Bölgesi de savaşın verdiği karamsarlıkla, sahip olduğu tüm güzellikleri kaybederek düşman süngülerinin altında kalır: "*Portakal, limon ve muz bahçeleri, zengin pamuk*

tarlalarıyla örtülü Türkiye'nin Akdeniz bölgesinin kara günleri gelip çatmıştı. Mondros bırakışması, buraları, yenen büyük devletlerin süngüsüne bırakıyordu” (165).

Savaşın mekânlara verdiği zarar onların güzelliklerini alıp götürürken geriye iç karartan manzaralar ve dikenlere dönen otlar kalır. Kozan'daki Hamamköyü'nde yaşayan köylüler de Ermenilerin işgaliyle bağlarını bahçelerini işleyemezler, ekip biçemezler:

“Tarlalar, bahçeler, yemiş ağaçları ve ekin tarlaları boşaltılmış köylerin çevresinde ölü bir dünyanın toprakları gibi ıssız ve sessiz uzamağa başladı. Boşaltılan ova köylerinin huğlarından her gece göklere kıpkızıl alevler ve acı dumanlar yükseliyor köylerin yerleri bile bir zaman sonra otları, çakır dikenleriyle örtülüyor, anlaşılmaz oluyordu” (191). Tarlalar, bahçeler ve bağların ölü bir dünyanın toprakları gibi görülmesi, geniş mekânları darlaştırarak iç karartan bir manzara haline getirir.

3.2.4.5.6.2. Açık ve Geniş Mekânlar

İşlevsel figürlerden Şahin Bey (Mehmet Sait), memleketi Antep'i işgalden kurtarmak için Mustafa Kemal Paşa tarafından verilen görevi yerine getirmek üzere yola çıkar. Antep'i göreceği için çok heyecanlıdır. Memleketinin açık ve geniş doğasını gördüğünde acısının ve üzüntüsünün sevince dönüşeceğini düşünmektedir. Antep'e varınca elinde sigarasıyla memleketine bakar. Antep, “Ak taştan yapılmış köşkler, üzüm bağları, sebze bahçelerinin zengin yeşilliği ortasında parlıyordu. Çevresi, bütün üzüm bağları ve sebze bahçeleriyle yemyeşil ve kalın bir kuşak gibi çevrilmiş ve üç küçük tepe üstüne kurulmuş olan güzel Antep'e bir daha doya doya baktı. Ne güzel bir şehirdi bu” (286). Şahin Bey, nasıl olmuştaki çocukluğunun ve gençliğinin anılarıyla bezenmiş güzel Antep'ten yirmi yıldır uzakta kalmıştı?

3.2.4.6. *Kutsal İsyân* 6⁴⁶

3.2.4.6.1. Özet

Kutsal İsyân'ın altıncı kitabı, Tavşancıl'daki Yahya Kaptan'ın çevresinde dönen olaylarla devam eder. “Tavşancıl Hikâyesinin Sonu” adlı ilk bölümde Yahya Kaptan, eski gerilla arkadaşlarını ve cephe arkadaşlarını yanına çağırarak Tavşancıl halkını Rum çetelerinden korumak için örgütlenir. Kısa zamanda Rum çeteleri geriye çekilir, halk huzura erer, Yahya Kaptan'ın namı da gittikçe yayılır. Öyle ki eski Teşkilat-ı Mahsusacılar ve yeni Karakol Derneği örgütü, kimi Türk çetelerini Yahya Kaptan'a bağlar.

İstanbul-Ankara yolu üzerinde Yahya Kaptan'dan önce kurulan İttihatçı örgüt ise şöyle kurulmuştur: İttihatçı gençlerden Doktor Fahri Can Bey, yurt görevinde yer almak için bazı kişilerle görüşür. Ardından da Anadolu'da bir iş bulmak isterken Tıbbiyedeki hocalarından birinin yardımıyla Gebze Hükûmet Doktorluğuna atanır. Gebze'de yerel yönetim görevlileriyle arkadaş olur. Ne var ki Fahri Bey, mesleğini rahatça icra edememektedir. Silahlı Rum çetelerinin Türk köylerine yaptıkları baskınlarla Türkler öldürülmekte, doktor da sürekli olay yerlerini teftişe gitmektedir. Bir gün gittiği bir köyde yaşlı bir kadın Fahri Bey'e “Hükümet'in halini biliyoruz, biz bir şey istemiyoruz; sadece bize kendi kendimizi savunma olanağı versinler” diyerek dertlerini anlatır. Bu sözler üzerine Jandarma Kumandanı Nail Bey'in yanına giden Doktor, ondan depodaki silahları halka dağıtmasını ister. Bu fikre önce karşı çıkan Kumandan, sonra silahları tutanak karşılığında, eli silah tutan gençlere verir. Rum çetelerinin içerisinde en iyi örgütlenmiş çete olan Şile'deki Yeniköy çetesi, köylerin silahlanmasıyla şaşkına döner. Ancak bir müddet sonra daha kalabalık şekilde gelerek köylere yaptıkları saldırılara devam ederler. Hâl böyle olunca Doktor Fahri Bey, Türk çetelerinden Kara Aslan çetesi ve Sarı Aslan çetesi liderleriyle görüşerek onlarla Yeniköy çetesine karşı savaşmaları konusunda anlaşır. Hizmetleri karşılığında da çetelere, zengin halkın bağışladığı paralar aylık olarak verilir. Fahri

⁴⁶ Hasan İzzettin Dinamo, *Kutsal İsyân: Milli Kurtuluşun Gerçek Hikâyesi 6*, İstanbul, May Yayınları, 1974

Bey, tüm bu işleri Karakol Örgütü'nün önemli üyelerinden Yenibahçeli Şükrü Oğuz Bey'in direktifleri doğrultusunda yapar. Türk çetelerinin bir başı olması gerektiğini düşünen Fahri Bey ve Kumandan Nail Bey, Şükrü Bey'e bu durumu sorduklarında o da Yahya Kaptan'ın bölgedeki silahlı güçlerin başına geçtiğini söyler. Fahri Bey, Yahya Kaptan'ın kim olduğunu kumandana sorduğunda o: *“Yahya Kaptan, Rumeli’de Sırp lar ve Bulgar larla çok döğüşmüş gerçekten silahşor ve kahraman bir adamdır! Diyerek onu aydınlat”*ır (19).

Jandarma Kumandanı Nail Bey, Yahya Kaptan'ın Tavşancıl'daki evine jandarma telefonu koydurur ve karakollardan Yahya Kaptan'ı bir amir olarak tanımlarını ister. Yahya Kaptan, Gebze Bölgesi'nde biricik güç ve söz sahibi olunca Kumandan, o bölgenin buyruk veren tek Kuvayı Milliyecisinin kendisi olduğunu söyleyip Yahya Kaptan'ın da kendisinden buyruk almasını ister. Yahya Kaptan ise artık Mustafa Kemalci olduğunu, yurdu ancak onun kurtarabileceğini söylemeye başlar. Yahya Kaptan'ın Mustafa Paşa'dan yana tavır alması; İttihatçı Karakolcuları, Jandarma Kumandanını ve işgal güçlerini düşündürür, öfkelen dirir. İstanbul Hükûmeti, İngilizlerin baskısıyla İzmit Mutasarrıflığına buyruk lar göndererek Yahya Kaptan'ın tutuklanmasını ister.

Bu olaylar olurken Mustafa Kemal Paşa bir telgraf alır. Ahmet Necati imzası taşıyan telgrafta Yahya Kaptan'ın köyde rastgele adam öldürdüğü, Bucak Müdürü'nü dövdüğü ve köyleri talan ettiğı; dolayısıyla Hükümet'in zor durumda kalmaması için onun tutuklanması gerektiğı yazmaktadır. Bunun üzerine İzmit Tümen Komutanı'na telgraf çeken Mustafa Kemal, ulusal davada iyi hizmetler veren Yahya Kaptan'ın buhranlı zamanlarda Hükümet'e teslim edilmesinin uygun olmayacağını söyler.

26 Kasım 1919 tarihinde Yahya Kaptan, Mustafa Kemal Paşa'ya telgrafta, Binbaşı Necati Bey'in Kuvayı Milliye'yi lekeleyen hareketler yaptığını söyler. Birinci Tümen Komutanı Rüştü Bey'in Mustafa Kemal Paşa'ya çektiğı telgrafta ise Necati Bey'in Küçük Arslan çetesiyle birlikte Kuvayı Milliye adına soygunlar yaptığını bilgisi vardır.

Bir gün, Mustafa Kemal Paşa'nın yaveri Cevat Abbas ve İzmit Mebusu Sırrı Bellioğlu İstanbul'a giderken Yahya Kaptan'a uğrarlar ve Kaptan'a Paşa'nın onu

görmek istediğini söylerler. Kaptan gizlice Ankara'ya giderek Paşa ile görüşür. Paşa, onu tehlikelere karşı uyarır.

Yahya Kaptan'ın hayatında aksi giden olaylar meydana gelmeye başlar. Davet edildiği bir düğünde onu öldüreceği iddia edilen bir genci vurur. Bir ağayla yaşadığı tartışma esnasında ağanın silahı ateş alır ve ağa ölür. Bu gibi olaylar Yahya Kaptan'ın bütün düşmanlarını ayağa kaldırır.

İstanbul Hükümeti'nin emriyle Jandarma kuvvetleri Tavşancıl'ı kuşatır. Tavşancıl tam beş gün kuşatmada kalır ancak Yahya Kaptan bulunamaz. Halktan birinin ispiyonlaması üzerine Yahya Kaptan'ın kaldığı evin etrafı sarılır. "Kardeş kanı dökülmesin," diyen Kaptan, teslim olur. Yolda su içmek için verilen molada Yahya Kaptan'ın kafasına kurşunlar atılır, ardından da kafası gövdesinden ayrılıp İstanbul'a gönderilmek üzere bir çantaya konur.

Eserin ikinci bölümünde "Yedi Ejderha Anzavur Ahmet Paşa" başlığıyla Biga'daki Kuvayı Milliye birlikleriyle; Anzavur Ahmet Paşa liderliğinde birleşip onlara karşı çıkan halkın savaşı anlatılır. Köprülü Hamdi Bey, Biga ve dolaylarını Kuvayı Milliye'nin buyruğu altına alır. 61. Tümen Komutanı Albay Kâzım Bey ile iletişim hâlinindedir. Albay Kâzım Bey, Hamdi Bey'den cepheler için insan ve para isteyince Hamdi Bey köylerden silahlar toplar, terhis edilen askerleri yeniden silah altına alır ve eşrafla ağalara ağır vergiler yükler. Köylüler bu vergiler karşısında sızlanmaya başlar, Kuvayı Milliye'nin de zalim ve halk düşmanı olduğunu düşünürler. Köylülerin isyanını işiten Bigalı Eski Jandarma Subayı Anzavur Ahmet, hemen İstanbul'a gider. Süleyman Şefik Paşa ile ve Sait Molla'yla görüşen Anzavur, heybesinde yüklü miktarda altınla Biga'ya döner. Döner dönmez de köyleri dolaşarak, köylülere, Hamdi Bey'in istediği parayı vermemelerini, kendisini Padişah'ın gönderdiğini ve Mustafa Kemal Paşa'nın bir vatan haini olduğunu, Kuvayı Milliye'ye katılanların da idam edileceğini söyler.

13 Mart 1920 günü, Anzavur ve Gâvur İmam'ın etkileri altına giren silahlı köylülerin Askeriyeye saldırdığını gören Hamdi Bey, herkesi silah başına çağırır ve Kani Bey'e de hapishaneye gidip Kara Hasan ile arkadaşlarını öldürmesini söyler. Hapishaneye giden Kani Bey, bir makineli tüfekle Kara Hasan ve arkadaşlarını delik

deşik ederek yanındakilerle birlikte kaçıp saklanır. Başlarında Kürt Mehmet Çavuş'un bulunduğu Kara Hasan'ın arkadaşlarından meydana gelen atlılar, hapishaneye geldiklerinde Kara Hasan ve arkadaşlarını öldürülmüş görünce iyice çılgına dönerler. Hemen Kara Hasan ve arkadaşlarını öldüren Kani Bey'i aramaya başlarlar ve çok geçmeden onu bulurlar. Kani Bey, eve doğru gelenlere tabancasıyla ateş eder ve elinde kalan son kurşunu da kendi kafasına sıkarak. Kara Hasan'ın adamları Kani Bey'in cansız bedenine ip bağlayarak onu atlarıyla çekip çarşıya götürürler. Bu esnada Hamdi Bey, depolardaki askerlerin kendi köylülerine ateş etmediğini görünce atını Yenice bucağına doğru sürer. Yolda Pomak köyünde mola vermek zorunda kalır. Fakat köylülerden birinin onu tanımasıyla köylüler tarafından yakalanır ve ipe bağlanır. O sırada adamlarıyla köye gelen Gâvur İmam, Hamdi Bey'i don gömlek soydurup iplere bağlatarak yalın ayak yola çıkartır. Yol boyunca her tür işkenceye maruz kalan Hamdi Bey, gövdesine kamalar ve türlü bıçaklar girip çıkarken, kafasına koca taşlar inerken şöyle haykırır: *“Kuvayı Milliye ölmeyecektir. Kuvayı Milliye ben değilim, bütün millettir. Ne zaman olsa benim öcümü sizden alacaktır”* (49).

Ertesi gün, Anzavur Ahmet, Biga'yı fethettiğini İstanbul Hükümeti'ne bildirir. Yenice'de ise Dramalı Rıza Bey, Anzavurcular tarafından kuşatılır. Rıza Bey, önce Balıkesir'den yardım gelir umuduyla savunmayı uzatmaya çalışır, daha fazla dayanamayınca da cephaneliğin karşı tarafa geçmemesi için bütün cephane ve silahları ateşler. Rıza Bey'in zor durumda olduğu haberi ulaştığında İngiliz Kemal bir müfrezeyle yardıma gider. Yardım kuvvetleri Rıza Bey'in yanına gittiğinde, onun cephaneliği ateşlediği ve kaçışan eşkıyaların arasında kaçıp kurtulduğu görülür. Anzavur Ahmet de Biga'yı Kara Mehmet Çavuş'a bırakarak karargâhını Bakacak ve Cihadiye köylerinde kurar.

Çanakkale Hükümet Sorumluları, Biga'daki kargaşayı önlemek üzere, İstanbul Hükümeti adına Jandarma Kumandanı Binbaşı Ali Rıza Bey'i Biga'ya gönderir. Binbaşı Ali Rıza Bey, Çan-Biga yolu üzerinde pusu kuran Pomak silahlılarıyla vuruşa vuruşa Biga'ya girer. Binbaşının Biga'ya girmesine hiddetlenen Anzavur Ahmet, onun şehirden çıkmasını, yoksa onun ve askerlerinin kafasını kasap dükkânına asacağını söyler. Durumu Çanakkale'ye bildiren Ali Rıza Bey, taburunu Karabiga'ya çeker. Bir sabah 61. Tümen Kumandanı Albay Kâzım Bey'den aldığı

telgrafta, Süvari Kumandanı Hafız Bey'in Biga'yı işgal ettiği, dolayısıyla onun da Hafız Bey'in birliğine katılması gerektiği, aksi takdirde idam edileceği yazmaktadır. Bu telgrafla Ali Rıza Bey kesin olarak Kuvayı Milliye'ye, Kâzım Bey'in cephesine katılır. Ardından taburuyla Biga'ya gider ve Hükûmet Konağına yerleşir. İlk iş olarak subaylardan birini Balıklıkaya'da bulunan Hamdi Bey'e göndererek ona bir emri olup olmadığını sormasını ister.

"16 Mart'ta Kanlı Bir Göz Dağı" adlı üçüncü bölüm, İngilizlerin savaş gemilerinden karaya asker ve silah çıkarmalarıyla başlar. Bir grup asker 10. Tümen Karargâhına saldırırken bir kısmı da Beykoz çayırının öbür ucunda kurulmuş olan Sarı Kışlayı kuşatıp orada bulunan darüleytamı yağmalarlar. Bazı İngilizler de Beyazıt Yangın Kulesi'ni işgal ederler. Yine İngilizlerin Hadımköy'e yerleştirdikleri bir tabur Yunan askeri de Terkos Gölü'ne giderek Sular Yönetmenliği Tesislerini ele geçirir. 16 Mart'ta Rauf Bey, Padişah'ın ziyaretine gitmek üzere anlaştıkları Meclis Başkan Vekili Balıkesir Mebusu Abdülaziz Mecdi Efendi ve Konya Mebusu Vehbi Hoca ile birlikte Yıldız Sarayı'na gider. Padişah Vahidettin onları soğuk karşılar; onlara işgal kuvvetlerinin her şeyi yapabileceğini, bu yüzden mebusların Meclisteki konuşmalarında dikkatli olmalarını tembih eder. Padişah ile anlaşılamayan heyet mensupları Meclise giderler. Meclisteki mebuslar Padişah'ın onlara bir selam bile göndermemesine şaşırırlar. Tam bu konuşmalar esnasında İngiliz askerleri Meclis kapısına gelerek Rauf Bey ile Kara Vasıf Bey'i almak isterler. Meclistekiler Rauf Bey'in teslim olmasını istememelerine rağmen, Rauf Bey ve Vasıf Bey İngilizlere teslim olurlar. İki tutuklu Malta'ya doğru yola çıkan bir gemiye bindirilir.

Ertesi gün, 17 Mart 1920'de, Demirci Mehmet Efe'nin on iki gün önce Meclis Başkanlığına çektiği bir telgraf gelir. Telgrafta Mehmet Efe, Hükümet'in onlardan İtilaf güçlerine karşı bir direnişte bulunmamalarını istediğini söyleyerek bu bildirinin kimlerin istek ve baskısıyla yazıldığının açıklanmasını ister.

Batı Cephesi'ni iyi bilen Saruhan Mebusu Mahmut Celal (Bayar), ilk konuşmacı olarak söz aldığı İzmir'de Yunanlıların zulüm ve saldırısından kurtulabilmiş hiçbir şeyin olmadığını söyleyerek, şahit olduğu ölümleri ve işkenceleri anlatır. Diğer vekiller de fikirlerini söyledikten sonra Meclisi dağıtma kararı alırlar.

İstanbul'un İngilizler tarafından işgal edildiği gün Mustafa Kemal Paşa Telgrafhanede haber beklemektedir. Sabaha dek orada kalan Paşa, sabah olunca da Vali Yahya Galip Bey'i yanına çağırarak ona, "*Millet Meclisini, Allahın izniyle, Nisan ayının son haftasında Ankara'da toplamak kararındayız*" (96) bildirisini iletir.

"Karadüşten Kaçış" adlı dördüncü bölümde, İstanbul'dan Ankara'ya giden Gazeteci Yunus Nadi Bey'in yolda yaşadığı olaylarla birlikte onun daha önceki yaşamı anlatılır.

"Ankara Yolunda Bir Aydın Amazon" başlığıyla sunulan beşinci bölümde Halide Edib'in Adnan Adıvar ve bazı mebuslarla İstanbul'dan Ankara'ya kaçmaları anlatılır. Halide Edib, yaptığı mitinglerden dolayı İngilizler tarafından başına ödül konarak aranmaktadır. Bu sebepten Ankara'ya doğru yola çıkan Halide Edib'e yol boyunca Yenibahçeli Şükrü Bey, Dayı Mesut, Arslan Kaptan, Albay Kâzım Bey, Teğmen Bekir Bey ve Adapazarı Kaymakamı Fuat Bey yardımlarda bulunurlar.

Altıncı bölüm, "Tanyerine Çağırış" adıyla sunulur. İsmet Bey, arkadaşı Saffet Bey ile Ankara'ya doğru yola çıktığında onlara Yüzbaşı İhsan Bey de katılır. Kurna köyünde İbrahim Süreyya Bey, Sultantepe Tekkesi Şeyhi Şeyh Atâ Efendi ve Eski Kurmay Subay Nevres Bey; Kuşçalı köyünde de Meclis Başkanı Celalettin Arif Bey, İsmail Fazıl Paşa (Ali Fuat'ın babası), Keskinli Rıza Bey, Ethem Bey'in abisi Reşit Bey ve Nuri Bey kabileyi gruplarıyla karşılaşırlar. Kabile; Sakarya, Hendek ve Bolu üzerinden Ankara'ya doğru yolculuğuna devam eder.

Sıradaki bölüm, "Elmalı Köprüsü Şehidi" başlığıyla anlatılır. Şahin Bey ve Kilis Kuvayı Milliyesi; Fransızları Antep'ten iki kere uzaklaştırıp onları küçük duruma düşürürler. Fransızlar da genel karargâhlarından yardım isterler. Yarbay Andrea buyruğundaki yardım kuvvetleri topla ve ağır makineli tüfeklerle 26 Mart 1920 sabahı Kilis'ten yola çıkar. Düşman kuvvetleri, Şahin Bey'in yuvalandığı Kızılburun Tepelerine geldiğinde bombardımana başlar. Bazı milisler ölmektense gerilerde yaralı olmak düşüncesiyle siperlerini bırakır. Düşman, elindeki güçlü silahlarla ağır ağır Antep'e doğru ilerlerken milisler de Şahin Bey'i yalnız bırakır. Düşmana karşı son kurşunlarını da kullanan Şahin Bey'i Fransızlar süngülerle öldürür. 28 Mart 1920'de Yarbay Andrea kolu, Antep'e girer.

“Burç Köyü” adlı sekizinci bölümde, Antep’in işgaline karşı yapılan mücadelelerin anlatımına devam edilir. Maraş’ın Fransızlardan kurtulmasından sonra Kılıç Ali Bey, Mustafa Kemal’den Antep ve dolaylarının kumandanlığı görevini alır. Görevi aldıktan sonra ilk olarak Sakçagöz köyüne giden Ali Bey, köyün en güçlü adamı Hurşit Ağa ile görüşür. Hurşit Ağa, Kuvayı Milliyecilere karşı bir Fransız yanlısıdır. Kılıç Ali Bey, kısa sürede Hurşit Ağa’yı ikna ederek onun Kuvayı Milliye düşmanlığını yok eder. Daha sonra Antep Müdafaa-yı Hukuk Örgütü’nü çağırarak şehir hakkında bilgiler alan Ali Bey, şehirde yapılacak olası bir savaştaki savunma pozisyonları için görevlendirmeler yapar. Ali Bey, Antep’e yakın olmak istediği için karargâhını Burç köyünde kurar. Ali Bey’in çözmesi gereken sorunlardan biri de şehirdeki eşraf ve zenginlerin şehir içinde meydana gelecek savaşları istememeleridir. Bunun üzerine Ali Bey, Antep’in kodamanlarını 31 Mart 1920’de Burç’taki karargâhına çağırır. Toplantı sonrasında kodamanların Fransızlara bir ultimatom vermeleri ve halka da bir bildiri yayımlamaları kararı alınır.

31 Mart’ı 1 Nisan’a bağlayan gece, Kılıç Ali Bey’in buyruğuyla Müdafaa-yı Hukukçular, Jandarma Kumandanı Esat Bey’in evinde toplanır. 1 Nisan 1920 günü savaşa başlanması kararlaştırılır. 1 Nisan günü Şahin Bey’in öcünü almak üzere toplanan ulusal güçler, Yarbay Andrea öncülerıyla savaşa tutuşurlar. Aynı saatlerde şehrin içinde de silah sesleri duyulmaya başlar. Akşama dek yürütülen savaş sonucunda şehirdeki işgal güçleri çembere alınır. Karşılıklı ateşler sürerken 4 Nisan’da Kılıç Ali Bey, adamlarıyla Antep’e girer. Şehrin bütün gücü, topyekûn bir savaşa göre hazırlanır. İşgal güçlerinin gerek insan gerekse ateş gücü bakımından Antep savaşı gücünden üstün olduğu görülür.

11 Nisan’da Kılıç Ali Bey, şehir dışındaki örgütleri güçlendirmek üzere şehirden ayrılmak zorunda kalır, yerini Kilisli Yüzbaşı Arslan Bey’e bırakır. Diğer yandan Urfa’da 8 Nisan 1920’de Fransızlarla bırakışma yapılır ve Fransız Garnizonu 11 Nisan 1920 gece yarısı şehirden ayrılır. Fransızlar Suriye’ye doğru ilerlerken, içlerinde bulunan Ermeniler yoldaki aşiretlere ateş ederler. Bunun üzerine aşiretler birleşir ve Fransızları yolda kısıtırlar onlara çok büyük kayıplar verirler. Fransız Albay Normand ise Urfa’ya doğru giderken aldığı bu haberle yönünü Antep’e çevirir. Albay, top bataryalarını Antep’e doğru yerleştirerek bombardımana başlar.

Fikri Bey Müfrezesi bir süre sonra geri çekilmek zorunda kalır. 16 Nisan 1920 akşamı ulusal güçlerin kuşatması Normand güçleri tarafından kaldırılır.

“Mustafa Kemal’in Karargâhında” başlıklı dokuzuncu bölümde İstanbul’dan kaçan Yunus Nadi Bey, Halide Edib, Adnan Adıvar, Yusuf Kemal, Rıza Nur, Abdullah Azmi ve Vehbi Hoca; 31 Mart 1920 günü Geyve’den Ankara’ya gitmek üzere yola çıkarlar. Yolda Yunus Nadi Bey ve Halide Edib propaganda konusunda yayın faaliyetlerinin çok önemli olduğu konusunda anlaşarak Anadolu Ajansı ismiyle bir ajans kurulmasının gerekliliğinde hemfikir olurlar.

Tren, Ankara İstasyonu’nda durduğunda Mustafa Kemal Paşa ve Ali Fuat Paşa da yolcuları bekleyenler arasındadır. Mustafa Kemal Paşa, kaçaklar kompartımanın kapısına giderek Halide Edib’in inmesine yardım eder. İstanbul kaçakları, Ziraat Mektebine giderek Mustafa Kemal Paşa’yı ziyaret ederler. Yunus Nadi Bey de 2 Nisan günü onu görmeye gider. Paşa, Yunus Nadi’nin *Hâkimiyeti Milliye* gazetesini devralmasını ve Anadolu Ajansı işini Halide Edib’le birlikte yürütmelerini ister.

Romanın onuncu bölümü olan “Bandırma’da Bir Amerikan Pazarı’nda İngiliz Kemal’in Anzavur Ahmet’e oynadığı oyun anlatılır. Anzavur Ahmet, arkasına taktığı silahlı halk yığınlarıyla Kuvayı Milliye ve nizami asker topluluklarını geçerek Balıkesir’in kapısı Bandırma’ya varır. 61. Tümen Komutanı Albay Kâzım Bey, Yunanlılarla çarpışırken Anzavur’un önüne çıkacak derli toplu bir güç olmadığını düşünmektedir. Karargâhta neler yapabileceğini düşünen İngiliz Kemal, Kâzım Bey’e, kulaklarına gelen bilgilerin doğru olup olmadığını anlamak için Bandırma’ya gitmek istediğini, gidişinden de hiç kimsenin haberinin olmaması gerektiğini söyler. Arkadaşı Naci ile yola çıkan İngiliz Kemal, yolda bir Amerikan papazı kılığına girer. Naci de papazın tercümanı olacaktır. Görevleri ise köylerde Hristiyanlara yapılan zulümleri ve kiliselere yapılan saldırıları Amerikan Hükûmeti adına incelemektir.

İngiliz Kemal ile Naci, rastladıkları ilk Rum köyüne girerler. Köylüler ve Rum papazları onları ilgiyle karşılar. Köylülerin şikâyetlerini bir deftere yazan İngiliz Kemal, onları Eşkîya Kırman’ın koruduğunu öğrenir. Kırman’la da görüşen Kemal, ondan silahların Yunan adalarından geldiğini ve Anzavur’un Balıkesir’e

saldırmak için onlara haber yolladığını öğrenir. Daha sonra Başpapaza deniz yoluyla Bandırma'ya gitmek istediğini söyler. Kemal, kendisini götürecek olan yelkenliye bindiğinde şaşırır, burada birçok makineli tüfeğin dallarla örtülmüş olduğunu görür. Bandırma'da Başpapazın yanına giden İngiliz Kemal, Papazdan bir tercüman isteyerek Naci'yi geri gönderir. Daha sonra Papaza Anzavur ile tanışmak istediğini söyleyen İngiliz Kemal, buluşma anında çok heyecanlanır. Anzavur'dan silahlarının eksik olduğunu, paralarının bulunmadığını ve Hristiyan kuvvetlerinin onlara yardım edeceğini öğrenir. Öğrendiği bilgileri Kâzım Bey'e iletmek için Telgrafhaneye giden İngiliz Kemal, Telgrafçıya silah çekerek söylediklerini yazmasını istediğinde Telgrafçı kendisinin de Kuvayı Milliye'ci olduğunu söyler. Geceyi Bandırma'da geçiren İngiliz Kemal, sabah, kapısının hızlıca çalınmasıyla yataktan kalkar. Kapıdaki, Albay Kâzım'ın adamı Mösyö Parsiyal'dir. Ona kimliğinin açığa çıktığını, bu yüzden hemen Bandırma Tüneli'nin içine girip saklanmasını, kendisinin trenle oradan geçerken onu trene alacağını söyler. Bu yolla İzmir'e giden İngiliz Kemal, herkes tarafından kutlanır.

“Anzavur'un Azraili Ethem Bey” adlı on birinci bölüm, Albay Kâzım Bey'in Ethem Bey'e; Anzavur'un, Biga dolaylarında Kuvayı Milliye'yi bozguna uğratarak Gönen'e doğru ilerlediği haber inivermesiyle başlar. Ethem Bey, aldığı haber üzerine 14 Mart'ta karargâhından ayrılarak Balıkesir'e doğru hareket eder; güçlerini de trenle Balıkesir'e aldırır. Kâzım Bey ile yaptığı planlar doğrultusunda ağabeyleri Tevfik Bey ve Reşit Bey ile birlikte hareket eden Ethem Bey; Susurluk'ta, Karacabey'de, Bandırma'da, Gönen'de ve Biga'da yaptığı saldırılarla Anzavur güçlerini dağıtır. Anzavur ise Karabiga'ya yanaşan bir İngiliz savaş gemisine binerek İstanbul'a kaçar. Bu saldırılar esnasında halkın başına bela olan çeteler de ortadan kaldırılır.

On ikinci bölümün adı “Karargâhta Cıvıvli Günler”dir. Bölüm “9 Nisan 1920 Ankara'nın en önemli günlerinden bir oldu” (276) cümlesiyle başlar. O gün, Eski Meclis'in Başkanı Celalettin Arif Bey ile İsmet Bey Ankara'ya gelir. Mustafa Kemal Paşa, gelenleri törenle karşılar.

1 Nisan akşamı bütün gazetelerin muhabirleri Babiâli'ye çağrılır. Basın Genel Müdürü Haydar Bey, muhabirlere; Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın Şeyhülislam Dürriyâde Abdullah Efendi'ye yazdırdığı Halife Fetvasını bildirir. Kuvayı Milliye'yi ve Mustafa Kemal Paşa'yı hedef alan fetvada, onların tek başlarına ve hep birden

öldürölmelerinin meşru ve farz olduğu, asilerle vuruşmanın borç olduğu, vuruşmayanların günah işleyerek dünyada cezaya ve öbür dünyada azaba müstahak oldukları; asileri öldürenlerin gazi, asilerce öldürölenlerin de şehit olduğu ve Sultan'ın buyruğuna boyun eğmeyenlerin günah işlemiş sayılacağı yazmaktadır. Mustafa Kemal Paşa ve Ali Fuat Paşa, ölkenin her yanına gönderilen fetvayı görünce ne yapacaklarını bilemezlerken karşı bir fetva çıkarmanın doğru olacağına karar verirler. Ankara Müftüsü Rıfat Börekçi ve yüz elli sekiz Anadolu müftüsünün imzası bulunan fetvada, ölkeyi işgal edenlere karşı çıkılmasının ve Halife'yi kurtarmak uğruna her gücün harcanmasının farz olduğu, memleketi düşmandan temizlemeye çalışanların şeriata göre asi olmadıkları, asıl düşmanın yanında olanların şer'an en büyük günahı işlemiş oldukları ve düşman devletlerinin zoruyla hazırlanan fetvalara Müslömanların boyun eğmesinin şer'an uygun olmadığı yazar.

Şeyhölislam'ın yazdığı fetva Konya'ya ulaştığında, burada, Zeynelabidin Hoca'nın başı çektiği ve Kolordu Kumandanının da desteklediği Padişahçı bir örgütlenme başlar. Bölgede çok az sayıda olan Kuvayı Milliyeciler, bu ağır baskı karşısında seslerini çıkaracak durumda değillerdir. İstanbul'dan gelen Feridun Fikri'nin türlü zorluklarla çıkardığı *Öğüt* gazetesi, bölgede Kuvayı Milliye'nin sesi olur. Mustafa Kemal Paşa da Feridun Bey ile iletişime geçerek ona buyruklarını iletir.

14.Kolordu Komutanı Yusuf İzzet Paşa, 12. Kolordu Komutanı Albay Fahrettin Bey ve Harbiye Nazırı Fevzi Çakmak'ın Padişah ile iletişim hâlinde olmaları ve Kuvayı Milliye'ye karşı çıkmaları Mustafa Kemal Paşa ve Ali Fuat Paşa'yı endişelendirir. Öyle ki bu kişiler 1920 Şubat ayından beri düşmana karşı hazırlanan savunma planını bilmektedirler. Yusuf İzzettin Paşa'nın buyruğu altındaki 56.Tümen Komutanı Albay Bekir Sami ile 61. Tümen Komutanı Albay Kâzım Özalp'ın onun emirlerini dinlememeleri Mustafa Kemal Paşa'nın içini rahatlatmaktadır.

Ali Fuat Paşa, Konya'daki Fahrettin Bey'e telgraf çekerek onu işgal kuvvetlerine karşı yapılan savunmalarda beraber hareket etmeye çağırır. Mustafa Kemal Paşa da Refet Paşa'ya Fahrettin Bey konusunda direktif verir. Eğer Fahrettin Bey tatlı dille yola gelirse sert ve tehlikeli yollara başvurulmayacaktır. Refet Bey, bu işi kan dökölmeden halletmek için çabalar ve başta Vali olmak üzere Konya'nın ileri

gelenleriyle birlikte Fahrettin Bey'i trenle Ankara'ya götürerek onları Mustafa Kemal ile görüştürür. Bu görüşme sonrasında Fahrettin Bey Konya'ya döndüğünde Kuvayı Milliye saflarına katılır.

Mustafa Kemal Paşa, Yusuf İzzet Paşa ile ilgili sıkıntıda da Bekir Sami Bey'in Emir Subayı Selahattin Bey ile görüşerek, ondan, Bursa'da olan Yusuf İzzet Paşa'yı Ankara'ya göndermesini ister. Selahattin Bey, sessizce tüm işleri hallederek Paşa'yı Ankara'ya yollar.

Ali Fuat Paşa, 13 Nisan günü karargâhıyla trene binerek batıya doğru yola çıkar. Önce Bilecik'e uğrayan Paşa, ardından Bursa'ya gider. Nisan'ın 19'unda Bursa'da olan Ali Fuat Paşa, ilk olarak şehrin tanınmış birçok ulemasını ziyaret eder. Ayın 21'inde de bütün ulemayı toplayarak onlara ülkenin genel durumu hakkında bilgi verir ve onları Kurtuluş Savaşı'nı desteklemeleri konusunda ikna eder.

“Hendek Şehidi” adlı on üçüncü bölümde Yarbay Mahmut'un Hendek'te şehit edilmesi anlatılır. Geyve'de bulunan Yarbay Mahmut, Mustafa Kemal Paşa'dan Düzce Ayaklanmasını bastırma emrini alır. 20 Nisan sabahı askerleriyle önce Adapazarı'na sonra da Hendek'e gider. Adapazarı ve Hendek halkı onları gördüğünde yol üzerinden savuşup kaçarlar. Mahmut Bey, Çerkezliğine güvenerek Çerkez ve Abazaları yola getireceğine inansa da onların ayaklanmalarını engelleyemez. Mahmut Bey, kardeşkanının dökülmesini istemediğinden kendi kuvvetlerine ateşkes emri verir. Kısa süren ateşkesten yararlanan Abazalar ve Çerkezler, askerlerin arasına karışırlar. Olanlara şaşırان Mahmut Bey, savaşı tekrar başlatmak için karşı tarafa ateş etse de üzerine boşaltılan kurşunlardan kurtulamaz.

On dördüncü “Öğütçü Mebuslar” adlı bölümde Mustafa Kemal Paşa ve Ali Fuat Paşa, dört mebusu; verecekleri öğütlerle Bolu Ayaklanmasını yatıştırmaları ve Bolu'da Kuvayı Milliyeci örgüt kurmaları için bölgeye gönderirler. Lakin mebuslar Gerece'de silahlı halk tarafından esir edilerek Düzce'ye götürülür.

Bolu'daki ayaklanmaların öyküsü de kısaca şöyledir: Bırakışmayla birlikte Hürriyet ve İtilaf Partisi, gerici faaliyetlere ve işgal güçlerinden yana çalışmalara başlar. Parti'nin Kurtuluş Davası'na karşı olması, Bolu'da Müdafaa-yı Hukuk Derneği'nin kurulmasını hızlandırır. Fakat Parti'nin adamları, derneği sabote etmek

için başköşeye otururlar. Bolu'nun İstanbul Hükümeti'yle ilişkisini kestiğini bildiren telgrafi İstanbul'a yollamazlar. Durum böyle olunca Çarşamba ve Gerede Kaymakam Vekili, Müdafaa-yı Hukuk Derneği adına milislerle Bolu'ya giderek, şehrin ileri gelenlerine dikte ettirdiği telgrafi İstanbul'a çektirtir. Şehir artık Ankara'daki Temsil Kurulu'na bağlıdır.

13 Nisan 1920'de Düzce bütünüyle ayaklanmacıların eline geçtiğinde, Gerede'de ayaklanmacılar Hükûmet Dairesini basarlar. Aynı günlerde Safranbolu üzerine yürüyen Dayıoğlu Hacı İbrahim liderliğinde ayaklanan gericiler, şehre girmeyi başarır. Çapulcular, ellerine verilmiş olan listeye göre Kuvayı Milliyecileri tutuklarlar. Vali Cemal Bey ile Bölge Kumandanı Albay Osman Bey, yeni direnme güçleri oluşturmaya çalışırlar. Kastamonu'nun idealist gençlerinden oluşan Kuvayı Milliyeci gücü, Binbaşı Şevket Bey'in emrine verilerek Safranbolu'ya yollanır. Şevket Bey yola çıkarken kendinden önce propagandacıları göndererek, onlara buyruğundaki gücün çok büyük olduğu haberini yaydırır. Şehre giren Şevket Bey, Hilafet Ordusu adındaki gerici grupların kaçıştığını görür.

Sıradaki bölüm olan “Bozkırın En Mutlu Günü” nde, Meclis'in açılışı anlatılır. 23 Nisan 1920 günü, cuma namazından sonra kurbanlarla ve dualarla açılan Meclis'te, mebusların en yaşlısı olan Sinop Mebusu Şerif Bey açılış konuşmasını yapar; konuşmasında Meclis'in neden Ankara'da toplanması gerektiğini anlatır. Şerif Bey'in konuşmasından sonra Mustafa Kemal'in encümenlerin kurulmasına yönelik önerisi kabul edilir. Ertesi gün ilk oturumunu yapan Meclis'te Mustafa Kemal Paşa, nutkunu okur. Nutuk, kapsamı görüşülmeden, mebusların alkışlarıyla kabul edilir. 25 Nisan 1920'de yapılan gizli oturumda Mustafa Kemal Paşa, Meclis başkanı seçilir.

Eserin on altıncı, son bölümünde, Yarbay Arif Bey'in Bolu Ayaklanmalarını bastırması için oraya gitmesi anlatılır. “Zararlı Bir Ölüm Daha” adını taşıyan bu bölümde Arif Bey, atlılarıyla Bolu'ya doğru yola çıktığında önce Nallıhan sonra da Çarşamba'daki ayaklanmacıları dağıtır. 1 Mayıs 1920 sabahı Bolu şehrinin güneyindeki Yanık denilen yerde eşkıyalarla karşı karşıya gelen Arif Bey, güçleriyle ilerleyerek Bolu'ya girer. Arif Bey, emrindeki subaylardan Binbaşı İhsan Bey'i Merkez Kumandanı olarak atar ve şehrin güvenliğini onun ellerine bırakarak kendisi

Kaplıcalara çekilir. Bir sabah silah sesleri işiten İhsan Bey; Düzce yolundan, sayısız atlı ve yayandan oluşan bir halk yığının geldiğini görür.

Mudurnu'daki Kuvayı Milliye Örgütü'nün kuruluşu da şöyledir: Mustafa Kemal Paşa, Kuşçubaşı Eşref Bey'i Adapazarı-Bolu Bölgesi Kuvayı Milliye Kumandanı olarak atar. Bölgeye giden Kuşçubaşı Eşref, Mudurnu'da Müdafaa-yı Hukuk Derneği'ni kurarak derneğe her partiden ve her düşünceden insanı alır. Hâl böyle olunca dernek içinde tartışmalar başlar. Mudurnu'daki Hürriyet ve İtilafçılar, Müdafaa-yı Hukuk Örgütü'ne karşı halkı kışkırtmaya çalışırlar. Düzce'den gelen bazı ajanlar da Hilafet Derneği adıyla kurdukları örgütle Kuvayı Milliyecilere karşı propaganda yaparlar. Yapılan propagandalarla öfkelenen halk, Mudurnu'yu basar.

3.2.4.6.2. Teknik Özellikler

Eserde hâkim bakış açısı; Kurtuluş Savaşı'nın her karargâhında, her cephesinde, her figürün yanında ve her olayın içindedir. O, savaştan savaşa, cepheden cepheye koşarken ya askerlerle ya eşkıyalarla ya da mebuslarla birlikte olur. Figür olmayan anlatıcı; figürlerin hayatlarını, düşüncelerini ve de duygularını da bilir. Romanda anlatma, özet, tasvir, diyalog, iç diyalog ve geriye dönüş teknikleri kullanılır.

Anlatma tekniği, eserde olayların, kişilerin ve mekânların okuyucuya anlatıcı tarafından anlatılması tekniğidir. Okuyucu ile eser arasına giren anlatıcı, kendi isteği doğrultusunda bilgi verdiği için okuyucu onun anlattığından daha fazlasını bilemez. Romanda Kuvayı Milliye'ye karşı çıkan ve birçok ayaklanmaya neden olan Anzavur Ahmet'in geçmişte yaptığı işler, anlatma tekniğiyle okuyucuya sunulur:

“Vaktiyle ünlü Çakırcalı Mehmet Efe'nin üstüne giden belki de onun öldürülmesinde payı bulunan Anzavur Ahmet'in başka hünerleri de vardı. O da pek çok Çerkes gibi Osmanlı sarayıyla ilişki kurmuş ve o kapıdan karınca-karınca çimlenmişti. Saraya armağan ettiği üç güzel Çerkez kızına karşılık hem bir sürü altın hem de jandarma yüzbaşılığı rütbesini almıştı. Bu arada Kütahya'da tahkim kumandanlığı bile yapmıştı. Bu meslekten ayrıldıktan sonra da temelli olarak

Biga’da oturuyor ve atlarıyla at yarışlarına giriyor, bu işi bir hırs olarak sürdürüyordu” (37).

Tasvir, figürlerin, mekânların ve nesnelerin okuyucunun zihninde canlanmasını sağlayan bir anlatım tekniğidir. “*Tasvir yoluyla okur, romandaki olay, kişi ve mekânı açıklama, çözümleme ve hatırlatma avantajlarını elde eder*” (Sağlık, 2017:173). Başkişinin Ziraat Mektebi’ndeki odası ve onun odadaki görünüşü Yunus Nadi’nin gözüyle tasvir edilir. “*Okulun üst katına çıkılınca karşıya gelen büyücek oda, paşanın kabul salonu, görüşme ve çalışma odasıydı. İçeri girince gözüne ilk çarpan eşya salonun kıyısında yanan bir saç odun sobası, bir iki kanep, koltukla üç dört sandalye ve bir de çalışma masasıydı. Mustafa Kemal, külot pantolonu ve bir avcı caket, başında Yeniçeri serpuşuna benzetilmiş, yukarısı gittikçe yanlara doğru genişleyen kalpağıyla gülümseyerek elini sıkıdığına eski dost gazeteci, bu sade döşenmiş odanın etkileyici havasını taa içinde duydu*” (229). Bu anlatımla odanın sadeliği ve Mustafa Kemal Paşa’nın şıklığı okuyucunun zihninde canlandırılır.

Diyalog, bir anlatımda kişilerin karşılıklı yaptıkları konuşmalardır. Diyalog tekniğinde anlatıcı aradan çekilir, konuşanlarla okuyucu baş başa kalır. Böylece okuyucu, figürlerin duygu ve düşüncelerini onların ağzından çıkan kelimelerle öğrenir. Eserin işlevsel figürlerinden olan Yunus Nadi Bey, İstanbul’dan Ankara’ya giderken yolda Kuşçalı köyünde arkadaşlarıyla mola verir. Köyde kaldıkları Süleyman Ağa’nın evinde telgraf cihazını gören Yunus Nadi, şaşırmasının yanı sıra çok da sevinir. İstanbul’un burnunun dibindeki bir köyde Mustafa Kemal Paşa ile telgraflaşmak olanağı bulmuştur:

“Telgraf aygıtlarını gören Yunus Nadi Bey:

— *Sen ne yapıyorsun burada yahu? Diye sordu.*

— *Muhabere yaparız, beyim.*

— *Neresi ile muhabere yaparsınız?*

— *Bulabildiğim her yerle.*

— *Mustafa Paşa ile konuşabilir miyiz?*

— *Mustafa Paşa ile mi? Yani kongre ile mi demek istiyorsunuz?” (113).*

İç diyalog, figürlerin duygu ve düşüncelerini kendi kendileriyle konuşarak ifade etmeleri tekniğidir. Bu teknikte anlatıcı aradan çekilir, figürle okuyucu baş başa kalır. Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'un işgal edildiği haberini aldığı anda yüzünde uzun süredir özlemi çekilen bir sonuca kavuşmuş olmanın huzuru vardır:

“İngilizlerin böyle bir gaflet irtikâp edeceklerini asla tahmin etmezdim, dedi. Bize bundan büyük bir hizmet yapamazlardı. Şimdi artık Meclisi Ankara’da toplayabilir ve yeni devletin temellerini atabiliriz. Kendi kendine konuşuyor gibiydi. Öyleydi” (96). Başkışının kendi kendine söylediği sözlerle okuyucu onun zihninin içine girer ve fikirlerinin neler olduğunu görür.

Romanda geriye dönüş tekniğiyle zaman zaman geçmişe gidilir. *Kutsal İsyan* 6’da olaylar, figürler ve mekânlar hakkında bilgi verilirken bu teknikten yararlanılır. Tavşancıl’da bulunan işlevsel figürlerden Yahya Kaptan’ın yeni bir güç olarak belirlediği İstanbul-Ankara yolu üzerinde önceleri İttihatçı örgütün nasıl kurulduğu anlatılırken geriye dönüş tekniği kullanılır:

“İttihatçı gençlerin en idealistlerinden Doktor Fahri Can Bey, bırakışmanın en karanlık günlerinden bir gün bu umutsuz günlerde neler yapabileceğini öğrenmek ve buyruk almak üzere Kara Kemal Bey’i görmeğe gitmişti. Karakol örgütü henüz yeni kurulmuştu. Boşta kalmış bütün irili ufaklı ittihatçılar sıtmalı bir biçimde örgütleniyor, yeni onursal yurt görevleri yüklenmek üzere birbirleriyle bayağı yarışıyorlardı. İşte Doktor Fahri Can Bey de kovanından dışarıda kalmış bir arı üzgünlüğüyle Kara Kemal beye başvurmuş o da ona şu salıkta bulunmuştu:

— Yenibahçeli Şükrü Beyle Dayı Mesut’u bul, onlarla görüş ve birlikte çalış” (10-11).

Kara Kemal’in önerisiyle yola çıkan Doktor Fahri Bey’in Dayı Mesut ile kurdukları ittihatçı örgütün öyküsü, geriye dönüş tekniğiyle okuyucuya sunulmuş olur.

3.2.4.6.3. Olay Örgüsü

Kutsal İsyan 6, on altı bölümden oluşmaktadır. Serinin diğer kitaplarında olduğu gibi altıncı kitapta da bölümler içerikleriyle ilgili bir ana başlığa sahiptir ve bu başlıkların altında ünlü kişilerin özlü sözleri yer alır. Bu sözlerin on dördünün altında Mustafa Kemal Paşa'nın birinin altında da Celal Bayar'ın adı bulunmaktadır. Sözlerden birinde de Amerika Cumhurbaşkanı Wilson Lloyd George'a gönderilen ve yazanı belli olmayan kısa bir not vardır. Bölümlerin başlıkları ve başlıkların altındaki yazılar şöyledir:

1- TAVŞANCIL HİKÂYESİNİN SONU

“Bir memleketin, bir memleket halkının düşmandan zarar görmesi acıdır. Fakat kendi ırkından büyük tanıdığı, insanlardan vefasızlık felaket görmesi ondan daha acıdır. Bu kalp ve vicdanlar için onarılmaz yaradır.” (Mustafa Kemal)

2-BAŞLI EJDERHA ANZAVUR AHMET PAŞA

“Türklerin, yurt sevgisi ile dolu olan göğüsleri mel'un hırslara karşı her zaman demirden bir duvar gibi yükselecektir.” (Mustafa Kemal)

3-16 MART'TA KANLI BİR GÖZDAĞI

“Amerika Cumhurbaşkanı Wilson Lloyd George'a:

— Eğer benim hükmümü istiyorsanız, Türkler Avrupa'da çok uzun zaman kaldılar ve büsbütün oradan temizlenmelidirler, dedi!” (1919)

4- KARADÜŞTEN KAÇIŞ

“Cumhuriyetin temelinde Yunus Nadi'nin de bir taşı vardır.” (Celal Bayar)

5- ANKARA YOLUNDA BİR AYDIN AMAZON

“İstanbul, bizim tarihimizin ve uygarlığımızın bir özetidir.” (Mustafa Kemal)

6- TANYRİNE ÇAĞIRIŞ

“Yalvarışla, acıma dilenmekle bir ulus ve devletin şeref ve bağımsızlığı kurtarılamaz.”

(Mustafa Kemal)

7- ELMALI KÖPRÜSÜ ŞEHİDİ

“Bu ulusun çocuklarının fedakârlıkları, kahramanlıkları için ölçü bulunamaz.” (Mustafa Kemal)

8- BURÇ KÖYÜ

“Bir ulusun başarıları mutlaka genel ulusal güçlerin bir yönde toplanması ve yoğunlaşmasıyla mümkündür.” (Mustafa Kemal)

9- MUSTAFA KEMAL'İN KARARGÂHINDA

“Ben, yaşayabilmek için mutlaka bağımsız bir ulusun çocuğu kalmalıyım. Ulusal bağımsızlık bence bir yaşamak sorunudur.” (Mustafa Kemal)

10- BANDIRMA'DA BİR AMERİKAN PAZARI

“Ben, bütün orduların durumunu iyice bilmezsem kendi ordumu nasıl yürüteceğimi ve yöneteceğimi belirleyemem.” (Mustafa Kemal)

11- ANZAVUR'UN AZRA İLE ETHEM BEY

“Yüzyıllarca ve yüzyıllarca mert ve kahraman bir dirence görünme alanı olmuş bir yurdu düşmana teslim cüretini gösterenler o cüreti ancak o yönetimin ruhunda, biçiminde ve kendiliğinde bulmuşlardır.” (Mustafa Kemal)

12- KARARGÂHTA CİVCİVLİ GÜNLER

“Bir ulusun ruhu ele geçirilmedikçe, bir ulusun dayanma gücü ve direnci kırılmadıkça o ulusa egemen olunamaz. Oysa yüzyılların yarattığı ulusal bir ruha, güçlü ve sürekli bir ulusal dirence hiçbir güç karşı koyamaz.” (Mustafa Kemal)

13- HENDEK ŞEHİDİ

“Kumandanlar her andaki duruma karşı duraksamasız ve çabucak gereken tedbirleri almak zorundadır.” (Mustafa Kemal)

14- ÖĞÜTÇÜ MEBUSLAR

“Müslümanları halife heyulasıyla hala oyalamaya ve aldatmaya çabalayanlar, yalnız ve ancak Müslümanların ve özellikle Türkiye'nin düşmanlarıdır.” (Mustafa Kemal)

15- BOZKIRIN EN KUTLU GÜNÜ

“Yaşamak, didinmek ve çarpışmak demektir. Kim bu çarpışmada kazanırsa o yaşar.” (Mustafa Kemal)

16- ZARARLI BİR ÖLÜM DAHA

“Milli ideale tam bir iman ve onun gerektirdiklerini tereddütsüz yerine getirmenin neticesi elbette muvaffakiyettir.” (Mustafa Kemal)

3.2.4.6.4. Kişi Kadrosu

Kutsal İsyan 6 romanında paşalar, komutanlar, askerler, gazeteciler, yazarlar, doktorlar, hocalar olmak üzere çeşitli sınıflara mensup birçok kişi ortak hedeflere sahip çeşitli topluluk ve gruplar yer alır. Ancak temelde yine alınan başkişinin

Kurtuluş Savaşı'ndaki konumu ve sahip olduğu kişilik özelliklerinin olaylara etkisi bulunmaktadır.

Eserde başkişiye destek sağlayan kişilerin yanı sıra karşı güç konumunda figürler de bulunmaktadır. Başkişiyle bu figürler arasında bir çatışma vardır. Onlar, başkişinin savunduğu değerler karşısında zıt fikirleriyle ve davranışlarıyla boy gösterirler. Öyle ki başkişiye “vatan haini” diyebilecek kadar ona düşmandırlar.

3.2.4.6.4.1. Başkişi

Nehir roman *Kutsal İsyan* 6'nın başkişisi Mustafa Kemal Paşa, savaş cephelerinde iyi bir komutan, cephe gerisinde iyi bir lider ve halkın arasında da iyi bir insan olarak, sahip olduğu özelliklerini eser boyunca gösterir. Gazeteci Yunus Nadi Bey, Ankara'ya gitmek için çıktıkları yolda Geyve İstasyonu'nda mola verdiklerinde 24. Tümen Kumandanı Yarbey Mahmut Bey ile bir ara baş başa kalır. Yaptıkları sohbet esnasında Yunus Nadi Bey, Mahmut Bey'e bazı sorular sorar. Mahmut Bey'in, Yunus Nadi Bey'in sorularına verdiği cevaplarda Mustafa Kemal Paşa'nın kişiliğinin bütün özellikleri görülür. Nadi Bey'in “*Bu işler bir plana göre mi yapılıyordu, yoksa bir serüvenin içinde mi bocalanıyordu?*” sorusuna karşılık, “*(...) Hem görünürde tertibatımız yok gibi olsa da ortaya büyük ordular çıkaracak yüksek başlarımız var. Başka hiçbirinden söz etmemek için işte Ankara'da Mustafa Kemal Paşa*” (133) diye cevap veren Mahmut Bey; “*Bütün bu hikâye ettiğiniz son davranışlarda kendisinin de ilgisi var mı?*” sorusuna da “*Bütün bu davranışlar temelde onun bilgi ve buyruğu ile yapılıyor. Onun olur değdi şey taş çatlasa olur. Çok büyük asker, çok büyük kumandan ve çok büyük insandır, Nadi Bey. Hergün kendisine rapor verir ve her gün kendisinden haber alırım. Cevaplarının her sözcüğü, bir ders ve bir güçtür*” (133) diye cevap verir.

Ankara'ya gelen Yunus Nadi Bey, orada gördükleri karşısında umutsuzluğa düşer. Kurtuluş Savaşı yapılırken eldeki imkânların azlığıyla yüzleşir. Ne savaşacak bir ordu ne de kararlar verecek bir kurul vardır. Tüm bu yokluklar içerisinde Mustafa

Kemal Paşa'nın lider olarak boşlukları doldurması Yunus Nadi'nin umutsuzluğunu azaltır:

“Heyeti Temsiliye denen korkunç gücün tek başına Mustafa Kemal'in kendisinin oluşuydu. Ortada öyle bir derde deva olacak, her an toplantı durumunda bir kurul filan yoktu. Ankara'da görünürde bir ordu yoktu. Demek ki karargâhı bu şehirde bulunan o ünlü yirminci kolordu bile Mustafa Kemal'le Ali Fuat Paşa'nın kişiliklerinden başkası değildi. Yunus Nadi Bey, yeni yeni öğrendiği şu şeylerin karşısında şaşkınlık geçiriyor, biraz da umutsuz düşüyordu. Mustafa Kemal'in varlığı soyut ordu kadrosu ve ihtilal yönetimi boşlukların apıştırtgan bir güçle doldurmasını biliyordu. Yunus Nadi Bey'in umutsuzluğunu biraz olsun ılımlılaştıran büyü de buradaydı” (232-233).

Başkişi, içinde bulunduğu zor şartlarda umutsuzluğa düşmez; o, yaşadıkları sıkıntıların üstesinden gelecek gücü kendisinde bulduğu gibi milletinde de görmektedir. Onun üstüne düşen görev de milletin gücünü birleştirip örgütlemektir. Yunus Nadi, Mustafa Kemal Paşa ile bir araya gelip ülkenin genel durumu hakkında konuşurlarken ona, Ankara'yı boş ve bir çöl gibi gördüğünü söyler. Paşa ise bu çölün farkında olduğu gibi o çölü yeşertecek şeyin de ne olduğunu da bilmektedir:

“Öyle görünür, Nadi Bey, dedi, öyle görünür. Zaten bu büyük işin zevki de işte buradadır. Bu çölden bir dirim, bir dirlik çıkarmak, bu çöküntüden bir örgüt yaratmak gerekir. Bununla beraber, sen ortadaki boşluğa bakma. Boş görünen o alan doludur. Çöl sanılan bu yerde saklı ve güçlü birlik vardır. O, millettir, o, Türk Milletidir. Eksik olan şey örgüttür. İşte şimdi, onun üzerindeyiz” (237).

Başkişinin millete güveni sonsuzdur. Ona göre millet, Kurtuluş Savaşı'nda en doğru kararları verecek meziyettedir. O da milletin vereceği doğru kararlara güvenerek işlerini yapmaya devam edecektir. Bu düşüncelerini her fırsatta çevresindekilere söyleyen Mustafa Kemal Paşa:

“Ben, tersine ulusun bu işte daha sağlam, daha kesin kararlar vereceğine inanıyorum. Özet olarak: Ulus bu kurtuluş kavgasında ve bütün durumu bütün açıklık ve aydınlığıyla gördükten sonra kerte-kerte en sağlam en usa yaklaşıp ve en

yüksek kararları verecek ve bence doğrudur ki o kanılardaki kararlarımda seni ve beni çok geçecektir. Ben buna güvenerek işlerimize bakalım derim” (240) sözleriyle millete dair fikirlerini Yunus Nadi’ye de açıklar.

3.2.4.6.4.2. İşlevsel Figürler

İşlevsel figürler, eserde başkişiyi tamamlayan; onun fikirleri ve istekleri doğrultusunda hareket eden kişilerdir. Bu kişilerin kimisi bizzat onun yanında bulunurken kimisi de onun adına cephede savaşır ya da derneklerde propaganda yapar. *Kutsal İsyan* 6’da ülkenin birçok bölgesinden subaylar, askerler, doktorlar, gazeteciler, yazarlar ve hocalar, başkişiyle birleşen hedefleri doğrultusunda düşmana karşı el ele vererek savaşır. Rauf Bey, Ali Fuat Paşa, Yunus Nadi ve Halide Edib, romanda başkişi Mustafa Kemal’in yanında bulunan işlevsel figürlerdendir.

Kurtuluş mücadelesine Mustafa Kemal Paşa ile birlikte çıkan Rauf Bey, arkadaşıyla birlikte Meclis’in Ankara’da açılmasını ister. Bunu da sağlamak için İstanbul’da toplanacak olan Meclis’e katılmaya gider. Rauf Bey’e göre İngilizler, Meclis’i basacak bu baskınla da İstanbul’un Meclis için güvenli olmadığı anlaşılabacaktır. Artık Meclis’in Ankara’da açılması için bir gerekçe sunmaya gerek kalmayacaktır. Fakat mebuslarla birlikte kendisinin de tutuklanma ihtimalinin olduğunu bilen Rauf Bey, Mustafa Kemal Paşa’nın dön çağrısına şu karşılığı verir:

“Önceden kararlaştırdığımız gibi namus borcumuzu yapacağız. Meclisi bastırmak için orada kalacağız yoksa bize güvenerek burada kalanlar, kendilerine haber verilmeden aralarından ayrılışımıza gücenirler de toplantıyı sürdürürlerse o zaman meclisin Ankara’da toplanma işi ağır olarak tehlikeye girer” (77-78). 16 Mart 1920’de Meclis, İngilizler tarafından işgal edilir; Kara Vasıf Bey ile Rauf Bey tutuklanarak Malta’ya sürgüne gönderilir.

Ali Fuat Paşa, arkadaşı Mustafa Kemal Paşa’yı Ankara’da yalnız bırakmayan bir diğer işlevsel figürdür. O, planlarında, düşüncelerinde ve kararlarında hep başkişinin yanındadır. Onun yanından ayrılıp cephelere gitse bile amacı hep onu korumak olur. 13 Nisan’da Düzcce’yi basan Padişahçı ayaklanmacıları etkisiz bırakan *“Ali Fuat Paşa’nın ilk ereği bu İstanbul’ca kolayca beslenen ayaklanış, yatağını*

kurularak Ankara'yı tehdide başlayan yangın başlangıçlarını yerinde söndürmekti. Bu boşluk içinde yeni örgütler yaparak gerekirse tek başına savaşacaktı” (318).

Başışının yanında sadece asker arkadaşları değil, gazeteciler ve yazarlar da kendi yetenekleri doğrultusunda Kurtuluş Davası'na katılırlar. İstanbul'dan gelen Gazeteci Yunus Nadi ve Yazar Halide Edib, kurdukları ajansla ve gazetelere yazdıkları yazılarla ulusal davayı halka duyurmaya çalışırlar.

Mustafa Kemal Paşa'nın yardımcısı olan işlevsel figürlerin kimisi cephelerde kimisi kürsülerde kimisi de gazetelerde onu temsil eder. Ülkenin farklı bölgelerindeki cephelerde savaşan işlevsel figürler ise şöyle sıralanabilir: Tavşancıl'da Yahya Kaptan; Biga'da Kani Bey, Köprölülü Hamdi Bey, Dramalı Ali Rıza Bey ve İsmail Hakkı Bey; İzmir ve dolaylarında Mahmut Celal Bey; Geyve'de 24. Tümen Kumandanı Mahmut Bey; Antep'te Şahin Bey, Karayılan, Boynoğlu Memik ve Kılıç Ali Bey; Urfa'da Ali Saip Bey; Balıkesir'de Albay Kâzım Bey ve İngiliz Kemal; Salihli'de Ethem Bey ve Tevfik Bey; Nazilli'de Albay Refet Bey; Bursa'da Bekir Sami Bey ve Yüzbaşı Selahattin Bey; Konya'da Albay Fahrettin Bey; Ankara'da İsmet Bey ve Şerif Bey; Geyve'de Yarbey Mahmut Bey; Kastamonu'da Vali Cemal Bey ve Şevket Bey; Bolu'da Arif Bey, Binbaşı İhsan Bey ve Kuşçubaşı Eşref Bey.

Mustafa Kemal Paşa; Trabzon Mebusu Hüsrev Bey, Lazistan Mebusu Osman Şükrü Bey, Doktor Fuat Bey ve Doktor Zihni Bey'i Bolu'ya gönderir. Bunlar Bolu Ayaklanmasını daha çok öğüt vererek yatıştırmak, olmazsa silahlı örgütler kurarak ayaklanmacıların üstüne yürümek üzere yola çıkar. Tehlikenin korkunçluğunu sezmelerine rağmen oradaki Kuvayı Milliye sempatanlarından bir güç yaratabilirlerse bir şeyler yapabileceklerine inanmaktadırlar. Hendek'te ayaklanmacıların eline esir düşen Mebusları, kelepçelerle Düzce Hapishanesine gönderirler.

Konya'da çıkan *Öğüt* gazetesinin başyazarı Feridun Bey, Kuvayı Milliye için yürekli yazılar yazar ve bu yazılarla Mustafa Kemal Paşa'nın dikkatini çeker. Paşa, Ankara'ya yerleştğinde Feridun Bey ile ilişki kurar ve *Öğüt*'ü evlatlık edinerek kendi isteklerine göre konuşturmaya başlar. Artık *Öğüt* Orta Anadolu'nun biricik gazetesi olurken, Paşa'nın buyruklarıyla biraz daha genişleyerek İstanbul'da Hakkı

Tarık gibi gazetecilerden yazı yardımı görmeye başlar. İşlevsel figürlerden Feridun Bey, bedenlen başkışının yanında olmasa da ruhen ve fikren onunla birlikte, onun gittiği yoldadır.

İşlevsel figürler başkışıyle mücadele hâlindeki kişiler de olabilir. Bu kişiler sürekli Mustafa Kemal Paşa'nın savunduğu fikirlerin karşısındadırlar. Ayaklanmalarda Mustafa Kemal Paşa'ya "Vatan haini," diyen Anzavur Ahmet ve Gâvur İmam; Mustafa Kemal Paşa'ya ve Ankara'ya düşman propagandalar yapan Fevzi Paşa; Bekir Sami Bey'in çalışmalarını engelleyen, ulusal örgütlerin ve subayların morallerini bozan Yusuf İzzet Paşa; Kuvayı Milliye düşmanı Kör Ali Hoca ve Düzce Ayaklanmasının elebaşı Berzek Safer Bey, karşı güç fonksiyonu ile başkışının karşısına çıkan işlevsel figürlerdir.

3.2.4.6.4.3. Fon Figürler

Kurtuluş Savaşı işgal edilmiş bir ulusun savaşı olduğundan, eserdeki fon figürler değişen olaylara paralel olarak artar. Dekoratif unsur olarak tanımlanan fon figürler ikinci planda da olsalar, *Kutsal İsyan 6*'da olayların akışındaki rolleri küçümsenemez.

Padişah Vahidettin, Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey, Tunalı Hilmi Bey, Çankırı Mebusu Hacı Tefik Efendi, Çorum Mebusu İsmail Kemal Bey, Antalya Mebusu Hamdullah Suphi Bey, Isparta Mebusu Seyfullah Efendi, Dr. Rıza Nur, Süreyya Bey, Ankara Valisi Galip Bey, Dayı Mesut, Telgrafçı Ali Bey, Dr. Adnan Adivar, Şeyh Atâ Efendi, Cami Bey, Teğmen Bekir, Yenibahçeli Şükrü Bey, Eski Adapazarı Kaymakamı Çerkez Fuat Bey, Hurşit Ağa ve Ankara Müftüsü Rifat Efendi romandaki fon figürlerin başında gelir.

3.2.4.6.5. Zaman

Kutsal İsyan 6'nın olay örgüsü, "Tavşancıl Hikâyesinin Sonu" başlığı altında bir önceki romanın sonundaki "Tavşancıl Şehidi" bölümünün devamıdır. Roman Kurtuluş Savaşı yıllarını anlatırken eserin zamanı artsüremlî bir nitelik taşır. İlahi bakış açısı, eserdeki olayları anda ve geçmişte aktarırken sosyal zamanı sık sık zikreder.

Eserin başında vaka zamanını gösteren ilk bilgi “*Artık, Yahya Kaptan, kendi başına buyruk bir liderdi. Mustafa Kemalci de olmuştu. Erzurum Kongresini açmış olan Mustafa Kemal’in övgüsünü yapıyor, yurdu yalnız onun kurtaracağını söylüyordu*” (20) satırlarıyla verilir. Erzurum Kongresi’nin (23 Temmuz 1919-7 Ağustos 1919) tarihleri arsında yapıldığı bilgisi, olay örgüsünün başlangıcının 1919 yılının yaz günleri olduğunu bize gösterir. Eserde verilen ilk sosyal tarihin 26 Kasım 1919 olması da olay zamanının başlangıcı konusundaki tespitimizin yerinde olduğunu kanıtlar niteliktedir. Romanın vaka zamanına dair son sosyal tarih ise 1 Mayıs 1920’dir. Bu da bize olayların yaklaşık bir sene içerisinde olup bittiğini gösterir.

Eserde figürlerin geçmiş yaşantılarından, olayların perde arkasından veya mekânların mazisinden bahsetmek için zamanda geriye dönüşler yapılır. Geriye dönüşlerle okuyucu, şimdiki zamanda eksik kalan bilgileri öğrenmiş olur. İşlevsel figürlerden Yunus Nadi Bey, arkadaşı Süreyya Bey’in evinde kaldığı odayı kendi odası olarak kabul etmiştir. Odanın neden onun odası olduğu sorusunun cevabı,

“*İngilizler, İstanbul’a ilk ayak bastıklarından beri önde ve seçkin bir gazeteci olan Yunus Nadi beyle hep köşe kapmaca ya da saklambaç oynamışlardı. Bu, 1918 Ekiminden beri hep sürüp gidiyordu. İki yıl süren zaman içinde Yunus Nadi Bey, belki bunun yarısını hep kaçmak ve saklanmakla geçirmişti. Onu kimi zaman İngilizler, kimi zaman da Damat Ferit hükûmeti kovalıyordu. İşte, bütün o saklambaç oynadığı günlerin çoğunu bu odada geçirmişti bu yüzden bu kuytu odacığa ve sevgili sahibine çok borçluydu*” (99) açıklamasıyla geçmişe gidilerek verilir.

3.2.4.6.6. Mekânlar

Kurtuluş Savaşı’nı anlatan romanda coğrafi mekânların çokluğu, savaşın belli bir bölgede değil, birçok bölgede eş zamanlı olarak gerçekleştiğini gösterir. Tavşancıl, Biga, İzmir, Geyve, Antep, Urfa, Balıkesir, Salihli, Nazilli, Bursa, Konya, Ankara, Kastamonu, Bolu, İstanbul, Çankırı, Tuzla, Köseler köyü, Çerkezler köyü, Susurluk, Gönen ve Bandırma eserdeki mekânların başında gelir.

3.2.4.6.6.1. Kapalı ve Dar Mekânlar

Ankara'ya girerken gördüğü manzara işlevsel figürlerden Yunus Nadi'yi oldukça düşündürür. Çevresi kışlalar ile çevrili olan Ankara'da savaşın getirdiği kara bir görünüş ve yoksulluk vardır. Şehre baharla gelen yeşillik; etrafın karanlığını, yoksulluğunu saklamaya çalışır gibidir:

“Yunus Nadi Bey, Mustafa Kemal'in şu uzak tepe üzerindeki ‘Ziraat Mektebi’nde karargâh kurduğunu biliyordu. Sarıkışlalar ovada sarı boylarıyla yatıyordu. Ankara kalesinin çevresine kümelenmiş kara görünüşlü şehrin dolayları bol bir ilkyaz yeşilliğiyle bu yoksulluğu saklamaya çalışıyor gibiydi” (226). Açık bir mekân olan Ankara Ovası, Yunus Nadi Bey'i karanlığın içine sokmasıyla daralarak kapalı bir mekân halini alır.

3.2.4.6.6.2. Açık ve Geniş Mekânlar

Başkişi, içinde bulunduğu savaş günlerinde; ağaçlar, tarlalar ve şırıl şırıl akan suları ile açık ve geniş bir mekân olan Ankara Ovası'nda dahi güvende hissedemez. Başkişinin bu hisleriyle kapanan açık mekân, ondaki 23 Nisan coşkusuyla yeniden aydınlanır ve ağarmaya başlar. Böylece mekân, başkişinin psikolojisine göre yeni bir anlam kazanır:

“Mustafa Kemal, muhafız kıtasının tetikte olduğunu görerek güven içinde sönük ayışığının dumanladığı ağaçlıklara, tarlalara ve çubuk çayının ısıldayan ve tatlı tatlı şırıldayan suyuna bir süre baktı. Bütün bu güvenlik vermeyen boş görünüş üzerine 23 Nisan gününün coşkun uğultusu dalgalanıyor gibi oluyor, her kuytusuna bir tehlike saklar görünen tedirgin gecenin ufukları iyimserliği andıran masmavi bir aydınlıkla ağarmaya başlıyordu. Çubuk çayı kıyılarında yüksek kümeler meydana getiren söğütliklerden birkaç ishak kuşunun tatlı ve sürekli fülütleri geliyor, uzak bir yerlerde köpekler havlıyordu” (381).

Olay örgüsü ilerlerken Yunus Nadi Bey'in Ankara'ya bakışı da onun düşüncelerine göre şekil alır. Yunus Nadi Bey, ülkenin genel durumu hakkında konuştuğu başkişinin geleceğe umutlu baktığını görünce Ankara hakkındaki yargıları

değişir: “Yunus Nadi Bey’in bir çöl gibi gördüğü Ankara, mahşer gibi bir insan kalabalığıyla kaynaşan bir gül bahçesi kesilmişti. O, gecenin geri kalan saatlerinde bu gül bahçesinin güzel kokularla yelpazelediği tatlı bir uyku içinde geçirdi” (241). Ankara onun gözünde çöl iken bir anda bu kapalılığından çıkar ve açık bir mekâna, gül bahçesine döner.

3.2.4.7. *Kutsal İsyan* ⁷⁴⁷

3.2.4.7.1. Özet

Kitabın “Zararlı Bir Ölüm Daha (2)” adlı birinci bölümünde, Binbaşı İhsan Bey’in ve 32. Kafkas Alayı’ndan Abdülkadir isimli genç bir subayın Bolu’da bir grup ayaklanmacı tarafından öldürülmesi anlatılır. 2-3 Mayıs gecesini Bolu’yu kuşatmakla geçiren ayaklanmacılar, 3 Mayıs sabahı İhsan Bey’in tedbirlerini ezerek şehre saldırırlar. Hükûmet Konağında bulunan İhsan Bey, şehre doğru atını sürerken, ayaklanmacıların attığı kurşunlarla şehit olur. Bu esnada bir grup ayaklanmacı da Kaplıcalarda karargâh kuran Yarbey Arif Bey’in üzerine çullanır. Kızılcahamam’a doğru çekilen Arif Bey, ordugâhını orada kurar. Gece Arif Bey’in çadırına giren bir kişi silahla onu öldürür. Bolu Savaşı’nda Yarbey Mahmut Bey’den sonra Yarbey Arif Bey’in de ölümü Mustafa Kemal Paşa’yı kara kara düşündürür.

Romanın ikinci bölümü “Ali Fuat Paşa Topçu Eri” başlığıyla anlatılır. Bu bölüm Ali Fuat Paşa’nın askerî çalışmalarıyla ilgilidir. 23 Nisan 1920 günü Ali Fuat Paşa, Albay Bekir Sami Bey, subaylar ve Kuvayı Milliyeciler meclisin açılışını kutlamaya hazırlanırlar; hepsi sevinçlidir. Ethem Bey de Anzavur tehlikesini yok etmiş, Bursa’ya doğru ilerlemektedir. 23 Nisan, Ankara’da olduğu gibi, dinsel törenle kutlanacaktır. Ancak kutlama sırasında herhangi bir kargaşanın olmasını önlemek için sıkı tedbirler alınır. Paşa, Bursa Ulucami’ye girmek üzereyken gelen telgrafta 24. Tümen Komutanı Mahmut Bey’in şehit edildiği haberini alır.

⁴⁷Hasan İzzettin Dinamo, *Kutsal İsyan: Milli Kurtuluşun Gerçek Hikâyesi 7*, İstanbul, May Yayınları, 1972.

Ali Fuat Paşa, Kuvayı Milliye'yi yeniden örgütleyip gericilere karşı bir baraj kurmak üzere 25 Nisan'da Bursa'dan ayrılarak Lefke'ye varır. Orası da bozguna uğramıştır. Paşa; Saffet Arkan Bey ve İzmit Mebusu Fuat Carım Bey ile bozgunu durdurur, Kuvayı Milliye birliklerini örgütler.

Ali Fuat Paşa Lefke'den Geyve'ye doğru gitme hazırlığı yaparken Eski Harbiye Nazırı Fevzi Paşa onu görmeye gelir. O da İstanbul'dan kaçmıştır. Fevzi Paşa'yı eskiden beri tanıyan Ali Fuat Paşa, onun gelişini Mustafa Kemal Paşa'ya bildirir. Mustafa Kemal Paşa, Fevzi Paşa ile anlaşamadığından bu durumdan hoşlanmasa da Ali Fuat'ın ısrarı sonucunda onun Ankara'ya gönderilmesini ister.

28 Nisan'da Geyve'ye karargâhıyla varan Ali Fuat Paşa, Geyve Boğazı'na mevzilenerek orayı güçlü tutmak ister. Bu sırada İngiliz savaş gemisiyle İstanbul'a kaçan Anzavur Ahmet, Sakarya Irmağı'nın batı bölgesindeki ayaklanmacıların başına geçerek Süleyman Şefik Paşa'yla İngilizlerin planladığı yeni bir saldırıya hazırlanır. Ali Fuat Paşa, Anzavur'un saldırı hazırlığını öğrenir. Ancak elinde saldırıya karşı çıkacak yeterli gücü yoktur. 15 Mayıs'ta Anzavur'un güçleri, Ali Fuat Paşa'yı ve birliklerini zorlasalar da onları teslim alamazlar. 16 Mayıs'ta yapılan saldırı karşısında Ali Fuat Paşa ve adamları, Anzavur'un Boğaz'ı geçmesine izin vermez. Ayın 17'sinde Anzavur ve atlıları Geyve İstasyonu'na saldırarak burayı ele geçirseler de Sakarya Irmağı'nın doğusundaki Kuvayı Milliye toprağını geçemezler. Ali Fuat Paşa, Anzavur sürülerinin burunlarını Geyve Boğazı kayalıklarında kırdıktan sonra, ayaklanmacıların ellerinde Süleyman Şefik Paşa'nın örgütlemeye çalıştığı Halife Kolordusundan başka saldırı gücü kalmamıştı. Paşa, ayaklanışın son dişlerini kırmak için Ethem Bey'in bölgeye gelmesini bekleyecekti.

Bolu'daki ayaklanmaların bastırılmasının anlatıldığı "Bolu Beyleri Yine Sahnede" başlıklı üçüncü bölümde; Albay Refet Bey'in genel kumandasında ve Binbaşı Nâzım Bey'in buyruğunda bulunan zeybekler ve piyade taburu, Demirci Mehmet Efe'nin karargâhından Bolu'ya gönderilir. Nâzım Bey ve ordusu kısa zamanda ayaklanmacıları etkisiz hâle getirir. Binbaşı Nâzım Bey, Hükûmet Konağına giderek mutasarrıf sandalyesine oturur, subaylardan İhsan Bey'i de merkez kumandanı olarak atar. Az zamanda ayaklanmacı elebaşları; insan öldürenler, soyguncular ve hain subaylar yakalanarak hapse atılır.

Düzce'yi ele geçiren Tümen Kumandanı Yarbay Arif Bey, bir gün apansızın gelen bir buyrukla tümenini alıp bir başka yere gidince Nuhrivanlı ayaklanmacılar Düzce'ye girip yerleşir. Nâzım Bey de İhsan Bey'i Düzce'yi kurtarmaya gönderir. Düzce'de ayaklanmacıları püskürten İhsan Bey, tekrar Bolu'ya döner. Nâzım Bey, Düzce'de bir güvenlik gücü bulundurmaya karar verir. Askerî güç gündüz Düzce'de kalacak, gece de Üskübi'ye çekilecektir. Bir gün Düzce hainleri, komutanlara içkili bir şölen verirler. Şölenin etkisiyle güvenlik güçleri gece çekilemeyip Düzce'de kalırlar. Gece yarısından sonra ayaklanmacılar uyuyakalan askerlerin üzerine çullanır ve yakaladıkları subayları hapse atarlar. Düzce, kısa zamanda, nereden çıktıkları belli olmayan binlerce silahıyla dolar. Nâzım Bey, İhsan Bey'i Düzce'ye gönderirken kendisi de Nallıhan'a doğru yola çıkar. İhsan Bey'in inzibat bölümü az zamanda gericiileri toprağa yapıştırıp gizlenmek zorunda bırakarak yavaş yavaş Ilıcalar yönüne çekilir. Bölük daha sonra Nallıhan'a, Nâzım Bey'in yanına gider. Nâzım Bey'in Ankara'dan istediği yardım gücü, Yarbay Çolak İbrahim ve Erzurumlu Cafer Bey kumandanlığında Bolu'ya gelir. Cafer Bey Bolu'yu, Çolak İbrahim Bey de Düzce'yi ele geçirir. Nâzım Bey de tümenini Bolu'ya getirir. Bolu bu kez kurtulmuşa benziyordur.

Dördüncü bölüm, “Şeref Merdivenleri” adıyla anlatılır. Olay örgüsü, Ethem Bey'in Biga Belediyesinde otururken İsmet Bey'den aldığı telgrafla başlar. İsmet Bey, Ethem Bey'e çektiği telgrafta Mustafa Kemal Paşa ve Reşit Bey'in (Ethem Bey'in ağabeyi) yanında bulunduğunu; Albay Mahmut Bey ve Yarbay Arif Bey'in öldürüldüğünü, Geyve Boğazı'nda bulunan Ali Fuat Paşa'nın durumunun tehlikede olduğunu ve en kısa zamanda Ali Fuat Paşa'nın yardımına koşulması gerektiğini bildirir. Ethem Bey, Manyas'tan topladığı atlılarla beş bin kişiyi aşkın bir asker gücüne sahip olur. Yeni bir müfreze kuran Ethem Bey, müfrezenin başına Şevket Bey'i atar. Ethem Bey, bu büyük birlikle Manyas Bölgesi'nde kırk sekiz saatte işini bitirerek Karacabey'e doğru ilerler. Karacabey'den Bursa'ya giden Ethem Bey ve ordusu, orada çok şatafatlı bir biçimde karşılanır. Bütün oteller, konaklar Ethem Bey'in savaşçılarının buyruğuna verilir. Ethem Bey, Bursa'da biraz dinlenmek isterken 27 Mayıs 1920'de aldığı telgrafla yeniden harekete geçer. Telgraf Ali Fuat Paşa'dandır. Paşa acilen onu Geyve'ye çağırılmaktadır. Geyve'ye olaysız gelen Ethem Bey, Ali Fuat Paşa ile neler yapacaklarına dair konuşur. Halife Orduları, Geyve

Boğazı'nın bütün egemen noktalarını ele geçirmiş, Ankara'ya yapacakları saldırıyı hesaplamaktadırlar. Ali Fuat Paşa ve Ethem Bey, Mustafa Kemal Paşa'dan gelen telgrafla Ankara yönünden saldırıya geçmeye karar verirler. Yapılan saldırılar sonucunda Sapanca ve Adapazarı Bölgesi'ni temizleyen yıldırım atlıları, Adapazarı'na girerler. Adapazarı'nda kaldığı müddet boyunca Düzce'ye keşifler için adamlarını gönderen Ethem Bey, önce Hendek'e, oradan da Düzce'ye savaşmadan girer; girer girmez de Düzce'de hapis olan üç öğütçü mebusu ve Bolu Mutasarrıfı Haydar Bey'i kurtarır. Düzce'ye girdiğinden beri birçok müfreze Ethem Bey'in ordusuna katılır. Düzce'yi ele geçiren Ethem Bey, Bolu'ya yürümeye karar verir ve Bolu'yu üç koldan kuşatır. Bolu'da güvenlik tedbirlerini aldıktan sonra tekrar Düzce'ye döner. Düzce'ye gittiğinde Meclis'ten ve mebuslardan telgraf üstüne telgraf alan Ethem Bey, çok onurlanır ve sevinir.

Beşinci bölüm “Bulgar Sadık”ın maceralarının anlatıldığı bölümdür. 3 Mart 1919 günü evinde oturup kara kara ne yapacağını düşünen Bulgar Sadık, birkaç ay önce Talat Paşa'nın Turan'a doğru yola çıkardığı gruptan biri olarak Trabzon'dan İstanbul'a, Üsküdar'daki ailesinin yanına gelmiştir. Geçmişte bir komiteci olan Bulgar Sadık, Alemdağ'ında tekrar bir çete kurup, Türk köylerini yağmalayan Ermeni ve Rum çetelerine karşı mücadeleye girişir. Rum çete lideri Milki'yi öldüren Bulgar Sadık'ın çetesini arkadaşı Karakol Örgütü'ne alır. Sadık Baba, İngiliz müfrezelerine kurşun yağdırır, Yunanistan'dan gönderilen silah ve cephaneyi eşkıya gruplarına dağıtan Todorı'yi ortadan kaldırır, Demir Hulusi Bey'le baş başa vererek Şile Mavri Mira merkezine yapılacak baskını gerçekleştirir.

O günlerde Malta'daki sürgünden dönen Eşref Bey, Mustafa Kemal Paşa ile iletişime geçerek, kendi isteği doğrultusunda Adapazarı, Düzce ve Bolu Kuvayı Milliye Kumandanlığına atanır. Karakol Örgütü de Sadık Baba'yı Eşref Bey'le birlikte çalışması için görevlendirir. Sadık Baba ve Eşref Bey Adapazarı'na yürüyüşe geçerler. Adapazarı'nı silahsız olarak ele geçirirler.

Sadık Baba, bir gün nereden nereye geldiğini düşünür ve o âna kadarki yaşantısı gözlerinin önünden geçer. O, çocukluğunu Balkan şehirlerinde ve dağlarında geçirmiştir, daha sonra da Sofya'daki Bulgar Harp Okulundan mezun

olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun genç Stoyan Kaptanı, bir gün tuzağa düşürülerek Jandarma Yüzbaşısı Ahmet Bey'le baş başa kalır. Yaptıkları konuşma sonucunda Stoyan Kaptan Müslüman olup Türk vatandaşlığına geçer ve adı Mehmet Sadık olur. Gazi Ethem Paşa da onu manevi evlatlık edindiğini söyleyerek İstanbul'a çağırır. Padişah Abdülhamit, huzuruna çıkan Mehmet Sadık'a İstanbul'da bulunan Bulgarları gözden geçirip kuşkulu bulduklarını tutuklattırmasını ister. Böylece yepyeni serüvenlerin içine atılan Mehmet Sadık, daha sonra İttihat ve Teraki'nin hizmetine girer. Mehmet Sadık, zincirleme suikastlar için önce Bulgaristan'a, sonra da Petersburg'a gönderilir. Bulgaristan'da, Mustafa Kemal Paşa'yı öldürmek isteyen iki Türk düşmanı komiteciyi öldürdüğü için yakalanır. Fakat daha sonra savaş başlayınca serbest bırakılır. Talat Bey, başarılarından dolayı Mehmet Sadık'ın göğsüne bir Osmanlı bir de Alman savaş madalyası takar.

Geçmiş anılarından âna dönen Mehmet Sadık, Yenibahçeli Şükrü Bey'den aldığı bir telgrafla Çal'a gider. Geyve Boğazı'nda savunmada bulunan Ali Fuat Paşa'ya cepheye götürmesi gerekmektedir. Aldığı bu görevi başarıyla yerine getiren Mehmet Sadık; Göynük, Taraklı, Mudurnu ve Bolu savunmalarında başarılı işlerde bulunur.

“Karboğazı Tuzağı” bölümü, Pozantı savunmasını anlatır. Birinci Dünya Savaşı'nda bir bacağı yitiren Fransız Binbaşı Mesnil, Anadolu'dan güneye giden yiyecek yollarının ve Beledik'le Hacıkırı arasındaki tünellerin korunması için taburuyla Pozantı'ya doğru yola çıkar. Tarsus dolaylarında Molla Kerim'in saldırılarıyla hırpalanan Mesnil, Pozantı'dan 6-7 kilometre uzaktaki Karapınar'da da Batı Cephesi Kumandanı Sinan Paşa'nın saldırılarına uğrayınca buradanda kaçarak taburunu Pozantı'ya götürür. 9 Nisan 1920 günü Pozantı'daki tabur, ulusal güçler tarafından kuşatılır. Adana'daki İşgal Ordusu Fransız Kumandanı Dufieu'dan sürekli yardımlar alan Mesnil, bu sefer yardımların ancak 25 Mayıs'ta geleceğini öğrenir. Olayların başlangıcı ise şöyle olmuştur: Bırakışma sonrasında Fransızlar, Toroslarda Pozantı ile birlikte Akköprü'yü ve Çiftehan'ı işgal ederler. Kuvayı Milliyeci güçler, Üsteğmen Cemal Bey, 126.Tümen Komutanı Rüştü Bey ve Yüzbaşı Saffet Bey'in liderliğinde Fransızlara karşı mücadeleye girerler. Bir ara çok zor durumda kalan ulusal güçlerin yardımına, Veli Haşim Bey'in emrindeki Tarsus Kuvayı Milliyecileri

yetiştir. Mesnil'e yardıma gelen Fransız Tugayı çekilip gider. Bunun üzerine 25 Mayıs'ta General Dufieu, Mesnil'e çektiği mesajda, yardım güçlerinin Türkler tarafından engellendiğini; bu sebeple batıya, Mersin'e doğru gitmelerinin gerektiğini söyler. Mesnil'in yolda yanına aldığı iki kılavuz, Karboğazı'na vardıklarında Fransız Taburu'na oyun oynamaya karar verirler. Kılavuzlardan biri "Bizim yayla buraya yakındır, sizlere yoğurt getireyim," diye izin alarak köye gider. Döndüğünde yanında kırk iki silahlı köylü vardır. Bu sırada haberi alan Karaisalı Jandarma Komutanı Hasan Bey, Karboğazı'na doğru hareket eder. Mesnil, karşısında bir Türk subayı görünce teslim olur. Tutsaklar önce Karaisalı'ya sonra da Kayseri'deki tutsaklar kampına gönderilir.

Yedinci bölümde "Savaşçı Aşkı" anlatılır. Serez'de Süvari Yüzbaşı Sabri Bey'in oğlu Galip Bey, babasının eski arkadaşı Hüsamettin Bey'in yanına giderek ondan vatan için hizmet verebileceği bir iş ister. Hüsamettin Bey, onun Birinci Şube'de işe alınmasını sağlar. Galip Bey sivil polislikte kendini iyice geliştirdikten sonra Hüsamettin Bey ona yeni bir görev verir. Bu görevde Galip Bey, Damat Ferit Paşa'nın Baltalimanı'ndaki yalısını gözetleyecektir. Genç adam, yalıyı uzaktan ve yakından sıkı bir göz hapsine alır. Bir gün yalının önünde karşılaştığı bir arkadaşından, yalıya giren bir kişinin Sadrazam Ferit Paşa'nın "Sır Kâtibi" olduğunu öğrenir. Bunun üzerine Sır Kâtib'ini takip ederek onun evini bulur.

Galip Bey, bu kez de Sır Kâtib'inin köşkünü gözetlemeye başlar. Bir gün köşkten yirmi yaşlarında bir genç kızın çıktığını görür, kızı takip ettiğinde onun Amerikan Koleji öğrencisi olduğunu öğrenir. Genç adam, kızı görür görmez savaşı aşk yoluyla kazanmayı planlar. Kızla tanışır ve onun sevgisini kazanır; hatta kızı ailesinin yaşadığı fakirhaneye götürerek ailesiyle de tanıştırır. Kız, evde babasının yazılarını yazdığı için birçok konu hakkında bilgi sahibidir. Galip Bey de bu bilgileri kızıdan alarak Mustafa Kemal Paşa'ya ulaştırır.

Hüsamettin Bey, Galip Bey'in bir felaketle karşılaşmaması için onu karısıyla birlikte Samsun'a gönderir. Galip Bey gittikten sonra genç kız onu çok arar, hatta evine bile gider. Bu gidişlerin birinde Galip Bey'in annesi, oğlunun gerçekte kim olduğunu genç kıza anlatır. Bu olaydan sonra kız hastalanır ve ölür.

“Sekizinci bölümde, Kahraman Şükrü Çavuş” un ve Mudanya’nın öyküsü anlatılır. Mondros Bırakışmasından sonra Yunanlılar Mudanya’yı işgal ederler. İngiliz torpidosu ve Yunan torpidosu Mudanya önlerinde gidip gelir. İngiliz torpidosu 25 Haziran 1920’de karaya bir sürü asker çıkarır. Askerler etrafı kuşatma altına alırlar. İngiliz subayları da Kuvayı Milliye başlarından Abdi Bey’i hapseder. Türk, Rum, topladıkları herkese; Kemalist çetelerin sözlerine uyarak Hristiyanlara işkence edenleri topa tutacaklarını söylerler.

Bu sırada Şükrü Çavuş, Kuvayı Milliye’ci avına çıkan iki subayı öldürür. Kargaşa esnasında İngiliz askerleri Şükrü Çavuş’un üstüne bir sürü kurşun yağdırırlar. Şükrü Çavuş Mudanya’nın ilk şehidi olur. İngilizler bir süre sonra çekilip gider. Bir gün Mudanya halkı, bir sürü düşman gemisinin kıyıya yaklaşmakta olduğunu görür. Panik olan halk ne yapacağını bilemez, kimisi evlerine kapanır kimisi de Bursa’ya doğru yola çıkar. Savaş gemilerinin bazıları Mudanya önünde, bazıları da Gemlik önünde sıralanır. Mudanya önündeki gemiler kasabaya ateş etmeye başlar, karaya çıkan askerlerde resmî daireleri işgal ederler. İki gün sonra İngilizler Mudanya’yı Yunan güçlerine teslim eder. Yunanlılar, Mudanya’ya “*Padişah’a karşı ayaklanan hain Kemalistler*”i yok etmeye gelmişlerdir.

“Çapanoğulları Karadüşü” başlıklı dokuzuncu bölümde Ali Fuat Paşa, Ethem Bey’e, Yozgat Bölgesi’ndeki ayaklanmayı bastırmak üzere acilen bölgeye gitmesi gerektiğini söyler. Ethem Bey, kendisine Mustafa Kemal Paşa’nın imzasıyla bildirilen bu görevi kabul ederek hemen yola koyulur. Elindeki atlıları özel bir trene bindirerek Ankara’ya götüren Ethem Bey’i, Mustafa Kemal Paşa ve Ankaralılar karşılar. Paşa, Ethem Bey’e, “*Bu ayaklanışı da bastırabilerseniz vatana tahmin ettiğinizden çok daha büyük bir yararlılıkta bulunacaksınız*” (217) der. Ayrıca, Meclis’in moralini düzeltmek için ondan atlılarının Meclis’in önünden yürüyüşle geçmesini rica eder. Daha sonra Paşa, Ethem Bey’i ve Tevfik Bey’i yanına alarak Ziraat Mektebine gider. Ethem Bey, İsmet Bey’i ve Halide Edib’i ilk defa orada görür. Yapılan toplantıda, Yozgat Bölgesi’ndeki ayaklanmayı bastırmak için Ethem Bey; İzmir Ulusal Cephesi’nin bakımı ve denetlenmesi için de Fevzi Paşa görevlendirilir.

Ethem Bey Müfrezesi, 20 Haziran günü Meclis'in önünden Ankaralıların coşkun gösterileriyle Yozgat'a hareket eder. Ethem Bey, Ankara'dan ayrılışının üçüncü günü Yozgat dolaylarındayken ilk ayaklanmacı toplulukla karşılaşır. Kıyasıya yapılan çarpışma sonucunda ayaklanmacı topluluğun arasında anlaşmazlık baş gösterir. Kargaşadan yararlanan Ethem Bey'in birlikleri, Yozgat'ı bütünüyle ele geçirirler. Ertesi gün de Alaca kuşatılır. Alaca'da birkaç gün kalan Ethem Bey, Çapanoğullarının Arapseyfi Boğazı'nda toplandığını öğrenir. Onların saldırıya geçmesine fırsat vermeden kendisi harekete geçer ve askerlerini Boğaz'a doğru yürütür. İlk Boğaz'dan içeri yem olarak bir müfreze sürer. Bu müfreze ayaklanmacılarla çarpışırken Ethem Bey de diğer iki müfrezesiyle düşmanı arkadan kuşatır. Böylece Çapanoğulları bozguna uğrar. Müjdeli haberi Ankara'ya ileten Ethem Bey, Mustafa Kemal Paşa'dan başarısını kutlayan bir telgraf alır.

Ethem Bey, Yozgat'ı ele geçirdiğinde ayaklanmacıları Hıyanet-i Vataniye Kanunu'na göre cezalandırır. Yozgat Mutasarrıfı da kurulan Divan-ı Harp'te yargılananlar arasındadır. Ethem Bey'in kardeşi Tevfik Bey, Ankara Dâhiliye Vekâlet'ine bir telgraf göndererek Ankara Valisi Yahya Galip Bey'inde yargılanmak üzere Yozgat'a yollanmasını ister. Mustafa Kemal Paşa, bu isteğin bir iktidar kavgasının başlangıcı olduğunu ve askerî gücü elinde tutanların Hükümet'e ve Meclis'e el koymak istediklerini anlar. Öte yandan milis-nizami ordu ikiliği tırmanmakta, mebusların çoğu Ethem Bey'den yana tavır almaktadır. Mustafa Kemal Paşa, Ethem Bey'in abisi Reşit Bey'i Ankara'ya çağırarak ondan kardeşini Divan-ı Harp konusunda ikna etmesini ister. Ethem Bey, ağabeyine mahkemenin kaldırılmasını sağlayacağını söyler.

Bu sırada Yunan ordusu, Salihli Cephesi'ni aşarak Balıkesir ve Alaşehir'i işgal eder. Ethem Bey güçlerinin Yunan ordusunu engelleyeceğini düşünen İsmet İnönü, Ethem Bey'e cepheye gitmesini söyler. Ethem Bey, önce Ankara'ya gelerek Akka Mutasarrıfı Hakkı Behiç Bey ile görüşür. Hakkı Bey, Türkiye'yi sosyal devrime götürecek tek gücün, nizami ordu değil, Ethem Bey'in örgütlediği halk ordusu olduğunu düşünmektedir. Ethem Bey daha sonra Yusuf İzzet Paşa'nın yanına

gider. İzzet Paşa ona Kuvayı Seyyare'nin kaldırılmasının ve nizami ordunun kurulmasının gerekliliğini açıklar.

Daha sonra yemekte bir araya gelen Mustafa Kemal Paşa ve Ethem Bey, Yunan saldırısına karşı nasıl bir yol izleyeceklerini konuşur ve Ethem Bey'in de cepheye gitmesine karar verirler. Ethem Bey, ertesi gün Eskişehir'e doğru yola çıkar. Şehre vardığında hemen Ali Fuat Paşa'nın yanına gider. Ona Salihli Cephesi'nin dağıldığını, düşmana nerede olursa olsun saldıracağını söyler.

“Denizli’de Eşref Mezbahası” bölümünde Denizli’de Yunanlılara karşı yapılan ayaklanmalar anlatılır. Yunanlıların 23 Haziran 1920’de Demirci Mehmet Efe’nin karargâhına saldırması, milis güçlerin Sarayköy’e çekilmesine neden olur. Alaşehir’i alan Yunan güçleri, Buldan ve Çal’ı da ele geçirirler.

1 Temmuz 1920’de Heyet-i Milliye tarafından büyük bir miting hazırlanır. Halk, Delikliçınar Mahallesi’nde toplanır. Kürsüye çıkan Müftü Ahmet Hulusi Efendi, düşmana karşı koymak için herkesin silahlarına sarılmasını öğütler. Hemen orada yüz on beş kişi gönüllü yazıldıysa da çoğunluk kımıldamaz. Osman Bey’in başında olacağı bir milis kuvvet oluşturularak Buldan’a gönderilir. Halk kafiye şehirden kaçarken Kuvayı Milliye direnmeye ve mitingler yapmaya devam eder. Türk halkı Denizli’den kaçarken, boşalan mahallelere getirilen Rumlar şehrin kalabalığını artırır. Rumlar, hazırladıkları Yunan bayraklarını çıkarıp, Türkleri kurtaracaklarını söylemektedirler. Demirci Mehmet Efe, Müftü Ahmet Hulusi Efendi’nin isteği üzerine Rum erkeklerinin iç kesimlere gönderilmesi için; Sökeli Ali Efe buyruğunda olan otuz zeybeği, Jandarma Yüzbaşı Rıfat Üsteğmen’i ve Fazıl Bey’i Denizli’ye yollar.

Sökeli Ali Efe, 6-7 Temmuz’da topladığı Rum erkeklerini trene doldurur ve onları Eğirdir’e gönderir. Denizli’de kalan eşraf da bir dernek kurarak yönetime el koyar. Aynı günlerde Denizli’de bulunan Kilisli Murat Bey’in kızanları ile Sökeli Ali Efe’nin kızanlarının zengin kişileri soyması, halkın onlara karşı tepki göstermesine neden olur. Bu durum, askerlik Şubesi Başkanı tarafından, Goncalı ’da bulunan Demirci Mehmet Efe’ye bildirilir.

8 Temmuz'da Halk Güvenlik Ekipleri, zeybeklere karşı saldırıya geçer. Sökeli Ali Efe, Demirci Mehmet Efe'nin emriyle Goncalı 'ya doğru yola çıkar fakat yolda uğradığı saldırı sonucunda ölür. Bu haberi alan Demirci Mehmet Efe, Jandarma Komutanı Şevki Bey'i de yanına alarak Denizli'ye gider. Denizli'de efelerin ölü bedenleriyle karşılaşan Demirci Efe, Denizlililerden öç alacağını söyler. Demirci Mehmet Efe, bütün işlerin eşrafla zenginlerin başının altından çıktığını anlayınca, yakalanacakların listesini hazırlar. 9 Temmuz 1920'de toplanan altmışa yakın insan hapse tıklılır. Daha sonra esnaf mezbahasında bıçakla enseleri kesilir. Demirci Efe'nin halka olan kızgınlığı geçmediğinden, genç milis bütün şehri yakmaya hazırlanır. Şehrin yakılmasını Sarayköy Şeyhi Tahir Efendi engeller. Demirci Mehmet Efe, şehrin güvenliğini temin etmek üzere tertibat alır. Jandarma Kumandanı Hamsi Bey'i mutasarrıf vekili olarak atar.

On birinci bölümün konusu "Teğmen Halil Nuri Mucizesi"dir. Halil Nuri Bey, Erenköy Yedek Subayları Aday Kampı'nda öğretmenlik yapmakta, aynı zamanda çevresindeki ulusal güçlere elinden geldiği ölçüde yardım etmektedir. Gerek onlara gerek Anadolu'daki güçlere silah ve cephane bulabilmek için fazlasıyla çaba sarfeder. Ancak faaliyetlerinden haberdar olan İngilizler onu yakalayıp hapsetmek isteyecektir. Durumu anlayan Halil Nuri Bey, Anadolu'ya kaçar. Orada ulusal güçlere katılarak Karadeniz, Ereğli, Kastamonu, Ankara ve Adapazarı'nda durmadan çalışır. Daha sonra 70. Alay'da Halit Bey'in emir subayı olarak Bozüyük'e gider.

Bu sıralarda Yunanlıların Bursa'yı alıp ilerlemeleri Ankara'dakileri iyice endişelendirir. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, önce Eskişehir'e, oradan da Ali Fuat Paşa ile görüşmek üzere Bozüyük'e gider. Her iki kumandan da durumun son derece umutsuz olduğunu, Yunan ordusunun bölgede rahatça ilerlediğini, Bursa-Bozüyük arasının bomboş kaldığını ve düşmanın ele geçirdiği yerlerden kaçan Kuvayı Milliye güçlerinin eşkıyalığa meylettğini görmektedir.

Mustafa Kemal Paşa, 70. Alay Komutanı Halit Bey'i trendeki kompartımanına çağırır. Halit Bey'in yanında Halil Nuri Bey de vardır. Paşa, Halit Bey'den, güçlerini Karaköy mevzilerine getirmesini ister. Halit Bey kompartımandan çıktıktan sonra Paşa ile yalnız kalan Halil Nuri Bey, Bozüyük ve Pazarcık'ta milis

kuvvetleri toplayabileceğini söyler. Paşa, konuşma bitince onu Ali Fuat Paşa'ya gönderir. Halil Nuri Bey, Ali Fuat Paşa'ya, düşmanı Bursa-Bozüyük yolunda nasıl durduracağını anlatır. Paşa'yla uzlaştıktan sonra planını uygulamaya koyar. İlk olarak Bozüyük'te bir mehter takımı meydana getirir. Mehteranın uyandırdığı kahramanlık duygularıyla Bozüyük halkını ülkeyi savunmaya davet eder. Ardından Pazarcık'ta yeni bir müfreze kurarak İnegöl'e doğru ilerler. Orada da halkın güvenini kazanarak insanların Bursa'ya kaçmasını önler. Daha sonra Bursa'ya doğru ilerleyen Halil Nuri Bey, yolda Bozüyük'e doğru gelen Yunan askerleriyle karşılaşır ve yaptığı saldırılarla onları şaşkına çevirir. Halil Nuri Bey, düşmanı duraklattığını Ali Fuat Paşa'ya bildirir. Paşa da bu haberi Mustafa Kemal Paşa'ya iletir. Halil Nuri Bey, Yunanlıların yürüyüşlerini durdurduktan sonra bölgede temelli bir cephe kurulmasını sağlar.

On ikinci bölüm olan “Demirci Zaferi ve Ötesi”, Ethem Bey'in Demirci'deki başarısı üzerine kurulur. 8 Temmuz 1920'de Ethem Bey, trenle İnönü'den Demirci'ye yollanır. Kütahya'ya vardığında oradaki hapisanede bulunan mahpuslara cepheye gidip gitmeyeceklerini sordurarak gitmek isteyenleri serbest bırakır. Elleri silah ve cephane verdiği mahpusları ordusuna katar. Daha sonra ordusuyla Kütahya'dan Demirci'ye doğru yola çıkan Ethem Bey, Simav yakınlarında mola verir. Simav'dan kaçarak Ethem Bey'e sığınan Müdafaa-yı Hukuk üyeleri; Yunanlıların Demirci'yi ele geçirdiğini, Simavlıların Yunanlılara yaranmak için Kuvayı Milliye'ye karşı ayaklandığını ve bütün bunların Şalgamoğulları denen aile yüzünden olduğunu söylerler. Ethem Bey bir Öğüt Kurulu kurup Simav'a göndererek Türk kanının boş yere dökülmemesini sağlamaya çalışır. Olumsuz haberler üzerine en sonunda Simav'ı kuşatan Ethem Bey, ayaklanmacıların dağılmasını sağladıktan sonra Demirci'ye doğru devam eder. Demirci'de Yunanlılarla büyük bir mücadeleye giren Türk kuvvetleri, 14 Temmuz'da şehri geri alırlar. Şehrin geri alınması üzerine Mustafa Kemal Paşa, Ethem Bey'e bir telgraf çekerek onu kutlar. Demirci'den sonra Ethem Bey, stratejik bir yer olan Cevizlik'e çekilir. Ethem Bey güçleri Cevizlik'te de Yunanlılara karşı başarılı mücadele verince Mustafa Kemal Paşa, Yunan saldırısının kırıldığını ve bunda Ethem Bey güçlerinin çabalarının büyük olduğunu gazetelere bildirir.

Ethem Bey, uzun süre cephede savaşımdan bitkin düşüp hastalanır. Ali Fuat Paşa onu hastaneye gönderir ve muayene olmasını sağlar. Yapılan muayeneler sonucunda Ethem Bey'e verem teşhisi konur. Mustafa Kemal Paşa, bu haberi duyunca Ethem Bey'i Ankara'ya çağırarak onu Ankara'da tekrar muayene ettirir. Orada da verem başlangıcı teşhisi konulan Ethem Bey, dinlenmek için Keçiören'de bir bağ evine yerleşir. Burada ziyaretçisi eksik olmaz. Gelenlerin kimi düzenli ordudan kimi de Kuvayı Seyyare'den yana olduklarını söyleyerek onu etkilemeye çalışırlar. Ethem Bey'in cephede kazandığı zaferler, Mustafa Kemal Paşa'nın prestijini düşürmeye başlar. Meclis'te başbuğ olarak Ethem Bey'i, ordu olarak Kuvayı Seyyare'yi tutanlar çoğunluktadır. Mustafa Kemal Paşa, bu muhalefet karşısında çetin günler yaşamaya başlar. Dâhiliye Vekilliği için yapılan seçimde kendi adayının kazanamaması onu çok şaşırtır. Seçimi iptal ettirmek için Ethem Bey'den yardım ister. Dâhiliye Vekili Nâzım Bey, Ethem Bey'in isteği üzerine vekillikten vazgeçer.

“Yeşilordu” adlı on üçüncü bölümde Mustafa Kemal Paşa, Kuvayı Milliyeci bir gazete olan *Öğüt*'ün baskısını yapan basımevini satın alarak Ankara'ya getirtir ve gazeteci Feridun Kandemir'i Büyük Millet Meclisi Basımevi adını alan kuruluşun müdürlüğüne atar. Bir gün mülkiye kaymakamlarından Vakkas ve Veteriner Binbaşı Salih, Feridun Bey'in yanına gelerek onun Yeşilordu Derneği'ne üye olmasını isterler. Yeşilordu Derneği, Avrupa emperyalizmiyle dövüşmek, yurt ve ulusu kurtarmak amacı güden bir dernektir. Feridun Bey'in derneğe girmesini Mustafa Kemal Paşa da ister. Feridun Bey, derneğin toplantılarına katıldığında üyelerin sosyalizm yanlısı bir politika fikrinde olduklarını görür. Kendisine “Reisimiz yine Mustafa Kemal Paşa'dır” dendiği için o da işin üst tarafını büyüklere bırakarak gerçek bir Yeşilorducu gibi çalışmaya karar verir.

“Kars Kapısında Sabırsız Bekleyiş” adlı on dördüncü bölümde Ermenilerin doğudaki faaliyetleri anlatılır. 5 Temmuz 1920'de Mustafa Kemal, Yunan Cephesi'ndeki iç ayaklanmalar için Kâzım Karabekir Paşa'dan bir tümen asker ister. Telgrafta ayrıca iç ayaklanma konusunun Ermeni ve Kars sorunlarından daha ivedi olduğu yazmaktadır. Kâzım Karabekir ise Ermeni sorununu halletmeden orduyu dağıtmaması gerektiğini düşünür. Paşa'nın amacı Kızılordu ile birlikte Ermenilerin

Nahcivan'da ilerleyişini engellemektir. Ermeniler'in Nahcivan'da ilerleyişleri devam ederken Birinci ve Üçüncü Kızılordu Alayları 23 Temmuz'da Keros'tan Nahcivan'a doğru yürüyüşe geçer. Paşa da Nahcivan'a Veysel Bey emrinde bir müfreze gönderir.

28 Temmuz'da bir öncü Kızılordu Müfrezesi Nahcivan'a girer. Kâzım Karabekir'den başka hemen herkes Türk askerleriyle Kızılordu'nun yan yana gelişinden korkmaktadır. Çıkarılan söylentilerle, Bolşeviklerin, geçtikleri her yeri yakıp kül edecekleri algısı yayılır. Nahcivan'da Bolşevik askerleriyle Türk askerlerinin buluşmasının çok ılımlı ve doğal koşullar altında meydana geldiğini öğrenince Kâzım Karabekir'in içi ferahlar. 31 Temmuz'da milliyetçi Azerbaycan Hükümeti'nin dağılan ordusunda bulunan askerler, Paşa'nın Hasankale'deki karargâhına gelerek teslim olurlar.

2 Ağustos'ta iki kişi Kâzım Karabekir'i ziyarete gelir. Bunlar Bakü'de yeni kurulan Türk Komünist Partisi'nin üyelerinden Salih Zeki Bey ve Nurettin Bey'dir. Konuklar, Kâzım Karabekir'e ülkede komünist partisi kurmayı ve Bolşevik yönetim biçimini esas almayı teklif ederler. Paşa ise onlara Ankara ile görüşmeleri gerektiğini söyler.

Bu arada Erzurum'da bağımsız bir sosyalist halk hükûmeti kurulacağına dair söylentiler yayılır. Paşa da kendisine bu teklifle gelenlere böyle bir girişime asla müsaade etmeyeceğini, Ankara Hükûmeti kanunları dışında yapılacak her türlü eylemi ezeceğini ısrarla dillendirir.

O günlerde Kâzım Karabekir Paşa, Halil Paşa'dan bir mektup alır. Halil Paşa, mektupta; Bakü'deki komünistlerin, Azerbaycan'da bulunan Türkler ile tutsakların bir bölümünden meydana gelen bir Türk-Bolşevik alayı kurmak için çabaladıklarını; Sovyetlerin, göndereceklerine dair söz verdikleri altının beş yüz kilo kadarını yakında yollayacağını, geri kalan kısmını da elçiyle birlikte ileteceklerini bildirir. Kâzım Karabekir, 30 Ağustos 1920 günü Sovyet Elçilik Kurulu'nun ilk kademesini Hasankale'de karşılar.

“Bakü Kurultayında Türkiye Sorunları”, on beşinci bölümde anlatılır. 1 Eylül 1920’de Bakü’de Doğu Ulusları Kongresi açılır. Aralarında elli beş kadının da olduğu iki bini aşkın delege kongreye katılır. Üçüncü Enternasyonal İcra Komitesi adına Zinoviye’f ile Pavloviç; Stasova, Karl Radek, Macar Devrimci Belakun, Sergey Kirof, Gürcistan Delegesi Ordshonikidze ve Skoçkof gibi ünlü isimler kongrede bulunurlar.

Batum’da bir komünist parti kuran Enver Paşa, Kongre’ye yeşil komünizm delegesi olarak katılırken, Mustafa Suphi de Türkiye Komünist Partisi lideri olarak Kongre’de yer alır. Türk Kuvayı Milliye Hükûmeti ise Kongre’ye hiçbir üye göndermez. Yalnız Mustafa Kemal Paşa’nın arkadaşı İbrahim Tali Bey, gözlemci olarak Kongre’ye katılır. Kongre Başkanı Zinoviye’f seçilirken; oluşturulan Doğu Şûrası’nın yönetim kuruluna Anadolu adına Trabzon Delegesi Hafız Mehmet, Türkiye adına da Mustafa Suphi Bey ile -yine Komünist Parti’den- Tahsin Bey girerler. Kongre Başkanı Zinoviye’f, kongre üyelerine birer beyanname dağıtır. Bu beyannamede özetle şunlar vardır: Doğu Ulusları, Komünist Enternasyonalince çağırılır. Komünist Enternasyonal, yalnız kapitalistlerin egemenliğini değil, bir ulusun başka uluslar üzerindeki egemenliğini de yok etmek istemektedir. Buna göre Avrupa ve Amerika işçileri, Doğu Uluslarının köylüleri ve işçileriyle birleşmelidir. Bu esaslar açıklandıktan sonra emperyalizme karşı ayaklanan Türkiye üzerine açıklamalar yapılır. İngilizlerin, Fransızların, İtalyanların ve Yunanlıların Türkiye’yi bölüştüğü; İstanbul’un İngilizlerin elinde olduğu, buna karşın Sovyet Rusya’nın Türkiye’ye, Mustafa Kemal Paşa’ya yardım ettiği dile getirilir.

Zinoviye’f’ten sonra kürsüye çıkan Karl Radek ve Pavloviç de Türkiye’nin içinde bulunduğu durum hakkında konuşma yaparlar. Daha sonra tekrar kürsüye çıkan Zinoviye’f, Türkiye’ye en büyük kötülüğü Enver Paşa’nın yaptığını ve Türkiye’nin içinde bulunduğu tehlikelerden onun sorumlu olduğunu söyler. Enver Paşa ise kürsüye çıkmayarak, yazılı hâldeki nutkunu, okuması için İbrahim Tali Bey’e verir. Ardından Kongre’de, emperyalizme karşı canını dişine takarak savaşan Türkiye hakkında bir karara varılır. Türkiye emperyalizmin istilacı çetelerine karşı savaşırken Kurultay da bu yolda düşünce ve gönül birliği gösterecektir. İbrahim Tali Bey, TBMM’nin gözlemcisi olarak yeniden kürsüye çıkar. Birinci Dünya Savaşı’nın

çıkış nedenini, Osmanlı Devleti'nin yenilgisini; Türklerin Amerika Cumhurbaşkanı Wilson'un dediklerine acı bir biçimde aldandıklarını fakat onların bir şaşkınlık döneminden sonra nasıl kendine geldiklerini anlatır. Bakü Doğu Ulusları Kurultayı dokuz gün sürdükten sonra kapanır.

“Kâzım Karabekir'in Kars Düşü” başlıklı on beşinci bölümde, Kâzım Karabekir'in Kars için yaptıkları anlatılır. Kâzım Karabekir, 2 Eylül 1920'de karargâhını Hasankale'den Erzurum'a götürür. Böylece kolaylıkla Kars Ovası'na inerek Kars düşünü gerçekleştirecektir.

Ankara'daki Sovyet Elçiliğinin Başkâtibi Opmal'in getirdiği beş yüz kiloluk altın külçesinin yaklaşık iki yüz kilosu, Kâzım Karabekir tarafından ordunun giderlerinin karşılanması için Erzurum'da bırakılır, kalan altınlar ise Ankara'ya yollanır. Paşa, Sovyet Elçilik Kurulu'nu yolcu edişinin ertesi günü olan 8 Eylül'de 500 kişilik bir Ermeni Müfrezesinin Kulp Bölgesi'ne saldırarak ilerlemeye başladığını öğrenir. Halit Bey'i ve 8. Alay'ı, Oltu Cephesi'nde Ermenilerin birinci alayına saldırtır. Ermeniler toplanır, tüfeklerini geride bırakarak kaçarlar. 20 Eylül 1920 günü Ankara'dan, Ermenilere saldırma emri gelir. 24 Eylül'de Ermeniler, Kâzım Karabekir'in karargâhına uçakla beş bomba atarlar. Paşa, bunun üzerine kitalarına savaş buyruğunu verir. 29 Eylül'de Sarıkamış, 30 Eylül'de de Merdenik ele geçirilir. 20 Ekim 1920 sabahı Türk ordusu Kars Kalesi'ni fethetir. Kâzım Karabekir'in “tek cephe” yöntemiyle yaptığı bu saldırı, Türk ordusuna zafer kazandırmakla beraber Amerika, İngiltere ve Fransa'nın besleyip durduğu “Büyük Ermenistan” hülyasını da birdenbire yere serer.

Kars'taki Amerikan Kolonisinin başları, İstanbul'da Amiral Bristol'e bir telgraf çekerek, Türk ordusunun Kars'ta Amerikalılarla Ermenilere hiçbir kötülük veya katliam yapmadığını, Türk ordusunun çok disiplinli olduğunu yazar. Artık Kâzım Karabekir'in Kars düşü gerçekleşmiştir.

Romanın son bölümü “Bu Kez de Delibaş” adıyla anlatılır. Zeynelabidin Hoca, Sait Molla, Mustafa Sabri Efendi, Eski Dâhiliye Nazırı, *Peyâm-ı Sabah* Gazetesi Başyazarı Ali Kemal ve İtilaf Devletleri'nin Temsilcisi Ermeni Agopyan; Damat Ferit Paşa'nın yalısına konuk olarak gelirler. Damat Ferit ve konukları,

Kuvayı Milliyecilerin ülkeye zarar verdiklerini uzun uzadıya konuşurlar. Ardından da yeni ayaklanmalar için bölge arayışına girerler.

Çumra'nın Alibeyhöyüğü köyünden Delibaş Mehmet, yiğitliği ile tanınmış Delibaşlar Teğmeni Mehmet Ağa'nın soyundan gelir. Birinci Dünya Savaşı başladığında o da Çanakkale Savaşı'na katılır. Delibaş, bir kolayını bularak bu korkunç cepheden köyüne döner. Kısa bir süre sonra, köyün ağası olan Delibaş, sözünü dinletmek üzere çevresinde silahlı adamlar beslemeye başlar. Müdafaa-yı Hukuk Örgütü de Delibaş'ın kendiliğinden artan müfrezesinin onlara katılmasını ister. Delibaş ile yapılan görüşmede Delibaş onlara Kuvayı Milliyeci olduğunu söyler ve onların adına iş görmeye başlar. Damat Ferit yanlıları, gittikçe ünü artan Delibaş'ı kendi taraflarına çekmek için ona paşalık rütbesi verme teklifinde bulunurlar. Müdafaa-yı Hukukçular da Delibaş hakkında bir şeylerden şüphelenseler de bunu kanıtlayamazlar. Bunun üzerine Vali Haydar Bey, Delibaş'a güvendiğini söyleyerek ona binbaşı rütbesi verir. Daha sonra da ondan bir müfreze toplamasını ister. Delibaş, yapılan propagandalar sonucunda fikrini değiştirir ve kendisine müfreze kurmak için asker kaçaklarını, hapishane kaçkınlarını, işsiz ve güçsüzleri toplamaya başlar.

3.2.4.7.2. Teknik Özellikler

İlahi bakış açısı, eserin her sayfasında, her mekânda, her figürün yanında ve her olayın içindedir. Anlatıcı sahip olduğu yetkilerle figürlerin düşüncelerini, isteklerini, duygularını ve hayallerini okuyucuya aktarır. Roman boyunca anlatma, özetleme, tasvir, diyalog, iç diyalog, geriye dönüş ve ileriye gidiş teknikleri kullanılır.

Anlatma tekniğinde okuyucu ve eser arasında anlatıcı vardır. Okuyucu, her şeyi anlatıcı kanalıyla öğrenirken, aldığı bilgiler de anlatıcının dile getirdiği kadardır. Eserde Halit Bey'in hayatına dair bilgiler, anlatma tekniğiyle okuyucuya sunulur. Böylece okuyucunun zihninde oluşan, figürün kim olduğuna dair sorular cevaplanmış olur:

“Geyve’de Gelinkondu köyünde kurduğu karargâhında çileli bir asker, alay kumandanı Halit Bey, annesi öldüğünden, kimseye de bırakmadığından on iki yaşındaki kızı Nezahat’ı oldu olacak bir asker olarak yetiştirmeye karar vermişti. Alay, Kuvayı Milliye düşmanı çeteleri kollayarak Gelinkondu’da bulunduğu süre Nezahat’ı acemi askerlerle birlikte eğitime çıkararak bir kışla düzeni içinde yetiştirmeye çalıştı” (61-62).

Eserde kişiler ve olaylara dair verilmek istenen bilgiler zaman zaman özetlenerek anlatılır. Bu teknikle, bilginin okuyucuyu sıkmadan verilmesi ve açıklamaların eserin akışını etkilememesi amaçlanır. İşlevsel figürlerden Sadık Baba lakaplı Mehmet Sadık’ın maceralı geçen hayatı romanda özetlenerek anlatılır:

“Böylece Ethem paşanın köşküne Gazi Ethem paşanın evlatlığı olarak yerleşen Mehmet Sadık, yepyeni serüvenler içine atılmıştı. Padişahın izniyle yine Serez’e Reşit paşanın buyruğuna giden Mehmet Sadık orda Osmanlılara zarar veren komitecilerle yaman bir boğuşmadır tutturur. Bir kitap dolusu serüven yarattıktan sonra yine İstanbul’a dönüp buraya yerleşen genç çeteci, padişahın kapısında hizmet ededursun, meşrutiyet devrimi gelip çattı” (135).

Tasvir tekniğiyle, olaylar içerisinde yer alan figürler ve mekânlar bilinir ve görünür hâle getirilerek okuyucunun zihninde bir resim çizilir. Eserde Hüsamettin Bey’in fiziki görünüşü ve ruhsal durumu tasvir yoluyla sunulur:

“İnce uzun boylu, dik yürüyüşlü, sivil giyinmiş bir asker olduğu hemen anlaşılan orta yaşlı bir adam, Şehzadebaşı’nda dalgın dalgın yürüyordu. Dalgındı, işleri başından aşkın bir kişinin dalgınlığıydı. Bu eski ‘Teşkilat-ı mahsusanın başkanı, şimdiki mim-mim gruplarından birinin de başkanı olan süvari yarbayı Hüsamettin beydi” (181).

Figürlerin karşılıklı konuşmaları diyalog tekniğiyle aktarılır. Diyalog tekniğinde figürlerle okuyucu arasında kimse olmaz, okuyucu onlarla baş başa kalır. Mustafa Kemal Paşa, Bozöyük ve Pazarcık’ta kuvvet toplayarak düşmana karşı cephe açmak isteyen Halil Nuri Bey’le ilgilenir:

- *Oğlum, dedi, biraz önce dinlediniz. Size vereceğim hiçbir kuvvet yoktur.*
- *Paşa hazretleri, ben düşmanı Nazif Paşa hattında durdurmak ve karış- karış yurdu savunmak için hazırlık yaptım. Bütün durumu biliyorum. Teşrifleriniz dolayısıyla ‘maruzatta’ bulunuyorum. Başka bir isteğim yoktur.*
- *Adınız?*
- *Halil Nuri*
- *Mustafa Kemal biraz durdu. Sonra tatlı, sıcak bir sesle sordu:*
- *Ali Fuat paşa hazretlerine durumu anlattınız mı?*
- *Hayır.*
- *Öyleyse Ali Fuat paşa hazretlerini de görünüz” (290-291). Anlatıcının aradan çekildiği bu görüşmede okuyucu figürlerle yalnızdır ve onların gerçek düşüncelerine şahit olur.*

İç diyalog ile figürler, olaylar içerisindeki duygu ve düşüncelerini kendileri ifade ederler. Bu sayede figürün ruhsal durumu da ortaya çıkar. Romanın işlevsel figürlerinden olan Kâzım Karabekir Paşa’nın, Mustafa Kemal Paşa’dan aldığı şifreyle keyfi kaçır. Paşa, Yunan Cephesi için ondan bir tümen asker istemektedir. Gönderdiği şifreli telgrafta, iç ayaklanmaların Ermeni ve Kars sorunundan daha acil olduğunu yazmıştır. Kâzım Karabekir Paşa, karargâhın bahçesinde gözlerini çiçeklere dikerek:

“İşte, bu berbat! Benden asker istemek büyük bir yanlışlıktır. Bu konuda neler yazmak gerekse vaktiyle yazmıştım. Bunca hazırlıktan sonra batıya bir tümen göndermek için ne gibi bir neden gösterilebilir? Sonra, artık, Ermenilerle karşılıklı cephe kurmuş olduğumuzu her gün bildirirken bu ne biçim düşüncedir? Ermenilerin kollarını sallayarak doğu vilayetlerimizi ele geçirmelerine mi yol açacağız?” (356) diye düşünür. Kâzım Karabekir Paşa’nın kendi kararı ve Mustafa Kemal Paşa’nın emri arasında kaldığı iç diyalog tekniğiyle öğrenilir.

Eserde bazen geriye dönüş tekniğiyle geçmişe gidilir. Böylece olayların, figürlerin ve mekânların tarihsel süreçteki rolleri hakkında bilgiler verilmiş olur. Ali Fuat Paşa, 15-16 Mayıs 1920 tarihlerinde Anzavur ve adamlarını Geyve Boğazı’nda püskürtür. 17 Mayıs’ta Anzavur’un Geyve Boğazı’na doğru geldiği haberini alan Paşa, savunma hazırlıklarına girişir. Eski dağ topu ambardan çıkarılır ve Ali Fuat

Paşa topun başına geçerek beklemeye başlar. Bir süre sonra Anzavur'un atlıları görünür. Bir top atımı kadar mesafeye geldiklerinde Paşa topu ateşler. Topu ateşlediğinde Paşa'nın aklına iyi bir topçu subayı olduğu günler gelir:

“Bu sırada kafasından şimşek gibi eski anılar dizisi ışıklı izler bırakarak gelip geçti. On dört yıl önce Selanik'te ‘seri ateşli on beşinci topçu alayının altıncı bataryası kumandanydı. O zaman pekiyi bir topçu olan paşa, dağ topuyla başarılı bir atış yapamadığını görerek üzüldü” (32).

İleriye gidiş tekniğiyle kimi figürlerin gelecekteki yaşantılarına dair bilgiler okuyucuyla paylaşılmaktadır. Pozantı savunmasında esir alınan Yunan Komutan Mesnil'in ileriki yaşantısına ait bilgilendirme şöyle yapılır: *“Sonradan Mesnil taburu, Yenice'de Türk tutsaklarıyla değiştirilecek, bundan bir yıl sonra emekliye ayrılan Binbaşı hastalığa yakalanacak, 1925'te Paris'te ölecektir” (180).* İleriye gidiş tekniği, olay halkasının içerisinde yer almamasına rağmen okuyucunun merakına cevap verir.

3.2.4.7.3. Olay Örgüsü

Kutsal İsyan 7, on yedi bölümden oluşmaktadır. Bölüm başlıklarının altında çoğunluğu Mustafa Kemal Paşa'ya ait olan özlü sözler bulunur. Eserin bölüm başlıkları ve başlıkların altındaki sözler şöyledir:

1- ZARARLI BİR ÖLÜM DAHA (2)

“Benden sonra gelecekler, acaba böyle bir ruhla çalıştığımı ayırt edebilecekler mi diye bile düşünmemelidir (Mustafa Kemal)

2- ALİ FUAT PAŞA TOPÇU ERİ

“Sarayların içinde Türk'ten başka unsurlara dayanmak ve düşmanlarla birleşerek Anadolu'nun Türklüğüne aleyhine yürüyen çürümüş gölge adamların Türk yurdundan kovulması düşmanların denizlere dökülmesinden daha kurtarıcı bir davranıştır.”

(Mustafa Kemal)

3- BOLU BEYLERİ YİNE SAHNEDE

“Sarık ve cübbeyle artık dünya başarıya ulaşamaz.” (Mustafa Kemal)

4- ŞEREF MERDİVENLERİ

“Ethem Bey, memlekete büyük ve şerefli hizmetlerde bulundunuz, Anzavur olayı sizin bildiğinizden de önemliydi.” (Ali Fuat Paşa)

5- BULGAR SADIK

“Süngü, güç, şeref ve haysiyetin savunamadığı hatlar başka hiçbir prensiple savunulamaz.” (Mustafa Kemal)

6- KARBOĞAZI TUZAĞI

“Bundan sonra asker oluşumuz artık eskisi gibi başkalarının hırsı, şanı, ünü ve keyfi uğruna değil, yalnız bu kutlu topraklarımızı korumak içindir.” (Mustafa Kemal)

7- SAVAŞÇI AŞKI

“Bireysel saltanata ve onun temsil ettiği uğursuz bir yönetim biçimine karşı çekilen her silah kutsaldır.” (Mustafa Kemal)

8- KAHRAMAN ŞÜKRÜ ÇAVUŞ

“Biz, yaşamak isteyen haysiyet ve şerefi ile yaşamak isteyen bir ulusuz.” (Mustafa Kemal)

9- ÇAPANOĞULLARI KARADÜŞÜ

“Ethem bey, bu isyanı da bastırabilirseniz vatana tahmin ettiğinizden çok daha büyük bir hizmette bulunmuş olacaksınız.” (Mustafa Kemal)

10- DENİZLİ’DE EŞRAF MEZBAHASI

“Bizi eşraf aldattı. Eşraf olmasaydı biz çoktan Yunan’a karşı çıkardık.” (Yörük Ali Efe)

11- TEĞMEN HALİL NURİ MUCİZESİ

“Bize gereken Bursa değildir. Vatandır.” (Mustafa Kemal)

12- DEMİRCİ ZAFERİ VE ÖTESİ

“Hiçbir zafer erek değildir. Zafer ancak kendisinden daha büyük bir ereği elde etmek için belli başlı araçtır.” (Mustafa Kemal)

13- YEŞİLORDU

“Ulusal savaflara kişisel hırs değil, ulusal ideal, ulusal onur ön ayak olmuştur.” (Mustafa Kemal)

14- KARS KAPISINDA SABIRSIZ BEKLEYİŞ

“Askerce zaferlerimize kurumlanmayalım. Yeni bilim ve iktisat zaferlerine hazırlanalım.” (Mustafa Kemal)

15- BAKÜ KURULTAYINDA TÜRKİYE SORUNLARI

“Bir insan yurt ve ulusa yararlı bir iş yaparken gözden bir an uzak bulundurmamak zorunda olduğu düstur, ulusun gerçek eğilimidir.” (Mustafa Kemal)

16- KAZIM KARABEKİR’İN KARS DÜŞÜ

“Bir ulus çocuklarının önüne geçip onları ateşe sürmek hak ve yetkisine ancak direnmenin ve yiğitliğin cevherini ruhunda bulunmuş olan subaylar sahiptir.” (Mustafa Kemal)

17- BU KEZ DE DELİBAŞ

“Yobazlar, devletten yüz bulamadıkları dakikada kendilerinin yağı tükenir. Çünkü ulusumuz hiçbir vakit kurnazlıktan hoşlanmaz.” (Mustafa Kemal)

3.2.4.7.4. Kişi Kadrosu

Serinin diğer kitaplarında olduğu gibi *Kutsal İsyan 7*’de de kişi kadrosu bir hayli kalabalıktır. Bu kişilerin birçoğu ya başkışı Mustafa Kemal Paşa’nın yanında ya da ondan aldıkları emir doğrultusunda yurdun dört bir tarafında işgal güçlerine karşı mücadele eder. Romanın işlevsel figürlerinden olan Kâzım Karabekir Paşa, Ali Fuat Paşa, İsmet Bey ve Ethem Bey, askerî alandaki başarılarıyla ülke genelinde göz doldururlarken; cephelerde ortaya çıkan yeni yiğitler de tarih sayfalarına çeşitli kahramanlık hikâyeleri yazarlar. Halil Nuri Bey, Sadık Baba, Şükrü Çavuş ve Galip Bey, vatanın kurtuluşu için canlarını feda etmeye hazır kimselerdir.

Kişi kadrosunda bulunan Anzavur Ahmet, Zeynelabidin Hoca ve Sait Molla gibi işlevsel figürler düşman saflarında yer alarak başkışının ve Türk milletinin özgürlük savaşına karşı çıkarlar.

3.2.4.7.4.1. Başkışı

Başkışı Mustafa Kemal Paşa yurdun yabancı ülkeler tarafından işgalini ve ülke içerisinde Kuyayı Milliye’ye karşı yapılan ayaklanmaları bertaraf etmek için üstün çabalar sarf ederken, karşılaştığı sorunların üstesinden gelmek için Meclis’te de çözüm arayışlarına girer.

1920 yılının Haziran ayında mebuslar, Bursa’da savunma yapmayıp şehri terk eden 56.Tümen Kumandanı Bekir Sami ile Vali Hacim Muhittin Bey’in en ağır şekilde cezalandırılmalarını isterler. Mebuslarla aynı fikirde olmayan Mustafa Kemal Paşa, sahip olduğu liderlik vasfıyla, olumsuz giden duruma el koyarak olayları kontrol altına alır:

“En sonra boş yere kan isteyen meclisi susturmak için Mustafa Kemal kürsüye çıkarak Bursa’nın boşaltılmasının askerce bir eylem olduğunu, boşaltma buyruğunu da kendisinin verdiğini söyleyerek gözü yaşlı hırçın mebusları susturabildi:

Bize gereken Bursa değildir, Vatandır! Diye haykırdı” (288).

Bu çıkışıyla milletin aklını başına getirmeye çalışan Mustafa Kemal Paşa, bütün vatani kurtarmak endişesiyle Ankara’dan trene atlayarak Eskişehir’e oradan da Bozüyük’e gider. *“Onun şu sırada bütün düşündüğü, Yunanlıların daha ileri sarkmasını önlemektir” (288).*

Ethem Bey’in aylardır cephelerde kazandığı zaferler, henüz siyasal bir güçten başka bir şey olmayan Mustafa Kemal Paşa’nın prestijini düşürdükçe düşürür. Mecliste başbuğ olarak Ethem Bey’i, ordu olarak da Kuvayı Seyyare’yi tutanlar artmaktadır. Mustafa Kemal Paşa, bu korkunç muhalefet karşısında çetin günler yaşamaya başlar. Bunun yanı sıra Meclis’teki sosyalist inanmışlar grubunun Bolşevikliğin ilanını istemesi ve bu konuda Tokat Mebusu Nâzım Bey’in gönderdiği mektuplar da onu zor durumda bırakır. Mustafa Kemal Paşa Türkiye’nin kurtuluşu için bir umut dalı olarak elinde tuttuğu mektupları hiç de düşmanca karşılamaz. Onu derin düşüncelere koyan Meclisteki partizanlıktır:

“Ne var ki şu sırada kafasında hiçbir toplumsal idealin yer edemeyeceği kertede güç koşullar altında beli bükülen Mustafa Kemal, her şeyi salt bir asker gözüyle görüyor, her türlü güçlüğü çözümlene yolunu askerlik ilkelerine göre düşünüyordu. Bir yandan Bolşeviklik, Sosyalistik, Komünistlik üstüne kitaplar, makaleler okuyor, bilgiler almaya çalışıyorsa da bu hiç te toplumsal bir inanı güçlendirmek, beslemek için değildi. Belki, bu işi düşmanını daha iyi tanıyabilmek

uğruna yapıyordu. Evet, mecliste kendinden kopmuş başını almış gitmekte olan bir sosyalist inanırlar topluluğu vardı. Kendisini hiç de hesaba katmıyorlardı” (333).

Mustafa Kemal, Nâzım Bey’in dâhiliye vekili seçilmesiyle, siyasal gücünü kaybedebileceğini ve ülkenin geleceği için kurduğu hayallerin yok olabileceğini düşünmeye başlar. Dâhiliye Vekâleti gibi ülkenin yöneticilerini ve savunma güçlerini elinde tutan bir güç Ethem Bey’in milisleriyle birlikte Türkiye’de sosyalist devrimi gerçekleştirirse bir yandan emperyalizme karşı koyarken bir yandan da kapitalizme savaş açacak, böylece Mustafa Kemal bu güçlü kozlar karşısında yalnız kalacaktı:

“Onun gözündeki yurdun her ne pahasına olursa olsun kurtarmaktan başka bir düşüncesi yoktu. Sosyalizmin getirdiği sınıf kavgasını anlayamıyordu. Şu sırada ortaya bir de sınıf kavgası çıkarsa kontrolü büsbütün elden kaçırabilirdi (...) Mustafa Kemal, böyle düşünerek zamanın önüne çıkardığı bütün engelleri aşmağa karar verdi” (335-336). O, ülkesinin geleceğini tehlikeye atan her türlü harekete karşı savaşılmaya hazır bir şekilde çalışmalarına başlar ve yaptığı görüşmelerle Nâzım Bey’in dâhiliye vekilliğinin düşmesini sağlar.

3.2.4.7.4.2. İşlevsel Figürler

Roman başkişisi Mustafa Kemal Paşa’ya Kurtuluş Savaşı mücadelesinde destek veren işlevsel figürler, ülkenin her bir köşesinde millî dava için canla başla çalışırlar. Ali Fuat Paşa, İsmet Bey, Kâzım Karabekir ve Ethem Bey, sahip oldukları askerî güçleri ulusal bağımsızlığa giden yolda canları pahasına kullanmaktan çekinmezler. Onlar ve daha nice vatansever, başkişinin Samsun’da yaktığı özgürlük meşalesini söndürmemek için vatanın her yerinde silah seslerini yükseltirler.

Bolu’da Yarbey İhsan Bey, Yarbey Arif Bey, Binbaşı Nâzım Bey, Turnacı Mehmet Efe, Dokuzun Mehmet Efe, İhsan İdikut, Cafer Bey, Yarbey Çolak İbrahim, Kuşçuzade Eşref Bey; Biga’da Kâzım Özalp; Balıkesir’de Albay Kâzım Bey; Denizli’de Demirci Mehmet Efe, Albay Şefik Bey, Sökeli Ali Efe; Pazarcık ve Bozüyük’te Halil Nuri Bey; Ankara’da Feridun Bey ve Doktor Adnan Bey; Düzce’de Yüzbaşı Abdurrahman Bey; Geyve’de Halit Bey; İstanbul’da Sadık Baba, Tevfik

Hoca ve Galip Bey; Mudurnu'da Yüzbaşı Hacı Vasıf Bey; Ulukışla'da Üsteğmen Cemal Efe, Hüseyin Ağa, Şevki Alpagut ve Rüştü Bey; Pozantı'da Veli Haşım Bey ve Yüzbaşı Ali Ratip (Sinan Tekelioğlu) ve Konya'da Delibaş Mehmet, Mustafa Kemal'in Anadolu'daki temsilcileri olurlar.

Başkişinin yanında yer alan işlevsel figürlerin yanı sıra onun fikirlerine, hedeflerine karşı olan figürlerde eserde yer almaktadır. Bunların amacı, başkişinin ülkenin özgürlüğü için verdiği mücadeleye karşı çıkmak ve başkişiyle birlikte mücadele edenlere karşı işgal güçlerinin yanında yer almak olmuştur. Mudurnu'da Osman Pehlivan, Yozgat'ta Çapanoğulları, Simav'da Şalgamoğulları, Konya'da Zeynelabidin Hoca, İstanbul'da Sait Molla ve Damat Ferit, başkişiye karşı olan işlevsel figürlerdir.

3.2.4.7.4.3. Fon Figürler

Eserdeki sosyal atmosferin gözler önüne serilmesine yardımcı olan fon figürler, romanda hayli fazladır. Manyas'ta Parti Pehlivan ve Kako Mehmet; Bolu'da Abdülkadir Bey ve Hafız Halil, Geyve'de Recep Bey; Karacabey'de Vehbi Bey; Galip Paşa, Halit Bey, Halit Bey'in kızı ve Gâvur Ali; Şile Belediye Başkanı Ali Bey; Pozantı'da Saffet Bey ve Osman Çavuş; Karaisalı'da Jandarma Kumandanı Kara Afet Hasan Bey ve İstanbul'da Sır Kâtibinin kızı, romandaki fon figürlerin başında gelir.

3.2.4.7.5. Zaman

Kutsal İsyan 7'de, serinin diğer ciltlerinde olduğu gibi, Kurtuluş Savaşı yıllarında geçen birden fazla olayın, şahsın ve cephenin öyküsü eşzamanlılık içerisinde anlatılmaya devam eder. Eserin vaka zamanı, 2-3 Mayıs 1920 gecesinde başlayıp 31 Ekim 1920'de biter. Romanın son bölümünde bir önceki bölümle eş zamanlı olan Delibaş'ın öyküsü anlatılırken 1920'nin Nisan ayına gidilir.

Eserde olaylar sosyal zamanla senkronik bir şekilde ilerlerken, yer yer figürlerin geçmiş yaşantısıyla veya olayların mazisiyle ilgili bilgiler vermek üzere

andan geçmişe gidilir. Böylece vaka zamanı da geçmişe doğru uzamış olur. Örneğin Ali Fuat Paşa'nın askerlik yıllarına dair bilgiler verilirken yıllar öncesine bir pencere açılır. 15 Mayıs 1920'de Geyve Boğazı'nda Anzavur atlılarına karşı topun başında ateş eden Ali Fuat Paşa, eski anılarını hatırlayarak, on dört yıl önceye, 1906 yılına gider.

Bir başka geriye dönüş örneği de Teğmen Halil Nuri Bey'in hayatına dair verilen bilgidir. Vaka zamanı 1920'lerdeyken Genç Teğmen'in geçmişi hakkında okuyucuya açıklama yapmak üzere geçmişe doğru bir yolculuğa çıkılır: “*Bor kasabasının Mazhumoğulları ailesinden kolağası Halil efendinin oğlu olan Halil Nuri Bey, ilkokulu Bor'da geri kalan eğitimini Bursa, kuleli askerî okullarında bitirmişti*” (285).

Halil Nuri Bey'in 20-22 yaşlarında olduğu düşünülürse doğum tarihinin 1900'lü yılların başı ya da 1890 yıllarının sonu olduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla vaka zamanı geçmişe doğru genişletilmiştir.

3.2.4.7.6. Mekân

Roman, Anadolu'nun batısında, doğusunda, kuzeyinde ve güneyinde bulunan birçok köyde, kazada ve şehirde geçer. Genelde cephelerdeki olayların yer aldığı eserlerde mekânlar; cephelerin bulunduğu şehirler, kasabalar, köyler, tepeler, boğazlar ve ovalardır. Bunun yanında İstanbul ve Ankara da siyasi özellikleriyle önem arz eden mekânlar olurlar.

Ülkede işgal edilen mekânların çokluğu ve Kuvayı Milliye karşıtlarının hemen hemen her bölgede ayaklanmaları, savaşın çok geniş alanlara yayılmasına neden olur. Eserdeki coğrafi mekânların başında Bolu, Düzce, Üskübi, Nallıhan, Kandıra, Manyas, Hendek, Adapazarı, Geyve, Geyve Boğazı, Mudurnu, Kızılcahamam, Bursa, Biga, Lefke (Osmaneli), Şile, Üsküdar, Alemdağı, Pozantı, Ulukışla, Çiftehan, Akköprü, Niğde, Çamtepe Sırtları, Kar Boğazı, Eskişehir, Yozgat, Denizli, Demirci, Simav, Kars, Azerbaycan, Nahcivan, Beyazıt, Erzurum, Bakü, Sofya ve Petersburg gelir.

3.2.4.7.6.1. Kapalı ve Dar Mekânlar

Pozantı şosesi üzerindeki Bayramlı köyünde karargâh kuran işlevsel figür Cemal Efe'nin Bayramlı Tepesi'ne doğru çıkarken gördüğü manzaranın güzelliği, onu mutlu etmek bir tarafa, içine acı bir tat verir. Ağacıyla, çiçeğiyle, böceğiyle ve akan suyuyla geniş ve açık bir mekân olan doğa, savaşın getirdikleriyle ferahlığını kaybetmiş, savaşın figürün ruhunda açtığı yara da onun çevresine dair algısında belirleyici hâle gelmiştir:

“Doğa, genç bir insan gözü için ne güzeldi. Kuşların, çiçeklerin, ağaçların, yemişlerin, maviliklerin bayramıydı. Yalnız insanlar, döğüşüyordu. Güneş henüz doğmamıştı. Çukurova'nın tatlı sabah serinliği, göze görünmez bir su gibi tepeden aşağı, kuytulara doğru akıyordu. Cemal Efe, henüz tepenin doruğuna varmamıştı ki, güneş doğdu. Ayaklarının altındaki derin vadi, birdenbire tatlı bir yeşile boyandı. İçinde mutlu günler geçirilesi bu yeşillik, genç savaşçının içinde ancak acımtırak, buruk bir tat uyandırdı. Şundan ki savaş bu yeşil güzellikleri insanlarla birlikte tuz buz etmek üzere gelmekteydi” (169). Böylece güzellikler içerisinde olan doğa, Cemal Efe'ye üzüntü veren kapalı ve dar bir mekâna dönüşmüştür.

3.2.4.7.6.2. Açık ve Geniş Mekânlar

Ülkenin içinde bulunduğu savaş hâli ve vatani işgalden kurtarmak için verilen mücadele, mekânların figürler tarafından algılanmasında genelde olumsuz etkilere sahiptir. Aylardır cepheden cepheye koşan işlevsel figür Ethem Bey ise kısa süreliğine de olsa kendisini savaştan arındırıp doğanın kollarına bırakır. Doğa, açık ve geniş özelliğiyle Ethem Bey'i oldukça rahatlatan bir mekân olur. *“Bir yanında masmavi Apolyont gölünün uzandığı, her yanında şakır-şakır suların aktığı, ovalarında yemyeşil buğday tarlalarının sapsarı hardal çiçekleri örtüsünün uzandığı Karacabey'de iyice dinlenen Ethem Bey'in bir kolordu büyüklüğündeki müfrezesi, ertesi gün sabah Bursa'ya doğru yürüyüşe geçti”* (59). Ethem Bey, Bursa'ya gitmeden önce, Karacabey'in güzelliklerle dolu olan açık ve geniş ovasında, tarlasında iyice dinlenir.

3.2.4.8. *Kutsal İsyân 8*⁴⁸

3.2.4.8.1. Özet

Kutsal İsyân roman serisinin son kitabı *Kutsal İsyân 8*'in ilk bölümü, bir önceki kitabın son bölümü olan “Bu Kez de Delibaş”ın devamıdır. Kuvayı Milliye’ye katılan Delibaş’a düşmana karşı asker toplama yetkisi verilir. O da Konya’nın civar köylerinden asker toplamaya başlar.

Bir gün Delibaş, Konya Kuvayı Milliye Kumandanından bir mektup alır. Mektupta, o dolayları haraca kesen Türkmen Halit çetesini tutuklaması ve topladığı askerlerle hemen Konya’ya gitmesi buyurulmaktadır. Delibaş; 2 Ekim 1920 günü Çumra’ya, 3 Ekim 1920’de de Konya’ya baskın yapar. Baskın haberini alan Konya Valisi Haydar Bey, askerleriyle Alaettin Tepesi’ne çekilerek savunma kararı alır. Konya’ya girer girmez Kuvayı Milliyeci ve Müdafaa-yı Hukukçu avına başlayan Delibaş, en sonunda kendisinin şehre baş olamayacağını anladığında bir hükûmet kurmaya karar verir ve kendi seçtiği adamları yönetici koltuklarına oturtur.

Konya’da iç savaş devam ederken, Afyonkarahisar’da bulunan Albay Fahrettin Bey, Konya’ya yardımcı kuvvetler gönderir. Binbaşı Sadettin kumandasındaki müfreze, Konya’ya girmeden önce Delibaş’a, teslim olması için yirmi dört saat süre verir. Bu çağrı karşılıksız kalınca ayaklanmacılarla savaşarak Konya’ya girerler. Delibaş, bir bölük atlıyla şehirden kaçır.

“Kanlı Haçın Türküsü” başlığı ikinci bölümde yer alır. Bu bölüm, hukuktan yeni mezun olan 30 yaşlarındaki Saim Bey, kendisine verilen savcılık ve kaymakamlık görevlerini geri çevirerek memleketi Kozan’a gitmek üzere yola çıkmasıyla başlar. Haçın’a varan Saim Bey, Haçın kaymakam vekilliğini ve Kuvayı Milliye kumandanlığını üzerine alır.

⁴⁸ Hasan İzzettin Dinamo, *Kutsal İsyân 8: Milli Kurtuluşun Gerçek Hikâyesi*, İstanbul, May Yayınları, 1972.

Haçın, altı yedi bin evlik büyük bir kasabadır. Orada otuz kırk bin Ermeni yaşarken; Türkler, nüfusun kırkta birini oluşturmaktadır. Birinci Dünya Savaşı sırasında Talat Paşa, oradaki Ermenileri Arabistan'a sürer. Savaş bitince geri dönen Ermeniler, öç alma duygusuyla Türklere karşı örgütlenmeye başlarlar.

1919-1920 kışında Mustafa Kemal Paşa, Kilikya Kuvayı Milliyesi'nin kumandanlığına Mehmet Kemal Bey'i (Kozanoğlu Doğan Bey) atar. Doğan Bey, kurduğu müfrezeyle 5 Mart 1920 günü Rumlu köyüne bir baskın yaparak köyü ele geçirir. Ardından Şarköy'ü de alarak Haçın'ı kuşatırlar. Tufan Bey'in müfrezesinin gelmesiyle birlikte ulusal güçler Haçın'a dört bir yandan saldırırlar da güçlü bir savunmayla karşılaşırlar. Gecenin ilerleyen saatlerinde Doğan Bey'in emriyle savaşırlar geriye alınırlar. Bu arada şehirdeki Ermeniler, orada bulunan Türkleri çeşitli işkencelerle öldürmeye başlamıştır.

Haçın Kuşatması aylarca sürer. Ermeni Kumandanlığının yaptığı güçlendirme, aşılmaz gibi değildir. Öyle ki Ermeniler, Rumlu köyüne baskın yaparak Doğan Bey'i öldürmek isterler. Doğan Bey bu saldırıdan güç kurtulur. Yeni Güney Cephesi Kumandanı Selahattin Adil Paşa, Haçın işinin çıkmaza girdiğini görünce birtakım önlemler alır. İlk olarak cephenin başına Tufan Bey'i getirir. Saldırımı güneyden Saim Bey, kuzeydoğudan Şakir Bozdoğan Bey, kuzeybatıdan da Coşkun Osman Bey yönetecektir. Selahattin Adil Paşa, 16 Ekim 1920'de Haçın'a saldırı emrini verir. Haçın'da yeniden Kilikya Krallığı kurma hayalleri 18 Ekim'de suya düşürülür.

Haçın Zaferi'nden sonra Selahattin Adil Paşa; Tufan Bey'i Gezgin Güçler Kumandanlığına, Saim Bey'i de Kadirli Merkez Kumandanlığına atar. Bunun üzerine Tufan Bey, Haruniye'ye döner; Saim Bey de Mamure, Osmaniye ve Ceyhan'dan Fransızları atmak için hazırlıklara başlar. Karabucak Bölüğü'nde görevli, Öğretmen Yedek Subay Recep Bey, yüz elli kişilik müfrezesiyle Saim Bey'in yanına gider. Bir gece Mamure'deki Fransız Kışlası'na sessizce yapılan baskın, Fransızların saldırıyı erken zamanda fark etmeleri üzerine alt üst olur. Düşmanın topları, ağır makineli tüfekleri, piyade tüfekleri ve tüfek bombaları, ovayı darmadağın eder. Düşmanın attığı bombalar karşısında bütün savaşırlar kaçar. Bu

kargaşada Saim Bey de vurulur. Saim Bey'in vurulduğunu duyan milisler kimseye danışmadan yerlerini terk ederler. Karargâha getirilen Saim Bey, burada son nefesini verir. Saim Bey'in ölümüne çok üzülen Tufan Bey, Kozan Bölge Kumandanı Talat Bey ile Maraş'taki Selahattin Paşa'nın kendisine karşı rütbe üstünlüğü göstermeleri üzerine Mustafa Kemal Paşa ile görüşür ve bu görüşmelerin sonucunda Ankara'ya gider. Ankara'da Tufan Bey'e binbaşı rütbesi verilir.

“Kara Elmas Savaşı” adlı üçüncü bölümde Yüzbaşı Cevat Rifat Bey'in, Kuvayı Milliye Kumandanı olarak atandığı Bartın ve dolaylarında nasıl örgütlendiği anlatılır. İlk olarak Kastamonu'da askerî gücünün çekirdeklerini oluşturan Cevat Rifat Bey, bir müfreze tekvin ederek işe başlar. 1920 Mayıs'ının son günlerinde Bartın'a doğru yola çıkan Cevat Rifat Bey ve milisleri, 1 Haziran 1920 gecesi gizlice Bartın'a girer. Bartın'da müfrezesini genişleten Yüzbaşı, Zonguldak'ı işgal eden Fransızların Ankara'ya doğru ilerlemelerini engeller. Ankara, başarılı çalışmalarından dolayı Cevat Rifat Bey'i milis generalliğine yükseltir.

Sıradaki “Yeryüzünde Cehennem Cezası” adlı bölümdür. Dördüncü olan bu bölümde Topal Osman'ın Karadeniz'de Pontusçularla yaptığı savaş yer alır. Topal Osman, Pontusçulara karşı kan, ateş ve ölüm dolu bir savaş başlatır. Kıyasıya giden bu savaşta, her iki taraftan, yakalananların cezası ölüm olur. Bir gün Osman Ağa'nın savaşçıları, birkaç Giresunlu Pontusçu'yu yakalayarak onları Topal Osman'ın önüne getirirler. Topal Osman Pontusçuları öldürmez, Giresun'a gitmek üzere bindiği vapurda onları yanına alır; amacı onları yerli nankörler olarak halka gösterip öyle öldürmektir. Fakat bindikleri geminin kazan dairesini gören Topal Osman, geride kalan Pontusçulara ibret olması için tutukluları kazan dairesine attırır.

“Gediz Savaşı” ismiyle anlatılan beşinci bölüm, Ankara'daki siyasi olaylar ve Bolşevik hareketleri ile Anadolu'daki cephe savaşlarının anlatıldığı bölümdür. Ethem Bey, Keçiören'de dinlendiği günlerde Ankara'nın bütün solcularıyla tanışır ve kardeşleriyle beraber Yeşilordu Derneği'ne girer. Sovyetlerin onu desteklemesi ve Meclis'in çoğunluğunun Mustafa Kemal'e karşı onun tarafında yer alması, Ethem Bey'de sosyalist bir devrim isteği uyandırır. Buna binaen Eskişehir'de modern bir

basımevi kurularak *Yeni Dünya* gazetesi çıkartılır. Gazetenin başyazarlığına Arif Oruç Bey getirilir.

Sovyetler Birliği'nin Ethem Bey'e vermeye başladığı önem, Mustafa Kemal Paş'yı kuşkulandırır. Ethem Bey; her an bir hükûmet değişikliği yapabilecek, Mustafa Kemal ile arkadaşlarını tutuklayıp sahneden silebilecek, siyasal devrimle sosyal devrimi uyumlu biçimde uygulayabilecek, kısacası her şeyi bir anda değiştirebilecek güce sahiptir.

Ali Fuat Paşa ile görüşmek üzere Bozüyük'e giden Ethem Bey, Paşa'nın Gediz'e bir saldırı planı yaptığını görür. Paşa, yapılacak bu saldırıda nizami birliklerin de yer almasını istemektedir. Savaş hazırlıklarına başlayan Ethem Bey, ilk önce bütün cepheyi dolaşır. Teftişinde, Hükümet'in Kuvayı Seyyare'ye karşı hoşnutsuzluğunun savaşçı safları arasında bir yaprak dökümü görünüşü meydana getirdiğini fark eder. Kendi hükûmetleri tarafından desteklenmediklerini, kendilerine düşmanlık beslendiğini öğrenen milisler, bozuk moralleriyle gevşemişlerdir.

Ali Fuat Paşa, 24 Ekim 1920 günü Gediz'deki Kondilis Tümeni'ne karşı saldırıya geçer. Sağda 61.Tümen, ortada bir depo alayı, solda 11.Tümen, en solda Kuvayı Seyyare ve en sağda Fazıl Bey'in müfrezesi bulunur. Zorlu geçen savaş, düşmanın 26 Ekim 1920'de geri çekilmesiyle son bulur. Neticede Yunanlılardan yalnız Gediz ve dolayları değil; Simav, Demirci ve Gördes de alınmıştır.

Ethem Bey, Eskişehir'de iken, Ali Fuat Paşa'nın Batı Cephesi Kumandanlığından ayrıldığını, yerine İsmet Bey'in geçeceğini haber alır. Haberin doğru olup olmadığını anlamak için hemen Ali Fuat Paşa'nın karargâhına gider. Paşa, ona duyduklarının doğru olduğunu, kendisine de Moskova elçiliği görevinin teklif edildiğini söyler.

İsmet Bey, Batı Cephesi Kumandanlığına getirildikten sonra tümenden bölüğe dek bütün birliklerin kumandanlarını değiştirir. Karakeçili Müfrezesinin örgütlenmesini istemesi ve bir jandarma yüzbaşısının buyruğunda Simav Bölgesi Kumandanlığı diye bir örgüt kurmaya başlaması, Ethem Bey ve kardeşlerini kızdırır.

O güne kadar Kuvayı Seyyare, Batı Cephesi Kumandanlığına bağlı olmayan bağımsız bir ordu olarak görev yapmaktadır.

Ethem Bey, son günlerde gerek kendisine karşı gerek Kuvayı Seyyare'ye karşı yapılan propagandaların arttığını görür; en çok da kendisine “Ethem şımardı,” denmesine içerler. Uzun düşünceler sonrasında korkunç bir karara varır. Aldığı karara göre, ileride kurulacak Türk ordusunun liderliğini rakiplerinden zorla alacaktır. Bu fikrini uygulamaya koymadan önce Mustafa Kemal Paşa ile son bir kez konuşmak üzere silahlı bir şekilde onun yanına gider. Paşa, hasta hâlde yatmaktadır. Ethem Bey, dereden tepeden konuştuğundan sonra Paşa'ya İsmet Bey ile geçinemediklerini, onun yerine cepheye daha yumuşak bir kumandan getirilmesini istediklerini söyler. Paşa, artık çetecilik döneminin geçtiğini, düzenli ordunun kurulduğunu ve onların da orduya bağlanmaları gerektiğini belirtir. Ethem Bey ile Mustafa Kemal Paşa arasında yaşanan gergin anlar, Paşa'nın silahlı adamlarının içeriye girmesiyle son bulur.

Ethem Bey, içinden Paşa'nın sonunun geldiğini düşünse de söylenen her şeyi kabullenmiş görünerek rol yapar. Ardından aklındaki planı uygulamaya koyar. Buna göre Mustafa Kemal Paşa'nın yolu kesilerek arabadan inmesi sağlanacak ve Paşa bir köşeye çekilecektir. Planı uygulamakla görevli kişi Paşa'nın otomobilinin önüne fırlayarak aracı durdurmak ister. Şoför, bir suikastla karşılaştıklarını düşünerek arabayı son hızla oradan uzaklaştırır. Böylece eylem başarısızlıkla sonuçlanmış olur.

“Silah Başından Zoraki Diplomatiğe” adlı altıncı bölümün konusu, Ali Fuat Paşa'nın Moskova'ya giderken yaşadıkları olur. Ali Fuat Paşa, Mustafa Kemal Paşa yanlılarının kendisi ve Ethem Bey hakkında yaptıkları propagandaların etkili olmaya başladığını görür. Sözde kendisi Ethem Bey'i destekleyerek onu şımartmış ve Mustafa Kemal Paşa'nın onayı olmadan Gediz saldırısını gerçekleştirmiştir. Ali Fuat Paşa, bu olaylardan sonra Mustafa Kemal Paşa'nın onu Moskova'ya elçi olarak göndermesini gururuna yediremeye de “Vatan için verilen görev kutsaldır,” diyerek yola çıkar. Paşa'nın elçilik kafilesine Mustafa Kemal Paşa'nın kurduğu Komünist Partisi'nden dört mebus katılır.

Aralık ayının başında yola çıkan kafiye uğurlamada Mustafa Kemal Paşa da hazır bulunur. Önce Eskişehir’e giden Ali Fuat Paşa, orada Batı Cephesi Kumandanı İsmet Bey ve eski silah arkadaşlarıyla vedalaşarak Ulukışla’ya doğru yola çıkar. 4 Aralık 1920’de trenle Ulukışla’ya varan ekip, arabayla Niğde üzerinden Kayseri’ye, oradan da Sivas’a gider. Sivas’tan Erzincan’a geçildiğinde Ali Fuat Paşa ocukluk anılarında kaybolur. Erzurum’da birkaç gün kalan kafiye, 16 Aralık’ta Kars’a geçer.

Kars’ta onları Kâzım Karabekir Paşa büyük bir sevgiyle karşılar. Ali Fuat Paşa, Kars’ta bir ay kalır. Bu süre zarfında Sovyetlerin ilk Türk Büyükelçisi olarak gelen Gürcü aydını Medivani ve yanındaki elçilik personelleriyle görüşür. Sovyetlerden gelen elçilik personelleri arasında Bakü’de kurulan Türk Komünist Partisi’nin lideri Mustafa Suphi Bey ile karısı ve on beş arkadaşı vardır. Ali Fuat Paşa, 2 Ocak 1921’de Mustafa Suphi Bey ve arkadaşı Ethem Nejat Bey ile görüşür.

“İktidar ekişmesinden İktidar Savaşına Doğru” başlıklı yedinci bölümde Ethem Bey, İsmet Bey ve Mustafa Kemal Paşa arasındaki anlaşmazlık anlatılır. Ethem Bey, Kuvayı Seyyare’nin düzenli orduya dâhil edilmesini ve kendisine de rütbe verilmesini kabul etmez. Nizami ordu ile Kuvayı Seyyare arasında gittikçe alevlenen ve bir çatışmaya dneceğe benzeyen geçimsizlik, Ankara’nın tamamında konuşulur hâle gelir.

Bu arada İstanbul Hkmeti, yeni bir anlaşma yolu bulmak için, Ahmet İzzet Paşa’nın başkanlığını üstlendiği kurulu Bilecik’e gönderir. Mustafa Kemal Paşa, mebuslarla birlikte onları karşılamaya giderken Ethem Bey’i de yanında gelmesi için davet eder. Trenle yapılan yolculukta Ethem Bey; Mustafa Kemal Paşa ve onun çevresindekilerden kuşkulanmaya başlar. Tren Eskişehir’de su almak için durduğunda Ethem Bey kendisiyle görüşmek isteyen iki subay olduğunu duyunca şehirdeki karargâhına gider. Subayların anlattıklarından kendisine suikast düzenleneceği sonucunu çıkaran Ethem Bey, çevresindeki milis sayısını artırarak istasyona doğru ilerler. İstasyona vardığında Mustafa Kemal Paşa ve mebusların hızlıca Bilecik’e gittiklerini öğrenir. Mustafa Kemal Paşa, Ethem Bey’in kendilerine karşı bir saldırı düzenleyeceğini anlamıştır.

Mustafa Kemal Paşa, Bilecik'te İzzet Paşa başkanlığındaki kurulu tutsak ederek onları Ankara'ya götürmek ister. Yolda İsmet Bey'in karargâhına uğrar. Ethem Bey'in ağabeyi Reşit Bey de oradadır ve o da düzenli orduya karşı çıktığı gibi, kardeşlerini de olaylar karşısında savunmaktadır. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, Devlet Reisi sıfatıyla, Batı Cephesi Kumandanına durumun gerektirdiğini uygulamasını buyurur. Reşit Bey, Kütahya'ya gidip bir kez daha kardeşleriyle görüşmek istediğini söyler. Kâzım Bey ile birlikte Kütahya'ya giden Reşit Bey, kardeşleriyle yaptığı görüşmede onların fikirlerinin değişmediğini görerek Ankara'ya gider.

Ethem Bey, Kuvayı Seyyare'nin Refet Bey ve İsmet Bey ordularıyla Yunan ordusu arasında sıkışıp kaldığını gördüğünde kendini koruma kaygısına düşer. Demirci Mehmet Efe'den kendisine destek ister. Mustafa Kemal Paşa'ya telgraf çekerek, *“Bütün beceriklilik ve gücümüzü amacın elde edilmesi için harcayalım; güçlük çıkarmasınlar, insan yanılmaz olmaz, uyarsınlar,”* der. Paşa ise ona olan sevgisinin azalmadığını, ikisi için lehte ve aleyhte söz yetiştirenlerin ahlaklarının incelenmesi gerektiğini söyleyerek karşılık verir. Ayrıca, Ethem Bey'in, karşılaştığı güçlükleri bizzat ona iletmesini ister.

Nizami güçlerle gezgin güçlerin yöneticileri arasında sürtüşmeler devam ederken Ankara'da bu anlaşmazlığı çözmek üzere kurulan otuz mebusluk kurul, Mustafa Kemal Paşa başkanlığında toplanır. Sorunların çözümü için konuşmalar yapılır. Toplantıda Reşit Bey de söz alır. Konuşmasında düzenli ordu kurmanın boş hayal olduğunu, Anadolu Savaşı'na katılmakla hata ettiklerini ve Venizelos'la pekâlâ diz dize oturabileceğini söyleyen Reşit Paşa'ya Mustafa Kemal Paşa ve mebuslar sert çıkışır. Bir sonuca bağlanamayan görüşmeler neticesinde, mebuslardan seçilen bir öğüt kurulunun Ethem Bey'in yanına gönderilmesine karar verilir. Ancak gönderilen heyet de bir sonuca varamadan geri döner. Ethem Bey, İsmet Bey'in Eskişehir'in güney batısında ve Kütahya'nın kuzeydoğusunda birliklerini toplamaya başladığını öğrendiğinde, Büyük Millet Meclisine bir telgraf çeker. Telgraf, mebuslara söylenen ağır sözlerle doludur. Ethem Bey, bu telgrafla Meclise karşı ayaklanmasını ilan eder. 13 Aralık 1920 tarihinde İsmet Bey, Ethem Bey'e gönderdiği telgrafta, onun hakkında kovuşturma yapılacağını, dolayısıyla Birinci Seyyar Kuvvetler

Kumandanlığını en kıdemli müfreze kumandanına teslim etmesinin icap ettiğini bildirir. Ethem Bey, verilen emre uymaz ve İsmet Bey'e karşı savaş hazırlıklarına başlar. Kuvayı Seyyare Yunanlılarla savaşmaya devam ederken Ethem Bey Yunanlılardan dört günlük bir ateşkes ister, teklifi kabul olunca da İsmet Bey güçlerine saldırır. Saldırı sonucunda İsmet Bey güçleri bozguna uğrar ve Kütahya'ya doğru çekilir. Onları takip eden Ethem Bey, Alayunt'ta İsmet Bey'in savunma hattıyla mücadeleye girer. Yapılan savaşta İsmet Bey'in güçleri ağır kayıplar verse de Refet Bey'in yardımı gelmesiyle biraz rahatlarlar. Fakat Ethem Bey, Refet Bey'in birliklerine de saldırarak onları püskürtür. Bu sırada Yunanlıların İnönü'ye doğru ilerlemeleri İsmet Bey'in yeni kararlar almasına neden olur. İsmet Bey, Ethem Bey güçlerinin önüne bir örtü gücü bırakarak tümenlerini hızla geriye çeker. 8 Ocak 1921 günü İnönü mevzilerinde Dördüncü Tümen'den bir alay, bir saldırı bölüğü ve bir batarya top vardır. Yapılan saldırılar sonucunda her iki taraf da oldukça hırpalanmıştır. 11 Ocak sabahı saldırıya hazırlanan Türk kuvvetleri Yunanlıların çekildiğini görür.

Sekizinci bölümün başlığı, “Unutuluşun Cennetine Doğru Bir yolcu Daha” dır. Demirci Efe'nin Ethem Bey'in yanında yer alması üzerine Refet Bey'in onu cephelelerden sürmesi bu bölümde anlatılır. Refet Bey, Afyonkarahisar'a, Şerif Bey'in yanına gelir. Hazırlıkları yapan Refet Bey, Şerif Bey'e alayın kumandanlığını verir. Bastırma birlikleri, 15 Aralık sabahı Dinar'a doğru yola çıkar. Demirci Mehmet Efe'nin yaşadığı İğdecik Bucağı'na doğru ilerleyen birlik, yolda Refet Bey ile karşılaşır. Şerif Bey, Refet Bey'den aldığı emirle İğdecik'e girerken, birden bataryanın arkadan ateşe başladığını görür. Köyün içine girdiklerinde Demirci Efe ve karısının köyden kaçtıklarını öğrenen Şerif Bey; Refet Bey'in, ateş emrini Demirci'yi uyarmak için verdiğini düşünür. Bastırma güçleri, Demirci Mehmet Efe'nin buyruğundaki milisleri dağılık olarak Isparta'daki köylerden toplarlar. Menderes Kuvayı Milliyecilerinden Aydın Jandarma Kumandanı Nuri Bey, birkaç gün sonra Efe'nin köyüne giderek hiçbir şeye karışmaması koşuluyla karısının ve kendisinin bir köşede dinlenebileceğini bildirir.

“Bir Masalın Ölüşü”, Ethem Bey'in Kuvayı Seyyare kumandanlığının son günlerini anlatır. Ethem Bey, ağabeyi Reşit Bey'i Uşak'taki Yunan Generali

Maneta'ya gönderir. Reşit Bey, düşman karargâhında fırsat buldukça Kuvayı Seyyare'yle haberleşecek, düşmanın gizlerini bildirecektir. General Maneta, Reşit Bey'e, Manisa Cephaneliğinden Ethem Bey'e cephaneye vereceğini söyler.

Aynı günlerde Refet Bey'in atlılarının seyyar güçlere arkadan saldırmasıyla çıkan savaş iki gün sürer. Ethem Bey, Gediz'den beri kendisini izleyen Refet Bey ile küçük çatışmalar yaparak Simav'ı geçip Demirci'ye varır. Simav'a varınca Uşak'taki Reşit Bey'e haber salarak Yunan ordusu ile bir sığınma protokolü düzenlemesini ister, ardından da Gördes'e çekilir. Gördes'te bir savunma gücü oluşturan Ethem Bey, Reşit Bey'den aldığı haberde Yunanlıların bir protokol hazırlayacaklarını öğrenir. Ardından da ağabeyi Tevfik Bey ile Halil Bey'in, yanlarına asker ve subayları da alarak Yunan işgal bölgesine geçtikleri haberini alır. Bu ona çok acı gelir. Parti Pehlivan'ın "Ben gâvur tarafına geçmem," sözleri Ethem Bey'i düşüncelere boğar. Milislerine istedikleri tarafa gidebileceklerini söyleyen Ethem Bey, elli kişilik atlılarıyla Sındırgı Dağları'na doğru yol alır.

"Türkiye Üzerinde Sosyalizm Rüzgârları" isimli onuncu bölümde, Türkiye'deki sosyalist çalışmaları anlatılır. Mustafa Kemal Paşa; Mustafa Suphi'nin, kendisi istemediği hâlde Rus elçisiyle birlikte Kars'a gelmesine sinirlenir. Kendisi de ulusal mücadeleye başladığında Türkiye'de Bolşevikliği ilan etmeyi bir çözüm yolu olarak görmüşse de Kâzım Karabekir bu fikre karşı çıkmıştır. Mustafa Kemal Paşa, Erzurum'da kaldığı sürece otoriteyi ister istemez Kâzım Karabekir ile paylaşır.

O sırada Kafkasya'da bulunan Enver Paşa, Bakü'de İttihatçılardan oluşan bir Komünist Partisi kurar; kendisi de partinin genel sekreteri olur. Parti Azerbaycan'da ve Batum'da çalışmalarına başlar. Türkiye Komünist Partisi'nin iki lideri Halil Paşa ile Doktor Fuat Sabit Bey, Anadolu Devrim Hükümeti'nin sorunlarını anlatmak ve onlara parayla silah yardımı sağlamak üzere 1920 Mayıs'ının sonlarında Moskova'ya giderler. Yapılan görüşmeler sonucunda Sovyet Hükümeti, Anadolu devrimlerine para ve silah yardımı yapacağını açıklar.

Mustafa Suphi Bey, 1920 yılının Nisan sonlarına doğru, bir iki arkadaşıyla Moskova'dan Bakü'ye gider. Bakü'de İttihat ve Terakkicilerin Türkiye Komünist

Partisi'ni kurduklarını görünce ilk iş olarak partinin yönetimini üstlenir. Sonra da bütün tutsak Türk subaylarını toplayıp Rusya içlerinde yitip gitmiş olan on bin Türk askerinden Bakü'ye gelmekte olanları örgütleyerek bir Kızıl Türk Alayı kurmaya başlar. Daha sonra, kurduğu bu orduyu Türkiye'ye götürecektir ve Yunanlıların karşısına dikecektir.

Bu sıralarda Mustafa Kemal Paşa, sol düşünceli mebusların Ethem Bey'i komünizme sürüklemelerini ve onu Yeşilordu'nun gerçek başbuğu olarak görmelerini kabul edemez. İlk iş olarak Yeşilordu Örgütü'nü dağıtmayı, sonra da Ethem Bey'e büyük destek olan Ali Fuat Paşa'yı Batı Cephesi Kumandanlığından almayı planlar. Ardından da kendi denetiminde Türkiye Komünist Partisi'ni kurmaya karar verir. Mustafa Kemal Paşa, Yeşilordu Örgütü'nü kaldırır ve gizli komünist örgütünü durdurmak ve uzaklaştırmak için Hakkı Behiç Bey'e Komünist Partisi'ni kurdurtur. Türkiye Komünist Partisi'nin kurulduğu, 18 Ekim 1920 tarihinde Hükûmetçe de doğrulanır.

Mustafa Suphi ve arkadaşları 29 Aralık'ta Sovyet Elçisi Medivani ile Kars'a ayak basar. Kâzım Karabekir Paşa ile görüşmeye giden Mustafa Suphi ve Ethem Nejat Bey'e Paşa, *“Ya hepiniz Erzurum üzerinden giderek halkın duygularını görürsünüz ya da Ankara yolculuğundan vazgeçerek Bakü'ye gidersiniz”* (303) der.

Ekip yolculuktan vazgeçmez, önce Erzurum'a, sonra da Bayburt'a gider. Her iki şehirde de halkın aşağılamalarına maruz kalan Mustafa Suphi ve adamları Trabzon'a doğru aç ve susuz yollarına devam ederler. 11 Ocak 1920'den beri yürüyen kabile, 28 Ocak'ta Trabzon'a ulaşır. Mustafa Suphi şehirde kendileriyle ilgilenecek hiç kimseyi bulamaz. En sonunda Kayıkçılar Kâhyası Yahya Bey çıkagelir; onlara Türk halkının kendilerini istemediğini, bu yüzden sınır dışı edileceklerini bildirir. Oysa Mustafa Kemal Paşa, Yahya Bey'e telgraf çekerek gelenlerin vatan haini olduğunu ve onların öldürülmeleri gerektiğini iletmıştır. Mustafa Suphi ve arkadaşları Yahya Bey'in ayarladığı motorla Batum'a doğru denize açılır. Motor, dalgaların arasında ilerlerken birtakım silahlı adamlar tekneyi durdurarak içine atlarlar. Gelen eşkıyalar Yahya Kâhya'nın adamlarıdır. Birkaç dakika içinde Mustafa Suphi ve arkadaşları süngülerle, kurşunlarla delik deşik

edilerek denize atılır. Ertesi sabah Trabzon'da; Bolşevikleri götüren motorun battığı, motordakilerin hepsinin boğularak öldüğü söylentisi yayılır.

Bu olaydan sonra Mustafa Kemal Paşa, ülke içindeki sosyalistleri tutuklatıp hapse attırır. Bir süre sonra da Bolşevik düşüncede olan mebusların dokunulmazlığı kaldırılır ve bunlar tutuklanırlar. 9 Mayıs 1921 günü, tutuklananların İstiklal Mahkemesindeki yargılamaları biter. Ethem, Tevfik, Reşit, Yüzbaşı İbrahim, Jandarma Yüzbaşısı Sami, Kurbay Yüzbaşı Halil, Polis Artin, Manyaslı Şevket, Çerkez Ahmet, Reşat, Kütahya Bölge Kumandanı Binbaşı Abdullah ve Mülkiye Kaymakamı Lütfü; Hükümet'i devirme suçlarıyla idama mahkûm edilirler. Tokat Mebusu Nâzım, Baytar Binbaşı Hacı Salih ve Zinetullah Nevşirvan'ın ise on beşer yıl hapislerine karar verilir. İstiklal Mahkemesinin bu kararlarından sonra Türkiye'de sosyalizm, iğne batmış balon gibi söner.

“Sakarya Marşı” adlı on birinci bölümde Sakarya Zaferi'ne giden yolda yaşananlar anlatılır. Yunanlıların Anadolu'da aldığı yenilgiler, Yunanistan'da iktidar değişikliğine neden olur. Anadolu'daki Yunan ordusunun başına General Papulas getirilir. İngiltere'nin desteğini arkasına alan Yunan ordusu, 23 Mart 1921 günü İnönü'de bir kez daha saldırıya geçer. Türk ordusunun savunmadaki ve saldırmadaki başarısı Yunan ordusunun çekilmesine neden olur. Fakat bu zafer pek uzun sürmez; Yunanlılar, 27 Mart'ta yaptıkları saldırıyla Afyonkarahisar'a girerler. Karşılıklı saldırılarda Kanlısirt, Metristepe, Üçşehitler Tepesi ve Gündüz Bey Sırtları durmadan el değiştirir. 30 Mart günü soldan ilerleyen düşman kolu, yediği darbe karşısında duraklamak zorunda kalır. Yunan güçleri ve Türk güçleri iyice hırpalanmış vaziyette beklemeye başlar. 31 Mart'ı 1 Nisan'a bağlayan gece İsmet Bey Mustafa Kemal Paşa'ya çektiği telgrafta genel çekiliş buyruğunu verdiğini bildirir. Herkes duruma çok üzülürken, 1 Nisan 1921 sabahı gelen ikinci telgrafta düşmanın geri çekildiği yazmaktadır. Yunan ordusu 1921 yılının Temmuz başlarında seksen bin kişilik kuvvetle İnönü mevzilerine saldırınca, İsmet Bey düşmanın üstünlüğü karşısında geri çekilir. Yunanlılar Ankara'yı almak gayesiyle Sakarya'ya doğru ilerlemeye başlar. Türk ordusu geri çekilirken; İsmet Bey, Mustafa Kemal Paşa ile Polatlı'da buluşmaya gider.

Yunanlıların Ankara'ya doğru ilerlemesi üzerine yapılan Meclis toplantısında herkes ümitsizlik içerisindeyken; Mustafa Kemal Paşa, başkumandanlığın kendisine verilmesini ister. Meclis, Sakarya Savaşı'nı Mustafa Kemal Paşa'nın başkumandan olarak yönetmesine karar verir.

23 Ağustos 1921 günü Yunan ordusu üç koldan saldırır. İlerleyiş yönlerine göre Türk ordusunu geniş bir demir kuşak içine almaya çalıştıkları anlaşılmaktadır. Karşılıklı saldırılar devam ederken bir meydan savaşının bütün sürpriz ve tehlikeleri her iki orduyu da her an tehdit etmektedir. 23 Ağustos'tan 31 Ağustos'a dek kanlı bir şekilde sürüp giden savaşta Yunanlılar, Duatepe ve Çaldağı'nı ele geçirirler. Savaş meydanında dost ve düşman ölüleri gün geçtikçe artmaktadır. Yunan ordusu hayatını kaybeden askerlerin yerine yenilerini koyamamaya başladığında Mustafa Kemal Paşa, genel bir saldırı zamanının geldiğini düşünür ve tüm kumandanları toplayarak Duatepe'ye saldırı buyruğunu verir. Sakarya Meydan Savaşı yirminci gününü doldurduğunda düşmanın çok yıprandığı görülür. 13 Eylül'de düşman bütün cephe boyunca geri çekilerek Eskişehir'e doğru yol alırken, geride on binlerce ölü ve on binlerce yaralı asker kalır.

On ikinci bölümde, Pontus derneklerinin Türklere yaptıkları zulümler ve bu zulümlere karşı çıkan Papa Eftim'in çalışmaları "Papa Eftim Ulusal Orkestrada" başlığıyla yer alır. Ortodoks Türklerinden olan Pavri'nin hayali bir din adamı olmasıdır. Sonunda bu hayalini gerçekleştiren Pavri, 1912'de Diyogoz, 1915'te papaz olurken, 1918'de de Metropolit vekili olarak Keskin kasabasına gider.

Büyük savaş başladıktan sonra Pontus devrimci dernekleri Sinop'tan Batum'a kadar olan bölgelerdeki Türk ve Müslüman halkı yakarak öldürmeye başlarlar. Giresun'da bulunan Topal Osman da Pontus düşünü kökten kazımak için zulme varan eylemlere girer. Pavri, eskiden beri Yunanistan ve Patrikhane'nin yürüttüğü öldürücü propagandaya karşı çıkar ve Pontusçu Patrikhane'ye savaş açar. 1918'in Aralık ayında Patrikhane, İstanbul Hükümeti'nden, Papa Eftim'in tutuklanıp İstanbul'a getirilmesini ister. Keskin Kaymakamı, Papa Eftim'in milliyetçi kavgasını bildiğinden, tutuklama emrini ortadan kaldırır. Papa Eftim'in yaptıklarını olumlu karşılayan Mustafa Kemal Paşa, onu Ankara'ya aldırır. Ankara'da Kuvayı Milliye

saflarında yer alan Papa Eftim, Paşa'nın da desteğiyle, Anadolu'da yaşayan Ortodoks Türkleri için Ortodoks Türkler Patrikhanesi açmak ister. Karşılaştığı zorlukların üstesinden başarıyla gelen Papa, Kayseri'de Patrikhane'yi açar ve patrikliğe atanır.

Pontusçuların okullardaki çalışmaları, “Merzifon Amerikan Kolejinde Pontos Cephaneliği” adlı bölümle sunulur. Merzifon'da bulunan Amerikan Hastanesi ve Amerikan Koleji, Pontusçuların cephane yatakları olmuştur. Durumu bilen Mustafa Kemal Paşa, Topal Osman'ı Ankara'ya çağırarak ona Merzifon'daki durumu anlatır. Merzifon'a giden Osman Ağa; koleji, hastaneyi ve Hristiyan mahallesini ansızın basar. Depolarda bulduğu tüm cephanelikleri aldığı gibi, Hristiyan mahallesini de ateşe verir.

On dördüncü bölümün başlığı, “Ararat Vapuru ve Sonrası” dır. Gemilerle Anadolu'ya yapılan silah yardımı bölümün konusu olur. Mim-mim Topluluğu'nun başı Albay M. Kemal Koçer, kendi başına silah kaçakçılığı yapan Hüsnü Bey, Velit Bey, Bilal Bey, Cemal Bey ve Nedim Bey; Ararat, Lâdil, Adana Mersin, Lelet ve Lankır isimli gemilerle Anadolu'ya silah ve cephane gönderilmesi için çalışan cephe gerisinin kahramanlarıdır.

Kutsal İsyan 8 romanının son bölümü “Ordular İlk Hedefiniz Akdeniz'dir, İleri!” başlığını taşır. Mustafa Kemal Paşa, Trakya'da Yunanlıların hazırladığı yardımcı güçler gelmeden önce genel bir saldırıya geçmek gerektiğini düşünür. Bunun içinde Meclis'in kararını almak üzere olağanüstü kurul toplantısı yapılır. Vekiller Kurulu genel saldırıya karar verir.

Bu arada Zübeyde Hanım çok hasta olduğu için, Ankara'ya, oğlunun yanına gelir.

Mustafa Kemal Paşa, 25 Ağustos akşamı Kocatepe'nin eteklerindeki çadırılı ordugâha gider. Sabaha karşı saat dört buçuk civarı başkumandanlık flaması Kocatepe'ye dikilir, ardından da düşman siperlerine topla ilk mermi atılır. Düşman topçusu da ateşe başladıysa da rastgele ateş ettiğinden etkili olamaz. Tüm

kumandanlar saldırıya geçecekleri anı beklerken, sadece Fahrettin Paşa'nın atlı ordusu düşmanın çekilmesini engellemek üzere gerilerde tertibat alır.

Saat dokuzda Çiğiltepe'den başka bütün tepeler Türk savaşçılarının eline geçer. Afyon Ovası'na doğru bir kovalamaca başlamak üzeredir. Başkumandan, Çiğiltepe'nin hemen alınması için buyruk üstüne buyruk vermesine rağmen düşman direnci geçilememektedir. Çiğiltepe'den sorumlu 57. Tümen Kumandanı Reşat Bey, tepeyi alamamasını gurur meselesi yaparak silahıyla intihar eder. Sonunda sabaha karşı Çiğiltepe alınır, oradaki düşman kuvvetleri Afyon ve Sincanlı Ovalarına doğru kaçmaya başlar. Benli Kâzım Bey'in buyruğundaki Sekizinci Tümen öğleden sonra saat on yedi otuzda Afyon'a girer. Başkumandan, 28 Ağustos sabahı Fevzi Paşa ve İsmet Bey'le beraber otomobiliyle Afyon'a gider. Afyon'un mahalleleri, sokakları duman ve ateş içindedir. Mustafa Kemal Paşa'yı gören Afyon halkı ona sevinç gösterilerinde bulunurlar.

Mustafa Kemal Paşa; Fevzi Paşa ve İsmet Bey ile bir görüşme yapar. Yapılan görüşme sonucunda İzmir'e ve Bursa'ya doğru çok hızlı bir yürüyüş yapmanın gerektiğine karar verilir. Başkomutan, Türkiye Büyük Millet Meclisi ordularına, "İlk hedefiniz Akdeniz'dir, ileri!" emrini verir.30- 31 Ağustos gecesi, esir alınan Yunan Generali Trikopis ile öbür kumandanlar, Uşak'ta bulunan Mustafa Kemal Paşa, Fevzi Paşa, İsmet Bey ve Asım Bey'in karşısına getirilir.

O sıralarda Fahrettin Paşa da atlı kolordusuyla Yunan ordusunun arkasından İzmir'e yürür. İzmir'e yürüyen atlı tümenlerin kolbaşıları 8 Eylül'de Manisa'dan geçerken şehrin yakılıp yıkıldığını, yollarda ölülerin bulunduğunu görürler. Fahrettin Bey'in atlılarının yanı sıra Mürsel Paşa, Albay Zeki Bey, Albay Suphi Bey ve Albay Şükrü Bey de İzmir yoluna dizilirler. Aynı anda Mustafa Kemal Paşa'nın beraberindeki Fevzi Paşa ve İsmet Paşa da otomobille tümenlerin arasından İzmir'e ulaşmaya çalışmaktadır. Dokuz Eylül'de Şerafettin Bey, Bornova'ya girer. Yüzbaşı Zeki Bey de Halkapınar Köprüsü'nden geçerek İzmir'e giriş yapar. Bölükler Kordonboyu'na girmeye başladıklarında, oradaki düşman askerleri kayıklarla ve motorlarla, savaş gemilerine ulaşmak üzere kaçmaya başlarlar. Yüzbaşı Zeki Bey, altmış yaşlarındaki bir kadının verdiği bayrağı, göklere çeker. İzmir'de göndere

çekilen ilk Türk bayrağı o bayrak olur. Daha sonra Şerafettin Bey, Hükûmet Konağı'na; Yarbay Reşat Bey de Kadifekale'ye Türk bayraklarını çekerler.

Bir süre sonra Mustafa Kemal Paşa da arkadaşlarıyla halkın coşkun seslerinin arasında İzmir'e girer. Bu sırada kalabalığın arasından güçlükle ilerleyen genç bir kadın, *"Paşam!"* diye bağırarak otomobilin durmasını sağlar. Ardından da *"Paşam, ben Uşşakizade Latife, Allaha nezrim var, sizi evimde ağırlamak dileğindeyim, kabul buyurunuz"* (528) der. Mustafa Kemal Paşa teklifi kabul eder.

İzmir'in düşman elinden alınmasının sevinci yaşanırken bir anda patlama gürültüleri gelir. Gürültülerin arkasından ortaya çıkan yangın, İzmir'i yakıp kül etmeye başlar. Üç gün süren yangın, Türk zaferinin en güzel günlerini cehenneme çevirir.

18 Eylül gecesi Latife Hanım; İsmet Paşa'yı, Halide Edib Hanımı ve gazetecileri İzmir Zaferi'ni kutlamak için köşke yemeğe çağırır. Mustafa Kemal Paşa, Halide Hanım ile köşke giderken yol boyunca ona Latife Hanım'dan söz eder; sanki Latife Hanım'a tutulmuş gibidir. Ertesi gün Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey ve Ali Fuat Paşa'yla Latife Hanım'ın evinde otururken Halide Edib oraya vedalaşmaya gelir. Mustafa Kemal Paşa, Halide Edib'e ayrılmadan başçavuş rütbesi verir.

Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları balkondan yanıp kül olmuş İzmir'e bakarken kavgalarının henüz bitmediğini düşünürler. Bağımsızlık savaşının bütün kahramanları, kurtulmuş vatanın zafer sofrasında yer almak için yeni savaşlar vereceklerdir.

3.2.4.8.2. Olay Örgüsü

Kutsal İsyan 8, on beş bölümden meydana gelir. Diğer romanlarda olduğu gibi her bölümün bir başlığı vardır ve her başlığın altında da ünlü kişilerin sözleri yer alır. Romanın on dört bölümünün dokuzunda Mustafa Kemal Paşa'nın sözleri bulunmaktadır.

1- BU KEZ DE DELİBAŞ (2)

2- KANLI HAÇIN TÜRKÜSÜ

“Sonsuz bir özgürlük düşünülemez. Hakların en büyüğü olan yaşamak hakkı bile mutlak değildir.” (Mustafa Kemal)

3- KARA ELMAS SAVAŞI

“Bir ulus varlık ve bağımsızlığını sağlamak uğruna düşünülebilecek olan girişimleri ve fedakârlıkları yaptıktan sonra başarıya ulaşır.” (Mustafa Kemal)

4- YERYÜZÜNDE CEHENNEM CEZASI

“Dünya vatandaşları haset, açgözlülük ve kinden uzaklaşacak biçimde eğitilmelidir.” (Mustafa Kemal)

5- GEDİZ

“Fakat varlığımızı ve bağımsızlığımızı korumak için, güven içinde çalışarak (müreffeh) ve mutlu olmasını sağlamak için her vakit yurt ve ulusumuzu savunmaya gücü yeter bir orduya sahip olmakta amacımızdır.” (Mustafa Kemal)

6- SİLAH BAŞINDAN ZORAKİ DİPLOMATLIĞA

“Böyle bir dönemde en büyük makam çalışanlara özgü olacaktır.” (Mustafa Kemal)

7- İKTİDAR ÇEKİŞMESİNDEN İKTİDAR SAVAŞINA DOĞRU

“Zafer ‘zafer benimdir’ diyebilenin, başarı ‘başaracağım’ diye başlayanın ve ‘başardım’ diyebilenindir.” (Mustafa Kemal)

8- UNUTULUŞUN CENNETİNE DOĞRU BİR YOLCU DAHA

“Ulan kancıklar!” (Demirci Mehmet Efe)

9- BİR MASALIN ÖLÜŞÜ

“Yaşamının en acı yanı insanların çektikleri acılar değil, yaşayışta kaçırdıkları fırsatlardır.” (Thomas Carlyle)

10- TÜRKİYE ÜZERİNDE SOSYALİZM RÜZGÂRLARI

“Zenginlik ve erdem bir terazinin iki kefesine konmuş birer ağırlık gibidir. Biri inmeden öteki çıkmaz.” (Eflâtun)

11- SAKARYA MARŞI

“Savunma hattı yoktur, savunma yüzeyi vardır, o yüzey bütün vatandır. Vatanın her karış toprağı vatandaşın kanıyla sulanmadıkça bırakılmaz.” (Mustafa Kemal)

12- PAPA EFTİM ULUSAL ORKESTRADA

“Herkes, buyruğu altında bulunduğu hükûmete itaat etsin.” (Pavlos)

13- MERZİFON AMERİKAN KOLEJİNDE PONTOS CEPHANELİĞİ

“Yurdumuzda herhangi bir kişiyi, istediğinizi sevebilirsiniz. Kardeşiniz gibi, arkadaşınız gibi, babanız gibi sevebilirsiniz. Fakat bu sevgi sizi ulusal varlığınızı, bütün sevgilerine rağmen herhangi bir kişiye, herhangi bir sevdiğine vermeye yol açmamalıdır.” (Mustafa Kemal)

14- ARARAT VAPURU VE SONRASI

“Uçurumun kenarında yıkık bir ülke, türlü düşmanlarla boğuşmalar, yıllarca süren savaş.” (Mustafa Kemal)

15- ORDULAR İLK HEDEFİNİZ AKDENİZ’DİR, İLERİ!

“Bütün büyük işler, küçük başlangıçlarla olur.” (Çiçero)

3.2.4.8.3. Teknik Özellikler

Roman, ilahi bakış açısıyla anlatılır. O, zaman içerisinde seyreden tüm olayların içinde yer alırken, tüm figürlerin düşüncelerini ve duygularını da eksiksiz hâlde bilir. Eserde kullanılan tekniklerin başında anlatma, özetleme, tasvir, diyalog, iç diyalog, geriye dönüş, ileriye gidiş ve mektuplaşma gelir.

Anlatma tekniğiyle figürlerin hayatlarına dair bilgiler olayların seyri sırasında verilerek vakanın anlatımına hazırlık yapılır. Eserde memleketinin ve halkının kurtuluşu için hayatı pahasına çalışan Ali Kemal Hoca hakkındaki bilgiler anlatma tekniğiyle sunulur: “*Ali Kemal Hoca, Sivas’tan pek küçükken ayrılmış, gezip dolaşmadık yer komamış, iyiliksever, yenilik sever, ileri görüşlü, bütün anlamıyla az bulunur olgun insanlardan biri, Konya’nın da gözbebeği*yd” (18).

Eserde olaylar ilerlerken figürler ve mekânlar, okuyucunun zihninde canlanmaları amacıyla tasvir tekniğiyle detaylı bir şekilde anlatılırlar. Mamure’ye saldırı düzenleyecek olan Türk müfrezeleri Mamure Ovası’ndan geçerken ovanın görüntüsü tasvir yoluyla okuyucunun gözü önüne serilir:

“*Müfreze, akşamüstü vadiye inebildi. Ova budan başlıyordu. Erat büklerin arkasın gizlenerek yarım saat mola verdi. Arkadan gelmekte olanları beklediler. Gök bitimi üzerindeki zengin kırmızı renkler, yavaş yavaş pembeleşti, morardı. Ova, nefti, sonra eflatun bir renk aldı. Karanlık, sık ormanlardan ovaya doğru bir kurt sürüsü*

sessizliğiyle indi. Son güz kuşlarının çığlıkları kesildi. Dağdan ovaya doğru karanlıkla birlikte bir serinlik te akmağa başladı” (76-77).

Olaylara, figürlere ve diğer unsurlara dair bilgiler, eserde yeri geldiğinde özetleme tekniğiyle anlatılır. Böylece konunun dağılması engellenmiş olur. Örneğin Haçın savunmasında düşmana karşı üstün bir başarı gösteren Saim Bey’in geçmişteki yaşantısına dair bilgiler anlatılırken özetleme tekniğine başvurulur:

“Bu Kozanlı Saim Beydi. Kozan askersel mutasarrıfı Yüzbaşı Tapavrat’ın çabalamasıyla Kozan sınırlarından dışarı atılmış, birkaç gün Adana şehrinde barındıktan sonra oradan da Bremond buyruğuyla Adana sınırları dışına sürülmüştü. Oradan İstanbul’a giden Saim Bey, birinci dünya savaşına yedek subay olarak katılırken yarım bıraktığı son sınıf sınavlarını vererek hukuk diplomasını almıştı. Saim Bey. Birinci dünya savaşında yıllarca yedek subay olarak cepheden cepheye sürüklenmiş, bu sırada kolordu kumandanı olan Mersinli Cemal Paşa’nın buyruğunda bulunmuştu” (50-51).

Diyalog tekniğinde ise olaylar, figürlerin kendi sesleri ile anlatılır. Bu teknik sayesinde okuyucuda gerçekçilik izlenimi yaratılmış olur. Türk müfrezesini Konya’ya doğru götüren tren Ilgın’da durduğunda bir türlü kalkmak bilmez. Bunun üzerine Üsteğmen M. Şevki Bey ile bir arkadaşı, hemen istasyon memurunun yanına giderler. Subaylar memura trenin neden kalkmadığını sorduklarında memur onlara makinede bir bozukluk olduğunu söyler. Onlar da makinecinin yanına giderek onunla konuşurlar:

— *Hayrola, makineci başı, lokomotifte bozukluk mu var?*
— *Öyle efendim, borular gevşemiş te, makine istim tutmuyor*
— *İyi ama şimdi sırası mı bunun? Biz, bir ayak önce yerimize varmak zorundayız.*
— *Ne yapalım efendim? Dünden beri çabalıyorum. Afyondan çıkarken söyledim. İşte buraya dek geldi, ileri gitmiyor.*
— *Çare?*
— *Telgraf çekelim, Akşehir ya da Afyon’dan başka bir makine gelsin” (34).* Burada gerçekleşen diyalog sayesinde okuyucu, figürlerle baş başa kalarak gerçeği onların birbirlerine söylediklerinden öğrenir.

Eserde figürlerin kendi kendileriyle konuşarak duygu ve düşüncelerini anlatması iç diyalog tekniğiyle olur. Başkişi, Dumlupınar Meydan Savaşı'ndan sonra Dumlupınar'ı gezerken sanki bir mahşer yerindedir. Birbiri üstüne yığılmış düşman ölüleriyle dolu olan savaş meydanını gören başkişi, kendi kendisiyle konuşarak neler hissettiğini ve hangi fikirlerle dolu olduğunu okuyucuya aktarır:

“Bu görünüş, insanlığı utandırabilir. Fakat meşru savunmamız için bunu yapmak zorunda kaldık. Türkler, başka ulusların yurdunda böyle bir davranışa girişmezler” (500).

Romanda olay örgüsü şimdiki zamanda akarken geriye dönüş tekniği ile geçmişe doğru gidilir. Olaylar, figürler ve mekânlar ile ilgili ayrıntılı bilgi verilmesi gerektiğinde bu teknik kullanılır. Eserde Mustafa Suphi'nin an içerisindeki durumunun daha iyi anlaşılabilmesi için onun geçmişine dair bilgilere geriye dönüş tekniğiyle yer verilir. Mustafa Suphi, *“Paris’e üniversite eğitimi yapmak üzere girmişti. Sorbon’da çalışkan, zeki bir Türk öğrencisi olarak eğitimini sürdürürken Fransız öğrenci arkadaşları arasında birçok sosyalistle tanışmıştı. Bunlar onu sık sık yalnız Fransa’nın değil, o dönemde bütün dünyanın en parlak sosyalist hatibi, lideri olan Jean Jaures’in konferanslarını nutuklarını dinlemeğe götürüyorlardı. O da az zamanda onlar gibi sosyalist olmuş, Türkiye’nin bu korkunç, karanlık tarihinin mutsuzluklarından sıyrılıp daha mutlu bir ülke olmasının tek çözümü olarak sosyalizmi görmeğe başlamıştı”* (312). Geriye dönüş tekniğiyle, Mustafa Suphi’yi sosyalist düşüncelere yönelten olayların başlangıcı anlatılır.

Eserde kullanılan tekniklerden ileriye gidiş tekniği, *“figürlerin gelecekteki kesin veya olası durumlarına ilişkin aktarılan bilgi veya tahminden oluşan bir tekniktir”* (Sazyek, 2013:186). İlahi anlatıcı, figürlere ya da olaylara ait bilgiyi bir sır verir gibi okuyucuyla paylaşır. Olay örgüsü zamanı 1920 Kasım'ının son haftasını gösterirken, o günlerde hasta olan Ali Fuat Paşa'nın babasının ilerideki durumu hakkında parantez içerisinde şu bilgi verilir: *“(İsmail Fazıl Paşa, ne yazık ki zaferi görmeden 1921 Nisan’ında ölecek ve Ankara bozkırlarına gömülecekti)”* (168).

Romanın ilk bölümünde Konya’da Delibaş ve çetesiyle Türk askerlerinin yaptığı mücadele anlatılırken, olayların sonunda Delibaş'ın bir kısım atlılarla güneye

doğru kaçtığı söylenir. Ardından da Delibaş'ın ileriki zamanda başına geleceklere dair bilgi verilir: “Bir zaman sonra en içten arkadaşları, Delibaş'ı vurup kellesini keserek hükûmete teslim edeceklerdi” (49).

Romanda figürlerin birbirleriyle yazışmalarından oluşan mektup tekniğinde anlatıcı aradan çekilir, figürler kendi duygu ve düşüncelerini mektuplara yazarak ifade ederler. Eserde Nahcivan'da bulunan Mustafa Suphi, Türkiye sınırlarından içeri girme izni almak ve Türkiye'de komünizm çalışmalarına yer olup olmadığını anlamak için Mustafa Kemal Paşa'ya bir mektup yazarak bu mektubu arkadaşıyla Trabzon'a gönderir. Arkadaşı da mektubu telgraf ile Paşa'ya iletir. Mektupta Mustafa Suphi, Sovyetlerdeki komünist çalışmalarından, Türk Kızıl Alayı'nın kurulmasından, Stalin'in Anadolu'daki ulusça ayaklanış hareketini güçlendirmek için her türlü fedakârlığı yapmaya hazır olduğundan bahseder. Hacimce uzun olan mektubun ilk satırları şöyledir:

“Büyük Millet Meclis reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine,
Süleyman Sami yoldaş eliyle gönderilen mektubumuz kapsamı gerek Rusya'daki örgütlerimiz gerekse üçüncü Enternasyonal çevrelerinde güzel etki yapmış, mazlum yurt ve halkımızın da tutsaklık ve yoksulluktan kesin olarak kurtulmasına değgin ortaklaşa amaçlar, elbirliğiyle çalışılması hususundaki direktimiz güç kazanmıştır. Bunu da tasarıdan eyleme geçmesi için Türkiye'de yer yer ve hemen kendiliğinden doğmağa başlayan komünist örgütlerin kanunlu bir biçime sokulması gerekir (...)” (274). Böylece Mustafa Suphi, yazdığı mektupla kendi fikir dünyasını ortaya koymuş olur.

3.2.4.8.4. Kişi Kadrosu

Kutsal İsyan 8, serinin son romanıdır. Romanın kişi kadrosu, başkişi Mustafa Kemal Paşa ve Türk milletinin kahramanlarından oluşur. “*Milli Kurtuluş Savaşı'nın Gerçek Hikâyesi*”nde figürlerin fikirleri, davranışları, ruhsal durumları, ümitleri, ümitsizlikleri, kızgınlıkları ve sevinçleri tüm canlılığıyla anlatılır.

On beş bölümden oluşan eserde, işlevsel figürlerin yanı sıra fon figürlerin de sayısı oldukça fazladır. Başkişinin başlattığı bağımsızlık mücadelesine ülkenin her

yerinden, toplumun değişik kesimlerinden destek yağarken kişi sayısı da arttıkça artar. Yaklaşık iki yıllık bir zaman dilimi içerisinde gerçekleşen olaylar, romanda kronolojik sırayla aktarılırken kişiler, zamanı ve yeri geldiğinde ortaya çıkarlar. *Kutsal İsyan* serisi boyunca, Kurtuluş Savaşı destanını yazan tüm kahramanların hemen hepsi eserin sayfaları arasında yer almıştır.

3.2.4.8.4.1. Başkişi

Kutsal İsyan 8 romanının başkişisi Mustafa Kemal Paşa, Kurtuluş Savaşı mücadelesinde zafere giden yolda siyasi ve askerî başarılarıyla, ona güvenenlere kendisini kanıtlar. Çok zor şartlarda verilen istiklal mücadelesinde, düşman karşısında asker sayısının azlığı ve mühimmatların yetersizliği birçok kişiyi ümitsizliğe düşürse de başkişi ümidini yitirmez, karşılaşılan sorunlarda çözüm üstüne çözümler bulur. Düşmanın Ankara'ya doğru ilerleyişi esnasında o, düşmanı durduracağını düşünerek, ordunun tüm yetkilerini üzerine almak istediğini Meclis'e söyler. Onun askerî zekâsına inanan mebuslar, başkomutanlık yetkisini ona verirler:

“İşler çok büyüdüğünden, yüreklilik gücü sıfıra doğru yol almış olan Büyük Millet Meclisi üyelerinin sorumlunu tek başına bir adamın yüklenmesi gerekiyordu. Mustafa Kemal bütün bu sorunun belli bir süreyle kendisine verilmesini istedi. Diktatörlüğünden korkanlar, yine ona karşı dikildilerse de ününü bildikleri bu en büyük askere en sonra boyun eğdiler. Sakarya savaşını, ordunun başkumandanı olarak onun yönetmesine karar verdiler” (336-337). Başkişi kendisine verilen tüm yetkileri vatanının bağımsızlığı ve milletin özgürlüğü için kullanacaktır.

3.2.4.8.4.2. İşlevsel Figürler

Kurtuluş Savaşı'nda başkişiye her türlü desteği sağlayan işlevsel figürler, Anadolu'nun her bölgesinde düşmana karşı girdikleri mücadelede onunla birlikte hareket ederler. İşlevsel figürlerin çoğu ordunun başında görev alarak, bazıları da siyaset meydanındaki çalışmalarıyla başkişiye destek olur. Batı Cephesi'nde Ali Fuat Paşa ve İsmet Paşa, Doğu Cephesi'nde Kâzım Karabekir Paşa ve Güney'de Albay

Refet Bey ordunun kumandanları olarak Mustafa Kemal Paşa ile birlikte çalışırken, Fevzi Paşa da Genel Kurmay Başkanlığı'nı üstlenir.

Bu kumandanların yanı sıra Anadolu'daki çeşitli cephelerde savaşılan birliklerin komutanları da başkışinin emrinden çıkmazlar. Konya'da Albay Fahrettin Bey, Binbaşı Sadettin Bey, Topçu Subayı Hayri Bey ve Üsteğmen M. Şevki Bey; Kozan'da Saim Bey, Kozanoğlu Doğan Bey, Tufan Bey, Süleyman Bey, Selahattin Adil Paşa ve Yedek Subay Recep Bey; Kastamonu'da Yüzbaşı Cevat Rifat Bey; Samsun'da Topal Osman; Gediz'de Ethem Bey ve Albay Kâzım Bey; Afyon'da Üsteğmen Şerif Bey; Ankara'da Albay Asım Bey; Sakarya'da Kurmay Yarbay Zeki Bey ve Albay Reşat Bey; Afyonkarahisar'da Reşat Bey, Birinci Ordu Kumandanı Nurettin Paşa, Albay Kemalettin Sami Bey, Atlı Kolordusu Kumandanı Fahrettin Paşa ve Yedek Subay Yıldırım Kemal; İzmir'de Binbaşı Şerafettin Bey, Yüzbaşı İbrahim, Yüzbaşı Zeki ve Yüzbaşı Abdurrahman, İstiklal Savaşı'nda canları pahasına savaşılan figürlerden bazılarıdır.

Kurtuluş Savaşı'nda komutanların yanı sıra farklı mecralardan birçok figür de başkışiye yardım eden grupta yer alır. Malta Adası'ndan dönen Başvekil Rauf Bey, Zulümleri İnceleme Şubesi Başkanı Halide Edib, Türkiye Komünist Partisi Başkanı Hamdullah Suphi, *Yenigün* Gazetesi Sahibi ve Başyazarı Yunus Nadi, Mustafa Kemal Paşa'nın sürgünden gelen arkadaşı Fethi Bey, Kurtuluş Savaşı'na nutuklarıyla destek veren Papa Eftim, Anadolu'ya silah kaçakçılığı yapan Hüsnü Bey, Kemal Bey ve Kemal Bey'in kardeşi Abdülvahap Bey, Velit Bey ve Bilal Bey bu figürlerin başında gelir.

İşlevsel figürlerden bazıları da başkışinin karşısında yer alarak onu engellemeye çalışırlar. Roman boyunca birçok cephede Kuvayı Milliyeci olarak savaşılan Ethem Bey ile kardeşleri ve Demirci Efe, *Kutsal İsyan 8*'de Mustafa Kemal Paşa'nın fikirlerine karşı gelerek ondan ayrı safta bulunan kişilerdir. Öyle ki Ethem Bey'in kardeşleri Reşit Bey ve Tevfik Bey Yunanlılara sığınırken, Ethem Bey de elli kişilik atlısıyla Sındırgı Dağları'na doğru çıkar.

3.2.4.8.4.3. Fon Figürler

Anadolu'nun birçok yöresindeki işgalleri anlatan romanda fon figürlerin sayısı oldukça fazladır. Konya'da Ali Kemali Hoca; Kozan'da Kuvayı Milliyeçi Kurtoğlu Hulusi, Topaloğlu Halil Bey ve Mevlüt Çavuş; Eskişehir'de Kılıç Ali Bey, Gediz'de Parti Pehlivan; Erzurum'da Cafer Bey, Ankara'da Hayati Bey, Fikriye Hanım, Yaver Muzaffer Bey ve Yaver Salih Bozok; Trabzon'da Yahya Kaptan, Uşak'ta Ahmet Çavuş; İstanbul'da silah kaçakçısı Pozalt ve İzmir'de Latife Hanım, eserdeki fon figürlerin başında gelir.

3.2.4.8.5. Zaman

Kutsal İsyan 8, yedinci kitabın sonundaki “Bu Kez de Delibaş” adlı bölümün devamıyla başlar. Yedinci kitabın son bölümünün vaka zamanı 1920 yılının Nisan ayıdır. Dolayısıyla 1920 senesinin Nisan ayında başlayan *Kutsal İsyan 8*'in olay halkaları, 1922'lerin sonbahar aylarına dek sürdürülür. Eserde olay örgüsü içerisinde verilen ilk sosyal tarih 2 Ekim 1920 iken, son tarih 18 Eylül 1922'dir. Yaklaşık iki yıllık bir zaman diliminde gerçekleşen olaylar eserde kronolojik sırayla yer bulurken, kimi zaman da andan geçmişe gidilerek vaka zamanı genişletilir. Romanın on ikinci bölümünde Papa Eftim'in hayatı anlatılırken şimdiki zamandan otuz altı sene öncesine, Eftim'in doğum tarihi olan 1884 yılına gidilir “*Eski Ankara vilayeti Yozgat sancağı Akdağmadeni kasabasında İstanbulluoğlu mahallesinde 1884 yılında Ortodoks Türklerden Karahisaroglu'nun bir çocuğu doğdu. Pek mini mini, esmer, iri, kara gözlü çocuğa büyük babasının adını vererek Pavri dediler*” (385). Böylece iki yıl olan vaka zamanı otuz altı yıla uzatılır.

3.2.4.8.6. Mekân

Anadolu halkının özgürlük mücadelesi, yurdun her yerinde; şehirde, kasabada, köyde, dağda, ovada, ırmakta ve köprüde devam ederken, bu mekânlar, uğrunda kanlar akıtılan ve canlar verilen birer cephe olurlar. Konya, Kozan, Haçın, Gediz, Kastamonu, Samsun, Trabzon, Sakarya, Afyon, Erzurum, İstanbul, Ankara, İzmir, İnönü, Kars, Dumlupınar, Nevşehir, Ürgüp, İncesu, Bayburt, Kayseri, Eskişehir, İnebolu, Bakü, Nahcivan, Moskova, Kanlısirt, Metristepe, Üçşehitler

Tepesi, Gündüzbey Sırtları, Duatepe, Çaldağı ve Sakarya Irmağı, romandaki coğrafi mekânların başında gelir.

3.2.4.8.6.1. Kapalı ve Dar Mekânlar

İnsanların yanı sıra mekânlarda savaşlarda çok fazla zarar görmektedir. İşlevsel figürlerden Ali Fuat Paşa, kendisine mutluluk dolu günler sunan Erzincan'ın, savaşın verdiği tahribatla, geniş ve açık mekân olma özelliğini yitirip dar ve kapalı bir mekâna dönüşmüş olduğunu gözlemler. Yıllar sonra çocukluğunun geçtiği yerleri görmeye giden Paşa, sevgili şehrinin *“üzerinden korkunç bir doğa felaketi geçmiş gibi gördü. Bütün evler yakılıp yıkılmış koca bir şehir bir yangın yerine dönmüştü. Ermeni Ordusu çekilirken güzelim şehri olduğu gibi yakmıştı. O zamanın halkı da savaş kasırgasıyla savrulup gitmişti. Şehrin tepesinde karşılıklı yükselen Mercan dağlarıyla Spikor dağları, bu yakılıp yıkılmış şehrin üzerinde bir çift mezartası gibi duruyordu* (172).

Eski güzelliğini yitirerek kapalı ve dar bir mekâna dönüşen Erzincan'ın manzarası karşısında Paşa'nın içi sızlar, gözleri dolar. Umutsuzluğa düşmemek için geçmişteki güzel, canlı anılarına sığınır.

3.2.4.8.6.2. Açık ve Geniş Mekânlar

Savaşın hüküm sürdüğü topraklar kana bulanmışken; insana umut veren, yüzleri gülümseten ve ruha ferahlık veren mekânlarla karşılaşmak pek mümkün değildir. Lakin ne zaman ki düşman, işgal ettiği vatan topraklarından atılır; işte o zaman Anadolu'nun ufku aydınlanmaya başlar.

Başkişi, Yunan işgalinden kurtulan İzmir'e doğru arabasıyla giderken, şehri gören bir tepeye, Belkahve'ye çıkar. Tepeden aşağıya doğru baktığında İzmir Körfezi birdenbire gözüne firuze bir mucize gibi çarpar:

“Körfez, Kadifekale, daha birçok bilinen yerler, ayna gibi görünüyordu. Güneş, Tuzla üzerinden masmavi suları erimiş altın selleri gibi kızartarak batıyordu. Belkahve, başta paşa olarak, onlara yıllardır hayalini kurdukları bir sevgiliye kavuşmanın pek yakın mutluluğunu, elle tutulur gibi gösteren kutlu bir yer olmuştu.

Ordan bir türlü ayrılamıyorlardı. Bala düşmüş sinekler gibi özlemlî gözleri, duygu, düşünce yığınları arasından bu güzel görünüşe saplanıp kalmıştı. Burası, onlara Türk zaferinin en güzel yanını gösteriyor gibiydi” (523-524). Mustafa Kemal Paşa için İzmir, esaretinden kurtulmuş özgür, geniş ve açık bir mekân olmuştur.

Yukarıda da ayrıntılı olarak incelenen *Kutsal İsyan* romanı sekiz ciltten oluşmakta ve Kasım 1918 ile Eylül 1922 tarihleri arasında geçen olayları içermektedir. Yazar bu eserinde Kurtuluş Savaşı’nı gerçek şahıs ve olaylara dayanarak anlatmıştır. Kâzım Karabekir, Ali Fuat Paşa, İsmet Paşa, Rauf Orbay ve Ali Fethi Bey; Mustafa Kemal’in bu mücadeledeki yol arkadaşlarıdır. Bu kişiler, Kurtuluş Savaşı mücadelesinin başından sonuna kadar görevli bulundukları bölgelerde millî mücadele ruhunu diri tutmuşlardır. Bu komutanların yanı sıra şehir şehir, kasaba kasaba, vatan ve istiklal uğruna Anadolu halkının nice kahramanları da kurtuluş mücadelesinde rol almıştır.

Eser bu yönleriyle hem tarihî bir roman teşkil etmekte hem de belgesel olma özelliği göstermektedir. *Nutuk*’tan, tarihî belgelerden, hatıralardan, telgraflardan, bildirilerden ve mektuplardan yararlanarak oluşturulmuştur. Yazar tarihî meseleler karşısında objektiftir. Yazarın bu vasfı dolayısıyla roman, Millî Mücadele üzerine yazılan romanlar arasında ön plana çıkmaktadır.

3.2.4.9. *Kutsal Barış* ⁴⁹

3.2.4.9.1. Özet

Roman, “İstanbul’un İkinci Fethine Doğru” adlı bölümle başlar. Fransa’nın İstanbul’daki Yüksek Komiseri General Pellè ve Fransız Amiral Dumensil, 18 Eylül’de Mustafa Kemal Paşa ile buluşmak üzere İstanbul’dan İzmir’e gelirler. General, Paşa’ya “*Artık ilerlemeyiniz, şimdilik olduğunuz yerde kalınız, Çanakkale ve İstanbul bölgelerinde bir karşılaşma olmasın, ilk olarak ateşkes antlaşması*

⁴⁹ Hasan İzzettin Dinamo, *Kutsal Barış: Ulusal Kurtuluş Savaşı Sonrasının Gerçek Hikâyesi 1*, İstanbul, May Yayınları, 1977.

imzalayalım, ardından da bir barış konferansı toplayalım, böylece miski milli ile çizdiğiniz bütün hakları garanti ederiz” (13) der. Paşa’nın cevabı ise “İstanbul ile Doğu Trakya savaşı bize bırakılırsa bunun üzerine konuşuruz” olur. Daha sonra, Paşa sözlerine: “Topraklarımızı düşman işgalinden kurtarıırken askerlerimiz, birçok şehirlerimizi, kasabalarımız, kendi yuvalarını bile yanmış, yıkılmış buldular. Şimdi ben bu askerlerin ileri atılışlarını nasıl durdurayım? İtilaf devletlerinin Çanakkale ile İstanbul bölgelerinde ne işleri var? Yolumuzdan çekilin. Biz, geçeceğiz, bütün yurdumuzu kurtaracağız” (13-14) diyerek devam eder.

20 Eylül’de sona eren görüşmelerde bir sonuca ulaşılmasa da Fransız devlet adamlarıyla Ankara Hükûmet’i arasında yeni görüşmelere kapı açılır. Mustafa Kemal Paşa da o sıralarda diğer cephelerde işini bitirmiş olan silahlı güçleri Doğu Trakya ile İstanbul Bölgesi’nin karşısındaki stratejik noktalara yürütme işini hızlandırır. Aynı günlerde Lloyd George’un yanında yer alan Churchill; Kanada, Avustralya ve Güney Afrika ülkelerinden Türkiye’ye karşı destek istese de olumlu yanıt alamaz. Fakat Yeni Zelanda ve Newfoundland, İngiltere’yi her türlü davranışlarında destekleyeceklerini ve sonuna dek İngiltere’nin buyruğunda olacaklarını bildirirler.

20 Eylül’de Paris’te İngiltere, İtalya ve Fransa arasında başlayan bir başka görüşme vardır. Bu üç devletin yaptığı görüşmeler sonucunda Fransa ve İtalya’nın Milli Misak sınırlarını kabul etmesi üzerine İngiltere de bu düşüncüyü kabul etmek zorunda kalır. Ancak İngiltere, İstanbul’dan çekilmeyi kabul etse de Çanakkale uğruna direnmekte ısrarcı olur. Paris’teki görüşmeler devam ederken Lord Curzon, askerlerini Çanakkale’nin Anadolu yakasından çeker. Yunanistan’da da iktidar değişikliği olur, Yunanistan ordusu ayaklanarak 27 Eylül’de Kral Konstantin’i ülkeden dışarı atar. 21 ve 22 Eylül tarihlerinde Paris’te Poincarè, Lord Curzon ve Sforca’nın yaptığı toplantıda Türkiye’ye bir çağrı gönderileceği, Kuvayı Milliye’nin yansız bölgeye saldırmaması koşuluyla Edirne dâhil Meriç sınırının Türkiye’ye geri verileceği ve boğazların da Milletler Cemiyetince kontrol edilmesi üzerine, Türk egemenliğinin tanınacağı kararları verilir ve 23 Eylül’de Fransızların ajansı haberi verir.

Müttefiklerin verdiği bu notalara Mustafa Kemal Paşa, bir yazı gönderir. Yazıda Trakya'nın Yunanlılardan hemen boşaltılması, 3 Ekim 1922'de Mudanya'da müttefik generallerle bir toplantı yapılması, konferansa katılacak generallerin atanması ve generallerin isimlerinin Türkiye'ye bildirilmesi istenir.

Mudanya'daki barış görüşmeleri “Barış İçin Savaş Ya da Mudanya Düellosu” başlığıyla ikinci bölümde anlatılır. Garp Cephesi Komutanı İsmet Paşa, çoğunluğu komutanlardan oluşan kafiyle 2 Ekim günü Mudanya'ya giderek İtilaf Devletleri'nin delegelerini karargâhında kabul eder. İngiliz Delegei General Harrington, Fransa Delegei General Charpy ve İtalya Delegei General Mombelli; İsmet Paşa ile görüşmeye gelen generallerdir. O sırada Mustafa Kemal Paşa da Ankara'dan Fevzi Paşa'yı Mudanya'ya gönderir.

Mudanya'da görüşmeler çok yavaş ilerlerken 5 Ekim'de Harrington, Meriç Irmağı'na dek bütün Doğu Trakya'nın Yunan ordusundan arınmasını kabul etmesine rağmen oranın barış antlaşması imzalanıncaya dek müttefik ordularının işgalleri altında kalmasında diretir. İsmet Paşa ise Yunan ordusundan boşaltılan Doğu Trakya'nın hemen Türk ordularına bırakılmasında ısrar eder. 7-8 Ekim günlerindeki görüşmelerde General Harrington, Doğu Trakya'nın barış antlaşmasından önce Ulusal Hükûmete verilmesini kabul eder. Böylece bir mermi bile atılmadan Trakya ele geçirilir. 10 Ekim Çarşamba sabahı saat altıda İsmet Paşa ile generaller, ateşkes antlaşmasına imzalarını atarlar. Yapılan antlaşma, İngiltere'de Lloyd George'un iktidardan düşmesine neden olur. 16 Ekim günü Lloyd George istifasını krala verir.

“Fetih Başlıyor” adlı üçüncü bölümde kazanılan zaferlerle mutlu olan İstanbul halkının sevinç gösterileri ağırlık kazanır. Bursa'ya giderken Gebze'ye uğrayan İsmet Paşa, orada coşkun halk kalabalığıyla karşılaşır. Askerlerle konuşmaya çalışan Paşa, onların sayesinde düşmanın ülkeden gönderildiğini her fırsatta beyan eder.

Doğu Trakya'yı almakla görevlendirilen Refet Paşa da İstanbul'a gittiğinde yediden yetmişe sokaklara dökülen Türk-Müslüman halkın sevgi gösterisiyle karşılaşır. İşgal ordusu generalleriyle yaptığı görüşmelerle ilişkilerini düzene koyan

Refet Paşa, Meriç Irmağı'yla sınırlanan bütün Doğu Trakya'yı 20 Kasım gün bitimine kadar teslim almayı planlar. 30 Ekim'de Çorlu, Şarköy, Silivri; 31 Ekim'de Demirköy; 8 Kasım'da Tekirdağ, Hayrabolu, Malkara teslim alınacak, jandarmalar da Haydarpaşa, Sirkeci istasyonlarından, Trakya demiryollarından, deniz araçlarından artık yararlanacaktır.

Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa ve Kâzım Karabekir Bursa'da bir araya geldiklerinde Fransız kadın yazar Mme Gaulis, onların misafiri olur. Mme Gaulis, Kurtuluş Savaşı günlerinde Anadolu'ya gelerek Fransız basınında Kuvayı Milliye'nin haklı davasını, Fransız halkına anlatmaya çalışmış bir kişidir. Mustafa Kemal Paşa, Mme Gaulis'e İsmet Paşa'yı tanıştıırken “yeni Hariciye Vekilimiz İsmet Paşa” diyerek paşanın yeni görevini ilk olarak orada açıklar. Daha sonra Kâzım Karabekir Paşa'yı da Kars zaferini kazandıran komutan olarak tanıştırır.

“Linç” adlı dördüncü bölümde Yunanlıların İzmit, Adapazarı ve Şile Bölgeleri'ndeki köylerde yaptıkları katliamlar gözler önüne serilir. Birinci Ordu Kumandanı Nurettin Paşa, İzmit'teki karargâhında Yunanlıların yerli Rumlarla Türk halkına yaptığı katliamları, yerli ve yabancıların gözlemlerinden meydana gelen hikâyelerden ve resimlerden öğrendiğinde tüyleri diken diken olur. Yunanlılar, Türk halkına türlü işkenceler ederek onları öldürmüş, diri diri yakmış, halkın evlerine girerek eşyaları yağmalamış ve paralarını almıştır. Yunanlıların yaptıkları zulümler, müttefikler arası kurulan Araştırma Komisyonlarınca doğrulanmış ve Araştırma Kurulunun raporlarına da girmiştir. Araştırma Kurulunun küçük dağ köylerinden edindiği bilgilere göre on sekiz köy, tüyler ürpertici insanlık dışı vahşete uğramış, kurul bu köylerde inek, koyu, manda gibi hiçbir hayvan rastlamamış, kurulun köylerde rastladığı tek tük köylülerden aldığı bilgiye göre halk ya başka köylere göç etmiş ya da Yunanlıların yaptıkları baskınlar sonucunda topluca öldürülmüşlerdi.

Vahşet raporlarını incelemeyi bitiren Nurettin Paşa, yaverinin getirdiği şifreli telgrafla mutlu olur. Telgraf, Vahidettin'in eski Dâhiliye Nazırı, “*Peyami Sabah*” gazetesinin başyazarı Anadolu bağımsızlık hareketinin baş düşmanlarından olan gazeteci Ali Kemal'in yakalanmış olduğunu ve onun İzmit'e gönderilmek üzere yola çıkarıldığını bildirir. Ali Kemal'in yakalanmasını kendi lehine kullanmak isteyen

Paşa, kendisinin ne adam olduğunu İsmet Paşa'ya, Mustafa Kemal Paşa'ya ve ulusa göstermek için hemen bir plan yapar. Lozan'a gidecek kurul, İsmet Paşa'nın başkanlığında İzmit'ten geçecektir. *“Ali Kemal çok iyi bir zamanda yakalanmıştı. Onunla gerek İsmet Paşa'nın gerekse Kurul üyelerinin gözlerine bir şölen çekecekti. Bu avı onun ellerine Allah düşürmüştü”* (131).

İzmit'e getirilen Ali Kemal önce Nurettin Paşa'nın karşısına çıkarılır. Paşa, ona vatan haini olarak yargılanacağını söyleyerek adamlarına, tutukluyu iki numaralı divanı harbe götürmeleri emrini verir. Oysa Nurettin Paşa, iki numaralı divanı harp ile *“Alın bu herifi güdümlü kalabalığın merhametine teslim edin,”* (139) demek istemiştir. Gözcülerin ortasında caddeye çıkarılan Ali Kemal, halkın taş ve sopa saldırısına daha fazla dayanamayarak aldığı ağır darbeler sonucunda ölür. Daha sonra Nurettin Paşa'nın adamlarından biri ölüyü sürükleyerek birkaç kişinin yardımıyla istasyonun karşısındaki ağaca ayağından asar. 5 Kasım 1922 günü İzmit'e varan Lozan Delege Kurulu, ağaçta asılı olan cesedi görür. Yapılan bu kanunsuz davranışa bayağı içerleyen İsmet Paşa, bu hareketi Nurettin Paşa'nın yaptırdığından emin bir şekilde *“Ankara'ya gönderilmesi gereken adamın linç edilmesine göz yumulmamalıydı”* diyerek cesedin ağaçtan indirilmesini ister.

Beşinci bölümde, “Sonuncu Düşman” başlığıyla Meclis'in acil toplanması anlatılır. 30 Ekim 1922 günü toplanan Büyük Millet Meclisi'nde Mustafa Kemal Paşa, ilk sözü alarak Tevfik Paşa'nın kendisine ayın yirmisinde bir telgraf gönderdiğini, telgrafta İngilizlerin barış görüşmelerine İstanbul Hükümeti'ni de davet edeceklerini yazdığını söyler. Ayrıca kendisinin o telgrafı *“Türkiye Devleti'ni yalnızca Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti temsil eder”* diyerek cevapladığını ekler. Mustafa Kemal Paşa'nın cevabından on iki gün sonra Sadrazam Tevfik Paşa, bu sefer Meclis'e bir telgraf gönderir. Paşa, telgrafta konferansa Babiâli ve Büyük Millet Meclisi'nin birlikte çağrıldığını, yurdun yüksek çıkarları uğrunda birlik sağlamanın gerektiğini yazar.

Gelen son telgraf için mebuslar düşüncelerini açıklayarak konferansa birlikte gitme fikrine karşı çıkarlar. Mebuslardan sonra kürsüye çıkan Mustafa Kemal Paşa, Osmanlı saltanatının 1 Kasım 1922 Çarşamba günü sona erdiğini tüm dünyaya

açıklar: “Artık bir saltanat yerine halk kütlesinin ve köylünün hukukunu himaye ve saadetini tekeffül eden bir halk hükûmeti tesis ve vazetmiştir” (162). Tasarının sonunda yayınlanan bildiride 16 Mart’tan itibaren padişahlığın kaldırıldığı hilafetin de Türkiye Devleti tarafından korunacağı açıklandı. Meclis bu tasarımı olduğu gibi kabul eder.

“Son Ulusal Görev” adlı bölüm, Sadık Baba’nın ulusun kurtuluşu için tekrar görev almasını anlatır. Ayakları donarak cepheden ayrılan eski Bulgar Sadık, Ankara’da gördüğü tedavi sonucunda yavaş yavaş yürümeğe başlar. Bir gün Esat Paşa, Sadık Baba’ya Vahidettin’in adamlarından olan Yarbay Zeki’nin yakalanıp Anadolu’ya kaçırılması görevini verir. Paşa onu sarayda çalışan Nimet ile tanıştırır. Kocası polis olan Nimet, Padişah’ın gözüne girmiş, Kuvayı Milliye adına uydurma haberleri Zeki vasıtasıyla saraya taşıyan birisidir. Nimet, Zeki’yle haberleşmek için ne olur ne olmaz Millilerce yakalanırım diyerek buluşmaları Beşiktaş’taki bir evde yapar. Sadık Baba ve arkadaşları da buluşma saatinde Nimet’in Zeki ile buluşacağı mahalleye giderek Zeki evden çıkınca onu yakalama planı yaparlar. Sadık Baba, Komiser Şakir ile beklerken Çerkes Zeki’nin eve girdiği sinyali alır. Bir süre sonra evden çıkan kişiyi yaka paça yakalayarak Komiserin evine götürürler. Adamın kendilerine karşı çıkmamasına şaşırarak Sadık Baba, onun Zeki değil de sarayda çalışan bir uşak olduğunu anladığında çok üzülür. Fakat adı Abdürrahim olan uşak onlara sarayla ilgili bilgi verir ve Padişah’ın İngiltere’ye kaçma hazırlığında olduğunu söyler. Uşağın verdiği haberler, Sadık Baba’yı sevindirdiği gibi Esat Paşa’yı da sevindirir. Esat Paşa, durumu Ankara’ya bildirince Vahidettin’in kaçışını önlemek için bir sürü tedbir alınır.

“Katran Karası” bölümünde Padişah Vahidettin’in ülkeden kaçışı anlatılır. Padişah, 16 Teşrinisani 1922’de İngiliz General Harrington’a bir kâğıt gönderir. Kâğıtta “İstanbul’da hayatımı tehlikede gördüğümünden İngiltere devleti fahimesine iltica ve bir an evvel İstanbul’dan mahalli ahare naklimi talep ederim, efendim” (195) yazmaktadır. Kaçış planını hazırlayan General Harrington’a göre Vahidettin, oğlu Ertuğrul ve birkaç adamıyla cuma sabahı gezmeye çıkacaklar, o sıralarda İngiliz muhafız humbaracıları da sarayın arka bahçesinde eğitim yapacaklardır. Onlar eğitim yaparken iki hasta arabası orada bekleyecek, Vahidettin ile oğlu öndeki ambulansa,

öbürleri de ikinci ambulansa binecektir. Plan uygulanır, padişah ve yanındakiler rıhtımda bekleyen motora binerek denizde bekleyen Malaya zırhlısına çıkarlar. Gemide onları General Harrington karşılar. General gemiden ayrılmadan önce Padişah'ın Malta'ya gitmesinin daha uygun olacağı konusundan gemidekilerle hemfikir olur. Dört günlük yolculuktan sonra Malta'da inen yolcular, arabayla kendilerine ayrılan konağa giderler.

Vahidettin'in İstanbul'dan kaçıışı sarayda bir bomba gibi patlar. Haberi alan Refet Paşa da durumu Ankara'ya çektiği telgrafla bildirir.

Vahidettin daha sonra San Remo'ya yerleşir. Fakat maddî yönden çok sıkıntı çeken eski padişah, Mustafa Kemal Paşa'dan bile para ister. Mustafa Kemal Paşa, onun bir kral olmadığını söyleyerek ona para göndermez. 16 Mayıs 1926 günü Vahidettin kaçtıktan dört yıl sonra 65 yaşında ölür. Cenazesi onun isteği üzerine Müslümanlar tarafından kaldırılarak Şam'daki Sultan Selim Camisi Mezarlığı'na gömülür.

Sekizinci bölüm “Bir Bardak Suda Fırtına” adını taşır. 18 Kasım 1922 Cumartesi günü Türkiye Büyük Millet Meclisi önemli bir birleşim yapar. Birleşimin konusu, Vahidettin'in kaçıışı ve yerine seçilecek olan halifenin kim olacağı ve nerede bulunacağıdır. Yapılan hararetli konuşmalar sonucunda Rauf Bey, hükûmet adına halife olarak Abdülmecit Efendi'nin adını bildirir. Oylama sonucunda çoğunluğun oyunu alan Abdülmecit Efendi 18 Kasım 1922'de halife seçilir. Hilafet alayının 24 Kasım 1922'de İstanbul'da yapılmasına, bildirgeyi halifeye imzalatmaya ve biat törenini yaptırmak üzere Meclis'ten İstanbul'a da bir mebus kurulunun gitmesine karar verilir.

Dokuzuncu bölümde “Halifei Müslimin” başlığı altında Şehzade Abdülmecit'in hayatına dair kesitler yer alır. 1868'de doğan Abdülmecit, Sultan Aziz'in ikinci şehzadesidir. Çocukluğu Dolmabahçe Sarayı'nda geçen şehzade, on yedi yaşında kendisine verilen Çamlıca'daki köşke taşınır. Oldukça iyi bir eğitim alan Mecit Efendi'nin, Fransızcaya, müziğe ve resme karşı büyük ilgisi vardır. Hemen hemen sefahat içinde yaşayan Mecit Efendi'nin iki yakası bir araya gelmez,

her zaman züğürt bir insanın sıkıntılı hayatını yaşar. Mecit Efendi doludizgin yaşarken bir gün şehzadeliliğinin en parlak basamağına yükselir. Sultan Reşat öldüğünde ise Vahidettin onun yerine geçer.

Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçip kongreler yaptığı ve batıda efelerin işgal kuvvetlerine karşı savaş verdiği günlerde Abdülmecit'in Anadolu gerçeğine dair hiçbir şey bilmediğini, bilgisinin de Padişah'tan işittiği olumsuz şeylere dayandığını gören esvapçıbaşı İsmail Bey, veliahtta Mustafa Kemal Paşa'nın neler yaptığına dair bilgiler verir. Hatta Sivas Kongresi'nde alınan kararları aralarında kalmak suretiyle ona takdim edebileceğini söyler.

Mecit Bey, artık, Anadolu'da geçmekte olan destanın bir izleyicisi olur. İsmail Bey ve gizli Kuvayı Milliyeciler, Zeki Bey, Cafer Ağa, işittikleri iyi haberleri ona yetiştirirler, o da onlar gibi sevinir, kötü haberlere de onlar gibi üzülür. Veliaht da gizli bir Kuvayı Milliyeci olmuştur. Bu Kuvayı Milliyeciler'e bir kişi daha katılır, o da Mustafa Kemal Paşa'nın saraya soktuğu Yüzbaşı Yümnü'dür.

Gerek Anadolu'da gerek İstanbul'da işlerin son derece kızıştığı günlerden bir gün İsmail Bey, veliahtta *“efendim, Anadolu'ya geçseniz nasıl olur,”* diye sorar. Veliaht da Mustafa Kemal Paşa, Celalettin Arif Bey ve Bekir Sami Bey, bir davet mektubu yazarlarsa gidebileceğini söyler. İsmail Bey konuyu Yümnü Bey'e açar. Fakat Yümnü Bey, Damat Ferit Paşa'nın kendisinden şüphelendiğini anladığında İnebolu üzerinden Ankara'ya kaçar.

Mustafa Kemal Paşa, Mecit Efendi'nin Anadolu'ya gelme isteğini bilmeden sarayı ikiye bölme fikriyle dolar. Veliahtı Anadolu'ya geçirerek onu Padişah'a karşı kullanmak ister. Bu amaçla Paşa, Yümnü Bey'e Mecit Efendi'yi İstanbul'dan gizlice alıp getirmesi görevini verir. Gizli yollarla İstanbul'a giden Yümnü Bey, orada İsmail Bey ile görüşerek Paşa'nın Celalettin Arif Bey'in ve Bekir Sami Bey'in yazdığı mektupları veliahtta iletmesi için verir. Mektupları alan Mecit Efendi, İsmail Bey'e, *“bu iş basit değil, eniştelere bir görüşeyim, ona göre karar verelim,”* der. Veliaht yaptığı görüşmeler sonucunda Ankara'ya gitmekten vazgeçer, Yümnü Bey de eli boş Ankara'ya giderek her şeyi Mustafa Kemal Paşa'ya anlatır. Bu olaydan sonra Mecit Efendi, oğlu Ömer Faruk'u Ankara'ya göndermek ister. Bunun için de

Kuvayı Milliye'nin yer altı örgütleriyle irtibata geçerek oğlunun İnebolu'ya gitmesini sağlar. Ömer Faruk İnebolu'ya vardığında ise Mustafa Kemal Paşa onun İstanbul'a gönderilmesi emrini verir. Aynı günlerde Mecit Efendi sarayında oda hapsine alınır. Bir süre sonra da oda hapsinden çıkarılarak bahçede atla gezmesine izin verilir.

Mustafa Kemal Paşa, Ankara'dan Mecit Efendi'nin davranışlarını takip etmekte ve onun tuhaf istekleri karşısında şaşırılmaktadır. Öyle ki Mecit Efendi, Cuma selamlığında Fatih Sultan Mehmet gibi hilat giyinerek onunki gibi bir sarık sarmak ister.

25 Kasım 1922 Cuma günü Halife Abdülmecit Efendi, Refet Paşa ile birlikte Beşiktaş Sarayı'ndan Topkapı Sarayı'na giderler. Yeni halifeyi görmek isteyen halk yol boyunca onları coşkuyla karşılar. Topkapı Sarayı'nda Refet Paşa mebusları halifeyle tanıştırır. Meclis adına Kırşehir Mebusu Müfit Efendi konuştuktan sonra Halife de konuşmasını yapar. Ardından Hırka-i Saadet Dairesindeki emanetler sayılarak Mecit Efendi'ye verilir. Daha sonra da biat töreni yapılır. Hilafet alayı yapılan törenden sonra Fatih Camisi'ne Cuma namazı kılmaya gider. Halife Abdülmecit Efendi, Refet Paşa eliyle Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'na önce teşekkür telgrafi çeker, sonra da bütün İslam dünyasına hitap eden bildiriye de Meclis'e gönderir.

Lozan'daki barış görüşmeleri onuncu bölümde "Lozan'da Kurtuluş Savaşı"nda anlatılır. 4 Kasım 1922'de Ankara'dan ayrılan Hariciye Vekili İsmet Paşa, 11 Kasım'da konferanstan iki gün önce oraya varır. Fransa Lozan konsolosu Paşa'nın yanına gelerek konferansın 20 Kasım'a ertelendiğini, Fransa hükûmetinin onları Paris'e davet ettiğini söyler. İsmet Paşa, Lozan'da kalmak istediklerini söyleyerek teklif için teşekkür eder. Paşa toplantının kesin olarak ertelendiğini öğrendiğinde Paris'e gitmeye karar verir. İsmet Paşa'nın Paris'e gidişi, Anadolu'nun davasını bir kez daha hararetle dostluklarla hâlelendirmiş, onun çevresine bir yığın yeni dostluklar toplamıştır. Paşa, *Muslim Standart* gazetesinin müdürüyle yaptığı görüşmede siyasal propagandasını da yapar. Birkaç gün Paris'te kaldıktan sonra Lozan'a dönen Paşa, Padişah Vahidettin'in Malta'ya sığındığını öğrenir.

20 Kasım sabahı, Beau Rivage Otelinde bir toplantı yapılır. Yapılan toplantı gizli olduğundan dışarı bilgi sızdırılmaz. Aynı günün ilerleyen saatlerinde Mont Benon Gazinosunda öğleden sonra üç buçukta konferans açılır. Konferansın açılış törenine başkanlık edecek olan İsviçre Cumhurbaşkanı Hab'ın konuşmasıyla konferans başlar. Hab'dan sonra Lord Cruzon, onun ardından da İsmet Paşa nutkunu okur. Başkan İsmet Paşa'nın nutku bittikten sonra toplantının sona erdiğini söyler. 21 Kasım 1922 Çarşamba günü saat on birde Chateau D'ouchy Otelinde ilk birleşim açılır. Başkan İngiltere Hariciye Nazırı Lord Curzon'dur. İsmet Paşa, kurulan komisyonlarda Türk delegasyonlarına da yer verilsin diye çok çabalasa da istekleri hep reddedilir. Boğazlar, Düyun-u Umumiye, Yunanlıların yaptığı tahribatlar, kapitülasyonlar ve Musul'un Türkiye'ye geri verilmesi konusunda İsmet Paşa, batılı müttefikler karşısında siyasi arenada da Kurtuluş Savaşı'na devam eder.

Konferansın başlangıcından yaklaşık on hafta sonra 30 Ocak 1923'de müttefikler, yüz elli sayfadan oluşan antlaşma taslağını İsmet Paşa'ya verirler. İsmet Paşa bütün delegasyon üyeleriyle antlaşma metnini inceledikten sonra Türk görüşlerini içeren Türk karşı projesini 3 Şubat'ta müttefik delegelerine sunar. "*İsmet Paşa, Türk ulusal egemenliğine aykırı hiçbir kaydı kabul etmeyeceğini söyleyerek müttefiklerin istemlerini*" (347) iteler. Paşa'nın anlaşmayı imzalamaması üzerine önce Lord Curzon sonra da Barere'yle Bompard Lozan'dan ayrılır. 6-7 Şubat sabahı ise Lozan'dan ayrılan İsmet Paşa ve arkadaşları, şubatın on altısında İstanbul'a ayak basarlar.

3.2.4.9.2. Teknik Özellikler

Bir ülkenin bağımsızlığı için cephelerde verdiği savaşı siyasi ortamda da devam ettirmesi, *Kutsal Barış I*'de ilahi bakış açısıyla aktarılır. Eserde olay halkaları, figürler, mekân ve zaman; anlatıcının hâkimiyeti altında sunulur. Onun ve mekân ve zaman sınırı yoktur. Nerede aranırsa orada bulunur. Kişilerin bütün geçmişini, her türlü özelliklerini, fikirlerinden geçirdiklerini bilir, iç konuşmalarını duyar. İlahi bakış açısı, sahip olduğu tüm imtiyazlarla her an her yerde, her olayın içerisinde ve her figürün yanında bulunarak, elde ettiği bilgileri okuyucuyla paylaşır.

Eserde özetleme, tasvir, diyalog, iç diyalog, geriye dönüş ve ileriye gidiş tekniklerine sık sık yer verilir. Özetleme tekniğiyle anlatıcı bir olayın ya da bir konuşmanın tamamını vermek yerine özet yapmayı tercih eder. Dokuzuncu bölümde Şehzade Mecit Efendi'nin hayatı özetlenerek anlatılırken zaman zaman bu özetin bizzat figürün ağzından aktarıldığı da olur:

“Pederim Abdülaziz Han Hazretlerinin devri saltanatlarında henüz dört yaşında olduğum halde topçu silki askerisine dâhil oldum. Evvela, Halil Paşa, saniyen Belçika’da tahsil görmüş Sait Paşa ve Beyoğlu Kışlası Kumandanı ve aynı zamanda Avrupa’da tahsil görmüş bulunan Hüseyin Paşa’nın nezaretleri altında spor ve ata binme tahsillerini gördüm” (240).

Eserde mekânların sahip olduğu özelliklerin ve figürlerin fiziki ve ruhsal yönlerinin okuyucunun hayal gücünde canlandırılması amacıyla tasvir tekniğine başvurulur. Padişah Vahidettin'in ülkeden ayrıldığı saatlerdeki İstanbul'un kara bulutlarla kaplı havası romanda tasvir yoluyla aktarılırken doğa bu kaçısa âdeta başkaldırmış gibidir:

“Sabahın karanlığı, kara yağmur bulutlarıyla şakır şakır yağan kara yağmurun yarattığı karanlığa karışıyor, ortalığı umutsuzluk aşıl原因 bir alacakaranlığa boğuyordu. Vahidettin'in ayakları bir türlü sel gibi akan yağmur sularının içine girmek istemiyordu. Yukardan seller boşalıyor, sarı toprakta cıvı cıvı sular kaynaşıyor, aşağı doğru derecikler akıyordu. Koruyu döven yağmur fırtına on binlerce ağaçtan türlü sesler çıkarıyor, havanın korkunçluğunu büsbütün artırıyor” (197).

Roman boyunca figürlerin birbirleriyle olan iletişimleri diyalog tekniğiyle aktarılır. Figürlerin sosyal statülerine uygun şekilde konuşmaları, olay örgüsündeki gerçeklik hissini artırır. İsmet Paşa, Gebze’de kendisine yapılan karşılama töreninde, savaştan henüz çıkmış olan askerlerle konuşmaya başlar. Asker saflarının önünden geçerken makineli tüfek bölüğünden bir askeri gözüne kestirir. Asker ile Paşa baş başadır:

“— Evli misin?

— Evet Paşam.

— Kaç çocuğun var?

— Henüz yok Paşam, vakit bulamadım.

— İnşallah vatana hayırlı evlat yetiştirirsin. Bu gördüğün harpleri, gezdiğin memleketleri köyüne yazdın mı?

— Daha durup dinlenmeye, yazmaya vakit olmadı, paşam.

— Olmaz, hemen yaz. Köyde doya doya okusunlar, övünsünler” (56).

Eserde figürlerin iç dünyasını ve ruhsal durumunu yansıtmak için iç diyalog tekniğinden de yararlanılır. Figürün kendi kendine konuşması, okuyucunun onun düşüncelerini öğrenmesinde ve karakterini yorumlamasında etkili olur. Eski Dâhiliye Nazırı ve *Peyam-ı Sabah* gazetesinin başyazarı Ali Kemal, Kuvayı Milliye’ye karşı yaptığı çalışmalar yüzünden tutuklanır. Önce İzmit’e, oradan da Ankara’ya gönderilecektir. İşlevsel figür olan Ali Kemal, Ankara’da başına neler geleceğini zihninden geçirmeye başlar:

“İzmit’e... Anadolu’ya... Pekâlâ gidelim. İyi olur. İsabet olur. Bu anlaşmazlık böyle sürüp gideceğine karşı karşıya müdafaamı yaparak derdimi, düşündüklerimi anlatabilirim. Bilerek, isteyerek hiçbir kötülük yapmadığımı da ispata imkân bulmuş olurum” (137).

Sadık Baba, yeni işini beklerken geriye dönüş tekniğiyle gençlik günlerindeki anılarına gider. Sadık Baba’nın eserde altı sayfa yer kaplayan anılarından sıyrılıp âna gelmesiyle olay örgüsü kaldığı yerden devam eder:

“Makedonya dağlarının mis gibi çam, meşe kokan özgürlük yuvası sık ormanlarında geçen tedirgin yaşayışını düşündü. Hiçbir erek gözetmeden oralarda yaptığı komitacılığın aptallıktan başka bir şey olmadığını anladıktan sonra Türk vatanının yeni çocuğu olmak mutluluğuna kavuşmuşsa da rahata hiçbir vakit kavuşamamıştı. Balkan dağlarında kendi hevesleri uğruna savurduğu bombalar, harcadığı zekâ dinamitleri, bu kez Osmanlı ülkesi ya da Türkiye uğrunda daha erekli

eylemlerde harcandı. (...) Deminden beri düşleri arasında öyle yitip gitmişti ki komiser Şakir'in kolun dürttüğünü görerek kendine geldi” (166).

Sakarya Savaşlarında kahramanca savaşan, yabancı dil bilen, eli kalem tutan ve bir süre diplomatlık yapan Kurmay Binbaşı Rahmi Apak'ın gelecek günlerdeki yaşamına dair bilgiler romanda ileriye gidiş tekniğiyle verilir: “*Sonradan, Garp Cephesi Nasıl Kuruldu, diye bir de değerli kitap yazacak olan bu değerli subayın notları da yanında hazırda*” (58). Dolayısıyla bu teknikle okuyucu Kurmay Binbaşı Rahmi Apak'ın savaş sonrasındaki çalışmasından haberdar olur.

3.2.4.9.3. Olay Örgüsü

Kutsal Barış 1, on bölümden oluşmaktadır. Her bölümün, içeriğiyle ilgili bir başlığı bulunur. Başlıkların altında da Mustafa Kemal Paşa'nın bölümdeki olaylarla ilgili bir sözü yer alır. Yazar, ilk kez bu romanında “İçindekiler” kısmına yer vermiştir. Bölümlerin hangi sayfada bulunduğunu gösteren “İçindekiler” okuyucunun bölümlere ulaşmasını kolaylaştırır.

1- İSTANBUL'UN İKİNCİ FETHİNE DOĞRU

“İstanbul, bizim tarihimizin ve medeniyetimizin bir hülasesidir.” (Mustafa Kemal)

2- BARIŞ İÇİN SAVAŞ YA DA MUDANYA DÜELLOSU

“Egemenlik verilmez, alınır.” (Mustafa Kemal)

3- FETİH BAŞLIYOR

“İstanbul'a benden çok selâm.” (Mustafa Kemal)

4- LİNÇ

“Ricali hükûmetin, bir hıyanete vasıta olmaktan ise efradının millet arasına fert olarak karışması mucibi imtisal bir vatanperverlik olur.” (Mustafa Kemal)

5- SONUNCU DÜŞMAN

“Egemenliğine sahip olan bu milletin başında 1 dakika olsun Bir Sultan bırakmak caiz olabilir miydi?” (Mustafa Kemal)

6- SON ULUSAL GÖREV

“Lüzumuna kanî olduğumuz bir işi derhal yapmalıyız.” (Mustafa Kemal)

7- KATRAN KARASI

“Saltanatı şahsiyete her hususta tacidarların arzusu, iradesi ve emeli hâkimdir. Mevzuubahis olan yalnız odur. Milletın emelleri, arzulamaktan çok uzaktır.” (Mustafa Kemal)

8- BİR BARDAK SUDA FIRTINA

“Halife olsun, ünvanı ne olursa olsun, bu milleti mukadderatına ortaklık edemez.” (Mustafa Kemal)

9- HALİFEİ MÜSLİMİN

“Milletlerin esareti üzerine kurulmuş müesseseler her taraftan yıkılmaya mahkûmdur.” (Mustafa Kemal)

10- LOZAN’DA ULUSAL KURTULUŞ SAVAŞI

“Tam İstiklal denildiği zaman, tabii, siyasi, mali, adli, askerî, harsî vb. her hususta tam istiklâl tam serbestlik kast olunmaktadır. Bu saydıklarımın herhangi birinde istiklalden mahrum olmak, hakiki mânasiyle bütün istiklallerden mahrum olmak demektir.” (Mustafa Kemal)

3.2.4.9.4. Kişi Kadrosu

Hasan İzzettin Dinamo, *Milli Kurtuluş Savaşı’nın Gerçek Hikayesi*’ni *Kutsal İsyan*, *Ulusal Kurtuluş Savaşı Sonrasının Gerçek Hikayesi*’ni de *Kutsal Barış* serisiyle ortaya koyar. *Kutsal İsyan*’da olduğu gibi *Kutsal Barış*’ta zengin bir kişi kadrosuna bulunur. Dinamo, *Kutsal Barış 1*’de başta başkışı Mustafa Kemal Paşa olmak üzere kişi kadrosunu oluşturan figürlerin duygularını, düşüncelerini ve davranışlarını derinlemesine ele almıştır.

3.2.4.9.4.1. Başkışı

Kutsal Barış 1 romanının başkışisi Mustafa Kemal Paşa, büyük bir asker ve üstün vasıflara sahip bir komutan olarak cephelerde silahla kazandığı savaşı, ileri görüşlü bir siyasetçi olarak masada da kalemle kazanmak için planlar yapmaya başlar. Artık Kuruluş Savaşı silahla değil, politika yöntemleriyle siyaset meydanlarında devam edecektir. Mustafa Kemal Paşa, İzmir’in Yunan işgalinden kurtarılmasının ardından kendi yüzünü ve Türkiye’nin yüzünü Batı’ya çevirerek, ülkeyi Batı uygarlığının bir parçası hâline getirme düşüncesiyle dolar:

“Yunanlıları yenip denize dökmüş, şimdi karşısına daha yavuzları çıkmıştı. Bunlar üç dört yıl önce koskoca Osmanlı İmparatorluğunu çökerten yavuz devletlerdi. Bunlarla herhangi bir çatışma söz konusu olamazdı. Fransa’da açılan gedikten içeri dalarak süngülerin ucunu örten zeytin dallarıyla ilerlemek gerekiyordu. Zamanın armağan ettiği son kerte zengin avantajlarla dezavantajları besleyen psikolojik öğeleri beceriklice kullanarak patlayıcı maddelerle dopdolu başarı yolunu er geç aşabilirdi. Mustafa Kemal Paşa, General Pelle’yi savdıktan sonra işte bu yeni satranç tahtasının başına geçmiş hem kendinin hem de rakiplerinin oyunlarını yürütmeğe çalışıyordu” (17).

Mustafa Kemal Paşa, Mudanya’da İtilaf Devletleriyle yapılan görüşmelerde barışçıl bir antlaşma sağlanması taraftarıdır. Mustafa Kemal Paşa, “Mudanya’da ayaklarına dek gelmiş olan İtilaf devletlerinin er geç yola geleceklerini hesaplayarak çok dikkatli davranılmasını istiyordu. Şu sırada patlayacak gereksiz bir silah, bir çuval inciri berbat edebilirdi” (44) düşüncesi içerisinde ülkenin yaşadığı hadiseleri akıl ve mantık süzgecinden geçirerek kararlarını verir.

3.2.4.9.4.2. İşlevsel Figürler

İşlevsel figürler, olay örgüsünün ilerleyişinde başkişinin işlevlerini yerine getirmede ona yardımcı olan ya da onun karşısında “hasım/karşı güç” (Çetişli, 2004: 70) olarak bulunan figürlerdir. *Kutsal Barış 1* romanında işlevsel figürlerin kimisi Mustafa Kemal Paşa’nın yakınlarında görev alırken birçoğu da kilometrelerce uzakta, Anadolu’daki istiklal mücadelesinde onun emirleri doğrultusunda hareket eder; kimisi ise ülkenin özgürlüğü ve bağımsızlığı için yurt dışında işgal kuvvetleriyle sulh görüşmelerinde bulunur.

Romanda olay örgüsüne etkisi hayli fazla olan İsmet İnönü, Mudanya’da ve Lozan’da yaptığı barış görüşmelerinde “Avrupalıların en ünlü politika kurtlarıyla boğuşarak” (59) Türkiye’yi diplomatik alanda başarıyla temsil eder. Mustafa Kemal Paşa, arkadaşı İsmet İnönü’nün kendisi ve Türk milleti için ne kadar önem arz ettiğinin farkındadır:

“Hepimizin en iyisi en kusursuzu İsmet Paşa. Dünyadaki bütün Türklerin ve Müslümanların sevdiği ve saydığı insan: Bütün arkadaşlarına en doğru öğüdü o verir. Her biri için güvenilir destek olur. İsmet Paşa’nın ateşli milliyetçiliğinin ne demek olduğunu yalnız yeryüzündeki Türkler değil, bütün Müslümanlar bilir. Onurun, erdemin, doğruluğun savunucusu olarak herkes ona hayrandır. Meclis ona tam bir güven besliyor. Türkiye’nin son kerte yürekli, değerli Generalleri vardır. Hepsi de birbirine bağlıdır. İsmet Paşa’nın en büyük erdemi hepimizin en iyi arkadaşı olmasıdır” (75).

Mustafa Kemal Paşa’yı yalnız bırakmayan bir diğer arkadaşı da Kâzım Karabekir’dir. O her iki arkadaşının gücünün Türk ulusuna ve Türkiye’ye mutluluk getireceğine inanmış, bu inancından dolayı da onlara olan güveni artmıştır. Mustafa Kemal Paşa, eylemleri ve fikirleriyle kendisini tamamlayan Kâzım Karabekir Paşa hakkındaki duygularını şöyle ifade eder:

“Daha birçok kişi kararsızlık içinde bocalarken Kâzım Karabekir, geciken buyrukları beklemeden silahının zoru ile yurdumuzun doğu sınırlarını saptamış, zekâsı, cüreti askerlik değeri sayesinde bütün engelleri aşmıştı. Siyaset anlayışı ve örgütlendirme yeteneği sayesinde kurduğu ordunun başına geçerek doğuya doğru ilerledi. Böylece bize Kars zaferini kazandırdı. Düşmandan aldığı topların sayısı, zaferden sonra elimizde kalan topların sayısından daha çoktu. Yurdun bu ücra köşesinde sağlam bir düzenin kurulduğunu bize muştuladı. Bu muştı ulusal hükûmetin gücünü gösteren ilk işaretti” (75-76).

Başkişinin hayatında yer alan ve ondan desteklerini esirgemeyen Refet Paşa ve Fethi Bey, onun liderliğine güvenerek onunla birlikte hareket ederler. Doğu Trakya’yı işgal devletlerinden teslim almak için İstanbul’a görüşmelere gidecek komutan, başkişinin yanında bulunan işlevsel figürlerden Refet Paşa’dır. *“Refet Paşa bu yeni görevi için Mustafa Kemal’den sağlam direktifler”*, (62) olarak onun İstanbul’daki temsilcisi olur. Mustafa Kemal Paşa’nın arkadaşlarından Fethi Bey, de Avrupa’da yalvarır yakarır gibi gezip dolaşarak Türk ordusunun sıfırı tükettiği algısını yaratır. Böylece Paşa’ya tarihinin en büyük baskınlarından birini yapabilmesi için zaman kazandırmış olur.

Mustafa Kemal Paşa ile İstanbul'da milletin bağımsızlığı için ortak karar veren Rauf Bey ve Ali Fuat Paşa, Ankara'da Meclis kürsüsünde halifelik ile saltanatın birbirinden ayrılması ve saltanatın kaldırılması oylamasında da hemfikir olurlar.

3.2.4.9.4.3. Fon Figürler

Romanda dekoratif unsur özelliği taşıyan fon figürler, olay örgüsünün figürlerin, zaman ve mekânın daha reel ve doğal bir sahne oluşturabilmesi için gerekli olan sosyal hayatı ortaya sererler.

Kızılay Başkanı Hamit Hasancan, Kızılay Müdürlerinden Saffet Şav, İstanbul'da Osmanlı Erkân-ı Harbiye Dairesinin İstihbarat Şubesinde bir kısım şefi olarak çalışır görünüp Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın buyruğunda görev yapan Kurmay Binbaşı Seyfettin Şemi, Sultan Vahidettin'in yaveri Binbaşı Ali Nuri Bey, Şair Yahya Kemal, Ortaköy Darüleytam Öğretmeni Faik Reşit, Polis Müdürü Dilaver, Komiser Şakir, Saray Uşağı Abdürrahman ve Şehzade Faruk Efendi, eserdeki sosyal çevreyi oluşturan fon figürlerdir.

3.2.4.9.5. Zaman

Eserin vaka zamanı, kitabın ilk satırlarında verilen sosyal zamanla açıkça belirtilmiştir: “*Fransızların savaş gemisi Somali, içindeki önemli bir konuğu İzmir’deki Başkumandan Mustafa Kemal’e götürmek üzere bütün hızıyla Marmara’nın çarpıntılı güz sularını yarararak ilerliyordu. Onun İzmir’e götürdüğü konuk. Fransa’nın İstanbul’daki Yüksek Komiseri General Pelle’den başkası değildi. 18 Eylül sabahı Uşakizadeler köşkünün yöresindeki karargâhında Mustafa Kemal ile buluşacaklardı*” (7).

Nehir roman olan *Kutsal İsyân* ve *Kutsal Barış* serilerinin vaka zamanları birbirinin ardı sıra devam ettiğinden, alıntıda geçen 18 Eylül tarihinin 1922 senesine ait olduğunu, *Kutsal İsyân* 8’in son bölümündeki bilgilere dayanarak söyleyebiliriz. *Kutsal İsyân* 8’in vaka zamanı 18 Eylül 1922’de son bulurken Mustafa Kemal Paşa da yine aynı tarihlerde Uşakizadeler Köşkü’nde misafir olarak kalmaktadır.

Kutsal Barış 1 romanında 18 Eylül 1922’de başlayan olaylar, İsmet Paşa’nın 6-7 Şubat’ta Lozan’dan ayrılarak 16 Şubat 1923’te İstanbul’a ayak basmasıyla sona erer. Romanda yaklaşık beş aylık bir süre zarfında cereyan eden olaylar ele alınırken vaka zamanı geriye dönüşlerle genişletilir.

Veliaht Abdülmecit Efendi’nin kim olduğuna dair bilgiler verilirken 1868’e, figürün doğum tarihine gidilir: “*Abdülmecit Efendi, 1868 de doğdu. Babası Sultan Aziz’di. Onun ikinci şehzadesiydi. Annesi, Hayranıdil kadındı. Çocukluğu, babasının padişahlığı zamanında Dolmabahçe Sarayı’nda geçti*” (233). Böylece vaka zamanı 54 sene öncesine Veliaht Abdülmecit Efendi’nin doğum tarihine uzanır.

3.2.4.9.6. Mekân

Kurtuluş Savaşı Anadolu’nun birçok yöresinde devam ettiğinden eserdeki coğrafi mekânlar çeşitlidir. Bunların başlıcaları şöyle sıralanabilir: İzmir, Ankara, İstanbul, Bursa, Mudanya, Çanakkale, İzmit, Gebze, Yalova, Orhangazi, Gemlik, Şile, Paris, Lozan, Malta.

3.2.4.9.6.1. Kapalı ve Dar Mekân

Özgürlüğü için mücadele veren Türk halkının fertleri, Yunanlıların ve Rumların yaptıkları zulümler ve işkenceler karşısında hayatlarını acı bir şekilde kaybederlerken, yaşadıkları köyler de geniş ve açık mekân olma vasfını kaybedip ölümlerle dolu birer mezarlığa dönüşür.

İzmit ve Adapazarı civarında bulunan birçok köy, “*tüylar ürpertici insanlık dışı vahşete uğramıştı. Yunan vahşetinin ne korkunç bir afet olduğu*” (128) bu köyleri inceleyen Araştırma Kurulu’nun teftişleri sonucunda kayıt altına alınır. Çanaklı köyü, Yayla köyü, Kışla köyü, Çubuklu köyü, Ötükler köyü, İmranlar köyü, Tekkeler köyü, Büyük Hatipli köyü, Karamandıra köyü, Kurucaköy, Şuayıplı köyü, Hicis köyü, Sultaniye köyü, Çınarcık köyü, Kocaderei Bala köyü, Kocaderei Zir köyü, Çalica köyü, Yeniköy, Cihanköy, Dontluca köyü, Reşadiye köyü, Çeltikçiler köyü, Narlı köyü, Kapaklı köyü ve Karacaali köyü, insanlık dışı cinayetlerle kana bulanmış kapalı ve dar mekânlar olarak tarihe geçerler.

3.2.4.9.6.2. Açık ve Geniş Mekân

Eser boyunca vatanın her karış toprağının önemli olduğu, bu uğurda yapılan savaşlarla ortaya konur. Ülkedeki şehirler, ilçeler ve köyler düşman işgali altında bulundukları sürece kapalı ve dar mekânlar hâline gelirler. İşgale uğrayan tüm bölgeler içerisinde özellikle İstanbul'un işgali, siyasi anlamda Osmanlı İmparatorluğu'nun yetkilerini sınırlandırmıştır. Düşman çizmeleriyle toprakları ezilen İstanbul, Türk halkının içinde boğulduğu kapalı ve dar bir mekân olur; ta ki Refet Paşa'nın oraya gidişine kadar:

“Refet Paşa'nın İstanbul'a gelişi, yediden yetmişe bütün Türk- Müslüman halkı coşkunluğun en yüce katlarında gezdiriyordu. İstanbul'da işgal ordusunu egemen olduğunu unutan halk, her yanı Türk bayraklarıyla donatmış, Türk ordusunun gelişinden önce İstanbul'u eylem olarak içerden fethetmişti. O zamana dek İstanbul'da böyle bir gün yaşanmamıştı. Kentin bütün meydanları, caddeleri, dar sokakları, hatta kenar köşedeki çıkmaz sokakları bile bir gün önceden allı beyazlı bayraklar, kurdeler ve serpantinlerle süslenmişti. Gün doğarken kadın erkek çoluk çocuk bütün halk sokaklara dökülmüş, yollar insan almaz bir hale gelmişti. Caddelerden hiçbir araç geçemiyordu. Saat onbirde Kabataş iskelesi mahşerden bir örnek olmuştu” (63). Refet Paşa ve ordusunun İstanbul'a girmesiyle birlikte şehrin üzerindeki kara bulutlar dağılmaya, şehir genişlemeye; mutluluk vermeye başlar.

3.2.4.10. Kutsal Barış⁵⁰

3.2.4.10.1. Özet

Romanın birinci bölümü, Mustafa Kemal Paşa'nın “Bu ulus çocuklarının fedakârlıkları için ölçü olmaz” sözleriyle başlar. “Rumeli'nin Son Acıklı Türküsü” adlı bu bölümde Binbaşı Fuat'ın Rumeli'deki komitacılık faaliyetleri geniş bir

⁵⁰ Hasan İzzettin Dinamo, *Kutsal Barış: Ulusal Kurtuluş Savaşı Sonrasının Gerçek Hikâyesi II*. İstanbul, May Yayınları, 1976.

şekilde anlatılır. Binbaşı Fuat, Kırcalı Kasabası'nın Bektaşiler Köyü'ndeki karargâhında Anadolu'dan gelecek yeni haberleri beklerken 10 Eylül 1922'de Erkân-ı Harbiye-yi Umumiye Reisi Fevzi Paşa'dan aralıklarla iki telgraf alır. Telgrafın ilkinde Anadolu'da düşmanın mağlup ve perişan edildiği yazarken Fuat Bey'den de Batı Trakya ve Makedonya'daki düşman birliklerine saldırması istenilmektedir. İkinci telgrafta ise İzmir'in geri alındığı, Bursa ve Mudanya'nın da geri alınmak üzere olduğu bildirilmektedir. Aldığı zafer haberlerini adamlarına da okuyan Binbaşı Fuat, hemen karargâhını örgütlemeye başlar. Ardından da bütün yaşayışını yazmaya başladığı raporuna devam eder. Balkan Savaşı yıllarında Enver Paşa Edirne'yi Bulgarlardan almış, bununla da kalmayıp ilk Türk gerilla birliğini kurarak Bulgaristan içlerine saldırmıştır. Bu gerilla birliğinin başına da Eşref Kuşçubaşı, Sami Kuşçubaşı, Çerkes Etem ve abisi Reşit'i getirmiştir.

Gerilla birliği Bulgaristan içine akınlar yaparken Bulgarların Türkleri zorla Hristiyanlaştırdıklarını ve vaftiz ederek onların adlarını değiştirdiklerini görürler. Durumu orduya bildirdiklerinde Fahri Paşa Kolordusunun Kurmay Başkanları Ali Fethi ile Mustafa Kemal Paşa, Bulgaristan'daki Türkleri kurtarmaları için gerilla birliğinin başına Süleyman Askeri'yi geçirirler. Ordudan ayrılıp da çeteci kılığına giren birçok gönüllü er ve subay, Süleyman Askeri'nin komutasındaki birliğe katılır. Bu gönüllü askerlerden birisi de Teğmen Fuat'tır. Teğmen Fuat; Balkan Savaşı, Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı yıllarında Türk milleti için birçok görevlerde bulunur. Gümölcine'de Batı Trakya Hükümeti'nin kurulmasında rol oynar, Makedonya komitesiyle Yunanlılara ve Sırlara karşı ortak bir mücadelede görev alır, Selanik'te yerleşmiş olan İngiliz ve Fransız güçlerinin hangi birliklerinin hangi noktalarda bulunduğunu harita üzerinde saptayarak İstanbul'a bildirir, Kavala'da konsolos kâtipliği yapar, Alman İstihbarat Örgütü'nde çalışır, Kavala ve Drama Bölgesi'nin yönetimini eline alır.

Birinci Dünya Savaşı sona erdiğinde Almanlar teslim olunca Osmanlı İmparatorluğu da parçalanmaya başlar. Yüzbaşı Fuat Balkan, darmadağın olan Türk ordusunun küskün bir adamı olarak Karamürsel'deki çiftliğine çekilir. Mustafa Kemal Paşa Anadolu'ya geçtikten sonra Batı Trakya'dan bir kurul gelerek Fuat Balkan'a yine başlarına geçmesini, yurt için her türlü çalışmaya hazır olduklarını

bildirirler. O da ulusal işlerde tek başına karar veremeyeceğini ve bazı kişilerle görüşmesi gerektiğini söyler. Daha sonra da konuklarıyla İstanbul'a giderek kendisi Albay İsmet Bey ile görüşür. Albay ondan Batı Trakya'da örgüt yapıp Bulgarlarla iş birliği halinde halkı Yunanlılara karşı kışkırtma görevini verir. Fuat Balkan, ilk olarak Anadolu'da kurulan dernekleri örnek alarak Batı Trakya Müdafaa-yı Hukuk Derneği'ni kurar, ardından da Gümölcine'de Birinci Dünya Savaşı'nda Yunanlılara karşı savaşmış tüm Batı Trakyalıların liderleriyle birleşerek silahlı örgütleri toplar.

Nöyyi Antlaşması sonucunda Fransız işgalindeki Batı Trakya'nın Yunanlılara bırakılmasıyla Müdafaa-yı Hukukçuların Yunan işgaline karşı direnişleri başlar. 23 Nisan 1920'de Ankara'nın bağımsız yönetimi kurulunca Fuat Balkan, Ankara'yla ilişki kurmak üzere önce İstanbul'a sonra da Ankara'ya gider. Ankara'da Fevzi Paşa ona Batı Trakya'daki silahlı ayaklanmaları, örgütleri bağımsız olarak yönetme görevi verir. Ankara'dan Batı Trakya'ya doğru yola çıkan Fuat Balkan'a daha o günlerde asılan İngiliz casusu Mustafa Sagir'in dosyasını verirler.

1920 sonlarında İstanbul'a gelen Mustafa Sagir, İngilizler adına çalışan bir Hintlidir. İngilizler ondan Mustafa Kemal Paşa'yı öldürmesini istemiştir. Mustafa Sagir, Hint Müslümanlarının Kurtuluş Savaşı için bağış gönderdiğini ve gönderilen paraları Ankara Hükümeti'ne vermek için geldiği dedikodusunu İstanbul'da yayar. Bir süre sonra Ankara'ya giden Mustafa Sagir'i Adnan Bey karşılar. Fakat Mustafa Sagir'in casus olduğu haberi Ankara'ya çoktan ulaşmıştır. Yapılan sorgulama sonucunda İngiliz casusu idam edilir.

Fuat Balkan, zorlu bir yolculuktan sonra İstanbul'a oradan da Varna'ya geçer. Makedonya komitesiyle görüşmelere başlayan Fuat Balkan, onların Filibe'de bir kongre yapmasını sağlar. Kongrede Fuat Balkan Batı Trakya komutanı seçilir. Kongre sonrasında gerek Türkler gerekse Bulgarlar, Yunanlılara karşı bir kavgaya girişirler.

10 Eylül 1922'de Fevzi Paşa'dan gelen telgraflardan sonra propaganda çalışmalarını yoğunlaştıran Fuat Balkan'ın gerilla savaşları sonucunda Doğu Trakya Rumları Yunanistan'a kaçarak Batı Trakya ve Yunanistan Makedonya'sına yığılırlar.

10 Şubat 1923’de Rafet Paşa’nın emriyle Meriç Bölgesi’ne yaklaşan Yunanlılar hakkında bilgi edinme görevini alan Fuat Balkan, gerilla birliklerine Doğu Trakya’dan geçen Rum halkının Türk köylerine yerleşmelerine engel olunması uyarısını verir.

“Dünya Evine Doğru” adlı bölümde Mustafa Kemal Paşa’nın Latife Hanım ile evlenmesine doğru giden süreç anlatılır. Çankaya Köşkü’ne oğlunun yanına gelen Zübeyde Hanım, onun Fikriye ile değil Latife Hanım ile evlenmeye karar vermesine çok sevinir. Aynı günlerde Paşa’nın evlenmesine sevinmeyen aksine çok üzülen bir kadın da Fikriye’dir. Fikriye, Ankara’ya geldiğinden beri Paşa ile birlikte yaşamaktadır. Paşa’nın İzmir kızı Latife’yle evlenmeye karar verdiği günden beri odasında gizli gizli ağlayan Fikriye aynı zamanda ince hastalıkla da mücadele etmektedir.

Mustafa Kemal Paşa, veremden gün geçtikçe eriyen annesine Ankara’nın havası iyi gelmeyince onu İzmir’e Latife’nin yanına gönderir. Bu sayede annesi Latife ile tanışacaktır. İzmir’e varışından on yedi gün sonra Zübeyde Hanım oğlunun evlenmesini göremeden vefat eder. Aynı günlerde veremden eriyen Fikriye’yi de Paşa, Avrupa sanatoryumlarından birine gönderir.

Annesinin ölüm haberini Eskişehir’de alan Mustafa Kemal Paşa, onun cenazesine yetişemeyeceğini düşünerek cenaze törenine gitmez. Daha sonra Kâzım Karabekir, Fevzi Paşa ve bazı yönetim adamlarıyla İzmir’e gittiğinde annesinin mezarına uğrar, orada annesi ile ilgili bir konuşma yapar.

29 Ocak 1923 günü akşamı Uşaklıgillerin köşkünde yapılan nikâh töreniyle Mustafa Kemal Paşa dünya evine girer.

“Geceyarısı Tramvayı” başlıklı üçüncü bölümde evli bir Mustafa Kemal Paşa vardır. Uzun askerlik günlerinde ve yıllarca süren cephe yaşantısında erkenden yatağa girmeye alışkın olmayan Mustafa Kemal, geceleri uyuyamaz. Kafası ülkenin meseleleriyle doludur. Yapılacak İzmir İktisat Kongresi açılış nutku, Lozan Barış Antlaşması’nın imzalanmaması, Cumhuriyet rejiminin ilanı ve dünya devletleriyle

kurulacak ilişkiler, Mustafa Kemal Paşa'nın zihnini yormaktadır. Yapılacak o kadar çok şey varken yatağa hapsolmak onun karakterine uymaz. *“Yataktan fırlayıp insanlarla görüşüp konuşmak, yürümek, at sürmek, otomobille gezmek, uzakları arkada bırakmak, devinimin ölümsüz kanunu içinde evrenin kımıldayan bir kırıntısı olduğunu anlamak istiyordu”* (182).

Mustafa Kemal Paşa, yine uykusuz kaldığı bir gecede karısına tramvaya binmek istediğini söyler. Latife Hanım, ona gecenin geç saatlerinde dışarıya çıkmaması gerektiğini söylese de o kalkıp giyinmeye başlar. Bunun üzerine Latife Hanım, yaverleri arayarak durumu onlara anlatır. Yaverlerin getirdiği atlı tramvaya karısı ve yaveriyle binen Mustafa Kemal Paşa, İzmir'in karanlık sokaklarında ilerlerken birkaç ay önce o sokaklardan kaçan düşman ordusunu hatırlar.

Dördüncü bölümde Mustafa Kemal Paşa'nın “İzmirli Gazetecilerle Söyleşi”si anlatılır. 30 Ocak 1923 günü Başkumandanlık Karargahı'nda *Anadolu, Ahenk, Sadai Ha, “Şark, Yeni Turan* gazeteleri başyazarlarına Mustafa Kemal Paşa öncelikle ülkenin siyasî durumu hakkında bilgiler verir. İtilaf Devletleri'nin Türkiye'nin bağımsızlığını zedeleyici hususlarda direttiklerini ve Türkiye'nin çıkarlarına karşı davrandıklarını oysa kendilerinin bütün bağımsızlığı sağlayacak bir barış istediklerini anlatır. Ulusun da isteğinin bu yönde olduğunu yaptığı gezilerde gördüğünü de ekler. Paşa, barış sağlandıktan sonra da özellikle ekonomi ve kültür çalışmalarına çok büyük çabalar gösterilmesi gerektiğini ve Halk Fıkrası adı altında bir siyasal örgütün kurulmasının kendisince doğru olacağını söyler. Paşa, gazetecilerden birisinin ulusal egemenliğin kısıtlanıp kısıtlanmayacağı sorusuna, *“Esas Teşkilat Kanunu'nun birinci maddesi gereğince, egemenlik, kısıntısız koşulsuz ulusundur”* der. *Yeni seçimlerin ne zaman yapılacağı sorusuna ise barış koşulları gerçekleştikten sonra Meclis, üzerine aldığı tarih görevi bitirmiş olacak ve “ulusal ülkü elde edilinceye dek Meclis'in toplantı durumunda bulunmasını gerekli kılan geçici kanun maddesinin gereği yapılacaktır”* (188) cevabını verir.

“İzmir Halkıyla Söyleşi” başlığı altındaki beşinci bölümde Mustafa Kemal Paşa'nın 31 Ocak 1923'te İzmir gümrük yapısının salonunda İzmir halkıyla yaptığı söyleşiye yer verilir. Konuşmasına bütün İzmir halkını selamlamayla başlayan

Başkomutan, İzmir'in derin bir tarihe sahip olmakla birlikte coğrafi konumundan dolayı ekonomik ve siyasal çok büyük bir öneme sahip olduğunu söyler. Mustafa Kemal Paşa daha sonra salondakilere ne istiyorlarsa kendisine serbestçe sormalarını rica eder. Bunun üzerine "Türk Devleti'nin bugünkü temelleri, kadının toplum yaşayışındaki yerinin ne olacağı, Lozan Barış konferansındaki görüşmelerin ne aşamada bulunduğu, tarım, ticaret, endüstrinin gelişmesi, Halk Fıkrasının izleyeceği temel ilkeler" ile birlikte daha birçok soruya Paşa cevaplar verir.

Yeryüzünde gördüğümüz her şeyin kadınların eseri olduğunu söyleyen Paşa, toplumun başarısızlığının nedenini kadınlara karşı gösterilen umursamazlıktan ve kusurdan doğduğunu belirterek kadınların kendilerine özgü görevleri yapabileceklerini ve toplumun rahat yaşaması ve mutluluğu uğruna gerekli olan genel çalışmalara da katılacaklarını söyler. Osmanlı İmparatorluğu'nun artık tarihe karıştığını, kurulan Türk Devleti'nin Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce ve onun hükûmetince yönetildiğini anlatan Paşa, çıkarları doğrultusunda din kılığında fetva ile ulusu gericiliğe sürüklemek isteyenlerin yerinin zindan olacağını söyler. Paşa, Lozan görüşmelerine dair sorulan bir soruya, masaya oturanların Osmanlı Devleti'nin yok olduğu ve yeni Türkiye Devleti'nin doğduğu gerçeğini görmek istemediklerini söyler. Ayrıca İtilaf Devletleri'nin kendilerine önerdikleri antlaşmayı katıksız bağımsızlık isteyen ulus için benimsemediklerini dolayısıyla onların antlaşmada yaptıkları önerileri kabul edemeyeceklerini sözlerine ekler. Medreseler ne olacak, vakıflar ne olacak diye düşünenler için de "dinin tüm dediklerinin eşit olarak öğrenilmesi için okullarda kadın-erkek aynı eğitimi almalıdır," der.

Ordunun önemi hakkında da açıklamalar yapan Başkomutan, ordunun daha iyi bir duruma getirileceğini, subayların ve askerlerin yaşamak kaygısı içinde bırakılmayacağını söyler. Milis subayları hakkında verdiği cevapta da orduda öyle bir subaylık sınıfının olmadığını, savaş sırasında subay sıfat ve yetkisiyle çalışmış olan fedakârların bulunduğunu ve onların ödölsüz kalmamaları gerektiğini belirtir.

"Mecliste İktisat Kongresi İçin Güröltü" adlı bölüm eserin altıncı bölümüdür. Bu bölümde İzmir'de yapılması planlanan İktisat Kongresi için Trabzon Mebusu Ali Şükrü'nün Meclis'e verdiği soru önergesi görüşmeleri yer alır. 3 Şubat 1923'te Ali

Şükrü'nün verdiği soru önergesi cevaplanırken ülkenin içinde bulunduğu ekonomik kriz de İktisat Vekili Mahmut Esat tarafından mebuslara anlatılır. Vekil, iktisat kongresinin toplanmasındaki amacın *“İstanbul'daki çiftçi ve tüccarları, Anadolu'daki çiftçi ve tüccarlarla bir araya getirerek birbirlerini tanımalarını sağlamaktır,”* der. Ardından da *“İstedik ki (...) birbirlerini tanımayan ülkenin öz çocukları, birbirlerini tanınsınlar ve ülkenin iktisat gereksinimlerini bir kez de bir arada düşünsünler, bir arada toplu olarak iktisat işlerini çözsünler. Yetkileri dışında olan bölümler üstüne Büyük Millet Meclisi ve hükûmetine, muhtıralar vererek dikkatlerini çeksınler”* sözleriyle konuşmasına devam eder (198-199).

Vekilin yaptığı açıklamaları değerlendiren Ali Şükrü, kongrelerin yapılmasında hükûmetlerin ön ayak olmasını ve bu konuda buyruklar göndererek üyeleri seçtiklerini ne gördüğünü ne de işittiğini söyler. Kongrelerin özel olduğunu, milletvekillerinin karar vereceği sorunlar üstüne kongrelerin hiçbirinin karar verme yetkisine sahip olmadığını belirten Trabzon Mebusu, bir ülkede dengeli bir iktisat siyaseti sağlamak göreviyle yükümlü olan kongrenin meclis olduğunu söyler. Ali Şükrü, ülkede izlenecek iktisat yönlerini İktisat Bakanlığı kendisi hazırlayıp meclise doğrulatmayarak haklatan iş adamlarından isteyecekse doğru davranmış olmaz diyerek İktisat Bakanı'nı eleştirir. Kendisinin kongrelere karşı olmadığını söyleyen milletvekili; ekonomi sorununda en önemlinin önemliden üstün tutulması gerektiğini, kongrenin saptayacağı kocaman sorunlardan daha basit birtakım sorunlar olduğunu, bunların hiçbirisinin yapılmadığını ve ülkenin bundan dolayı birçok zararlara girdiğini arkadaşlarına açıklar.

Ali Şükrü'nün sözleri üzerine Mahmut Esat cevap verir. Ülkenin sürekli bir savaş içinde olduğu için uyarı ve teşvike ihtiyacı olduğunu, bundan dolayı İktisat Bakanlığı'nın kongre işine girdiğini ve de halkın bakanlığın teşvikiyle toplanmasına ilişkin kanunlarda hiçbir kayda ve engele rastlamadığını söyler. Uzun yıllar savaş içinde kalmış ve her davranış yabancıların karışmasıyla başarısızlığa uğramış bir ülkede iktisat sorunlarının bir günde çözülmesi yeteneğini kendinde göremediğini itiraf eden Mahmut Esat, ne var ki durmadan çalıştığını da konuşmasına ekler. Başkan Rauf da kongrenin yararlı olacağını, ülkenin farklı bölgelerinden gelecek olanların birbiriyle tanışmalarını sağlayacağını, alınan kongre kararlarını hükûmete

bildirdiklerinde hükûmetin kararları inceleyebileceğini, gerekirse kanun biçiminde yüksek kurula bildirebileceğini söylemesiyle konuşmalar sona erer.

Yedinci bölümde İzmir İktisat Kongresi'nde yaşananlar anlatılır. Türkiye'nin ilk iktisat kongresi 17 Şubat 1923 günü İzmir'de toplanır. Osmanlı Bankası depolarında yapılan kongreye yaklaşık dört bin kişi katılır. Kongrenin açılışından bir gün önce İzmir'e gelen delegeler bir başkan seçmek isterler. Lakin birbirlerini tanımadıkları için bir başkan seçemezler. Herkesçe sevilen, tanınan bir delege ararlarken Manisa'dan katılan Kâzım Karabekir'i gördüklerinde onu seçerler.

Kongre, İzmir Belediye Başkanı adına delegelerden Haydar Rüştü'nün salondakilere "Hoş geldiniz" demesiyle açılır. Ardından Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, açılış nutkunu okur. Paşa, Osmanlı Devleti'nin ekonomik alanda yaptığı yanlışlara değinirken Osmanlı tarihinde bütün çabaların ve çalışmaların, ulusun isteği, tutkuları ve gerçek gereksinimleri bakımından değil, onun bunun özel istekleriyle, tutkularını doyurmak bakımından olduğunu söyler. Kılıçla fetih yapan, sabanla fetih yapana yenilir diyen Paşa, "*Efendiler, kılıç kullanan kol yorulur, sonunda kılıcı kınına koyar ve belki kılıç kınında küflenmeye, paslanmaya mahkûm olur. Ne var ki saban kullanan kol, gün geçtikçe daha güçlenir. Daha çok güçlendikçe daha çok toprağa sahip olur*" (227), sözleriyle toprağın ekonomideki önemine değinmeden geçmez. Türkiye Büyük Millet Meclisi ve hükûmetinin amacı ülkeyi bayındır yapmak ve ulusu zengin, rahat ve mutlu kılmaktır, diyen Başkomutan iktisatın önemini de "*siyasal ve askerce yengiler ne kerte büyük olursa olsun iktisat yengileriyle taçlandırılmazlarsa yaşayamaz, az zamanda söner*" (232) sözleriyle açıklar.

Başkomutanın nutkundan sonra İktisat Bakanı Mahmut Esat kürsüye çıkar. O da Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki iktisat durumuna değinir. Türk ulus egemenliğinin ancak ve ancak Türkiye iktisat egemenliğine dayandığını ifade eden Mahmut Esat'ın konuşmasından sonra Mustafa Kemal Paşa, Ankara'ya gitmek için kongreden ayrılır. Kongrenin öğleden sonraki oturumunda Kâzım Karabekir, oy birliğiyle başkan seçilir.

Kongrede aynı zamanda ülkenin her yanından gelen ürünlerin gösterildiği sergi salonu da ziyaretçilere açılır. Türkiye'nin birçok yöresine ait özel ürünler, halılar, kilimler, seccadeler, sabunlar, dokumalar ve çeşitli tahıl ürünleri sergide çokça ilgi görür.

4 Mart 1923 günü iktisat kongresi Kâzım Karabekir'in başkanlığında veda toplantısı için toplanır. Toplantıda ticaret grubu başkanı, çiftçiler grubu başkanı, endüstri gurubu başkanı ve işçi kadınlar delegesi kısa konuşmalar yaptıktan sonra Kâzım Karabekir, kapanış konuşmasıyla ilk iktisat kongresini bitirir.

“Birinci Lozan Dönüşü” adlı sekizinci bölüm, İsmet Paşa'nın Gülcemal vapurundan inip İstanbul'a ayak basmasıyla başlar. Paşa vapurdan indiğinde etrafını saran gazetecilere Lozan'da yaşananları anlatır. Görüşmelerde toprak sorununda anlaşmaya varıldığını iktisat ve maliye sorunlarındaki ayrılıkların çözüme kavuşmadığını belirten İsmet Paşa, *“barış uğruna her türlü fedakârlığı yaptıksa da herkes isteğine göre barış istediğinden barışı yapamadık”* (283), der. İsmet Paşa, gazetecilerle yaptığı görüşmeden sonra kendisini Eskişehir'de bekleyecek olan başkomutanla buluşmak üzere yola çıkar. Karısı Latife ve Genel Kurmay Başkanı Fevzi Paşa ile birlikte İzmir'den trenle gelen Mustafa Kemal Paşa, onu coşkuyla karşılar. Birlikte Ankara'ya doğru ilerlerler.

İsmet Paşa, 21 Şubat günü Ali Fuat Paşa'nın başkanlığında Büyük Millet Meclisi kürsüsünde Lozan görüşmeleri hakkında mebuslara bilgi verir. Batı Trakya, Batı Trakya'nın sınırı, Musul vilayeti ve Gelibolu Yarımadası sorunları, kapitülasyonlar, savaş borçları ve onarım paraları gibi konularda Türk delegeleriyle İtilaf Devletleri temsilcileri arasındaki görüş ayrılıklarını anlatır. Paşa, konuşması bittikten sonra bazı delegelerin sorularını cevaplar.

27 Şubat 1923'de Ali Fuat Paşa'nın başkanlığındaki gizli oturumda Meclis'te barış delegasyonunun hazırladığı karşı antlaşma tasarısı görüşülmeye başlanır. 6 Mart'a kadar süren toplantılarda Hükûmet karşıtı II. grup, Türk delegelerinin Lozan'da izlediği siyasete ve hükûmet tarafından hazırlanan antlaşma projesine karşı bir muhalefet yaparlar. Hazırlanan projenin Meclis'in bilgisi olmadan hazırlanması,

Hükümet'in Meclis'i yeterince bilgilendirmemesi, Musul meselesinin bir sene sonraya ertelenmesi ve Hükümet'in harbe yanaşmaması muhalefet grubunun eleştirdiği konular olur. 6 Mart'ta yapılan oturumda ilk sözü alan Mustafa Kemal Paşa, önerilen barış projesini bağımsızlığı bozan koşullar içerdiği için kabul edemeyeceklerini, eğer İtilaf Devletleri projeyi benimsetmekte ısrar ederse Hükümet ve Meclis için savaşın zorunlu olacağını belirterek konuşmasına başlar. Ardından da sözlerine “*Ancak, bu son noktaya varmadan önce varsa başka çözümlere başvurmak elde olduğu gibi savaştan uzak kalmak ve yaşayış ilkelerimizi koruyabilecek koşullar altında barış yolunda çalışmayı yeğ tutmayan hiçbir arkadaşımız yoktur*” diye devam eder. Toplantının ilerleyen saatlerinde her kafadan sesler çıkmaya başlayınca ikinci Başkan Ali Fuat Paşa, kanlı olayların çıkabileceğini düşünerek Meclis çanını birbirleriyle tartışan grupların arasına atar. Bütün Meclis birdenbire suspus olur.

Romanın son bölümü “Balayı Gezisi” başlığı altında okuyucuya sunulur. Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, balayı gezisine başlamak üzere Ankara'dan ayrılır. 12 Mart 1923 tarihinde yolculuğun ilk durağı olan Adana'da coşkun gösterilerle karşılanan Paşa, eşi Latife ile birlikte halkın arasında yürümeyi tercih etse de bir süre sonra kalabalıktan yürüyemez hâle gelir. En sonunda getirilen otomobile binmek zorunda kalır. Başkomutanın arabaya bindiğinde Latife'yi soluna alması, genç kadını sinirlendirir. Kalacakları köşke gidip de Latife neden onu soluna oturttuğunu sorduğunda Başkomutan, sırtında resmî bir kıyafet olduğu ve onu sağına almanın yanlış olacağı cevabını verir. 16 Mart günü Başkomutanın Türk ocağında okuduğu nutku Anadolu Ajansı muhabiri İsmail Habip kaleme alır. Nutukta sabanın kılıçtan üstün olduğunu, Adana topraklarının verimliliğini ve Adana'nın pamuk ekiminde Mısır ile yarışabileceğini anlatan Paşa, Osmanlı Devleti ile Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'ni karşılaştırır. Yeni Hükümet'in onlar için en iyi, en uygun hükümet biçimi olduğunu açıklar.

Adana'dan sonra Mersin'e giden Mustafa Kemal Paşa, orada da yayan olarak halkın arasından kente doğru ilerler. Adımlarıyla Millet Bahçesi'ne giden Paşa, bahçenin ortasına konulmuş olan krallarla kraliçelere özgü yıldızlı koltuğu görünce “*Bu ne maskaralık!*” (350) diyerek kızgın bir şekilde oradaki tahta sandalyelerden birini alıp oturur.

Mustafa Kemal Paşa, güney kıyılarıdaki büyük kentleri gezip dolaştıktan sonra dönüşte Konya'ya uğrar. Orada da büyük gösterilerle karşılanırlar. Mevlevihane'de verilen yemekte Latife'nin doğulu erkeklerin sofrasında aydın bir kadın görünüşü taşıması Gazi'nin hoşuna gider. Onun batı kültürünün etkilerini her fırsatta çevresine göstermesi Paşa'yı sevindirmektedir.

20 Mart 1923 günü Konya Türk Ocağı'nda onuruna verilen çay şöleninde Paşa bir konuşma yapar. Ulusun yıllarca istek ve çıkarlarına aykırı olarak yönetildiğini, ulusun yeteneklerini geliştirecek çalışma alanlarına sahip olmadığını, olanaksızlıklar yüzünden felaketlere sürüklendiğini anlatarak tüm bunlara rağmen ulusun uyumlu çalışmasıyla zafere ulaşıldığını söyler. İslamiyet tarihine değinen Kemal Paşa'nın İslam ülkeleriyle Hristiyan ülkeler arasındaki savaş yüzünden İslam dünyasının, batının ileri düşüncelerine tenezzül etmeyip karşı durmasını çöküş sebeplerinden biri olarak görür. Asıl ülkenin yıkıntı oluşunu da aydınlarla halk arasındaki kopukluğa bağlar. Başarı kazanmak için aydın sınıfla halkın düşünüş ve amaçları arasında bir uygunluk olmalıdır diyen Paşa, *“ülkeyi kurtarmak uğruna bu iki düşünüş arasındaki ayrılığı durdurup uygunluğu yaratmak gerekir”*, (359) der. Dinî bilgilerin, ehil sahipleri tarafından verilmesine ve bilim adı altında gerçek bilimden uzak hoca kılıklı bilgisizlerden de uzak durulması gerektiğine dikkat çeken Mustafa Kemal Paşa, kendisinin din kılığı ve şeriat sözleriyle ulusu doğru yoldan saptıran ve yanıltan din adamlarına düşman olduğunu söyler.

Gazi, 21 Mart 1923 günü Konya Kızılay Kadınlar Kolu'nun verdiği çay şöleninde kadınlara hitaben bir konuşma yapar. Eskiden beri savaş yaşayışında, tarım yaşayışında ve geçim yaşayışında erkeklerle birlikte yürüdüklerini anlatan Mustafa Kemal Paşa, Anadolu kadınının Kurtuluş Savaşı'nda çok büyük fedakârlıklar yaptığını anlatır. Kadınların giyim tarzlarına dair de bir şeyler söyleyen Paşa, düşmanların kadınları dış görünüşüne göre yargıladıklarını oysa ya çok kapalı ya da çok açık giyenlerin Türk kadınının tamamını yansıtmadığını söyleyerek konuşmasına:

“Dinimizin salıkladığı örtünme hem yaşayış hem de erdeme uygundur. Kadınlarımız, şeriatın salığı, dinin buyruğu gereğince örtünselerdi ne o kerte açılacaklardı ne de o kerte örtüneceklerdi. Şeriata uygun örtünme, kadınlar için güçlük vermeyecek, kadınların toplum yaşayışında, gündelik yaşayışta erkeklerle iş birliği etmesine engel olmayacak basit bir biçimde bulunacaktır. Bu basit biçim toplum yaşayışımızın ahlak ve yöntemlerine de aykırı değildir” (369) diye devam eder.

Kadınlık sorununda biçim ve görünüşün ikinci derece olduğunu söyleyen Paşa, kadınlarımız için biçim ve kılıktan çok asıl başarı kazanılması gereken alan, ışıkla, doğru erdemlerle süslenmek ve gereçlenmek olmalıdır, diyerek kadınların Avrupa kadınlarının altında kalmayacağını aksine pek çok yönden onların üstüne çıkacağına inancının büyük olduğunu belirtir.

Mustafa Kemal Paşa ve yanındakiler akşam yemeği için Mevlevihane’ye davet edilirler. Yemekten sonra Mevlevi semasına geçilir. Çocukluğundan beri tekkelere düşman olan Mustafa Kemal Paşa, Mevlevihane’deki sema gösterisinden çok etkilenir.

Konya’dan ayrılacakları gece İsmail Habip, Paşa’nın son söylediği nutkun yazılı biçimini göz gezdirmesi için ona götürür. İsmail Habip nutku okudukça Paşa, çok mutlu olur ve sık sık bravo çeker. Latife’nin insan hiç kendisine bravo der mi sorusuna da Paşa’nın cevabı, *“ben kendi sözlerime değil, onların tutuluşuna bravo diyorum,”* olur.

Gazi Mustafa Kemal Paşa, eşi ve karargâh adamlarıyla Afyonkarahisar’a girdiğinde halkın içten ve coşkun karşılamasını görünce kente yayan gitmeye karar verir. Belediye salonuna giren Başkomutan halkın isteği üzerine kapının merdiveni üzerine çıkarak konuşmasını yapar.

İsmail Habip, iki gün sonra tren Ankara’ya ilerlerken *“Çoğu trende geçen on dört günlük gezinin kentlere özgü yedi sekiz günü içinde hepsi birbirinden ayrı*

olarak tam on beş nutuk söyledi” (377) diye başlayan cümleleriyle Paşa’nın okuduğu nutuklara dair anılarını defterine yazar.

3.2.4.10.2. Teknik Özellikler

Romanda ilahi bakış açısı; olaylar zinciri, kişiler, zaman, mekân ve eşya başta olmak üzere bütün unsurlar üzerinde hâkim bir pozisyonadadır. Her şeyi görmesi ve bilmesi, figürlerin iç dünyalarına girip onların düşüncelerini okuması ve her an her yerde olabilmesinden dolayı o, tanrısal özelliklere sahiptir. Kimi zaman başkişiyle eşinin tartışmalarına tanıklık eder, kimi zaman Meclis’teki gizli oturumlarda mebusların konuştuklarını duyar, kimi zaman da barış görüşmelerinin şahididir.

Romanın ilk bölümünde Binbaşı Fuat’ın içinde bulunduğu durum, mekân ve psikoloji üçüncü şahsın ağzından aktarılırken ilahi anlatıcı:

“Binbaşı Fuat, Bektaşiler köyündeki eski karargâhına döndüğünden beri yıpratıcı bir sabırsızlık içindeydi. Bulgaristan’ın Kırcaali kasabasının Bektaşlar köyündeki bu karargâh çok civcivli günler yaşamıştı” (7) sözleriyle kendisini gösterir.

Eser boyunca kullanılan anlatım tekniklerinin başında özetleme, tasvir, diyalog, iç diyalog ve geriye dönüş teknikleri gelir. Anlatım teknikleriyle eserin boyutu genişletilirken yapının gerçeğe yakınlaştırılması da sağlanır.

Başkişinin karşısında bulunan, hatta onu öldürmeyi planlayan işlevsel figürlerden Mustafa Sagir’in kim olduğuna dair bilgiler verilirken özetleme tekniğinden yararlanır. Bu teknikle onun nerede doğduğu, nerede yaşadığı, nasıl bir öğrenim hayatı geçirdiği ve ne işle meşgul olduğu okuyucuyu sıkmadan kısaca anlatılmış olur:

“Mustafa Sagir, Hindistan’ın Peşaver kentinde doğmuş çok yoksul bir ailenin çocuğuydu. Bir gün bir İngiliz istihbarat subayı olan Wright onu görerek ilgilenmiş, İngiltere hesabına okutmak üzere yanına almıştı. Intelligence service, artık, kendi

malı olan bu çocuğu, kendi düşüncelerine, amaçlarına göre yetiştirecekti. İlk Bombay’da eğitilen Mustafa Sagir, sonra Londra’ya gönderilerek Kembriç üniversitesini bitirmesi sağlanmıştı. Bu zeki Hintli gencini Ortadoğu işlerinde kullanmaya karar veren Intelligence Service; ona Farsça, Arapça Türkçe dillerini öğretmişti” (60).

İzmir İktisat Kongresi’nin yapıldığı Osmanlı Bankası depolarının nasıl bir kalabalıkla dolduğunun anlatımında tasvirden yararlanılır. “Salonun alt, orta katları yoğun bir dinleyici kalabalığıyla doluydu. Buna hıncahınç deyimini kullanmak doğru olurdu. Kongrede yer aşlan delegeler dört sınıfa ayrılmışlardı. Kürsünün sol yanı işçi delegeleri ile endüstri delegelerine, sağ yanı ise tarı, ticaret delegelerine ayrılmıştı. Türk-yabancı basın delegelerine de sol yanda bir köşe ayrılmıştı. Burada kırka yaklaşık basın üyesi yer almıştı. Salonda bini aşkın iktisat delegeyle birlikte dört bin kişi vardı” (218). Yapılan tasvir tekniğiyle kongre alanı, okuyucunun gözü önünde canlandırılır.

Eserde figürler arasında kurulan diyaloglarda figürlerin düşünceleri ortaya konurken anlatıcı aradan çekilir, okuyucu figürlerle yalnızdır.

“— Efendi hazretleri, müsaadenizle artık Hindistan’a dönmek istiyorum. Bunun için izninizi almağa geldim.
— Ne zaman dönmek istiyorsunuz?
— Olabilirse hemen yarın.
— Peki, siz otelinize dönebilirsiniz.
— Demek ki hemen yarın ayrılabilceğim?
— Bunu yarın düşünüyoruz” (81-82).

Dâhiliye Vekili Adnan Bey ile Mustafa Sagir arasında geçen diyalogda, birinin Ankara’dan kaçmak istediği, diğerinin de bu kaçışı engellemeye çalıştığı açıkça ortadadır.

Romanda figürlerin zihinlerinden geçenler iç diyalog tekniğiyle açığa çıkarılır. Fon figürlerden Halide Edip’in Fikriye’yi gördüğü zaman aklından geçenler

iç diyalog tekniğiyle okuyucuya aktarılır. Halide Edip, Bursa’da Fikriye ile karşılaşır. Onun, hastalığı için Avrupa’da bir sanatoryuma gideceğini öğrenir. Fikriye, sanatoryuma gitmeden evvel Paris’te birkaç gün kalıp kendisine elbiseler yaptırmak istediğini söylediğinde Halide Edib: “Zavallı, nasıl bir kaygu ile yüzümü inceliyor. Paris modeli esvaplarla yine göze gireceğini umuyor” (165), düşüncesiyle dolar.

Eserde olay halkaları kronolojik sırayla ilerlerken kimi zaman figürlerin, mekânların veya olayların geçmişine dair bilgiler verilmesi amacıyla geriye dönüş tekniğine başvurulur. *Kutsal Barış 2*’nin birinci bölümünde anlatılan Binbaşı Fuat’ın Balkan Savaşı, Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı yıllarında yaşadığı maceralar; içinde bulunduğu andan, 10 Eylül 1922 tarihinden geriye, Balkan Savaşı yıllarına gidilerek anlatılır. Balkan Savaşı’nın yenilgiyle sonuçlandığı günlerde Bulgaristan, orada yaşayan Türkleri zorla Hristiyanlaştırmaya başlamıştır. Ali Fethi ile Mustafa Kemal Paşa, Hristiyanlaştırılan Türkleri kurtarmak üzere kurulan gerilla birliğinin başına Süleyman Askeri’yi getirirler: “İşte, Süleyman Askeri’nin komutasında Batı Trakya’ya akın eden bu birliğe Teğmen Fuat (Balkan) adlı gencecik bir asker de katılmıştı” (9). Birçok subay ve er ordudan ayrılarak yeni kurulan akıncı birliğine katılırlar.

3.2.4.10.3. Olay Örgüsü

Kutsal Barış 2 romanı, dokuz bölümden meydana gelmiştir. Bölümlerin girişlerinde metnin içeriği ile ilgili bir başlık, tüm başlıkların altında da Mustafa Kemal Paşa’nın sözleri bulunmaktadır.

1- RUMELİ’NİN SON ACIKLI TÜRKÜSÜ

“Bu ulus çocuklarının fedakârlıkları, kahramanlıkları için ölçü bulunmaz.” (Mustafa Kemal)

2- DÜNYA EVİNE DOĞRU

“Ey kahraman Türk kadını, sen yerde sürünmeye değil, eller üzerinde göklere yükselmeye lâyıksın.” (Mustafa Kemal)

3- GECE YARISI TRAMVAYI

“Bizim devlet yönetiminde izlediğimiz prensipleri, gökten indiği sanılan kitapların doğrularıyla asla bir tutmamalıdır. Biz, esinlerimizi gökten ve yitikten değil, doğrudan doğruya dirimden almış bulunuyoruz.” (Mustafa Kemal)

4- İZMİR GAZETECİLERİ İLE SÖYLEŞİ

“Türk’ün haysiyet ve izzetinefis ve kabiliyeti çok yüksek ve büyüktür. Böyle bir millet esir yaşamaktansa mahvolsun evlâdır.” (Mustafa Kemal)

5- İZMİR HALKI İLE SÖYLEŞİ

“Yüksek Türk, senin için yüksekliğin sınırı yoktur. İşte, parola budur.” (Mustafa Kemal)

6- MECLİSTE İKTİSAT KONGRESİ İÇİN GÜRÜLTÜ

“Yeni Türkiye devleti emperyalist bir devlet olmayacaktır. Ancak, yeni Türkiye devleti bir iktisat devleti olacaktır.” (Mustafa Kemal)

7- İZMİR İKTİSAT KONGRESİ

“Siyaset, asker başarıları ne kadar büyük olursa olsunlar iktisat başarıları ile taşlanmazlarsa kazanılan yengiler yaşayamaz.” (Mustafa Kemal)

8- BİRİNCİ LOZAN DÖNÜŞÜ

“İrk ayırımı gözetmeksizin bütün insanlığı kapsayan emperyalistçe devlet kurmak tutkularının sonuçları da tarihte yazılıdır. İnsanlara her türlü duygularını ve özel bağlarını unutturup onları bütün bir kardeşlik ve eşitlik çerçevesinde birleştirerek insancıl bir devlet kurmak kuramı kendine özgü koşullara sahiptir.” (Mustafa Kemal)

9- BALAYI GEZİSİ

“Yurt, çocuklarımızla torunlarımız için cennet yapılmaya değer bir yurttur. İşte, bu ülkeyi böyle bayındır bir hale, getiren etkenler, iktisat nedenleri, iktisat çalışmalarıdır.” (Mustafa Kemal)

3.2.4.10.4. Kişi Kadrosu

Kutsal Barış 2 romanı kalabalık bir kişi kadrosuna sahiptir. Hasan İzzettin Dinamo, gerçek hayatta yaşamış kişilerden oluşturduğu kişi kadrosunu her sınıftan ve zümreden insanlardan seçerek hem başkişinin kişisel özelliklerini belirgin hâle getirir, hem de figürlerin o dönem içerisindeki düşünce ve görüşlerini aydınlığa kavuşturur.

Romanın kişi kadrosuna başkişinin duygu dünyasına giren kadınlar da dahil olur. Bu kadınlardan biri Fikriye, diğeri Latife'dir. Fikriye, başkişiyle bir süre  ankaya'da yaşayarak; Latife ise karısı olarak onun hayatına giren kişilerdir. Annesi Zübeyde Hanım da başkişinin yanında yer alan bir diğerkadındır.

3.2.4.10.4.1. Başkişi

Başkişi Mustafa Kemal, savaş meydanlarında ve cephelerde; Çanakkale'de, Anafartalar'da, Dumlupınar'da, Kocatepe'de; bir asker ve bir komutan olarak ne kadar başarılı olduğunu göstermiştir. Artık onun için savaş, cephelerde değil, siyasi ve sosyal alanlarda sürecektir. O, Türk milletinin yapısına en uygun yönetim şeklinin millî egemenliğe dayalı yönetim şekli olduğuna kanaat getirerek, egemenliği sağlamak üzere her şeyi göze alır. Öyle ki millî egemenliğin sonsuza kadar yaşaması için canını bile vermeye hazırdır. Annesinin mezarını ziyarette giden başkişi, orada yaptığı konuşmasında:

“(...) Annem bu toprağın altında, ama ulusal egemenlik sonsuza dek yaşasın. Beni avutan en büyük g   budur. Evet, ulusal egemenlik ölümsüzlüğe dek sürecektir. Annemin ruhuna ve bütün delerimin ruhuna borçlu olduğum vicdan andını yineleyeyim. Annemin mezarı önünde ve tanrının karşısında ant içiyorum, bunca kanın dökerek ulusu elde ettiği egemenliğin korunması ve savunulması  ğruna gerekirse annemin yanına gitmekte asla duraksamayacağım. Ulusal egemenlik  ğrununda canım vermek benim için vicdan ve namus borcu olsun” (177) diye düşüncelerini ifade ederek, ulusun egemenliği için önemli olan yönetim şekline devlet adamı olarak sahip çıktığını gösterir.

Büyük bir lider ve devlet adamı olan başkişi, devlet yönetiminde millette karşı sert tavırlar sergilememiş, onları baskı ile ele geçirmeye çalışmamış ve istemedikleri şeyleri yapmaya zorlamamıştır. Kendisi de sözleriyle ve davranışlarıyla egemenliğin kayıtsız şartsız milletin olduğunu göstermiştir. Bir gece atlı tramvaya binen Mustafa Kemal Paşa, sürücüye atları neden kamçıyla yönettiğini sorar. Sürücü de kendisinin öyle gördüğünü söyler. Bunun  zerine sürücünün yanına çıkan başkişi, *“Sen şu yerini bana ver, ben kam ısız y neteyim”*, diyerek onunla konuşmaya başlar:

“— Nasıl sürebiliyor muyum?
— Benden iyi sürüyorsunuz paşam.
— Ben de senin gibi yöneticiyim.
— Ben de yüzbinlerce insanı ölüme giden yola seve seve götürdüm. Ne var ki bir tanesine bile kamçı kullanmadım” (184-185).

Başışinin İzmir’i gezerken tramvay sürücüsüyle yaptığı diyalog ve atları idare ederken ki hareketleri, çevresindeki insanlara karşı zor kullanmadığının göstergesi olur.

Mustafa Kemal Paşa, yurt gezilerinde yaptığı konuşmalarla milletinden kopmadığını gözler önüne sererken, kazanılan zaferin millete ait olduğunu da her fırsatta vurgular. O, “ulusu ölümden kurtararak kurtuluşa, bağımsızlığa götüren kararlılık ve çalışma yaşayışında, ulusun her bireyinin çalışması, çabası, yardımı geçtiğinin” (367) farkındadır. Çiftçilerin, gençlerin kadınların ve aydınların ulus için ne kadar önemli olduğunu gezilerinde yaptığı konuşmalarda sık sık gündeme getirir. Çiftçiler herkesin babası, herkesin efendisiyken kadınlar da ülkenin varlık nedenlerini hazırlayanlardır.

Başışinin, yurt gezilerine karısı Latife Hanım’la birlikte çıkması, halk ile buluşmalarında karısının da yanında olması, onun aile hayatına verdiği önemi gösterirken Türk kadınının toplum içerisinde var olması gerektiği mesajını da verir. O, alışılmış bir düzenin ve yaşam tarzının dışına çıkarak yenilikçi bir lider olduğunu ispatlar.

3.2.4.10.4.2. İşlevsel Figürler

Başışinin yanında bulunarak ona içinde bulunduğu siyasi arenada destek veren işlevsel figürlerin başında İsmet Paşa, Ali Fuat Paşa, Rauf Bey, Kâzım Karabekir Paşa ve Fevzi Paşa gelir. Mahmut Esat ve İsmet Paşa yaptıkları barış görüşmelerinde ülkenin çıkarlarını savunarak, Ali Fuat Paşa ve Kâzım Karabekir Paşa Meclis kürsülerinde muhalefetle mücadele ederek, Rauf Bey ise Hükümet’i yönetirken başışiyle aynı hedef doğrultusunda hareket ederek ona yardımcı olur.

İşlevsel figürlerden Fuat Balkan, Kurtuluş Savaşı yıllarından önce ülkesi için Batı Trakya’da mücadele ederken, Mustafa Kemal Paşa’nın 1919’da Samsun’a çıkarak başlattığı davayı Balkanlar’da yürütmek üzere çalışmaya başlar. Mustafa Sagir ise başkişinin hedefine ulaşmasını engellemek üzere olay örgüsü içerisinde karşı güç olarak konumlanan işlevsel bir figürdür. Ona göre, Ankara Hükümeti’nin yıkılması için gereken tek yol, onun kurucusu olan Mustafa Kemal Paşa’yı öldürmektir. Yaptığı entrikalara, söylediği yalanlara rağmen gerçek yüzü ortaya çıkan Mustafa Sagir, yaptıklarının bedelini hayatıyla öder. Mustafa Kemal Paşa’nın karşısına çıkan bir başka figür de Trabzon Mebusu Ali Şükrü’dür. Mecliste yapılan tüm toplantılarda muhalif tavırlarıyla Başkomutan’a ve Hükümet’e sürekli karşı çıkar.

Zübeyde Hanım, Fikriye Hanım ve Latife Hanım da başkişiyi çok seven kadınlar olarak onun hayatında önemli birer figür olurlar.

3.2.4.10.4.3. Fon Figürler

Fon figürler, eserde geniş yer tutmasalar da varlıklarıyla olay örgüsünün boyutunu etkileyebilme potansiyeli taşırlar. Mustafa Kemal Paşa’nın Millî Misak’la çizdiği sınırları Yunanlıların çıkarları doğrultusunda çürütmek uğruna var gücüyle çalışan Pomak Hakkı, Mustafa Kemal Paşa ile röportaj yapmak için Çankaya Köşkü’ne gelen Anglosakson Gazeteci Grace Ellison, Türk dostu Fransız Yazar Claude Farrere, Mustafa Kemal Paşa’nın yaveri Şadi, Makbule, Makbule’nin kocası, Yazar Halide Edip, Gazeteci Yunus Nadi, Adnan Adıvar, Albay Arif, Latife Hanım’ın babası Muammer, İslam Toplumu Başkanı İsmail, Kırklareli Tümen Komutanı Şükrü Naili, Anadolu Türk Subayı Rıza, Yarbay Aziz, İstanbul Polis Müdürü Hasan Tahsin, Kuvayı Milliyeci Subay Razi Alkın, Polis Müdürü Albay Esat, Salih Fansa’nın karısı Madam Fansa, Ruşen Eşref’in karısı Saliha, birçok olayın anlatıldığı eserde fon figürler olarak varlık gösterirler.

3.2.4.10.5. Zaman

Kutsal Barış 2 romanının öykü zamanının başlangıcı “10 Eylül 1338 (1922)” (7) olarak belirtilirken bitişine dair bilgi tam olarak verilmez. Fakat romanın sonunda, İsmail Habip’in Mustafa Kemal Paşa ile birlikte çıktığı geziden Ankara’ya dönerken anı defterine yazdığı “çoğu trende geçen on dört günlük gezinin” (377) şeklindeki ifade, öykü zamanının bitiş tarihine dair ipuçları verir. Bu tarihin bulunabilmesi için de Mustafa Kemal Paşa’nın eşiyle birlikte çıktığı seyahatin başlangıç tarihine bakmak gerekir. Paşa ve yanındakilerin Ankara’dan trenle yola çıkma tarihinin -romanda verilen bilgilere dayanarak ve Ankara-Adana arasındaki fiziksel mesafenin fazla olmadığını hesaba katarak- 11 Mart 1923 ya da 12 Mart 1923 olduğunu söyleyebiliriz: “*Tren Ankara’nın, Orta Anadolu’nun henüz ısınmamış havasından kurtulup Çukurova’nın yemyeşil düzlüğüne girdiğinde 12 Mart 1923 Pazar günüydü*” (337) ifadesine dayanarak öykü zamanının 25 Mart’ta veya 26 Mart’ta bittiği düşünülmektedir. Dolayısıyla romanın vaka zamanı altı aylık bir süreyi kapsar.

Kutsal Barış 2 romanı genel olarak kronolojik şekilde ilerlese de yer yer geriye dönüş tekniğiyle olayların mazisi ve figürlerin geçmiş yaşantısı âna taşınır. Mustafa Kemal Paşa, 1905 yılında zindana düşmüştür. Paşa:

“*Abdülhamit dönemindeydi. 1905 tarihinde okuldan henüz kurmay yüzbaşısı olarak çıkmıştım. Hayata ilk adımı atıyordum. Ne var ki bu adım hayata değil zindana rastladı. Gerçekten bir gün beni aldılar ve istibdat yönetiminin zindanlarına koydular. Orada aylarca kaldım*” (176) diyerek kendi ağzından o günleri kısaca aktarır.

Fuat Balkan’ın Batı Trakya’daki komitacılık günleri, Mustafa Sagir’in çocukluk ve gençlik günleri de üçüncü tekil şahsın ağzıyla geriye gidilerek anlatılır.

3.2.4.10.6. Mekân

Anadolu’nun birçok şehri, ilçesi ve köyü romanın coğrafi mekânlarının başında gelir. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti’nin kalbinin attığı Ankara, işgal altındaki İstanbul, düşmanı denize döken İzmir, bereketli topraklarıyla Adana, Mevlevihane’siyle Konya, düşmana korkunç vuruşun vurulduğu Afyonkarahisar

başta olmak üzere İzmit, Mersin, Karamürsel ve Eskişehir başkışinin ve diğer figürlerin hayatlarında önem arz eden mekânlardır.

Batı Trakya, Bulgaristan, Sofya, Selanik Makedonya, Varna, Drama, Kavala, Gümülceine, Uzunköprü, İskeçe, Kırcaali ve Filibe, işlevsel figürlerden olan Fuat Balkan'ın komitacılık faaliyetlerini sürdürdüğü mekânlar olarak romanda yer alır.

3.2.4.10.6.1. Kapalı ve Dar Mekânlar

Mekânların işlevleri, insan psikolojisine göre değişkenlik gösterebilir. Kapalı ve dar olan bir mekân figürün algısında değişerek açık ve geniş bir mekâna dönüşebilir. Aynı şekilde bu durumun tersi de mümkün olabilir. Eserde başkışinin hayatında önemli bir yere sahip olan Fikriye, akrabası Mithat Bey'in onu Ankara'ya Mustafa Kemal Paşa'nın yanına götüreceğini söylemesiyle *“kanatlanıp bir an önce Ankara'ya uçmak” ister* (134). Ankara, Fikriye'nin içine mutluluk rüzgârları serpmiş, ruhuna ferahlık vermiştir. Lakin, Fikriye'nin Ankara'daki mutlu günleri Mustafa Kemal Paşa'nın Latife Hanım ile evleneceğini duymasından sonra sona erer. *“Onların törenle evleneceği gün, artık nasıl yaşayacağını düşünüyor, bir türlü bunun içinden çıkamıyordu”* (133). Artık Fikriye için Ankara, odasına girip gizli gizli ağladığı, *“Keşke hiç gelmeseydim”* dediği, geldiğine pişman olduğu karanlık bir mekân olur.

3.2.4.10.6.2. Açık ve Geniş Mekânlar

Açık ve geniş mekânlar, ruhlara ferahlık ve huzur veren özelliklerinden dolayı insanlar tarafından tercih edilen alanların başında gelirler. İstasyonun yanındaki Direksiyon yapısının darlığından sıkılan başkışı ve Fikriye, geniş bir köşk arayışına girerler. Mustafa Kemal Paşa'nın isteğiyle Fikriye, Çankaya'ya, Salih Bozok ve Saliha Hanım'la köşk bakmaya gider. Çankaya'da Papazın bağı denen yerde gördükleri köşkü çok beğenen Fikriye, orasının çok güzel düzenlenip süslenebileceğini düşünür. Bahçedeki havuz ve havuzun üst yanındaki sundurma insanı oturup dinlenmeye, hayal kurmağa çağırıyor gibidir. Sundurmanın merdivenlerinden çıkarken kendisini bir masal ülkesinin güzellikleri içinde geziyor

sanan Fikriye, havuzun tepesinde ellerini çırparak, “*Kendimi bayram günü kayak salıncağına binmiş sanıyorum*” (136-137) der.

Köşkü çok beğenen Fikriye ve yanındakiler, eve gittiklerinde Mustafa Kemal Paşa’ya “*savaş, felaket gürültüleri arasında bir masal cenneti gibi yükselen köşkle yöresini şiir gibi uzun boylu anlatıp durdular. Tren gürültülerinden, istasyonun, vagonlar üzerine düşen düşman bombalarından artık temelli kurtulacaklardı*” (137). Yaşayışının en bunalımlı günlerini geçiren başkışı de gidecekleri geniş mekânda kafasını biraz dinlendirme fırsatı bulacağını düşünerek sevinir.

3.2.4.11. *Kutsal Barış* 3⁵¹

3.2.4.11.1. Özet

“Evlilikte İlk Düş Kırıkları” adlı birinci bölümde Mustafa Kemal Paşa ile eşi arasında baş gösteren anlaşmazlıklardan bahsedilir. Balayı gezisinden döndükten sonra Latife Hanım “*kocasını avucuna almaya, onu eski kırk yıllık göreneklerinden, özgürlük dolu davranışlarından ayırmaya hevesleniyordu*” (7). İlk olarak Mustafa Kemal Paşa’nın yıllardır arkadaşlarıyla bir araya gelerek devlet işlerini görüştüğü gece sofrasına el atan Latife Hanım, sofraya düzeni için kurallar koyar. Yemek esnasında bir köşede orkestra çalacak, yemeğe katılacaklar teşrifat memurlarınca çağrılacak ve gelirken de smokin giymek zorunda kalacaklardı. Böylece o, kocasının sofrasını, arkadaşlarını ortadan kaldırıp onun gece yaşantısına son verdirecekti. Paşa ise karısının önüne koyduğu engelleri aşarak arkadaşlarıyla sofrasını kurmaya devam edince Latife Hanım, artık sofrada bulunmamaya başlar.

Eserin “Ankara’yı Sarsan Fırtına” başlıklı ikinci bölümünde Trabzon mebusu Ali Şükrü’nün ortadan kayboluşunun anlaşılmasıyla mecliste milletvekillerinin yaptığı konuşmalar anlatılır. Bölümün başında Ali Şükrü, meclis tutanaklarına sözlerinin doğru aktarılıp aktarılmadığını görmek için Meclis Basımevi Müdürlüğü’ne gider. Orada çalışan Feridun Kandemir’den sözlerinin yazıldığı

⁵¹ Hasan İzzettin Dinamo, *Kutsal Barış: Ulusal Kurtuluş Savaşı Sonrasının Gerçek Hikâyesi III*. İstanbul, May Yayınları, 1977.

müşveddeyi alınca içi rahatlar. Bu olaydan sonra Ali Şükrü 27 Mart 1923 günü birdenbire ortadan kaybolur. Aradan üç gün geçtiği halde ondan bir haber alınamadığı için 30 Mart 1923’de Meclis, Ali Fuat Paşa’nın başkanlığında toplanır.

Ali Şükrü’nün arkadaşları onun bir suikasta kurban gittiğinden şüphelenmektedir. Yapılan tartışmalı konuşmalarda hükûmet de olayı araştırmadığı için eleştiri oklarına tutulur. Başbakan Rauf Bey, Hükümet’in kolluk kuvvetlerinin Ali Şükrü’nün kaybolmasıyla ilgi çalışmalar yaptığını söylese de muhalif mebusları sakinleştiremez. Ertesi gün yapılan toplantıya gelen vekiller, Adliye Vekil’inden ve İçişleri Bakanı’ndan Ali Şükrü’nün gizemli bir şekilde kaybolması hakkında ne biliyorlarsa açıklamalarını isterler. Yapılan araştırmalar sonucunda tüm kuşkular Yarbay Topal Osman’ın üzerinde toplanır. Bu sebeple Topal Osman’ın en yakın adamı Polis Müdüriyeti ’ne getirilir. İlk önce bir şey bilmediğini söyleyen Mustafa Kaptan, daha sonra Osman Ağa’nın Ali Şükrü’yü evine yemeğe davet ettiğini hatta kendisinin onu Osman Ağa’nın evine götürüp bıraktığını itiraf eder. Sonrasında neler olduğunu bilmediğini söyler.

Mustafa Kaptan’ın tutuklanmasını duyan Topal Osman kaçarak saklanır. Topal Osman’ın evinin çevresinde yapılan araştırmalar sonucunda Ali Şükrü’nün cesedi toprağa gömülü olarak bulunur.

Gazi’nin en tehlikeli muhalifini öldürerek onun gözüne gireceğini düşünen Topal Osman aldandığını görünce umutsuzluğa kapılmaz. Eğer kendisine bir şey olursa Çankaya’da görevli olan adamları da Gazi’yi yok edeceklerdir. Bu sebepten dolayı Paşa ve karısının ölüm tuzağından kaçırılmasına dek Topal Osman’ın üzerine ateş açılmaz. Paşa ve eşinin Çankaya’dan kaçırılma işi bittikten sonra yapılan çatışmada ağır yaralanan Topal Osman bir süre sonra vefat eder.

Ali Şükrü’nün ölümü üzerine yapılan Meclis toplantısında Ali Şükrü’nün arkadaşları onun ölümünden duydukları üzüntüleri paylaştıktan sonra ömrü dağlarda geçen bir şakiye kimlerin silah verdiği sorusunu Hükümet’e sorarlar. Ardından da mebuslar askerî cezaevinde bulunan Mustafa Kaptan’ın Harbiye Okulu’nu bitirerek subay olmadığını dolayısıyla onun genel cezaevine gönderilmesi gerektiğini

belirtirler. Mebusların yaptığı öneri sonucunda Topal Osman'ın ölüsü Meclis kapısı önünde darağacına asılır. Ancak ölünün başı yerinde değildir.

Üçüncü bölüm “Siyasal Bir Cinayet Nasıl İşlendi” başlığı altında sunulur. Topal Osman, işsiz güçsüz günlerde sıkılmaya başlamıştır. Kuvayı Milliyeciler'in yerine düzenli ordunun kurulmaya başladığı günlerde bütün silahlı örgütüyle ayakta kalan Topal Osman, son günlerde tedirgin olmaktadır. İsmail Hakkı'nın komutasında örgütlendirilen muhafız taburu, kendisiyle birlikte milis taburunu kuşatmış durumdadır. Bu iki muhafız gücünden birisi gereksizdir.

Topal Osman'ın sivil silahlı örgütü, Ankara'nın tepesinde bir güvenlik ögesinden çok, Meclisteki ikinci grup mebuslarınca tehdit ögesi olarak görülmektedir. Özellikle de Trabzon mebusu Ali Şükrü, askerlerin kışlaya dönmeleri için propaganda yapıyor, oldukça etkili oluyordu. Tüm bunları gören Topal Osman, kendisinin ve milislerinin Ankara'daki rahat yaşantısını sürdürebilmek için Mustafa Kemal Paşa'nın gözüne girmek için bir şeyler yapmak gerektiğine inanır. Mart ayının son günlerimde Paşa ile Çankaya'daki köşkte buluşan Topal Osman'ın görüşmesine dair hiçbir şekilde bir açıklama yapılmaz. Fakat yapılan görüşmeden sonra, ikinci grup adı verilen muhaliflerin kahvesine gider. Topal Osman orada Ali Şükrü ile karşılaşınca ona Mecliste Mustafa Kemal Paşa'ya çok yüklendiğini söyler. Ali Şükrü de ona Mustafa Kemal Paşa'nın askerliğine bir şey demediğini ancak savaşın başka, ülkeyi yönetmenin başka bir şey olduğunu söyler. Ardından Topal Osman'a “*Meclis ve halk sizin silahlarla sokaklarda dolaşmanızı istemiyor, sizleri yakında Giresun'a gönderecekler*” (44) diye dostça tavsiyede bulunur.

Ali Şükrü'yü ortadan kaldırma planları yapan Topal Osman, bu fikrini Giresun'dan getirdiği arkadaşı Büyük Millet Meclisi Muhafız Komutanı Üst Teğmen Mustafa Kaptan'a açar. Mustafa Kaptan başlangıçta fikre karşı çıksa da patronun, işin ulusal bir iş olduğunu söylemesi üzerine ikna olur, nihayetinde Gazi'nin geleceği de buna bağlıdır.

Eski bir deniz subayı olan Ali Şükrü, İzmir işgal edildiğinde İstanbul'da bulunmaktadır ve Türkiye'nin kurtuluşu için bir şeyler yapma inancıyla doludur.

Sulh ve Müsalemet-Âdemi Merkeziyet Derneği'nde çalışan Ali Şükrü, Anadolu'ya geçmenin ve orada örgüt kurmanın ülkeyi kurtarmada en iyi davranış olacağını düşünmektedir. Bu amaçla vapurla Trabzon'a giden Ali Şükrü bir süre sonra Trabzon mebusu olarak Meclis'e katılır.

Topal Osman, Mustafa Kaptan'ı yollayarak Ali Şükrü'yü evine şölene çağırır. Yemekte Topal Osman muhaliflerin hem Mustafa Kemal Paşa'yı hem de kendilerini ortadan kaldırmak istediğini söyler lakin Ali Şükrü, Türkiye'nin en tehlikeli insanların arasında bulunduğu için buna cevap vererek tartışmaya girmek istemez. Bir süre sonra milislerden biri Ali Şükrü'nün ensesine yumruk indirerek ağzına bir çaput tıkar. Kendini savunmak için mücadele eden Ali Şükrü, kulağının arkasına giren bıçak darbesiyle sendelese de cellâtlarına teslim olmamak için kendisini savunmaya devam eder. En sonunda dört beş kişinin ağırlığı altında kendini yitirir. Ali Şükrü'nün bir sandığa konulan cesedi, Papazın Bağı'nın ilerisindeki bir çukura baş aşağı gömülür, üstüne de üstünkörü birkaç toprak atılır.

“İkinci Lozan” başlıklı dördüncü bölümde 23 Nisan-24 Temmuz 1923 tarihleri arasında Lozan'da yapılan barış görüşmeleri anlatılır. İkinci Lozan görüşmeleri, 23 Nisan 1923 günü Uşi'de Şato Otelinde başlar. Bu dönemde Türk delegasyonun başkanı yine İsmet Paşa olurken İngiliz delegesinin yerine Sir Hors Rumbold, Fransız baş delegesinin yerine General Pelle ve İtalya baş delegesi yerine de Montanya gelmiştir. Bol tartışmalı geçen konferans görüşmelerinde bütün baş delegeler, bir anlaşma anlayışı içerisinde davranmaktadır. Yapılan görüşmelerde zaman zaman yaşanan anlaşmazlıklarla ilişkiler kopma noktasına gelse de sonunda bir uzlaşmaya varılır. Yapılan antlaşma sonucunda kapitülasyonlar tamamen kaldırılırken Yunanistan onarım parası karşılığında Karaağaç'ı ve savaş sırasında ele geçirdikleri gemileri Türkiye'ye geri verecek müttefikler Boğazlarla Marmara'da hiçbir savaş gemisi bırakmayacak; İmroz ve Bozcaada boşaltılacak, azınlıklara verilen ayrıcalıklar kaldırılacak, Müslüman olmayanlar da Türk haklarından yararlanacak; Türkiye'de genel af çıkarılacak, Osmanlı Devleti'nin borçlarından payına düşeni Türkiye frankla ödeyecektir.

“Barış Güvercini Türkiye Yolunda” adlı bölümde Başbakan Hüseyin Rauf ile İsmet Paşa arasında yaşanan gerilimli günler anlatılır. Başbakan Rauf Bey, İsmet Paşa’ya barışı imzaladığı için kutlama telgrafı çeker. Telgrafı çektikten sonra Meclis İkinci Başkanı Ali Fuat Paşa ile birlikte Çankaya’ya Mustafa Kemal Paşa ile görüşmek üzere gider. Orada Paşa’ya İsmet Paşa’yı karşılamayacağını, onunla artık bir arada çalışamayacağını ve Sivas’a gideceğini söyler. Ertesi günü Rauf Bey Sivas’a gider.

Hüseyin Rauf’un siyasal yaşantısını bırakıp gitmesinin görünen bazı nedenleri vardır. Lozan barış masasına oturacak diplomatın kim olacağına dair yapılan tartışmalar sonucunda Başbakan Hüseyin Rauf, Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal ve Sağlık İşleri Bakanı Dr. Rıza Nur adları kulislerde dolaşır. Oysa Mustafa Kemal Paşa Lozan’a ordudan birisinin, Fevzi Paşa’nın veya İsmet Paşa’nın gitmesi taraftarıdır. Mustafa Kemal Paşa’nın isteğiyle İsmet Paşa Dışişleri Bakanı olarak Türk delegasyonunun başında Lozan’a gider. Mustafa Kemal Paşa’nın kendi haberi olmadan İsmet Paşa’yı Lozan’a gönderme çabası Başbakan Rauf Bey’i çileden çıkarır. “*Bir dışişleri bakanı nasıl olur da bir başbakandan bağımsız davranmak isteyebilir?*” (130) düşüncesiyle İsmet Paşa’ya çok kızar. İsmet Paşa’nın Birinci Lozan Görüşmelerinde bir sonuç elde edemeden gelmesi, İkinci Lozan’a da Mustafa Kemal Paşa’nın desteğiyle yine onun gönderilmesi ve başaramadığı bir işin üstüne bir kez daha gitmesi, muhalefet karşısında Rauf Bey’in siyasal kişiliğini hırpalır.

Mustafa Kemal Paşa, Halk Fırkasını kurarak halk yığınlarının desteğini almak için çabalarken Başbakan’la İsmet Paşa’nın arasındaki gerginliğin farkında değildir. Durum böyle olunca İsmet Paşa, Mustafa Kemal Paşa’ya başvurarak işe karışmasını ister. O zamana kadar Hüseyin Rauf’un raporlarını üstünkörü okuyan Paşa, daha sonra dikkatli baktığı raporlarda İsmet Paşa’yı yeren gizli bir çaba sezer. Başbakan Rauf yapılan antlaşmanın ülke çıkarlarına uymadığı kanısında olduğu için İsmet Paşa’nın imza müsaadesini üç gün bekletir. Bunun üzerine İsmet Paşa Mustafa Kemal Paşa’ya danışarak imza onayını alır.

Altıncı bölüm, “Ayrılık Günleri” başlığı altındadır. Kâzım Karabekir, Ali Fuat, Refet Paşa ve Rauf Bey; Mustafa Kemal Paşa’nın tek başına egemen olacağı

bir Türkiye'nin temellerini atmaya çalıştığını, *“kendisine düşün veren değil de kendisinden buyruk alan bir yönetici, yapımcı uysal kadroyu gereksediğini”* (139) sezmektedirler. Bu yüzden çoğu zaman gizli ya da açıktan görüşerek hem ülke sorunlarını hem de kendi durumlarını konuşmaya başlarlar. Türkiye'nin yazgısının daha az becerikli kişilerle heba olmasına katlanamayacaklardır.

Hüseyin Rauf, 4 Ağustos 1923 günü başbakanlıktan çekildikten sonra 11 Ağustos 1923 günü ikinci Büyük Millet Meclisi toplanır. Başbakanlığa İçişleri Bakanı Ali Fethi getirilir. Baştan başa Mustafa Kemalci görünen 197 kişilik yeni Meclis, Mustafa Kemal Paşa'yı Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'na seçer. Paşa yaptığı açılış konuşmasında Mondros Bırakışması'ndan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ve Hükümeti'nin kuruluşuna, ilk Meclis'in geçirdiği yılları ve yeni Meclis'in geçirdiği evreleri anlatır.

14 Ağustos 1923 günü yapılan meclis toplantısında Hüseyin Rauf törensel olarak görevinden ayrılırken Ali Fethi Bakanlar Kurulu Başkanlığı'na getirilir.

21 Ağustos 1923'te Lozan Barış Antlaşması'nın Büyük Millet Meclisi'nde görüşmesine başlanır. Meclis İkinci Başkanı yine Ali Fuat Paşa'dır. Toplantıda Ege Adaları'nın verilmesi, Batı Trakya'nın elden çıkarılması, Osmanlı Devleti'nin borçları, onarım sorunu ve tazminat olarak Karaağaç'ın alınması anlaşmaya karşı çıkan mebuslar tarafından eleştirilir. Yapılan oylamada on dört kırmızı oya karşı iki yüz on ak oyla antlaşma onaylanır.

“Unutuluşun Acılarına Doğru” adlı yedinci bölümde Malta'ya sürgün gönderilen Hüseyin Rauf'un ve bazı ünlü kişilerin başından geçen olaylar geriye dönüş tekniğiyle anlatılır. Hüseyin Rauf, başbakanlıktan ayrıldıktan sonra Sivas'a doğru yola çıkmıştır. Yolculuğu esnasında İsmet Paşa ile yaşadığı anlaşmazlıkları, Mustafa Kemal Paşa ile birlikte Anadolu'da verdikleri mücadeleleri düşünen Hüseyin Rauf, Malta'daki sürgün günlerini anarak o günlere gider. İngilizler, Meclis-i Mebusanı basarak onu süngüler altında bir gemiye bindirerek yirmi dört kişilik bir kabileyle Malta Adası'ndaki Polverista kışlasına bırakmışlardır. Hüseyin Rauf, Malta sürgünleri arasında arkadaşlarına rastladığı gibi tanımadığı bir yığın kişiyle de

karşılaşır. Sayısı yüzü aşkın olan sürgünlerin arasında farklı tarihlerde gelmiş birçok ünlü kişi bulunmaktadır:

“Eski Sadrazam Prens Sait Halim Paşa’yla kardeşi Abbas Halim Paşa, ordu komutanlarından Yakup Şevki Paşa, Cevdet Paşa, Medine savunucusu Fahrettin Paşa, Ali Sait Paşa, Mahmut Kâmil Paşa, Ahmet İhsan Paşa, Esat, Süleyman Numan Paşalar. Eski Nazırlardan Ali Fethi, Hacı Adil, Ahmet Nesimi, Kara Kemal, İsmail Canbolat, İbrahim. Mebuslardan Halil (Menteş), Mithat Şükrü, Salah Cimcoz, Ağaoğlu Ahmet, Şeref, Faik, Ali Cenani. Valilerden Muammer, Sabit, Memduk, Bedri, Emin, Mustafa Abdülhalik (Renda), Tahsin. Gazetecilerden Hüseyin Cahit, Ahmet Emin ve Velit Ebuuzziya” (171-172).

Malta sürgünleri, kişiliklerinin getirdiği yetenekleri doğrultusunda yaşayışlarına yön vermeye çalışırlar. Hüseyin Rauf günlerini çene çalmakla, eskilerden ve yenilerden konuşmakla, anayurttan gelen gazetelerle mektupları okumakla geçirir. Eski Sadrazam Sait Halim Paşa kışladaki sürgünlerin doğal başı durumundadır. Onun kardeşi Abbas Halim Paşa isteyen arkadaşlarına İngilizce öğretmek üzere bir kurs açar. Eski Hariciye Nazırı Halil (Menteş), Polverista’nın yöneticiliğine seçilerek komutanlıkla mahkûmlar arasında ilişkileri yönetir. Mustafa Kemal Paşa’nın arkadaşı Ali Fethi, *“kampın durgun, anlayışsız yaşayışını canlandıran belli başlı kişilerdendir”* (191). Özgürlüğüne kavuşma uğruna İngilizce okuyup yazmayı öğrenen Ali Fethi, Londra’ya İngilizce mektuplar göndermeye başlar. Gazeteci Hüseyin Cahit, hapishaneyi bir çalışma yeri haline getirerek İngilizce ve İtalyanca öğrenip o dillerde hoşuna giden kitapları Türkçeye çevirir. Malta hapishanesini yeni bir üniversite olarak benimseyenlerden birisi olan Ziya Gökalp, çevresindekilere sosyoloji ve felsefe dersleri vererek hocalık yapar.

Polverista’da hayat sürüp giderken mahkûmlardan bazılarının adadan kaçışı, geride kalanları çok güç durumda bırakır. Tel örgülerin dışında oturmalarına izin verilen mahkûmlar tekrar tel örgülerin içiyle sınırlandırılır. Malta sürgünleri eski kısıtlanmış günlerini yaşarken Anadolu Hükûmeti’nin İngilizlerle yaptığı antlaşma sonucunda bütün Türk tutsakların İngiliz tutsaklarla değiştirilmesi prensibi kabul edilir. Tutsak değişimi İnebolu’da yapılacaktır. Krizantem vapuruna bindirilen Türk

mahkûmları, İstanbul üzerinden İnebolu'ya götürülür. Tutsak gemileri 31 Ekim Pazartesi günü İnebolu'ya varır. 2 Kasım 1921 günü İnebolu liman dairesine konuk olan Hüseyin Rauf, 4 Kasım'da arkadaşlarıyla Kastamonu ve Çankırı üzerinden Ankara'ya doğru yola çıkar. Kafile Ankara'da mebuslardan oluşan bir grup tarafından karşılanarak doğruca Büyük Millet Meclisi'ne götürülür. Mustafa Kemal Paşa, onları büyük bir dostlukla karşılar.

Gerek muhalifler gerekse Mustafa Kemalciler, Meclis'te üstünlük sağlama amacıyla, Ankara'ya ayak bastığı günden beri Hüseyin Rauf'un peşindedirler. Meclis'te yapılan oylama sonucunda Hüseyin Rauf'a Bayındırlık Bakanlığıyla grup ikinci başkanlığı verilir. O günlerde hasta olduğu için evde bulunan Hüseyin Rauf, Bayındırlık Bakanlığına çok az bir oy ile seçildiğini gazetelerden öğrenince görevden çekilir. 21 Kasım günü Meclis'te yapılan yeni oylamayla Hüseyin Rauf tekrar Bayındırlık Bakanı olur. Hüseyin Rauf, görevinin başına geçtiğinde yurda yararlı bir şeyler yapmak için çabalasa da her giriştiği işte karşısına parasızlık dikilir. Ülke genelinde yapılacak büyük işleri üzerine almaktan çekinen yeni Bayındırlık Bakanı sonunda görevini o işten anlayan birisine bırakmak istediğini düşünerek 7 Ocak 1922 günü bakanlıktan çekilir, daha sonra da Meclis ikinci başkanlığına seçilir. O günlerde muhaliflerle Mustafa Kemal Paşa'nın arasının gittikçe açıldığını gören Hüseyin Rauf, düşmanlığa dönen gruplaşma eğilimlerini yumuşatmaya, ortadan kaldırmaya çalışır. Yeni kabine seçimlerinde Hüseyin Rauf, Mustafa Kemal Paşa'nın teklifi ile bakanlar kurulu başkanlığını alır ve Meclis ikinci başkanlığından çekilir. Lozan Antlaşması'nın sonuna kadar başbakanlık yapan Hüseyin Rauf, İsmet Paşa'nın dönüşünden sonra görevinden istifa eder ve Ankara'dan ayrılır, yerine Ali Fethi getirilir. Hüseyin Rauf, başlayan post kavgasından uzaklaşmak üzere kaçarken *“bunun ölünceye dek sürüp gidecek bir siyasal sürgünlüğün başlangıcı olacağını hiçbir zaman bilemezdi”* (284).

“Rumeli'nin Son Acıklı Türküsü 2”de birincisinde de olduğu gibi Fuat Balkan'ın Batı Trakya'daki komitacılık maceraları anlatılır. Fuat Balkan, Tekirdağ'da karargâh kuran Refet Paşa ile haberleşmekte ve Yunanlılara karşı yaptığı baskınları, sabotajları ona rapor etmektedir. 18 Temmuz 1923'de Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa'dan aldığı mesajla sevinen Fuat Balkan 20

Temmuz'da Refet Paşa'dan aldığı buyrukla da kara kara düşünmeye başlar. Fevzi Paşa, telgrafında yapılacak olan antlaşmayla Yeni Türkiye Hükümeti'nin temellerinin onların terleriyle ve kanlarıyla kurulduğunu ve sulandığını söyler. Refet Paşa ise Fuat Balkan'a bazı emirler verir. Verilen emirlerle Fuat Balkan'ın ona gönderilen parayla eratın ve subayların hesaplarını ödemesi, eratları uygun biçimde dağıtması, subayları İstanbul Komutanlık buyruğuna göndermesi ve kendisinin de bir süre daha Filibe'de kalması istenir. Böylece o; Batı Trakya, Makedonya ve Bulgaristan'dan karargâha haberler gönderecektir. Genç komutan Refet Paşa'dan gelen emir üzerine ne yapacağını bilemez. Yıllardır bin bir güçlkle kurduğu bir yurtsever savaş örgütünü kime ve neye emanet ederek oralardan çekip gidebilir, kendisine verilen üç bin liralık tahsisatla altı yüz kişilik bir savaş birliğini nasıl terhis edebilirdi? Lozan Antlaşması'yla bütün o toprakların Yunanlılara bırakıldığını nasıl söyleyecekti? Sonunda Fuat Balkan, aldığı gerilla dağıtma buyruğunu törensel olarak değil de kendiliğinden veriyormuş gibi çözümlemeye karar verir. Fuat Balkan, bütün işleri ayarladıktan sonra Ankara'nın kendisine verdiği istihbarat görevi için Filibe'ye yerleşir. İlk iş olarak Yunanistan'dan Anadolu'ya kaçmak isteyen köylülerin hayvanlarıyla ve eşyalarıyla Bulgaristan üzerinden Edirne'ye geçmelerini sağlar. Bu olaylardan sonra Ankara'ya çağrılan Yüzbaşı Fuat'ın gecikmiş olan binbaşılık terfii yapılır. Ardından onun isteği üzerine kılıçla dövüş öğretmenliğine getirilir. Binbaşı 15 Ocak 1924 günü yeni görevine başlar.

Sekizinci bölüm “Patrikhaneye Karşı Bağımsızlık Savaşı” adlı başlıkla anlatılır. Bu bölümde Papa Eftim'in Fener Patrikhanesi'ne karşı yaptığı mücadele yer alır. Papa Eftim'in İstanbul'daki zararlı Pontusçulara ve Yunan'ı Patrikhane'ye karşı kurduğu Türk Ortodoksları Patrikhanesi, Lozan Antlaşması'nın imzalanmasıyla tehlikeye girer. Bütün Anadolu'daki Rumlar, Rumeli'nin Yunanistan bölgesindeki Türklerle değiştirilecek, yalnız İstanbul'daki Rumlarla Patrikhane yerinde kalacaktı.

İstanbul Patrikhanesi, Anadolu Ortodokslarıyla Anadolu'daki Kayseri Patrikhanesi'nin göç zorunda bırakılmasını sevinçle karşılar. Papa Eftim ise yapılan antlaşma sonucunda Anadolu'dan ayrılacağı için ne yapacağını bilemez. O, içinde bulunduğu durumu düşünürken Ankara'dan, Başbakan Ali Fethi'den bir çağrı alır. Başbakan, ondan yeni hizmetler beklediklerini söyleyerek onun İstanbul'daki

Patrikhane ile iletişime geçmesini, Patrikhane'nin yeni hükûmete karşı niyetinin ne olduğunu ondan öğrenmesini ister. İstanbul'a giden Papa Eftim, Patrik'e ve Sen Sinod Meclisi'ne Ankara Hükümeti'nin isteklerini söyler. Meclis ve Patrik, Papa Eftim'in barış çağrılarına kulak asmayınca Papa kendisine inanan Ortodoks toplumuyla Patrikhane'yi basarak ele geçirir, Sen Sinod Meclisi'ni yeniden kurar ve kendisini de Patrikhane temsilciliğine atar.

Papa Eftim, Patrikhane'nin işlerini düzeltmeye çalışırken 6 Ekim günü İstanbul'a gelecek olan Şükrü Naili Paşa komutasındaki orduyu Fener Patrikhanesi adına karşılamak için hazırlık yapar. Papa Eftim başkanlığında oluşturulan kurul ile birlikte Ortodoks Türkleri, Türk ordusunu Sirkeci'de karşılar. Herkes bu karşılamanın Papa Eftim sayesinde olduğunu bilmektedir.

Eserin son bölümü, "Geldikleri Gibi Gittiler" başlığı altında yer alır. İstanbul İşgal Orduları Başkomutanı General Harrington İstanbul'un boşaltılması onuruna Tarabya'da Sümer Palas'ta bir çay partisi verir. Türk-İtilaf ordu subayları birlikte barış içerisinde birlikte vakit geçirerek dostça birbirlerinden ayrılırlar. Türk yetkilileri de Tarabya'daki partiye karşılık Beykoz'un ünlü sarayının bahçesinde 19 Eylül günü bir parti verir.

Lozan Antlaşmasına göre İstanbul'un boşaltılmasına başlanır, İtilaf Devletleri ellerindeki yapıları, konutları, cephanelikleri içindekilerle birlikte Türk ordusuna teslim eder. 2 Ekim günü İşgal güçlerinin son kalıntıları da törenle giderken Mustafa Kemal Paşa'nın "*geldikleri gibi giderler sözü, şimdi gerçekleşmişti*" (316).

4 Ekim Perşembe sabahı Gebze'de bulunan Birinci Tümen, İstanbul üzerine iki koldan yürüyüşe geçer. Birlikler Göztepe'ye vardıklarında mahşer gibi bir kalabalık çiçeklerle, çelenklerle, kurbanlarla ve dualarla onları karşılar. 6 Ekim sabahı arabalı vapurlarla karşıya geçirilen Demir Tümen, Taksim alanında coşkun bir geçit töreni yapar. 24 Temmuz 1923 günü Lozan'da imzalanan barış antlaşması İstanbul'da 6 Ekim 1923 günü uygulanır.

3.2.4.11.2. Teknik Özellikler

İlahi bakış açısı ile anlatılan romanda ilahi yetkilere sahip olan anlatıcı, aynı zaman dilimi içerisinde farklı mekânlardaki farklı kişilerin neler yaptığını tüm ayrıntılarıyla bildiği gibi romanı oluşturan tüm unsurlara da hakimdir. Özetleme, tasvir, diyalog, geriye dönüş ve gelecekte haber verme gibi anlatım teknikleri eserde kullanılan tekniklerin başında gelir.

Özetleme tekniğiyle olaylar ve figürler, genel çizgileriyle ve hatlarıyla sunulur. Öyle ki sayfalarca sürece tanıtım birkaç cümleyle veya paragrafla özetlenir. İşlevsel figürlerden olan Ali Şükrü, düşünceleriyle Mustafa Kemal Paşa'nın karşısında yer alırken, geçmişte ülkeyi kurtarmak için kendince çareler arayan biridir. Ali Şükrü'nün geçmişte ülkenin özgürlüğü için yaptığı işler eserde özetle verilir.

İzmir, Yunanlılarca işgal edildiğinde o, İstanbul'da *“Divanyolu'ndaki (Sulh ve müsalemet-Ademi merkezîyet) derneğinde çalışıyor, bunun aracılığıyla bir şeyler yapılabileceğini sanıyordu. Sultanahmet Mitinginden sonra Derneğe vardığında şimdi de coşkun bir heyecan içinde yüzüyordu. Bu umutsuz günlerin boyunduruğundan ülkeyi nasıl kurtaracaktı?.. Halide Edip hanımın meydanda dile getirdiği durum, herkesi coşturmuşsa da kurtuluş yolunu gösteren kimse çıkmamıştı. Bu yolu bulmalıydı”* (47). Kurtuluş yolunu Anadolu'ya geçmekle bulan Ali Şükrü'nün serüveni de böylece başlar.

Romanda figür, olay, mekân ve zaman unsurlarını görünür kılmak ve anlatıyı gerçeğe yakınlaştırmak için tasvir tekniğinden yararlanır. Türkiye tarihinde önemli bir yere sahip olan Lozan Barış Antlaşması, İsviçre'nin Lozan kentinde yapılır. Antlaşmanın imzalandığı otelin salonu tasvir yoluyla okuyucunun hayal dünyasında canlandırılır:

“Lozan barış antlaşmasının imza edileceği yer, yüksek tavanlı, geniş bir salondur. Sol yanda bahçeye bakan geniş pencereleri, sağ yanda koridora açılan iki kapısı vardır. Salon solunda, daha çok mahkemelerde görülen uzun, yuvarlak, yüksek

bir kürsü göze çarpıyordu. Çağrılılar, danışmanlar, gazeteciler, kanepelere yerleşmişler, yüzlerini bu kürsüye çevirmişlerdi. Kürsünün sağında İsmet Paşa, Rıza Nur, Hasan Saka, Amerika delegesi, oturuyordu. Kürsünün sol yanında Rumbold, Pelle, Garroni, Montanya birinci sırada oturuyorlardı” (121-122).

Kişilerarası iletişimin önemli bir unsuru olan diyalog, roman figürlerinin duygu ve düşüncelerini ortaya çıkararak okuyucuya eserin gerçeğe yakın olduğu izlenimini verir. Diyalog, romana çeşitli açılardan güç kattığını gibi romanın edebî ve düşünsel dokusunu zenginleştirir. Eserde Lozan barış görüşmeleri sırasında Sovyet Diplomatı Vorovski, otelde yemeğini yerken İsviçre uyruklu biri tarafından tabancayla vurularak öldürülür. İsveç’e Lozan görüşmelerini izlemeye giden iki gazeteci Ali Naci Karan ile arkadaşı, olayı araştırmak için otelin sahibini bularak olaya dair ondan bilgi almak isterler.

— Vorovski bu otelde mi oturuyordu?

— Evet

— Nasıl bir yaşayış sürüyordu?

— Münzevî yaşayışı

— Öldüren İsviçre faşisti mi?

— Bilmiyorum. Ancak, faşistler pazar günü geldiler. Vorovski bunları kabul etmedi

— Koğuşturma bitti mi?

— Hayır, Emniyet müdürü ve daha birçok zabıta memuru yukardalar. Vorovski’nin resimlerini alıyorlar, raporlarını yazıyorlar” (84). Gazetecilerin otel sahibiyle kurdukları diyalog sayesinde okuyucu, diplomatın öldürülmesine dair bazı bilgiler elde eder.

Romanda figürün, çevrenin, olayın veya mekânın geçmişine dair bilgiler verilirken geriye dönüş tekniğinden yararlanılır. Eserin işlevsel figürlerinden Hüseyin Rauf, Başbakanlık’tan ayrılıp Sivas’a doğru ilerlerken Mustafa Kemal Paşa ile birlikte ülkenin bağımsızlığı için yola çıktıkları günler aklına gelir:

“(...) Eski başbakan böyle ileri geri düşünerek Sivas'ın kapılarına vardığında Sivas Kongresi, bir sinema şeridi gibi gözlerinin önünden geçti. Mustafa Kemal'le birlikte kentin caddelerinde boy verdiği yiğitlik günleri, belirsiz yaşlarla ıslanarak gözlerinin önünden geçti. Sonra Erzurum Kongresi, Kâzım Karabekir'le Ali Fuat Paşa'nın kahraman yüzleri” gözlerinin önünde belirir (166).

İleriye gidiş tekniğinde figürlerin veya olayların gelecekteki durumlarına dair bilgiler okuyucuya aktarılır. *Kutsal Barış 3* romanında başkışının, arkadaşı Hüseyin Rauf hakkında ileriki zamanlarda bir şeyler söyleyeceğine dair bilgiler verilir:

“Rauf, ulusal kurtuluş savaşının en bunalımlı, en umutsuz bir zamanında kavgadan kaçmış, İngilizlere teslim olmuştu. Onun, bir taktik olarak teslim olduğu yorumu, Mustafa Kemal'i hiçbir zaman kandıramamıştı. Evet, Mustafa Kemal, Rauf'un, sözüüm ona, İngilizleri kötü duruma düşürmek üzere Meclisi Mebusanın basılmasına yol açarak teslim olmasını hiç bağışlamayacak, günün birinde de bunu *Nutuk*'ta açığa vuracaktı” (167). Mustafa Kemal Paşa, onu bu sorundan dolayı hiçbir zaman bağışlamamıştı, bağışlamayacaktı da.

3.2.4.11.3. Olay Örgüsü

Kutsal Barış 3 romanı on bölümden oluşmaktadır. Her bölümün bir başlığı, her başlığın altında da Mustafa Kemal Paşa'nın bölümde anlatılanlarla ilgili bir sözü bulunmaktadır. Yazar, *Kutsal Barış 3*'ün de ilk sayfalarında “İçindekiler” kısmına yer vermiştir.

1- EVLİLİKTE İLK DÜŞ KIRIKLIKLARI

“Kadınlarımız eğer ulusun gerçek anası olmak istiyorlarsa, erkeklerimizden çok aydın ve erdemli olmaya çalışmalıdırlar.” (Mustafa Kemal)

2- ANKARA'YI SARSAN FIRTINA

“Özgürlüğün de eşitliğinde, adaletinde dayanak noktası ulusal egemenliktir.” (Mustafa Kemal)

3- SİYASAL BİR CİNAYET NASIL İŞLENDİ?

“Büyük millet meclisi, Türk ulusunun yüzyıllar süren araştırmalarının özeti ve onun kendi kendini yönetmek bilincinin canlı bir örneğidir.” (Mustafa Kemal)

4- İKİNCİ LOZAN

“Barış yolunda nereden bir ünleme geliyorsa, Türkiye, onu coşkunlukla karşıladı ve yardımlarını esirgemedi.” (Mustafa Kemal)

5- BARIŞ GÜVERCİNİ TÜRKİYE YOLUNDA

“Biz Türkler bütün tarihimiz boyunca özgürlük ve bağımsızlığa örnek olmuş bir ulusuz.” (Mustafa Kemal)

6- AYRILIK GÜNLERİ

“Ancak, efendiler, ulus, ulusun sanat ruhu, müziği, edebiyatı, kutsal savaşın tanrısal türküleri ölümsüz bir yurt aşkının hayranlığı ile her zaman şakımalıdır.” (Mustafa Kemal)

7- UNUTULUŞUNU ACILARINA DOĞRU

“Büyük hayaller peşinde koşan, yapamayacağımız şeyleri yapar gibi görünen sahtekâr insanlardan değiliz.” (Mustafa Kemal)

8- RUMELİ’NİN SON ACIKLI TÜRKÜSÜ (2)

“İnanmak gerekir ki böyle yapmak zorunda olduğundan dolayı böyle yaptık.” (Mustafa Kemal)

9- PATRİKHANEYE KARŞI BAĞIMSIZLIK SAVAŞI

“Yurdumuzda hiçbir zaman engeller bu yoğun kalabalıktan gelmeyecektir.” (Mustafa Kemal)

10- GELDİKLERİ GİBİ GİTTİLER

“Geldikleri gibi giderler.” (Mustafa Kemal)

3.2.4.11.4. Kişi Kadrosu

Özette de ortaya konduğu üzere, romanın başkişi olan Mustafa Kemal Paşa, siyaset meydanında yanındaki arkadaşlarıyla birlikte devleti yönetmeye çalışırken, karşı güç konumundaki figürlerle de çatışma hâlinindedir.

İşlevsel figürlerden Hüseyin Rauf, yeni hükümetin yapılanmasında; İsmet Paşa, Lozan’daki barış görüşmelerinde; Ali Fuat Paşa ve Ali Fethi ise cepheden sonra Meclis’te; Papa Eftim, Türk düşmanlığı sergileyen İstanbul Patrikhanesi’nde

başkişinin inandığı değerleri savunurlar. Trabzon Mebusu Ali Şükrü ise Meclis görüşmelerinde başkişiye muhalif bir tutumdadır.

Dinamo, *Kutsal Barış 3* romanında başkişinin bir eş olarak yaşadığı çelişkileri, pişmanlıkları ve hayal kırıklıklarını tüm gerçekliğiyle ve canlılığıyla çizmiştir.

3.2.4.11.4.1. Başkişi

Kutsal Barış 3 romanında, bir asker ve bir lider olan başkişi Mustafa Kemal Paşa, farklı bir sosyal rolle, eş kimliğiyle görünür. Evlendikten sonra Latife Hanım ile balayına çıkan Paşa, Ankara'ya döndüklerinde modern bir koca gibi yaşamının gereklerini yerine getirebileceğini eşine ispatlamaya çalışır:

“Çevresinde normal aile koşulları içine girmiş yakın maiyet arkadaşları, şimdilik bir örnek gibi görünüyordu. Akşam yemeklerinden sonra Salih'in, Kılıç Ali'nin, daha başkalarının evler ziyaret ediliyor, onlar da karşı ziyaretlerde bulunuyorlardı. Bu ziyaretler, Mustafa Kemal'in uzun askerlik yaşayışı boyunca edindiği özgürlük dolu görenekler için birer tuzaktan başka bir şey değildi. Küçük evlerin ufakık anlamlı ortamında böyle birkaç küçük gün geçirmek, Mustafa Kemal için ilginç olmaktan öteye bir anlam taşımıyordu. Ufak yetenekli arkadaş çevrelerinin tadı, elbette uzun boylu sürüp gidemezdi. Latife'yi sevindiren bu Çankaya sosyetesine yaşayışına Mustafa Kemal, ancak, usuyla uymaya çalışıyordu. Yaksa, onun bütün alışkanlıklarıyla yaradılışı buna karşıydı” (7-8).

Fakat bir süre sonra Latife Hanım'ın eşini *“kılıbık bir ev erkeği durumuna getirmek, evcil bir erkek yapmak üzere bilinçli olarak davran”*ması (9) Paşa'nın evliliği hakkında düş kırıklığı hissetmesine neden olur. Evlilik çatısı şiddetli fırtınalar tutulmuş kavaklar gibi sallanıyordu (10).

Başkişi, devlet gemisinin dümenini yönetirken karısının onun karşısına engeller çıkarmasıyla evliliğini sorgulamaya başlar. Latife Hanım efsanesi *“birdenbire herkesin gözünde olduğu gibi kendi gözünde de bütün parlaklığını*

yitirmişti” (11). Paşa’nın karısına duyduğu sevgi artık ayaklarına bağ olmaya başlamıştı.

3.2.4.11.4.2. İşlevsel Figürler

Romanda işlevsel figürler, ya başkişinin yanında yer alarak onun hayatını kolaylaştırmaya çalışan ya da karşısında bulunup ona zorluklar çıkaran kimselerdir. *Kutsal Barış* 3’te Latife Hanım, Hüseyin Rauf, İsmet Paşa, Ali Fuat Paşa, Topal Osman, Yüzbaşı Fuat, Papa Eftim, Şükrü Naili Paşa ve Ali Şükrü işlevsel figürlerin başında gelir. Mustafa Kemal Paşa’nın eşi Latife Hanım, evliliklerinin ilk günlerinde eşiyle birlikte geziler yapıp toplantılara katılırken, sonraları eşinin arkadaşlarıyla bir araya geldiği akşam sofralarına müdahale ederek onun gece yaşantısına son vermek ister. Başkişinin karşısında yer almaya başlayan karısı, akşam sofralarında eşinin yanında bulunmadığı gibi “yeni kaprislerini uygulayabilecek olanaklar”, (11) aramaktadır. Öyle ki Latife Hanım, “*Mustafa Kemal’e ince, sivri diken uçlarıyla acı vermeye çalışmaktan da hiç kendini alamıyordu*” (11).

Mustafa Kemal Paşa’yla birlikte Samsun’da özgürlük mücadelesine başlayan Hüseyin Rauf, Yeni Hükümet’in sosyal, ekonomik ve siyasi yapılanmasında da başkişinin yanında yer alarak ona destek olur. Hatta başkişinin muhalif vekillerle olan çatışmasında arabuluculuk yapmaya çalışır.

Cephelerde başkişiyi yalnız bırakmayan İsmet Paşa ise siyasi alanda da onun isteğiyle rol alır. Mustafa Kemal Paşa, arkadaşı İsmet Paşa Lozan’da Barış Antlaşmasını imzaladığında duyduğu memnuniyeti ona bir telgraf çekerek gösterir:

“*Ulus ve hükûmetin zatîalilerine vermiş olduğu yeni görevi başarıyla bitirdiniz. Ülkeye ardı ardına yararlı hizmetlerden oluşan yaşayışınızı bu kez de tarihi bir başarıyla taçlandırdınız. Uzun savaşımlardan sonra yurdumuzun barışa ve bağımsızlığa kavuştuğu bugünde, parlak hizmetiniz dolayısıyla zatiâlinizi, sayın arkadaşlarımız Rıza Nur ve Hasan (Saka) beyleri ve çalışmalarınızda size yardım eden bütün delegeler kurulu üyelerini teşekkür ederek kutlarım*” (138).

İşlevsel figürlerden Ali Fuat Paşa ve Ali Fethi, cepheden siyaset meydanına geçerek Meclis'te de başkişiyi yalnız bırakmazlar. Mustafa Kemal Paşa'ya bağlılığını ispatlamak için muhalif vekillerden Ali Şükrü'yü öldüren Giresun Alayı Komutanı Topal Osman, Rumeli'de yaptığı baskınlar ve sabotajlarla Yunan güçlerine zarar veren Yüzbaşı Fuat, Türk düşmanlığı sergileyen İstanbul Patrikhanesi'ni ele geçirerek Ankara Hükümeti'nin yanında yer alan Papa Eftim ve İstanbul'u işgal güçlerinden teslim alan Şükrü Naili Paşa başkişinin çevresinde davranışlarıyla ve düşünceleriyle yer alırlar.

Trabzon Mebusu Ali Şükrü de Meclis'teki görüşmelerde sergilediği muhalif tavırlarıyla başkişinin karşısındaki bir güç olarak eserde kendini gösterir.

3.2.4.11.4.3. Fon Figürler

Romanlarda olayların gözler önünde daha iyi canlanmasını sağlayan fon figürler, toplumsal çevreyi görünür kılarlar. Meclis Basımevi Müdürü Feridun, Meclis Başkâtibi Recep Peker, Lazistan Mebusu Ziya Hurşit ve Necati Hoca, Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Durak ve Salih Hoca, Sinop Mebusu Hakkı Hami, Mersin Mebusu Niyazi, Mardin Mebusu Necip, Aydın Mebusu Esat Efendi, Bolu Mebusu Tunalı Hilmi, Tekirdağ Mebusu Faik Öztrak, Niğde Mebusu Hazım, İzmir Mebusu Necati ve Vasıf Beyler, Hatip Hamdullah Suphi, Şükrü Kaya, Tevfik Rüştü ve Mustafa Kaptan, başkişinin Ankara'daki sosyal ortamını oluşturan fon figürlerin başında gelirler.

3.2.4.11.5. Zaman

Kutsal Barış 3'ün olay zamanı, Mustafa Kemal Paşa ve eşinin balayından dönmesiyle başlar. Bu bilgi eserin ilk cümlesinde “*Balayı gezisi bitmiş, çiftler Ankara'ya dönmüştü*” (7) ifadesiyle verilir. *Kutsal Barış* 2 romanından bilindiği üzere balayı dönüşü 1923 Mart'ının son günlerine denk gelmektedir. Vaka zamanının bitiş tarihi ise romanın son yaprağında açıkça yazmaktadır: “*7 Ekim günü Üsküdar-Kadıköy halkı, tümenin o yandaki birliklerini bütünüyle evlerine konuk ederek*

karınca kararınca minnet borçlarını ödemeye çalıştılar” (318). 7 Ekim, İstanbul’un işgal kuvvetlerinden teslim alınmasının ertesi günüdür.

Eserde olay halkaları kronolojik bir şekilde ilerlerken kişilere veya olaylara dair bilgiler yer yer zamanda geri dönüşler ve ileri gidişlerle verilir.

3.2.4.11.6. Mekân

Romanın coğrafi mekânları; Ankara, Lozan, Uşi, Malta, Bulgaristan, Yunanistan, İstanbul, Trabzon, Bursa, Sivas, Kastamonu, İnebolu, Çankırı ve Edirne’dir. Coğrafi mekânların yanında bazı özel mekânlar da eserde figürlerin hayatlarını etkilemeleriyle önem kazanırlar. Bu mekânlar şöyle sıralanabilir: Mustafa Kemal Paşa’nın eşiyle yaşadığı Çankaya Köşkü, İkinci Lozan Konferansı’nın açılışının yapıldığı Şato Oteli, Sovyet Diplomatı Vorovski’nin suikasta uğradığı Cecile Oteli, Lozan barış görüşmesine katılanların kaldıkları Lozan Palas, Malta’da tutsakların kaldığı Salvator Kalesi, Verdala Kampı ve Polverista Kışlası, on altı kişiden oluşan Türk tutsaklarının Malta’dan kaçtıkları Tricotti Vapuru, Türk tutsaklarını İngiliz tutsaklarıyla değiş tokuş için İnebolu’ya götüren Krizantem Vapuru.

3.2.4.11.6.1. Kapalı ve Dar Mekânlar

İçinde yaşayanları toplumsal hayattan soyutlayan, kapılarını dünyaya kapatan hapisaneler, kapalı ve dar mekânların başında gelir. Kurtuluş Savaşı yıllarında Anadolu’nun ve İstanbul’un işgaline karşı çıkan siyaset adamları, subaylar, yazarlar ve gazeteciler; işgal güçleri tarafından Malta Adası’na sürgüne gönderilir. Adada bulunan Salvator Kalesi’ne götürülen Türkler için *“taş gibi yataklar üstünde geçirilen karadüzlü gecelerden sonra baskılı, aşağılamalı, kötü yemekli gündüzler”* (175) başlar. Tutsaklara yapılan baskıların yanı sıra onların kaldıkları odalar da insan yaşamına uygun olmayan fiziki şartlar taşımaktadır:

“Kalenin içi, bütün doğu ülkelerine özgü bakımsız bir mapusane yaşayışının örneği idi. Koğuşların her yanında akrep, yılan, kertenkele, fare, tahtakurusu, sinek, pire kaynıyordu. Salah Cimcoz bunlara (Haşeratı aşere) böcek adını vermişti, Musa'nın on buyruğu gibi. Kertenkelelerin, yatanların üzerinden soğuk gövdeleriyle sürünerek geçmesi mapuslarda iğrenç bir ürperti uyandırıyor. Daha çok bu hayvanların şerrinden birçok mahpus, geceyi uyanık geçiriyor, tetikte bekliyordu. Bir yılan ya da akrepçe ısırılmak felaketine uğramaktan çok korkuyorlardı. Sineklerle küçük fındık farelerini bulması kolay olan sinek kâğıtlarıyla yakalıyorsa da geri kalanlar için herhangi bir çözüm yolu yoktu. Geceleyin bu zararlı hayvanlarla savaşılamamasının tek nedeni, ışık yakmanın yasak olmasıydı. Her sabah koğuşların kapısı açılınca kendilerini bahçeye dar atan mahpuslar, burada da gökyüzünün soluk çivit rengi maviliğinden başka bir şey görmüyorlardı.” (175-176). Barındırdıkları haşerelerle mahpusların ruhlarını karartan koğuşlar, darlaştıkça darlaşan mekânlar olurlar.

3.2.4.11.6.2. Açık ve Geniş Mekânlar

Kimi mekânlar, figürlerin duygu ve düşüncelerine göre anlam kazanır. Kapalı ve dar bir mekân olan hapishanenin bazı odaları, figürlerdeki karamsar düşüncelerin yerine iyimserlik ışıkları saçabilmektedir.

Malta Adası'ndaki Polverista Kışlası'na gönderilen kimi tutsaklar, odalarını kulüp odası gibi kullanırlar. Odalarda çeşitli oyunlar oynanırken politika sohbetleri de yapılır. Bu odalardan birisi de Diyarbakır Mebusu Zülfü'nün odasıdır: “*Burası büyük bir daireydi. İyimserlik havası solunan, pencereleri masmavi, sepserin düşüncelere, duygulara açık bir yerd. Karamsar düşünce kelebekleri burada uçmazdı, gözleri kamaşırdı*” (193). Hapishane duvarları arasındaki Mebus Zülfü'nün odası kişilere hissettirdiği olumlu duygularla açık ve geniş mekân özelliği alır.

3.2.4.12. *Kutsal Barış 4*⁵²

3.2.4.12.1. Özet

Kutsal Barış 4'ün ilk bölüm başlığı “Yaşasın Cumhuriyet”tir. Bu bölümde Cumhuriyet’in ilanına giden süreçte başkışı Mustafa Kemal Paşa’nın yaşadığı zorluklar anlatılır. 25 Ekim 1923 gecesinde Kabine Meclis Başkanı ve Başkomutan olan Mustafa Kemal Paşa’nın başkanlığında toplanır. Mustafa Kemal Paşa’nın “ayıklaya ayıklaya kız gibi bir meclis durumuna getirdiğini sandığı” (5) İkinci Meclis’te Kâzım Karabekir, Ali Fuat ve Refet Paşalarla Hüseyin Rauf’tan güç alan bir muhalif grup oluşur. Halk Partisi’nin meclis grubunda yeniden oluşan bu muhalefet, kabineye muhalif kişileri sokmak için çabalar. Bu esnada Meclis İkinci Başkanı olan Ali Fuat Paşa, Konya’daki Ordu Müfettişliğine çekilince muhalefet onun yerine Hüseyin Rauf’u seçerken Başbakan Ali Fethi’nin üzerinde olan İçişleri Bakanlığı da Erzincan Mebusu Sabit’e verilir. Yapılan seçimlerden memnun kalmayan Mustafa Kemal Paşa, Ali Fethi ile birlikte kabinenin çekilmesine karar verir. Kabine için adaylar listesini yapan Halk Fırkası Yönetim Kurulu; Bakanlar Kurulu Başkanı olarak Ali Fuat Paşa’yı seçer. Listenin ertesi günkü toplantıya sunulmasını isteyen Mustafa Kemal Paşa; İsmet, Kâzım, Halit ve Kemalettin Paşalar ve Ali Fethi’yle birlikte Çankaya’ya gider. Çankaya’da konu kabine seçimidir. Herkes fikirlerini söylerken Mustafa Kemal Paşa arkadaşlarına “*Karar günü geldi arkadaşlar. Yarın Cumhuriyet’i ilan edeceğiz*” (9) der.

29 Ekim 1923 günü öğleden önce Ali Fethi başkanlığında toplanan Halk Fırkası Grubu, Bakanlar Kurulu seçimini görüşür. Hazırlanan yeni listede de Bakanlar Kurulu Başkanı olarak yine Ali Fuat Paşa’nın ismi vardır. Grup Başkan seçiminde karar veremeyince Mustafa Kemal Paşa toplantıya çağrılır. Toplantıya gelen Paşa, yaptığı kısa konuşmadan sonra elindeki kâğıdı Ruşen Eşref’e o da Kütahya Mebusu Kâtip Cevdet’e verir. Cumhuriyetin gerekliliğini yazan kâğıtta ülkenin yönetim biçiminin Cumhuriyet olduğu belirtilir. Daha sonra mebuslar, söz

⁵² Hasan İzzettin Dinamo, *Kutsal Barış: Ulusal Kurtuluş Savaşı Sonrasının Gerçek Hikâyesi 4*. İstanbul, May Yayınları, 1978.

olarak Cumhuriyet'e dair konuşmalar yapar. Yapılan oylama sonucunda Mustafa Kemal Paşa, Cumhurbaşkanlığına seçilir. Afyonkarahisar Mebusu Kâmil Hoca'nın Türkiye Cumhuriyeti'nin sonuna dek yaşaması ve mutlu olması üzerine dua etmesiyle oturum sona erer.

İkinci bölüm "Cumhuriyete Karşı Bir Toplantı Mı?" başlığı altında anlatılır. Ali Fuat Paşa, 27 Ekim 1923'te mebusluktan ayrılarak Konya'daki Ordu Müfettişliği'ne gitmeden önce Çankaya'da Mustafa Kemal Paşa ile görüşür. Paşa Kemal içtenlikle karşılar ve ona yeni görevinde başarılar diler. 28 Ekim sabahı Ali Fuat Paşa, Konya'ya gitmeden önce anneannesine uğramak üzere İstanbul'a doğru yola çıkar. İstanbul'da onu Hüseyin Rauf, Adnan Adıvar ve Refet Paşa karşılar. Hep birlikte Refet Paşa'nın Kalamış'ta oturduğu köşke giderler. Konuşma konuları yeni kabinenin neden kurulmadığıdır. Ali Fuat Paşa, "*sorun, krizi sürdüren İcra Vekilleri Kanunu üstüne olan kanunda değiştirme yapılmasıdır*" diyerek (28) Cumhuriyet'in de her an ilan edilebileceğini sözlerine ekler. Bu konuşma üzerine Hüseyin Rauf, kendi durumu hakkında kısa bir açıklamada bulunur. Antlaşma imzalanı dek aralarında bir anlaşmazlık olmadığını, İlk önce Sivas'a sonra da İstanbul'a yapacağı yolculuklar hakkında Gazi Paşa'ya bilgi verdiğini, onun da geziyi uygun bulduğunu fakat kendisinin başbakanlıktan çekilmemesini rica ettiğini söyler. Lozan görüşmelerinin ikinci evresinde kendisiyle İsmet Paşa'nın bir anlaşmazlık yaşadığını düşünen Mustafa Kemal Paşa'nın, İsmet Paşa'yı Dışişleri Bakanlığı'ndan alacağını söylemesi üzerine kendisinin İsmet Paşa'nın hükûmette kalmasının ülkenin güvenliği açısından iyi olacağını bildirdiğini anlatır.

Refet Paşa, Sadrazam Tevfik Paşa'nın çekilmesiyle İstanbul'un ulusal hükûmete bağlanması üzerine yönetimi üzerine aldığı için Meclis'te ve dışında dedikodular yapıldığını söyler. Doktor Adnan da arkadaşlarına "*Ankara'da size karşı artmış olduğunu söylediğiniz kuruntu ve iftiralar neyi anlatmak istiyorsunuz?*" (29) sorusunu sorduğunda Rauf Bey, "*Şimdiden bir şey söylenemez. İleride bunlar öğrenilebilecektir*" (29) cevabını verir. Dört arkadaş eski Kuvayı Milliyeciler olarak kendi düşünceleri doğrultusunda ülkeye yararlı olmak için çalışacaklardır.

“Fırtına Koparan Röportaj” adlı bölümde Hüseyin Rauf’un *Tevhid-i Tedrisat* ve *Vatan* gazetelerine yaptığı röportajın yankıları anlatılır. Hüseyin Rauf gazetecilerle yaptığı konuşmasında Cumhuriyet’in en iyi yönetim biçimi olduğunu kabul ettiğini lakin Cumhuriyet’in ilanında çok acele edildiğini söyler. Hüseyin Rauf’un gazetelerdeki konuşmasını okuyan Ali Fuat Paşa, kendisinin de onunla aynı fikirde olduğu halde Mustafa Kemal Paşa’nın otoritesini çiğnememek için öyle bir konuşma yapamayacağını düşünür. Ali Fuat Paşa, bu düşünceler içerisinde Hüseyin Rauf’u görmeye gider. Yaptıkları sohbette arkadaşına yanlış anlaşılmalara düzeltmeyi düşünüyor musun diye soran Ali Fuat’a Hüseyin Rauf, ilk olarak Gazi’nin yanına gideceğini, Başbakan ve diğerleriyle arasında bir yanlış anlama olmuşsa onu Meclis Başkanlığı katında açıklama yaparak düzeltmeye çalışacağını söyler. Ardından da iki arkadaş kendilerini Gazi’den uzaklaştırmak isteyenler olduğuna kanaat getirerek onlara fırsat vermeme kararı alırlar.

Hüseyin Rauf, İstanbul’dan Ankara’ya gittiğinde ilk iş olarak Gazi’yi görmeye Çankaya’ya gider. Gazi hastadır ve onu yatağında karşılar. Hüseyin Rauf, Gazi ile fazla bir şey konuşamaz sadece ona “*Cumhuriyetimiz ve Cumhurbaşkanlığınız kutlu olsun*” der. Hüseyin Rauf, Mustafa Kemal Paşa’yı Meclis görüşmeleri başlayana dek göremez. Görüşmeler başlamadan önce Mustafa Kemal Paşa’yı gören Hüseyin Rauf, ondan grup toplantısına katılmamasını rica eder.

Parti grubu, 22 Kasım 1923 günü İsmet Paşa’nın başkanlığında toplanır. Görüşmelerde söz alan İsmet Paşa ve üyeler, Hüseyin Rauf’un Cumhuriyet’e karşı fikirler belirtmesini ve onun Halife Abdülmecit’i ziyaret etmesini eleştirir. Hüseyin Rauf, kendisine karşı yapılan tüm eleştirilere tek tek cevap verir. 25 Kasım 1923 günü Halk Partisi grubu, Hüseyin Rauf’un partiden uzaklaştırılmaması kararını alır.

O günlerde İstanbul’dan Ankara’ya dönen Ali Fuat Paşa, arkadaşı Hüseyin Rauf’u merak etmektedir. Ali Fuat Paşa, Meclis’te karşılaştığı arkadaşı Hüseyin Rauf’un Başbakan İsmet Paşa ile girdiği söz düellosunun ayrıntılarını öğrenir. Daha sonra Mustafa Kemal Paşa’yı görmeye giden Ali Fuat Paşa, yaptıkları konuşmada Hüseyin Rauf’un Cumhuriyetçiliğine dair bir şüphesi olmadığını söyler. 9 Aralık’ta

Konya'ya doğru yola çıkan Ali Fuat Paşa, İkinci Ordu Müfettişi olarak 11 Aralık 1923 günü Konya'da göreve başlar.

Kitabın dördüncü bölümünün başlığı “Yine Fener Patrikhanesine Karşı Ulusal Kurtuluş Savaşı (2)” dir. Bu bölümde Papa Eftim'in, Fener Patrikhanesi'nin Yunanistan yanlısı siyasetine karşı yaptığı mücadele anlatılır. Ankara'ya giden Papa Eftim, yeni patriğin kilise kanunlarına uygun bir şekilde seçilmesini sağlayabilmek için Adalet Bakanı'yla ilişkilerini sıkılaştırır. O günlerde Türk halkının, Yunanlıların Batı Trakya Türklerine yaptığı kötülüklerin benzerinin Türkiye'deki Rumlara yapılmasını istemesi Papa Eftim'i çok endişelendirir. Bu sorunu konuşmak üzere Başbakan İsmet İnönü ile görüşür. Başbakan, İstanbul Rumlarını koruyacağını söyler. Papa Eftim'den Fener Patrikhanesi'nin Yunanlıların Türklere karşı yaptığı insanlık dışı davranışları protesto ile bildirmesini ister. Papa, Patrikhane'ye bir mektup göndererek Başbakan'ın isteğini bildirir de aldığı cevap onu üzüntüye boğar. Sen Snod Meclisi herhangi bir girişimde bulunmayacağını mektupta bildirir. Bir süre sonra Papa Eftim, İstanbul gazetelerinin birinde Yunanlıların Fener Patrikhanesi ile el ele vererek Kadıköy metropoliti Grigoryos'un Patrik seçilmesi için girişimlerde bulunduğunu okur. Bu haber üstüne Patrikhane'ye yine mektup yazan Papa, onlardan gazetede yazılan haberleri yalanlamalarını ister. Papa Eftim mektubuna cevap alamadığı gibi İstanbul'daki Rumca gazeteler Papa'nın Sen Sinod'u tehdit ettiğini yazar.

Tüm bu olaylara kızan Papa, ani bir kararla İstanbul'a dönerek hemen Patrikhane'ye gider. Patrikhane'de Patrik seçiminin yapıldığını öğrenen Papa, Patrikhane temsilciliğinden istifa ederek Patrikhane'yi ele geçirir, kendisine karşı gelen tüm papazları kovar. Bir süre sonra da bütün adamlarıyla Patrikhane'den ayrılır. Papa Eftim, Patrikhane'ye karşı açtığı savaşta Türk Ortodokslarını kullanmayı planlarken Galata Ortodoks toplumu arasında siyasal bir anlaşmazlığın patlak verdiğini öğrenir. Bir grup, Grigoryos'un egemenliğindeki Patrikhane'den yana çıkarken bir grup da Galata Merkez Kurulu Başkanı Damyanos Damyanidis'in yanında yer alır.

Bir gün Papa Eftim'in yanına gelen on sekiz kişilik bir grup ondan kendilerini Damyanos'tan kurtarmalarını ister. Damyanos ile görüşen Papa, ondan kurullarının başkanlığından istifa etmesini ister. Damyanos'un başkanlıktan çekildiğini öğrenen Galata Ortodoksları çok sevinirler ve de Papa'nın başpapaz olmasını isterler. Halkın Eftim'i baş papazlığa getirmek istemesine endişelenen Patrik Grigoryos, hemen Damyanos ile iletişime geçerek onu da Papa'ya karşı kışkırtır. Grigoryos'un oyununa gelen Damyanos, Eftim'e karşı dava üstüne dava açar. Tüm açılan davalardan aklanan Papa, *Fener Papazlarına Açık Mektup* ve *Savunmam* adlı iki kitap yazar. Sonra bunları bastırarak bütün İstanbul Rumlarına dağıtır. Kitapları okuyan Anadolu Türk Ortodoksları, topluluklar halinde Papa Eftim'in yanında yer almaya başlar. Bir süre sonra Fener papazlarından Ortodoks toplumuna bir yarar gelemeyeceğini anlayan Damyanos, avukatının aracılığıyla Papa Eftim ile barışarak birlikte hareket etmeye başlar. Kısa bir süre sonra Papa Eftim, Galata kiliselerinin özel kurullarıyla ve Damyanos'un başkanlığı altındaki merkez kurullarıyla ondan yana olanları Patrikhane'den uzaklaştırarak bir halk cephesi kurma düşüncesini uygulamaya başlar. İlk olarak Kayseri'de kurduğu Türk Ortodoks merkez kilisesini Galata'daki Panaiya Kilisesi'ne getirme fikrini Galata merkez kurulu ve özel kurullarla paylaşır. Onlar da taşınma fikrini onaylar. Papa Eftim, Panaiya Kilisesi'ne taşınarak kendisine katılan ziyaretçilerini orada kabul eder. Papa Eftim'in kiliseye taşınması ve Galata toplumlarının Türk Ortodoks toplumlarına girmeye başlaması üzerine Patrikhaneliler Sen Sinod Meclisi'ni toplayarak Papa'ya karşı görüşmelere başlarlar. Sonunda bir kurul seçerek Eftim'e gönderirler ve barış çağrısında bulunurlar. Papa Patrikhane'nin kendisine karşı yaptığı tüm kötülükleri kurul üyelerine anlatır. Patrikhane kurulu, onu haklı bularak Patrikhane'yi uyaracaklarını söyler. Papa Eftim, onların safça inanışlarına arkalarından acı acı güler.

Panaiya Kilisesi'nde kendi düşüncesiyle bağdaşmayan papazların gitmesi üzerine pazar ayinlerini Papa Eftim yapar. O sıralarda boş durmayan Patrikhaneliler, ayinleri sabote ederek Eftim'i bıktırıp usandırmaya çalışırlar. 4 Ekim 1923'de bir broşür yayımlayan Papa Eftim, broşürde Patrikhanelilerin kendisine neler yaptıklarını anlatır. "*Papa Eftim'in bir broşür olarak bastırıp dağıttığı bu bildiriler, Ortodoksların birçoğunu daldıkları gaflet uykusundan uyandı*" rır (145).

“Parapigmata Cezaevi” başlıklı beşinci bölümde İngiliz Kemal’in Atina’daki askeri cezaevindeki günleri anlatılır. İzmir’de Yunanlılar tarafından yakalanarak tutuklanan İngiliz Kemal, dokuz ay cezaevinde tutulduktan sonra Atina’daki Parapigmata Cezaevi’ne götürülür. Koğuş arkadaşlarının komünist Yunan askerleri olduğunu gören Kemal, kimliğini saklayarak suçunu soran birkaç askere İtalyan bir komünist olduğunu söyler. Bir süre sonra bir yığın Türk rehinenin de orada olduğunu gören İngiliz Kemal hemen kaçma planları üzerinde düşünmeye başlar. İngiliz Kemal, hapishane avlusunda etrafı gözlemlerken Türkiye serüvenini gözünün önünden geçirir. İngiliz Kemal, arkadaşı Naci ile birlikte Ankara’ya yerleşmiştir. Albay Kâzım’ın yardımıyla Mustafa Kemal Paşa ile görüşmeye gider. Mustafa Kemal Paşa onun tüm yaptıklarından haberdar olduğunu söyleyerek onu Hatip Hamdullah Suphi’ye teslim eder. Hamdullah Suphi de onu Genel Haber Alma Müdürlüğü’ne götürür.

İngiliz Kemal için casusluk günleri başlar. Antalya’da, İzmir’de yaptığı çalışmalar sonucunda Yunanlılara ait gizli bilgilere ulaşan İngiliz Kemal, elde ettiği bilgileri Ankara’ya gönderir. Bir süre sonra Mustafa Kemal Paşa, onu Genel Kurmay Başkanlığı’na alır. İngiliz Kemal bir gün İstanbul’da dolaşırken karşılaştığı Amerikalı bir turistin pasaportunu çalarak pasaporta kendi resmini yapıştırır. Artık o, Harry Willy adında Amerikalı bir yazardır. Yeni kimliğiyle İzmir’deki Yunan karargâhına kolaylıkla giren İngiliz Kemal, Yunan Genel Kurmay Başkanı’nın kızıyla tanışır, Yunan cephesinin filmi çekme bahanesiyle tüm cepheleri dolaşır ve cepheler hakkındaki izlenimlerini Ankara’ya bildirir.

Bir gün İngiliz Kemal, lokantada yemek yerken Çerkes Ethem ve adamları yanlarında bulunan Yunanlı askerlerle içeri girer. Genç adam hesabını öderken Çerkes Ethem, onun elinde bomba olduğunu söyleyerek bağırır. İngiliz Kemal de oradan kaçarak İtalya Konsoloslugu’na sığınır. Konsolosun ona rahatlıkla istediği yere gidebileceğini söylemesiyle dışarı çıkan Kemal, Yunan askerleri tarafından yakalanır. Yapılan mahkeme sonucunda idamlıkların hücrelerine kapatılan İngiliz Kemal, ilerleyen saatlerde idamlıklar hücrelerinden alınarak eski hücrelerine götürülür. Tutuklanışından dokuz ay sonra Parapigmata Askeri Cezaevi’ne gönderilir. İngiliz Kemal, bir süre sonra bir muhbirin onu ihbar etmesi üzerine Parapigmata

Cezaevi'nden Atina'daki bir başka cezaevi olan Paleostratos'a gönderilir, orada önceleri normal koğuşa verilen İngiliz Kemal daha sonra siyasi koğuşa verilir. Koğuştaki kabadayı Yani'nin kahveci ırağı olan genç adam çevresindekilere de komünistlikten tutuklandığını ve isminin de Lui olduğunu söyler. İngiliz Kemal'in maceraları cezaevinde de devam eder. Kahveci ıraklığından dam ağalığına yükselen Lui, cezaevine gelen bazı fedailerin de sonunu hazırlar. Bir gün Başbakan Genari'in fedaisi Lefteri de cezaevine getirilir. Lui başlangıçta fedaiden çekinse de daha sonra onunla arkadaş olur. Lefteri kısa bir süre sonra ayrılırken Lui'ye onu unutmayacağını, beş gün içerisinde onu kurtaracağını söyler. Lefteri sözünü tutar ve Lui'nin cezaevinden çıkmasını sağlar. İngiliz Kemal, üç gün Lefteri'nin konuğu olduktan sonra İzmir'e gider. İzmir'de beklediği ilgiyi göremeyen genç adam, Mustafa Kemal Paşa'yı dinlemek üzere gittiğinde Paşa'nın onu görmek istemesiyle çok sevinir. Paşa onu evine çağırır. Ertesi günü Paşa, kendisini görmeye gelen İngiliz Kemal'i Fevzi Paşa'ya yönlendirir. İngiliz Kemal'in yeni görevi, Batı Trakya'daki apayrı uluslardan oluşan zararlı güçlerin aralarına fitne sokarak birbirlerinden uzaklaştırmaktır.

Yaptığı geziler sonrası şifreli raporunu genel kurmaylığa gönderen İngiliz Kemal, Türkiye'ye döner. Türkiye bağımsızlığına kavuştuğunda İngiliz Kemal de kendi başının çaresine bakmak için tercümanlık yapar. İleriki yaşlarında da aç kalma tehlikesiyle karşılaşınca devlete başvurarak birkaç kuruş ekmek parası verilmesini ister.

“Savaş Oyunları” adlı altıncı bölümde İtalya'nın Yunanistan ile birlikte Anadolu üzerindeki planları anlatılır. İtalya'nın yeni kurucusu Mussolini, Anadolu'nun bütün Ege kıyılarını elde etmek gibi bir hayale kapılır. Mussoli'nin saldırgan düşüncelerini işiten Mustafa Kemal Paşa, komutanlarla 15-20 Şubat tarihleri arasında İzmir'de toplanır. Bu toplantıda İtalyanların Yunanlılarla birleşerek Türkiye'ye saldıracağı düşünülerek buna karşı yapılacak savunmanın temelleri konuşulur. Mustafa Kemal Paşa, Ankara'ya gitmeden önce komutanlarını karısının evine yemeğe çağırır. Bir ara Ali Fuat Paşa ile özel görüşen Mustafa Kemal Paşa, ona kendisine bir suikast yapılacağı ihbarını aldığını söyler ve aldığı önlemleri ona anlatır. Daha sonra da Paşa'ya hilafetin kaldırılacağını, Osmanlı hanedanının tüm

fertlerinin Türkiye’den çıkarılacağını, Şeriye, Evkaf ve Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Bakanlıklarının kaldırılacağını ve eğitimde birlik olunacağını söyler. Ali Fuat Paşa da Mustafa Kemal Paşa ile aynı düşünceler içerisinde olduğunu onunla paylaşır. 23 Şubat 1924 tarihinde Ankara’ya varan Cumhurbaşkanı’nın yolculuğundan sadece birkaç yakın arkadaşının haberi olur.

Romanın yedinci bölümü “Uçtu Uçtu Halife Uçtu” başlığıyla anlatılır. Adı geçen bölümde 1 Mart 1924 günü Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisi’ni açar. Açılış konuşmasında Halifelik makamının Türkiye Cumhuriyeti için tehdit oluşturduğunu bu yüzden de kaldırılması gerektiğini söyleyen Mustafa Kemal Paşa, eğitimde de millî birlik olmasını konuşmasına ekler. Cumhurbaşkanı’nın açılış konuşmasından sonra Meclis Başkanı olarak Ali Fethi seçilir.

3 Mart 1924 tarihinde yapılan Meclis toplantısındaki konuşmalardan sonra halifelik kaldırılırken Halife ve tüm ailesi sınır dışı edilir. İstanbul Valisi Haydar ile Polis Müdürü Sadettin, Halife Abdülmecit’e Meclis’in kararını iletirler ve trene binmesi için onu gizlice Çatalca’ya götürürler. Halife başlangıçta karara karşı çıksa da sonunda boyun eğer. Tren İsviçre’ye vardığında memurlar pasaportunda dört karısı olan Abdülmecit’i içeriye almazlar. Bunun üzerine Abdülmecit İsviçre Cumhurbaşkanı’na telgraf çeker. Cumhurbaşkanı eski halifenin içeri girmesine izin verir. Abdülmecit İsviçre’ye yerleştikten sonra İslam dünyasına bir bildiri yayımlar. Bildiride Müslümanların bir kongre yapıp yeni durum üzerinde karar varmalarını ister. Ancak Müslüman devletlerin çoğu bildiriye dikkate almaz.

“Çankaya’da Bir Genç Adam” adlı bölümde Mersinli Örnek Bahçesi Fen Memuru Mevlüt’ün Çankaya Köşkü’ne atanması anlatılır. Mevlüt İzmir’ in kurtuluşundan Halkapınar’la Mersinli arasındaki sivrisineek yuvasını okaliptüs fidanlığı haline getirir. Bir gün İzmir Ziraat Mektebi Müdürü ona Gazi’nin Çankaya’daki köşküne atandığını söyler. Ankara’ya giden Mevlüt Çankaya’ya vardığında ona Gazi’nin rahatsız olduğu, onunla daha sonra görüşeceği söylenir. Yaver Muzaffer Kılıç, Mevlüt’ü kalması için bir kulübeye götürür. Kulübenin berbat görüntüsü Mevlüt’ü hayal kırıklığına uğratar. Mevlüt köşke döndüğünde kendisinin Ziraat Mektebi’nde kalacağını söyler. Ertesi gün köşkü gezen Mevlüt’ü yemek için

götürdükleri yerin garaja, atölyeye benzer bir yer olması genç adamın canını sıkarsa da o, Gazi'yle görüşmeyi bekler. Bahçede yapacağı çalışmaların planlarını yapmaya başlayan Mevlüt kendisine karşı muameleleri Ziraat Bakanlığı'ndaki arkadaşı Genel Müdür Zihni'ye anlatır. Zihni de Çankaya'daki kalem müdürüne bir mektup göndererek mektuba onların Mevlüt'e yardımcı olmalarını yazar. Mektubu alan kalem müdürü, genç adama çok kızarak Gazi ile görüşmeye gider. Kalem müdürü Mevlüt'ün yanına geldiğinde onun İstanbul'a gerekli malzemeleri alması için Gazi'nin izin verdiğini söyler. İstanbul'a doğru yola çıkan Mevlüt, üç sene önce Anadolu'ya geçmek için İnebolu'ya gidişini ve orada Yunanlıların işgaline karşı halkla birlikte cephanelikleri cepheye taşıdığı günleri düşünür.

Mevlüt, İstanbul'da kaldığı bir haftalık sürede gerekli olan bahçe aletleriyle Ankara iklimine dayanıklı ağaç ve çiçekleri alır. Ankara'ya vardığında aldıklarını yerleştirirken Gazi'nin onu görmek istediğini ona iletirler. Mevlüt, Gazi ile baş başa kaldığında bahçede yapılacak çalışmaları, dikilecek ağaçları ve çiçekleri anlatır. Gazi de genç adamın düşüncelerini beğendiğini söyleyerek ondan Ankara'ya bir çiftlik yapmasını ister. Mevlüt'ün Çankaya'daki günleri çok yoğun geçerken kimi zaman Gazi ile sıkıntılı anlar yaşar. Mevlüt'ü en çok Gazi'nin çevresindeki insanların onu dikkate almamaları, ufacık sorunları büyütmeleri üzer. Yine bir gün kalem müdürü, işlerini tam anlamıyla yapmadığını ona söylediğinde kendisine karşı yapılan haksız davranışlara sinirlenen Mevlüt istifa ederek oradan ayrılır. Rize, Ordu ve İzmir'de bir süre memurluk yaptıktan sonra Mevlüt, yeni kurulmaya başlanan Gazi Orman Çiftliği'ne alınır.

Romanın son bölümü “Kesin İktidara Doğru” adlı bölümdür. Bu bölümde 9 Mart 1924'de Büyük Millet Meclisi'nde başlayan Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nu değiştirme görüşmeleri anlatılır. Maddeler hakkında yapılan görüşmelerde milletvekilleri arasındaki fikir uyuşmazlıklarından dolayı tartışmalar meydana gelir. En çok gürültülere yol açan da 25'inci madde olur. 25'inci madde şöyledir: “*Meclis, seçimin yenilenmesine kendiliğinden karar verebileceği gibi, Cumhurbaşkanı da Hükûmet'in görüşünü aldıktan sonra, gerekçesini Meclis'le ulusa bildirmek koşuluyla buna karar verebilirdi*” (307).

Meclisin dağıtılma yetkisini Cumhurbaşkanı'na vermek istemeyen mebuslar çoğunlukta olduğu için Mustafa Kemal Paşa ile yakın adamları yeni formüller düşünmek zorunda kalırlar. Meclisteki tartışmalardan sıkılan Ali Fuat Paşa, eski devrim arkadaşı Mustafa Kemal Paşa'nın kendisinden, kendilerinden koptuğunu ve ufacık kişilerden oluşan fildişi kulesine girdiğini görünce üzülererek 5 Ağustos 1924 günü İkinci Ordu Müfettişlik makamına, Konya'ya gider.

O günlerde İstanbul'da bazı gazeteciler, *“Ankara’da yeni filizlenen güdümlü rejime karşı, bir kişi diktatörlüğüne gidiştir diye ateş püskürüyorlardı”* (312). Anadolu'daki İstiklal Mahkemesi, İstanbul'a gönderilerek birçok gazeteci tutuklanır. Yine o günlerde Hükümet'in aydınların eleştirilerini gerici olarak görmesi, aydınlarla halk yığınlarını Ankara'daki bürokratlardan koparır. Halk, aydınlardan uzaklaştıkça gericilerin ellerine bırakılmış gibidir. Bu durum Hükümet'e karşı olan gerici grupları da sevindirmeye başlar. İstanbul'da durum böyleyken Ankara'da Meclis'te Refet Paşa, Rauf Bey ve Adnan Bey, devrimler karşısında yobaz olarak gösterilmeye çalışılır, onların Meclis'te bulunmaması gerektiği düşünülür. Kâzım Karabekir ve Ali Fuat Paşa, arkadaşlarına karşı yapılan saldırılara ordu müfettişi olmaları sebebiyle cevap veremediklerinden dolayı üzgündürler.

9 Eylül günü İzmir'de Hüseyin Rauf'un annesinin evinde Kâzım Karabekir ve Ali Fuat Paşa buluşurlar. Üç arkadaş Ankara'da hafiyeliğin ve jurnalliğin arttığı ve mektuplarının okunduğunu konuşurlar. Konuşmaları sonucunda hep birlikte Meclis'in açılmasını beklemeye karar verirler.

Ali Fuat Paşa hasta olduğu için hava değişimi amacıyla İstanbul'a gider. İstanbul'da üç arkadaş Hüseyin Rauf'un evinde yeniden buluşurlar. Ankara'da gittikçe güçlenen otoriter bir yapının durmadan onlara yayılım ateşi açtığı ve onları siyaset meydanından silmek için çabaladığı hakkında ayrıntılarıyla konuşan üç arkadaş, kuşku altında müfettiş olunmayacağına ve mebusluktan çekilmenin ise doğru olmayacağına karar verirler. Ali Fuat Paşa, bazı incelemelerde bulunmak üzere İstanbul'dan İzmir'e gider. Daha sonra da 10 Ekim 1924 günü Ankara'ya varır. Ankara'da Mareşal Fevzi Paşa'yı görmeye gittiğinde ona yaptığı incelemeler hakkında bilgiler verdikten sonra Hükümet'le Millî Savunma Bakanlığı'nın

kendisinden kuşkulandığını ve haberleşmelerinin kontrol edildiğini söyler. Mareşal'in, düşünceli ve sıkıntılı ruh içerisine girdiğini gören Paşa, ordu müfettişliği görevinden istifa ederek Meclis'te çalışmalara başlamak istediğini açıklar. İstifasını yazarak Mareşal'in eline veren Paşa, onun için her şey olan askerlikten ayrılmanın üzüntüsünü yaşar. Ali Fuat Paşa'nın askerlikten çekildiği haberi Cumhurbaşkanı'nın canını çok sıkar. O günlerde Ali Fuat ve arkadaşlarını Meclis'te istememektedir.

Meclis'te ise bir yığın muhalif ayıklanıp atılsa da yerine eleştiriciler, muhalifler türeyerek gerek Cumhurbaşkanı'nın gerekse Hükûmet Başkanı'nın kafalarını bozmaktadır. Hâl böyle olunca Halk Fırkasından uzaklaştırılmayı göze alan mebuslar, Hüseyin Rauf'un ve birkaç aydının çevresinde toplanma eğilimi gösterirler. Halk Fırkasının “*terörü karşısında*” (336) Halk Fırkası saflarından ayrılmalara başlar. Hüseyin Rauf da istifalarını toplu olarak verenlerin başında gelir. Halk Fırkasından ayrılan mebuslar yeni partinin kurulması için çalışmaları hızlandırır. Yeni kurulacak partinin amacı, Hükümet'i denetlemek ve Halk Fırkasının otoriter eğilimlerine engel olmaktır. Yeni partinin adının Cumhuriyet Fırkası olması düşünülürken Halk Fıkralılar, partilerinin adını Cumhuriyet Halk Fırkası olarak benimserler.

Ali Fuat Paşa, oybirliği ile partinin genel sekreteri seçilince Halk Fırkasından çekilir. 17 Kasım'da partinin hazırlıkları bittiğinde Ali Fuat, İçişler Bakanı'na partinin bildirgesini verir. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, bildirilerini yayınlar, tüzüklerini açıklar ve programlarını ilan eder. Yeni partinin kurucuları, Cumhurbaşkanı'nın kendilerine karşı nasıl bir tavır sergileyeceğini beklemeye başlarlar. Cumhurbaşkanı ve Cumhuriyet Halk Fırkası, “*yeni partinin ülkeyi karanlıklara, yıkılışlara sürükleyecek bir serüven aygıtı olduğuna*” (344) inanmaktadır.

3.2.4.12.2. Teknik Özellikler

Her şeyi bilen ve gören anlatıcı, figürlerin hayatlarına dair bilgilere sahip olduğu gibi, mekânların özelliklerini ve olayların zaman içerisindeki seyrini de bilir.

Romanda anlatıma doğallık katan ve okuyucuda gerçekçilik hissi uyandıran tasvir, özetleme, geriye dönüş ve diyalog teknikleri kullanılır. İşlevsel figürlerden İngiliz Kemal'in Galata rıhtımında karşılaştığı Yunan askerlerinin ve onları karşılayan halkın davranışlarını, sevinçlerini ve çevrenin görünümünü izlemesi tasvir tekniğiyle aktarılır.

“İkinci gün, oraya gittiğinde rıhtıma bağlı bayraklarla donanmış bir Yunan gemisi gördü. Yüreği hop etti. Gemiden çıkan bir kalabalık topluluk zitolar, yaygaralarla önünden geçiyordu. İzinli olduğu anlaşılan bir yığın Yunan askeri, bunları karşılamağa gelmiş genç kızlar, kadınlar, yaşlılar, kadın etekliğine benzer eteklikler giymiş Efzon askerleri, rıhtımı dolduruyor, bunların çıkardığı gürültü, bütün gürültüleri bastırıyordu. İngiliz Kemal'in gözleri biraz ötede zengin bir yağ taciri olduğu anlaşılan İstanbullu göbekli bir adama ilişti. Bunun çevresinde, bir yığın kadın, kız toplanmıştı. Hepsi de Türkçe konuşuyor, ara sıra Efzonlar geçtikçe “zito” diye bağıyor, sevinçleri açığa vuruyorlardı” (159). Yapılan tasvirle okuyucu da İngiliz Kemal'le birlikte o kalabalığın içerisine çekilir.

Romanda olaylar genel olarak kronolojik şekilde ilerlerken figürlerin geçmiş yaşantısı hakkında okuyucuyu bilgilendirmek amacıyla geriye dönüş tekniğine de başvurulur. Romanın işlevsel figürlerinden Fen Memuru Mevlüt, Çankaya Köşkü'nün bahçesinin peyzaj çalışmaları için malzeme almaya İstanbul'a gider. Genç adamın yol boyunca üç sene önce yaşadığı olayları hatırlaması, geriye dönüş tekniğiyle verilir. Şu birkaç yılki yaşayışı, gözlerinin önünde bir sinema şeridi gibi geçiyordu:

“Üç yıl önce, işgal döneminde, Köprü'nün Üsküdar iskelesin de oturacak yeryüzünden Senegalli Fransız zencilerinin kendisini hırpalayışları onu Ankara'da bütün bir düşman dünyaya karşı çarpışanların saflarına itmişti. Bu yurt nasıl olsa kurtulacaktı. O da yengiden sonra İzmir'in ünlü Kordonboyu'nda oturup nargile içecekti. Buna ant içerek hemen Anadolu'ya geçmenin yollarını araştıрмаğa başlamıştı” (275). Tren ilerlerken İstanbul'un çamlıklarla süslü güzelim adaları, sanki sislerin ak karanlığından sıyrılarak yavaş yavaş Mevlüt'ün gözlerinin önünde gerçek biçimlerini alıyordu.

Romanda karşılaşılan tekniklerden bir diğeri de okuyucuyla figürleri baş başa bırakan diyalog tekniğidir. Diyalog içerisinde olan figürler, düşüncelerini birbirlerine aktarırken anlatıma da canlılık katarlar.

— “*Kemal, şimdi ne iş yapmayı düşünüyorsun?*

— *Hiçbir şey düşündüğüm yok, paşam. Daha kendimi toplayamadım.*

— *Fevzi paşayı gördün mü?*

— *Hayır, paşam, henüz görmedim.*

— *Hemen git, Fevzi paşayı gör*” (216).

Başkişi Mustafa Kemal Paşa ile işlevsel figürlerden İngiliz Kemal’in diyalogu, onların arasındaki iletişimin doğallığını gösterir.

3.2.4.12.3. Olay Örgüsü

Kutsal Barış 4 romanı dokuz bölümden meydana gelir. Dokuz bölümün her birinde içerikle ilgili başlıklar, başlıkların altında da Mustafa Kemal Paşa’nın konuyla ilgili sözleri yer alır.

1- YAŞASIN CUMHURİYET

“Cumhuriyet, özellikle kimsesizlerin kimsesidir.” (Mustafa Kemal)

2- CUMHURİYETE KARŞI BİR TOPLANTI MI?

“Cumhuriyet, sizden: fikri özgür, vicdanı özgür, bilgisi özgür kuşaklar ister.” (Mustafa Kemal)

3- FIRTINA KOPARAN RÖPORTAJ

“Cumhuriyet düşün özgürlüğünden yanadır.” (Mustafa Kemal)

4- YİNE FENER PATRİKHANESİNE KARŞI ULUSAL KURTULUŞ SAVAŞI (2)

“İnsanlıkta, din üstüne olan ihtisas ve bilgi her türlü kör inanışlardan temizlenerek bilgi ve teknik ışıklarıyla tertemiz ve olgun bir duruma gelinceye dek, din oyunu aktörlerine her yerde rastlanacaktır.” (Mustafa Kemal)

5- PARAPİGMATA CEZAEVİ

“Anadolu yengisi, tarih arasında bir ulusça bütünüyle benimsenen bir düşünüşün ne kerte güçlü ne kerte canlandırıcı bir güç olduğunun en güzel bir örneği olarak kalacaktır.” (Mustafa Kemal)

6- SAVAŞ OYUNLARI

“Savaş, zorunlu ve dirimcil olmalıdır. Ulusun dirimi tehlikeye düşmedikçe savaş bir cinayettir.” (Mustafa Kemal)

7- UÇTU UÇTU HALİFE UÇTU

“Hiçbir devrim, doğruyu görenler dışında çoğunluğun oyuna başvurularak yapılamaz.” (Mustafa Kemal)

8- ÇANKAYA’DA BİR GENÇ ADAM

“Bu toplumda hak sahibi, olmak, herkesin bir iş görmesi temeline dayanacaktır.” (Mustafa Kemal)

9- KESİN İKTİDARA DOĞRU

“İnsanları istediği gibi kullanan güç düşünüşlerdir. Ve bu düşünüşleri canlandırarak yayan insanlardır.” (Mustafa Kemal)

3.2.4.12.4. Kişi Kadrosu

Kutsal Barış 4’te Gazi Mustafa Kemal Paşa’nın etrafında yer alan ve onun sosyal ve siyasal çevresini yapan geniş bir kişi kadrosu mevcuttur. Bu kişiler, kişisel özellikleriyle eserin yaşam alanını güçlendirip genişletirken, bazı olay ve şartlarda başkişinin belirgin kişilik özelliklerini ve tavırlarını açığa çıkarırlar. Başkişinin çevresini, farklı kesimden Paşalar, milletvekilleri, gazeteciler, ajanlar, Papa ve fen memuru gibi figürler oluşturur.

Romanın farklı sosyal tabakalara mensup fon figürleri de bir hayli kalabalıktır.

3.2.4.12.4.1. Başkişi

Başkişi Mustafa Kemal Paşa, bir lider olarak askerî alandaki başarısını siyasi alanda da sağlamak için çalışmalarına devam eder. Ona göre Türkiye Devleti için en

iyi yönetim şekli cumhuriyettir. Oysa o günlerde, savaştan yeni çıkan Türkiye'nin cumhuriyetle idare edilebileceğine inanmayan birçok muhalif de bulunmaktadır. Mustafa Kemal Paşa bu fikrini onlara kabul ettirmek için büyük bir cesaret gösterir ve yaratıcılığını kullanır. Kurtuluş Savaşı'nı zaferle sonuçlandırdıktan sonra saltanatı kaldırması ve kısa bir süre sonra Cumhuriyet'i ilan etmesi özgüvenli bir lider olmasının sonucudur. Başkışı, arkadaşlarını Çankaya'ya yemeğe çağırdığında çoğunun ortak fikri, kabinenin Meclis tarafından seçilmesinin sakıncalı olacağıdır. Arkadaşlarının konu hakkındaki fikirlerini dinleyen Mustafa Kemal Paşa'nın;

“Bundan sonra, biraz durdu, bütün sofradakilerin gözlerine kararlı bakışlarla bakarak şunları söyledi: Karar günü geldi, arkadaşlar. Yarın, Cumhuriyeti ilan edeceğiz” sözleri beklenmeyen bir şeyi anlatmıyorsa da yine de sofradakilerin yüzlerinde bir şaşkınlık rüzgârı estirir. Hemen hepsi, silkinerek, başlarını kaldırarak Mustafa Kemal Paşa'ya bakar. Mustafa Kemal Paşa'nın yüzünden altın bir coşkunluk dalgası geçerken gözlerinin içinde de en büyük coşkunluk anlarını yaşayan insanların gözlerindeki ölümsüz mutluluk ışıkları oynamaktadır (9-10). Sofradakilere göre, Mustafa Kemal Paşa'nın mutluluk içerisinde açıkladığı karar, Kurtuluş Savaşı'nı en mutlu sonucudur.

3.2.4.12.4.2. İşlevsel Figürler

Ülkenin bağımsızlığı, vatanın bölünmezliği ve milletin özgürlüğü için başkışıyla birlikte yola çıkan işlevsel figürlerden Hüseyin Rauf, Ali Fuat Paşa, Kâzım Karabekir Paşa ve Refet Paşa Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte Hükûmet kanadıyla ve Cumhurbaşkanı'yla fikir ayrılıklarına düşerler. Ali Fuat Paşa, Mustafa Kemal Paşa ile aralarındaki bağların kopma nedenini şöyle açıklar:

“Şundan ki bütün bu işler, onun tek başına yeni yaşayışı, tarsıları uğruna kendine ayrı bir yol açmasından ileri geliyordu. O, korkunç bir potansiyel halinde gözlerini diktiği ufka doğru kendisine yol açarken artık çevresindekileri düşünmeyecek kerte kendini işine kaptırmış bulunmaktaydı. Yolunun üzerine dikildiklerini gördüğü eski arkadaşlarını çiğnemden geçmek uğruna da çaba

harcamadığını hiç kimse söyleyemezdi” (63). Onlar artık başkışının yanında değil, karşısında ayrı saflardadırlar.

İşlevsel figürlerden İsmet Paşa, Ali Fethi ve Mareşal Fevzi Çakmak, Ankara’da başkışının yanında yer alarak Hükümet’in yönetiminde onunla birlikte kararlar almaya devam ederler, fikirleriyle ve çalışmalarıyla desteklerini ondan esirgemezler. Eser boyunca birçok işlevsel figür de başkışiye bulundukları yerlerden destek sağlamaya devam ederler. İstanbul’daki Fener Patrikhanesi’ni Yunan etkisinden kurtarmaya çalışan Papa Eftim, kılıktan kılığa girerek başkışi için ajanlık yapan İngiliz Kemal, başkışının sağlığı için endişelenen ve ona özel perhiz yemekleri yapan karısı Latife Hanım, Çankaya Köşkü’nün bahçesini başkışi için düzenlemeye çalışan Fen Memuru Mevlüt, sahip oldukları yetenekler doğrultusunda başkışının eksik yanlarını tamamlayan kişilerdir.

3.2.4.12.4.3. Fon Figürler

Dekoratif unsur olarak eserde yer alan fon figürler, en az derinliğe sahip kişi ya da kişilerdir (Korkmaz, 2016: 343). Bu figürler başkışının içinde bulunduğu siyasi ve sosyal çevrenin görünür hâle gelmesine olanak sağlarlar. Eserde geniş bir sayıya sahip olan fon figürler şunlardır: İstanbul Valisi Haydar, Emniyet Genel Müdürü Sadettin, Halife Abdülmecit, Ruşen Eşref, Adnan Adıvar, Kozan Mebusu Ali Saip, Lazistan Mebusu Ekrem, Bolu Mebusu Mehmet Efendi, İzmir Mebusu Necati, Tekirdağ Mebusu Faik, Saruhan Mebusu Vasıf ve Reşat, Kütahya Mebusu Recep, Muş Mebusu İlyas Sami, İstanbul Mebusu Abdürrahman Şeref, Konya Mebusu Eyüp Sabri, Antalya Mebusu Rasih Kaplan, Urfa Mebusu Şeyh Saffet, Eskişehir Mebusu Emin Sazak, Bozok Mebusu Süleyman Sırrı, Kütahya Mebusu Recep Peker, Mebus Tunalı Hilmi, *Yenigün* Gazetesi Sahibi ve Kanuni Esasi Encümeni Başkanı Yunus Nadi, Haber Alma Müdürü Hamdullah Suphi, Özel Kalem Müdürü Hayati, Çankaya’daki Müdür Tahsin, Yaver Muzaffer Kılıç, Çerkes Ethem, Lefteyadis adlı hükümlü, Bataya adlı hükümlü, Sporcu Armenak, İngiliz Kemal’in kız arkadaşları Suzi ve Despina, İngiliz Kemal’in arkadaşı Naci, Gazeteci Lütfü Tekin.

3.2.4.12.5. Zaman

Eserin vaka zamanı, 25 Ekim 1923 gecesiyle başlar, tahmini olarak aynı senenin Kasım ayının son haftalarında da sona erer. Kitabın ilk satırlarında vaka zamanının başlangıcı “25 Ekim 1923 gecesi, kabine, Çankaya’da hem Büyük Millet Meclisi Başkanı hem de Başkomutan Mustafa Kemal’in başkanlığında toplanmıştı” (5) ifadesiyle açıkça verilirken, vaka zamanının bitiş tarihi net olarak okuyucuya sunulmaz.

Eser kronolojik olarak ilerler ve eserde açıkça verilen en son tarih Terakkiperver Fırkasının kurulduğu 17 Kasım günüdür: “Ali Fuat Paşa, oybirliğiyle patinin genel sekreteri seçildi. Programla tüzük, onun başkanlığında görüşülüyordu. 17 Kasım’da hazırlık bitmişti” (340). Dolayısıyla *Kutsal Barış 4* romanında yaklaşık 23 günlük bir zaman diliminde yaşanan olaylar anlatılmıştır diyebiliriz.

3.2.4.12.6. Mekân

Romanın coğrafi mekânlarının başında Ankara, İstanbul, Eskişehir, Konya, İzmir, İnebolu, Antalya, Burdur, Afyon gibi Anadolu’nun çeşitli şehirleri ve Sofya, Atina gibi Avrupa şehirleri gelir. *Kutsal Barış 4*’te vakaların asıl mekânı Ankara’dır. Ankara’nın başkent oluşu ve başkışının ülkeyi yönetirken orada yaşaması şehri özel kılar. Öyle ki, Ankara ve Yeni Hükümet, dönem dönem “Ankara Hükümeti” tabiriyle birbirinin yerine bile kullanılır.

Eserde Latife Hanım’ın Karşıyaka’daki köşkü ve Çankaya Köşkü, başkışının arkadaşlarıyla birlikte bulunduğu, ülkenin geleceği için önemli kararların alındığı mekânlar olarak işlevsellik kazanırlar. Diğer önem arz eden mekânlar ise Türk casusu İngiliz Kemal’in kaldığı Atina’daki Parapigmata ve Paleostratos Cezaevleridir. Cezaevleri bir insanın yaşayabileceği niteliklere sahip değildirler:

“Mapushanenin durumu yürekler acısıydı. Türk mahkûmlarla tıklım tıklım dolu koşullarda soluk alacak yer yoktu. Ferhane adı verilen bu koşulların bütün çilelileri, bir sömürgeleşmiş ulusun insanları olarak dirimlerinin en kötü günlerini yaşıyorlardı. Mapushaneden bir ağulu gaz gibi pis kokular yükseliyordu. Bit, pire,

tahtakurusu, kötü besin, umutsuzluk, hepsi elele vermiş, kader kurbanlarını kırana geçiriyordu” (194). Özgürlükleri için mücadele eden Türklerin mahkûm edildiği bu cezaevleri, sağlıksız yaşam koşullarıyla ve tıklım tıklım dolu koğuşlarıyla dikkat çekerler.

3.2.4.12.6.1. Kapalı ve Dar Mekânlar

Figürlerin bakış açılarına ve algılayışlarına göre anlam kazanan mekânlar, kapalı veya açık olarak mana kazanabilirler. Romanda İngiliz Kemal, Hamdullah Suphi’nin Haber Alma Müdürlüğündeki odasını gördüğünde odanın eşyadan yoksunluğu ona Ankara’nın yoksulluğunu çağırıştırır; Ankara da oda gibi yoksuldur:

“Hamdullah Suphi, onu genel haber alma müdürlüğüne götürdü. Burası daracık bir sokakta Ankara’nın eski, küçük ahşap evlerinden birinin tavanarasıydı. Eşyası iki sandalye, bir tahta masa, birkaç defterdi. Ancak, bu yoksul odada sonkerte bir düzen göze çarpıyordu. (...) Sevimli ajan, karşısındaki genel müdürün aşınmış giyineklerini, odanın yoksulluğunu, bütün yoksul Ankara’nın genel yürek sızlatıcı durumunu bir daha düşündü. Parasızlık, en korkunç hastalıktı.” (152).

Kapalı ve dar bir mekân olan odanın fiziksel küçüklüğü Kemal’i derin bir acıma duygusu içerisine sokar. Hem oda hem Ankara hem de kendisi parasızlardır.

3.2.4.12.6.2. Açık ve Geniş Mekânlar

Açık mekânlar da kapalı mekânlar gibi figürlerin düşüncelerine, ruh hâllerine ve içinde bulundukları şartlara göre şekillenirler. İstanbul’a doğru yola çıkan Mevlüt’ün yolculuğu esnasında çevresinde gördüğü köşkler ona hissettirdikleriyle iyice genişlerken onun ruhuna ferahlık ve mutluluk verip gücüne güç katarlar:

“Erenköy, Göztepe köşkleri, cennet köşklerini andırırcasına trenin her iki yanında sıralanmağa başlamıştı. Bütün bu yeşil, renkli güzellikler, genç adamın içinden, dışından taşan mutluluğu selamlıyor gibiydi. Genç adam, Türk ordusundan

sonra, sanki bir üçüncü güç olarak güzel İstanbul'u fethetmeye gidiyordu. Göze görünmeyen orduları dalgalar gibi arkasından, her iki yanından ilerliyor, bir ayak önce İstanbul'u ele geçirmeye çalışıyorlardı" (279). Mevlüt, mekânın kendisine verdiği coşkuyla, ardından gelen ordularıyla birlikte İstanbul'u fethetmeye giden bir kahraman gibi hisseder.

3.2.4.13. *Kutsal Barış* 5⁵³

3.2.4.13.1. Özet

Kutsal Barış 5'in "Tanyerinde Akşam" adlı ilk bölümünde Fikriye'nin hayatının son yılları anlatılır. Fikriye, ince hastalığa yakalanınca Mustafa Kemal Paşa'nın emriyle Münih'teki bir sanatoryuma tedaviye gönderilir. İstemediği halde gitmek zorunda kalan Fikriye, Mustafa Kemal Paşa'nın Latife ile evlenebilmek için kendisini özellikle Avrupa'ya gönderdiğini düşünmektedir. Sanatoryumda Fikriye'ye Mustafa Kemal Paşa'nın yakını olduğu için çok iyi bakılır.

Bir gün Fikriye, Alman bir kadının okuduğu gazetede Mustafa Kemal Paşa'nın kadınlı erkekli bir grup içindeki fotoğrafını görür. Fikriye, gazete okuyan kadına merakla Paşa'nın yanındakinin kim olduğunu sorar. Alman kadın, "*Karısıdır, yeni evlenmişler*" (13) deyince genç kadın kendinden geçerek oraya yığılır. Mustafa Kemal Paşa ile Latife'nin 29 Ocak 1923'te evlendiği haberiyle yıkılan Fikriye, bir arkadaşından 30 Ocak gazetelerini kendisine getirmesini ister. Gelen gazetelerden evlenmenin bütün ayrıntılarını okuyan Fikriye, Ankara'ya gitme kararı alarak hemen hazırlığa başlar.

İstanbul'a trenle gelen genç kadını kimse karşılamaz. Cumhurbaşkanı da yetkili kişilerden onun İstanbul'da alıkonulmasını istemiştir. Uzun uğraşlar sonucunda Fikriye Ankara'ya gitme iznini alarak Çankaya'ya gider. Genç kadını Mustafa Kemal Paşa ve Latife birlikte karşılar. Köşkte birkaç gün kalan Fikriye,

⁵³ Hasan İzzettin Dinamo, *Kutsal Barış: Ulusal Kurtuluş Savaşı Sonrasının Gerçek Hikâyesi* 5, İstanbul, May Yayınları, Mart 1978.

Latife'nin kendisini istemediğinin farkındadır. Artık orada kalması mümkün değildir. Genç kadın İstanbul'a geri döner, doğruca eski arkadaşı Memduha'nın evine gider. Fikriye o evin bireylerinden birisi gibidir. Öyle ki onlarla birlikte Gelibolu'ya taşınır. Bir süre sonra oradan sıkılan Fikriye İstanbul'a geri dönerek bir akrabasının yanına gider. Fakat İstanbul'a geri dönmesiyle birlikte Çankaya'ya gitme planları kurmaya başlar. Gidip sevgilisine birkaç güzel söz söyleyecek ardından da onun gözü önünde kendisini vuracaktır. Fikriye, verdiği kararı uygulamak için Çankaya'ya doğru yola çıkar. Çankaya'ya vardığında kapıdaki görevliye Paşa'yı görmek istediğini söyler. Fikriye'yi tanıyan görevli Paşa'ya haber verir. Paşa, başyaveri Rüsuhi'yi çağırır. Genç kadınla konuşup gelişinin nedenini öğrenip kendisine bildirmesini buyurur. Fikriye, yanına gelen başyavere Mustafa Kemal Paşa ile görüşmek istediğini söyler. Rüsuhi, onun isteğini Paşa uyanınca söyleyeceğini, Paşa gelene kadar da ondan diğer bekleme salonunda beklemesini ister. Genç kadın oradan bir yere ayrılmayacağını bağırınca başyaver diğer yaverle onu zorla köşküne götürür. Paşa'yla görüşemeyeceğini anlayan Fikriye yüzünü yıkamak için tuvalete gider. Genç kadından şüphelenen Rüsuhi bir süre sonra tuvalete girdiğinde onun elindeki tabancayı hızla çantasına koyduğunu görür. Fikriye de pes edip köşkten ayrılır ve kapıda kendisini bekleyen faytona biner. Araba hareket eder etmez çantasından silahı çıkaran Fikriye silahın ucunu kalbine dayayarak ateş eder. Silah sesini duyan köşkteki yaverler, sesin geldiği yere koştuklarında Fikriye'nin yaralandığını görürler. Paşa'nın emriyle hastaneye kaldırılan genç kadının kalbini kurşun sıyırarak geçmiştir. Fikriye'nin durumuna üzülen Paşa, Sağlık Bakanı'ndan gerekenin yapılmasını ve onun kurtarılmasını ister. Yapılan müdahaleler sonucunda Fikriye'nin sağlık durumu düzelmeye başlar. Fakat o sıralarda zatürreye yakalanması genç kadının sonu olur.

İkinci bölüm "Mecliste Vuruşanlar" başlığı altında yer alır. Meclis görüşmeleri esnasında vekiller arasındaki söz düellosu ve silahlı çatışmalar bölümün konusudur. Lozan Antlaşması sonrasında Musul'da referandum yapılacaktır. Lakin Musul'u elinden çıkarmak istemeyen İngilizler, Hakkâri'deki Nasturileri kışkırtarak ayaklanmalarını sağlarlar. Ardından da ayaklanmayı fırsat bilerek Musul'a asker yığmaya başlarlar. Mustafa Kemal Paşa ise İngilizlerin er geç bir kalleşlik yapacağını düşündüğünden bölgeye Cafer Tayyar Paşa yönetiminde iki kolordunun gitmesine

karar verir. Cafer Tayyar Paşa ve kolordusu kısa sürede ayaklanmayı bastırırken İngilizlerin savaş niteliğindeki ultiatomuna da Türk ordusunun savaşa hazır olduğu notası verilir.

Dış tehlikenin ortadan kalkmasıyla ülke rahatlasa da Meclis'te vekiller arasında gergin anlar yaşanmaktadır. Aydın Mebusu Hoca Esat Efendi, dokuz sorulu bir önergeyle bakanlardan iskân, eğitim ve maliye konularında hesap ister. Meclis'teki görüşmeler esnasında İsmet Paşa kabinesi ile muhalefet vekilleri arasında kıyasıya tartışmalar başlar.

Tam da o günlerde Gazi, mebus komutanlarından mebusluktan çekilmelerini istediği bir telgraf yazar. Kimi komutanlar bu isteğe uyarak mebusluktan çekilirken Cafer Tayyar Paşa ve Halit Paşa mebusluktan  ekilmeyeceğini bildirir. Hoca Esat Efendi'nin  nerisi gensoruya çevrilince gensoruyu gerek Cumhurbaşkanı gerekse bakanlar adına İsmet Paşa göğüsler. Halk Partililerin karşısında asker mebuslar direnmekte, Halit Paşa da bu mebusların başını çekmektedir. Halit Paşa, birçok savaşta başarılar elde etmiş ve kırk yaşında paşalığa yükselmiş bir komutandır. Makedonya Savaşlarında kafasına yediği mermi beyninin kıyısından çıkarılamadığı için o günden sonra onu sinirli, çabuk parlayan ve kafası kızınca silahına sarılan birisi yapmıştır. Bu özelliğinden dolayı ona Deli Halit lakabı konulmuştur. Halit Paşa'nın sinirli halleri Cumhurbaşkanı'nın da kulağına gelir. O da eskiden beri hayranı olduğu Paşa'nın tedavi için bir an önce Berlin'e gitmesini ister. Paşa, Cumhurbaşkanı'na ilk fırsatta gideceğini söyler.

Halit Paşa, malul gazilerle ilgili Meclis'e bir önerge verir. Gazeteler, bu önergeyi haber yaparak Halit Paşa'nın Terakkiperver Partisi'ne girmeye hazırlandığını yazarlar. 9 şubat 1925 Pazartesi günü Meclis'te Fethi H k meti'nin bütçe görüşmeleri yapılırken Halit Paşa da Malul Gaziler  nergesi için imza toplamaktadır. Paşa, Elâzığ Mebusu Hüseyin Deveci 'den önergeyi imzalamasını isterken aralarında tartışma çıkar. Bağırtıyı duyan mebuslar onların yanına giderek Paşa'yı sakinleştirmeye çalışırlar. Paşa'nın durulması için diller d kenlerden birisi de Kel Ali'dir. Kel Ali ile fikirleri uyuşmayan Paşa onun “...bütün bu işler, Malul Gaziler işi değil mi? Neden bize güvenmiyorsun? İnan ki bu işi el birliğiyle çözümleriz” (76) sözlerini duyunca bulunduğu yerden kalkarak hızla Kel Ali'ye

doğru ilerler ve elindeki iki tabancayla ona ateş eder. Kurşunların isabet etmediği Kel Ali geri geri giderken merdivenlerin basamaklarına takılıp düşer. Bunu gören Halit Paşa, Kel Ali'nin üzerine atlayarak tabancasının birini kurbanının alına dayar. O esnada yaşanan arbedede Kel Ali'nin silahından çıkan kurşunlar Halit Paşa'nın karnına isabet eder. Paşa yaralanarak yere yığılır. Paşa'ya ilk müdahaleyi mebus Doktor Reşit Galip yapar.

Haberi alan Cumhurbaşkanı hemen Meclis'e gelir. Reşit Galip, Cumhurbaşkanı'ndan mütehassıs doktor getirilmesini ister. Şubatın on ikinci günü operatör Orhan Hoca, Meclis binasındaki Paşa'yı ameliyat eder. Yara sanıldığı gibi ağır değildir. O gün Ankara'ya gelen Paşa'nın kardeşi Sami, abisini gördükten sonra savcıyla konuşmaya gider. Savcıya abisinin dinlenilmesi gerektiğini ancak doktorların onu sorguya çekmek için müsaade etmediklerini, adaletin bir an önce sağlanması gerektiğini söyler. Daha sonra Sami, Meclis Başkanı'ndan abisinin Meclis binasından kaldırılarak hastaneye götürülmesini rica eder. Başkan, Doktor Orhan'a Sami'nin isteğini söyleyince o da hastanın ateşinin yükselmeye başladığını birkaç gün daha orada kalması gerektiğini söyler. Hastanın ateşi düşmeye başladığında Cumhurbaşkanı, Başbakan Fethi ve Meclis Başkanı onu görmeye gelirler. Fakat birkaç gün sonra ateşi tekrar yükselen kırk üç yaşındaki Paşa, dünyaya gözlerini kapatır.

Şubatın on dördüncü günü Türk bayrağıyla örtülü tabut, İstanbul'a doğru hareket eden trene yerleştirilir. 15 Şubat günü vagondan indirilen tabut, yoğun bir kalabalık eşliğinde Eyüp Sultan Camisi'ne getirilir. Kılınan cenaze namazından sonra Halit Paşa'nın naaşı Turgutlar Mezarlığında toprağa verilir. Ertesi günü savcı kovuşturmayı bitirir. Türk Ceza Kanunu'nun 180. Maddesi'ne göre cezalandırılması gereken Halit Paşa ölmüş olduğundan hem sanık olarak sorgusu yapılamamış hem de tutuklama kâğıdı çıkarılamamıştır.

Üçüncü bölüm “Fener Patrikhanesine Karşı Ulusal Kurtuluş Savaşı” başlığı altında Papa Eftim'in Fener Patrikhanesi'ne karşı verdiği mücadele anlatılır. Papa Eftim, Türk Ortodoks merkez kilisesinin İstanbul'da kurulmasını istemektedir. Fakat Fener Patrikhanesi'ndekiler ona karşı çıkmakta ve bunun için her şeyi yapmaktan kaçınmamaktadırlar. Papa Eftim önce Patrikhane'dekilere mektup yazarak onların

yaptıklarıyla halkın rahatını ve kilisenin onurunu tehlikeye attıklarını, bırakışma sırasında Türk ulusuyla Türk Hükümeti'ne karşı gösterilerde bulunarak onların güvenlerini kaybettiklerini dile getirir. Onların Müslüman ve Hristiyan yurttaşlar arasında yarattıkları düşmanlık ve güvensizliğe rağmen kendisinin Türk ulusuyla ve Türk Hükümeti'yle iyi ilişkiler kurma girişiminde olacağını da belirtir. Mektubun yayımlanmasından sonra Ortodoks grupları Papa Eftim'in yanında yer almaya başlar. Onların isteğiyle de Eftim, Türk Ortodoks Merkez Kilisesi'ni açma çalışmalarını hızlandırır. Yapılan toplantı ve kongre sonucunda, oybirliği ile Türk Ortodoks Kilisesi'nin başkanlığına seçilen Papa Eftim, Panalya Kilisesi'ne yerleşir. Tüm bunlar olurken Fenerliler, çeşitli entrikalarla, saldırılarla ve zorbalıklarla Papa Eftim'e cephe alırlar. Papa Eftim bunu beklediğinden yapılanlara karşı önlemlerle onları püskürtür. Bir süre sonra Papa'nın çevresindekilerin sayısı iyice artmaya başlayınca Fenerliler de daha çekingen, daha terbiyeli olurlar. İstanbul'daki Rum basını da Eftim üzerine yalan yanlış haberler vermeyi bırakır. Artık bazı şeyler tersine dönmüştür. O güne kadar bütün Hristiyan Türkleri Patrikhane aracılığıyla Yunanlaştırılmaya zorlanırken şimdi ise *“Türkiye Rumları Papa Eftim doktriniyle Türkleştirilmek isteniyordu”* (110).

Şeyh Sait'in 16 Şubat 1925 günü Drahini'yi ele geçirmesiyle başlayan ayaklanması *“Şeyh Sait Ayaklandı”* başlığıyla dördüncü bölümde anlatılır. 13 Şubat 1925 Cuma sabahında Şeyh Sait adamlarıyla Piran Köyü'ne kardeşi Abdürrahim'in yanına gider. Orada toplanan kalabalığa yaptığı konuşmada medreselerin kapatıldığını, din okullarının eğitim bakanlığına bağlandığını, bazı gazete yazarlarının dini aşağıladığını ve de peygambere dil uzattığını, kendisinin elinden gelirse dövüşmeye başlayacağını ve dinin yükseltilmesine çabalayacağını söyler.

Şeyh Sait, Londra'dan gelen işaretle Genç vilayetinin merkezi olan Drahini'yi ele geçirmek üzere Şubat'ın on üçüncü günü yola çıkar. Ufak bir kafiyle yola çıkan Şeyh, yol boyunca daha önceden sözleşmiş olduğu aşiretlerin savaşçılarını toplayarak 16 Şubat günü Drahini üzerine yürür. Şehri ele geçiren Şeyh Sait'le ayaklanıcıları üç gün orada kalarak daha sonra yapılacak harekâtın planlarını yapmaya çalışırlar. Şeyh Sait, adamlarından Şeyh Şerif'i Çapakçur bölgesine, Şeyh Abdullah'ı da Muş cephesine atar. Ayaklanıcıların en büyük amaçları Diyarbakır'ı alarak Mutafa Kemal otoritesini yıkmak, Mustafa Kemal Paşa ordusunun moralini

kırmak ve şehri ele geçirir geçirmez Kürt devletinin kuruluşunu dünyaya bildirmektir.

19 Şubat 1925'te Şeyh Sait Diyarbakır'a doğru yola çıkar. Yol boyunca Şeyh Sait, adamlarıyla birlikte Mustafa Kemal Paşa'nın bir alayını tutsak edip bir başka alayını da darmadağın edince kendisine olan güveni iyice artar. Aynı günlerde Şeyh Şerif, Çapakçur ile Palu'yu aldıktan sonra Elazığ'a girer. Şeyh Abdullah da Muş cephesini tutup Varto'yu almış ve Erzurum üzerine yürümeye başlamıştır. Ülke genelinde ise ayaklanıcılar dışında bütün Türkiye'de ayaklanmalara karşı büyük bir şaşkınlık hâkimdir. Türk ordusundan henüz bir ses çıkmamaktadır.

Martın yedinci günü Şeyh Sait ve adamları Diyarbakır'a saldırdığında Hükûmet güçleriyle karşılaşır. Ayaklanıcılar, General Mürsel'in savunmasıyla ve saldırısıyla püskürtülür. Doğu ayaklanışı, çok hızlı bir tempoyla gelişmeye başladığında Hükûmet bir karara varamadığı için birkaç gün geçmiştir. Türk kamuoyu da olaylardan habersizdir. Sadece 16 Şubat 1925'de gazetelere Şubat'ın on üçüncü günü Şeyh Sait'in adamları ile jandarmalar arasında bir çatışma olmuştur, diye bilgi verilir.

16 Şubat günü yapılan bakanlar toplantısında Hükûmet, olaylara İngilizlerin çoktan beri hazırladıkları Kürt ayaklanışının patlaması gözüyle bakar. Fakat Cumhurbaşkanı işin ne büyük tehlikeler taşıdığının farkındadır. Bu sebeple 25 Şubat'ta Mustafa Kemal Paşa, Halk Partisi Genel Başkanı Vekili İsmet Paşa, Başbakan Fethi Okyar ve Meclis Başkanı Kâzım Paşa'yla Çankaya'da bir toplantı yapar. Daha sonra bakanlar kurulunu kendi başkanlığında toplar. Alınan kararlar neticesinde doğudaki birçok ilde bir ay süreyle sıkıyönetim ilan edilir. Yapılan toplantılarda din propagandasıyla ülkeyi karıştıranların en ağır cezalara çarptırılması istenirken dini ya da din kutsallıklarını siyasi amaçlarına alet yapmak amacıyla dernek kuranlar, bu derneklere girenler veya devlet biçimini değiştirmeye kalkışanlar vatan haini sayılsın denilir.

Meclis'te vatan hainliği maddesi görüşülürken Mustafa Kemal Paşa; Mareşal Fevzi Çakmak, Kâzım Paşa ve İsmet Paşa ile ayaklanıcılara karşı yapılacak harekâtın ayrıntılarını konuşur. Eldeki bütün uçaklar ayaklanış bölgesine gönderilecek,

birlikler demiryollarından yararlanacaktır. Nihayetinde doğudaki ayaklanış, Türk ordusunun başarılarıyla duraklama dönemine girerken Ankara’da bu ayaklanmayı bastırmak uğruna iki düşünce ortaya çıkar. Başbakan Fethi’ye göre ayaklanış, bir gericilik eyleminden başka bir şey değildir, sıkıyönetimle bunun üstesinden gelinilebilir. İsmet Paşa’ya göre ise eylemler karşı devrim habercisi olup sert tedbirlerle söndürülebilir. Öyle ki İstiklal Mahkemelerinin kurulması gerekmektedir. İsmet Paşa’nın düşüncesinin izleri görülmeye başlar çünkü Terakkiperver Cumhuriyet Partisi’nde karşı devrimi destekleyici hareketler görülür. Halk Partisi Meclis grubu yaptığı toplantılarda karşı devrim hareketlerini eleştirerek suçlar. Daha sonra rejimin en uzak tehlikelerden korunması ve rahatı için Meclis’e önerge verirler. Önerge kabul edilince Fethi Bey, Cumhurbaşkanı’na istifasını verir. 3 Mart sabahı Cumhurbaşkanı, Başbakanlığı İsmet Paşa’ya verir. Meclis’in çoğunluğundan aldığı oyla kabinesini kuran İsmet Paşa, “Tahrir-i Sükûn” kanun tasarısının kanunlaşmasını sağlar. Sonra da iki İstiklal Mahkemesi kurulur.

Mart ayı boyunca hükûmet güçleri ile ayaklanıcılar arasındaki mücadelede köyler, kasabalar ve önemli merkezler hükûmet güçlerinin eline geçer. Bütün ayaklanış liderleri, beyler ve ağalar Genç vilayetine doğru kaçmaya başlar. Nisanın on beşinci günü ordu birlikleri Genç’e girer. Şeyh Sait ve diğer ayaklanış liderleri tutsak edilerek Varto’ya götürülür. Kimi ayaklanıcılar da kendiliğinden hükûmet güçlerine teslim olurlar. 31 Mayıs 1925’te seferberlik kaldırılır. 1 Haziran’da bütün askerler terhis edilir.

“Bir Taşla İki Kuş” başlıklı beşinci bölümde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının kapanmasına giden süreç anlatılır. Mustafa Kemal Paşa, kendisine muhalefet olanları barındıran Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının dine göz kırpmasının ileride ülkeyi tehlikeye düşürebileceğini düşünmektedir. Bu yüzden muhalefeti dize getirmek üzere planlar yapar. Ankara İstiklal Mahkemesi’ni yürüten yargıçlarla bir bildiri yayınlatır. Bildiride kısaca; dini kişisel ve siyasal çıkarlarına alet edenler, yönetime karşı çıkanlar, halkın huzurunu bozanlar, ayaklanış ve gericiliğe yardım edenler İstiklal Mahkemesinde yargılanacaktır, denilir.

Okların Terakkiperver Partisi’nin üzerine yöneldiğini gösteren izler artmaya başlar. Doğu ayaklanışını bahane eden iktidar, muhalif partiyi ortadan kaldırabilmek

için onu, dini siyasete alet etmekle suçlar. İstiklal Mahkemesi'nde yürütülen bazı davalara ışık tutma olasılığı düşünülerek Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının bütün şubelerine araştırma niyetiyle baskınlar yapılır. Eski Urfa Mutasarrıfı Yarbay Fethi'nin incelemelerde bulunmak üzere ayaklanıştan önce Urfa'ya gittiğinde eskiden tanıştığı iki şeyhle konuşması, tutuklanarak İstiklal Mahkemesi'ne götürülmesine neden olur. Muhafif partinin iki üyesi de “*partinin propagandasını yapmak bahanesiyle din propagandası yaptıkları saptandığı söylenerek tutuklanıp Ankara İstiklal Mahkemesi'ne*” (174-175) götürölür. Mahkeme bu iki kişinin suçlarını saptadığını bildirir. Ayrıca muhafif partinin Beykoz'daki örgütünde yapılan araştırmada elde edilen kâğıtlar arasında dine saygılı olmak yazısını yakalayan İstiklal Mahkemesi, dini siyasal amaçlarına alet ediyor diye Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının çalışmalarına dikkat edilmesi gerektiğini savcılığa bildirir. Mahkemenin verdiği karar doğrultusunda Hükümet, muhafif partinin kapatılmasına karar verir. Karar 3 Haziran 1925'te yürürlüğe girer.

Altıncı bölümde “Hesap Günü Geldi” konu başlığıyla ayaklanıcıların yargılanmaları anlatılır. 5 Mayıs 1925 günü Şeyh Sait yirmi sekiz adamıyla Diyarbakır'a götürölür. 14 Mayıs 1925 günü başlayan soruşturma, 27 Haziran 1925 gününe kadar devam eder. Sorgulamalar ve savunmalar bittiğinde ayaklanıcıların hiçbirini kendisini suçlu görmez. 28 Haziran'da toplanan mahkeme kurulu, tekke ve zaviyelerin kapanmasına karar verdikten sonra başta Şeyh Sait olmak üzere yirmi dokuz kişiyi ölüme mahkûm ederken kimi ayaklanıcılara da çeşitli cezalar verir. Mustafa Kemal Paşa, bu olaylar üzerine Nutuk'ta Takrir-i Sükûn Kanunu'na ve İstiklal Mahkemeleri'nin kurulmasına karşı çıkanlara cevap verir. Çıkarılan kanun ve kurulan mahkemeler sayesinde Meclis'in ve ulusun güvenlik ve güveninin sağlandığını söyler.

“Gazetecilere Gözdağı” adlı bölümde çeşitli gazetelerin kapatılması ve bazı gazetecilerin tutuklanması anlatılır. 6 Mart 1925 günü başlayan gazete kapatma kararları ilerleyen günlerde de Türkiye genelinde devam eder. *Tevhid-i Efkâr, Son Telgraf, İstiklal, Sebillürreşat, Aydınlık Orak Çekiç, Tanin, Sada-yı Hak, Seyhan, Kahkaha* ve *Velid gibi* gazeteler kapatılır. Gazetelerin kapatılmasıyla birlikte gazeteciler de tutuklanır. Hüseyin Cahit, Zekeriya Sertel ve Cevat Şakir, Ankara İstiklal Mahkemesi'nin kararıyla cezalara çarptırılırlar. Tutuklanan gazetecilerden

Sadri Ertem, Fevzi Lütfü, İlhami Safa, 19 Haziran'da; Velit Ebuziyya, Sadri Ethem, Fevzi Lütfü, Eşref Edip ve Abdülkadir Kemali ise 11 Temmuz'da tutuklanarak Diyarbakır'daki Doğu İstiklal Mahkemesi'nde yargılanmak üzere önce Diyarbakır'a oradan da Elazığ'a gönderilirler. Tarihler 12 Ağustos'u gösterdiğinde *Vatan* gazetesi kapatılarak yazarlarından Ahmet Emin ve Ahmet Şükrü tutuklanarak Elazığ'a nakledilir. Gazeteciler Elazığ'a doğru hareket ettiklerinde yol boyunca kendilerine nazik davranan yöneticilerle karşılaşır, geçtikleri kentlerde turistmişler gibi kenti gezip dolaşmakta serbest bırakılırlar. 21 Ağustos günü Elazığ'a varan gazeteciler, kendilerinden önce gelen arkadaşlarının *"tatlı sert içinde ikili bir yaşayış yaşadıklarını"* (246) görürler. Bütün gazeteciler büyük bahçeli bir konakta konuk edilirler. Güzel yemekler yiyip rakı içerler. Öyle ki İstiklal Mahkemesi'nin başkanı, başsavcısı ve üyeleri de sofranın başında yerlerini almaktadır. Bir bilinmezlik içerisinde gazetecilerin işi uzadıkça uzar. Mahkeme Kurulu, Ankara'dan gelen haberler doğrultusunda kimi zaman gazetecileri haşlar; kimi zaman da okşar. Mustafa Kemal Paşa da gazetecilerin hüküm giymesini doğru bulmaz, onların ezilmelerini ve zulüm görmelerini istemez sadece onların yeni rejim eğitimi almalarını ister. Bir süre sonra Gazi Mustafa Kemal imzasıyla Doğu İstiklal Mahkemesi'ne gelen telgrafla gazeteciler, gazetelerinin başına dönerler.

"Kafamızın Dam'ındaki Serüven" başlıklı sekizinci bölümde şapka devrimine giden süreç anlatılır. 1923 yılında Çankaya Köşkü'nde yapılan toplantıda gündeme gelen "ne zaman şapka giyeceğiz" sorusunun cevabını Mustafa Kemal Paşa, 24 Ağustos 1925 günü Kastamonu'ya yaptığı gezide verir. Mustafa Kemal Paşa, diğer illerde fesli, kalpaklı tanındığını, Kastamonu'da ise halkın, kendisini ilk göreceği için şapka giymesini yadırgamayacağını düşünmektedir. Kastamonu halkı, Mustafa Kemal Paşa'yı şapka ile gördüklerinde şaşkınlık içerisindeydi. Mustafa Kemal Paşa, birçok kez fotoğraflarında gördükleri kılıkta değildir. Günlerdir söylenti olarak dolaşan şapka devrimi, Mustafa Kemal Paşa'nın ve arkadaşlarının ellerindeki şapkalarla Kastamonu'da başlamıştır. Kastamonu'dan sonra Mustafa Kemal Paşa ve yanındakiler İnebolu'ya geçer. 27 Ağustos'ta İnebolu Türk Ocağı'nda bir nutuk veren Mustafa Kemal Paşa, konuşmasında yapılan devrimlerin gerekliliğinden bahsederek *"uygarım diyen Türkiye Cumhuriyeti halkı, düşüniyle, düşünüşüyle uygar olduğunu yaşayışıyla, yaşayış biçimiyle göstermek zorundadır"* (272) der.

Dokuzuncu bölüm “Aile Şirketi ile Sonrası” adlı başlıkla anlatılır. Mustafa Kemal Paşa, karısı Latife’nin İzmir’de olan ailesini Çankaya Köşkü’ne davet eder. Ailesinin gelmesiyle birlikte Latife mutlu günler yaşamaya başlar. Hep birlikte gezilere çıkılır, lokallerde güzel yemekler yenilir, akşamları Çankaya’da şarkılar söylenir. Bir gün Latife’nin babası Muammer, Mustafa Kemal Paşa’ya birlikte şirket kurmalarını teklif eder. Mustafa Kemal Paşa, kendisinin o işleri bilmediğini, konuyu Bakan Mahmut Celal ile konuşmasını söyler. Yapılan görüşmeler sonucunda Bakan’ın önerisiyle bir banka kurulmasına karar verilir. 26 Ağustos’ta temeli atılan bankanın ismi İş Bankası olur.

Mustafa Kemal Paşa, karısı ve ailesiyle temel atmalara ve şehirlerarası gezilere birlikte gider. Yine bir gün tüm aile Hamidiye Kruvazörü ile Karadeniz kıyısı turuna çıkar. Kfile Trabzon’a geldiğinde Erzurum’da meydana gelen deprem, herkesi üzüntüye boğar. Mustafa Kemal Paşa, hemen Samsun’a dönüp oradan da Erzurum’a gitmeye karar verir. Samsun’da karaya çıkan Mustafa Kemal Paşa, Latife ile birlikte Salih Bozok ve Kılıç Ali’yi otomobiline alır. Yol boyunca kocasının kendisiyle fazla konuşmayıp yanındakilerle konuşması Latife’yi öfkelenendirir. Kfile, Amasya’yı geçtikten sonra Tokat’ta mola verir. Konuk edildikleri evde yemekten sonra sofradakilerle sohbet eden Mustafa Kemal Paşa, karısının kendisine birkaç kez kalkalım, demesini dikkate almayınca Latife sofradan kalkarak odasına gider. Karısının yaptığı hareketi onaylamayan Mustafa Kemal Paşa, “*yaşayışında yaptığım yanlışlıklardan biri de evlenmektir*” (289) diyerek pişmanlığını dile getirir.

Mustafa Kemal Paşa ve eşi arasındaki gerginlik yol boyunca devam eder. Karı-kocanın öfkesi, Erzurum’un yıkılmış binaları arasında gezerken ve yakınlarını kaybedenlere başsağlığı dilerken dahi geçmez. O gece de eşinden ayrı bir odada kalan Mustafa Kemal Paşa, başyaveri Rüsuhi’den Latife’yi Ankara’ya götürmesini söyler. Latife’nin isteği üzerine ona yolculukta Salih eşlik edecektir. Yolcuları Erzurum çıkışına kadar Kılıç Ali götürür. Latife, yolda Kılıç Ali’den evliliğinin yıkılmaması için yardım etmesini ister.

Cumhurbaşkanı Erzurum’dan Erzincan’a döner. Kolordu Komutanı Asım Gündüz, Latife’nin oradan geçerken eşine bir mektup bıraktığını söyler. Mektupta

Latife eşinden kendisini bağışlamasını ister. Mustafa Kemal Paşa, mektubu okuyunca Kılıç Ali'ye, "Salih'e söyle, Kayseri'de beklesinler" der. Mustafa Kemal Paşa ile Latife'nin evlilikleri ikinci yılında böyle bir tehlike atlatır. Karı-koca Çankaya'ya döndüklerinde eski yaşayışlarına benzer günlerini sürdürmeye başlarlar. Ortada değişen hiçbir şey yoktur. Latife yine eski Latife'dir. Lakin bir akşam Mustafa Kemal Paşa, kapıdaki subaylarla sohbet ederken Latife'nin bağırarak "Kemal, buraya gel, mahalle arkadaşlarınla yarenlik bitti, şimdi de bunlarla mı başladı? Buraya gel, diyorum" demesi bu evliliğin sona ermesine sebep olur. Latife, Çankaya'dan İzmir'e doğru yola çıkarken iki buçuk yıl süren evliliği geride kalır.

"Fener Patrikhanesine Karşı Ulusal Kurtuluş Savaş (4)" adlı onuncu bölümde 1925 yılının sonlarındaki Patrik seçimleri anlatılır. Papa Eftim, davranışıyla, tutumuyla papazların güvenini kazanmaya başlamıştır. O günlerde Patrik Grigoryos'un ölmesi yeni bir sorun çıkarır. Patrik kim olacaktır? Fener papazları kralcı ve Venizeloscu diye iki ayrılarak kendi istedikleri kişiyi Patrik yapmak için uğraşırlar. Sonunda kralcılar, destekledikleri Konstantinos'u Patrik seçtirtirler. Bu durumdan memnun kalmayan Venizeloscular, Patrik'in Yunanistan'a göç ettirilmesini sağlayarak onun Türklerce oraya gönderildiği söylentisini çıkarıp Türk devletini suçlarlar. Bu iş, büyük bir dedikoduya neden olur. Türk mübadele komisyonu üyeleri aldatıldıklarını neden sonra anlarlar. Olaya el koyan Türk Hükûmeti, o günlerde değiş tokuş edilmek üzere olan Fener başpapazlarından Erdek Metropliti Ağantankelos'un göçünü durdurur. Bu işlem Fener Patrikhanesi'nin bütün papazlarını sevindirir. Türk Hükûmeti'yle Patrikhane arasında arabulucu olan Papa Eftim'in papazlar arasındaki itibarı iyice artar. Papazlar, Papa Eftim'in gücüne sığınmaya, ondan medet ummaya, kendilerini desteklemesi için onunla anlaşmaya çalışırlar. Papa'nın desteği, onayı olmadan hiçbir Patrik olamayacaktır.

Sonunda Yunanlıların istediği Vasilyos Patrik seçilir. Ne var ki Vasilyos, bir zamanlar Kurtuluş Savaşı kahramanlarını ve Mustafa Kemal Paşa'yı aşağılayan yazılar yazmış ve Türk kamuoyunda kara listeye geçmiştir. Vasilyos'un seçilmesine karşı çıkan Fener papazları, onun geçmişini yaymaya başlayarak kendilerine bir umut kapısı açmaya çalışırlar. Papa Eftim ise kendisinin çevresinde dolanan papazlara güvenmemektedir. Onun da planı vardır. Bir zamanlar Sen Sinotcularca aforoz edilerek papazlık kimliği üzerinden alınmıştır. Kilise kanunları gereği, hiçbir kilise

ya da din işine karışamaz, papazlık, piskoposluk gibi hiçbir din görevinde bulunamaz. Davasını yürütmek için onun bu kimliklere sahip olması gerekmektedir. Papa, planını uygulamak üzere Kayseri metropolünden atılan Amorsiyos ile görüşür. Ona Patrik olması için destek vereceğini ve uğruna çalışacağını söyler. Ayrıca papa, Amorsiyos'dan üzerindeki aforozun kaldırılması, episkoposluğun kendisine verilmesi ve de Patrik olunca Türk Ortodoks kilisesini tanıması sözünü alır. Amorsiyos birkaç gün sonra Papa Eftim'in üzerindeki aforozunu kaldırarak ona episkoposluk rütbesini ve papalık kimliğini verir. Eftim, Amorsiyos'a verdiği sözü yerine getirmek için çabalarken hükûmetin Patrik ve Patrikhane sorunlarına karşı ilgisiz kalması, onun umutlarını suya düşürür. Hâl böyle olunca Papa, Patrik sorunlarıyla uğraşmaktan vazgeçerek Türk Ortodoks kilisesinin canlandırılması ve güçlendirilmesi uğruna çalışmaya başlar.

Mustafa Kemal Paşa'ya karşı planlanan suikast on birinci bölümde “İzmir Suikastı” başlığı altında anlatılır. Eski Lazistan mebusu Ziya Hurşit, Birinci Meclis'ten atıldığı günden beri Mustafa Kemal Paşa'yı öldürmeyi kafasına koymuştur. Bunun için Ziya Hurşit, eski Ankara Valisi Abdülkadir, eski yedek subay Laz İsmail ve adamı Gürcü Yusuf, eski komitacılar Şükrü ile bir araya gelerek Mustafa Kemal Paşa'yı Ankara'da öldürmeye karar verirler. Suikastçılar Ankara'ya gittiklerinde orada suikast yapılamayacağı kanısına varırlar. Bu esnada suikasttan haberdar olan Faik, kardeşi Ziya'yı uyararak her şeyi bırakıp bir an önce İstanbul'a gitmesi için onu sıkıştırıp durur. Aynı günlerde Hüseyin Rauf da suikasta dair haber alınca bir şeyler yapması gerektiğini düşünerek önce Faik ile konuşur. Ondan kardeşini hemen Ankara'dan göndermesini ister. Daha sonra Hüseyin Rauf, Şükrü'yü bularak ona suikast işinden vazgeçmesini yoksa kendisinin durumu Gazi'ye bildireceğini söyler. Aldıkları uyarılar sonucunda Şükrü, Ziya Hurşit, Laz İsmail ve Gürcü Yusuf, İstanbul'a dönerler. Şükrü suikastın kesinlikle yapılmasını istediğinden yeni bir plan tasarlar. Cumhurbaşkanı, güney illerinden dönüşte Bursa'ya da uğrayacağından orada vurulmalıdır. Plan uygulamak üzere Laz İsmail Bursa'ya gider. Ancak Cumhurbaşkanı'nın çevresinde sıkı güvenlik önlemleri alındığından Laz İsmail, onu vuramayacağını anlayarak İstanbul'a geri döner. Suikastçı grubu, boş durmayarak yeni plan yapar. Cumhurbaşkanı'nın işi İzmir'de bitirilecektir. Gruba eski Ankara valisi Abdülkadir, kaçakçı Kirtikoz Şevki, Kurtuluş Savaşı

kahramanlarından Sarı Efe Edip ve onun kahyası Çopur Hilmi katılır. Suikastçılar, yaptıkları toplantı sonucunda Kemeraltı'nın suikast için en uygun yer olduğuna karar verirler. Tüm planlar yapılırken Sarı Efe, olacıklardan korkarak İstanbul'a kaçar. Kirtikoz Şevki 17 Haziran 1926 günü sabahında İzmir Valisi Kâzım Dirik'in yanına giderek ona Gazi'ye suikast yapılacağı haberini verir. Vali, Polis Müdürlüğü'nü alarma geçirir. Ziya Hurşit, Laz İsmail, Gürcü Yusuf ve Çopur Hilmi kısa sürede yakalanarak Polis Müdürlüğü'ne götürülür.

7 Mayıs 1926 günü yola çıkan Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa trenle Akdeniz kıyılarına doğru yola çıkar. Tarsus, Mersin, Silifke, Ceyhan ve Adana'ya uğradıktan sonra Mudanya'ya oradan da Bursa'ya hareket eder. Cumhurbaşkanı İzmir'e doğru yola çıktığında Balıkesir'de İzmir Valisi Kâzım Dirik'ten bir telgraf alır. Telgrafta kendisine karşı yapılması planlanan suikast girişiminin engellendiği ve suikastçıların tutuklandığı yazmaktadır. Gazi, aldığı haber sonrasında İzmir'e hareket eder.

17 Haziran gecesi Ankara'da Başbakan İsmet Paşa, suikast haberini alır almaz İstiklal Mahkemesinin İzmir'e yollanmasını ister. Tren yola çıkmadan önce durumu görüşmek için toplanan mahkeme üyeleri, Terakkiperver Partisi'nin üyelerinin de işin içinde olduğuna karar vererek bütün Terakkiperverlerin tutuklanmaları için hükûmeti uyarırlar.

Suikasta girişenlerin tutuklanmasıyla birlikte Hükümet ve Cumhurbaşkanı, kamuoyuna durumu anlatan birer bildiri yayımlarlar. Bildirilerden sonra yurdun her yöresinden Cumhurbaşkanı'na bağlılık telgrafları yağar. Aynı günlerde tüm şüpheliler Türkiye'nin her yerinden İzmir'e gönderilir. Gönderilen şüpheliler arasında mebuslar, eski bakanlar olduğu gibi Mustafa Kemal Paşa'nın arkadaşlarından Ali Fuat Paşa, Kâzım Karabekir Paşa, Refet Paşa, Cafer Tayyar Paşa ve Rauf Bey de bulunmaktadır.

26 Haziran 1926 günü, İzmir'de kurulan İstiklal Mahkemesi'nde suikasta karışanların sorgulanmasına başlanır. Kel Ali, Kılıç Ali, Reşit Galip ve Necip Ali başta olmak üzere mahkeme üyeleri yerlerini aldığında savcı, olaya dair tüm bilgileri ayrıntılarıyla açıklar ve sanıkların hepsinin cezalandırılmasını ister. Savcının

konusmasından sonra tutukluların sorgulanmasına geçilir. Başta Ziya Hurşit olmak üzere tüm sanıklara suikastın planları anlatılır.

Haziranın 28'indeki ikinci duruşmada Kâzım Karabekir Paşa, Ali Fuat Paşa, Refet Paşa, Cafer Tayyar Paşa, Bekir Sami Bey ve eski İttihat ve Terakki ileri gelenleri sorgulanır. Mahkeme heyeti, sorgulamaları bitirdikten sonra savcı iddianameyi okur. 12 Temmuz'da sanıklar savunmalarını yapar, 13 Temmuz'da da mahkeme kararını açıklar. Karar neticesinde eski Lazistan Mebusu Ziya Hurşit, İzmit Mebusu Şükrü, Saruhan Mebusu Halis Turgut, İstanbul Mebusu Canbolat, Erzurum Mebusu Rüştü, eski Trabzon Mebusu Hafız Mehmet, Sarı Efe Edip, Çopur Hilmi, emekli Albay Rasim, Laz İsmail, Gürcü Yusuf, Albay Arif, eski Ankara Valisi Abdülkadir, Kara Kemal'in idamlarına, Sürmeneli Vahap'ın Konya'ya geçici sürgüne gönderilmesine ve başta Paşalar olmak üzere diğer sanıkların beraatine karar verilir. İdama çarptırılan Abdülkadir ve Kara Kemal'in suçu gıyaplarında verilir. İdam cezasına çarptırılanlar, 1926 yılının on üçünü on dördüne bağlayan temmuz gecesinde kentin türlü yerlerine kurulan darağaçlarına asılırlar.

3.2.4.13.2. Teknik Özellikler

Romanda ilahi özelliklere sahip olan anlatıcı her yerde, her figürün yanında ve her olayın içindedir. Onun tanrısallığı sayesinde okuyucu; Fikriye'nin ülkesinden uzakta neler yaşadığını, vekillerin Meclis'teki çekişmelerini, Papa Eftim'in Türk Hükümeti'ne bağlılığını, Gazi Mustafa Kemal'in eşiyle olan ilişkisini ve Gazi'ye yapılması planlanan suikastın perde arkasını öğrenir.

Kutsal Barış 5'in anlatımında özetleme, tasvir, geriye dönüş ve diyalog tekniklerinden yararlanır. Anlatıcı tarafından verilecek bilgilerin gereksiz ayrıntılardan arındırılarak kısa ve öz şekilde sunulması özetleme tekniğiyle gerçekleştirilir. Bu teknikle kişiler, olaylar ve mekânların anlatımı, sayfalarca süren yazılarla değil, kısa paragraflarla yapılır. Eserde Halit Paşa'nın savaşlarla ve başarılarla dolu hayatı okuyucuyu sıkmamak için özetlenerek aktarılır: “*Halit Paşa, 1883 yılında İstanbul'da, Beşiktaş'ta doğdu. Babası, orduda albaylığa dek kalmış, sonra bu rütbe ile emekliliğe ayrılmıştı. (...) Halit de babası gibi askerliğe merak*

sararak asker okullarında okudu. 1903’de Harbiye’den piyade üsteğmeni çıktı. Yirmi yaşlarında ordu saflarına katıldı. Meşrutiyetin ilanında üsteğmen olarak Yemen’e gitti” (54-55).

Roman boyunca yapılan tasvirlerle figürler, mekânlar ve olaylar görünür kılınmaya çalışılır. İşlevsel figürlerden Şeyh Sait’in, adamlarıyla Piran köyüne doğru yol almasının tasviri, gelecek tehlikeyi gözler önüne sermektedir:

“Piran köyüne doğru büyücek bir atlı kafilesi ilerliyordu. Atların nallarından çıkan gürültü, yöredeki ıssızlığı dövüyordu. Bütün atlılar, doğu insanlarına özgü biçimde giyinmiş, kuşanmıştı. Üstleri başları da oraların en iyi giyimlerindendi. Hiç konuşmadan ilerleyen bu kafilenin başında kınalı sakalı göbeğine inen, gözlerine sürme çekilmiş, başındaki yeşil takkeye ak bir sarık sarılmış, iriyarı, dinç görünüşlü, sert bakışlı, yetmişlik bir adam bulunmaktaydı. Başındaki yeşil takke adamın şeyh olduğunu gösteriyordu. Bu Şeyh Sait’ti” (112).

Romanlarda zaman zaman figürlerin ve olayların geçmişine dair bilgiler okuyucuda merak duygusu uyandırabilir. Hâl böyle olunca söz konusu figür veya olayın geçmişine dair bilgiler, geriye dönüş tekniğiyle âna taşınır ve böylece meraklar giderilmiş olur. *Kutsal Barış* 5’te Şeyh Sait liderliğindeki Kürt ayaklanmasının temelinde yatan nedenler hakkında bilgi vermek için geriye dönüş tekniğinden yararlanılır. “İşte ne olduysa bu sırada oldu: Türk, Kürt halkı Ermenileri, onlar da Türkleri Kurşundan, kılıçtan, ateşten geçirdiler. Özellikle bu bölgede tarihin en kanlı dramlarından biri yer aldı. İşte bu örgütlendirilmiş Kürt milisleri, yeni bir bilince ulaşıp bunu korudular. (...)” (116).

Romanda kullanılan diyalog tekniği, figürlerin kendilerini açıkça ifade etmelerini sağlarken onların okuyucu tarafından daha derinlikli tanınmasına da yardımcı olur. “İzmir Suikastı” adlı bölümde suikastçılardan Ziya Hurşit’in yargılama esnasında Mahkeme Başkanı ile girdiği diyalog:

— Açık olarak suikasta niyetle geldiğinizi söylüyorsunuz. Doğru söylüyorsunuz.
— Evet, gizlenecek bir şey yok. Dosdoğru apaçık söylüyorum.

— *Peki, suikastı siyasal amaçla yaptığınızı da benimseyelim mi?*

— *Elbette benimseyiniz, suikast başka ne amaçla yapılır ki*” (375) onun düşüncesini ve hayata bakış açısını ortaya koyar.

3.2.4.13.3. Olay Örgüsü

Kutsal Barış 5 romanı, on bir bölümden meydana gelir. Bölümler başlıklandırılmış, başlıkların altında Mustafa Kemal Paşa'ya ait özlü sözler verilmiştir.

1- YERİNDE AKŞAM

“Kimse yadsıyamaz ki bu savaşta ve ondan önceki savaşlarda ulusun dirim gücünü tutan hep kadınlarımızdır.” (Mustafa Kemal)

2- MECLİSTE VURUŞANLAR

“Yaşayış felsefesinin garip bir oluşumdur ki, her yararlı ve yeni şeye karşı, kesinlikle bir güç çıkar.” (Mustafa Kemal)

3- FENER PATRİKHANESİNE KARŞI ULUSAL KURTULUŞ SAVAŞI

“Kurtuluş için, bağımsızlık için önce ve sonra düşmanla bütün varlığımızla vuruşmak, onu yenmekten başka karar ve çözüm yoktur.” (Mustafa Kemal)

4- ŞEYH SAİT AYAKLANDI

“Mutlu devrimimize karşı düşün ve duygu taşıyanları aydınlatmak ve bilgi sahibi kılmak aydınlara düşen ulusal görevlerin en önemlisi ve en birincisidir.” (Mustafa Kemal)

5- BİR TAŞLA İKİ KUŞ

“Büyük olmak için hiç kimseye iltifat etmeyeceksin, hiç kimseyi aldatmayacaksın, ülke için doğru ülkü ne ise onu göreceksin, o ereğe yürüyeceksin.” (Mustafa Kemal)

6- HESAP GÜNÜ GELDİ

“Cumhuriyetimizin dayanağı Türk toplumdur. Bu toplumun bireyleri ne kerte Türk kültürü ile eğitilmiş olursa o topluma dayanan Cumhuriyet de öyle güçlü olur.” (Mustafa Kemal)

7- GAZETECİLERE GÖZDAĞI

“Cumhuriyet döneminin kendi düşünüş ve ahlakıyatıyla eğitilmiş basınını yine ancak Cumhuriyetin kendisi yetiştirir.” (Mustafa Kemal)

8- KAFAMIZIN DAM'INDAKİ SERÜVEN

“Bilinç, her zaman ileriye ve yeniliğe götürür geri çekiliş bilmez bir nitelik.”

(Mustafa Kemal)

9- AİLE ŞİRKETİ İLE SONRASI

“İktisatça zayıf bir ulus yoksulluktan kurtulamaz. Güçlü bir uygarlığa, bolluk ve mutluluğa kavuşamaz, toplumsal ve siyasal felaketlerden yakasını kurtaramaz.”

(Mustafa Kemal)

10- FENER PATRİKHANESİ NE KARŞI UNSAL KURTULUŞ SAVAŞI (4)

“Bağımsızlık ve özgürlük aşığı uluslar için acı dönemler, o acının nedenleri, o acının etkenleri ders alıp tetikte durmak üzere her zaman alınmalıdır.” (Mustafa Kemal)

11- İZMİR SUİKASTI

“Benim ölümlü gövdem nasıl olsa bir gün toprak olacaktır. Ne var ki, Türkiye Cumhuriyeti sonuna dek yaşayacaktır.” (Mustafa Kemal)

3.2.4.13.4. Kişi Kadrosu

Kutsal Barış 5 romanında başkişi Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın milletini Batı medeniyeti seviyesine çıkarmak için verdiği mücadele anlatılır. Başkişi, arkadaşlarıyla, milletvekilleriyle ve yardımcılarıyla hedefine giden yolda yalnız değildir. Kişi kadrosunun bir hayli geniş olduğu romanda Dinamo, başkişinin düşünce ve duygu âlemine yoğunlaşarak onun kişiliğini açığa çıkardığı gibi, işlevsel figürlere de önem vermiş, bu figürlerin ruhsal dünyalarını ve şahsi özelliklerini ayrıntılı bir şekilde resmetmiştir.

Kutsal Barış 5'te başkişinin hayatına giren figürlerden kimi onu korumaya çalışırken kimi de ona muhalif olur kimisi onun hayatına son vermeye çalışır.

3.2.4.13.4.1. Başkişi

Kutsal Barış 5 romanının başkişisi Gazi Mustafa Kemal, cumhurbaşkanıdır. Ülkesiyle birlikte Kurtuluş Savaşı'ndan başarıyla çıkmış olsa da milletini çağdaş uygarlık seviyesine yükseltme savaşına devam etmektedir. Rejime karşı çıkarılan

ayaklanmalar, kendisine karşı planlanan suikastlar ve Meclis'teki muhalif fikirler cesaretini kırmadığı gibi, yapmak istediği reformlardaki kararlılığını da engelleyemez. Ona göre Türkiye Cumhuriyeti halkı; düşüncüsüyle, yaşayışıyla uygar olduğunu göstermek zorundadır. Kılık kıyafetin de uygarlaşma sürecinde önemli olduğunu düşünen Gazi, şapka devrimini uygulamak için adı “*bağnaza*” (261) çıkmış Kastamonu’yu seçer. İşinin zor olduğunu bilen Gazi, daha önce gitmediği Kastamonu’da, halkın kendisini nasıl görürse öyle alı şacağını düşünerek, elinde şapkasıyla cesurca alanlara çıkar:

“Uygar ve uluslararası kılık, bizim için çok cevherli ulusumuz için yara şır bir kılıktır. Onu giyeceğiz. Ayakta iskarpın yâda fotin, bacakta pantolon, yelek, gömlek, kıravat, ceket ve elbette bunların bütünleyicisi olmak üzere başta güneş siperli başlık. Bunu açık söylemek isterim. Bu başlığın adına şapka denir” (272-273). Atılması zor olan bir adım daha onun kararlı duruşu sayesinde atılmıştır.

Roman boyunca Gazi Mustafa Kemal’in siyasetçi kişiliği ön planda yer alsa da dönem dönem onun bir arkadaş ve bir eş olarak nasıl karakteristik özelliklere sahip olduğu da konu edilir. Gazi, eski silah arkadaşı Halit Paşa yaralandığında onun sağlık durumuyla bizzat ilgilenir. Öyle ki ilk fırsatta onu ziyarete gittiğinde “Halit Paşa’ya yüzünün sarışın ışıklarıyla örölmüş dostluk, iyimserlik örgüsüyle bir süre umut verdikten sonra şunları söyledi:

“Durumunuz iyiliğe doğru gidiyor. Bu, sevindirici bir şey. Ancak ayağa kalktıktan sonra nekahet dönemini Almanya’da geçirmelisiniz. Temelli iyileşinceye kadar orda kalmalısınız” (89). Gazi, eski cephe arkadaşına söylediği bu sözlerle ona umut vererek onun direncini artırmaya çalışır.

Birkaç gün sonra Halit Paşa’nın vefat haberini alan Gazi, ivedilikle arkadaşının cenazesinin bulunduğu yere giderek doğruca Paşa’nın ölüsüne yönelir. Ölünün başucunda dikilerek, “*Bu güçlü, yiğit tehlikeli silah arkadaşının, sonsuzluğa armağan edilmiş arslanca yüzüne baktığı sırada birlikte yaşadıkları bütün serüvenleri, gözyaşlarıyla ıslak bir film gibi gözlerinin önünden geçirdi. Adam, daha çok da gençti. Kendisinden ancak iki yaş küçüktü. Kırk üç yaş, anlamı olan, insanoğlu için bir yarar, anlam taşıyan bir kişi için ne kerte azdı. Ne kerte*

yetersizdi” (93) diye düşüncelere kapılır. Gazi Mustafa Kemal, o anda tüm protokol kurallarını bir yana bırakarak arkadaşının erken ölümüne ve yazgısının acı oluşuna çok üzülür: “Çok acılıyım, (...) Çok yazık oldu, çok yazık oldu” (95) sözleri, acı çeken bir arkadaşın feryadı olur.

Gazi Mustafa Kemal, *Kutsal Barış* 5’te, karısı Latife Hanım ile sorunlar yaşayan bir eş olarak görülür. Latife Hanım, eşinin bir cumhurbaşkanı olduğunu unutturcasına davranışlar sergilemektedir. Gazi ise eşinin kaprislerine (287) ve şımarıklığına (287) olan öfkesini askerce saklamaya çalışır. Bir gün Gazi ve eşi çıktıkları yurt gezisinde Tokat’ta mola vererek bir eve konuk olurlar. Konuklar, şereflerine verilen yemekte sohbet ederlerken Latife Hanım eşine kalkmaları konusunda ısrar eder. Gazi, en sonunda eşinin “*Kemal, kalkmıyor muyuz?*” (286) sorusuna öfkelenirse de bunca düşman yenmiş bir görgülü insan katılığıyla ve vurdumduymaz gibi görünmeye çalışarak, elden geldiğince yumuşak bir sesle karısına, “*Otur biraz. Bak, Kılıç Ali şimdi ne anlatacak,*” diyerek sakinliğini bozmamaya çalışır. Fakat kızgınlığına yenik düşerek sofradan kalkıp odasına giden Latife Hanım, bir süre sonra topuklarıyla döşemelere vurarak gürültü çıkarmaya başlar. Karısının yaptığı hareketlere bir asker sabrı göstermeye çalışan Gazi, “*Yaşayışında yaptığım yanlışlıklardan biri de evlenmektir. İşte, görüyorsunuz. Ordular yönettim. Ancak, bir kadını yönetemiyorum. Okumuş olsa da iyi aileden de olsa, en sonra bir kadın! Bir devlet adamına eş olmak belki zor bir sanat. Ancak bir devlet adamının eşi olarak kendisine ne yapmak düştüğünü bilmemek acıklı bir şey*” (289) diyen sözleriyle evliliğinin sona doğru gittiğinin sinyalini verir. Artık, o da eşler arasında yaşanan “*aile didişmelerinin yıpratıcı dikenliğine düşmüştü. Bunu derinden duyuyor, üzüliyordu*” (268).

Gazi, mutluluk cenneti olarak gördüğü aile yuvasının, içinden çıkılmaz sorunlar ve üzüntüler sakladığına şahitlik etmiştir. Bu evlilik, kendisine mutsuzluktan başka bir şey vermeyecektir. Yaşanan bu olay üzerine Gazi, karısını Ankara’ya gönderir. Lakin eşinin pişmanlık dolu mektubu eline ulaşınca onun geri gelmesini ister. Karı kocanın Çankaya’daki yaşayışlarında değişen hiçbir şey olmaz. Latife yine eski Latife olmuştur. Gazi, evliliğinin bitmesine kendisinin sebep olmasını istemediği için eşine karşı sabırlı davranır. Latife Hanım’ın, Köşk’ün kapısındaki askerle

konuşan eşine “*Kemal buraya gel*” diye bağırması bardağı taşıran son damla olur. Gazi, şaşkındır:

“*Yedi düveli yenen bir Başkomutan’ı, bir Cumhurbaşkanı’nı bir kadın nasıl böyle çağırabilirdi? Karısı herkesin içinde kendisini beş paralık etmiş, bir mahalle erkeği durumuna düşürmüştür*” (301). Gazi Mustafa Kemal Paşa, “*hiçbir yerin protokolüne*” (Ortaylı, 2021: 304) uymayan bu seslenişe tepkisini, eşinden ayrılma kararıyla verir.

3.2.4.13.4.2. İşlevsel Figürler

Romanlarda başkişinin etrafında ana kadroyu oluşturan işlevsel kişiler, sosyal ortamı somutlaştırırken eserin kurgusunu da genişletirler. *Kutsal Barış* 5’te işlevsel figürler farklı rolleriyle başkişinin sosyal hayatında yer alırlar. Kimisi başkişiyi koruma altına alırken kimisi ona muhalif olur; kimisi ise onun hayatına son vermeye çalışır.

1925 yılının başlarında ülkede iktidar kavgası bütün korkunçluğuyla sürerken Cumhurbaşkanı’nın üzerine boşaltılan bütün mermileri göğüsleriyle karşılayan İsmet Paşa ve Fethi Bey; başkişinin hayatını korumakla görevli Başyaver Rüsuhi, Kılıç Ali ve Salih Bozok başkişinin yanında yer alan, başkişiyi kaprisler yapan eşi Latife Hanım; Cumhurbaşkanı’nın hayatına son vermek isteyen Ziya Hurşit, Laz İsmail, Gürcü Yusuf ve Şükrü; doğuda Kürt ayaklanmasını yapan Şeyh Sait, Şeyh Şerif ve Şeyh Abdullah ise karşısında karşı güç olarak bulunan işlevsel figürlerdir.

3.2.4.13.4.3. Fon Figürler

Fon figürler, küçük rolleri ve başkişinin etrafındaki sosyal ortamı hareketlendiren varlıklarıyla dönem dönem romana bir ses getiren figür ya da figürler grubudur. Harvey’in, “*alelâde gerçekler dünyasının insanları ve bizim temsilcilerimizdir*” (Stevick, 2010: 189) diye tabir ettiği fon figürler, romana canlı bir toplum görüntüsü verirler.

Başkişinin bir zamanlar birlikte olduğu Fikriye; Fikriye’nin arkadaşı Memduha; Kastamonu’da Mustafa Kemal Paşa’yla birlikte şapka giyen Kütahya

Mebusu Nuri Conker ve Rize Mebusu Fuat Bulca; başkışıyle birlikte banka kuran Lütfiye'nin babası Muammer; Ziya Hurşit'in suikast yapmasını engellemek isteyen abisi Faik; suikastın Ankara'da olmasını engelleyen Hüseyin Rauf; suikastı ihbar eden Kirtikoz Şevki; suikasta karışan Albay Arif, Eski Ankara Valisi Abdülkadir, Sarı Efe Edip, Kara Kemal, Çopur Hilmi, Hafız Mehmet, Halis Turgut, Rüştü Paşa, Halis Canpolat ve Veteriner Rasim; suikastı engelleyen İzmir Valisi Kâzım Dirik; suikast şüphelisi olarak tutuklanan Ali Fuat Paşa, Kâzım Karabekir Paşa, Refet Paşa, Cafer Tayyar Paşa, Bekir Sami Bey; Savcı Necip Ali; Mahkeme Başkanı Kel Ali; Cellat Ali, dönemin değer yargılarını ortaya çıkaran fon figürlerdir.

3.2.4.13.5. Zaman

Kutsal Barış 5 romanının olay örgüsü Fikriye'nin Münih'teki bir sanatoryuma gitmesiyle başlar. Zaman güz mevsimini göstermektedir. Mevsimin güz olduğu, eserin başında Fikriye'nin, “*Gerçi birkaç gün önce ayrıldığı Türkiye’de de güz gelmişti*” (7) ifadesiyle verilmiştir. Güz mevsiminin 1922 senesine ait olduğu ilerleyen sayfalardaki bilgilerle ortaya çıkar. Fikriye, kışı (10) da martı (12) da orada geçirmiştir. Vakalar, kronolojik olarak ilerlediğinden sosyal zamanın 1923 olduğu düşünülmektedir. Öyle ki Fikriye, Mustafa Kemal Paşa ile Latife'nin 29 Ocak 1923'te evlendiği haberini aynı yılın mart ayında öğrendiğinde “*gerek doktorlar gerekse hemşireler, Mustafa Kemal’in aylarca önce evlendiğini biliyor, henüz hasta olduğundan büsbütün iyileşmesini*” (13) bekliyorlardır. Tüm bu deliller çerçevesinde 1922'nin güzünde başladığını tespit ettiğimiz vaka zamanı, “*1926 yılının on üçünü on dördüne bağlayan temmuz gecesinde*” (452) biter. İlahi bakış açısı ile anlatılan eser, yaklaşık dört senelik zaman dilimini kapsar.

Romanda sosyal ve tarihî zaman kronolojik olarak ilerler ancak olayların, mekânların ve figürlerin geçmişlerine dair bilgiler verilirken andan geçmişe gidilerek vaka zamanının genişletildiği de olur.

“Mecliste Vuruşanlar” adlı ikinci bölümde Mebus Halit Paşa'nın geçmişine dair bilgiler, şimdiki zamandan, yani 1924'ten onun doğum tarihine, 1883'e gidilerek anlatılır. “*Halit Paşa 1883 yılında İstanbul’da, Beşiktaş’ta doğdu. Babası, orduda*

albaylığa dek kalmış, sonra bu rütbe ile emekliliğe ayrılmıştı” (54) şeklinde başlayan özetle Paşa’nın savaşlardaki kahramanlıkları, zaferleri ve yenilgileri geçmişten âna getirilerek okura sunulurken vaka zamanı da dört sene genişlemiş olur.

3.2.4.13.6. Mekân

Kutsal Barış 5 romanında olayların geçtiği Münih, Gelibolu, Ankara, Kastamonu, İnebolu, Piran köyü, Drahini, Elâzığ, Diyarbakır, Palu, Muş, Konya, Urfa, Bursa, Mudanya, Trabzon, Erzurum, Amasya, Tokat, Erzincan, İzmir ve Çankaya çevresel mekânların başında gelir. Eserde mekânlar, çok fazla detayla anlatılmayan sadece, figürlerin çıktıkları yolculuklarda içinden geçtikleri veya mola verdikleri yerler olarak görünürler.

3.2.4.13.6.1. Geniş ve Açık Mekân

Geniş ve açık mekânlar, bireylerin kendilerini güvende ve huzurlu hissettikleri yerlerdir. Sığınak olarak algıladıkları bu yerlerde figürler, iç dünyalarıyla ve çevreleriyle uyum içerisinde ve mutludurlar. Başkişi, kıraç olan bozkırda ilkyazla birlikte açan çiçekleri görünce kendini cennetteymiş gibi hisseder:

“Ankara bozkırlarının ilkyazı gelmişti. Bu ağaçsız, zavallı kıraç, verimsiz topraklar, ilkyaz gelince sapsarı, altın renkli bir çiçek sağanağına tutularak yalancı bir cennet görünüşü yaratır. Bu ilkyaz da yine o güzel ilkyazlardan biri olmuştu. Mustafa Kemal, Çankaya’nın tepelerine çıkıp aşağılara doğru şöyle bir göz atınca bu altın selinin Ankara kentini her yandan kucakladığını görüyordu. Ankara bozkırlarının ilkyazını çiçeğe boğan bu günler, insana salt özgürlük, mutluluk düşündürüyordu” (275).

Çorak bozkırı kaplayan bu altın sarısı çiçekler, bozkıra genişlik ve açıklık verirken başkişiyi de özgürlük ve mutluluk düşünceleriyle doldurur. Öyle ki başkişi, kendisini mutlu eden Çankaya Tepesi’nde başkalarının da mutlu olmasını ister ve bu düşünceler içerisinde karısının ailesini Çankaya’ya davet eder.

3.2.4.13.6.2. Kapalı ve Dar Mekân

Romanda figürlerin duygusal dünyalarına göre şekillenen mekân algısı kapanıp daralabildiği gibi açılıp genişleyebilir de. Mekânların kapalı ve dar olması fiziki büyüklüğüne veya küçüklüğüne göre nitelenmesinden değil, figürün kendisini orada huzursuz, mutsuz ve çaresiz hissetmesinden ileri gelir.

Başkişinin eski sevgilisi Fikriye, Çankaya'dan uzaklaştırılınca İstanbul'daki bir arkadaşının evine yerleşir. Bir süre sonra da arkadaşının ailesiyle birlikte Gelibolu'ya taşınır. Gelibolu; maviliğiyle, genişliğiyle ve büyüğü güzelliğiyle bir süre genç kadını oyalasa da bir zaman sonra onu sıkmaya başlar. Ona bütün geçmişini unutturur gibi olan masmavi sular genişliğini yitirerek çekilir, daralır ve genç kadını açıklara sürüklemeye başlar:

“Gelibolu, deniz mavilikleri, gök mavilikleri ortasında renkli, sevdalı akşamlarıyla ruhu büyüleyen, avutucu güzellikler taşıyan bir kentti. Burada gönlündeki korkunç yara kabuk bağlar gibi olduysa dar ara sıra volkan patlamalarını andıran homurtuları derinlerden yükselerek genç kadını, çekilen bir deniz gibi gittikçe açığa sürüklüyordu” (32).

Fikriye'nin gözünde Gelibolu, fiziksel olarak genişliğini, açıklığını yitirmiş, daralmış ve onu sıkmaya başlamıştır. Genç kadın mutsuzdur. Artık oradan kaçması gerekmektedir. Neticede Fikriye İstanbul'a döner.

3.2.4.14. *Kutsal Barış* 6⁵⁴

3.2.4.14.1. Özet

Kutsal Barış 6 romanının “Tavuk Kümesinde Ölüm” adlı birinci bölümünde eski iâşe Nazırı Kara Kemal'in Cumhurbaşkanı'na yapılan suikastın baş yapıcısı olarak İstanbul'da aranması anlatılır. Yapılan tüm aramalara rağmen Kara Kemal

⁵⁴ Hasan İzzettin Dinamo, *Kutsal Barış: Ulusal Kurtuluş Savaşı Sonrasının Gerçek Hikâyesi* 6, İstanbul, May Yayınları, Mart 1976.

bulunamamaktadır. Bir gün polise gelen bir ihbarda Kara Kemal'in eski arkadaşlarından Niyazi Bey'in onu Avrupa'ya kaçıracağı söylenir. Polisler kısa zamanda Niyazi'yi yakalayıp onu sorguya alırlar. Niyazi, kendisinin Kara Kemal'i görmediğini fakat bir gün tanımadığı birinin yanına gelerek *“Kara Kemal beyin mahsus selamı var. Beni kaçırmak uğruna ne yaparsa yapsın. Vakit geçirmeden bu işi bitirsin”* (8) dediğini söyler. Adamın kendisini karıştırdığını düşünen Niyazi onun eşkâlini polisler verir. Polis araştırmaları sonucunda eşkâli verilen kişinin bir zamanlar Kara Kemal tarafından cezaevinden kurtarılan Enver Bey olduğu düşünülür. Enver Bey'in evine yapılan baskında Kara Kemal'in evden yeni kaçmış olduğu anlaşılır. Bütün polisler Kara Kemal'i ellerinden kaçırmanın üzüntüsü içerisindeyken bahçeden gelen silah sesiyle hepsi oraya yönelir. Silah sesi bahçedeki tavuk kümesinden gelmiştir. Kümesin kapısını açan polisler Kara Kemal'in elinde silahla kendisini vurmuş olduğunu görürler. Haber Ankara'ya vardığında İstiklal Mahkemesi Başkanı Kel Ali sevinçten çılgına döner.

“İttihat ve Terakkiciler'e Ölüm” başlıklı ikinci bölümde Cumhurbaşkanı'na suikasttan yakalanan İttihat ve Terakki yancılarının yargılanması anlatılır. 2 Ağustos 1926 Pazartesi günü Ankara'da İstiklal Mahkemesi'nde görülmeye başlayan davada ünlü kişilerin bulunması davaya olan ilgiyi artırır. Eski Maliye Nazırı Cavit, Ergani mebusu İhsan, Mithat Şükrü, Dr. Nazım, Ardahan mebusu Hilmi, İzzet, Rıfat Cevat, Kara Vasıf, Salah Cimcoz, Salim, Hüsnü, Ahmet Nesimi, Eyüp Sabri, Dr. Rusuhi, Çolak Selahattin, Dr. Hüseyinzade Ali, Gaziantep'li Ahmet, Muhtar, Hüseyin Avni, Ali İhsan sanık sandalyesinde oturlar. Mahkeme Başkanı Kel Ali, savcı da Necip Ali'dir. Savcının iddianameyi okumasıyla mahkeme başlar. İddianamede, Ziya Hurşit ve adamlarının İzmir'de Cumhurbaşkanı'na suikast planladığı, Terakkiperver Partisi'nden ve kapatılmış İttihat ve Terakki Derneği başkanlarından kimilerinin de onları desteklediği yer alır.

Yargılama süresince Küçük Talat Bey, eski Maliye Nazırı Cavit, Dr. Nazım, gazeteci Hüseyin Cahit, Kör Ali İhsan, Ardahan Mebusu Hilmi, Naili, gazeteci Velit Ebüzziya ve Ahmet Emin mahkeme başkanının ve savcının sorularına cevap verirler. 26 Ağustos günü mahkeme sonucunda sanıkların gizli bir dernek kurarak toplantılar yaptıkları, bu toplantılarda İttihat ve Terakki Partisi'ni diriltmek istedikleri ve bunun için parti programı hazırladıkları, Ziya Hurşit, Şükrü Bey ve Kara Kemal'in Mustafa

Kemal Paşa'ya planladıkları suikasttan haberdar oldukları kararı çıkar. Eski Maliye Nazırı Cavit, Dr. Nazım, Ardahan Mebusu Hilmi ile Nail Bey idama mahkûm edilirken Vehbi, Hüsnü, İbrahim, Ethem ve Rauf ile Rahmi Beylerin onar yıl süreyle kalebent edilmelerine karar verilir. Ali Osman ve Salih Kayalar onar yıla çarptırılırken otuz yedi sanık da berat eder. İdam kararı hemen yerine getirilir.

Üçüncü bölüm “Can Korkusu” başlığı altında yer alır. Bu bölümde suikastla suçlanan eski Ankara Valisi Abdülkadir’in tutuklanma ve yargılanma süreci anlatılır. Abdülkadir, eski Maarif Nazırı Şükrü ile Ziya Hurşit’in tutuklandığını gazetelerde okuyunca saklanmak için kendine yer arar. Sonunda eski Harbiye Nezareti Müsteşarlarından ölü Natık Paşa’nın Beşiktaş’taki konağına sığınır. Paşanın eşi onu ancak bir hafta konakta saklayabilir. Daha sonra karısının yardımıyla Göçbağ’da kiraladıkları bahçeli eve gizlenir. Çevresindeki çemberin iyice daraldığını gören Abdülkadir, evden ayrılarak Enver Paşa’nın karısı Naciye Sultan’ın çiftliğine gider. Çiftliği yöneten kâhya Derviş Efendi, Abdülkadir’i saklamaktan korkmaz. Bir gün polislerin çiftliğe doğru geldiğini gören kâhya, misafirini buğday tarlasında saklar. Polisler gittikten sonra kurtuluşunun tek yolunun Bulgaristan’a kaçmak olduğunu düşünen Abdülkadir, sınıra doğru yola çıkar. Yoldaki bir çiftlikte bulunanlara kendisini orman müfettişi olarak tanıtarak onlardan bir at ister. Geceyi çiftlikte geçiren Abdülkadir sabah Osman isimdeki kılavuzla sınıra doğru yola çıkar. Deniz kıyısına vardıklarında Abdülkadir atı götürmesi için Osman’a geri verdikten sonra orada bulunan kayıkçılarla Bulgaristan’a geçmek için pazarlığa girer. Bu arada tesadüf çiftliğe gelen gerçek orman müfettişi Abdülkadir’in hikâyesini çiftliktekilerden öğrenir. Müfettiş, İstanbul Valisi Süleyman Sami’ye durumu bildirir, vali de bu haberi hemen Kırklareli valisine olanları bildirir. Tarihler 22 Ağustos’u gösterdiğinde Abdülkadir İğneada Bucağında yakalanır ve önce İstanbul’a oradan da Ankara’ya gönderilir.

23 Ağustos 1926’da Abdülkadir mahkemeye çıkarılır. Mahkeme Başkanı Kel Ali, savcı da Necip Ali’dir. Başkan onun Ankara Valiliği’nden ayrıldıktan sonra neler yaptığını sorarak suikast işine gelir. Suikasta dair bir bilgisinin ve ilgisinin olmadığını söyleyen Abdülkadir’e Ziya Hurşit’in onu suçlayan ifadesi okunur. Abdülkadir, yapılan suçlamaları reddederek kendisinin ülkeye yıllarca hizmet ettiğini, Gazi’yi çoktandır tanıdığını ve ona bir zarar vermeyi hiç düşünmediğini

söylese de savunmayı yetersiz bulan savcı onun cezalandırılmasını ister. Yargılama sonucunda suçlu bulunan Abdülkadir'in infazı fazla bekletilmeden gerçekleştirilir.

Gazi'nin sekiz yıl sonra İstanbul'a dönüşü "Gazi İstanbul'da" adlı dördüncü bölümde anlatılır. 1927 Temmuz'un ilk günlerinde Paşa, Ertuğrul Yatı ile İstanbul'a girdiğinde yer yerinden oynar. İstanbul'un bütün ileri gelenleri, gazeteciler onu Dolmabahçe'de mutluluk içerisinde karşılarlar. İstanbul gazeteleri Paşa'nın resimlerini manşetlerinde yayınlarken şairler de onun üstüne övgü dolu şiirlerini köşelerinde yazarlar. İstanbul halkının temsilcilerini Dolmabahçe Sarayı'nda kabul eden Paşa, temsilcilere sekiz yıl önce yüreği ağlayarak ayrıldığı şehre yüreğindeki sevinçle geri döndüğünü söyler. İstanbul halkının içten, sıcak karşılamasının kendisini çok sevindirdiğini ve yaşadığı bu sevinci kurulun bütün halka iletmesini ister.

1927 yılı Cumhurbaşkanı için yoğun ve kaygılı bir yıl olmuştur. Cumhurbaşkanı; Ethem ve Eşref kardeşlerin yarattığı tehlikeden kurtulmuş, bütün karşıtlarını, rakiplerini, muhaliflerini siyaset alanından saf dışı etmiştir. O günlerde *Nutuk* adlı eserini yazmaya başlar. *Nutuk*'un yazımı aylar sürer. Köşkün içi yüzlerce, binlerce belgeyle arşiv mahzenine döner. Cumhurbaşkanı, eseri söyleyerek kâtiplerine yazdırır. Büsbütün eleştirisiz yazılan *Nutuk*'da cümleler, sözcükler, noktalar üzerinde titizlikle duruluyordur. Akşam sofralarında konuklarını ağırlamaya devam eden Paşa, verdiği prensip kararıyla o sofralardaki içkiyi ağzına koymuyordur.

Yine o günlerde Cumhurbaşkanı ağır bir enfarktüs geçirir. Bunun üzerine Almanya'dan iki profesör getirilir. Doktorlar ona perhiz verirler, gece yaşayışını ve içkiyi yasaklarlar. Devlet işlerinden biraz başını alıp dinlenmek üzere İstanbul'a gitmeye karar veren Cumhurbaşkanı, Çerkes Ethem'in onu öldürmek için gönderdiği suikastçıların yargılanmalarıyla yazı geçirir. 1919'dan beri ilk kez gittiği İstanbul'da Dolmabahçe Sarayı'nın Harem dairesine yerleşen Cumhurbaşkanı, yaptığı motor gezileriyle dertlerini ve sıkıntılarını bir nebze de olsa unutmaya başlamıştır.

"Dolmabahçe Günleri" adlı bölümde on yedi yaşında bir işçi olan Cemal'in Dolmabahçe Sarayı'na işe alınması anlatılır. Cemal Şehir Hatlarında görev yapmaktadır. 1927 yılının bir temmuz günü müdürü Cemal'i çağırarak onu saraya

göndereceklerini söyler. Aldığı bu habere çok sevinen ve çok şaşırان genç adam geceyi zor eder. Ertesi gün kendisine verilen bir smokinle Kara Amiri Muzaffer ile birlikte Dolmabahçe Sarayı'na gider. Sarayda onu harem bölümüne götürürler. Cemal ilk kez Cumhurbaşkanı'nı orada görür. Cemal'in sofra uşaklığı on beş günü doldurmasına rağmen Paşa'nın ona karşı kayıtsızlığı genç adamı üzer. Paşa bir kez olsun kafasını kaldırıp onun yüzüne bakmamış, ona bir tek laf söylememiştir. Yine bir akşam kurulan büyük sofranın hazırlığıyla uğraşılırken Paşa, birdenbire Cemal'e seslenerek ona önce adını sonra da adını kimin koyduğunu sorar. Genç adam Cemalettin adını ona babasının verdiğini belirtir.

Cumhurbaşkanı misafirleriyle gecenin ilerleyen saatlerine kadar sofrada yemeye içmeye devam ederken bir ara Cemal'e dönerek *“ulan, bu adı sen mi koydun, baban mı?”* diye bağıırır. Herkes ne olduğunu anlamaz. Cemal ise sofranın bitmesini beklemeden odasına çekilir. Ertesi akşam birçok konukla sofraya oturan Cumhurbaşkanı yumuşak bir yüzle Cemal'e *“seni dün akşam sert sözlerle çok hırpalamıştım. Ancak Cemaller her zaman büyük adam olur, sen de büyük adam olacaksın”* (144) der. İlerleyen saatlerde yemek devam ederken Paşa yine Cemal'e seslenerek onun adını Çelebi olarak değiştirmeyi teklif eder. O günden sonra uşak Cemal'in adı Çelebi olur.

Altıncı bölüm “Dikensiz Gül Bahçesine Bir Saldırı” başlığı altında yer alır. Bölümün başında 1926-1927 yıllarındaki Türkiye'nin panoraması anlatılır. 1926 yılının ağustos ayından beri Türkiye, iktidar için, dikensiz bir gül bahçesine dönüşmüştü. Ülkenin bütün muhalifleri İstiklal Mahkemelerince asılmış, sürülmüş ve hapsedilmişti. Bir yıldır ülke sükûnet içindeydi.

Uzun bir aradan sonra İstanbul'a giden Gazi, Dolmabahçe Sarayı'nın sessiz yaşayışı içerisinde Türkiye için reformlar planlamaya başlar. Ancak 27 Ağustos 1927 günü bütün Türkiye'ye Hacı Sami adlı eşkıyanın Yunanistan'dan Anadolu'ya geçmiş olduğu ve Madran dağlarında jandarmanın açtığı ateş sonucunda kendisinin ve kardeşinin öldürüldüğü, yanındaki üç adamının da yakalandığı haberi yayılır. Yapılan ilk soruşturma sonucunda Hacı Sami çetesinin Gazi'ye bir suikast düzenlemek için Anadolu'ya geldiği anlaşılmıştır.

Hacı Sami, Enver Paşa'nın en güvendiği adamlarından birisidir. Birinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'den kaçan Enver Paşa'nın arkasında bir gölge gibi dolaşan Hacı Sami, Enver Paşa üzerinde etki sahibidir. İlk amaçları birlikte Türkiye'ye girerek Yunan saldırılarına karşı Mustafa Kemal Paşa'nın bir türlü içinden çıkamadığı durumu ele alıp düzeltmektir. O günlerde Anadolu'dan başarı sesleri yükselince fikirlerinden vazgeçen iki adam, asıl amaçları olan Turan Millet Meclisi'ni kurmak ve Bolşeviklere karşı mücadele etmek için Batum'dan Türkistan'a doğru yola çıkarlar. Buhara'ya varan Enver Paşa, orada bazı Türk liderleriyle görüşmeler yapar. Türk subayı Batur ve Türk ulusçuluğu güden Prof. Zeki Velidi ile yaptığı konuşmalarında Paşa, Doğu Buhara'ya oradan da Fergana'ya giderek “*basmacı baskıncı*” (174) eyleminin başına geçmek istediğini, Bolşeviklere karşı dövmüşmek üzere oralara geldiğini söyler. Batur ve Zeki Velidi onu bu düşüncelerinden vazgeçirmeye çalışsalar da bunda başarılı olamazlar.

Enver Paşa, düşüncelerini uygulamak üzere Hacı Sami ve diğer adamlarıyla Doğu Buhara'ya doğru yol alır. Yol boyunca ilerlerken köylerden milisler, Afganistan'dan Afgan gönüllüleri, Tacikler, Kırgızlar, Kazaklar, Türkmenler ve daha niceleri Enver Paşa'nın davasına eylemce destek olmak üzere silahlarıyla onun komutasına girerler. Paşa, çevresindeki Bolşevik garnizonlarına yaptığı saldırılarla başarılar elde edince Türkistan'da dağınık halde bulunan Bolşeviklerle Moskova'nın gözünü korkutmaya başlar. Öyle ki Paşa eylemleri bırakması için Moskova'dan mektup bile alır. Enver Paşa Doğu Buhara'ya geleli ve ayaklanmış bayrağını açalı yedi ay olmuştur. Paşa bu süre zarfında Sovyet güçlerine karşı birçok saldırılar gerçekleştirmişse de onlardan hiçbir uyarıcı ses çıkmamasına endişelenmektedir. Bolşeviklerin çok yakında büyük bir güçle üstüne geleceklerinin farkındadır. Askerlerinin sayısı artıkça tehlike de artmaktadır. Bir gün düşmanın kuşatma çemberi çevirerek geldiği görülür. Son kertede iyice güçlenmiş olan Kızılordu, Türkistan'ın ve Enver Paşa'nın düşleri üzerinden ağır bir silindir gibi geçiyordur. Enver Paşa'nın Basmacıları durmadan çekiliyor, Kızılordu da durmadan izliyordur. 1922 yılının 4 Ağustos sabahında Paşa ve adamları Kızılordu tarafından dört bir yandan çevrilirler. Paşa bir çıkış yolu bulmak için bazı adamlarıyla ateş eden makineli tüfeklerin üzerine atılır. Makineli tüfek erleri bu saldırı karşısında teslim olurlar. Lakin Paşa'nın geriye dönmesini fırsat bilen erler makineli tüfeği onun üzerine ateşlerler.

Geride kalan Paşa'nın askerleri canlarından geçercesine çarpışırken Kızıldoru geri gelmek üzere oradan ayrılır. O sıralar Afganistan'da bulunan Hacı Sami haberi alınca Türkistan'a giderek basmacı çatışmalarına katılır. Ancak Kızıldoru'nun gücü karşısında Afganistan'a kaçar. Oradan da İran'a geçer. Meşhet kentindeki Türk gazetecisi ve istihbaratçısı Feridun Kandemir'le karşılaşır. Ona Türkistan serüvenini bol bol anlatır.

1923'te Meşhet'de bulunan Hacı Sami, birkaç sene sonra gizlice Yunanistan'dan Kuşadası kıyılarına çıkarak kendisini Türkiye'ye sokmayan Mustafa Kemal Paşa ve onun iktidarından öç almaya kalkışır. Ankara yolunda Tahtacılar, onların yollarını keserek Hacı Sami ve birkaç kişiyi öldürürler; birkaç kişiyi de jandarmaya teslim ederler.

5 Ağustos 1927 günü Ağır Ceza Mahkemesi salonunda Cumhurbaşkanı'na yapılan suikastın soruşturması başlar. Düzceli Çerkes Mecit, Sökeli Mecit, Mekki ve Abaza Hakkı; Cumhurbaşkanı ile Bakanlar Kurulu'na suikasttan yargılanırlar. Yargılama sonucunda Mekki beraat ederken Sökeli Mecit, Düzceli Mecit ve Hakkı ölüm cezasına çaptırılır. Ayrıca Hacı Sami'nin olaylara karıştığı düşünülen kardeşi Eşref ve onun kayınbiraderi Mustafa müebbet ağır hapse mahkûm edilir. 17 Ocak 1928'de Eminönü meydanına kurulan darağaçlarında ölüm cezaları onanır.

“Havuzdaki Çıplak Kadınlar” bölümünde Paşa'nın eğlence dünyası anlatılır. 1919'dan 1922'ye dek süren savaş yıllarından sonra Paşa ülkenin yönetimini de üzerine alarak kendini politika sahnesine atmıştır. Bu belalı sahnedeki çarpışmalar da savaş meydanındakiler gibi zorlu çıkmıştır. 1927 yılının temmuz ayında çevresindekilerle İstanbul'a dinlenmek için gittiğinde Hacı Sami'nin suikast girişimi canını sıkır. Yine de İstanbul'un cennet olanaklarıyla dolu yazı ona göz kırpmaktadır. Çevresi onu eğlendirmek için seferber olur. Her akşam kurulan safahat sofralarında Kılıç Ali, Recep Zühtü, Cevat Abbas, Salih Bozok ve Nuri Conker, Paşa'ya yoldaş olurlar. Paşa'nın çevresinde Latife'den başka kadın olmadığını bilenler onu güzel kadınlarla tanıştırmayı düşünürler. Bir gün Paşa, Beylerbeyi Sarayı'na kolundaki iki kadınla gelerek sofraya oturur. Sabaha kadar sofranın ilgi odağı olan iki kadın diğer misafirlerle birlikte saraydan ayrılır.

Beylerbeyi Sarayı'ndaki ikinci toplantıya İstanbul'un birçok ünlü ses, saz sanatçısı katılır. Şişli sosyetesinden on kadın misafir, şık kıyafetleriyle, değerli mücevherleriyle göz kamaştırırlar. Bir süre sonra kadınlar, salonun ortasındaki mermer havuza doğru ilerlerken Paşa büyülenmiş gibi kadınların yürüyüşlerine bakar. 1927 yılının yaz geceleri bu coşkun saz, şarkı ve eğlence yaşayışıyla geçer. Paşa, karısı Latife'nin kendisine yasaklamak istediği özgür gece yaşantısının tadını çıkarmaktadır.

“Böbrek Sancıları” adlı sekizinci bölümde Paşa'nın böbrek rahatsızlığı anlatılır. Genç yaştan beri böbrek ağrıları çeken Paşa, o günlerde doktora başvurur. Prof. Behçet Sabit Erdelhun, Paşa'yı muayene ettikten sonra bütün sorunun içki olduğunu bildiğinden ondan içkiyi azaltmasını ister. Paşa, içkiyi azaltacağına dair verdiği söze uzun süre bağlı kalır.

Romanın “Kurtarılan Adam” adlı dokuzuncu bölümünde Paşa'nın yaşadığı bir olaya yer verilir. Cumhurbaşkanı, korkunç bir lodosun estiği bir gün yakın adamlarından Nuri ile Dolmabahçe Sarayı'ndan denizi seyrederken sandalıyla fırtınaya tutulan kayıkçı dikkatlerini çeker. Kayıkçının denize düşmesiyle panik olan Nuri'ye Paşa, adamı kurtarmalarını söyler. Güç bela kurtarılan adamı yanına çağırdıktan sonra Paşa, adamın hamama sokulmasını, doktora muayene ettirilmesini ve üzerine kendi kıyafetlerinden verilmesini ister. Daha sonra hastaneye yatırılan kayıkçının ailesine haber verildiği gibi Paşa, sandalcıya bir miktar para ile sigara verir.

Paşa'nın köylülerle karşılaşması ve onlarla konuşması “Kavun Arabası” adlı onuncu bölümde anlatılır. Paşa bir sabah adamlarıyla birlikte Yeşilköy yöresine doğru bir geziye çıkar. Yolda ilerleyen otomobilin yolunu kavun yüklü iki araba keser. Kavun arabalarında birkaç küfe de üzüm vardır. Paşa arabadan inerek kavuncuların yanına gider ve onlara bir araba kavunu kaç vereceklerini sorar. Köylüler kendileriyle alay edildiğini düşünerek soruya cevap vermek istemezler. İçlerinden birisi “*Haydi be, Trava. Sabah sabah maytaba çıkmışlar!*” diyerek kızar. Paşa, trava sözcüğü üzerine köylülerle hemşeri olduklarını anlar. Sonunda fiyat üzerinde anlaşılınca köylülerin eline adres verilerek malları eve getirmeleri söylenir.

Başıyaver Celal Dolmabahçe Sarayı'nın adresini verir. Köylüler saraya geldiklerinde kavunları satın alan kişinin Cumhurbaşkanı olduğunu öğrendiklerinde çok şaşırırlar. Kavuncular yemeklerle ağırlandıktan sonra Paşa'nın huzuruna çıkarılır. Paşa onlarla bir süre sohbet ettikten sonra “*alışverişte kızılmaz, haydi trava!*” diyerek onları uğurlar.

Cumhurbaşkanı'na ait başka bir anı da on birinci bölümde “Bülbül Gibi Şakıyan Kastanyetler” başlığı altında anlatılır. Bir akşam Dolmabahçe Sarayı'nda kurulan sofrada Türkiye'nin en ünlü okuyucularıyla çalgıcıları konukların isteklerini çalıp söylemektedir. Birdenbire Paşa “şimdi bir kastanyetolsa da dinlesek,” der. Çalgıcılardan birisi Paşa'ya dönerek ahababı olan Şerif Sürmeli'nin çok güzel kastanyet çaldığını söyler. Şerif'in adresini alan bir motosikletli polis onun evine gider. Şerif Sürmeli, gece yarısı evinin kapısına gelen polisi görünce çok korkar. Polis ona saraydan acil olarak çağrıldığını söyler ve de onun pijamasını değiştirmesine izin bile vermez. Şerif, polisle sarayın kapısına geldiğinde oradaki arkadaşıyla karşılaşır. Arkadaşı onu pijamalı görünce “*içeri böyle giremezsin, evine git üstünü değiştir, hem korkacak bir şey yok, Paşa senin kastanyet çalmanı dinleyecek*” der. Şerif eve giderek üzerini değiştirip saraya geri döner, arkadaşı onu Paşa'nın huzuruna çıkarır. Paşa, Şerif'in kastanyetlerle yaptığı fasılları çok beğenir. Paşa'nın beğenisini desteklemek isteyen konuklardan biri, Şerif'i; gördüğü, dinlediği bütün İstanbul artistlerinden üstün gördüğünü söyler. Paşa, bir süre düşünür ve “*Türk olmak, üstün olmak için yeter*” (253) der.

Paşa'nın bir geceki motor gezisi on ikinci bölümde “Moda Koyunda Şölen” de anlatılır. Paşa, bir akşam karanlık basınca motor ile gezintiye çıkar. Motorda bulunanlar Paşa'nın en içten arkadaşlarıdır. Paşa, Moda koyuna vardıklarında elektriklerin söndürülmesini, kimsenin onları görmemesini ister. Lakin kısa bir süre sonra motorun çevresi sandallarla dolar. Hâl böyle olunca elektrikler açılır. Paşa, kalabalığa dönerek sizlere ne ikram edeyim, deyince halk, seni isteriz, saz isteriz, diye bağırır. Saz takımı getirilir, bütün kalabalığa içkiler ve yemişler ikram edilir. Paşa yaşayışı boyunca ilk kez böyle halkla kucak kucağa eğlence saatleri yaşar.

“Halk Formu” adlı bölümde Paşa'nın Latin harfleriyle ilgili çalışmaları anlatılır. Paşa, 1928 yılının 9 Ağustos gecesi Cumhuriyet Halk Partisi'nin

Sarayburnu parkında düzenlediği eğlenceye katılır. Halkın coşkun karşılamasıyla yerine geçen Paşa, parkın bir köşesinde şarkı söyleyen Mısırlı kadın sanatçıyı dinlemeye başlar. Daha sonra sanatçıyı yanına çağırarak ona övgü dolu sözlerle birlikte batı müziğini de öğrenmesinin gerekli olduğunu söyler. Paşa'nın oraya gidişinin asıl nedeni uzun yıllardır düşündüğü Latin harflerini uygulamaya koymaktır. Bunun içinde çevresindekilerden bir defter isteyerek oraya Latin harfleriyle bir şeyler yazar, ardından da yazdıklarını önce Falih Rıfkı'ya gösterir, sonra da rastgele okuma yazma bilen birini seçerek ona okutturur. Okumaya gelen kişi yazıları okumada zorlanınca oradakilere *“bu notlarım, asıl gerçek Türk sözcükleriyle, yeni Türk harfleriyle yazılmıştır. (...) Bizim uyumlu, zengin dilimiz, yeni Türk harfleriyle kendini gösterecektir, yüzyıllardan beri kafalarımızı demir çerçeve içinde bulunduran, anlaşılmayan, anlamadığımız işaretlerden kendimizi kurtarmak, bunu anlamak zorundayız”* (268-269) der. Daha sonra Paşa, yazdığı notları Falih Rıfkı'ya okutturur. Notlarda, Türk harflerinin Türk toplumu için öneminden ve doğu müziğinin Türk'ün duygularını ve ruhunu doyurmaya yetmediğinden bahsedilmiştir. Falih Rıfkı'nın okuması bitince Paşa, *“sözden çok iş yapma zamanıdır, çok gerekli bir iş daha var, yeni Türk harfleri çok çabuk öğrenilmelidir”* (270) diye konuşan Paşa, Türk toplumu yazı aracılığıyla kafasıyla bütün uygarlık dünyasının yanında bulunduğunu gösterecektir, diyerek sözlerine devam eder. Paşa gecenin ilerleyen saatlerine kadar halkın arasında yiyerek, içerek ve nutuk söyleyerek eğlenir.

Paşa, bütün kış üzerinde incelemeler yaptığı harf reformu işini 1928 Haziran ayında eylem geçirmek için Millî Eğitim Bakanı'ndan bir komisyon kurulmasını ister. Kurul, çalışmaları esnasında salt Türkçe sözcükler mi temel alınacak yoksa bütün Osmanlıca sözcüklerin ses hakkını veren bir alfabe mi alınacak, tartışmasına girer. Sonunda yapılan alfabeyi kurul Falih Rıfkı Paşa'ya, İstanbul'a götürür. Paşa, yeni yazının uygulamasının üç ay içinde büyük başarı sağlamasını istiyor, bir ilkokul öğretmeni heyecanı ile bütün ülkeyi bir dersane, ulusu da öğrenci görmek istiyordu. Dolmabahçe Sarayı da ayrı bir dersane durumuna gelmişti.

“Deli Hafız” adlı bölümde pehlivan Hafız'ın Paşa ile kesişen hayatı anlatılır. İstanbul'un bütün yetenekli ses ve saz sanatçıları Dolmabahçe Sarayı'na bir kez olsun uğramıştır. Bir gün Paşa'ya İstanbul gazinolarında çok güzel şarkı söyleyen

birisi olduğunu söylerler. Paşa, onun kim olduğunu anlar: Paşa, Kurtuluş Savaşı yıllarında Hafız'ın sesi askerlere moral olsun diye onu Ankara'ya çağırıştır fakat yolda onu casus sanan Kuvayı Millîyeciler ona etmedik işkence bırakmazlar. En sonunda gördüğü işkenceler altında Hafız aklını yitirir. Hafız'ın hikâyesini bilen Paşa onu Dolmabahçe'ye çağırır. Hafız şarkılar söylüyor, konuşmalarıyla etrafındakileri etkiliyordur. Bir süre sonra Hafız yanında oturan kadına taşkınlık yapmaya kalkışınca kadın masadan kalkar. Bunun üzerine masadaki bıçağı alan Hafız, kadını aramaya başlar. O esnada Paşa, ona oturması için bağırır. Paşa'nın sesiyle birlikte Hafız ona doğru atlayarak onun yakasına yapışır. Çevredeki fedailer Hafız'ı Paşa'dan güçlkle ayırarak onun elini ayağını bağlarlar. Bunalımı geçen Hafız'ı evine gönderten Paşa gerek tedavisi için gerekse ailesi için maddi yardımda bulunur.

Paşa'nın sanatçıya verdiği önemin anlatıldığı on beşinci bölümün başlığı “Sanatçı” dır. Millî Hatip Hamdullah Suphi, 1928'de Ankara'da Halk Ocağı konağını açar. Enver Paşa'yla İttihat ve Terakki'nin Turan ülküsüne bağlı olan Türk ocağının açılışına Paşa karşı durmaz. Halk Ocağı sahnesinde ilk olarak Musahipzade Celal'in *Aynaroz Kadısı* adlı oyunu oynanır. Oyun çok beğenilir. Paşa da oyuncularını Marmara Köşkü'nde yemeğe çağırarak onlara minnetini göstermek ister. Yemekte yaptığı konuşmada sanatçı olmanın önemine değinir: *“Hepiniz günün birinde birer mebus, müsteşar, bakan, başbakan, giderek, cumhurbaşkanı da olabilirsiniz. Ancak ben, bir sanatçı olamam. Şundan ki bu tanrı vergisidir. Ne rastlayışla ne de yıllarca dirsek çürütülerek sanatçı olunabilir. Bu tanrının pek az kuluna verdiği bir nimettir. İşte aramızdaki ayrım budur”* (281).

On altıncı bölüm dil çalışmalarının anlatıldığı “Dil” başlıklı bölümdür. 1928 yılının Kasım ayında yeni yazı alındıktan sonra komisyonunun adı Dil Komisyonu olur. Komisyonda bulunan Şair Celal Sahir, gazeteci Ahmet Rasim ve dilci İbrahim Necmi bir imla sözlüğü hazırlarlar. Başbakan İsmet Paşa'nın emriyle de Larousse'un Türkçesini yapmaya başlarlar. İşler çok yavaş ilerlemektedir, her şeyin yeniden yaratılması gerekir. Dört yılı sonunda bir alfabe ile yeni imlayı öğretecek bir küçük gramer, bir de imla sözlüğü yapılır. Gazi'nin Türk dilinin kurtuluşu için verdiği mücadeleyi, kimi Osmanlı zihniyeti taşıyan aydınlar küçümseyerek, yapılan çalışmaların başarılı olamayacağına inanırlar. Gazi, birçok uygarlık kurmuş olan Türk ulusunun dilinin de yoksul olmayacağını söyleyerek *“Biz şimdi ulusal*

benliğimize kavuştuğumuz gibi öz dilimize de kavuşacağız” (285) dil çalışmalarına devam eder.

“Beni Görmek” adlı bölümde Paşa’nın Paris büyükelçisi olan arkadaşı Fethi Bey’i evindeki ziyareti kısaca anlatılır. Paşa, arkadaşının Büyükdere’deki evine onu ziyarete gider. Fethi Bey, arkadaşına bir sofraya kurarak onu beklemektedir. İki arkadaş sofranın başında sohbet ederken bir süre sonra, yalının etrafını kalabalık bir halk yığınının çevirdiğini görürler. Paşa, kendisi hakkında çıkan hasta söylentisinin gerçek olmadığını göstermek için halkın toplanmasından yararlanmak ister. Balkona çıkarak kendisini görmek isteyen halka: *“Benim için zahmet ediyorsunuz. Utanıyorum. Beni görmek demek, kesinlikle yüzümü görmek değildir. Benim düşüncelerimi, duygularımı anlıyorsanız, duyuyorsanız bu yeter”* (287) hitap eden sözleriyle kendisinin iyi olduğunu gösterir.

On sekizinci bölüm “Fırtına” adlı bölümdür. Bu bölümde Paşa’nın hayatına dair bir kesit anlatılır. Bir yaz akşamı Florya Köşkü’ndeki sofrada çağın büyük bilim ve edebiyat kişileri bulunmaktadır. Sofrada dil tartışmaları sürerken İstanbul’un hem valisi hem de belediye başkanı olan Muhittin Üstündağ, arkadaşı bilgin Osman Ergin’in, bir tarım deyimleri çalışması yaptığını ortaya söyleyince Paşa hemen o kişinin getirilmesini ister. Paşa, sevilen bir bilim adamı olan Osman Ergin’e hazırladığı yazısını okumasını ister. Yazı okunurken Paşa’nın yüzündeki olumlu ifade yazı bitince öfkeye dönüşür, yazıyı Osman Ergin’in elinden alarak ona *“benim bu ülkede harf reformu yaptığımı bilmiyor musunuz?”* (292) der. Yazı Arap harfleriyle yazılmıştır. Paşa, adamlarına araç diye seslenince bir polis Osman Ergin’i dışarı çağırır, onu motora götürür. Osman Ergin motora bindiğinde polis ona Paşa da gelecek, der. Bir süre sonra Paşa, motora yaklaşarak bilim adamına elini uzatır ve ona *“Böyle yapmak zorundaydım. Yazınız beni gerçekten sevindirdi. Çok çalışmışsınız. Çok güzel buluşlarınız vardır. Ancak, bilmelisiniz ki bu ulus uğruna yaptığımız reformları, her türlü engeli yıkarak yaşatmak zorundayız. (...) içerdeki olay, daha çok onlara, orada hazır bulunanlara bir ders olsun diye oluşmuştur”* (296-297) diyerek, onun yapılan davranışı hoş görmesini ister.

“Gösteriş Belası” adlı bölüm, Paşa’nın oldubittiye getirilerek gittiği bir davette yaşadıklarını anlatır. Önce adı verilmeyen daha sonra baş harfi R. olarak

yazılan Paşa'nın arkadaşı, Paşa onu son günlerde sofrasına çağırmadığı için üzülmüştür. Paşa'nın sofra arkadaşlarıyla teker teker görüşerek onu vereceği bir şölene getirmeye yardımcı olmalarını ister. Daha sonra da İstanbul'un ünlü söz ve saz sanatçılarını Paşa şu gün gelecek diye yalısına çağırır. Diğer yandan da Dolmabahçe Sarayı'nda aynı tarihte arkadaşlarından birisi Paşa'ya "R.'ye uğramadınız, buyurursanız oraya uğrayalım," der. Paşa teklifi kabul eder. Paşa yalıya girdiğinde salonun süslü durumunu ve sofranın donanımını görünce tuzağa düşürülmüş olduğunu düşünerek ev sahibine bir ders vermeyi planlar. Salonda gördüğü ses sanatçısı N. K.'dan bir şarkı ister. Paşa, aynı şarkıyı dördüncü kez isteyince sanatçı boğazının ağrıdığını, şarkıyı okuyamayacağını söyler. Bunun üzerine Paşa, çıkarın bu adamı, der. Salondaki sanatçılar arkadaşlarının başlarına gelenlere çok üzülerek sessizliğe bürünürler. Sanatçılardan C.M. masanın altına eğilip içkisini içerken yaptığı Paşa'nın gözünden kaçmaz ve sanatçı için durmadan kadehini kaldırır. Şarkıcı kendi onuruna içilen kadehlerin hepsine katılmaya, bu uğurda sonuna kadar direnmeye karar verir.

Diğer yandan Paşa etrafına bakınırken yan odada kendisiyle tanıştırılmamış bir gazeteciyi ve birkaç yabancıyı görür. Ev sahibine sert bir sesle *"hem evine çağırırsın, şarkı isteriz söyletemeyiz, çalgıcı masa altında içerek saygısızlık gösterir, bu da yetmezmiş gibi bitişik odada casus bulundurursun"* diyerek memnun kalmadığını söyler. Paşa'nın casus sözcüğü üzerine fedailer, yan odaya baskın yaparlar. Paşa, meydana gelen kargaşadan faydalanarak salondan çıkar.

Paşa'nın Türk tarihine verdiği önem "Türk Tarihi" adlı bölümde bir anıyla anlatılır. Bir akşam sofra Büyükkada Anadolu Kulübü'nde kurulur. Paşa o günlerde Türk'ün tarihine gönül vermiştir. Namık Kemal'in *"Cihangirane bir devlet çıkardık bir aşiretten"* düşüncesine karşı olan Paşa, Türk tarihinin aşiretten başlamadığını herkesle paylaşmak ister. Özellikle tarihçi Ahmet Refik'in karşı düşünciyi desteklemesi onu çileden çıkarmaktadır. Bu sebeple onu sofrasına çağırttırır. Ahmet Refik, sofraya oturduğunda Paşa, konuşma esnasında ona Türk'ün tarihinin ne zaman başladığını sorar. Soruya şaşırان tarihçi ne söyleyeceğini bilemez. Paşa ısrarla cevap bekler. Ahmet Refik, konuyu toparlamaya çalışarak Paşa'nın düşündüklerine benzeyen şeyler söyleyerek onun gönlünü alır.

Yirmi birinci bölüm “Ahmet Refik’in Sakalı”nda Paşa’nın Ahmet Refik’le ilgili bir anısı daha anlatılır. Yat kulübündeki Kızılay balosunda Paşa’nın gözleri Ahmet Refik’i arar, göremeyince onun getirilmesini ister. Apar topar getirilen tarihçi tıraş olmadan gelmiştir. Paşa, misafirini nazik bir sesle Nuri Conker’in yanına oturtur. Nuri Conker, Ahmet Refik’i göstererek “*Paşa, çenesindeki şu bir karış sakala bak*” der. Bunu üzerine Paşa, tarihçiye dönerek “*Beyefendi, siz Conker’e bakmayınız. O, insanın kafasındaki kitaplığı görmez de çenesindeki sakalı görür*” diyerek Ahmet Refik’le bir süre önce arasında geçen olaydan sonra onun gönlünü almış olur.

Paşa’nın bir gece Dolmabahçe Sarayı’ndan kimseye haber vermeden çıkışı “Saraydan Kaçış” bölümünde anlatılır. İstanbul Valisi Muhittin Üstündağ, yaz boyunca sarayda kalmaktadır. Vali, Paşa’yı gözaltında bulundurmak sorumluluğunu taşımaktadır. Bir gece sofrası erken dağılınca ve Paşa da erkenden yatağına gidince günlerden beri uykusuz kalan Vali de erkenden odasına çekilir. Rüyasında Paşa’nın saraydan kaçtığını gören Vali korkuyla uyanır ve ne olur ne olmaz diye Paşa’nın odasına gider. Korktuğu başına gelmiştir. Paşa odasında yoktur. Verilen alarmla birlikte Paşa İstanbul’un her yerinde aranmaya başlanır. Tan yerine ağarmaya başlarken elleri boş Boğaz’ın ıssız yerlerine bakmaya karar veren ekipler, Kireç Burnu’na vardıklarında oradaki bir gazinoda hareketlilik görürler. Paşa, Rum-Türk balıkçılarıyla kasabis oynamaktadır. Vali, Paşa’yı oyundan alıp götürmek için polislerle ve yaverlere kendisinin de halkaya katılacağını, oyuncularını da birer birer halkadan eksilteceğini söyler. Böylece Paşa’yı ele geçirecektir. Birkaç dakika sonra halkada ikisi kalınca Paşa durumu anlayarak valiye kızar gibi olur.

Paşa’nın kendisini mahpus gibi görmesi yirmi üçüncü bölümde “Dolmabahçe Mahpusu”nda anlatılır. Paşa, reformları bitirip de kendisini uğraştıracak yeni bir şeyler bulamayınca halktan kopmaya başlamıştır. O, Cumhurbaşkanı olarak “*Çankaya’da, Dolmabahçe’de ve Yalova’da mahpus; halk da öbür yanda bütün ideallerin, insancıl tutkuların coşturucu atılımlarından uzakta tek başına kalmıştı*” (319). Başbakan İsmet Paşa ise halkla demokratik bir diyalog kurmaz. O da bir asker disipliniyle çalışmaktadır. Paşa bazen başbakanlığa imrenmekte, saraylarda sıkıntıdan patlamakta, cumhurbaşkanlığını bırakmaya da gönlü razı olmamaktadır.

Ona saraylarda oturup gün geçirmekten, sofrasını bilginlerle, sanatçılarla ve edebiyatçılarla paylaşmaktan başka bir şey kalmamaktadır.

Paşa, sürekli yanında olan arkadaşlarının yavaş yavaş kendisini geceleri yalnız bırakıp özel eğlencelere gitmelerine de kızamamaktadır. Bir akşam Kılıç Ali ve diğer arkadaşlarının etrafta olmadığını görünce yaverlerinden onların nereye gittiğini öğrenir. Köpeği Foks'u da yanına alarak kendisine verilen adrese gider. Paşa'nın geldiğini gören arkadaşları mahcup bir şekilde onu karşılayarak sofraya oturturlar. Paşa yüzündeki sevinçle: *“Bravo size. Beni Dolmabahçe'ye tıktınız, siz burada eğlencede. Gördünüz mü? Nasıl bastırıyorum?”* diyerek onlara takılır.

“Yeni Bir Kaçış Daha” adlı bölümde Paşa'nın Dolmabahçe'den bir başka kaçış anı anlatılır. Sıcak bir yaz günü öğleden sonra herkes gölgeye çekilince Paşa, bu sessizliği fırsat bilerek uzaklara kaçma isteğiyle cümle kapısına yönelir. Kapıda bekleyen polis Paşa'nın ne yapacağını gözlerken o, oradan geçen bir taksiye atlayarak gözden kaybolur. Polis, yaverlerin yanına giderek durumu anlatır. Paşa, Harami Korusu'na gidip orada dinlenerek geri döner.

Paşa'nın bir gece yarısı tek başına İstanbul'da gezmeye çıkması ve yolda askeri öğrencilerle karşılaşması “Eyvah Geliyorlar” adlı yirmi beşinci bölümde anlatılır. Maltepe asker öğretmenlerinden adı verilmeyen bir yüzbaşı, öğrencileriyle Beykoz'a doğru gece yürüyüşüne çıkar. Yolda ilerleyen taksi, onların yanına varınca durur. Arabada Cumhurbaşkanı'nı gören yüzbaşı ve öğrenciler şaşırırlar. Paşa, oradakilerle birlikte yere oturarak sohbete başlar. Sohbetin konusu askerliktir. Yüzbaşı ve öğrenciler Paşa'nın şakağında yara izi görürler. Çocuklardan birisi dayanamayıp *“Paşam, sağ şakağınızda küçük bir yara var galiba”* (327) der. Paşa da *“Evet, kaçarken oldu”* (327) cevabını verince kimse ne olduğunu anlayamaz. Bir süre sonra korna çalarak gelen birkaç otomobili gören Paşa, “eyvah geliyorlar” diyerek bağırır. Sonra da öğretmene ve çocuklara: *“Bu gece yalnız başıma dolaşmak istedim. Kimse bulmasın diye de kaçtım. Görüyorsunuz ki, geliyorlar. Yine yalnız kalamayacağım”* (323) diyerek üzgün bir şekilde oradan ayrılır.

Yirmi altıncı bölüm “Gazi'yi Ağlatan Şarkı” adıyla romanda yer alır. Paşa, Dolmabahçe'deki bunalımlı günlerinde ya bir deniz aracıyla kıyıları dolaşmakta ya

adalardeki eğlence yerlerine gitmekte ya da saraya getirttiği saz takımlarının müzikleriyle eğlenmektedir. 1930 yazında, Nubar'ın yönettiği saz takımı ve onun söylediği şarkılar Paşa'yı mutlu etmektedir. Paşa, sesini beğendiği Nubar'a kendi eseri olup olmadığını sorar. O da tek şarkısı olduğunu söyleyerek okur. Ardından da bir arkadaşının yeni şarkısını okur. Paşa şarkıyı çok beğenir ve şarkının sahibi olan Tanburi Salahattin Pınar ile tanışmak ister. Ertesi akşam saraya gelen Salahattin Pınar, Paşa'nın isteğiyle yeni şarkısını iki kez okur. Paşa şarkıları beğeniyle dinlerken yanında Afet ve Sabiha vardır. Afet, Paşa'nın uzaktan bir akrabasıdır ve Çankaya'da kalmaktadır. Sabiha'yı da Paşa evlat edinmiştir. Besteci bir başka şarkısını okurken Paşa, duygulanır ve gözlerinden yaşlar akar. Sabiha, Paşa'nın şarkıyı dinlerken yüzünde oluşan duygu dalgalanmalarını ve gözünden akan yaşları görür. Ertesi sabah Paşa, yanına gelen Sabiha'ya “*gece nasıldı?*” diye sorar. O da “*çok iyiydi ama siz neden ağladınız?*” der. Paşa ne diyeceğini bilemez, şimdi romantik gönül hikâyelerinin sırası değil, diye düşünür.

Paşa, bir gün iktisat vekili Celal Bayar'a “sanıyorum ki beni Zonguldak'a konuk olarak çağırıyorsunuz,” diyerek Zonguldak'a gitmek istediğini söyler. Ertuğrul yatıyla yapılan bu gezi yirmi yedinci bölümde “Karadeniz'de Zeybek”de anlatılır. Yapılan hazırlıklar sonucunda Paşa; Kılıç Ali, Celal Bayar ve arkadaşları eşliğinde yola çıkar. Kafiye yatın Karadeniz'e elverişsiz olduğunu düşünse de kaptana olan güvenleri sonsuzdur. Yat, Zonguldak'a kadar olaysız bir şekilde gider. Ancak Paşa ve arkadaşları şehirde incelemelerde bulunurken kaptan barometrenin düştüğünü ve hemen yola çıkılması gerektiğini söyler. Paşa'nın incelemeleri uzun sürer. Yolcular gemiye gelir gelmez kaptan yola çıkar. Şile önlerine geldiklerinde fırtınaya yakalanırlar. Gemidekiler fırtınayla mücadele ederlerken Paşa da koltuğunda onları izler. Adamlardaki kaygı da fırtınanın gücü de artınca Paşa, gramofona bir Sarı Zeybek plağı çaldırarak ayağa kalkar ve oynamaya başlar. Ertuğrul gemisi batmadıysa da adamlar İstanbul'a gelene kadar birer yaş yaşlanırlar.

Paşa'nın Dolmabahçe'nin kendisini boğduğu bir gün yaptıkları “Dolmabahçe'nin Sıkıntısı” adlı bölümde anlatılır. Cumhurbaşkanı protokollerinden sıkılan Paşa, orta halli birisinin evi gibi bir evde yaşamak ve arkadaşlarıyla sokaklarda özgürce dolaşmak ister. Bir sabah Florya'dan Dolmabahçe Sarayı'na dönerken istasyonun önüne gelince Paşa birdenbire otomobili durdurur ve “*sorunuz*

tren var mı?” der. O anda geçmekte olan trene Paşa adamlarıyla biner. Trende kondüktör gelip bilet soracakken Cumhurbaşkanı’nı tanır ve vagondan çıkmak ister. Paşa onu durdurarak “bu efendilere neden bilet sormuyorsun?” diye sorar. Kılıç Ali ile arkadaşları “biz mebusuz, bilet almayız” cevabını verir. Paşa şaşırır, “Bu ayrıcalığı hiç de beğenmedim, çok ayıp ve acayip bir kural. Çok güzel halkçılık, doğrusu!” (345) diye şaşkınlığını açığa vurur.

Bir gün Paşa adamlarıyla Dolmabahçe sırtlarındaki tepelere gider. Issız tepelerde dolaşırken oralarda Boğaz’a bakan bir ev yaptırmanın çok güzel olacağını düşünen Paşa, evin nereye kurulabileceğini saptamaya çalışır. Ekip bir süre sonra yorulur. Bir ara Paşa, canının kahve istediğini söyleyerek ilerdeki apartmanlardan birine konuk olmayı önerir. Apartmana girdiklerinde Kılıç Ali rastgele bir dairenin kapısını çalar. Evdekiler Paşa’yı görünce çok sevinirler, onları nasıl karşılayacaklarını bilemezler. Paşa, kahvesini içerken aile üyelerine sorular sorar, gönül alıcı konuşmalar yapar. Ev halkının ona karşı duyduğu sevgi onu mutlu eder.

Paşa, Dolmabahçe’den uzaklaşmak istediğinde motor ve kayıkla dolaşmakta, kıyılardaki halkla diyalog kurarak kendisini boşluğa düşmekten kurtarmaktadır. Yine bir gün Paşa, arkadaşlarıyla birlikte motorla gezerken Göksu Deresi’ne sandala binmeye gider. Sandalda Kılıç Ali ve bir yaver vardır. Dere boyunca giderlerken sandal kuma gömülür. Çevredekilerin yardımıyla sandal kurtarılır. Yardıma gelenler Cumhurbaşkanı’nı tanımazlar. Sandaldakiler yoluna devam ederlerken kıyıda bir evin penceresinde oturan yaşlı kadınlardan birisi Paşa’yı tanır ve onu kahve içmeye davet eder. Paşa oradaki üç yaşlı kadınla gülüp konuşarak sohbet eder.

Paşa’nın gezilerinin birinde bir çobanla karşılaşması “Sığırtmaç Mustafa” adlı yirmi dokuzuncu bölümde anlatılır. 1930 yılında Yalova’daki köşkünden ayrılan Paşa, adamlarıyla atlı bir gezintiye çıkar. Yollarını kaybeden kabile bir sürünün yanında on, on iki yaşlarındaki çocuğu görürler. Paşa, atıyla çocuğun yanına giderek ondan yol tarifini alır, ardından da ona ismini sorar. Çocuk isminin Mustafa olduğunu söyleyince Paşa onunla çok ilgilenir ve ona hediye olarak bir kâğıt para uzatır. Çocuk, parayı almaz. Eğer onlara vereceği cevizi alırlarsa o da parayı alacağını söyler. Ertesi gün jandarmalar çoban Mustafa’yı alarak Yalova’daki Gazi Köşkü’ne götürürler. Çelebi, Paşa’yı tanımayan çocuğa onun kim olduğunu söyler.

Mustafa, artık tanıştığı beyin kim olduğunu biliyordur. Paşa, karnı şiş olan küçük Mustafa'yı İstanbul'da hastaneye yatırır. Daha sonraları sığırtmacı Mustafa, Kuleli Asker Lisesi'ne verilir.

“Havuz ile Yavuz’un Öyküsü” başlıklı otuzuncu bölümde Yavuz zırhlısının tamiri esnasında Topçu İhsan'ın yaşadıkları anlatılır. Paşa'nın Selanik'ten beri arkadaşlığını kazanmış, Cumhurbaşkanı olduktan sonra da onunla dostluğunu devam ettirmiş olan Topçu İhsan, hırçın tabiatlı ve atak kişiliğiyle neredeyse Paşa'dan başka kimseyi takmamaktadır. Öyle ki Başbakan İsmet Paşa'yla didişmekte, onun otoriter yönetiminden her yerde şikâyet etmektedir. 1926 yılındaki seçimde Topçu İhsan Meclis'e girer, Paşa'nın isteği üzerine Bahriye Bakanlığı ona verilir. Topçu İhsan, kendi bakanlığını ilgilendiren işlere İsmet Paşa'nın karışmasını istemez ve onun önerilerini dikkate almaz. Ancak İsmet Paşa onun başına buyruk davranışlarından, otorite saymazlığından memnun kalır, günün birinde onun hatalar yapacağını düşünür. Sonunda İsmet Paşa'nın Topçu İhsan'dan intikam alacağı an gelir.

1926 Temmuz'undan beri Yavuz zırhlısının onarılması için antlaşmalar yapılmaktadır. Yeni Bahriye Bakanı da özellikle bu iş ile yakından ilgilenmeye başlar. Yavuz bir yıl içinde onarılacak, onarım parası da iki yılda ödenecektir. Hükûmet, firmalardan onarım süresince zırhlının sigortalanmasını ister. Sözleşme aralık ayında Fransız ortaklığıyla imzalanır. Şubat ayında Yavuz havuza alınırken kazaya uğrar ve havuzdaki işi ağustosun sonunda biter. Fransız ortaklığı Yavuz'u almaktan vazgeçtiği gibi kazadan dolayı sigorta parasının yükseltilmesini ve sigorta maddesinin de değiştirilmesini talep eder. Başbakanlık bu talepleri kabul etmez ve ortaklığa karşı kovuşturma açar. Yavuz zırhlısının onarımı uzadıkça uzar, firma da sigorta süresinin dört aya indirilmesini ister. Konu Bakanlar Kurulu'na gider.

İsmet Paşa, 30 Ekim 1927'de Topçu İhsan ile görüşmesinde yılbaşında tekrar hükûmeti kurma görevini alırsa Bahriye Bakanlığı'nın Millî Savunma Bakanlığı ile birleştirileceğini, hâl böyle olursa onun kabine dışında kalacağını söyler. Öyle de olur. Yeni kurulan kabine 17 Kasım 1927'de toplandığında kabinede Topçu İhsan yer almaz. Gündemdeki en önemli konu Yavuz'un onarım işi olur. Bakanlar Kurulu yaptığı incelemeler sonucunda, Hükûmet'in firmaya karşı devlet çıkarları aleyhinde sözleşmelere sokulmuş olduğu sonucuna varır. Firma ile yeni bir sözleşme yapılır.

Bakanlar Kurulu, Eski Bahriye Bakanı'nın yaptığı işlemlerin niteliğini inceler ve Bakan'ın devleti zarara uğratan kararlar verdiği düşünülür. Meclis'te yapılan görüşmede İsmet Paşa, Topçu İhsan'ın Yavuz'un onarımında yaptığı hataları tek tek anlatarak onu suçlar. Topçu İhsan, kendisine yapılan suçlamaları reddetse de Meclis onun karma komisyonda sorguya çekilmesine karar verir. Karma komisyon, Eski Bahriye Bakanı'nı uzun bir soruşturmada geçirdikten sonra onu ve suç ortaklarını Divan-ı Âli'ye sevk eder.

28 Ocak 1928'de Topçu İhsan'ın davası Meclis'e getirilir. Meclis tıklım tıklım doludur. İlk kez bir bakanın dokunulmazlığı kaldırılacaktır. Topçu İhsan savunmasını yapmaya başladığında kendisi için toplanan kanıtların inandırıcı olmadığını söyler. Ardından da “*Ancak bu işi, Türk yargıcının adaleti çözümleyecektir*” (384) der. Daha sonra kürsüye çıkan İsmet Paşa, yaptığı konuşmasında açıkça Topçu İhsan'ı devleti zarara uğratmakla ve devlet malına zarar vermekle suçlar. Divan-ı Âli 2 Şubat'ta toplanır. Nisana kadar süren yargılama sonucunda Topçu İhsan iki yıl hapis ve iki yıl da memuriyetten yoksunluk cezasına çarptırılır.

“İzin” otuz birinci bölümün başlığıdır. Paşa, Türkiye'nin İsmet Paşa tarafından sert ve sıkı bir kışla yaşayışıyla yönetilmesinden memnun değildir. Paşa bile kendisini kışlanın duvarı içinde hapsedilmiş gibi hissetmektedir. Amerika ve Avrupa'daki ekonomik bunalım Türkiye'ye sıçramış, Başbakan köylüyü bir arpa boyu ileri götürmemiş, bütün vergiler köylülerin üzerine yüklenmiş, jandarmalar da köyleri, kasabaları kasıp kavurmuştur. Bu arada kapatılmış olan dergâhlar açılmış, her yerde görüldüğü gibi şeyhler ve müritler de köylünün sırtından geçinmeye başlamıştır. Ülkenin içinde bulunduğu durumu İsmet Paşa'nın düzeltmeyeceğini anlayan Paşa, Paris elçisi olan arkadaşı Fethi Bey'in Türkiye'nin aydınlık yarınlarına bir pencere açacağını düşünmektedir. Fethi Bey'in izin alıp gelmesini istediye de bunu arkadaşının talebiymiş gibi göstermek ister. Bir akşam bu düşüncesini şöyle ortaya atar: “*Ali Fethi Bey, izinli olarak İstanbul'a gelmek istiyor. Ancak, istemi çok senli benli olduğundan benimsemedim*” (390) der. Orada bulunan Nuri Conker, koca elçi eteklerinizden öperek izin isteyecek değil ya, diyerek Paşa'ya cevap verir. Paşa, arkadaşının söylediği sözlerle kızarak sert bir karşılık verdiğinde Nuri Conker de: “*Mustafa Kemal Efendi! Mustafa Kemal Efendi! Böyle diktatörce davranışlarda*

bulunursan, bu ulusu yüzüstü bırakırsan topladığın sevgi, saygıyı yitirirsin” (391) diyerek sinirlenir. Paşa, arkadaşına bu kadar senli benli konuşmaya izin vermeyeceğini, Cumhurbaşkanı’nın karşısında olduğunu unutmamasını söyler.

Tek partili sisteme son vermek için yapılan hazırlıklar “Serbest Fırkanın Filizleri” adlı bölümde anlatılır. Paşa bir gün odasında Doktor Reşit Galip’le otururken konu çok partili rejime gelir. Doktor Reşit, ülkeyi böyle bir rejime kavuşturmak sizin elinizdedir, dediğinde Paşa, bu işin kolay olmayacağını farkında olduğunu söylese de yeni bir parti kurma işini Fethi Bey ile denemeyi düşündüğünü açıklar. Böylece İsmet Paşa’yı denetleyecek olan Serbest Fırka’nın ilk adımları atılır. Paşa, Doktor Reşit Galip’in ve Makbule’nin de kurulacak olan yeni partiye girmesini ister.

“Serbest Fırka Doğdu” adlı otuz üçüncü bölümde Serbest Fırka Partisi’nin kuruluşuna giden süreç anlatılır. Paşa, demokrasi için çok partili sisteme geçmenin gerekliliğine olan inancıyla Fethi Bey’i 1930 Haziran’ının ilk haftalarında İstanbul’a getirtir. Tam o günlerde Ağrı’da bir subayın komutasında meydana gelen Kürt ayaklanması Paşa’yı demokrasiye giden yoldan vazgeçirmez. Ayaklanma kontrol altına alınınca Paşa, 31 Temmuz 1930 akşamında arkadaşı Fethi Bey ile görüşmeye gider. İki arkadaş ülkenin sorunları üzerine yaptıkları konuşmalarında ülkede bir bunalım olduğu, bunun da İsmet Paşa’nın tek başına sürdürdüğü diktatörece sıkıyönetimden, denetimsizlikten ileri geldiği üstüne hemfikre varırlar. Konuşmalarının sonunda Paşa, Fethi Bey’e bir parti kurmasını, kendisinin Cumhuriyet Halk Partisi’nden ayrılmayacağını ama onun partisinin de düşün babası olacağını, seçimlerde de her iki partinin adaylarını kendi belirleyeceğini söyler. Paşa, konuyu aydınlatmak üzere aralarında mektuplaşarak onları yayınlayacaklarını, kendisinin de ikinci bir parti istediğini mektuplarda bildireceğini söyler. Hatta partinin kurulması için gereken parayı vereceğini ve yetmiş seksen milletvekilini de onlara ayıracağını sözlerine ekler.

8 Ağustos 1930 günü Ali Fethi’nin yeni bir parti kuracağı ülkede işitilince aydınlar ve gazeteciler, *“özgürlüğe benzer bir soluk”* (400) geleceği için mutlu olurlar. Aynı gün Gazi Mustafa Kemal, Ali Fethi ile İsmet Paşa’yı yanına alarak Ali Fethi ile birbirlerine yazmaya karar verdikleri mektupları yazarlar. Ali Fethi,

Cumhurbaşkanı'na yazdığı mektupta ülkedeki ekonomik sıkıntılardan, hükûmetin denetimsizliğinden ve Millet Meclisi'nde serbest tartışma olanağının olmadığından bahsederek ayrı bir parti kurarak siyasal savaş sahnesine atılmak istediğini söyleyecektir. Cumhurbaşkanı da mektuba verdiği cevapta Meclis'te kurulacak yeni bir partinin Cumhuriyet ilkelerine uygun olduğunu kendisinin de Cumhurbaşkanı olarak kurulacak partiye adilce davranacağını yazacaktır. Mektuplar 11 Ağustos tarihli bütün gazetelerde yer alır. Paşa'nın isteğiyle partinin adı Serbest Fırka olur. Yine Paşa'nın isteğiyle Cumhuriyet Halk Partisi'nden bazı milletvekilleri yeni partiye geçer. Serbest Fırka, tüzüğünü yayımladığında “*Türkiye'nin üzerinde dolaşan kalın sis perdesi*” (414) dağılmaya başlamıştır. Belediye seçimlerinin zamanı geldiğinde yeni partinin ileri gelenleri Paşa'dan izin alarak seçime katılma kararı alır.

O günlerde İsmet Paşa, İstanbul'dan Erzurum'a varacak olan demiryolu çalışmalarlarıyla ilgilenmektedir. Başbakan demiryolunun gerekliliğini anlatmak üzere bazı mebusları ve gazeteci Yunus Nadi'yi yanına alarak Sivas'a gider. Ancak demiryolu yapımı için gereken para halktan alınan ağır vergilerle yapılacaktır. Durum böyle olunca Serbest Fırka lideri de gelecek kuşaklarının yükünü bugünkü kuşaklara yüklemenin iyi bir iş olmadığını söylemekte ve bu işler için halktan vergiler alınmasını istememektedir. 30 Ağustos günü tren Sivas'a girerken İsmet Paşa, halka o güne kadar yaptıklarını ve gelecek günlerde de ülkenin bayındırlığı, geliştirilmesi uğruna işler yapacaklarını açıklar.

Aynı günlerde Ali Fethi de ilk mitingini yapmak üzere İzmir'e gider. İzmir halkının yeni partiyi coşkun gösterilerle karşılaması, Halk Partililerini öfkeliendirir. Ali Fethi'yi konuşturmamak, halkla ilişki kurmasını engellemek uğruna türlü düzenler düşünülür. Yapılan baskılar sonucunda yeni lider İzmir'e geldiğinde İzmir halkı iki düşman kampa ayrılır, iki partinin üyeleri birbirine kurşun atacak duruma gelir. Halk Partisi'nin merkezi taşlanır, Halk Partisi yanlısı olan *Anadolu* gazetesinin idarehanesine saldırılır. Gazete binasından saldırganlara açılan ateş sonucunda on dört yaşındaki bir çocuk isabet eden kurşunla ölür. Kent karışır. Ali Fethi, içinde bulunduğu olumsuz koşullar altında nutkunu vermek istememekle birlikte Paşa'nın desteğini düşünerek İzmir halkına karşı nutkunu okur. İzmir'den sonra Manisa'ya, Aydın'a ve Balıkesir'e geçen Ali Fethi oralarda da kendisine gösterilen ilgiden

memnun kalır. Halk onu bir kurtarıcı olarak görmeye başlamıştır. Fethi Bey'in halk tarafından desteklenmesi, Halk Partililerinin ona karşı olan düşmanlığını iyice artırırken Halk Partili gazeteler de gericiliğin geldiğini ileri sürerek yeni partiyle adamlarını hedef alan yazıları kaleme alırlar.

Kasım 1930 günü Meclis'in açılış konuşmasını yapan Cumhurbaşkanı, yapılacak yeni seçimde vatandaşların oylarını güvenle kullanmaları yönünde gerekenlerin yapılmasını istemesi Serbest Fırka adamlarını umutlandırır. Belediye seçimlerinde halka yapılan baskıyı unutmamışlardır. Bu sebepten dolayı 15 Kasım 1930'daki Meclis oturumunda Fethi Bey, belediye seçimlerinde yolsuzluk yapıldığına dair Meclis'e önerge verir. Oturumlarda yapılan konuşmalarda her iki partinin üyeleri birbirlerine karşılıklı suçlamalarda bulunurlar. Fethi Bey, iktidarın halkın oy kullanmasını engellemeye çalıştığını söylerken Halk Partili vekiller de Serbest Fırkayı ülkeyi karıştırmakla suçlar. Öyle ki suçlamalarda Serbest Fırka, Paşa'ya karşı çıkmış bir parti olarak gösterilir. Yapılan bu suçlamayı kabul edemeyen Ali Fethi, *"Bu ülkede, bu koşullar altında muhalif bir parti kurulamaz"* (455) diyerek ertesi günü Nuri Conker ile Çankaya'ya çıkarak partinin dağılışıını bildiren kararnameyi Gazi'nin eline verirler.

"Özgürlük Mezarlığında Geziler" başlığıyla anlatılan otuz dördüncü bölümde Gazi'nin ülke genelindeki gezileri anlatılır. Gazi, Serbest Fırka denemesinin başarısızlığından sonra İzmir'den başlayan bir yurt gezisine çıkar. Adana, Mersin. Kayseri, Sivas, Tokat ve Samsun illerini kapsayan gezi boyunca Gazi, halkın yüzünde Serbest Fırkanın kapanmasıyla yaşanan hayal kırıklığının izlerini ve küskün yurttaş ifadesini görür. Serbest Fırka, ülkede bir reforma gereksinim olduğunu açığa çıkarmıştır. Hal böyle olunca Gazi ve trende bulunan ülkenin ileri gelenleri, gezi süresince halkın boşalmış olan umut ocağına, Serbest Fıkranın yerine ne koyacaklarını ve halkın açılan yarasını ne şekilde kapatacaklarını belirlemeye çalışırlar.

Eserin otuz beşinci olan son bölümü, "Kubilay" başlığı altında anlatılır. Takvimler 23 Aralık 1930'u gösterdiğinde kafası esrarla dumanlanmış, silahlarını omuzlamış bir kfile Menemen ovasına doğru ilerler. Kafilenin başında Giritli Mehmet bulunmaktadır. Kfile, Müftü camiine geldiğinde Giritli Mehmet,

Mehdi'nin geldiğini Müslüman olanların Sancağı şerif altında toplanmasını, haykırır. Menemen halkı ne yapacağını bilemez. O esnada oraya çıkagelen Jandarma Komutanı Yüzbaşı Fahri, gruba hemen dağılmasını söylese de Mehmet, tüfeğini ona doğrultarak *“Ben şeriat ilan ettim, çekil karşımdan”* (473) diye bağırır. Yüzbaşı yalnız olduğu için oradan ayrılır ve durumu telefonla en yakın alaya bildirir. Kışlada asker hazırlanırken Yedek Subay Öğretmen Kubilay, bölüğündeki bir manga askerle olay yerine gider. Kubilay ayaklanıcılara dağılmalarını, kardeşler arasında kan dökmemelerini söyleyince Mehdi Mehmet, sen kiminle konuşuyorsun, karşımda mehdi var, hepinizi keseceğiz der ve yüzbaşının karnına kurşunlarını boşaltır. Kubilay caminin kapısına ilerlerken yere yığılır. Tüm bunları korkuyla izleyen halk etrafa kaçışırken Kubilay'ın mangası da yerinden kımıldamayarak bulundukları yerde kalakalır. Kubilay'ın ölmediğini gören Mehmet, ona doğru koşarak bıçağını çıkarır, genç adamın öldürmeyin beni, çocuğum var, ben emir kuluyum sözlerine aldırış etmeden kafasını gövdesinden ayırır ve eline aldığı kanlı başı halka göstererek *“Bize karşı duranların başları hep böyle gövdesinden ayrılacaktır”* (481) der. Daha sonra Mehmet'in isteği üzerine ayaklanıcılar, Kubilay'ın kafasını halka göstermek için sırtına takarlar. O sırada olay yerine gelen Bekçi Hasan ve arkadaşı ayaklanıcıların üzerine ateş ederek onları yaralarlar. Fakat her ikisi de açılan ateş sonucu hayatını kaybeder. Olayların kontrolden çıkmasıyla birlikte Kubilay'ın askerleri katillerin üzerine ateş etmeye başlarlar. Askerlerin ateşiyle ayaklanıcılara herhangi bir şey olmaması halkı şaşkına çevirir. Bunu fırsat bilen Giritli Mehmet, görüyorsunuz ben Mehdi'yim. Bana kurşun işlemez, der. Oysa askerlerin attığı tahta manevra mermileri olduğu için kurşunlar tüfeğin ağzından çıkarken parçalanıp dağılmaktadır. Tam o sırada gelen ikinci manga askerin açtığı yaylım ateşiyle ayaklanıcıların çoğu ölürken kimisi de teslim olur.

Yapılan araştırmalarda Menemen cinayetinin arkasında Nakşibendi tarikatının lideri Şeyh Esat bulur. Şeyh Esat, genelde gençlerden oluşan müritlerinden Türkiye'nin birçok gericilik bölgelerine Halifeler atayarak Manisa'da bir örgüt kurar. Yapılan sınavı kazanan Giritli Mehmet, Mehdi olarak Müslüman ayaklanıcıların başbuğu olur. Örgüt, 6 Aralık 1930'da yaptığı son toplantıda eylemlerin silahla yapılacağını kararlaştırır. Kafaları esrarla iyice tütsülenmiş eylemciler Menemen'e doğru yola çıkar.

Kubilay'ın ölümüyle birlikte İzmir, Balıkesir, Manisa ve İstanbul bölgesinde alarma geçirilir, yaklaşık üç yüz kişi gözaltına alınır. 30 Aralık günü toplanan Bakanlar Kurulu, Manisa, Balıkesir ve Menemen bölgesinde bir ay süreyle sıkıyönetim ilan eder. 15 Ocak 1931'de başlayan yargılama sonucunda tutukluların birçoğu idam edilir. Bunlardan Mehmet idam edilirken dağlara kaçsa da bir süre sonra yakalanır.

3.2.4.14.2. Teknik Özellikler

İlahi bakış açısı ile kaleme alınan romanın ilk bölümü, Cumhurbaşkanı suikastının azmettiricisi olduğu düşünülen Eski İaşe Nazırı Kara Kemal'in İstanbul'da aranmasıyla başlar. Anlatıcı; figürlerin kim olduğunu, olayların nasıl vuku bulduğunu ilk satırdan itibaren her şeyiyle okuyucuya gösterir. O, Kara Kemal'e dair bilgileri “*İstanbul'daki bütün asker-sivil güvenlik güçleri, suikastın baş yapıcısı olduğuna inanılan eski iaşe Nazırı Kara Kemal'i arıyorlardı. Ancak, uzun zamandır dört koldan yapılan izlemeler hiçbir sonuç vermemişti*” (7) şeklinde aktararak esere giriş yapar.

Eserin tüm bölümlerinde olaylar aktüel zamanda ilerlerken yer yer geriye dönüş yöntemiyle geçmişe gidildiği de olur. Bu teknikle olayların, mekânların ve figürlerin andan önceki durumları hakkında okuyucuya bilgi verilir. Menemen'deki ayaklanmanın hangi süreçlerden geçtiği, Yavuz zırhlısının tamir edilme işlemleri, Deli Hafız'ın hayatı, Enver Paşa'nın Türkistan için verdiği mücadele, Afet'in Paşayla tanışması ve Sabiha'nın serüveni, eserde geriye dönüş tekniğiyle anlatılan olaylardır.

Kutsal Barış 6, genelde anlatma tekniğiyle sunulsa da figürler arasında diyaloglara da eserde sıkça rastlanır. Bu teknik, olaylara yaşanmışlık duygusu katarken, figürlerin okuyucu tarafından daha iyi tanınmasına olanak tanır:

- *Sen okumak, yazmak bilir misin?*
- *Eski harflerle okur, yazarım.*
- *Yeni harfleri biliyor musun?*
- *Biliyorum, ancak birleştiremiyorum.*

— Öylese, seni sınava çekelim” (275)

Başıkişiyle, sofraya hizmetini gören Çelebi arasındaki diyalog, eseri gerçeklik düzlemine yaklaştırırken, bir cumhurbaşkanının, hizmetindeki kişiye karşı samimiyetini de gözler önüne serer.

Tasvir tekniğiyle, eseri oluşturan figür, mekân, zaman ve olay gibi unsurların sözcüklerle resmedilmesi amaçlanır. Bu teknikle okuyucu olayın içine çekilir ve onun olayla bütünleşmesi sağlanır. Romanda Dolmabahçe Sarayı’nın Harem Dairesi, Cemal’in gözünden tasvir edilir:

“... sarayın Harem bölümüne vardılar. Buraya ‘hususî daire’ adı verilmişti. Bu daire vaktiyle Abdülmecit’in yemek salonuydu. Çok güzel döşenmişti. Bütün mobilya lakeydi. Yüksek kornişlerden yerler inen ağır, çiçekli perdeler, Hereke kumaşındandı. Ortada kocaman süslü bir sofraya vardı. Bu sofranın başında ayakta dikilen kızıl saçlı, ortadan uzunca boylu, dolgunca gövdeli, sivil kılıkta otoriterliği üstünden taşan bir adam göze çarpıyordu. Bu Gazi Mustafa Kemal’di” (140). Böylece, Harem Dairesi, tasvir tekniğiyle okuyucunun zihninde görünür kılınır. Okuyucu Harem’e girdiğinde mobilyaların lakeli olduğunu, perdelerin Hereke kumaşından yapıldığını; ortada kocaman, süslü bir sofranın kurulduğunu; sofranın başında kızıl saçlı, uzunca boyu ve dolgunca gövdesiyle dikilen adamın Gazi Mustafa Kemal olduğunu anlar.

3.2.4.14.3. Olay Örgüsü

Kutsal Barış 6 romanı, otuz beş bölümden meydana gelir. Eserdeki tüm bölümlerde içerikle ilgili başlıklar ve başlıkların altında da Gazi Mustafa Kemal’in konuya uygun sözleri yer alır. Romanın sonunda verilen “İçindekiler” sayfasıyla bölümlere ulaşmak kolaylaştırılmıştır.

1- TAVUK KÜMESİNDE ÖLÜM

“Düşüncelerini, duygularını ve girişimlerini gizli tutanlar, gizli araçlar kullanmaya girişenler, kesinlikle utanç verecek, usun, mantığın dışında davrananlar olabilirler. Bu gibi girişkenlerin sonları önce ve sonra yıkımdır.” (Mustafa Kemal)

2- İTTİHAT VE TERAİKİİLER'E ÖLÜM

“Yaşam felsefesinin garip bir oluşumudur ki her yararlı ve yeni şeye karşı kesinlikle bir güç çıkar.” (Mustafa Kemal)

3- CAN KORKUSU

“Herhangi bir kişi bir ulusu devrime götürebilir, ne var ki devrimi ulusun ereğine yöneltmek, ulaştırmak, ancak bütün ulusun ilgisini sağlamakla olabilir.” (Mustafa Kemal)

4- GAZİ İSTANBUL'DA

“Gerçekten ulusun bağrında özgür bir birey olmak kadar dünyada mutluluk yoktur.” (Mustafa Kemal)

5- DOLMABAİÇE GÜNLERİ

“Türkiye'nin asıl sahibi ve efendisi, gerçek üretici olan köylüdür.” (Mustafa Kemal)

6- DİKENSİZ BİR GÜL BAİÇESİNE SALDIRI

“Gerçi, bize ulusçu derler ancak, biz öyle ulusçularız ki bizimle iş birliği eden bütün uluslara saygı duyarız.” (Mustafa Kemal)

7- HAVUZDAKİ ÇIPLAK KADINLAR

“Mademki sonu nasıl olsa sıfırdır, bari yaşadığımız sürece şen ve şatır olalım.” (Mustafa Kemal)

8- BÖBREK SANCILARI

“Bireyin saltanatıyla onun temsil ettiğı uğursuz bir yönetim biçimine çevrilen bir silah kutsaldır.” (Mustafa Kemal)

9- KURTARILAN ADAM

“Felaketler, acılar, yenilgiler uluslar üzerinde birtakım etkenler oluşmasına yol açar. Bu etkenlerin başlıcası, öyle kara günlerinden sonra, umutlarını uyanıklığını, vakarını bulması, kendi benliğini duymasıdır.” (Mustafa Kemal)

10- KAVUN ARABASI

“Gözlerimizi kapayıp yaşadığımızı düşünmeliyiz. (Mustafa Kemal)

11- BÜLBÜL GİBİ ŞAKIYAN KASTANYETLER

“Esin ve güç kaynağı ulusun kendisidir.” (Mustafa Kemal)

12- MODA KOYUNDA ŞÖLEN

“Ülkeyi, ulusu kurtarmak isteyenler için yurt sevgisi, iyi niyet fedakârlık(özveri) gerekli olan niteliklerdir. (Mustafa Kemal)

13- HALK FORUMU

“Halkı genel durumdan haberdar etmek son kerte önemlidir.” (Mustafa Kemal)

14- DELİ HAFİZ

“İnsanlar, zorunlu olarak toplumsal yetenek taşıyan yaratıklardır.” (Mustafa Kemal)

15- SANATÇI

“Sanatsız olan bir ulusun dirim damarlarından biri kopmuş demektir.” (Mustafa Kemal)

16- DİL

“Dilin ulusal ve zengin olması, ulusal duygunun gelişmesinde başlıca etkindir. Türk dili, dillerin en zenginlerindendir. Yeter ki bu dil bilinçle işlensin.” (Mustafa Kemal)

17- BENİ GÖRMEK

“İleri hükümetçiliğin parolası, halkı, gücüne olduğu gibi sevecenliğine de içtenlikle inandırabilmesidir.” (Mustafa Kemal)

18- FIRTINA

“Egemenler, kendilerini kuruntucul bir gücün temsilcisi sanır ve bundan tad alırlar.” (Mustafa Kemal)

19- GÖSTERİŞ BELASI

“Kötülük, mutluluk, felaket bir ulusun düşünüş biçimine bağlıdır. Bir ulusun mutluluk olarak düşündüğü şey başka bir ulus için felaket olabilir.” (Mustafa Kemal)

20- TÜRK TARİHİ

“Türklerin, yurt sevgisi ile dolu olan göğüsleri, melun tutkulara karşı her zaman demirden bir duvar gibi yükselecektir.” (Mustafa Kemal)

21- AHMET REFİK’İN SAKALI

“Türk çocuğu dedelerini tanıdıkça daha büyük işler yapmak üzere kendinde güç bulacaktır.” (Mustafa Kemal)

22- SARAYDAN KAÇIŞ

“Saygısızlığın büyüğü küçüğü yoktur.” (Mustafa Kemal)

23- DOLMABAĞÇE MAHPUSU

“Sizin gibi komutanları, subayları, elleri, olan bir ulus için yâd elleri altında köle olmak olanağı yoktur.” (Mustafa Kemal)

24- YENİ BİR KAÇIŞ DAHA

“Rica ile acıma, dilenmekle, bir ulusun ve devletin onuru ile bağımsızlığı kurtarılamaz.” (Mustafa Kemal)

25- EYVAH GELİYORLAR

“Yolumuzu çizen içinde yaşadığımız yurt baharından çıktığımız Türk ulusu ve bir de uluslar tarihinin bin bir gram ve acı yazan yapraklarından çıkardığımız sonuçlardır.”

(Mustafa Kemal)

26- GAZİ'Yİ AĞLATAN ŞARKI

“Türk’e olumlu ve iyi bir şey veriniz, bunu itelemesinin olanağı yoktur.” (Mustafa Kemal)

27- KARADENİZ'DE ZEYBEK

“Eğitimidir ki bir ulusu özgür, bağımsız, şanlı yüksek toplum olarak yaşatır ya da bir ulusu tutsaklığa, yoksulluğa terk eder.” (Mustafa Kemal)

28- DOLMABAĞÇE'NİN SIKINTISI

“Tarih büyük işler de güçlü sarsılmaz ve sert bir başkanın varlığının gerekli olduğunu açıkça göstermektedir. Hiçbir vakit böyle bunalımlı anlarda danışmanlarla ereğe erişilemez.” (Mustafa Kemal)

29- SİĞİRTMAÇ MUSTAFA

“Kuşku yok ki bizim ulusumuzun karakteri de bütün karakterler gibi yükselmeye, istenen biçime dönüşmeye elverişlidir.” (Mustafa Kemal)

30- HAVUZ İLE YAVUZ'UN ÖYKÜSÜ

“Tarih hayal ürünü olamaz. Tarih yazarken gerçek olayları bulmaya çalışmalıyız. Eğer bunları bulamazsak bilinmezliği ve bu bakımdan bilgisizliği mizi açıkça söylemekten çekinmeyelim.” (Mustafa Kemal)

31- İZİN

“Uygulayan, yapan, karar verenden her zaman daha güçlüdür.” (Mustafa Kemal)

32- SERBEST FIRKA'NIN FİLİZLERİ

“Başarmak için aydın sınıfla halkın düşünüş ve ereği arasında doğal bir bağ olması gerekir. Yani, aydın sınıfın halka üreticiye iddialar, halkın ruh ve vicdanından alınmış olmalıdır.” (Mustafa Kemal)

33- SERBEST FIRKA DOĞDU

“Eğitimi, tedrisatını birleştirmedikçe benzer düşüncede, benzer düşünüş de bireylerden oluşmuş bir ulus yetiştirmeye olanak aramak boşu boşuna uğraşmaktır.” (Mustafa Kemal)

34- ÖZGÜRLÜK MEZARLIĞINDA GEZİLER

“Ülkenin, ulusun işlerinde öncü olmak isteyenlerin Esin kaynağı ulusun gerçek duygularıyla eylemleridir.” (Mustafa Kemal)

35- KUBİLAY

“Ulus kurtaranlar, yalnız ve ancak öğretmenlerdir. Öğretmenden, eğiticiden yoksun bir ulus, henüz ulus adını almak yeteneğini kazanmamıştır. Ona bayağı bir yığın denir, ulus denilemez.” (Mustafa Kemal)

3.2.4.14.4. Kişi Kadrosu

Kutsal Barış 6, ilahi anlatıcı tarafından sunulan otuz beş bölüme ayrılmış ve bir destan şeklinde kaleme alınmıştır. Romanda, Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün çevresinde mevcudiyet bulan geniş bir kişi kadrosu yer alır. Başkişi, ülkesini çağdaş medeniyetler seviyesinin üstüne çıkarma hedefiyle reformlar yaparken birçok işlevsel figür ona eşlik eder. Ayrıca, romanın olay örgüsünde yer alan fakat fonksiyonları ve derinlikleri az olan fon figürler de başkişinin sosyal ilişkilerinin göstergesi olurlar.

3.2.4.14.4.1. Başkişi

Başkişi Gazi Mustafa Kemal Atatürk, düşman işgalinden kurtarılmış olan yurttaki ulusun bütünlüğünün sağlanması için atılacak adımların bitmediğinin farkındadır. Cephelerde elde edilen başarının siyasi, sosyal ve ekonomik alanda da devam ettirilmesi gerekmektedir. Köklü reformlara ve devrimlere ihtiyaç vardır. Gazi umutludur, milletine olan güveni sonsuzdur. “*Türkiye’nin kendisinden sonra da olsa kendisini kurtaracağına*” inanmaktadır (148).

Başkişi cumhurbaşkanı olduktan sonra uymak zorunda kaldığı protokollerden, olabilecek suikastlara karşı devamlı gözetim altında tutulmasından ve özgürlüğünün kısıtlanmasından memnun değildir. “*Karakterinde özgürlüklere açılma tutkusu yaşayan adam*” (314) Dolmabahçe, Yalova ve Çankaya’da kendisini hapsedilmiş hissetmektedir. Öyle ki Gazi, her an bulunduğu yerden “*kaçarak özgürlüğün bahçelerinde birkaç saat geçirebilmek tutkusıyla yanıp tutuşan yaramaz bir çocuk gibi*” (315) fırsat kollar. Gazi’nin çevresindeki güvenlik çemberini atlatarak özgürlük yolunda küçük gedikler açması İstanbul Valisi Muhittin Üstündağ’ı da sürekli zor durumda bırakır. Vali’ye göre “*Gazi, ele avuca sığmaz,*

gönlünün istediği her işi, hiçbir engel tanımadan, yapmağa kalkışan yaramaz huylu bir çocuktan ayırtırdı” (313).

Başıkişi, yaşayışı boyunca sert rüzgârların, tipilerin, karların, yağmurların içinde yaşamış bir doğa adamıyken bir anda bir protokol adamı olmasına antipati duymaya başlar. Orta hâlli bir ev yaptırıp orada yaşamayı; en yakın arkadaşlarıyla Beyoğlu’nda, Galata Köprüsü’nde, Eminönü’nde yürümeyi; tramvaya atlayıp halk arasında bir yerlere gitmeyi sık sık düşünmektedir. Kendisini korumakla görevli kişilere de “*Bu ulus bana ne kurşun atar ne de kurşun attırır*” (344) diyerek ulusunun ona olan sevgisine güvendiğini ifade eder.

Bir sabah Florya’dan Dolmabahçe’ye dönerken, yanındakilerden, kahve içmek için bir dairenin kapısını çalmalarını ister. Kılıç Ali rastgele bir kapıyı çaldığında Gazi şaşkın olan ev halkına sadece kahve içmeye geldiklerini söyler. Kahveler içilirken oradakilerle gönül alıcı konuşmalar yapan Gazi, “*Türk halkının burjuvasını da proleterini de köylüsünü de benzer romantik bir duyguyla seviyordu. Onların yanına sokulabilmek, onların katıksız sevgisiyle sevildiğini görmek, onu gerçekten istediği en güzel mutla karşı karşıya getiriyordu*” (346). Cumhurbaşkanı, Türk ulusunun kendisine karşı duyduğu sevginin kanıtlarını görünce çok mutlu olur. Fırsat buldukça halkının yanında olmaktan geri durmaz.

3.2.4.14.4.2. İşlevsel Figürler

Kutsal Barış 6 kitabında işlevsel figürlerin kimileri başkişinin amacına ulaşmasında ona yardımcı olurlarken kimileri de onun güvenliğini sağlamada önemli rol alırlar. Yeni alfabe harflerinin seçiminde bulunan Falih Rıfkı Atay, imla sözlüğü hazırlayan Şair Celal Sahir, Gazeteci Ahmet Rasim ve Dilci İbrahim Necmi; yeni harf reformunda yardımlarını başkişiden esirgemezler. Gazi’nin çok eski ve yakın arkadaşı Ali Fethi ise demokratikleşmek için gerekli olan ikinci partiyi onun isteğiyle kurar. Başkişi için yapılan bu fedakârlığa Ağaoğlu Ahmet ve Nuri Conker de katılır. Onlar da başkişinin isteğiyle, yeni kurulacak partiye, istememelerine rağmen geçerler.

İşlevsel figürlerden İstanbul Valisi Muhittin Üstündağ, başkişi Gazi Mustafa Kemal'i adım adım izlemek, onu her türlü tehlike ve kazadan korumak gibi bir görevin sorumluluğunu almıştır. Gazi İstanbul'a geldiğinde Vali, karargâhını Dolmabahçe Sarayı'nın bir odasına kurarak sürekli onu gözetim altında tutar. Başkişi çevresindekiler için çok kıymetlidir. Öyle ki bürokratlar, onun hakkında şöyle düşünürler: “*Bir bakıma gereksediğimiz bir baba, bir bakıma her şeyden, herkesten kıskandığımız, izlemek zorunda olduğumuz bir evlat gibidir*” (315). Bürokratlar sahip oldukları bu düşünceleriyle başkişiyi geceli gündüzlü kontrol etmeye başlarlar.

3.2.4.14.4.3. Fon Figürler

Eserde fon figürlerin sayısı oldukça fazladır. Başkişinin sosyal ilişkilerinin göstergesi olan fon figürler, esere enerji ve canlılık verirler. Cumhurbaşkanı'na suikast planları kuran Kara Kemal; Hacı Sami, Eski Maliye Nazırı Cavit, Dr. Nazım, Hüseyin Cahit, Ali İhsan Bey, Yenibahçeli Nail, Eski Ankara Valisi Abdülkadir, Sökeli Mecit, Abaza Hakkı, Düzcü Mecit, Mekki ve Küçük Talat Bey; Mahkeme Başkanı Kel Ali; Savcı Necip Ali; Gazi'nin eski yakın arkadaşı Gazeteci Yunus Nadi; Cumhurbaşkanı'nın yemek masasından görevli olan Çelebi (Cemal); boğulmaktan kurtarılan sandalcı; Rumelili köylüler; Kastanyet Çalgıcısı Şerif Sürmeli; Şarkıcı Deli Hafız; Bilgin Osman Ergin; Ses Sanatçısı N. K. ve C. M.; Tarihçi Ahmet Refik; Kılıç Ali; Maltepe askerî öğrencileri; Tanburi Salahattin Pınar; evlatlık Afet ve Sabiha; Gemi Kaptanı Cemal; Sığırtmaç Mustafa; başkişinin Selanik günlerinden arkadaşı Topçu İhsan; İzmir Valisi Kâzım Dirik; *Yeni Dünya* gazetesinin Başyazarı Arif Oruç; Millî Eğitim Müfettişlerinden Hasan Ali Yücel; İktisatçı Ahmet Hamdi Başar; İçişleri Bakanı Şükrü Kaya; Samsun Valisi Kâzım Paşa; Samsun Belediye Başkanı; Menemen ayaklanmacıları ve Subay Öğretmen Kubilay, *Kutsal Barış 6* kitabının fon figürleri olarak “yaşayan bir toplum imajı” (Stevick, 2010: 181) yaratırlar.

3.2.4.14.5. Zaman

Romanın vaka zamanının 1926 Temmuz'unun son günleri olduğu düşünülmektedir. Romanda âna dair verilen ilk tarih 2 Ağustos 1926 Pazartesi'dir. O gün Gazi Mustafa Kemal'e suikast yapmayı planlayanların İstiklal Mahkemesi'nde

yargılamalarının yapılacağı gündür. Olaya karışan Kara Kemal'in sorgulamadan birkaç gün önce kendisini öldürmesi, tarih konusundaki tespitimizi haklı çıkarmaktadır. Romanın ânını veren son gün 3 Şubat 1931'dir. Dolayısıyla romanın vaka zamanı iki aylık bir süreyi kapsamaktadır.

Eserde olaylar kronolojik şekilde ilerlerken dönem dönem kişilerin, olayların ve mekânların geçmişine gidilerek vaka zamanının genişletildiği de olur.

3.2.4.14.6. Mekân

Eserde coğrafi mekânların başında Ankara, İzmir, İstanbul, Trabzon, Samsun, Adana, Mersin, Batum, Bakü ve Tiflis gelmektedir. Bu şehirler, figürlerin molalar verdikleri, üzerinden geçtikleri yerler olarak romana girerler.

3.2.4.14.6.1. Kapalı ve Dar Mekân

Eserde kapalı ve dar mekânlar, başkişiyi etkisi altına alarak onu sıkıntılara sokarlar. Cumhurbaşkanı olduktan sonra uymak zorunda kaldığı protokol kuralları başkişinin hayatını zehrederken; onun, yaşadığı sarayları ve köşkleri de birer hapisane olarak görmesine neden olur. Dolmabahçe Sarayı da başkişiyi hissettirdikleriyle ruhunu daraltmaya başlar:

“Dolmabahçe, Paşayı sanki boğuyordu. Sanki bütün Osmanlı padişahlarının karanlık ruhu, onun üstüne abanıyor, 0 taş duvarların alacakaranlığı, yaşlığı, onun içindeki dirim kıvılcımlarını söndürmeğe çalışıyordu” (343). Yeryüzünün birçok bölgesinde eylemlerde bulunan Paşa, milletinden kopmuş gibi *“sarayın loş alacakaranlığında yaşamaktan son kerte sıkılmaktaydı. Vaktiyle padişahların bütün yaşayışları boyunca oturup durdukları bu konforlu, daracık, ufacık, alacakaranlık evlerde oturmak, meğer ne güçmüş! Son yıllarda, geceli gündüzlü didişip durduğu düşünceler, bu konforlu mahpusluktu. Protokol denen demir kafes, onu öyle bir kıştırırmıştı ki, en küçük bir yurttaşın sokakta tek başına istediği yere gidip gelmesi, bile erişilmez bir mut gibi görünmeğe başlamıştı”* (321). Düşüncede açık ve geniş bir mekân olan saray, Mustafa Kemal Paşa'nın algısında darlaşmaya başlayarak hapisaneye dönüşür.

3.2.4.14.6.2. Geniş ve Açık Mekân

Başkişi kendisini çevreleyen kurallardan bıktıkça doğaya sığınır. Ya tekne ile Boğaz'da gezintilere çıkar ya atının sırtına atlayıp kırlara açılır ya da kendisine huzur veren arkadaşlarının evine gider. Yine bir gün Ankara'dan İstanbul'a giden Paşa, Bozüyük'te trenden inerek Bozüyük Mebusu İbrahim'in köşküne gider. Paşa yemyeşil ormanlar içindeki köşkte güzel bir gece geçirir:

“Bu kuytu, temiz havalı yerde onlardan önce gelmiş bulunan binlerce bülbül, Ankara bozkırlarının kıraç, bülbülsüz havasından gelmiş olan paşayı sonsuz bir duygululukla, romantizmle karşıladı. Paşa, gece, uyudu uyandı, hep penceresinin önünde konser veren bu özgür yazlıkçıların şakımlarını dinledi” (397). Paşanın uykuları, bu şiir kuşlarının ay ışığıyla yıkanmış şarkılarıyla dinlendirici bir müzik bahçesine döner.

3.2.4.15. *Kutsal Barış* ⁵⁵

3.2.4.15.1. Özet

Hasan İzzettin Dinamo'nun nehir roman serisinin son kitabı *Kutsal Barış* 7'nin birinci bölümü, “Bebek” başlığıyla anlatılır. Bu bölümde Mustafa Kemal Paşa'nın annesinin ahretliği Vasfiye'nin hayatına kısaca değinilir. Vasfiye, Zübeyde Hanım ölünce Paşa'nın kız kardeşi Makbule'nin yanında yaşamaya başlamıştır. Genç kızın hayatı, gönlünü kaptırdığı adamla evlenmesinden sonra zindan olur. Vasfiye'nin kocası herhangi bir işte çalışmadığı gibi genç kadının evlerde temizlik yaparak kazandığı parayı da onun elinden almaktadır. Yaşadığı sıkıntılara dayanamayan Vasfiye, kocasını terk ederek Dolmabahçe sarayına gelir, Gazi'ye derdini anlatarak ona sığınır. Gazi, kendisine annesini anımsatan genç kadını himayesi altına alır, bir süre sonra da onu tanıdığı genç bir adamla evlendirir.

⁵⁵ Hasan İzzettin Dinamo, *Kutsal Barış: Ulusal Kurtuluş Savaşı Sonrasının Gerçek Hikâyesi*, İstanbul, May Yayınları, Nisan 1976.

Vasfiye, yeni ailesiyle mesut yaşarken mutluluğuna mutluluk katan bir kız çocuğu dünyaya getirir. Gazi küçük kıza “Ülkü” adını verir. Annesi iki aylıkken çocuğunu Çankaya’ya götürdüğünde artık Gazi’nin hayatında bir “Ülkü” vardır. Ülkü ile ilgilenmek, Paşa’nın en mutlu, en eğlenceli işleri arasına girer. Paşa çıktığı gezilere Ülkü’yü de götürmeye başlar. Ülkü bir buçuk yaşına geldiğinde o, Paşa’nın bir parçası olmuş, onun kollarına atılırken “Paşa baba” demeye başlamıştır. Paşa çevresindekilere Ülkü’den bahsederken “*Ben, bunu kendi elimle yetiştirmek isterim*” (11) diyordur.

“Ulusun Sofrası” bölümünde Dolmabahçe’de Gazi’nin ünlü sofrası kurulmuş, yapılan sohbetlerde devlet, hükûmet işleri ve türlü kişisel eleştiriler konuşma konuları olmuştur. Misafirler arasında kırk yaşlarındaki Doktor Reşit Galip de vardır. Doktor o günlerdeki Millî Eğitim Bakanı’nın değişip yerine genç birisinin gelmesi gerektiğini savunmaktadır. Paşa, mevcut bakanın kendisini de okutmuş olan iyi bir eğitimci olduğunu söyler. Doktor, Paşa’nın yüzüne bakarak, “*Değil seni okutmak, senin allahını okutsa yine bu adam Eğitim Bakanı olmaz*” (14) sözlerini sarf ettiğinde Paşa, ondan sofradan kalkmasını ister. Reşit Galip, “*Burası sizin değil ulusun sofrasıdır*” diyerek yığıtlenmesine devam eder. Paşa duyduğu bu sözler üzerine yerinden kalkarak “*Öyleyse, müsaade ederseniz ben kalkayım*” (15) der ve odasına çıkar. En yiğit adamlarından birinin sofradaki bir yığın adam karşısında kendisine meydan okuyuşu Paşa’yı şaşırtmıştır. Yapılan harekete öfkesiyle değil zekâsıyla, bilgeliğiyle cevap vermesi gerektiğini düşünür. Ertesi günü Doktor Reşit Galip Ankara’ya gider. İstanbul’da günler geçerken Reşit Galip işi unutulup gitmiştir. Oysa Paşa, yaşadığı o anları unutmamış, Reşit Galip’in neler yaptığını takip etmektedir. Öyle ki Reşit Galip’in Ankara’da verdiği konferansı radyodan ilgiyle dinler.

Yaz bitince Paşa İstanbul’dan Ankara’ya döner. Ertesi akşam, Doktor Reşit Galip Paşa’nın sofrasındadır. Paşa ile doktor geçmişte yaşananları unutmuşçasına sohbet ederler. O geceden birkaç gün sonra Doktor Reşit Galip, Millî Eğitim Bakanı olur. Haberin yayıldığı gece Paşa’nın sofrasında kutlamalar yapılır. Paşa bazı günler iri kıyım seçme askerlerden ikisini salona çağırıp onları güreşe tutuşturur. O gecede çağırılan iki asker kendi aralarında güreştikten sonra birden Reşit Galip’e saldırarak onunla güreşe tutuşurlar. Herkes durumun ani geliştiğini düşünse de tüm yapılanlar

Paşa'nın isteği doğrultusunda olmuştur. Böylece Paşa, yeni Millî Eğitim Bakanı'ndan intikamını almıştır.

Reşit Galip'in bakan oluşundan birkaç ay sonra üniversiteye bir Devrim Tarihi kürsüsü konulmak istenir. Ancak kürsüyü kimin dolduracağı üstüne belli bir ad bulunamamaktadır. Gazi ise bu kürsüye kendisinden başka hiç kimseyi yakıştıramamaktadır. Öyle ki, kürsüyü ya kendisinin ya da kızı Afet'in doldurabileceğinde ısrar etmektedir. Reşit Galip kürsü konusunda anlaşılmaya çalıştığı Paşa'ya “*Paşam, Afet Hanım kızınızsa, bizler de oğullarınız. Aramızda ayırım var mı ki?*” (19) diyerek görevin kendisine verilmesini ister. O günlerde herkesin gözü Reşit Galip'in üzerindedir. Paşa, kendisine kafa tutan bir adamın bir gün onun için tehlikeli olabileceğini düşünmeye başlar.

Doktor Reşit Galip'in yıldızı bir gün sönecek, kaza sonucunda düşmesiyle zatüre olup gözlerini hayata yumacaktır.

“Türkuvaz” adlı üçüncü bölümde Paşa'nın Beyoğlu'nda yanındakilerle gezerken yeni açılmış olan eğlence mekânında yaşadığı bir olay anlatılır. Değerli bir taşın adı da olan Türk mavisi ya da Türkuvaz, adından dolayı dikkatini çekmiştir. Cumhurbaşkanı'nın içeri girmesiyle müşteriler onu ayakta alkışlayarak karşılar. Kendilerine hazırlanan masaya oturduklarında Paşa, mekânın sahibi olan yabancı kadını masasına çağırır, yaptığı işi över. Ancak kadın büyük umutlarla açtığı kuruluştaki işlerin iyi gitmediğini söyler. Bunun üzerine Paşa, sırf Türk mavisi isminin yaşaması uğruna kadına ne kadar paraya ihtiyacı olduğunu sorar. Kadının söylediği para miktarını duyan Paşa, çek defterine istenilen sayıyı yazar. Paşa, tam çeki kadına uzatırken Doktor Reşit Galip, “*Bu parayı vermemelisiniz, efendim*” (22) diyerek onu durdurur. Doktorun sözleriyle şaşkına dönen Paşa kızgın bir şekilde “*Nereye istersem oraya harcarım. Benim param değil mi?*” der. Genç doktorun “*Ulusun parasıdır. Size emanettir*” (22) demesi üzerine Paşa, elindeki çeki yırtıp parçalayarak fırlatıp atar.

İstanbul'da bulunan Gazi'nin, yazın son günlerindeki bir Ramazan gününde Ayasofya'ya yaptığı ziyaret ve sonrasında din konusundaki reform planları

“Ayasofya” adlı dördüncü bölümde anlatılır. Gazi, Millî Eğitim Bakanı Reşit Galip ve arkadaşları ile Ayasofya’nın içini gezerken müze haline getirilmiş cami hakkında görevlilerden bilgiler alır. İstanbul’un birkaç önemli yerini daha gezip inceledikten sonra Dolmabahçe Sarayı’na dönen Paşa, Millî Eğitim Bakanı’ndan Ayasofya’da minbere çıkarak Müslümanlık tezi hakkında halka vaaz vermesini ister. Bakan, tereddüt içerisinde din tartışmasına kimilerinin karşı çıkabileceği gibi kimi yobazların da ortalığı karıştırabileceğini söyler. Bunun üzerine Gazi, konunun halk önünde tartışılmasının çok güzel olacağını, Türk halkının sağduyusunun onun kaygılarını yersiz kılacağını anlatır. Doktor, Paşa’nın isteği üzerine yazılı olan tezini almak için odadan çıkar. Doktor geri döndüğünde Paşa, Başbakan ve bakanlarla konuştuğunu, onların da o günlerde bir din tartışmasının zamanı olmadığı konusunda hem fikir olduklarını açıklar. Konuşmalar sonucunda bir tez hazırlanır. *“Müslümanlığın bir Türk dini olduğu kanıtlanacaktır. Dinde ibadetin Allah ve kul arasında bir gönül bağlılığı olduğu tezi geliştirilecektir. Kul, Tanrısına tapınırken söylediklerini gönülünden söylemelidir. İnsan, en güzel duygularını ana diliyle en iyi anlatır. Ondan dolayı dualar ana diliyle yapılmalıdır. Bu düşün, savunularak tartışılacaktır. Bu düşüncede birlik oluştuktan sonra, duaların Türkçeleştirilmesi konusunda bir iş bölümü yapılacaktır”* (28). Yapılan plan dâhilinde hazırlıklara tekbir ile ezanın Türkçeleştirilmesiyle başlanılacaktır. Bu görevi alan Galip Reşit, çevirileri yaptıktan sonra Paşa’ya gösterir. Paşa çevirileri beğenmez ve Bakanla birlikte çeviriler üzerinde çalışır.

“Müzik Dalgaları İçinde Din Reformu” adlı beşinci bölümde Hükûmet tarafından planlanan din reformu hareketlerinin uygulanması anlatılır. Hafız Sadettin Kaynak, müziğiyle Paşa’nın beğenisini kazanmış bir bestecidir. Bir gün İstanbul’dan Ankara’ya gelen besteciye Gazi Çankaya’ya çağırır ve onu sofrasında ağırlar. Gece boyunca masadakilerin istekleri doğrultusunda şarkılarını icra eden Sadettin Kaynak, Paşa’nın talebiyle saz eşliğinde Mevlit’i okur. Bu deneyim Türk kültüründe ilk kez yapılmaktadır.

Besteci Hafız Sadettin, Gazi ile birkaç kez daha birlikte bulunur. Bir yaz günü Dolmabahçe Sarayı’nda saz takımıyla birlikte hafızlar, besteciler, okuyucular toplanmıştır. Paşa planladığı din reformunu daha çok müzikçilerle, şarkıcılarla,

hafızlarla yapmayı düşünmektedir. O akşam Paşa, gelen müzik ustalarını bir sınavdan geçirir. Onlardan Cemil Sait'in çevirdiği Türkçe Kur'an'ı okumalarını ister. İlk okuyan hafızın okuyuşunu beğenmeyen Paşa, kendisi okumaya çalıştığında başaramayacağını anlayınca, Elham suresini tek tek hafızlara okutturmaya başlar. Sıra Sadettin Kaynak'a gelince ona yedinci ayeti okumasını söyler. Sadettin Kaynak, ayeti okurken Paşa, çevirideki bir yanlışlığı fark eder. Paşa'nın fark ettiği yanlışlığı Hafız Sadettin de görmüştür, çevirinin doğru şeklini oradakilere anlatır. Paşa, kitaptaki yanlışlığı yakalamakla birlikte Hafız Sadettin'in okuyuşunu da beğenmiştir. O akşamdan sonra Hafız Sadettin, Paşa'nın isteğiyle Fatih Camii'nde Türkçe Kuran, Süleymaniye Camii'nde de Türkçe hutbeyi mukabeleyle okur. Hutbe okunacağı gün Süleymaniye Camii, hıncahınç dolmuş, polisler cemaatin arasında saf tutmuştur. Hafız Sadettin hutbeyi okuduktan sonra sadece bir Arap'ın, bu namaz olmadı, sesi etrafta yankılanır.

Altıncı bölümde “Sevda Yaratan Gözler” de Paşa'nın şarkıcı Safiye Ayla ile tanışması anlatılır. Safiye Ayla tek plağıyla ünlenince şarkıları Paşa'nın da dikkatini çeker ve onu yanına getirmelerini ister. Bir akşam Paşa'nın yaverleri genç şarkıcıyı Paşa'nın huzuruna çıkarır. Safiye o kadar heyecanlıdır ki Paşa'nın yüzüne bile bakamaz. Fakat onun korkusu Paşa'nın şefkatli davranışlarıyla yok olur gider. Yürekliliği artan genç sanatçı şarkısını bitirdiğinde Paşa'nın yüzünde hoş bir şeyler olur ve çevresindekilere “*Bu kızın sesi ilerde çok güzel olacak. Kadife gibi bir ses. Bu kızla ilgileninler*” (40) buyruğunu verir. On üç yaşındaki Safiye yaverler tarafından Paşa'nın en güvenilir adamına, Kılıç Ali'ye teslim edilir. Kılıç Ali, Safiye'yi evine bırakırken ona sarkıntılık eder. Safiye'nin kendisini kurtarmak için verdiği çaba sonucunda Kılıç Ali oradan ayrılır. Birkaç yıl küs kalan Kılıç Ali ve Safiye, daha sonraki yıllarda Atatürk'ün ölümüne kadar dost kalırlar.

Safiye'nin hayatı değişmeye başlar. Paşa, küçük şarkıcıya iyice sahip çıkar, onu sofrasının, yaşlılık günlerinin yöresinde görmekten büyük tat alır. Küçük şarkıcının sesi, onun tat dünyasının en vazgeçilmez öğelerinden biri olur. Safiye de Paşa'nın katındaki yerini korumak uğruna öyle dayanılmaz, öyle yorucu bir çaba gösterir ki bu onun kolayca harcanmaz bir kişilik kazanmasına yardım eder.

“Gazi’nin Heykeli” adlı yedinci bölümde yetenekli bir genç adamın, Münir Hayri’nin Gazi için yaptıkları anlatılır. Münir Hayri Egeli, Sorbon Üniversitesi’ni bitirmiş, Gazi’ni hemşerisi olan bir genç adamdır. Çok girgin bir zekâsı vardır. Genç adam birtakım tesadüfler sonucu Paşa’nın sofrasına dek yükselmiştir. Yetenekli olan genç adam Gazi’nin çok işine yarıyordur. Gazi, başkalarına yaptıramadığı birçok özel işi ona yaptırabildiğinden onu yakınında tutuyordur. Hâl böyle olunca Münir Hayri’nin başarılı çalışmalarını çekemeyenler sık sık Gazi’ye şikâyet gelmişlerdir.

Bir gün Millî Eğitim Bakanı Reşit Galip, Münir Hayri’yi telefonla yanına çağırarak bir Gazi heykeli almak istediğini fakat hangisine karar vereceğini bilemediğini söyler. Bakanlığa giden genç adam, Reşit Galip’in gösterdiği yontulardan hiçbirini beğenmeyerek bir yarışma açmalarını teklif eder. Yarışma haberi de sanatçılara mektup yazılarak bildirilir. Bir süre sonra yirmi yontu gelir. Bakanla birlikte heykelleri inceleyen Münir Hayri, gelen heykellerin çok basit olduğunu, kendisinin bile heykel yapabileceğini söyler. O günlerde İsmet Paşa Kız Enstitüsü’nde müdür olan Münir Hayri hemen okula giderek çalışmasına başlayarak ertesi sabah bitirdiği heykeli Bakan’a teslim eder. Gazi, Münir Hayri’yi akşam Çankaya’ya çağırır. Onun heykelini de beğenmiştir. Gazi, heykelleri birer birer yana koyarken iki heykel kalır. Heykellerden birisi Münir Hayri’nindir. Paşa, Münir Hayri’ye yaptığını beğendiğini söylemez. Bunun yerine genç adamın yaptığı heykelin kendisine daha çok benzediğini söyler. Ertesi gün Münir Hayri’ye gelen takdirname, onun başarısının göstergesi olur.

O günlerde Türk politika ve sanat adamları araştırma ve inceleme yapmak için Sovyetler Birliği’ne çağırılmıştır. Sovyet Rusya’yı gezip görerek gelenlerden birisi de Münir Hayri’dir. O Ankara’ya döndüğü sırada Paşa’nın büstlerinin sergileneceği bir sergi hazırlığı vardır. Serginin düzenlemesini yapan Selahattin Refik, Münir Hayri’den de bir paşa yontusu ister. Münir Hayri, hızlı bir şekilde yontuyu yapar. Fakat Münir Hayri’nin başarısını çekemeyenler, Paşa’ya Münir Hayri’nin yaptığı heykelin Lenin’e benzediğini söylerler. Tüm bunlardan haberi olmayan Münir Hayri, serginin açılışına gider. Sergiye gelen Paşa, Münir Hayri’ye heykeli sorar. Heykeli gören Paşa, “*Yaptığın gibi bunu yık*” der. Genç adam, ertesi gün tayininin Gaziantep’e çıktığını öğrense de oraya gitmez. Aradan iki ay

geçtiğinde, bir telefonla köşke çağrıldığını öğrenen Münir Hayri, oraya gittiğinde hiç kimsenin kendisine selam vermediğini görür. Paşa'nın karşısındaki sandalyeye oturtulan genç adam suçunun ne olduğunu düşünmeye başlar. Bir ara, bunalarak yerinden kalkıp salonun diğer köşesine giden Münir Hayri'nin yanına Raşit Sevik gelir ve kulağına eğilerek *“Yaptığın heykeli Lenin'e benzetmişler, bu sebepten dolayı Paşa'ya bir eşeklik ettiğini söyle ve onun elini öp”* (59) diyerek ona öğüt verir. Yerine dönen genç adama Paşa, Rusya'da neler yaptığını ve neler gördüğünü sorar. Münir Hayri; tiyatrolardan, sinemalardan, müzelerden ve en son heykellerden bahseder. O heykellerin arasında Lenin heykeli de olduğunu söylediğinde Paşa, ondan heykeli anlatmasını ister. Sanatçı duyarlılığı ile eseri anlatan Münir Hayri en son, *“Eğer sizi anlatmaya çalışırken bir yanılığım olduysa bunu kötü düşüncüme değil, eşekliğime veriniz”* der. Bu söz üzerine Paşa, *“İşte bunu benimseyemem, bu sofrada iki kişi eşek değilse, biri sen, biri de benim”* (60) sözleriyle genç adamı takdir eder. Paşa, Yalova'ya yapılacak olan heykelini de onun yapmasını ister.

“Akın Oyunu”, adlı bölüm Kutsal Barış 7 kitabının sekizinci bölümüdür. Bu bölümde Türk devrimlerinin halka anlatılmasında kullanılacak en etkin araçlardan birisinin tiyatro olduğunu düşünen Paşa'nın bu konudaki çabaları anlatılır. Paşa, bazı yazarlara yazdırttığı Türk destanlarının, Türk ocakları ve okul sahnelerinde oynanması için gerekenleri yapar.

Paşa, Kurtuluş Savaşı günlerinde İnebolu'dan Ankara'ya sığınmak isteyen birkaç şairi, Damat Ferit Hükûmeti ve Padişah ile görüştikleri için Anadolu'ya sokmamıştır. Faruk Nafiz de Anadolu'ya alınmayan şairlerden birisidir. Fakat Faruk Nafiz, Ulusal Kurtuluş Savaşı'nı öven bir şiir yazarak kendisini Paşa'ya affettirdiği gibi Paşa için yazdığı şiirle de saray şairi olur. Şair daha sonra *Akın, Kahraman, Çoban* ve *Bayönder* gibi kahramanlık oyunları yazarak dikkatleri üzerine çeker.

Bir gün Doktor Reşit Galip, Paşa'nın tiyatro ile reformları yerleştirme çabasına önayak olmak üzere Türk tiyatrosunun isimlerinden Ertuğrul Muhsin'i Çankaya'ya götürür. Paşa'nın, konuşuna ilk sözü *“Faruk Nafiz Çamlıbel'in yazdığı Akın piyesini nasıl buldunuz?”* (65) olur. Eline oyun senaryosu verilen Ertuğrul Muhsin, oyunu görmediğini ve senaryoyu henüz incelememiğini söyler. Bunun

üzerine Paşa, gençlerin okullarda oynadığı bu oyunu onun profesyonel oyuncularla yeniden sahneye koymasını ister. Ardından da sanatçıdan eserdeki en güç bölümü sahnedeymiş gibi seslendirmesini talep eder. Ertuğrul Muhsin, sahneden başka bir yerde eser icra etmediğini itiraf edince Paşa, ayakta duran sanatçıyı oturtur. Yemek bittiğinde herkes kapıya doğru ilerlerken Paşa, oradakilerin de duyabileceği bir sesle sanatçıya “*Sen bu yapıtta başarı sağlayamayacaksın*” diyerek kestirip atar. Rejisör, “*Başarmaya çalışırım Paşam*” der (67). Ertuğrul Muhsin oyunu sahneye koyar, Paşa da oyunun galası için İstanbul’a gelir. Ertuğrul Muhsin, oyunun en büyük adamı İstemi Han rolündedir. Sahnenin kralıyla Türkiye’nin egemeni, eşit rollerde karşı karşıya gelmiştir. Paşa, oyun bitince Ertuğrul Muhsin ve arkadaşlarını locasına çağırarak oyunu çok güzel oynadıklarından dolayı hepsini kutlar.

Dokuzuncu bölüm “Baloda Edebiyat Sınavı” başlığıyla anlatılır. 3 Şubat 1932 günü Darülaceze yararına bir balo verilmektedir. Baloda Birinci Ordu Komutanı Şükrü Naili Paşa ile Adana Eski Maarif Emini Edebiyatçı İsmail Habip sohbet etmektedir. İsmail Habip, Maarif Emini işinin kaldırılmasından dolayı İstanbul’a Galatasaray Lisesi öğretmenliğiyle gelip yerleşmiştir. Paşa konuşmaları esnasında “*Komutan neye derler, biliyor musun*” (71) diye sorar. Birkaç gün önce Gazi, Dolmabahçe Sarayı’ndaki komutanlara o soruyu sormuştur. Komutanlar soru karşısında kem küm edince Gazi, “*Komutan, yaratan demektir*” (72) cevabını vermiştir. İsmail Habip de kendince tanım yapar ve Paşa’yla gülüşürler. Saatler ilerlerken başta Gazi, Başbakan, Meclis Başkanı Kılıç Ali olmak üzere her zamanki dost topluluğu salona girer. Gelenler balonun atmosferine uyarak eğlenmeye başlarlar. Kısa bir süre sonra Gazi, İsmail Habip’in önünde durarak onunla ayaküstü sohbete başlar. Konuşmaları esnasında İsmail Habip’in öğretmenlik yaptığını öğrenince ona “*Edebiyat nedir?*” sorusunu sorar. İsmail Habip, soruyu sürekli laf oyunları ile geçiştirerek cevapladıkça Gazi de aynı şekilde söz düellosuna devam eder. Sonunda laf cambazlığını bitiren Gazi, “*Sen sadece öğrenciye edebiyat öğreten değilsin, ulusa da öğretiyorsun*” (77) diyerek öğretmenin yazdığı Türk Tecdüt Edebiyatı Tarihi kitabını okumuş olduğunu da dolaylı yoldan anlatır.

“Çanakkale Nutku”, onuncu bölüme verilen addır. İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, Çanakkale ve civarını denetlemeye gidecektir. Gitmeden önce Gazi’nin yanına

gider. Gazi, onun aziz şehitleri ziyaret etmesini ve orada bir nutuk söylemesini ister. Nutukta “Dünyaya ünlercesine konuşacaksın. Orada, Çanakkale’de salt bizim şehitleri değil, bu toprak üstünde kanlarını döken insanları da o kahraman savaşçıları da saygıyla, sevgiyle anacaksın,” dediği zaman Bakan, Gazi’nin dünyaya seslenen sözlerini söylemesinin zor olacağını itiraf eder. Şükrü Kaya nutku yazmak için oradan ayrılır. Akşam olup buluştuklarında Gazi ona kendi yazdığı nutku verir. Çanakkale’ye giden Bakan, Mehmetçik anıtının başında Paşa’nın nutkunu okur. O gün törende bulunan iki yabancı gazeteci nutku gazetelerinde yayınlatırlar. Yurtta barış, dünyada barış düşüncesinin ya da düşünün söylenmesi yeryüzü insanlarını mutlu eder.

“Onuncu Yıl” törenlerinin anlatıldığı bölüm, on birinci bölümdür. Cumhuriyet’in onuncu yıl kutlamaları için hazırlıklar yapılmaktadır. Öncelikle Faruk Nafiz Çamlıbel ve Behçet Kemal Çağlar’a birer onuncu yıl marşı yazmaları buyrulur. Daha sonra yazılan şiirlerin en güzel dörtlükleri alınarak yeni bir şiir oluşturulur. Halk Parti Genel Sekreteri Recep Peker, Münir Hayri’nin yardımıyla şiiri Cemal Reşit’e besteletirler. Beste güzel bulunarak yapılan plakları Türkiye’nin her yanına gönderilir. Fakat o günlerde İstiklal Marşı bestecisi Zeki Bey de bir onuncu yıl marşı yazarak Paşa’ya sunar. Zeki’nin Paşa ile bağları oldukça güçlüdür. Cumhuriyet’in ilk yıllarında Paşa ondan Ankara’da bir orkestra kurmasını istemiş o da çok zor olan bu görevi başarıyla yerine getirmiştir. Ayrıca Zeki sayesinde Müzik Öğretmen Okulu’nun kurulması Paşa’yı çok memnun etmiştir.

Onuncu yıl marşlarının yarıştığı akşam ilk önce Zeki, Müzik Öğretmen Okulu korusu ve Cumhurbaşkanlığı orkestrası eşliğinde marşını okur. Marşı dinlerken Paşa’nın yüzünde bir gülümseme vardır. Daha sonra diğer marşın dinlenmesi için herkes balkona çıkarılır. Paşa ve yanındakiler balkona çıkar çıkmaz muhafız alayı ve bando hep birden: “Çıktık açık alınla on yılda her savaştan, On yılda on beş milyon genç yarattık her yaştan” (102) diyerek coşkuyla marşı söyler. Paşa, gözlerindeki yaşlarla Zeki Bey’in marşının güzel olduğunu fakat bu marşı herkesin kolayca söyleyebileceğini belirtir. Tören için yapılan bir diğer hazırlık da Paşa’nın okuyacağı nutuktur. Başlangıçta Paşa, nutuk için hazırlıklı olmadığını söylerse de Falih Rıfkı bunun üzerinde direnir. Sonunda ikisi birlikte nutku yazarlar.

Tören Ankara hipodromunda başladığında Gazi'nin yanında Sovyet Rusya Cumhurbaşkanı Varaşilof ve Sovyet devriminin önemli askerlerinden Budyeni bulunmaktadır. Ayrıca bütün yabancı devlet elçileri de tribündeki yerlerini almıştır. Tören İstiklal Marşı'nın ve arkasından Onuncu Yıl Marşı'nın söylenmesiyle başlar. Daha sonra Cumhurbaşkanı, Türk ulusuna seslenen onuncu yıl nutkunu okur. Nutuk bittiğinde her yerden “Yaşasın” sesleri yükselir. Törenden sonra Paşa misafirleriyle birlikte Önce Çankaya'daki şölene sonra Halkevi balosuna gider. Gerek Paşa gerekse konukları çalınan vals havasına uyarak dans ederler. Bir süre sonra Paşa konuklarını Orduevi'ndeki baloya götürür. Gecenin ilerleyen saatlerine kadar eğlence devam eder. Tüm bu eğlenceler arasında Paşa'nın dikkatini Halk Partisi Genel Sekreteri'nin Sovyet konuklarla ilgilenmesi ve Varaşilof'un “*Recep Peker yapar, Recep Peker eder,*” sözleri olur. Ertesi gün Gazi, Başbakan İsmet İnönü'yü çağırarak Recep Peker'in yaptıklarını konuşur ve Recep Peker'in görevinden uzaklaştırılmasını ister. İsmet Paşa, parti genel sekreterliğini kaldırıp partiyi doğrudan başbakanlığa bağlar.

Paşa, kutlamalardan sonra Kurtuluş Savaşı'nda kendisine destek çıkan seymenleri, Çankaya'ya misafir eder. Seymenler coşkulu bir şekilde zeybeklerini oynayıp eğlenirken Paşa bir efenin yanına giderek ona “*Benim için ne yaparsın*” der. O da “*Senin uğruna ölürüm*” cevabını verir. Bunun üzerine Paşa yere çömelip elini dizinin üzerine koyarak “*Koy başını*” diye buyurur. Genç adam başını Paşa'nın dizine koyduğunda ensesine namlunun ucu dayanır. Hiç kimse ne olduğunu anlamadan tabanca patlar. Gerçek mermi döşemeyi delip geçer. Paşa, efenin başını dizinden kaldırarak alnından oper: “*İşte, ben Anadolu savaşını bunlarla, böyle canlarını esirgemeyenlerle kazandım*” (114) der.

Yine o günlerde Onuncu yıl onuruna Ankara Ziraat Bankası merkezinde bir balo verilir. Gazi, yarenleriyle birlikte baloya gider. Gazi'nin geldiğini görenler onun onuruna nutuklar çekmeye kalkışırken sesler birbirine karışır, kimin ne söylediği anlaşılmaz. Bunun üzerine Gazi, “*böyle olmuyor içinizden temsilciler seçin o konuşsun*” (115) diye onları uyarır. Konuşmak için söz alan gençlerin kimisi bankanın reklamını yapar, kimisi Gazi'yi överek bürokrasi belasının ortadan kaldırılmamasını eleştirir, kimisi de Türk gençliğinin yüzüstü bırakılmış olduğunu ve

kendisinin çoktan hak ettiği halde terfi edilmediğini anlatır. Gazi, sesini yükselterek gençliğin asla yüzüstü bırakılmadığını, gençlerin hepsiyle tek tek görüşmeyeceğini, onların temsilcileriyle görüştüğünü ve de kendisinin terfi alması için daha çok çalışması gerektiğini genç adama söyler.

On ikinci bölüm, Gazi ile Kâzım Karabekir arasındaki gergin anların anlatıldığı “Devrim Tarihinde Yitik Doğrular Mı?” adlı bölümdür. Kâzım Karabekir’in Kurtuluş Savaşı üzerine bir kitap yazdığı hatta kitabın Nutuk’tan çok daha büyük bir etki yapacağı sözleri Gazi’nin kulağına gelir. Gazi böyle bir kitabın okur karşısında düşün karşılıklılığına yol açabileceğini düşünerek önlem alma ihtiyacı hisseder. Kâzım Paşa’yı meydana çıkarıp zararlı düşünceleri daha tohumken yok edilmelidir. Siirt Mebusu Mahmut’u çağırarak gazetesinde (Milliyet) Ankaralının Defteri adlı tefrikanın yayımlanmasını ister. Tefrika, 4 Mart 1933 gününden itibaren gazetede başlar. Yazıda, ellerinde bir Ankaralının defteri olduğu, deftere ulusal devrimin ilk günlerinden beri her şeyin not alındığı açıklanır. Öyle ki bazı bölücülük faaliyetlerinde bulunanların yanına Kâzım Karabekir’i de karıştırırlar. Kâzım Karabekir, gazeteye bir yalanlama mektubu yazar. Karşılıklı yazışmalar sonucunda Kâzım Karabekir, hiç kimsenin doğruları dinlemeye katlanamadığını görünce gerçeklerin ortaya çıkmasını isteyerek gazeteci arkadaşı Feridun Kandemir’le İstiklâl Harbimizin Esasları adlı kitabı hazırlamaya karar verir. Kitabın yazım aşaması bitince ciltlenmesine geçilir. Tam o günlerde Türkiye’deki barışın üzerine büyük bir bomba gibi düşeceğini sandıkları kitabı yakarak ortadan kaldırmak için bazı mebuslar eyleme geçer. Halk Partisi üyelerinden Kâzım ile Ali’yi kitabın basıldığı basımevinin müdürü Sinan’a gönderirler. Adamlar Sinan’ı alarak Ali Çetinkaya ve Kılıç Ali’nin yanına götürürler. Kılıç Ali, Sinan’a Kâzım Karabekir’in kitabı Gazi’ye karşı yazdığını ve kitabın zararlı olduğunu söyler. Ardından da basılan tüm kitapları Sinan’dan alarak yakarlar. Fakat Sinan, Kâzım Karabekir’in basılan her formdan beşer tane aldığını söyleyince adamlar ne yapacaklarını bilemezler.

O sabah Feridun Kandemir basımevini aradığında telefona çıkan ustalardan birisi gece olanları anlatır, polislerin onu da kapıda beklediklerini söyler. Duydukları karşısında şaşırان genç adam basımevine gitmeyerek birkaç gün saklanır. En sonunda neler olduğunu öğrenmek için ahbabı olan Polis Müdürü Fehmi’yi telefonla

arar. Müdür, telefonda onun sesini duyunca ısrarla onu emniyete çağırarak orada kısa bir işi olduğunu söyler. Feridun gider.

1933 yılının 4'ünü 5'ine bağlayan gecede Polis Müdürü Fehmi emrinde yüzlerce polis Kâzım Karabekir'in evine baskın yapar. Polisler Paşa'ya hiçbir açıklama yapmadan etrafı didik didik ararlar. Yapılan araştırmada kitapları bulamayan polis müdürü, Paşa'ya kitapları sorunca Paşa, eşinin kitapları yaktığını söyler. Kâzım Karabekir ertesi gün savcılığa, geceki hadiseden dolayı şikâyetle bulunur.

Feridun Kandemir on dakikalığına gittiği polis müdürlüğünde kırk sekiz saat kalır. Feridun'a sorulan soruların hepsi, kitapların ne olduğuna dairdir. Feridun, kitapların yerini bilmediğini söyledikçe onu tehdit ederler. En sonunda da Kâzım Karabekir'i ikna etmesi için serbest bırakırlar. O günlerde Fehmi, Feridun'u arayarak ısrarla onun gelmesini ister. Feridun müdüriyete gittiğinde Fehmi Feridun'a, valinin onu görmek istediğini iletir, *“Karabekir Paşa, olup bitenleri Başbakan'a anlatıp yakınırken senin de kovuşturulmakta olduğunu söyleyerek buna bir son verilmesini istemiş, Başbakan da valiye söylemiş”* der (159). Feridun oradan ayrılırken tüm bu olanlara bir anlam veremez. Bir süre sonra Feridun'un yanına bir adam gelir. Adam kendisinin bir gazeteci olduğunu, çalıştığı yayınevinin Kazım Karabekir Paşa'nın anılarını yayınlamak istediğini söyler. Feridun, gazeteciye Paşa'nın anılarını yayımlamağa niyetinin olmadığını açıklar. *İstiklâl Harbimizin Esasları* kurtulmuştur.

“Giyom Tel Gibi” adlı on üçüncü bölümde Paşa'nın Münir Nurettin'i bir sınavdan geçirmesi anlatılır. Bir zamanlar şarkıcıyı sık sık yanına çağırarak onunla şarkı söyleyen Paşa, şarkı söylerken hep önde gidermiş. Münir Nurettin de Paşa'ya önde gitme hakkını tanımazmış. Bu duruma küsen ve kızan Paşa ile şarkıcının arası açılmış. Yıllarca görüşmemişler. Paşa bir gün Münir Nurettin'in sinemada oynadığı filmi izledikten sonra onunla görüşme isteğine kapılır. Bu sebeple Paşa, Münir Nurettin'i Bursa'da kaldığı Çelik Palas'a çağırır. Münir Nurettin Paşa'nın karşısına oturtulur. Yemek esnasında Paşa, konuğuna, dolu bir kadeh gönderir ve yaptığı işaretle kadehi başında tutmasını istediğini belirtir. Münir Nurettin kadehi başına

koyar. Herkes şaşkınlık içerisinde. Paşa silahını kadehe doğru çevirerek ateş eder. Tabancadan çıkan mermi, mermer direğe saplanır. Münir Nurettin başındaki kadehi alarak ağzına götürür. Paşa, yanına çağırdığı besteciye “*Kendin gibi zekâ, yetenek ve yürekliliğinin de eksiksiz olduğunu kanıtladın. Haydi, şimdi bize bir şarkı oku da dinleyelim*” (69) der. Paşa, şarkıların verdiği romantik duygular içindeyken her şeyin bir ustası olduğu gerçeğine inanmıştır.

Paşa’nın ezanın Türkçeleştirilmesiyle ilgili yaşadığı sıkıntılar “Bursa Nutku” bölümünde okuyucuya sunulur. Paşa, Bursa’da camilerde Türkçe ezanı dinlerken çok mutlu olmuştur. Bursa’dan sonra gezisine İzmir’le devam eden Paşa, İzmir’de incelemelerde bulunurken kulağına Bursa’da gericilerin ezanı Arapça okuttukları söylentisi gelir. Bunun üzerine Paşa tekrar Bursa’ya gider. Yapılan araştırmalarda olayın sanıldığı gibi büyük olmadığı anlaşılır. Fakat Paşa, ne olursa olsun, olayı din reformuna karşı bir başkaldırı olarak görür. Tüm Hükûmet yöneticilerinin konuyla ilgilenmelerini ister. Paşa üst düzey yöneticilerle bir araya geldiğinde içlerinden biri, “*Bursa gençliği bu olayı hemen bastıracaktı fakat polisle Adliye’ye olan güveninden ötürü...*” (175) derken Paşa onun sözünü keser. Bursa gençliği değil, Türk gençliği vardır. “*Türk genci; devrimlerin, rejimin sahibidir. Devrimleri zayıf düşürecek ne varsa o, hemen karşı çıkmalıdır. Öyle ki tutuklansa da mahkûm edilse de hatta hapse girse de uğradığı haksızlıkları düzeltmenin kendisinin görevi olduğunu bilmelidir*” diyerek olması gereken Türk gençliğinin profilini çizer. Paşa, nutkundan sonra Bursa’dan ayrılır.

On beşinci bölüm, “Sabahattin Ali” adını taşır. Genç bir öğretmen olan Sabahattin Ali 29 Ekim 1933 günü çıkarılan ayla Sinop Cezaevi’nden salınır. Sabahattin Ali, Gazi’ye karşı yazdığı bir şiirden dolayı hapse düşmüştür. Cezaevinden çıktıktan sonra işine geri dönmek için yetkili makamlara başvurursa da ona “*Biz bir şey yapamayız, sen Gazi’ye karşı suç işledin*” derler. Bunun üzerine genç adam Gazi’ye hitap eden bir şiir yazarak Millî Eğitim Bakanlığına gider. Yazılan şiir Paşa’ya ulaşmadan onun Eski Genel Sekreteri Hikmet Baytur, bir akşam durumu Paşa’ya anlatır. Onun hakkında ağır bir şiir yazan öğretmenin ayla hapisneden çıktığını ve öğretmenliğe atanmak istediğini söyleyen Hikmet Baydur’a Paşa, “*Alınmasında yasal bir sakınca var mı?*” sorusunu sorar. “*Hayır ama*

işlediği suç size karşı işlendi” cevabını veren Genel Sekreter’e Paşa, “*Aşk olsun sana. Kişisel güceniğliğim dolayısıyla yasal ödevlerin yerine getirilmesini önleyecek kerte beni egoist mi sandın, o genci ilk açılacak yere hemen atayınız*” (182-183) serzenişinde bulunur.

“Denizkıızı Eftalya” adlı on altıncı bölümde Nâzım Hikmet ile Gazi’nin karşılaşması anlatılır. Nâzım Hikmet bacaklarındaki siyatikten dolayı Bursa kaplıcalarına gitmiştir. Cumhurbaşkanı da böbreklerindeki ağrıları dindirmek için Bursa’dadır. Paşa bahçede dinlenirken Kılıç Ali, ilerideki masada oturan kişinin Nâzım Hikmet olduğunu fısıldar. Paşa, şairi çağırmasını ister. Kılıç Ali, Nâzım Hikmet’in yanına gider ve Paşa’nın onu masasına çağırdığını söyler. Nâzım Hikmet, ne yapacağını bilemez vaziyette “*Paşa beni bağışlasın, bacaklarım çok berbat, kendimi zor sürüklüyorum*” der. Paşa, “*Demek ki Türkiye’de başka kuşak boyveriyordu*” (187) diyerek olaydan derin bir üzüntü duyar.

Gazi’nin Nâzım Hikmet’i masasına çağırışı ve onun teklifi reddedişi aydınların ve halkın arasında türlü yankılar yapar. Sözde, şair, yapılan çağrıya “*Ben Denizkıızı Eftalya değilim. Ben kimseyi eğlendiremem. Gitsin onu çağırsın*” (187) demiştir. Denizkıızı Eftalya, o günlerde sesinin güzelliğiyle herkesi ve Paşa’yı büyülemiş İstanbullu bir Rum şarkıcıdır.

On yedinci bölümde “Yine Nâzım Hikmet” vardır. Bir akşam Çankaya’da yemek sofrasında söz Nâzım Hikmet’e gelir. Paşa, “*Mademki bu şair yetenekli, o zaman onu yok etmektense ona iş verilsin, para verilsin*” der. Orada bulunanlar “*O mevki ve para gibi şeylere değer vermez*” diye konuşturlarken Paşa, “*Desenize ki Türkiye’de bir tek namuslu insan varmış, o da bizden değil*” (190) sözlerini söyler.

“Nazım’ın Plağı” adlı on sekizinci bölümde Türkiye’ye gelecek olan İran Şehinşahı Pehlevi’nin onuruna verilecek operanın hazırlıkları anlatılır. Münir Hayri, *Özsoy Operası*’nı yazarak sahneye hazırlar. Paşa için Türk operasının bir Doğulu kralın önünde sahnelenmesi çok önemlidir. Bu yüzden sık sık Müzik Öğretmen Okuluna gider. Yine bir gün okula giden Paşa, çocukların plaktan bir şiir dinlediğini duyar. Çocuklar Paşa’yı görünce plağı kapatırlar. Ancak Paşa, plağın yine çalmasını

buyurur. Plakta Nâzım Hikmet, Bahr-i Hâzer şiirini kendi sesiyle okumaktadır. Şiiri dinleyen Paşa, plağı ister ve onu yavaşça betonun üzerine bırakır. Plak kırılır. Paşa, çocuklara dönerek, “*Bu adam yeni Türk dilinin en büyük muştucusu olabilirdi. Ne yazık ki bir militan olmayı yeğ tuttu. Artık, ondan hayır yoktur*” sözlerini söyler.

Sıradaki bölüm “Salonda Atlar” başlığı altındadır. Bu bölümde Paşa, çevresinde bulunan kişilerin çoğunun değersiz olduğunu göstermek için atlarla bir gösteri yapar. Bir akşam Cumhurbaşkanlığı salonundaki yemek esnasında Paşa, seyislerden, yeni doğum yapmış atı Yıldız ile tayını salona getirmelerini ister. Atlar getirilir. Paşa, çevresinde bulunanlardan çok atların salona yakıştığını göstermek istercesine yergi dolu bakışlarıyla etrafına bakınarak atları sevgiyle okşar.

İran Şahı Rıza Şah Pehlevi’nin Türkiye ziyareti “İran Şehinşahi” adlı yirminci bölümde anlatılır. Paşa, İran Şahı için yapılan hazırlıklarla bizzat ilgilenir. İlk olarak Ankara’daki Halkevi Şah’ın oturup dinlenmesi için dayanır, döşenir. Sonra opera hazırlıklarına başlanır. Ardından Şah’ın hizmetini yapacak uşaklara yeşil fraklar yaptırılır. Şah, Ankara’ya geldiğinde Paşa onu karşılar. Akşam da misafirin onuruna Çankaya Köşkü’nde yemek verilir. Yemekten önce Paşa, İran’la olan dostluk ilişkilerine dair bir konuşma yapar. Sonraki günler Şah; Balıkesir, Uşak, İzmir, Çanakkale ve İstanbul gezilerine çıkarılır. İstanbul’da Dolmabahçe Sarayı’nda ağırlanan Şah’ın üzgün görüntüsü Paşa’nın dikkatini çeker ve Paşa ona neden üzgün olduğunu sorar. Şah, o günlerde İsviçre’de eğitimini gören oğlunu çok özlediğini söyler. Durumu öğrenen Paşa, Şah’ın oğlula telefon görüşmesi yapmasını sağlar. Telefon görüşmesinden sonra Şah’ın mutluluğu gözlerinden okunmaya başlar. Şah’ın gezisinin son gününde Paşa, ona Marmara Denizi’ne bakan Anadolu yakasındaki yazlık yerleri gezdirir. Şehinşah gezdiği yerleri çok beğenir. Paşa, gezilen yerler için “Küçük köyler,” deyince Şah, “Buralar köy değil, hepsi birer büyük kent olmuş” der (211).

Yirminci bölüm “Mussolini Belası” başlığını taşır. 1926’dan beri Mussolini, Türkiye’nin başına bela olmuştur. Antalya’nın fethine çıkacağına dair laflar söylemekte, on iki adalara askerler yığmaktadır. Öyle ki son günlerde Rodos’a İtalyan yığınağı yapması Paşa’nın sinirlerini ayağa kaldırır. Bir akşam Paşa’nın

sofrasında yine misafirler vardır. Paşa, yaverlere Tefik Rüştü'nün nerede olduğunu sorar. Onlar da “Ankara Palas'ta elçilere yemek veriyor,” derler. Paşa, “*Biz de gidelim*” diyerek çevresindekilerle birlikte oraya hareket eder. Ancak otele vardıklarında Paşa, merdivenlerden yukarı çıkarken adamlarının kollarına asılarak çok içkili bir adam rolü yapmaya başlar. Paşa oynadığı role devam ederek içeri girer. Herkes onun içkili olduğu kanısına varır. Giriş çıkışları gören bir yere oturan Paşa, çevresindeki elçilere tek tek laf atar. İlk önce Arnavutluk elçisine, ardından da İtalya, Mısır ve İngiliz elçilerine ülkelerinin siyasetlerine göre sözler söyler. Paşa'nın İtalya elçisine uyarı niteliğindeki sözleri dikkat çekicidir. Paşa, elçiye, “*Roma'daki öğrenciler, elçiliğimizin önünde Antalya'yı istiyorlarmış, buyurun alın; hatta Mussolini Antalya'ya asker çıkarsın, savaşalım; yenilen hakkına razı olur*” der. Elçi, “*Bu bir savaş ilanı mı?*” diye sorunca Paşa, “*Türkiye'de savaş ilanını Meclis verir, Meclis de Türk ulusunun duygularına tercüman olur,*” cevabını verir (215-216). Paşa elçilerle konuştuktan sonra Çankaya'ya geri döner. Kendisinde sarhoşluğun belirtisi yoktur. Elçilere şölen verme Paşa'nın bir oyunudur. Bu sayede özellikle İtalyan Elçisi'ne gözdağı verilmiştir.

“Tanrı Bize Bu Deneyimi Göstermesin” adlı bölümde Paşa, Türkiye'ye saldıracakmış gibi numaralar yapıp duran Mussolini'nin palavralar savurmasına ve Türk ulusunu hiçe saymasına çok kızar. Paşa'nın sanatçılar topluluğu için verdiği ziyafet sofralarından birinde Vasfi Rıza Zobu ve Nuri Conker ile yapılan sohbetin konusu Mussolini'dir. Conker, Paşa'nın hoşnut olacağını düşünerek “*Mussolini gelse de komutanız altındaki Türk çocukları nelere güçlerinin yettiğini bir deneseler*” dese de Paşa endişelidir. Endişesini de “*Tanrı bize bu deneyimi göstermesin, Nurettin*” (221) diyerek gösterir.

Bir gün Paşa, ani bir karar verip torpidoyla Ege Denizi'ne gider ve Alaiye'de karaya ayak basar. Kalabalık kabile arabayla etrafı dolaşmaya çıkar. Bir kır dekorunda mola verdiklerinde, türkü söyleyen bir çocuk sesi kulaklarına gelir. Paşa, yaverlerine, sesin sahibini getirmelerini buyurur. Türküyü söyleyen on on iki yaşlarında bir çobandır. Paşa, yanına getirilen çocuktan türküyü bir daha söylemesini ister. Çocuk türküyü söyledikten sonra Paşa alkış tutarak, Latince “bir kez daha” anlamına gelen “bis, bis” diye bağırır. Çocuk denileni anlamadığı için Paşa ona

“bis”in anlamını söyler. Bunun üzerine çoban türküyü tekrarlar. Paşa da cebinden elli lira çıkararak çocuğa uzatır. Parayı alan çocuk, ellerini çırparak “bis, bis” diye bağırır. Paşa, çocuğun zeki davranışı karşısında “*olanak olsaydı da Mussolini bu sahneyi görseydi, şu karşılığı işitseydi, o zaman hangi ulusa nutuk çektiğini anlardı*” (223) der.

“Sarhoşlardan Korkmak” adlı bölümde kısa bir anekdot anlatılır. Yabancı bir diplomat Mussolini’ye Atatürk hakkında izlenimlerini sormuş, o da “*Gece gündüz içer, başka bir şey bilmez*” demiş. Günün birinde aynı diplomat Atatürk’e Mussolini üstüne izlenimlerini sorduğunda Atatürk’ün yanıtı, “*Mussolini zeki adamdır. Yalnız sarhoşlardan çok korkuyor*” (225) olmuştur.

Yirmi dördüncü bölüm başlığı “Küs Çiçekleri” dir. Gazi, Yalova’da bulunduğu günlerin birinde arkadaşlarıyla sofrada söyleşiyorken yanlarına Başbakan İsmet Paşa gelir. Paşa’nın suratı asıktır. Gazi, Paşa’ya rakı verilmesini söyler. Genelde rakı içmeyen Başbakan, herkesi şaşırtacak şekilde içmeye başlar. Masadaki sohbetin konusu, o günlerde Gazi’ye verilecek olan İngiliz Dizbağı Nişanına geldiğinde Paşa, Gazi’ye, “*Siz bu nişanı alamazsınız, çünkü İstiklal Madalyası’ndan başka bir nişanı taşımak hakkına sahip değilsiniz*” der. Gazi de “*Taşımak koşul değil, nişanın verilmesi siyasal bir cemiledir. İtelemek, yeni dostlarımıza ayıp olur*” sözleriyle karşılık verir (228). Konuşma devam eder. Paşa, kendisinin araştırma yaptığını, nişanın verileceği haberinin asılsız olduğunu söyler. Gazi sesini yükselterek, Paşa’nın neden o kadar ısrar ettiğini anlamadığını, hatta onun kendisini çekemeyen biri gibi davrandığını söyler. Paşa, doğrularak Cumhurbaşkanı’na selam verip masadan ayrılır. Gazi de sofradan kalkıp odasına gider. O geceki olaylardan etkilenenlerden biri de Paşa’nın akrabası Salih Bozok’tur. Salih Bozok sabaha karşı Gazi’nin odasına giderek ona İsmet Paşa’nın sofradaki olaydan dolayı üzüntü içinde olduğunu, gelip onun elini öpmek istediğini söyler. Gazi “Yarın gelsin,” cevabını verir. Salih Bozok, hemen İsmet Paşa’nın odasına giderek “*Gazi geceki olaydan dolayı çok üzölmüş, sizinle yarın görüşmek istiyor*” sözlerini de ona iletir. İsmet Paşa ertesi gün Gazi’nin ellerini öper.

Yeni bölüm, “Atatürk’ün Yaşam Filmi” başlığı altında anlatılır. Atatürk, bir gün Münir Hayri’ye “*Şirketin biri devrimlerimize dair bir film yapmak istiyor*” diyerek ve ona kabataslak bir senaryo yazdırır. Genç adam senaryo üzerine çalışmaya başlar. Paşa, yazılan senaryoyu çevresindekilere de okutarak onların onaylarını alır. Münir Hayri filmi kendisinin de yapabileceğini söyleyince Paşa onu rejisörlük için Almanya ve İtalya’ya gönderir. Yurt dışında eğitim alıp dönen Münir Hayri, senaryoyu tekrar gözden geçirip Paşa’ya sunar. Onay alan senaryonun Atatürk’e dair bölümleri çekilirken Paşa’nın hastalanması işleri durdurur.

Yine aynı bölümde Paşa’nın tiyatroyu dil devrimi için kullanma çabaları görülür. O, yeni dille yazdırdığı üç piyesin sahneye konmasını buyurur. Fakat hazırlıkları yapan Münir Hayri, piyeslerin müzikli yapılmasının uygun olacağını söyler. Bunun üzerine Paşa, müzikli bir festival yapmalarını ister. Ancak, müzikli festival türlü nedenlerle başarılı olamaz.

Paşa, bir akşam dilcilerle Köşk’te bir araya gelir ve onlara yeni dille yazılmış bir yazıyı göstererek bunu açıklamalarını ister. Herkes farklı yorumlarda bulununca Paşa duruma üzüldü, dil işinin kötü bir çıkmaza girdiğini söyler. Ne yapılacağına dair sorduğu soruya da cevap alamayınca dilcilere çok kızan Paşa, çevresindekilere ertesi gün iki zeki öğrenci getirmelerini buyurur. Sabahleyin gelen öğrencilere, her sözcüğün Türkçe kökenli olduğunu anlatan Güneş Dil Teorisi’ni benimsetir. Yaptırdığı uygulamayla tepkiler alan Paşa, onlara, “*Sizin kadar benim de usum var. Sorun, nereden sözcük alınırsa alınsın, bu dili zenginleştirmektir. Anladınız mı?*” (239) cevabını verir.

“Florya Köşkünde Montreux Gecesi” adlı bölümde Paşa’nın Montreux Konferansı’ndan gelen mesaj karşısındaki mutluluğu anlatılır. 1936 yılının Temmuz’unda Paşa, Florya Köşkü’nde bir yemek vermektedir. Türlü konular hakkında konuşulurken misafirlerden biri, “*Kapıda beni görmek isteyen birisi varmış*” diye izin alarak sofradan kalkar. Dönüşte Paşa gelenin kim olduğunu sorar. Adam da oğlu Anafartalar’ın geldiğini söyler. Paşa, ismini koyduğu askerî öğrenciyi sofraya davet eder. Paşa, Anafartalar’la bazı çalışmalar yapar. Ona kelimeler vererek benzerlerini sorar, genç adamın duygularını onun yerine yazdırır. Bu sırada

Montreux Konferansı'ndan haber gelir, Boğazlar sorunu, Türkiye lehine çözülmüştür. Haberi alan Paşa'nın mutluluğuna diyecek yoktur; sevinç içerisinde Anafartalar'a, "Bugün bayramdır," diyerek gençlere hitaben bir yazı yazdırır. Yazıda Türk çocuklarının durmadan yürümeye devam etmelerini öğütler ve yaptıkları atılımlarla yüksek ölküye ulaşmak üzere olduklarını bildirir. Ayrıca çocukların güzel sanatlara önem vermelerini salık verir. Çünkü güzel sanatlarda başarı, bütün devrimlerin başarıldığının en kesin belgesidir. Son olarak Paşa, Türk çocuklarına çok zeki olduklarını söyleyip yine de zekâlarını unutup sürekli çalışmalarını tembih eder.

"Zehra'nın Gizemli Ölümü" yirmi yedinci bölümün konusudur. 25 Kasım 1935 tarihinde gazetede Atatürk'ün manevi kızı Zehra'nın öldüğü yazar. 21 Kasım 1935 günü Paris-Amiens treninden kendini atarak ya da trenden atılarak ölen Zehra'nın ölüsü İstanbul'a getirilerek burada gömülür. Zehra Birinci Dünya Savaşı'nın öksüz bıraktığı çocuklardan biridir. Paşa, hiç kimsesi olmayan Zehra'yı evlat edinmiştir. Daha sonra Rukiye, Sabiha, Afet İnan, Nebile ve Sığırtmaç Mustafa, Paşa'nın evlatlıkları olurlar. Paşa, kızların eğitimiyle oldukça ilgilenerek onları kolejlere gönderir. Rukiye evlenmeyi tercih ederken; Sabiha Gökçen, Türk Kuşu Kurumuna yazılır, daha sonra da Sovyet Rusya'ya eğitime gider. Zehra da edebiyatçı olmak üzere İngiltere'ye gönderilir. Zehra, İngiltere'de kimseyle arkadaşlık kuramadığı gibi, memleket hasretiyle yanıp tutuşmaktadır. Manevi kız kardeşlerine ve Atatürk'e sürekli mektuplar yazarak, İngiltere'de yapamayacağını söyler. Sonunda Paşa, onun yurda dönmesini ister. Zehra elçilik çalışanlarından Şefik Esat ile Türkiye'ye doğru yola çıkar. Önce Fransa'nın Calais kentine giden iki yolcu, oradan da Paris Ekspresi'ne binerler. Tren Paris'e vardığında Zehra hiçbir yerde bulunamaz. Bir süre sonra Zehra'nın yolda trenden düştüğü ve kaldırıldığı hastanede öldüğü anlaşılr.

Zehra'nın ölümüne dair söylentiler çıkar. Gizli Servis'ten biri Paşa'ya "*Bir İngiliz'e âşık olan Zehra, bunun etrafa yayılmasını kaldıramamış, 'Ben artık Paşa'nın yüzüne nasıl bakarım' diye intihar etmiş*" der. Fakat Rukiye bu savı kabul etmez. Onun kendisine gönderdiği mektuplarda böyle bir aşka dair bilgi olmadığını söyler. O günlerde eğitiminden dönen Sabiha Gökçen ise Zehra'nın kendisini öldürdüğü savı üstünde direterek Paşa'nın kafasını karıştırır. Zehra'nın ölümünün

arkasındaki sır perdesi ölümünden kırk yıl sonra -1975'te- Gazeteci Ömer Sami Coşar tarafından aralanmış ve Zehra'nın uluslararası bir casus örgütünün suikastına kurban gittiği açığa çıkarılmıştır.

Atatürk'e yapılması planlanan suikastın engellenmesi "Faşizmin Atatürk'e Yönelttiği Suikast" adlı bölümde anlatılır. 1935 yılında Atatürk, Gazeteci Gladys Baker ile yaptığı bir görüşmede; kimi önderlerin, kontrolleri altındaki uluslara ulusçuluğu, geleneği yanlış bir biçimde göstererek onları aldattıklarını; sahip oldukları mevkileri yüksek karakterli, yüksek moralli ve vicdanlı insanların eline vermeleri gerektiğini söyler.

Bu sözler "*batılı faşist savaş kışkırtıcılarının kulaklarına erişir*" (271). Başta Mussolini olmak üzere Batılı kapitalistler Atatürk'ü ortadan kaldırmaya karar verirler. Bu işi de İsviçre Casus Örgütü üzerine alır. Suikastta Çerkes Ethem ve adamlarını kullanmak isteyen Örgüt, onlarla temasa geçer. Amerikalıların Mustafa Kemal Paşa'nın öldürülmesinde hiçbir çıkarları olmadığından, durumu Türk Hükümeti'ne dolaylı yollardan bildirirler. İngilizler de Ankara'daki büyükelçileri vasıtasıyla bir ihbar mektubu gönderirler. Alınan ihbarlar neticesinde Türk polisi, Urfa Kahramanı Ali Saip Ursavaş'la birlikte birkaç kişiyi yakalar. Tutuklular Ankara Cezaevi'ne götürülüp teker teker hücrelere konur. Ali Saip, savcılığa yaptığı şikâyetler sonucunda tek başına kaldığı hücreden çıkarılıp siyasi tutukluların yanına alınır. Genç adam, koğuştaki arkadaşlarıyla ve gardiyanlarla sıkı ilişki kurar. Öyle ki gardiyanlar sayesinde, kendisiyle birlikte tutuklananlarla ağızbirliği ederler. Sonunda mahkeme Ali Saip'i serbest bırakır. Ancak Atatürk'e silah çeken Yahya on yıl ceza alır.

"Hatay" sorununun anlatıldığı yirmi dokuzuncu bölümde Gazi, uluslararası camiada Hatay sorununa dikkat çekmek için 21 Ocak 1937 tarihinden itibaren *Kurun* gazetesinde Gazeteci Asım Us adına başyazılar yazar. Bu yazılarda Fransız devlet adamlarının Hatay sorununu çıkmaza soktuklarından, Suriye ile Lübnan'a bağımsızlık verildiği hâlde İskenderun'a böyle bir hak verilmediğinden, Cenevre'de Türk delegeler ile Fransız delegeler arasında yapılan görüşmelerin diplomatik

formüllerle suya düşürülmeye çalışıldığından ve Hatay davasında haklı olan tarafın Türkiye olduğundan bahsedilir.

1921 yılında Hatay, özerk olarak Fransız mandasına bırakılır. Fakat Fransa, Suriye ile tek başına antlaşma yaparak Hatay'ı Suriye yönetimine verir. Bu duruma karşı çıkan Hataylılar yapılan seçimlere katılmayınca silahlı saldırılara maruz kalıp şehitler verirler. Türkiye, 1921 yılında yapılan antlaşmayla, Hatay'ı elden kaçırmamak üzere Fransa'yla diplomatik görüşmelere başlar. Yapılan görüşmelerde hiçbir başarı sağlanamayınca Cemiyet-i Akvama başvurulur. Dernek, Türkiye ile Fransa'nın karşılıklı görüşmelerle çözüm bulması kararını alır. Fakat bu görüşmeler de sonuçsuz kalır. Artık bütün umut Cemiyet-i Akvam gözlemcilerine kalmıştır. Gözlemciler, Hatay'ın yüzde sekseninden çoğunun Türk olduğuna yönelik rapor verse de Türkler için umutlar bir kez daha suya düşer. Hatay meselesinin ancak savaşla çözüleceğini düşünen Türk liderleri, hazırlık yapmaya başlarlar. Bu sırada Atatürk, ani bir kararla Hatay'a doğru yola çıkar. Bu haber Fransız ve Avrupa gazetelerinde bomba gibi patlar. Birdenbire Fransa ile Türkiye arasında savaş çıkma ihtimali gündeme gelir. Tren Ulukışla'ya vardığında geri dönerek Niğde üzerinden Ankara'ya gider. İsmet Paşa, Hatay'ın güç kullanılarak alınması düşüncesine karşı çıkar; *“Bu iş barışçıl yollarla, diplomatik görüşmelerle çözülebilir”* der. En sonunda Paris Büyükelçisi Suat Davaz'ın Fransız Hükümeti'yle yaptığı görüşmeler sonuç verir. Fransa Başbakanı, Hatay sorununa kesin bir çözüm yolu bulmak üzere işe el atacaktır. 24 Ocak günü *“Cenevre’de yapılan antlaşmaya göre Hatay bağımsız devlet olarak kendi kendini yönetecek, bütünlüğü Türkiye ile Fransa’ca tekellüf edilecektir”* (301).

“Eski Arkadaşlar” başlıklı otuzuncu bölümde Mustafa Kemal Paşa'nın bazı sorunlar yaşadığı dava arkadaşlarıyla görüşmeleri anlatılır. Ali Fuat Paşa, Gazi'nin barıştığı ilk arkadaşlarından olur. İki candan arkadaş artık eski günleri anmak üzere Çankaya'da buluşuyorlardır. Atatürk; Kâzım Karabekir, Refet Paşa ve Hüseyin Rauf ile barışıp görüşmek özlemini duymakta, Ali Fuat Paşa da bu işin olabilmesini candan dilemektedir. Refet Paşa, kendiliğinden bir atılım yaparak 1935 seçimlerine bağımsız mebus olarak katıldığında Atatürk onun bu girişimini onaylar. Paşa,

İstanbul mebusu seçilir. İki arkadaşın buluşması Ankara Palas Oteli'ndeki bir baloda olur. Uzun yıllardan sonra üç eski kafadar yan yana gelir.

Onuncu yılda yapılan genel af sonrasında Hüseyin Rauf yurda dönmüştür. Atatürk de sık sık Ali Fuat Paşa ile Hüseyin Rauf'un kahramanlıklarını konuşarak bunu çevresindekilere duyurmaya çalışır. Ali Fuat Paşa, Atatürk'ün isteği doğrultusunda İstanbul'a giderek Hüseyin Rauf'la görüşür. Ona Atatürk'ün kendisine karşı beslediği sevgiyi anlatır. Hüseyin Rauf, tereddütleri olmasına rağmen Ali Fuat Paşa'yla Ankara'ya gider. Ali Fuat'ın Çankaya'ya tek başına gelmesini isteyen Atatürk, ona Hüseyin Rauf'u istifasını geri çekmeye ve partinin mebus adaylığını benimsemeye ikna etmesini söyler. Bu isteğinin, Rauf Bey'le yapacağı ilk görüşmede herhangi bir tartışmaya mahal bırakmamak için olduğunu da ekler. Fakat Rauf Bey siyasal yaşama atılmak istememekte, sadece Atatürk'le olan gücenikliklerinin sonsuza dek sona ermesini temenni etmektedir. Atatürk'ün çevresi, iki eski arkadaşın, arkadaşlıklarını tazelemelerini engeller.

Otuz birinci bölümde, Atatürk'ün bir diğer arkadaşı Kâzım Karabekir Paşa ile barışma girişimleri, "Bir Eski Dosta Çağrı" başlığı altında anlatılır. Dolmabahçe Sarayı'nda uluslararası Tarih Dil Kongresi açılmıştır. Atatürk, Ali Fuat Paşa'ya, *"Karabekir Paşa neden bu kongreye gelmiyor? Ona çağrı gönderirim, siz de özel olarak çağırıldığınızı söyleyin"* der. Ali Fuat Paşa sevinçle Kâzım Karabekir Paşa'nın evine giderek, aldığı çağrıyı ona iletir. Paşa'nın ailesi onun Dolmabahçe'ye gitmesini istememekte, ona bir kötülük yapılacağından endişe etmektedirler. Bu sebepten, geç gelmemesi için ona ant içtirirler. Kâzım Karabekir Paşa ve Ali Fuat Paşa, Saray'a vardıklarında kongre başlamıştır. Paşaların geldiğini gören Atatürk, onları başıyla selamlamaktan ileri gidemez. Atatürk'le Karabekir Paşa'nın görüşmesini istemeyen çevredekiler, Paşa'nın geç vakte kalamayacağı bilgisini Atatürk'e zamanında iletmezler. Atatürk'ten bir ses alamayan Paşalar, kalkmak zorunda kalırlar. Atatürk de kendisini beklemeden giden arkadaşına gücenir. Ali Fuat Paşa, birkaç gün sonra, olanları bütün açıklığıyla izah etse de iki arkadaş için barışma olanağı doğmaz.

Çankaya Köşkü'ndeki sıradan bir olayın anlatıldığı bir sonraki bölüm, "Karınca" adını taşır. Bir gün Atatürk'ün kolu kendisini tedirgin edencesine kaşınır.

Orada bulunan doktorlardan biri Atatürk'ün kolunda oluşan kabarcıkların karınca ısırtığından kaynaklandığını söyler. Atatürk'ün doktora geceleri de kaşındığını söylemesi üzerine karınca avına çıkılır. Avın sonucunda kırmızı bir karınca bulunur.

“Dersim’in Kan Gülleri” adlı otuz üçüncü bölümde Dersim’de meydana gelen ayaklanmalar anlatılır. Fransız ve İngiliz casuslarının Dersim halkını kışkırtmaları sonucunda Dersim’de Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti’ne karşı ayaklanmalar baş gösterir. Fransızlar, casuslarını Türkiye’ye soktukları gibi, Dersim toplumunun başı olan Seyit Rıza’nın Başdanışmanı Alişir ile Dersim’de bir ayaklanma çıkarmak üzere anlaşmaya varırlar. Fransızlar kervanlarla silah ve cephane gönderecekler, bununla da kalmayıp İngilizlerin de yardımını sağlayacaklardır. Seyit Rıza ve karısı Besi, Dersim Kürt Devleti’nin kurulması yolunda ayaklarına bağ olabilecek engelleri kaldırmak amacıyla harekete geçerler. İlk olarak da Dersimlilerin Hazar Türklerinin soyundan geldiğini söyleyen Cafer Dede’yi öldürürler. Ardından Dersim Kürt Devleti’ni onaylamayan Kırgan Aşireti’ne mensup kimseleri pusuya düşürürler.

EğİN Jandarma Komutanlığı’na atanan Binbaşı Kemal, cinayetleri işleyenleri tahmin eder ve Seyit Rıza’nın evine giderek ona karısı Besi’nin cinayetten arandığını söyler. Binbaşının kendinden emin tavırlarını gören aşiret liderleri acilen toplanırlar. Aşiret reisleri; Hükümet’in Dersim yöneticilerini Trakya’ya süreceğini, Dersimlileri askere alacaklarını, kalanlara tarla tapuları vereceklerini ve Dersim topraklarında karakol ve okul yapacaklarını konuşurlar. Sonunda da silahlara sarılma kararı alırlar.

Bu arada Batı Dersim’in kapısı olan Sin köyüne, ilk jandarma karakolu ile ilkokulun temelleri atılır. Karakol ve ilkokulun yapımı bittiğinde Harçık Köprüsü’nün yapımına başlanır. Köprü, Hozat-Erzincan-Elâzığ arasındaki yolculuğu kısaltacaktır. Fakat Dersimli çeteler köprü yapımını sabote etmeye çalışırlar. Bu arada yeni açılan okula çocuklarını göndermeyen halk, savaş olacağı haberini alınca dağlardaki mağaralara sığınır.

General Abdullah Alpdoğan Hozat’a gelir. General, Binbaşı Kemal’in başarılı çalışmalarından dolayı onu yarbay rütbesiyle onurlandırır.

Fransız Casusu Suriyeli İzzettin, gizli yollardan Dersim'e gelerek Seyit Rıza'yla ve oradaki beylerle iletişime geçer. Onların ayaklanmaları için her şeyi yapar. Yapılması planlanan toprak reformunun ağalara ve beylere vereceği zarardan bahsederek, Alevilerin de Kemalpaşalılar tarafından ortadan kaldırılacağını söyler. Aynı günlerde Yarbay Kemal, İzzettin'in Suriye'ye hangi yollardan döneceği haberini alınca onu yakalamak için plan kurar. Askerler tarafından yakalanan İzzettin, Yarbay'ın karşısına çıkarılır. Yapılan sorgulama sonucunda Casus, ayaklanmayı destekleyenlerin Fransızlar olduğunu, paraları ve silahları onların verdiğini itiraf ederek silahların hangi yolla ülkeye gireceğini ifşa eder. Yarbay, sorgulama işi bitince tabancasını çekip İzzettin'in kafasına ateş eder. İzzettin'in itirafları sonucu Fransızlarla İngilizlerin Suriye'den yola çıkardıkları silah ve cephane yüklü kervan ele geçirilir.

Bir süre sonra Seyit Rıza ve arkadaşları, Yarbay Kemal ile görüşen Hızır Ağa'nın ispiyoncu olduğunu öğrenince onun kafasını keserek Yarbay'a gönderirler; Ağa'nın obasına baskın yaparak oradaki erkekleri öldürürler. Bunun üzerine Yarbay, ağalara ait toprakların tapusunun geride kalan kadınlara ve çocuklara verilmesini buyurur.

1937 kışında Dersim halkıyla Hükûmet karşı karşıya gelir. Halk, bütün suçu Hükûmet'te bulmaktadır. Onlara göre kurtarıcıları Seyit Rıza'dır. Yarbay, barışçıl çözüm arayışlarına girerek Muhindili Hüseyin Ağa'yı Seyit Rıza'ya gönderir. Hüseyin Ağa, elçi olarak, Yarbay'ın isteklerini Seyit Rıza'ya bildirir. Onların çekip gitmelerini, Dersim halkını rahat bırakmalarını, yoksa çok sayıda masum insanın kanının döküleceğini söyler. Dersimli liderler ise Cumhuriyet Hükûmeti'ne bir ültimatom gönderirler. Dersim'de yol yapılmayacak, köprü kurulmayacak, okul ve karakol inşa edilmeyecek, silah toplanmayacak ve vergiler eskiden olduğu gibi pazarlık yöntemiyle verilecektir. Bu şartlar kabul edilirse Dersimliler silahları bırakacaklardır. Hüseyin Ağa oradan ayrıldıktan sonra Seyit Rıza ayaklanma işareti verir. Karakol basılacak, cephanelikler ele geçirilecek, Harçık Köprüsü havaya uçurulacak ve küçük askerî birliklere saldırılacaktır. Planlanan saldırılar gerçekleştirilir. Beş jandarma ölmüş, tahta köprü yakılmıştır. Bu arada Cumhuriyet ordusunun köylerine girdiğini gören halk dağlara doğru kaçar. Her ne kadar askerler

onları engellemeye çalışsa da derebeyler, kendi mallarını ve iktidarlarını kurtarabilmek uğruna Dersimli yoksul halkın perişan olmasına göz yummaktadır.

1937 yılının yazında Dersim'in korkunç kapısı Kutuderesi ve Keçisekmez kayalıkları karşılıklı çatışmaların en yoğun olduğu yerlerdir. Çatışmalar başlayalı yaklaşık bir hafta olmasına rağmen Dersim dayanmaktadır. Kayalıklardaki mücadelelerde atılan her mermi Mehmetçiği şehit ederken birden ortaya çıkan savaş uçağı ayaklanmacıları tarar. Uçaklar Dersim nişancılarının birçoğunu öldürünce askerler Kutuderesi'ne girer. Hâl böyle olunca ağalar, beyler Seyit Rıza'nın mağarasına giderek savaş üzerine konuşurlar. Kimisi yenilgiyi kabul etmelerini isterken kimisi de bu karara karşı çıkmaktadır. Neticede savaşa devam kararı verilir. Dağlar, geçitler kan gölüne dönmüştür. Her iki taraf da akıttığı kana öfkelenmekte, karşısındakini canına susamış bir canavar bilerek acımaksızın öldürmektedir. Kardeş kavgası, alabildiğine kanlanır. Mağaralar ele geçirilse de Seyit Rıza ile kurmayları bir türlü ele geçirilemez. Bir ara Yarbey Kemal, dağlardaki kayalıklara doğru tırmanırken Besi'nin mağaralara kaçtığını görür ve onun peşine düşer. Kadın, Yarbey'in eline düşmemek için kendisini uçurumdan aşağı atar.

Çatışmalar devam ederken Yarbey, Hükümet'ten yana olan iki ağadan bir mesaj alır. Mesajda Seyit Ağa'nın aşiret reislerini toplantıya çağırdığı yazıyordur. Yarbey toplantı yerinde pusu kurarak bekler. Sonunda Munzur Irmağı'nın kıyısına üç kişi yaklaşır. Bunların ikisi Seyit'in adamları Alişir ile Cebrail'dir. Diğeri de topal bir adamdır. Kısa bir süre sonra da ırmağın karşı kıyısına Seyit Rıza gelir. Seyit Rıza adamlarıyla konuşurken Yarbey, Seyit'e silahla ateş eder. Fedaisi kurşunların önüne kendisini atınca Seyit hemen oradan kaçır. Bu arada Alişir ve Cebrail askerler tarafından yakalanır. Yolda Yarbey, Alişir'in kafasına kurşunları boşaltır. 1937 yılının 12 Ekim günü Seyit Rıza ve iki adamı Yarbey'a teslim olurlar. Daha sonra yargılanmak üzere Elazığ'a götürülürler. Yapılan yargılama sonucunda mahkeme on bir kişiye idam cezası verir. Öteki sanıklar da ağır cezalara çarptırılır.

“Merinos Fabrikasında” adlı otuz dördüncü bölümde Atatürk'ün hastalıkla mücadelesi anlatılır. Ülkede yetiştirilen merinos koyunlarının yünlerini işleyecek fabrikaların Bursa'da açılmasına karar verilir. Atatürk, hasta yatağından kalkarak

Bursa'ya açılışa gider. Fakat açılış esnasında fenalaşan Atatürk'e doktoru hemen Dolmabahçe'ye dönmesi gerektiğini söyler. Çıkılan vapur yolculuğunda son zamanlarda Atatürk'ün yanından ayırmadığı Ali Fuat Paşa da vardır. Geceyi ağrı kesici iğnelerle geçiren Atatürk, sabah uyandığında ağrılarının azaldığını söyler. Öğleye doğru adamlarının yardımıyla Dolmabahçe rıhtımına çıkarılan Paşa, bir süre orada tedavi görüp daha sonra Ankara'ya gidecektir. Doktor, Ali Fuat Paşa'ya, “*Ona rejimi, perhizi büsbütün uygulatmaya başarırsak hiçbir şeyi kalmayacaktır*” (393) der.

Otuz beşinci bölüm “İsmet Paşa İktidardan Düşürüldü” başlığı altında anlatılır. 1937 yılında Mussolini ve Hitler'in destekleriyle Franko, İspanya'da seçimle başa geçmiş hükûmete karşı ayaklanır. İtalyan denizaltıları, İspanya'ya denizden yapılacak yardımları engellemek için Akdeniz'de birçok ulusun gemisini denizin dibine gönderir. Akdeniz'deki deniz taşımacılığına yapılan saldırıları görüşmek üzere Türkiye, İngiltere, Fransa, Sovyetler Birliği, Romanya, Bulgaristan, Yugoslavya, Yunanistan ve Mısır; Nyon'da toplanma kararı alır. Türkiye'nin delegesi Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'tır. Görüşmeler sonucunda yapılan antlaşma, imzalaması için Atatürk'e sunulur. Antlaşmadaki bir maddeye göre büyük devletler, pakta girmiş küçük devletleri savaşa zorlayabileceklerdir. Cumhurbaşkanı hemen Başbakan ile görüşürse de Başbakan adı geçen maddede sakıncalı bir durum olmadığını söyler. Yapılan görüşme sonucunda Nyon'da bulunan Dışişleri Bakanı'na maddenin içeriği sorulur. Bakan, Cumhurbaşkanı'nın haklı olduğunu söyler. Bunun üzerine Bakan, pakttaki diğer devletlerden Türkiye'yi savaşa zorlamayacaklarına dair bir mektup alır.

Aynı günlerde Gazi, İsmet Paşa ile, genişletilen bira fabrikasını gezmeye gider. Bu gezi esnasında Başbakan'ın “*Yazık oluyor bunca giderlere*” demesi Atatürk'ün tuhafına gider. Nitekim o akşam sorumlulardan bilgi alan Atatürk, bira fabrikasının iktisadi bir kuruluş olduğunu öğrenir.

O akşam Çankaya'da kurulan sofrada Atatürk, İsmet Paşa'ya tarım politikasının yolunda gitmediğini ve Ziraat Bakanlığı'nın acz içinde olduğunu söyler. Bu sözler karşısında İsmet Paşa, kızgın bir şekilde; Ziraat Bakanı'nın çekilmesinin

istendiğini, düşüncesi alınmadan bakanlarının değiştirildiğini, görüşlerine önem verilmeyip başkalarına fikir sorulduğunu ve en önemli kararların sofrada alınmış olduğunu söyler. Atatürk, alaycı bir tavırla, “*Demek devlet işleri sarhoş kafalarla sofrada görülüyor, öyle mi?*” diyerek sofradan kalkar ve odasına gider.

Ertesi akşam Atatürk ve çevresindekilerin tamamı trenle İstanbul’a dönerler. Yolda Cumhurbaşkanı ile Başbakan saatlerce baş başa konuşurlar. Kimse ne olduğunu bilemez. İki hükûmet adamı, İstanbul’a varınca; birlikte Dolmabahçe’ye giderler, tarih sergisini açarlar ve Tarih Kurultayı’na katılırlar. Ertesi gün Anadolu Ajansı, “*Başbakan İsmet İnönü’ye isteği üzerine bir buçuk ay izin verilmiş, başbakanlık vekilliğine de Celal Bayar atanmıştır*” şeklindeki bildiriye yayınlar.

Bir gün İsmet Paşa, çok sevdiği at yarışlarını izlemek üzere yine hipodromdadır. Yarış bitince çevresini saran halkın onu alkışlarla uğurlaması bazı çevrelerde kışkırtıcı bir tepki yaratır. Demek ki eski başbakan böyle gösterilerle kamuoyunu kazanacak, günü gelince hemen cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturacaktır. Yapılan dedikodular Atatürk’ün kulağına gittiğinde o, “*Bunca yıl başbakanlık yapmış bir adamı alkışlamaktan doğal ne olabilir?*” sözleriyle ötekilerin kuşkularına meydan okur.

Atatürk’ün yakın akrabası olan Salih Bozok, yapılan bir Meclis toplantısında, İsmet Paşa nasıl olur da stadyumda kendisini halka alkışlattırır, diyerek ondan konu hakkında açıklama yapmasını ister. Kürsüye çıkan Paşa, Atatürk için övgü dolu sözler söyledikten sonra bu işte kendisinin hiçbir kastının olmadığını belirtir.

Bir gün İsmet Paşa ve Atatürk Anadolu Kulübünün asansöründe yan yana gelirler. Atatürk, Paşa’ya yorgun olduğunu, biraz poker oynayıp yatmaya gideceğini söyler. Paşa, “*işlerle kendinizin uğraşması rahatça içmenize engel olacak derecede yoruyor demek (414) diyerek*, Atatürk’ü kızdırır. Bu sözlerle karşılık vermeyen Atatürk, çıkışta Paşa’yı da alarak Çankaya’ya gider. Çankaya’da kurulan sofrada Atatürk, İsmet Paşa’dan asansörde söylediklerini ona açıklamasını ister. Atatürk ne söyleyeceğini bilemeyen Paşa’ya sesini yükselterek “*Ne demek istediğini biliyorum. Boş laflar. Sözlerine dikkat et! Her şey olabilir. Ancak ben varım. Ben!*

Anladın mı?” diye bağıır. O günden sonra Atatürk’ün nimetler sofrasından İsmet Paşa’nın nafakası kesilir.

Protokollerden sıkılan Cumhurbaşkanı’nın Boğaziçi’nde yaptığı gezi, “Boğaziçi Gezileri” başlığı altında otuz altıncı bölümde anlatılır. Yine bir akşam Acar motoruyla Boğaziçi’nde geziye çıkan Paşa, bir yalıdan gelen alkış seslerine doğru giderek kıyıya çıkar. Bahçedeki eğlence bir sünnet düğünüdür. Paşa’nın bahçeye girişiyle müzik durur ve herkes susar. Ne yapacağını bilemeyen Paşa, kendisine hayran hayran bakan bir gence ne iş yaptığını sorar. Genç adam resim yaptığını söyleyince Paşa ondan sanatın ne olduğunu anlatmasını ister. Sanatın tanımını yapan gençten sonra bir başka genç de kendi bakımından sanatı tarif eder. Toplulukta eller konuşmak için kalkmaya başlar. Ortamda konuşan kişiden başka kimsenin sesi çıkmazken birden yaşlı bir adamın elinden düşen su bardağının şangırtısı sessizliği bozar. Cumhurbaşkanı, adamın korkudan büzüldüğünü görünce bir jest yapmanın gereğini kavrar. Bölümün devamında anlatılanlar otuz beşinci bölümün devamıdır.

Nâzım Hikmet’in yargılanma günlerinin anlatıldığı “Harpokulu Olayı” bölümü otuz yedinci bölümdür. Nâzım Hikmet, film stüdyolarında montaj işinde çalışmaktadır. Bir gün bir Harbiye öğrencisi onu görmeye gelir. Gelen öğrencinin polis olduğunu düşünen Nâzım, onunla konuşmak istemez. Fakat genç adam adının Ömer Deniz olduğunu, Harp Okulu birinci sınıfta okuduğunu, okulda otuz arkadaşıyla örgüt kurduklarını, eğer isterse ona bağlanabileceklerini söyler. Tüm bunlara rağmen Nâzım Hikmet karşısındaki delikanlının polis olmadığına inanmaz. Ömer Deniz, Nâzım’ın peşini bırakmaz, bir gün onun evine gider. Hiçbir şeyden haberi olamayan şairin analığı Ömer’i içeri alır. Eve gelen Nâzım, evde genç adamı görünce çok kızarak ona okuluna dönmesini söyler. Ömer Deniz, üzgün bir şekilde evden ayrılarak okuluna gider. Bu arada Ömer Deniz’in Nâzım Hikmet ile görüştüğü Mareşal Fevzi Çakmak ile İçişleri Bakanı Şükrü Kaya’nın kulağına gider. Millî Emniyet de Harbiyelileri gözetim altına alır. 1938 Ocak ayının ilk haftası, Ömer Deniz ve arkadaşları dersten çıkarılarak tutuklanırlar. Sorgulama süresince çocuklara hiçbir açıklama yapmazlar, sadece “İmzasız bir ihbar var,” derler.

Nâzım Hikmet, Harbiyeli öğrenciyi unutmuş, Celalettin Ezine ve Hilmi Ziya Ülken ile çıkarmayı düşündükleri dergi için Celalettin Ezine'nin evine toplantıya gitmiştir. O esnada polis, Nâzım'ın evine baskın yapar. Evde bulunan İhsan İpekçi, Nâzım'ın nerede olduğunu söyleyince, polis, Celalettin Ezine'nin evine doğru harekete geçer. Nâzım Hikmet, Ankara'ya götürülüp askerî cezaevine kapatılır. Bu arada çocuklar da ayrı ayrı sıkıştırılarak onlara Nâzım'ın Ömer Deniz yoluyla kendilerine ne gibi direktifler gönderdiği soruluyor, hemen hepsinden kendilerinin özgürlükleri pahasına Nâzım'ı satmaları isteniyordur.

11 Mart 1938'de duruşma başlar. Duruşmada Hâkim, Ömer Deniz'e; ilk sorgusunda baskı ile söylenilmiş, imzalatılmış kâğıdını okur. Sözde Nâzım, Ömer Deniz'e, Türkiye'de en büyük tehlikenin faşizmden geldiğini, orduya girdiğinde de askerlere ilkin Cumhuriyet'i, sonra da komünistliği öğretmesini söylemiştir. Nâzım Hikmet böyle bir şey söylemediğini haykırsa da kimseyi buna inandıramaz. Neticede çocuktan böyle bir hikâye almışlardır. Şairi suçlayan da salt bu hikâyedir. Karar günü geldiğinde Nâzım Hikmet'e on beş yıl hapis cezası verilir. Ceza sonra on dört yıla indirilir. Çocuklar da değişik sürelerde cezalar alırlar. Askerî cezaevine götürülen Nâzım Hikmet, orada Suriye'ye kaçmak isteyen iki kardeşle tanışır. Kardeşler, Nâzım'a, onun da kendileriyle gelebileceğini söylerler. Geleceğini karanlık gören Nâzım, teklifi kabul eder. Oysa kardeşlerin kaçış planını Mareşal yapmıştır. Kaçarken Nâzım Hikmet öldürülecek, kardeşlerin de cezası indirilecektir. Kaçış günü tüm hazırlıklarını yapan Nâzım, akşam cezaevinin etrafını askerlerin çevirdiğini görür. Biri kaçışı haber vermiştir. Mareşal'ın hazırladığı plandan haberi olan Şükrü Kaya, durumu Atatürk'e bildirmiştir. Atatürk ise arkadaşı Ali Fuat Paşa'nın yeğeni olan Nâzım Hikmet'in öldürülmesine izin vermemiştir.

Bir gün Nâzım kendisine gelen bir telefonu yanıtlamak üzere Müdür'ün odasına çağırılır. Telefon Nâzım'ın Millî Emniyet'teki arkadaşı Sadri Ertem'dendir. Sadri, arkadaşının Atatürk'e bir mektup yazmasını ister. Çünkü İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, Sadri'ye, eğer Nâzım Atatürk'e özel bir mektup yazarsa onu Paşa'ya götürme sözü vermiştir. Şair, mektubunu yazarsa da o mektup Paşa'nın eline ulaşmaz. Nâzım Hikmet, Ankara'dan İstanbul'a nakledilir. İstanbul'da bazı eylemlere katılınca cezası, on dört yıl daha eklenerek 28 yıla yükseltilir.

Otuz sekizinci bölüm, “Yüzellilikler Bağışlandı” başlığıyla eserde yer alır. Atatürk siroz hastalığının ne kadar ciddi olduğunu öğrendiğinde yad ellerde sürgünde olan kişileri düşünmeye başlar. Gazi, Cumhuriyet’in onuncu yılında çıkarılan afta yüzellilikleri de af kapsamına almak istemişse de Hükûmet buna karşı çıkmıştır. 1938 Haziran’ının ilk gününde Yalova’daki termal otelde arkadaşlarıyla bir araya gelen Atatürk, Türkiye’nin gelecek güzel günlerinden bahsedip durmaktadır. Konuşmalar esnasında Atatürk birdenbire yanındaki Ali Fethi’ye dönerek, “Yüzellilikleri affetmeyi düşünüyoruz, ne dersiniz” diye sorar. Ali Fethi’nin cevabını beklemeden Celal Bayar’a dönen Paşa, ona, “Hükûmet de benim gibi mi düşünülmektedir?” sorusunu yöneltir. Celal Bayar, “Elbette Paşa’m” der. Başbakan, bakanlarıyla birlikte af kanununun ilkelerini belirlerken kamuoyunda ve Meclis’te af yasası üzerine sürekli tartışmalar başlar. Affın gerekçesi Celal Bayar’ın öncülüğünde yazılarak bitirilir.

Mustafa Kemal Atatürk’ün son aylarının anlatıldığı *Kutsal Barış*’ın son bölümünün adı “Ölüm” dür. Atatürk’ün hastalığı iyice kendisini göstermeye başlamıştır. Aylardır sürüp gelmekte olan burun kanamaları, karın ve bacak kaşıntıları, son günlerdeki aşırı yorgunluk ve bitkinlikleri onun korkunç hastalığının teşhisini koydurtan belirtiler olur. Türk ve yabancı doktorlar Paşa’ya siroz teşhisi koyar. Doktorlar onun dinlenmesini, sürekli yatmasını, kendini yormamasını ve yediklerine dikkat etmesini isterler. Günler geçerken Paşa’nın durumu iyiye gideceği yerde aksine doğru yol alır. Karnı su toplayarak şişmeye başlar. Doktorlar, son çare olarak, karnında biriken suyu almak isterler. Paşa, ansiklopedilerden aldığı bilgiyle hastalığının kendisini ölüme götüreceğinin farkındadır. Bu sebeple Genel Sekreter Hasan Rıza Soyak’a vasiyetnamesini yazdırır. Ağrılar Paşa için dayanılmaz bir hâl aldığı anda doktorlar, operasyonla Paşa’nın karnında biriken suyu boşaltırlar. Lakin ertesi gün Paşa’nın karnı yine şişmeye başlar. On gün sonra doktorların ikinci müdahalesiyle Paşa’nın karnındaki su tekrar alınır.

Paşa’nın günden güne eriyip gittiğini salt doktorlar değil, çevresindeki adamlar da görmektedir. Doktorların olanca çabaları Paşa’nın komaya girmesini engelleyemez; Paşa, geçirdiği krizle çevresini tanımayacak hâle gelir. Kısa bir süre

sonra kendine gelen ve gözlerini açan Paşa, etrafındakilere ne olup bittiğini sorar. Başında bulunan doktoru, “*Deliksiz bir uyku uyudunuz efendim*” cevabını verir. Paşa’nın karnından toplanan su çok ağır olmasına rağmen, ilk su alındıktan otuz iki gün sonra, tekrar suyun alınma gerekliliği doğar. Paşa’nın karnından bir kez daha on buçuk litrelik su alınır. Bundan sonra Paşa yine kriz geçirir. Kriz sonrasında yapılan serumla biraz rahatlayan Paşa, geceyi çok tedirgin geçirir. Belirtiler gittikçe şiddetlenir, en sonunda can çekişme alametleri kendini gösterir. Sabahın ışıkları ağarırken Paşa komaya girer. Doktorların bütün çabaları boşa gider.

10 Kasım 1938 Perşembe günü, bütün sevdikleri Paşa’nın odasını paylaşır. Hepsinin gözleri yaşlı, mendilleri sırlıslamadır. Artık gözyaşlarını saklamak bir erdem değildir. Koskoca bir tarih, saat dokuzu beş gece göçüp gider.

3.2.4.15.2. Teknik Özellikler

İlahi bakış açısıyla sunulan romanda tasvir, özetleme, geriye dönüş, diyalog ve ileriye gidiş teknikleri kullanılır. Eserde mekânlar ve kişiler tanıtılırken tasvir yöntemine başvurulur. Bu yöntem kullanılırken, tasvire konu olan şey genellikle tüm ayrıntılarıyla değil, ayırt edici yönleriyle aktarılır. Mustafa Kemal Atatürk, karaciğer yetersizliğinden artık ölümün kucağına düşmüş, tıbbın mucizeleriyle birkaç gün daha yaşatılmaya çalışılan bir hastadır. O son günlerini bir hastane köşesinde değil, anılarıyla dolu olan odasında geçirmektedir:

“Odanın duvarları, mavi zemin üzerine sarı yaldızlarla boyanmış. İrili, ufaklı yıldızlarla kaplı. Odanın ortasında duvara dayalı, ceviz oymalı bir karyola ile komodin, ayak ucunda şezlong, onun karşısında geniş kristal aynalı dolap. Odanın denize bakan pencereleri önünde mavili Hereke kumaşıyla kaplı koltuklarla sandalyeler, köşede yastıklı bir sedir göze çarpıyordu. Bir başka köşede yastıklı bir sedir bulunmaktaydı. Sofaya açılan iki kapı arasında bir tuvalet masası, üzerinde Mustafa Kemal Paşa’nın silah arkadaşlarından Nuri Conker’in Atatürk’e armağanı fosforlu, dört köşe bir masa saati durmaktaydı. Bunun üzerinde Zekai Apaydın’ın ona armağan ettiği bir tablo. Bunda, arka planda bir karlı dağ, önde ağaçlıklı

ormanla bir düzlükte çimenli bir alan görülmekte. Bu tablo, uzun yıllar, Çankaya'nın duvarlarında paşanın bakışlarını süslemişti. Şimdi bu sevgili tablo, onun son günlerinin kuraklığını gidermek üzere yatak odasının duvarına asılmıştı” (507-508). Yapılan tasvirle Atatürk'ün odası okuyucunun gözünde görünür kılınırken odadaki eşyaların onun için ne kadar önemli olduğu da bu yolla ortaya konur.

Roman boyunca bir olay anlatılırken veya bir figür tanıtılırken geniş açıklamalardan ve gereksiz ayrıntılardan kaçınılır, bilgiler özetlenerek verilir. Özetleme tekniği sayesinde, sayfalarca sürececek bir tanıtım, aktarıma konu mevzuun genel hatlarını içerecek şekilde bir veya birkaç paragrafla okuyucuya sunulmuş olur. Örneğin Atatürk'ün evlatlıklarından Rukiye'nin geçmişteki yaşantısına dair bilgiler eserde özetleme tekniğiyle anlatılır:

“Rukiye, Seydişehir kasabasından, Ulusal Kurtuluş savaşında er olarak çarpışmış, pek az sonra da ölmüş bir adamcağızın öksüz kızıydı. Rukiye'nin babası Rıza, paşanın tanıdıklarından biriydi. Onun öldüğünü öğrenen paşa, annesinin de ölmüş olduğunu, kızcağızın öksüz kaldığını öğrenmiş, Seydişehir kaymakamlığı aracılığıyla onu buldurup Çankaya'ya getirtmişti” (252).

Kimi zaman romanda bir kişinin, bir olayın veya bir mekânın geçmişine dair bilgiler vermek için, içinde bulunulan zamandan geçmişe gidilir ve o dönemde yaşananlar anlatılmaya başlanır. Eserde İstiklal Marşı Bestecisi Zeki Üngör'ün Cumhurbaşkanlığı Orkestrası'yla çalışmalar yaparken Paşa tarafından nasıl Ankara'ya çağırıldığı geriye dönüş tekniğiyle aktarılır. Cumhuriyetin yeni kurulduğu, Hilafetin henüz kaldırılamadığı günlerde saray orkestrasının ünlü şefi Zeki, Gazi'nin yöresinden bir mektup alır. Mektup Zeki için çok sevindiricidir. *“Paşa, onu Cumhurbaşkanlığı orkestrasını kurmak üzere Ankara'ya çağırıyordu. Zeki, bu çağrıya çok sevin”*ir (93). İstiklal Marşı yaratıcısı, yıllardan sonra, Gazi'nin kendisini çağırmasını böyle hatırlayacaktır.

Kutsal Barış 7'de kimi zaman anlatıcı aradan çekilerek sözü figürlere bırakır ve onları konuşturur. Böylece figürlerle okuyucu baş başa kalır. 1933 yılının Millî Eğitim Bakanı Hikmet Bayur, bir akşam Gazi ile birlikte bulunduğu bir sofrada, af

yoluyla kurtulan ve mesleği öğretmenliğe dönmek isteyen Sabahattin Ali'nin bu talebini aktarmak için onunla bir diyaloga girer:

“— Paşam, hani hakkınızda ağır bir şiir yazmış olan öğretmen vardı.

— Evet?

— Aftan yararlandığından yine öğretmenliğe atanmasını istiyor.

— Atanmasında yasal bir sakınca var mı?

— Hayır, paşam.

— Öyleyse, neden bana soruyorsun?

— İşlediği suç size karşıdır da.

— Aşkolsun sana. Kişisel gücünükleğim dolayısıyla yasal ödevlerin yerine getirilmesini önleyecek kerte beni egoist mi sandın? O genci ilk açılacak yere hemen atayınız” (182).

Yapılan bu diyalog, okuyucunun figürlerin karakter özelliklerini yorumlamasını sağlar. Gazi'nin Bakan ile konuşmasında Sabahattin Ali'ye karşı bencil bir tavır sergilemediği ve yasaların gerektirdiği kararın uygulanmasını istediği görülür.

Romanda Zehra'nın ölümüne dair gizemin çözülüp çözülmediği bilgisi, ileriye gidiş tekniğiyle verilir: “Ancak aradan kırk yıl geçtikten sonra (1935-1975), gazeteci Ömer Sami Coşar, soğuk küller altından belgeler bulup çıkardı. Böylece zavallı Zehra'nın uluslararası bir casus örgütünün suikastına kurban gittiğin[i] açığa çıkardı. Paris büyük elçiliğimize gönderdiği mektup bulundu (264) sözleriyle başlayan haberde sürecin nasıl sonuçlandığı okuyucuya aktarılır.

3.2.4.15.3. Olay Örgüsü

Kutsal Barış 7, otuz dokuz başlık sayısı ile serinin en fazla başlığa sahip olan romanıdır. Başlıkların altında Mustafa Kemal Paşa'ya ait özlü sözler bulunurken bahsi geçen başlıklar ve özlü sözler, anlatılan konuların içeriklerini özetler niteliktedir.

Kitabın sonunda ise, kitaba ve yazara dair dört tane yazı bulunmaktadır. Yazıların ilki Hasan İzzettin Dinamo'nun "Kutsal İsyân'ı Neden Yazdım" başlıklı yazısıdır. "Hayati Yazıcı'nın Şiir Soruşturması ve Dinamo'nun Cevabı" ikinci yazıdır. Sıradaki ise "Ünlü Kişilerin Müşkül Anları Adı Altında Bir Yazı Dizisi Hazırlayan Tanju Cılızoğlu'na Dinamo'nun Verdiği Cevap" başlıklı yazıdır. Son yazı da Tahir Alangu'nun "Kitaplar Âleminde Önemli Bir Olay: Kutsal İsyân" adlı yazısıdır. Yazılardan sonra bölümlerin adlarının ve bulundukları sayfaların yazıldığı "İçindekiler" sayfası yer alır.

Romanın bölüm başlıkları ve başlıkların altındaki özlü sözler şöyledir:

1- BEBEK

"Cumhuriyet, düşün özgürlüğünden yanadır. İçten ve yasal olmak koşuluyla her düşünceye saygı duyarız. Her kanı bizce saygındır." (Mustafa Kemal)

2- ULUSUN SOFRASI

"Özgürlüğünde, eşitliğinde, adaletin de dayanağı ulusal egemenliktir." (Mustafa Kemal)

3- TÜRKÜVAZ

"Bugün yurdumuzda bir ulusal erk varsa o akımı, felaketlerden ders alan ulusun kalıp ve kafasından doğmuştur." (Mustafa Kemal)

4- AYASOFYA

"Bilelim ki, ulusal benliğini bilmeyen uluslar başka uluslara yem olurlar." (Mustafa Kemal)

5- MÜZİK DALGALARI İÇİNDE DİN VE REFORMU

"Halk, rahat, bağımsız, zengin olmak istiyor. Komşuların rahatlığını gördüğü halde yoksul olmak pek ağırdır." (Mustafa Kemal)

6- SEVDA YARATAN GÖZLER

"Gözlerimizi kapayıp yalnız yaşadığımızı düşünemeyiz. Ülkemizi bir çember içine alıp Dünya ile ilgisiz yaşayamayız." (Mustafa Kemal)

7- GAZİ'NİN HEYKELİ

"Türkler, bütün uygar ulusların dostlarıdır." (Mustafa Kemal)

8- "AKIN" OYUNU

"Bütün dünya ulusları aşağı yukarı akraba olmuşlardır ve olmaya uğraşmaktadırlar." (Mustafa Kemal)

9- BALODA EDEBİYAT SINAVI

“Sanatçı, toplumda uzun, uğraş ve çabalardan sonra alnında ışığı ilk duyan insandır.” (Mustafa Kemal)

10- ÇANAKKALE NUTKU

“Ulusları antlaşmalardan çok duygular bağlar.” (Mustafa Kemal)

11- ONUNCU YIL

“Bugün, Cumhuriyetimizin onuncu yılını doldurduğu en büyük bayramdır. Kutlu olsun.” (Mustafa Kemal)

12- DEVRİM TARİHİNDE YETİK DOĞRULAR MI?

“Durumu yargılarken ve önlem düşünürken acı da olsa doğruyu görmekten bir an geri kalmamalıdır.” (Mustafa Kemal)

13- GİYOM TEL GİBİ

“Büyük olaylar düşüncelerde büyük değişiklikler yapar.” (Mustafa Kemal)

14- BURSA NUTKU

“Diyecek ki ben iman ve düşüncemin gereğini yaptım.” (Mustafa Kemal)

15- SABAHATTİN ALİ

“Bütün insanlığın varlığını kendi kişilerinde gören adamlar mutsuzdurlar.” (Mustafa Kemal)

16- DENİZ KIZI EFTALYA

“Birtakım kuş beyinli kişilere kendimizi beğendirmek hevesine düşmeyiniz. Bunun hiçbir değeri ve önemi yoktur.” (Mustafa Kemal)

17- YİNE NÂZİM HİKMET

“Artık, bugün yaşam ve insanlık gerekleri, bütün gerçekleri ile açığa çıkmıştır. Bunlara aykırı olan söylentiler ahlak ve imana temel olamaz.” (Mustafa Kemal)

18- NÂZİM’İN PLAĞI

“Ancak, kendilerinden sonrakileri düşünebilenler uluslarını yaşamak ve ilerlemek olanaklarına kavuştururlar.” (Mustafa Kemal)

19- SALONDA ATLAR

“Aslolan iç cephe. Bu cephe bütün ülkenin, bütün ulusun oluşturduğu cephe.” (Mustafa Kemal)

20- İRAN ŞEYHİNŞAHI

“Bence, bir ulusta onurun, haysiyetin, namusun ve insanlığın oluşu yaşamayı bilmesi, kesinlikle o ulusun özgürlük ve bağımsızlığına sahip olmasıyla olur.” (Mustafa Kemal)

21- MUSSOLİNİ BELASI

“Türk ordusunun bir birliği eşdeğerde olanı kesinlikle yener, iki katını durdurur kımıldatmaz.” (Mustafa Kemal)

22- TANRI BİZE BU DENEYİMİ

“Ölmek, ancak öldürmek amacına yönelik olmalıdır. Ne var ki, öldükten sonra hiçbir sonuç alınamayacaksa neye yarar?” (Mustafa Kemal)

23- SARHOŞLARDAN KORKMAK

“Ordumuz, Türk birliğinin erk ve yeteneğinin, Türk yurtseverliğinin çelikleşmiş bir anlatımı olur.” (Mustafa Kemal)

24- KÜS ÇİÇEKLERİ

“Başarıyı kolaylaştırmak için bütün çözümlerin başında ulusun uyarı ve aydınlatması bulunmalıdır.” (Mustafa Kemal)

25- ATATÜRK’ÜN YAŞAM FİLMİ

“Savaşta yağın mermi yağmuru, o yağmurdan ürkmeyenleri ürkenlerden daha az ıslatır.” (Mustafa Kemal)

26- FLORYA KÖŞKÜ’NDE MONTREUX GECESİ

“Savaş için düşmanı ordugâhımızda beklemek olmaz, onu uzaktan karşılamak en iyisidir. İleri gitmek beklemekten iyidir.” (Mustafa Kemal)

27- ZEHRA’NIN GİZEMLİ ÖLÜMÜ

“Dış siyasetimizde dürüstlük, ülkemizin güvenliğini ve gelişmesini dokunulmazlığına dikkat, tuttuğumuz yola kılavuz olmaktır.” (Mustafa Kemal)

28- FAŞİZMİN ATATÜRK’E YÖNELTİĞİ SUİKAST

“Bütün dünyanın uluslarını tanıyım ve bu uluslarla tanışmam savaş alanlarında olmuştur, ateş altında olmuştur, ölüm karşısında olmuştur. Yemin ile temin ederim ki, bizim ulusumuzun morali bütün ulusların moralinin pek çok üstündedir.” (Mustafa Kemal)

29- HATAY

“Ulus, ortak amaca birlikte çalışarak yürürse kesinlikle başarır.” (Mustafa Kemal)

30- ESKİ ARKADAŞLAR

“Hallerinin düzelmesi için özgürlüğü alınan yurt çocuklarını ceza süresinin bitiminde insan toplumuna yarayacak bir üye olarak yetiştirmek gerekir.” (Mustafa Kemal)

31- BİR ESKİ DOSTA DAHA ÇAĞRI

“Dertli insanlar karşılarındakinin derdini dinlemekten çok kendi yaralarını açmaktan tad alırlar.” (Mustafa Kemal)

32- KARINCA

“Bugün hakkıyla övünebileceğimiz bütün başarıların bizi yeni Türkiye devletinin varlığındadır.” (Mustafa Kemal)

33- DERSİM’İN KAN GÜLLERİ

“Bir ulusun bireylerinde egemen olması gereken şey ulusun ortak isteği toplumsal düşünceleridir.” (Mustafa Kemal)

34- MERİNOS FABRİKASINDA

“Bir ulusta güzel şeyler düşünen insanlar, olağanüstü işler yapmaya yetenekli kahramanlar bulunabilir. Ancak, öyle kişiler yalnız başına hiçbir şey olamazlar meğer ki genel bir duygunun, genel bir iradenin etkeni, anlatımı, temsilcisi olsunlar.” (Mustafa Kemal)

35- İSMETPAŞA İKTİDARDAN DÜŞÜRÜLDÜ

“İleri görüşlü olduğu kadar ulusumuzun ıvecen gereksinimlerine çözüm bulacak bir programa dayanmayan reform gelişimleri kişisel ve keyfî olmaktan kurtulamaz.” (Mustafa Kemal)

36- BOĞAZİÇİ GEZİLERİ

“Felâket başa gelmeden önce önleyici ve koruyucu önlemleri düşünmelidir. Geldikten sonra dövmenin yararı yoktur.” (Mustafa Kemal)

37- HARP OKULU OLAYI

“Ulus işlerinde her bireyin kafası başlı başına çalışmalıdır.” (Mustafa Kemal)

38- YÜZELLİLİKLER BAĞIŞLANDI

“Her şeyden önce maneviyat kalp ve vicdan gücü yüksek tutulmalıdır.” (Mustafa Kemal)

39- ÖLÜM

“Bir ulusa hizmet eden onun efendisi olur.” (Mustafa Kemal)

3.2.4.15.4. Kişi Kadrosu

Nehir roman serisinin son kitabı *Kutsal Barış* 7 de diğer romanlar gibi geniş bir kişi kadrosuyla anlatılmıştır. Başkışının toplumun biręok kesiminden insanlarla ilişki içerisinde olması kişi kadrosunu bir hayli zenginleştirmiştir. Besteciler, m¼zisyenler, oyuncular, şairler, yazarlar, heykeltraşlar, doktorlar, gazeteciler yaverler, devlet adamları başkışının etrafında toplanırken hem onun portresini aydınlatmışlar hem de devrin toplumsal ve k¼lt¼rel meselelerini g¼stermiřlerdir. Romanda kişi kadrosunu oluşturan manevi evlatlar, başkışının duygu d¼nyasını ortaya ęıkarmalarıyla dikkat ęekerler.

Başkışi hayatının son g¼nlerini bir hasta olarak geçirirken Dinamo, hastanın ęektięi acıları, koma krizlerini ve g¼nden g¼ne eriyip gitmesini, ayrıntılı olarak anlatmıştır.

3.2.4.15.4.1. Başkışi

Başkışi Gazi Mustafa Kemal Atat¼rk'¼, *Kutsal Barış* 7'de asker kimliğinin dışında sahip olduğu insani kişilik ¼zellikleriyle g¼r¼r¼z. Gazi, kimi zaman bir baba, kimi zaman bir sanatsever, kimi zaman da kin g¼tmeyen bir arkadaş olduğunu eser boyunca g¼zler ¼n¼ne serer.

Fon fig¼rlerden Vasfiye, iki aylık kızı ¼lk¼'y¼ ęankaya'ya g¼t¼rd¼ę¼nde Gazi, sevgi ve şefkatle bebeği kuçağına alır. “*ęocuk ne g¼zel şey*” (8) deyişi, bebekle arasında kurulan bağın ilk g¼stergesi olur. O g¼nden sonra Paşa, ¼lk¼ ile vakit geçirmekten hoşlanır ve sık sık onu g¼rmek ister. “*Paşa artık anlamıştı ki ¼lk¼'c¼kte şimdiye dek yitirmiş olduğu babalık fırsatlarının yitik cennetlerini yaşamak istiyordu. Bu y¼zden k¼ę¼k yavruyu her g¼n biraz daha artan bir sevgiyle seviyor, bebek kokan sıcacık varlığını her şeyden ęok arıyordu*” (9).

Gazi'nin ęocukları sevip korumasının bir başka ¼rneęi, onun evlat edindiği ęocuklarla ilişkisinde g¼r¼l¼r. Zehra, Afet, Rukiye, Nebile, Sabiha ve Mustafa, ęankaya'yı cıvıl cıvıl bir yuva h¼line getirmişlerdir. ęocuklar k¼řkte ęok g¼r¼lt¼

yapsalar da Gazi, hepsini yalnızlığının ilacı gibi düşünüp hoş karşılar, sadece “*Yapmayın çocuklar*” diyerek onları azarlar.

Asker ve devlet adamı olmasının yanı sıra geniş bir kültür donanımına sahip olan başkişi, sanatseverliği ve koruyuculuğuyla ülkesinde bulunan sanatçılara değer vererek onların çalışmalarının yanında yer aldığını roman boyunca gösterir. Müzik, resim, sinema, tiyatro, edebiyat ve heykel sanatlarıyla ilgilenen Gazi, “*Sanatsız kalan bir milletin hayat damarlarından biri kopmuştur*” diyerek sanatçılardan desteğini esirgemez. Yeri geldikçe sanatçılar, eğitim almaları için devlet desteğiyle yurt dışına gönderilir.

Başkişi, alaturka şarkıları üstatlar kertesinde güzel söylemesine rağmen Batı müziğini de zevkle dinlemektedir. Gazi, Türk müziğinin Batı müziğine uyarlanması taraftarı olduğundan sanatçılardan bazı reformların yapılmasını ister. Bu doğrultuda Cumhurbaşkanlığı Orkestrası’nın kurulmasını, Batı müziğini okutacak bir okulun açılmasını, ardından Devlet Konservatuarının faaliyete geçmesini ve opera sanatçılarının yetiştirilmesini destekleyen ve yapılacak çalışmaların bizzat içinde bulunan Gazi, Batı uygarlığının öğelerinden olan müziğe verdiği değeri bu yolla gösterir. Osman Zeki Üngör, Münir Nurettin Selçuk, Sadettin Kaynak, Adnan Saygun, Cemal Reşit ve Safiye Ayla gibi sanatçılar besteleriyle, güfteleriyle ve yorumlarıyla Atatürk’ün çağdaş medeniyetlere ulaşmadaki yardımcıları olmuştur.

Türk devrimlerinin halka benimsetilmesi ve halkın sanata olan ilgisinin artırılması amacıyla kullanılacak en etkin araçların tiyatro, opera ve bale sanatları olduğunu düşünen başkişi, kimi yazarlara tiyatro oyunları, operalar ve operetler yazdırır. Faruk Nafiz, *Akın* ve *Kahraman* oyunlarını; Behçet Kemal Çağlar, *Çoban* oyununu; Münir Hayri, *Bayönder* ve *Özsoy Operası*’nı Paşa’nın istekleri doğrultusunda yazarlarken Ertuğrul Muhsin de bu oyunlar üzerinden sahnelerde oyunculuğunu sergiler.

Başkişi, bağımsızlık savaşında birlikte mücadele verdiği arkadaşlarıyla çeşitli sebepler sonucunda kırgınlık dolu yıllar geçirmiştir. Bu süre zarfında o, arkadaşlarıyla yaşadıklarını unutmamıştır. Artık onun isteği, bütün dargın olduğu

eski silah arkadaşlarını gönlünün sıcak köşesine konuk etmek ve dargınlık günlerini kendi çevresinden silip atmaktır. İlk olarak Ali Fuat Paşa ile görüşmeye başlayan Atatürk; Kâzım Karabekir, Refet Paşa ve Hüseyin Rauf'la da barışıp görüşme özlemi duyar ve arkadaşlarıyla görüşmeler sağlaması için Ali Fuat Paşa'nın aracılığını ister. Ali Fuat'ın çabalarıyla Refet Paşa ile görüşen Atatürk, onunla dertleşir, söyleşir. Fakat Hüseyin Rauf ve Kâzım Karabekir ile şartlar elvermediği için görüşemez. 1938 yılının Haziran ayında başkışı, içindeki insancıl duygularla yüzellilikleri affetmek, kendisine dargın olanlarla kucaklaşmak isteğiyle dolup taşar. Bu kararını arkadaşı Ali Fethi'ye söyledikten sonra, konuşmasına *“Ben onları affediyorum. Ancak, göreceksiniz ki, onların arasında beni affetmeyenler bulunacaktır”* (449) sözlerini ekler. Ali Fethi o sözlerden sonra arkadaşının gözlerinin dolu dolu olduğunu görünce onun da içi dolar: *“Karşısındaki etten, kemikten, düşünceden, duygudan oluşmuş bu sarışın insan, artık yaptığı tarihe altın bir çerçeve da hazırlamak ister gibiydi. Kendisi de onun yanı başında koca bir tarih dönemi yaşamıştı. Onun gözlerinde patlamak üzere bulunan gözyaşlarını ötekilerden çok kendisi anlayabilirdi”* (449) diyerek onun hisleriyle hemhâl olur.

Hayatı cephelerde ve siyaset meydanlarında zaferlerle geçen, yaptığı reformlarla Türk ulusunu çağdaş medeniyetler seviyesine çıkarmaya çalışan Gazi Mustafa Kemal Atatürk, siroz hastalığına karşı verdiği savaşı 10 Kasım 1938'de kaybeder.

3.2.4.15.4.2. İşlevsel Figürler

Eserde başkışiyi destekleyen, ona yardım eden ve onun eksikliklerini kapatan işlevsel figürlerin sayısı oldukça fazladır. İşlevsel figürler, başkışinin cumhurbaşkanlığı süresince siyasi, sosyal ve ekonomik kararlarında ve planladığı reformlarda ona rehberlik ederler.

Cumhuriyet'in ilanından başkışinin son nefesine kadar yanından ayrılmayan Kılıç Ali ve Salih Bozok; Gazi'nin birçok önemli işi yaptırttığı (46) Münir Hayri; Kur'an-ı Kerim'i Türkçe okuyan Hafız Sadettin; Paşa'nın nutkunu Çanakkale'de okuyan Şükrü Kaya; Cumhurbaşkanlığı Orkestrası'nı kuran Zeki Üngör; başkışinin

baş gazetecisi (103) Falih Rıfkı Atay; Gazi'nin eski silah arkadaşı, çocukluk arkadaşı ve sofrada arkadaşı Nuri Conker (137); Gazi'nin barıştığı, eski dava arkadaşları Ali Fuat Paşa ile Refet Paşa; Başbakan İsmet Paşa; Başbakan Celal Bayar; Gazi'ye kafa tutabilen (19) Millî Eğitim Bakanı Doktor Reşit Galip; Gazi'nin yareni Ruşen Eşref ve Gazi'nin gazetede yayınlanan Hatay ile ilgili yazılarının altına imzasını atan Asım Us, roman boyunca başkişiden desteklerini esirgemezler.

İşlevsel figürlerin kimi başkişiyle birlikte hareket ederken kimi de onun karşısında yer alarak onun başarılarına gölge düşürmek için üstün çaba gösterirler. Gazi'yi bir iç savaşla uğraştırarak Hatay işinden uzaklaştırmak isteyen Dersim Aşiret Reisi Seyyit Rıza ile karısı Besi ve Rıza'nın danışmanı Alışir, hasım olarak başkişiyi hedef alan işlevsel figürlerin başında gelir.

3.2.4.15.4.3. Fon Figürler

Başkişinin içinde bulunduğu sosyal hayatın yansıtılmasına yardımcı olan fon figürlerin sayısı romanda oldukça fazladır. Vasfiye, Ülkü, Safiye Ayla, Başyaver Rüsuhi, Ertuğrul Muhsin, Uşak Cemal (Çelebi), İsmail Habip, Şükrü Naili Paşa, Şükrü Kaya, Cemal Reşit, Sovyetler Birliği Cumhurbaşkanı Mareşal Varoşilof, Mareşal Budyenni, Halk Partisi Genel Sekreteri Recep Peker, basımevi sahibi Sinan, Gazeteci Feridun Kandemir, Sinop Mebusu Recep Zühtü, Polis Müdürü Fehmi; Besteci, Şarkıcı ve Aktör Münir Nurettin; Sabahattin Ali, Nâzım Hikmet, Ömer Deniz; İran Şehinşahi Pehlevi; Dışişleri Bakanı Fatih Rüştü Zorlu; Gazi'nin evlatlıkları Zehra, Rukiye, Sabiha ve Nebile; sahne sanatçısı Vasfî Rıza Zobu, türkü söyleyen çoban çocuk, Paşa'nın yakınlarından birinin oğlu genç Anafarta; Casus W. Jane, suikastçı Ali Saip Ursavaş; Gazeteci Asım Us, Profesör Neşet Ömer, Paris Büyükelçisi Ali Fethi, Kâzım Karabekir Paşa, Dr. Asım Arar, Prof. Dr. Neşet Ömer, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, Prof. Dr. Fiessenger, Özel Kalem Müdürü Süreyya, Yaver Cevat Abbas ve Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Hasan Rıza Soyak, romandaki fon figürlerdir.

3.2.4.10.5. Zaman

Romanın vaka zamanı eserin başlarında açıkça belirtilmemiştir. Lakin olayların başlangıcının 1931 senesi olduğu düşünülmektedir. Eserdeki ilk vaka halkası, Mustafa Kemal Paşa'nın torunu gözüyle baktığı (10) Ülkü'nün doğumundan önceki aylara rastlar. Yapılan araştırma sonucunda Ülkü'nün doğum tarihinin 26 Kasım 1932 olduğunun tespit edilmesi, vaka zamanının başlangıcına dair tahminimizi doğrular niteliktedir. Romanda zamana dair verilen ilk bilginin “1932 şubatinın 3'üncü Perşembe günü” (71) ifadesi olması, vaka zamanının başlangıç tarihinin aşağı yukarı 1931 olduğunu göstermektedir.

Kitap boyunca aktüel zamandaki farklı olaylar eş zamanlı ilerlerken geriye dönüşlerle vaka zamanı genişletilir. Bu geriye dönüşlerde genelde figürlerin geçmiş yaşantıları ve siyasi olayların arka planlarına dair bilgiler verilir. İşlevsel figürlerden Münir Hayri Egeli'nin hayatına dair bilgiler, Zeki Üngör'ün Cumhuriyet'in ilk yıllarında Cumhurbaşkanlığı Orkestrası'nı kurma çabaları, Sabahattin Ali'yi hapse götüren süreç, Zehra'nın Darüleytamdaki ve Londra'daki günleri, Hatay'ın 1921'den 1936 yılına kadar geçen süre zarfındaki siyasi tarihi, eserde andan geçmişe gidilerek anlatılan hadiselerdir.

3.2.4.15.6. Mekân

Kutsal Barış 7 romanında mekânlar, başkişinin siyasi yaşamına ve sağlık sorunlarına göre öne çıkar. Saraylar, köşkler onun cumhurbaşkanı olarak bulunması gereken yerlerdir. Başkişi genelde yazın İstanbul'da, kışın Ankara'da ikamet eder. İstanbul'da Dolmabahçe Sarayı, Florya Köşkü ve Beylerbeyi Sarayı; Ankara'da ise TBMM, Çankaya Köşkü ve Gazi Orman Çiftliği onun hayatını devam ettirdiği önemli mekânlardır.

Eserde bazı mekânlar, sağlık sorunlarından dolayı başkişi için önem kazanır. Başkişi böbrek ağrılarını dindirmek için Yalova'nın yeraltı sularında şifa arar; yakalandığı siroz hastalığının vücudunda oluşturduğu yangının Savarona Yatı'nda söneceğini düşünerek orada yaşamaya başlar.

Başıkinin akşam sofrası, eser boyunca dikkatleri çeken özel bir mekân olur. Bu sofralarda başkişi; siyasetçileri, bilim insanlarını, sanatçıları ve arkadaşlarını ağırlamaktan memnuniyet duyar. Ülkenin siyasi, sosyal ve ekonomik sorunları; edebiyat, müzik ve resim gibi sanat dallarına ait konular akşam sofrasında yemekler ve içkiler eşliğinde konuşulup tartışılır.

3.2.4.15.6.1. Kapalı ve Dar Mekânlar

Mekânlar, kimi zaman figürlerin hayatlarına mutluluk verirken kimi zaman da onların hayatlarını çekilmez kılabilir. Bir zamanlar başkişiyeye mutluluk veren, alındığında onu çocuklar gibi sevindiren Savarona Yata da başkinin sağlık sorunlarıyla birlikte olumlu algısını yitirerek kapalı ve dar bir mekâna dönüşür. Başkinin hastalığı ilerledikçe “*Savarona yataının konforlu*” (483) odası, onu sıkımaya başlar. Yataın ve denizin aydınlığı onun için kararmaktadır. Alıntı metinlerde de görüleceği gibi başkişi için yat artık kâh hastane kâh cehennem olur:

“(...) *Bu yat alınırken çocuklar gibi sevinmişim. Bana hastane, size de karantina oldu*” (488).

“(...) *Bu iki günlük gezide paşa, bayağı avundu. Ancak Dolmabahçe Sarayı’nın önünde demirleyen Savarona, bir kez daha paşayı cehennem gibi yakmağa başladı. (...) kapalı bir yatak odası ise bir cehennem hücrelerinden ayırtırdı*” (484).

Başkişi yaşadığı acıların etkisiyle cehennem olarak gördüğü yattan ayrılır. “*Marmara’da yapılan serinleme gezisinden hiçbir iyi sonuç alınamayınca hasta, bir cehenneme dönen Savarona yataını bırakıp Dolmabahçe sarayına taşınmayı düşündü. Oranı daha serin olacağını düşünüyordu*” (497). Böylece başkişi kapalı ve dar bir kimliğe bürünen yattan Saray’a taşınır. Saray’ın onu cehennem gibi yakmayacağı düşüncesindedir.

3.2.4.15.6.2. Açık ve Geniş Mekân

Açık ve geniş mekânların insanların duygu ve düşüncelerinde yarattığı olumlu etkiden yararlanmak isteyen başkişi, bazı gecelerde Saray'daki protokolün cenderesinden kaçıp birkaç saat kendi dünyasının içinde gezinmek üzere Boğaz turuna çıkar. Ay ışığının aydınlığı, serin suların köpürmesi, karanlık suların yakamozları; bin bir desenli gümüş halılar, seccadeler ve gümüş serviler, bulunduğu çevreden kaçan başkişi için açık ve geniş mekânın ferahlatan unsurları olur:

“Acar motor, genellikle, ayışıklarının, Boğaz'ın sularına bin bir desenli gümüş halılar, seccadeler serdiği, kuytu koylarında gümüş serviler büyüttiği geç saatlerde serin suları köpürterek Dolmabahçe'nin rıhtımından kalkıyor, saatlerce kıyın kıyın dolaşıyordu. Sofradan yükünü almış olarak kalkan yolcular, bir düş dünyasında yaşarcasına mutlu saatler geçiriyorlardı. Siyasetin, ülke kaygılarının, protokol zorunluluklarının bir kenara atıldığı bu saatler, salt dinlenme saatleriydi. (...) Birçok geceler, özellikle karanlık gecelerde, seyredilerek değil seyrederek dolaştığı Boğaz kıyılarında daha çok dinleniyordu” (408).

Boğaz, açık ve geniş özelliğiyle Cumhurbaşkanı'nı dinlendirirken ona mutluluk da vermektedir. Son zamanlarda sağlık sorunu yaşayan başkişi, bu suların üzerinde sağlığına kavuşmuş gibidir.

Yukarıda belirtildiği üzere *Kutsal Barış* yedi ciltten oluşmaktadır. Konu itibarıyla *Kutsal İsyân*'ın devamı niteliğindedir. İzmir'in kurtuluşundan Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümüne kadar geçen süreyi ele alır. Bu roman da gerçek kişi ve olaylara dayandığı için hem belgesel hem de tarihî roman özelliğindedir. Romanda Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün öncülüğünde Millî Mücadele'nin doğuşu, Millî Mücadele süresince kadroda yaşanan değişiklikler; başlangıçta Atatürk'ün yanında olup -Çerkes Ethem olayında görüldüğü gibi-sonradan ayrılanlar ve Millî Mücadeleye ilerleyen zamanlarda katılanlar tarihî süreç içerisinde verilmiştir.

Roman, yeni devletin inşa sürecini ve bunun için yapılan reformları da ele alır. Dönemi konu edinen romanlar arasındaki yeri önemlidir. Bu açıdan tarih derslerini destekleyici bir özelliğe sahip olup okullarda yardımcı metin olarak kullanılabilir. Müfredatta tercih edilmesi durumunda, öğrenciler hem bir tarihî roman

okumuş olacaklar hem de tarihî gerçeklikleri objektif bir eserden öğrenme şansına sahip olabileceklerdir. Zira *Kutsal İsyan*'da olduğu gibi bu eserinde de yazar, ele aldığı tüm konularda objektif bir bakış açısı sergilemiştir.

3.2.5. Diğer Romanları

3.2.5.1. *Sübyan Koğuşu*⁵⁶

Sübyan Koğuşu, Hüsnü'nün otel odasında kendisine tecavüz etmek isteyen bir adamı öldürmesi sonucunda hapse düşmesini ve onun hapishane hayatını anlatır. Kitap, bir genç adamın gözünden, hapishanelerde yaşanan şiddet ve taciz olaylarını tüm çıplaklığıyla ortaya koyar. Yıllarca hapishanelerde yaşayan Dinamo, *Sübyan Koğuşu*'nda içinde yaşadığı o dünyanın acı gerçeklerinin bir başka yüzünü, sübyanın içerideki yaşamını gözler önüne serer.

Roman, ölümünün beşinci yılında, Hasan İzzettin'in arkadaşı, yazar ve şair Güngör Gencay tarafından eski yazıdan günümüz Türkçesine çevrilerek yayımlanmıştır. Gerçek Sanat Yayınları Kasım 1994 yılında kitabın ilk basımını yapar.

3.2.5.1.1. Özet

Hüsnü, kaldığı otelde ona tecavüz etmeye çalışan zengin bir adamı öldürmek zorunda kalır ve tutuklanarak hapishaneye gönderilir. Hüsnü'nün güzelliği hapishanedeki herkesin dikkatini çeker. İlk geldiği günlerde Boşnak İbrahim ve Çingene Hüseyin, Hüsnü için kavga bile ederler.

Hüsnü, annesinin getirdiği tüm yemekleri çevresindekilerle paylaştığı gibi, parasıyla da sürekli onlara yiyecek alır. Bir gün pantolonu çalınan Hüsnü, Hüseyin'den şüphelendiğini İbrahim'e anlatsa da “*Yakalamadan söylemek iftira atmak olur*” düşüncesiyle konu kapatılır. Bir başka gün parası da çalınan Hüsnü, İbrahim ve Hüseyin'in ikisiyle de konuşur. Hüsnü'ye daha dikkatli olmasını söyleyen

⁵⁶Hasan İzzettin Dinamo, *Sübyan Koğuşu*, İstanbul, Gerçek Sanat Yayınları, 1994.

bu iki arkadaş, onun yanından ayrıldıktan sonra, çaldıkları paraları paylaşırlar. Hüsnü gece uyumayıp cüzdanını çalanın İbrahim olduğunu görmesine rağmen sesini çıkarmaz.

Bir gün havalandırmada yürüyüş yapan Hüsnü, yanına gelen Muammer Ağa'nın kendisini şapur şapur öpmesi üzerine onu havaya fırlatır. Muammer'in imdadına yetişen Mevlüt de Hüsnü'ye saldırır fakat o da Hüsnü'nün yumrukları altında ne yapacağını bilemez. Hüsnü'nün babası Cemil Kaptan, çıktığı deniz seferinde Japon bir genci kurtarır. Gemide çalışmaya başlayan genç adam, çok iyi bildiği dövüş usullerini, yazları gemide bulunan Hüsnü'ye öğretmiştir; işte Hüsnü de öğrendiği bu dövüş tekniklerini düşmanlarına karşı kullanır.

Bu olaydan sonra Hüsnü'ye yapılanların farkında olan Yusuf, ona bildiği her şeyi anlatır. Ayakkabısını, pantolonunu kimin çaldığını, kime sattıklarını; geldiği gün Hüseyin ve İbrahim'in, onun dikkatini çekmek için kavga ettiğini tek tek anlatır. Ayrıca mahkemede savunmasında kullanacağı dilekçeyi en iyi yazacak kişinin Sami Bey olduğunu da söyler.

Mahkemede Hâkim, Hüsnü'nün suçsuz olduğunu düşünerek ona “*Seni nasıl kurtarabileceğimizi düşünmeliyiz*” diye sorar. Hâkim'in kendisini kurtaracağına inanan Hüsnü, sevinçle hapishaneye gelir ve diğer koğuştaki Sami Bey'in yanına giderek ona dilekçesini yazdırır. Koğuşuna dönen Hüsnü; Müdür, Başgardıyan ve iki üç gardiyanın kendisini beklediğini görür. Aldıkları ihbara göre Hüsnü'nün bavulunda eroin vardır. Bavulunu açan Hüsnü, eroini görünce, “*Bunu buraya başkası koymuş, benim eroin ile işim olmaz*” der. Hüsnü'ye inanan Müdür, Başgardıyandan sorumluların bulunmasını ister. O da Hüseyin ve İbrahim'in olanları bileceğini düşünerek onları sorguya çağırır. Gençler bir şey bilmediklerini söylediklerinde hücreye kapatılırlar. Onların yanına gizlice giden Muammer, ikiliye, hiçbir şey söylememelerini tembih eder.

Hüsnü'nün bu yaşadıklarından sonra Hapishane Müdürü, onu korumak amacıyla revire verir. Bu haberi duyan mahkûmlar Kız Hüsnü'yü -artık ona öyle hitap etmektedirler- görmek için muayeneye gelip sıraya girerler. Orada rahat edeceğini düşünen Hüsnü, yanıldığını anlar, artık daha açık bir hedef hâlinde

olduğunu düşünür. Dilekçeci Sami revire gelerek Hüsnü'yü haydutların rahatlıkla gelip insanı götürebileceği konusunda uyarır ve onu Başgardiyanın yanına götürür. Korkularını ve duyduklarını Başgardiyan'a anlatan Sami Bey, Hüsnü'nün Sübyan Koğuşu'na veya Efendiler Koğuşu'na verilmesinin uygun olacağını söyler. Sami Bey bunları söyledikten sonra Hüsnü ile bahçeye çıkıp volta atarlar. O sırada yanlarına Adembaba gelir. Adembaba, oğluna tecavüz edip onu öldüren katilin boynunu kopartmış bir mahkûmdur.

Bu esnada hücrede bulunan Hüseyin ve İbrahim falakaya yatırılır ve eroin işini Muammer'in tezgâhladığını itiraf etmeleri üzerine serbest bırakılırlar.

Hüsnü tekrar Sübyan Koğuşu'na geldiğinde kırk yıllık arkadaşlarına kavuşmuş gibi çok sevinir, annesinden gelen baklavalarını onlarla paylaşmaya devam eder. Hüseyin ve İbrahim koğuşa döndüklerinde Hüsnü'yü görünce hemen Muammer'e haber vermekten geri kalmazlar.

Hüsnü'nün güzel, tasasız günleri, aldığı bir haberle altüst olur. Annesi, soygun yapmak üzere kendisine saldıran bir hırsız tarafından öldürülmüştür. Annesinin ölümüyle sarsılan Hüsnü'nün parasızlık günleri de başlar ve elindeki eşyalarını, satması için, yavaş yavaş İbrahim'e verir. İbrahim de bu eşyaların hepsini Muammer'e satar. Hüsnü'nün bu sıkıntılı günlerinde Adembaba, kendi yemeğinden Hüsnü'ye getirerek onunla paylaşır; bulduğu ceket, ayakkabıyı ona giydirir.

Bir gün kantine doğru giderken, düşman bellediği Kızılcahamamlı Bayram'la karşılaşan Hüsnü, onun başsağlığı dileklerini karşılıksız bırakmaz, duruma şaşırsa da onunla konuşur. Bir başka gün karşısına çıkan Muammer'in babacan bir selam vermesi de Hüsnü'yü şaşırtır. Ancak Hüsnü bu konunun da üstünde pek durmaz. Muammer, üçüncü kez Hüsnü ile karşılaştığında elindeki paltoyu ona vererek, aralarında geçen tatsız olay için üzgün olduğunu söyler. Ertesi gün Hüsnü'nün sattığı tüm kıyafetleri getirip ona verir. Kıyafetlerine yeniden kavuşan Hüsnü çok sevinir. Bu sevincini Adembaba ile paylaştığında ise Adembaba onu uyarır. Hüsnü, Adembaba'nın öğütlerinin üstüne koğuştan dışarı çıkmamaya, Muammer ve Bayram ile karşılaşmamaya çalışır. Muammer, Hüsnü'nün ondan kaçınmasında Adembaba'nın parmağı olduğunu tahmin ederek dostluk taarruzuna geçer ve elindeki

yatağı bir mektupla ona gönderir. Hüsnü, Muammer’e düşman olmasına üzüldü ve onunla görüşmelere başlar. Bu olaylar yaşanırken Adembaba’yı göremeyen Hüsnü, onun apandisit ameliyatı için hastanede olduğunu öğrenir.

Muammer, Hüsnü’yü kandırmak uğruna namaz kılar, oruç tutar ve Kur’an okur; Hüsnü’ye de küçük bir Kur’an hediye eder. Artık Hüsnü’nün kurbanlık koyun gibi kesime hazır olduğunu düşünen Muammer, iki kilo baklava siparişi verir. Bunlardan bir kilosunun içini esrar tozlarıyla doldurur. Volta atan Hüsnü’nün yanına giden Muammer, onu yemeğe davet eder. Tıka basa yemek yiyen Hüsnü’nün uykusu gelir. Hüsnü uyumaya başladıktan sonra eyleme geçen Muammer, onu soyar ve kendisi de soyunmaya başlar. Tam o esnada hastaneden çıkıp gelen Adembaba, Yusuf’tan Hüsnü’nün Muammer’in koğuşuna gittiğini öğrenir öğrenmez koğuşa koşar. Koğuşa girdiğinde elleri uçkurlarında sıraya girmiş insanlar görünce etraftakilere saldırarak kapalı olan kapıya doğru yönelir. Kırarak kapıyı açan Adembaba, ölü gibi yatan Hüsnü’yü çabucak giydirerek onu Başgardıyanın odasına götürür. Adembaba: “Çocuğa çok esrar yedirmişler baklavayla, belki de henüz ölmemiştir Başefendi. Derin bir baygınlık geçirmekte olabilir. Aman kurbanız olayım, çabuk olun da çocuğu kurtaralım” (61) dediğinde Başgardıyan, hastane doktoruna telefon etmektedir.

3.2.5.1.2. Teknik Özellikler

Sübyan Koğuşu, ilahi anlatıcı tarafından nakledilir. Zaman ve mekânla sınırlı olmayan anlatıcı, kahramanların geçmişlerini, hâllerini; her türlü özelliklerini ne düşündüklerini ve ne yapacaklarını bilir. Elindeki sonsuz imkânlarla “nerede aranırsa orada hazır” (Aktaş, 2013: 80). Eserin ilk cümlesinde ilahi anlatıcı, sesini üçüncü tekil şahısla duyurur: “Başgardıyan, Sübyan Koğuşuna götürdüğü çocuğu yan gözle bakarken ağzının suyu akıyordu” (9).

Her an her yerde herkesin düşüncesinde olan ilahi anlatıcı, başkişi Hüsnü’nün çevresindeki insanların Hüsnü hakkındaki fikirlerini de bilir. Hüsnü’yü hapishaneye getiren Başgardıyanın onu gördüğündeki düşünceleri şöyledir: “Ne güzel şeydi bu. Şimdiye dek böylesi düşmemişti buraya. Sanki erkek giysisi giydirilmiş bir kızdı.

Güzel de giyimliydi. Sanırsın zengin çocuğu. Ancak zenginler çocuklarını böyle yerlere düşürürler mi?” (9).

Sübyan Koğuşu’nda tasvir, diyalog, iç monolog ve geriye dönüş teknikleri kullanılarak anlatı somutlaştırılır. Başgardiyani tasvir ederken aktarımı Hüsnü’nün gözünden yapan ilahi anlatıcı, her şeyi bilme yetkisini kullanır. Kimin, neyi, nasıl gördüğünü iyi bilir: “Çokça esmer bir yüz, yarım bıyıklar, kocaman ağız, etli dudaklar, kahverengi gözler, kısa bir boy” (9), Hüsnü’nün başgardiyani tarif eden sözleridir.

Günlük yaşantıda iletişim içerisinde olan insanların diyaloglarının edebî metinlere olduğu gibi yansıtılması, gerçeklik hissiyatını kuvvetlendiren bir durum olur. Mahkemeye duruşmaya giden Hüsnü, hâkim ile girdiği diyalogda, işlediği suçu şöyle anlatır:

— *Peki, seni neden buraya getirdiler oğlum?*
— *Bir adam öldürdüm efendim!*
— *Deme!*
— *Doğru söylüyorum efendim.*
— *Peki, durup dururken mi öldürdün adamı?*
— *Yok, efendim, bana tecavüz etmeye kalktı. Ben de ya bir yumruk vurdum ya da ittim. Şimdi pek iyi hatırlamıyorum. Uyku sersemliğiyle oldu bu iş” (27).*

Başkişi Hüsnü’nün yanından hiç ayrılmayan ilahi anlatıcı, görüneni bildiği gibi görünmeyeni de açığa çıkaran yetenekleriyle Hüsnü’nün zihninin içine kadar girer. Koğuşta eşyaları ve parası çalınan Hüsnü, kimin yaptığını bildiği hâlde bunu kimseye söyleyemez, sadece kendi içinde saklar: *“Tahmin ettiğim gibi, bunlara demek hep sen yapıyormuşsun İbrahim ağabey, dedi içinden tevekkeli değil hapishanede hırsızlar vardır, sürmeyi gözünden çekerler demişlerdi. Dikkatli ol Hüsnü, diyenler olmuştu, inanmamıştım. İlk senin güvenini kazanıyor, yanı başına dek sokuluyor, sonra işlemeye başlıyor” (9).*

Geriye dönüş, figürlerin ve olayların geçmişini vaka zamanına taşıyan ve okurun merakını gidererek onu bilgilendiren bir anlatım tekniğidir. *Sübyan Koğuşu* romanında figürlerin kim olduğu ve geçmişteki olayları nasıl yaşadıkları sık sık

geriye dönüş tekniği kullanılarak anlatılır. İşlevsel figürlerden Adembaba: “...Evlendim bir çocuğum oldu. Oğlumun hem ırzına geçtiler hem de onu öldürdüler. Bunun üzerine katili yakaladığım zaman mahkemeye vermedim. Tavuk gibi kafasını koparıp attım. O gün bugündür bu namıssızlara, karşı konmaz bir düşmanlığım vardır” (43) açıklamasıyla andan geçmişe giderek hapishaneye neden düştüğünün cevabını kendisi verir.

3.2.5.1.3. Olay Örgüsü

Sübyan Koğuşu, altmış bir sayfadan oluşan hacmi küçük bir romandır. Yazar tarafından rakamla dört bölüme ayrılan romanın birinci bölümü 9 ila 14; ikinci bölümü 14 ila 20; üçüncü bölümü 20 ila 28 ve dördüncü bölümü 28 ila 61. sayfalar arasında yer alır.

Hüsnü’nün hapishanedeki yaşamını etkileyen önemli kişilerden biri işlevsel figür Muammer’dır. Muammer’in Hüsnü’nün hayatında yaptığı değişikliklere göre olay örgüsünü üçe ayırabiliriz.

Birinci bölüm, Hüsnü’nün hapishaneye girmesiyle başlar. Hüsnü’nün koğuştakilerle tanışması, İbrahim ve Hüseyin’in onun için kavga etmesi, Hüsnü’nün önce pantolonunun sonra da parasının çalınması, bunu İbrahim ve Hüseyin’e söylemesi, İbrahim’in soygunları yapan kişi olduğunu öğrenen Hüsnü’nün sesini çıkarmaması, paraları çalan Hüseyin ve İbrahim’in onları paylaşması, Muammer’in avluya hava almayan çıkan Hüsnü’yü öpmesi üzerine Hüsnü’nün onu havaya fırlatması ve Hüsnü’nün Muammer’e yardıma gelen Mevlüt’ü de pataklaması birinci bölümün vaka halkalarıdır.

Hüsnü’nün yaşadığı kötü olayların başlangıcı ikinci bölümde Muammer’in hayatına girmesiyle olur. Yusuf’un Hüsnü’ye onu soyanların İbrahim ve Hüseyin olduğunu ve eşyalarını da Muammer’e sattıklarını söylemesi; Hüsnü’nün yargılanmak üzere mahkemeye gitmesi, Hâkim’in onun suçsuzluğuna inanması; mahkeme dönüşünde Hüsnü’nün bavulundan eroin çıkması, Hapishane Müdürü’nün onun masumluluğuna inanıp onu revire vermesi; Hüsnü’nün Sami Bey’e savunma dilekçesini yazdırması; revirde güvenliğinin tehlikeye girmesiyle tekrar Sübyan

Koşu'na gönderilmesi; ziyaretine gelen annesinin üzüntüden çökmüş olduğunu görmesi; Hüsnü'nün çocukları koruyan, kollayan Adembaba'yla tanışması ve annesinin ölüm haberini alan Hüsnü'nün perişan olması ikinci bölümün vaka halkalarını oluştururken Muammer'in kötü planlarının da başlangıcı olur.

Üçüncü bölüm, parasız kalan Hüsnü'nün İbrahim sayesinde eşyalarını satmasıyla başlar. Bu eşyaların hepsini Muammer'in alması; açlık dolu günlerinde Adembaba'nın Hüsnü'ye yardım etmesi; ona mont, ayakkabı getirmesi; düşman bildiği Bayram ve Muammer'in Hüsnü'ye iyi davranmaları, Muammer'in Hüsnü'ye paltosunu ve sattığı kıyafetlerini getirmesi; Hüsnü'nün Muammer'e olan düşmanlığının azaldığını fark eden Adembaba'nın onu uyarması, bu uyarı sonrasında Hüsnü'nün Muammer ile karşılaşmamaya çabalaması; Muammer'in Hüsnü'nün yatağını koşu'na göndermesi ve ayakkabılarını ona vermesiyle Hüsnü'nün Muammer'e güvenmesi; Adembaba'nın ameliyat için hastanede yattığını bilen Muammer'in Hüsnü'ye esrarlı baklavaları yedirmesi, yedikleriyle kendinden geçen Hüsnü'ye tecavüz etmek isteyen Muammer'i hastaneden dönen Adembaba'nın engellemesi ve Başgardiyan tarafından doktor çağırılırken Hüsnü'nün ölü gibi yatması, üçüncü bölümün vaka halkalarını meydana getirir.

3.2.5.1.4. Kişi Kadrosu

Romanın başkişisi Hüsnü, çok güzel bir gençtir. Bu güzelliği onun başına sürekli iş açar. Dinamo, hapishanede gördüğü tecavüz gerçeğini Hüsnü'nün yaşadıklarıyla *Sübyan Koşu'*nda anlatır.

Romanın kişi kadrosundan birçoğu Hüsnü'den yararlanmak için ona yaklaşır. Bunun farkında olan Yusuf, Sami Bey ve Adembaba sürekli onu korumaya çalışırken; Çingene Hüseyin, Boşnak İbrahim, Mevlüt, Kızılcahamamlı Bayram ise Hüsnü'nün zindandaki hayatını kâbusa çevirir.

Başgardiyan, Hapishane Müdürü, Hüsnü'nün annesi, Kaptan Cemil, Japon Kabayasi, Gardiyan Cafer, mahkemedeki Hâkim, Hapishane Doktoru ve polis memuru romanın fon figürleridir.

3.2.5.1.4.1. Başkişi

Sübyan Koğuşı romanının başkişisi, yaşı tam olarak verilmeyen Hüsnü adında bir gençtir. Hüsnü, kendisine tecavüz etmeye çalışan bir adamı öldürdüğü için hapse atılır. Fiziksel olarak çok güzel olan Hüsnü; pürüzsüz, beyaz teniyle; kız gibi ince yüz hatlarıyla ve siyah gözleriyle (9), görenleri kendisine hayran bırakır.

Hüsnü, eserde verilen bilgiler doğrultusunda tahmini olarak on yedi on sekiz yaşlarında bir gençtir. Koğuşa ilk girdiğinde etrafını çocuklar çevirir. Çocuklar daha sonra çekilerek yataklarına giderler. Ortada Hüsnü ile on beş on altı, giderek on yedi on sekiz yaşlarında görünen bir iki çocuk (10) kalır. Hüsnü'nün civarında kalan çocuklardan biri de İbrahim olduğuna göre Hüsnü'nün de yaşının on yedi ya da on sekiz olduğu söylenebilir. İlerleyen sayfalarda İbrahim'in "*Hüsnü de bizim yaşıtımız*" (24) demesi de bunu doğrular.

Güzelliğinin yanı sıra üstün yetenekleri de olan başkişi, savunma sporlarını çok iyi bilir, yıllarca amatör boks liglerinde çalışmıştır. Bir gün iri yarı iki adamı kaldırıp yere çalarak düşmanlarına gücünü gösterir. Bu kavgayı gören mahkûmlar "*Ulan bu kurabiye dediğin yaman bir uşakmış be! Mevlüt Ağa ile Muammer Efendi*"yi bir hakladı ki değmeyin gitsin!" (23) diyerek şaşkınlıklarını ifade ederler.

Hasan İzzettin'in tüm karakterleri gibi Hüsnü de okumayı seven bir başkişidir. Kalması için revire gönderildiğinde eşyalarıyla birlikte kitaplarını da rafa yerleştirir: "*Kitaplarını bavulundan çıkararak başucundaki etejerin üstüne dizdi. Kitapların arasında Çalikuşu, Akşam Güneşi'yle, birkaç da İngilizce roman vardı*" (35).

Yardımsever bir genç olan Hüsnü, annesinden gelen yiyecekleri, baklavaları ve börekleri arkadaşlarıyla sık sık paylaşır. Hapishane bakkalından arkadaşları için ekmekler, helvalar alıp onların karınlarının doymasını sağlar.

"*Mapusane kantinindeki öteberi de o kadar pahalıydı ki, son günlerde tutumlu davrandığı halde elindeki para hızla eriyordu. Bakkaldan aldığı o azıcık yiyecekleri de ucundan kıyısından gözü kalan çocuklara veriyor, en sonunda kendisi ekmeğini kuru kuru yemek zorunda kalıyordu*" (49). Başkişi, annesinin ölümü

sonrasında parasız kaldığı anlarda bile son lokmasını paylaşarak bu özelliğini yitirmediyini gösterir.

3.2.5.1.4.2. İşlevsel Figürler

Hapishane dostlukları insanın hayatında önemli bir yere sahiptir. Bu dört duvar arasında insan yeri geldiğinde malını ve canını mahpus arkadaşlarına teslim eder. Romanlardaki işlevsel figürler de başkişiyi koruyup kollayan, ona yardım etmek için çabalayan kişilerdir. Yusuf, Sami Bey ve Adembaba başkişinin etrafında yer alan, ondan yardımlarını esirgemeyen işlevsel figürlerdir.

Yusuf, on dört on beş yaşlarında esmer, yuvarlak yüzlü ve kara gözlü bir çocuktur. Koğuşta ne olup ne bittiğinden haberi olduğu gibi; kimin cebinde kaç kuruşu var, kim kimin için ne düşünüyor, hepsini bilir. Eroin ticareti yapan eniştesinin kendisini de bu işe karıştırmasıyla yakalanarak bir yıl hüküm giymiştir. Hapishanede Hüsnü'yü çevresindekilere karşı uyarmak için onunla sık sık konuşan Yusuf; İbrahim ve Hüseyin'in tüm yaptıklarını ona anlatır. Yusuf'un uyarılarından memnun kalan Hüsnü, önlem alacağını söyler. Avukat tutacak parası olmayan Hüsnü'ye savunma dilekçesini yazdırması için Sami Bey'i tavsiye eden de Adembaba'ya Hüsnü'nün Muammer'in koğuşuna gittiğini söyleyen de Yusuf olur.

Sami Bey, başkişiyeye yardımcı olan kişilerden bir diğeridir. Yazdığı dilekçede Hüsnü'nün kurtulmasını sağlayacak verilerin bulunmasına dikkat çekerek, adaletin gün ışığına çıkması için üstüne düşeni yapar. Revirde kalmaya başlayan Hüsnü'yü oradan çıkması konusunda uyarı ve Başgardıyan'la konuşarak Hüsnü'ye zarar verecekleri haberini aldığını söyleyen de yine Sami Bey'dir.

Eserin işlevsel figürlerinden biri olan Adembaba, “*iri yarı, bayağı insan azmanı görünümünde gibi bir adamcağz*”dır (43). Hüsnü'nün etrafında dolanan kötü kişilerin varlığından haberdar olduğu için onu korumaya çalışır. Hüsnü'ye mont, ayakkabı alır; yemeğini onunla paylaşır. Hüsnü'yü Muammer'e karşı uyarır. Adembaba, Muammer'in Hüsnü'ye tecavüz etmesini önleyerek onun hayatının dönüm noktasını belirler.

Eser boyunca değişmeyen özellikleriyle karşı güç olarak konumlanan işlevsel figürler, çıkarları doğrultusunda her fırsatta başkışı Hüsnü'den yararlanmak isterler. Arkadaş maskesi altında Hüsnü'nün yüzüne gülen ama arkasından kıyafetlerini ve parasını çalan Çingene Hüseyin ve Boşnak İbrahim; Muammer'i korumak üzere Hüsnü'ye saldıran Mevlüt, Hüsnü'ye dostça kelimelerle yaklaşp Muammer'in kötü emellerine ortak olan Kızılcahamamlı Bayram, Hüsnü'nün hayatını karartmaya yemin eden ve onu taciz etmek için tüm zeminleri hazırlayan Muammer, başkışının zindandaki hayatını kâbusa çeviren işlevsel figürlerdir.

3.2.5.1.4.3. Fon Figürler

Romanın olay örgüsüne gerçekçilik kazandıran, başkışının sosyal ortamını belirginleştiren fon figürler, derinliği çok az olan kişilerdir. Başgardıyan, Hapishane Müdürü, Hüsnü'nün annesi, Kaptan Cemil, Japon Kabayasi, Gardıyan Cafer, mahkemedeki Hâkim, Hapishane Doktoru ve polis memuru, dekoratif unsur özelliği gösteren fon figürler olarak eserde yer alırlar.

3.2.5.1.5. Zaman

Sübyan Koğuşu romanının vaka zamanı tam olarak belli değildir. Kanımızca yazar tarihî perspektifin esere sunacağı katkıyı göz ardı ederek olayları ön plana koymayı tercih etmiştir. Eserde kullanılan bazı zaman ifadelerinden çıkan sonuç; vaka zamanının yaz, güz ve kışı kapsayacak şekilde belirlendiğine yöneliktir: “Yaz geçmiş güzel günler bitmişti. Yağmurlu günlerde yün yatağına gömülüyor, titreye titreye ısınmaya çalışıyordu. İlk kar taneleri düşmeye başlamıştı” (48).

Romanda anlatımın zaman akışı, “şimdiye dek, biraz sonra, bu sırada, bir sabah, yirmi dört saatte bir, şimdiden, sabahleyin, o zamana dek, o akşam, ertesi sabah, bu arada, gün geçtikçe, birgün, birkaç gün sonra, ertesi gün, o gün, son günlerde, şimdi” gibi gündelik hayatta kullanılan belirsiz zaman birimleriyle sağlanırken zamanda ileri atlamalar yapıldığı da olur.

3.2.5.1.6. Mekân

Roman kahramanlarının psikolojilerini doğrudan etkileyen mekânların insan hayatında önemli bir yeri vardır. Hasan İzzettin'in *Musa'nın Mapusanesi* kitabından sonra mekânı tamamıyla hapishane olan diğer kitabı *Sübyan Koğuşu*'dur.

3.2.5.1.6.1. Kapalı ve Dar Mekânlar

Hapishane, hapishane koğuşları, hücreler, kısaca kapalı kapılar ardındaki mekânlar; kahramanların dış dünya ile iletişimi kesen, engelleyen yerlerdir. Sahip olduğu tüm özellikleriyle hiç kimsenin yaşamak istemeyeceği bu kapalı ve dar mekânlar, sayılı günlerin hatırına mahpuslar için çekilir hâle gelir.

Başkişinin koğuşa ilk adım attığında aldığı kokular onu etkileyerek olumsuz duygular hissetmesine neden olmuştur: "*Hüsnü, bu sırada boğucu bir koyun ağulunun kokusu içine düşmüş gibi duyumsadı kendini. İçerde ağır bir sidik, ter, pislik, ayak kokusu vardı*" (10). Kokuların kişiler üzerindeki etkisi Hüsnü'de de kendisini göstermiş; pis kokusuyla koğuş, dar ve kapalı bir mekân özelliğini almıştır.

3.2.5.1.6.2. Açık ve Geniş Mekânlar

Kapıları dünyaya kapalı olan hapishanelerde insana ferahlık veren açık ve geniş alanlar oldukça azdır. Fiziksel olarak belli başlı sınırları olan bu mekânlar, kahramanların olgusal olarak hissettikleriyle dönem dönem açılıp genişleyebilir. Başkişi, koğuştan alınıp revire verildiğinde kendini bir ev konforunda hisseder. İlâhi anlatıcı, Hüsnü'nün düşüncelerini şöyle aktaracaktır: "*Buranın dingin bir havası olduğunu sezdi. Bu da çok hoşuna gitti. (...) gece dingin bir uyku uyudu. Çevresinde rahat, temiz bir hava vardı*" (35-36).

Hapishane duvarları içerisindeki bir başka kapalı alan olan revir, kısa bir süreliğine de olsa, Hüsnü'ye verdiği güven, huzur ve mutlulukla açık ve geniş bir mekân özelliği kazanır.

Sübyan koğuşunda yaşanan olaylar, tecavüz, uyuşturucu, hırsızlık, ikiyüzlülük, itimat etmek- etmemek romanın konularını oluşturmaktadır.

Savunmasız ve kimsesiz kişilere kötülük etmek isteyen çok olur. Fırsatçı insanların kötülüklerinden korunmak için uyanık olmak gerekir. Bazı kurumlarda görevini kötüye kullanan kişiler yüzünden masum insanlar zarar görebilir. Yazar, *Sübyan Koğuşu* adlı romanında olayları zaman ve mekân olarak netleştirmeden hapisane, yaz, güz, kış mevsimleri itibariyle ilahi bir bakış açısıyla dillendirmektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. DİĞER ESERLERİ

4.1. ANILARI

4.1.1. 6-7 Eylül Kasırgası⁵⁷

6- 7 Eylül Kasırgası, Hasan İzzettin Dinamo'nun anı türündeki ilk eseridir. 1984 yılında De Yayınevi tarafından yayımlanan bu eserde Dinamo, Harbiye Zindanlarında kaldığı yaklaşık altı aylık zaman diliminde yaşadıklarını anlatır. Soğuk geceler ve aç kalınan günler satır aralarında kendini gösterirken, dönemin siyasi yapısına da hücrenin küçük penceresinden kapı aralanır. Harbiye Zindanlarını âdeta bir üniversiteye çeviren Dinamo, günlerini boş geçirmez, bulduğu her kitabı okuduğu gibi, arkadaşlarıyla da bu kitaplar hakkındaki yorumlarını paylaşır.

Aziz Nesin, Kemal Tahir, Asım Bezirci, Hulusi Dosdoğru, Müeyyet Boratav ve Can Boratav; Dinamo'nun kapalı kapılar arkasındaki yaşantısını paylaştığı dostları olur. 8 Eylül 1955 gecesini komünist olduğu gerekçesiyle tutuklanan Dinamo, sorgusuz sualsiz götürüldüğü hapisaneden bir yatsı üzeri yine sorgusuz sualsiz çıkarılır. Cevaplanmayan sorularla altı-yedi Eylül kasırgası geçerken Dinamo'nun yüreğinde açtığı yaraların şiddetini “hiçbir güç onaramaz.” (96) diyerek ifade eder.

Dinamo, 6- 7 Eylül Kasırgası'nı yirmi dokuz bölüme ayırır. Her bölümün başlığı, içeriği özetler şekilde konmuştur. Eserde bazı bölümlerin başlığını anlatının ilk cümlesinde kullanan Dinamo, bu yolla yeni bir teknik denemektedir. Aşağıda söz konusu kullanıma dair örnekler verilmiştir.

Başlık: “*Karıncalar, Arılar, Üstüne Yazılmış Kitaplar*”

Anlatının ilk cümlesi: “*Karıncalar, arılar üstüne yazılmış kitaplar okumuştur*” (54)

Başlık: “*Conga Ali*”

Anlatının ilk cümlesi: “*Conga Ali kafasını sallayarak “Ah namussuz herifler, ah,” diye bir göğüs geçirdi*” (47).

⁵⁷ Hasan İzzettin Dinamo, 6-7 Eylül Kasırgası, İstanbul, May Yayınları, 1971.

“Hayır”, cevabını veren Dinamo, ne tür bir suçlamaya tabi tutulacaklarını anlar. *“Dışardan direktif alarak kütleleri ayaklandırmış, İstanbul’u yıktırmış kişiler olarak görülmek isteniyorduk. (...) Eğer bizi suçlu çıkarabilirlerse zayıf sırtlarımızdan elverişli bir hasat yapmayı düşündükleri açıkça görülüyordu. Şimdiden bizi suçlu olarak kabullendikleri, ancak bunun kanun maddelerine dökülerek meydana çıkarılmasını sağlamak üzere kuruntular arasında oldukları anlaşıyordu”* (24-25).

İki hafta sonra demir kapılardaki pencerelerin açılmasına izin çıkar. Artık sanıklar temiz hava alabilecektir.

Yine o günlerde Dinamo’nun karısı ziyarete gelir. Onu tutuklandıktan sonra çok aradığını her gün polis müdürlüğüne gidip onu sorduğunu söyler. Karısı maddi olarak sıkıntıda olduğunu, komşularının onları evden kaçırmak için geceleri evlerine taş atıp kapılarını dövdüklerini, annesinin evi terk ederek kızıyla onu yalnız bıraktığını dertli bir şekilde anlatır. Ayrıca hâllerine acıyan bir komşunun borç para verdiğini ağlayarak belirtir. Dinamo, karısıyla olan konuşmasının görevliler tarafından dikkatle dinlendiğinin farkına varır.

Bir gün tüm tutuklular, hapishanenin büyük koğuşunda gezmeleri için serbest bırakılır. Herkes birbirini tanıdığından gruplar hâlinde bir araya gelerek akıbetlerinin ne olacağını sorgularlar.

O günlerde, Kıbrıs Türktür Derneği’nin başkanıyla bütün üyelerinin Harbiye Zindanlarına getirilmeleri tutukluların dikkatini çeker. Dinamo, bu durum karşısında *“Hükümet, devlet gücünü ellerine geçirmiş derebeyleri, işledikler ikorkunç cinayetten paçalarını kurtarabilmek uğruna en içten dostlarını bile arslanın ağzına atmaktan çekinmiyorlardı, böylece İstanbul’u yaktırıp yıktıranların komünistlerle Kıbrıs Kültür Derneği olduğunu göstermek istiyorlardı”* (35) diye düşünür.

Bir süre sonra tutuklulara gazete okumaları için izin çıkar. Böylece iç ve dış basında hükümete karşı yapılan eleştirileri takip edebilirler. Fuat Köprülü’nün *“İstanbul’u altı-yedi Eylül gecesi dışarıdan aldıkları buyrukla Komünistler yıktırdı”* (36) sözlerini haber alması Dinamo’nun zoruna gider. Çünkü gençliğinden beri onun kitaplarını zevkle okumaktadır.

Hapishaneye dışarıdan sık sık haberler gelir. Bu haberlerden biri de Vala Nurettin'in dönemin sıkıyönetim komutanı Nurettin Aknoz'a Harbiye'de tutuklu bulunan elli iki kişinin ne olacağını sorduğunda aldığı cevaptır. Aknaz, *"İstanbul'u yıktıran o heriflerdir. Hepsine müstahak oldukları cezayı verdireceğim On on beşini sallandıracağım, geri kalanı da yirmişer, otuzar yıla zindanda çürüteceğim"* (38) demektedir. Bu haberle tutukluların hepsi umudunu yitirmeye başlar.

Dışarıda da hükümet güçlerinin evlere yaptıkları baskınlar devam etmektedir. Baskınlar sonucunda tutuklananlar Selimiye Kışlasına, Davutpaşa Kışlasına doldurulur. Aynı anda tüm tutukluların da evlerine baskınlar yapılarak deliller aranır. Dinamo'nun evi de suç sayılacak deliller bulma umuduyla bir gece yarısı asker ve polisten oluşan bir ekiple talan edilir.

Günler, haftalar ve aylar geçerken tutukluların durumunda değişiklik olmaz; kapıları her zaman açıktır, istedikleri zaman yatıp kalkmakta ve içeriye giren gazete ve kitapları rahatça okuyabilmektedirler. Lakin belirsizlik içinde geçen sıkıntılı günler tutukluların sinirlerini bozar. *"Herkes neredeyse birbirini ayakları altında inlediği adaletsizliğin, zulmün nedeni olarak görmeye başlayacaktı"* diyen Dinamo, *"Zulme karşı kalkmış olan yumruklar. Hiç beklenmedik bir zamanda en candan bir arkadaşımızın beynine inebilirdi"* (58) korkusunu yaşamaktadır.

Dinamo, anılarında arkadaşlarından bazılarının bir şeylerle meşgul olarak hayata tutunmaya çalıştıklarına değinir. Kemal Tahir romanlar kurgulamaya, Doktor Hulusi bir sınava hazırlanırcasına İngilizce dergilerden notlar almaya, Boratav kardeşler İngilizce ders kitapları getirip ders çalışmaya, Aziz Nesin de mizah içerikli hikâyeler yazmaya başlamıştır. Aziz Nesin ile orada tanışan Dinamo, Nesin'in yazdığı hikâyeleri çok beğenmektedir.

Dinamo ve arkadaşlarından herhangi bir bilgi edinemeyen askerler, Kıbrıs Türktür Derneği üyelerine sataşırlar. İstanbul'u yıktıranların bu derneği kuranlar olduğuna dair akıllarda bir kanı uyandırmaya çalışırlar. Derneğe üye olan bir Rum vatandaşını sürekli sorgulayarak İstanbul'un Rum ve gayrimüslim semtlerini yıktıranların Makaryos karşıtı Rumlar olduğunu ispata çalışırlar.

Kış gelmek üzeredir. Yağmurlu günlerde hücrelerin tavanlarından sular akmaya başlar. Hücredekiler kapılarının açık olması sayesinde sulardan köşe kapmaca yoluyla kurtulurlar.

O sıralarda tutukluların dışarıda bulunan arkadaşları, İsmet Paşa'ya bir mektup göndererek içerideki arkadaşlarından bahsederler. İsmet Paşa, 6-7 Eylül sanıklarının boş yere içeride alıkonduğunu ve derhâl serbest bırakılmaları gerektiğini hükümet yetkililerine duyurur. Millî Emniyet de bu yönde karar verince Dinamo ve arkadaşları için hapishanede kurtuluş umudu belirmeye başlar.

Dinamo, hapishanede dostça ilişkiler kurar. Asım Bezirci, Emin Sekun, Mustafa Böklüce, Dede Ahmet ve General Şevki; Dinamo'nun volta atmaktan ve hoşsohbetler yapmaktan hoşlandığı kişilerdir.

Sonunda 6-7 Eylül tutukluları için beklenen an gelir. Tutuklular beşer dakikalık sorgulama sonrasında evlerine gönderilmeye başlanır. Herkes mutlu bir şekilde sıranın kendisine gelmesini bekler. Dinamo da sırasını beklerken boş durmaz, Aziz Nesin'in kitaplarını, Vergilius'un iki ciltlik *Eneid*'ini ve Yaşar Kemal'in *İnce Mehmet*'inin birinci cildini okur.

Bir ikindi üstü beş dakikalık sorguya çekilen Dinamo, yatsı zamanında serbest bırakılır. Dinamo dışarıya çıktığında izlenip izlenmediğini anlamak için etrafa bakınır. Kimse yoktur. Yol boyunca ilerlerken mağaza camlarının takıldığını, içlerinin mobilyalarla doldurulduğunu gören Dinamo, 6-7 Eylül kasırgasının yüreğinde açtığı yaraları hiçbir gücün onaramayacağını farkındadır.

4.1.2. İkinci Dünya Savaşından Edebiyat Anıları⁵⁸

İkinci Dünya Savaşından Edebiyat Anıları, Dinamo'nun 1984 yılında yayımlanan ikinci anı kitabıdır. Kitapta sanatçı, 1939 yılından 1942 yılına kadar geçen süredeki sanat hayatını, edebî çevrelerle tanışmasını, dergi çalışmalarını,

⁵⁸ Hasan İzzettin Dinamo, *İkinci Dünya Savaşı'ndan Edebiyat Anıları*, İstanbul, De Yayınları, 1984.

evlenmesini ve hakkında açılan sorgulamaları anlatırken devrin siyasi, sosyal ve ekonomik özelliklerine de kısaca bakış atar.

Eser, farklı başlıklar altında on yedi bölüme ayrılmıştır. Her bölümün başında o bölümü anlatan kısa ifadeler bulunur. “Cezaevinden Çıkış ve Ataç’la Dostluk”, “Nazilerin Yaklaşan Top Gürültüsü”, “Bir Edebiyat Dergisinin Kuruluşu”, “Yeni İnsanlık” ve “Şair Evlenmesi” gibi başlıklar anlatıların başında yer alır.

Sanatçı, anılarını anlatmaya, Ankara Sivil Cezaevinden 1939 yılı ilkyazında tahliye olup İstanbul’a gelmesiyle başlar. İstanbul’da sadece kızkardeşi Lütfiye vardır. Yolculuk esnasında hapishanede yazdığı romanları ile şiirlerini kaybeden Dinamo, bu duruma çok üzülse de bir tek avuntusu vardır: “*Ben, yaratmasını bilen bunu eylemce göstermiş olan bir yazardım. Bütün bunları yeniden yazmanın, yapıt yaratmanın tadını almıştım ya, sağ oldukça daha iyilerini yapabilirdim*” (8).

Kız kardeşinin yardımıyla bir oda tutan Dinamo iş aramaya başlar. Lakin hapisten yeni çıkmış bir mahkûm olduğundan iş bulamaz. Nurullah Ataç’tan yardım isteyen Dinamo, yavaş yavaş edebiyat camiasına girmeye başlar. Dinamo, girdiği sanat camiasında sürekli birileriyle tanışır. Tanıştığı yazarlar, şairler, ressam, yayıncılar, Dinamo’nun devrin sanat dünyasına girmesine yardımcı olurken dergilerde de şiirlerini, yazılarını yayımlamasına destek çıkarlar. Sayıları hayli fazla olan bu sanatçıların isimleri şunlardır: Nurullah Ataç, Mehmet Zekeriya Sertel, Mim Turhan Tan, Hasan Tanrıkut, Baha Dürder, Hilmi Ziya Ülken, Suavi Koçer, Ahmet Muhip Dıranas, Celalettin Ezine, Sabahattin Kudret Aksal, Cahit Külebi, Ziya Osman Saba, Sabri Esat Siyavuşgil, Kenan Hulusi, Yaşar Nabi, Hakkı Tarık Us, Fahir Onger, Suat Taşer, Arif Barikat, Reşat Fuat, Suat Derviş, Neriman Hikmet, Hüsamettin Bozok, Gavsî Ozansoy, Bedri Rahmi Eyüboğlu, Suphi Taşhan, Esat Adil Müstecaplıoğlu, Muvaffak Şeref, Sebati Selimoğlu, Arif Kızıldaş, Abidin Dino, Güzin Dino, Arif Dino, Mine Urgan, Hilmi Şekerci, Ahmet İhsan, Cavit Yamaç, Rıfat Ilgaz, Orhon Murat Arıburnu, İlhan Berk, Mustafa Seyit Sutüven, Yahya Kemal, Abidin Nesimi, Sadri Ertem, Necmettin Halil, Lütfi Erişçi, Sait Faik, Alaettin Hakgüder, Salah Bırsel, Celal Sılay, Sabahattin Kudret, Orhan Seyfi, Şükrü Enis Regü, Ethem İzzet Beniçe, Necip Fazıl, Mihri Belli, Vecdi Bürün, Yusuf Ahıskalı, Yahya Kemal ve Asaf Halet Çelebi.

Devrin bazı edebiyat dergilerinde yazıları ve şiirleri yayımlanan Dinamo'nun anılarında dergilere dair bilgilere de rastlanır. Bu dergilerin hangi şartlarda, kimler tarafından kurulduğu ve neden kapatıldığı gibi sorularının cevabı, *İkinci Dünya Savaşı'ndan Edebiyat Anıları*'nda okuyucuyla paylaşılır. Sanatçı, “Nazilerin Yaklaşan Top Gürültüleri ve Bir Edebiyat Dergisinin Kuruluşu” başlıklı yazısında *Hamle*; “Yeni İnsanlık” bölümünde *Yeni İnsanlık* ve *Sokak* “Devlet Eliyle Dergi Çıkarılması” başlığının olduğu sayfalarda *Yeni Yol*; “Orhan Veli'nin Dergimizi Kapattıran Şiiri” başlıklı anı tıda *Küllük*; “Bir Nazi Köpeğinin Genç Edebiyatçıları Kullanma Çabası” başlıklı bölümünde *Gün*; “Umut, Özgürlük, Barış Şiirlerine Doğru” bölümde *Yeni Edebiyat*; “Bir Kapak Resmi Hikayesi” başlığı altında *SES* ve *S.E.S.*; “Katıksız Bir Toplumcu Derginin Doğuşu” başlıklı bölümde de *Yeni S.E.S.* hakkında açıklayıcı bilgiler verir.

Dinamo, “Şair Evlenmesi” bölümünde eşiyle nasıl evlendiğini anlatır. Giderlerinin kolektif karşılandığı düğünde, davetliler arasında sanatçılar, şairler ve ressamlar çoğunluktadır.

Dinamo, dönemin siyasi olaylarına anılarında yer verirken genellikle Almanya'nın uyguladığı saldırgan politikayı eleştirir, “Çelik Paletleri Doğuya Dönen Faşizm” başlıklı bölümde Dinamo, o günün dünya siyasetine dair bilgi vererek başlar. Alman ordusu Avrupa ülkeleri üzerinden bir demir kasırgası gibi geçip doğuya doğru yürümektedir. Almanya'nın bu saldırgan tutumunu faşizm olarak nitelendiren yazar, söz konusu durumu şöyle değerlendirir:

“Bu, faşizmdi. Bütün yeryüzünün canlılarını, cansızlarını, yenilir-içilir her şeyini, özetle, doğanın yeryüzü canlılarına bağışladığı sayısız nimetleri, salt bir ulusun midesi için zorla koparıp almak; bunu en aşağı bin yıllıkına onun buyruğuna vermek istiyordu” (19).

İlerleyen sayfalarda Almanya'nın Yugoslavya (48), Bulgaristan (48), Yunanistan (48), Polonya (50), İngiltere (20) ve Fransa'ya (83-84) yaptığı saldırıları da anlatan Dinamo, bu saldırılar sonucunda “*II. Dünya Savaşı'nın yüzde yüz başladığı anlaşılmış*”tır (51) düşüncesiyle dünya coğrafyasını etkileyen savaşın gerisindeki gerçeklere kendi penceresinden bakar.

4.1.3. *TKP Aydınlar ve Anılar*⁵⁹

Mayıs 1989 yılında Yalçın Yayınları tarafından basımı yapılan *TKP Aydınlar ve Anılar*, Dinamo'nun yazdığı son anı kitabıdır. Kitapta yazar, 1940'lı yılların başından itibaren yaklaşık 6- 7 yıllık bir süredeki hayatını kaleme alır. Dinamo, anılarında Gazi Eğitim Enstitüsü son sınıfta “*Ey Türk İşçisi ve Köylüsü Teşkilatlan*” beyannamesi yazdığı için Ankara Cebeci Cezaevinde 4 sene kaldığından bahseder. Daha sonra kayınpederi Halil Yalçinkaya'nın maceralı hayatını ve kızı Şerife ile evlenmesini, kendisinin 1942 yılında yazdığı şiirlerden dolayı bir sene ceza almasıyla başlayan askerliğini, öldürülme korkusuyla iki kere askerden kaçmasını ve tüm anılarında olduğu gibi bu eserinde de devrin siyasi, sosyal ve kültürel olaylarını anlatır.

Çalışmada Dinamo'nun hayatının anlatıldığı bölümler anılardan derlenerek yazıldığı için *TKP Aydınlar ve Anılar*'ın içeriğine ayrıntılı olarak bakılmayacaktır.

4.2. ÖYKÜ⁶⁰

Dinamo'nun 1981 yılında Köyün Çocuğu Yayınları tarafından yayımlanan *Savaşta Çocuklar* kitabı, “Savaşta Çocuklar” ve “Toprak Sevgisi” başlıkları altında iki bölümden oluşmaktadır. Bu eser, yararlandığımız kaynaklarda belirtilenin aksine yeni bir öykü kitabı değildir. “*Savaşta Çocuklar*” bölümü, yazarın *Öksüz Musa* kitabının 58 ila 94 sayfalarından, “*Toprak Sevgisi*” bölümü ise *Savaş ve Açlar* kitabının 12 ila 22 ve 36 ila 42 sayfalarından alınan yazılardan oluşur. Her iki kitap romanlar kısmında incelendiği için burada ayrıntılı anlatılmayacaktır. Sadece kitaplardan hangi bölümlerin alındığına kısaca değinilecektir.

“Savaşta Çocuklar”, 16/17/18 Mart 1920 tarihlerinde Beykoz Öksüz Yurdu'nun çevresine karargâh kuran İngilizler ve Hinduların okulun öğretmenlerini esir alıp okuldaki çocukları önce okuldan çıkartıp sonra da tekrar okula göndermelerini anlatır. Musa, o günlerde bitmeyen silah ve top seslerini, çocukların

⁵⁹ Hasan İzzettin Dinamo, *TKP Aydınlar ve Anılar*, İstanbul, Yalçın Yayınları, 1989.

⁶⁰ Hasan İzzettin Dinamo, *Savaşta Çocuklar*, İstanbul, Köyün Çocuğu Yayınları, 1981.

yanı başlarından geçen kurşunları ve açlıkla geçen saatleri anlatır. Olaylar sakinleştiğinde Beykoz Çayırına gelen Yunan birliğindeki bir askerin söylediklerini Musa unutmuyacaktır: “*Ulan, piç kuruları, açıkta bir şey mi gördünüz de bakıyorsunuz? (...) Ankara’ya gidip sizin Mustafa Kemal’inize bir yular takarak dönelim de o zaman hepinizin anasını belleyeceğiz*” (Dinamo, 1981: 44).

“Toprak Sevgisi”, Temel Çavuş ve ailesinin Kötü Köy’den Samsun’un Irmak Mahallesi’nde kiraladıkları bahçenin içindeki kulübeye taşınmalarını anlatır. Temel Çavuş bu küçük bahçeden bol verim alacağını düşünmektedir:

“*Çocuklar, dedi, göreceksunuz, şu küçük topraktan sizlere altın gibi yemişler çıkaracağım. Allah bilir ye seveyrum bu toprağı ben. Ancak onu yoğurup adam etmesini bileceksun. O zaman O, sana her nesneyi verir. Bütün gördüğün düşleri gerçekleştirir ve yüzünü kara çıkarmaz.*” (Dinamo, 1981: 48). Kiraladıkları bu küçük bahçe Temel Çavuş’un umutlarını yeşertir.

4.3. ÇOCUK KİTAPLARI

4.3.1. Kenti Yiyen Çocuk⁶¹

Hasan İzzettin Dinamo, *Kenti Yiyen Çocuk* adlı çocuk kitabıyla, çocukları unutmadığını onlara gösterir. Gendaş A.Ş. tarafından yayımlanan kitabın basım tarihi bilinmemektedir. Kitabın giriş sayfasında Hasan Kıyafet’in bir “Sunu”su bulunmaktadır. Sunusunda Hasan Kıyafet, insana özgü bir özellik olan okumanın önemini bilmenin yanı sıra okunacak kitabı seçmeyi bilmenin de önemli olduğunu vurgular. Ardından da çocuklar adına bilgiyi, pedagojik düzeyi, dilde arılığı göz önünde bulundurarak kitaplar seçtiklerini söyler.

Kitap birbirinden bağımsız iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde “Kenti Yiyen Çocuk” masalı, ikinci bölümde “Toprak Sevgisi” başlığı altında

⁶¹ Hasan İzzettin Dinamo, *Kenti Yiyen Çocuk*, İstanbul, Gendaş A.Ş.

Dinamo'nun *Savaş ve Açlar* kitabının 12 ila 22 ve 36 ila 42 sayfaları arasında bulunan anlatı yer alır.

Kenti Yiyen Çocuk'ta mutlu bir ailenin yeni doğan çocuklarıyla birlikte hayatlarının kâbusa dönmesi anlatılır. Aile çok hızlı bir şekilde büyüyen çocuğa yiyecek yetiştiremez. Çocuk da bu yüzden önce ailenin yetiştirdiği danalara sonra da civar çiftlikte yetiştirilen hayvanlara saldırmaya başlar. Aslında çocuk, annenin bir devden olan çocuğudur. Evin annesi bir süre bu gerçeği çocuklarından ve kocasından saklasa da olaylar çığıırından çıkınca her şeyi ailesine anlatır. Aile, çocuğun komşularının hayvanlarına yaptığı saldırıların önüne geçmek için bir gün çocuk uyurken onu zincirle bağlar. Çocuk uyandığında zinciri kopararak ormana kaçar ve orada akrabalarını bulur. Dev çocuk bu sefer dev akrabalarıyla evlere saldırır. Bu saldırılardan korkan kent insanları kendilerini ve hayvanlarını korumak için evlerini kalelerle çevirirler. Tüm bunlar olurken dev çocuğun üvey kardeşlerinin en küçüğü olan Bızdık, ormanda peşine takılan iki aslan yavrusunu yetiştirmek üzere eve alır ve onları devlere karşı eğitmeye başlar.

Bir gün Bızdık'ın korktuğı şey olur. Dev çocuk, dev akrabalarıyla birlikte Bızdık evde yokken onun evine saldırır. Son anda eve gelen Bızdık, damın bacasından annesinin sesini duyar. Annesi: "*Aman oğlum kaç ve canını kurtar. Bu devler evde canlı bırakmadı*" (40) der. Bunun üzerine Bızdık ıslık çalarak aslanları çağırır. Dev çocuk, Bızdık'ı kovalamaya başladığı sırada aslanlar, yetişerek devlerle boğuşmaya başlar. Kısa sürede devler aslanlar tarafından paramparça edilir.

Kitabın ikinci bölümünde yukarıda da söylendiğı gibi Dinamo'nun *Savaş ve Açlar* romanının 12 ila 22 ve 36 ila 42 sayfaları yer almaktadır. "Toprak Sevgisi" başlığı altındaki bölüm *Savaşta Çocuklar* adlı kitapta da aynı isimle bulunmaktadır. "Toprak Sevgisi"nde romandan alınan sayfalarda fazla bir değişikliğe gidilmemiş, bazı yöresel kelimeler günümüz Türkçesiyle söylenmiş, bazı cümleler ve paragraflar ise eserden çıkarılmıştır.

Her iki kitapta farklı olan kelimeler şöyledir:

Savaş ve Açlar
Sıfatınıza (s. 12)

Toprak Sevgisi
yüzünüze (s.41)

lağar (s.13)

beygir(s. 42)

fakfon (s. 13)

tabaka (s. 44)

4.4. YABANCI YAYINLARDAN DERLEME KİTAPLAR

Edebiyatın birçok alanında eser veren Hasan İzzettin Dinamo; şiir, roman, çeviri, eleştiri türlerinin yanı sıra yabancı yayımlardan edindiği bilgileri derleyerek araştırmacı ruhunu yansıtan mizah, fotoğrafçılık ve görgü kuralları konusunda kitaplar yazar. Yazıldığı yıllarda birçok baskılarıyla büyük ilgi çeken bu kitapları Dinamo, “Hasan Deniz” ismiyle yazıya geçirir.

4.4.1. *Modern Amerikan Mizahı*⁶²

1958 yılında Düşün Yayınevi tarafından İstanbul’da basımı yapılan *Modern Amerikan Mizahı*, Dinamo’nun *Modern Amerikan Mizah Ansiklopedisi*’nden almış olduğu hikâyelerden oluşmaktadır. Dinamo, Amerikan mizahından örnekler alıp bu kitabı yazma nedenini “*Görüleceği üzere Amerikalıları güldüren bu hikâyeler yumuşak bir mizah havası taşımaktadır. Zor durumdaki insan ruhunun hiciv ihtiyacı bunlarla doyurulamaz, bunlar sadece gülümsemek içindir. Biz Türk milleti sert içkilere benzeyen Nasrettin Hoca, İncili Çavuş, Karagöz gibi halk nüktecilerinin ve daha bir yığın hicibci şairlerin yergilerine alışmışız. Her milletin mizah unsurları bizi güldüremez. İçinde komik unsurun serpiştirilmiş bulunduğu hiciv edebiyatına bayılırız. Ama öbür milletlerin nelere güldüklerini veya gülümsediklerini de bilmek meraklı bir şeydir*” (Deniz: 1958: 3-4) diyerek açıklarken, yayınevi de “*arka sayfalardaki mizah serisinden çıkan kitapları en sıkıntılı zamanınızda okuyun, hiçbir sıkıntınız, üzüntünüz kalmıyacak. Yaşamayı, dünyayı daha çok seveceksiniz*” sözleriyle okuyucularına söyler.

Eser Amerikalı hiciv yazarlarının yazdığı on sekiz kısa öyküden oluşur. Amerikalıların günlük yaşantılarındaki davranışlarını ve düşüncelerini mübalağalı ve küçümsemeli sözlerle anlatan öykülerde toplumun her kesiminden kişiler

⁶² Hasan Deniz, *Modern Amerikan Mizahı*, İstanbul, Düşün Yayınevi, 1958.

bulunmaktadır. Âşıklar, kovboylar, yaşlılar, hancılar, benzinciler, sosyetikler, bakkallar, tüccarlar, doktorlar ve hastalar, kitapta mizahi olarak anlatılır.

Modern Amerikan Mizahı kitabındaki öykülerin yazarları ve adları şu şekildedir: Russell Maloney, “Altı Şempaze”; Corey Ford, “Eski Aynalar”; J. P. Mc EVAY, “Kafa Dinleyecek Yer”; Dorothy Parker, “Sinirli Kız”; William Saroyan, “Bir Yolcuya Nasihatler”; Ben Hecht ve Charles Mac Arthur, “Hediye Saat”; Bennett Cerf, “Teksas Üzerine”; David Crockett, “Sen Hancı Ben Yolcu”; Chirley Jackson, “Oğlumuz”; Donald Moffat, “Pariste Bir Amerikalı”; Frank Sullivan, “Enteresan Bir Tedavi”; Amerikan Mizahından, “Koltukta Oturma Şampiyonu”; Erskine Caldwell, “Vali Gil”; Dorothy Parker, “New Yorklu Bir Sosyete Kadınının Günlük’ünden”; John O’hara, “Çöldeki Benzin İstasyonu”; Cornelia Otis Skinner, “Kayak Sporu”; G. Henry, “Para ve Aşk”; Elarence Day “Sayfiye Rezaleti”.

4.4.2. *En Yeni Muaşeret Kaideleri*⁶³

22/5/1961 tarihinde 1154 sayılı *Tebliğler* dergisinde Millî Eğitim Bakanlığı tarafından okullara tavsiye edilen *En Yeni Muaşeret Kaideleri*, Dinamo’nun 1961 yılında İnkılap ve Aka Kitabevleri Koll. Şti. tarafından yayımlanan kitabıdır. Eser, 1965 ve 1969’da Anten Yayınevinin ortaklığıyla tekrar basılır. Bu tarihlerden sonraki basımlarda kitabın ismi *En Yeni Görgü Kuralları* olur. 1975 ve 1978 yıllarında İnkılâp ve Aka Kitabevlerinden çıkmaya devam eden eser daha sonraki basımlarında İnkılâp Kitabevi adı altında 1984, 1990, 2003, 2008, 2010 ve 2011’de tekrar yayımlanır.

İnsanların içinde yaşadıkları toplumda uyması gereken bazı görgü kuralları bulunduğunu ve toplumda sevilen, sayılan, aranan ve sözü geçen bir insan olmanın yolunun bu kuralları bilmeyi ve uygulamayı gerektirdiğini söyleyen Dinamo, kitabı yazma sebebini şöyle anlatır:

“Çoğu zaman “*Muaşeret Kaideleri*”ne uygun davranarak sevilme, sayılmak ve insanlara üstünlük sağlamak mümkün olmaktadır. Bu kitap: her türlü ve medeni insanın bilmeye mecbur olduğu “*Muaşeret Kaideleri*”ni açık bir dille istifadenize

⁶³ Hasan Deniz, *En Yeni Muaşeret Kaideleri*, İstanbul, Anten Yayınları, 1969.

sunmakla; sevilme, sayılmak ve insanlara üstünlük sağlamak yolundaki çabanızı desteklemektedir” (Deniz, 1969: 3).

Dinamo; Türkçe, Fransızca, İngilizce ve Almanca kaynaklardan yararlanarak hazırladığı eseri için *“Her evde bulunması gereken bu kitap; günlük hayatta rastladığımız pek çok meselelere cevap vererek çeşitli güçlükleri yenmenizi sağlayacaktır”* (Deniz, 1969: 3) der. *En Yeni Muaşeret Kaideleri*’nin konuları şu başlıklar altında anlatılır: Terbiye ve Nezaket; Tanışma ve Tanıştırma; Ziyaretler; Kabul Günleri; Selamlar; El Öpme ve El Sıkma; Hitap Özellikleri; Konuşmalar; Genel Eğlence Yerlerindeki Davranışlar; Lokanta ve Sofra Muaşeret Kaideleri; Ziyafetler; Ayrılışlar ve İncelikleri, Yolculuklar; Partiler; Balolar; Resmi Öğle Yemekleri ve Çayları; Çağrılar ve çeşitli Örnekler; Nişanlanma-Evlenme; Giyim ve İnsanlar Üzerindeki Etkileri; Hediyeler; Vücut Bakımı; Hizmetçiler; Genç Kızlar; Spor Etiketleri; Telefon ve Radyo Etiketleri; Meslek ve İş Etiketleri ve Sigara İçmek.

Yazıldığı yıllarda önem arz eden bazı kurallar günümüz dünyasında güncelliğini yitirmiştir. Örneğin kitapta misafirlikte, sokakta, iş başında, asansörde, mağazada ve otomobilde sigara içmenin adabı anlatılırken günümüzde kapalı mekânlarda sigara içmek yasaklanmıştır.

4.4.3. Amatör Fotoğrafçılık⁶⁴

Dinamo’nun 1961 yılında yayımladığı *Amatör Fotoğrafçılık*, daha sonra “Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi’nin 27.3.1978 gün ve 1978 sayılı nüshasında ilgililere duyurulması uygun görülmüştür” ibaresiyle çıkar. Kitabın yazıldığı yıllarda, insanların fotoğraf makinesine kolaylıkla sahip olamadığını ve makineyi elde edenlerin ise teknik bilgilerinin yeterli olmadığını söyleyen yazar, kitabı yazma gerekçesini önsözde şöyle açıklar:

“Böyle değerli bir araç üzerinde sadece kulaktan dolma birkaç yetersiz teknik bilgi ile çalışmağa yeltenmek çok yazık olur. Bunun için bu makinelere layık modern bilgiye ihtiyaç vardır. Eline makinesini ilk defa alan bir hevesli bu kitabı okumadan boşuna açıp kapamağa çalışmamalıdır. Çünkü modern makinaların pek hassa ve

⁶⁴ Hasan Deniz, *Amatör Fotoğrafçılık*, İstanbul, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, 1982.

ince olan mekanizmaları kolayca hırpalanır ve bunlar hurdaya çıkar. Modern bir makine edinmiş olan herkes için bu kitap güvenilecek bir danışma kaynağı olabilir” (Deniz, 1982: 4).

Fotoğraf makinelerinin tüm parçalarının tanıtıldığı eserde, fotoğraf çekmenin incelikleri ve fotoğrafların kâğıt üzerinde elde edilmesi, resimlerle ve teknik dille ayrıntılı olarak anlatılır. Dinamo, kitabın sonunda bibliyografya başlığı altında, yararlandığı kaynakların isimlerini verir. Kitap 1965, 1969 ve 1982 yıllarında İnkılâp ve Aka Kitabevleri tarafından yeni baskılarıyla okuyucuya sunulur.

4.5. ÇEVİRİLERİ

Homeros [t.y.]. *İlyada*. (Çev. Hasan İzzettin Dinamo).

Brentano (1955). *Öğretmen ile Beş Oğlu*, (Çev. Hasan Deniz). İstanbul: Güneş Yay.

Brentano (1955). *Saadet Taşı* (Çev. Hasan Deniz). İstanbul: Güneş Yay.

Carrol, Lewis (?). *Alis Harikalar Diyarında*, (Çev. Nuri Çelik). İstanbul: Rafet Zaimler Yayınevi.

Andersen, Hans Christian (1956). *Yeni Dünya Çocuk Masalları 8*. (Çev. Hasan Deniz). İstanbul: Rafet Zaimler Yayınevi.

Andersen, Hans Christian (1957). *Yeni Dünya Çocuk Masalları 18*. (Çev. Hasan Deniz) İstanbul: Rafet Zaimler Yayınevi.

Alcott, Lousa M. (1958). *Küçük Erkekler*. (Çev. Hasan Deniz). İstanbul: Rafet Zaimler Yayınevi.

Grim Kardeşler (1959). *Pamuk Prenses ve Yedi Cüceler*. (Çev. Hasan Deniz). İstanbul: Rafet Zaimler Yayınevi.

Tokatlı, Atilla (1968). *Sovyet Şairleri Antolojisi*. (Çev.N. Hikmet, H.İ. Dinamo, Lel Starostov, Cemal Süreyya, Ülkü Tamer, Atilla Tokatlı, Erdoğan Tokat, Nevzat Üstün). İstanbul: Öncü Kitabevi.

Gorki, Maksim (1971). *Ana*. (Çev. Hasan İzzettin Dinamo). İstanbul: May Yayınları.

Goethe (1983). *Faust*. (Çev. Hasan İzzettin Dinamo). İstanbul: Yayınları.

4.6. ELEŞTİREL YAZILARI

Hasan İzzettin Dinamo, çok yönlü yazın hayatında *Edebiyat Cephesi*, *Vatan* ve *Yeditepe* gibi gazete ve dergilerde “Okuduğum Kitaplar” başlığı altında dönemin edebiyatçılarının eserlerini eleştiren köşe yazıları yazar. Bu yazıları, “*gazete sütunlarında işlemeyi, bana verilen şerefli bir görev saymaktayım. İlerici saflarda bir yazar olarak buna bir yerde kendimi mecbur hissediyorum*” (*Vatan*, 5 Nisan 1977, s.4) diyen Dinamo, yazılarında; okumuş olduğu roman, hikâye, şiir, deneme ve araştırma kitaplarından bahsederek okuyucusuna eserler hakkında kısaca bilgiler verir. Bu bilgileri verirken yazar, eserlerin sanatçıları eleştiriye boğmadan onlara yumuşak bir üslupla seslenir.

Dinamo, Recep Bilginer’e verdiği röportajda, kitap tanıtım yazıları kaleme almaktaki amacının ne olduğunu şöyle anlatır:

“Eleştiri değil yaptığım, daha çok ilerici, devrimci Türk edebiyatına sahip çıkmak, Her eleştirmen kendi havasına göre tutturmuş gidiyor. Sırasında en kaliteli yapıtları tutup yerden yere vuruyor, bu kitap tanıtma işini elden geldiğince insancıl biçimde yapmak gerek. Eş dost sorununu bir kenara bırakarak, işi bir prensip sorunu olarak almak ve Türkiye’nin istediği ilerici devrimci edebiyatı destekleyecek biçimde çalışmak gerek” (Bilginer, 21. 08.1976).

Dinamo, kitap tanıtım yazılarında özellikle genç sanatçılara teşvik edici kelimelerle hitap ederek, zorluklar karşısında yılmamalarını, umutsuzluğa düşmemelerini ve çabalarına devam etmelerini öğütler. Kendisinin de eser meydana getirirken çeşitli olumsuzluklarla karşılaştığını belirten Dinamo, her zaman onların yanında yer alacağını da sözlerine ekler.

Dinamo, *Edebiyat Cephesi*’nin “Okuduğum Kitaplar” bölümünde yer alan “*İçimizdeki Sıla*” adlı şiir kitabının tanıtım yazısında “*Bu lirik şiirleri yazan sevimli şair*”, “*Bu ılık ülke çocuğu*”, “*Kafasının içindeki kıvrak zekâsıyla*”, “*Çok gezen, çok gören bu sanatçı dost*” ve “*O küçük kitapta, o amatör şiirlerde ferah bir söyleyiş, yürekte bir sıcaklık bulacaksınız*” ifadeleriyle şair Lütfi Özkök için olumlu düşüncelerini ortaya koyar (Dinamo, 1-31 Aralık 1979, s.6,15).

1-15 Şubat 1980 tarihli *Edebiyat Cephesi*’ndeki “Deyiş” isimli yazısında da genç sanatçılara destek vermeye devam eden Dinamo, birlikte şiir kitabı çıkaran iki

arkadaştan, Yavuz Atıl ve N. Aydın'dan bahseder. Dinamo, birçok ünlü şairin gençliklerinde büyük şiirler yazdıklarını, bu yüzden gençlerin yazdıkları şiirlere burun kıvrılmaması gerektiğini söyler. Gençlerin keşfedilmemiş birer dâhi olduklarının düşünülmesini ve ona göre davranılmasını ister. Yazısının sonunda “*Bu sözleri şimdi kendilerinden söz edeceğim genç şairlerin de birer dahi olduklarını sezdiğim için yazmıyorum. Bütün umudumuz gençlerde olduğundan yazıyorum*” (Dinamo: 1980:4), ifadesini kullanan Dinamo için gençliğin çabasında hep bir umut vardır.

Dinamo, kendisine yapılan haksızlıklardan intikam alırcasına, “*Tanınmış eleştirmenlerimizin göz atmak lütfunda bulunmadıkları bu kitapları birer birer okuyarak tanıtma yazılarını sürdüreceğim. Çabuk küsen, bir küs otuna benzeyen sanatçı ruhlar, kolayca umutsuzluğa kapılarak sanata da küserler. Bu yeteneklere de böylece umut vermek istiyorum*” (Politika, 21. 08.1976) sözleriyle devrin sanatçılarının eserlerini yok saymayıp onlar hakkındaki yorumlarını yazmaya devam edeceğini, onları küstürmeyeceğini ısrarla vurgular.

SONUÇ

Hasan İzzettin Dinamo'nun 80 yıllık yaşamı Türkiye tarihinin önemli dönemlerine rastlarken, sanatı da bu dönemlerin etkisiyle şekillenip derinleşmiştir. Sanatçının yaşadığı yıllar (1909-1989) edebiyatımızın da önemli değişiklikler geçirdiği uzun bir süreci kapsamaktadır.

Cumhuriyet dönemi Türk şiiri manzarası içinde Hasan İzzettin Dinamo, 1940 Toplumcu Gerçekçi Kuşağı veya 1940 Kuşağı diye tabir edilen şairler arasında yer alır. Nâzım Hikmet'in 835 *Satır*'ını (1929) okuduktan sonra toplumcu gerçekçi şiire yönelen Dinamo, 1929-1989 yılları arasında şiirlerini toplumcu realist sanat görüşüyle yazar. Şiirleri yaşadığı dönemin sosyal, siyasal ve kültürel değişimlerinden izler taşımakla beraber esasen kendi dünya görüşünü ve siyasi ideolojisini yansıtan ürünlerdir.

Dinamo, yazdığı romanlarda; Mütareke yıllarını, Kurtuluş Savaşı atmosferini ve cephe gerisindeki yaşantıları, hapishaneleri ve sürgünleri, aydının yalnızlığını kısaca dönemin toplumsal sorunlarını, Türk tarihinin seyrine yön veren önemli siyasi ve sosyal olaylarla birlikte anlatmaktadır.

Hayatı çilelerle dolu olan sanatçının çocukluğu, içinde yaşadığı dönemin sosyoekonomik şartları içerisinde büyük sınavlarla geçer. Savaş kaynaklı kayıplar, yokluk, açlık ve sefalet benliğinde derin yaralar açmıştır. Yaşadığı tüm bu olumsuzluklar sanatçı kişiliğine de yön vermiştir. İçinde bulunduğu sıkıntılar erken yaşta olgunlaşmasını sağlamıştır. Öyle ki tüm eserlerinde bu yaşanmışlıkların izleri mevcuttur.

Sanat hayatına ortaokul yıllarında şiirle başlayan Dinamo, 1937'de ilk eseri *Atsız Kitap*'ı, 1989'da ise son şiir kitabı *Nazımdan Meltemler*'i yayımlamıştır. Şiire başladığı ilk yıllarda dönemin şairlerinden etkilenerек, aşk ve hamaset yüklü şiirler yazarken ilerleyen zamanlarda sosyal içerikli şiirlere yönelmiştir. Şiirlerinde doğa temasını sıkça kullanan Dinamo, doğaya ait tüm unsurları poetikasıyla özdeşleştirmekle beraber bunları kişiliğinin bir yansıması olarak kullanmış, yaşadığı dönemin güncel yaşantısını da doğanın içinden dışarıya yansıtmıştır. Dinamo, doğa temasının yanı sıra kendi yaşamına dair unsurları, mitolojiyi, farklı dünya görüşlerine

sahip tarihî şahsiyetleri, hapishaneyi, yalnızlığı, ölümü, gecekondu yaşamını ve sürgün kavramını şiirlerinde yoğun bir şekilde işlerken eserlerinde aşk şiirlerine çok az yer vermiştir.

Dinamo, şiir yazmaya başladığı yıllarda geleneksel şiirin formlarını kullanırken, toplumcu gerçekçi sanat anlayışı benimsedikten sonra dönem dönem gelenekten yararlanmakla beraber genellikle serbest şiiri tercih etmiştir. Şair, şiirlerini oluştururken halk edebiyatı nazım şekillerinden istifade etmiştir. Bunlardan bazıları (koşma, ağıt) hem içerik hem form olarak halk edebiyatındaki benzerlerinin tüm özelliklerini taşıırken türkü ve destan başlıklarıyla yazdığı şiirler ise içerdikleri sözcükler itibarıyla söz konusu nazım şekilleriyle örtüşmekte, biçim açısından bunlara yer yer yaklaşıp yer yer uzaklaşmaktadır. Yeni Türk edebiyatı nazım şekillerinden olan sonneyi fazlasıyla tercih eden Dinamo, uyak çeşitleri noktasındaki tercihini çoğunlukla çapraz uyaktan yana kullanmıştır. Sanatçı, divan şiiri nazım şekillerinden de esinlenmiştir. Ancak bunlardan şarkı ve kaside yalnızca şiir başlıklarında çağrışım yapmak üzere kullandığı nazım şekilleridir. Tuyuğ ise şairin sıkça kullandığı fakat içerik ve form itibarıyla farklılıklara gittiği bir nazım biçimidir. Bu şiirlerde aruz ölçüsüne uymayan Dinamo, ahengi kafiye kullanımıyla ve cinaslarla yakalamaya çalışmıştır.

Şiirlerine halkın yalın dilini ve kültürünü taşıyan Dinamo, mitolojik kavramlara da yer vermiştir. Bu kavramlarla yerel söylemden ayrılıyor gibi görölse de okuyucuda merak uyandırmaktadır. Fakat Dinamo'nun gerçek söylem gücü yerel üslubundan kaynaklanmaktadır. Şiir dünyasını genişletmek için deyimleri, atasözlerini ve yerel sözcükleri kullanmıştır. Bu yolla elde ettiği şiirler, yaşadığı toplumun kültürel unsurlarının taşıyıcısı olmuştur. Sanatçı, yaptığı sapmalarla dilde yeni bir güç, yeni bir imaj ve ritmik bir yapı sağlarken; şiirlerinde vurguyu güçlendirmek, anlamı pekiştirmek ve müzikaliteyi artırmak amacıyla yinelemeleri tercih etmiştir. Şiirlerinde alışılmamış bağdaştırmaları mantık dışı söyleyişlerle kuran Dinamo, bu yolla okuyucuda şaşırtıcı ve yadırgatıcı izlenimler uyandırır. Hayatın olağan akışında yer almayan çeşitli görme ve işitme öğelerine dayandığı bu imgesel söyleyiş tarzı ilk kitaplarından sonra azalmaya başlamış, yerini toplumcu gerçekçilik anlayışının getirdiği doğrudan anlatıma bırakmıştır.

Hasan İzzettin Dinamo, halk şiirinden ve divan şiirinden yararlanarak, serbest şiirin özelliklerini geleneksel şiirin unsurlarıyla birleştirmiştir. Böylece şair, okuyucusunda bırakmak istediği etkiyi kafiye, redif ve ses tekrarları yoluyla sağlamıştır.

Edebiyatın birçok türünde eserler veren Hasan İzzettin Dinamo, 14 yaşında şiir yazmaya başladığında hececilerin etkisindedir. 1929'da Nazım Hikmet'in şiirlerindeki yapı özelliklerini benimsemiş, içerik olarak da toplumsal gerçekçi şiirlere yönelmiştir. Sanatçı, şiirlerinde siyaseti ve dünya görüşünü her zaman öne almış, şiirin yapısal gerekliliklerini göz ardı etmiştir. İdeolojisini yansıtan söylemleri, biçem ve biçim sorunlarının önünde ilerlemiştir. Öyle ki şair, şiirlerini yapısal olarak güçlendirmek ve ses değerini yükseltmek için uyağı kullanmak zorunda kalmıştır. Dolayısıyla haykırması gereken şiirlerde, şairin sesi kısık çıkmıştır. Dinamo, yaşadıklarının etkisiyle olsa gerek, şiirdeki yenileşmenin gerisinde kalmış, kendinden sonraki nesillerin etki alanına girememiştir. Onun şiirlerinin yansıması edebiyat dünyasında görülemediği gibi eleştiri yazılarında da yer almamıştır.

Şiirden sonra roman yazmaya başlayan Dinamo, *Kutsal İsyan* ve *Kutsal Barış* serisiyle birlikte 1966-1988 yılları arasında yirmi beş roman yayımlamıştır. 1990 yılında Güngör Gençay'ın, *Sübyan Koşuşu*'nu eski harflerden Latin harflerine çevirerek yayımlamasıyla bu sayı yirmi altıya yükselmiştir. Sanatçı şiirleriyle tanınmayı istese de romanları şiirlerinden öne geçmiş, onun tanınmasına vesile olmuştur. Dinamo'nun birçok romanı, otobiyografik yönü ağır basan özellikler göstermektedir. Sanatçı, hayatının bütün safhalarını yansıtan bu romanlarda dönemin siyasi sosyal ve kültürel özelliklerini genişçe anlatmıştır. Dinamo, savaşın getirdiği felaketlerin hem cephede hem de cephe gerisinde takibini *Savaş ve Açlar'da*; Musa'nın darüleytam günlerini; açlık, savaş ve hastalık konuları etrafında *Öksüz Musa'da*; hayallerinin peşinden koşan bir gencin yaşadığı hayal kırıklıklarını *Açlık'ta*; mahkumların hayatından kesitleri, hapishanedeki olumsuz şartların insan psikolojisi üzerindeki etkisini ve hapishanedeki tecavüz gerçeğini *Musa'nın Mapusanesi'nde*; sürgün, sürgünde yaşam, doğa sevgisi ve gecekondü hayatını *Koyun Baba'da*; gecekondü hayatı, siyasi ayrılıklar, sosyal reform, işsizlik ve kanunların kişisel menfaatler uğruna kullanılmasını *Musa'nın Gecekondusu'nda*; hak, hukuk, adalet ve hukuki mücadeleyi *Adalet Sıtması'nda* işlemiştir.

Hasan İzzettin Dinamo, otobiyografik romanlarının dışında, aşk ve aşk uğruna verilen mücadeleyi, misyonerlik çalışmalarını, Kurtuluş Savaşı'nda yapılan fedakârlıkları ve mistisizmi *Ateş Yılları*'nda; Yunanlıların Anadolu'dan çekildiği sırada Menderes Ovası civarlarında gruptan kopan bir Yunan askerinin hayatta kalma mücadelesini *Anadolu'da Bir Yunan Askeri'nde*; Millî Mücadele ve yurt özlemi konuları etrafında Mehmet Ali Kayen'in hayatını *Türk Kelebeği*'nde; tecavüz, uyuşturucu, hırsızlık, ikiyüzlülük, itimat etmek/etmemek gibi konuları *Sübyan Koşusu*'nda ele almıştır. Sanatçı, nehir romanlarında Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde emperyalizme karşı yapılan bağımsızlık savaşını her yönüyle işleyerek *Kutsal İsyan* ve *Kutsal Barış*'in edebiyat tarihine Kurtuluş Savaşı'nın ve sonrasının gerçek hikâyesini anlatan bir destan olarak geçmesini sağlamıştır.

Dinamo, hayatının çoğu evresini yoksulluk içerisinde ve yoksullarla dolu bir çevrede geçirmiştir. Sanatçının reel hayatında karşısına çıkan yoksul-zengin, iyi-kötü, güçlü-güçsüz, haklı- haksız, aydın-cahil kişiler, romanlarında da birbirleriyle çatışma halinde yer almıştır. Özellikle başkişiler; düzene, haksızlıklara, adaletsizliğe karşı daima savaşan figürler olarak sunulurken; başkişinin verdiği mücadelelerde galip çıkması için Dinamo, onları çalışkan, zeki, cesur ve üstün yeteneklerle donanmış kişiler olarak tasvir etmiştir. Öyle ki hepsi kitap okumayı sevmekte, bir müzik aletini başarılı bir şekilde çalmakta ve spor yapmaktadırlar. Sanatçı, bir Türk gencinde olmasını istediği tüm özellikleri başkişilerine yüklemiştir.

Şiir ve romanlarının yanı sıra anılarını da kitaplaştıran Dinamo, İstanbul'daki 6-7 Eylül olaylarının müsebbibi sayılarak tutuklu geçen aylarını, İkinci Dünya Savaşı günlerindeki edebiyat alemini ve askerlikte geçen yıllarını dönemin siyasi ve sosyal panoramasıyla birlikte sunmuştur. Sosyal tarihi okumak isteyenler, Dinamo'nun anılarına başvurarak toplumsal değişimi açıkça görebilirler.

Eser vermeye çocuk kitaplarıyla devam eden Dinamo, çocukları unutmadığını göstermiştir. “Evvel zaman içinde,” diye başlayan masalda, olağanüstü kahramanların ve devlerin bilinmeyen bir ülkedeki maceralarını anlatmıştır.

Sanatçı, yabancı yayımlardan edindiği bilgileri derleyerek araştırmacı ruhunu yansıtan mizah, fotoğrafçılık ve görgü kuralları konusunda da kitaplar yazmıştır.

Yazıldığı yıllarda birçok baskı yapan bu kitapları Dinamo, “Hasan Deniz” ismiyle yazıya geçirmiştir.

Dinamo, gazete ve dergilerdeki kitap tanıtım yazılarında özellikle genç sanatçıları teşvik edici ifadeler kullanarak, zorluklar karşısında mücadelelerini bırakmamalarını, umutlarını yitirmemelerini ve çabalarına devam etmelerini tavsiye etmiştir.

Sonuç olarak, Hasan İzzettin Dinamo, toplumcu gerçekçi anlayışı benimseyip ferdî duygularını geri plana atarak, halkı düşündüğünü her fırsatta göstermiştir. Şiirlerinde işlediği özgürlük, barış ve demokrasi temalarıyla savaşa, faşizme ve haksızlığa karşı başkaldırmıştır. Sanatçının romanları ise bir yaşanmışlığın eseridir. O, romanlarını hayatının her safhasıyla özdeşleştirirken toplumu unutmaz, birçok toplumsal soruna kendi hikâyesi aracılığıyla pencere açar. Ayrıca, bu romanların o dönemin tarihine ışık tutan sosyokültürel birer ayna niteliğinde olmaları onları sosyal tarih açısından önemli kılmıştır.

Hasan İzzettin Dinamo, yaşadığı tüm zorluklara karşı hayatta kalabilme, hayata tutunabilme, hayatta var olabilme mücadelesi vermiştir. Bu şahsi gayreti ve mücadelesi bir şair ve yazar olarak edebî hayatında da devam edegelmiştir. Dinamo’nun toplumcu gerçekçi anlayışı benimsemiş olması bunun en önemli göstergesidir.

KAYNAKÇA

Çalışmaya Esas Olan Eserler

1-Romanları

- Dinamo, Hasan İzzettin (1966). Kutsal İsyân: Milli Kurtuluş Savaşının Gerçek Hikâyesi 1. İstanbul: May Yayınları.
- (1966). Kutsal İsyân: Milli Kurtuluş Savaşının Gerçek Hikâyesi 2. İstanbul: May Yayınları.
- (1966). Kutsal İsyân: Milli Kurtuluş Savaşının Gerçek Hikâyesi 3. İstanbul: May Yayınlar.
- (1966). Kutsal İsyân: Milli Kurtuluş Savaşının Gerçek Hikâyesi 4. İstanbul: May Yayınlar.
- (1967). Kutsal İsyân: Milli Kurtuluş Savaşının Gerçek Hikâyesi 5. İstanbul: May Yayınları.
- (1967). Kutsal İsyân: Milli Kurtuluş Savaşının Gerçek Hikâyesi 6. İstanbul: May Yayınları.
- (1967). Kutsal İsyân: Milli Kurtuluş Savaşının Gerçek Hikâyesi 7. İstanbul: May Yayınları.
- (1970). Kutsal İsyân: Milli Kurtuluş Savaşının Gerçek Hikâyesi 8. İstanbul: May Yayınları.
- (1968). Ateş Yılları. İstanbul: Ararat Yayınevi.
- (1968) Savaş ve Açlar. İstanbul: May Yayınları.
- (1971). Kutsal Barış: Ulusal Kurtuluş Savaşı Sonrasının Gerçek Hikâyesi 1. İstanbul: Yurt Yayın.
- (1972). Kutsal Barış: Ulusal Kurtuluş Savaşı Sonrasının Gerçek Hikâyesi 2. İstanbul: May Yayınları.
- (1973). Kutsal Barış: Ulusal Kurtuluş Savaşı Sonrasının Gerçek Hikâyesi 3. İstanbul: May Yayınları.
- (1973). Kutsal Barış: Ulusal Kurtuluş Savaşı Sonrasının Gerçek Hikâyesi 4. İstanbul: May Yayınları.
- (1974). Kutsal Barış: Ulusal Kurtuluş Savaşı Sonrasının Gerçek Hikâyesi 5. İstanbul: May Yayınları.
- (1976). Kutsal Barış: Ulusal Kurtuluş Savaşı Sonrasının Gerçek Hikâyesi 6. İstanbul: Yurt Yayın.
- (1976). Kutsal Barış: Ulusal Kurtuluş Savaşı Sonrasının Gerçek Hikâyesi 7. İstanbul: Yurt Yayın.
- (1973). Öksüz Musa. İstanbul: May Yayınları.
- (1974). Musa'nın Mapusanesi. İstanbul: May Yayınları.
- (1976). Koyun Baba. İstanbul: May Yayınları.
- (1976). Musa'nın Gecekondu. İstanbul: May Yayınları.
- İstanbul: Yalçın Yayınları.
- (1981). Açlık. İstanbul: May Yayınları.
- (1983). Adalet Sıtması. İstanbul: Yalçın Yayınları.
- (1988). Anadolu'da Bir Yunan Askeri. İstanbul: Gerçek Sanat Yayınları.
- (1994). Sübyan Koşuşu. İstanbul: Gerçek Sanat Yayınları.

2-Şiirler

- Dinamo, Hasan İzzettin (1931). *Atsız Kitap*. Hilmi Kitaphanesi.
— (1937). *Deniz Feneri*. İstanbul: Bozkurt Basımevi.
— (1976). *Karacaahmet Senfonisi*. İstanbul: May Yay.
— (1971). *Özgürlük Türküsü*. İstanbul: May Yayınları.
— (1974). *Mapusanemden Şiirler*. İstanbul: May Yayınları.
— (1974). *Sürgün Şiirleri*. İstanbul: May Yayınları.
— (1976). *Gecekondumdan Şiirler*. İstanbul: May Yayınları.
— (1977). *Kavga Şiirleri*. İstanbul: May Yayınları.
— (1982). *Çoban Şiirleri*. İstanbul: Ayça Yayınları.
— (1989). *Nazım'dan Meltemler*. İstanbul: Gerçek Sanat Yay.
— (1990). *Tuyuğlar*. İstanbul: Gerçek Sanat Yay.
— (2013). *Ateş Ormanları Arasından*. İstanbul: Tekin Yayınevi.

3-Anıları

- Dinamo, Hasan İzzettin (1971). *6-7 Eylül Kasırgası*. İstanbul: May Yayınları.
— (1984). *İkinci Dünya Savaşı'ndan Edebiyat Anıları*. İstanbul: De Yayınevi.
— (1989). *TKP Aydınlar ve Anılar*. İstanbul: Yalçın Yayınları.

4-Öykü

- Dinamo, Hasan İzzettin (1981). *Savaşta Çocuklar*. İstanbul: Köyün Çocuğu Yay.

5-Çocuk Kitabı

- Dinamo, Hasan İzzettin (Belirsiz) *Kenti Yiyen Çocuk*. İstanbul: Gendaş A.Ş.
— (1981). *Savaşta Çocuklar*. İstanbul: Köyün Çocuğu Yayınları.

6-Çeviriler

- Deniz Hasan (1955). *Öğretmen ile Beş Oğlu*. Brentano. İstanbul: Güneş Matbaası.
— (1955). *Saadet Taşı*. Brentano. İstanbul: Güneş Matbaası.
— (1957). *Yeni Dünya Çocuk Masalları*. Andersen. İstanbul: Işıl Matbaası.
— (1958). *Küçük Erkekler*. Alcott, Louisa. İstanbul: Işık Matbaası.
— (1962). *Pamuk Prenses ve Yedi Cüceler*. Grimm Kardeşler. İstanbul: Rafet Zaimler Kitapevi.
— (1983). *Faust*. Goethe. İstanbul: Yazko Yay.
Dinamo, Hasan İzzettin (1971). *Ana*. Gorki. İstanbul: May Yay.

7-Derleme Eserler

- Deniz, Hasan (1958). *Modern Amerikan Mizahı*. İstanbul: Düşün Yayınevi.
— (1969). *En Yeni Muaşeret Kaideleri*. İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevleri.
— (1982). *Amatör Fotoğrafçılık*. İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevleri.
Dinamo, Hasan İzzettin (1990). *En Yeni Görgü Kuralları*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

8- Dergi, Gazete ve Kitaplardaki Yazıları

- Dinamo, Hasan İzzettin (1 Birinci Kanun 1930). "Firavun ve Ehram." Adım, S.1, s.13-17.
- (İkinci Teşrin 1930). Akşamın Yollarında." Adım, S.3, s.30.
- (1 İkincikanun 1931). "Deniz Feneri." Adım, S.5, s. 29-30.
- (1 Kasım 1937). "Akşamın Yollarında." Taşan, No:18(12), s. 6.
- (1 Mart 1939). "İdiller ve Eglolklar İdil 1." İnsan, C 2, S. 10, s. 807-811.
- (15 Mart 1940). "Arı Kuşları." Yeni İnsanlık, S. 2.
- (15 Mart 1940). "Homeros İlyada." Yeni İnsanlık, S. 2.
- (23 Nisan 1940). "Faust ve Bulutlar." Yeni İnsanlık, S.2.
- (Ağustos 1940). "Sulh." Hamle, C 1, S.1, s.19-20.
- (Eylül 1940). "Ebedi Güzelliğe Kaside." Küllük, S.1, s.8.
- (Eylül 1940). "Sait Faik Hakkında Düşündüklerimiz." Küllük, S.1, s.10.
- (Eylül 1940). "Sabahattin Kudret Hakkında Düşündüklerimiz." Küllük, S.1, s.11.
- (Eylül 1940). "Mihrabâta Bir Gezinti." Hamle, C 1, S.2, s.22.
- (Birinciteşrin 1940). "Anadolu'dan Hikâyeler." Hamle, C 1, S.3, s.27.
- (Birinciteşrin 1940). "İdiller ve Eglolklar Eleji." Hamle, C 1, S.3, s.17-18. s.17-18.
- (5 İlk Teşrin 1940). "Bir Izdırıp Türküsü." Yeni Edebiyat, S.1, s. 2.
- (26 İlkteşrin 1940). "Tabiata Serenad." Yeni Edebiyat, S.2, s.3
- (15 İkinci Teşrin 1940). "Köroğlu'nun Türküsü." Yeni Edebiyat, S.3, s. 4.
- (İkinciteşrin 1940). "Toprak Kokusuna Serenad." Hamle, C1, S.4, s.23.
- (1 Birincikânun 1940). "Yirmi birinci asrın insanlarına şarkı." Yeni Edebiyat, S. 4, s.4.
- (Birincikânun 1940). "Daüssıla." Hamle, C 1, S.5, s.28.
- (15 Şubat 1940). "Şaşkınlık." Yeni İnsanlık, S.1, s.13.
- (15 Mart 1940). "Arı Kuşları." Yeni İnsanlık, S.2.
- (15 Mart 1940). "Homeros İlyada." Yeni İnsanlık, S.2.
- (23 Nisan 1940). "Faust ve Bulutlar." Yeni İnsanlık, S.3
- (15 İkincikânun 1940). "Memleket Sevgisine Dair Şarkı yahut Cevap." Yeni Edebiyat. S.7, s.2.
- (1 Şubat 1941). "Ahmet Babanın Ölümüne Şarkı." Yeni Edebiyat, S. 8, s. 2.
- (15 Şubat 1941). "Bir Şarkı Daha." Yeni Edebiyat, S. 9, s.2.
- (1 Mart 1941). "Sulha Şarkı." Yeni Edebiyat, S. 10, s. 2.
- (1 Mart 1941). "İdiller ve Eglolklar İdili." İnsan, S.10, s.807-811.
- (15 Mart 1941). "Cemre." Yeni Edebiyat, S. 11, s. 2.
- (1 Nisan 1941). "Sulh Şarkısı II." Yeni Edebiyat, S. 12, s. 2.
- (1 Nisan 1941). "Kalyopun Uykusu." İnsan, S.1-13, C.13, s.9-10.
- (15 Nisan 1941). "Bahar ve İşkembe Çorbası." Yeni Edebiyat, S. 13, s. 2.
- (1 Mayıs 1941). "Demir Türküsü." Yeni Edebiyat, S.14, s. 2.
- (15 Mayıs 1941). "İstiklal Şarkısı." Yeni Edebiyat, S 15, s. 2.
- (1 Haziran 1941). "Bahar Türküsü." Yeni Edebiyat, S. 16, s.2.
- (15 Haziran 1941). "Vasiyetname." Yeni Edebiyat, S. 17, s. 2.
- (15 Haziran 1941). "Kitaplar: Cevizli Bahçe." Yeni Edebiyat, S. 17, s. 3-4.
- (1 Temmuz 1941). "Hürriyet Şarkısı." Yeni Edebiyat, S. 18, s. 2.

- (1 Ağustos 1941). “Vaterloya Selâm.” Yeni Edebiyat, S. 19, s. 2.
- (1 Eylül 1941). “Dostların Şehrine Gitmek.” Yeni Edebiyat, S. 21, s.2.
- (1 Eylül 1941). “Posta Yolu”, Yeni Ses, S.12.
- (15 Eylül 1941). “Hürriyete Sulhe ve Şiire Şarkı.” Yeni Edebiyat, S. 22, s.2.
- (15 Eylül 1941). “Paydos Şarkısı.” Yeni Ses”, S.13. s.13.
- (15 İnci Teşrin 1941). “Liyejlilere Şarkı.” Yeni Edebiyat, S. 24, s. 2.
- (1 2nci Teşrin 1941). “Şiirlerime ve Bahtiyarlığıma Şarkı.” Yeni Edebiyat, S. 25, s. 2.
- (Birinci Teşrin 1941). “Narsis Hikayesi.” İnsan, s.18-19.
- (Birinci Teşrin 1941). “Hürriyet Cephesine Şarkı.” Yeni Ses, S.14, s.3.
- (25 Mart 1943). “Üç Şiir Kitabı.” Yürüyüş, S. 14.
- (Haziran-Temmuz 1943). “Realizm Nedir?” Yürüyüş, S.17-18.
- (Eylül 1968). “Unutulmuş Bir Şiirden Satırlar.” Yeditepe, S.149, s.5.
- (Ekim 1968). “El Yazılarıyla Kendi Şiirleri.” Yeditepe, S.150, s.6.
- (Ekim 1968). “Güzel Dünya Koşuşu Üstüne Gazel.” Kıyı Kültür ve Sanat Dergisi, S.40, s.10.
- (Ocak 1968). “Vatan Şarkısı.” May, S.4, s.19.
- (Şubat 1968). “Bağımsızlık Marşı.” May, S.5, s.14.
- (Mart 1968). “Ulusal Kurtuluş Savaşında İlk Kurşunu Atan Gazeteci Osman Nevres Üstüne.” May, S.6, s.6-7.
- (Mayıs 1968). “Yirmi Birinci Yüzyılın İnsanlarına Şiirler III.” May, S.8, s.14.
- (Haziran 1968). “İnsanın Türküsü.” May, S.9, s.13.
- (Temmuz 1968). “Köroğlu’nun Türküsü.” May, S.10, s.13.
- (Ekim 1969). “Mühr-i Süleyman Babında.” May, S.2, s.3.
- (Kasım 1969). “Evlat Katili.” May, S.26, s.3- 5.
- (Nisan 1970). “Mapushaneler ve Türk Edebiyatı.” May, S.31, 3-4.
- (7 Nisan 1970). “Sosyalistlere Yapılan İşkenceleri Unutmayalım I.” Ant, S.171, 8-9.
- (14 Nisan 1970). “Sosyalistlere Yapılan İşkenceleri Unutmayalım II.” Ant, S.172, 10-11.
- (Mart 1971). “Hasan İzzettin Dinamo Özeleştirisini Yapıyor.” Yeni Edebiyat, 2(5).
- (Nisan 1977). “Nazım Hikmet’le Kurduğumuz İllegal(!) Örgüt.” Türkiye Yazıları, S.1, 25-31.
- (Nisan 1977). “Kendileri.” Türkiye Yazıları, S.1, 25-30.
- (Nisan 1977). “1940 Kuşağı Üzerine.” Dönemeç, S.14, 3.
- (25 Nisan 1977). “Hasan İzzettin Dinamo ile Söyleşi.” Vatan, 4.
- (Haziran 1977). “Düşünmek Kahramanlığı.” Dönemeç, S.16, 2-4.
- (Haziran1977). “Karacaahmet Senfonisi” Dönemeç.S.16, 26-27.
- (5 Temmuz 1977). “Okuduğum Kitaplar: Tütün Gözlüm.” Vatan, 4.
- (12 Temmuz 1977). “Okuduğum Kitaplar: Yaşasın Edebiyat.” Vatan, 4.
- (19 Temmuz 1977). “Okuduğum Kitaplar: Değişen Sevgiler.” Vatan, 4.
- (26 Temmuz 1977). “Okuduğum Kitaplar: Şili Duyarlılığı.” Vatan, 4.
- (2 Ağustos 1977). “Okuduğum Kitaplar: Ertelenmiş Şarkılar, Köydeki Keklikler, Kara Kelepçe.” Vatan, 4.

- (9 Ağustos 1977). “Okuduğum Kitaplar: Savaşın Soluğu, Böldüm Yüreğini Avuçlarına, Uyusan Tosunum.” Vatan, 4.
- (16 Ağustos 1977). “Okuduğum Kitaplar: Tütün Yorgunu, Şiirler.” Vatan, 4.
- (23 Ağustos 1977). “Okuduğum Kitaplar: Acılar Dönemi Şükran Kurdakul Ne Yağmur Ne Şiirler Ataol Behramoğlu.” Vatan, 4.
- (30 Ağustos). “Okuduğum Kitaplar: Herhangi Bir Roman Kitabıdır.” Vatan, 4.
- (Ağustos 1977). “Şazi’nin Destanı.” Türkiye Yazıları, S.5.
- (6 Eylül 1977). “Okuduğum Kitaplar: Nazım Hikmet mi Benerci mi?” Vatan, 4.
- (20 Eylül 1977). “Okuduğum Kitaplar: Ressam Dostlarımla Söyleşi.” Vatan, 4.
- (27 Eylül 1977). “Okuduğum Kitaplar: Büyük Karar İhsan Bengü, İki Kuşak Yusuf Ahıskalı- Yüksel Yazıcı.” Vatan, 4.
- (4 Ekim 1977). “Okuduğum Kitaplar: Çağdaş Türk Edebiyatı Şükran Kurdakul.” Vatan, 4.
- (11 Ekim 1977). “Okuduğum Kitaplar: Eski Sevgili Leyla Erbil.” Vatan, 4.
- (18 Ekim 1977). “Okuduğum Kitaplar: Asım Bezirci’nin Üç Kitabı.” Vatan, 4.
- (25 Ekim 1977). “Okuduğum Kitaplar: Gelincik Çiçekleri (Hüseyin Yuttaş).” Vatan, 4.
- (1 Kasım 1977). “Okuduğum Kitaplar: Sevdanın Kızı İsmail Gençtürk, Yaşamı Ellerde Tanımak Perihan Yıldırım. Vatan, 4.
- (8 Kasım 1977). “Okuduğum Kitaplar: Anadolu’da Tanin.” Vatan, 4.
- (15 Kasım 1977). “Okuduğum Kitaplar: Altın Günlerin Eşiğinde Halim Bağcıoğlu.” Vatan, 4.
- (Aralık 1977). “Keçi Çobanı Tirsisten İdiller.” Saçak, S.17.
- (Temmuz Ağustos Eylül 1978). “Dram-Drim.” Saçak, S.22, 4.
- (Şubat 1978). “Keçi Çobanı Tirsisten İdiller.” Saçak, S.19, 3.
- (Şubat 1978). “Testilis’e Türkü.” Türkiye Yazıları, Sayı:11.
- (6 Mart 1978). “Okuduğum Kitaplar: Sansür ve Tan Oral.” Vatan, 4.
- (Nisan 1978). “Sabahattin Ali.” Sanat Emeği, 1 (2), 20-22.
- (Mayıs 1978). “12 Mart Şiirlerinden.” Sanat Emeği, 1(3), 21.
- (Haziran 1978). “1 Mayıs İçin Bir Şarkı Daha.” Sanat Emeği, 1(4), 28-30.
- (Ağustos 1978). “İDİL.” Sanat Emeği, 1(6).
- (Kasım 1978). “Sovyet Edebiyatından Nasıl Etkilendim.” Sanat Emeği, 2(9), 16-19.
- (15 Mayıs-31 Mayıs). “Okuduğum Kitaplar: Küçük Köylüler, Güneşin Çocukları, Göçük.” Edebiyat Cephesi, S. 6, 4, 11.
- (1-15 Haziran 1979). “Çoban Şiirleri İDİL- 1.” Edebiyat Cephesi, 4.
- (1-15 Haziran 1979). “Okuduğum Kitaplar: Davullar Vurur, Dört Yandan’dan.” Edebiyat Cephesi, 4.
- (16-30 Haziran 1979). “Çoban Şiirleri İdil-2.” Edebiyat Cephesi, 4.
- (16-30 Haziran 1979). “Okuduğum Kitaplar: Gözleri Bağlı Adam” Edebiyat Cephesi, 4,11.
- (1-15 Temmuz 1979). “Çoban Şiirleri İDİL- 3.” Edebiyat Cephesi, 4

- (1-15 Temmuz 1979). “Okuduğum Kitaplar: Doğu Şiirleri.” Edebiyat Cephesi, s.4.
- (16-31 Temmuz 1979). “Çoban Şiirleri İDİL 4.” Edebiyat Cephesi, 4.
- (16-30 Temmuz 1979). “Okuduğum Kitaplar: Kuşatmada.” Edebiyat Cephesi, 4.
- (1-15 Ağustos 1979). “Çoban Şiirleri İDİL-5.” Edebiyat Cephesi, 4.
- (1-15 Ağustos 1979). “Okuduğum Kitaplar: Kiraz Küpeler.” Edebiyat Cephesi, 4.
- (16- 31 Ağustos 1979). “Çoban Şiirleri İDİL-6.” Edebiyat Cephesi, 4.
- (16-31 Ağustos 1979). “Okuduğum Kitaplar: Savaş Çocukları, Beynim Yüreğim.” Edebiyat Cephesi, 4,11.
- (1-15 Eylül 1979). “Çoban Şiirleri İDİL-7.” Edebiyat Cephesi, 4.
- (1-15 Eylül 1979). “Okuduğum Kitaplar: Geceleyin.” Edebiyat Cephesi, 4, 11.
- (16-30 Eylül 1979). “Çoban Şiirleri İDİL- 8.” Edebiyat Cephesi, 4.
- (16-30 Eylül 1979). “Okuduğum Kitaplar: Maral, Nötroncu Amca.” Edebiyat Cephesi, 4,11.
- (1-15 Ekim 1979). “Çoban Şiirleri İDİL-9.” Edebiyat Cephesi, 4.
- (1-15 Ekim 1979). “Okuduğum Kitaplar: Ölmeye Vakit Yok.” Edebiyat Cephesi, 4,11.
- (16 Ekim- 15 Kasım 1979). “Çoban Şiirleri İDİL-10.” Edebiyat Cephesi, 4.
- (16 Ekim- 15 Kasım 1979). “Okuduğum Kitaplar: Tekin Sönmez’in Şiirleri.” Edebiyat Cephesi, 4,19.
- (16- 30 Kasım 1979). “Çoban Şiirleri İDİL-11.” Edebiyat Cephesi, 5.
- (16- 30 Kasım 1979). “Okuduğum Kitaplar: Kutsal İsyan Ödülünden Nasıl Alıkonmuştu.” Edebiyat Cephesi, 5, 11.
- (1-31 Aralık 1979). “Çoban Şiirleri İdil-12.” Edebiyat Cephesi, 6.
- (1-31 Aralık 1979). “Okuduğum Kitaplar: İçimizdeki Sıla.” Edebiyat Cephesi, 6, 15.
- (1-31 Ocak 1980). “İDİL 13.” Edebiyat Cephesi, S.21-22, 4.
- (1-31 Ocak 1980). “Okuduğum Kitaplar: İki İzmirli Şair (Necati Yıldırım-Hidayet Karakuş).” Edebiyat Cephesi, S. 21-22, 4,19.
- (1-15 Şubat 1980). “Çoban Şiirleri İDİL 14.” Edebiyat Cephesi, S.23, 4.
- (1-15 Şubat 1980). “Okuduğum Kitaplar: Deyiş (Yavuz Atıl ile N. Aydın’ın Şiirleri.” Edebiyat Cephesi, S.23, 4.
- (16-29 Şubat 1980). “Çoban Şiirleri İDİL 15.” Edebiyat Cephesi, S. 24, 4.
- (16-29 Şubat 1980). “Okuduğum Kitaplar: Mini Mini Mücevher Kutuları, Yedi Genç Şairin Şiirleri.” Edebiyat Cephesi, S.24, 3,11.
- (1-31 Mart 1980). “Çoban Şiirleri idil-16.” Edebiyat Cephesi, S.25-26, 8.
- (1-31 Mart 1980). “Okuduğum Kitaplar: Rüzgâra Yazılıdır.” Edebiyat Cephesi, S.25-26, 8,19.
- (1- 5 Nisan 1980). “Ben Size Konuk Gelende.” Edebiyat Cephesi, S. 27,4,11.
- (1-15 Mayıs 1980). “Çoban Şiirleri İdil- 18.” Edebiyat Cephesi, S. 29, 4.
- (1-15 Mayıs 1980). “En Son Şarkılar.” Edebiyat Cephesi, S. 29, 4.
- (16 Mayıs- 15 Haziran 1980). “Çoban Şiirleri İdil-19.” Edebiyat Cephesi, S.30-31, 4

- (16 Mayıs- 15 Haziran 1980). “Donumdaki Para.” Edebiyat Cephesi, S.30-31, 4,19.
- (1- 15 Ağustos 1980). “Çoban Şiirleri İdil- 20.” Edebiyat Cephesi, S.35, 4.
- (1-15 Ağustos 1980). “Kuzgunlar ve Leşler.” Edebiyat Cephesi, S.35, 4,14.
- (16-31 Ağustos 1980). “İdil- 21.” Edebiyat Cephesi, S. 36, 4.
- (Mart 1981). “Tuyuğlar.” Yazko Edebiyat, 10-14.
- (Mayıs 1981). “Tuyuglar.” Yazko Edebiyat, S.7, 10-13.
- (Kasım 1981). “Batı Edebiyatında Tarlakuşu.” Yazko Edebiyat, 82-84.
- (Mayıs 1981). “Demir Köpek”. Gösteri, S.6, 15-17.
- (Mart 1981). “Gösteri’nin Soruşturması: Türk Romanının Üzerine Ne Düşünüyorsunuz?”. Gösteri, S.4, 72.
- (Mart 1982). “Bizim Hazan Bülbülü İngiliz Şiirinde.” Yazko Edebiyat,89-90.
- (Şubat 1982). “Çoban Tirsis’ten Testilis’e Temmuz Şiirleri.” Yazko Edebiyat, 12-14.
- (Mayıs 1982). “İdiller.” Yazko Edebiyat, 14-15.
- (Eylül 1982). “Keçi Çobanı Tirsis’ten İdiller”. Hürriyet Gösteri, S.22, 4-6.
- (Mayıs-Haziran1984). “Kahraman Karabaş.” Yazko Edebiyat, 25-29.

Hasan İzzettin Dinamo İle İlgili Yayınlar

- Akbal, Oktay (22.6.1989). “Bir Dinamo Daha”. Cumhuriyet Gazetesi.
- Ali, Sabahattin (Nisan 1943). “Okuduklarımız”. Türk Yurt, 4(28), 141-142.
- Ataç, Nurullah (24.01.1940). “Edebiyatçılar Kavgası”, Akşam.
- Altınkaynak, Hikmet (1 Temmuz 1989). “Hasan İzzettin Dinamo.” Milliyet Sanat Dergisi, S.219, s.38-40.
- Anadol, Z.T. (1 Kasım 1988). “Arkadaşım Dinamo.” Varlık, S.974, 21.
- Bahçekapılı, Alâettin (Nisan 1988). “Savaşlar İçinde Bir Barışsever: Hasan İzzettin Dinamo.” Kıyı Kültür ve Sanat Dergisi, S.25, 8-11.
- Başaran, M. (1Kasım1988). “O Günlerde Yiğitlikti Yaşayabilmek”. Varlık, S.974, 14.
- Bayar, Zühtü (8.10.1968). “Ateş Yılları Üstüne Konuşma.” Türk Solu.
- Bezirci, Asım (Ağustos 1968). “Hasan izzettin Dinamo.” Papirüs, S.26, 73-79.
- (Aralık 1972). “Suçlandırılmış Yazarlar ve Eserler.” Yeni A Dergisi, S.9, 1,8.
 - (1982). Çok Odalı Kapı. İstanbul: Ağaoğlu Yayımevi.
 - (1 Kasım 1988). “Hasan İzzettin Dinamo İçin Kaynakça.” Varlık, S.974, 22-23.
- Bilen, Mehmet Yaşar (Ekim 1977). “Dinamo ve Kavga Şiirleri.” Dönemeç, S.20, 28-30.
- (1980). Yazdıkça. Kayseri: Umut Yayınları.
- Bilginer, Recep (21 Ağustos 1976). “Geçmişten Günümüze Hasan İzzettin Dinamo.” Politika, 2.
- Binyazar, Adnan (Ekim 1981). “İki Roman Türk Kelebeği”. Sanat Olayı.
- Birsel, Salah (1989). Ah Beyoğlu Vah Beyoğlu. İstanbul: Nisan Yayınları, 123.124.127.128.
- Büyükşekerci, Hilmi (Mart 1987). “Küllük Kahvesi.” Adam Sanat, S.16, 59.
- (Temmuz 1987). “Kırk Kuşağı.” Adam Sanat, S.20, 44-50.

- (Aralık 1987). “Hasan İzzettin Dinamo.” Adam Sanat, S.25, 66-67.
- Canberk, Eray (1 Kasım 1988). “Dinamo’nun Şiiri Ya Da Şiir Günlük/ Günlük Şiir.” Varlık, S.974, 20.
- (Ağustos 1989). “Dinamo -Yaşadıkça Söylenen Acı Şarkı.” Kavram, S.4, 10-11.
- Cem, Osman (Ağustos 1941). “Dinamo’nun Şiirlerine Dair.” Yeni Ses, S.11, 10.
- Çelik, Yakup (2010). “1940 Kuşağı Toplumcu Şairleri Ve Halk Şiiri.” Millî Folklor, S.87.
- Emre, Samih (4 Mart 1966). “Kutsal İsyan.” Yön, 11.
- Esen, Selim (2007). Kendileri. İstanbul: Evrensel Basım Yayım, 10- 27.
- Evrensel Kültür (Temmuz 1992). “Dinamo Anıldı.” Evrensel Yayınları, S.7, 4.
- Gülvahaboğlu, Adil (Aralık 1975). “Dinamo Ve Sürgün Şiirleri.” Militan, S.12, 50-52.
- (3 Mart 1980). “Sürgün Şiirleri.” Kitaplar Aylık Dergi, S.3, 72-73.
- Hatipoğlu, Aydın (1 Kasım 1988). “1940 Kuşağının Delikanlı Ozanı: Dinamo.” Varlık, S.974, 20.
- Hızlan, Doğan (Temmuz 1989). “Hasan İzzettin Dinamo İle Son Konuşma.” Hürriyet Gösteri, S.104, 36-38.
- Hilav, Selahattin (Aralık 1975). “Toplumcu Edebiyat” Kavramı Üzerine, Militan, S.12, 46-48.
- Hikmet, Subutay (Haziran 1977). “Hasan İzzettin Dinamo İle.” Saçak, S.11, s.8.
- İlgaz, Rıfat (1987). Yokuş Yukarı. İstanbul: Çınar Yayınları, 172- 179.
- İlhan, Attila (1 Mart 1966). “Hasan İzzettin’in Dönüşü.” Varlık, S.665, 7.
- İsimsiz (11 Mart 1978). “Hasan İzzettin Dinamo ve Özgürlükler Savaşı 1”. Vatan, 4.
- (12 Mart 1978). “Hasan İzzettin Dinamo ve Özgürlükler Savaşı 2”. Vatan, 4.
- (13 Mart 1978). “Hasan İzzettin Dinamo ve Özgürlükler Savaşı 3”. Vatan, 4.
- (14 Mart 1978). “Hasan İzzettin Dinamo ve Özgürlükler Savaşı 4”. Vatan, 4.
- (15 Mart 1978). “Hasan İzzettin Dinamo ve Özgürlükler Savaşı 4”. Vatan, 4.
- (16 Mart 1978). “Hasan İzzettin Dinamo ve Özgürlükler Savaşı 5”. Vatan, 4.
- Kamçı, Tuba (2021). Hasan İzzettin Dinamo’nun Romanlarında Sosyal Eleştiri. Yüksek lisan tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Kemal, Mehmet (1985). Acılı Kuşak. İstanbul: De yayınevi, s.167-172.
- Kökden, Uğur (1 Kasım 1988). “Genç Dinamo’dan Anılar.” Varlık, S.974, 19.
- Köklügiller Ahmet- İbrahim Minnetoğlu (1975). Şair ve Yazarlarımız Nasıl Yazıyorlar? İstanbul: Minnetoğlu Yayınları, 139-141.
- Kurdakul, Şükran (1 Kasım 1988). “Dinamo’nun Şiiri.” Varlık, S.974, 24.
- Milliyet Sanat Dergisi (3 Haziran 1977). “H. İzzettin Dinamo”. S.234, 3,23.
- Meydan, Emrah (2020). “Mili Mücadele ve Edebiyat: Kurtuluş Savaşı’na Farklı Bir Yaklaşım Kutsal İsyan Kurtuluş savaşı’nın Gerçek Hikayesi”. Akpınar Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi, S. 86, 3-6.
- Mutluay, Rauf (2011). Hilmi Ziya Ülken’in Roman Dünyası "İnsan Meddücezzi". Sosyoloji Koferansları, S.17.
- Nazif, Ümrân (1 Şubat 1938). “Nurullah Atacı Ziyaret.” Varlık, S.110, 596-597.
- Nezir, Seyit (1982). “Hasan İzzettin Dinamo: Yeni Türkçe’nin İçten Yanlılarındanım”, Hürriyet Gösteri, S.22,7-9.
- Oktay, Ahmet (1986). Toplumcu Gerçekçiliğin Kaynakları. İstanbul: Bilim Felsefe Sanat Yayınları, 467,517-520.
- (23 Haziran 1989). “Şiirin Peşinde Bir Ömür”. Milliyet,

- Özcan, Hidayet (2001). "1901-1935 yılları Arasında Gelşen Türk Şiiri." Hece, S.53/54/55.
- Özer, Ahmet (Haziran 1997). "ATARDAMAR: Hasan İzzettin Dinamo'dan Ahmet Özer'e Mektuplar." Kıyı Kültür Ve Sanat Dergisi, S.135, 13-20.
- Özkirimli, Atilla (1987). Yazarları Da Vururlar. İstanbul: Cem Yayınevi.141.
- (25 Nisan 1988). "Dinamo'dan Kutsal Öç." Cumhuriyet.
- Öztürk, Ebrunur (2023). Hasan İzzettin Dinamo'nun Eserlerinde Millî Mücadele ve Cumhuriyet. Yüksek lisans tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Sarp, Asım (5 Sontesrin 1942). "Harp Ve Şiir Hakkında." Yürüyüş, S.10.
- Sezer, Şennur (1993). "Hasan İzzettin Dinamo." Türk Dili Dergisi, 7(38), 28-31.
- Sülker, Kemal (Mart 1970). "Dinamo Denen Bir Yüce Ozan." May, S.30, 3-4.
- (Nisan 1982). "Tan'da Tartışılan Şair: Hasan İzzettin Dinamo." Yazko Edebiyat, S.18, 66-74.
- Şengel, Piraye (Kasım 1978). "Eski Dergiler, Dinamo, Yeni Edebiyat ve Yeni Ses Dergisini Anlattı." Sanat Olayı, 17-19.
- Seyda, Mehmet (1980). Çocukluk Yılları. Ankara: TDK Yayınları, 100-103.
- (1970). Edebiyat Dostları İstanbul: Kıtış Yayınları, 169-196.
- (Ekim 1967). "Kutsal İsyen Yazarı Dinamo I." May, S.1, 4-5.
- (Kasım 1967). "Kutsal İsyen Yazarı Dinamo II." May, S.2, 10-11.
- (Aralık 1967). "Kutsal İsyen Yazarı Dinamo III." May, S.3, 12.
- Taner, Refika- Asım BEZİRCİ (1973). Seçme Romanlar. İstanbul: Hür Yayınevi, 108-110.
- Timuçin, Afşar (Ağustos 1989). "Hasan İzzettin Dinamo İçin." Kavram, S.4, 12-13.
- Timuroğlu, Vecihi (1 Kasım 1988). "Dinginliğin Dalına Oturmuş Bir Kavga Şairi." Varlık, S.974, 15-18.
- Toprak, Ömer Faruk (9 İlktesrin 1942). "Harp Ve Şiir". Yürüyüş, S.9, 14, 31,
- (Temmuz 1977). "1940-1945 Arasında Edebiyata Çıkan Ozanlar". Türkiye Yazıları, (4), 9-11.
- Toprak, Ömer Faruk, (1990). Ekmek Ve Tuz. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Türk, E. Bilgehan, (Ocak 016). Kurmacadan Gerçeğe Hasan İzzettin Dinamo. Trabzon: Serander.
- Türk, Hatem, (2013). "Ahanda'dan Karacaahmet'e 80 Yıllık Bir Şiirinöyküsü: Hasan İzzettin Dinamo'nun Şiirleri". Dünden Bugüne Akçaabat Sempozyumu. Akçaabat: Akçaabat Belediyesi Kültür Yay.
- Uysal, Ahmet (Şubat 1978). "Edebiyatımızda Memur Yazarlar." Dönemeç, S.24, 1-4.
- Varlık (Eylül 1981). "Açık Oturum: Türk Romanı Ve Türkiye Gerçekleri." S.888, 13-17.
- Yağci, Öner (2004). Küreselleşme Sürecinde Edebiyatımız. İstanbul: İleri Yay. S.87-88, 92, 142.
- Yalvaç, Hasan Hüseyin (Temmuz 1991). "Ayrılık Daha Sıcak Ekmek Gibi." İnsancıl, S.9, 75.
- (Haziran 1994). "Bu Bir Hasan İzzettin Dinamo Kitabıdır."
- Yeni Edebiyat (Mart 1971). "Hasan İzzettin Dinamo Özeleştirisini Yapıyor." S.5, 4-7.
- Yetkin, Çetin (1970). Şaire İşkence, Hasan İzzettin Dinamo, Siyasal İktidar Sanata Karşı. Ankara: Bilgi Yayınevi, 101-109.
- Yıldız, Bekir (Temmuz 1975). "Soruşturma Yanıtları." Militan, S.7, 62-64.

Yararlanılan Kaynaklar

1. Kitaplar

- Afacan, Aydın (2003). Şiir ve Mitologya Cumhuriyet Dönemi Şiirinde Yunan ve Latin Mitologyası. İstanbul: Doruk Yayıncılık.
- Ahmad, Feroz (1995). Modern Türkiye'nin Oluşumu (Çev. Yavuz Alogan). İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- (2010). Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980 (Çev. Ahmet Fethi Yıldırım). İstanbul: Hil Yayınları.
- (2022). Modern Türkiye'nin Oluşumu (Çev. Yavuz Alogan). İstanbul: Sarmal Yayınevi, 112.
- Akar, Atilla (1989). Bir Kuşağın Son Temsilcileri "Eski Tüfek" Sosyalistler. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Akar, Rıdvan (2000). Aşkale Yolcuları Varlık Vergisi ve Çalışma Kampları. İstanbul: Belge Yayınları.
- Akar, Yeliz (2021). "Mekânın Poetiği Bağlamında Mehmet Rauf'un Eylül Romanı." Şu Kitapta: Ed. Ramazan Korkmaz, Veysel Şahin. Romanda Mekân. Ankara: Akçağ Yay.
- Akbal, Oktay (1985). Geçmişin İçinden. Ankara: Kelebek Yayınları.
- (1994). Şairlere Ölüm Yok. İstanbul: Özgür Yayın.
- (1999). Şairler ve Ben. İstanbul: Çağdaş Yayınları.
- Akça, Nesime Ceyhan (2015). "Türk Edebiyatında Sosyalist Şiirin Serüveni." Şu Kitapta: Ed. Âlim Gür, Ertan Engin. Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı. Ankara: Akçağ Yay.
- Akın, Rıdvan (2012). Türk Siyasal Tarihi 1908-2000. İstanbul: X11 Levha Yayıncılık.
- Akkanat, Cevat (2002). Gelenek ve İkinci Yeni Şiiri. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Aliş, Şehnaz (2003). "Saatleri Ayarlama Enstitüsü'nde Sosyal Tenkit." Şu Kitapta: Haz. Sema Uğurcan. Doğumunun Yüzüncü Yılında Ahmet Hamdi Tanpınar. İstanbul: Kitabevi.
- Akkuş, Mine Ersevinç (2004). "Atatürk'ün Ölümünden Sonra Gelişmeler." Şu Kitapta: Mine Ersevinç Akkuş, Turgay Akkuş, Fatma Kesiriklioğlu. Türk Devrim Tarihi. Bursa: Aktüel Yayınları, 316-317.
- Aksan, Doğan (1995). Şiir Dili ve Türk Şiir Dili. Ankara: Engin Yayınevi.
- (2015). Cumhuriyet Döneminden Bugüne Örneklerle Şiir Çözümlemeleri. Ankara: Bilgi Yay.
- (2020). Anlambilim: Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi. Ankara: Bilgi Yay.
- Akşin, Sina (ty). "Siyasal Tarih (1908-1923)." Şu kitapta: Haz. Sina Akşin, Cemil Koçak, Hikmet Özdemir, Korkut Boratav, Selahattin Hilav, Murat Katoğlu, Ayla Ödekan. Yakınçağ Türkiye Tarihi-1 1908-1980. İstanbul: Milliyet Kitaplığı, 65.
- (2021). Kısa Türkiye Tarihi. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Aktaş, Şerif (1986). Edebiyatta Üslup ve Problemleri. Ankara: Akçağ Yay.
- (1991). Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş. Ankara: Akçağ Yayınları.

- (1998). Türk Dünyası El Kitabı 4 Cilt. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- (2004). Edebiyatımızın Zirvesindekiler Refik Halit Karay. Ankara: Akçağ Yayınları.
- (2013). Anlatma Esasına Bağlı Edebî Metinlerin Tahlili. Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları.
- (2013). Şiir Tahlili Teori ve Uygulama. Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları.
- Aktay, Salih Zeki (ty). Mitoloji. İstanbul: Varoğlu- Ülkü Yayınevleri.
- Akyüz, Kenan. (1997). Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Alangu, Tahir (1966). 1966 Da Roman ve Hikayemiz, 1967 Varlık Yıllığı. İstanbul: Varlık Yay.
- Ali, Sabahattin (2013). Sabahattin Ali. Editör: Sevgül Sönmez. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Alkan, Erdoğan (1995). Şiir Sanatı. İstanbul: Yön Yayıncılık.
- Alkan, Mehmet Ö. (2020). “Soğuk Savaş’ın Toplumsal, Kültürel ve Günlük Hayatı İnşâ Edilirken...” Şu Kitapta: Haz. Mete Kaan Kaynar. Türkiye’nin 1950’li Yılları. İstanbul: İletişim Yayınları, 598-600.
- (2021). “Altmışlı Yıllarda Günlük Hayatın Siyaseti.” Şu Kitapta: Haz. Mete Kaan Kaynar. Türkiye’nin 1960’lı Yılları. İstanbul, İletişim Yayınları, 937.
- Altınkaynak Hikmet (1977). Edebiyatımızda 1940 Kuşağı. İstanbul: Yayıncılık Basımevi.
- Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi. (1994). “Hasan İzzettin Dinamo”. İstanbul: Hürriyet Ofset Matbaacılık. C.10, s.168.
- Anar, Turgay (2012). Mekândan Taşan Edebiyat “Yeni Türk Edebiyatında Edebiyat Mahfilleri”. İstanbul: Kapı Yay.
- Andaç, Feridun (1998). Edebiyatımızın Yol Haritası. İstanbul: Can Yayınları.
- Asan, Ömer (2000). Hasan İzzettin Dinamo. İstanbul: Belge Yayınları.
- Asiltürk Bâki (2006). Türk Şiirinin Poetikası. İstanbul: Toroslu Kitaplığı.
- (2015). “1980 Kuşağı Türk Şiiri.” Şu kitapta: Ed. Âlim Gür, Ertan Engin. Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı. Ankara: Akçağ Yay.
- (2019). “Cumhuriyet Dönemi Türk Şiirinde Manifestolar.” Şu kitapta: Ed. Talat Sait Halman. Türk Edebiyatı Tarihi 4. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Aristoteles (1998). Poetika. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Avcı, Cemal (2008). “Güzel Sanatlar Alanında Gelişmeler.” Şu Kitapta: Durmuş Yalçın vd. Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 210-212.
- Atay, Falih Rıfkı (1968). Çankaya. İstanbul: Pozitif Yayınları.
- Aydemir, Şevket Süreyya (1966). İkinci Adam. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- (1967). İkinci Adam I. Cilt. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- (2023) Tek Adam Mustafa Kemal. 1881-1919 Cilt I. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- (2023). Tek Adam Mustafa Kemal 1919-1922 Cilt II. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- (2023). Tek Adam Mustafa Kemal 1922-1938 Cilt III. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aytaş, Gıyasettin (2008). Çağdaş Gelişmeler Işığında Şiir Tahlilleri. Ankara: Akçağ Yayınları.

- Ayvazoğlu, Beşir (1987). Geçmiş Yeniden Kurmak. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- (2014). He'nin İki Gözü İki Çeşme Bir Asaf Hâlet Çelebi Biyografisi. İstanbul: Kapı Yayınları.
- (2008). Peyami Hayatı Sanatı Felsefesi Dramı İstanbul: Kapı Yay.
- Ayverdi, İlhan (2011). Misalli Büyük Türkçe Sözlük. İstanbul: Biltur Basım Yayın.
- Bachelard, Gaston (1996). Mekânın Poetikası. Çev. Aykut Derman. İstanbul: Kesit Yayıncılık.
- (2017) Mekânın Poetikası. Çev. Alp Tümertekin. İstanbul: İthaki Yay.
- Bahçekapılı, Alâettin (2006). Sesleri Bende Kaldı. İstanbul: Heyamola Yayınları.
- Balabanlılar, Mürşit (2003). Türk Romanında Kurtuluş Savaşı. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yay.
- Bayar, Zühtü- Altıntaş, Günel (1974). Yazdık Nâzım Nâzım Diye. İstanbul: Soyut Yayınları.
- Bayladı, Derman (1995). Mitoloji Tanrıların Öyküsü. İstanbul: Say Yay.
- Behmoaras, Liz (2008). Suat Derviş Efsane Bir Kadın Ve Dönemi. İstanbul: Remzi Kitabevi, S.139,152,153,165-167,173,177,196, 223.
- Belge, Murat (2020) Edebiyat Üstüne Yazılar. İstanbul: İletişim Yay.
- (2022). Şairaneden Şiirle Türkiye’de Modern Şiir. İstanbul: İletişim.
- Bengi, Derya (2022). 80’li Yıllarda Türkiye: Sazlı Cazlı Sözlük Yaprak Döker Bir Yanımız. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bezirci, Asım (Mart 1967). Okudukça. İstanbul: İzlem Yayınları.
- (1971). On Şair, On Şiir. İstanbul: May Yayınları.
- (1979). Halk, Sosyalizm Kültür ve Edebiyat. İstanbul: Sanat Emeği Yayınları.
- (1982). Çok Kapılı Oda. İstanbul: Ağaoğlu Yayınevi.
- (1987). Şairlerimizin Diliyle Barış. İstanbul: Cem Yayınevi.
- (1989). Bilimden Yana. İstanbul: Yön Yayıncılık.
- (1993). Nâzım Hikmet- Yaşamı, Şairliği, Eserleri, Sanatı-İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- (1997). Temele Gül Dikenler. İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Binyazar, Adnan (1968). 1968 De Roman ve Hikâyemiz. 1968 Varlık Yıllığı. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Birsel, Salâh (1989). Ah Beyoğlu Vah Beyoğlu. İstanbul: Nisan Yayınları.
- Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi (1986).” Dinamo”. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Bonamour, Jean (2006). Rus Edebiyatı. Türkçesi: İsmail Yerguz. Ankara: Dost Kitabevi Yay.
- Bonnard André (2004). Antik Yunan Uygarlığı 3 Euripides’ten İskenderiye’ye. Çev. Kerem Kurtgözü. İstanbul: Evrensel Basım Yayım.
- Boratav Pertev Nail (2000). 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Bozdağ, İsmet (2009). Atatürk’ün Sofrası. İstanbul: Truva Yay.
- Can, Şefik (1970). Klâsik Yunan Mitolojisi. İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevleri.
- Canberk, Eray (2005). Şiir Yazıları. İstanbul: Toroslu Kitaplığı.
- Çamlıbel, Faruk Nafiz (1993). Han Duvarları. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları:368.
- Çavdar, Tefvik (2007). Türkiye’nin Yüzyılına Romanın Tanıklığı. İstanbul: Yazılama Yay.
- Celal, Metin (2018). Yeni Türk Şiiri 80’li Yıllar. Ankara: Çolpan Yay.

- (2009). *İmge Nedir?* İstanbul: Digraf Yayıncılık.
- (2015). *Toplumcu Gerçekçi Şiir 1923-1953*. İstanbul: Şiirden Yayıncılık.
- Cengiz, Gülsüm (2021). *Bir Edebiyat Durağı Küçükçekmece*. İstanbul: Küçükçekmece Belediyesi Kültür Yayınları.
- Yakup, Çelik (2019). “Cumhuriyet Dönemi Roman (1960-2000).” Şu Kitapta: Ed. Talat Sait Halman, Mustafa İsen, Osman Horata, Yakup Çelik, Nurettin Demir, Mehmet Kalpaklı, Ramazan Korkmaz, M. Öcal Oğuz. *Türk Edebiyatı Tarihi 4*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Çetin, Nurullah (2009). *Şiir Çözümleme Yöntemleri*. Ankara: Öncü Kitap.
- (2009). *Roman Çözümleme Yöntemleri*. Ankara: Öncü Kitap.
- Çetişli, İsmail (1998). *Cahit Külebi ve Şiiri*. Ankara: Akçağ Yay.
- (2002). *Metin Tahlillerine Giriş Şiir*. Isparta: Fakülte Kitabevi Yay.
- Çolak, Veysel (2004). *Şiir Nedir Nasıl Yazılır*. İstanbul: Papirüs Yay.
- Coşkun, Betül (2015). “Cumhuriyet Döneminde Millî Romantik Şairler.” Şu Kitapta: Ed. Âlim Gür, Ertan Engin. *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*. Ankara: Akçağ Yay.
- Dilçin, Cem (1997). *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Dirican, Senim (2011). *Hikmet Erhan Bener’in Hayatı ve Romanları*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Dizdaroğlu, Hikmet (1969). *Halk Şiirinde Türler*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Doğan, Ayhan (1999). *Cumhuriyet Dönemi Türk Şiirinde Yeni Oluşumlar*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Doğan, Erdal (1997). *Edebiyatımızda Dergiler*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Doğan, Mehmet H. (1998). *Şiirde Yeni Açılımlar*. Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı Sempozyumu. Ankara: Edebiyatçılar Derneği:84-93.
- Dosdoğru, M. Hulusi (1993). *6/7 Eylül Olayları*. İstanbul: Bağlam Yay.
- Duman, M. Zeki (2010). *Türkiye’de Liberal- Muhafazakâr Siyaset ve Turgut Özal*. Ankara: Kadim Yayınları.
- Ecevit, Yıldız (2012). *Türk Romanında Postmodern Açılımlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Elçin, Şükrü (1997). *Halk Edebiyatı Araştırmaları-1*. Ankara: Akçağ Yay.
- (2000). *Halk Edebiyatına Giriş*. Ankara: Akçağ Yay.
- Eliade, Mircea (1993). *Mitlerin Özellikleri*. Çev. Sema Fırat. İstanbul: Simavi Yay.
- Emin, Özdemir (1999). *Türk ve Dünya Edebiyatı*. Ankara: S.B.F. Basın ve Yayın Yüksek Okulu Basımevi.
- Emiroğlu, Öztürk (2015). *Yedi Meşale Topluluğu*. Şu Kitapta: Ed. Âlim Gür, Ertan Engin. *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*. Ankara: Akçağ Yay.
- Ankara: Akçağ Yay.
- (2011) *Türkiye’de Edebiyat Toplulukları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Enginün, İnci (2001). *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Eraslan, Cezmi (2008). “Atatürk’ten Sonra Türkiye’nin İç Politikası.” Şu Kitapta: Durmuş Yalçın, Yaşar Akbıyık, Yücel Özkaya, Vd. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Erdem, Erden Eren (2021). “Cevdet Sunay.” Şu Kitapta: Haz. Mete Kaan Kaynar. *Türkiye’nin 1960’lı Yılları*. İstanbul: İletişim Yayınları, 83.
- Ergüç, Veysel (2021). “Johnson Mektubu.” Şu Kitapta: *Türkiye’nin 1960’lı Yılları*.

- Haz. Mete Kaan Kaynar. İstanbul: İletişim Yayınları, 274.
- Ertop, Konur (1998). "Roman ve Öyküde Toplumsal Sorunlara Ayna Tutanlar." Şu Kitapta: Haz. Hüseyin Atabaş, Aydın Şimşek, Devrim Dirlikyapan. Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı Sempozyumu. Ankara: Edebiyatçılar Derneği.
- (2003). "Samim Kocagöz: Kalpaklılar-Doludizgin." Şu Kitapta: Haz. Mürşit Balabanlılar. Türk Romanında Kurtuluş Savaşı. İstanbul: Kültür Yayınları.
- Esen, Selim (2007). Kendileri. İstanbul: Evrensel Basım Yay.
- Esin, Numan. (2005). Devrim ve Demokrasi Bir 27 Mayısçının Anıları. İstanbul: Doğan Kitap Yay.
- Fikret, Tevfik (2010). Rubâb-I Şikeste. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Forster, E.M. (1985). Roman Sanatı. Çev. Ünal Aytür. İstanbul: Adam Yay.
- (2010). "Düz ve Yuvarlak Karakterler." Şu kitapta: Roman Teorisi. Çev. Sevim Kantarcıoğlu. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Fuat, Memet (2000). "Hasan İzzettin Dinamo". Çağdaş Tür Şiiri Antolojisi. İstanbul: Adam Yayınları. C.1, S.361-364.
- Geçgel, Hulusi (2014). Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Gelişim Hachette (1983). "Dinamo, Hasan İzzettin". İstanbul: Gelişim Yayınları. C.3, S.1018.
- Gögebakan, Turgut (2004). Tarihsel Roman Üzerine. Ankara: Akçağ Yay.
- Granger, Ernest (1983). Mitoloji. Çev. Nurullah Ataç. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Gülendam, Ramazan (2015). "Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı (1923-200)". Şu Kitapta: Ed. Âlim Gür, Ertan Engin. Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı. Ankara: Akçağ Yay.
- Ramazan (2006). Türk Romanında Kadın Kimliği. Konya: Salkımsöğüt Yay.
- Gündüz, Osman (2016). "Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı." Şu Kitapta: Ed. Âlim Gür, Ertan Engin. Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Günyol, Vedat (1986). Sanat ve Edebiyat Dergileri. İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Halman, Talat Sait (1995). Dört Gök, Dört Gönül. Ankara: İş Bankası Yayınları.
- (2007). Türk Edebiyatı Tarihi IV. İstanbul: Turizm ve Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Harvey, W.J. (2010). "Romanda Sosyal Ortam." Şu kitapta: Çev. Sevim Kantarcıoğlu. Roman Teorisi. Ankara: Akçağ Yayınları.
- İlgaz, Rıfat (1994). Fedailer Mangası Kırk Kuşağı Anıları. Haz. Öner Yağcı. İstanbul: Çınar Yayınları.
- Işık, İhsan (1990). Yazarlar Sözlüğü. İstanbul: Risale Yayınları.
- (2006). Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçılar ve Kültür Adamları Ansiklopedisi-3. Ankara: Elvan Yayınları.
- İlaydın, Hikmet (1997). Türk Edebiyatında Nazım. Ankara: Akçağ Yay.
- İleri, Rasih Nuri (2003). Kırklı Yıllar 2 1944 TKP Davası, TÜSTAV Yayınları: İstanbul.
- İlhan, Attila (1993). Hangi Edebiyat. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- (2002). Hangi Edebiyat. İstanbul: KültürYay.,17-21.
- İnan, A. Afet (2020). Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- İnce, Özdemir (1995). Şiir ve Gerçeklik. İstanbul: Can Yay.
- İpekten, Halûk (1985). Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri. Ankara: Birlik Yayın Kooperatifi Yay.

- İsimsiz (2002). “Tahkikat Komisyonu.” Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-2000. Ed: Bedirhan Toprak. İstanbul: YKY. C.2, 380.
- İspirli, Ömer Lütfi (2014). Almanca ve Türkçede Eğretilme Süreci. Basılmamış Doktora Tezi.
- Kabaklı, Ahmet (1985). Türk Edebiyatı II. İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yay.
- (1991). Türk Edebiyatı IV. İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yay.
- (2006). Türk Edebiyatı III. İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yay.
- Kaçıroğlu, Murat (1919-1928). Millî Mücadele ve Erken Dönem Cumhuriyet Romanı. İstanbul: Kriter Yay.
- Kaftancıoğlu, Ümit (2006). Yaşama Sevincine Bin Selam. Haz. Öztürk Tatar. İstanbul: Yalın Ses Yay.
- Kahraman, Hasan Bülent (2000). Türk Şiiri Modernizm Şiir. İstanbul: Büke Yay.
- Kaplan, Mehmet (1997). Hikâye Tahlilleri. İstanbul: Dergâh Yay.
- (2001). Tanpınar’ın Şiir Dünyası. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- (2006). Şiir Tahlilleri 2. Cumhuriyet Devri Türk Şiiri. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kaplan, Ramazan. (1997). Türk Romanında Köy. Ankara: Akçağ Yay.
- Karaalioğlu, Seyit Kemal (1966). Türk Şiir Sanatı. İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevleri Koll. Şti.
- (1986). Resimli ve Motifli Türk Edebiyat Tarihi. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Karabekir, Kâzım (1995). Çocuk Davamız. Yay. Haz. Faruk Özerengin. İstanbul: Emre Yay., Cilt 1.
- Karaca, Alâattin (2005). İkinci Yeni Poetikası. Ankara: Hece Yay.
- Karadeniz, Bekir. (2007). 1900’den 2000’e Halk Şiiri. Ankara: Atılım Üniversitesi.
- Karakuş, Hidayet (1998). “Garip Akımı/Toplumcu Gerçekçiliği Sürdürenler.” Şu Kitapta: Haz. Hüseyin Atabaş, Aydın Şimşek, Devrim Dirlikyapan. Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı Sempozyumu. Ankara. Edebiyatçılar Derneği.
- Karpat, Kemal H. (2019). Türk Demokrasi Tarihi. İstanbul: Timaş Yay.
- (2021). Osmanlı’dan Günümüze Edebiyat ve Toplum. İstanbul: Timaş Yay.
- Katoğlu, Murat (1989). “Cumhuriyet Türkiye’sinde Eğitim, Kültür ve Sanat. Şu Kitapta: Haz. Cemil Koçak, Hikmet Özdemir Vd. Yakınçağ Türkiye Tarihi 1 (1908-1980). İstanbul: Milliyet Kitaplığı.
- Kemal, Mehmet (1985). Acılı Kuşak. İstanbul: De Yayınevi.
- Kemal, Orhan (2007). Yazmak Doludizgin. İstanbul: Everest Yay.
- Kırcı, Mustafa (1997). Ahmet Muhip Dıranas Hayatı, Fikirleri His Dünyası. Ankara: Akçağ Yay.
- Kırlangıç, Hicabi (2007). “Ömer Hayyam”. TDV Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. Ankara: Tdv Yayınları.34, 68-70.
- Kısakürek Necip Fazıl (1969). Şiirlerim. İstanbul: Fatih Yay.
- Kıymaz, Ahmet (1991). Romanda Millî Mücadele. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Koç, Murat. (2005). Türk Romanında İttihat Terakki. 1908-2004. İstanbul: Temel Yay.
- Koçak, Cemil (ty). “Siyasal Tarih (1923-1950).” Şu Kitapta: Haz. Sina Akşin, Cemil Koçak, Hikmet Özdemir, Korkut Boratav, Selahattin Hilav, Murat Katoğlu, Ayla Ödekan. Yakınçağ Türkiye Tarihi 1908-1980.İstanbul: Milliyet Kitaplığı.
- Kolcu, Ali İhsan (2014). Modern Türk Şiiri Şiir Tahlilleri. Konya: Salkımsöğüt Yay.
- Koratlı, Gürsel (2015). 1960’tan 1998’e “Romanda Yeni yönelişler.” Şu kitapta:

- Haz. Hüseyin Atabaş, Aydın Şimşek, Devrim Dirlikyapan. Cumhuriyet Dönemi Türk Sempozyumu. Ankara: Edebiyatçılar Derneği.
- Korkmaz, Ramazan (1997). Sabahattin Ali İnsan ve Eser. İstanbul: YKY.
- (2002). İkaros'un Yeni Yüzü Cahit Sıtkı Tarancı. Ankara: Akçağ Yay.
- , Özcan Tarık (2016).” Cumhuriyet Dönemi Türk Şiiri.” Şu kitapta: Ed. Ramazan Korkmaz. Yeni Türk Edebiyatı (1939-2000) El Kitabı. Ankara: Grafiker Yayınları
- Şahin Veysel. (2021). Romanda Mekân Ankara: Akçağ Yay.
- Kökden, Uğur (1994). Güneş Damlıyor. İstanbul: Adam Yayınları.
- Köklügiller, Ahmet- Minnetoğlu, İbrahim. (1975). Şair ve Yazarlarımız Nasıl Yazıyorlar? İstanbul: Minnetoğlu Yayıncılık.
- Köprülü, Fuad (1999). Edebiyat Araştırmaları. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Köroğlu, Erol (2003). “Hayata Çok Yıldızlı Bir Mazi Aynasından Bakmak: Sahnenin Dışındakiler 'De Bugünü Yaşamının İmkansızlığı.” Şu Kitapta: Haz. Sema Uğurcan. Doğumunun Yüzüncü Yılında Ahmet Hamdi Tanpınar. İstanbul: Kitabevi.
- Kudret, Cevdet (1965). Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman 1. İstanbul: Varlık Yayınları.
- (1978). Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman 2. İstanbul: Varlık Yay.
- Kurdakul, Şükran (1971). Şairler ve Yazarlar Sözlüğü. İstanbul: Yelken Matbaası.
- (1983). Düşün ve Edebiyatımızda Şairler ve Yazarlar Sözlüğü. İstanbul: Bilpa.
- (1996). Çağdaş Türk Edebiyatı:3 Cumhuriyet Dönemi-1 Şiir. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- (1992) Çağdaş Türk Edebiyatı:4 Cumhuriyet Dönemi-2 Şiir. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- (2003). Cezaevinden Babıali'ye Babiâli'den TİP'e. İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Levend, Ağâh Sırrı (1984). Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Lewis, Bernard (1993). Modern Türkiye'nin Doğuşu. (Çev. Metin Kırıtlı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Maro, Publius Vergilius (1929). Çoban Şiirleri Bükolikler. Tercüme Eden: Ruşen Eşref. Ankara: Türk Ocakları İlim ve Sanat Neşriyatı.
- (2015). Sığırtmaç Türküleri. Çev. İsmet Zeki Eyüpoğlu. İstanbul: Payel Yayınevi.
- Meydan, Sinan (2014). Akl-ı Kemal Atatürk'ün Akıllı Projeleri 2. Cilt. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Moran, Berna (1998). Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış I. İstanbul: İletişim Yayınları.
- (2021). Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış II. İstanbul: İletişim Yayınları.
- (2021). Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış III. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mutluay, Rauf (1973). 50 Yılın Türk Edebiyatı. İstanbul: Türkiye İş B. Kül. Yay.
- (1973). “1972'de Roman ve Hikâyemiz.” Şu kitapta: 1973 Varlık Yıllığı. İstanbul: Varlık Yayınevi.
- (1974). “1973'te Roman ve Hikâyemiz.” Şu kitapta: 1974 Varlık Yıllığı. İstanbul: Varlık Yayınevi, 34.

- (1976). “1975’te Roman ve Hikâyemiz.” Şu kitapta: 1976 Varlık Yıllığı. İstanbul: Varlık Yayınevi.
- (1977). “1976’da Roman ve Hikâyemiz.” Şu kitapta: 1977 Varlık Yıllığı. İstanbul: Varlık Yayınevi.
- (1978). “1977’de Roman ve Hikâyemiz.” Şu kitapta: 1978 Varlık Yıllığı. İstanbul: Varlık Yayınevi.
- Mutlu, Betül (2015). Gülten Akın’ın Şiiri. Ankara: Ürün Yay.
- Naci, Fethi (1979). 50 Türk Romanı. İstanbul: Oğlak Yay.
- (1981). 100 Soruda Türkiye’de Roman ve Toplumsal Değişme. İstanbul: gerçek Yayınevi.
- (1990). Türkiye’de Roman ve Toplumsal Değişme. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- (2003). Reşat Nuri’nin Romancılığı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- (2021). Yüzyılın 100 Türk Romanı. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yay.
- Narı, Yaşar (1998). T.C. İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük. İstanbul: Sürat Basım Yayın.
- (2014). Şiir ve Mekân Cumhuriyet Dönemi (1920-1950) Türk Şiirinde Şiir - Mekân İlişkisi. Ankara: Akçağ Yay.
- Nayır, Yaşar Nabî (1976). “1975’e Toplu Bir Bakış.” Şu kitapta: 1976 Varlık Yıllığı. İstanbul: Varlık Yayınevi.
- (1981). “1980’e Toplu Bir Bakış.” Şu kitapta: 1976 Varlık Yıllığı. İstanbul: Varlık Yayınevi, 133.
- Necatigil Behçet (1969). 100 Soruda Mitologya. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- (1979). Edebiyatımızda Eserler Sözlüğü. İstanbul: Varlık Yayınevi.
- Nesin, Aziz (1987). Salkım Salkım Asılacak Adamlar. İstanbul: Adam Yay.
- Nesin Vakfı (1976). Edebiyat Yıllığı-1976., İstanbul: Tekin Yayınevi.
- (1978). Edebiyat Yıllığı-1978. İstanbul: Yaylacık Basımevi.
- (1980). Edebiyat Yıllığı-1980. İstanbul: Kardeşler Matbaası.
- Oktay, Ahmet (1986). Toplumcu Gerçekçiliğin Kaynakları. İstanbul: Bilim Felsefe Sanat Yayınları.
- (1993). Cumhuriyet Dönemi Edebiyatı 1923-1950. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- (1995). “Tanpınar: Bir Tereddütün Adamı.” Defter Dergisi, S.23, 49-61
- (2003). Toplumcu Gerçekçiliğin Kaynakları Sosyalist Realizm Üstüne Eleştirel Bir Çalışma. İstanbul: İthaki Yay.
- Oktay, Rıfat (1976). Çobanlı Şiirler. İstanbul: Koza Yayınları.
- Ortaylı, İlber (2021). Gazi Mustafa Kemal Atatürk. İstanbul: Kronik Yay.
- Önal, Mehmet (2012). Edebiyat Sanatı. Ankara: Kurgan Edebiyat Yay.
- Önertoy, Olcay (1984). Cumhuriyet Dönemi Türk Roman ve Öyküsü, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Özcan, Feridun Cemil (2020). “Ellili Yıllarda Türkiye Ekonomisi.” Şu Kitapta: Haz. Mete Kaan Kaynar. Türkiye’nin 1950’li Yılları. İstanbul: İletişim Yayınları, 41-67.
- Özcan, Tarık (2005). Şair ve Sözü Mahşeri Oktay Rıfat. Ankara: Akçağ Yay.
- Özdemir, C. Oral (2020). “Demokrasinin Gizlenen Yüzü: Tahkikat Komisyonu.” Şu kitapta: Haz. Mete Kaan Kaynar. Türkiye’nin 1950’li Yılları. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özdemir, Emin (1994). Yazınsal Türler. Ankara: Ümit Yayıncılık.

- (1980). Türk ve Dünya Edebiyatı. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay.
- Özdemir, Hikmet (ty). “Siyasal Tarih 1960-1980.” Şu kitapta: Haz. Sina Akşin, Cemil Koçak, Hikmet Özdemir, Korkut Boratav, Selahattin Hilav, Murat Katoğlu, Ayla Ödekan. Yakınçağ Türkiye Tarihi-1 1908-1980. İstanbul: Milliyet Kitaplığı, 230-266.
- Özkırımlı, Atilla (1983). Edebiyat İncelemeleri Yazılar 1. İstanbul: Cem Yayınevi.
- , Celâl Üster (1987). Yazarları Da Vururlar. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Özünlü, Ünsal (1997). Edebiyatta Dil Kullanımları. Ankara: Doruk Yayıncılık.
- Öymen, Altan (2008). Öfkeli Yıllar. İstanbul: Doğan Kitap.
- Özdemir, Emin (1980). Türk ve Dünya Edebiyatı. Ankara: S.B.F. Basın ve Yayın Yüksek Okulu Basımevi.
- Özer, Kemal (1995). Sanatçılarla Konuşmalar. İstanbul: Çağdaş Yayınları.
- Özkırımlı, Atilla. Türk Edebiyatı Ansiklopedisi-2, Cem Yayınevi.
- Öztan, Güven Gürkem (ty). Türk Siyasal Hayatı. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi.
- Özünlü, Ünsal (1997). Edebiyatta Dil Kullanımları. Ankara: Doruk Yayıncılık.
- Patmore, Derek (1946). The Star And The Crescent. Great Britain: Richard Clay And Company. S.25-30.
- Payza, Halit (2012). Kelebeğin Ömrü ve Ölümü. Antalya: İlkim Ozan Yay.
- Paz, Oktavio (1991). Yay ve Lir-1 Şiir Nedir? Çev. Ömer Saruhanlıoğlu. İstanbul: Armoni Yayıncılık.
- Puşkin (1996). Yüzbaşının Kızı. Çev. Orhan Deliorman. İstanbul: Kibele Yay.
- Roussaau, Jean Jacques (1995). İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı ve Temelleri Üzerine Konuşma. Ankara: Say Yayınları.
- Sayılğan, Aclan (1968). Solun 94 Yılı:(1871-1965). Ankara: Mars Matbaası.
- (2009). Türkiye’de Sol Hareketler. İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- Sami, Şemsettin (2004). Esatir Dünya Mitolojisinden Örnekler. Haz. Cengiz Batuk. İstanbul: İnsan Yay.
- Sazyek, Hakan (2001). Şiir Üzerine Şiirler/Yeni Türk Edebiyatında Manzum Poetik Metinler. İstanbul: Perşembe Kitapları.
- (2006). Cumhuriyet Dönemi Türk Şiirinde Garip Hareketi. Ankara: Akçağ Yayınları.
- (2013). Roman Terimleri Sözlüğü Roman Sanatında Yüz Terim. Ankara: Hece Yayınları.
- (2019). “Cumhuriyet Dönemi Şiir.” Şu kitapta: Ed. Talat Sait Halman. Türk Edebiyatı Tarihi. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Seyda, Mehmet (1970). Edebiyat Dostları. İstanbul: Kıtış Yayınları.
- (1980). Çocukluk Yılları. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Seyidoğlu, Bilge (2010). Mitoloji Üzerine Araştırmalar Metinler ve Tahliller. İstanbul: Dergâh Yay.
- Shelley, Percy Bysshe (2011). Şiirin Bir Savunması (Çev. Bünyamin Kasap). İstanbul: Şule Yay.
- Şenel, Alâeddin (1968). Eski Yunanda Siyasal Düşünüş. Ankara: Ankara Üniv. Siyasal Bilgiler Fak. Yay.
- Soysal, İlhami (2002). 20.Yüz Yıl Türk Şiiri Antolojisi. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Sönmez, Sevgül. (2013). Sabahattin Ali. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Sudi, Nevzad (2004). Küllük Anıları. İstanbul: Mephisto Yayınları.
- Taner Refika- Bezirci, Asım (1973). Seçme Romanlar. İstanbul: Hür Yayınevi.

- Tanör, Bülent (ty). “Siyasal Tarih (1980-1995)” Şu Kitapta: Haz. Sina Akşin, Bülent Tanör, Korkut Boratav. Yakınçağ Türkiye Tarihi-2 (1980-2003). İstanbul: Milliyet Kitaplığı.
- Tarlan, Ali Nihat (1998).” Fuzûlî Divanı Şerhi.” Ankara: Akçağ Yay. 5.
- Tehokritos (1949). Yunan Çoban Şiirleri. Çev. Suat Sinanoğlu. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Tekin, Arslan (2005). Edebiyatımızda İsimler. İstanbul: Elips Kitap.
- (2010). Edebiyatımızda İsimler ve Terimler. İstanbul: Bilge Oğuz.
- Tekin, Mehmet (2004). Roman Sanatı Romanın Unsurları 1. Ankara: Ötüken Yayınları.
- Timucin. Afşar. (2003). Yeni Şiirimin Kısa Romanı. İstanbul: Bulut Yay.
- Timuroğlu, Vecihi (1991). Yazınımızdan Portreler. Ankara: Başak Yayınları.
- Timurtaş, Faruk K. (2000). Tarih İçinde Türk Edebiyatı. İstanbul: Boğaziçi Yay.
- Tokgöz, Erdinç (2008). “Cumhuriyet Döneminde Ekonomik Gelişmeler” Şu Kitapta: Durmuş Yalçın, Yaşar Akbıyık, Yücel Özkaya vd. Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Ll. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 326-327.
- Toklu, M. Osman (2003). Şiir Dili ve Çevirisi. Ankara. Akçağ Yay.
- Toprak, Ömer (1994). Haz. Fûrûzan Toprak. Ömer Faruk Toprak’ın Düz Yazıları. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- (1999). Haz. Fûrûzan Toprak. Ömer Faruk Toprak’ın Kaleminden Portreler. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Topuz, Hıfzı. (2004). Devrim Yılları. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Tökel, Dursun Ali (2000). Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar Şahıslar Mitolojisi. Ankara: Akçağ Yay.
- Törenek, Mehmet (2002). Türk Romanında İşgal İstanbulu. İstanbul: Kitabevi
- Tunç, Ayfer (2001). Bir Maniniz Yoksa Annem Size Gelecek. İstanbul: Altıkitap.
- Türkçe Sözlük (2005). İmge. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Türk, Hatem (2013). “Ahanda’dan Karacaahmet’e 80 Yıllık Bir Şiirin Öyküsü: Hasan İzzettin Dinamo’nun Şiirleri.” Dünden Bugüne Akçaabat Sempozyumu. Trabzon: Akçaabat Belediye Kültür Yay.
- Uçkan, Rafet (2021). “Altmışlı Yıllarda Cumhuriyet Halk Partisi ve Ortanın Solu.” Şu kitapta: Haz. Mete Kaan Kaynar. Türkiye’nin 1960’lı Yılları. İstanbul: İletişim Yayınları, 453-454.
- Uyguner, Mustafa (Ocak 1976). 1975 Yılında Şiirimiz, 1976 Varlık Yıllığı. İstanbul: Varlık Yayınevi.
- Varlık, M. Bülent (2022). 1940’ların Dergileri Cilt 4. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Wellek, René- Austin Warren (1983). Edebiyat Biliminin Temelleri (Çev. Ahmet Edip Uysal). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.
- (2011). Edebiyat Teorisi (Çev. Ömer Faruk Huyugüzel). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Yakar, Aytekin (1973). Türk Romanında Millî Mücadele. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Yalçın, Alemdar (2005). Siyasal ve Sosyal Değişmeler Açısından Siyasal ve Sosyal Değişmeler Açısından Çağdaş Türk Romanı 1946-2000. Ankara: Akçağ Yay.
- (2017). Siyasal ve Sosyal Değişmeler Açısından Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı 1920-1946. Ankara: Akçağ Yay.
- (2017). Siyasal ve Sosyal Değişmeler Açısından Çağdaş Türk Romanı I 1946-2017. Ankara: Akçağ Yay.

- (2017) Siyasal ve Sosyal Değişmeler Açısından Siyasal ve Sosyal Değişmeler Açısından Çağdaş Türk Romanı 1946-2017. Ankara: Akçağ Yay.
- Yalçın, Durmuş (2008). “Yükseköğretim”. Şu Kitapta: Haz. Durmuş Yalçın, Yaşar Akbıyık ve Diğerleri. Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 11. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Yaldızkaya, Ö. Faruk (1992). Emirdağ Yöresi Türkmen Ağıtları. İzmir: Bayraklı Matbaası.
- Yardım, Mehmet Nuri (2004). Yazar Olacak Çocuklar. İstanbul: Selis Kitapları.
- Yardımcı, Mehmet (2013). Türk Halk Edebiyatında Nesir ve Nazım Nesir Karışık Türler. İzmir: Kanyılmaz Matbaacılık.
- Yetkin, Çetin (1970). Siyasal İktidar Sanata Karşı Belgelerle Baskı Nedenleri ve Sanık Hükümlü Sabıkalı Sanatçılar. Ankara: Bilgi Yay.
- (1983). Türkiye’de Tek Parti Yönetimi. İstanbul: Altın Kitaplar Yay.
- (1996). Toplumsal ve Siyasal Açılardan 13 Yazar Üzerine Notlar. Ankara: Ümit Yayıncılık.
- (2002). Karşı Devrim 1945-1950. Ankara: Otopsi Yay.
- Yıldırım, Sinan (2020). “Köylüler ve Kentliler: Ellili Yılların Dönüşen Yeni Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Coğrafyası”. Şu Kitapta: Haz. Mete Kaan Kaynar. Türkiye’nin 1950’li Yılları. İstanbul: İletişim Yayınları, 50-51.
- Yılmaz, Orhan (2008). Türkiye’nin İlk Komünistlerinden Zileli Halil Yalçınkaya. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Yücel, M. Serhan (2001). Demokrat Parti. İstanbul: Ülke Yayınları.
- Yüksel, Süheyla (2010). Türk Edebiyatında Yunan Antikitesi (1860-1908). İstanbul: Asitan Yay.
- Zürcher, Erik Jan (2019). Modernleşen Türkiye’nin Tarihi. İstanbul: İletişim

2. Makaleler, Bildiriler ve Diğer Yayınlar

- Akbıyık, Sami (Mayıs 2012). “Tek Parti Döneminde Edebî Cinayetler”. Derin Tarih, S. 2, s. 89.
- Akdemir, Fatma Şen (2022). Çetin Altan: Hayatı ve Eserleri. Doktora Tezi. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Altunya, Niyazi (1998). “Eğitimsel Boyutlu Atılımlar”. Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı Sempozyumu. Ankara: Edebiyatçılar Derneği: 153-155.
- Andaç, Feridun (1998). “Romanda ve Öyküde Yeni Açılımlar”. Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı Sempozyumu. Ankara: Edebiyatçılar Derneği: 171-193.
- Arabacı, Caner (2014). “Basın Kanunu ve İnönü Dönemi Türk Basını.” SBE Dergisi. Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Ay, Arif (Mayıs, Haziran, Temmuz 2001). “İki Buçuk Darbe Arası Türk Şiiri.” Hece Şiiri Özel Sayısı. S.53/54/55. s.109-110.
- Ayaz, M. Fatih (2015). “Turgut Özal Dönemi Eğitim Politikaları ve Günümüze Yansımaları.” Akademik Bakış Dergisi, S. 50, s.333.
- Bayar, Rabia (2023). Hasan İzzettin Dinamo’nun Eserlerinde Mitolojik Unsurlar. Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa.
- Canber, Eray (2001). “1940 Kuşağı Şiiri ve Şiirine Bir Bakış.” Hece S.53/54/55. Ankara: Hece Yayınları.
- Çelik, Yakup (2010). “1940 Kuşağı Toplumcu Şairleri ve Halk Şiiri”. Millî Folklor. Yıl 22, S.87, s.78-83.
- Demirci, İbrahim (2017). “Romanımızın 27 Yılına Bakış.” Hece Türk Romanı Özel

- Sayısı, C1, S,65,66,67, s.75-84.
- Dener, Aytanga (1995). Yazında Mekân. Kuram, S.7, s. 73-79.
- Eliuz, Ülkü (2004). Orhan Kemal'in Romanlarında Yapı ve İzlek. Doktora Tezi, Elâzığ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elâzığ.
- Eryılmaz, Doğanay (2015). Edebiyatta Birinci Dünya Savaşı/Fransız, Türk ve Ermeni Literatürlerinde Birinci Dünya Savaşı Anıları. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Gençaslan Yeliz (2013). İzler Mecmuası Üzerine Bir İnceleme, Açıklamalı Dizin ve Seçilmiş Metinler. Yüksek Lisans Tezi, Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Giresun.
- Hikmet, Nazım (1978). "Nazım Hikmet'in Sabahattin Ali'ye Mektubu." Sanat Emeği, 1(2), 15.
- Işıksalan, Nilay (1990). Kemal Tahir'in Tarihi Romanları Üzerine Bir İnceleme Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- (2012). "Kemal Tahir'in Tarih Anlayışı ve Romancılığı." Hece Aylık Edebiyat Dergisi, (18), 210-225.
- Kızıltunç, Recai (2008). Türk Edebiyatında Tuyuğ ve Bazı Problemleri. A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S. 37. Erzurum.
- Köker, Saniye (2109). Bireyselliğin Sunumu Olarak Otobiyografi. Doktora tezi, Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kastamonu.
- Körpe, Oya (2001). Suat Derviş'in Hayatı Edebi Kişiliği ve Eserleri Üzerine Bir İnceleme. Yüksek lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Lüleci, Yalçın (2013). İktidar ve Sanat (1923-1950). Doktora Tezi, İst. Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Meydan- Larousse (1970). "Dinamo Hasan İzzettin". İstanbul: Meydan Yayınevi. C.3, s.711
- Narlı, Mehmet (2002). "Romanda Zaman ve Mekân Kavramları." Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,3 (7), 91-106.
- Okur, Enver (2002). "Çok Partili Demokrasi Dönemi Türk Romanı." Hece Türk Romanı Özel Sayısı, S, 65/66/67.
- Özcan, Hidayet (2001). "1901-1935 Yılları arasında Gelişen Türk Şiiri" Hece Türk Şiiri Özel Sayısı, S.53/54/55, 65-73.
- Öztürk, Ebrunur (2023). Hasan İzzettin Dinamo'nun Eserlerinde Millî Mücadele ve Cumhuriyet. Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Özyer, Nuran (1993). "Edebi Tür Olarak Otobiyografi ve İki Örnek." Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi,10(1), s.73.
- Resmî Gazete (27 Ocak 1954). Köy enstitüleri ile ilköğretmen okullarının birleştirilmesi hakkında Kanun, 8625.
- Sağlık, Şaban (2017). "Kurmaca Alemin Kurmaca Sözcülerinden Romanda Zaman-Mekân, Tasvir." Hece Türk Romanı Özel Sayısı, 1(65/66/67),144-182.
- Sazyek, Hakan (2002). "Türk Romanında Postmodernist Yöntemler ve Yönelimler." Hece Türk Romanı Özel Sayısı, 2(65/66/67), 599-619.
- Sosyalist Kültür Ansiklopedisi (1980). "Dinamo, Hasan İzzettin". İstanbul: May Yayınları. Cilt VI, 360-361.
- Şener, Ramazan (2024). Türk Romanında Hapishane. Doktora tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi (2001). "Dinamo, Hasan İzzettin".

- İstanbul: YKY, Cilt 1.
- Tekin, Mehmet (2017). “Bir Kurgu Sorunu Olarak Bakış Açısı.” Hece Türk Romanı Özel Sayısı 1(65/66/67), 183-184.
- Toprak, Bedirhan (2002). “Uygulamada Varlık Vergisi”. Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-2000. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. 2, 19.
- (2003). “Basın ve Muhalefet Üzerinde DP Baskısı”. Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-2000. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. 2, 292.
- (2003). “Demirkırat Sahnede”. Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-2000. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. 2, 94.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi (ty). “Dinamo, Hasan İzzettin” İstanbul: Dergâh Yayınları. Cilt 2, s.312.
- Türk Edebiyatı (1969). Mehmet Fuat’ın Seçtikleri, (Ocak-1969). İstanbul: De Yayınevi, 9, 148-149
- Türk Edebiyatı (1971). Mehmet Fuat’ın Seçtikleri, (Ocak-1971). İstanbul: De Yayınevi, s.113
- Uçman, Abdullah (1994). “Dergâh”. Tdv İslâm Ansiklopedisi. İstanbul: TDV Yayınları. Cilt 9, 172-174.
- Unat, Yavuz (2007). “Ömer Hayyam”. TDV Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. Ankara: TDV Yayınları. 34, 66-68.
- Üçler, Fatma (1993). Türk Edebiyatında Otobiyografik Roman (1860-2000). Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Varlık, M. Bülent (2016). “Sol’a Açık Bir Edebiyat Dergisi: Hamle (1940).” Kebikeç, S.42, 181-196.
- (2017). “Sol’a Savrulan Dergi: Yürüyüş (İstanbul/1941-1943).” Kebikeç, S. 43, 394-416.
- (2018). “Yeni Yol (İstanbul/1940-1942).” Kebikeç, S. 46, 431-442.
- Yazıcı, Nermin (2006). “Türk Edebiyatında Otobiyografi.” Türkbilig.11, S. 2024.
- Yazıcı, Tahsin (1997). “HÂFİZ-I ŞÎRÂZÎ”. TDV İslâm Ansiklopedisi. Ankara: TDV Yayınları.15, 103-106.
- Yüksel, Ahmet (1996). “Merzifon Halkevi ve Taşan Dergisi.” Kebikeç, S.3, 169-188.
- Yıldırım, Zeliha (Aralık 2017). “Reşat Nuri Güntekin’in Miskinler Tekkesi Romanında Yapı.” Millî Kültür Araştırmaları Dergisi. 1(2), 174.

4. Elektronik Kaynaklar

- Beyaz, Yasin (2019). Kemal Tahir’in Romanlarında Cumhuriyet’in Kuruluş Dönemine Genel Bir Bakış. Dil ve Edebiyat Araştırmaları, 19(19), 114-138. <https://doi.org/10.30767/diledeara.542595/24.0.2024>.
- Diritnot: <http://osmanlicasozluk.speakdictionary.com/Diritnot.html/26.05.2020> tarihinde erişildi.
- Göktürk, Ayberk (2023). Galileo Galilei: Hayatı, Buluşları ve Eserleri. <https://evrenatlasi.com/galileo-galilei/31.05.2024> tarihinde erişildi.
- Harmani: <https://sozluk.gov.tr/31.05.2024> tarihinde erişildi.
- Kelebek: [https://www.wikiwand.com/tr/Kelebek_\(roman\)/](https://www.wikiwand.com/tr/Kelebek_(roman)/) 29.06.2024 tarihinde erişildi.
- Kul, Erdoğan (2008). “Şiir Dilinde Sapmalar ve Bir Uygulama”. Beşerî Bilimler, 3(3), 373-389. <https://doi.org/10.12739/10.12739/13.08.2024> tarihinde erişildi.

- Kurukafa, Vedat (2001). “Mahur Beste Üzerine Bir İnceleme ve Çözümleme Denemesi.” Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.4. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/musbed/issue/23533>. 18.03.2024 tarihinde erişildi.
- Majdenek: https://tr.m.wikipedia.org/wiki/Majdenek_toplama_kamp%C4%B1/ 19.05.2020 tarihinde erişildi.
- Kutlu, Murat (21.02.2016). “Mustafa Kemal’in Bahtsız Manevi Kızı”. Milli İradenin Sesi Star. <https://www.ahaber.com.tr/tarih/2016/02/21/mustafa-kemalin-bahtsiz-manevi-kizi>./11.02.2018 tarihinde erişildi.
- Metropolit: <https://tr.wikipedia.org/wiki/Metropolit./27.01.2022> tarihinde erişildi.
- Mutluay, Rauf (2011). Hilmi Ziya Ülken’in Roman Dünyası "İnsan Meddücezri". Istanbul Journal of Sociological Studies (17), 56. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/101234/24.04.2024> tarihinde erişildi.
- Narlı, Mehmet (2009). “Otobiyografi ve Roman- Otobiyografik Roman.” Journal of Turkish Studies. Volume 4 Issue 1-1, s.902. https://turkishstudies.net/files/turkishstudies/1416757464_3.%20Mehmet%20Narl%C4%B1.pdf. 24.06.2024 tarihinde erişildi.
- Noktürün: (<http://www.nkfu.com/nokturn-ne-demek-hakkinda-bilgi/> 08.02.2018 tarihinde erişildi.
- Önertoy, Olcay (ty). Cumhuriyet Döneminde Roman. Anadolu Üniversitesi Yayınları, s.132. <https://docplayer.biz.tr/storage/26/7510218/1702851160/iXaYR82kazZFuWxZEMEh6w/7510218.pdf>. 17.12.2023 tarihinde erişildi.
- Seckin, M. (2012). Adonais: Ölü Bir Şair Şiire Nasıl “Yeni Bir Parlaklık” Kazandırır? Litera: Journal of Language, Literature and Culture Studies, 23(2), 85-92. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/13558/> 03.04.2019 tarihinde erişildi.
- Yazım Kuralları: <http://tdk.gov.tr/icerik/yazim-kurallari/unlu-daralmasi/> 10.05.2020 tarihinde erişildi.

ÖZGEÇMİŞ

İlk ve orta öğrenimini Adana’da, lise öğrenimini ise İstanbul Haydarpaşa Sağlık Meslek Lisesi Radyoloji bölümünde tamamladı. 1997- 2002 yılları arasında Yeditepe Üniversitesi’nde Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünü, 2004’te de aynı üniversitede Eğitim Bilimleri Enstitüsü/ Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği (YL) (Tezsiz) programını bitirdi. 2010 yılında Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsünde “Ahmet Rasim’in Resimli ve Haritalı Osmanlı Tarihi C. III Metin -Tahlil- İndeks adlı çalışmasıyla Yüksek Lisansını tamamladı. 2012 yılında Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı doktora proramına kabul edildi. Halen bir kamu kuruluşunda Radyoloji Teknisyeni olarak görev yapmaktadır.